

**MUZEUL
JUDEȚEAN
ARGEȘ**

ARGESIS XII

STUDII ȘI COMUNICĂRI

**SERIA
ISTORIE**

PITEȘTI - 2003

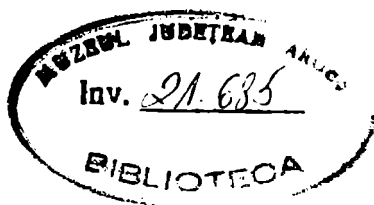
MUZEUL JUDEȚEAN ARGES, PITEȘTI
BIBLIOTECA
DONATIE Prof. PAUL I. DICU, 2003

MUZEUL JUDEȚEAN ARGES

ARGESIS

Studii și comunicări
Seria Istorie
XII

PITEȘTI
2003

ARGESIS

Seria Istorie

Analele Muzeului Județean Argeș Annals of the District Argeș Museum
Pitești Pitești

ARGESIS

History series

Analele Muzeului Județean Argeș Annals of the District Argeș Museum
Pitești Pitești

Comitetul de redacție:

Prof. univ. dr. **Radu STANCU** - Director

Lector dr. **Spiridon CRISTOCEA** - Redactor responsabil

Drd. **Dragoș MĂNDESCU** - Secretar de redacție

Dr. **Sergiu I. NICOLAESCU**

**EDITORI: CONSILIUL JUDEȚEAN ARGEȘ ȘI
MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ**

Adresa redacției: Str. Armand Călinescu, nr. 44, 110047 Pitești
tel./fax: 0248/220254

**EDITORIAL STAFF: THE DISTRICT ARGEȘ COUNCIL AND
THE COUNTY ARGEȘ MUSEUM**

Editorial Office Address: Armand Călinescu Street, 44, 110047 Pitești
phone/fax: 0248/220254
PITEȘTI - ROMÂNIA

Culegere și tehnoredactare computerizată:

Ionel DOBRE

I. S. S. N. 1453 - 2182

**Responsabilitatea asupra conținutului științific al studiilor și
comunicărilor revine exclusiv autorilor.**

S U M A R

ARHEOLOGIE, ISTORIE ANTICĂ ȘI MEDIE

ALIN FRÂNCULEASA – Rit și ritual în neo-eneoliticul de pe teritoriul României	7
ION PĂTRAȘCU – Așezările culturii Gumelnița din bazinul Vedei și Teleormanului (partea a II-a).....	39
NICOLAE LEONĂCHESCU, GION D. IONESCU – Unelte de piatră neolitice aflate în bazinul râului Vâlsan, la Stroești-Argeș	55
DRAGOȘ MĂNDESCU – Sfârșitul epocii pietrei și începutul epocii metalelor în zona Argeș.....	59
ION NANIA – Descoperiri arheologice pe vatra Piteștilor	73
RADU GI. CONSTANTINESCU – Inscripția de pe inelul de aur de la Ezerovo.....	89
DRAGOȘ MĂNDESCU – Câteva piese arheologice inedite descoperite în vechile săpături din așezarea getică de la Cetățeni.....	101
COSTIN CROITORU – „Troianul“ în unele surse românești relative la spațiul argeșean	107
PAUL I. DICU – Segment necunoscut de drum roman între Acidava (Enoșești)-Slatina-Arcești, în sectorul mediu al Limes Alutanus.....	115
DRAGOȘ MĂNDESCU – Arheologia văii Bratiei (vestigii din preistorie până în epoca romană)	121
ION BICA – Sigilografia bizantină în România.....	131
ION BICA – Cinstirea Maicii Domnului pe teritoriul României în lumina documentelor arheologice, sigilografice și epigrafice (secolele X-XIII)	137
CONSTANTIN CÂRSTOIU – Toponimia în ajutorul istoriei. Nucșoara, 478 ani	145
CLĂUDIU NEAGOE – Câmpulungul în timpul confruntărilor antiotomane din anii 1426-1427.....	151
CONSTANTIN REZACHEVICI – Mihai Viteazul și „Dacia“ lui Sigismund Báthory de la 1595	155
NICOLAE CONSTANTINESCU, SPIRIDON CRISTOCEA, ROMEO MASCHIO – Săpături de salvare la Curtea de Argeș (1983-1984)	165
NICOLAE CONSTANTINESCU – Completări în problematica fostei Curți Domnești din Argeș.....	177
MARIUS PĂDURARU – 495 de ani de la moartea lui Radu cel Mare, domnul Țării Românești (1495-1508)	189

CLAUDIU NEAGOE – Cele mai vechi relatări despre <i>guşaşii</i> din Argeş şi Muscel	203
SPIRIDON CRISTOCEA, ROMEO MASCHIO – Cercetările arheologice de la biserica curţii lui Mareş Băjescu de la Băjeşti, judeţul Argeş	207
RADU ŞTEFAN VERGATTI – Manifestările şi efectele epidemiilor din Ţara Românească în secolul al XVII-lea	219
SPIRIDON CRISTOCEA – O genealogie a unor familii boiereşti argeşene oglindită într-un document din secolul al XVIII-lea	225
ROMEO MASCHIO – Tezaurul monetar descoperit la Costeşti, judeţul Argeş (secolele XVIII-XIX). Necesitatea înfiinţării sistemului monetar naţional	233

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

SPIRIDON CRISTOCEA – O catagrafie a Câmpulungului din anul 1832	241
TEODOR DINA – Situaţia economică şi socială a locuitorilor din Piscani, oglindită în catagrafia din anul 1838	245
MARIUS PĂDURARU – Satul Bârla – reflectat în catagrafia Ţării Româneşti de la 1838	257
CONSTANTIN ŞERBAN – Câteva documente inedite privind activitatea Spitalului Judeţean din Piteşti în anul 1852	283
OCTAVIAN C. DEJAN – Atribuţiile protopopilor în biserica ortodoxă română, lista cronologică a protopopilor de Piteşti în ultimii 170 de ani şi câteva figuri reprezentative de protopopi	289
MIHAELA ORJANU, ALIN SPÂNU – Din istoria Regimentului 4 Dorobanţi (Argeş)	299
NICOLAE PETRESCU – Istorici români şi străini despre activitatea Marinei Militare Române în Primul Război Mondial	305
DRAGOŞ CHISTOL, ANA-LAURA CHISTOL – Aspecte negative ale vieţii cotidiene argeşene în timpul ocupaţiei germane din Primul Război Mondial	313
PETRIŞOR FLOREA, IULIAN BOŢOGHINĂ – Chestiunea prizonierilor de război: interpelări în Parlamentul României în 1920	317
AURELIAN CHISTOL – Însemnări privind rolul militarilor în alegerile din 1933	331
DAN PINTILIE – Societatea „Concordia“, 1940-1945	349
IONEL CLAUDIU DUMITRESCU – 22 iunie 1941. Avea de ce să se teamă Stalin?	355

VASILE NOVAC – Documente militare române și germane privitoare la aportul României în campania din est în primele luni de război	361
VASILE TUDOR – Un avion românesc expus în S. U. A.	389
MIRCEA CRĂCIUN – „Relicve“ din perioada dictaturii comuniste în județul Argeș	395

ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

VERONICA TAMAȘ – Știri despre continuarea procesului de învățământ în orașul Pitești până la înființarea școlii naționale în 1833	401
SPIRIDON CRISTOCEA – Despre școlile publice satești din fostul județ Argeș între anii 1838 și 1848	405
ROXANA DOROBANȚU-DINA – Școala Țițești, județul Argeș, file de istorie. Perioada 1838-1864.....	429

MUZEOGRAFIE

ELENA ROTARU – Preocupări muzeografice europene la sfârșitul Primului Război Mondial	435
EUGEN ICHIM – Participarea armatei române la al Doilea Război Mondial reflectată în colecțiile Muzeului Militar Național	439
NICOLETA TUDOSE – Restaurarea unui steag, vechi de 75 de ani, al Ateneului Popular „Ionescu-Gion“.....	443
GABRIEL BĂDESCU PLETEA – Biodegradatori și biodeterioratori la cartea veche	447

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂȚI

FILOFTEIA PALLY – Orașul tradițional și orașul viitorului în opera lui Arnold Toynbee.....	451
GHEORGHE UNGUREANU – B. P. Hașdeu și începuturile filosofiei istoriei în România	459
ELENA ROTARU, VASILE NOVAC – Presa română la moartea lui C. A. Rosetti.....	465
PAUL I. DICU – Din biografiile scriitorilor și publiciștilor Ecaterina I. Raicoviceanu (Fulmen); Alexandru I. Iacobescu (Carol I. Mechelbek); Miltiade D. Ioanid; Constantin A. Rosetti; Ioan A. Catina	473
FLORENTINA COJOCARU – Însemnări manuscrise pe cărți din biblioteca Muzeului Județean Argeș	485

NICOLAE MOISESCU – George Stephănescu, ctitorul școlii muzicale lirice românești	493
CONSTANTIN DEJAN , OCTAVIAN DEJAN – Fapte necunoscute din umbra Primului Război Mondial și eroul lor, un mare prieten al României	499
VASILE TUDOR – Unul dintre aviatorii Marii Uniri	507
GRIGORE CONSTANTINESCU – Credință și conștiință	515
CORNELIU TAMAȘ – Un fiu al Argeșului, preotul Vasile Bălănescu	527
AURICĂ SMARANDA – Nicolae G. Krupensky, un numismat uitat	531
NICOLAE P. LEONĂCHESCU – Aspecte din viața și activitatea unui om de cultură, Gheorghe N. Stroian din Stroești - Argeș	533
REMUS PETRE CÎRSTEA – Între datorie și vremuri – câteva note privind biografia lui Vintilă I. Brătianu	551
TEODOR CIOFLAN – Gheorghe Tătărescu, prim-ministru al României (1939-1940)	559
PETRE POPA – Patriarhul Miron Cristea între amvon și sigiliul guvernamental	571
MIHAIL M. ROBEA – Etnologi argeșeni omiși din dicționare	581
SILVESTRU VOINESCU – Un strălucit muscelan, profesorul Dan Simonescu membru de onoare al Academiei Române	587

ADDENDA

SERGIU HAIMOVICI – Studiul resturilor animaliere descoperite în așezarea de la Radovanu (datată către sfârșitul mileniului I p. Chr.)	593
GHEORGHE NICOLESCU – Misiunea militară franceză condusă de generalul Berthelot și românii. Percepții reciproce	603
ANDREI NICOLESCU – Relații militare româno-franceze în anii '30 ai secolului trecut. Colaborarea româno-franceză în domeniul informațiilor militare	621
MARIA MULȚESCU, ALEXANDRU MULȚESCU – Conacul de la Ștefănești al slugerului Mușat	625
ION IONESCU – Sfinți martiri daco-romani din secolul IV la Dunărea de Jos	633

ARHEOLOGIE, ISTORIE ANTICĂ ȘI MEDIE

RIT ȘI RITUAL ÎN NEO-ENEOLITICUL DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

ALIN FRÎNCULEASA*

Introducere. Istoricul cercetării complexelor de cult neo-eneolitice de pe teritoriul României, abordate în cadrul manifestărilor magico-religioase asociate „vieții spirituale a comunităților neo-eneolitice“, este parte a cercetării neo-eneoliticului, atât în sens diacronic, cât și metodologic, conceptual.

Cercetarea în perioada interbelică a acestor complexe arheologice, la modul general a religiei comunităților neolitice, a avut un caracter oarecum izolat, aceasta și datorită stadiului cercetării. Descoperirea plasticii antropomorfe era explicată prin prezența unui cult al fecundității-fertilității, acesta fiind raportat unor manifestări similare din spațiul circummediteranean (Nițu A., 1943-1945, p. 3 și urm; Matasă C., 1946). Remarcăm că cercetarea arheologică românească nu a integrat în discursul ei „dezbaterile“ cercetării socio-antropologice, etnologice, în ce privește acest aspect, discuții ce au debutat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Europa și America de Nord.

După al doilea război mondial, o dată cu înmulțirea descoperirilor arheologice, datorate în special săpăturilor pe suprafețe extinse, discuțiile referitoare la aspectele vieții spirituale ale comunităților neo-eneolitice, devin o obișnuință. Contextul socio-politic din acea perioadă nu putea să nu influențeze discursul, analiza, interpretările. Analizele „materialiste“, referitoare la religia populațiilor primitive „au indus în studierea fenomenului religios elemente din sfera economicului și socialului“ (Monah D., 1997, p. 15), manifestările spirituale fiind văzute drept consecința unor nevoi materiale. Discuțiile s-au purtat în special asupra stadiului organizării sociale, respectiv matriarhală sau patriarhală, a comunităților neolitice. Vl. Dumitrescu afirma, încă din 1954, prezența stadiului de organizare patriarhal la nivelul culturii Cucuteni (Dumitrescu Vl., 1954, p. 201). I. Nestor respinge ideea existenței matriarhatului, atâta timp cât observațiile etnografice demonstau caracterul izolat al acestui tip de organizare socială, și care ar fi trebuit să aibă „un caracter universal“, pentru a se putea vorbi de ea „într-o schemă de periodizare a comunei primitive“ (Nestor I., 1970, p. 23). Fără să excludă existența unei ideologii, G. Childe respinge prezența unei religii în neolitic (Childe G., 1967, p. 72 și urm.). În istoriografia românească se impune termenul „magico-religios“ devenit sintagmă, ce asigură o abordare oarecum neutră,

* Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova, Ploiești.

rezervată a problematicei. Descoperirile de piese, complexe cu caracter de cult, au fost abordate în cadrul elementelor de suprastructură (Berciu D., 1960, p. 33 și urm.).

Evoluția cercetării a făcut ca răspunsurile simpliste de tipul celor încadrate în sintagme precum „cult al fecundității“, „magico-religios“, să devină unele ce privesc aspectele legate de elementele materiale ale viații spirituale, observabile arheologic în contexte specifice, într-o complexitate ce nu putea fi bănuită la începutul cercetării. Arheologic, au putut fi observate elemente ce sugerau complexitatea vieții religioase a comunităților neolitice, eterogenitatea manifestărilor, inclusiv în spații culturale relativ uniforme, bine individualizate. Totuși, discursul și interpretările nu par să depășească vechile răspunsuri legate de fecunditate, fertilitate și magico-religios. Un discurs caracterizat ca rezervat a dominat cercetarea și interpretarea acestui tip de complexe. Se observă o adevărată inflație de descoperiri, caracterul lor ritualic fiind uneori îndoielnic. Apelul aproape obsesiv la studiile lui M. Eliade este relativ ușor de remarcat (Andreescu R., 2002, p. 11), ca și raportarea descoperirilor unor sanctuare la descoperirile din Anatolia (Monah D., 1997).

După anul 1989, discursul nu s-a schimbat la un nivel care să fie demn de remarcat. Evidențiem însă studiile lui D. Monah, ce abordează marile teme ale religiei comunităților cucuteniene (Monah D., 1997, p. 201 și urm.) și neolitice în general (Monah D., 2001, p. 176 și urm.). Recent, D. Monah realizează o sinteză asupra evoluției cercetării arheologice românești în ce privește aspectele „vieții religioase ale comunităților neolitice“, observând raritatea studiilor relativ la această problemă, justificată de riscul unor interpretări bazate pe descoperirile arheologice (Monah D., 2001, p. 173 și urm.). Remarcă contrastul dintre bogăția descoperirilor cu caracter religios și lipsa abordărilor complexe ale respectivei problematice (Monah D., 2001, p. 176).

În cea mai recentă lucrare referitoare la plastica antropomorfă a culturii Gumelnița, R. Andreescu remarcă caracterul riscant al unor concluzii asupra fenomenului religios al respectivei societăți, în stadiul actual al cercetării, într-un moment în care știm foarte puține lucruri despre aspectele sociale, economice, politice ale comunităților Gumelnița (Andreescu R., 2002, p. 11). Ambii cercetători evidențiază superficialitatea vechilor studii referitoare la religia populațiilor neo-eneolitice.

Premise conceptuale. În acest studiu ne propunem abordarea unor elemente de rit și ritual. Tema permite discuții, speculații pe/în mai multe direcții. Precizăm că în abordarea acestui subiect ne-am propus să nu ne îndepărtăm foarte mult de informația specific arheologică. Remarcăm că descoperirile arheologice reprezintă „numai urmele care au rămas“ legate de practicarea unor ritualuri (Boroffka N., 1992, p. 341).

Arheologic, și-a făcut simțită prezența de-a lungul întregii epocii neo-eneolitice obiceiul de a depune ofrande, obiecte, în contexte bine individualizate, sugerând caracterul intențional al acestei activități. Depunerile, interpretate ca având un caracter ritual, au putut fi observate arheologic, atât datorită contextului, cât și caracterului „special“, raportate la un caracter de repetabilitate al acestui tip de descoperiri. De obicei, depunerile au fost tratate separat, complexe fiind definite/încadrate contextului, respectiv gropi rituale, depuneri pe vetre, sacrificii etc. Vom plasa obiceiul de a depune (ofrande sau nu) în centrul discuției. Într-un sens mai larg, contextul depunerii și inventarul considerăm că reprezintă „fața“ (materială) a

ritualului observabilă de către arheolog, parte a unor rituri greu de interpretat doar din izvoare arheologice (Andreescu R., 2002). Abordarea va respecta sensul observației arheologice, dinspre activitatea de a depune (obiecte, ofrande animale sau umane etc.) în contexte bine individualizate, pentru a încerca să identificăm caracteristici corespunzând anumitor rituri. Vom încerca să recensăm toate descoperirile de acest tip, publicate, urmând ca în urma unor clasificări care să abordeze inventarul, corelații între materiale, organizarea spațială, palierele culturale, să încercăm să evidențiem unele concluzii preliminare.

Prezentăm ritual ca „un ansamblu de conduite și acte repetitive și codificate...cu o puternică încărcătură simbolică, în scopul obținerii unui efect direct” (Riviere C., 2000, p. 86). Ritualul reprezintă grosso modo „scenariul” după care se desfășoară un rit. Din punct de vedere al observației cu caracter arheologic, acesta implică atât inventarul, cât și contextul.

Au fost descoperite depuneri cu caracter ritual, în care contextul diferă. Aceasta făcea parte probabil dintr-un scenariu ce „răspundea” unei anumite finalități a scopului ritualului, legată direct de rit. Este importantă groapa sau depunerea, reprezintă groapa numai cadrul unei manifestări, ce are legătură numai cu o anumită componentă legată de tipul de rit? Vezi și depunerile în care cadrul nu este reprezentat de groapă. Există rituri legate direct de context. De asemenea, par să existe depuneri în care groapa nu reprezintă decât cadrul/contextul primar, vezi depunerile de sub locuințe, depunerile de sub vatră, cuptor. Descoperirile unor piese dispuse pe vetre, altare, în gropi, fac parte din cadrul aceluiași obicei de a depune într-un sens ce depășește „utilitarul strict” de a acționa al comunităților neo-eneolitice.

Clasificarea complexelor. Clasificarea va urmări trei aspecte principale: contextul, organizare spațială, inventar. Există un context primar și unul secundar, ambele conexe cu organizarea spațiului și probabil legate de „funcționalitatea” respectivului rit.

1. Contextual primar. 1.1. Depuneri exterioare, în care contextul este un suport, reprezentat de partea superioară a unor vetre, altare, lavițe, podele, nivelul de călcare al așezării, locuințe distruse, vase, pietre, lentilă de cereale; 1.2. Depuneri în interiorul unor amenajări/construcții, contextul este reprezentat de miezul unor vetre sau altare, interiorul unor vase; 1.3. Depuneri sub nivelul de călcare al așezării, contextul este reprezentat de gropi ce perforază suprafața/locul unde este amplasată așezarea.

2. Organizarea spațială (context ritual). 2.1. Construcție în aer liber (Zăuan, Pianul de Jos, Poduri-84.2., Ghelăiești-83.7.); 2.1.1. Depuneri pe locuințe incendiate după distrugere (Șeinoiu, Bucșani); 2.2. Construcție în interiorul unei locuințe (Cârcea-Viaduct-3.2., 4., Trestiana-9.1., 9.2., Parța-11.1., Cârcea-12, Piscu Crășani, Grădiștea Coslogeni, Căscioarele-33.1., Poduri-35.1., Isaiia-36.1., Târgu Frumos-38.1., Tangăru, Căscioarele-54.1., Ghirbom, Tărtăria-48, Hârșova-56.1., 56.2., Bordușani, Pietrele, Trușești-75.1., 75.2., 75.3., Ghelăiești-83.1., 83.2., Buznea, Poduri-84.1.); 2.2.1. În miezul unei vatre/altar ce se găsește în interiorul unei construcții (Târpești-39.1., Poduri-84.1., Malnaș); 2.2.2. În interiorul unor vase (Poduri-35.1., Isaiia-36.1., Poduri-68.1., Ghelăiești-83.1., 83.3., Buznea); 2.3.1. Groapă, aflată sub o vatră ce se găsește într-o locuință (Isaiia-36.2., Târgu Frumos-38.3., 38.4., Bucșani, Căscioarele-62, Berești-71, Malnaș, Traian-80.11.); 2.3.2. Groapă, aflată sub o locuință/construcție

(Trestiana, Parța-11.2., 11.3., Turdaș, Noșlac, Târpești-39.2., Lișcoteanca, Glina, Izvoarele, Căscioarele-33.2., Hârșova-56.3., Poduri-35.2., 35.3., Târpești-39.2., Poduri-68.1., Vermești, Trușești-75.8, Drăgușeni-76.1., 76.2., 76.4., 76.5, Corlăteni, Traian-80.1., 80.2, 80.3., 80.6., 80.9., 80.10., 80.12., 80.14, Ghelăiești-83.3, Gura Văii); 2.4. Groapă, care nu este suprapusă de o construcție (Grădinile, Cârcea-2, Perieni, Sălcuța-7, Tășnat, Parța, Tărtăria-13.1., 13.2., Suplacu de Barcău, Vărzari, Iclod, Țaga, Baia, Ceamurlia de Jos, Golovița, Medgidia, Limanu, Târgușor, Cernavoda, Zau de Câmpie, Cașolt, Uioara de Sus, Spanțov, Traian-Dealul Viei, Larga Jijiei, Târgu Frumos, Băneasa, Lișcoteanca, Bucșani-61.1., Gumelnița, Cuptoare, Verbicioara, Ariujd, Scânteia, Girov, Dumești-77.1., Corlăteni, Doboșeni, Stânca Ștefănești, Carei-Cozard) 2.4.1. Dispuse aleatoriu în cadrul așezării (majoritatea descoperirilor); 2.4.2. Dispuse central în cadrul așezării (Perieni, Medgidia, Iclod-15.2., 15.3., 15.4., 15.7., Târgu Frumos-38.2., Bucșani-61.1., Trușești-75.8., Dumești-77.1.).

3. *Inventarul.* 3.1.1. vas (Poduri, Ghelăiești); 3.1.2. vase (Bucșani, Podei, Parța, Târpești, Traian-Dealul Viei, Lișcoteanca, Poduri, Berești, Trușești, Drăgușeni, Traian-Dealul Fântânilor, Corlăteni, Gura Văii, Carei); 3.1.3. vase și greutăți de lut (Șeinoiu); 3.1.4. vase, greutăți de lut, craniu uman (Bălănești, Vidra); 3.1.5. vase, reprezentări antropomorfe (Bucșani); 3.1.6. vase, oase animale, unelte (Târgu-Frumos, Bucșani, Berești); 3.1.7. vase, unelte, oase, cranii bovidee (Grădinile, Sălcuța, Tășnat, Baia, Țaga, Spanțov, Tășnad, Sălcuța, Verbița, Târgu Frumos); 3.2. podoabă de aur (Bucșani); 3.3.1. rășnițe (Turdaș, Vermești); 3.3.2. unelte, rășnițe, oase animale, schelete umane (Noșlac, Glina, Izvoarele, Bucșani, Căscioarele, Hârșova, Bordușani, Traian); 3.4.1. statueta (Zăuan); 3.4.2. statuete (Coslogeni, Piscu Crăsani, Hârșova, Bordușani, Trestiana, Grădinile, Perieni, Parța, Medgidia, Cernavodă, Tărtăria, Scânteia, Trușești, Dumești, Gura Văii, Carei, Buznea, Ghelăiești, Poduri, Târpești); 3.4.3. falusuri (Văleni); 3.4.4. statuete și vase (Ghelăiești); 3.5.1. bovidee (Bucșani, Cozard); 3.5.2. ovicaprine (Ariujd); 3.5.3. cranii de animale (Poduri, Parța, Trestiana); 3.5.4. oase animale, coarne (Verbița, Trestiana); 3.5.5. oase animale, statuete (Poduri); 3.6.1. oase umane (Iclod); 3.6.2. schelet copil (Cârcea-Viaduct, Tărtăria); 3.6.3. craniu de copil (Poduri); 3.6.4. craniu uman (Bălănești, Vidra, Girov); 3.6.5. cranii umane (Cârcea, Tărtăria, Căscioarele, Gumelnița, Drăgușeni); 3.6.6. sacrificii umane (Cârcea, Tărtăria, Cernavodă, Iclod, Scânteia, Girov, Ariujd, Cucuteni, Drăgușeni, Traian, Doboșeni).

Discuții generale. Câteva observații preliminare se impun. Din punct de vedere al contextului ritual, putem să observăm următoarele situații: 1. Contextul primar (general) este reprezentat de o groapă ce se află construită într-un context secundar, reprezentat de nivelul de călcare al așezării, sub o locuință, sub o vatră/cuptor/altar; 2. Contextul primar este „un suport” reprezentat de vatră, cuptor, altar, laviță, ce se află construit într-un context secundar reprezentat de o locuință/construcție sau în aer liber; 3. Contextul primar este reprezentat de miezul unei vetre, cuptor, altar, vas, ce se află construit, dispus într-un context secundar reprezentat de o construcție sau în aer liber.

Din punct de vedere al stadiului de desfășurare a ritualului, având în vedere descoperirile arheologice putem face câteva observații: a. Atunci când descoperim depuneri în care contextul ritual este reprezentat de o groapă (1), pe care din punct de vedere arheologic îl considerăm un complex închis, probabil ne aflăm în situația în care

piesele se află în poziție rituală, ritul fiind „finalizat“. Aceeași situație o putem presupune și pentru depunerile de piese din miezul unor construcții (2); b. În situațiile în care inventarul ritual este depus pe altare, vetre, cuptoare, vase, putem presupune că piesele se aflau în context ritual, probabil când ritualul era încă în derulare. De altfel, majoritatea acestor descoperiri au fost interpretate ca făcând parte din inventarul unor sanctuare (Trestiana, Parța, Căscioarele, Poduri, Isaia, Târgu-Frumos, Hârșova, Trușești, Buznea, Ghelăiești etc.). Astfel de complexe arheologice ce implică descoperirea unor piese depuse pe vetre/altare/lavițe, par să fie și rezultatul hazardului, distrugerea sau abandonarea respectivelor complexe realizându-se probabil când inventarul necesar derulării unui rit era în context ritual, piesele fiind etalate (Monah D., 1997, p. 36). Pentru acestea putem presupune că piesele respective nu stăteau mereu pe respectivele „suporturi“, ci poziția lor era legată de anumite sărbători, depuneri individuale etc. Precizăm că nu includem aici piesele care probabil erau parte din inventarul propriu-zis al sanctuarului, ne referim aici la reprezentările statuare antro-po - sau zoomorfe, coloane, altare etc., cum sunt cele descoperite la Parța, Gălățui, Târgu-Frumos, Căscioarele, Tangâru, Izvoare, Trușești, Ghelăiești etc. Problema existenței sau nu a unor construcții special amenajate, în care să se desfășoare activități cu scop mai mult sau mai puțin religios, numite generic „sanctuare“, este încă discutată de cercetătorii români (Monah D., 1997, p. 32; Andreescu R., 2002, p. 15 și urm.). Raportându-se aproape obligatoriu la descoperirile de la Catal Huyuk (Monah D., 1997, p. 32), în urma unor descoperiri arheologice, cercetătorii români au afirmat existența unor astfel de construcții și pe teritoriul României (Petrescu-Dâmbovița M., 1953, p. 13; Dumitrescu Vl., 1970, p. 22; Cucoș Șt., 1973, p. 213-214; Lazarovici Gh., 1986; Hașotti P., 1997, p. 80-81; Ursulescu N., 2001, p. 42 și urm.). D. Monah remarcă că „în stadiul actual al cercetărilor, o diferențiere tranșantă între sanctuare, în sensul de construcție sacră rezervată exclusiv cultului și construcțiile profane ce conțin complexe de cult sau amenajări speciale pentru săvârșirea unor ritualuri nu se poate face“ (Monah D., 1997, p. 32). Majoritatea cercetărilor au definit sanctuarul, mai curând, conform caracteristicilor unui templu. De altfel, identificarea sanctuarului cu o locuință de cult nu este cea mai potrivită. La modul general, credem că sanctuarul reprezintă acel loc ce avea un caracter sacru, „loc sfânt“ (Cauvain J., 1994, p. 155) cultic din cadrul unei construcții, nu construcția în sine, sanctuarul putând fi și în aer liber (Monah D., 1997, p. 44) sau chiar o groapă în care erau depuse ofrande (Sârbu V., 1993, p. 252); c. Există descoperiri în care piesele ce făceau parte din inventarul unui complex de cult nu se aflau în context ritual, precum cele de la Piatra-Sat, Poduri, Isaia, Târpești, Mărgineni, Scânteia, Dumești, Lozna, Ghelăiești, Poduri etc. unde lângă altare/vetre au fost descoperite diverse obiecte depozitate (Monah D., 1997, p. 31 și urm). Ele par să susțină ideea că existau diverse „acțiuni“ cu caracter religios ce se desfășurau la date bine precizate sau aleatoriu în timp, în care piesele erau etalate (Monah D., 1997, p. 36). Acele construcții în jurul cărora s-au descoperit piese puteau fi folosite ca „suporturi“ pentru etalarea unor piese, vezi descoperirile de la Sabatinovka, Popudnia, Vounas, Ovcárovo, Ghelăiești-83.2; d. O altă situație este aceea când lângă altare sau vetre sunt descoperite piese „de recuzită“, unelte, vase în general, ce erau folosite probabil în cadrul unor ceremonii ce implicau depunerea unor ofrande, ceremonii ce par să aibă de cele mai multe ori, un caracter casnic.

Din punct de vedere al observațiilor privind finalitatea ritualului, pornind de la context putem face câteva observații generale. Cadrul-context este reprezentat de: așezare, locuință, vatră sau cuptor. Asociat cu acest cadru-context, dar și cu inventarul putem presupune ca participanți/beneficiari cel puțin două situații: 1. rituri individuale, la care participa un individ, eventual o familie, având un caracter casnic, desfășurate mai mult sau mai puțin ocazional: rit de fundare a locuinței, rit de consacrare, fundare a vetrei, altarului, rituri ce aveau legătură cu un cult al craniului; 2. rituri în care era implicată comunitatea: rituri legate de fundarea (re-fundarea) așezării, rituri legate de anumite sărbători. Prezența în cadrul așezării a unor gropi în general de mari dimensiuni, uneori dispuse central (Perieni, Iclod, Medgidia, Zau de Câmpie, Țaga, Bucșani, Trușești, Ghelăiești), a fost explicată prin existența unor rituri de fundare sau re-fundare a așezării (Cucos Șt., 1993, p. 76-77; Lazarovici Gh. și colab., 1995, p. 284; Bem C., 2000, p. 20; Maxim Z., Tarcea L., 1999, p. 640; Lazarovici Gh., Meșter M., Maxim Z., 2002, p. 320) sau chiar cenotafuri (Dumitrescu H., 1953, p. 65).

Din punct de vedere arheologic pentru fundarea așezării putem face observații specifice, presupunând-o ca o primă activitate a unei comunități atunci când își stabilește un nou sălaș de locuire (Cucos Șt., 1993, p. 76-77; Bem C., 2000, p. 20, Lazarovici Gh., Meșter M., Maxim Z., 2002, p. 320). Atunci când acest act nu are loc într-o fază inițială de locuire, arheologic observăm existența unor gropi cu un inventar foarte bogat (la Cozard au fost descoperite 52 de vase întregi sau întregibile). Unele din aceste depuneri în gropi ar putea fi rezultatul unor activități legate de anumite sărbători, când comunitatea participa la „banchete” ce implicau depunerea unor ofrande (Lazarovici Gh., Meșter M., Maxim Z., 2002, p. 320).

Depunerea unor cranii de bovidee, în general în gropi, a fost explicată ca o componentă a unor manifestări magico-religioase (Comșa E., 1987, p. 149), efect al unor credințe asociate unui segment al economiei, respectiv creșterea animalelor (Berciu D., 1961; Comșa E., 1987). Observațiile arheologice (de teren sau cele publicate) sunt lacunare. Puținele date certe sunt cele de la Traian, Poduri, Bucșani, unde complexele par să corespundă unor rituri diferite. Dacă pentru Poduri depunerea unor cranii de bovidee în cruce a fost legată de prezența unui sanctuar în aer liber (Monah D., 1997, p. 44), descoperirile de la Traian și Bucșani au fost asociate unor rituri de fundare a locuinței (Dumitrescu H., Dumitrescu Vl., 1959, p. 173), respectiv așezare (Bem C. și colab., 2000, p. 20).

Credem că gropile nu sunt în sine rituale, ci devin în urma acțiunii de a depune, groapa fiind contextul, parte a ritualului. Uneori groapa este numai cadrul desfășurării sau cel mult cadrul primar al ritului. Depunerea inventarului sacralizează, consacră respectivul spațiu. Nu același lucru se poate spune despre „suportul” pe care se depuneau ofrande, care probabil era deja „încărcat” de o anumită sacralitate. Unele gropi (rituale sau nu) ar putea să nu fie în legătură cu locuințele ce la suprapun, fiind rezultatul unei evoluții interne a respectivelor așezări.

A fost observat, mai evident în eneolitic, prezența unor rituri legate fundarea, consacrarea locuinței (Marinescu-Bâlcu S., 1997, p. 172; Monah. D., 1993, p. 21-23; Luca S. A., 2001, p. 90-91; Voinea V., 2001, p. 35 și urm.; Monah D. și colab., 2002, p. 244-245), a unor construcții-ateliere (Monah D., 1976, p. 14; Marinescu-Bâlcu, 1983, p. 84). Astfel, înainte de construirea unei locuințe se săpa o groapă în care erau depuse ofrande, ulterior peste respectivul complex se construia locuința. Din punct de

vedere al inventarului putem delimita trei arii cultural-geografice: a. Moldova, culturile Precucuteni și Cucuteni, unde inventarul era format din vase, statuete, unelte, oase; b. Muntenia și Dobrogea, culturile Boian și Gumelnița, unde sub locuințe erau depuși oameni, în general copii; c. în Transilvania și Banat, unde descoperirile sunt mai puțin numeroase, apar ambele tipuri de inventar.

Problema existenței unor sacrificii umane, în care sacrificiații (copii în general) erau depuși sub locuințe, a fost recent abordată într-un studiu și explicată ca activitate legată de sacralizarea spațiului locuit (Voinea V., 2001, p. 35 și urm.). Prezența sacrificiilor umane, presupune o organizare complexă a ritului, ce implică, în afară de „victimă”, un sacrificator, o motivație, un beneficiar, demonstrând complexitatea „fenomenului religios” în epoca neolitică. Generalizând, finalitatea și motivațiile sacrificiului ar putea fi: de îndepărtare a unui rău, sacrificii de atragere a bunăvoinței, sacrificii de mulțumire, sacrificii de sacralizare a unui loc sau a unui individ (Maus M., Hubert H., 1997; Riviere C., 2000, p. 106). Încercând să facem unele corelații între sacrificiu și contextul descoperirii acestor sacrificii, am putea presupune ca „beneficiari” ai unui sacrificiu: a. individuali/familie în cazul depunerilor de sub locuințe sau în locuințe (descoperiri la Tărtăria, Noșlac, Bucșani, Căscioarele, Hârșova etc.) b. comunitatea în cazul depunerii sacrificatului în gropi ce nu sunt suprapuse de locuințe (descoperiri la Cârcea, Tărtăria, Iclod, Cernavodă, Ariușd, Cucuteni, Scânteia, Girov, Traian etc.). Descoperiri ce sugerează sacrificii umane au fost observate de-a lungul întregului neo-eneolitic. Remarcăm că nu au fost descoperite înmormântări sub locuințe aparținând fazei B a culturii Gumelnița.

Descoperirea unor cranii umane sau a unor reprezentări de cranii umane din piatră, a fost explicată prin existența unui cult al craniului (Dumitrescu H., 1954; Bolomey Al., 1983, p. 164; Dumitrescu Vl., 1988, p. 49; Lazarovici Gh., Maxim Z., 1995, p. 179 și urm.). Analizând descoperiri din Anatolia, atribuite unui cult al craniului, J. Cauvain le asociază atât unor culte ocazionale familiale, cât și permanente, prin venerarea unui strămoș al comunității (Cauvain J., 1994, p. 152 și urm.). Riturile legate de vatră/cuptor au fost presupuse datorită unor depuneri, atât pe vatră, în miezul vetrei, cât și sub vatră. Depunerile de sub vatră sau în miezul vetrei au legătură cu fundarea, consacrarea acestui tip de construcție (Dumitrescu H., Dumitrescu Vl., 1959, p. 172; Marinescu-Bâlcu S., 1981, p. 26; Monah D., 1993, p. 21; Bem C., și colab., 1999, p. 20; idem, 2002, p. 68; Bem C., 2002, p. 163-165; Ursulescu N. și colab., 2002, p. 36). Depunerile de pe vatră sunt legate probabil de rituri punctuale, în care se depuneau ofrande, putând avea un caracter casnic, familial.

În loc de concluzii. Prin datele furnizate de descoperirile arheologice, tindem să avem imaginea unui „fenomen religios” complex, prezent în epoca neo-eneolitică. Putem presupune prezența în neo-eneolitic a unor rituri și ritualuri asociate așezării, locuinței, vetrei, strămoșilor, în care „beneficiarii” pot fi atât individuali, cât și comunitatea. O categorie a unor rituri greu de identificat este acela legat de anumite sărbători, ocazii, rituri cu un caracter casnic, dar și rituri la care participa comunitatea. Am putea asocia riturile individuale mai mult cu elementele de magie, în sensul concluziilor lui E. Durkheim (Durkheim E., 1995), decât cu cele în care era implicată comunitatea, mai apropiate de ceea ce înțelegem prin religie.

Concluziile la care s-ar putea ajunge ar reprezenta numai un stadiu al cercetării. Acest subiect, respectiv religia comunităților preistorice, ce se pretează unor

speculații dintre cele mai diverse, pune inevitabil cercetătorul în fața realității, frustrante, de a depinde numai de informații arheologice, specifice. Încercarea de a interpreta unilateral, într-un sens mai mult sau mai puțin religios, unele observații arheologice pe care nu le putem momentan explica și raporta unei activități „normale“, va face să percepem omul din epoca neolitică (și) ca pe o ființă exagerat contemplativă. În acest context tentația construirii unei istorii, mai mult decât ipotetică, pare inevitabilă.

Asupra simbolisticii acestor manifestări, pentru care nu dispunem decât de descoperiri arheologice, se poate pronunța mai curând un istoric al religiei ce beneficiază de o pregătire specifică. Totuși, construcțiile teoretice, de cele mai multe ori sunt... teoretice. O sumă de factori ce țin de observația arheologică, de o instruire teoretică cel puțin minimală, asupra unor comportamente legate de manifestări ce par să depășească „caracterul strict utilitar“, vor permite întâmpinarea, reacția potrivită a arheologului, în fața unor astfel de descoperiri. Arheologul, prin mijloace specifice, poate face observații și oferi informații cât mai corecte asupra acestor descoperiri.

REPERTORIUL DESCOPERIRILOR

Am evitat descrierea unor complexe în text, asigurând astfel discursului o anumită cursivitate. În organizarea repertoriului descoperirilor, am încercat, pe cât posibil, să respectăm criteriul cronologic.

1. Grădinile (jud. Dolj). Pe fundul gropii nr. 1, de formă aproximativ ovală, la adâncimea de 1,35 m față de nivelul actual de călcare, erau depuse ca ofrandă într-o oarecare ordine, un craniu și coarnele provenite de la cinci bouri. În umplutura gropii s-au mai găsit numeroase cochilii de melci de mărimi diferite, peste o sută fragmente ceramice, două dintre acestea sunt ornamentate cu buline de culoare albă pe fond roșu-cărămiziu. A mai fost găsit un idol de formă cilindrică, asemănător celor de la Gura Baciului și Donja Branjevina. Complexul aparține orizontului final cu ceramică ornamentată cu buline de la Gura Baciului (Nica M., 1981, p. 32-35).

2. Cârcea (jud. Dolj), „La Hanuri“. Sub un complex din epoca bronzului timpuriu a fost descoperită o groapă ce conținea nouă craniile umane. Complexul a fost atribuit primei faze a grupului cultural Cârcea (Nica și colab., 2001, p. 65).

3. Cârcea (jud. Dolj), „La Viaduct“. 1. A fost descoperit un lăcaș de cult ce era alcătuit dintr-un minialtar din piatră cu urme de arsură, ceramică și o reprezentare antropomorfă, complex atribuit culturii Cârcea IIID (Nica M., 1997, p. 23-24); 2. Tot în acest nivel cultural a fost descoperit un cuptor ce conținea cinci indivizi incinerați (Nica M., 1997, p. 23-24).

4. Cârcea (jud. Dolj), „La Viaduct“. Într-un nivel de locuire atribuit culturii Starcevo-Criș, au fost descoperite resturi ale unui schelet de copil cu urme de ardere, resturi ce au fost depuse pe o vatră aflată în interiorul unei locuințe (Nica M., 1976, p. 435).

5. Perieni (jud. Iași). Aproximativ în centrul așezării a fost descoperită o groapă de cult, în urma sondajului stratigrafic efectuat în 1954 de Mircea Petrescu-Dâmbovița. Groapa era ovală și avea diametrul de 2,80 x 2,10 m, avea pereții oblici și baza neregulată; adâncimea era de 0,85 m față de suprafața actuală. Inventarul gropii cuprindea o cantitate mare de ceramică pictată, unelte din piatră, silex și obsidian, bucăți de lipitură de vatră, pietre arse, oase de animale, trei figurine antropomorfe și

patru zoomorfe. Groapa și materialul ce forma inventarul ei, au fost atribuite unui nivel de locuire Starcevo-Criș (Petrescu-Dâmbovița, 1957, p. 65-83).

6. Poienеști (jud. Vaslui). În nivelul de locuire Criș, într-o groapă de 2,50 x 2,30 m era depus un copil, contorsionat, iar peste el erau depuse vase ceramice (Voinea V., 2002, p. 36-37).

7. Sălcuța (jud. Dolj), „Piscu Cornișorului“. În nivelul de locuire Starcevo-Criș a fost descoperit un craniu de taur depus pe fundul unei gropi (Berciu D., 1961, p. 346).

8. Tășnat (jud. Satu-Mare), „Sere“. Într-o așezare Starcevo-Criș IIID-IVA a fost cercetată o groapă în care era depus un craniu de bovidu ce avea și coarne (Nemeti J., Astaloș C., Szilard G., 2002, a XXXVI a Sesiunea națională de rapoarte arheologice Buziaș, 28 mai-1 iunie 2002).

9. Trestiana (com. Grivița, jud. Vaslui), „Trestiana I“. La sfârșitul anilor '80 au fost descoperite două locuințe caracterizate ca având rol de cult, atribuite unui nivel cultural Criș IIIB-IVA. 1. Astfel, locuința cu nr. 3 (C/L₂) se află amplasată în partea de sud-vest a așezării, are dimensiunile de 8 x 10 m (80 m²), inventarul fiind alcătuit din ceramică, idoli antropomorfi, o vatră (0,80 x 0,95 m) ce se află în mijlocul locuinței, o laviță de 1,60 x 0,50 m, patru cranii de ovi-caprine ce erau dispuse pe un prag, iar alte trei fragmente de cranii de ovi-caprine se aflau la mică distanță. Au mai fost descoperite tot aici trei coarne din lut și unul din os, două împungătoare, trei statuete antropomorfe, toate în apropierea pragului din interiorul locuinței (Popușoi E., 1990-1992, p. 20-43). De asemenea, în interiorul locuinței cu nr. 3 (C/L₃) a fost descoperită o groapă (5,70 x 5,10 x 0,80 m) ce avea pereții lipiți, în centrul gropii se afla o vatră ovală (0,60 x 0,40 m) nederanjată. În apropierea vetrei se afla un vas de provizii, fragmente dintr-un altar, doi idoli antropomorfi și unul zoomorf. De pe suprafața complexului s-au adunat cel mai numeros grup de elemente plastice din așezare: șase figurine antropomorfe, cinci figurine zoomorfe, un idol conic, altărașe și un prăsnel (Popușoi E., 1997, p. 114); 2. Un alt complex de cult pare să fie locuința cu nr. 6 (C/L₆). Suprafața locuinței este de 8 x 5 m. În interiorul ei au fost descoperite două gropi, prima avea diametrul de 3 x 1,75 m, cealaltă de 3,25 x 1,85 m. În interiorul acestei construcții a mai fost descoperită o laviță pe care se afla o mare cantitate de material arheologic: ceramică policromă, unelte din os și piatră, oase de animale. Spre colțul de nord-vest la cca. 0,75 m de prima groapă a fost descoperită o vatră lângă care se aflau un idol antropomorf și un pahar cu două proeminente conice (Popușoi E., 1990-1992, p. 20-43); 3. În groapa cu nr. 1 aflată în L₆, de formă ovală, orientată nord-nord-vest-sud-sud-est de 1,75 x 3 m, au fost descoperite oase, cenușă un topor din piatră, un împungător din os, un idol antropomorf (Popușoi E., 1997, p. 115); 4. Groapa a doua, orientată est-vest, de 1,85 x 3,25 m, aflată în L₆, avea pe latura de sud-vest o construcție din piatră. Între straturile de piatră care erau deranjate se aflau fragmente ceramice. Groapa are formă relativ ovală, cu dimensiuni de 0,40 x 0,60 m și care coboară sub nivelul podelei cu 0,50 m, plină cu cenușă. În amestecul cu cenușă au fost găsite patru figurine antropomorfe (Popușoi E., 1997, p. 115). Ambele locuințe (C/L₃ și C/L₆) se aflau amplasate aproximativ în partea centrală a așezării, datele în cultura Criș IV.

10. Verbița (jud. Dolj), „La eleșteu“. În nivelul I Starcevo Criș, în șanțul IV (inclusiv caseta IVa) s-a descoperit un bordei a cărui groapă are o formă foarte probabil rotundă, cu diametrul de 4,60 x 3,60 m. Pe fundul gropii s-a găsit un vas sferic dat cu culoare roșie în interior și pe zona superioară a suprafeței externe. Nu departe de vas se găsea

un corn de taur, iar la un nivel puțin mai ridicat se depuseseră coarnele unui cerb („mască”) la baza cărora se păstra o parte din craniu. Tot pe fundul gropii s-au găsit coarne de căprioară și un craniu de cerb în stare fragmentară (Berciu D., 1959, p. 75).

11. Zăuan (jud. Sălaj), „Dâmbul cimitirului”. În nivelul Criș IV a fost descoperit un complex de cult. O statueta de lut (Venus de la Zăuan) era așezată cu fața în jos pe un platou de chirpic, interpretat ca altar, gros de 0,20-0,25 m, lung de 0,90 m, la adâncimea de 0,36 m. Altarul, construit în aer liber, era protejat de o gardină de pământ. Lângă altar se afla o groapă, având forma unei pâlnii răsturnate cu diametrul de 1,25-1,30 m și o adâncime de 1,42 m. În groapă au fost găsite câteva fragmente ceramice, chirpic; în centrul gropii erau două lespezi de piatră. Lângă sau pe altar au mai fost descoperite un fragment de mască din lut, un vas cu două guri, un fragment de vas prevăzut cu mai multe orificii (Lako E., 1977, p. 43-44).

12. Pața (jud. Timiș), „Tell I”. În zona centrală a stațiunii arheologice a fost descoperit un sanctuar ce a avut două faze de funcționare, atribuit culturii Banatului, faza a II-a. 1. În prima fază, sanctuarul avea forma unei construcții rectangulare, era orientat est-vest, avea dimensiunile de aproximativ 12,5 x 7 m. În partea nord-vestică se găseau urmele unor despărțituri, distrusă în bună parte de faza a doua de construcție. Un perete distrus și nivelat, din lut și nisip „tencuit” cu pământ galben lutos, delimita în interiorul sanctuarului o zonă sacră în care se găsea o masă-altar. Altarul avea o formă dreptunghiulară, fiind mărginit de pereți înalți de cca. 50-60 cm. Sanctuarul a fost împărțit de către cercetătorii respectivei așezări în câteva zone, fiind compus din: a. intrarea largă de circa 0,60 m; b. o vatră portabilă ce se găsea în fața intrării, fiind suspendată pe trei-patru picioare de lemn; c. soclul unui suport de idol-bust, având la bază 0,50 x 0,60 m; d. loc pentru depozitarea cenușii de la resturile arse ca ofrande; e. o casetă lată de 0,40 m și lungă de circa 0,60-0,80 m. De asemenea, au mai fost descoperite mai multe unelte mari de silex cu muchii tăioase. În faza a doua, după ce resturile primei faze au fost îndepărtate parțial, s-a construit un nou sanctuar, ceva mai mic. Dimensiunile noului sanctuar sunt de 11,6 x 6 m (pe axa lungă, est-vest). Avea două încăperi, una spre est, cealaltă spre vest. Încăperea dinspre răsărit adăpostea o statuie monumentală ce se afla pe un soclu de lut. Era o statuie dublă ce avea înălțimea de 0,90 - 1 m, soclul avea dimensiunile de 1,35 x 0,50 x 0,45 m și era incizat. Tot aici s-au mai descoperit o masă-altar, o cupă cu picior, o vatră portabilă, un altar, o tavă pentru depunerea ofrandelor. În încăperea de vest au fost descoperite o masă-altar, o vatră portabilă, un soclu pentru un bust de idol, o casetă de lut pentru arderea cenușii și depunerea de ofrande, un vas antropomorf în care au fost găsite oase de animale, mai multe greutatea de țesut, două căpățâni de taur din lut etc. În centrul sanctuarului era o masă-altar cu o suprafață de 31-33 m². Ea se sprijinea pe nouă stâlpi. Ulterior masa a fost împărțită în două prin ridicarea unui perete despărțitor, din nuiiele și pari (Lazarovici Gh., Drașovean Fl., Maxim Z., 2001); 2. Tot în cadrul acestei așezări a fost descoperită o groapă de cult (groapa cu nr. 63). Suprapunea sanctuarul a și se afla sub ultima lipitură a sanctuarului b. Inventarul consta dintr-un obiect de lut oval cu perforații, un fragment de vas cu față umană incizat, o greutate de lut, fusaiole nearse, fragmente de vase (Lazarovici Gh., Drașovean Fl., Maxim Z., 2001, p. 209); 3. În sanctuarul 2, s-au găsit un idol și un vas zoomorf depuse în groapa de lângă stâlpul intrării de vest (Lazarovici Gh., Drașovean Fl., Maxim Z., 2001, p. 285); 4. Într-o groapă descoperită în 1970 ce avea 3 x 0,7 x 0,5 m, au fost găsite depuse șase capace

de vas, un idol antropomorf, o protomă antropomorfă, o bilă de praștie, o greutate de plasă, foarte multă ceramică, oase de animale (Lazarovici Gh., Drașovean Fl., Maxim Z., 2001, p. 33-34, 284).

12. a. Cârcea (jud. Dolj), „Viaduct”. În nivelul cultural Vinca-Dudești a fost cercetată o locuință de suprafață caracterizată ca având un rol de cult (Nica M., 1984, p. 43). În colțul de sud se aflau așezate cu grijă un pahar, un vas de uz comun, un vas antropomorf, spre vest se aflau o greutate de lut, un topor lustruit, o plăcuță și un frecător din piatră. Locuința nu avea vatră. (Nica M., 1984, p. 42).

13. Tărtăria (jud. Alba), „Gura Luncii”. În orizontul cultural atribuit culturii Turdaș, au fost descoperite două gropi de cult. 1. În prima groapă au fost descoperite oase umane depuse dezordonat, trecute prin foc și unele sparte, ale unui individ de 35-40 ani, ceramică, 26 statuete antropomorfe de lut, două statuete antropomorfe de tip „cicladic” din alabastru, o brățară din scoica *Spondylus* și trei tăblițe din lut ars, din care una avea incizate o scenă (de vânătoare), iar două cu motive pictografice incizate (Vlassa N., 1976, p. 31-32); 2. În a doua groapă, ce avea tot un caracter ritual, au fost descoperite alături de o tăbliță cu motive pictografice incizate, plastică, ceramică (Maxim Z., 1999, p. 103).

14. Orăștie (jud. Hunedoara), „Dealul Pemilor”. În anul 1993, în punctul X₂, într-un nivel de locuire Vinca-Turdaș, a fost descoperit în locuința nr. 3 (L₃) un complex de cult, alcătuit din două statuete și o protomă de vas de cult, toate antropomorfe. Sabin A. Luca sublinia faptul că acest complex reprezintă „o trusă magică”. Statuetele sunt de sex diferit, cea masculină are înălțimea de 11,9 cm, iar cea feminină de 3,9 cm. Protoma are înălțimea de 7,5 cm, lățimea de 4,5 cm (Luca S. A., 1994, p. 363-367).

15. Iclod (comuna Iclod, jud. Cluj), „Pământul Vlădicăi”. În această așezare au fost descoperite mai multe complexe de cult, atribuite complexului cultural Iclod. 1. Un vas era depus într-o groapă (Lazarovici Gh., 1994, p. 327); 2. Groapa nr. 92 cu diametrul de 1,75 m și adâncimea de 0,50 m se afla în zona centrală a așezării. Inventarul era alcătuit din oase, 14 vase, trei topoare din piatră ce au dimensiuni cuprinse între 20 și 35 cm. Groapa a fost săpată în trepte, mai ales spre est. Pe fundul gropii erau așezate trei pietre mari, pe un strat de cenușă, oase arse și resturi de cărbune (Lazarovici Gh., 1995, p. 509-510); 3. Groapa nr. 94 se află amplasată în centrul așezării era de mici dimensiuni, în exteriorul ei descoperindu-se un vas și oase umane (Lazarovici Gh., 1996, p. 270); 4. Groapa nr. 95 era amplasată în centrul așezării, la adâncimea de 0,45 m, inventarul fiind alcătuit dintr-un vas și oase umane (Lazarovici Gh., 1996, p. 270); 5. Groapa nr. 96 avea un inventar alcătuit dintr-un vas, fragmente dintr-un parietal și un frontal uman (Lazarovici Gh., 1996, p. 270); 6. Groapa nr. 97b are dimensiunile de 40 x 50 cm, conține două oase umane, mai multe vase sparte ritual (Lazarovici Gh., 1996, p. 271); 7. Groapa nr. 98 se află în centrul așezării la circa 0,50 m de groapa de cult cu nr. 92. Are dimensiunile de 1,1 m x 0,20 - 0,40 m x 0,45 - 0,55 m. În interiorul ei au fost descoperite zece vase depuse în linie, câteva fragmente de oase umane, un corn de berbec. Orientarea gropii este nord-sud (Lazarovici Gh., 1996, p. 271).

16. Suplacu de Barcău (jud. Bihor), „Corău I”. Au fost descoperite patru gropi de cult atribuite grupului cultural Suplacu de Barcău, una aparținând nivelului I, iar trei în nivelul III. Gropile notate cu GXIII, G XIV, GXV (= Gr. 1, Gr. 2, Gr. 3, Gr. 4) sunt de formă rectangulară cu colțurile rotunjite (Gr. 1 = 0,60 x 0,45 m) sau ovală (celelalte gropi au diametre de 1,45 m; 0,75 m; 0,60 m) având pereții și fundul arse. Adâncimea

- acestor gropi variază între 0,25 – 0,30. Ele conțin fragmente ceramice, oase de animale, cenușă și cărbune. Gr. I a fost cercetată în anul 1981 (Ignat D. F., 1998, p. 31).
17. **Vărzari (jud. Bihor).** A fost cercetată în anul 1980 o groapă care avea formă circulară, cu diametrul de 1,50 m și adâncimea de 0,45 m. Inventarul gropii consta numai din ceramică, în majoritate pictată sau cu urme de pictură. În zonă nu s-au descoperit alte gropi și nici strat de cultură (Ignat D. F., 1998, p. 31).
18. **Țaga (jud. Cluj), „Baza arheologică“.** Groapa nr. 28 are formă ovală, cu dimensiuni de 2,8 x 2,2 x 0,35 m (posibil să fi fost un semibordei abandonat), în umplură erau numeroase resturi de crani de cerb și vită, multe cu urme de ardere, alte oase de animale, maxilare de bovine și cerb, ceramică fragmentară, complex atribuit comunităților orizontului cultural Țaga II (Lazarovici Gh., Meșter M., Maxim Z., 2002, p. 320).
19. **Medgidia (jud. Constanța), „Cocoasă“.** Aici a fost descoperită și cercetată o groapă rituală de formă ovală (4 x 1,05 m) în care se aflau 60 unelte din silex, un topor de granit, o dălțiță din gresie, două frecătoare, două împungătoare, o spatulă din os, câteva „plantatoare“ din corn, diferite podoabe, ceramică, două piese de forma unor jumătăți de elipsă, mai multe figurine antropomorfe, complexul aparținând primei faze a culturii Hamangia (Hașotti P., 1997, p. 63).
20. **Bala (jud. Tulcea), „Drumul vacilor“.** În anul 1974 a fost dezvelită parțial o groapă, atribuită culturii Hamangia II. S-a observat că deschiderea gropii era de 2,45 m, prezentând în partea de est o treaptă pentru coborâre. Groapa a fost săpată de la baza nivelului superior al stratului de cultură și intra în pământul galben steril pe o adâncime de 1,20 m. Pereții gropii erau ușor înclinați în afara, fundul avea o ușoară albiere. La golirea gropii au fost descoperite numeroase fragmente ceramice de vase sparte *in situ*, oase de animale, scoici, melci, bucăți mici de chirpic ars și cenușă. La baza gropii era depus un craniu de bovid. În fața orbitei drepte se afla un toporaș de piatră șlefuit nefinisat. Între coarnele bovidului se afla un fragment mare de strachină, plin cu cenușă, iar în apropierea craniului s-au descoperit trei lame de silex. De jur-împrejurul craniului au fost găsite foarte multe fragmente ceramice de la diferite vase ce au fost întregite parțial și care sunt ornamentate aproape în totalitate (Lazurcă E., 1980, p. 7-8).
21. **Ceamurlia de Jos (jud. Tulcea).** Groapa nr. 20 a fost săpată în suprafața A în anii 1952 și 1953. Groapa are o formă rotundă în plan, cu diametrul de 4 x 3,80 m, pereții dreپți. În groapă s-au descoperit foarte multe oase de animale, cărbuni, cenușă, multe din oasele erau arse. La un loc cu oasele s-au descoperit rășnițe de piatră, fragmentate. S-a observat că multe oase reprezentau coloane vertebrale intacte, inclusiv de pește, ceea ce presupune depuneri intenționate. În groapă au fost descoperite și fragmente ceramice, puțină cenușă și cărbune (Berciu D., 1966, p. 145-147). Complexul datează din cultura Hamangia faza II.
22. **Golovița (jud. Tulcea).** În șanțul I/1960 s-a descoperit la adâncimea de 0,65-0,80 m o groapă rotundă în plan, având diametrul de 0,90 m. În interiorul ei au fost descoperite numeroase fragmente ceramice de la vase sparte intenționate, precum și vase întregi, așezate într-o anumită ordine și cu grijă. În special au fost sparte vasele mari. Pe latura de nord-vest a gropii se aflau trei cupe cu picior, așezate intenționate cu gura în jos. Aproximativ în centrul gropii era așezat în picioare un vâscior bitronconic. Au mai fost descoperite multe fragmente ceramice, un singur os de animal (Berciu D., 1966, p. 240-242). Complexul datează din cultura Hamangia faza II.

23. Cenavoda (jud. Constanța), „Columbia D”. 1. Într-o groapă au fost depuse cranii umane întregi sau fragmentare, femure, oase de animale, scoici, o piatră (Morintz S., Berciu D., Diaconu P., 1955, p. 154-156); 2. Complexul N cuprinde două cranii de la care lipsesc maxilarele inferioare, având alături un craniu de copil, un vas bitronconic, fragmente ceramice, un maxilar de bou. Sub unul din cranii erau scoici (Morintz S., Berciu D., Diaconu P., 1955, p. 157); 3. Complexul O cuprindea un schelet de copil ciopârțit, un vas, scoici, oase de animale, o statueta feminină (Morintz S., Berciu D., Diaconu P., 1955, p. 157); 4. În groapa cu nr. 1 au fost descoperite alături de oase umane, oase de animale, figurine antropomorfe, unelte din silex, ceramică (Berciu D., Morintz S., 1957, p. 85); 5. Groapa nr. 2 se afla la vest de groapa nu. 1, la o adâncime de 2,40 m față de nivelul actual. Inventarul era format din oase umane, oase de animale, cochilii de scoici, figurine antropomorfe, unelte din silex și un topor din piatră. Oasele umane nu se aflau în poziție anatomică (Berciu D., Morintz S., 1957, p. 85).

24. Limanu (jud. Constanța). La 0,35 m adâncime a fost descoperită o groapă în care se aflau depuse un craniu de *Hydruntinus hydruntinus*, dentiția de la alte câteva exemplare de același animal, un fragment de brățară de scoică *Spondylus*, două lame de silex și câteva fragmente de ceramică aparținând culturii Hamangia faza III (Galbenu D., 1970, p. 77).

25. Târgușor (jud. Constanța), „Urs”. Într-o groapă cu diametrul de 0,60 m au fost descoperite peste 200 de așchii de silex. Complexul a fost datat în cultura Hamangia faza III (Hașotti P., 1997, p. 23).

26. Grădiștea Coslogeni (jud. Călărași). 1. În groapa bordeiului nr. 5 au fost descoperite trei statuete antropomorfe lângă vatră, împreună cu solzi de pește și fragmente de la o carapace de broască țestoasă. În apropierea uneia dintre figurine au fost descoperite două mărgel (Neagu M., 1997, p. 98); 2. statueta antropomorfă depusă pe vatra unui bordei (Neagu M., 1997, p. 98); 3. statueta antropomorfă depusă pe vatra unui bordei (Neagu M., 1997, p. 98). Complexele sunt atribuite culturii Boian, faza Bolintineanu.

27. Piscu Crăsani (jud. Ialomița). O statueta a fost descoperită depusă pe vatra unei locuințe de suprafață Bolintineanu (Neagu M., 1997, p. 98).

28. Lișcoteanca (jud. Brăila), „Moș Filon”. În nivelul de locuire Boian, faza Giulești, a fost descoperită o groapă de cult. Ea se afla într-o locuință-bordei, în colțul de nord-vest al acesteia. Groapa era de formă conică, cu gura perfect rotundă, având în partea superioară diametrul de 0,80 m și adâncimea de 1,25 m. Conținutul acestei gropi era format din cenușă, cărbune, vase întregi sau fragmentare (Hartuche N., 1983, p. 7-37).

29. Gălățui (jud. Călărași), „Movila Berzei”. În al doilea nivel de locuire atribuit culturii Boian, faza Giulești a fost descoperit un sanctuar ce avea dimensiuni apreciabile: 8 x 10 m. Construcția era dispusă pe direcția nord-sud. Edificiul avea ferestre rotunde și pereți din chirpic masiv cu urme de pictură albă și roșie. Întreaga construcție a fost ridicată pe o platformă de chirpic și bărne dispuse transversal pe direcția est-vest. Sub platformă și chiar încastrate în aceasta, au fost descoperite fragmentele unui sanctuar miniatural. În interiorul „edificiului” au fost descoperite mai multe lavițe patruleter sau rectangulare, două vetre cu gardină înaltă de 20-25 cm și aproximativ în centrul incintei un stâlp de formă pătrată. În afara pieselor de mobilier a

fost descoperită o cantitate importantă de vase ornamentate și două statuete antropomorfe, fragmentare (Neagu M., 1999, p. 22).

30. Glina (jud. Ilfov), „La Nuci“. În așezarea atribuită culturii Boian - faza Vidra, ce era protejată de un șanț de apărare, au fost descoperite mai multe morminte de copii, din care unul se afla plasat sub podeaua unei locuințe. Acest mormânt cu caracter ritual a fost descoperit de M. Petrescu-Dâmbovița în anul 1943. Se afla plasat în partea de sud-est a sectorului săpat. Groapa mormântului și scheletul din ea erau acoperite de o locuință de suprafață de la baza stratului de cultură Boian (faza Vidra). Scheletul era în poziție chircită, pe partea stângă (Comșa E., 1974, p. 202).

31. Izvoarele (jud. Giurgiu). Sub platforma unei locuințe, în dreptul limitei de nord-est, la 1,90 m adâncime a fost descoperit un mormânt de înhumatie. Scheletul, aparținând unui individ în vârstă, se afla în poziție chircită moderată, pe partea stângă, orientat cu craniul pe direcția nord-est. Nu avea inventar. Complexul aparține unui nivel de locuire Boian-Spanțov (Comșa E., 1970, p. 89).

32. Spanțov (jud. Călărași), „Malul Bulicoaiei“. În anul 1952 a fost descoperită o groapă rituală pe fundul căreia era depus un cap de *Bos primigenius* lung de 0,80 m, în jurul său aflându-se vase sparte. Complexul a fost atribuit nivelului de locuire Boian-Spanțov (Bucur M., 1953, p. 224-225).

33. Căscioarele (jud. Călărași), „Ostrovelul“. În nivelul de locuire atribuit culturii Boian-Spanțov, au fost degajate în anul 1968 două locuințe și un mare complex de cult, respectiv un sanctuar. 1. Sanctuarul, avea două încăperi, era o construcție de dimensiuni mari ($16 \times 10 = 160 \text{ m}^2$). El se afla amplasat aproximativ în centrul așezării. Una din încăperi avea podeaua din lut, peretii erau pictați cu motive geometrice, vopsite în alb-gălbui pe un înveliș roșu, așternut ca fond pe tencuiala de lut a pereților. Pe unul din pereții acestei încăperi era montat un „medalion“ de lut, circular, pictat cu o spirală roșie. Două coloane înalte de circa 2 m, cu diametre diferite, modelate din lut, pe trunchiuri de copac, erau principalele piese de cult. De formă tronconică, cu secțiunea ovală, îngustate spre vârf, cele două coloane aveau trei straturi succesive de lipituri, pe fiecare strat fiind pictate motive decorative diferite. În sanctuar au mai fost descoperite o laviță din lut pictată, o rășniță. Nu au fost descoperite nici un fel de piese antropomorfe și zoomorfe (Dumitrescu Vl., 1970, p. 5-24); 2. În apropierea uneia dintre coloane a fost descoperit un copil îngropat (Dumitrescu Vl., 1970, p. 5-24).

34. Traian (jud. Neamț), „Dealul Viei“. În anul 1961 în afara șanțului de apărare s-a descoperit o groapă săpată de la nivelul corespunzător stratului de cultură precucutenian, ce se adâncea până în lutul galben, steril arheologic. În pământul de umplutură se aflau câteva pietre, oase de animale, cioburi, iar la fund, la cca. 1,40 m adâncime (de la nivelul actual), o serie de pietre destul de mari și un vas piriform (Dumitrescu H., Dumitrescu Vl., 1970, p. 49-50).

35. Poduri (jud. Bacău), „Dealul Ghindaru“. 1. A fost descoperit un sanctuar (L 36) ce datează de la sfârșitul fazei Precucuteni II, aflat în primul nivel al stațiunii la adâncimea de 4,15 m. Nu a fost degajat în întregime. În interiorul sanctuarului au fost descoperite două vetre, aflate la mică distanță una de alta. În apropierea primei vetre a fost găsit un complex de obiecte, format dintr-un vas în miniatură, un tron de lut ars și șapte mici statuete feminine. Lângă cea de-a doua vatră, într-un vas sfărâmat de prăbușirea pereților, dar care fusese protejat de un vas mai mare, așezat cu baza în sus, au fost descoperite 21 statuete feminine, 13 tronuri de lut ars și alte două mici obiecte, toate

acestea, inițial învelite în paie. Din aceste statuete, 15 erau mai mari, pictate în roșu, fiecare dintre ele având probabil un tron de lut, șase erau mai mici, tot feminine, îngrijit lucrate, dar nepictate (Monah D., și colab., 1982, p. 11-13). Faptul că o parte din sanctuar era distrus de un șanț din epoca bronzului, nu a permis să fie precizate dimensiunile și eventualele amenajări interioare; 2. Locuința 73a avea un vas îngropat sub bărnele platformei (Monah D. și colab., 2002, p. 244); 3. Sub platforma locuinței 73a a fost descoperit un complex de formă aproximativ ovală, orientat est-vest, cu diametrul de 1,5 x 1 m. Complexul era format din 135 pietre de râu aranjate cu grijă. În mijlocul acestui pavaj se afla o groapă de formă circulară, cu diametrul de 0,3 m și adâncimea de 0,4 m. Pe fundul gropii, central, era depusă o statueta feminină, în poziție șezând, cu fața orientată spre est. Statueta are înălțimea de 4 cm, fiind un exemplar tipic precucutenian, faza III. În umplutura gropii se afla un sediment maroniu cu bucățele de chirpic ars și cărbune de lemn și o cochilie de scoică. Pavajul era acoperit de un strat de lut, cu grosimea de 1 cm în zona ce suprapunea groapa și aproape 10 cm spre margini. Pe această lutuială au fost așezate bărnele locuinței 73a (Monah D. și colab., 2002, p. 245); 4. în apropierea locuinței 73a, au fost identificate două gropi de cult cu depuneri de oase (Monah și colab., 2001, p. 193). Nu dispunem de alte informații pentru a aborda fiecare groapă separat.

36. Isălia (jud. Iași), „Balta Popii“. 1. În anii 1996-1999 a fost descoperită locuința I precucuteniană ce avea un caracter de cult. Inventarul era format din un vas *askos*, două măsuțe de cult, o mare cutie de lut cu colțurile rotunjite, o tabletă de cult cu semne incizate, un vas ce conținea 21 statuete feminine de lut cu acoliții lor stilizați, 13 scăunele-tronuri. Locuința avea două faze de construcție, era plasată central în cadrul așezării (Ursulescu N., Merlan V., Tencariu F., 2000, p. 110-111); 2. În anul 2001 cercetându-se locuința nr. 3, precucuteniană, caracterizată ca având un rol de cult, s-a observat că sub cuptorul din locuință fusese săpată o groapă (Ursulescu N., Merlan V., Tencariu F., 2002, p. 161) Nu cunoaștem inventarul complexului.

37. Larga Jijiei (jud. Iași). Groapă precucuteniană, cilindrică, a fost umplută exclusiv cu resturile unor pereți incendiați ai unei locuințe (Nestor I., 1952, p. 48; Marinescu-Bâlcu S., 1974, p. 106).

38. Târgu Frumos (jud. Iași), „Baza Pătule“. 1. În locuința II căreia i-a fost atribuit un rol de cult, ce avea două camere, lângă vatră a fost descoperit un altar. Era pictat cu alb și roșu brun. Pe baza de lut, în formă de casetă, a altarului se ridică o placă înaltă de 0,25 m, lată de 0,20 m și groasă de 3 cm. Aceasta redă stilizat aspectul corpului uman, iar zona gâtului și a capului erau rupte (Ursulescu N., Boghian D., Cotiugă V., 1999, p. 121); 2. În anul 1999 a fost cercetată groapa nr. 26. Se afla la 2,10 m de suprafața actuală, avea adâncimea de 1,20 m de la nivelul de săpare, și diametrul de 0,70 x 0,30 m. Inventarul consta din patru bucranii (unul de *Bos primigenius* și trei de *Bos taurus*), 43 de coarne de la bovidee, resturi osoase de bovine, ovicaprine, porcine, cabaline, cervidee, urs, castor, lup, vase cu trăsături antropomorfe, opt statuete antropomorfe, șase dălțițe și topoare șlefuite, șase fragmente de rășnițe, o nicovală de piatră, o mărgică de cupru, un pandantiv din scoică, mai multe unelte de os, fragmente de vase suport și de tip „horă“, fragmente ceramice. A fost săpată în șanțul de îngrădire (Ursulescu N., Cotiugă V., Boghian D., 2000, p. 106); 3. Sub vatra locuinței nr. II, ce avea trei-patru refaceri, a fost descoperită o groapă de cult (Ursulescu N., Cotiugă V., Boghian D., 2000, p. 107); 4. Sub cuptorul locuinței nr. 8, a fost descoperită o groapă

(Gr. 25) legată de practici de cult. Cuptorul avea nouă refaceri (Ursulescu N. și colab., 2002, p. 36); 5. Într-o groapă (Gr. 2) de 1 x 0,85 m, adâncă de 0,60 m au fost descoperite 20 de astragale a căror dispunere grupată sugerează un caracter intenționat al depunerii. Tot în groapă au fost descoperite ceramică, trei nuclee de silex, un gratoir dublu, fragmentele unei plăci de gresie (Ursulescu N., Boghian D., 1996, p. 43-44).

39. **Târpești (jud. Neamț), „Râpa lui Bodai”.** 1. Într-o locuință precucuteniană L6, a fost găsită o statueta aproape întreagă, prinsă în gardina de pe latura cuptorului construcției (Marinescu-Bâlcu S., 1981, p. 26); 2. Un alt complex de cult este cel de sub locuința nr. 4 în care s-a descoperit un vas de fundație, îngropat ritual, după ce mai întâi fusese trecut prin foc (Marinescu-Bâlcu S., 1968, p. 403; idem, 1974, p. 107; idem, 1981, p. 26, 47); 3. Tot în nivelul precucutenian de la Târpești a fost descoperită o aglomerare de 20 statuete, după alte surse în jur de 13-14, mai multe tipuri de scaune miniaturale din lut și o tablă de lut de dimensiuni modeste. În acest caz, ne aflăm probabil, în fața resturilor unui complex de cult descoperit în condiții nerituale (Marinescu-Bâlcu S., 1974, p. 107; idem, 1981, p. 26-27, Monah D., 1997, p. 31, 44).

40. **Traian (jud. Neamț), „Dealul Fântânilor”.** În nivelul precucutenian au fost descoperite mai multe gropi de cult. 1. Groapa precucuteniană K conține vase fragmentare, câteva sute de cochilii de melci, așezate cu grijă, în rânduri suprapuse (Dumitrescu H., 1953, p. 64); 2. Groapa E conține un vas mare cu resturile unei ofrande, deasupra căruia fusese spart un alt vas (Dumitrescu H., 1953, p. 64); 3. Un alt complex a fost descoperit în zona de vest a șanțului I/1957, la 0,90 - 1 m adâncime, constând din vase sparte, râșnițe, frecătoare, o sulă de aramă, un fragment dintr-o tavă de lut relativ dreptunghiulară, cu cinci picioare, foarte multe cochilii de melci, fragmente dintr-o vatră.

41. **Zau de Câmpie (jud. Mureș), „La grădiniță”.** În nivelul Petrești A, ce suprapune o așezare Lumea Nouă-Iclod, a fost descoperită o groapă ce avea ca inventar foarte multe oase, ceramică sugerând un „banchet” de fundare a unei noi așezări (Lazarovici Gh., Meșter M., Maxim Z., 2002, p. 320).

42. **Cașolț (jud. Sibiu), „Poiana în Pisc”.** 1. În anul 1957 a fost descoperită o groapă de cult, situată la marginea de nord-est a așezării, forma ei neputând fi stabilită. Groapa pătrundea până la 1,30 m de la suprafața actuală a terenului și avea diametrul de 1 m. Fundul gropii nu prezenta urme de arsură, deși era acoperit cu un strat gros de circa 0,15 m format din cărbune, oase calcinate, fărâmițate și mici fragmente de chirpici și de ceramică. Urmau fragmente ceramice mai mari aparținând mai multor vase, din care au fost întregite un castron de formă tronconică și un capac. Aceste vase au fost sparte ritual, iar peste ele au fost depuse apoi, culcate în semicerc, patru vase mari, găsite *in situ*, dar sparte de greutatea pământului. Alături de vase se mai aflau: o grădiniță de vatră, o imitație de lut a unui topor de piatră, două plăci de gresie. În vase s-au găsit semințe de cereale, oase calcinate. Întregul grup de vase a fost surprins cu totul nederanjat. Acest complex de cult a fost atribuit unui nivel de locuire cultural Petrești, faza A-B (Macrea M., 1959, p. 426-428; Paul I., 1992, p. 103-104); 2. Tot în acest nivel de locuire, la capătul de nord-vest al secțiunii a VII-a în apropiere de locuința nr. 2, a fost descoperită în anul 1958 o altă groapă de cult, având adâncimea maximă de 1 m de la suprafața actuală a solului și diametrul de 0,90 m. Conținutul gropii consta în câteva vase sparte, îngrămădite fără o ordine anume și bucăți mici de oase calcinate și cărbune. Din acest inventar a fost întregit numai un vas (Paul I., 1992, p. 103-104).

43. Uioara de Sus (jud. Alba), „Livadea“. În așezarea atribuită comunităților Petrești, a fost descoperită de către Aldea I. Al. o groapă în care erau depuse vase întregi (Dumitrașcu S., 1995, p. 121).

44. Ghibom (jud. Alba), „În Față“. În 1971 a fost descoperit un complex de cult într-o locuință cu platformă de lemn. Complexul era alcătuit dintr-o masă-altar pe care se găseau opt vase, un cap de corb din lut și o tăbliță din lut, ornamentată prin grupuri de incizii. Toate vasele sunt pictate. Capul de corb are lungimea totală de 12 cm, era pictat cu motive ce constau din linii și unghiuri. Tăblița are dimensiuni cuprinse între 7,7 cm și 8,4 cm. De asemenea, sub masa-altar a fost descoperit un vas de mari dimensiuni în care se depuneau resturile provenite de la ofrandele aduse ca jertfă. Dimensiunile lui erau de 55,5 cm și 8,4 cm. Lungimea mesei-altar, ca și lățimea maximă nu depășeau 1 m. Complexul a fost datat în cultura Petrești, faza A (Aldea Al. I, 1974, p. 40-47).

45. Turdaș (jud. Hunedoara), „Luncă“. În nivelul cultural Petrești faza A, sub locuința 2 a fost descoperită o groapă în care erau depuse șase rășnițe (cinci cu partea utilă în jos), o piesă din gresie, un bolovan de silex, o piesă din piatră interpretată ca fiind o mască zoomorfă (Luca S. A., 2001, p. 88 și urm.).

46. Noșlac (jud. Alba), „Pe șes“. Al patrulea mormânt pare să aibă un caracter mai deosebit având analogii cu înmormântările rituale din cadrul culturii Gumelnița, mormântul fiind plasat chiar sub locuință. Inventarul este unul foarte sărac, descoperindu-se doar o unealtă de silex plasată lângă mâna scheletului. Mormântul a fost atribuit unui nivel de locuire Petrești faza A-B (Paul I., 1992, p. 115, 141-142 și 159).

47. Pianul de Jos (jud. Alba), „Podei“. În anul 1963 într-un nivel de locuire Petrești, faza B, a fost descoperit un complex de cult, format dintr-o masă de cult din lemn peste care a fost aplicat un strat uniform de lut amestecat cu pleavă. Lungimea și lățimea mesei pare să aibă 1 m, înălțimea era de peste 50 cm. Pe această masă se aflau nouă vase din ceramică, dintre care unele de provizii, ce avea înălțimea de 51 cm, diametrul gurii 35 cm, iar diametrul bazei era de 17 cm. Acest complex de cult se pare că se găsea în aer liber sau protejat de o construcție ușoară. În imediata apropiere a complexului au mai fost descoperite o vatră, o rășniță și un vas antropomorf (Paul I., 1965, p. 5-18).

48. Tărtăria (jud. Alba), „Gura Luncii“. În timpul săpăturilor efectuate de un colectiv condus de K. Horedt în anii 1942-1943, într-un nivel de locuire atribuit culturii Petrești faza A-B a fost descoperit un complex de cult. Acest complex constă din depunerea pe vatra din cadrul unei locuințe, a unui copil, situație ce l-a determinat pe autorul cercetărilor să afirme existența unei înmormântări rituale (jertfă de copil) (Paul I., 1992, p. 116 și 159).

49. Băneasa (jud. Galați). În imediata apropiere a locuinței 1 a fost descoperită o groapă de forma unui clopot, lipită, ce conținea ceramică, o rășniță de piatră fragmentară, un pahar cucutenian, un vas plin cu boabe de grâu carbonizate. Groapa a fost atribuită aspectului Stoicani-Aldeni (Dragomir I. T., 1969, p. 54-55).

50. Bălănești (jud. Buzău), „Muchea mare“. În interiorul unei locuințe a fost descoperit un craniu uman ce era așezat pe un vas fragmentar. Atât vasul cât și craniul erau pictate cu ocră roșu. Complexul a fost atribuit aspectului cultural Stoicani-Aldeni (Dumitrescu Vl., 1994, p. 169).

51. Tangâru (jud. Giurgiu). Într-o locuință aparținând fazei Gumelnița A1, ce avea pereții pictați cu alb și roșu, pe latura sudică a fost descoperit un element arhitectonic (coloană ?), iar nu departe de el, în centrul locuinței, resturile unei statuete de mari dimensiuni (1 m), pictată cu alb, care fusese modelată pe un schelet de lemn (Berciu D., 1961, p. 420-421).

52. Bucșani (jud. Giurgiu). În primul nivel nivelul de locuire Gumelnița A, sub podeaua de lut groasă a locuinței 10, în anul 1998 a fost descoperit depus pe o lentilă de nisip cadavruul unui copil (sub șase luni), chircit pe partea dreaptă, cu capul orientat aproximativ spre sud (Marinescu-Bâlcu S. și colab., 1998, p. 111; Bem C. și colab., 2002, p. 67).

53. Bordușani (jud. Ialomița), „Popină“. În anul 1991, în suprafața a , partea de nord-nord-est, a tell-ului, într-un nivel de locuire atribuit etapei A2 a culturii Gumelnița, a fost descoperit un complex de cult ce prezenta unele analogii cu cel din așezarea Gumelnița A2 de la Hîrșova. Astfel, în cadrul unei locuințe a fost descoperit un altar cu mai multe refaceri, ce prezenta un orificiu și baza unui soclu. Acest altar pare să facă parte din inventarul unui complex de cult cu atribute familiale (Marinescu-Bâlcu S., și colab., 1997, p. 35, 132).

54. Căscioarele (jud. Călărași), „Ostrovelul“. 1. În nivelul de locuire atribuit fazei A2 a culturii Gumelnița, a fost descoperită o locuință (L4) ce pare să aibă un caracter de cult. Ea se afla în partea centrală a așezării și suprapunea sanctuarul din nivelul de locuire Boian-Spanțov. Locuința avea aproximativ 70 m² (10 x 7m) și a fost descoperită în anul 1964. Inventarul construcției (L₁) era alcătuit din vase *askos*, alte vase de cult și o machetă de sanctuar formată din patru *cellae* edificate pe un postament. Macheta-sanctuar se afla aproximativ în colțul locuinței (L₁). A fost realizată dintr-o pastă de factură locală de culoare roz-roșiatică, are un aspect monumental, fiind formată dintr-un pedestal pe care au fost modelate patru locuințe, având deasupra „frontonului“ și la colțurile acoperișului coarne ce ornează marginile exterioare ale portalurilor. Dimensiuni: înălțimea 24,2 cm; lungimea bazei 51 cm și 49,8 cm în partea superioară, lățimea 13 cm, înălțimea căsuțelor este cuprinsă între 7,8 și 8 cm, intrările din față au înălțimea de 4 cm, intrările din spate au diametrul de 6,8 - 7 cm (Dumitrescu H., 1968, p. 381-394); 2. Tot în acest nivel de locuire au fost descoperite 11 schelete de copii îngropați sub locuințe. Schelete, păstrate în bună stare, zăceau pe partea stângă, puternic chircite, având o orientare identică (Dumitrescu Vl. 1994, p. 271); 3. Într-o groapă era depus un craniu uman, așezat cu fața spre sud-vest, îi lipsea maxilarul inferior și care nu păstra nici una dintre vertebrele cervicale. Lângă craniu se aflau un corn de cerb, oase, o piatră (Dumitrescu Vl., 1986, p. 78).

55. Gumelnița (jud. Călărași). În nivelul de locuire Gumelnița A2, în anul 1960, a fost descoperită o groapă de cult, în care se aflau un craniu sfărâmat, ceramică, ocră roșu, cenușă și alte resturi (Dumitrescu Vl., 1996, p. 207).

56. Hîrșova (jud. Constanța), „Hîrșova Tell“. 1. Pe vatra locuinței 5, alături de materialul ceramic căzut o dată cu dărâmarea pereților, se afla un vas în interiorul căruia erau puse mai multe brățări din scoică, unele întregibile, altele tăiate și găurite în parte, pentru a fi transformate în mărgel. Tot pe vatră s-a găsit și un suport zoomorf inelar cu patru piciorușe. Capul era pictat cu alb și roșu. Lângă vatră se aflau patru sule, o dăltiță, cinci inele de buclă din aramă (Galbenu D., 1962, p. 294-296); 2. La începutul anilor '90 a fost descoperită o locuință de cult, ce are două faze de construcție. S-a

conservat aproximativ jumătate din suprafața inițială (cca. 20 m²). Era construit din chirpici, cu multă pleavă în compoziție. În „sanctuarul” din prima fază de construcție, se afla un altar ce avea dimensiuni cuprinse între 1,10x1x0,45 m, care era amplasat în colțul de nord-vest, lipit de perete. Era construit dintr-un lut fin și foarte compact, laturile erau ușor arcuite. De asemenea, au fost descoperite numeroase vase. „Sanctuarul” din faza a doua de construcție prezenta două altare în interiorul său. Primul era cel din faza anterioară, cel de-al doilea fiind contemporan cu cea de-a doua fază de construcție. Avea dimensiunile de 1,10 x 0,60 x 0,20-0,30 m. Era construit dintr-un lut mai puțin fin, avea mai multe reparații. Podeaua sanctuarului era din lut bine bătătorit și îngrijit întins. La marginea de sud-est a altarului nr. 2 se afla un fel de casetă cu pereții din lut (L=0,60 m; l=0,55 m; h=0,23 m), dispusă ușor asimetric față de axul lung al altarului, a cărui latură îngustă era în același timp o latură a casetei. În interiorul casetei se afla foarte multă ceramică. Către mijlocul sanctuarului se afla o laviță de lut, puternic distrusă, ce avea o formă dreptunghiulară, cu înălțimea de 0,17 m. În afară de marea cantitate de ceramică, în „sanctuar” au mai fost descoperite un „idol” zoomorf, un ac de păr din aramă și două greutatea pentru războiul de țesut. Amplasamentul locuinței de cult (sanctuarului) era aproximativ în centrul așezării (Hașotti P., 1997, p. 80-81); 3. În anul 1995 a fost descoperit mormântul unui copil ce avea vârsta de 5-6 ani, amplasat sub podeaua unei locuințe. Era înmormântat în poziție chirchită cu mâinile și picioarele legate, el pare să fi suferit de o malformație atât a cutiei craniene cât și coloanei vertebrale. Fusesse depus într-un sac, excrementele conservate în zona rectală permit avansarea ipotezei că moartea sa a avut cauze violente. Acest complex a fost descoperit într-un nivel de locuire Gumelnița A2 (Popovici D., Rialland Y., 1996, p. 56).

57. Lișcoteanca (jud. Brăila), „Movila Olarului”. Cu prilejul săpăturilor întreprinse de către N. Harțuche și F. Anastasiu, a fost descoperită o groapă de cult. Groapa avea pereții lutuiți, conținea o mare cantitate de grâu carbonizat, precum și câteva vase întregi, pictate, un colier de mărgelile din lut ars și un pandantiv rombic din lut ars. Groapa a fost atribuită unui nivel de locuire Gumelnița A2 (Harțuche N., 1980, p. 281-355).

58. Pietrele (comuna Băneasa, jud. Giurgiu), „Gorgona”. În nivelul de locuire care aparține culturii Gumelnița, etapa A2 a fost descoperită o locuință ce pare să aibă attribute de cult. Locuința cu nr. 1 (L1) în care s-a descoperit și un model de locuință din lut, avea un bogat inventar format din vase, unelte, arme, obiecte de podoabă. De asemenea, în interiorul ei, mai ales pe latura de vest, au mai fost descoperite locuri amenajate special pentru practicarea cultului, piese de cult (plastică antropomorfă și zoomorfă) (Berciu D., 1956, p. 506, și urm.).

59. Șeinou (jud. Călărași), „Movila din cimitir”. În nivelul Gumelnița A2 a fost descoperită o locuință incendiată cu o suprafață de 5,20 x 4,10 m. Aceasta se prezenta sub forma unei mase de chirpici cu grosimea de 0,60 m. Chirpiciul purta urme de nuiel, crengi mai groase și „scânduri”. Deasupra distrugerii au fost depuse câteva vase întregi și câteva greutatea de lut care provin, probabil, de la un război de țesut (Șimon M., Partnic V., 2001, p. 224; Partnic V., Oprea G., Dobre G., 2002, p. 199).

60. Vidra (jud. Ilfov). În cuprinsul așezării Gumelnița, uneori chiar lângă vatră, au fost descoperite mai multe crani umane izolate (Comșa E., 1960, p. 94).

61. Bucșani (jud. Giurgiu), „Pod“. 1. În ultimul nivel de locuire, atribuit fazei B a culturii Gumelnița, a fost descoperită o groapă, aflată aproximativ în centrul movilei și în imediata apropiere a zonei de altitudine maximă, în care era depus corpul fără cap al unui *Bos primigenius*. Groapa este realizată înainte de a fi construită vreo locuință, fiind primul complex din acest nivel (Bem C. și colab., 2000, p. 20; Bem C., 2002, p. 164-165); 2. O situație deosebită a fost observată în cadrul cuptorului anexei locuinței nr. 9. Între cele două faze de utilizare ale acestuia se interpune o unitate stratigrafică de 9-12 cm grosime fără urme de ardere, care conține ca singur material arheologic un saltaleone din aur (Bem C. și colab., 2000, p. 20); 3. La baza refacerii cuptorului din locuința nr. 9 erau depuse două frecătoare din astragale de oaie, un fragment de lamă de silex și o piesă antropomorfă din lut, plasate în colțul nord-vestic al cuptorului (Bem C., 2002, p. 164). Se precizează că toate structurile de combustie cercetate din ultimul nivel de locuire au depuneri rituale (Bem C. și colab., 2002, p. 68); 4. Este remarcat faptul că au fost depuse vase în mod intenționat deasupra a cinci locuințe distruse prin incendiu (Bem C. și colab., 2001, p. 47).

62. Căscioarele (jud. Călărași), „Ostrovelul“. Sub locuința nr. 1 (L₁) în apropiere de cuptor, la cca 1,50 m spre sud de colțul de sud al cuptorului au fost descoperite două cranii umane, ce se aflau la 60 cm unul de celălalt. Craniile erau retezate de la baza cutiei craniene. Această locuință (L₁) avea dimensiunea de 14 x 9 m, era orientată nord-sud și se afla în partea de nord-est a așezării, în nivelul de locuire Gumelnița B (Dumitrescu V., 1965, p. 223-224).

63. Sălcuța (jud. Dolj), „Piscu Cornișorului“. În anul 1951 a fost cercetată o groapă (Gr. A), atribuită culturii Sălcuța I, în care a fost descoperit un craniu de taur, așezat cu deosebită grijă. În jurul lui se găseau oase de animale (Berciu D., 1961, p. 161).

64. Verbicioara (jud. Dolj), „Așezarea A“. În anul 1950 a fost cercetată o groapă, cultura Sălcuța I, în care a fost descoperit un craniu de taur depus pe fundul gropii (Berciu D., 1951, p. 234; idem, 1961, p. 346).

65. Cuptoare (jud. Caraș-Severin). În anii 1975-1977 a fost săpat un „puț“ eneolitic, datat în cultura Sălcuța, faza IIb. „Puțul“ avea o adâncime de 10,5 m. Partea superioară a puțului era patrulateră având câteva „inele“ mai înguste către 0,80-1,30 m. La baza puțului a fost săpată o mică groapă în care a fost depus o amforetă pictată. În aceasta sau lângă ea, au fost depuse două unelte de corn, două lame de silex cu rețușe, iar ceva mai sus, dar tot pe fund, fragmente de la mai multe vase (Lazarovici Gh., 1979, p. 174).

66. Izvoare (jud. Neamț), „Izvoare“. A fost presupusă existența unui sanctuar în nivelul de locuire Cucuteni A2 datorită descoperirii unui bust de „idol dublu“ de mari dimensiuni, asemănător cu „fațada de templu“ descoperită la Trușești (Monah D., 1997, p. 39).

67. Mărgineni (jud. Bacău), „Cetățuia“. 1. În așezarea aparținând etapei A2 a culturii Cucuteni a fost descoperit un sanctuar în partea de sud-est a așezării, situat destul de central, dar spre marginea platoului. Era de mici dimensiuni (6,20 x 3,50). Construcția nu avea platformă de bârne, podeaua fiind construită dintr-un strat de lutuală îngrijit întinsă, cu grosimea de aproximativ 5 cm. Inventarul era format din ceramică pictată, un idol de lut, un topor ciocan de aramă de tip Vidra, un mic cuptor cu două camere separate de o placă de lut cu perforații. În apropierea cuptorului, prăbușit pe podea cu fața în jos, se afla un cap antropomorf prevăzut cu un soclu circular (Monah D., 1997, p. 31, 36-37); 2. Tot în cadrul acestei stațiuni arheologice, aparținând aceluiași nivel

cucutenian, a fost descoperit un alt complex de cult. În apropierea unei locuințe, pe o suprafață de 1m², au fost descoperite nouă fragmente de statuete antropomorfe feminine (Monah D., 1997, p. 31).

68. Poduri (jud. Bacău), „Dealul Ghindaru“. 1. În anul 2000 a fost descoperită groapa nr. 6, în care se găsea un vas bitronconic de mari dimensiuni, în care fusese depus un vas mic pictat. Groapa era plasată sub o locuință cucuteniană, faza A (Monah D., Popovici D., 2000, p. 11); 2. În anul 1990 a fost descoperit în nivelul Cucuteni A, un craniu de copil de aproape trei ani, cu fața orientată spre vest. Craniul era așezat pe o lentiță de cereale carbonizate, ce avea un diametru de aproape 1 m (Mantu M. C., Botezatu D., Kromer D., 1994, p. 89).

69. Vermești (jud. Bacău), „Cetățuia“. Imediat sub platforma L1, a fost descoperită o groapă (Gr. 1) cu diametrul de 1,10 m și adâncimea de 1,50 m. În groapă erau așezate cu grijă 21 fragmente mari de rășnițe, peste care se aflau șase rășnițe mari, îngrijit lucrate, așezate două câte două. Atât fragmentele cât și exemplarele întregi erau așezate cu partea utilă în jos (Monah D., 1993, p. 22). Pe podina locuinței se aflau numeroase vase întregibile sau întregi, topoare din piatră, rășnițe foarte multe în curs de prelucrare, sugerând că aceasta era un atelier pentru prelucrarea pietrei (Monah D., 1976, p. 13 și urm.).

70. Ariușd (jud. Covasna), „Tyszk-hegy“. În cursul săpăturilor a fost descoperit un bogat material specific fazei A a culturii Cucuteni. În cadrul săpăturilor din anul 1971, într-o groapă (nr. 2) au apărut resturile unui copil de 3-4 ani, înhumat în poziție „hocker“ împreună cu oase descompletate provenite de la patru indivizi (unul era sigur tot de copil, altul are o vârstă de 13-15 ani, iar pentru ultimii subiecți nu s-au făcut precizări (Mantu M. C., Botezatu D., Kromer D., 1994, p. 89).

71. Berești (jud. Galați), „Băzanu“. În anul 1960 în urma cercetărilor efectuate de I.T.Dragomir a fost descoperită o groapă de cult, datată în cultura Cucuteni, faza A3. Ea se afla sub platforma locuinței cu nr. 1, în apropierea vetrei, la 1,20 m adâncime. În interiorul gropii era un vas, spart in situ, pictat cu alb și negru pe fond roșu, care fusese îngropat înainte de construirea locuinței. Acest vas-ofrandă era în poziție culcată, orientat cu gura către nord-vest, având puternice urme de afumare datorită arderii secundare (Dragomir I. T., 1967, p. 43).

72. Cucuteni/Băiceni (jud. Iași), „Cetățuia“. În cadrul cercetărilor arheologice, din anul 1978, au fost descoperite patru morminte și resturi din alte două calote craniene. Într-un singur caz s-a putut delimita cu aproximație groapa: resturile păstrate din schelete erau destul de friabile și incomplete. Se pare că două dintre schelete erau chircite pe stânga. Mormintele nu prezentau inventar, dar în preajma lor și uneori sub ele au apărut cioburi tipice etapei A3 a culturii Cucuteni. Adâncimea la care au apărut aceste resturi de schelete se plasează între 0,75-1,07 m (Mantu M.C., Botezatu D., Kromer D., 1994, p. 87-88).

73. Girov (jud. Neamț), „Mănioaia - Locul școlii“. Într-o locuință cercetată în nivelul Cucuteni A au fost găsite scheletele a trei copii și al unei femei. Craniul femeii poartă urmele unei trepanații. Analiza antropologică a pus în evidență faptul că vârsta copiilor era între 6 luni și 11-12 ani (Mantu M.C., Botezatu D., Kromer D., 1994, p. 89-90). D. Monah remarcă probabilitatea prezenței craniului în locuință, iar celelalte oase să nu fie în legătură cu craniul (Monah D., 1993, p. 27).

73. a. Malnaș (jud. Covasna), „Băi“. În nivelul de locuire cucutenian, sub vatra nr. 8 au fost descoperite foarte multe oase de animale. În corpul vetrei au fost descoperite două mici vase și o jumătate de vas suport. Lângă vatră au fost descoperite două statuete antropomorfe fragmentare (Laszlo A., 2000, p. 249).

74. Scânteia (jud. Iași), „Dealul Bodeștilor“. Așezarea se găsește pe un promontoriu, în partea de sud a satului. Din punct de vedere cultural, materialul descoperit aici a fost atribuit etapei A3 a culturii Cucuteni. 1. Locuința nr. 1 (L1) ce avea dimensiunea de 18 m², formă rectangulară, avea o podea de lut bățătorit, îngrijit întins. În interiorul ei au fost descoperite 75 de statuete antropomorf, 30 statuete zoomorfe, șapte protome zoomorfe, un vas antropomorf, un ac de cupru, 11 topoare tip calapod, patru percutoare, 13 împungătoare de os, fragmente de mese-altar, un fragment de calotă craniană umană, fragmente ceramice. Acest inventar indică, conform opiniei Magdei Mantu, că această locuință este o „construcție cu caracter de cult“ (Mantu M. C., 1993, p. 51); 2. În 1990 au fost descoperite două morminte, primul aparținând unui copil de 4 ani (scheletul era incomplet), iar cel de-al doilea era al unei femei ce avea vârsta de 18-20 ani. Ambele erau înmormântate întins pe spate. În apropierea resturilor celor două schelete erau oase de animale, ceramică, două discuri convexe ornamentate, o reprezentare antropomorfă (Mantu M.C., Botezatu D., Kromer D., 1994, p. 90-92); 3. Într-o groapă (nr. 21) au fost descoperite 24 de figurine antropomorfe, între care 16 feminine, șase masculine și două neprecizate, aceasta părând a fi o groapă de cult (Mantu M. C., 1993, p. 51); 4. Mai sunt menționate ca gropi de cult, gropile nr. 4, 35, 40, 63 (Mantu M. C., 1997, p. 95; idem, 1999, p. 15).

75. Trușești (jud. Iași), „Țuguieța“. Au fost descoperite și cercetate șase locuințe din nivelul Cucuteni, etapa A3, care au elemente ce par să indice faptul că ele erau construcții cu caracter de cult. 1. Astfel, locuința cu nr. 24 era amplasată aproximativ în centrul așezării, are 40 m² și prezintă o podea din bârne de lemn. În interiorul ei au fost descoperite o reprezentare antropomorfă de mari dimensiuni (1x1 m) așa-numita „fațadă de templu“, o masă-altar fragmentară, o placă de lut cu decor în relief (Petrescu-Dâmbovița M., 1999, p. 67); 2. Locuința cu nr. 38 era amplasată aproximativ central, dar spre sudul așezării, avea 28 m², podeaua din lut bine întins și netezit. În interiorul ei a fost descoperită partea inferioară a unui idol antropomorf, de mari dimensiuni (partea păstrată era de 65 cm), cu picioarele modelate separat și terminate prin vârfuri ascuțite (Petrescu-Dâmbovița M., 1999, p. 85); 3. Locuința cu nr. 40 este în apropierea locuinței 38, spre sud-est, are aproximativ 40 m² și este prevăzută cu platformă din bârne de lemn. În interiorul ei a fost descoperită o statueta antropomorfă înaltă de 73 cm și lată de 70 cm, modelată în chirpici cu multă pleavă. Se afla amplasată în partea de nord-vest a locuinței (Petrescu-Dâmbovița M., 1999, p. 88-89); 4. Într-o locuință de mari dimensiuni (L60), aproximativ 106 m², amplasată în partea de sud-est a așezării, ce avea o podea din bârne de lemn, a fost descoperită partea superioară a unei statui antropomorfe (avea 45-47 cm înălțime). Statuia se afla în mijlocul locuinței. Tot în această locuință a mai fost descoperită o masă de cult fragmentară (Petrescu-Dâmbovița M., 1999, p. 117-121); 5. Locuința cu nr. 61 se afla la sud-est de locuința 60, are 60 m² și podea din bârne de lemn. În interior se aflau o vatră lângă care au fost descoperite două fragmente antropomorfe ce proveneau de la două statui de mari dimensiuni. De asemenea, în aceeași locuință s-au mai descoperit un altar și resturile a două mese de cult (Petrescu-Dâmbovița M., 1999, p. 121); 6. Sub

platforma locuinței 59 au fost descoperite cinci vase fragmentare, în partea de nord-vest a locuinței (Petrescu-Dâmbovița M., 1999, p. 117); 7. Sub locuința 89 au fost descoperite un vas îngropat alături de alte fragmente ceramice (Petrescu-Dâmbovița M., 1999, p. 174); 8. În sectorul de sud-vest al așezării Cucuteni A3, a fost descoperită groapa nr. 40. Avea forma ovală în plan, dimensiunile de 2,20 x 2 m, adâncimea 3,40 m de la suprafața actuală a solului, formă de pungă ușor cotlonită în zona inferioară. Umplutura era de culoare brun-cafenie, cu resturi de cărbune și arsură la partea superioară, și cu lentile de cenușă în zona inferioară a gropii. Inventarul era format dintr-un topor plat din piatră, o dală din corn, 13 pahare cu decor incizat asociat cu roșu crud, cu decor adâncit sau pictate, cinci străchini, opt suporturi, trei vase antropomorfe, două polonice, vase binoclu, vase miniaturale, 15 statuete antropomorfe, șase statuete zoomorfe, un falus fragmentar (Petrescu-Dâmbovița M., 1999, p. 202).

76. **Drăgușeni (jud. Botoșani), „Ostrov” - „Ostrovel”.** Sub câteva locuințe s-au descoperit gropi de ofrandă cu vase și diverse alte resturi depuse înainte de construirea locuințelor. 1. O groapă a fost descoperită sub locuința 2, în colțul de est, inventarul era format din ceramică fragmentară, o unealtă de silex (Marinescu-Bâlcu S., Bollomey S., 2000, p. 42); 2. O altă groapă, aflată sub locuința 2, era plasată aproximativ în poziție centrală, orientată în direcția sud-sud-est a locuinței. Inventarul era format dintr-un vas binoclu, un vas mare, ambele fragmentare, o rășniță și o piatră mare. Vasul mare conținea mai multe oase de animale, un corn de cerb, mai multe așchii de silex, fragmente ceramice. Adâncimea: 0,85 m de la nivelul de călcare actual (Marinescu-Bâlcu S., Bollomey S., 2000, p. 32); 3. Groapa 5 a apărut în vest-nord-vestul colțului secțiunii XXVI. Era umplută cu o masă compactă de resturi menajere, chirpici în cantități considerabile, melci, bivalve de scoici, 27 lame de silex, pietre și cenușă. La adâncimea de 0,45-0,50 m a fost descoperit un fragment de craniu uman, un fragment de maxilar și un fragment de tibie umane, au fost recuperate la adâncimile de 0,70-0,75 m, respectiv 1,25 m. Adâncimea gropii era de 1,75 m (Marinescu-Bâlcu S., Bollomey S., 2000, p. 47); 4. Sub locuința 10 a fost descoperită groapa 23, plasată în apropierea vetrei. Au fost depuse vase după o spargere rituală, printre care unele aparținând tipului C, oase de animale. Două pietre mai mari erau depuse pe vase, acoperind numai în parte vasele (Marinescu-Bâlcu S., Bollomey S. 2000, p. 35); 5. Sub locuința cu nr. 14 (L14) a fost descoperită o groapă de ofrandă (Gr. 3), amenajată în partea de sud-est a locuinței, la 0,90-0,95 m adâncime. Pe fundul gropii, al cărui diametru depășea 1,10 m, fusese pusă o piatră peste care se depuseseră două vase, dintre care unul de tip C plin cu cenușă, cărbune, un os și o unealtă de os. Peste aceste vase se afla așezată o altă lespede de piatră de mari dimensiuni 35 x 35 x 9 cm. Precizăm faptul că L14 este un atelier de prelucrat unelte din silex (Marinescu-Bâlcu S., 1983, p. 82-85, Marinescu-Bâlcu S., Bollomey S., 2000, p. 38).

77. **Dumești (comuna Dumești, jud. Vaslui), „Între pâraie” sau „La Grădina”.** 1. În anul 1981 au fost descoperite 12 figurine antropomorfe, plus un vas pithos cu reprezentări umane pe suprafața sa, în locuința cu nr. 1. Dimensiunile figurinelor variază între 14 cm și 21 cm. Decorul statuetelor feminine (șase la număr) este realizat prin incizie, cele masculine (tot șase) au redat centura pe brâu și pe piept (Maxim Alaiba R., 1983-1984, p. 99-148); 2. Un complex de cult este groapa nr. 7 descoperită în 1977. Ea are diametrul de 4,60 m. Inventarul este alcătuit din figurine antropomorfe, o figurină zoomorfa, resturile unei vetre, fragmente dintr-o rășniță, foarte multă

ceramică pictată. De asemenea, în groapă au fost descoperite foarte multe oase de bovine, suine, ovi-caprine, cervidee și câini. Complexul de cult a fost descoperite într-un nivel de locuire atribuit etapei A4 a culturii Cucuteni (Haimovici S., 1987-1989, p. 83-89).

78. Corlăteni (jud. Iași), „Pe țarină“. 1. Efectuându-se un al doilea sondaj în acest punct arheologic, a fost cercetată o mare groapă în care a fost descoperită o cantitate importantă de vase sparte, pictate în stilurile ce caracterizează faza A-B a culturii Cucuteni (Nestor I. și colab., 1950, p. 32); 2. Două gropi se aflau sub podeaua unor locuințe. Inventarul consta din ceramică, oase de animale, lipitură de vatră, un topor de piatră, două săgeți de silex (Nestor I., 1951, p. 71).

79. Lozna (jud. Botoșani). În locuința 2, Cucuteni A-B, aproximativ central s-a descoperit o vatră-altar (unicat în așezare) de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, înaltă de cca. 0,50 m, având laturile orientate pe punctele cardinale, cu o refacere, respectiv o lărgire. Lângă altar s-au descoperit două figurine antropomorfe, două topoare din gresie, un percutor, unelte din silex, vase mari fragmentare, cereale carbonizate, oase de animale (Șadurschi P., 1983, p. 90).

80. Traian (jud. Neamț), „Dealul Fântânilor“. În nivelul de locuire Cucuteni A-B au fost descoperite mai multe complexe de cult. Astfel, în anul 1952 au fost descoperite trei gropi rituale, notate cu literele grecești γ , δ , ξ . 1. Groapa γ a fost descoperită sub locuința cu nr. 1. Groapa începe din stratul de cultură Cucuteni A-B și are adâncimea de 1,60 m, diametrul fundului este de 2 m. Pe fundul gropii, unde în prealabil pare să fi fost ars ceva, au fost așezate 20 de vase pictate sau nepictate, de forme și mărimi diferite, întregi și fragmentare. Alături de vase a fost descoperită și o spatulă de os (Dumitrescu H., 1953, p. 63); 2. Groapa δ (mormântul I) a fost descoperită în marginea de vest a locuinței cu nr. 1, la cca. 3 m mai spre nord-vest de groapa γ . Groapa are adâncimea de 2,60 m față de nivelul actual de călcare. Forma este general rotundă, ușor alungită, diametrul este de 2x2, 10 m. În interiorul gropii au fost descoperite 28 de vase fragmentare sau întregi. Pe fundul gropii era un strat de cenușă gros de 3-4 cm. Vasele conțin multă cenușă, cărbune, oase. Au mai fost descoperite o râșniță, un frecător ce se afla într-un vas. După ce toate vasele au fost așezate în groapă, a fost depus și cadavrul unui adolescent de 14 ani. Scheletul, culcat pe partea dreaptă, a fost acoperit parțial cu fragmente ceramice. Groapa se afla sub platforma locuinței cu nr. 1 (Dumitrescu H., 1953, p. 62-65); 3. Groapa ξ (mormântul II) a fost descoperită sub locuința cu nr. 2. Cadavrul a fost așezat pe pământul viu și aparține unui copil în vârstă de 6-7 ani. În groapă au mai fost descoperite 14 vase întregi sau fragmentare, pictate sau nepictate. În unele vase erau oase, cochilii de melci, cenușă. De asemenea, în groapă au mai fost găsite o râșniță și un frecător. Oasele scheletului nu s-au păstrat în întregime, el se afla culcat pe partea stângă, având capul spre est și picioarele spre vest (Dumitrescu H., 1953, p. 65); 4. Mormântul nr. 1 ce se afla la vest de șanțul așezării pare să fie o groapă în care fusese depus un individ ce avea în jur de 25 de ani și care fusese sacrificat. În interiorul acestei gropi erau resturile unui schelet incomplet, ciopârțit, precum și 23 de vase. Groapa avea diametrul de 1,40 x 1,50 m (Dumitrescu H., 1959, p. 192-193); 5. Mormântul cu nr. 2 se afla în apropierea primului. Groapa avea diametrul de 0,90 x 1,10 m. În groapă, la adâncimea de 1,25 m se afla craniul unui adult situat deasupra unui schelet de copil, ce se afla la 1,45 m adâncime. Scheletul aparținea unui copil de 8-9 ani, era incomplet, fiind, se pare, un individ sacrificat. În groapă erau depuse vase

în jurul calotei craniene și un craniu de bovidu (Dumitrescu H., 1959, p. 193); 6. În anul 1953 a fost descoperită o groapă de cult, situată în partea de sud-est a așezării. Această groapă începe sub platforma unei locuințe, are adâncimea de 1,40 m și diametrul de 2,25 x 1,50 m. În interiorul gropii au fost descoperite o vatră, lângă care se afla o rășniță de piatră, cenușă, vase pictate, craniul unui bou, oase de animale, cochilii de melci, unelte din silex și cuarțit, un percutor, două mici ghemuri de sârmă de aramă etc.; 7. În zona SI a fost descoperită în anul 1956 o groapă cu diametrul de 1 m și adâncimea de 1,55 m, pe fundul căreia s-au găsit un craniu de porc și cochilii de melci (Dumitrescu H., 1959, p. 190); 8. O altă groapă are adâncimea de 1,60 m și diametrul de 3,5 x 3 m, în interiorul ei descoperindu-se o vatră groasă, bine arsă, cu multă cenușă în jur și acoperită cu numeroase fragmente ceramice și oase de animale domestice (Dumitrescu H. 1959, p. 190-191); 9. Sub locuința I/3 la 2,30 m adâncime, se afla un vas spart care pare a fi un vas de ofrandă îngropat cu prilejul unei ceremonii făcute înainte de construcția locuinței (Dumitrescu H., Dumitrescu VI., 1959, p. 166). k. Sub locuința III/1 au fost descoperite două vase îngropate, un mic vas suport pictat și o strachină așezată cu gura în jos (Dumitrescu H., Dumitrescu VI., 1959, p. 168); 10. Sub locuința III/2, exact sub vatră, au fost descoperite două vase întregi. În unul din vase se aflau cochilii de melci, un os, cărbune (Dumitrescu H., Dumitrescu VI., 1959, p. 172); 11. Sub locuința III/3, la adâncimea de 2 m, a fost descoperit un vas spart în formă de globet, împreună cu un craniu de bou fragmentar (Dumitrescu H., Dumitrescu VI., 1959, p. 173); 12. Groapa I/1958 avea 2,20 x 1,42 m cu inventarul format din vase întregibile, oase de bovidu, maxilare de porc, oase de oaie și capră, melci, cenușă, o așchie de silex, două capace, o strachină, un vas cu picior, un vas binoclu fragmentar, un vas pictat, lame de silex, un ciob Cucuteni C, cărbune (Dumitrescu H., 1960, p. 100-101); 13. În SI la adâncimea de 1,10 m s-a găsit un craniu uman (Dumitrescu H., 1960, p. 100); p. În colțul de vest al locuinței 4/1959 a fost descoperită o groapă rotundă, cu diametrul de 0,50 m și adâncimea de 1,15 m, conținând între altele coarne de cerb, vase sparte și un vas întreg răsturnat, cu cenușă și cărbune în interior (Dumitrescu H., Dumitrescu VI., 1970, p. 40).

81. Buznea (jud. Iași), „Siliște“ sau „Dealul Grădinii“. În partea cea mai înaltă a așezării, oarecum în centru, a fost descoperit un sanctuar. Avea o suprafață de 60 m² și nu era prevăzută cu platformă din lemn, podeaua fiind din lut bătătorit îngrijit întins. În interiorul sanctuarului, spre centru, a fost descoperit un complex de cult, compus din șase vase dispuse într-un cerc cu diametrul de aproximativ 60 cm. În interiorul cercului, acoperite cu fragmente provenite de la un vas castron de formă tronconică, au fost identificate patru statuete antropomorfe, așezate orizontal pe spate, cap la cap și dispuse cardinal. La 30 cm de peretele vestic, spre nord, se afla o vatră de formă semilunară. În partea de sud a locuinței (sanctuarului) au fost descoperite șase vase pictate, iar în partea de nord-est alte patru vase. Statuetele au dimensiuni cuprinse între 1,17 și 1,20 m. Complexul de cult aparține nivelului de locuire Cucuteni B1 (Mihai C., Boghian D., 1985, p. 429-436).

82. Doboșeni (jud. Covasna), „Coada Dealului“ - „Bornizoldal - Hegytarska“. 1. Groapa cu nr. 6 are 2,20 m adâncime și este în formă de sac. Diametrul maxim este de 1,20 m. În groapă au fost așezate două schelete umane, cu fața spre răsărit, în poziție chirchită. Lângă acestea a fost pus un vas mic și un craniu de capră. Vasul era pictat și are înălțimea de 5 cm. Scheletele erau depuse pe un strat de cenușă, gros de 5 cm. Între

oase a fost găsit un fragment de bazin uman cu urme de arsură (Szekely Z., 1957, p. 150); 2. În groapa nr. 7 a fost găsit un alt schelet, tot în poziție chirchită, dar despre inventarul acestui mormânt nu avem alte date (Szekely Z., 1957, p. 151); 3. Tot în cadrul aceleiași așezări a fost descoperită o groapă în care era îngropat un animal (miel) (Cucos Șt., Monah D., p. 88).

83. Ghelăiești (jud. Neamț), „Nedeia“. Nivelul de locuire B1 constituie un punct de referință pentru începuturile acestei etape. Au fost descoperite mai multe complexe de cult. 1. În locuința cu nr. 5 (L 5), dispusă central în planul așezării, au fost descoperite două complexe de cult, ceea ce l-a determinat pe Șt. Cucos să afirme că această locuință este un sanctuar. Primul complex de cult este alcătuit din șase vase pictate dispuse în cerc. Acestea înconjoară un vas nepictat de dimensiuni mari, de formă tronconică, aflat cu gura în jos și care proteja un vas piriform cu prag și capac, pictat. În vasul piriform se aflau statuete antropomorfe rezemate pe pereții vasului și dispuse cardinal. În colțul opus al locuinței se afla un vas mare de provizii în care s-au găsit 497 de astragale, de ovi-caprine și porcine. De asemenea, în locuință se afla o vatră cu puține urme de folosire. Locuința nu avea platformă de bârne, ci o podea din lut bine bătătorit (Cucos Șt., 1973, p. 213-214); 2. Un alt sanctuar pare a fi locuința cu nr. 33 (L 33), în care s-au descoperit două machete-sanctuar, în care se aflau statuete antropomorfe. Locuința avea dimensiuni mai mici față de cele din jur și nu avea platformă din bârne. Ea se afla plasată în mijlocul unui grup de locuințe. Din inventarul locuinței mai fac parte două vetre construite pe un pat de piatră de râu mărunță și o râșniță de dimensiuni mici (Cucos Șt., 1993, p. 59-68); 3. Un alt complex de cult a fost descoperit sub locuința cu nr. 1 (L 1), la adâncimea de 1,70 m sub podea. A fost găsit în această groapă un vas cu umărul proeminent și gura largă, pictat. În interiorul lui se aflau resturile zgurificate a două vase mici și ale unui altar, uscate, ce prezentau o ardere secundară (Nițu A., Cucos Șt., Monah D., 1971, p. 59); 4. Sub marginea de sud a locuinței cu nr. 34 (L 24), situată pe axul longitudinal al așezării a fost descoperită o groapă de cult, ce era acoperită cu o platformă din bârne de lemn. În groapă, sub platforma de bârne, s-au găsit 14 vase, din care trei erau de provizii, iar unele erau pictate, bine conservate, de forme și mărimi diferite. Unele dintre vase fuseseră sparte ritual (Cucos Șt., 1993, p. 68-78); 5. În imediata vecinătate a locuinței-sanctuar (L5), lângă peretele de nord al acestuia, într-un vas de provizii de mari dimensiuni, se aflau depuse un topor naviform perforat, lucrat într-o rocă neagră și bine șlefuit, un șlefuitor din silicolit cu o formă semilunară, o dăltiță din piatră și câțiva colți de mistreț. Șt. Cucos afirmă că aceste obiecte făceau parte din echipamentul celui care oficia cultul în sanctuarul respectiv (Cucos Șt., 1999, p. 49); 6. Un alt complex de cult a fost descoperit la est de locuința cu nr. 24 (L 24), unde a fost găsit un vas de dimensiuni mari, în care se afla o statueta antropomorfă pictată (Cucos Șt., 1999, p. 49-50); 7. De asemenea, în apropierea unei locuințe au fost găsite cinci statuete antropomorfe, având culoarea gri-cenușie, nepictate. Statuetele erau așezate două cu fața în sus, două peste primele, cu fața în jos, a cincea fiind așezată peste ultimele două. Deasupra eșafodajului era pusă o cupă, de dimensiuni mici, pictată. În jurul complexului a fost găsită o bordură ovală construită din pietre (Monah D., 1997, p. 43-44).

84. Poduri (comuna Poduri, jud. Bacău), „Dealul Ghindaru“. Au fost descoperite și cercetate două complexe de cult, atribuite unui nivel de locuire Cucuteni B1. 1. În locuința nr. 14 a fost descoperit un complex de cult, ceea ce l-a determinat pe D.

Monah să creadă că această locuință este sanctuar. În centrul construcției se afla un altar cruciform, ce avea un braț rupt și deranjat, iar în substrucția sa era vizibilă o refacere. În lutuiala de refacere se aflau fragmentele unui vas mic cu picior, pictat, probabil spart aici intenționat. În imediata apropiere se afla o construcție de lut, de formă ovală, înaltă de 0,30 m, un fel de masă. Lângă altarul cruciform s-a găsit un mic creuzet folosit pentru topirea aramei și turnarea pieselor de mici dimensiuni. Tot aici, în partea opusă altarului oval se afla un complex de vase pictate și un vas cu toate pastilate. Locuința nu dispunea de vatră obișnuită, iar în afară de inventarul ceramic nu s-au găsit unelte de nici un fel și nici statuete (Monah D., 1982, p. 10 și urm.); 2. În centrul așezării a fost descoperit un alt complex de cult. La adâncimea de 0,35 m, sub nivelul de călcare actual, lângă o vatră exterioară, înaltă, se afla un pavaj de piatră de râu. Acesta ocupa o suprafață de aproximativ 1,50 x 1,50 m. În partea opusă pavajului, lângă vatră, se găseau patru cranii de bovine, așezate în poziție cruciformă, din care unul deranjat, răsturnat. Pe vatră, lângă capetele de bovine și între pietrele pavajului, se aflau fragmente ceramice, care indicau prezența unor vase în complexul de cult și care au fost sfărâmate de căderea unor pietre și probabil a unui acoperiș, care a protejat acest complex ce se afla în aer liber (Monah D., 1997, p. 44).

85. Stânca-Ștefănești (jud. Botoșani), „Stânca Doamnei”. 1. În groapa 3 s-au descoperit două lame de silex lungi asemănătoare celor de la Hăbășești (Nițu A., Șadurschi P., 1994, p. 182). Complexul este datat în faza B a culturii Cucuteni; 2. Groapa nr. 4 ce cobora până la 1,45 m era plină de vase fragmentare (Nițu A., Șadurschi P., 1994, p. 182). Complexul este datat în faza B a culturii Cucuteni.

86. Trușești (jud. Botoșani), „Tugueta”. 1. Locuința cu nr. 36 pare să fie o construcție ce are un caracter de cult. Are suprafața de 42 m² și este prevăzută cu platforme de bârne. Construcția se află în partea de nord-est a sitului arheologic, situată oarecum central în grupul de locuințe atribuite fazei B a culturii Cucuteni. În interiorul ei au fost descoperite o masă-altar de formă ovală, un vas mare de provizii decorat în altorelief cu cinci cupluri îngemănate, ceramică etc (Petrescu-Dâmbovița M., 1999, p. 81-85); 2. Sub platforma locuinței nr. 50 au fost descoperite o rășniță fragmentară, ceramică Cucuteni B și C, îndeosebi sub colțurile de nord-est și sud-est ale locuinței (Petrescu-Dâmbovița M., 1999, p. 104); 3. Sub locuința nr. 51 a fost descoperită ceramică pictată și nepictată, cucuteniană faza B1 (Petrescu-Dâmbovița M., 1999, p. 106); 4. Sub platforma locuinței 93 au fost descoperite un percutor de silex, două rășnițe din piatră, ceramică (Petrescu-Dâmbovița M., 1999, p. 106).

87. Gura Văii (jud. Bacău). Sub locuința 2 datată în cultura Cucuteni, etapa B2, a fost descoperită o groapă nr. 13, în care se aflau un vas zoomorf pictat și un fragment de vas pe care era reprezentat în relief un cap de bovid (Nițu A., Buzdugan C., Eminovici C., 1971, p. 35).

88. Văleni (jud. Neamț), „Cetățuia”. În nivelul de locuire Cucuteni B2 a fost descoperit un complex de cult. Astfel, în locuința cu nr. 2 (L2) pe latura lungă de est, a fost descoperit un complex de cult alcătuit din cinci piese falice, din care patru grupate două câte două și una în apropiere. Aveau dimensiuni cuprinse între 0,117 și 0,133 m, diametrul la partea superioară între 0,034 și 0,039 m. Patru piese au partea superioară prevăzută cu câte două mici urechiușe perforate transversal. Locuința nu avea platformă din bârne de lemn, ci o podea de lut bătătorit (Cucos Șt., 1981, p. 37-56).

89. Carei (jud. Satu Mare), „Cozard“. Groapa nr. 2 a fost săpată exhaustiv prin SI/1991 și caseta I/1994. Are o formă ovală și se adâncește în trepte inegale de la nivelul neolitic până la 2,40 m (din care 1 m în solul steril arheologic). Diametrul maxim al gurii este de 3,10 m, iar al fundului de 1,95 m. Fundul are o înclinare de 10 cm de la nord spre sud, iar la mijloc există un prag de 28-30 cm lățime și înălțime de sol viu crușat, dispus oblic pe fundul gropii. Groapa conținea ceramică, microlite din obsidiană, unelte din piatră și os, cenușă și cărbuni, chirpici, oase de animale (403 bucăți). Ceramica este reprezentată de 52 vase întregi, 1047 fragmente ceramică cu pictură sau fără, trei protome zoomorfe, două statuete antropomorfe, două altărașe de lut fragmentare, 13 lame, răzuitoare și nuclee din obsidiană, un fragment de corn cu tăieturi oblice, un străpungător fragmentar (Iercoșan N., 1997, p. 24). Din toate oasele, un singur individ (un mascul de vîtă domestică) se leagă clar de contextul arheologic ritual, restul materialului faunistic, extrem de eterogen ca distribuție pe specii și regiuni corporale, reprezintă material de umplură (El Susi G., 1997, p. 59). Complexul este atribuit culturii Tisapolgar.

Abrevieri

ATS, Acta Terae Septencastrensis, Sibiu.
AMM, Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui.
AMN, Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
AMP, Acta Musei Porolisensis, Zalău.
AȘU AL. I. Cuza Iași, Analele Științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, Iași.
Apulum, Apulum, Alba Iulia.
ArhMold, Arheologia Moldovei, Iași.
BAR, British Archaeological Reports, International Series, Oxford.
BCMI, Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București.
Banatica, Banatica, Reșița.
BMTA, Buletinul Muzeului „Teoharie Antonescu” Giurgiu.
BOR, Biserica Ortodoxă Română, București.
CA, Cercetări Arheologice, București.
CCDJ, Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași.
CI, S. N., Cercetări Istorice, Serie Nouă, Iași.
Carpica, Carpica, Bacău.
Crisia, Crisia, Oradea.
Cronică, Cronica cercetărilor arheologice, București.
Dacia, N. S., Dacia. Revue d'Archeologie et d'Histoire ancienne, Nouvelle Serie, Bucarest, (1957-).
Danubius, Danubius, Galați.

EAIVR, Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României, 1994, Vol. I, coordonator Constantin Preda.

EAIVR, Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României, 1996, Vol. II, coordonator C. Preda.

Hierasus, Hierarus. Botoșani.

Istoria României, I. Istoria României, vol. I, Comuna primitivă, sclavagismul, perioada de trecere la feudalismul, București, 1960.

Istoria românilor, Istoria românilor, volumul I, București, 2001.

Ietros, S. N., Istros, Serie Nouă, Brăila.

MCA, Materiale și cercetări arheologice, București.

MemAntiq, Memoria Antiquitatis, Pietra-Neamț
Peuce, Peuce, Tulcea.

Pontica, Pontica, Constanța.

S. C. Antrop., Studii și cercetări de antropologie, București.

SCIVA, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie, (1974-).

SCIV, Studii și cercetări de istorie veche, București, (1950-1974).

SC Sibiu, Studii și comunicări Sibiu.

Sargetta, Sargetia. Acta Musei Regionalis Devensis, Deva.

Situri, Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992, Brăila.

Studia, Studia Antiqua et Archaeologica, Iași.

Bibliografie:

- Aldea Al. I., 1974, *Altarul magico-ritual descoperit în așezarea Ghiborom*, în „Apulum”, XII, p. 40-47.
- Andrescu R., 2002, *Plastica antropomorfă gumelnișeană. Analiză primară*, București.
- Bem C., 2002, *A Special Type of Aeneolithic Dwelling. Unicum or Deficiency of Conservation*, în „Studii de preistorie”, 1, 2001, p. 153-192.
- Bem C. și colab., 2000, *Bucșani-Pod, com. Bucșani, jud. Giurgiu*, în „Cronica, campania 1999”, p. 19-20.
- Bem C. și colab., 2001, *Bucșani, jud. Giurgiu*, în „Cronica, campania 2000”, p. 47-48.
- Bem C. și colab., 2002, *Bucșani, jud. Giurgiu*, în „Cronica, campania 2001”, p. 67-70.
- Berclu D. și colab., 1951, *Șantierul arheologic Verbicioara-Dolj*, în „SCIV”, 2, 1, p. 229-248.
- Berclu D., 1956, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în „MCA”, II, p. 491-562.
- Berclu D., 1959, *Săpăturile de la Verbița (r. Plenița, reg. Craiova)*, în „MCA”, V, p. 75-81.
- Berclu D., 1960, *Suprastructura*, în vol. *Istoria României*, I, p. 33-34, București.
- Berclu D., 1961, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București.
- Berclu D., 1966, *Cultura Hamangia. Noi contribuții*, București.
- Berclu D., Moritz S., 1957, *Șantierul arheologic Cernavodă*, în „MCA” III, p. 83-93.
- Bolomey Al., 1983, *Noi descoperiri de oase umane într-o așezare cucuteniană*, în „CA”, VI, p. 159-173.
- Boroffka N., 1992, *Considerații asupra unor obiceiuri de depuneri în epocile premetalice din Europa*, în „SCIVA”, 43, 4, p. 341-354.
- Bucur M., 1953, *Șantierul Spanțov*, în „SCIV”, 4, 1-2, p. 220-240.
- Cauvain J., 1994, *Naissance des divinités. Naissance de l'agriculture. La révolution des symboles au néolithique*, Paris.
- Comșa E., 1960, *Contribuții cu privire la riturile funerare în epoca neo-eneolitică de pe teritoriul țării noastre*, în vol. *Omăgiu lui C. Dalcovitch*, p. 83-103.
- Comșa E., 1970, *Sondajele de la Izvoarele*, în „MCA”, IX, p. 87-90.
- Comșa E., 1974, *Istoria comunităților culturii Boian*, București.
- Comșa E., 1987, *Neoliticul în România*, București.
- Cucoș Șt., 1973, *Un complex ritual cucutenian descoperit la Ghelâiești*, în „SCIV”, 24, 2, p. 207-215.
- Cucoș Șt., 1981, *Săpăturile de la Văleni-Piatra Neamț (1974-1975)*, în „MemAntiq”, VI-VIII, p. 37-56.
- Cucoș Șt., 1991, *Faza Cucuteni B în zona Subcarpatică a Moldovei, Piatra Neamț*.
- Cucoș Șt., 1993, *Complexele rituale cucuteniene de la Ghelâiești, jud. Neamț*, în „SCIVA”, 44, 1, p. 59-80.
- Dragomir I. T., 1967, *Săpăturile arheologice de la Tg. Berești (r. Bujor, reg. Galați)*, în „Danubius”, I, p. 41-59.
- Dragomir I. T., 1969, *Contribuții la cunoașterea aspectului cultural Stoicani-Aldeni (Săpăturile de la Lișcoanca, jud. Brăila și Băneasa, județul Galați)*, în „Danubius”, II-III, p. 45-63.
- Dumitrașcu S., 1995, *Arheologia română la sfârșit și început de mileniu*, Oradea.
- Dumitrescu H., 1953, *Șantierul Traian*, în „SCIV”, 4, 1-2, p. 45-68.
- Dumitrescu H., 1954, *O descoperire în legătură cu ritul de înmormântare în cuprinsul ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, în „SCIV”, 3-4, p. 399-429.
- Dumitrescu H., 1959, *Șantierul arheologic Traian*, în „MCA”, V, p. 189-202.
- Dumitrescu H., 1960, *Șantierul arheologic Traian*, în „MCA”, VII, p. 91-105.
- Dumitrescu H., 1968, *Un modele de sanctuare decouverts dans la station eneolithique de Căscioarele*, în „Dacia”, NS, 12, p. 381-394.
- Dumitrescu H., Dumitrescu Vl., 1959, *Săpăturile de la Traian - Dealul Fântânilor*, în „MCA”, VI, p. 157-179.
- Dumitrescu H., Dumitrescu Vl., 1970, *Șantierul arheologic Traian*, în „MCA”, IX, p. 39-59.
- Dumitrescu Vl., 1965, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, în „SCIV”, 16, 2, p. 215-237.
- Dumitrescu Vl., 1966, *Gumelnița. Sondajul stratigrafic din 1960*, în „SCIV”, 17, 1, p. 109-112.
- Dumitrescu Vl., 1970, *Edifice destine au culte decouvert dans la couche Boian-Spanțov de la station-tell de Căscioarele*, în „Dacia, N.S.”, 14, p. 5-25.
- Dumitrescu Vl., 1986, *Stratigrafia așezării-tell de pe ostrovul de la Căscioarele*, în „CCDJ”, II, p. 73-81.
- Dumitrescu Vl., 1988, *Epoca neolitică și eneolitică*, p. 22-50, în vol. Dumitrescu Vl., Vulpe Al., 1988, *Dacia înainte de Dromichetes*, București.
- Dumitrescu Vl., 1994, *Bălănești*, în „EAIVR”, I, p. 169.
- Dumitrescu Vl., 1994, *Căscioarele*, în „EAIVR”, I, p. 271.
- Dumitrescu Vl., 1996, *Gumelnița*, în „EAIVR”, II, p. 207.

- Dumitrescu V. și colab., 1954, *Hăbășești. Monografie arheologică*.
- Durkheim E., 1995, *Forme elementare ale vieții religioase*, Iași.
- El Susi G., 1997, *Resturile de faună din groapa neolitică târzie de la Carei-Cozard (G2), județul Satu Mare*, în „Satu-Mare”, XIV, p. 59-62.
- Galbenu D., 1962, *Așezarea neolitică de la Hârșova*, în „SCIV”, 13, 2, p. 283-306.
- Galbenu D., 1970, *Așezarea și cimitirul de la Limanu*, în „MCA”, IX, p. 77-86.
- Haimovici S., 1987-1989, *Studiul materialului paleofaunistic găsit în groapa nr. 7 din așezarea cucuteniană de la Dumesti, jud. Vaslui*, în „AMN”, IX-XI, p. 83-89.
- Harțuche N., 1980, *Preliminarii la repertoriul arheologic*, în „Istros”, I, p. 281-355.
- Hartuche N., 1983, *Locuința bordei din așezarea Boian de la Liscoteanca „Moș Filon”*, în „Istros”, II-III, p. 3-37.
- Hașotti P., 1997, *Neoliticul în Dobrogea*, Constanța.
- Iercoșan N., 1997, *Descoperiri arheologice în așezarea neolitică târzie de la Carei „Cozard”. Groapa nr. 2*, în „Satu-Mare”, XIV, p. 23-58.
- Ignat D. F., 1982, *Un aspect mai puțin cunoscut în cadru ceramicii neolitice pictate din nord-vestul României*, în „Crisia”, XII, p. 361-370.
- Ignat D. F., 1998, *Grupul cultural neolitic Suplacu de Barcău*, Timișoara.
- Lako E., 1977, *Pise de cult din așezarea neolitică de la Zăuan*, în „AMN”, I, p. 41-46.
- Laszlo A., 2000, *Some data on house-building techniques and foundation rites in the Ariusd-Cucuteni culture*, în „Studia”, VII, p. 245-252.
- Lazarovici Gh., 1979, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca.
- Lazarovici Gh., 1986, *Sanctuarul neolitic de la Parța, Documente*, p. 12-33.
- Lazarovici Gh., Drașoveanu F., Kalmar Z., Luca A.S., 1985, *Complexul neolitic de la Parța*, în „Banatica”, VIII, p. 7-71.
- Lazarovici Gh., Maxim Z., Meșter M., Pinteș R., 1994, *Șantierul arheologic, Iclod (jud. Cluj). Campania din 1993*, în „AMN”, 31, p. 325-333.
- Lazarovici Gh., Lazo Crina, Maxim Z., Meșter M., 1995, *Șantierul arheologic Iclod. Campania 1994*, în „AMN”, 32, I, p. 507-535.
- Lazarovici Gh., Maxim Z., 1995, *Gura Baciului. Monografie arheologică*, Cluj-Napoca.
- Lazarovici Gh., Bubuluc A., Maxim Z., Meșter M., Radu S., 1996, *Șantierul arheologic Iclod. Campania din 1995*, în „AMN”, 33, p. 267-299.
- Lazarovici Gh., Drașoveanu F., Maxim Z., 2001, *Parța. Monografie arheologică*, I, Timișoara.
- Lazarovici Gh., Meșter M., Maxim Z., 2002, *Țaga, com. Țaga, jud. Cluj*, în „Cronica, campania 2001”, p. 319-320.
- Lazurcă E., 1980, *Raport asupra noilor cercetări de la Baia (Hamangia), județul Tulcea*, în „Peuce”, VIII, p. 7-36.
- Luca S. A., 1994, *Complexul ritual de la Orăștie - Dealul Pemilor, punctul X2 (jud. Hunedoara)*, în „SCIVA”, 45, p. 363-367.
- Luca S. A., 2001, *Așezări neolitice pe Valea Mureșului (II). Noi cercetări arheologice la Turdaș-Luncă I. Campaniile anilor 1992-1995*, Alba-Iulia.
- Macrea M., 1959, *Șantierul arheologic Cașolt-Boita*, în „MCA”, VI, p. 407-443.
- Mantu C. M., Botezatu D., Kromer B., 1994, *Un mormânt dublu de înhumare din așezarea cucuteniană de la Scânteia (jud. Iași)*, în „AMN”, 31, p. 87-99.
- Mantu C.-M., 1993, *Plastica antropomorfă a așezării Cucuteni A3 de la Scânteia (jud. Iași)*, în „ArhMold”, XVI, p. 51-67.
- Mantu M. C., 1997, *Scânteia „Dealul Bodeștilor”, jud. Iași*, în „Cronica, 1983-1992”, p. 95-96.
- Mantu M. C., 1999, *Scânteia. Cercetare arheologică și restaurare, Iași*, coordonatori V. Chirica, C. M. Mantu, S. Turcanu.
- Marinescu-Bălcu S., 1968, *Unele probleme ale neoliticului în lumina săpăturilor de la Târpești*, în „SCIV”, 19, 3, p. 395-422.
- Marinescu-Bălcu S., 1974, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București.
- Marinescu-Bălcu S., 1981, *Târpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR International Series 107, Oxford.
- Marinescu-Bălcu S., 1983, *Cercetările de la Drăgușești (jud. Botoșani)*, în „MCA”, p. 82-85.
- Marinescu-Bălcu S., 1997, *Considerații pe marginea organizării culturilor din complexul Precucuteni-Cucuteni*, „Cultură și Civilizație”, XV, p. 165-195.

- Marinescu-Bâlcu S. și colab., 1997, *Archeological researches at Bordușani-Popină (Ialomița country) preliminary report 1993-1994*, în „CA”, X, p. 35-132.
- Marinescu-Bâlcu S. și colab., 1998, *Șantierul arheologic Bucșani (jud. Giurgiu). Raport preliminar. Campania 1998*, în „BMTA” Giurgiu, I-III, p. 93-114.
- Marinescu-Bâlcu S., Bolomey Al., 2000, *Drăgușeni a Cucutenian Community*, București.
- Matasă C., 1938, *Cercetări din preistoria județului Neamț*, în „BCMI”, XXXI, 97, p. 1-35.
- Matasă C., 1946, *Frumușica. Village prehistorique à ceramique peinte dans la Moldavie du nord Roumanie*, București.
- Mauss M., Hubert H., 1997, *Eseu despre natura și funcția sacrificiului*, Iași.
- Maxim-Kalmar Z., 1999, *Neo-eneoliticul din Transilvania, Date arheologice și matematico-statistice*, Cluj-Napoca.
- Maxim Z., Tarcea Lucian, 1999, *Analiza matematică și statistică a ceramicii și plasticii Cucuteni de la Trușești*, p. 647-673, în vol. *Trușești. Monografie arheologică*, Iași, București.
- Maxim-Alaiba R., 1983-1984, *Locuința nr. 1 din faza Cucuteni A3 de la Dumești*, în „AMN”, V-VI, p. 99-148.
- Mihai C., Boghian D., 1985, *Complexul de cult cucutenian descoperit la Buznea (Tg. Frumos)*, în „MemAntiq”, IX-XI, p. 429-452.
- Monah D., 1976, *Sondașul de salvare din așezarea neo-eneolitică de la Vernești-Comănești (I)*, în „Carpica”, VIII, p. 7-29.
- Monah D., 1982, *O importantă descoperire*, în „Arta”, nr. 7-8, p. 11-13.
- Monah D., 1993, *Practici rituale în vremea culturii Cucuteni*, în „Teologie și viață. Revista de gândire și spiritualitate”, S. N., an III (LXIX), 4-7, p. 20-28.
- Monah D., 1997, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, Piatra Neamț.
- Monah D., 2001, *Organizarea socială, religia și arta în epoca neo-eneolitică*, în vol. *Istoria românilor*, I, p. 169-209, București.
- Monah D., Antonescu S., Cucuș Șt., Popovici D., 1982, *Săpăturile arheologice din tell-ul cucutenian Dealul Ghindaru, com. Poduri*, în „CA”, V, p. 9-22.
- Monah D., Antonescu S., Dumitroaia Gh., Popovici D., 1983, *Cercetări arheologice de la Poduri - Dealul Ghindaru*, în „CA”, VI, p. 3-22.
- Monah D., Cucuș Șt., 1985, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași.
- Monah D., Popovici D., 2000, *O lume regăsită. Satul cucutenian de la Poduri*.
- Monah D. și colab., 2001, *Poduri, com. Poduri jud. Bacău*, în „Cronica, campania 2000”, p. 190-196.
- Monah D. și colab., 2002, *Poduri, com. Poduri, jud. Bacău*, în „Cronica, campania 2001”, p. 242-246.
- Morintz S., Berciu D., Diaconu P., 1955, *Șantierul arheologic Cernavoda*, în „SCIV”, 6, 1-2, p. 151-162.
- Neagu M., 1997, *Statuete antropomorfe ale culturii Bolintineanu și Boian din Câmpia Munteniei*, în „CCDJ”, XV, p. 97-133.
- Neagu M., 1999, *Gălățui-, Movila Berzei*, în vol. *Civilizația Boian pe teritoriul României*, București, p. 22.
- Neagu M., 2001, *Aspecte ale organizării spațiului în așezările neolitice dezvoltate la Dunărea de Jos*, în „CCDJ”, XVI-XVII, p. 15-28.
- Nestor I. și colab., 1950, *Activitatea șantierului de săpături arheologice Iași-Botoșani-Dorohoi*, în „SCIV”, I, 1, p. 27-32.
- Nestor I. și colab., 1951, *Șantierul de pe Valea Jijiei (Iași-Botoșani-Dorohoi)*, în „SCIV”, 2, I, p. 51-76.
- Nestor I. și colab., 1952, *Șantierul Valea Jijiei*, în „SCIV”, 3, I, p. 19-119.
- Nestor I., 1970, *Istoria societății primitive*, Centrul de multiplicare al Universității din București.
- Nica M., 1981, *Grădinile o nouă așezare a neoliticului timpuriu în sud-estul Olteniei*, în „Arhivele Olteniei”, S. N., I, p. 27-39.
- Nica M., 1984, *Noi descoperiri arheologice în așezarea neolitică de la Cârcea (jud. Dolj)*, în „Arhivele Olteniei”, S. N., 3, p. 37-45.
- Nica M., 1997, *Cârcea-Viaduct, Piatra-Sat „Vadul Codrii” și Ghidici-, Balta Tarova I și II*, jud. Dolj, în „Cronica, 1983-1992”, p. 23-25.
- Nica M. și colab., 2001, *Cârcea, com. Coșoveni, jud. Dolj*, în „Cronica, campania 2000”, p. 65-66.
- Nițu A., 1945, *Semnificația motivului pictural în formă de „casă” de la Turdaș*, în „Apulum”, II, p. 3-11.
- Nițu A., Buzdugan C., Eminovici C., 1971, *Descoperirile arheologice de la Gura Văii (Municipiul Gh. Gheorghiu-Dej)*, în „Carpica”, IV, p. 31-80.
- Nițu A., Cucuș Șt., Monah D., 1971, *Ghelăiești (Piatra Neamț) I. Săpăturile din 1969 în așezarea cucuteniană Nedeia*, în „MemAntiq”, p. 11-67.

- Nițu A., Șadurschi P., 1994, *Săpăturile de salvare de la „Stânca Doamnei” (sat Stânca-Ștefănești, județul Botoșani)*, în „Hierasus”, IX, p. 181-193.
- Partnic V., Oprea G., Dobre G., 2002, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Călărași. Descoperiri gumelnițene pe valea Mostiței*, în „Studii de preistorie”, I, 2001, p. 193-207.
- Paul I., 1965, *Un complex de cult descoperit în așezarea neolitică de la Pianul de Jos*, în „SC Sibiu”, 12, p. 5-18.
- Paul I., 1992, *Cultura Petrești*, București.
- Petrescu-Dâmbovița M., 1953, *Trușești*, în „SCIV”, 4, 1-2, p. 7-22.
- Petrescu-Dâmbovița M., 1957a, *Les principaux resultats des fouilles de Trușești*, în „ASU Al. I. C.” - Iași, III, 1-2, p. 1-22.
- Petrescu-Dâmbovița M., 1957b, *Sondajul stratigrafic de la Perieni*, în „MCA”, III, p. 65-83.
- Petrescu-Dâmbovița M., Florescu M., Florescu A. C., 1999, *Trușești. Monografie arheologică*, Iași, București.
- Popovici D., Rialland Y., 1996, *Viața pe malul Dunării acum 6500 de ani*.
- Popușoi E., 1992, *Câteva considerații asupra unui grup de locuințe din așezarea Starcevo-Criș de la Trestiana*, în „AMM”, XII-XIV, p. 20-43.
- Popușoi E., 1997, *Trestiana, com. Grivița, jud. Vaslui*, în „Cronica”, 1983-1992, p. 114-115.
- Riviere C., 2000, *Socio-antropologia religiilor*, Iași.
- Sârbu V., 1993, *Credințe și practici funerare, religioase și magia în lumea geto-dacilor*, Brăila.
- Szekeley Z., 1955, *Cercetările și săpăturile de salvare executate de Muzeul Regional din Sfântu Gheorghe în anul 1955*, în „MCA”, III, p. 149-150.
- Șadurschi P., 1983, *Așezarea eneolitică din turbăria de la Lozna (jud. Botoșani)*, în „MCA”, p. 86-92.
- Șimon M., Partnic V., 2001, *Aspecte ale eneoliticului din SE Munteniei. Așezarea de la Șeinolu (jud. Călărași). Considerații generale*, în „CCDJ”, XVI-XVII, p. 223-233.
- Ursulescu N. și colab., 2002, *Cercetări interdisciplinare în așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos (jud. Iași). Aportul arheozoologiei*, în „ATS”, I, p. 29-54.
- Ursulescu N., 2001, *Position de construction-sanctuaires dans les habitats de l'eneolithique ancien de la Roumanie*, în „CCDJ”, XVI-XVII, p. 42-47.
- Ursulescu N., Boghian D., 1996, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din așezarea precucuteniană de la Târgu-Frumos (jud. Iași)*, în „Codrul Cosminului”, S. N., 2 (12), p. 38-72.
- Ursulescu N., Boghian D., Cotiugă V., 1999, *Târgu Frumos-Baza Pătule, jud. Iași*, în „Cronica, campania 1998”, p. 120-121.
- Ursulescu N., Cotiugă V., Boghian D., 2000, *Tîrgu-Frumos, jud. Iași*, în „Cronica, campania 1999”, p. 106-107.
- Ursulescu N., Merlan V., Tencariu F., 2001, *Isaia, com Răducăneni, jud. Iași*, în „Cronica, campania 2000”, p. 110-111.
- Ursulescu N., Merlan V., Tencariu F., 2002, *Isaia, com Răducăneni, jud. Iași*, în „Cronica, campania 2001”, p. 160-163.
- Vlassa N., 1976, *Probleme ale cronologiei neoliticului mijlociu în lumina stratigrafiei așezării de la Tărlăria*, în „Neoliticul Transilvaniei”, p. 28-44.
- Voinea V., 2001, *Sacralizarea spațiului locuit. Sacrificiile umane*, în „CCDJ”, XVI-XVII, p. 35-41.

AZEZĂRILE CULTURII GUMELNIȚA
DIN BAZINUL VEDEI ȘI TELEORMANULUI
(PARTEA A II-A)*

ION PĂTRAȘCU**

CHEIA REPERTORIULUI: Localitatea (satul, comuna); Nr. crt.; a. Punctul de descoperire; b. Tipul cercetării, autorul (echipa), anul; c. Constatări și observații (descrierea așezării, stratigrafia etc); d. Locul unde se află materialul descoperit; e. Bibliografia.

SATU VECHI, sat, com. Drăcșenei; Nr. 70; c. Așezare de tip tell, de formă rotundă, situată în valea râului Burdea. Așezarea are diametrul de 50 m și o înălțime de 2 m. e. Andreescu, Mirea, Apope 2001.

Nr. 71. c. Așezare de tip tell situată la baza terasei, la circa 1,5 km de așezarea precedentă. Are o formă ovală, cu diametrul lung de 100 m. Înălțimea așezării depășește 10 m. e. Andreescu, Mirea, Apope 2001.

TĂTĂRĂȘTI DE JOS, com.; Nr. 72; c. Așezare de tip tell situată în lunca râului Teleorman, la baza terasei. Terenul înconjurător este unul mlăștinos. Așezarea are dimensiunile aproximative de 40X30 m și o înălțime de 3 m. e. Andreescu, Mirea, Apope 2001.

Nr. 73; c. Așezare de tip tell situată în lunca râului Teleorman, la baza terasei și la circa 700 m de actualul curs al râului. Așezarea a fost distrusă de construcțiile moderne. Așezarea avea un diametru de circa 40 m și o formă rotundă. e. Andreescu, Mirea, Apope 2001.

ȚIGĂNEȘTI, com.; Nr. 74; b. Cercetări de suprafață R. Andreescu, P. Mirea, Șt. Apope; c. În lunca râului Vedea, în apropierea terasei, se află o așezare de tip tell, de formă aproximativ rotundă, cu diametrul de 20 m și înălțimea de 2,5 m.; e. Andreescu, Mirea, Apope 2001.

Istoricul și tipul cercetărilor. Așezările culturii Gumelnița din zona de care ne ocupăm au făcut obiectul cercetărilor arheologice încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Primele săpături „arheologice” au fost inițiate de Cesar Bolliac la Alexandria și Conțești, în 1869. Cu ocazia aceleiași „excursiuni arheologice”, Bolliac, împreună cu Dimitrie C. Butculescu, cercetează așezarea de la Țigănești (*Măgura*

* Prima parte în Argesis, XI, 2002, p. 19-29.

** Muzeul Județean Teleorman, Alexandria.

Calomfirescu sau *Gorganul*)¹. La scurt timp D. C. Butculescu efectuează săpături la Zâmbreasca (1870) și Balaci (1871-1872). Avea să treacă mai bine de jumătate de veac până când V. Christescu cercetează din nou așezarea de la Conțești (1929)².

La puțin timp după terminarea celui de-al doilea război mondial, Hortensia Dumitrescu sondează așezarea din vâlceaua Grama de la Zâmbreasca (1947). Un an mai târziu, D. Berciu cercetează tell-ul de la Blejești³, situat în mijlocul bălții satului.

În anul 1964 M. Petrescu-Dâmbovița, A. Nițu și Gh. Marinescu încep cercetările din așezarea de la Ciolănești din Deal. Acestea, de mică amploare la început, aveau să fie extinse în 1965 și mai cu seamă în 1966. În același timp se desfășoară săpături de salvare în așezarea de la Siliștea (1965)⁴.

Săpăturile arheologice din această zonă aveau să fie continuate, aproape 30 de ani mai târziu, de Radian Andreescu, în așezarea de la Vitănești (1993). Același cercetător inițiază, împreună cu Douglass Bailey, cinci ani mai târziu, un program de cercetare pluridisciplinară în lunca râului Teleorman, devenit cunoscut sub numele de SRAP (Southern Romanian Archaeological Project)⁵. Din anul 2000, Colectivul SRAP a realizat sondaje în alte trei așezări aparținând culturii Gumelnița⁶.

În tot acest timp, în paralel cu săpăturile arheologice⁷, au fost realizate numeroase cercetări de suprafață care au îmbogățit harta arheologică a zonei cu noi așezări de tip tell⁸. Din păcate, pentru o lungă perioadă de timp, multe dintre aceste cercetări de suprafață au fost, mai degrabă, promenade arheologice, cu ocazia cărora erau notate sumar amplasarea descoperirilor și încadrarea cronologică a materialelor descoperite⁹. Lipsesc astfel datele precise referitoare la: poziția descoperirii (luncă, bot de deal, terasă), tipul terenului înconjurător (uscat, mlăștinos); distanța față de râu, lac, izvoare, terasă; densitatea materialelor și întinderea suprafeței pe care au fost

¹ Măndescu 2001, p. 18, 26.

² Bichir 1965, p. 427.

³ Berciu 1956, p. 493-562.

⁴ Săpături inițiate de IAB și MJT (Popescu 1966, p. 712).

⁵ La acest program, inițial planificat pentru patru ani, au participat, alături de cei doi cercetători menționați (în calitate de directori din partea MNIR, respectiv HISAR) numeroși specialiști de la MNIR, HISAR, Rijksuniversiteit Leiden, Institute of Geography & Earth Science, University of Wales, University of Sheffield, School of Geography, University of Leeds, MJT., precum și studenți (HISAR, FIB, UT). Programul de cercetare pluridisciplinară SRAP, concentrat în principal pe valea Teleormanului (desfășurat până acum între Lăceni și Vitănești), studiază atât cronologia internă a așezărilor cât mai ales influența mediului înconjurător asupra așezărilor și relația așezare-mediu (Bailey, colab. 1999; Bailey, colab. 2001).

⁶ Lăceni (nr. 29), în 2000; Măgura (nr. 33), în 2001; Alexandria (nr. 2), în 2002. Același tip de sondaj a fost realizat și în așezarea de la Vitănești (nr. 65), în 1999.

⁷ Din păcate multe din cercetările arheologice sunt încă nepublicate: Conțești, Zâmbreasca, Siliștea, Ciolănești din Deal (campania 1966, cu cele mai consistente descoperiri), Vitănești (cu excepția unor sumare rapoarte în *Cronica*) etc.

⁸ Din acest punct de vedere activitatea arheologică a preotului Ion Spîru (1914-1995), pentru această zonă, este neegalată. Timp de circa o jumătate de veac a cercetat teritoriul majorității localităților județului, culegând informații și materiale (arheologice și numismatice), multe dintre ele donate MJT. Alte cercetări de suprafață, de mai mare sau mai mică amploare, au fost realizate de M. Petrescu-Dâmbovița (Petrescu-Dâmbovița 1953), N. Baroană (Baroană 1970), G. Trohani și Al. Oancea (Trohani, Oancea 1981), R. Andreescu, P. Mirea și Șt. Apope (Andreescu, Mirea, Apope 2001).

⁹ Petrescu-Dâmbovița 1953, p. 524; Trohani, Oancea 1981, p. 240 și urm.

descoperite acestea; tipul materialelor (fragmente de vase ceramice, piese de silex și os/corn, bucăți de chirpic, statuete de lut, fusaiole¹⁰ etc.

Starea de conservare a așezărilor. În privința gradului de afectare și distrugerile pricinuite așezărilor de tip tell se constată următoarele: din cele 7 de așezări menționate doar pentru 18 (24,3 %) deținem informații mai mult sau mai puțin complete referitoare la acest aspect. Dintre acestea din urmă, 7 (38,9 %) au fost distruse în totalitate¹¹, iar 11 (61,1 %) au fost afectate în proporții diferite (de lucrări agricole și de terasare, construcții moderne etc).

Amplasarea așezărilor. În urma analizei informațiilor, referitor la acest aspect, situația se prezintă după cum urmează: 12 (16 %) sunt situate în luncă și la baza terasei și 34 (46 %) în luncă, fără alte mențiuni.

O categorie aparte o formează așezările amplasate pe terasă, în număr de 2 (4 %)¹², iar alte 3 (4 %) sunt situate pe o prelungire a terasei în luncă. Tot în 3 (4 %) cazuri așezarea se găsește în mijlocul unei bălți¹³. Această situație, aparent edificatoare, poate fi ușor modificată de cele 20 (27 %) de așezări pentru care nu deținem informații referitoare la amplasamentul și relația cu mediul înconjurător.

În ceea ce privește relația tell-sursă majoră de apă (râu/pârâu, baltă), tabloul statistic este mai dificil de realizat, din lipsa informațiilor. Din cele 74 de tell-uri numai pentru 14 (18,9 %) avem informații. Din cele 14 se constată astfel că 8 (57,1 %) sunt amplasate la o distanță de până la 100 m de râu / baltă; 2 (14,3 %) între 101-500 m; 2 (14,3 %) între 501-1000 m și alte 2 (14,3 %) la distanțe mai mari de 1000 m.

Și mai puține informații deținem în privința relației tell-izvoare de apă. Doar în 4 (5,4 %) cazuri este menționată distanța dintre acestea. În toate cele 4 cazuri izvoarele se găsesc la mică distanță de așezare¹⁴.

Acolo unde au fost realizate cercetări mai amănunțite este amintit și tipul terenului din jurul așezării. Din cele 45 de așezări situate în luncă, 11 (24,4 %)¹⁵ se află într-un teren mlăștinos; pentru restul de 34 (75,6 %) lipsesc astfel de date.

Forma și dimensiunile așezărilor. Așezările culturii Gumelnița, caracterizate prin întindere mică și strat de cultură gros¹⁶, au o formă de obicei rotundă sau elipsoidală. Din cele 74 de așezări menționate, 14 (19 %) au formă rotundă; 12 (16,2 %) sunt elipsoidale și numai una (1,3 %) are o formă trapezoidală¹⁷. În 6 (8,1 %) cazuri forma nu a putut fi determinată datorită distrugerilor totale sau a unei mari părți, iar în 41 (55,4 %) de cazuri forma nu este precizată.

¹⁰ În noul tip de cercetare de suprafață (fieldwalking), SRAP ia în considerare toate aceste date, cercetarea făcându-se organizat.

¹¹ Așezările de la: Cetate, Dobreni, Gârâgău, Licuriciu, Suhaia (2), Zlotești.

¹² Năsturelu (nr. 36), Țigănești (nr. 62).

¹³ Blejești (nr. 8), Suhaia (nr. 56-57). Situație întâlnită și în alte zone din arealul culturii Gumelnița, dar care reflectă în primul rând situația actuală.

¹⁴ Până la 15 m, 2 (50 %) așezări; între 15-50 m, 2 (50 %) așezări.

¹⁵ La care pot fi adăugate cele trei așezări din mijlocul bălților.

¹⁶ Morintz 1962, p. 274.

¹⁷ Este vorba de așezarea de la Măgura (nr. 33).

În privința diametrului așezărilor, din cele 44 tell-uri, pentru care dispunem de informații, situația se prezintă astfel: 2 (4,5 %) au diametrul de până la 20 m¹⁸; 9 (20,4 %) cu diametrul între 21-40 m; 23 (52,2 %) cu diametrul între 41-60 m; 7 (16 %) cu diametrul între 61-80 m și 3 (6,9 %) peste 80 m.

Înălțimea așezărilor variază astfel: până la 2 m înălțime, 3 (4 %); între 2-4 m, 17 (23 %); între 4-6 m, 12 (16,2 %); între 6-8 m, 2 (2,7 %), iar peste 10 m, 6 (8,1 %) așezări¹⁹. Pentru 34 (46 %) nu există informații.

Concluzii. Din punct de vedere al metodologiei folosite în cercetarea așezărilor culturii Gumelnița din sud-vestul Munteniei putem distinge trei faze în evoluția acesteia. Prima fază, cuprinsă între a doua jumătate a sec. al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea; a doua fază, în care se desfășoară săpăturile de la Zâmbreasca, Blejești, Silișteea, Ciolănești din Deal, Vitănești²⁰, iar a treia, începută în 1998, odată cu proiectul de cercetare pluridisciplinară SRAP. Aceasta din urmă se caracterizează printr-o metodologie de cercetare total diferită de cea aplicată în primele două faze. SRAP impune o cercetare în care studiile pluridisciplinare (geomorfologice, prospecții geofizice, analize palinologice, macro-florale, arheozoologice etc.), dublate de o tehnologie performantă (gradiometru, magnetometru, amplasarea siturilor pe o hartă digitalizată cu ajutorul sistemului GPS, introducerea documentației pe calculator etc.) devin indispensabile²¹.

Majoritatea așezărilor din bazinul Vedei și Teleormanului sunt amplasate în luncă²² și adesea în imediata apropiere a terasei. Acolo unde s-au făcut observații s-a constatat că terenul înconjurător este unul mlăștinos. Întemeierea așezărilor este condiționată, probabil, de îndeplinirea unor norme precise²³. În luncă așezările sunt amplasate fie pe o insulă, în mijlocul unui teren mlăștinos²⁴, fie direct pe acest teren, iar spațiul destinat locuirii este delimitat printr-un șanț și protejat de inundații de un val. Acesta din urmă, bine consolidat, folosind mai târziu și ca zonă de locuit²⁵. Existența acelor „fortificații cu șanț și val de apărare”, cel puțin pentru grupa așezărilor

¹⁸ Tigănești (nr. 74) și Voievoda (nr. 66). Ultimul, având în vedere lipsa cu desăvârșire a materialelor arheologice de pe suprafața lui și dimensiunile reduse pare a fi mai degrabă un tumul.

¹⁹ În lipsa unor sondaje este greu de spus dacă această înălțime se datorează depunerilor antropice sau amplasării așezărilor pe un loc mai înalt decât terenul înconjurător. Oricum, cert este faptul că, datorită diverselor intervenții umane (lucrări agricole, terasări etc), înălțimea actuală, în unele cazuri, este modificată substanțial. La statistica din această lucrare un element de relativitate al rezultatelor este dat de lipsa unor măsurători realizate cu aparatură adecvată, de cele mai multe ori înălțimea fiind apreciată cu ochiul liber. De asemenea în timp ce unele măsurători sunt realizate la nivelul bazei tell-urilor, altele sunt executate la nivelul platformei.

²⁰ Din anul 1999 așezarea de la Vitănești a intrat și ea în SRAP.

²¹ Arheologul devine, în mijlocul unui colectiv numeros și specializat, coordonatorul și mai puțin „stăpânul” șantierului.

²² Petrescu-Dâmbovița, Sanie 1969, p. 41.

²³ Păreriile celor care s-au ocupat de această problemă sunt împărțite. Unii consideră că amplasarea așezărilor este determinată de necesitatea de apărare (Morintz 1962, p. 273), alții ca rezultat al influențelor mediu și din motive economice (Bailey, colab. 2002), sau din motive economice, de mediu și de securitate (Andreescu, Mirea, Apope 2001. *Amplasamentul așezărilor*).

²⁴ Bailey, colab. 2002, p. 354.

²⁵ Morintz 1962, p. 279; Măndescu 2001a, p. 275.

amplasate în luncă, ar trebui legată mai degrabă de aceste norme de întemeiere ale așezărilor gumelnițene²⁶.

Așezările sunt întemeiate întotdeauna în imediata vecinătate a unei surse majore de apă (râu/pârâu, lac), aproape de izvoare de apă, în apropierea terasei (sau pe terasă).

Cu o singură excepție- Măgura- așezările au o formă aproximativ rotundă sau elipsoidală, iar dimensiunile sunt modeste. Diametrul așezărilor depășește în puține cazuri 60 m, iar înălțimea actuală se încadrează de obicei între 2-6 m. Din punct de vedere statistic și chorologic nu se poate susține ideea unei relații așezare centru-așezare/așezări satelit²⁷.

BIBLIOGRAFIE

Andreescu, Mirea, Apope 2001 = Andreescu R. R., Mirea, P., Apope Șt., *Așezările culturii Gumelnița din vestul Munteniei*, on-line: <http://arch.web.cimec.ro/gumelnita/cd/default.htm>

Bailey, colab. 1999 = Bailey D.W., Andreescu R.R., Mills S. (eds.), *Southern Romania Archaeological Project: Preliminary report 1998*. Cardiff: School of History and Archaeology, Cardiff University, 1999.

Bailey, colab. 2001 = Bailey D.W., Andreescu R.R., Mills S., Trick, S. (eds.), *Southern Romania Archaeological Project: Second Preliminary report*, Cardiff: School of History and Archaeology, Cardiff University, 2001.

Bailey, colab. 2002 = Bailey D. W., Andreescu R. R., Howard A. J., Macklin M. G., Mills S., *Alluvial landscapes in the temperate Balkan Neolithic: transitions to tells*, *Antiquity*, 76 (2002), p. 349-355.

Berciu 1956 = Berciu D., *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, Materiale, II, 1956, p. 493-562.

Bichir 1965 = Bichir Gh., *Quelques problèmes des XIIIe et XIVe siècles dans la Plaine Valaque a la lumière des fouilles de sauvegarde du village de Bragadiru (district de Zimnicea)*, Dacia N.S., 9, 1965, p. 427-439.

Măndescu 2001 = Măndescu D., *Cesar Bolliac. Pagini uitate din zorii arheologiei românești*, CICA, 3, 2001, p. 17-28.

Măndescu 2001a = Măndescu D., *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2000*, București, 2001, p. 275-276.

Măndescu 2002 = Măndescu D., *Cercetări arheologice pe valea Dâmbovicului*, Argeșis, XI, 2002, p. 31-38.

²⁶ Pentru așezările de la Teiu, 1 și 2 (Morintz 1962, p. 278-280) și Ziduri (Măndescu 2001a, p. 274) se constată o standardizare a acestor lucrări de „fortificare”. Șanțul are o lățime de circa 6 m (6,2 m la Ziduri; 6-7 m la Teiu-1; 6,5 m la Teiu-2), iar adâncimea este de circa 1 m (1,15 m la Ziduri; 1 m la Teiu-1 și Teiu-2). Accentul cade mai mult pe val care, în două cazuri (Teiu-1 și 2) este înălțat și consolidat cu pământ adus din apropiere, iar grosimea este de circa 7 m (7 m la Ziduri; 6-8 m la Teiu-1). Că valul nu are în primul rând funcția de apărare o demonstrează faptul că locuirea s-a dezvoltat și pe el (Teiu-1 și 2, Ziduri). Din păcate, pentru așezarea de la Siliștea (jud. Teleorman), aflată în apropiere, nu sunt prezentate detalii ale șanțului și valului „de apărare” (Popescu 1966, p. 712). Nu excludem în totalitate ipoteza ca unele construcții cu val și șanț să fi avut și rol de apărare (mai ales acelea care prin poziția lor erau ferite de pericolul inundațiilor, iar adâncimea șanțurilor este de dimensiuni mult mai mari (Vidra, Măgurele Geangoști).

²⁷ Andreescu, Mirea, Apope 2001. *Observații preliminare*.

- Morintz 1962** = Morintz S., *Tipuri de așezări și sisteme de fortificații și împrejurimi în Cultura Gumelnița*, SCIV, XIII, 1962, 2, p. 273-282.
- Petrescu-Dâmbovița 1953** = Petrescu-Dâmbovița M., *Cercetări arheologice la Surdulești*, Materiale, I, 1953, p. 523-542.
- Petrescu-Dâmbovița, Sanie 1969** = Petrescu-Dâmbovița M., Sanie S., *Sondajul din tell-ul gumelnițean de la Ciolănești din Deal*, AM, VI, 1969, p. 41-53.
- Popescu 1966** = Popescu D., *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1965*, SCIV, XVII, 1966, 4, p. 712.
- Spiru 1996** = Spiru I., *File de istorie teleormăneană*, Teleormanul liber, Alexandria, 1996.
- Trohani, Oancea 1981** = Trohani G., Oancea Al., *Cercetări arheologice pe valea Glavaciocului*, CAMNI, IV, 1981, p. 240-252.

LISTA ABREVIERILOR

ArhMold	= Arheologia Moldovei. Iași-București
CAMNI	= Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie a României. București
CICSA	= Buletinul Centrului de Istorie Comparată a Societăților Antice, Universitatea București, Facultatea de Istorie
Cronica	= Cronica cercetărilor arheologice din România, cIMeC, București
Dacia NS.	= Dacia. Recherches et decouvertes archeologiques en Roumanie. Nouvelle serie, București
FIB	= Facultatea de Istorie, Universitatea București
HISAR	= School of History and Archaeology, Cardiff University
IAB	= Institutul de Arheologie „V. Pârvan”, București
Materiale	= Materiale și cercetări arheologice, București
MJT	= Muzeul Județean Teleorman, Alexandria
MNIR	= Muzeul de Istorie a României, București
RevMuz	= Revista Muzeelor, București
SCIV (A)	= Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
SRAP	= Southern Romania Archaeological Project
UT	= Universitatea Târgoviște
com	= comuna
d	= diametru
fig.	= figura
h	= înălțime
m	= metru
nr	= număr
nr. inv.	= număr de inventar
p.	= pagina
pct.	= punctul

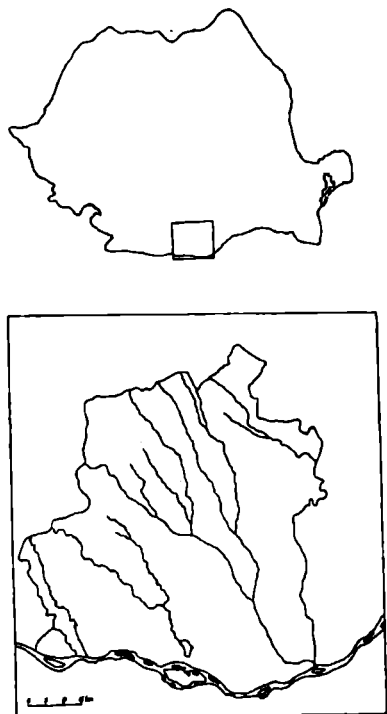

Fig. 1. Județul Teleorman.

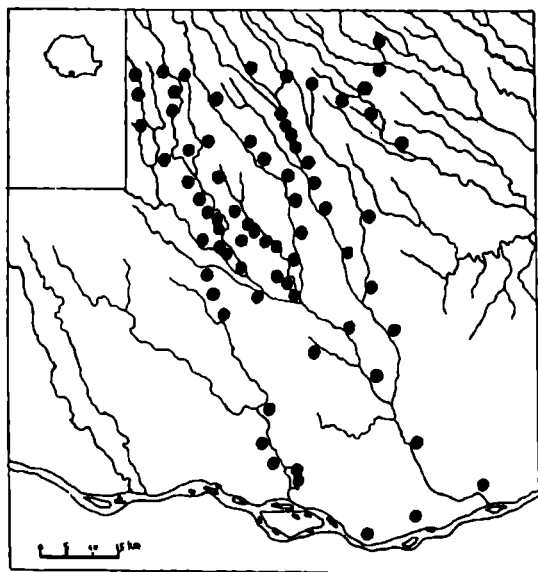

Fig. 2. Răspândirea așezărilor Gumelnițene din sud-vestul Munteniei.

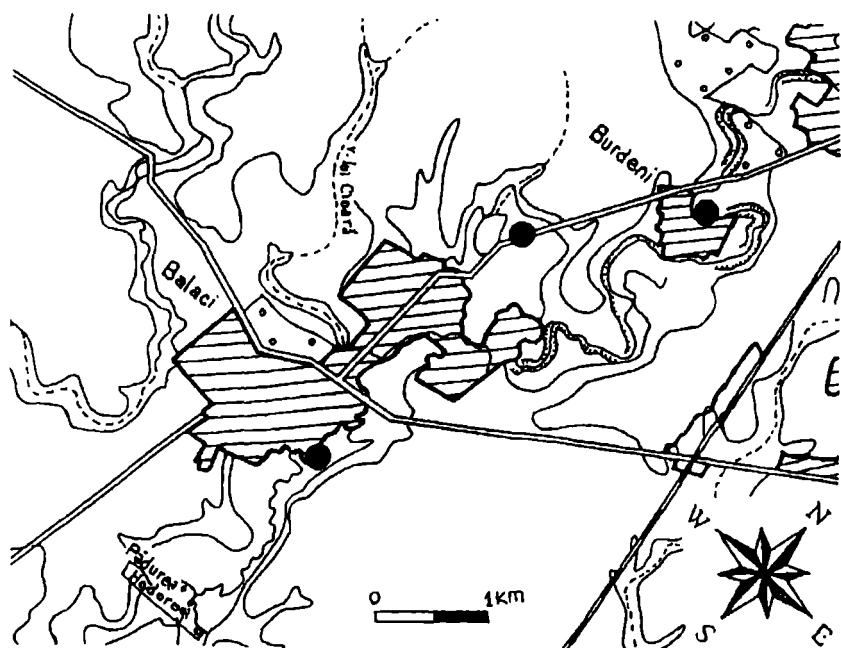
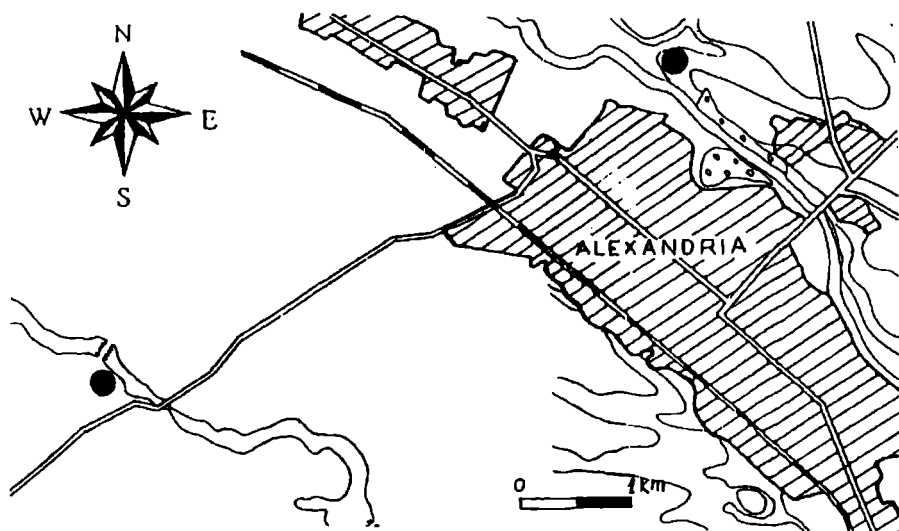

Fig. 3. Alexandria-Gorgan; Alexandria-Izvorul Rece; Balaci-Măgura de la Hodorog; Balaci-Măgura din Baltă; Burdeni Măgura din Sat.

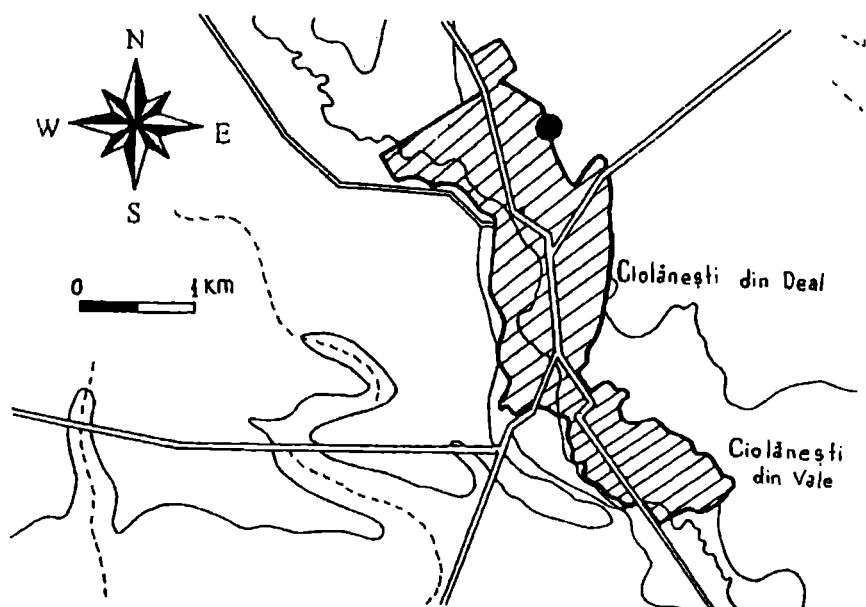
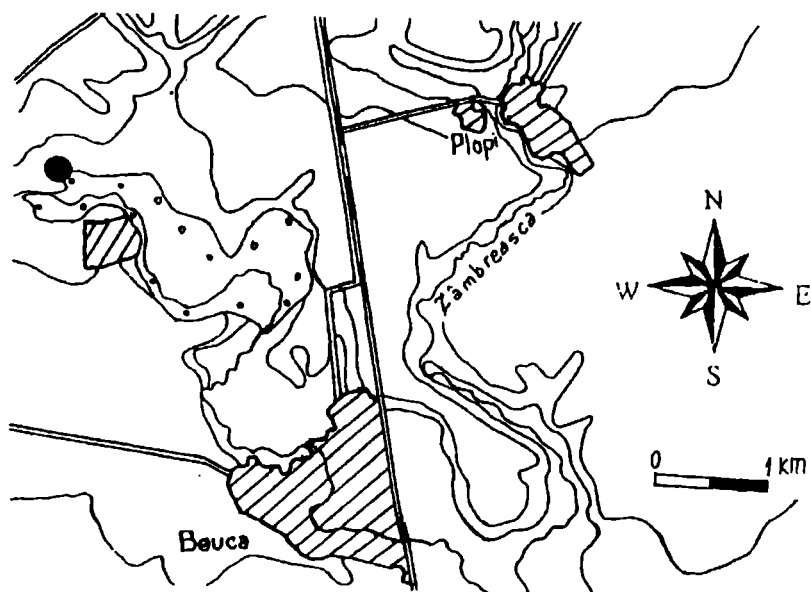

Fig. 4. Beuca-Măgura Jidovului; Ciolănești din Deal-Măgura Țui.

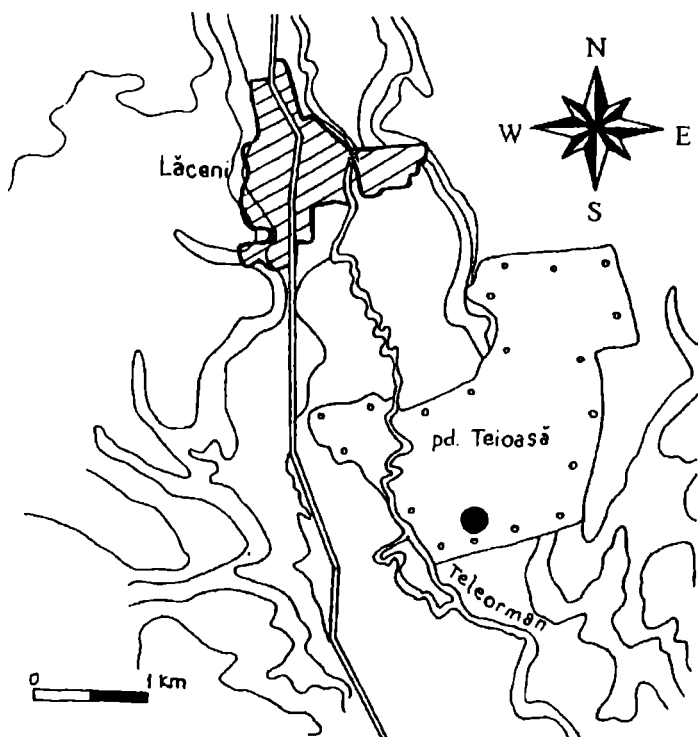
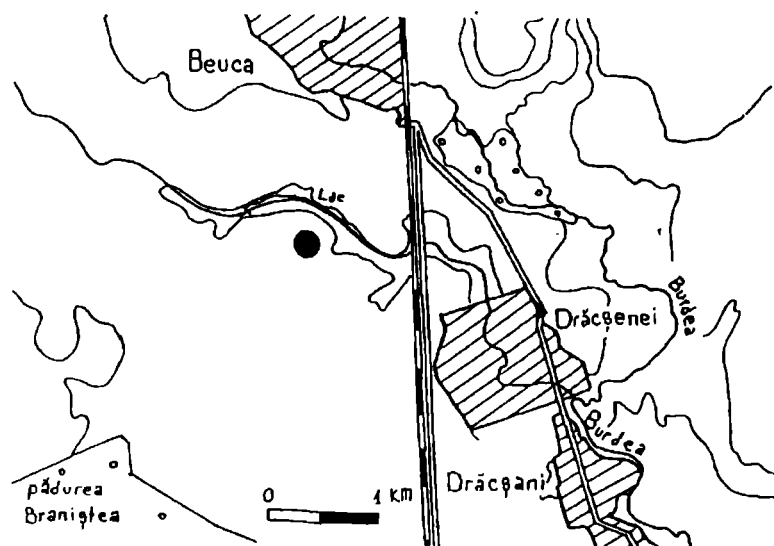

Fig. 5. Drăcșenei-Măgura Morarului; Lăceni-Măgura din Pădure.

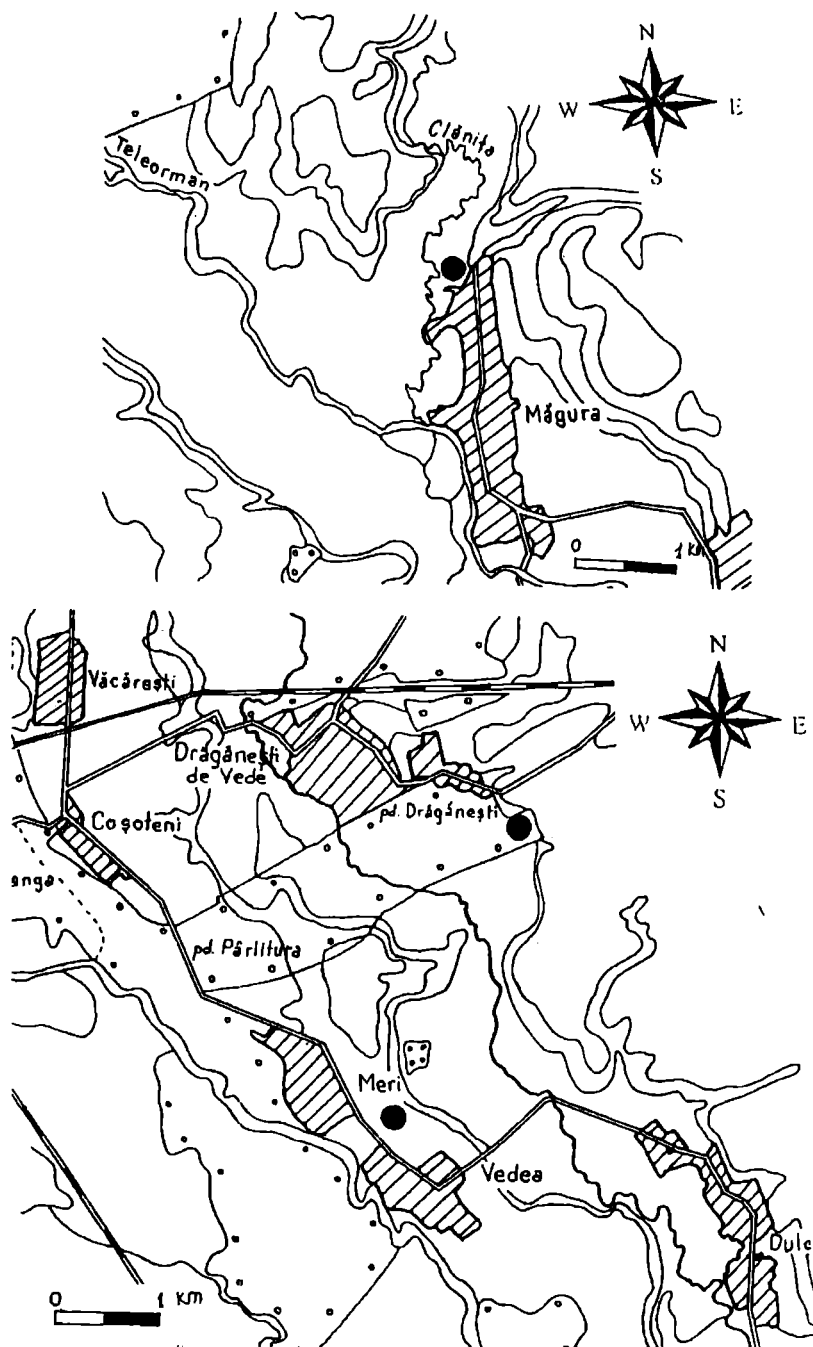

Fig. 6. Drăgănești de Vede-Măgura cu Liliac; Măgura-La Biserică; Meri-Măgura din Sat.

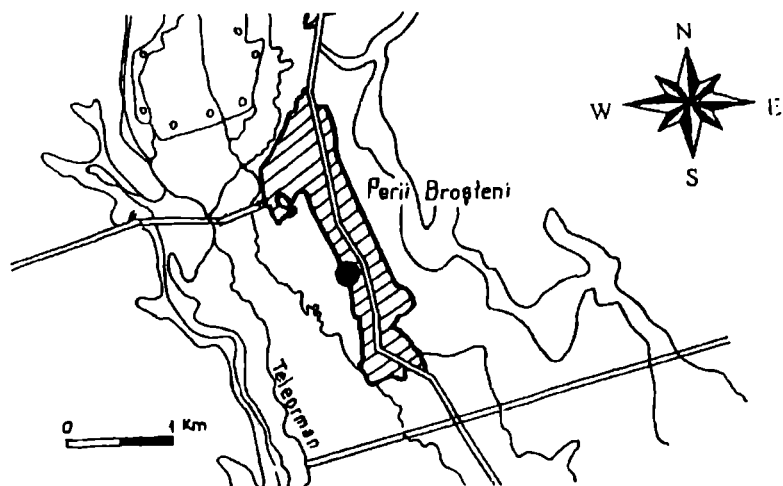
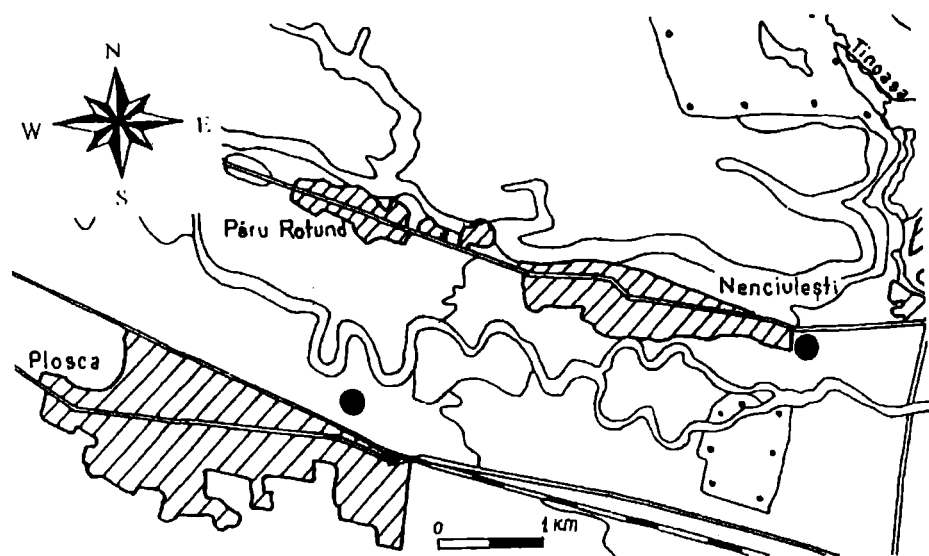

Fig. 7. Nenciulești-Măgura din Vale; Perii Broșteni-Măgura din Vale;
Plosca-Măgura de la Moară.

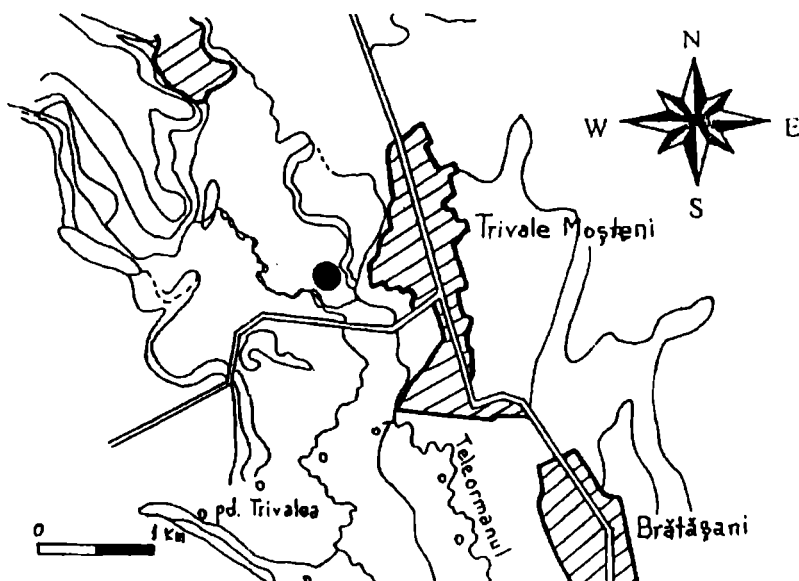
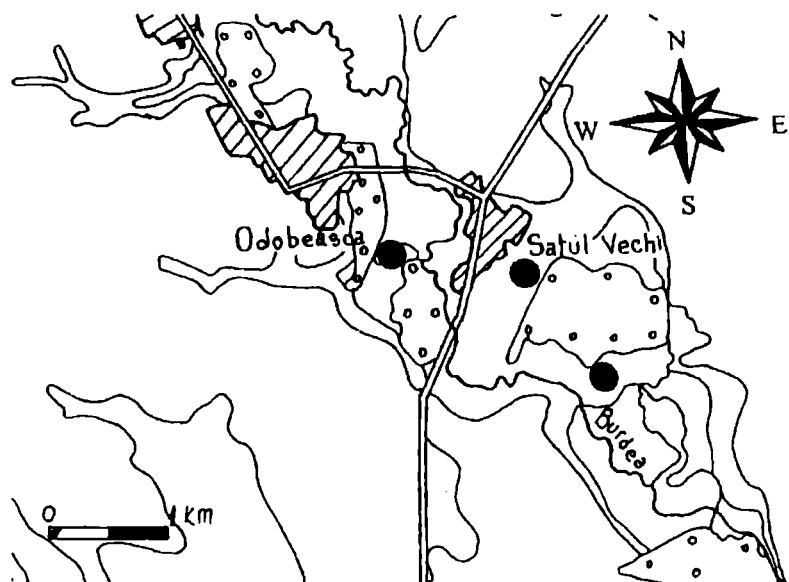

Fig. 8. Odobeașca-Măgura Morii; Satul Vechi; Trivalea Moșteni-La Blidaru.

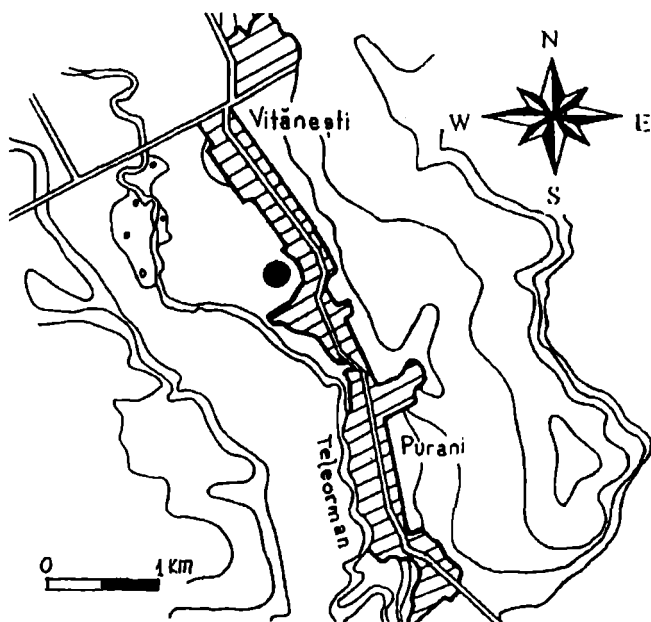
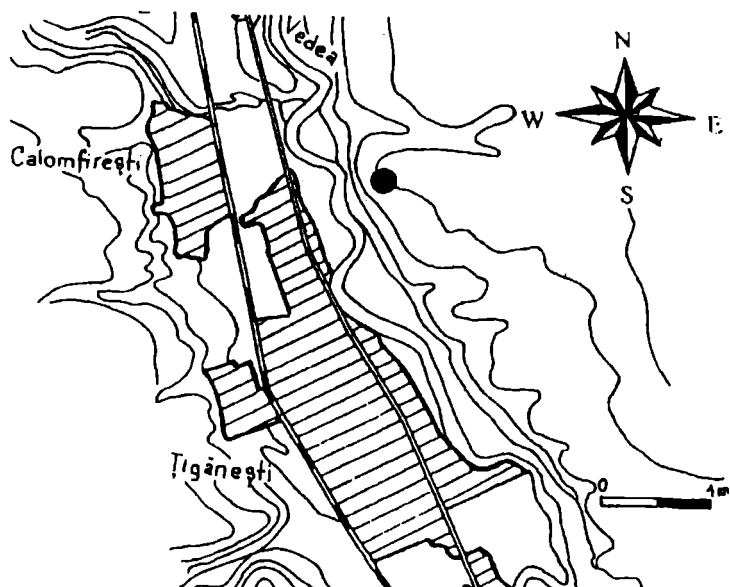

Fig. 9. Țigănești-Gorgan; Vitănești-Măgurice.

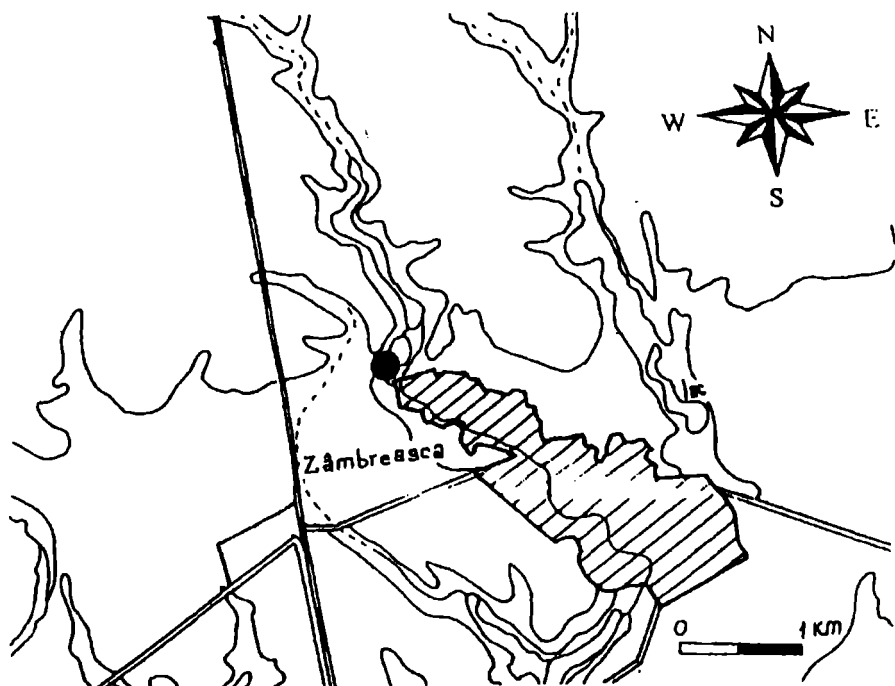

Fig. 10. Zâmbreasca-Măgura din Sat.

THE GUMELNIȚA CULTURE SETTLEMENTS AT THE VALLEY OF THE VEDEA AND TELEORMAN RIVERS AREA

Abstract

The first part of this article contains the list of the settlements on the Vedeia and Teleorman rivers area. The key of the repertory including: Locality; a. Point of discovery; b. The type of research (investigator / team); c. The description of the site (dimensions; layers, material of excavations etc.); d. The place of the material (museum, institut, others); e. Reference material.

In the second part the work has in view the problem of the relations between Gumelnița settlements and the environment.

List of illustrations

Fig. 1. Romania. The area of research. Teleorman County.

Fig. 2. The settlements of Gumelnița Culture from the middle-south of Romania.

Fig. 3-10. Settlements of Gumelnița Culture.

UNELTE DE PIATRĂ NEOLITICE AFLATE ÎN BAZINUL RÂULUI VÂLSAN, LA STROEȘTI - ARGEȘ

NICOLAE P. LEONĂCHESCU*
GION D. IONESCU**

Natura și vârsta rocilor care alcătuiesc scoarța terestră a județului Argeș constituie elementul principal care a condus la o varietate impresionantă de forme ale reliefului local. Peste acestea, apele, pornind din pantele de sud ale masivului făgărășean, și-au fierăstruit albiile orientate aproape paralel, tot către sud, contribuind astfel la accentuarea compartimentării, ca un agent de prim ordin.

Printre acestea, râul Vâlsan, având sorgintea într-o terasă cu lac glacial de sub vârful Scărișoara Mare (2495 m)¹, culege apele dintr-un bazin ce poate fi înscris într-un dreptunghi, orientat cu laturile lungi pe direcția nord-sud. După o călătorie de 85 km își depune comoara apelor în râul Argeș cu care confluează în apropierea comunei Merișani².

Lungimea râului ar presupune și o extindere mai pronunțată a bazinului în sensul flancurilor sale. Dar lucrurile sunt așezate altfel. Mai ales flancul estic (stâng) este destul de îngust și-l apropie mult de râul Doamnei.

Apropierea de cumpăna apelor face ca râul Vâlsan să nu aibă afluenți decât izvoare și pârâiașe neînsemnate. În schimb, natura a dotat bazinul său cu podoaba pădurilor, mai ales de foioase, cu goluri alpine acoperite de pășuni mătăsoase, iar în zona subcarpatică cu poieni însoțite și mănoase.

Toate acestea și alte condiții de mediu, tot pe atât de favorabile vieții, explică de ce omul s-a aciuat și a continuat să trăiască în zonă din vremuri imemorabile.

Dat fiind că valea Vâlsanului nu s-a bucurat de o atenție deosebită a arheologilor, cel puțin cu simple periegeze, se impune ca cercetătorul să aibă în vedere și spațiile vecine. Astfel, în zona din vest dintre argeș și Olt, omul s-a instalat

* Universitatea Tehnică de Construcții București.

** București.

¹ Aurelia Barco, E. Nedelcu, *Județul Argeș*, Editura Academiei, București, 1974, p. 48.

² Astăzi însă, o parte din apele Vâlsanului au fost deversate în lacul de acumulare de la Vidraru și, ca urmare, debitul lui e mai redus.

încă din paleoliticul inferior, unde a creat „un puternic centru al activității” sale³. Pe valea Mozacului s-au găsit unelte de piatră cioplită încă din premusterian⁴.

Faptul că în acele vremuri neguros de îndepărtate, lacul getic pătrunsese adânc în zona Argeșului⁵, creând un mediu deosebit de bogat în faună, favorabil pentru hrana omului, se admite că zona a fost încununată de natură cu atributul de antropogenetică⁶.

Cât despre zona din estul Vâlsanului, bazinul său nu se află prea departe de Jidava, Stoenesti, Gemenea sau Bogați, localități cunoscute ca stațiuni preistorice⁷.

Este de așteptat dar, ca omul să fi fost atras aici cel puțin din neolitic sau chiar din paleoliticul târziu. Un indiciu îl dau uneltele din paleolitic aflate la Merișani în confluența Vâlsanului cu Argeșul⁸.

Cercetătorului arheolog i-ar fi de ajuns pentru început să viziteze așezările înșirate ca o salbă pe flancurile albiei, investigând școlile și căminele culturale, pentru a culege relicve ale neoliticului⁹. Nu trebuie uitat minusculul muzeu parohial al bisericii monument istoric din Brădet.

Autorii acestei încercări de a stârni interesul arheologilor prezintă numai câteva piese din muzeul de la Căminul cultural al comunei Stoenesti, muzeu organizat de Societatea cultural-științifică, „Stoenesti-Argeș”.

Obiectul nr. 1 este un topor de piatră șlefuit și perforat, cântărind 1,900 kg (fig. 1/1). Roca din care a fost desprins și prelucrat este de natură vulcanică. Are culoarea cenușie închisă, aproape neagră. Dealtfel, primele unelte de acest fel, semnalate mai întâi la noi în țară, la 1864, de către locotenentul colonel Pappazoglu, au fost patru topoare de „piatră neagră”, aflate în malul Argeșului¹⁰.

Pe întreaga suprafață a acestui topor se simt la pipăit numeroase denivelări, gropițe cu diametrul de 3-5 mm. S-ar putea ca unele din ele să se fi produs cu ocazia folosirii. Pe muchia sa se observă o ruptură, dovadă că a fost intens utilizat.

Sunt de reținut două caracteristici deosebite ale acestui topor:

a) gaura de înmănșare cu coada, mai apropiată de muchie, este tronconică, diferența dintre diametre fiind de 7 mm, și

b) în plan vertical și plecând dinspre muchie către tăiș, are o deviere spre stânga de circa 12°. Devierea a fost practică intenționat cu ocazia degroșării vârfului. Rațiunea ar fi pentru mai ușoara aplicare a loviturilor și la despicarea lemnului¹¹.

³ I. Nania, *Unelte ale paleoliticului inferior descoperite pe văile Dâmbovicului și Mozacului*, în „SCIV”, 1972, nr. 2, p. 234.

⁴ E. Condurachi, Vlad Dumitrescu și M. C. Matei, *Harta arheologică a României*, București, Editura Meridiane, 1972, p. 8, harta 2.

⁵ V. Mihăilescu, *Dealurile și câmpiile României*, București, 1966, p. 190-201 și 292-308.

⁶ P. I. Dicu, *Descoperiri atribuite paleoliticului inferior pe cursul mijlociu al Argeșului*, în „SCIV”, 1972, nr. 2, p. 223 și urm.

⁷ C. C. Giurescu și D. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, Editura Științifică, București, 1975, p. 24-25.

⁸ P. I. Dicu, *op. cit.*, p. 224.

⁹ Pornind dinspre vărsare, acele așezări sunt: Merișani, Bunești, Zămești, Căcaleți, Bohari, Toplița, Bădiceni, Mălureni, Stoenesti, Costești-Vâlsan, Vâlsănești, Valea Faurului, Mușătești, Galeșul, Brăduț și Brădet, necitând o serie de cătune de mai mică importanță.

¹⁰ E. Comșa, *Date despre unelte de piatră șlefuită din epoca neolitică și din epoca bronzului pe teritoriul României*, în „SCIV”, 1972, nr. 2, p. 245-262.

¹¹ Barda actuală încă are o asemenea deviere.

Obiectul a fost găsit de pădurarul Dumitru Ionescu în pădurea satului Stroești, la punctul „Râpa Dadelor”. De la acesta a fost achiziționat de colonelul (r) Ion Ionescu și donat muzeului¹².

Obiectul nr. 2 este tot un topor de piatră șlefuit și perforat, în greutate de 0,310 kg, adică de aproape șase ori mai ușor decât toporul cel negru. Obiectul a fost aflat la punctul „Valea Totelor”. Roca din care provine este de asemenea, de natură vulcanică, cu granulație păstoasă fină și de culoare cenușie mult mai deschisă (fig. 1/2).

În aspect general amintește topoarele de aramă cu tășurile în cruce. Până și curba de avânt, cu înclinare de aproximativ 10° față de axul orizontal, probează că toporul de aramă a servit de model¹³. Simetria, finețea și armonia liniilor denotă o îndemânare cu oarecare virtuozitate în execuție, atât la degroșare, cât mai ales la finisare și șlefuire.

Obiectul nr. 3, topor de piatră șlefuit și perforat, a fost realizat din rocă vulcanică de aspect uniform și de o nuanță cenușie care se situează între cele două topoare prezentate mai sus (fig. 1/3). Și acest topor dovedește o remarcabilă îndemânare în execuție și finisare. Greutatea sa abia atinge 0,300 kg. Acest toporaș a fost descoperit la punctul „Lacul cu Ochi” de pe teritoriul comunei Stroești și donat de același iubitor de antichități colonelul (r) Ion Ionescu. Cu toate că greutatea sa mică pune întrebarea dacă a fost folosit, faptul că pe tășul și flancurile sale se observă bavuri și așchieri constituie probatoriul intensei sale utilizări, deosebindu-se astfel de toporul nr. 2.

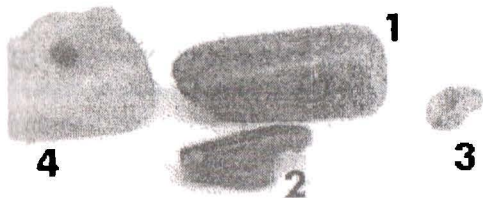

Fig. 1. Unelte de piatră de pe Valea Vâlsanului.

Cu ocazia sesiunii de comunicări științifice din 15 noiembrie 1980 de la complexul Muzeal Golești, profesorul Ion Nania din Pitești a donat celui muzeu un topor de piatră șlefuit și perforat cu tășurile în cruce. Profesorul afirmă că asemenea topoare ar fi primele unelte pomiviticele ale omului¹⁴. Ipoteza profesorului Nania poate fi admisă dar nu numai la lucrările viei sau pomilor, ci și la orice muncă de săpat de scormonit. Utilizarea i-a lăsat urme în tășuri și pe flancuri.

Obiectul nr. 4 este un pond (greutate) din piatră aplatizată de râu, cântărind 1 kg. Se pare că cel mult gaura ar fi în parte rezultatul prelucrării de către om. Este ovală și excentrică față de laturile poligonului neregulat care formează perimetrul acestei piese (fig. 1/4). Ar fi putut fi folosită la întinderea firelor urzelii, în timpul țesutului fibrelor textile.

Putem afirma că aceste piese au fost prelucrate din roci foarte dure, de mare adâncime la formare, vulcanică și provenind din puncte diferite. Se pare că toate vor fi fost adus pe calea schimbului (trocului). Toate cele trei topoare - descoperiri

¹² După fișa cu care este expus în muzeu.

¹³ Gion Ionescu, *Toporul de aramă de la Calvini*, în „Mousaios”, 1976, p. 10-13.

¹⁴ I Nania, *Prima unealtă pomivitică folosită în țara noastră*, comunicare la sesiunea anuală a Complexului Muzeal Golești, 15 noiembrie 1980.

întâmplătoare - dovedesc o deosebită măiestrie în execuție. Din acest punct de vedere, toporul nr. 2 poate fi apreciat ca o operă de artă.

În ceea ce privește vârsta lor, cel mai vechi pare a fi toporul cel negru, nr. 1, din neoliticul propriu-zis. Celelalte două, date fiind formele lor și finețea prelucrării, se presupune că au fost prelucrate în perioada de tranziție spre epoca bronzului. Prezența lor arată vechimea și continuitatea locuirii omului în așezările ce și le-a creat în valea generoasă, ca mediu, a Vâlsanului.

Se adaugă la aceste constatări și faptul că râul Vâlsan și bazinul său au trezit interesul oamenilor de știință și din alt punct de vedere. În august 1956, Nicolae Stoica din Galeș a descoperit în apele Vâlsanului un gen necunoscut de pește, numit de localnici asprete, care a primit numele științific de *Romanichtys valsanicola*.

Este un pește relict terțiar cu endemism foarte accentuat și a fost declarat monument al naturii¹⁵. Necunoscut până atunci în știință, *Romanichtys valsanicola* vine din trecut ca o mărturie vie că bazinul Vâlsanului a oferit condiții prielnice pentru evoluția vieții din cele mai vechi timpuri.

Se consemnează, pe aceeași linie și opinia regretatului profesor Aurelian Sacerdoțeanu că numele râului Vâlsan provine de la un pește „vâlsan“, care pe vremuri popula apele sale și că este un hidronim foarte vechi, din perioada totemică a civilizației umane¹⁶.

Comuna Stroești și toate așezările din jur au astfel cum să bată primul țărș al istoriei lor. Este de așteptat și posibil ca descoperirile viitoare să întărească și chiar să depășească în adâncime aceste dovezi.

¹⁵ N. Stoica, *Aspretele, un nou gen de pește*, în „Vânătorul și pescarul sportiv“, 1957, nr. 9; Idem, *Cercelări hidrologice și piscicole asupra râului Vâlsan, afluent al Argeșului*, comunicare la ședința din 12 martie 1965, la Societatea de Științe Naturii și Geografie din R. S. R.; „Comunicări de zoologie“, V, p. 105-114.

¹⁶ Aurelian Sacerdoțeanu, *Toponimie și onomastică pe valea Vâlsanului îndeosebi la Stroești-Argeș*, comunicare ținută în ziua de 28 iulie 1974, la cea de a III-a sesiune științifică de vară a Societății culturale-științifice „Stroești-Argeș“. Ipoteza a fost formulată de Vasile Bogrea din Târnăuța - Cernăuți.

SFÂRȘITUL EPOCII PIETREI ȘI ÎNCEPUTUL EPOCII METALELOR ÎN ZONA ARGEȘ

DRAGOȘ MĂNDESCU*

Am cuprins prin sintagma de natură cronologică utilizată în titlul acestui material un ansamblu terminologic alcătuit din unități mai mult sau mai puțin acceptate sau uzitate: eneolitic, eneolitic dezvoltat, calcolitic, *Kupferzeit*, *Copper Age*, perioada de tranziție la epoca bronzului și, eventual, începutul perioadei timpurii a epocii bronzului. Iată, prin urmare, o perioadă extrem de interesantă și, evident, în aceeași măsură controversată în ceea ce privește fenomenele culturale petrecute, periodizarea, dar, mai ales, cronologia¹ și mijloacele de stabilire a acesteia, în special a celei absolute². Vom încerca, într-o prezentare sintetică tributară stadiului actual al cercetării, reconstituirea unui mileniu și jumătate de preistorie (perioada cuprinsă între începutul mileniului IV și mijlocul mileniului III a.Chr.) pentru zona Argeșului.

Într-un articol de sinteză de-acum aproape patru decenii, dedicat arheologiei din spațiul argeșean, în secțiunea – întinsă pe ceva mai puțin de o pagină – consacrată perioadei de care ne vom ocupa în continuare, doar tellul 1 de la Teiu era considerat demn de a fi menționat³. Între timp, cercetările au evoluat, sporind continuu atât numărul cât și diversitatea descoperirilor întâmplătoare, ceea ce motivează necesitatea reluării discuției ținând seama de noile realități arheologice.

După o perioadă neolitică în care Argeșul este, practic, cu câteva mici excepții⁴, privat de descoperiri – punem această realitate pe seama stadiului cercetării –, pentru eneolitic se înregistrează o adevărată explozie de stațiuni, toate aparținând culturii Gumelnița, preponderent finalului evoluției acestei culturi – faza Gumelnița B1. Așezările sub formă de tell sunt numeroase în sudul județului. Încă din 1946, pe

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Pentru conținutul și evoluția în numai trei decenii a sistemelor cronologice, a se compara, de exemplu, S. Morintz și P. Roman, *Über die Chronologie der Übergangszeit vom Äneolithikum zur Bronzezeit in Rumänien*, în „Dacia”, N. S. 13, 1969, p. 61-71, P. Roman, *Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României*, în „SCIVA” 37, 1986, 1, p. 29-55 și, cel mai recent, A. Vulpe, *Considerații privind începutul și desfințarea perioadei timpurii a epocii bronzului în România*, în vol. *Timpul istoriei 1, Memorie și patrimoniu. În onorarea emeritae Ligăe Bârzău*, București, 1997, p. 37-49.

² Pentru evoluția și situația actuală a cronologiei începutului epocii bronzului în România, vezi R. Băjenaru, *Discuții privind cronologia absolută a culturii Gîlța*, în „SCIVA” 49, 1998, 1, p. 3-5 și urm.

³ N. Mateescu, *Descoperiri și cercetări arheologice în Argeș*, în „Studii și Comunicări. Muzeul Pitești” 1, 1968, p. 7-9 și fig. 1.

⁴ A se vedea, de exemplu, depozitul alcătuit din 25 de unelte din silex și piatră, descoperit întâmplător în 1964 la Deagurile, „Piscul Mămăligii” com. Recea, atribuit culturii Criș. Cf. I. Nania, *Două depozite de unelte neolitice descoperite în raionul Costești (regiunea Argeș)*, în „SCIV” 16, 1965, 2, p. 317-19 și fig. 4.

malul drept al râului Burdea, este sondat tellul de la Surdulești, „Măgura de la Heleşteu”, com. Miroși, unul dintre primele telluri cercetate în aria românească a acestei culturi. S-a stabilit atunci că acesta avea doar două niveluri de locuire, în cel superior, mai consistent, fiind descoperite urmele puternic arse de la trei locuințe⁵. După materialele arheologice prezentate în raportul arheologic, tellul de la Surdulești aparține fazei Gumelnița B1. Urmează cercetarea tellurilor Teiu 1 (în sudul satului Teiu din Vale, com. Teiu, săpat în 1959 și 1963) și Teiu 2 (la aproximativ 2 km nord-nord-est de satul Teiu din Vale, în dreapta drumului spre Ciupa, sondaj în 1959)⁶, ambele Gumelnița B1. De notat că Teiu 1 a fost primul și printre puținele telluri gumelnițene cercetate arheologic integral, însă, din păcate, nici până astăzi acest monument arheologic nu beneficiază de o binemeritată monografie. La Popești, aproape de limita sudică a județului Argeș, în anul 1985 a fost sondat un tell Gumelnița B1, înainte de a fi aplătat de lucrările de sistematizare a teritoriului. Au fost dezvelite două așezări de suprafață cu un bogat material specific⁷. Cel mai recent tell gumelnițean cercetat în zona argeșeană, este cel de la Ziduri, „Măgura (de sub Cetate)”, com. Mozăcenii (fig. 1), unde au avut loc două campanii succesive de săpături arheologice în anii 2000 și 2001⁸. Cele șase niveluri de locuire ale acestui tell pot fi atribuite fazelor Gumelnița B1 și A2. Alte telluri rămân cunoscute doar prin cercetări de suprafață, cum sunt cele de la Negrași, „Măgura Călușarilor”⁹ (fig. 2), Leșile, „Măgura lui Gorea”, com. Teiu¹⁰ sau Morteni (jud. Dâmbovița, lângă limita de județ cu Argeșul)¹¹.

Fig. 1. Ziduri, „Măgura”. Tellul Gumelnița înainte de începerea săpăturii arheologice. Vedere dinspre vest.

⁵ M. Petrescu-Dâmbovița, *Cercetări arheologice la Surdulești*, în „Materiale” 1, 1953, p. 523-542.

⁶ S. Morintz, *Tipuri de așezări și sisteme de fortificație și de împrejmuire în cultura Gumelnița*, în „SCIV” 13, 1962, 2, p. 273-284; I. Nania, *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în „SAI” 9, 1967, p. 7-23.

⁷ T. Cioflan, *Cercetările arheologice de la Popești, județul Argeș*, în „Argessis” 7, 1995, p. 5-12.

⁸ D. Măndescu, *Tellul gumelnițean de la Ziduri, (com. Mozăcenii, jud. Argeș)*, în „Argessis” 10, 2001, p. 7-19; idem, *Cercetări arheologice pe valea Dâmbovnicului*, în „Argessis” 11, 2002, p. 31-38.

⁹ D. Măndescu, *Cercetări arheologice pe valea Dâmbovnicului*, în „Argessis” 11, 2002, p. 39-40.

¹⁰ I. Nania, *Două depozite de unelte neolitice descoperite în raionul Costești (regiunea Argeș)*, în „SCIV” 16, 1965, 2, p. 316 și fig. 1 (tell cunoscut doar prin periegeze).

¹¹ Periegeze I. Nania.

Fig. 2. *Negrași, „Măgura Călușarilor”. Tellul Gumelnița. Vedere dinspre nord-vest. În plan îndepărtat, rezervația naturală „Poiana Narciselor”.*

Inventarul descoperit în locuințele de suprafață ale tellurilor este preponderent ceramic, specific pentru Gumelnița B1 (faza Gumelnița A2 cu aspect tardiv fiind atestată doar la Ziduri), figurine antropomorfe și zoomorfe, material litic, unelte din os și corn (săpăligi, brăzdar de plug) etc. Piese de metal (cupru) sunt puține, dar variate, provenind doar de la Teiu (ac, două străpungătoare, un topor-ciocan – *Hammeraxe* – de tip Vidra) și de la Ziduri (străpungător din nivel Gumelnița A2, lamă de cuțit din nivelul superior Gumelnița B1).

Grație faptului că tellul I de la Teiu a fost cercetat exhaustiv, se pot trage unele concluzii generale legate de existența unui sistem de dispunere a complexelor de locuire conform unei scheme prestabilite, reflectate în organizarea spațiului interior al tellurilor gumelnițene, cel puțin în ultima lor fază de existență¹². Astfel, din documentația cercetării arheologice de la Teiu se mai păstrează în expoziția Muzeului Județean Argeș un plan general, încă nevalorificat, al ultimului nivel de locuire din tellul I (fig. 3). Îl publicăm aici pentru prima oară, cu speranța că și alte componente ale documentației, considerată de unii pierdută pentru totdeauna, vor vedea lumina tiparului în viitor. Cele șase locuințe descoperite în ultimul nivel Gumelnița B1 de la Teiu sunt dispuse grupat în zona centrală și nordică a spațiului locuibil. Cea mai mare dintre ele se distinge și prin planul său oval de restul locuințelor de suprafață care au un plan rectangular. Aceasta, dispusă, oarecum marginal, spre limita nord-estică a spațiului locuibil, poate fi considerată un adevărat hambar, o magazie pentru stocarea rezervelor de hrană. În interiorul său și în vecinătate a fost descoperită o cantitate impresionantă de grâu carbonizat, după cum reiese din marcajul de pe plan. Areele nord-vestic și sud-estic sunt libere de construcții – presupunem că aceste spații au fost utilizate drept țărcuri pentru animalele domestice ale comunității aduse aici în perioadele de restriște. Evident, tellul nu era locuit în adevăratul sens al cuvântului decât în aceste situații, fiind folosit drept un loc de refugiu al comunității, cu toate bunurile sale de valoare, în timpul inundațiilor sau în perioadele de conflicte cu alte

¹² Vezi o primă descriere a spațiului interior din tellul I de la Teiu la I. Nania, *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în „SAI” 9, 1967, p. 12-14.

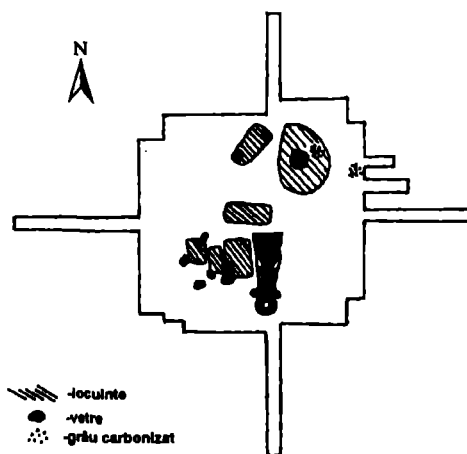

Fig. 3. Teiu, tellul 1. Plan general al săpăturilor.

comunități. Zona în care comunitatea gumelnițeană de la Teiu își ducea existența zilnică se afla pe terasa de la est și nord-est de tell, unde, în urma cercetărilor de suprafață, a rezultat o cantitate impresionantă de materiale arheologice¹³. În zona central-sudică a tellului, la limita estică a grupului de locuințe, este marcată o vatră având o formă insolită – foarte probabil este vorba de „vatra-idol” descrisă în literatură¹⁴. Prin extensie, putem presupune că și zona liberă din vecinătatea estică a „idolului” ar fi fost rezervată încă de la început practicilor legate de cult, deci o „zonă sacră” – în absența posibilității verificării, toate acestea rămân însă la stadiul de ipoteză.

Tot eneoliticului final îi sunt atribuite o serie de descoperiri întâmplătoare, însă cel puțin la fel de importante precum complexe de locuire tocmai discutate. Astfel, trebuie amintit depozitul de la Leșile, „La Purcărie”, com. Teiu, conținând 50 de unelte de silex și piatră, precum și o figurină antropomorfă, toate depuse într-un vas de lut, descoperit întâmplător în anul 1960, încadrat cultural în faza Gumelnița B1¹⁵. O importantă piesă izolată este toporul de cupru cu brațele în cruce descoperit întâmplător la Berevoiești, „Vârful Văii lui Andrei”¹⁶ aparținând tipului Ariușd, rar la sud de Carpați¹⁷. Legat de pătrunderea grupurilor estice de păstori nomazi originari din stepele

¹³ I. Nania și D. Măndescu, *Arheologia văii Mozacului*, manuscris.

¹⁴ I. Nania, *op. cit.*, p. 14-15.

¹⁵ I. Nania, *Două depozite de unelte neolitice descoperite în raionul Costești (regiunea Argeș)*, în „SCIV” 16, 1965, 2, p. 311-316 și fig. 2.

¹⁶ Fl. Mărțu, *Un topor de luptă din cupru, descoperit la Berevoiești-Muscel*, în „SCIV” 13, 1962, 1, p. 101-103.

¹⁷ A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien 2, Prähistorische Bronzefunde IX, 5*, München, 1975, p. 36, n. c. 88 și pl. 11/88.

nord-pontice în mediul eneolitic local gumelniștean¹⁸, trebuie amintit sceptorul zoomorf descoperit întâmplător la Cornățel, com. Buzoiești, o realizare artistică de excepție și o piesă unică în spațiul la care ne referim¹⁹. Piesa poate fi considerată drept o primă semnalare a prezenței cercului cultural Cernavodă I în zona Argeșului (fig. 4).

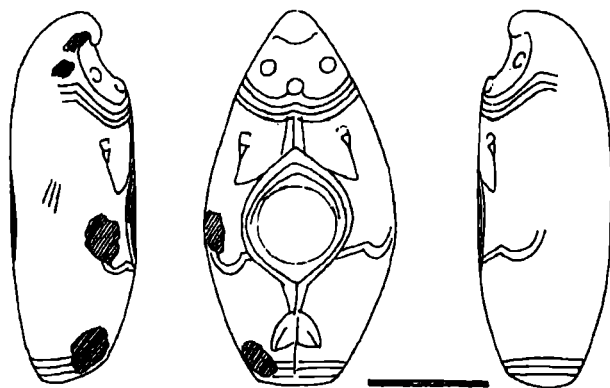

Fig. 4. Cornățel. Sceptor zoomorf.

Ajunși cu discuția în acest punct, trebuie precizat faptul că sceptorul evocat mai sus nu este o apariție izolată sau insolită. Descoperirea aceasta se explică destul de clar dacă ținem cont de faptul că suntem în măsură să semnalăm cu probabilitate prezența culturii Cernavodă III²⁰ în sudul Argeșului. Este vorba de situl de la Mozacu²¹, chiar pe hotarul dintre comunele Negrași (satul Mozacu) și Teiu (satul Leșile), în care a fost executat un sondaj restrâns în perioada 19-22 august 2002. Așezarea este deschisă, fără nici o urmă de fortificație, dispusă pe terasa însoțită de pe stânga micului râu Mozacu, afluent al Dâmbovnicului. S-au executat trei secțiuni însumând 40 m². Stratigrafia este extrem de simplă: sol actual negru humos (până la -0,3 m) și strat vinețiu-brun (între -0,3 și -0,55 m) suprapunând direct pământul viu – strat geologic gălbui brun, cu concrețiuni calcaroase și vine de nisip și pietricele, foarte dur. Stratul vinețiu-brun reprezintă singurul nivel al unei sărace locuiri, poate doar cu caracter sezonier. Chiar și grosimea nivelului de interes arheologic, doar 20-25 cm pledează pentru aceasta.

¹⁸ Pentru procesul indoeuropenizării, văzut ca un rezultat al impactului valurilor „kurgan”, a se vedea articolele Marijei Gimbutas publicate în perioada 1973-1980 în „Journal of Indo-European Studies” (Washington), dintre care amintim doar *The First Wave of Eurasian Steppe Pastoralists into Copper Age Europe*, în „JIES” 5, 1977, 4, p. 277-339 și *The Beginning of the Bronze Age in Europe and the Indo-Europeans: 3500-2500 B. C.*, în „JIES” 1, 1973, p. 163-214. Astăzi rezervele față de acest model sunt din ce în ce mai manifeste, dar încă de atunci (în urmă cu trei decenii) s-au exprimat opinii autorizate ce îndemneau la o nuanțare a problematicii și a terminologiei: A. Vulpe, *Puncte de vedere privind istoria Daciei preromane*, în „Revista de istorie” 32, 1979, 12, p. 2266.

¹⁹ D. Măndescu, T. Cioflan și R. Maschio, *Noi aspecte ale eneoliticului târziu în zona Argeșului*, în „Argessis” 9, 2000, p. 19-24.

²⁰ S. Morintz și P. Roman, *Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im raum der Niederdonau*, în „Dacia, N. S.” 12, 1968, p. 81-106.

²¹ Aduc mulțumiri și pe această cale domnului prof. Ion Nania care, dezinteresat și cu bunăvoință, mi-a semnalat așezarea, conducându-mă aici în cursul unei perieghize în primăvara anului 2000.

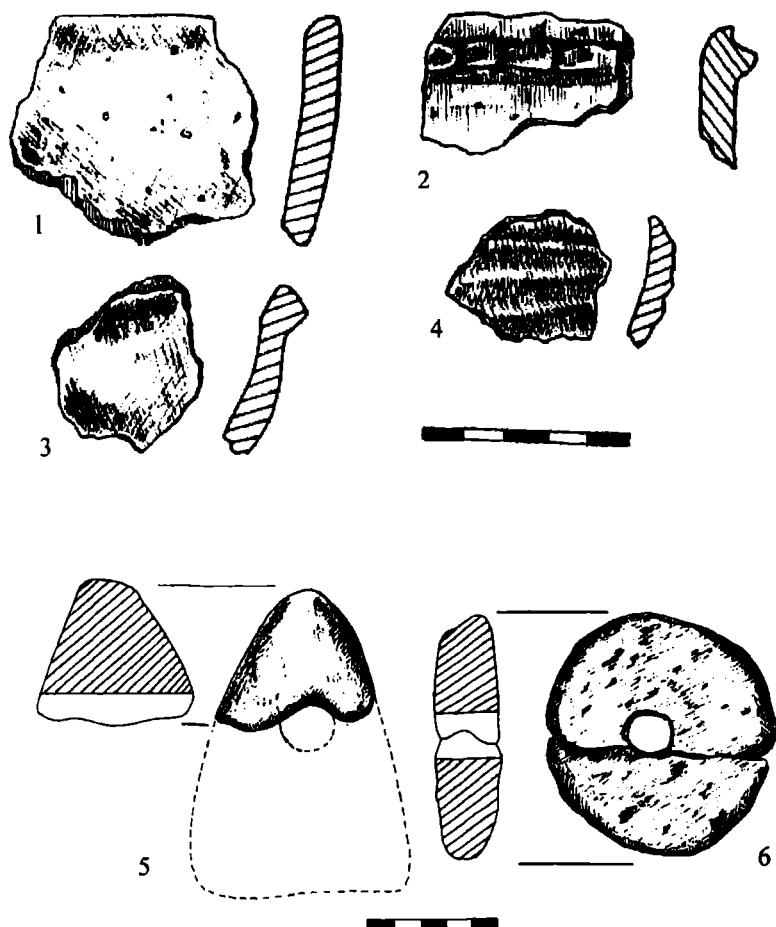

Fig. 5/1-4. Mozacu. Ceramică Cernavodă III; 5-6 Câmpulung - Apa Sărată.
Greutăți din lut pentru războiul de țesut, aspectul Brătești.

Materialul arheologic recoltat este exclusiv ceramic, în cantitate destul de redusă – mici fragmente de nuanțe variate, brun-cărămiziu, castaniu, cenușiu și negru, cu mult nisip și mici pietricele albe în pastă, cele mai multe arse inegal (fig. 5/1-4). Din repertoriul decorului este prezent brăul crestat dispus sub buză (fig. 5/2), un singur fragment ceramic prezentând un aspect canelat la exterior (fig. 5/4). Nu a fost depistată nici o locuință. Nu este exclus ca așezarea să fi fost mai bogată, însă de-a lungul timpului, datorită precipitațiilor și eroziunii permanente, să fi fost sistematic „spălată”, configurația terenului (terasă cu panta lină, despădurită) sugerând acest lucru. De altfel mici fragmente ceramice, aproape inexpressive, aparținând cu siguranță locuirii, apar

sporadic la baza pantei, chiar pe malul râului. Dată fiind suprafața restrânsă cercetată și starea extrem de fragmentată a materialului ceramic, nu ne putem exprima o opinie categorică sau definitivă, însă, până la investigarea sistematică a sitului, înclinăm să atribuim locuirea de la Mozacu unei etape post-eneolitice, datorită trăsăturilor caracteristice culturii Cernavodă III pe care le prezintă fragmentele ceramice. Analogii destul de clare sunt prezente în ceramica de la Cernavodă, „Dealul Sofia”²², dar și mai aproape, în nordul județului Teleorman²³ și în zona Craiovei²⁴.

Este momentul să amintim aici prezența, mai ales în zona deluroasă a Argeșului, a grupului cultural Brătești, cu o certă filiație gumelnițeană, sesizabilă în special în repertoriul ceramic. Acest grup sau aspect cultural a fost pus pe seama „retragerii populației gumelnițene în zona de dealuri în urma pătrunderii în aria ei de răspândire a populației nord-pontice care a dat naștere culturii Cernavodă I”²⁵. Ceramică de tip Brătești, de tradiție gumelnițeană, a fost descoperită în nivelul inferior al așezărilor Glina de la Valea Calului²⁶ și Șerbănești²⁷. Aspectul Brătești a mai fost semnalat în urma unor cercetări arheologice la Tigveni, „Pietroasa”, dar și în nivelul inferior al așezării preistorice la Retevoiești, suprapus de un nivel caracterizat de prezența materialelor arheologice Coțofeni²⁸. O impresionantă cantitate de fragmente ceramice de aspect Brătești (fig. 6), la care se adaugă bucați de chirpici și fragmente de greutatea din lut pentru războiul de țesut, au fost recoltate la Câmpulung, cartierul Apa Sărată, pe terasa înaltă de pe dreapta Râului Târgului, în urma unei alunecări de teren²⁹.

Așezările Coțofeni sunt încă extrem de puține în zona Argeșului. Se evidențiază așezarea fortificată de la Mozăceni (fig. 7) (cunoscută doar prin cercetări de suprafață și descoperiri întâmplătoare), care, la vremea editării monografiei culturii respective, era considerată cea mai estică așezare din aria de răspândire³⁰. Este semnalată descoperirea aici, fortuit, a unui topor de bronz de tip Jászladány³¹. Mai pot fi menționate locuirea cercetată în 1957 la Retevoiești, „Cotul Mătușii”, com. Pietroșani, unde așezarea Coțofeni suprapune o locuire a cărei ceramică prezintă

²² D. Berciu, S. Morintz și P. Roman, *Săpăturile de la Cernavoda*, în „Materiale” 6, 1959, p. 101 și fig. 5/3, 5-8.

²³ P. Roman, *Un nou aspect cultural de la începutul epocii bronzului (complexul de la Dobrotești)*, în „SCIV” 17, 1966, 3, p. 451 și urm. și fig. 4/1; 2/10-11, 14.

²⁴ Doina Galbenu, *Câteva probleme ale perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului în Oltenia*, în „SCIV” 23, 1972, 2, p. 265 și fig. 1/1, 7; 2/2, 5; 3/1, 4; 5/6.

²⁵ Ersilia Tudor, *Un aspect cultural post-gumelnițean descoperit în zona de dealuri a Munteniei*, în „SCIVA” 28, 1977, 1, p. 51 și urm.

²⁶ Ersilia Tudor, *Cu privire la unele sincronisme culturale în perioada timpurie a bronzului românesc*, în „Thraco-Dacia” 3, 1982, p. 94-100.

²⁷ T. Cioflan și R. Maschio, *op. cit.*, p. 14.

²⁸ Ersilia Tudor, *Die Gruppe Brătești*, în „Dacia, N. S.” 22, 1978, p. 73-86.

²⁹ Materialele ne-au fost aduse la muzeu în anul 2002 de către prof. de istorie Viorel Irimia, pe terenul căruia se află situl de interes arheologic. Îi mulțumim și cu acest prilej.

³⁰ P. Roman, *Cultura Coțofeni*, Biblioteca de arheologie 26, București, 1976, p. 13.

³¹ I. Nania, *Prima unealtă pomivitică folosită în țara noastră*, în „Argessis” 9, 2000, p. 16 și fig. de la p. 17.

„afinități cu Sălcuța IV”³², de fapt ceramică Brătești, precum și fragmentele ceramice descoperite întâmplător la Cotmeana³³, atestând un sit Coțofeni.

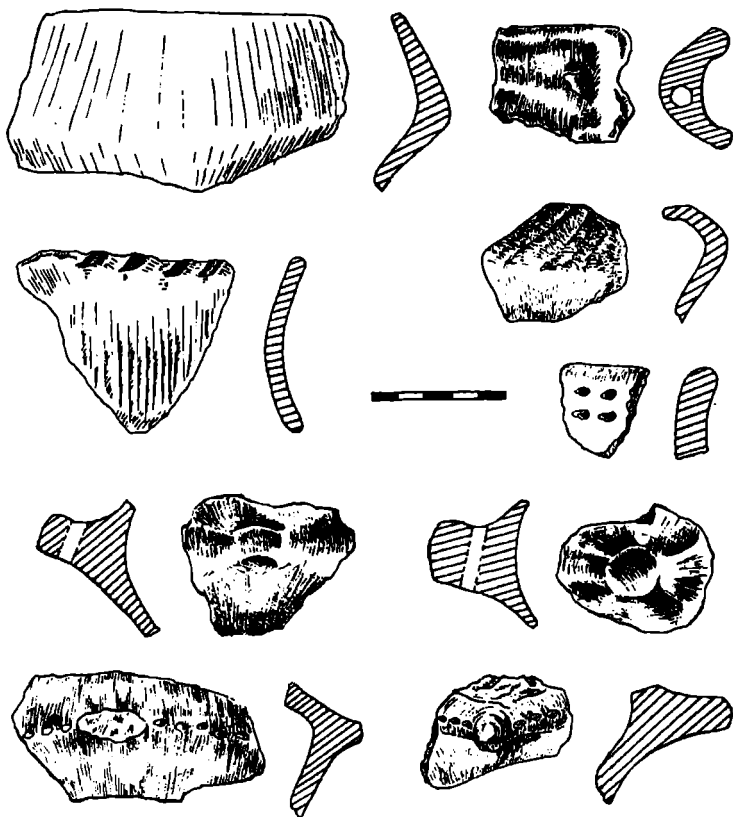

Fig. 6. Câmpulung – Apa Sărată. Ceramică Brătești.

În schimb, cultura Glina (Glina III) este mult mai bine reprezentată. Dintre complexele de locuire, multe au fost cercetate arheologic, cum sunt cele de la Bucșenești-Lotași, „Solovanu”³⁴, com. Țițești, Valea Iașului – sit în care a fost descoperit, între altele, un creuzet, piesă unică în cultura Glina³⁵, Domnești, „Treime”³⁶. La așezarea de la Șerbănești, com Rociu³⁷ au fost semnalate fortificații din

³² D. Popescu și D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Retevoiești*, în „Materiale” 6, 1959, p. 702-708 și fig. 4-6.

³³ C. A. Bărbulescu, *O nouă descoperire aparținând culturii Coțofeni în nord-vestul Munteniei, la Cotmeana (Argeș)*, în „Argessis” 11, 2002, p. 43-47.

³⁴ Sondaje arheologice realizate de Eugenia Popescu în anii 1968 și 1972.

³⁵ Chr. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeșului și Ialomiței superioare*, Bibliotheca Thracologica 20, București, 1997, p. 210.

³⁶ Cercetări arheologice de salvare efectuate în septembrie 1988, T. Cioflan și R. Maschio.

val de pământ, extrem de rare în cadrul culturii Glina (vezi situațiile de la Odaia Turcului, jud. Dâmbovița și Orbeasca de Sus, jud. Teleorman). De o importanță deosebită este așezarea de la Valea Calului, „Dealul Iordanului”, com. Șuici, dispusă pe o pantă terasată artificial spre vest. În urma cercetării arheologice din anul 1974, la Valea Calului s-au evidențiat trei niveluri Glina cu puternice afinități Schneckenberg, în nivelul inferior fiind frecventă ceramica de tip Brătești³⁸. Alte stațiuni Glina sunt cunoscute din periegeze: valea Mozacului³⁹ și Glavacioc, „Mănăstirea”, com. Ștefan cel Mare⁴⁰. Multe altele au fost semnalate în urma unor descoperiri întâmplătoare de ceramică: Rudeni, „La Cocini”, com. Șuici⁴¹, Bârzești, „Pe Pod”, com. Hârtiești⁴² etc. Un răspuns la situația oarecum curioasă, că deși numeroase, așezările Glina din zona Argeșului nu au fost și probabil nici nu vor fi cercetate vreodată îndeajuns, îl poate oferi și realitatea că acestea sunt extrem de puțin relevante din punct de vedere muzeistic. Materialul arheologic recoltat din așezările în care s-au efectuat săpături arheologice este reprezentat aproape în totalitate de ceramică fragmentară, rareori întregibilă, de o monotonie „remarcabilă”.

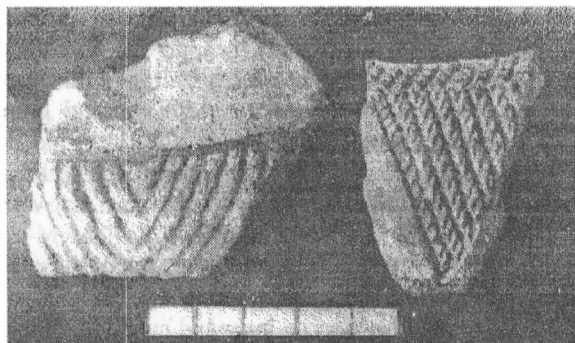

Fig. 7. Mozăceni. Ceramică Coțofeni.

Unei faze evolute a culturii Glina îi poate fi atribuit depozitul (?) de topoare de aramă descoperit întâmplător pe Dealul Olarului din Râncăcioc, com. Călinești⁴³, păstrat mai mult timp – până în noiembrie 1977 când intră în patrimoniul Muzeului Județean Argeș – în colecția Școlii Râncăcioc. Deși există o anumită doză de incertitudine relativ la caracterul colectiv al descoperirii, o vom trata, totuși, drept depozit-complex închis. Depozitul este alcătuit din trei topoare din aramă, realizate prin

³⁷ T. Cioflan și R. Maschio, *Săpăturile arheologice de salvare de la Șerbănești, județul Argeș*, în „Argessis” 9, 2000, p. 7-14.

³⁸ Ersilia Tudor, *Cu privire la unele sincronisme culturale în perioada timpurie a bronzului românesc*, în „Thraco-Dacica” 3, 1982, p. 94-100.

³⁹ Periegeze I. Nania, *Materiale inedite în colecția Muzeului Județean Argeș*, I. Nania și D. Măndescu, *Arheologia văii Mozacului*, manuscris, passim.

⁴⁰ Chr. Schuster, *op. cit.*, p. 192.

⁴¹ Cercetare de teren Eugenia Popescu, material inedit.

⁴² Descoperiri întâmplătoare în anul 1974, semnalate de Eugenia Popescu în arhiva Muzeului Județean Argeș.

⁴³ A. Vulpe, *Varia archaeologica (II). Depozitul de topoare de la Râncăcioc-Argeș*, în „Thraco-Dacica” 9, 1988, 1-2, p. 207-210 și fig. 1/1-3.

turnare: două sunt late cu marginile ridicate – *Randleistenbeile* – (unul de tip Glina clasic, cu marginile doar ușor marcate, celălalt cu marginile ridicate mult mai pronunțat, ceea ce indică o evidentă evoluție tipologică), iar al treilea este un topor cu gaură transversală pentru coadă – *Schaflochaxt* – de tip Izvoarele⁴⁴. Cercetări de suprafață au evidențiat faptul că depozitul de topoare de bronz poate fi pus în legătură cu o locuire Glina III atestată prin fragmente ceramice pe Dealul Olarului⁴⁵. Anterior, în zona studiată în materialul de față, mai fusese semnalat un topor de tip Glina cu marginile ridicate, descoperit întâmplător la Retevoiești, „Valea Crucii”⁴⁶.

De începutul epocii bronzului se leagă mai multe descoperiri funerare din zona Argeș. Caracteristicile acestora sunt aspectul tumular, iar tumulii, destul de numeroși, par a fi dispuși în grupuri. Ritul utilizat rămâne necunoscut, iar inventarul funerar este cvasiabsent. O astfel de necropolă este cea de la Țițești, „La Pietriș”, alcătuită din 25 de movile, din care s-au cercetat două, situate periferic. În ambele au fost descoperite câte o groapă adâncită în solul antic, conținând doar pământ cenușos, foarte bine bătătorit, și pigmenți de cărbune⁴⁷. Un ansamblu de tumuli a fost semnalat la Beleți-Negrești, unde a fost cercetat un singur tumul, în anul 1977⁴⁸. O altă necropolă tumulară de același gen, necercetată încă, pare a fi cea localizată în marginea de nord-est a satului Zama Rece, com. Căteasca, necropolă din care trei tumuli sunt ușor vizibili pe partea stângă a A1 Pitești-București. Acestui grup se integrează și necropola mai bine cunoscută de la Milostea, com. Slătioara, jud. Vâlcea, învecinată zonei Argeș, în care se remarcă influențe șnurceramice central-europene în mediul local de factură Schneckenberg⁴⁹ sau, după alte opinii, chiar mai vechi, inclus cercului cultural Coțofeni⁵⁰.

Tot la începuturile epocii bronzului în zona Muscel se plasează și spectaculosul ansamblu al mormintelor (atât de înhumatie cât și de incineratie) cu ciste rectangulare din plăci de piatră, descoperite începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea în zona submontană înaltă, la Cetățenii din Deal, „Cornul Malului” și „La Cruce”, com. Cetățeni, Albești, „La Zărziaru”, com. Albeștii de Muscel și Câmpulung, cartierul Apa Sărată⁵¹. Acestea nu sunt fenomene singulare, ci se înscriu într-un grup mai larg din nord-vestul Munteniei, denumit „în sens geografic” grupul Dâmbovița-Muscel. Mormintele cu ciste de piatră constituie, în fapt, mai curând reflectarea unei mode funerare care, după cum indică puținele piese de inventar, se întinde pe aproape

⁴⁴ A se vedea A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien I*, PBF IX, Bd. 2, München, 1970, p. 32-35 și pl. 4/59-61 și 5/62-71, pentru tipul Izvoarele și idem, *Die Äxte und Beile in Rumänien II*, PBF IX, Bd. 5, München, 1975, p. 64-65 și pl. 36/326-330, pentru tipul Glina.

⁴⁵ P. I. Dicu, *Autohtonii în documente arheologice*, în „Argeș” 12, 1977, 4 (110), p. 4.

⁴⁶ D. Popescu și D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 708 și fig. 1/6.

⁴⁷ Eugenia Popescu, *Noi descoperiri arheologice în județul Argeș*, p. 10, manuscris în arhiva Muzeului Județean Argeș. Un plan al necropolei de la Țițești, „La pietriș”, la I. Nania, *Necropola hallstattiană de la Țițești*, în „Argeșis” 11, 2002, p. 51-52 și fig. 2.

⁴⁸ Eugenia Popescu, *Descoperiri noi din epoca bronzului în județul Argeș*, comunicare la a opta sesiune anuală de comunicări științifice a Muzeului Județean Argeș, Pitești, 6-7 decembrie 1977. Mulțumesc pentru informații colegului Romeo Maschio, participant la cercetarea arheologică de la Beleți-Negrești.

⁴⁹ Eugenia Popescu și A. Vulpe, *Necropola tumulară de la Milostea*, în „Revista Muzeelor” 3, 1966, 3, p. 148-155.

⁵⁰ P. Roman, vocea *Milostea*, în *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României* 3 (M-Q), București, 2000, p. 76-77.

⁵¹ Chr. Schuster, *op. cit.*, p. 126-136, 169 și 187-188.

toată durata mileniului III a.Chr. În același timp, s-a atras atenția asupra existenței indiciilor ce îndeamnă la plasarea acestui grup printre componentele incipiente ale culturii Monteoru⁵².

La final, după trecerea în revistă a descoperirilor, se impun câteva concluzii. În primul rând, în nici un caz, invocându-se absența vestigiilor, nu se mai poate afirma că zona argeșeană ar reprezenta o pată albă pentru perioada discutată. Fiecare segment cronologic și cultural este mobilat îndeajuns, sau, cel puțin, la fel de bine ca și în zonele vecine, chiar dacă multe situri ne sunt cunoscute doar din periegeze. O excepție o constituie cultura Coțofeni, cu minime descoperiri ce pot să-i fie atribuite, iar aici, trebuie să recunoaștem, aspectul actual al hărții arheologice argeșene se datorează, în mare măsură, stadiului cercetării. Nu trebuie pierdut din vedere faptul că, totodată, zona Argeșului se află plasată marginal în aria de răspândire a culturii arheologice respective, ceea ce ar putea explica și prin această optică raritatea descoperirilor. În fapt, factorul principal care a dus în timp, constant dar nu iremediabil, la transformarea zonei Argeșului într-o „pată albă” sau într-o zonă prea puțin relevantă pentru perioada în discuție, a fost absența sau caracterul incomplet al publicațiilor. Să ne gândim numai la siturile de importanță maximă – Teiu, unele dintre așezările Glina, necropolele tumulare sondate – care deși minuțios cercetate, nu beneficiază nici până acum de așteptatele publicații, cel puțin sub forma unor rapoarte detaliate.

Încheiem această prezentare a situației actuale, atrăgând atenția asupra potențialului arheologic al zonei argeșene, oarecum marginalizată în discursurile relative la perioada prezentată⁵³. Mai mult, unele aspecte culturale, precum Brătești și grupul Dâmbovița-Muscel al înmormântărilor în ciste de piatră, nu mai pot fi astăzi serios documentate și analizate făcând abstracție de zona argeșeană.

Numerele de pe hărțile de la fig. 8-9 reprezintă următoarele localități: 1 Albești; Câmpulung-Apa Sărată; 3 Bârzești; 4 Beleți Negrești; 5 Berevoiești; 6 Bucșenești; 7 Cetățenii din Deal; 8 Cornățel; 9 Cotmeana; 10 Domnești; 11 Glavacioc; 12 Leșile; 13 Morteni; 14 Mozacu; 15 Mozăceni; 16 Negrași; 17 Popești; 18 Râncăciiov; 19 Retevoiești; 20 Rudeni; 21 Surdulești; 22 Șerbănești; 23 Teiu; 24 Tigveni; 25 Țițești; 26 Ulita; 27 Valea Calului; 28 Valea Iașului; 29 Valea Mozacului; 30 Zama Rece; 31 Ziduri.

⁵² I. Motzoi-Chicideanu și Gh. Olteanu, *Un mormânt în cistă din piatră descoperit la Văleni-Dâmbovița*, în „SCIVA” 51, 2000, 1-2, p. 21 și fig. 8-9; I. Motzoi-Chicideanu, *vocea mormânt*, în *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României* 3 (M-Q), București, 2000, p. 122.

⁵³ De exemplu, în recentul tratat de istorie editat de Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate*, pentru perioada discutată, zona Argeșului corespunde unei mari și intrigant de albe pete – a se vedea hărțile de la fig. 18 (descoperiri din „eneoliticul dezvoltat”) și fig. 31 (descoperiri din „Bronzul timpuriu”), unde monotonia albului în zona actualului județ Argeș este timid întreruptă de doar trei puncte: Teiu, Retevoiești și, respectiv, Valea Calului. Este ușor de remarcat, deci, efectul absenței publicațiilor.

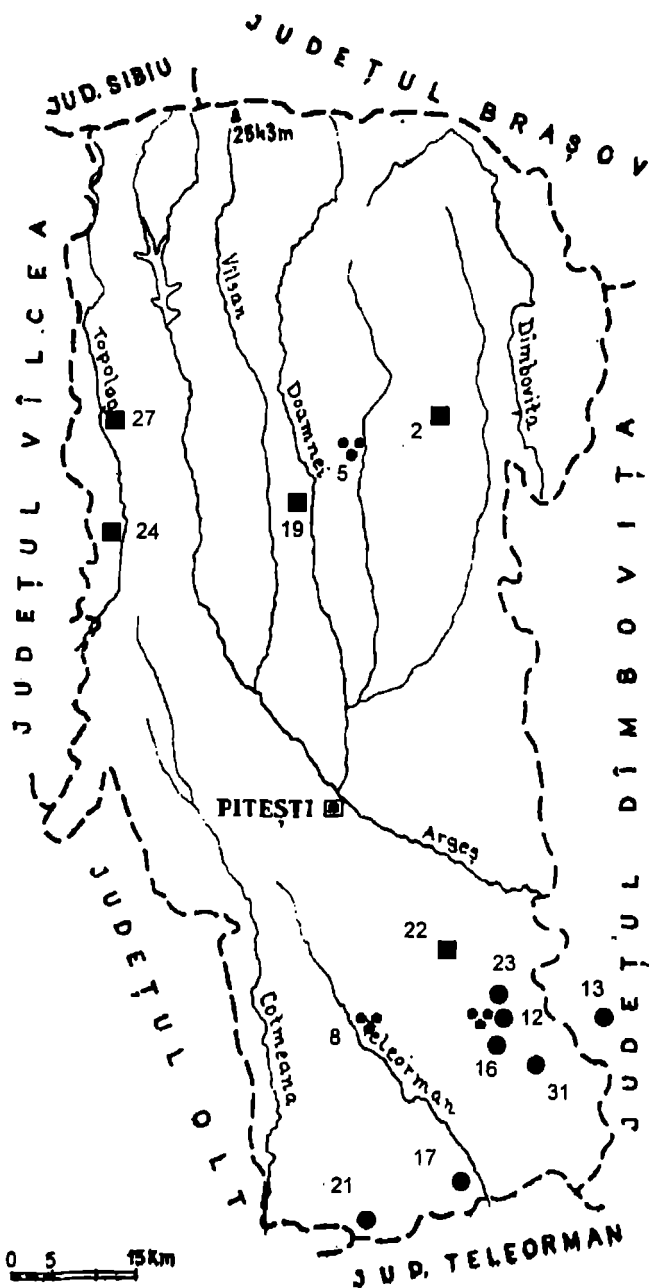

Fig. 8. Județul Argeș. ● – telluri Gumelnița; ■ – aspectul cultural Brătești;
 ∴ – alte descoperiri eneolitice.

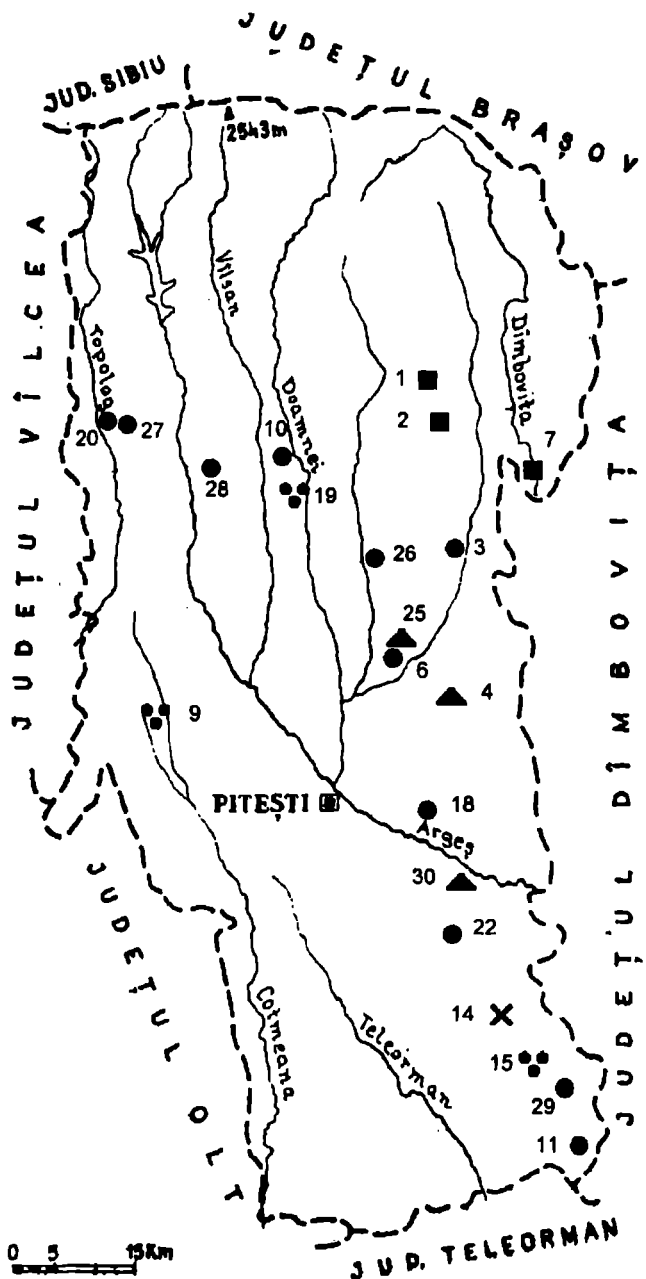

Fig. 9. Județul Argeș. x – locuire Cermavodă III; ∴ – locuire Coțofeni;
 ● – locuire Glina; ▲ – necropole tumulare de la începutul epocii bronzului;
 ■ – orizontul mormintelor în cistă de piatră.

THE END OF STONE AGE AND THE BEGINNING OF METALS AGE IN THE ARGEȘ ZONE

Abstract

In this paper are synthetically presented the most important archaeological discoveries from 4th – middle of 3rd millenary BC in the Argeș county zone. The settlements of eneolithic culture Gumelnița B1 are localized in the south-eastern part of county, in the plane zone (Surdulești, Teiu, Popești, Ziduri etc.), but in the hills zone are developed the cultural aspect Brătești (Valea Calului, Tigveni, Retevoiești, Câmpulung).

For the first time is signaled here the presence in Argeș zone of the culture Cernavodă III, in south of the county, on the valley of little river Mozac. The archaeological complexes belonging of Coțofeni culture are only few (Retevoiești, Mozăceni, Cotmeana,); the settlements of Glina culture is in abundance (the most important at Valea Calului, Șerbănești, Valea Iașului), but the majority of them are known only from archaeological field surveys.

From a recent phase of Glina culture may be attached the copper axe deposit (two *Ranleistenbeile* Glina type and one *Schaftlochaxt* Izvoarele type) discovered at Râncăciuv. Finally, between the relatively numerous cemeteries dated in the beginnings of the bronze age, remarkable is the group of burials in the slabs stone box from the north-eastern part of the county (Cetățeni, Apa Sărată-Câmpulung, Albești).

Explanations of the plates:

Fig. 1. Ziduri, „Măgura”. The Gumelnița tell before starting of archaeological researches. View from West.

Fig. 2. Negrași, „Măgura Călușarilor”. The Gumelnița tell. View from Northwest. In the secondary plane, the natural heritage park „Poiana Narciselor”.

Fig. 3. Teiu, tell no. 1. The general plane of diggings.

Fig. 4. Cornățel. Zoomorphic sceptre.

Fig. 5. 1-4 Mozacu. Cernavodă III potsherds; 5-7 Ulița. Glina potsherds.

Fig. 6. Câmpulung-Apa Sărată. Brătești potsherds.

Fig. 7. Mozăceni. Coțofeni potsherds.

Fig. 8. Argeș county. ● – Gumelnița tells; ■ – Brătești culture; ∴ – others eneolithical discoveries.

Fig. 9. Argeș county. ✕ – Cernavodă III settlement; ∴ – Coțofeni settlements; ● – Glina settlements; ▲ – tumular cemeteries from the beginning of the Bronze Age; ■ – stone slabs graves horizon.

The numbers of the maps from no. 8 and no. 9 figures represented the next localities: 1 Albești; Câmpulung-Apa Sărată; 3 Bârzești; 4 Beleți Negrești; 5 Berevoiești; 6 Bucșenești; 7 Cetățenii din Deal; 8 Cornățel; 9 Cotmeana; 10 Domnești; 11 Glavacioc; 12 Leșile; 13 Morteni; 14 Mozacu; 15 Mozăceni; 16 Negrași; 17 Popești; 18 Râncăciuv; 19 Retevoiești; 20 Rudeni; 21 Surdulești; 22 Șerbănești; 23 Teiu; 24 Tigveni; 25 Țițești; 26 Ulița; 27 Valea Calului; 28 Valea Iașului; 29 Valea Mozacului; 30 Zama Rece; 31 Ziduri.

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE PE VATRA PITEȘTILOR

ION NANIA¹

Paginile de față constituie prima prezentare referitoare la istoria municipiului Pitești bazată pe descoperiri arheologice, în totalitate fiind cercetări de suprafață. Pare incredibil că acest oraș, care la 20 mai 1988 a împlinit șase secole de la atestarea documentară, a rămas total necunoscut din punct de vedere arheologic, în ciuda faptului că în această citadelă ființează un muzeu județean din anul 1931¹ organizat, începând din anul 1970², în „cea mai însemnată clădire publică a județului“, un palat construit în anii 1897-1899³. Este de necrezut faptul că toate cercetările arheologice care vizează Piteștii, unul din cele mai vechi și importante orașe ale Țării Românești, se rezumă la semnalarea a două descoperiri: aflarea culturii de prund în albia Argeșului⁴ și amintirea câtorva fragmente ceramice din evul mediu⁵. Capitolul „Vestigii din epocile străvechi și vechi“ din lucrarea cu caracter monografic apărută în două ediții - 1986 și 1988⁶ este de fapt un rezumat tardiv al descoperirilor arheologice din județul Argeș, însoțit de câteva menționări eronate despre unele pretinse „descoperiri“ care, așa cum am arătat în 1990, duc în eroare pe bietul cititor⁷. Iată de ce comunicarea de față, prima de acest gen despre vatra Piteștilor, are o însemnătate deosebită. Ea fixează pentru prima dată o serie de așezări străvechi și medievale pe teritoriul Piteștilor și din imediata apropiere și oricine dorește poate găsi ușor, fără dificultăți, aceste urme de locuire. Pentru importanța lor deosebită amintim și câteva puncte din care urmele materiale au dispărut datorită excavatoarelor ori sub asfaltul și

¹ Pitești.

² D. R. H., B. I., (1247-1500), 1966, doc. 9, p. 25-28; Ioan Mircea mare voevod și domn dăruiește ctitoriei sale, Mănăstirea Cozia, printre altele „și o moară în hotarul Piteștilor“. Nu este locul pentru a demonstra că nimic nu justifică transcrierea s. m. voevod cu diftongul -ie-.

³ Petre Popa, Silvestru Voinescu, Paul Dicu, *Ghid de oraș Pitești*. Editura Sport-Turism, Sibiu, 1985, p. 72. De fapt Muzeul Pitești a luat ființă în anul 1928; în 2003 a fost sărbătorită a 75 aniversare a Muzeului Județean Argeș (28-29 octombrie).

⁴ *Ibidem*, p. 56-57.

⁵ I. Nania, *Aria culturii de prund în România*, în „Studii și comunicări“, Muzeul din Pitești, 1968, p. 17-22. Aceasta este comunicarea susținută de noi la cea de a doua sesiune științifică a muzeelor, București, decembrie 1965. Ulterior aceste cercetări au fost extinse.

⁶ Dinu V. Rosetti, *Observații arheologice privind vechimea orașului Pitești*, în „MIA“, anul XLVI, nr. 1, 1977, p. 69-70.

⁷ Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Pitești - Pagini de istorie*, Muzeul Județean Argeș, Pitești, 1986, (pe copertă: Pitești 600), p. 15-31, 33-34; idem, *Istoria municipiului Pitești*, Editura Academiei, București, 1988, p. 33-51.

⁸ Ion Nania, *O monografie a rușinii*, în „Argeș“, Serie nouă, nr. 4 (223), 1990, p. 6-7, 31.

betonul construcțiilor din a doua jumătate a secolului al XX-lea, unele chiar după 1990. Descoperirile pe care le prezentăm constituie rodul unei activități de peste patru decenii, din care două, 1974-1994, împreună cu elevii cercului „Micii istorici” din Școala generală nr. 10 Pitești⁸. Nu ne propunem descrierea și nici semnalarea întregului material descoperit⁹. Având în vedere preocuparea cercului de elevi mai sus amintit, precum și interesul micilor noștri cercetători pentru cunoașterea așezărilor arheologice, a toponimiei și mai ales a legendelor și tradițiilor locale, precizăm că lucrarea „Iulie 1534 - episodul Aloisio Gritti”¹⁰ este, în parte, și rodul muncii lor. Încredători că numeroasele momente din trecutul acestui oraș, unele mai mult sau mai puțin cunoscute, altele căzute în desuetudine, pot fi înțelese mai bine cu ajutorul descoperirilor noastre și ale micilor cercetători, prezentăm aceste descoperiri.

Am pomenit mai sus semnalarea, în anul 1965, în prundișurile Argeșului, a uneltelor paleoliticului inferior aparținând culturii de prund („pebble culture”): cioplitoare unifaciale („choppers”), cioplitoare bifaciale („choppingtools”) și așchii clactoniene găsite în depunerile recente cărate din aluviunile vechi cuaternare ale Podișului Getic. Cu toate că urmele unei activități umane atât de îndepărtate apăruseră și în țările vecine, în Slovacia¹¹, Polonia¹² și Ucraina¹³, descoperirile noastre, alături de cele de pe Valea Dârjovului¹⁴, Valea Olului¹⁵, Fărcașele¹⁶, Olanu-Drăgoești - tot pe Olt, în județul Vâlcea¹⁷, apoi pe văile râurilor Dâmbovnic, Mozacu și Neajlov¹⁸, făceau din zona cuprinsă între Olt și Argeș cel mai puternic centru al activității umane din paleoliticul inferior din Europa, principala verigă de legătură între Africa și Asia de sud-est, care erau până la jumătatea secolului al XX-lea, singurele zone în care se cunoștea cultura de prund¹⁹, adevăr care a rămas valabil până în prezent.

⁸ Cu acest prilej aducem grațitudinea noastră colegii Filofteia Popescu, directoarea școlii, care ne-a înțeles munca și menirea, scutindu-ne de unele „activități extrașcolare” impuse de bolșevicii dirigitori ai vremii, corvezi care ne-ar fi răpit timpul atât de prețios pentru activitatea noastră de cercetare.

⁹ Materialele se găsesc în colecția noastră din Muzeul Județean Argeș; mulțumim tânărului muzeograf Dragoș Măndescu pentru răbdarea cu care a verificat înregistrarea.

¹⁰ „Studii și comunicări”, Muzeul Câmpulung Muscel, V, 1989, p. 17-27.

¹¹ P. Prosek, *Nouvelles stations paléolithiques en Slovaquie orientale*, în „AR”, V, 3, 1953, p. 178-194; M. Mazálek, *Station du paléolithique ancien près de Loblovice*, în „AR”, V, 4, 1953, p. 433-438; B. Klima, *Premier coup-de-poing de Slovaquie*, în „AR”, VI, 2, 1954, p. 137-142; K. Voloch, J. Duvorák, *Trouvailles paléolithiques anciennes de Moravsky Krumlov*, în „AR”, VIII, 1956, p. 145-149.

¹² Ludwik Savicki, *Stanowiska paleolitu dolnego na Wawelu*, Studia de djiejew Wawelu, I. Kraków, 1955, p. 1-59.

¹³ P. I. Boriskovsky, *La paléolithique de l'Ukraine*, în „Annales du service géologique”, 27, Paris, 1958.

¹⁴ C. S. Nicolăescu-Plopșor, I. N. Moroșan, *Sur le commencement du paléolithique en Roumanie*, Dacia, N. S., III, 1959, p. 9-33.

¹⁵ *Ibidem*, C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Noi descoperiri paleolitice timpurii*, în „Probleme de antropologie”, II, 1956, p. 83-86; *idem*, *Oamenii din vârsta veche a pietrei*, București, 1965, p. 45-51.

¹⁶ M. Nica, *La confection et l'emploi des ustensiles appartenant à la culture Fărcașele*, în „Mémoires - Serie Anthropologique”, IV, Centrul de istorie, filologie și etnografie al Academiei Române, Craiova, 1968, p. 3-14.

¹⁷ Ion Nania, *O nouă descoperire atribuită paleoliticului inferior în județul Vâlcea*, în „SCIV”, 22, nr. 2, 1971, p. 291-293.

¹⁸ *Idem*, *O nouă descoperire atribuită paleoliticului inferior în regiunea Argeș*, „SCIV”, 15. 4. 1964 p. 517-521.

¹⁹ *Idem*, *op. cit.*, în „Studii și comunicări”, Muzeul Pitești, 1968; *idem*, *Noi descoperiri din paleoliticul inferior în județul Dâmbovița* în „Studia Valachica”, Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște, 1970, p. 73-77.

Tot pe râul Argeș, la nord de podul de pe șoseaua Pitești-Ștefănești-București, pe malul drept, într-un scoc distrus de ape, s-au găsit trei pietre de moară de prin secolele al XIV-lea - al XV-lea, care se află în curtea Muzeului Județean Argeș. La nord de scocul morii medievale, pe o lungime de 75 m, cuprinsă între 285-360 m de la podul rutier, la est de Atelierele T. C. H., în zăvoiu plantat de elevii liceelor din Pitești, după nivelarea gropilor produse de bombe aviației americane în blestemata zi de târg săptămânal, 6 mai 1944, între orele 11-12²⁰, s-a aflat o mică așezare medievală de la sfârșitul secolului al XIV-lea, locuire care cuprindea și moara de la care s-au recuperat pietrele respective. Această a fost moara pe care Mircea cel Bătrân a dăruit-o la 20 mai 1388, ctitoriei sale de la Cozia, „în hotarul Piteștilor”²¹. Din acest punct pornea Drumul Morii lui Mircea, care trecea pe lângă Biserica Sfântul Mucenic Dimitrie, „biseriicuță ridicată de Mircea cel Bătrân și ostașii lui pe locul unde s-au odihnit după o luptă crâncenă cu turcii” și sfințită „în ziua Sfântului Dumitru”²², recunoștință adusă lui Dumnezeu pentru marea victorie din ziua de 10 octombrie 1394 la Rovine-Țuțulești²³. Fragmentele ceramice, câteva scoabe de fier și mai multe cărămizi culese de noi în anii 1963-1966 în timpul lucrărilor de defrișare și decopertare a solului se datează cu siguranță în secolele al XIV-lea - al XV-lea; tot atunci au ieșit la suprafață urmele unei mici construcții din cărămidă specifică epocii medievale respective; materialele au fost aduse și înregistrate de noi la Muzeul Regional Argeș, în zonă nu au apărut nici cele mai vagi urme ale altor perioade istorice. Afirmatia că aici a fost descoperit un castru roman²⁴ nu are o bază documentară. Am urmărit zona respectivă, și nu numai, până în august 1967; de altfel nici un om normal nu-și poate închipui că „bolovani aduși de la carierele situate în nordul județului Argeș”, ce „păstrau orificiile în care se introduseseră druggii de fier în timpul dislocării din stâncă (rocă)” (sic!) s-au sfărâmat „În contact cu aerul umed și apa de ploaie”, având în compoziție calcar²⁵ (sic!), cum conchide pretinsul descoperitor al castrului de la Pitești și al carierelor romane din nordul județului Argeș. De altfel, pretinsul arheolog afirmă că ar mai fi descoperit pe Dealul Olarului din satul Râncăciiov, ceramică din culturile Boian, Sălcuța, Ariușd, Gumelnița etc.²⁶. În urma unor astfel de exagerări publicate nu numai în „epoca de aur a luminii” ceaușiste, și încă sub egida Academiei, dar și după 1989, consemnarea vetrelor arheologice piteștene devine și mai necesară, fără pretenția de a fi o inventariere completă; pământul este cel mai bun păstrător al tainelor trecutului.

²⁰ În colecția noastră aflată în Muzeul Județean Argeș se găsesc două schije de la bombe căzute în Târgul din Vale, luate de Zamfir Barbu Buică din satul Mozacu, pe care le-am păstrat ca probă de cumpănă a vieții când am fost surprins, împreună cu bunicii, de iadul acelei zile, care ne-a marcat întreaga viață.

²¹ D. R. H., B. I., 1966, doc. 9, p. 26 și 27.

²² Din tradiția orală, de la Valeria Brătășanu, n. Stănciulescu Al. Valeria, 26 iunie 1926, Găvana.

²³ Ion Nania, *Localizarea și datarea luptelor de la Rovine și de la locul numit Argeș*, în „Argesis”, Seria Istorie, XI, Muzeul Județean Argeș, Pitești, 2003, p. 151-181.

²⁴ Paul I. Dicu, *Așezarea geto-dacică fortificată și vestigiile romane de la Budeasa Mică. Castrul roman de la Pitești. Traseul Limes Transalutanus în sectorul Pitești*, în „Argesis”, Muzeul Județean Argeș, IX, 2000, p. 40.

²⁵ *Ibidem*, p. 41.

²⁶ Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Istoria municipiului Pitești*, Editura Academiei, București, 1988, p. 37. În această „monografie” tipărită sub egida Academiei, autorul spune că dimensiunile castrului roman de la Pitești erau de „aprox. 280 m x 55 m” (p. 48), iar în *Argesis*, IX, 2000, p. 41, „dimensiuni maxime de 280 x 55 m”.

Amintim că adeseori pe prundișurile Argeșului se găseau fragmente ceramice din epoca bronzului, getice - Hallstatt și La Tène -, precum și medievale, desprinse din maluri, fără a putea să depistăm sursa, locul desprinderii, azi imposibil de găsit din cauza amenajării lacurilor de acumulare. La fel stăteau lucrurile și pe Râul Doamnei. Aici trebuie să menționăm că în ziua de 20 mai 1962 locuitorul Vasile Stoica din Valea Mare-Podgoria, sat component al comunei Ștefănești, ne-a prezentat o lance feudală pe care a depus-o la Muzeul Județean Argeș, găsită cam la 350 m est de Râul Doamnei, pe Dealul Gheormanului. Cercetând acest deal, am depistat la aproximativ 200 m spre sud-est, lângă Drumul de Piatră, fragmente ceramice din Hallstatt.

Lăsând la o parte urmele străvechi care apar sporadic la est de râul Argeș, vom prezenta 22 de puncte arheologice de pe vatra Piteștilor și câteva din imediata vecinătate vestică, acestea din urmă având o însemnătate deosebită. Prezentarea se face în ordinea numerotării materialelor din colecția noastră din Muzeul Județean Argeș.

1. La intersecția dintre Calea București și strada I. C. Brătianu (fostă I Mai), pe panta care începe imediat spre est de aceasta din urmă, a existat o așezare din epoca bronzului, distrusă de modernizarea primei străzi. De aici provine un colț de *Sus scrofa* sp.²⁷

Fragmentele ceramice adunate de noi în anii 1962-1963 și depuse la Muzeul Județean Argeș, aparțin culturii Glina III. Existența unor cioburi cu striatiuni neregulate au determinat pe unii preinși arheologi să spună că acestea sunt „resturi ceramice de tip Dridu, databile între secolele VIII-IX”²⁸. În această așezare, regretatul profesor Mircea Adameșteanu a găsit piesa lucrată din corn de cerb de tipul celor numite în trecut „bastoane de șefi”²⁹, pe care a donat-o Muzeului Județean Argeș³⁰; piesa nu a fost „descoperită în zona Expoparc - Calea Bascovului unde, probabil, a existat o așezare din această perioadă”³¹. Tot din această așezare provine și un topor de piatră depus la muzeu de același profesor piteștean.

2. La vest de râul Argeș, în imediata apropiere a podului de peste râu, în Zăvoiul Rudarilor, a existat o așezare cu masive resturi de chirpici, cu urmele nuielilor pe care a fost aplicat, printre care se aflau multe cioburi datate în secolele al XVIII-lea - al XIX-lea, ceramică specifică centrelor de olari din Curtea de Argeș, Stroești și Coșești; aglomerația locuințelor celor ce au botezat zăvoiul a fost distrusă de un incendiu foarte violent; rudarii și-au refăcut locuințele după nivelarea solului; probabil că mulți au părăsit locul, ceea ce a făcut ca locuințele noi să fie mult mai rare, aspect menținut până în deceniul al VI-lea din secolul trecut, când rudarii au fost obligați să se mute și terenul a fost răzuit de locuințe cu buldozerele.

3. Cu ocazia reconstruirii centrului, în timpul demolării construcțiilor dintre străzile Victoriei și Doamna Bălașa, au apărut materiale arheologice excepționale, însoțite de ceramică din secolele al XIII-lea - al XIV-lea, cu datare neîntreruptă până în secolul al XIX-lea, inclusiv o pivniță subterană de o lungime neobișnuită, necunoscută de locuitorii din casele care au suprapus-o, lucrată din cărămidă, cu boltă pe toată

²⁷ Materialele se găsesc în Muzeul Județean Argeș.

²⁸ Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *op. cit.*, p. 53. Confuzia este foarte gravă, autorii neputând diferenția ceramica medievală de cea din epoca bronzului.

²⁹ Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania*, în „Materiale”, II, 1956, p. 117-118.

³⁰ Ion Nania, *Istoria vânătorii în România*, Editura Ceres, București, 1977, p. 64, nota 17.

³¹ Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *op. cit.*, p. 39.

lungimea, probabil din secolul al XVII-lea, monument unic în țară, care ar fi necesitat o conservare și păstrare, spre mândria și cinstea orașului. Cantitatea enormă de cioburi și cenușă existentă sub construcțiile moderne provenea de la marele incendiu din 1848. Cu privire la acest dezastru, în 1888 se consemna că: „La anul 1848 august 18, miercuri seara la 3 ceasuri, a luat foc orașul Pitești și a ars tot târgul, trei mahalale și trei biserici, Sf. Nicolae, Sf. Dumitru și Maica Precista (Mavrodolu). Focul a durat patru ceasuri și a mistuit tot, case prăvălii, mărfuri și biserici”³², știre preluată și de Aurelian Sacerdoțeanu³³. În 1980 Vasile Novac publică o serie de documente inedite din arhive, știri din presa vremii, precum și o însemnare despre un molitvenic aflat în biserica din Băjești: „1848 august 19 - au ars târgul Piteștilor”; articolul aduce noi precizări despre această nenorocire abătută, împreună cu altele, asupra Piteștilor³⁴.

Cercetând această problemă, în ziua de 29 iulie 1962 am aflat pe „Psaltirea de la Buda” din biserica satului Otetelișu, județul Vâlcea, următoarea consemnare: „În 1848 august 18 miercuri seara spre joi pe la 11 s-au aprins hanul lui Ionache și au ars târgul Piteștilor tot și împreună cu 3 biserici: Sf. Nicolae, Sf. Gheorghe-Biserica Domnească și Maica Precista Mavrodolului. Eram în Pitești. Constantin K. Roșianu”. Consemnarea făcută de un martor ocular al groaznicului incendiu redă punctul de unde s-a aprins incendiul: „hanul lui Iordache”, ora: „pe la 11”, miercuri seara, și ne spune ce biserici au ars, printre care Sf. Gheorghe -Biserica Domnească”, nefiind deci vorba de o biserică Sf. Dumitru, care de altfel nu a existat în centrul orașului Pitești. Așa ne explicăm de ce Biserica Domnească, reparată prin anul 1844, a fost reparată din nou în anii 1867-1869, la 20 de ani după incendiu, schimbându-i-se „aproape complet înfățișarea”³⁵ (sic!). Așadar stratul masiv de cărbuni și cenușă aflat la circa 25-30 cm sub pavajele moderne provine din acest incendiu. Lucrările de modernizare au excavat aproape în întregime pământul și temeliiile construcțiilor. În pământul aflat între spațiile dintre construcții, sau chiar în cel din interiorul lor, peste care se aflau amenajate podelele, care era încărcat și cărat, se aflau materiale arheologice de mare valoare, care s-au pierdut datorită indolenței celor ce aveau sarcina să le salveze și a diriguitorilor culturii și științei din epoca pe care o numeau „a luminii”.

Cu mari eforturi am reușit să recuperăm următoarele materiale: o frumoasă halebardă încrustată cu bronz și cu o cruce din abanos, databilă în secolul al XVII-lea; un satâr pentru măcelar din secolele al XVI-lea - al XVII-lea și altul din secolele al XVII-lea - al XVIII-lea: două cuțite pentru măcelărie, unul din secolele al XVII-lea - al XVIII-lea și altul din secolul al XIX-lea; un cuțit cu plăsele din os din secolele al XVIII-lea - al XIX-lea și alt cuțit scurt, tip șiș, din secolul al XIX-lea; o lamă de briceag din secolul al XIX-lea; un lacăt din secolele al XVII-lea - al XVIII-lea și altul din secolul al XIX-lea; tot din secolele al XVIII-lea - al XIX-lea provin următoarele piese: un suport pentru candelă, o furculiță, un ciocan, un ondulator pentru păr despre care, având în vedere că a fost găsit în plin centru târgului, era folosit pentru coafura femeilor și nu pentru coamele cailor; în secolul al XIX-lea se datează: un clește dentar,

³² G. I. Lahovari, *Dicționar geografic al județului Argeș*, București, 1888, p. 122.

³³ Aurelian Sacerdoțeanu, *Începuturile orașului Pitești*, în „Studii și comunicări”, Muzeul Pitești, 1971, p. 196.

³⁴ Vasile Novac, *Incendiul de la Pitești din august 1848*, în „Studii și comunicări”, Muzeul Pitești, 1980, p. 111-115.

³⁵ Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *op. cit.*, p. 112.

o forfecuță și o linguriță; un polonic poate fi datat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor; șapte piroane pentru construcții din lemn se datează în secolele al XVII-lea - al XVIII-lea prin aflarea lor la adâncime față de stratul de arsură din 1848, iar o scoabă plată și alta rotundă, tot pentru construcții, se datează cu siguranță în secolul al XX-lea.

La materialele de mai sus, care se găsesc în colecția noastră din Muzeul Județean Argeș, mai adăugăm următoarele materiale, obiecte aflate încă în posesia noastră: un vas castron din cupru masiv, cositorit, cu diametrul maxim de 18,3 cm la buză, înalt de 8 cm; vasul este decorat cu șapte linii paralele, prima aflându-se la 2 mm sub buză, a doua la 15 mm sub prima, o a treia la 2 mm sub a doua, a patra la circa 7,5 mm sub a treia, iar următoarele trei la distanțe egale, de 7 mm, formând astfel șase benzi paralele; pe cea mai lată, din partea superioară, se află o inscripție lată de aproximativ 10 mm și lungă de 10 cm, într-un alfabet necunoscut nouă. Un al doilea obiect este un sigiliu lucrat din lut ars, înalt de 7,2 cm, de culoare roșcat-gălbui, a cărui inscripție, cu litere slavone înalte de 10-12 mm, rămân reliefate în plastilină, între două ovale, în două cuvinte: ДУШАН САВИЉ, despărțite de două pătrate, tot în relief, în părțile alungite ale benzii ovale; ovalul în care se află inscripția are dimensiunile de 6 x 4,5 cm. S-au mai găsit două lulele, una din lut roșcat, maroniu deschis și alta din lut alb, ambele fiind obiecte de import, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, prima fiind asemănătoare cu o lulea descoperită în zona dealului Mihai Vodă din București³⁶.

Din secolul al XIX-lea provin și două mici vase metalice - un mic potir și altul cu toartă suprainălțată care putea servi fie ca afumătoare la tămăiat, fie ca suport pentru candelă. Toate cele șase obiecte se aflau la 40-45 cm sub nivelul cu cărbuni și cenușă din 1848, neputând fi datate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

4. Cu ocazia construirii blocului de pe strada Doamna Bălașa nr. 3, nu departe de latura de sud a Bisericii Sf. Gheorghe, s-au găsit numeroase fragmente ceramice: rămășițe de olărie, cărămizi, cahle, moloz, precum și resturi menajere care se întindeau din secolul al XIII-lea până în secolul al XIX-lea, cele mai vechi amintind de ceea ce specialiștii numesc Kolonisten Ware, realizare a olarilor din sudul Transilvaniei, în secolul al XII-lea³⁷. După toate probabilitățile, punctul respectiv se afla în incinta vechii cetăți din secolele al XIII-lea - al XIV-lea, ale cărei ziduri au apărut pe locul unde s-a construit Casa Sindicatelor; zidul din acest punct era lucrat din piatră, alternând cu cărămidă, având o grosime de peste 2 m; credem că, aici se afla colțul sud-estic al cetății, întrucât zidul forma un unghi drept, posedând, atât în partea sudică, cât și în cea estică, câte un contrafort masiv din același material. În partea interioară a zidurilor vechii cetăți, sub pavajul vechii piețe, la circa 0,40 - 0,60 m adâncime, sub umplutura pentru nivelarea pieței, se afla un atelier al unui meșteșugar în lemn, care a avut viață îndelungată, de 2-3 generații, a cărui existență a fost întreruptă de un incendiu, probabil altul, ulterior celui din 1848. Din acest atelier am putut recupera 23 de piese care pot fi încadrate de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, până la sfârșitul secolului al XIX-lea. Recuperarea a fost posibilă datorită lucrărilor lente de excavare,

³⁶ Gh. Cantea, *Cercetări arheologice pe dealul Mihai Vodă și împrejurimi*, în vol. *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, Editura Științifică, Cluj, 1959, p. 127, pl. CII/2.

³⁷ Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, loc. cit.

toate forțele fiind îndreptate spre lichidarea zidurilor cetății, „a temeliei aia groasă”, cum le numeau dirijorii muncitorilor. Piesele recuperate sunt: două piroane, un dorn, un fier-brăzdar, o toartă pentru hârdău, o legătură pentru car, două ciocane, un clește, un braț de clește, două unelte pentru dogărie, un ceapraz, două dălți, șase sfredele, un cântar o potcoavă pentru cal și o potcoavă cu colțari de gheață pentru bou, lucrată în secolul al XIX-lea în Imperiul Austriac³⁸.

5. Pe Strada Craiovei, în punctul în care sa află azi restaurantul Negoiu, pe malul drept de la coada vâlcelei ce își avea obârșia în acest loc, se găsea o mică așezare La Tène. Pe malul drept al celeilalte vâlcele, care înconjura pe la sud vechiul târg de vite, Vâlcea Colunelului³⁹, azi acoperită și nivelată de materiale de la demolările din oraș, cam în dreptul magazinului „Alimentara”, se găseau fragmente ceramice caracteristice culturii Coțofeni, bucăți de chirpici și multă cenușă, chiar în malul drept al vâlcelei. Materialele din aceste două așezări, din zona străzii Craiovei, adunate de noi în anii 1962-1964 au fost depuse la Muzeul Județean Argeș imediat după descoperire, fiind identificate, și de arheologii Dinu V. Rosetti și Sebastian Morintz. Afirmatia că „Teritoriul piteștean a fost locuit de oameni în toate fazele perioadei noi a pietrei” și că în cartierul Pitești Sud-Craiovei ca și „în mai multe puncte ale municipiului” s-au găsit „numeroase fragmente ceramice care aparțin principalelor culturi neolitice⁴⁰”, nu au nici un suport științific; până în prezent, pe vatra Piteștilor, noi nu am putut stabili sigur nici o cultură neolitică, cu excepția unor vagi urme gumelnițene.

6. În actualul cartier Războieni, pe terenul numit Câmpul Voiculești, lângă punctul „Observator”, la 13 martie 1966 am depistat două așezări însemnate: una din epoca bronzului și alta, la circa 80 m spre sud-vest, din secolele al III-lea – al IV-lea, cu ceramică de tip Chilia⁴¹. Aceste importante așezări au fost distruse prin construirea blocurilor, întreaga suprafață fiind acoperită de noul cartier. O a treia așezare, probabil din secolele al IV-lea – al V-lea, se află pe Coasta Voiculeștilor, la aproximativ 200 m est de fostul depozit de lemne.

7. La sud-vest de Stadionul I Mai, pe terasa din dreapta Văii Fântânii, pe primul bot de deal, până la prima casă care rămăsese nedemolată în Turcești (adevăratul nume al satului și deci și al noului cartier), apar fragmente ceramice din

³⁸ Două potcoave identice pot fi văzute în colecția Toader Hrib de la Arbore județul Suceava; vezi: Toader Hrib, *Cronica de la Arbore*, Ediția a II-a, Editura Junimea, Iași, 1972, p. 186.

³⁹ Denumirea de: Vâlcea Colunelului, auzită adeseori de la unii orașeni proveniți după anul 1950, este o denaturare a adevăratului nume pe care vorbitorii nu-l mai înțelegeau. Vâlcea Colunelului înseamnă vâlcea puiului de colun, numele măgarului sălbatic (*Equus hemionus hemionus* Pall., 1775); vezi: Ion Nania, *Vânatul pe teritoriul României, măturii arheologice istorice, folclorice și etnologice despre mamifere dispărute și pe cale de dispariție*, Editura Sport-Turism, București, 1991, p. 203.

⁴⁰ Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Pitești 600*, 1986, p. 18-19.

⁴¹ În p. 19, nota 6, autorii menționează că: „Piesele (?) au fost identificate de prof. Paul Bicu, Ion Nania, Irina Ocnășu, Al. Smaranda”. Noi nu am văzut niciodată materialele arheologice la care se referă autorii, iar Irina Ocnășu și Al. Smaranda nu puteau face diferențierea ceramicii neolitice de cea getică ori medie timpurie. În ediția a II-a a lucrării, *Istoria municipiului Pitești*, Editura Academiei, 1988, p. 37 nota 11, autorii modifică afirmația: Materialele depistate de către autorul capitolului (Paul Dicu, n. n.) și de către prof. Ion Nania, Irina Ocnășu și Al. Smaranda”. Fără comentarii

⁴² Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Chilia*, în „Materiale”, VII, (1961), p. 441-447; *Ibidem*, în „Materiale”, VIII, 1962, p. 513-519.

epoca bronzului, dar și din Hallstatt-ul timpuriu. Aici am găsit mai mulți bulgări de silex local, spartii intenționat, câteva așchii folosite ca unelte și o piesă lucrată din os, lungă de 8,4 cm, lată la un capăt de 2,2 cm, la celălalt de 1,2 cm, cu o grosime aproape uniformă de 0,9 cm, iar spre capătul îngust de 0,7 cm, rotunjită la ambele capete spre partea interioară, păstrând, urmele de prelucrare, piesă pentru care nu am aflat analogii în alte așezări din țară; după felul cum s-a păstrat osul, nu ar fi exclusă datarea într-o epocă mai recentă. Amintim și descoperirea unor fragmente de chirpici ars la roșu, care aveau multă pleavă în compoziție, ceea ce dovedește incendierea locuințelor respective.

8. Pe Dealul Călărașilor, pe terasa de la est de gospodăria lui Constantin N. Ion, pe malul drept al Vâlceleii Fântâniei, între Valea Fântâniei și Valea Oancii, se găsește ceramică amestecată, din diferite perioade: Glina III, La Tène și medievală din secolele al XIV-lea – al XVIII-lea. Dintr-o locuință aparținând epocii bronzului provine o unealtă dintr-un mic bulgăraș de silex (4,4 x 4,5 x 2,8 cm) care amintește tehnica paleoliticului inferior (tipul „chopping-tools”); tot în acest tip se încadrează și o unealtă dintr-un bulgăre de cuarțit vânat, aplatizat, prelucrat la ambele capete (8,9 x 8,3 x 1,9 cm), dovedind o reîntoarcere la tehnica primitivă, datorată cu mare probabilitate, observării uneltelor paleolitice găsite de cei ce căutau silex în prundișuri pentru a-l prelucra. Din aceeași locuință provine și o așchie de silex local care amintește străvechea tehnică de tip clactonian, precum și un fragment de străpungător de os sumar prelucrat. O piesă interesantă este partea inferioară a unui topor de piatră cu gură pentru coadă, rupt în zona găurii și recioplit pentru a fi transformat într-un alt topor mai mic (8,2 x 4,9 x 3,3 cm), dar fără să se treacă la șlefuirea noului obiect, rămânând într-o fază de prelucrare mai puțin cunoscută specialiștilor; noi nu am găsit publicată vreo analogie. Amintim că zona dintre Valea Fântâniei și Valea Oancii a fost acoperită până prin anul 1925 de Pădurea Călărașilor, ultimele ei rămășițe fiind defrișate între anii 1950 și 1954,

9. Pe întregul platou al Dealului Călărașilor, între Valea Fântâniei și Valea Oancii, se află o așezare medievală ale cărei urme apar sporadic și pe platoul din sud, dintre Valea Fântâniei, Valea Oancii și Valea Beilului, vale denumită de gemăneni, Dârțu. Aici a existat satul medieval Pitești, al cărui nume se va transforma, după lupta din 29 iulie 1534, dintre Vlad Vintilă de la Slatina și Aloisio Gritti, în Turciți - Turcești, în amintirea sângerosului conflict și a boierilor trădători pedepsiți de domn. Tot în acest loc a existat steagul de călărași care au dat și denumirea toponimului⁴². Ceramica descoperită în zonă indică o perioadă îndelungată, din secolul al XIV-lea până la ceramica specifică olarilor din Curtea de Argeș, Stroești și Coșești, din secolul al XIX-lea. Urmele de locuire existente sporadic spre Dealul Cătunului, de lângă actualul sat Smeura, indică vatra vechiului sat Cătun. De pe Dealul Călărașilor se află în colecția noastră din Muzeul Județean Argeș șapte potcoave încadrate în secolele al XIV-lea – al XVI-lea, o săgeată, două bolțuri pentru arbaletă și o secure de luptă din aceeași perioadă, un obiect de fier neidentificat, un creuzet din fier pentru bijutier, o

⁴² Ion Nania, *Iulie 1534 - episodul Aloisio Gritti*, în „Studii și comunicări”, Muzeul Câmpulung Muscel, V, 1989, p. 17-27.

cheie pentru broască de ușă și două scoabe, toate cu o datare îndelungată, în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea⁴³.

10. Pe botul de deal aflat la confluența dintre Valea Fântânii (Valea Teiului) și Valea Oancii, pe partea dinspre vest, opusă fostului depozit de lemne, spre sud-vest de depozit, pe dealul înalt de pe dreapta Văii Fântânii, se găsește o așezare în care predomină fragmente de ceramică de culoare roșie-cărămizie, cu pietricele în compoziție, provenite de la vase de forme și mărimi diferite. Nu lipsesc nici cioburile de culoare cenușie, cu pietricele în compoziție. Un fragment de vas este lucrat la roată dintr-o pastă neagră-cenușie foarte densă, cu un slip negru-cenușiu în care sclipesc particule foarte fine de mică; vasul a fost un castron cu buza răsfrântă în afară. S-a mai găsit și un cuțit fragmentar de fier care păstrează unul din cuiile care îl fixau în mâner. Se pare că avem o așezare din epoca bronzului suprapusă de o așezare La Tène. De la construcțiile din acest punct se găsește mult chirpici, în a cărui compoziție se vede porozitate formată de pleava cu care a fost frământat, iar pe multe bucăți s-au întipărit urmele nuielilor de la cerchia pe care a fost aplicat. Faptul că acest chirpici este ars la roșu, dovedește sfârșitul locuințelor printr-un incendiu devastator.

11. Pe platoul dinspre răsărit de Valea Oancii și la nord de Valea Teiului, cam la 150 m sud-est de ultima casă a satului, se disting clar urmele a patru locuințe a căror ceramică se încadrează în cultura Glina III. Predomină ceramica gri-cenușie cu foarte multe pietricele în compoziție. Deși multe cioburi provin de la vase mari, cu pereți groși, predomină totuși vasele mici, cu pereți subțiri, un fragment fiind decorat sub buza cu un brâu alveolar, puternic reliefat. Amintim și o așchie de silex local, lucrată într-o străveche tehnică, amintind clactonianul.

12. Pe aceeași terasă, cam la 50 de metri sud-vest de stâlpul de înaltă tensiune, se găsesc multe fragmente ceramice din epoca bronzului predominând vasele din pastă roșie-cărămizie, cu multe pietricele în compoziție, dar nu lipsesc nici cele din pastă gri-cenușie. Se remarcă ceștile cu buza ușor răsfrântă în afară. Se pare că avem o suprapunere de locuire de la începutul epocii La Tène, deoarece apar și unele fragmente lucrate la roată, din pastă asemănătoare, folosindu-se deci lutul din același loc. Aici am găsit și un percutor dintr-un bulgăraș de cremene locală (7,7 x 6 x 5,3 cm) care păstrează de jur-împrejur suprafața naturală, prelucrat și folosit la două capete. Pe unele bucăți de chirpici se văd urmele de pari și nuiile pe care a fost aplicat.

13. Ultima așezare de pe această terasă dintre Valea Fântânii la nord, Valea Teiului (Dârțu) la sud și Valea Oancii la vest, în partea sa de sud, indică de asemenea o locuire din epoca bronzului, precum și urme slabe din evul mediu.

14. Pe ultimul bot de deal al Văii Teiului, pe dreapta văii, la circa 150-200 m spre sud de blocurile din gura văii, din Prundu, se găsea o așezare cu ceramică foarte fragmentată, cu o mulțime de pietricele în compoziție, care indica aceeași epocă a bronzului. Aici am descoperit și un percutor din cremene locală (7,3 x 5,4 x 4,7 cm)

⁴³ În această zonă am descoperit, cu ocazia unei periegeze cu elevii cercului „Micii istorici” din Școala nr. 10 Pitești, angrenajul unei arbalet, atât de bine păstrat, încât l-am considerat piesa unei mașinării moderne; cu toată insistența elevilor Irimia, frați, amândoi membri ai cercului, că „este exclus ca să provină de la o mașinărie actuală”, nu am luat-o; când ne-am dat seama că a fost o piesă de arbaletă, a fost prea târziu; elevii, un avocat și medic, au avut dreptate.

prelucrat la ambele capete, precum și mai multe spărturi și așchii de silex folosite ca unelte.

15. Pe terasa înaltă din sud-vestul cartierului Prundu, paralelă cu blocurile, pe toată lungimea, apar slabe urme de locuire atestată de fragmente ceramice foarte mici și atipice, roșii-cărămizii. Un singur ciob mai mare este de fapt o protomă pentru apucat, de pe un vas roșu-cărămiziu cu pereți subțiri. Mai numeroase sunt fragmentele de chirpici cu o structură poroasă, cu foarte multă pleavă de grâu (*Triticum monococum*) în compoziție și adeseori cu urmele nuielilor pe care au fost lipite. Arderea la roșu a unora dovedește că au fost arse secundar prin incendierea locuințelor. Pe toată lungimea acestei terase am găsit mai multe rășnițe lucrate din bolovani mari din albia râului Argeș; una din ele este întreagă (22 x 14,5 x 6,6 cm). Am mai descoperit două percutoare lucrate din bulgărași de cremene locali prin descorticarea totală a suprafeței naturale, pentru a le da o formă aproape sferică; unul este masiv (6,9 x 6,7 x 6 cm), celălalt mai mic (4,7 x 4,9 x 4,9 cm). Au mai fost descoperite lame de silex cu un puternic lustru de folosire, unele de mici dimensiuni, dovedind că au fost încrustate în unelte-seceri. Ar mai fi de amintit un vârf de săgeată din silex de culoare vineție, aplatizat, care păstrează pe ambele fețe cortexul alb-murdar (2,25 x 2,3 x 0,24 cm), precum și două fragmente din două fusaiole de lut. Suntem, fără îndoială, în fața unei comunități neolitice de agricultori, care nu neglijau torsul și țesutul și nici vânătoarea, dar pe care din lipsa cercetărilor organizate, a săpăturilor arheologice, nu o putem încadra într-o anumită cultură. Să fie oare cultura Gumelnița? Azi întreaga suprafață este acoperită de vile și construcții ridicate după 1990.

16. Într-o perieghetză organizată în ziua de 13 martie 1966 la sud de Institutul Pedagogic din Pitești, pe botul de deal de pe dreapta Văii Teiului, am descoperit patru tumuli care se ridicau cu 0,50 - 0,70 m deasupra solului, cu un diametru de 10-12 m. Construirea unui teren de sport pentru studenți și arăturile mecanizate, au dus la distrugerea totală a necropolei. Fragmentele ceramice găsite în urma nivelării terenului datează tumulii în epoca bronzului, fiind contemporani numeroaselor așezări din această epocă de pe Valea Teiului și împrejurimi, precum și cu tumulii aflați între platforma petrochimică și satele Zeama Rece și Catane, în partea sud-estică a Piteștilor, la răsărit de autostrada Pitești-București. Încadrarea acestor tumuli în cultura Ferigile este o invenție pe care o respingem cu hotărâre, mai ales că datarea hallstattiană Ferigile este pusă pe seama noastră⁴⁴. Nu s-a putut dovedi nici existența unei așezări aparținând culturii Gumelnița, „lângă întreprinderea de poduri metalice și prefabricate din beton”⁴⁵ unde, cu toată strădania noastră, nu am găsit decât câteva fragmente

⁴⁴ Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Pitești 600*, 1986, p. 21 nota 9, autorii fac trimitere la: I. Nania, *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în „SAI”, IX, 1967, p. 16, nota 38, dar în nota respectivă noi scriam: „La circa 22 km, la nord de comuna Teiu, pe teritoriul satelor Catane și Zama Rece din comuna Câteasca, r. Pitești, se găsesc o mulțime de tumuli uriași care ar putea aparține acestei epoci”, adică epocii pe care o discutăm pe pagina respectivă, epoca de la sfârșitul culturii Gumelnița, „din perioada pătrunderii triburilor de păstori nord-est pontici și în special pătrunderea populației complexului mormintelor cu ocră, care ia contact cu diferite culturi locale”, la care făceam trimiterea 38. În ediția din 1988 autorii renunță la citarea lucrării noastre, menționând aceeași datare greșită a tumulilor, p. 40, nota 22, erunțând: „Cercetările perieghetice au fost făcute de către autorul capitolului (Paul Dicu, n. n.) și prof. Ion Nania”. Noi nu am efectuat niciodată cercetări de teren împreună cu Paul Dicu.

⁴⁵ Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Pitești 600*, p. 19.

ceramice roșii, decorate cu benzi albe, specifice olăriei de Stroești și Coșești de la începutul secolului al XX-lea.

17. Pe terasa înaltă din dreapta Argeșului, la nord de colțul nordic al Platformei Petrochimice, pe stânga autostrăzii Pitești-București, în estul noilor construcții particulare, pe vârful culmii sub care se află improvizat un mic teren pentru jocul cu mingea, se află o așezare din epoca bronzului, cu ceramică de culoare gri-roșcată, cu nisip și pietricele mărunte în compoziție, unele cu foarte multe pietricele. Fragmentele de chirpici ars la roșu-căramiziu, arată că au fost trecute prin foc, provenind fie de la o vatră, fie că locuința a fost distrusă prin incendiu. În compoziție are pleavă de grâu, iar pe unele bucăți se văd urmele de nuiile pe care au fost lipite. S-au mai descoperit multe pietre care au fost trecute prin foc, câteva fragmente de cremene locală și un percutor (8,5 x 10 x 5,4 cm) din același material, puternic tocit la capătul utilizat; pe tot restul suprafeței păstrează cortexul natural.

18. Din punctul „Groapa lui Iorgu“, aflat în pădurea Trivale, spre nord de Oaga Veverițelor din spatele Palatului Elevilor, provine un topor de piatră cu muchia în formă de calotă sferică, găsindu-și analogii în topoarele aparținând culturii Coțofeni de la Retevoești⁴⁶, dar nu este exclus ca el să provină dintr-o cultură mai târzie, din epoca bronzului; toporul a fost adus la Muzeul Județean Argeș de un grup de elevi și donat în mai 1960 doamnei Aneta Stroe și înregistrat de noi în 1963. Cu siguranță acest topor nu datează din neolitic, așa cum s-a afirmat; în zona respectivă nu s-au găsit materiale neolitice; rarele fragmente ceramice care apar cu totul întâmplător, aduse de torenți pe pâraiele Buduroi, Valea Rea, Valea Bisericii-Valea Pufului, aparțin cu siguranță epocii bronzului⁴⁷.

19. În zona Cinematografului Lumina din Găvana a existat o însemnată așezare din secolele al XVI-lea – al XVII-lea, cu multă ceramică, unele vase cu smalt verde. De aici provine un frumos sfredel care se află în colecția noastră din Muzeul Județean Argeș.

20. În Pădurea Trivale, pe partea stângă a șoselei Pitești-Ciocănăi-Slătioare-Băbana, pe prima terasă înaltă după ce se trece de Zooparcul Trivale, la vest de drumul pentru care (Drumul Mare), cam la 200 m sud de șosea, se află un tumul care ar putea fi din epoca bronzului.

21. Pe dreapta aceleiași șosele, în dreptul uliței care intră în satul Ciocănăi, la circa 100 m nord de șosea, se află un tumul. La 50 m vest-nord-vest de prima casă și de șosea, se găsește alt tumul, iar până la Râpa Roșie, pe distanță de aproximativ 200-230 m mai întâlnim alți 4-5 tumuli; alți doi tumuli foarte proeminenți îi întâlnim tot pe partea dreaptă a șoselei, în apropiere de unitatea militară⁴⁸. În apropierea lor se pare că se mai află alți 3-4 tumuli aplatizați. Un alt tumul se găsește la obârșia văii Uiasca, în aval de confluența Văii lui Drag cu Valea lui Neag. Un tumul izolat se află în

⁴⁶ Dorin Popescu și D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Retevoești*, în „Materiale“ VI, 1959, fig. 1/1-2, p. 704.

⁴⁷ Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu *op. cit.*, p. 18-19, suntem amintiți pentru identificare, fără ca aceasta să ne aparțină!

⁴⁸ Ultima dată am vizitat acești tumuli în ziua de marți, 14 octombrie 2003, împreună cu tânărul arheolog Dragoș Măndescu. Mulțumim și pe această cale domnului Spiridon Cristoceca care ne-a pus la dispoziție mașina Muzeului Județean Argeș.

apropierea Drumului Morii lui Mircea, în pădure, cam la jumătatea distanței dintre Biserica Sf. Dumitru și Râpa Roșie.

22. Cea mai mare așezare din zona de vest a Piteștilor datează din epoca bronzului, fiind suprapusă de o așezare getică. Așezarea se întinde la vest de Valea Rogozului, între Valea Taomirului (numele îi vine de la Taomir, „căldarea” îngustă din care își are obârșia vâlcea) la nord și Valea Balea la sud, la nord-vest de satul Smeura. În creasta sudică a văii-ropină Balea, acolo unde în anul 1964 s-au tăiat ambele maluri pentru a se amenaja un drum de trecere pentru vitele saivanului dinspre punctul Maglavid, punct aflat în poiana din unghiul sud-vestic al întâlnirii Văii Balea cu Valea Rogozului, am observat un frumos bordei din epoca bronzului, din care am recuperat, imediat după tăierea malului, un fragment dintr-un cuțit curb de piatră șlefuită, folosit la jupuirea animalelor. Bordeicul era suprapus de un alt bordei getic, cu ceramică fină, gri-cenușie. În aval de confluența Văii Balea cu Valea Rogozului, la sud de drumul ce trece peste Valea Rogozului, venind din Pădurea Trivale și intră în Smeura, și de unde Valea Rogozului își schimbă numele în Valea Gropilor⁴⁹, pe panta estică a văii, am găsit o superbă săgeată triunghiulară de silex (2,16 x 1,5 x 0,35 cm) specifică epocii bronzului, dovadă a practicării vânătorii. În ziua de joi, 12 iunie 1997 am găsit pe arătura de la sud de Valea Taomirului, la aproximativ 50 m de marginea pădurii, pe vatra unei locuințe getice, un superb cuțit de fier, lung de 25,5 cm, din care lama lungă de 14 cm, cu lățimea maximă de 2,8 cm, iar grosimea muchiei, lângă mâner, de 0,4 cm. Tija care se afla în mânerul de lemn se îngusta până la 0,5 cm la capătul exterior al mânerului, având grosimea maximă de 0,6 cm (fig. 1/1). Cuțitul se află în posesia noastră, fiind descoperit ulterior donării colecției către Muzeul Județean Argeș. Nu este lipsit de interes faptul că un cuțit aproape identic s-a descoperit într-o mare așezare getică de pe Valea Mozacului, pe teritoriul comunei Mozăceni (fig 1/2).

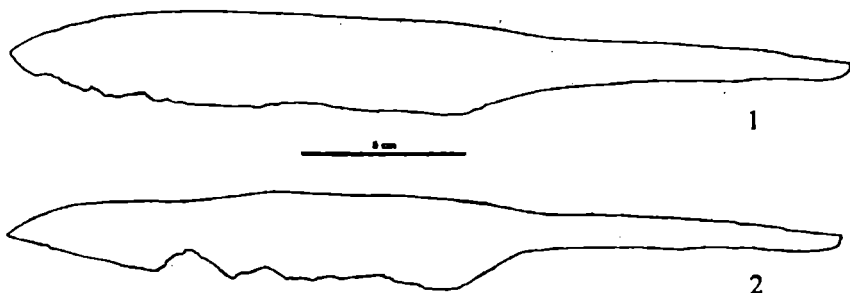

Fig. 1. Cuțite dacice din fier. 1 Taomir; 2 Mozăceni.

Așezarea dintre Valea Taomirului și Valea Balea se întinde spre vest până sub Dealul Bal. Această mare așezare getică rămâne deocamdată singura, până în prezent, care se mai păstrează fără distrugerii majore provocate de lucrările agriculturii moderne.

⁴⁹ Denumirea provine de la metoda vânătorii cu ajutorul gropilor-curse practică de-a lungul istoriei până în prima jumătate a secolului al XX-lea. Dovadă a vânatului numeros din zonă sunt și toponimele Dealul Ursului și Valea Ursului de lângă satul Bătrâni și Valea Fiarelor din satul Ciocăni.

Din marginea pădurii de pe Valea Rogozului, ce limitează așezarea spre răsărit până sub poala dealului Bal dinspre apus, pe terenul care a fost arat, am identificat cu siguranță 105 locuințe din epoca bronzului și La Tène, atât după chirpici și fragmentele ceramice dar mai ales după pietrele de râu sparte, aflate împreună cu celelalte materiale. Pietrele de râu au servit pentru vetrele de foc din interior; ele pavau vetrele și erau înfipite, una lângă alta, în peretele de lângă vatră, pentru o eficacitate mai mare la încălzire. Metoda s-a păstrat în tindele multor case țărănești de pe Valea Mozacului, până la jumătatea secolului al XX-lea. Menționăm că în zona Leșile - Mozacu - Mozăceni de pe această vale, așezările din epoca bronzului, dar și unele getice mai târzii, conțin foarte multe pietre sparte din cauza încălzirii pe vetrele unde s-au aflat. Marea așezare dintre Valea Taomirului și Valea Balea a fost vizitată de noi, pentru ultima dată, împreună cu tânărul arheolog Dragoș Măndescu, în ziua de marți, 14 octombrie 2003.

În urma celor prezentate de noi se impun câteva concluzii. Dacă până în prezent, de pe întregul teritoriu al Piteștilor sunt publicate doar două descoperiri arheologice, cu menționarea unei singure așezări medievale, prezenta comunicare pune în lumină peste 20 de vetre din toate epocile, precum și patru necropole din epoca bronzului, dovedind, dacă mai era necesar, „un vechi adevăr, că monumentele arheologice nu există acolo unde ele nu sunt căutate”⁵⁰.

Indicarea cu exactitate a punctelor în care se află așezările respective, dă posibilitate specialiștilor să întreprindă cercetări de amploare prin săpături arheologice și să ia măsurile necesare pentru ocrotirea câtorva puncte care au rămas încă întregi, deoarece din an în an, datorită construcțiilor care se extind și mai ales datorită lucrărilor agricole mecanizate, cu arături adânci și discuitoare grele și tăioase degradează total aceste așezări, spre paguba istoriei pământului românesc.

Poate că mulți vor rămâne uimiți de densitatea vestigiilor din epoca bronzului din acesta zonă. Nu trebuie să pierdem din vedere faptul că triburile de la începutul acestei epoci, precum și cele din bronzul mai târziu și Hallstattul timpuriu, erau mari crescători de vite. Zona Piteștilor le oferea nu numai pășuni întinse și păduri pentru frunzare și adăpost, pâraie cu apă din izvoare naturale active până prin anii '60 ai secolului trecut⁵¹, dar și sarea atât de necesară vitelor, pe care respectivii păstori o puteau procura, fără prea multe eforturi din dealurile de la Slătioare⁵². Pe de altă parte aprofundarea cercetărilor și totodată a cunoștințelor despre epoca bronzului pe teritoriul Argeșului ar pune în lumină, credem, un aspect cultural mai puțin cunoscut, sau poate nou, aflat în perioada Tei-Verbicioara, afirmație ce ne-o bazăm pe faptul că principalul decor îl constituia, în marea majoritate a așezărilor, brăul alveolar care a devenit decor

⁵⁰ V. G. Cartov, *Metoda predării istoriei U. R. S. S. pentru școala elementară (în ajutorul învățătorului)*, Editura Cartea Rusă, 1950, p. 177.

⁵¹ Ion Nania, *Evoluția landsaftului Câmpiei Piteștilor de la începutul evului mediu până în zilele noastre*, în „Al XV-lea Simpozion Național de Istorie și Retrologie Agrară a României”, Arad 28 august - 1 septembrie 1995), p. 67-69; arătăm dezastrul ecologic abătut asupra acestei zone, inclusiv secarea izvoarelor și adâncirea pânzelor freatice.

⁵² Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu *op. cit.*, p. 7: „În anticlinalul de la Slătioarele, în marginea de VNV a Piteștilor a fost prospectat și delimitat un însemnat masiv de sare (diapirul de la Slătioarele - Pitești)”, indicând și o vastă bibliografie. În ediția a II-a, Editura Academiei, 1988, se reia citatul în p. 22. Le amintim autorilor respectivi că țărânul român, fără să aibă studii de geologie, încă de la întemeierea satului, l-a botezat Slătioare. Oare toponimia nu le spune nimic pisarilor respectivi?

de bază al ceramicii geto-dace, așezările La Tène timpurii fiind și ele foarte numeroase în județul Argeș.

Ceramica arsă secundar și chirpiciul ars puternic ne dovedesc că așezările au fost incendiate, reflectând o epocă de mari frământări și războaie duse, probabil, tocmai pentru acapararea acestor locuri bogate în pășuni, păduri, ape și sare.

Având în vedere densitatea foarte mare a așezărilor din epoca bronzului, numai în jumătatea sudică a Argeșului, în sud-estul județului Dâmbovița și estul județului Teleorman numărându-se peste 800. Ar fi cazul ca arheologia românească să ia în considerare faptul că triburile elene și italice au multe aspecte în comun și mai ales faptul că au plecat din zona carpatică, formând un grup lingvistic înrudit și cu sanscrita, rezolvând în felul acesta probleme fundamentale ale istoriei poporului român și nu numai; dovezile lingvistice au rămas până astăzi foarte puternice, iar evoluțiile bronzului și Hallstatt-ului carpto-greco-italic nu pot fi separate.

Lucrarea de față infirmă categoric o serie de presupuse descoperiri arheologice în diferite puncte fixate, sau neprecizate cu siguranță, de pe raza municipiului Pitești și corectează datarea eronată a altora.

Având în vedere că cercetările noastre s-au efectuat pe o perioadă îndelungată, din 1961 până în prezent, între 1974-1994 și cu ajutorul „micilor istorici” ai Cercului de istorie locală din Școala nr. 10, despre importanța și rolul materialelor autentice folosite la clasă s-ar putea vorbi pe multe pagini. În muzeul școlar elevul are ocazia să constate „pe viu” evoluția întregii societăți și să înțeleagă efortul omului care a pornit de la toporașul de cremene, pentru a ajunge la călătoriile din spațiul cosmic de astăzi. Muzeul școlar din Școala nr. 10 din Pitești, prin numărul și diversitatea pieselor a fost cel mai bogat și cel mai mare muzeu școlar din țară. Din nefericire, după evenimentele de la sfârșitul anului 1989, s-a manifestat intenția de a se desființa și acest frumos și mare muzeu, sub pretextul că „ocupă prea mult spațiu”. Având experiența altor două muzee școlare pe care le-am înființat în școlile din Teiu Vale și Mozacu, ambele dispărute după plecarea noastră din aceste școli⁵³, am luat toate materialele - mii de piese - și le-am donat Muzeului Județean Argeș unde vor fi, credem, în siguranță⁵⁴. Amintim conștient tineri de la catedră, care au intenții de cercetare, că trebuie să respecte cu sfințenie două reguli: cercetările arheologice să fie numai de suprafață; încercarea de a efectua săpături nesupravegheate de specialiști înseamnă profanare; în al doilea rând, orice obiect adus de elevi „din teren”, să atragă imediat verificarea și cercetarea locului respectiv.

Experiența noastră arată că activitatea extrașcolară în cadrul unui cerc de istorie bine organizat, bazat pe activități temeinice, bine stabilite și pregătite cu mult înainte de către profesor, dezvoltă pasiunea și dragostea elevilor pentru istorie. Așadar nu este întâmplător faptul că ani în șir, în care noi am trimis elevi din clasa a VIII-a la olimpiadele de istorie a patriei, nici un elev, de la nici o școală generală din județul Argeș, nu a putut depăși elevii noștri pentru a merge la fazele finale pe țară, de unde s-au întors încununați de succes primind diplomele cuvenite. Împietind munca extrașcolară cu activitatea la clasă, folosind izvoarele istorice autentice și nu ineptiile

⁵³ La Teiu au funcționat în anii 1956-1961, iar la Mozacu în 1967-1971.

⁵⁴ Materialele au fost predate în ziua de miercuri, 27 decembrie 1995 și preluate de domnii Spiridon Cristoccea și Romeo Maschio.

din așa-zisele „documentele de partid“ care degradau mintea și sufletele elevilor, în ciuda numeroaselor anchete ale călăilor distrugători de suflete și vieți, am reușit, în cei 38 de ani de profesor suplinitor, să-i determin pe elevi să înțeleagă adevărul istoric și mai ales că mult trâmbițata orânduire comunistă nu este decât un moment trecător nefast pentru popoarele obligate să-l suporte. Așa am considerat în toată viața de dascăl că se poate forma viitorul cetățean, adevăratul patriot, capabil să-nfrunte dușmanii țării, gata să-și dea viața pentru țară. Istoria, ca materie de învățământ, are rolul hotărâtor în zidirea naționalismului adică a patriotismului autentic.

În încheiere trebuie să recunoaștem că nimic nu se poate obține fără o muncă intensă și permanentă, renunțând adeseori la timpul liber, efort pe care nu-l fac decât cei care găsesc satisfacție în bucuria roadelor muncii lor, aspect românesc distrus de opresiunea bolșevică în cei aproape 45 de ani de barbarie. Tainele trecutului stau permanent împietrite în jurul nostru, neclintite și mute ca mormintele moșilor noștri, destăinuindu-se doar celor care iubesc în tăcere trecutul, așa cum țăranul se-nchină în tăcere lângă mormintele străbunilor. Istoria își dezvăluie întregul adevăr numai acelor cercetători care, în ciuda îndepărtării de sat, mai dinainte cu generații, sau mai recent, au păstrat în suflet fiorul nevăzut al țăranului român, tăcerea încărcată de etnocultură a satului românesc.

INSCRIȚIA DE PE INELUL DE AUR DE LA EZEROVO

RADU GL. CONSTANTINESCU*

În 1912, într-un mic tumul funerar, pe hotarul satului Ezerovo districtul Prvomaj (nord-estul Bulgariei), s-au găsit mai multe obiecte de metal: o oglindă rotundă, un vas spart, o brățară ruptă, toate din bronz, o diademă, o lingură mică, două farfurii triunghiulare și un inel, toate din aur. Cel mai interesant obiect este inelul de 31,30 g cu disc mobil inscripționat (fig. 1).

Discul oval, cu dimensiunile 17 mm x 20 mm, se învâрте liber între capetele părții inferioare a inelului în formă de potcoavă, cu diametrul de 27 mm. Textul inscripției este cu litere grecești și, pe baza formei literelor dar și a lucrăturii inelului, diademei și oglinzii s-a stabilit că datează de la sfârșitul secolului al V-lea î. Chr. Textul nu are semne despărțitoare între cuvinte (scriptio continua) și ocupă una dintre suprafețele discului, cu excepția ultimelor patru litere care, (probabil) neîncăpând pe fața discului s-au gravat pe latura lui. În total sunt 61 de semne grafice (litere) scrise pe opt rânduri, respectiv: ΠΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣΝ / ΕΡΕΝΕΑΤΙΑ / ΤΕΑΝΣΚΟΑ / ΠΑΖΕΑΔΟΜ / ΕΑΝΤΙΑΕΖΥ / ΙΙΤΑΜΙΗΕ / ΠΑΖ / ΗΑΤΑ¹. Lectura acestor litere, una după alta, este ușoară, datorită raportului echilibrat și a alternanțelor dintre consoane și vocale, iar pronunția are o plăcută sonoritate, asemănătoare latinei.

Inscripția a fost și este considerată de cei mai mulți specialiști ca fiind printre foarte puținele texte în limba tracă și totodată cel mai lung text descoperit în această limbă. Până în prezent s-au încercat peste 20 de descifrări ale textului, între care cele ale lui D. Decev (1914, 1915, 1952, 1957), V. Părvan (1914), P. Kretschmer (1915), F.

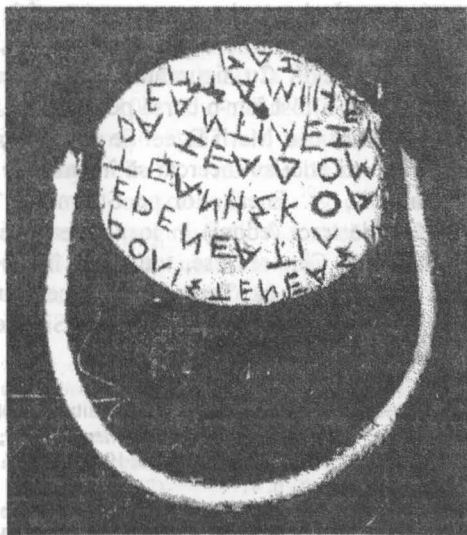

Fig. 1. Inelul de la Ezerovo. Muzeul de arheologie din Sofia (după Hr. Danov).

* Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu.

¹ B. Filov, în „Bulletin de la Société archéologique bulgare”, Sofia, III, 1912-1913, p. 202-223.

Ribezzo (1917), G. Seure (1920), V. Beşevliev (1927), C. G. Kurtides (1932), A. Blumenthal (1933), Vl. Georgiev (1957), W. Merlingen (1960) ş. a.²

Faptul că a fost găsit într-un mormânt şi că nu era un inel purtabil, având diametru cu mult mai mare decât grosimea unui deget uman, a condus pe unii cercetători la concluzia că ar fi un obiect cu caracter funerar³. Alţii consideră că inelul a fost un obiect pe care defunctul l-a avut în viaţă fiind. Traducerile făcute pornind de la una sau alta dintre ipoteze sunt considerate artificiale chiar contradictorii şi neverosimile⁴.

Pentru descifrarea inscripţiei am considerat necesară, mai întâi, cunoaşterea evenimentelor petrecute la sfârşit de secol V î. Chr. (conform datării inventarului funerar) în regiunea în care au fost îngropate obiectele amintite şi posesorul sau posesorii lor, adică bazinul Mariţei, anticul Hebrus⁵ „Tumultuosul, Năpraznicul?”. Pe acest teritoriu s-a format, pe la mijlocul secolului al V-lea î. Chr., sub conducerea lui Teres⁶ „Puternicul” sau „Victor(iosul)”, (sau Teres I pentru a-l deosebi de următorii regi cu acelaşi nume) un mare regat odris care se întindea de la Strymon⁷ („Râul”) la Pontul Euxin şi în nord până la Istros⁸ („Râul, Fluviul”) fiind „mai mare chiar decât restul Traciei”⁹. Cu siguranţă Teres (circa 450-431 î. Chr.), ca cei mai mulţi dintre urmaşii lui, a fost într-o cursă permanentă cu grecii pentru supremaţia teritoriilor de pe ţărmul nordic al Marii Egee. Se cunoaşte, spre exemplu, că în anul 465 î. Chr. 10.000 de colonişti atici au încercat să întemeieze în perimetrul tracic la Anádrimos („Nouă Drumuri”), gr. Eneahodoi pe Strymonul inferior, o aşezare grecească dar au fost înfrânţi de traci (edoni) în localitatea Drabeskos¹⁰ („Râul Nămolos, Nămolosa”). În anul 437 î. Chr. reuşesc, totuşi, să întemeieze aici oraşul Amphipolis. Tucidide¹¹ şi Herodot¹² scriu că Teres a avut cel puţin trei fii şi o fiică, măritată cu regele scit Ariapeithes. Fiii lui Teres, Sitalkes¹³ („Înţeleptul luminat?”), Sparadokos¹⁴

² I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. 2, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 40-41.

³ D. Decev, *Charakteristik der thrakischen Sprache*, Sofia, 1952, p. 88; H. Danov, *Tracia antică*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 71.

⁴ I. I. Russu, *op. cit.*, p. 41.

⁵ Numele râului ar putea proveni din rad. *obh-r-, *abh-r- „puternic, vehement”.

⁶ Rad. *ter- „tare, puternic” sau „Victor, Salvator” (W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, II, 2, Wien, 1893, p. 37; D. Decev, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957, p. 500-502; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 125).

⁷ Rad. *sreu- „a curge” (A. Walde, J. Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, II, Berlin, 1929, p. 703-703; W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 99; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 123).

⁸ Rad. *eis- „a se mişca, a curge” (A. Walde, J. Pokorny, I, 1927, p. 106-107; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 109).

⁹ Tucidide, *Războiul peloponezic*, II, 29; R. Vulpe, *La succession des rois odryses*, în „Istros”, Bucureşti, I, 1934, p. 230-248.

¹⁰ Rad. *dh(e)rābh- „drojdie” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, 1927, p. 854-856; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 105), aici cu înţelesul de nămol şi *eis- „a se mişca, a curge” (a se vedea Istros şi Oiscos).

¹¹ Tucidide, *op. cit.*, IV, 101.

¹² Herodot, *Istorie*, IV, 78-80.

¹³ Rad. *k'eu- „a lumina, strălucit” şi *tolk- care a dat sl. tŭlkъ „tâlc, înţeles” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 744; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 124). Partea finală -talkes s-ar putea traduce „înţelept, cugetător, învăţător, sfătuitor”. Xenofon povesteşte că a auzit în Asia Mică un trac incantând cântecul „Sitalkas”. De reţinut că zeul Apollo purta, chiar şi în sanctuarul său de la Delphi, epitetul Sitalkas, de unde ipoteza că Sitalkas era la traci numele sau epitetul unei divinităţi a luminii (M. Opperman, *Tracii între arcul carpatic şi Marea Egee*, Editura Militară, Bucureşti, 1988, p. 231).

¹⁴ Rad. *sper- „căprior de acoperiş” din care termenul tracic para „cetate” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 665; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 114) şi *dhegōh- „a arde”.

(„Incendiatorul/Distrugătorul de cetăți?”) și un altul cu numele necunoscut au domnit (sau cel puțin Sparadokos și Sitalkes) după moartea tatălui lor (care a trăit 92 ani). În războiul peloponesiac Sitalkes a fost un aliat al Atenei, chiar căsătorit cu o grecoaică (sora lui Nymphodoros din Abdera), iar fiului său Sadokos¹⁵ („Distinsul”, „Camaradul” sau „Bucur”) i s-a acordat cetățenia ateniană. Sub Sitalkes (431-424 î. Chr.), odrisii¹⁶ („trăitorii în cetăți”) au purtat războaie cu calchidienii, cu macedonienii (429/428 î. Chr.) și cu tribalii (424 î. Chr.). Sitalkes și-a extins regatul spre vest și nord încorporându-i, în general fără război, pe peoni, sinți, edoni¹⁷ („trăitorii în cetăți sau cetățenii” ori, dacă grecii i-au botezat astfel, atunci erau „plăcuții”), bisalți¹⁸ („sălășluitoarii”), besi¹⁹ „sălășluitoarii” sau „bogații”), dii²⁰ („divinii”) ș. a. Posibil ca Sitalkes să nu fi avut deplină autoritate asupra întregului regat odris, căci Xenofon²¹ amintește de un paradinast Maisades²² („Bogatul” ?), care domnea în Tracia de sud-est (peste melandiți, thyni și tranipsi²³ „prosperi ?”). Fiul lui Maisades, Seuthes II i-ar fi spus lui Xenofon că atunci „când puterea regatului odris a slăbit, tatăl meu a fost alungat și a murit de boală. Eu însă am crescut ca orfan la Medokos, regele de azi”. Sitalkes a fost rege până în anul 424 î. Chr. când, probabil, a fost ucis în luptă cu tribalii²⁴ („săliștenii” adică „așezații, sedentarii”). După el a venit la domnie nepotul său Seuthes²⁵ („Strălucitul”) numit și Seuthes I (424-410 î. Chr.), fiul lui Sparadokos. Dar, multe triburi subordonate lui Seuthes I și urmașilor săi (ex. bisalții, peonii²⁶ „Inchinătorii la Apollo”, „lecuitoarii” sau „îmbujorații ?”, crobzyii cainii, mezii²⁷ „Înălții sau luptătorii?”, geții²⁸ „vecinii ?”, edonii, orescii, derronii²⁹ „destoinicii, dărzii”, zeleei³⁰ „vinarii, podgoreni”, tyntenii) aveau și regi zonali. A fost căsătorit cu fiica regelui macedonean Perdikkas. Lui Seuthes I i-a urmat la tron Medokos³¹ („Chibzuitul”) sau Amadokos care a împărțit puterea cu prințul Seuthes II, pe care l-a

¹⁵ Rnd. *k'ad- „străluci, a se distinge” (W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 41) ori *süedh- „camarad, tovarăș, prieten” (W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 456) sau *sñād- „dulce, bucurie” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 316); I. I. Russu, *op. cit.*, p. 119.

¹⁶ Rnd. *odh- „incintă, gard de pari” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 121; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 113); după alți autori numele odrisilor s-ar traduce „Pădurenii” și ar fi în legătură cu întinsele stejărete existente pe cîmpul inferior al Hebrului (a se vedea H. Danov, *op. cit.*, p. 144-145, 162).

¹⁷ *Ibidem*, p. 15.

¹⁸ Rnd. *ū(c)ik'- „casă, așezare”.

¹⁹ Rnd. *ū(c)ik'- „casă, așezare” ori *ūesu- „bun, avut” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 310; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 94).

²⁰ Rnd. *diño- „ceresc, divin” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 772; W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 71; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 104).

²¹ Xenofon, *Anabasis*, VII, 2, 32.

²² Rnd. *ūesu- „bun, avut” (vezi nota 18).

²³ Rnd. *treu- „a prii, a prospera”.

²⁴ Rnd. *treb- „grindă, construcție de grinzi” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 757; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 135).

²⁵ Rnd. *k'cu- „a lumina, strălucit” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 365; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 122). Probabil la acest radical aparține și „învățatul” Zeuta, preot get amintit de Iordanes.

²⁶ De comparat cu Paeon „Apollo vindecătorul” ori cu gr. paionia „bujor”.

Rnd. *meg'h- „mare, înalt” ori *mag'h- „a lupta”.

²⁷ De comparat cu gr. ge(í)ton „vecin”.

²⁸ Rnd. *dher(c)g'h-, *dhor(e)g'h- „capabil, destoinic”.

²⁹ În concordanță cu trac. zilai „vin”.

³⁰ Rnd. *med- „a măsura, a chibzui” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 239; W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 59; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 111).

adoptat (Seuthes II controla sud-estul regatului odris). Reședința lui Medokos era, probabil, la Maroneia³² („Cetatea de la mare”), pe țărmul Mării Egee, căci acolo, se pare, au fost bătute monedele cu numele său. Următorul dinast a fost Hebryzelmos³³ („Sclipitoarea forță” sau „Strălucita putere”?) care a domnit puțin (386-383 î. Chr.) și care și-a bătut și el monede la Kypselă (localitate aflată aproape de vărsarea Hebrului în mare), probabil reședința sa regală. Xenofon notează că regii odrisi obișnuiau să apeleze la serviciile grecilor, chiar el punându-se în slujba lui Seuthes al II-lea. Din anul 383 î. Chr. urcă pe tron rege Cotys³⁴ („Războinicul” sau „Câinele”) zis și Cotys I care va domni un sfert de veac (până în 359 î. Chr.). La început proatenian (chiar cetățean de onoare al Atenei), din anul 365 î. Chr. intră în conflict cu atenienii în scopul de a-și extinde puterea asupra litoralului nordic al Mării Egee, asupra Chersonesului trac și asupra strămtorilor. Cinci ani mai târziu este foarte aproape de atingerea țelului său dar, în 359 î. Chr. a fost asasinat de doi (frați) greci din Ainos. Fiul său, Kersebleptes³⁵ („Speranța Chersonesului” ori „Răvnitorul Chersonesului”), nu a reușit să moștenească întreg regatul tatălui său. El a rămas stăpân pe partea estică a regatului (între Hebrus și Pontul Euxin), în timp ce Amadokos al II-lea și fiul său Teres al II-lea stăpâneau regiunea dintre Hebrus și Abdera, iar Berisades³⁶ („Strălucitul”) și fiul său Ketriporos au condus vestul regatului³⁷. După mai bine de un secol de înflorire, prosperitate și glorie regatul odris este cucerit în 341 î. Chr. de regele Filip al II-lea al Macedoniei.

În încercarea noastră de descifrare a înțelesului inscripției de pe inel, am pornit de la ipoteza plauzibilă că între limba tracă și cea greacă era o oarecare asemănare, rezultat nu numai al vecinătății dintre etnii și cetăți și al conviețuirii tracilor cu grecii în unele regiuni, cât și al relațiilor și interferențelor economice, culturale, religioase, maritale etc. (unele relatate mai sus). Inelul fiind un însemn al puterii am considerat că inscripția de pe el se referă (și) la regiunile componente ale regatului posesorului inelului. Majoritatea așezărilor grecești de pe țărmul nordic al Mării Egee și Mării Marmara au fost întemeiate în locul sau în vecinătatea unor localități trace mai vechi care, începând cu secolul VII î. Chr. au devenit colonii grecești sau au intrat sub sfera de influență a unor cetăți grecești. Așa, spre exemplu, Ainosul, Mesambria³⁸ („Cetatea mareață” ori „Cetatea luptătoare/vitează”?), Selymbria³⁹ („Cetatea sării?”) și altele. Ainosul aflat la gura de vărsare a Hebrusului, înainte de a fi colonizat (în secolul VII î. Chr.) de grecii din Eolia era, cum aflăm din Iliada⁴⁰, țara regelui trac Peiros. Dacă se acceptă această ipoteză a înrudirii limbii trace meridionale cu limba greacă sau ipoteza

³² Rad. *mari- „mare, lac, baltă, mocirlă” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 234; W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 95; I. I. Russu, *op. cit.* p. 111).

³³ Rad. *obh-r- „puternic, vehement, aprig” și *g'hel- „a sclipi”.

³⁴ De comparat cu gr. kotos „mânie”, gall. catu- „luptă”, macedorom. coti-coti, interjecție pentru chemat câinii. rom. cotei „câiei” (C. Drăgulescu, R. Drăgulescu, *Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacice. Denumirile dacice de plante*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2000, p. 54-55).

³⁵ Chersones + rad. *ûel- „a vrea” (I. I. Russu, *op. cit.*, p. 95).

³⁶ Rad. *bherek'- „a străluci” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 169; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 94).

³⁷ M. Oppermann, *op. cit.*, p. 93-100.

³⁸ Rad. *meg'h- „mare, înalt” ori *mag'h- „a lupta” și *ûer- „a închide, a acoperi; cetate” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 280-283; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 96).

³⁹ Rad. *sal-m- „sare, sărat” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 452; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 120).

⁴⁰ Homer, *Iliada*, VI, 519-520; Herodot scrie despre tribul ilir al enefilor.

existenței în limba tracă a unui număr apreciabil de influențe grecești, putem separa scrierea continuă de pe inel astfel (cuvintele din inscripție neputând avea decât terminații în vocale și în consoanele Σ, Ν, Ρ, Κ): ΠΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣ ΝΕΡ ΕΝΕΑ ΤΙΑΤΕΑΝ sau ΕΝΕΑΤΙΑ[Ε] ΤΕΑΝ ΗΞΚΟΑ ori ΗΞΚΟ Α ΠΑΖΕΑ sau ΠΑΖΕ Α ΔΟΜΕΑΝ ori ΔΟΜΕ ΑΝ ΤΙΑΕ ΖΥΙΤΑ ΜΙΗ ΕΡΑ ΖΗΑΤΑ Dintre cuvintele astfel separate putem traduce ΝΕΡ⁴¹ „bărbat”, ΠΑΖΕ(Α)⁴² „rege”, ΤΙΑΕ⁴³ „pământ, țărâm, ținut, țară” și ΖΗΑΤΑ⁴⁴ „aur, aurar”. E posibil ca ΤΕΑΝ⁴⁵ să fi însemnat „zeu, divin(itate)”, iar dacă termenul este ΤΙΑΤΕΑΝ s-ar putea traduce „divinul pământ” ori ar putea fi etnonimul tilatai(oi), trib care, precizează Tucicide⁴⁶ se interpunea (alături de treri) între regatul odrisilor și cel al tribalilor. Nu excludem nici ipoteza că ar fi vorba de un teonim. ΠΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣ este un antroponim, la fel, presupusul ΕΝΕΑ, iar ΗΞΚΟ(Α), ΔΟΜΕ(ΑΝ), ΖΥΙΤΑ și, eventual, ΕΝΕΑΤΙΑ[Ε]⁴⁷ ar putea fi etnonime și toponime. Dypta a fost un ținut în Tracia apuseană⁴⁸, dar erau și alte toponime compuse cu acest substantiv. În cazul în care literele formează cuvântul ΕΝΕΑΤΙΑ presupunem semantica „Nouă Hotare” sau „Nouă Țări”. Dacă ΕΝΕΑ este „(cifra) nouă” (ca în greacă) l-am putea lega și de ΝΕΡ și obținem termenul ΝΕΡΕΝΕΑ „Nouă bărbați”, adică tare cât nouă. ΔΟΜΕ(ΑΝ) poate fi cetatea Dimum (azi Belene-Bulgaria), la sud de Istru în jurul căreia locuiau tracii dimenses ori dymae, localitate pe Hebrul inferior. De subliniat că tot pe Hebrus (Marița), la vărsarea în mare, se afla localitatea (ținutul) Aenus sau Ainos, Enos („țara eneților”⁴⁹) care în tracă s-ar fi putut numi ΕΝΕΑΤΙΑ[Ε] și că tot pe Marița (cursul ei superior) se află și Ezerovo, unde s-a găsit inelul. În sfârșit ΗΞΚΟ se poate compara cu Oescus sau Oskios⁵⁰ („Râul”), actualul râu bulgăresc Iskăr, dar și cetate pe Istru, la vest de Dimum. Să nu uităm însă că la sud-est de Ezerovo exista în antichitate cetatea Uscudama cunoscută ca fiind

⁴¹ Rad. *ner-, *aner- „bărbat” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 332; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 113); conform și cu alb. njer „om”, gr. aner „bărbat”.

⁴² Rad. reg- „a (con)duce” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 362-365); și sub formele raizdos, razdos (I. I. Russu, *op. cit.*, p. 116).

⁴³ De comparat cu dac. toulbila „fierea pământului” (C. Drăgulescu, R. Drăgulescu, *op. cit.*, p. 100, 112), lat. tellus „pământ, țară, ținut, sol” și respectiv Tellus, zeiță arhaică romană personificând pământul și fertilitatea lui (Gaia). Există, de asemenea, etnonime și toponime în Tracia cu această temă (ex. Tilataioi, Toulous, Illicion ș. a.).

⁴⁴ Rad. *g'hel- „a sclipi, a străluci, galben, verde”.

⁴⁵ De comparat cu gr. theós „zeu, divinitate” și cu Theja, titanidă, mama lui Helios (Soarele).

⁴⁶ Tucicide, II, 100. Acești tilataioi traiau în Haemus în vecinătatea râului Oescus.

⁴⁷ De comparat cu numele localităților Aeneia din Golful Thermaic și Ainos sau Enos, de la gura Hebrusului. Despre ambele se spune c-ar fi fondate de Aeneas sau de eneji, trib frighian din Asia Mică (Paflagonia). Nu este vorba numai de relatările din Eneida lui Vergilius ci și de alte surse, inclusiv monede bătute de aceste cetăți în sec. VI-IV î. Chr.

⁴⁸ „per fines civitas Serd(icensium regione Dyptens(ium))” (V. Beșevliev, *Epigrafski prinosi*, Sofia, 1952, p. 33-35). În limba tracă dypta, dupa a fost cu siguranță și substantiv comun, având înțelesul de vale, trecătoare (pas sau vad), depresiune sau groapă (I. I. Russu, *op. cit.*, 105). Termenul poate fi comparat cu v. sl. dupina „groată”, eventual și cu rom. zdup „ocnă, temniță, închisoare”. Orașul Serdica (actuala Sofie) făcând parte din regiunea Dypta este logic ca ultimul toponim să se refere fie la bazinul superior al râului Oescus (Iskăr), fie în cel al râului Strymon (Struma) unde actualmente există, la sud-est de Sofia, localitatea Dupnița.

⁴⁹ Homer în *Iliada* (II, 851-852), enumerând triburile trace care sprijineau pe troieni, amintește de luptătorii din Paflagonia sau Țara Eneților (nordul Phrygiei) conduși de Pilemon. Poate ei au întemeiat cetatea Ainos, Enos, tc. Enez.

⁵⁰ Rad. *eis-, *ois- „a se mișca, a curge” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 106; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 113).

orașul oescilor. Litera A dintre ΗΞΚΟ și PAZE(A) ar putea fi o prescurtarea lui ΑΠΛΟ- ori ΑΒΡΟ- ambele cu înțelesul „puternic”.

Obținem o înșiruire de 12-15 cuvinte, unele cu semantică aproape sigură, altele cu etimologie incertă⁵¹, cuvinte care în ansamblu lor ne conduc spre diverse variante ale traducerii. Problema principală este aceea că avem în inscripție o serie de toponime și etnonime citate de antici din două sau mai multe regiuni ale Traciei. O primă variantă ar fi ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣ ΝΕΡ ΕΝΕΑ ΤΙΑΤΕΑΝ ΗΞΚΟΑ ΠΑΖΕΑ ΔΟΜΕΑΝ ΤΙΑΕ ΖΥΠΤΑ ΜΙΗ ΕΡΑ ΖΗΑΤΑ. Dacă am considera că ΕΝΕΑ este cetatea Enos, Ainos, ΗΞΚΟΑ cetatea Uscudama (țara oescilor), ΔΟΜΕΑΝ cetatea Dymae și ΖΥΠΤΑ unul dintre toponimele Dypta, să zicem Β(ο)urdipta⁵² atunci traducem: ROLISTENE (eventual AL LUI ROLISTENE), BĂRBAT⁵³ [DIN/PESTE] SACRUL ȚINUT AL ΕΝΕΤΙΛΟΡ, REGE [PESTE] OESCIA, DYMAE ȘI ȚΑΡΑ DYPTΕΙ. ΜΙΕ ΛΥCΡΑΤ (?) [DE] ΖΕΛΤΑ (adică ΑΥΡΑΡΥΛ). În această accepțiune Rolistene a domnit peste un regat de pe Hebrusul inferior. El ar fi putut fi, însă, un dinast de la gura Hebrusului până spre izvoarele râurilor Strymon, adică până în mai sus-menționatul „ținut Dypta” de la sud-est de Serdica (Sofia). În acest caz actuala localitate Ezerovo ar fi putut fi aleasă ca reședință fiind în mijlocul regatului. ΕΝΕΑ ΤΙΑΤΕΑΝ s-ar putea traduce și SFÂNTUL PĂMÂNT AL LUI ΕΝΕΑ, stăpânul inelului vrând să își arate descendența din troienii lui Aeneas. Numele posesorului inelului este alcătuit din doi termeni, Rolis- și -steneas ultimul fiind, probabil, traco-elen întâlnit și în antroponimele grecești Demosthenes (unul general atenian mort în 413 î. Chr., altul mare orator și om politic atenian, 384-322 î. Chr.), Antisthenes (filosof, elev a lui Socrate (444-365 î. Chr.), Eratosthenes (matematician, astronom și filosof, 275-195 î. Chr.), Cleisthenes (legiuitor atenian din sec. VI î. Chr. descendent al familiei Alcmeonizilor) ș.a. În greacă, poate și în traca sudică, st(h)énos însemna „forță, putere”. Partea inițială, Rolis, o regăsim și în numele regelui get Roles care stăpânea, în anii 30 ai secolului I î. Chr., un teritoriu aflat între Balcani și Dunăre la est de Dimum. Dacă radicalul Rol- este același cu cel din antroponimul regelui dac Oroles⁵⁴ „Vulturul”, atunci am putea traduce numele lui Rolistene „Forța vulturului” sau „Putenicul vultur”. Ținând seama de acestea am putea identifica în inscripție cuvântul ΝΕΡΕΝΕΑ „Nouă bărbați”, adică „Cel tare cât nouă”, epitet substantival (supranume) ce ar reflecta forța, puterea lui Rolistene.

O subvariantă ar invoca sprijinul divin în înscăunarea ca rege a lui Rolistene. ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣ ΝΕΡ ΕΝΕΑΤΙΑ[Ε] ΤΕΑΝ ΗΞΚΟΑ ΠΑΖΕΑ ΔΟΜΕΑΝ ΤΙΑΕ ΖΥΠΤΑΜ ΙΗ ΕΡΑ ΖΗΑΤΑ, ceea ce ar însemna: ROLISTENE, BĂRBAT [DIN]

⁵¹ A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, I-III, Berlin-Leipzig, 1930-1933; W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, Wien, 1893.

⁵² Erau cu siguranță mai multe toponime Dypta, Zypta. Chiar pe Hebrus (Marița), pe drumul principal Philippopolis (Plovdiv)-Adrianopolis (Edirne sau Odrin) este menționată (V. Beșevliev, *Zur Deutung der Kastellnamen in Prokops Werk „De Aedificiis”*, Amsterdam, 1970, p. 134-135) localitatea Β(ο)urdipta azi Dl. Hisar lângă Svilengrad (fost Mustafa Pașa), circa 30 km nord-vest de Edirne. Prima parte a toponimului trac ar putea proveni din i.-e. *bhordh- „vad” (din care germ. Furt, sl. brodu) ori i.-e. *bher- „a tăia” (din care m. ir. bern, berna „prăpastie”, toponimele trace și dace Bora mons, Boridava, Piroboridava).

⁵³ Formula antroponim urmat de substantivul bărbat era des uzitată și de greci. Strabon scrie Burebista aner Getes „hărbat get” și Deceneu aner goetes „bărbat șarlatan”.

⁵⁴ Rad. *or-, *er- „vultur” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 135; W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 10; I. I. Russu, *op. cit.*, 114).

ȚINUTUL ENEȚILIOR, ori [PESTE] ENEATIA[E] („NOUĂ HOTARE”, „NOUĂ ȚĂRI”⁵⁵) [DE] TEA (adică DIVINITATE) [ÎNĂLȚAT?] DIN OESCIA REGE [PÂNĂ LA] DYMAE [ȘI] ȚARA DYPTA. EU L-AM LUCRAT ZELTA (AURARUL). O subvariantă ar fi: ΠΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣ ΝΕΡ ΕΝΕΑ ΤΙΑΤΕΑΝ ΗΞΚΟΑ ΠΑΖΕΑ ΔΟΜΕΑΝ ΤΙΑΕ ΖΥΠΤΑΜ ΙΗ ΕΡΑ ΖΗΛΑΤΑ cu traducerea: ROLISTENE, BĂRBAT ENET [DE] TIATEA(S) („ZEIȚA/ZEUL PĂMÂNTULUI”, o divinitate locală) [UNS ?] ÎN OESCIA REGE ȘI PESTE DYMAE ȘI ȚARA DYPTA. EU AM LUCRAT [INELUL], ZELTA (AURARUL) ori ROLISTENE, BĂRBAT DIN ȚARA ENEȚILOR [DE] ZEI [PUS] REGE [PESTE] ȚINUTUL OESCIEI, DYMAE ȘI DYPTA. MIE LUCRAT (?) [DE] ZELTA (AURARUL) sau ROLISTENE BĂRBATUL [DIN/PESTE] SACRUL ENEATIA[E] [ȘI PESTE] OESCIA REGE [ȘI] DYMAE [ȘI] ȚARA DYPTEI. EU L-AM LUCRAT ZELTA (AURARUL).

Plauzibile ar fi și alternativele: (AL LUI) ROLISTENE, BĂRBAT [DIN] SFÂNTUL PĂMÂNT ENOS [ÎN] OESCIA REGE ȘI DYMAE [PÂNĂ ÎN] ȚINUTUL DYPTA. EU AM LUCRAT [INELUL], ZELTA (AURARUL) ori ROLISTENE (ALIAS) NERENEA PESTE SFÂNTUL PĂMÂNT AL OESCIEI REGE ȘI DYMAE [PÂNĂ ÎN] ȚINUTUL DYPTA. EU AM LUCRAT [INELUL], ZELTA (AURARUL). S-au poate aceasta mai apropiată de uzanțele timpului: ROLISTENE BĂRBAT DIN DIVINA VIȚĂ⁵⁶ A LUI ENEA DIN OESCIA REGE PÂNĂ LA DYMAE ȘI ȚINUTUL DYPTEI. DE MINE LUCRAT ZELTA (AURARUL). Nu este exclus ca ΗΞΚΟΑ să aibă înțelesul „a (de)curge, a proveni, a descinde” caz în care traducerea ar fi: ROLISTENE („FORȚA VULTURULUI”) NERENEA („TARE CÎT NOUĂ BARBAȚI”) DIN TILTEA (o divinitate tribală ?) DESCENDENT, REGE DE LA DYMAE PÂNĂ ÎN ȚINUTUL DYPTEI. EU L-AM FĂCUT sau MIE FĂCUT DE ZELTA („AURARUL”). Herodot⁵⁷ notează că regii traci „cinstesc îndeosebi pe Hermes și jură numai pe el, susținând că se trag din acesta”. Pornind de la acest citat și de la faptul că o serie de regi traci (inclusiv geți) au fost în același timp și preoți (Maro, Rhesos, Zalmoxis, Cosingas, Seuthes II, Seuthes III, Comosicus), soți ai unor zeițe (Cotys I) și chiar zei (Zalmoxis, Sitalkes ?) s-a tras concluzia că fiecare trib tracic își avea regele său zeificat, devenit chiar zeu suprem⁵⁸.

Așadar Rolistene ar fi putut fi rege peste o parte a Traciei, respectiv Odrysiei, fie cursul inferior al Hebrusului fie tot râul, ultima variantă explicând îngroparea lui la Ezerovo, căci dacă a fost rege odris de la Dymae la Dypta atunci ar fi putut avea reședința fie chiar în actuala localitate Ezerovo fie la Pulpudeva ori Uscudama. Presa din ultimii ani a anunțat cea mai mare descoperire privind civilizația tracă, mărețele temple de la Starosel lângă Plovdiv (Pulpudeva), deci aproape de Ezerovo⁵⁹.

⁵⁵ Cu înțelesul fie de așezări, cetăți, fie de ținuturi comparabile cu ale noastre „Țara Făgărașului”, „Țara Iașegului”, „Țara Oașului”, „Țara Loviștei” ș. a.

⁵⁶ Til cu înțelesul viță, vâstar ca în fitonimele rom. tilichin, tilipin, tulichină, tul(i)pină (Daphne sp.), t(i)uleu „tulpină” și cu semnificația substanțivului rom. tălaie „neam, viță, familie”.

⁵⁷ Herodot, IV, 7.

⁵⁸ I. H. Crișan, *Spiritualitatea geto-dacică*, Editura Albatros, București, 1986, p. 406-407. Dacă Rolistene se considera din neamul lui Aeneas implicit descindea din zei căci Aeneas era, conform legendei, fiul prințului troian Anchise și al zeiței Afrodită. Regii Troiei erau și ei de origine divină căci Ilos întemeietorul Troiei era fiul lui Tros și nepotul lui Dardan al cărui tată era chiar Zeus. Fiul lui Ilos a fost Laomedon iar acestuia i-a urmat la tron fiul său Podarce, cunoscut mai bine sub numele Priam, viitorul socrul al lui Aeneas.

⁵⁹ Ele ar putea fi necropole ale regilor odrisi așezate probabil în jurul unui centru religios, căci Kogaiononul,

A doua variantă pornește de la presupunerea că ΗΕΚΟΑ era „ținutul râului Oescus”, DOMEAN este cetatea Dimum sau tribul dimenses, TILTEAN tribul tilatailor, iar ΖΥΠΤΑ acea „regiune Dyptensium” de la cumpăna râurilor Oskios și Hebrus. Am avea atunci textul ΠΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣ ΝΕΡΕΝΕΑ ΤΙΑ[Α]ΤΕΑΝ ΗΕΚΟΑ ΠΑΖΕΑ ΔΟΜΕΑΝ ΤΙΑΕ ΖΥΠΤΑΜ ΙΗ ΕΡΑ ΖΗΑΤΑ cu traducerea: ROLISTENE NERENEA [PESTE] TILATEANI [ȘI] OESCI/OESCUS, REGE [ȘI PESTE] DIMENSI/DIMUM [ȘI] ȚINUTUL DYPTEI. EU L-AM FĂCUT sau MIE FĂCUT DE ZELTA („AURARUL”). În acest caz Rolistene ar fi putut fi rege peste o parte a Traciei, așa-numita Triballia, cu „capitala” la Oskios căci Ptolemaeus⁶⁰ scrie „Oescus al triballilor”. Ar fi greu de explicat în această situație înmormântarea lui la Ezerovo. Eventual ne-am putea folosi de faptul că tribalii au atacat adesea Odrisia (la începutul secolului IV î. Chr., în expansiunea lor temporară au ajuns până la Abdera, la vărsarea râului Nestos în mare⁶¹). Dacă Rolistene a domnit peste Triballia și a cucerit temporar teritoriile din sud, el cu oamenii săi de la Istru a putut, cucerii cetățile (ce au avut, probabil, alte nume înainte) și le-au zis în dialect moeso-tribal Pulpudeva⁶² „Cetatea Arsă/Incendiată?” și Uscudava?, Uscudama⁶³ („Cetatea oescilor”, adică a celor din Valea Oescului sau „Cetatea de pe râu”). De precizat că valea râului Oskios era un culoar frecvent utilizat pentru a traversa Munții Haemus, atât de către comercianți cât și de trupe în caz de război. Pe versantul sudic se urmăreau văile Strymonului, Nestosului ori Hebrusului.

Am tradus ΕΡΑ prin „lucrat”, „făcut” bănuind că lipsește litera inițială Δ care ne-ar sugera includerea cuvântului la rad. i.-e. *derǵ „a lucra”. Verbul există cu același înțeles „a face” în macedoromână (adaru), meglenoromână (dar, darari), lituaniană (daryti), letonă (darīt), alături de grecescul dráo „fac, dreg”⁶⁴.

Deși am propus mai multe variante ale traducerii inscripției de pe inelul de aur de la Ezerovo concluzia care se desprinde este una: inelul a aparținut unui bazileu trac, Rolistene, și a putut fi un însemn al puterii (folosit ca pecete ?). Existența podoabelor feminine alături de inel se poate explica prin jertfirea uneia dintre soțiile defunctului la moartea acestuia. Herodot (V, 8) povestește cum se făceau înmormântările tracilor bogați: „Expun timp de trei zile cadavrul; apoi jertfesc tot felul de animale și, după un mare ospăț, înainte de care îl jelesc pe mort, îl înmormântează pe cel răposat, fie arzându-l, fie îngropându-l. Ei ridică apoi o movilă și statornicesc felurite întreceri, la care răsplățile cele mai însemnate se dau luptelor în doi - cum este și firesc lucru”. Referindu-se la creștonii („sângeroșii, cruzii”) din sud-vestul Traciei, adaugă: „fiecare ține în căsătorie mai multe femei. Când unul din ei a murit, se iscă între femeile mortului mari neînțelegeri, iar prietenii își dau toată osteneala și arată o nespusă râvnă ca să afle pe care din neveste a iubit-o mai mult cel decedat. Femeia socotită vrednică să primească cinstirea este lăudată de bărbați și de femei; apoi e înjunghiată de ruda ei

muntele sacru, presupus de cei mai mulți a fi în Carpați, putea fi mai curând în Hemus sau chiar în Rodopi.

⁶⁰ Ptolemaeus, II, p. 105.

⁶¹ H. Danov, *op. cit.*, p. 124.

⁶² Rad. *pel- „a arde” și *dhe- „a așeza, a pune”, *dhe-u-a „așezare” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, I, p. 826; W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 9; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 101).

⁶³ Rad. *eis- „a se mișca, a curge”, respectiv „râu”; *dama ar fi putut însemna „zid, întăritură”

⁶⁴ I. I. Russu, *Einogeneza românilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 304-305.

cea mai apropiată. Și după aceea trupul acesteia este înmormântat împreună cu cel al hărbatului ei”.

O a treia variantă ar conduce spre ideea că Rolistene a fost un mare rege odris, stăpân peste Tracia de la gura Hebrusului (Dymae, Ainos) până la Istru (Oescus, Dimum), zona actualei localități Ezerovo fiind nu numai centru geometric al regatului ei și un presupus mare centru politic și religios, inclusiv necropolă a regilor odrisi și a familiilor lor.

Așadar Rolistene putea fi originar sau stăpân peste țara eneșilor (Aeneia în sud-vestul Traciei ori Aenus, Enos⁶⁵ în sud-estul ei) ori era din țara/neamul lui Aeneas. Rolistene a putut fi un rege care a domnit fie peste Tracia vestică dintre Haemus și Istru (Triballia), fie un dinast peste o parte ori întreg regatul odris. Conform primei ipoteze, pornind de la cunoscutele confruntări între tribali (incitați sau chiar conduși de Rolistene) și odrisi din anii 424 î. Chr. putem presupune că a fost contemporan cu Sitalkes. Ele s-au putut finaliza cu moartea amândurora (ori numai a lui Sitalkes). În orice caz Rolistene ar fi putut fi contemporan cu regii odrisi Teres, Sitalkes, Maisades, Seuthes I, Medokos (Amadokos) ori chiar cu Seuthes II și Hebryzelmos. A trăit fie în același timp ori după Teres (a doua jumătate a secolului al V-lea î. Chr.) sau cel mai târziu între Seuthes I și Hebryzelmos (deci între 410 î. Chr. și 386 î. Chr.).

Ce ipoteze se mai pot lansa în legătură cu identitatea lui Rolistene și cu domnia sa? O primă presupunere ar fi aceea că Rolistene este un alt nume a lui Teres (radicalii „ten-” și „ter-” având aceeași semnificație „tare”, „puternic”)⁶⁶. În acest caz a fost regele care, la mijlocul secolului V î. Chr., a pus bazele regatului odris, decedând spre sfârșitul aceluia secol, ceea ce corespunde cu datările inventarului funerar. Se pune, însă, întrebarea: un rege atât de puternic, (și neîndoiește bogat) ca Teres putea să aibă un inventar funerar atât de modest, fără armură (coif, pectoral, cnemide, centură) și arme, fără car, cal și harnașament (fruntar, aplice), fără rhyton ș. a. ? O explicație ar fi vârsta celui decedat (92 ani). Se poate presupune și un eventual rapt al unor obiecte din inventarul funerar (să nu uităm că descoperirea au făcut-o niște țărani chiar în timpul războiului balcanic din 1912). Ori, poate Rolistene a fost un paradinast de pe Hebrus, un rival al lui Teres. În sfârșit, aventurându-ne, presupunem că Rolistene a fost acel fiu nenumit al lui Teres, fratele lui Sparadokos și Sitalkes care s-a refugiat un timp, pentru a-și salva viața, la regele scit Octamasades (în acel timp Odrisia ajunsese să se învecineze cu Scythia). E posibil ca el să fi fost scurt timp rege înaintea lui Sparadokos și Sitalkes ori concomitent cu aceștia și să fi fost detronat de frații lui⁶⁷. Chiar în

⁶⁵ Orașul grec Enos (Ainos) de la gura râului Hebrus a fost inițial o cetate tracă (ca multe alte localități de pe țărmul egeic al Traciei). Homer ne relatează că aici își avea reședința conducătorul trac (cicon) Peiros, fiul lui Imbrasos. Cu siguranță „leagănul” regilor odrisi a fost regiunea dintre cursurile inferioare ale Hebrului și Nestosului unde s-au identificat presupusele lor reședințe: Cypsela, Maronia, Uscudama.

⁶⁶ Dar mulți dinști aveau nume cu această semnificație.

⁶⁷ Fratele lui Sitalkes, Sparadokos a fost (numit), pe baza monedelor bătute, prințul Olynthusului, ceea ce ne determină să credem că inițial frații au stăpânit, un timp, câte o parte a Odrisiei: probabil Sparadokos un teritoriu între Axios și Strymon, Sitalkes (și Rolistene ?) între Strymon și Hebrus și Maisades între Hebrus și Pontul Euxin. O situație de acest gen semnalăm și pe la mijlocul secolului IV. î. Chr., când acest teritoriu era împărțit între Berisades (și fiul său Ketriporos), Amadokos al II (cu fiul său Teres al II-lea) și Kersebleptes. Dar macedonenii cucerind în 432 î. Chr. Olynthusul, posibil ca Sparadokos să fi rămas fără regat ori cu un teritoriu mult mai mic. Nu este exclus ca Sparadokos să fi dorit să se extindă spre estul Odrisiei și să fi intrat în conflict cu frații lui sau cel puțin cu Sitalkes. Dealtfel, unii istorici presupun că acel frate al lui Sitalkes

aceeași perioadă prinții macedonieni Perdicas al II-lea și Filip și-au suprimat fratele mai mare, urmașul legal la tron, pentru a domni ei (între 440 și 414 î. Chr.), iar scitul Octamasades și-a detronat fratele vitreg, pe nume Skyles, fiul regelui scit Ariapeithes. Herodot⁶⁸ ne relatează că Skyles s-a adăpostit la curtea regelui odris Sitalkes. La rândul lui, acel frate al lui Sitalkes s-a refugiat la curtea regelui scit Octamasades, nepotul lui Sitalkes (căci mama scitului era sora regelui odris). Probabil cu sprijin scit, Rolistene a ajuns rege (în nordul Traciei). Din Triballia, Rolistene a încercat, probabil, să ocupe Odrisia (eventual chiar alături de Octamasades), mai ales după eșecul lui Sitalkes în Macedonia (428 î. Chr.). Pentru a-l răpi pe Skyles, Octamasades începuse pregătirile de război contra lui Sitalkes. În cele din urmă conflictul s-a stins, Sitalkes și Octamasades acceptând să facă schimb de frați. Se știe că Octamasades și-a decapitat imediat fratele, nefiind exclus ca Sitalkes să fi făcut același lucru ori, mai greu de crezut, să fi împărțit cu el regatul odris.

În toate variantele, ultimele cuvinte se referă la meșterul care a făcut inelul. În spațiul tracic s-au găsit mai ales vase de argint cu inscripții după același tipic, adică precizându-se proprietarul, reședința sa și meșterul (toreutul). Spre exemplu, pe unul din vasele de argint descoperite la Rogozen (Bulgaria) sunt inscripționate cuvintele grecești : KOTYS EG BEO DISLOIAS EPOIESE, adică AL LUI COTYS DIN BEOS. DISLOIAS L-A FĂCUT⁶⁹. Dar mult mai potrivită este comparația cu inscripția tot de pe un inel de aur și anume cel descoperit la Sucidava (Celeiu), în 1864. Localitatea se află peste Dunăre, față în față cu Oescus. Textul de pe inelul conține 27 litere grecești repartizate 9 pe fața internă a inelului și 18 pe cea externă. Ele sunt: BPΩAYΘPIC (interior) BEINΔPYHCOYAPOYΛON (exterior)⁷⁰. Inscripția este considerată de unii specialiști tracă iar despărțirea cuvintelor și traducerea lor dificilă. G. Seure⁷¹ presupune că textul avea următoarea semnificație: LUI BROLYTHRIBIS, FIUL LUI DRIAZIS, NĂSCUT LA ARRÔLES. D. Decev⁷² consideră că inscripția cuprinde doar trei antroponime trace: BROLYTHRISBEIN, DRYESoy și AROULON. Părerea noastră este că cei ce au încercat traducerea inscripției au greșit citind mai întâi textul de pe fața interioară a inelului. Acolo este, de fapt, finalul inscripției, respectiv semnătura meșterului. Ordinea cuvintelor în text este: BEINΔPYHC OY APOYΛON (sau OYA POYΛON) BPΩAYΘPIC iar traducerea: AL BINDREI DIN AROYLOS. BROLYSTHRIS [L-A FĂCUT] sau, eventual, AL BINDREI/BENDREI DE LA/A LUI ROYLIS ori A LUI AROYLOS. BROLYSTHRIS [L-A FĂCUT]. Inelul având diametrul doar de 15 mm nu putea aparține decât unei persoane foarte tinere și/sau gracile. Terminația -es a primului substantiv ar putea indica genitivul feminin singular. Inelul a fost făcut, deci, pentru tânăra și gingașa Beindra, nume cu rezonanță tracică. Beindra⁷³ s-ar putea traduce „Cântăreata, Fericita sau Norocoasa” ori „Fecunda”, iar

refugiat la sciți a fost chiar Sparadokos.

⁶⁸ Herodot, IV, 78-80.

⁶⁹ P. Alexandrescu, *Însemnări arheologice. Asupra tezaurului de la Rogozen (Bulgaria)*, în „SCIVA”, 38, 1987, 3, p. 233-244.

⁷⁰ Gr. G. Tocilescu, *Neue Inschriften aus der Dobrudscha*, „Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen”, XIV, Wien, 1894, p. 11.

⁷¹ G. Seure, în „Revue des études anciennes”, Bordeaux-Paris, XXII, 1920, p. 11-12.

⁷² D. Decev, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957, p. 93 și 166.

⁷³ Rad. *bhend- „a cânta, a suna frumos” din care probabil și v. ind. bhadrá „fericit, bun, favorabil; noroc”;

Brolysthris⁷⁴ „Bărbierul”. Textul poate fi în greacă și doar substantivele proprii trace. Ultimul antroponim pare să aibă al doilea termen (–thris) grec, pentru traci (cel puțin pentru cei nordici) nefiind caracteristică tenna aspirată th.

Inscripția de pe inelul de aur de la Ezerovo ne poate relatea, deci, următoarele mesaje: orfevrul Zelta („Aurarul”) i-a confecționat bazileului Rolistene acest inel fie pentru a-i servi în viață ca însemn al puterii (eventual sigiliu), fie după decesul regelui pentru a transmite posterității sau lumii de dincolo măreția stăpânului inelului. Ea mai conține informații referitoare la ținutul pe care îl stăpânea Rolistene, la originea lui reală sau declarată și puterea (forța) deținătorului inelului.

Inscripția confirmă spusele unor istorici antici, între care și Aelianus, cum că „la vechii traci nimeni nu cunoștea slovele”⁷⁵. Cel puțin unii principii și nobili traci cunoșteau scrierea și cu atât mai mult cei meridionali care aveau contacte cu grecii.

THE INSCRIPTION OF EZEROVO GOLDEN RING

Abstract

The author suggests some readings and translations of the inscription of the Ezerovo (Bulgaria) golden ring. Even if several variants of translation are proposed all of them offer the same information relating to the ring owner (the king Rolistene), the origin of dynast (Enet or Aeneas's descendant), the ruled territory (Odrysia, the Hebrus basin or Triballia) and the name of goldsmith (Zelta).

ori rad. . *bhend- „a lega”, probabil și cu înțelesul „a rodi”. De comparat și cu antroponimele trace Mendidora sau Mendidora, Bendina, Bendiphanes, Mendis sau Bendis, ultimul și teonim (I. I. Russu, *op. cit.*, 1967, 93-94). Nu este exclus ca Beindra să fi avut același înțeles ca rom. mândra.

⁷⁴ În conformitate cu traco-frigianul brilo „bărbier, băiaș” din rad. *bhrei- „a tăia” (A. Walde, J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 194; W. Tomaschek, *op. cit.*, II, I, p. 7; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 96).

⁷⁵ Aelianus, *Var. hist.*, VIII, 6.

CÂTEVA PIESE ARHEOLOGICE INEDITE DESCOPERITE ÎN VECHILE SĂPĂTURI DIN AȘEZAREA GETICĂ DE LA CETĂȚENI

DRAGOȘ MĂNDESCU*

Din vechile campanii de săpături arheologice efectuate timp de aproape două decenii (1940-1941, 1956-1972) la Cetățeni (jud. Argeș) de către Dinu V. Rosetti, cercetări rămase în cea mai mare parte inedite, în colecția Muzeului Județean Argeș sunt păstrate o serie de piese relevante pentru arheologia geto-dacă a celei de-a doua epoci a fierului. Am ales pentru o binemerită și justificată (chiar dacă atât de tardivă) introducere în circuitul științific patru dintre aceste descoperiri: o piesă ceramică, două podoabe și o unealtă. Documentația de șantier lipsind, singurele mărturii ce indică proveniența lor certă de la Cetățeni sunt însemnările din registrul inventar, uneori dublate de marcajul de șantier.

Bol cu decor în relief (Fig. 1/1). Este o imitație locală, getică, după cupele deliene. Partea inferioară, pe care este reprezentat decorul în relief, este realizată în tipar, iar partea superioară (buza) este modelată la mână. Din lut fin, de bună calitate, bine frământat, bolul are culoare cenușie închis rezultată în urma arderii reducătoare. Buza este ușor îngroșată și răsfrantă în exterior. Zona decorată este separată de cea neornamentată printr-un registru îngust cu linie în zig-zag. Decorul jumătății inferioare se înscrie în al treilea tip de decor („bols à godrons”) după tipologia Vulpe / Gheorghii¹, fiind alcătuit din motive de grupuri de câte trei globule dispuse vertical, unite între ele cu o linie dreaptă alternând cu palmete vegetale stilizate. Înălțimea = 7,5 cm; diametrul gurii = 9,6 cm. Nr. inv. I.V. 1090. Bolul prezentat nu este singurul exemplar din această categorie ceramică descoperit la Cetățeni; alte două fragmente din părțile inferioare ale unor imitații autohtone de cupe deliene sunt cunoscute tot din vechile săpături². Bolurile cu decor în relief, replici autohtone ale prototipurilor produse la Delos și la Megara, cunosc o răspândire preponderent sudică (în special în Câmpia Munteană) și ceva mai rară în est (Moldova), pentru ca în Transilvania acestea

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ A. Vulpe, M. Gheorghii, *Bols à reliefs de Popești*, în „Dacia, N. S.”, 20, 1976, p. 172.

² D. V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni*, în „Materiale și cercetări arheologice”, 8, 1962, p. 86, fig. 6/4 și 7/1. A. Vulpe, M. Gheorghii, *op. cit.*, 177-178 și fig. 3, punctul 8, menționează nu mai puțin de 14 fragmente de boluri getice cu decor în relief descoperite la Cetățeni, existente în colecțiile muzeelor din Pitești și Câmpulung.

să fie apariții foarte rare (Piatra Craivii, Sighișoara, Țigmandru etc.)³. Perioada lor de maximă răspândire este considerată cea cuprinsă între mijlocul sec. II și mijlocul sec. I a.Chr.⁴. Chiar dacă marea majoritate a acestei categorii ceramice este realizată la roată și în tipar, nu lipsesc nici exemplarele cum este cel de la Cetățeni, a căror parte superioară este modelată la mână – amintim aici bolurile descoperite la Sprâncenata⁵ sau fragmentul de la Slimnic⁶.

Dintre piesele de port și podoabă descoperite la Cetățeni, numai câteva au atras atenția specialiștilor, și ne referim aici la cele cu caracter spectacular sau cu relevanță cronologică: podoabele din complexe funerare și de cult⁷, fibulele (o multitudine de tipuri: de schemă Latène B2 cu arcul modelat în formă de opt, de schemă Latène C1, Kostrzewski B, cu arcul în formă de scut rombic, „linguriță”, Jezerine, *kräftig profilierte Fibel*, Nauheim, Almgren 236-*Doppelknopffibel*)⁸, colierul (lanțul) din 16 segmente din sârmă de argint răsucită, descoperit în 1961 într-unul din morminte⁹, sau mica piesă în formă de corn (simulacru de *rhyton*?) obținută prin rulara unei foițe de aur, descoperită în 1960 pe terasa de pe malul stâng al Dâmboviței „în sectorul cu locuințe”¹⁰. Piesele „ordinare”, comune, au fost până acum, pe nedrept, ignorate. Două dintre acestea le prezentăm în continuare.

Brățară (Fig. 1/2). Este realizată din sârmă de fier, cu capetele petrecute și răsucite. Se mai păstrează doar unul dintre capete, fragmentar, prins de partea (terminația) opusă. Pe corp sunt patru mici inele mobile, tot din sârmă de fier. Grosimea sârmei = 0,2 cm; diametrul maxim = 8 cm; diametrul maxim al inelelor = 1 cm. Nr. inv. I.V. 975. Acest tip de brățară (tipul Rustoiu 2a) este comun culturii geto-dace clasice¹¹; dintre numeroasele exemplare descoperite în Dacia, analogiile cele mai apropiate pentru piesa prezentată aici, lăsând deoparte numeroasele exemplare de

³ I. Cassan-Franga, *Contribuții la cunoașterea ceramicii geto-dace. Cupele „deliense” getice de pe teritoriul României*, în „Arheologia Moldovei”, 5, 1967, p. 7-35; A. Vulpe, M. Gheorghiuță, *op. cit.*, p. 167-198; M. Turcu, *Les bols à reliefs des collections du Musée d'Histoire du Municipie de Bucharest*, în „Dacia, N. S.”, 20, 1976, p. 199-204; N. Conovici, *Cupele cu decor în relief de la Crăsan și Copuzu*, în „SCIVA”, 29, 1978, 2, p. 165-183; C. Popescu, *Original și imitație în cultura materială a geto-dacilor. Boluri cu decor în relief*, în „Angustia”, 5, 2000, p. 235-264; I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania*, Biblioteca Muzeelor, București, 1969, p. 199-204; p. 137-140 și fig. 63, pl. CLXX-CLXXI;

⁴ M. Babeș, *Problèmes de la chronologie de la culture gèto-dace à la lumière des fouilles de Cărlomănești*, în „Dacia, N. S.”, 19, 1975, p. 136 și fig. 7: cupele cu decor în relief fac parte din grupa de asocieri definitorie pentru orizontul I al culturii geto-dace clasice.

⁵ C. Preda, *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Dava de la Sprâncenata*, Biblioteca de Arheologie 47, București, 1986, p. 90-91 și pl. XXXVIII/1; XXXVIII/4.

⁶ I. Glodariu, *Așezări dacice și daco-romane la Slimnic*, Biblioteca de Arheologie 39, București, 1981, p. 34 și fig. 43/4.

⁷ D. V. Rosetti, *Au fost amazoane în Dacia?*, în „Magazin istoric”, 3 (11), 1969, coperta III.

⁸ Fl. Mîrțu, *O fibulă de tip celtic și o monedă macedoneană de la Antigona Gonatas descoperite la Cetățeni-Muscel*, în „SCIV”, 16, 1965, 3, p. 571 și fig. 1; M. Babeș, *Stațiunea geto-dacă de la Cetățeni. Descoperiri și informații recuperate*, în „SCIVA”, 50, 1999, 1-2, p. 26, 29 și fig. 9-10; D. Măndescu, *Fibule din colecția Muzeului Județean Argeș, Pitești*, în „Argessis”, 8, 1999, p. 10-11 și fig. 14, 16-20, 23-27.

⁹ R. Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, Monumentele patriei noastre 25, București, 1966, fig. 38; Fl. Mîrțu, *Contribuții la cunoașterea vieții dacilor de pe valea superioară a râului Dâmbovița*, în „Studii și articole de istorie”, 5, 1963, p. 21.

¹⁰ Fl. Mîrțu, *Fragmente de rhyton ceramic geto-dacic descoperit la Cetățeni-Muscel*, în „SCIV”, 15, 1964, 4, p. 533 și fig. 3.

¹¹ A. Rustoiu, *Metallurgia bronzului la daci (sec. II î.Chr. – I p.Chr.)*. Tehnici, ateliere și produse de bronz, Bibliotheca Thracologica 15, București, 1996, p. 94.

brăţări cu capetele înfăşurate (tipul Horedt D3a), realizate din argint, descoperite în tezaurele dacice¹², sunt constituite de două brăţări din dava de la Brad¹³ şi încă una de la Poiana¹⁴, datate în sec. I a.Chr. – I p.Chr.

Pendantiv (Fig. 1/3). Este realizat din bronz, prin turnare. Partea de sus este transformată într-o mică verigă, pentru prindere, iar cea de jos are forma unei terminaţii cu trei mici proeminente. Lungimea = 3,2 cm. Nr. inv. I.V. 976. Alte două pendantive de acelaşi tip au fost descoperite în zona argeşeană, la Conţeşti „Lacul lui Bărcă”¹⁵ şi la Mozacu, „Troia”¹⁶, iar alte trei analogii pentru piesa de la Cetăţeni sunt cele de la Căndeşti (jud. Vrancea), Sighişoara-Wietemberg şi Şeica Mică¹⁷. Pentru încadrarea cronologică a acestui tip de pendantiv cel mai relevant context este cel de la Conţeşti, unde o monedă de Dyrrachium şi o fibulă ce se apropie de tipul B Kostrzewski permit datarea la sfârşitul sec. II şi începutul sec. I a.Chr.¹⁸. Cele trei descoperiri din estul judeţului Argeş, făcute pe un spaţiu relativ restrâns (65 km între punctele extreme Cetăţeni şi Mozacu) ne îndreptăţesc să considerăm aşezarea geto-dacă de pe valea superioară a Dâmboviţei un posibil centru de producere a acestui tip de podoabă, mai ales că există certitudinea funcţionării aici a unui atelier de bronzier¹⁹. În aceşti mici pendantivi cu decor globular la capătul inferior trebuie văzute, practic, replicile autohtone ale prototipurilor contemporane din lumea celţilor estici, piese ce s-au bucurat de un real succes începând cu perioada mijlocie a Latène-ului est-central european²⁰ şi continuând în etapa târzie, oppidană, a culturii celtice dunărene²¹. De altfel, aceasta nu este singura influenţă celtică în domeniul pieselor de port şi podoabă de la Cetăţeni, şi ne referim aici în special la fibula de schemă Latène timpurie cu arcul îndoit în formă de opt²² şi la lanţul alcătuit din segmente de sârmă de argint torsadată²³.

Braţ de compas (Fig. 1/4). Este din fier, cu secţiunea circulară în zona mediană (diametrul maxim = 0,7 cm) şi rectangulară la extremităţi. Partea inferioară se termină cu un vârf ascuţit. Partea superioară mai păstrează nitul cu ajutorul căruia se prindea de celălalt braţ. Lungimea = 22,2 cm. Nr. inv. I.V. 1126.

¹² K. Horedt, *Die Dakischen Silberfunde*, în „Dacia, N. S.”, 17, 1973, p. 139, fig. 6/D3a.

¹³ V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bibliotheca Thracologica 10, Bucureşti, 1995, p. 237 şi pl. 206/9, 17; 207/11.

¹⁴ S. Teodor, *Objets de parure de Piroboridava (Polana, dép. De Galaţi)*, în vol. *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations*, I, Bucureşti, 1997, p. 392 şi fig. 2/5-6, 10.

¹⁵ A. Vulpe, E. Popescu, *Une contribution archéologique à l'étude de la religion des Gêto-Daces*, în „Thraco-Dacica”, I, 1976, p. 219 şi fig. 5/7.

¹⁶ Inedit, descoperită prin perieghetză, într-o aşezare getică, de prof. Ion Nania din Piteşti. Îi mulţumim şi pe această cale pentru permisiunea de a examina piesa aflată în colecţia personală.

¹⁷ A. Rustoiu, *op. cit.*, p. 122 („pendantive cruciforme”) şi fig. 86/2.

¹⁸ A. Vulpe, E. Popescu, *op. cit.*, p. 222-223, fig. 5/1 şi fig. 7.

¹⁹ D. Măndescu, *Atelierul de producere a podoabelor de bronz din dava getică de la Cetăţeni*, în „Sargetia”, 2002, sub tipar.

²⁰ J. Filip, *Keltové ve střední Evropě*, Monumenta Archaeologica V, Praga, 1956, p. 163 şi fig. 50/7 (Ponětovice), pl. 104/16 (Keréstur).

²¹ M. Szabo, *Les Celtes de l'Est. Le second Age du Fer dans la cuvette des Carpates*, Paris, 1992, p. 181.

²² Fl. Mîrţu, *O fibulă de tip celtic şi o monedă macedoneană de la Antigon Gonatas descoperită la Cetăţeni-Muscel*, în „SCIV”, 16, 1965, 3, p. 571 şi fig. 1.

²³ A. Rustoiu, *Influences celtiques dans l'orfèvrerie dacique du I-er siècle av. J.-C.*, în vol. *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations*, I, Bucureşti, 1997, p. 154.

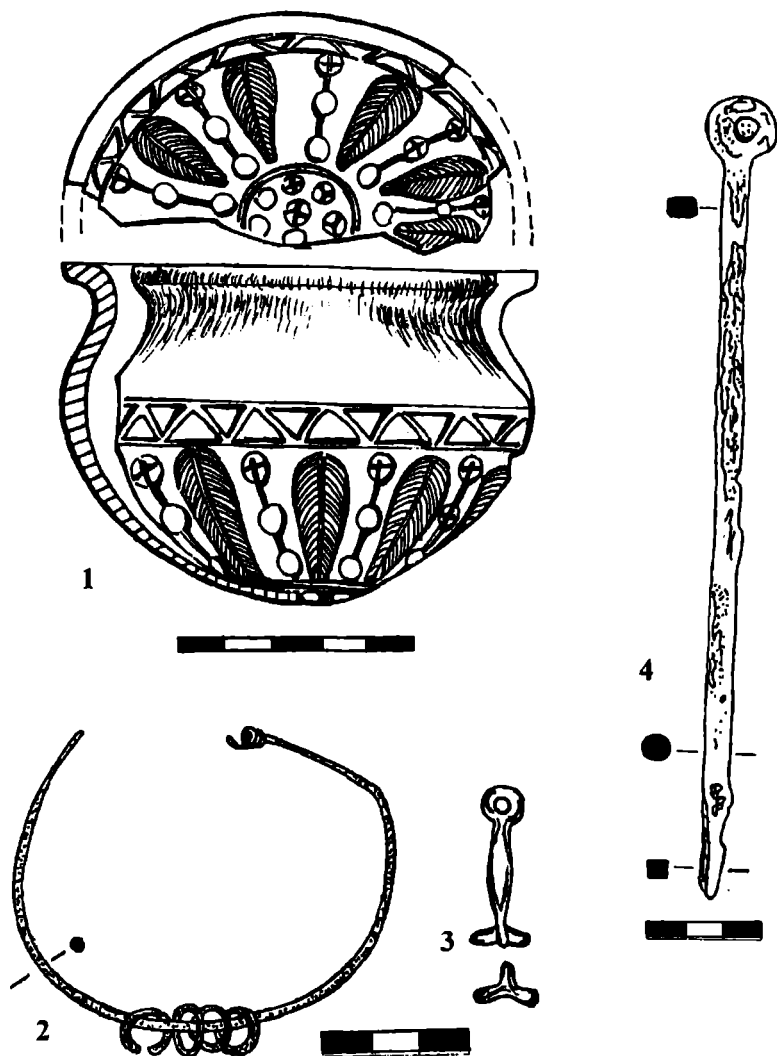

Fig. 1. Cetățeni. 1 bol cu decor în relief, 2 brățară, 3 pandativ, 4 braț de compas. 1 - ceramică; 2, 4 - fier; 3 - bronz.

Compasul fragmentar de la Cetățeni, un import din lumea romană, fără îndoială, este primul instrument de acest fel cunoscut în spațiul getic de la sud de Carpați. Importanța acestuia este subliniată și de faptul că cele cinci compasuri descoperite la Grădiștea Muncelului²⁴, la care se pot adăuga un număr egal de piese (însă mult diferite ca formă), descoperite în ultimul nivel (sec. I p.Chr.) al davei de la Brad²⁵ erau, până acum, singurele exemplare cunoscute din întreaga Dacie. Datarea pieselor din capitala Daciei preromane, practic identice cu compasul de la Cetățeni, a fost stabilită pentru primii ani ai sec. II p.Chr., deoarece toate au fost găsite în complexe incendiate în timpul celui de-al doilea război dacic al împăratului Traian²⁶.

Chiar dacă ne rămân necunoscute contextele, eventual complexele închise cărora le-au aparținut, piesele descoperite la Cetățeni prezentate mai sus contribuie la sporirea repertoriului acestor descoperiri pentru spațiul geto-dacic din cea de-a doua epocă a fierului. Punerea lor în circulație științifică încearcă, pe cât posibil, să repare o regretabilă stare de lucruri datorată nepublicării sistematice a materialelor descoperite în vechile săpături, situație care, în timp, a fost total nefavorabilă așezării geto-dace de la Cetățeni.

SOME UNEDITED ARCHAEOLOGICAL ARTIFACTS FOUND IN THE FORMER RESEARCHES IN THE GETIAN SETTLEMENT AT CETĂȚENI

Abstract

After 40 years from their discovery, are offered now to scientific circuit few artifacts from Getian station of Cetățeni (Argeș County), preserved in the District Argeș Museum's collections. From ceramics domain is published here a Getian specific imitation after the bowls from Delos and Megara with embossed decoration. Among the ornaments from Cetățeni are presented here an iron bracelet, and a bronze pendant. In the final part of article is presented a fragmentary compass, the first ever found in a Getian settlement southern of Carpathians Mountains. The archaeological material published here is contributory to increase the repertoire of these discoveries from the Geto-Dacian epoch.

Explanation of the figure:

Fig. 1. Cetățeni. 1 bowl with embossed decoration, 2 bracelet, 3 pendant, 4 compass fragmental. (1-clay, 2, 4-iron, 3-bronze).

²⁴ I. Glodariu și E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979, p. 87 și fig. 47/8-12.

²⁵ V. Ursachi, *op. cit.*, p. 121 și pl. 5/6, 11-14.

²⁶ I. Glodariu și E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 88.

„TROIANUL“ ÎN UNELE SURSE ROMÂNEȘTI RELATIVE LA SPAȚIUL ARGEȘEAN

COSTIN CROITORU*

Urmele lăsate de activitatea armatei romane reprezintă cele mai numeroase vestigii ale cuceritorilor, acestea fiind întâlnite pe toată suprafața provinciei Dacia. Frecvența lor este explicată prin nevoile de supraveghere a populației autohtone (Tacitus, *Historiae*, III, 46, 2: *Dacorum gens numquam fida*) și de cerințele de apărare împotriva atacurilor „din afară“.

Între acestea, strict legată de traducerea în practică a mentalităților strategice romane este ridicarea imediată, într-un teritoriu nou cucerit, a două tipuri de construcții liniare: *vallum* și *via militaris*. Dacă primele despart, „ermetizează“ fie și din punct de vedere local *Orbis romanus* de *Barbaricum*, ultimele fac legătura între diverse puncte strategice, favorizând deplasarea rapidă, și deci eficientă, a trupelor romane. Numărul mare al vestigiilor ce reprezintă astfel de construcții nu face decât să probeze importanța provinciei Dacia în cadrul sistemului defensiv roman.

Și unele și altele au intrat în limbajul popular sub denumirea de „troian“, fiind înregistrate ca atare în documentele medievale¹ și în istoriografia mai veche a chestiunii², ca o reflexie a activităților constructive ale cuceritorului Daciei. Perioada modernă a înregistrat noi direcții de cercetare interdisciplinară. Astfel, s-au fundamentat două orientări majore. La originea cuvântului ar sta fie amintirea împăratului Traian³, fie împrumutul, pe filieră slavă, a divinității de iarnă a drumurilor

* Muzeul Județean de Istorie Galați.

¹ DRH, A (Moldova), I, nr. 149 (a. 1520); B (Tara Românească), II, nr. 105 (a. 1512-1513); 114 (1531); 156 (1533). Se pare că prima mențiune scrisă a unui *troian* apare într-un document datat în 8 ianuarie 1394, Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor. I. Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432)*⁴, București, 1942, p. 485.

² Trecere în revistă la N. Plopșor, *Troianul*, în „Arhivele Olteniei“, VI, 29-30, 1927, p. 69-80 (cu referiri la însemnările următorilor autori: Miron Costin, Nicolae Costin, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, Le Comte Marsigli, Fr. Jos. Sulzer, Dionisie Fotino, Aug. Treb. Laurian, Alex. Odobescu, Ing. Popovici, V. Dumitrescu, Gr. Tocilescu); Adolf Armbruster, *România românilor. Istoria unei idei*, București, 1972, p. 105, 107, 169, 223-224 (cu referiri la însemnările următorilor: Martin Bielski, Iacob Sobieski, François Gaston de Béthune, Philippe Dupont, Fr. Radzewski, Friederich Schwanz von Springfels, Michael Schendos Vanderbech, S. Köleseri).

³ Al. Odobescu, *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, Paris, 1868, p. 7; N. Gostar, *Sur l'inscription de Ti. Claudius Maximus de Gramment (Macedonie)*, în vol.: *Epigraphica. Travaux dédiés au VIIe Congrès d'épigraphie grecque et latine*, Constantza, 9-15 septembrie, 1977, p. 80; I. Donat, în „Lucașul“, XXI, 11 (829), 1978.

și zăpezilor, *Troian*⁴. Observația că în numeroase inscripții *Optimus Princeps* poartă cognomenul *Troianus*⁵ a soluționat întrucâtva această chestiune.

Deși nefondat⁶ din punct de vedere științific, căci face trimitere la situații care nu au nici o legătură cu realitatea istorică ce a stat la baza ridicării valurilor de pământ, termenul⁷ este utilizat și de majoritatea istoricilor moderni⁸, preocupați de această temă.

Problema cea mai interesantă, și singura în măsură să explice rostul acestor fortificații liniare, este data construirii lor. În timp, valurile au fost modificate, completate sau părăsite, în funcție de necesitățile din teren. După recuceririle constantiniene o parte dintre ele au fost refăcute, lucru dovedit de stratigrafia valului și de profilul șanțului⁹. Modificările ulterioare, intervenite la anumite perioade de timp, fac aproape imposibilă stabilirea datei inițiale la care au fost ridicate aceste fortificații¹⁰. Relativ la această chestiune, cercetările istorice au scos la iveală rezultate din cele mai diverse. Elocvent este faptul că până în prezent cei care s-au ocupat de această chestiune nu au găsit încă un punct de vedere unanim acceptat care să impună definitiv în istoriografie o dată la care s-ar fi ridicat măcar una dintre fortificațiile liniare romane de la Dunărea de Jos. Ipotezele cronologice ale ridicării și funcționării valurilor de pământ – trei în Muntenia și Oltenia („Brazda lui Novac de sud“, „Brazda lui Novac de nord“ și *limes transalutanus*) și patru în sudul Moldovei și Bugeac (valul Traian-Tuluțești, valul dintre Vadul lui Isac și Lacul Sasâc, valul dintre Lacul Cahul și Lacul Cartal, „valul lui Athanaric“) – se întind pe parcursul celor patru secole ale stăpânirii romane în Dacia. Mai mult, în cazul unora dintre aceste fortificații nici nu s-a stabilit cu precizie traseul exact...

La investigarea incompletă a unor astfel de construcții, identificate în teren încă din secolul XIX, s-au adăugat distrugerile naturale sau umane, survenite în urma acțiunii agenților externi ori a diverselor măsuri de amenajare a solului și de

⁴ Al. Philippide, *Originea românilor*, I, Iași, 1925, p. 276; O. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, București, 1929, p. 265; N. Drăganu, *Românii în veacurile IV – XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 186, n. 1. Mai recent vezi Al. V. Boldur, *Originea și sensul cuvântului „troian“ după surse străine și românești*, în „Acta Moldaviae Meridionalis“, IX-XI, 1987-1989, p. 109-123.

⁵ În același context mai sunt amintite: *legio II Trolana*, *Paptria Trolana*, *Troianus Decius*. Vezi M. P. Speidel, *The Captor of Decebalus. A new Inscription from Philippi*, în „JRS“, LX, 1970, p. 142 = idem, *Ranisstorum, ultimul punct de sprijin al lui Decebal*, în „ActaMN“, VII, 1970, p. 142; R. Vulpe, *Les Valla de la Valachie, de la Basse Moldavie et du Boudjak*, în vol. *Actes du IXe Congrès International d'études sur les Frontières Romaines*, Mamaia, 6-13 septembre, 1972, București-Köln-Wien, 1974, p. 267, n. 1; Constantin C. Petolescu, *Varia Daco-Romana. III. Troianus in epigrafi latină*, în „Thraco-Dacica“, IV, 1-2, 1983, p. 143-145.

⁶ Sensurile termenului „troian“ se regăsesc la C. Noica, *Rostire filozofică românească - troienire*, în „Cronica“, II, 50 (76), 1967, *passim*.

⁷ Pentru etimologia cuvântului „troian“ a se vedea Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 299.

⁸ D. Tudor, *Oltenia romană*¹, București, 1968, p. 261 și urm. (în continuare OR¹); M. Brudiu, *Cercetări privind valurile antice din sudul Moldovei*, în vol. *Din istoria Europei romane*, Oradea, 1995, p. 234-238; Ioana Bogdan-Cătănicu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman*, Alexandria, 1997, p. 89; Constantin C. Petolescu, *Dacia și Imperiul Roman. De la Burebista până la sfârșitul Antichității*, București, 2000, p. 161, 198, 199, etc.

⁹ Costin Croitoru, *Sudul Moldovei în cadrul sistemului defensiv roman. Contribuții la cunoașterea valurilor de pământ*, în „Acta Terrae Septemcastrensis“, Sibiu, I, 2002, p. 107-120.

¹⁰ Idem, *Stabilirea unei metodologii de restrângere a cronologiei fortificațiilor liniare romane din provincia Dacia*, lucrare susținută la Sesiunea de Comunicări Științifice a Muzeului Județean Câmpulung-Muscel, 11 iulie 2003.

construcții. În astfel de împrejurări, cercetările ulterioare s-au dovedit de multe ori puțin productive iar concluziile parțiale și fragile. Expresia acestei situații se regăsește într-o observație statistică ce reflectă faptul că în ciuda secțiunilor practicate și a râvnei arheologilor, volumul de informații de care dispunem în prezent a crescut cu un procent nesemnificativ față de cel existent la jumătatea secolului trecut, astfel încât, concluzia amară a lui N. Plopșor¹¹, emisă în deceniul trei al secolului, este, din nefericire, încă de actualitate: „intrând în veacul nostru cercetările se ‘nmulțesc fără a ajunge la vre-o încheiere care să fie mulțumitoare“.

*
* *

Spațiul argeșean „beneficiază“ în extremitatea sa sudică de prezența a două dintre cele mai reprezentative construcții liniare de pe teritoriul fostei provincii Dacia: *limes transalutanus* (fig. 1) și „brazda lui Novac de Nord“ (fig. 2). Încă din literatura mai veche acestea sunt cunoscute sub numele de „troiane“. Deseori, și mai ales când se referă la spațiul argeșean, sursele literare fac următoarea distincție: brazda lui Novac de Nord este numită lacunar „brazda“ iar *limes transalutanus* „troianul“ sau „drumul“. Dincolo de aceste toponime „științifice“, arbitrar¹² interesează în special denumirea secundară, cea transmisă de tradiția orală.

Cuvântul „brazdă“ ține de terminologia agrară și se referă la modalitatea de construcție a valului, așa cum era aceasta explicată de populația rurală, care făcuse fără îndoială analogia cu brazda rămasă în urma plugului, atât de familiară lor. Iată ce răspundeau aceștia în prima jumătate a secolului al XIX-lea când erau întrebați ce știu despre val¹³: „Ler împăratul, când a trecut dela apus către răsărit a tras cu plugul această brazdă (așa-l numesc țărani); alții o zic că o ar fi tras cu sulita, - ea se ‘ntinde către răsărit până la

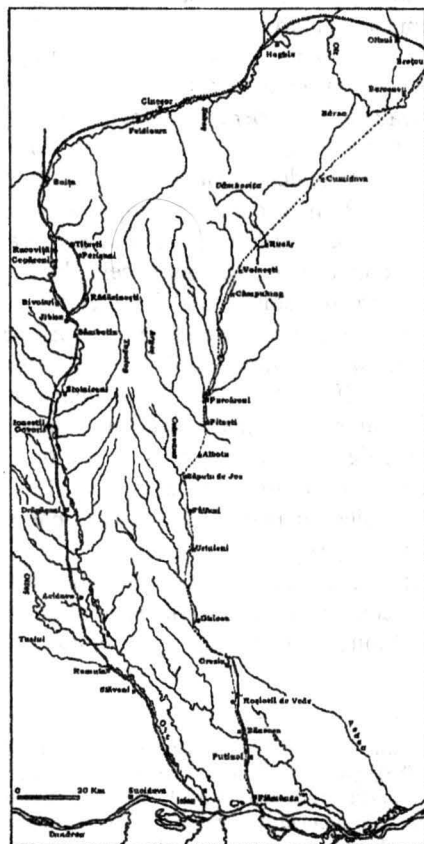

Fig. 1. *Limes alutanus* și *limes transalutanus*.

¹¹ N. Plopșor, *op. cit.*, p. 80.

¹² Costin Croitoru, *Fortificații liniare romane în stânga Dunării de Jos (sec. I-IV)*, Brăila, 2004, (sub tipar).

¹³ Apud August Treboniu Laurian, *Istria sau Descrierea anticității din regiunea Dunării, descoperite într-o călătorie din vara 1845*, în „Magazin istoric pentru Dacia“, II, 1846, p. 102.

Ierusalim". În satele învecinate valului din județul Argeș, circulă legende cu variații nesemnificative ce atribuie „brazda” lui Novac „un om de prin părțile noastre”, care ar fi tras-o cu plugul¹⁴.

În ceea ce privește denumirile „troian” și „drum” date *limesului transalutanus*, acestea sunt mai vechi decât discuțiile istoriografice cu privire la rolul construcției liniare din stânga Oltului¹⁵. O relatare în acest sens o găsim tot la August Treboniu Laurian¹⁶: „aici mai merită însemnare valul cel mare de pământ care începe nu departe dela cotitura cea mare a Dunării, din jos de Severin, trece prin suburbia Belli-vacă (din Kraiova), se întinde către răsărit peste Olt... acest val de pământ are foarte mare asemănare cu drumul cel de la Flămânda, pe care l-am descris mai sus...”.

Importanța existenței acestora pe teritoriul amintit este cu atât mai mare cu cât este singura zonă în care acestea se întretaie - la Urlueni¹⁷, relația dintre ele putând releva anumite repere cronologice (fig. 3). Cea dintâi mențiune scrisă a acestei realități este fixată în anii 1512-1513 printr-un document¹⁸ ce menționează hotarul unei moșii care: „cade unde se întâlnesc amândouă troiane...”.

Primele cercetări asupra acestui aspect se pare că au fost întreprinse de D. Tudor în anul 1960. Concluzia sa¹⁹ tranșa la vremea respectivă definitiv problema raportului cronologic dintre cele două „troiane”: „în acest loc de întretăiere putem vedea profilul continuu al Brazdei pe o lungime de 200 de m, pe când Troianul adică limesul transalutan este întrerupt. *Această situație topografică arată clar că Brazda lui Novac este mai târzie decât limesul Transalutanus*”.

Efectuată la distanță de numai un an, o altă perieghază întreprinsă de R. Vulpe și E. Bujor nu s-a mai soldat cu aceleași concluzii categorice²⁰: „nos essayons personnels de vérifier les observations de notre collègue Tudor au sujet de ce croisement à Urlueni, au printemps des années 1961-1962, à l'occasion d'une enquête que nous avons faite sur place, accompagné par E. Bujor, n'ont pas abouti à des constatations aussi catégoriques. Les travaux agricoles ont tellement effacé les restes des deux *valla*, précisément à cet endroit, qu'il nous a été impossible d'en déceler avec certitude un tracé continu, ce qui n'enlève pourtant rien à la force des autres arguments plaçant pour l'antériorité du *Limes transalutanus*”.

¹⁴ Culeasă în anul 1956 de la Alexe A. Danciu (n. 1887), și confirmată în 1968 de Floarea Șerban Șerbănescu (n. 1883), *apud* Ion Nania, *Mozăcenii – o veche așezare din fosta Țară Vlașca*, mss.

¹⁵ Informații despre linia transalutană, numită la început *limes Valachicus* sau *limes cisalutanus* fuseseră introduse în circuitul științific de C. Schuchhardt, *Wälle und Chausseen in südlichen und östlichen Dacien*, în „Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich”, IX, 1885, p. 228-229. Se consideră că același autor a emis ipoteza că în realitate „limesul” ar fi un drum roman. Ulterior aceasta este preluată și de Gr. Tocilescu, mss. 5137, fila 267 la Biblioteca Academiei Române: „Iagărul de la Jidava este lângă șoseaua romană care pleca de la Dunăre (Flămânda) trecea pe lângă Rușii de Vede, Pitești și merge în Transilvania pe lângă Jidava. Această cale romană este menționată de amicul nostru C. Schuchhardt în studiul său din Arch. Epigraph. Mitteilungen”.

¹⁶ August Treboniu Laurian, *op. cit.*, p. 103.

¹⁷ *Marele dicționar geografic al României*, V, București, 1902 (ed. George I. Lahovari), p. 694: „apropierea acestei brazde de Troian... sunt o dovadă că în timpii cei mai depărtați împrejurimile Urluienilor au avut o deosebită importanță”.

¹⁸ *DRH*, B (Țara Românească), II, nr. 105 (a. 1512-1513).

¹⁹ D. Tudor, *OR*¹, p. 255. Autorul rămâne la aceeași opinie și în *OR*² (București, 1978), p. 248.

²⁰ R. Vulpe, *op. cit.*, p. 272, n. 21.

Un deceniu mai târziu, cercetările de teren întreprinse de Ioana Bogdan Cătănciu, R. Vulpe și Șt. Ferenczi au fost extinse²¹, „căci *vallum* distrus la construirea Brazdei ar fi trebuit să se ivească la câteva sute de metri mai departe, dar el nu există”. În concluzie, „Brazda cu un traseu în arc între cele două terase înalte ce încadrează lunca Cotmenii, intersectează doar teoretic linia de fortificații transalutane la Zuvelcați, nu și *vallum*”.

Fără să fi întreprins cercetări în zonă, dar preocupat de datarea liniei transalutane, rețineri în a accepta ipoteza lui D. Tudor emiteau Gr. Florescu²² și ceva mai recent, Coriolan H. Opreanu²³. Concluzia care se desprinde, în special din cercetările de teren, este fără doar și poate că raportul dintre „troiane” nu se mai poate stabili cu precizie. Este greu de crezut că modificări topografice atât de importante în zona Urluieniului au survenit exact în intervalul de un an ce desparte primele două periegeze și ar fi continuat cu aceeași intensitate în deceniul ulterior.

Interesant este faptul că această opinie, autorul Olteniei romane și-o formase cu mult înainte de „cercetările personale” din 1960, așadar anterior observațiilor din teren. Într-un articol²⁴ din 1943 acesta afirma: „dar elementul hotărâtor pentru datarea *Brazdei lui Novac*, este altul, pe care, e de mirare cum cercetători pricepuți ca Schuchhardt, Tocilescu și Pârvan nu l-au căutat pe teren. În Muntenia, la răsărit de Olt, trece alt mare val, *Troianul*, din sistemul de apărare al unui *limes* paralel cu râul. Acesta nu e în nici un caz posterior domniei lui Septimiu Sever. La locul de

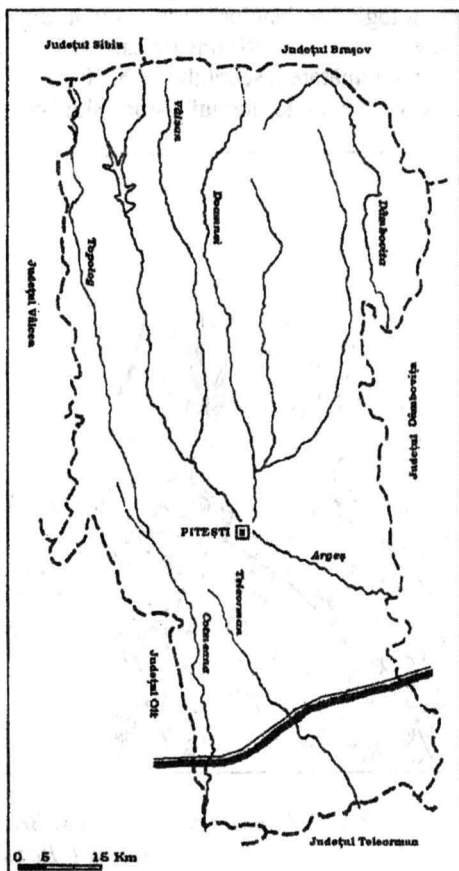

Fig. 2. Brazda lui Novac de Nord în județul Argeș.

²¹ Ioana Bogdan-Cătănciu, *op. cit.*, p. 84, n. 26.

²² Gh. Florescu, *Problema castrilor romane de la Mălăiești, Drajna de Sus și Pietroasa*, în vol. *Omagiu lui Constantin Daicoviciu cu prilejul împlinirii a 60 de ani*, București, 1960, p. 230: „n-am văzut nici locul unde se întâlnește cu valul transalutan pentru a vedea care pe care se taie. D. Tudor spune că Brazda taie valul, deci ea este mai nouă și pe bază de considerații istorice o datează în secolul IV. Aceasta însă e numai o afirmație, neverificată pe teren”.

²³ Coriolan H. Opreanu, *Dacia romană și Barbaricum*, Timișoara, 1998, p. 43, n. 18: „noi considerăm că dispariția transalutanelui la Urluieni nu poate fi atât de precis datată”.

²⁴ D. Tudor, *Constantin cel Mare și recucerirea Daciei Traiane*, în „Revista Istorică Română”, XI-XII, (1941-1942), 1943, p. 145.

încrucișare al *Brazdei lui Novac* cu *Troianul*, lângă gara Costești, se constată că prima trece și tae pe ultimul; deci, e posterioară acestuia, și nu poate fi decât din sec. IV p. Chr.“.

Întrucât argumentul arheologic nu mai poate fi susținut, rămâne să vedem ce anume l-a determinat pe D. Tudor să aducă, între argumentele sale cu privire la cronologia „troianelor“ însăși relația dintre ele. Ideea de a stabili un raport cronologic între două construcții lineare care se intersectează nu era nouă. Ea fusese emisă încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și îi era fără îndoială cunoscută lui D. Tudor, fie măcar și prin intermediul „istoricului cercetărilor“ întocmit de N. Ploșșor²⁵.

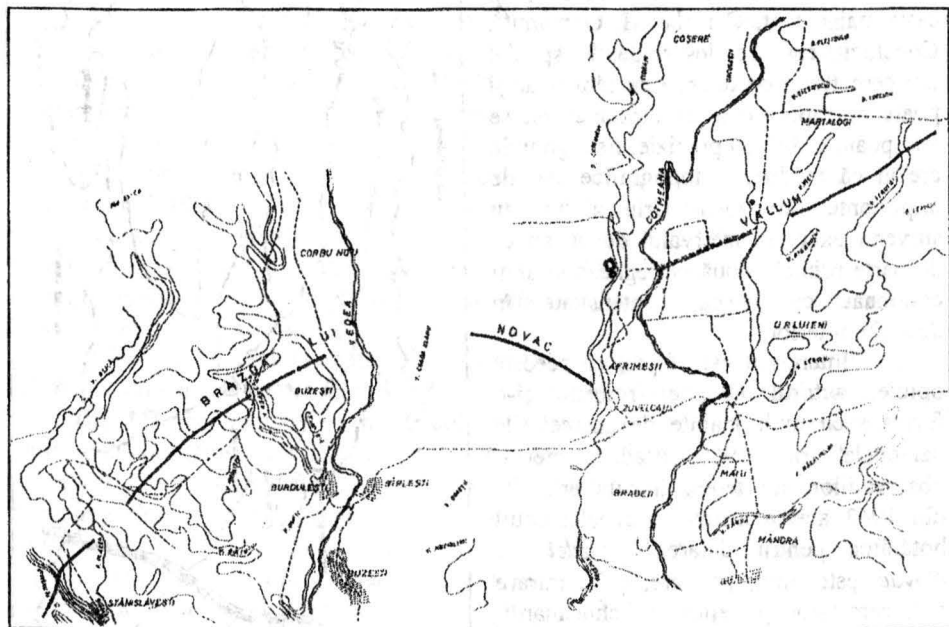

Fig. 3. Limes transalutanus și Brazda lui Novac de Nord la Urziceni (după I. Bogdan Cătănciu).

Prima contribuție în acest sens îi aparține inginerului Popovici. Acesta, prezentând traseul „Brazdei lui Novac de Nord“²⁶, scria la 1870: „se cunoaște învederat la satul Grecii că șoseaua împăratului Traian a făcut-o în urma Troianului, pentru că drumul este făcut peste șanț, unde se încrucișează la satul Greci“. Opinia era familiară învățătorilor rurali, cu care probabil că acesta colaborase în călătoriile sale de documentare. Elocventă în acest sens este descrierea învățătorului din Brâncoveni²⁷:

²⁵ N. Ploșșor, *op. cit.*, p. 69-80. Studiul acestuia este citat de D. Tudor în *OR*³, p. 363.

²⁶ Ing. Popovici, *Numire de orașe ce a găsit împăratul Traian în Dacia*, în „Trompeta Carpaților“, 869, 1870; Idem, în „Arhivele Academiei Române“, X, II, 1878, p. 217-218.

²⁷ Apud Al. Odobescu, *Relațiune despre localitățile semnalate prin antichități în Județul Romanși*, în „Analele Societății Academice Române“, X, 1878, p. 215-218.

„se înșală dar rău acei din învățătorii sătești, cari zic Troian acestei mythice brazde, dând-o pe seama împăratului Traian; și despre aceasta ne încredințăm și mai bine din faptul constatat mai dinainte de către inginerul Popovici, că drumul roman de pe malul Olului încalecă lângă satul Grecii valul desigur anterior, ce poartă azi numele de Brazda lui Novac“.

Prin intermediul răspunsurilor la chestionarul arheologic, ipoteza este preluată și de Al. Odobescu²⁸: „în cătunul Vlădueni, nu departe de satul Grecii, calea romană a lui Traian calcă deasupra altui val de pământ, ce-l bate în coastă d'acurmejișul. Acel nou val este Brazda lui Novac...“ care mai departe generalizează ipoteza „acestea sunt chestiuni pe care abia dacă constatări arheologice purtate prin toate țările de la Dunărea de jos le vor putea vre odată elucida. Ne mulțumim acum a stabili faptul cum că valul transversal este mai vechiu de cât căile romane, cele cu dată mai mult sau mai puțin precisă“.

Faptul că într-un document din secolul al XVI-lea este folosită ca și punct de reper, intersecția „troianelor“ de pe teritoriul județului Argeș, demonstrează că în teren, în data respectivă traseul celor două, până în punctul de întâlnire inclusiv, se putea stabili destul de ușor și cu o oarecare precizie. Dincolo de ipoteza lui D. Tudor, pentru care acesta își dăduse girul încă înainte de a o verifica la fața locului, cercetările periegetice moderne au relevat faptul că „brazda lui Novac“ are un traseu continuu pe când linia transalutană este întreruptă. Acest fapt nu poate fi pus pe seama distrugerilor naturale, întrucât acestea ar fi deteriorat în egală măsură și celălalt val. Întrebarea care se pune este dacă în spațiul amintit strategii romani au mai considerat necesară ridicarea construcției liniare, dată fiind vecinătatea văii Cotmenei, și cunoscut fiind faptul că transalutanul nu are un traseu continuu, fiind pe anumite porțiuni completat de albiile râurilor: Vedea, Cotmeana, Râul Doamnei, Târgului, Argeșul și Dâmbovița²⁹.

Fără îndoială că la această întrebare poate da un răspuns definitiv numai o cercetare arheologică, întreprinsă în chiar presupusul punct de intersecție al „troianelor“.

²⁸ *Ibidem*, p. 217-218.

²⁹ Marin Bădescu, *Val, troian sau drum roman între Argeș-Pitești și Rucăr*, în „Argessis“, X, 2001, p. 53.

SEGMENT NECUNOSCUT DE DRUM ROMAN ÎNTRE ACIDAVA (ENOȘEȘTI) - SLATINA - ARCEȘTI, ÎN SECTORUL MEDIU AL LIMES ALUTANUS*

PAUL I. DICU**

În timpul numeroaselor cercetări arheologice întreprinse pe valea Oltului, în zona orașului Slatina, județul Olt, inclusiv pe traseul Limes Alutanus, în anii 1937-1949, am descoperit resturi din drumul roman amplasat între localitățile Enoșești-Acidava (com. Piatra-Olt), capul vestic al podului rutier de la Slatina și satul Arcești-Cot (com. Pleșoiu). În anii 1937-1938 am observat elemente din drumul roman, în timp ce mergeam pe o potecă prin zăvoiu din dreapta Oltului, cu o densitate mare de arbuști, arbori etc., spre satul Salcia (com. Slătioara), în direcția vest-nord-vest, apoi spre satul Arcești-Cot (com. Pleșoiu), până la moara modernă din Arcești¹.

În unele locuri puteau fi văzute profiluri pe toată grosimea drumului, caracteristice tehnicii utilizate de constructorii romani. În apropiere de satul Arcești-Cot, pe o lungime de câțiva metri, am găsit porțiuni de drum pavate cu blocuri de piatră lăsonată (in situ), ieșite la lumină în urma unor inundații care au accelerat eroziunea verticală și laterală, apele dislocând mari cantități de argilă, nisip, pietriș de la suprafața terenului. În alte puncte drumul roman era pavat cu pietre luate din albia minoră a Oltului sau cu pietriș bătut, uneori cimentat (cimentul a fost folosit și la fixarea

* Comunicare prezentată la sesiunea anuală a Muzeului Județean Argeș, noiembrie 2002 și fragmente din comunicări susținute la ședințe și sesiuni științifice în Slatina, (1939-1945), București, (1945-1949), Pitești (1952-1989) ș. a. Numeroase detalii sunt incluse în lucrarea *Descoperiri arheologice și numismatice între Limes Alutanus și Limes Transalutanus (perioadele geto-dacică și daco-romană)*, în curs de definitivare pentru tipărire.

** Pitești.

¹ Cercetările arheologice s-au desfășurat în anii 1937-1945, în cadrul secției de istorie a Societății literare și științifice „Titu Maiorescu” a elevilor și profesorilor de la Liceul „Radu Greceanu” din Slatina - Olt, în colaborare cu activul Comitetului organizatoric pentru înființarea muzeului de istorie al județului Olt (CO-MIO). Autorul articolului de față, în perioada respectivă, a îndeplinit mai multe misiuni: responsabil al secției amintite, ajutor de bibliotecar (în sala bibliotecii liceului erau depozitate obiecte arheologice găsite în județul Olt și în alte județe apropiate), secretar adjunct al CO-MIO, ghid al expozițiilor periodice de istorie și arheologie organizate de CO-MIO în fiecare toamnă și primăvară în Slatina. Pe timpul cursurilor universitare de la București (1945-1949) am continuat investigațiile pe teren. Totodată, am îndeplinit funcția de asistent univ. onorific (1946-1948) pentru arheologie și numismatică antică și de responsabil al cercului științific studențesc din cadrul secției de istorie.

blocurilor de piatră fasonate). În momentul identificării arterei de circulație, lățimea drumului era de circa patru metri².

Pe terenul unde s-a construit noua moară de la Arcești-Cot și în perimetrul acestui obiectiv, înainte și după săparea șanțurilor pentru fundația morii și a altor clădiri anexe sau pentru umplerea lacului construit și folosit de moară pentru răcirea motoarelor și pentru scurgerea apelor au fost scoase la suprafață numeroase materiale de factură romană: cărămizi întregi și rupte (unele ștampilate), mortar, ceramică (vase întregi și cioburi), diferite obiecte de piatră (fier, os, unelte, arme), multe monede romane imperiale timpurii și târzii de bronz și argint (de la Traian la Constantin cel Mare și urmașii săi), monede romano-bizantine. Pe teritoriul satelor vecine, cele mai multe obiecte arheologice au fost găsite fortuit, în cursul lucrărilor agricole sau în timpul unor săpături pentru construcții gospodărești³. Moara fiind amplasată pe o terasă a Oltului este vizibilă de la distanțe mari (15-20 km), mai ales de pe dealul Grădiște din orașul Slatina. Materialele romane scoase la suprafață ne determină să admitem posibilitatea existenței unor construcții militare la Arcești-Cot: turn de supraveghere și semnalare, castellum sau castru, completat cu o așezare civilă. În linie dreaptă, între Enoșești (Acidava) și Arcești-Cot sunt 9 km. Pe cale ocolită, de la Arcești-Cot până la capătul vestic al podului rutier de la Slatina sunt 7 km, iar de aici până la Enoșești, 6 km, în total 13 km.

În anii 1939-1942 am continuat cercetările pe direcția vest-sud-vest, de la capătul vestic al podului rutier de la Slatina, prin satele Slătioara, Criva de Sus și Criva de Jos, până la satul Enoșești (Acidava-castrul și așezarea). Inițial pe acest traseu am descoperit puține urme de drum roman concludente. Inundațiile din iunie 1941 și dezastruoasele inundații de la finele lunii iunie și începutul lunii iulie 1942, când apele au acoperit întreaga luncă (albia majoră) a Oltului⁴, inclusiv partea de vest a orașului Slatina (dealul Grădiște devenise o insulă) au cauzat dislocarea unor imense cantități de pământ de pe întinse suprafețe de teren agricol. Atunci au apărut resturi de drum roman în mai multe locuri, de la podul rutier Slatina, până la Enoșești (Acidava). După încetarea ploilor și retragerea apelor sătenii au adunat materiale romane, inclusiv monede, cele mai multe fiind risipite în perimetrul fostului castru situat între Enoșești și Criva.

Rezultatele investigațiilor din anii 1937-1942 au contribuit la stabilirea traseului segmentului necunoscut de drum roman, în sensul că această arteră era o ramificație, o variantă, care pornea din marele drum roman construit pe valea Oltului, de la Dunăre (Izlaz) până în Transilvania, la Băița, județul Sibiu (castrul și așezarea Caput Stenarum).

² Pentru tehnica utilizată la construirea drumurilor și pentru materialele întrebuințate, vezi: Dumitru Tudor, *Arheologia romană*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 96-103; idem, *Oltenia romană*, ed. a IV-a, Edit. Academiei, București, 1978, p. 45-56, 98-101, inclusiv bibliografia; idem (coord.), *Enciclopedia civilizației romane*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 17 (s. v. Acidava-Enoșești), p. 687 (s. v. Rusidavă).

³ Paul I. Dicu, *Note numismatice [III]*, în revista „Argeș”, XVII, nr. 2/129, Pitești, 1982, p. 9. Unele obiecte de factură romană au intrat în colecțiile muzeistice ale școlilor din zonă, inclusiv din orașul Slatina, sau în colecții particulare. Autorul articolului a adus în sala bibliotecii Liceului „Radu Greceanu” din Slatina două blocuri de piatră fasonată din restul de drum roman, punctul zăvoiul Oltului, spre satul Salcia (com. Slătioara).

⁴ General Gh. Petrescu, Florin Hodinănu, *Monografia județului Olt*, vol. I, Slatina, 1944, p. 43.

Varianta, cu o lungime de circa 13 km, avea următorul traseu: Enoșești (Acidava) - satul Slătioara - capul vestic al podului rutier de la orașul Slatina - satul Salcia (com. Slătioara) - satul Arcești-Cot (com. Pleșoiu). La Arcești-Cot, intra în contact cu drumul roman principal, care venea de la Dunăre și înainta spre Rusidava (Drăgășani). Nu este exclus ca acest segment deviat de la drumul roman pe care-l numim, în stadiul actual al cercetărilor, variantă sau ramificație, să facă parte din traseul principal al drumului roman, construit în timpul împăraților Traian (98-117) și Hadrian (117-138).

O situație similară se află în sectorul montan al Limes Alutanus, unde romanii nu construit o variantă, o ramificație, la est de muntele Cozia, care lega castelele și aşezările de la Rădăcinești și Titești (județul Vâlcea) și revenea la drumul principal din fața castrului de la Racovița (Praetorium, împreună cu cel de la Copăcenii). Acest drum asigura transporturile cu vehicule mari care nu puteau circula pe drumul îngust și suspendat de pe valea Oltului⁵. Cu ce scop au construit romanii varianta, ramificația Acidava (Enoșești) - podul de la Slatina - Arcești-Cot, cu un traseu lung de aproximativ 13 km? Ne întrebăm dacă romanii au construit un pod stabil sau de vase peste Olt, în dreptul orașului Slatina (localitate care apare notată pe hărțile medievale vest-europene, Aluta)? Nu știm, deoarece nu s-au păstrat dovezi arheologice.

Pe teritoriul Slatinei și în jurul orașului au fost depistate obiecte romane, cu precădere monede. Aici s-a descoperit, în 1874, un mare tezaur alcătuit din circa 2250 dinari emiși de la Galba (68-69) la Commodus (180-192); iar la poalele dealului Grădiște, o monedă emisă de Gordian III (238-244), bătută la Odessos (azi Varna). Un alt tezaur descoperit înainte de 1908, la Slatina cuprindea circa 400-600 monede de bronz, argint și aur, emise de Septimius Sever, Geta, Caracalla, Gordian III, Aurelian, Constantin I și piese bizantine⁶.

După 1944, în cartierele Strehareț, Cireașov și Crișan II ale orașului Slatina, au fost găsite monede romane din secolele II-IV, cărămizi, ceramică, unelte, arme de fier etc⁷. Dealul Grădiște, situat în partea central-vestică a orașului Slatina, este o „cetate naturală” care domină valea Oltului pe distanțe de zeci de kilometri⁸. Considerăm că militarii romanii, buni strategii, nu puteau să rămână indiferenți la „oferta naturii”. Pe platoul dealului și pe pantele acestei „insule naturale” foarte înaltă, înainte și după 1900, în timpul unor săpături și defrișări au fost găsite materiale romane, inclusiv monede. De asemenea, în ultimul război mondial, armata germană a instalat pe dealul Grădiște cel mai mare centru de transmisiuni din sud-estul Europei (telefon-telegraf-radio) care stabilea legături cu fronturile de est, de sud și Berlin. Diferite instalații, artileria antiaeriană, pază etc. au construit buncăre, cazemate, tuneluri etc. În cursul săpăturilor au fost scoase la suprafață multe și variate materiale romane și bizantine pe care specialiștii din armata germană le-au adunat și transportat în Germania.

⁵ D. Tudor, *O. R.*, p. 251-252, 294-297, 307-308; idem, *Itinerare arheologice și istorice oltene*, Edit. Sport-Turism, București, 1979, p. 157-158 (Acidava); p. 176-177 (Rădăcinești și Titești).

⁶ *O. R.*, p. 121; Paul I. Dicu, *art. cit.*, supra nota nr. 3.

⁷ *O. R.*, 119 (Enoșești), 121, 231 (Slatina) *Județul Olt. Monografii*, Edit. Sport-Turism, București, 1980, p. 41-42.

⁸ *Supra*, nota nr. 4, p. 21-22, 23.

În aceste condiții este explicabilă existența ramificației, variantei de drum roman de la Acidava - Slatina - Arcești-Cot, care asigura transportul armatei și al civililor în stânga Oltului, pe teritoriul actual al orașului Slatina, iar de aici făcându-se legătura cu Limes Transalutanus, probabil până la castelele de la Urluieni (jud. Argeș). De aceea pe dealul Grădiște erau necesare construcții militare (turn de observație și semnalizare, un castellum sau un castru). De altfel romanii amplasau uneori fortificații pe malul opus al unei ape curgătoare mari, pentru ca să respingă pe invadatori înainte de a trece prin vad sau peste apa râului. În acest sens, semnaliez „hic et nunc“, depistarea în anul 1951 a unor urme de fortificații romane pe malul stâng al Oltului, la Stoilești (județul Vâlcea), în fața castrului de la Ioneștii-Govorii (Pons Aluti)⁹. De asemenea, castrul roman pe care l-am descoperit la Pitești era amplasat pe partea stângă a râului Argeș (spre est) și nu pe malul drept (spre vest)¹⁰.

Despre descoperirea segmentului necunoscut al drumului roman (variantea, ramificația) am informat imediat, de mai multe ori, forurile administrative, pe arheologi și pe profesori de istorie ai liceului (Daniel Mirodot, I. Pătru, Florea Stănculescu ș. a.) care au mers pe teren, pentru a se informa direct. În cadrul unor ședințe, sesiuni etc. am prezentat comunicări și informări. După reforma agrară din 1945 și după înființarea unităților socialiste în agricultură (1949), urmele drumului roman Acidava - Slatina - Arcești-Cot au fost distruse în întregime. Distrugerii mari au fost provocate cu ocazia amplasării instalațiilor balastierei de la Slatina - Slătioara, după 1949. La fața locului în anii 1938-1943 au fost invitați profesorii Ioan Andrieșescu¹¹, Radu Vulpe, Constantin Moisil, Dumitru Tudor ș. a. care au confirmat existența arterei romane, însă datorită împrejurărilor nefavorabile n-au reușit să revină pe teren până în 1949, pentru a valorifica științific această descoperire. Anumite materiale au fost aduse și depozitate în biblioteca Liceului „Radu Greceanu” din Slatina - Olt¹². Alte materiale au ajuns în colecția avocatului Ioan Florescu, fost student al lui Tocilescu, președintele de onoare

⁹ Autorul articolului de față a informat pe arheologii D. Tudor, Radu Vulpe, D. Berciu, G. Bichir ș. a. despre aceste descoperiri, însă nici până astăzi nu s-au făcut sondeaje, eventual săpături în locul respectiv.

¹⁰ Paul I. Dicu, *Așezarea geto-dacică fortificată și vestigiile romane de la Budeasa Mică. Castrul roman de la Pitești. Traseul Limes Transalutanus în sectorul Pitești*, în „Argessis”, Studii și Comunicări, Pitești, IX, 2000, p. 40-47.

¹¹ Invitația a fost făcută de profesorul Traian Biju, directorul liceului, cunoscut apropiat al arheologilor menționați mai sus. Precizăm că Ioan Andrieșescu a fost numit profesor titular (istorie, germană) la Liceul „Radu Greceanu” din Slatina, în anul școlar 1918-1919. A figurat în documentele școlii până în anul 1924. Nu a predat mult timp la clasă, deoarece a cerut detașarea în București. În 1924 a renunțat definitiv la catedra de la Slatina (conform dispozițiilor în vigoare, catedrele profesorilor titulari detașați nu puteau fi declarate vacante, dacă aceștia nu renunțau oficial). I. Andrieșescu a devenit profesor universitar, șef al catedrei de istorie antică, la Universitatea din București, director al Muzeului Național de Antichități, membru corespondent al Academiei Române. În fiecare an venea la Slatina pentru cercetări, conferințe, expuneri sau în vizită la prieteni și alți cunoscuți apropiați.

¹² Arheologul C. S. Nicolaescu-Plopșor, profesor la Plenița - Dolj, director al Muzeului din Craiova și al Institutului de Arheologie din Oltenia, în ultima parte a vieții cercetător științific în București și profesor la Universitatea din Craiova, obișnuia să ridice din colecțiile muzeale ale școlilor, fără aprobare și forme legale, diferite obiecte arheologice valoroase și alte materiale (cărți, timbre, documente medievale, albume etc.). Nu restituia nici piesele „împrumutate”. Așa a procedat și cu obiectele din colecția muzeistică a Liceului „Radu Greceanu” din Slatina, păstrată în biblioteca liceului (mai ales în timpul vacanțelor). Aici se aflau depozitate piese din județul Olt și din alte județe limitrofe, inclusiv din perimetrul Limes Alutanus. A avut multe reclamații și anchete (autorul articolului a fost bibliotecar ajutor în anii 1937-1945), Revizoratul școlar a intervenit cu dispoziții și instrucțiuni trimise școlilor (cunosc aceste acte oficiale elaborate de tatăl meu, înv.

al Comitetului organizatoric pentru înființarea muzeului de istorie al județului Olt din Slatina¹³.

În încheiere consider că se impun efectuarea unor sondaje sau a unor săpături arheologice sistematice pe traseul drumului roman între Acidava (Enoșești), podul rutier de la Slatina, satul Salcia (com. Slătioara) și satul Arcești-Cot (com. Pleșoiu), jud. Olt. De reținut faptul că Muzeul Județean Olt, Slatina a reluat recent săpăturile arheologice în castrul de la Acidava - Enoșești, obținând rezultate valoroase. În ultimii ani s-au efectuat și alte săpături arheologice pe traseul Limes Alutanus, care nu au confirmat existența unor urme de fortificații romane la Rusidava (Momotești-Drăgășani) și Pons Aluti (Ionești Govorii, jud. Vâlcea). În schimb, au fost descoperite importante vestigii romane Strejeștii de Jos, jud. Olt, databile în sec. II-III d. Chr.¹⁴.

¹³ Paul I. Dicu, *Profesorul și muzeograful Ion N. Moroșanu (1894-1967)*, în „Argesis”, IX, Pitești, 2000, p. 509, nota nr. 10.

¹⁴ C. Preda, Aurelia Grosu, în „Argesis”, XI, Pitești, 2002, p. 75-80.

ARHEOLOGIA VĂII BRATIEI (VESTIGII DIN PREISTORIE PÂNĂ ÎN EPOCA ROMÂNĂ)

DRAGOȘ MĂNDESCU*

Râul Bratia își are izvoarele pe versantul sudic al masivului Iezer, la 2020 m altitudine, sub Curmătura Groapele, în căldarea glaciară situată între culmile Păpău, Obârșia, Cernatu și Colții Caprei. Afluenții săi principali sunt, pe partea dreaptă a cursului superior, Brătioara, respectiv, pe cea stângă, Răușorul, iar pe partea dreaptă a cursului mijlociu, Slănicul. Lungimea totală a cursului Bratiei este de aproape 60 km¹, fiind în întregime situat în jumătatea nordică a județului Argeș, în zona istorică a Muscelului. Râul străbate, de la nord la sud, următoarele comune: Albeștii de Muscel, Berevoești, Aninoasa, Vlădești și Bălilești (fig. 1). Aproape de punctul de întâlnire a hotarelor comunelor Bălilești, Țițești și Dârmănești, și, totodată, în vecinătatea intersecției meridianului de 25° longitudine estică cu paralela de 45° latitudine nordică, Bratia se varsă în Râul Târgului, pe partea dreaptă a acestuia, la altitudinea de 323 m.

Toate descoperirile prezentate în cele ce urmează au fost făcute întâmplător, cu excepția uneia (cea de la Golești-„Siliște”), în cazul căreia s-a realizat un mic sondaj de verificare. Dintre cele opt puncte arheologice înfățișate mai jos, numai trei sunt inedite (cele relative la comuna Bălilești), însă, în ansamblu, tratarea unitară a tuturor vestigiilor preistorice și antice de pe valea Bratiei se realizează prin materialul de față pentru prima oară.

Comuna Berevoești

1. În hotarul satului Bratia, pe Valea Groșilor, mic afluent al Bratiei de pe partea sa stângă, locuitorul Dumitru Năbăruș a descoperit (în împrejurări ce ne rămân necunoscute) câteva topoare de piatră, unele dintre ele fiind șlefuite și cu perforație pentru înmănușare. Pieseile au fost donate colecției muzeale din comună². Între acestea, atrage atenția un exemplar ce se înscrie în așa-numitul tip al „ciocanelor de miner” (fig. 2). Este vorba de o piesă masivă, neperforată, cu marginile rotunjite și cu o șanțuire circulară bine marcată de jur-împrejur, destinată prinderii în coadă cu ajutorul unor curele. Acest tip de unealtă, despre care s-a considerat să era folosit pentru extragerea și prelucrarea minereului și a sării³, este caracteristic pentru eneolitic și începutul epocii

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ I. Ujvari, *Geografia apelor României*, București, 1974, p. 446.

² I. C. Hera-Bucur, *Monografia comunei Berevoești-Muscel*, București, 1996, p. 29 și pl. I/1-2.

³ *Istoria României*, I, București, 1960, p. 118.

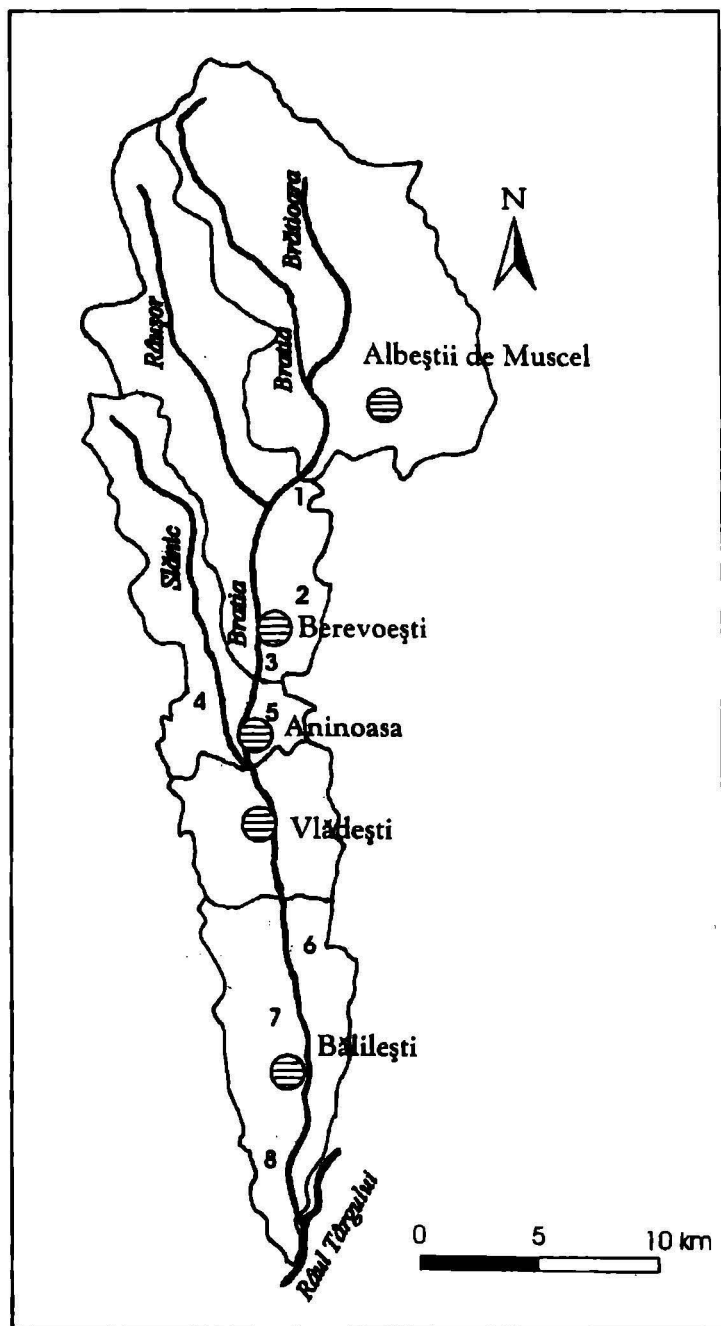

Fig. 1. Harta văii Bratîiei. Numerele de pe hartă corespund celor din text.

bronzului⁴, fiind răspândit în zonele de dealuri și submontane, în special, dar și în zone de câmpie, pe o arie extinsă în Europa⁵.

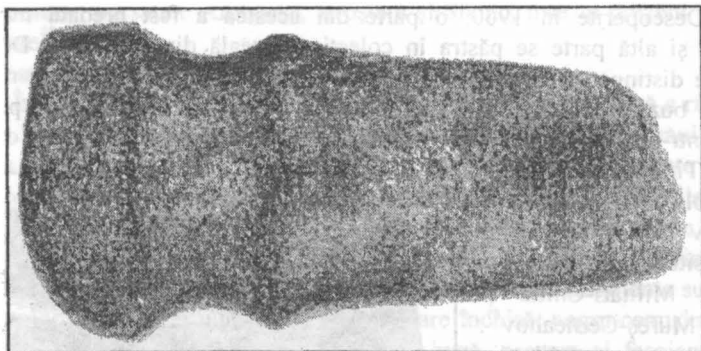

Fig. 2. Bratia-, „Valea Groșilor”, comuna Berevoești. „Ciocan de miner”. Piatră. (După I. C. Hera-Bucur).

Cea mai bună analogie pentru toporul-ciocan de miner de pe Valea Groșilor este un exemplar de la Căzănești (jud. Vâlcea), descoperit într-un mediu Glină, de la începutul epocii bronzului⁶.

2. Pe versantul Văii lui Arei, afluent al Văii Satului, apă ce se varsă de pe partea stângă în Bratia în hotarul satului Berevoești-Pământeni, acum aproape o jumătate de secol, un pădurar a descoperit întâmplător un topor de cupru cu brațele în cruce (fig. 3). Piesa a intrat în colecția muzeului din Câmpulung și a fost publicată de către directorul de atunci al instituției⁷. Până în prezent, acesta rămâne singurul topor de cupru cunoscut pe valea Bratiei. Caracteristicile sale morfologice îl plasează între exemplarele tipului Ariușd, tip rar întâlnit la sud de Carpați⁸. Din punct de vedere cronologic, tipul Ariușd se datează cu începutul eneoliticului⁹.

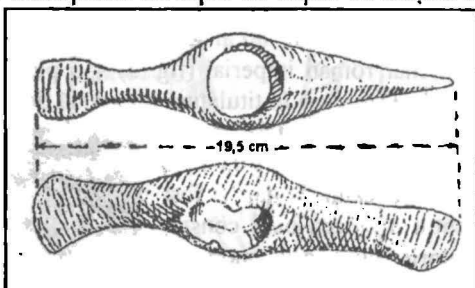

Fig. 3. Berevoești-Pământeni-, „Valea lui Arei”, comuna Berevoești. Topor de tip Ariușd. Cupru. (După Fl. Mărtzu).

⁴ E. Comșa, *Date despre unelte de piatră șlefuită din epoca neolitică și din epoca bronzului, de pe teritoriul României (Istoricul problemelor, tipuri-funcționalitate)*, în „SCIV”, 23, 1972, 2, p. 256 și fig. 8.

⁵ Chr. Schuster, *Despre un anumit tip de ciocan și ciocan-topor neperforat din piatră de pe teritoriul României*, în „Thraco-Dacica”, 19, 1998, p. 113-114.

⁶ Gh. Petre, *Topoare-ciocan de minerii din epoca bronzului descoperite în nordul Olteniei*, în „SCIV”, 19, 1968, 2, p. 279-280 și fig. 1.

⁷ Fl. Mărtzu, *Un topor de luptă din cupru, descoperit la Berevoești-Muscel*, în „SCIV”, 13, 1962, 1, p. 101-103.

⁸ A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien 2, Prähistorische Bronzefunde IX, 5*, München, 1975, p. 36, n. c. 88 și pl. 11/88.

⁹ Idem, *Cu privire la cronologia topoarelor de aramă cu brațele „în cruce”*, în „SCIV”, 15, 1964, 4, p. 460, 462.

3. În lunca satului Berevoești-Pământeni aflată pe malul stâng al Bratiei, învățătorul Ion Amzică a descoperit întâmplător pe proprietatea sa mai multe fragmente ceramice. Descoperite în 1960, o parte din acestea a fost predată muzeului din Câmpulung și altă parte se păstra în colecția muzeală din comună¹⁰. Din ilustrația publicată se distinge un fragment ceramic care pare să provină de la un mare vas de provizii cu buza orizontală, lată (fig. 4). Fragmentul respectiv făcea parte, foarte probabil, dintr-un vas de tip *Krausengefässe*, realizat la roată dintr-o pastă de calitate și bine ars. Tipul este specific pentru secolul III – începutul secolului IV p.Chr., descoperit în multe situri ale culturilor arheologice Militari-Chilia și Sântana de Mureș-Cerneahov¹¹. Nu este exclus ca vestigiile din lunca satului Berevoești-Pământeni să marcheze o așezare autohtonă supusă romanizării, rămasă în afara fruntariilor provinciei Dacia Malvensis după căderea limesului transalutan la mijlocul sec. III p.Chr.

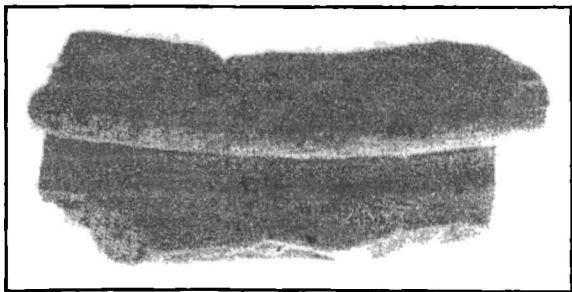

Fig. 4. Berevoești-Pământeni, comuna Berevoești. Fragment ceramic din sec. III-IV. (După I. C. Hera-Bucur).

Comuna Aninoasa

4. În anii '80 ai secolului XX, pe teritoriul comunei era descoperit întâmplător un denar roman imperial (fig. 5) – o piesă subaerată emisă de împăratul Traian (98-117)¹². Deoarece în titulatura imperială de pe legenda aversului figura cel de-al cincilea consulat, data baterii piesei se restrânge la anii 103-111, perioadă când Traian a fost pentru a cincea oară consul. Autorii publicării monedei (păstrată în colecția muzeului din Câmpulung) considerau denarul emis chiar în perioada războaielor dacice, deoarece după victoria finală din anul 106 nu se mai putea justifica măsura baterii monedei subaerate în imperiu.

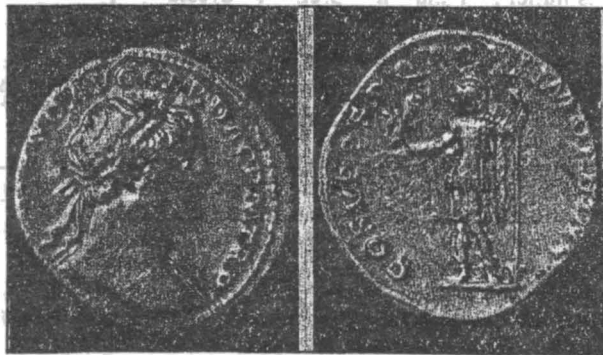

Fig. 5. Aninoasa. Denar roman imperial. Argint. (După Șt. Cartaleanu și Fl. Mărtzu).

¹⁰ I. C. Hera-Bucur, *op. cit.*, p. 29 și pl. I/3-4.

¹¹ Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, Biblioteca de Arheologie 43, București, 1984, p. 35, 88; Alexandrina Alexandrescu, Anca Păunescu, *Așezarea din sec. III e. n. de la Podul Dâmboviței*, în „Studii și Comunicări Pitești”, 3, 1971, p. 165.

¹² Șt. Cartaleanu, Fl. Mărtzu, *Un alt denar emis de Traian, descoperit pe aria Muscelului (jud. Argeș) și implicațiile acestuia istorice și numismatice în zonă*, în „Studii și Comunicări Câmpulung”, 4, 1987, p. 9-14.

5. O menționare vagă amintește descoperirea întâmplătoare pe teritoriul comunei a unor „topoare de piatră neolitice”. Acestea ar fi fost păstrate mai mulți ani în colecțiile școlilor din satele Aninoasa, Broșteni și Slănic, însă în prezent toate piesele sunt dispărute¹³.

Comuna Bălilești

6. În partea de nord a comunei, în satul Ulita, pe partea stângă a râului, au fost descoperite întâmplător, în anul 2002, chiar în perimetrul gospodăriei unui cetățean, pe terasa de la sud de actuala biserică, o cantitate considerabilă de fragmente ceramice. O parte din ele au fost predate Muzeului Județean Argeș de către prof. Vasile Bumbeneci din localitate¹⁴. Acestea provin de la o ceramică rudimentară, lucrată la mână, de la câteva vase mari, din pastă grosolană, cu amestec de mica și multe pietricele. Culoare cărămizie este dată de o ardere oxidantă, însă inegală – unele fragmente sunt cărămizii doar la exterior, în timp ce interiorul are o culoare închisă, negru-cenușiu. În privința decorului menționăm brăul alveolat dispus sub buză, precum și fascicule de striuri paralele realizate cu măturica (fig. 6). Fragmentele ceramice respective atestă o locuire datând din epoca bronzului, foarte probabil aparținând culturii Tei, fragmentele apropiindu-se de caracteristicile ceramicii fazelor IV și V ale acestei culturi¹⁵. Un sondaj arheologic de verificare ar putea clarifica în mare măsură situația arheologică de la Ulita.

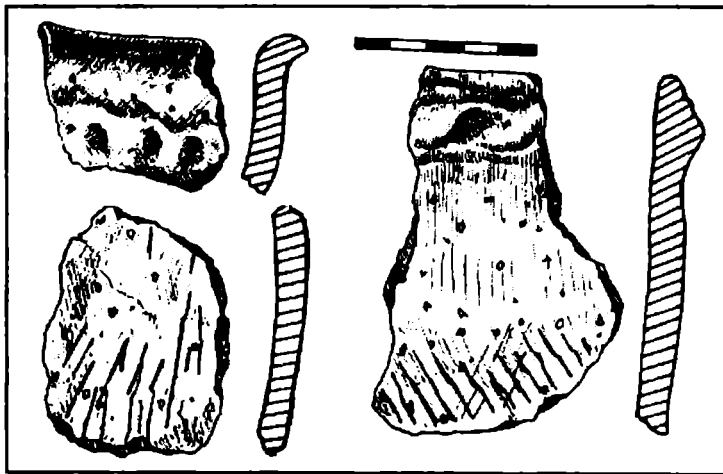

Fig. 6. Ulita, comuna Bălilești. Fragmente ceramice Tei.

7. În satul Golești, un restrâns sondaj arheologic făcut cu aproape trei decenii în urmă de profesorii de istorie din localitate, Dan Dimulescu și Florian Măndescu, în colaborare cu Flaminu Mărtzu de la muzeul din Câmpulung, scotea la lumină vestigii arheologice aparținând la două epoci: eneolitic și epoca romană¹⁶. Materialele

¹³ Mihaela Lina, *Monografia comunei Aninoasa din județul Argeș*, Pitești, 2002, p. 14.

¹⁴ Mulțumim prof. Vasile Bumbeneci pentru inițiativa semnării acestui sit.

¹⁵ V. Leahu, *Cultura Tei*, București, f. a., p. 114-125.

¹⁶ D. Dimulescu, V. Irimia, D. Măndescu, *Noi puncte de interes arheologic în zona Muscel*, comunicare la a 14-a sesiune anuală de comunicări științifice a Muzeului Județean Argeș, 28 octombrie 2003.

descoperite au fost păstrate în colecția personală prof. Dan Dimulescu, iar de puțin timp sunt accesibile publicului într-o expoziție ce prezintă istoria localității¹⁷.

Punctul unde au fost făcute descoperirile ce ne interesează se numește „Siliște” și este situat în partea de sud a satului Golești, pe terasa din dreapta râului Bratia, imediat la vest de șoseaua Băjești – Câmpulung. Cercetările de teren din acest loc au fost motivate de faptul că în anul 1893, Constantin Alessandrescu, în al său *Dicționar geografic al județului Muscel*, menționa existența la Golești-„Siliște” a unui „mic orașel dac”, semnalând descoperirea de către localnici a unor „urme de ziduri vechi, cuptoare, vase de pământ cu inscripțiuni cu totul vechi”¹⁸.

Ceramica eneolitică (fig. 7) este realizată dintr-o pastă relativ bună calitativ, îngrijit modelată, bine arsă, de culoare cenușiu-închis sau neagră obținută în urma unei arderi reducătoare, uneori cu o angobă lucioasă la exterior. Decorul constă din registre barbotinate, brăuri, paranteze, și, într-un caz, dintr-un ornament cu două șiruri de triunghiuri paralele excizate („dinți de lup”). Fragmentele aparțin unor vase precum: străchini, castroane adânci, oale, vase de provizii, dar și unui capac cu apucătoare modelată în formă de casă. Atât caracteristicile pastei, tehnica de realizare, cât și categoriile ceramice din care făceau parte fragmentele, ne permit să atribuim vestigiile preistorice de la Golești-„Siliște”, cu siguranță, culturii eneolitice Gumelnița, și nu unei faze finale a acesteia, când ceramica începe treptat să decadă calitativ, ci chiar uneia dintre fazele ei clasice, A2 sau B1, când moștenirea ceramicii Boian se făcea încă puternic simțită.

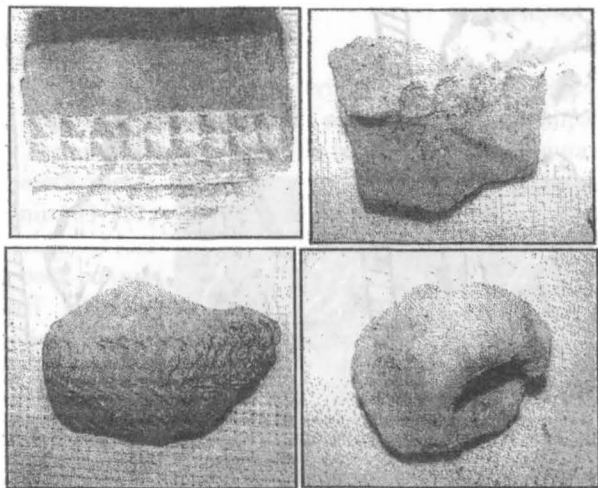

Fig. 7. Golești-„Siliște”, comuna Băilești. Fragmente ceramice Gumelnița.

La o primă vedere, această apariție a culturii Gumelnița în jumătatea nordică a județului poate părea surprinzătoare. Într-adevăr, limita nordică a culturii Gumelnița în Argeș nu trecea mai sus de Teiu, arealul său cuprinzând zona de câmpie. Să nu uităm,

¹⁷ Mulțumiri și pe această cale d-lui prof. Dan Dimulescu pentru bunăvoința cu care ne-a pus la dispoziție pentru studiu fragmentele ceramice ca și, de altfel, întregul material arheologic din consistenta colecție personală.

¹⁸ C. Alessandrescu, *Dicționar geografic al județului Muscel*, București, 1893, p. 323.

Însă, că această viziune de ansamblu este determinată de faptul că noi nu cunoaștem, practic, din întregul ansamblu al vestigiilor gumelnițene, decât așezările de tip tell din sudul județului, foarte ușor sesizabile în peisajul actual, cum sunt cele deja explorate de la Surdulești¹⁹, Teiu²⁰, Ziduri²¹ sau Popești²². Fără îndoială, aceasta este o imagine generală incompletă, explicabilă, considerăm noi, și prin stadiul actual al cercetării.

Celălalt lot de fragmente ceramice descoperite la Golești-„Siliște” datează din epoca romană (fig. 8). Ceramica este realizată la roată, bine arsă, uniform, având, în general, culoarea roșie. Se evidențiază prin cantitatea mare mânușile de amforă și turtile de câni și de urcioare. Sunt apoi prezente fragmente din pereții unor amfore, unul dintre aceste fragmente păstrând urme de pictură cu roșu, fragmente de farfurii, de câni și castroane. Pe lângă ceramică merită remarcate câteva fragmente dintr-un vas de sticlă, probabil pahar (fig. 9).

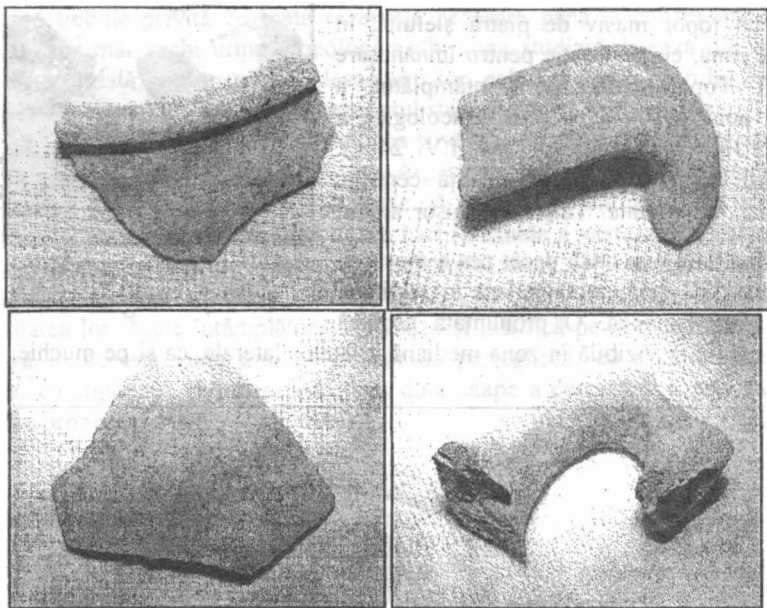

Fig. 8. Golești-„Siliște”, comuna Bălilești. Ceramică romană.

Prezența urmelor romane la Golești nu trebuie să ne surprindă, deoarece la doar câțiva km est trecea limesul transalutan. Localitatea se află chiar pe linia dreaptă ce unește castele de la Purcăreni și Jidova, la aproximativ 12-13 km de primul obiectiv și la 24 km de cel de-al doilea.

Deși în literatura de specialitate – în virtutea principiului închiderii sistematice cu fortificații a văilor ce se deschideau spre vest – a fost presupusă

¹⁹ M. Petrescu-Dâmbovița, *Cercetări arheologice la Surdulești*, în „Materialc”, 1, 1953, p. 523-542.

²⁰ I. Nania, *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în „SAI”, 9, 1967, p. 7-23.

²¹ D. Măndescu, *Tellul gumelnițean de la Ziduri (com. Moșteni, jud. Argeș)*, în „Argessis”, 10, 2001, p. 7-19.

²² Idem, *Cercetări arheologice pe valea Dâmboviței*, în „Argessis”, 11, 2002, p. 31-38.

²³ T. Cioflan, *Cercetările arheologice de la Popești, județul Argeș*, în „Argessis”, 7, 1995, p. 5-12.

existența unui castru la confluența Bratiei cu Râul Târgului²³, care deci ar trebui căutat undeva la limita dintre comunele Bălilești, Țițești și Dâmănești, deocamdată din această zonă nu provine nici o descoperire romană concretă.

Nu ar fi exclus însă ca tocmai aici, la Golești, la câțiva kilometri în amonte pe Bratia față de confluența sa cu Râul Târgului, să fie de căutat fortificația destinată pentru a proteja intrarea în valea Bratiei, râu ce deschidea o cale naturală spre vest, deci spre interiorul provinciei. Dar caracterul militar sau de altă natură, civilă sau comercială, al sitului de la Golești-„Siliște” poate fi demonstrat doar în urma unor săpături arheologice sistematice.

8. De pe teritoriul satului Băjești provine un topor masiv de piatră șlefuită, în formă de pană, cu perforație pentru înmănășare (fig. 10). Toporul, descoperit întâmplător, a intrat în anul 1977 în colecția arheologică a Muzeului Județean Argeș (nr. inv. I.V. 2488). Este lucrat dintr-o piatră de nuanță cenușie, rectangular în secțiune. Tăișul este ușor arcuit,

având o înălțime mai mică decât cea a muchiei, iar aceasta din urmă, rectangulară în secțiune, are suprafața convexă. O pronunțată nervură longitudinală este vizibilă în zona mediană a fețelor laterale, ca și pe muchie, unde se lățește ușor.

Fig. 9. Golești-„Siliște”, comuna Bălilești. Fragmente de sticlă.

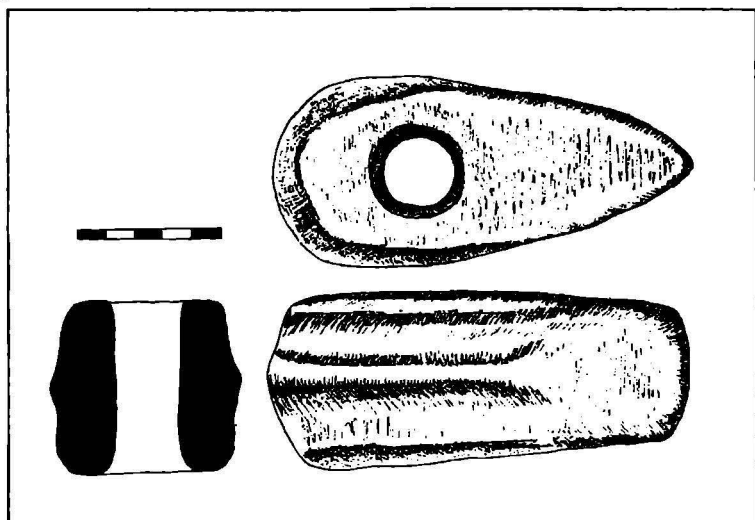

Fig. 10. Băjești, comuna Bălilești. Topor. Piatră.

²³ Ioana Bogdan-Cătănicu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman. Sec. I-III p. Chr.*, Alexandria, 1997, p. 80 și fig. 26.

Dimensiunile piesei sunt următoarele: lungimea de 14,7 cm, înălțimea maximă de 6 cm și grosimea maximă de 6,5 cm. Perforația pentru înmănușare, aflată mai aproape de muchie, are un diametru de 2,5 cm. Toporul aparține unui tip comun, larg răspândit la sfârșitul eneoliticului și la începutul epocii bronzului. Dintre analogii, cităm piesele de la Retevoești-„Cotul Mătușii” (strat Brătești suprapus de Coțofeni)²⁴, Cuculata-„Pleșița Pietroasă” (locuință Schneckenberg)²⁵ și Bălăbănești (Cucuteni A3)²⁶.

*
* *

Descoperirile prezentate aparțin la trei mari epoci: din eneolitic datează trei descoperiri (2, 7, 8), din epoca bronzului două (1, 6), iar trei datând din epoca romană - *Kaiserzeit* (3, 4, 7). Lăsând la o parte semnalarea topoarelor „neolitice” de la Aninoasa, mențiune ce trebuie privită cu toate rezervele necesare până la confirmări certe, se observă că cele mai vechi urme arheologice din zona studiată datează din eneolitic. Lipsesc, deocamdată, din ansamblul descoperirilor, cele din epoca fierului (vestigiile dacice), însă, cu siguranță, acesta este rezultatul stadiului actual al cercetării.

Iată, așadar, că valea râului Bratia, ca și văile altor râuri din Muscel sau Argeș, afluenți ai Râului Târgului, Doamnei sau Argeșului, nu mai pot fi considerate *ex abrupto* zone lipsite de potențial arheologic. A vedea în continuare în acestea, în virtutea unui topos comod, „petele albe” ale hărții virtuale a vestigiilor preistorice din Muntenia subcarpatică, se dovedește a fi rezultatul unui demers lipsit de suportul științific concret. În concluzie, descoperirile de pe valea râului Bratia, în masivitatea lor făcute întâmplător, motivează și justifică pe deplin inițierea pentru prima oară în această zonă a unui proiect de periegheză, cu rezultate ce se vor concretiza, cu siguranță, în urma celei de-a doua etape a cercetării, aceea a săpăturii arheologice propriu-zise.

²⁴ D. Popescu, D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Retevoești*, în „Materiale”, 6, 1959, p. 703 și fig. 1/1-2.

²⁵ Gh. Bichir, *Săpăturile de salvare de la Cuculata*, în „Materiale”, 8, 1962, p. 283 și fig. 5/3.

²⁶ I. T. Dragomir, *Vestiges archéologiques typiques de l'énéolithique, du bronze et du premier âge du fer trouvés en Moldavie meridionale*, în vol.: *Monografia arheologică a Moldovei de sud 1*, („Danubius”, 16). Clajați, 1996, p. 353-354 și fig. 1/2.

THE ARCHAEOLOGY OF BRATIA VALLEY (FINDS FROM PREHISTORY TO KAISERZEIT)

Abstract

In this paper the author present the archaeological vestiges from the banks of Bratia River. Entire valley, measuring 60 km, is placed in the northern half of Argeș County, in the Muscel historical region.

Most part of them is chance find. In Berevoești commune were found few stone axes, a hard „miner hammer”, a copper axe belonging to Ariușd type, and ceramics potsherds from Roman period. Of Aninoasa commune is signaled one Roman imperial *denarium* from emperor Trajan. A substantial quantity of archaeological information is provided by Bălilești commune: a settlement from middle Bronze age (Tei culture), another site with two layers – from Eneolithic (Gumelnița culture) and Roman period, and, finally, a stone axe dated to late Eneolithic / early Bronze age.

Explanations of the figures:

Fig. 1. The map of Bratia's flow. The numbers on the map correspond to text enumeration.

Fig. 2. Bratia village-„Valea Groșilor”, Berevoești commune. „Miner hammer”. Stone. (After I. C. Hera-Bucur).

Fig. 3. Berevoești-Pământenii village-„Valea lui Arei”, Berevoești commune. Ariușd type axe. Copper. (After Fl. Mărtzu).

Fig. 4. Berevoești-Pământenii village, Berevoești commune. Potsherd from 3rd - 4th centuries. (After I. C. Hera-Bucur).

Fig. 5. Aninoasa. Roman imperial *denarium*. Silver. (After Șt. Cartaleanu and Fl. Mărtzu).

Fig. 6. Urita village, Bălilești commune. Tei potsherds.

Fig. 7. Golești village-„Siliște”, Bălilești commune. Gumelnița potsherds.

Fig. 8. Golești village-„Siliște”, Bălilești commune. Roman potsherds.

Fig. 9. Golești village-„Siliște”, Bălilești commune. Glass fragments.

Fig. 10. Băjești village, Bălilești commune. Axe. Stone.

SIGILOGRAFIA BIZANTINĂ ÎN ROMÂNIA

ION BICA*

Sigilografia sau sfragistica este știința care se ocupă cu studierea sigiliilor. În Imperiul bizantin acestea erau folosite atât pentru pecetluirea corespondenței și a documentelor oficiale și particulare – cu scopul de a le asigura autenticitatea și a le păstra secretul –, cât și la vamă pentru sigilarea mărfurilor. Materialul cel mai frecvent folosit pentru confecționarea acestora este plumbul. Sigiliile din metale prețioase (aur, argint) erau întrebuițate numai de împărați, când se adresau fie unor suverani străini, fie unor principii vasali. Sigiliul se compunea din două părți circulare de plumb, fiecare având câte o scobitură longitudinală, prin care se introducea o sfoară, cu ajutorul căreia era legată corespondența. Mai apoi, cele două bucăți de plumb erau strânse cu ajutorul unui instrument special – asemănător cleștelui –, numit *buloterion* (βουλωτήριον) care avea gravat la extremități tipurile sigiliului pentru față și avers¹. Dimensiunile sigiliilor bizantine erau variate. De exemplu, cele mai mari măsurau până la 55-60 mm aparțineau clerului de la Sfânta Sofia sau altor personaje importante –, iar cele mai mici nu depășeau 8-9 mm².

Întemeietorul sigilografiei bizantine este istoricul și numismatul francez Gustave Schlumberger (1844-1928) care, în anul 1884, la Paris, publică lucrarea intitulată *Sigillographie de l'empire byzantin*. De la sfârșitul secolului al XIX-lea, până în zilele noastre, acest domeniu a fost reprezentat de un număr însemnat de istorici: M. Mordtmann, K. Konstantopoulos, N. P. Lihacev, B. A. Pancenko, J. Ebersolt, V. Grumel, G. Zacos, J. Nesbitt, N. Oikonomides, W. Seibt, I. Iordanov, Jean Claude Cheynet. În România, la început, sigiliile bizantine au reprezentat un interes deosebit doar pentru colecționarii de antichități: Mihail C. Sutz (1841-1933)³, W. Knechtel, E. W. Becker (sculptor), Pericle Papahagi (1872-1943, director al Liceului din Siliștră)⁴, Constantin C. Orghidan (om de afaceri)⁵, Ion Mititelu (inginer din Călărași)⁶. Un

* Facultatea de Teologie, Universitatea din Pitești.

¹ G. Schlumberger, *Sigillographie de l'empire byzantin*, Paris, 1884, p. 8-9.

² *Ibidem*.

³ O parte din sigilii au fost publicate de Ion Barnea, *Plombs byzantins de la collection Michel C. Soutzo*, în „RESEE”, 7, 1969, 1, p. 21-33.

⁴ Pericle Papahagi, *Sceaux de plomb byzantins inédits trouvés à Silistrie*, în „RESEE”, 8, 1931, 10-12, p. 299-311; unele dintre acestea au fost publicate de N. Bănescu, *Les sceaux byzantins trouvés à Silistrie*, în „Byzantion”, 7, 1932, p. 321-331.

⁵ Sigiliile au fost publicate de V. Laurent, *Documents de sigillographie byzantine: la collection C. Orghidan*, în Bibliothèque byzantine. Documents I, Paris, 1952.

moment important în dezvoltarea acestui domeniu în România îl reprezintă anul 1910, când D. A. Sturdza (1833-1914), împreună cu Mihail C. Sutzcu și Ion Bianu (1856-1935), organizează un Cabinet numismatic pe lângă Biblioteca Academiei Române. Un rol deosebit de important în activitatea desfășurată de această instituție l-a avut numismatul Constantin Moisil (1876-1958), care lărgeste orizontul de cercetare, acordând o atenție aparte sigilografiei. Sub conducerea sa – la început ca secretar de redacție –, între anii 1913-1947, la București, apare *Buletinul Societății Numismatice Române*⁷. Ca urmare a acestor progrese, la scurt timp, în anul 1915, apar două studii semnate de W. Knechtel⁸ și H. Metaxa⁹, care descriu sigilii bizantine găsite pe teritoriul Dobrogei (cele mai multe, dacă nu toate, provin de la Constanța, anticul Tomis).

Un rol important însă în dezvoltarea sigilografiei bizantine în România îl are istoricul Nicolae Bănescu (1878-1971)¹⁰. Preocupat de prezența administrației bizantine la Dunărea de Jos, în mod special, în secolele X-XII¹¹, el publică mai multe sigilii găsite pe malul drept al Dunării, la Silistra (anticul Durostorum, mai apoi, Dorostolon, Dristra, azi în Bulgaria)¹². Dintre acestea, o importanță științifică deosebită o are exemplarul care aparține katepanului (Demetrios) Katakalon (Ἀνθυπάτον πατρικίου καὶ κατεπάνου τοῦ Παραδουνάβου τὸν Κατακαλὼν), conducătorul militar al regiunii de la Dunărea de Jos cunoscută în istoriografie sub denumirea de Paristrion (Paradounavon)¹³. Un al doilea exemplar, publicat tot de

⁶ I. Mititelu – I. Barnea, *Sigiliile de plumb bizantine din regiunea Dunărea de Jos*, în „SCIV”, 17, 1966, 1, p. 43-50; I. Barnea, *Noi sigilii din regiunea Dunărea de Jos*, în „SCIV”, 17, 1966, 2, p. 277-297.

⁷ C. Moisil, *Două științe surori: numismatica și sigilografia*, în „B. S. N. R.”, 17, 1922, 17, 1922, p. 8-12; idem, *Michel Soutzo, sa vie et son oeuvre*, în „Balcania”, 4, 1941, p. 487; B. Mitrea, *În amintirea lui Constantin Moisil*, în „SCN”, 2, 1960, p. 20; Ilie Țabrea, *Constantin Moisil*, București, 1970, p. 41, 58; C(onstantin) P(reda), *Moisil Constantin*, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, coordonator științific: prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, București, 1978, p. 224; pentru activitatea numismatului Constantin Moisil în domeniul sigilografiei, vezi: Ilie Țabrea, *op. cit.*, p. 139-141.

⁸ W. Knechtel, *Plumburi bizantine*, în „B. S. N. R.”, 12, 1915, 2, p. 80-97.

⁹ H. Metaxa, *Plumburi de marcă de la Tomis*, Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, 8, 1915, p. 31-35.

¹⁰ Pentru viața și activitatea istoricului Nicolae Bănescu, vezi: Petre S. Năsturel, *Le 90^e anniversaire du professeur Nicolae Bănescu*, în „RESEE”, 7, 1969, 1, p. 1-17; Gh. Cronț, *Nonagenarul Nicolae Bănescu și progresul studiilor bizantine în România*, în „Studii. Revistă de istorie”, 23, 1970, 1, p. 157-160; idem, *Nicolae Bănescu (1878-1971)*, în „Studii. Revistă de istorie”, 25, 1972, 2, p. 421-422; Stelian Brezeanu, *Bizantinistul Nicolae Bănescu (100 de ani de la naștere)*, în „Revista de istorie”, 31, 1978, 12, p. 2221-2233; F(lorin) C(onstantiniu), *Nicolae Bănescu*, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, coordonator științific: prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, București, 1978, p. 50-51; Nicolae-Șerban Tanașoca, *Balcanologi și bizantinisti români*, București, 2002, p. 93-117.

¹¹ N. Bănescu, *Changements politiques dans les Balkans après la conquête de l'empire bulgare de Samuel (1018). Nouveaux duchés byzantins: Bulgarie et Paristrion*, în „BSH”, 10, 1923, p. 49-72; idem, *À propos des duchés byzantins de Paristrion et de Bulgarie*, în „RHSEE”, 3, 1926, 10-12, p. 321-325; idem, *Dobrogea bizantină. Ducatul Paristrion*, în vol. *Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească*, București, 1928, p. 297-302; idem, *Paradounavon – Paradounavis*, în „Balcania”, 1, 1938, p. 55-58; idem, *Precizări istorice cu privire la ducatele bizantine Paristrion (Paradounavon) și Bulgaria*, în „AARMSI”, 26, 1943, p. 59-81; idem, *Précisions historiques relatives aux duchés byzantins de Paristrion – Paradounavis. Les origines. Le nom*, în „BSH”, 25, 1944, 2, p. 139-150; idem, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, Bucarest, 1946.

¹² N. Bănescu, *Les sceaux byzantins trouvés à Silistrie*, în „Byzantion”, 7, 1932, p. 321-331; N. Bănescu – P. Papahagi, *Plombs byzantins découverts à Silistrie*, în „Byzantion”, 10, 1935, 2, p. 601-606; N. Bănescu, *O colecție de sigilii bizantine inedite*, în „AARMSI”, 20, 1938, p. 115-126.

¹³ N. Bănescu, *Sceau inédit de Katakalon, katépano de Paradounavon*, în „Échos d'Orient”, 35, 1936, p. 405-408.

Nicolae Bănescu, provine de la Istanbul (Constantinopol), dintr-o colecție particulară: Κύριε βοήθει Δημητρίω ἀνθυπάτῳ πατρικίῳ καὶ κατεπάνῳ τοῦ Παραδουβῶν ἄβου τὸν Κατακαλὼν (Doamne, ajută lui Demetrios Katakalon, anthypat, patriciu și katepan de Paradounavon)¹⁴. În opinia istoricului Nicolae Bănescu, Demetrios Katakalon va fi îndeplinit funcția de katepan al Paradounavon-ului, cel mai probabil către sfârșitul secolului XI-lea, în timpul domniei împăratului Alexios I Comnenul (1081-1118)¹⁵. În ultima vreme, însă, cercetând mai atent sigiliile acestui demnitar bizantin¹⁶, istoricii au ajuns la concluzia că el a îndeplinit funcția de katepan de Paradounavon la o dată situată către jumătatea secolului XI-lea (cca. 1050)¹⁷.

În ultimele decenii, studierea sigiliilor bizantine în România s-a bucurat de o atenție deosebită din partea istoricului și arheologului Ion Barnea¹⁸, care publică un număr mare de sigilii provenind atât din colecții particulare (D. A. Sturza, Mihail C. Sutz, dr. G. Severeanu, maior Ștefan Nicolae, Pericle Papahagi, Nicolae Bănescu, Ion Mititelu)¹⁹, cât și cu loc sigur de descoperire.

În Dobrogea, la Dinogetia – Garvăn (comuna Jijila, jud. Tulcea), în imediata apropiere a ruinelor bisericești, în campania arheologică din anul 1951, a fost găsit un sigiliu bizantin de plumb, cu diametrul de 25,5 – 27 mm. Pe avers este înfățișat, în relief pronunțat, din față un sfânt în picioare, purtând nimb, îmbrăcat în odăjdii de episcop, binecuvântând cu mâna dreaptă, iar în stânga, ținând Sfânta Evanghelie. În partea dreaptă se află scris în coloană cuvântul Ο ΑΓΙΟΣ ('Ο ἅγιος, Sfântul). Cuvântul corespunzător din partea stângă, care urma să indice numele sfântului, s-a ros în întregime, însă, cel mai probabil, este vorba despre Sfântul Nicolae, una din

¹⁴ Idem, *Sceaux de Démétrius Katakalon, kalépano de Paradounavon*, în „Échos d'Orient”, 39, 1940, p. 157-160.

¹⁵ *Ibidem*, p. 158: „Nous nous arrêtons à l'époque d'Alexis Ier Comnène (1081-1118), parce que c'est sous son règne que plusieurs membres de la famille de Katakalon jouèrent un rôle important dans la hiérarchie militaire de l'empire.”

¹⁶ Al treilea exemplar provine de pe teritoriul Bulgariei (Ivan Jordanov, *Sceaux de deux notables byzantins de la fin du Xe s.*, în „Études balkaniques”, Sofia, 3, 1981, p. 93-94.

¹⁷ Jean-Claude Cheynet, *Du stratège de thème au duc: chronologie de l'évolution au cours du Xe siècle*. Travaux et Mémoires, Paris, 6, 1976, p. 184: *Nous changeons la datation proposée par N. Bănescu, car les dignités d'anthypatos, patrice, accompagnant la fonction du duc convient mieux au milieu du Xe siècle qu'au règne d'Alexis Comnène*; Ivan Jordanov – V. Tăpkova-Zaimova, *Quelques nouvelles sur l'administration byzantine au Bas-Danube (fin du Xe-Xe s.)*, în vol. *Géographie historique du monde méditerranéen*, Paris, 1988, p. 123: „Il faudrait reculer un peu les années de son gouvernement vers le milieu du Xe siècle, après Michel, le fils d'Anastasios”; P. Diaconu, *Contribution à la connaissance de l'histoire de la Dobroudja en basse de quelques sceaux*, în „Dacia NS”, 35, 1992, p. 182; idem, *Sur la présence des Byzantins au Bas-Danube (X^e-XIVe siècles)*, „RESEE”, 32, 1994, 3-4, p. 370; Ion Bica, *Thema Paristrion (Paradounavon) în istoriografia bizantină și română*, Pitești, 2003, p. 103-104, 138-139.

¹⁸ Pentru viața și activitatea istoricului și arheologului Ion Barnea, vezi: C(onstantin) P(reda), *Barnea Ion*, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, coordonator științific: prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, București, 1978, p. 46-47; Mihai Sâmpetru, în „Dacia NS”, 32, 1988, 1-2, p. 205-214; Al. Suceveanu, în „SCIVA”, 44, 1993, 4, p. 315-319; Mircea Păcurariu, *Dictionarul teologilor români*, București, 1996, p. 31-33.

¹⁹ I. Mititelu – I. Barnea, în „SCIV”, 17, 1966, 1, p. 43-50; I. Barnea, în „SCIV”, 17, 1966, 2, p. 277-297; idem, în „RESEE”, 7, 1969, 1, p. 21-33; idem, *Sigilii bizantine inedite din colecția Muzeului Național de Istorie*, în „Cercetări numismatice”, 4, 1982, p. 169-175; idem, *Sigilii bizantine de la Drostorum-Dorostolon, Pontica*, 1982, p. 201-211; idem, *Sigilii bizantine inedite din colecția Muzeului de istorie al Republicii Socialiste România*, SCN, 8, 1984, p. 99-104; idem, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea (III)*, în „Pontica”, 23, 1990, p. 316-317; idem, *Unedierte byzantinische Bleisiegel aus Tomis-Constantia*, în „Pontica”, 25, 1992, p. 281-296.

reprezentările cele mai des întâlnite pe sigiliile bizantine²⁰. Pe reversul sigiliului, în cerc perlat, este imprimată următoarea legendă, alcătuită în șase rânduri, cu caractere în relief bine conturare, dintre care cele de la începutul fiecărui rând au dispărut în întregime sau parțial:

[+K(ύρι)ε] β(οή)θ(ει)

[Σ]υμεών

[β]έστη (καὶ) κα

[τ]επάνω τοῦ

[Π]αραδου

[ν]άβου

+Κύριε βοήθει Συμεών βέστη καὶ κατεπάνω τοῦ Παραδουνάβου (Doamne, ajută lui Simeon, vestis și katepan de Paradounavon)²¹. Acesta este cel de-al treilea document sfragistic care îl face cunoscut pe katepanul Simeon – câte un exemplar a mai fost găsit la Istanbul, la sfârșitul secolului XIX²² și la Preslav, în Bulgaria, în anul 1927²³. Istoricul și arheologul Ion Barnea, descoperitorul sigiliului de la Dinogetia – Garvăn, consideră că Simeon a îndeplinit funcția de katepan al Paradounavon-ului în ultimii cinci ani de domnie ai împăratului Vasile al II-lea Macedoneanul (976-1025). În argumentarea acestei opinii sunt invocate atât condițiile de descoperire a sigiliului, cât și titulatura de *katepan*, similar celui purtat de David Areianites, primul conducător bizantin al Bulgariei (κατεπάνω Βουλγαρίας), numit după distrugerea țaratului bulgar (1018)²⁴. Analizându-se mai atent situația politică și administrativă a Bizanțului la Dunărea de Jos în secolul al XI-lea, s-a ajuns, însă, la concluzia că Simeon n-ar fi putut îndeplini funcția de katepan al Paradounavon-ului în timpul lui Vasile al II-lea, ci în a doua jumătate a secolului al XI-lea, cel mai probabil în perioada cuprinsă între anii 1050-1070²⁵.

²⁰ I. Barnea, *Dinogetia I*, p. 332; pentru reprezentarea Sfântului Nicolae pe sigiliile bizantine de la Dunărea de Jos, din secolele X-XII, vezi: Ion Bica, *Obiecte cu caracter creștin, din secolele X-XII, descoperite pe teritoriul Dobrogei*, în *Buletin științific. Seria: Teologie ortodoxă*, Pitești, 7, 2002, 2, p. 47 (= în vol. *Studii bizantine*, Pitești, 2003, p. 42).

²¹ Pentru descrierea sigiliului, vezi: I. Barnea, în „SCIV”, 3, 1952, p. 407; idem, *Relațiile dintre așezarea de la Bisericuța – Garvăn și Bizanț în secolele X-XII*, în „SCIV”, 4, 1953, 3-4, p. 646; idem, *À propos de la découverte de deux sceaux byzantins de Dinogetia*, în „Dacia NS”, 2, 1958, p. 473-475; idem, *Dinogetia I*, p. 332-333; idem, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Române*, în „Studii teologice”, 10, 1958, 5-6, p. 303-304; idem, *DID*, III, p. 322; idem, în „Byzantina”, 3, 1971, p. 165-166; idem, *Byzantinische Bleisigel aus Rumänien*, în „Byzantina”, 13, 1985, p. 304, 305.

²² M. Mordtmann, *Μολυβδόβουλλα βυζαντινὰ τῶν ἐπαρχιῶν Εὐρώπης*, în Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλληνικὸς φιλολογικὸς, 17, 1883, p. 144/ nr. 1; J. Ebersolt, *Sceaux byzantins de Musée de Constantinople*, în „Revue numismatique”, 1914, p. 325, nr. 310 apare o citire eronată a legendei; V. Laurent, *Bulletin de sigillographie byzantine*, în „Byzantion”, 6, 1931, p. 791; N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Parisirion (Paradounavon) et de Bulgarie*, București, 1946, p. 70; I. Barnea, *DID*, III, p. 94.

²³ N. A. Mouchmov, *Novootkriti srednovekovni peciate ot Bălgaria*, Izvestia-Institut, 5, 1828-1929, p. 241 apud Ion Barnea, *DID*, III, p. 94.

²⁴ I. Barnea, *DID*, III, p. 94.

²⁵ V. Zlatarski, *Moltvidovul na vesta Simeona, katepan na Podunaviets*, în „Šišicev Zbornik”, Zagreb, 1929, p. 143-148; Eugen Stănescu, *Denumirile bizantine ale regiunii de la Dunărea de Jos (secolele X-XIII) și sensul lor istoric*, în „SCIV”, 19, 1968, 3, p. 473; P. Diaconu, *Istoria Dobrogei în unele lucrări străine recente (III)*, în „Revista de istorie”, 30, 1977, 10, p. 1896; Ivan Jordanov – V. Tăpkova-Zaimova, *op. cit.*, p. 124; Ion Bica, *Rectificări și discuții referitoare la sigiliile lui „Simeon, vestis și katepan de Paradounavon*, în

Tot în aşezarea bizantină de la Dinogetia – Garvăn, în vara anului 1954, a fost descoperit un alt sigiliu de plumb, cu diametrul de 17 mm şi grosimea de 3-4 mm, aflat în stare bună de conservare. Pe aversul sigiliului se află reprezentat chipul Maicii Domnului, cu icoana lui Hristos în medalion, la piept, în atitudine de rugăciune, purtând pe cap vălul sfânt. De o parte şi de alta a capului se află iniţialele M Θ, prescurtarea la MP ΘΥ, întrebuiţată pentru Μ(ήτρ) Θ(εοῦ). Pe revers sigiliul prezintă o scurtă legendă metrică în limba greacă, pe patru rânduri, cu litere mărunte în relief: Σφραγὶς Μιχαὴλ ποιµενάρχου Ῥωσῆας (Sigiliul lui Mihail, arhiepiscopul Rusiei). Titularul sigiliului a fost identificat de sigilografu Ion Barnea cu mitropolitul Mihail al Kievului (1130-1145), ierarh de origine greacă. Prezenţa micului obiect în aşezarea dunăreană a fost pusă în legătură cu vreo scrisoare trimisă de ierarhul grec de la Kiev unui alt ierarh (cel mai probabil, unui episcop)²⁶. Descoperirea acestui document sfragistic prezintă o importanţă deosebită pentru existenţa unei organizări bisericeşti pe teritoriul Dobrogei în secolul al XII-lea. Alături de alte documente arheologice (cruciuliţe duble – relicvar, o cruce engolpion de aur, o biserică de zid) întăreşte ideea că, în secolul al XII-lea, aşezarea de la Dinogetia – Garvăn reprezenta sediul unei episcopii, dependentă de mitropolia de la Dorostolon (Dristra, azi Silistra, în Bulgaria)²⁷.

Sigilografu Ion Barnea a publicat, de asemenea, un număr însemnat de documente sfragistice bizantine găsite în nordul Dobrogei, la Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea)²⁸ şi Nufăru (jud. Tulcea)²⁹. Dintre acestea, o importanţă istorică aparte o au cele două exemplare descoperite la Noviodunum, aparţinând împăratului Isaac al II-lea Angelos (1185-1195). Prezenţa lor pe teritoriul Dobrogei, unde au ajuns probabil

vol. *Studii bizantine*, Piteşti, 2003, p. 31-35, cu prezentarea problemei; idem, *Thema Paristrion (l'Paradounavon)...*, p. 96-98, 144.

²⁶ I. Barnea, *Sigiliul unui ierarh al Rusiei în aşezarea de la Garvăn*, în „SCIV”, 7, 1956, 1-2, p. 189-195; idem, în „Dacia NS”, 2, 1958, p. 475-478; idem, *Dinogetia I*, p. 335-336; idem, *D/D*, III, p. 324-325; idem, *Arta creştină în România*, 2 (secolele VII-XIII), Bucureşti, 1981, p. 230-231; în ceea ce priveşte cronologia, vezi o altă părere la P. Diaconu, *Dacia NS*, 35, 1992, p. 183-185.

²⁷ Emilian Popescu, *Ştiri noi despre istoria Dobrogei în secolul al XI-lea: Episcopia de Axiopolis*, în vol. *Monumente istorice şi izvoare creştine. Mărturii de străveche existenţă şi de continuitate a românilor pe teritoriul Dunării de Jos şi al Dobrogei*, Galaţi, 1987, p. 146, nota 60 (versiune engleză: *Notes on the History of Dobruja in the 11th Century: The Bishopric of Axiopolis*, în vol. *Christianitas daco-romana. Florilegium studiorum*, Bucarest, 1994, p. 434, nota 60); I. Barnea, *D/D*, III, p. 181 (vezi şi supra nota 26); Mircea Micurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, ediţia a II-a, Bucureşti, 1991, p. 233; Gh. Ştefan, *Dinogetia I*, p. 380, Pavel Gheorghiev, *L'organisation religieuse dans les terres bulgares du nord-est après l'an 971*, în vol. *Dobruđa. Études ethno-culturelles*, Sofia, 1987, p. 154.

²⁸ I. Barnea, în „SCN”, 4, 1968, p. 239-246; idem, în „SCN”, 6, 1975, p. 159-162; idem, în „Pontica”, 16, 1983, p. 264-266; idem, în „Pontica”, 18, 1985, p. 246-247; idem, *Byzantinische Bleisiegel aus Rumänien*, în „Ilyzantina”, 13, 1985, p. 300-302; idem, în „RESEE”, 23, 1985, 1, p. 29-35; idem, *Noi contribuţii la istoria themei Paristrion (Paradounavon)*, în „SCIVA”, 37, 1986, 3, p. 272-274; idem, în „Pontica”, 23, 1990, p. 117-127; idem, *Les sceaux byzantins mis au jour à Noviodunum*, în „SBS”, 2, 1990, p. 153-161; idem, în „SBS”, 3, 1993, p. 55-61; idem, în „SBS”, 4, 1995, p. 101-108; idem, în „SCIVA”, 47, 1996, 2, p. 218-220; idem, *Noviodunum în lumina sigiliilor bizantine*, în „SCIVA”, 48, 1997, 4, p. 353-360; idem, în „EBPB”, 3, 1997, p. 93-97.

²⁹ I. Barnea, în „Pontica”, 16, 1983, p. 267-269; idem, în „SCIVA”, 37, 1986, 3, p. 270-272; idem, *Pontica*, 23, 1990, p. 327-331; idem, în „EBPB”, 3, 1997, p. 97-98; idem, în „SBS”, 4, 1995, p. 108-109.

cu vreun ordin al basileului, „arată persistența themei Paristrion (Paradounavon) până către sfârșitul secolului al XII-lea”³⁰.

Sigilii bizantine, provenite de pe teritoriul Dobrogei, au fost publicate în revistele de specialitate și de alți istorici din România: Petre Diaconu (sigilii găsite în așezarea bizantină de la Păcuiul lui Soare)³¹, Bucur Mitrea³², H. Nubăr³³ și Vasile Culică (sigilii comerciale)³⁴ și Alexandru Barnea³⁵.

Sigilografia are un rol destul de însemnat pentru studierea istoriei Imperiului bizantin. Multe dintre documentele sfragistice – descoperite în timpul campaniilor arheologice sau întâmplător – aduc lumină în ceea ce privește transformările petrecute în diverse domenii ale vieții bizantine (administrativ-militar, economic, ecleziastic).

³⁰ Idem, *Les sceaux byzantins mis au jour à Noviodunum*, în „SBS”, 2, 1990, p. 160; idem, *Noviodunum în lumina sigiliilor bizantine*, în „SCIVA”, 48, 1997, 4, p. 359.

³¹ P. Diaconu, *Un sigiliu de plumb al lui Alexie I Comnenul descoperit la Păcuiul lui Soare*, în „SCN”, 4, 1968, p. 249-250; idem, *Un alt sigiliu al lui Constantin VII și Zoe descoperit la Durostorum*, în „CCDJ”, 5-7, 1988-1989, p. 175-177; idem, *Un alt sigiliu al lui Constantin Theodorokanos*, în „Pontica”, 25, 1994, p. 359-361.

³² B. Mitrea, *Un sigiliu de plumb al lui Ghermanos al II-lea, patriarh al Constantinopolului*, în „SCN”, 4, 1968, p. 253-263.

³³ H. Nubăr, *Un sigiliu bizantin descoperit la Histria*, în „SCIV”, 15, 1964, 1, p. 81-83.

³⁴ V. Culică, *Plumburi comerciale din cetatea romano-bizantină de la Izvoarele (Dobrogea)*, în „Pontica”, 8, 1975, p. 215-261; 9, 1976, p. 115-183; 12, 1979, p. 145-149.

³⁵ Al. Barnea, *Sigilii și inscripții din Dobrogea (sec. VI-VII)*, în „SCIVA”, 37, 1986, 2, p. 134-136.

CINSTIREA MAICII DOMNULUI PE TERITORIUL ROMÂNIEI
ÎN LUMINA DOCUMENTELOR ARHEOLOGICE, SIGILOGRAFICE ȘI
EPIGRAFICE (SECOLELE X-XIII)

ION BICA*

După victoria împăratului Ioan Tzimiskes din vara anului 971 împotriva alianței bulgaro-kievene, Bizanțul își reinstalează autoritatea asupra teritoriilor de la Dunărea de Jos, regiunea anexată imperiului fiind organizată administrativ și militar. În cadrul amplelor operațiuni de reorganizare, bizantinii refac mai multe fortificații de pe linia Dunării (Dorostolon, Axiopolis, Capidava, Carsium, Berroe, Troesmis, Arrubium Dinogetia, Noviodunum, Aegyssus) sau construiesc altele noi cum este, de exemplu, puternica cetate din insula Păcuilui lui Soare, unde instalează unități militare pentru apărarea provinciei. Situația creată de Ioan Tzimiskes la Dunărea de Jos a fost consolidată, mai apoi, de Vasile al II-lea Macedoneanul (976-1025), succesorul acestuia la conducerea imperiului care, la rândul său, a luat măsuri pentru fortificarea liniei Dunării, mai ales după anii 1001/1002, când bizantinii recuceresc teritoriile situate la nord de lanțul munților Balcani (Haemus). Astfel, administrația constantinopolitană se instalează în regiunea dunăreană pentru o perioadă de aproape două secole. Începând cu veacul al XI-lea până către sfârșitul celui de-al XII-lea (1185/1186), teritoriul Dobrogei a făcut parte integrantă din cuprinsul katepanatului (ducatului) Paristrion (Paradounavon), al cărui conducător bizantin își avea reședința în orașul Dristra (Dorostolon, Silistra din zilele noastre)¹.

Reintrarea regiunii de la Dunărea de Jos în stăpânirea Bizanțului, în vara anului 971, reprezintă un moment important în intensificarea legăturilor comerciale între orașele paristriene și metropolele bizantine. Prin urmare asistăm la o nouă înflorire a vieții economice din teritoriile situate la sus de fluviu. Obiecte de uz casnic, podoabe felurite, provenite din import, încep să fie întâlnite în mai toate așezările de pe malul drept al Dunării². Alături de alți factori (dezvoltarea agriculturii și a

* Facultatea de Teologie, Universitatea din Pitești.

¹ N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, Bucurest, 1946; Ion Barnea – Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei III. Bizantinii, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971, p. 71-169; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Istoria Dobrogei în perioada 969-1204. Contribuții arheologice și numismatice*, București, 2001; Ion Bica, *Thema Paristrion (Paradounavon) în istoriografia bizantină și română*, Pitești, 2003.

² Corina Nicolescu, *Aspecte ale relațiilor culturale cu Bizanțul la Dunărea de Jos în secolele X-XIV*, în „Studii și materiale de istorie medie”, V, 1962, p. 11-12; Petre Diaconu, *A propos de la culture matérielle*

meșteșugurilor), această situație a contribuit la apariția unor oraș³, până în prezent dispunând de dovezi certe doar pentru: Dristra (Dorostolon, Silistra)⁴, Dinogetia – Garvăn (com. Jijila, jud. Tulcea)⁵, Vicina (cel mai probabil anticul Noviodunum, Isaccea de astăzi, jud. Tulcea)⁶, precum și înfloritoarea așezare urbană din insula Păciul lui Soare (situată în mijlocul Dunării, la 18 km în aval de Silistra, jud. Constanța)⁷.

Consolidarea dominației bizantine în regiunea Dunării de Jos, după evenimentele din vara anului 971, a reprezentat însă un moment important și pentru teritoriul extra-carpatic⁸. Pe lângă misiunea lor militară, orașele dunărene au avut și o deosebită importanță comercială. În această vreme, ele vor fi reprezentat adevărate centre de tranzit, mărfurile aduse pe Dunăre fiind redistribuite atât în interiorul Dobrogei, cât și la nord de fluviu⁹. Astfel, în secolele X-XII, asistăm la „difuzarea culturii bizantine în noua sa formă pe tot teritoriul de la nordul Dunării”¹⁰. Dobrogea constituind o adevărată „punte de legătură între lumea românească de la nordul marelui fluviu, lumea bizantină și cea balcanică”¹¹.

Între obiectele de cult cu caracter creștin descoperite pe teritoriul Dobrogei, o categorie importantă o formează cruciulițele care se purtau agățate la gât, atârând pe piept, de unde denumirea de „cruciulițe pectorale” sau „cruciulițe engolpion”. Astfel de piese încep să circule pe teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră în perioada de la sfârșitul secolului al X-lea, cunoscând o mare răspândire în secolele XI-XII¹². Cruci

byzantine au Bas-Danube aux Xe-XIIe siècles, în *Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines*. IV. Histoire, Athena, 1980, p. 97-102; Gabriel Custurea, *Schimburi economice în regiunea danubiano-pontică în secolele VIII-XI*, în „Pontica”, XXIV, 1991, p. 384.

³ Michaelis Attaliotae, *Historia*, opus Wladimiro Bruneto de Presle, Institutii Gallici Socio, inventum, correctum, recognovit Immanuel Bekkerus, Bonn, 1835 (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae); *Fontes Historiae Daco-Romanae. III. Scriitori bizantini (sec. XI-XIV)*, publicate de Al. Elian și N. S. Tanășoca, București, 1975, p. 72-73 (FHDR, mai departe).

⁴ Anne Comnène, *Alexiade (Règne de l'empereur Alexis Ier Comnène, 1081-1118)*, texte établi et traduit par Bernard Leib, Paris, II, III,; FHDR, III, p. 100-101; cf. Silvia Baraschi, *Izvoare scrise privind așezările dobrogene de pe malul Dunării în secolele XI-XIV*, în „Revista de istorie”, 34, 2, p. 313.

⁵ Gh. Ștefan, în *Dinogetia I*, p. 378; P. Diaconu, *Considerații generale asupra așezărilor cu caracter urban de la Dunărea de Jos (sec. X-XI)*, în „Cultură și civilizație la Dunărea de Jos”, Călărași, II, 1986, p. 224-225.

⁶ Anne Comnène, *op. cit.*, VI, XIV, I; FHDR, III, p. 89; cf. Silvia Baraschi, *op. cit.*, p. 314, 316; pentru localizarea acestui oraș, vezi: Ioan Râmureanu, *Mitropolita Vicinei și rolul ei în păstrarea ortodoxiei în ținuturile românești*, în vol. *De la Dunăre la mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 1977, p. 153-154, cu prezentarea problemei și o bogată bibliografie; o altă părere la Petre Diaconu, *Despre localizarea Vicinei*, în „Pontica”, 3, 1970, p. 275-294, unde pledează pentru localizarea Vicinei la Păciul lui Soare.

⁷ P. Diaconu, *Considerații generale...*, p. 224-225; Silvia Baraschi, *Câteva accente la istoria așezării de la Păciul lui Soare*, în „Cultură și civilizație la Dunărea de Jos”, Călărași, III-IV, 1987, p. 128.

⁸ Dan Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-danubiană și Bizanțul în veacurile V-XI*, Ed. Junimea, Iași, 1981, p. 53-54.

⁹ Dumitru Vâlceanu, în *Păciul lui Soare I*, p. 179; Corina Nicolescu, *Moștenirea artei bizantine în România*, Ed. Meridiane, București, 1971, p. 30.

¹⁰ Corina Nicolescu, *Lumea românească și Bizanțul în secolele XIII-XV*, în vol. *Cultura bizantină în România. Expoziție organizată cu prilejul celui de-al XIV-lea Congres internațional de studii bizantine*, București, 1974, p. 55.

¹¹ Idem, *Moștenirea artei bizantine...*, p. 36, cf. Idem, *Lumea românească și Bizanțul...*, p. 55.

¹² Oana Damian – Paul Damian, *Éléments chrétiens de l'époque byzantine au Bas-Danube*, în „Pontica”, XXVIII-XXIX, 1995-1996, p. 233; Gh. Mănucu Adameșteanu, *Elemente de cultură bizantină la Gurile Dunării*, în „Peuce”, IX, 1984, p. 380.

engolpion (simple și duble – relicvar) au fost descoperite în mai multe localități de pe teritoriul Dobrogei: Păcuiul lui Soare (jud. Constanța)¹³, Capidava (com. Topalu, jud. Constanța)¹⁴, Carsium (Hârșova, jud. Constanța)¹⁵, Berroe (Piatra Frecăței, jud. Tulcea)¹⁶, Arrubium (Măcin, jud. Tulcea)¹⁷, Dinogetia (Garvăn, com. Jijila, jud. Tulcea)¹⁸, Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea)¹⁹, Nufăru (comună situată pe brațul Sfântul Gheorghe, la 12 km în aval de orașul Tulcea)²⁰, Bisericuța (com. Jurilovca, jud. Tulcea)²¹, Valul lui Traian (jud. Constanța)²², Constanța²³. Asemenea obiecte de cult, lucrate din argint sau bronz, au fost descoperite atât pe teritoriul Moldovei – Adjud (jud. Vrancea), Dănești (jud. Vaslui), Bâta Doamnei (jud. Neamț), Șuletea (jud. Vaslui), Focuri (jud. Iași), Lunca (jud. Botoșani)²⁴ – cât și în alte localități de pe teritoriul României – Câmpulung (jud. Argeș)²⁵, Bratei (jud. Sibiu), Dăbâca și Moldovenești (jud. Cluj), Hoghiz (jud. Brașov), Socodor (jud. Arad)²⁶. Cele mai multe cruciulițe engolpion (mai ales cele duble – relicvar) sunt de proveniență constantinopolitană²⁷, numai o parte din categoria cruciulițelor simple fiind lucrate în unele ateliere locale²⁸. Acestor exemplare de tip bizantin li se adaugă un număr

¹³ P. Diaconu, în *Păcuiul lui Soare I*, p. 160-161; idem, *Obiecte de podoabă și de cult*, în *Păcuiul lui Soare II*, p. 125-129; Oana Damian – Paul Damian, *op. cit.*, p. 234-235, cu bibliografia de la nota 3; I. Barnea, în „ST”, XII, 1960, 3-4, p. 220-221; idem *Arta creștină*, p. 160-180.

¹⁴ Gh. Mănușu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 375-376; I. Barnea, *Arta creștină*, p. 156-159.

¹⁵ Gh. Mănușu Adameșteanu, *Cruci relicvar de tip bizantin descoperite în sudul Dobrogei*, în „Pontica”, XXV, 1992, p. 349-351.

¹⁶ I. Barnea, *DID*, III, p. 318; Gh. Mănușu Adameșteanu, *Elemente de cultură...*, p. 376-377.

¹⁷ I. Barnea, *op. cit.*, p. 318; idem, *Arta creștină*, p. 154-155.

¹⁸ Idem, *Dinogetia I*, p. 357-362; idem, *Arta creștină*, p. 128-144; Ioan Vasiliu, *Săpăturile de la Dinogetia (1982-1985)*, în „Peuce”, X, 1991, p. 376.

¹⁹ Gh. Mănușu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 377-379; I. Barnea, *Arta creștină*, p. 146-153; Ioan Vasiliu, *Cercetările arheologice întreprinse în cimitirul feudal timpuriu (secolele X-XII) de la Isaccea*, în „Materiale și cercetări arheologice”, XV, 1980, p. 486.

²⁰ Gh. Mănușu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 379-380; Oana Damian – Paul Damian, *op. cit.*, p. 233 (cu bibliografia de la nota 4), 235-238.

²¹ P. Nicorescu, *Un croix – reliquaire de Dobroudja*, în *În memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 222-226; I. Barnea, *Arta creștină*, p. 154-155.

²² Gh. Mănușu Adameșteanu, *Cruci relicvar de tip bizantin...*, p. 349, 253.

²³ *Ibidem*, p. 349-350.

²⁴ I. Barnea, *Arta creștină*, p. 187-203; idem, *Creștinismul pe teritoriul Moldovei în secolele III-XIII*, în „BOR”, CVI, 1988, 1-2, p. 129-131; Dan Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană...*, p. 71; idem, *Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991, p. 91-92, 99-100; Ilie Mitrinoiu, *Influența bizantină asupra teritoriului Moldovei în secolele VIII-XIII*, în *lumina izvoarelor literare, arheologice și numismatice*, în „BOR”, CIII, 1985, 1-2, p. 127; Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, 1982, p. 107-108; idem, *Piese de cult din regiunile carpato-dunărene în secolele X-XV*, în „IV”, III (LXIX), 4-7, p. 71-74.

²⁵ Octavian Mărculescu, *O cruce pectorală bizantină găsită la Câmpulung*, în „BOR”, 93, 1975, 3-4, p. 356-359.

²⁶ Dan Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană...*, p. 71.

²⁷ P. Diaconu, *Păcuiul lui Soare I*, p. 161; Gh. Mănușu Adameșteanu, *Elemente de cultură bizantină...*, p. 181; Oana Damian, Paul Damian, *op. cit.*, p. 244; Dan Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați...*, p. 92; V. Spinei, *Piese de cult din regiunile carpato-dunărene...*, p. 73.

²⁸ P. Diaconu, *op. cit.*, p. 161; I. Barnea, *DID*, III, p. 318; Gh. Mănușu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 381; Oana Damian, Paul Damian, *op. cit.*, p. 243; Oana Damian, *Despre un atelier de confecționat piese de plumb de la Păcuiul lui Soare*, în „Pontica”, XXV, 1992, p. 315, 318.

însemnat de cruci relicvar de factură kieveană, descoperite, mai ales, pe teritoriul Moldovei²⁹.

Pe majoritatea crucilor duble – relicvar din secolele XI-XIII, în mod special pe cele de proveniență bizantină, Maica Domnului este reprezentată în atitudine de rugăciune (orantă). Asemenea exemplare au fost descoperite în mai multe localități: Păciul lui Soare (jud. Constanța, 7 ex.)³⁰, Capidava (com. Topalu, jud. Constanța, 2 ex.)³¹, Carsium (Hârșova, jud. Constanța, 1 ex.)³², Arrubium (jud. Tulcea, 1 ex.)³³, Dinogetia (Garvăn, jud. Tulcea, 3 ex.)³⁴, Bisericuța (com. Jurilovca, 1 ex.)³⁵, Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea, 2 ex.)³⁶, Valul lui Traian (jud. Constanța, 1 ex.)³⁷, Câmpulung (jud. Argeș, 1 ex.)³⁸, Adjud (jud. Vrancea, 1 ex.)³⁹, Dănești (jud. Vaslui, 1 ex.)⁴⁰, Lunca (jud. Botoșani, 1 ex.)⁴¹. Alte cruci engolpion, pe fața principală, alături de imaginea lui Hristos răstignit, prezintă lateral (dreapta sau stânga), în medalion, bustul nimbant al Maicii Domnului – Păciul lui Soare (2 ex.)⁴², Dinogetia – Garvăn (2 ex.)⁴³, Băta Doamnei (Piatra Neamț, 1 ex.)⁴⁴. Crucile duble – relicvar de factură kieveană sau veche rusească, în general, cele aparținând tiparului A, poartă în mijloc imaginea Maicii Domnului cu pruncul Iisus pe brațul stâng. Asemenea obiecte au fost descoperite în mai multe localități din județul Botoșani (Fundul Hertii, Ibănești, Brăești, Botoșani, Vorniceni)⁴⁵, precum și la Cucuteni – Băiceni (jud. Iași)⁴⁶, Belcești (jud. Iași)⁴⁷, Piatra-Neamț⁴⁸, Codăești (jud. Vaslui)⁴⁹, Zaharești (jud. Suceava)⁵⁰,

²⁹ V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV...*, p. 234; idem, în „TV”, III (LXIX), 4-7, p. 74-80; I. Barnea, în „BOR”, CVI, 1988, 1-2, p. 132-135; Dan Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați...*, p. 100-102; Emilian Popescu, *Câteva date privind relațiile dintre Biserica Dobrogei și a Moldovei cu Biserica Rusă, în secolele XII-XIV*, în „ST”, XLIII, 1991, 3, p. 108-113.

³⁰ I. Barnea, *Arta creștină*, p. 164-165, (fig. 2/b), 166-167 (fig. 1/b, 2/b), 168-169 (fig. 2), 178-179 (fig. 1); P. Diaconu, *Urme vechi creștine descoperite în sud-vestul Dobrogei*, în „BOR”, 81, 1963, 5-6, p. 552-553; idem, *Păciul lui Soare II*, p. 129; Oana Damian – Paul Damian, *op. cit.*, p. 235.

³¹ I. Barnea, *op. cit.*, p. 156 (fig. 2/a, b), Maica Domnului poartă maphorion și nimb, 158-159.

³² Gh. Mănucu Adameșteanu, *Cruci relicvar de tip bizantin...*, p. 349.

³³ I. Barnea, *op. cit.*, p. 154, reprezentarea este destul de îngrijită.

³⁴ *Ibidem*, p. 138-138 (fig. 1/b), 140-141 (fig. 1-2), 142-143 (fig. b); idem, *Dinogetia I*, p. 360, 361 (fig. 192/8, 14), 362, 363 (fig. 193/1, 2, 6b); pe exemplarul întreg, Maica Domnului este încadrat de busturile celor patru evangheliști.

³⁵ Idem, *Arta creștină*, p. 154.

³⁶ *Ibidem*, p. 146-147 (fig. 2), Maica Domnului reprezentată din față, cu nimb în jurul capului, îmbrăcată în veșmânt lung și cu mâinile înălțate de-a lungul pieptului în semn de rugăciune, 150-151.

³⁷ Gh. Mănucu Adameșteanu, *op. cit.*, p. 349-350, 353.

³⁸ Octavian Mărculescu, *op. cit.*, p. 356.

³⁹ I. Barnea, *Arta creștină*, p. 186 (fig. 1/b); idem, în „BOR”, CVI, 1988, 1-2, p. 129; Dan Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați...*, p. 92, 136 (fig. 18/6).

⁴⁰ I. Barnea, *Arta creștină*, p. 186-187 (fig. 2), Maica Domnului este reprezentată într-un stil ce caută să fie cât mai realist.

⁴¹ Idem, în „BOR”, 106, 1988, 1-2, p. 131; Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 99 (fig. 24/2).

⁴² I. Barnea, *Arta creștină*, p. 168-169 (fig. 1), 176-177.

⁴³ *Ibidem*, p. 142-143, 152, 153.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 188-189 (fig. b); idem, în „BOR”, 106, 1988, 1-2, p. 130; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 99, 142 (fig. 24/1); V. Spinei, în „TV”, III, (LXIX), 1993, 4-7, p. 74 (fig. 1/3).

⁴⁵ I. Barnea, *Arta creștină*, p. 190-195; idem, în „BOR”, 106, 1988, 1-2, p. 132-124; V. Spinei, *op. cit.*, p. 77; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 100.

⁴⁶ Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 100.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 100.

⁴⁸ I. Barnea, *Arta creștină*, p. 202-203; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 100; V. Spinei, *op. cit.*, p. 77.

Brădăţel (jud. Suceava)⁵¹, Siret (jud. Suceava)⁵². Pe un exemplar descoperit la Saschiz (jud. Mureş), Maica Domnului este reprezentată ținând în ambele mâini brăul sfânt⁵³, înr pe altul de la Căndeşti (jud. Neamţ) este înfăţişată purtând un nimb cruciger⁵⁴.

Maica Domnului bust, purtând maphorion, în atitudine orantă este reprezentată şi pe reversul unui medalion bizantin din email cloisonée, descoperit în apropierea zidurilor cetăţii de la Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea) şi datat în epoca Comnenilor (1081-1185)⁵⁵.

O importanţă deosebită în tratarea subiectului prezintă sigiliile bizantine – mici bucăţi de plumb care pecetluiau corespondenţa adresată unor funcţionari ai Imperiului (civili, militari, eclesiastici). Pe teritoriul dintre Dunăre şi mare asemenea obiecte au fost găsite, cu prilejul cercetărilor arheologice sau fortuit, în următoarele localităţi: Constanţa⁵⁶, Nufăru (jud. Tulcea)⁵⁷, Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea)⁵⁸, Dinogetia – Garvăn (jud. Tulcea)⁵⁹, Păcuilui lui Soare (jud. Constanţa)⁶⁰, Derwent (jud. Constanţa)⁶¹, Călăraşi⁶², Dorostolon (Dristra, Silistra din zilele noastre)⁶³.

⁵¹ Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 101; V. Spinei, *op. cit.*, p. 77.

⁵² Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 101.

⁵³ *Ibidem*, p. 101.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 101.

⁵⁵ I. Barnea, *Artă creştină*, p. 208-209.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 200-201 (fig. b).

⁵⁷ Florin Topoleanu, *Medalion bizantin din "email cloisonée" descoperit la Noviodunum*, în „BOR”, 107, 1989, 11-12, p. 140 (plan'a 2).

⁵⁸ I. Barnea, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea*, în „SCN”, III, 1960, p. 323-324; idem, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea*, în „Pontica”, XVI, 1983, p. 269-271; idem, *Unedierte byzantinische Bleisiegel aus Tomis-Constanța*, în „Pontica”, XXV, 1992, p. 295-296.

⁵⁹ Idem, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea*, în „Pontica”, XVI, 1983, p. 267-269; idem, *Sceaux byzantins du Nord de la Dobroudja*, în „RESEE”, XXIII, 1985, I, p. 34-35; idem, *Noi contribuții la istoria themei Paristrion (Paradounavon)*, în „SCIVA”, 37, 1986, 3, p. 270-272; idem, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea (III)*, în „Pontica”, XXIII, 1990, p. 327-331; idem, *Sceaux byzantins inédits de Dobroudja*, în „SBS”, 4, 1995, p. 108-109; idem, *Sigilii bizantine din Dobrogea*, în „SCIVA”, 47, 1996, 2, p. 215-219; idem, *Sceaux byzantins inédits de Dobroudja*, în „EBPB”, III, 1997, p. 97-98.

⁶⁰ Idem, *Sigilii bizantine de la Noviodunum*, în „SCN”, IV, 1968, p. 239-246; idem, *DID*, III, p. 322, 324; idem, *Sigilii bizantine de la Noviodunum (II)*, în „SCN”, VI, 1975, p. 159-162; idem, în „Pontica”, XVI, 1983, p. 264-266; idem, în „RESEE”, XXIII, 1985, I, p. 29-33; idem, *Sceaux byzantins inédits de Dobroudja*, în „RESEE”, XXIV, 1986, 2, p. 117-118; idem, în „Pontica”, XXIII, 1990, p. 317-327; idem, *Sceaux byzantins mis au jour à Noviodunum*, în „SBS”, 2, 1990, p. 153-161; idem, în „SBS”, 3, 1993, p. 55-61; idem, în „SBS”, 4, 1995, p. 104-108; idem, în „SCIVA”, 47, 1996, 2, p. 218-219; idem, *Noviodunum în lumina sigiliilor bizantine*, în „SCIVA”, 48, 1997, 4, p. 153-161; idem, în „EBPB”, III, 1997, p. 93-97.

⁶¹ Idem, *Sigiliul unui ierarh al Rosiei în așezarea de la Garvăn*, în „SCIV”, 7, 1956, 1-2, p. 189-195; idem, *À propos de la découverte de deux sceaux byzantins de Dinogetia*, în „Dacia NS”, II, 1958, p. 473-478; idem, *Sigilii de plumb bizantine*, în *Dinogetia I*, p. 332-336; idem, *DID*, III, p. 324-325.

⁶² Idem, în „SCN”, III, 1960, p. 327-329; P. Diaconu, *Un sigiliu al lui Alexie I Comnenul descoperit la Păcuilui lui Soare*, în „SCN”, IV, 1968, p. 249-250; I. Barnea, *DID*, III, p. 322, 324; idem, în „Pontica”, XXIII, 1990, p. 331-332; P. Diaconu, *Un alt sigiliu al lui Constantin Theodorokanos*, în „Pontica”, XXV, 1992, p. 359-361.

⁶³ I. Barnea, în „SCN”, III, 1960, p. 326-327; idem, *Sceaux de deux gouverneurs inconnus du thème de Paristrion*, în „Dacia NS”, VIII, 1964, p. 245-246.

⁶⁴ I. Mititelu – I. Barnea, *Sigilii de plumb bizantine din regiunea Dunării de Jos*, în „SCIV”, 17, 1966, I, p. 43-44; I. Barnea, *Noi sigilii bizantine de la Dunărea de Jos*, în „SCIV”, 17, 1966, 2, p. 277-297.

⁶⁵ Pericle Papahagi, *Sceaux de plombs byzantins inédits trouvés à Silistrie*, în „Byzantion”, VII, 1932, I, p. 121-131; N. Bănescu – P. Papahagi, *Plombs byzantins découverts à Silistrie*, în „Byzantion”, X, 1935, 2, p. 601-606; I. Mititelu – I. Barnea, în „SCIV”, 17, 1966, I, p. 43-50; I. Barnea, în „SCIV”, 17, 1966, 2, p. 277-

Majoritatea sigiliilor bizantine descoperite în Dobrogea, datate în secolele X-XII, au pe una din fețe înscris numele funcționarului și titlatura acestuia, iar pe cealaltă o reprezentare iconografică⁶⁴. Maica Domnului, bust, în cerc perlat, văzută din față, cu medalionul lui Iisus Hristos la piept, apare pe anumite sigilii descoperite la Dorostolon (Silistra, 2 ex.)⁶⁵, Nufăru (jud. Tulcea, 3 ex.)⁶⁶, Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea, 2 ex.)⁶⁷, Dobrogea, loc necunoscut⁶⁸. Pe alte documente sfragistice, Sfânta Fecioară este reprezentată tot bust și cu medalionul lui Hristos la piept, însă, în atitudine orantă - Dorostolon (1 ex.)⁶⁹, Dinogetia - Garvăn (1 ex.)⁷⁰, Noviodunum (1 ex.)⁷¹, Nufăru (1 ex.)⁷², Dobrogea (1 ex.)⁷³. Pe un sigiliu de plumb, provenind din Dobrogea (loc necunoscut), relativ bine păstrat, dar rupt în două pe axul longitudinal al canalului sfornii și perforat în marginea de sus, apare pe avers imaginea Maicii Domnului cu pruncul Iisus în brațe, șezând pe un tron larg⁷⁴.

Izvoarele epigrafice - al căror număr este în continuă creștere, în ultimele decenii - ne oferă și ele amănunte care ajută, cât de cât, să conturăm o imagine a răspândirii cultului Maicii Domnului în rândul populației autohtone (protoromâne) din regiunea carpato-danubiano-pontică, în secolele X-XIII. Numele prescurtat al Maicii Domnului, întâlnit sub diferite forme - $M\Theta = M(\eta\tau\eta\rho) \Theta(\epsilon\omicron\upsilon)$, $MP \Theta Y = M(\eta\tau\eta\rho) \Theta(\epsilon\omicron\upsilon)$ sau $MP \Theta = M(\eta\tau\eta\rho) \Theta(\epsilon\omicron\upsilon)$ - apare pe un urcior descoperit la Capidava (com. Topalu, jud. Constanța)⁷⁵, pe anumite cruci engolpion - Capidava (3 ex.)⁷⁶, Noviodunum (1 ex.)⁷⁷, Dinogetia - Garvăn (1 ex.)⁷⁸, Dănești (jud. Vaslui)⁷⁹, Bâta Doamnei (Jud. Neamț 1 ex.)⁸⁰, Brăești (jud. Botoșani, 1 ex.)⁸¹, Saschiz (jud. Mureș, 1 ex.)⁸² - precum și pe sigilii⁸³. De asemenea, documentele sfragistice

297; idem, *Sigilii bizantine de la Durostorum - Dorostolon*, în „Pontica”, XV, 1982, p. 201-211; idem, în „Pontica”, XXIII, 1990, p. 332-333; idem, în „SBS”, 3, 1993, p. 65-67; idem, în „SBS”, 4, 1995, p. 109-110.

⁶⁴ Ion Bica, *Obiecte cu caracter creștin descoperite pe teritoriul Dobrogei (secolele X-XII)*, în *Buletin științific. Seria: Teologie ortodoxă*, Pitești, 7, 2002, 2, p. 193-197 (= *Studii bizantine*, Pitești, 2003, p. 42-43); idem, *Thema Paristrion (Paradounavon)*..., p. 181-186.

⁶⁵ I. Barnea, în „Pontica”, XV, 1982, p. 207/ nr. 6, 211/ nr. 9.

⁶⁶ Idem, în „Pontica”, XVI, 1983, p. 268/ nr. 5; idem, în „Pontica”, XVIII, 1985, p. 245/ nr. 8; idem, în „Pontica”, XXIII, 1990, p. 331/ nr. 18.

⁶⁷ Idem, în „SBS”, 4, 1995, p. 105/ nr. 12, 107/ nr. 17, Maica Domnului apare așezată pe un tron.

⁶⁸ Idem, în „RESEE”, XXIV, 1986, 2, p. 122/ nr. 6.

⁶⁹ Idem, în „SBS”, 4, 1995, p. 110/ nr. 20, Maica Domnului este reprezentată în picioare.

⁷⁰ Idem, *Dinogetia I*, p. 335, Maica Domnului poartă pe cap vălul sfânt ($\eta \acute{\alpha}\gamma\iota\alpha \sigma\acute{\kappa}\epsilon\tau\eta$); idem, *Artă creștină*, p. 230-231, sigiliul aparține lui „Mihail, arhipăstorul Rosiei”.

⁷¹ Idem, în „Pontica”, XXIII, 1990, p. 326/ nr. 15, fără medalionul lui Hristos la piept.

⁷² Idem, în „Pontica”, XVIII, 1985, p. 242/ nr. 7.

⁷³ Idem, în „RESEE”, XXIV, 1986, 2, p. 121/ nr. 5.

⁷⁴ Idem, *Artă creștină*, p. 232-233, sigiliul aparține lui Ghermanos al II-lea, patriarhul Constantinopolului (1222-1240).

⁷⁵ Adrian Rădulescu, *Un așteptat străromânesc la Capidava*, în „Pontica”, IV, 1970, p. 265; I. Barnea, *Artă creștină*, p. 44; *IGLR*, p. 236/ nr. 228.

⁷⁶ I. Barnea, *op. cit.*, p. 156-157.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 150-157.

⁷⁸ *IGLR*, p. 274/ nr. 263.

⁷⁹ I. Barnea, *Artă creștină*, p. 186-187; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 92, 136 (fig. 18/6); *IGLR*, p. 405/ nr. 446.

⁸⁰ I. Barnea, în „BOR”, CVI, 1988, 1-2, p. 130; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 99, 142 (fig. 24/1); *IGLR*, p. 404/ nr. 445.

⁸¹ I. Barnea, *Artă creștină*, p. 194-195.

⁸² *Ibidem*, p. 208-209, exemplarul face parte din categoria crucilor kievene sau vechi rusești de tipul B.

(sigilografice) poartă formule grecești adresate Maicii Domnului, de genul: + θεοτόκε βοήθειά (Născătoare de Dumnezeu, ajută)⁸⁴ sau Βοήθει Μήτηρ τῷ σῷ δοῦλῳ (Maica Domnului, ajută pe robul tău)⁸⁵. O cruce dublă – relicvar din bronz (sec. XI-XII), descoperită în anul 1960, în nivelul locuințelor de suprafață de la Dinogeția – Garvăn, care are reprezentat la extremitățile orizontale chipul Maicii Domnului și, respectiv, al Sfântului Ioan Evanghelistul, are incizate următoarele inscripții: Ἰδὲ ὁ Υἱός σου (Iată fiul tău) și Ἰδὲ ἡ Μ(ήτηρ) σου (Iată mama ta (*Evanghelia după Ioan*, XIX, 26-27)⁸⁶.

Pe lângă obiecte incizate cu inscripții grecești, pe teritoriul României au fost descoperite – în timpul cercetărilor arheologice sau fortuit – și inscripții al căror text este redat în limba slavă veche. În mod special, pe unele engolpioane de factură kieveană (tip B) care au pe una din jumătăți imaginea Sfintei Fecioare, apare frecvent inscripția slavonă prescurtată: „*Sfântă Născătoare de Dumnezeu, ajută-ne*“, plasată de o parte și de alta⁸⁷.

Reinstalarea și consolidarea dominației constantinopolitane în regiunea Dunării de Jos, în vara anului 971, a contribuit, între altele, la dezvoltarea vieții bisericești, nu numai în teritoriul cuprins între Dunăre și Marea Neagră (Dobrogea), ci chiar și dincolo de fluviu, în regiunile intra și extra-carpatică. Diferite obiecte de cult, provenite din Bizanț, pătrund pe cale comercială, prin intermediul orașelor apărute în această vreme de-a lungul Dunării (Vicina, Dinogeția – Garvăn, Dorostolon), până în cele mai îndepărtate colțuri ale teritoriului românesc. Studiarea mai atentă a acestor documente – scoase la iveală cu prilejul cercetărilor arheologice sau fortuit – arată că, în secolele X-XIII, Sfânta Fecioară Maria se bucura de o deosebită cinstire în rândul populației creștine autohtone (protoromâne, vlahe).

Abrevieri

- I. Barnea, *Arta creștină* = I. Barnea, *Arta creștină în România, 2 (secolele VII-XIV)*, București, 1981
 I/II, III = Ion Barnea – Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei. Bizantini și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971
 Dinogeția I = Gh. Ștefan, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogeția. I. Așezare feudală timpurie la Bisericuța – Garvăn*, București, 1967 (Biblioteca de Arheologie, XIII)

⁸⁴ N. Bănescu, în „Byzantion“, VII, 1927, 1, p. 323/ nr. 3; N. Bănescu – P. Papahagi, în „Byzantion“, X, 1935, 2, p. 605/ nr. 4; I. Barnea, în „SCIV“, 7, 1956, 1-2, p. 189; idem, *Dinogeția I*, p. 335; idem, în „SCIV“, 11, 1966, 2, p. 291/ nr. 18; idem, *Arta creștină*, p. 230-231; idem, în „Pontica“, XV, 1982, p. 207/ nr. 6, 211/ nr. 9; idem, în „RESEE“, XXIV, 1982, 2, p. 121/ nr. 5; idem, în „Pontica“, XVI, 1983, p. 268/ nr. 5; idem, în „Pontica“, XVIII, 1985, p. 242/ nr. 7, 245/ nr. 8; idem, în „RESEE“, XXIV, 1986, 2, p. 122/ nr. 6; idem, în „Pontica“, XXIII, 1990, p. 326/ nr. 15, 331/ nr. 18; idem, în „SBS“, 4, 1995, p. 105/ nr. 12, 107/ nr. 17, 110/ nr. 20.

⁸⁵ I. Barnea, în „SCN“, III, 1960, p. 328/ nr. 4.

⁸⁶ I. Barnea, în „SCIV“, 17, 1966, 2, p. 291/ nr. 18; P. Diaconu, în „Pontica“, XXV, 1992, p. 359.

⁸⁷ I. Barnea, *Arta creștină*, p. 142-143; *JGLR*, p. 273/ nr. 262.

⁸⁸ I. Barnea, *op. cit.*, p. 152-153, 200-201; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 101; V. Spinei, în „TV“, III (LXIX), 1993, 4-7, p. 78.

- IGLR = Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, București, 1976
- Păcuiul lui Soare I = Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină*, vol. I, București, 1972
- Păcuiul lui Soare II = Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *Păcuiul lui Soare. Așezare medievală (secolele XIII-XIV)*, vol. II, București, 1977.

TOPONIMIA ÎN AJUTORUL ISTORIEI. NUCȘOARA, 478 ANI

CONSTANTIN CÂRSTOIU*

Prezentă în istoria localităților pe care neamul se bazează, Nucșoara de Muscel, județul Argeș, număra 478 de ani la 4 iulie 2004. Primul document atestându-i existența vine din „Cuptor” 1526. Îl emitea Radu de la Afumați, domn al Țării Românești în (1522–1523, 1524, 1524–1525 și 1525–1529). În limbajul vremii, actul citat mai jos consemna și numele unui sat al comunei, Slatuni (în realitate: Slatina, unde acum se află Tabăra școlară de vară având caracter interjudețean). Dar iată conținutul zapisului¹ de început al acestei așezări pe răbojul dăinuirii:

Din mila lui Dumnezeu, Io, Radul Voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Radul Voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele sfintei mănăstiri de la Corbii de Piatră², hramul preasfintei, curatei și prea binecuvântatei stăpânei noastre și pururea fecioară Maria și monahiei Magdalina, ca să-i fie în Valea Orașului³, de unde a stat Cârjău⁴, până la râu, și de unde a stat Cârjău, până la bradul din Slatuni, iar de aci, până la piscul lui Cernat în sus, până în munte, iar de aci, până în munte și muntele tot, iar de la râul lui Cernat, peste Pleșa⁵ și Pleșa toată; pentru că îi este veche și dreaptă dedină, ocină.

Iar după aceea, a avut pără monahia Magdalina cu Mircan, și cu Nan, și cu Radul, și Barbul. Astfel, domnia mea am dat lui Mircan și cetei (drujina – în original) lui lege 12 boieri. Astfel, când a fost la zi, Mircan și ceata lui n-au putut să aducă pe cei 12 boieri, ci au rămas de lege, ci au dat acești boieri mai sus zise sfintei mănăstiri. Și hotarnic le-a fost Dragomir, fratele...⁶.

¹ Documente privind istoria României, B, veacul XVI, București, Editura Academiei R. P. R., 1951, vol. II, pag. 21, actul 18, respectiv (pentru textul din 25 iunie 1547), D. I. R., idem, p. 360, actul 377.

² Vechi nume al comunei Corbi, consemnând adevărul că acest locaș religios a fost durat în creșterea de pe Râul Doamnei - versantul tehnic stâng.

³ Probabil punct al traseului care începea cu Podul din Sboghiștești (astfel grafiat oficial și astăzi), peste Râul Doamnei („La Nistor”), continuând cu Valea Bradului, Grădina Școlii (SE-S), Poiana lui Dinică (E), Poduri pe care nucșorenii mergeau la Câmpulung-Muscel, în exprimarea lor: „la oraș” (izlazul păstrează toponimicul „Drumul Orașului”). *Indicele de nume și localități* al aceleiași lucrări citate menționează: *moșle lângă satul și mănăstirea Corbi*.

⁴ Cârjău, stăpân al unor domenii locale. Numele care urmează – Cernat – este al apei care se varsă către Slatina în Râul Doamnei. Pe coastele muntelui omonim au fost multă vreme efectuate exploatare forestiere.

⁵ Pleșa. În *Documenta Romaniae Historica*, vol. XXI, p. 492, actul 42: *toponimic la Valea Orașului, jud. Muscel, lângă Corbi*. Nucșorenii îi zic astfel înălțimii care flanchează Râul Doamnei în apropiere de „Podul lui Ștefan”, înspre Slatina, pe dreapta, către „Bolovanu”, vizavi de locuințele rudarilor din Sboghiștești.

⁶ Locuri în care documentul original este rupt, textul neputând fi, deci, transcris.

Și iar să-i fie în Bujoară⁷ partea⁸..., pentru că iar îi este...⁹ veche și dreaptă ocină.

Și după aceea, iarăși a avut monahia Magdalina pâra cu Ratea, nepotul lui Mănăilă. Astfel, a luat Ratea 12 boieri, să jure că această ocină i-a fost vândută lui de Mogoș și de Cărjău. Însă i-a fost dată să se hrănească cât va fi în viață Mănăilă, iar după moartea lui Mănăilă, să fie ocină iarăși a lui Cărjău și a lui Mogoș; și Ratea a rămas iarăși de lege. Și a făcut o carte fără ispravă și este mincinoasă. Astfel, domnia mea i-am rupt cartea și am dat ocina sfintei mănăstiri și Magdalinei, așa cum au dat cei 12 boieri și Dragomir, hotarnicul.

De aceea am dat și domnia mea, să-i fie de ocină și de ohabă și de nimeni neatins, după spusa domniei mele.

Iată martorii: jupan Pârvul ban, și jupan Manea, mare vornic, și jupan Tudor, mare logofăt, și Neagoe, vistier, și Dragomir, spătar, și Danciul, paharnic, și Drăghici, comis, și Șerban, stolnic, și Badea și Dragul, mari postelnici.

Scriș iulie 6 zile, în Târgoviște.

Ispravnic, Duma, vornic, în anul 7034 <1526>.

Io, Radul Voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Arh. St. Buc., S.I., nr. 290.

Orig. slav, hârtie, pecete aplicată.

Cu o trad. rom. din 1914.

Am adus în discuție un asemenea text pentru a sublinia sprijinul care poate fi acordat istoricului de către *totalitatea numelor proprii de locuri ale unei regiuni, ale unei țări* – cum definește o valoroasă lucrare lexicografică¹⁰ toponimia.

Dacă ar fi să luăm în seamă doar documentul care precizează primul nume al satului Nucșoara, ne-am referi la cel din 25 iunie 1547, în care ni se comunică hotărârea lui Mircea Ciobanul, domn al Țării Românești în anii (1545–1554 și 1558–1559), de a fi ale Mănăstirii Argeș locuri precis delimitate în ultimele așezări muscelene pe Râul Doamnei: Bujoara (pârâu care curge prin „Dumiteanu“, în partea nord-estică a satului Sboghițești), Mănăila (Mănăila – grădini din hotarul de miazăzi al Nucșoarei, coborând și întinzându-se mai mult în această parte a comunei, spre soarele ei răsare, între pământurile aparținând localnicilor „Lovișteanca“, „Lipoveanu“, „Ion Pășlanel - Brădățanu“, până în „Fața Lazului“, pornind tocmai din Cumpăna). Tot despre o întărire de stăpânire ni se vorbește aici, tot o pâra a boierilor avea loc, tot o neîncadrare în dorința oficial-voievodală ni se aduce la cunoștință (*au rămas de lege*), unele nume proprii (de locuri, de boieri și martori) tot aceleași par a fi (Bujoara, Mănăilă, Manea, Radu, Barbu, Badea), vremurile sunt, de asemenea, din mijlocul veacului al XVI-lea, animozitățile-rivalități-neînțelegeri, tot cam aceleași.

⁷ Pârâul „Bujoru“, cum citim în *Dicționar geografic al județului Muscel*, de Constantin Alessandrescu, București, Socec, 1893, p. 262.

⁸ Locuri în care documentul original este rupt, textul neputând fi, deci, transcris.

⁹ Locuri în care documentul original este rupt, textul neputând fi, deci, transcris.

¹⁰ *Dicționar enciclopedic ilustrat (D. E. I.)*, Chișinău, Editura Cartier, 1999, p. 1028.

Revenind, trebuie subliniat că este bine ca documentele referitoare la o localitate să fie privite atent și de un cunoscător al ei, originar de aici, acesta putându-se pronunța mai în măsură privind amănuntele narate care luminează vreun aspect ori altul și de natură toponimică, așa cum este cazul componentelor geografice ale Nucșoarei: satul Slatina (în actul de acum 478 de ani era numit „Slatuni”).

Dacă n-am fi știut că în perimetrul Nucșoarei se cuprinde și acest sat Slatina (grafiat, atunci, ușor stâlcit, modificat, „Slatuni”), am fi socotit localitatea cea mai de pe urmă a județului, pe Râul Doamnei, mai „tânără” cu 21 de ani. Așa, însă, „vechimea” ei trebuie împinsă mai înapoi cu două decenii, deci aceasta crește, ceea ce nu este puțin lucru la urma urmei.

Trecerea Nucșoarei prin sita vremii oferă, precum și în cazul altor așezări umane, o cursă demnă; o citim în condicile domnitorului Constantin Brâncoveanu¹¹, precum și în toate celelalte înscrisuri pe teme de istorie, geografie, comerț, lingvistică, administrație.

Facem popas acum într-o lucrare a cunoscutului Paul de Alep¹², cleric ortodox melchit originar din Siria, cel care descria drumul tatălui său, înaltă autoritate bisericească venită și în țara noastră să adune bunuri-ajutoare de la creștini pentru plata dărilor și datoriilor bisericii patriarhale din Antiohia (cum citim în prefața însoțind traducerea manuscrisului redactat în arabă). Ferindu-se de urmărirea tătarilor, oaspeții ajungeau și la Târgoviște, Câmpulung-Muscel, Brădet și, în duminica brânzei (21 februarie 1658), la Corbii de Piatră, apoi la Nucșoara, adică satul nucilor, acolo fiind foarte mulți nuci. Acest sat este în vârful unui munte și, prin urmare, domină cea mai mare parte din câmpia Țării Românești și aproape toate orașele și satele așezate pe malul Dunării, [...] oamenii (n. n) care nu au - ce e drept - un pământ bun de cultură, care să producă bucatele trebuitoare pentru hrană, ci merg până în șesurile de lângă Dunăre cu carele lor încărcate cu poame care cresc în fiecare an în anotimpul potrivit pe aceste vârfuri de munți, și schimbă aceste poame pe grâu, pentru a se îndestula cu hrană pe un an [...]. Eu însumi mă duceam călare împreună cu câțiva negustori din ceata noastră, ca să aflăm și să culegem știri la Nucșoara și la Corbii de Piatră și, după ce mergeam până la Câmpulung, ne întorceam înapoi, iarăși. (Acest din urmă cuvânt îl găsim în traducerea Emiliei Cioran).

Nucșoara era nominalizată (cu acest nume ori prin fapte-întâmplări care au în centru satul Slatina) în pagini scrise de: Gheorghe Bezviconi¹³, Ioan Slavici¹⁴, Petre Ionescu-Muscel¹⁵, C.C. Ciurescu¹⁶, pr. Ioan Răuțescu¹⁷, Tatiana Bobancu¹⁸, Nicolae

¹¹ Vezi Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, 1903, vol. V, partea I, cap. VIII, p. 358.

¹² *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române, 1653-1658 - teză pentru licență în istorie*, de Emilia Cioran, București, Socer, 1900, p. 233, 235, și în *Călători străni despre țările române*, vol. VI, Academia de Științe Sociale și Politice a R. S. R., Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, partea I, p. 255, 257.

¹³ *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 220.

¹⁴ *Din bătrâni*, ediția a II-a, Cartea Românească, f. a., p. 6, 7, 125, 154, 173, 179, 181.

¹⁵ Contribuții la istoria comunei Domnești, București, 1940, p. 6; Istoria veche și nouă a comunei Domnești, București, 1941, p. 7, 30-32.

¹⁶ *Principalele române la începutul sec. XIX*, București, Editura Științifică, 1957, p. 24-25, 146, 251, 252.

¹⁷ *Dragoslavele, Câmpulung-Muscel*, 1937, p. 15, 26, 78.

¹⁸ *Monografia satului și stațiunii balneoclimaterice Brădet - Argeș*, București, 1934, p. 34.

Iorga¹⁹, Gheorghe Pârnuță²⁰, Florea Bobu-Florescu²¹, Nicolae Leonăchescu-Nândrașu²², Mara N. Popp²³, Paula Carp și Alexandru Amzulescu²⁴, în *Documente privind istoria României, Documenta Romaniae Historica, Marele Dicționar Geografic al României* și numeroase volume realizate prin ani de autori mai mult sau mai puțin cunoscuți, precum și recensămînturi, statistici, anuare, indicatoare, ghiduri, nomenclatoare, „tablouri“, însemnări, almanahuri, dicționare, arhive, reviste, „situații“, „rapoarte“, „liste“, „lucrări“, în paginile prețioase intitulate *Contribuțiuni la studiul mișcării populației pe un secol, 1832-1932, într-un sat de munte – Nucșoara, jud. Muscel*, ale Eugeniei Lupescu²⁵, la D. Frunzescu (grafiat „Frunescu“²⁶).

Într-o mai recentă lucrare, amplă, dedicată localităților noastre²⁷, Nucșoara este astfel prezentată succint:

Comună în jud. Argeș, alcătuită din patru sate, situată în zona de contact a Munților Iezer cu Mucelele Argeșului, pe cursul superior al Râului Doamnei; 1733 locuitori (1 iulie 2001): 854 de sex masculin și 879 femei. Localitate cu potențial balneoclimateric (climat submontan, tonic, cu aer curat, lipsit de praf și alergeni, și izvoare cu ape minerale sulfatate, calcice, sodice, sulfuroase). Biserică având hramul «Intrarea în Biserică a Maicii Domnului» (1880-1890), în satul Nucșoara²⁸. În arealul comunei Nucșoara se află pădurea Iedu-Cernat, declarată rezervație forestieră.

Localitatea este cunoscută în țară și printr-un element geografic singular: Lacul „Învărtita“ (fig. 1), pe care aceeași lucrare lexicografică menționată mai înainte îl caracteriza succint²⁹: *Lac carstic cantonat în formații de ghips [...]; 2,2 ha., ad. max.: 5 m. Unic în România prin natura sa geologică.* Este vechi de 140 de ani, „ascunde“ sub apă roci de sulf care, în contact direct cu lichidul, îi dă acestuia mirosul vătămător pentru pești (caracudă și crap), când și când, localnicii prinzându-i, astfel, mai lesne. Iarna, lacul având o asemenea suprafață îngheață bocnă, frigul transformându-l într-un imens patinoar natural peste care odinioară treceau săniile încărcate cu fân.

Până în 1864 aici era o câmpie pe care gospodinele uscau vara, la soare, pânzele spălate și înălbite, iar bărbații înjghebaseră o povarnă care s-a prăbușit în acea noapte când ploaia sau vreo mișcare seismică făceau posibilă ducerea în jos a ierbii și florilor. Iar oamenii spun că în străfundurile apei ar sălășlui un balaur.

¹⁹ *Op. cit., Ibidem.*

²⁰ *Învățământul în Muscel în sec. XVII-XIX*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968, p. 120; *Rucăr – monografie sociologică*, București, 1972, p. 56.

²¹ *Portul popular din Muscel*, București, E.S.P.L.A., 1957, p. 12; *Arta populară din zonele Argeș și Muscel*, București, Editura Academiei R.S.R., 1967 (lucrarea semnată împreună cu Paul Stahl și Paul Petrescu), p. 63.

²² *Stroești-Argeș - documente și mărturii*, București, Editura Litera, 1971, p. 39.

²³ *Contribuțiuni la viața pastorală din Argeș și Muscel – origina ungurenilor*, extras din Buletinul Societății Regale de Geografie, anul LIII, 1933, p. 235, 251-253.

²⁴ *Căntece și jocuri din Muscel*, Editura Muzicală a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., București, 1964, p. 4.

²⁵ București, 1934.

²⁶ *Dicționar topografic și statistic al României*, 1872, p. 321, 421.

²⁷ Dan Ghinea, *Enciclopedia geografică a României*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 887.

²⁸ La ora când scriem aceste rânduri, biserici există și în satele Sboghiștești și Slatina.

²⁹ D. E. I., *op. cit.* Mult mai pe larg îl prezintă revista *Natura*, nr. 5/1960, p. 78, prin articolul semnat de Valer M. Trușăș care îi fixează coordonatele geografice, precum și caracteristicile geomorfologice (dimensiunile cusei, formarea cavității, datele științifice de măsurătoare), tradiția moștenită peste veacuri.

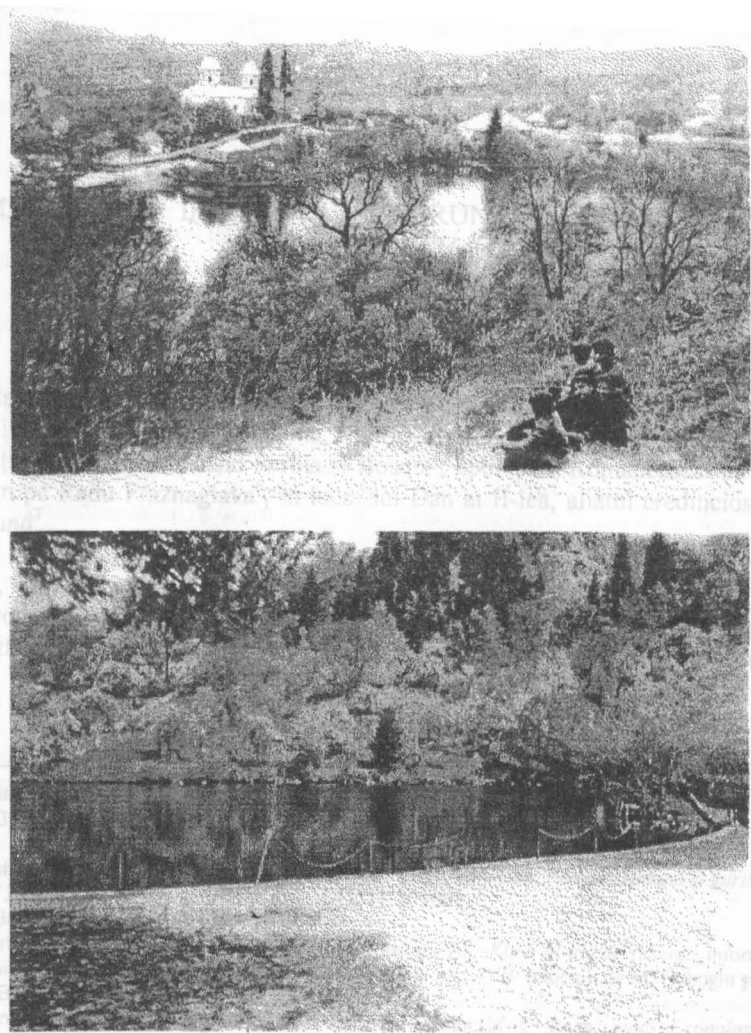

Fig. 1. Lacul „Învârtita”, Nucșoara.

Din această „legendă” se inspirau Nicolae Bănică și Gabriela Roșu, director și, respectiv, actriță la Teatrul piteștean de Copii „Așchiuță”, care, în octombrie 2000, realizau pentru cei mai tineri suporterți ai artei dramatice de păpuși piesa *Legenda Lacului Învârtita*, în stil popular-baladesc.

CÂMPULUNGUL ÎN TIMPUL CONFRUNTĂRIILOR ANTIOTOMANE DIN ANII 1426-1427

CLAUDIU NEAGOE*

În primăvara anului 1426, regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, declanșa o nouă acțiune antiotomană la Dunăre¹, având de partea sa Venetia² și forțele coaliției regionale (Polonia, Lituania, Moldova și Țara Românească)³. Otomanii, însă, nu reacționat prompt, atacând Serbia și Bosnia⁴, apoi Țara Românească⁵ unde au adus ca domn pe Radu Praznaglava⁶, în locul lui Dan al II-lea, aliatul credincios al regelui Sigismund⁷.

Comitele de Timiș, Pippo Spano⁸, intervine în mare grabă și restabilește situația, după care va porni, alături de voievodul muntean⁹, într-o campanie fulgerătoare în zona Vidinului¹⁰, unde, la 9 octombrie 1426, cei doi vor obține o strălucită victorie împotriva turcilor¹¹. În ciuda acestor succese, însă, beii dunăreni au

* Universitatea din Pitești.

¹ Tahsin Gemil, *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p. 108.

² *Ibidem*.

³ Constituită la Lublau, în 1412: vezi pe larg despre, în Virgil Coicălțan, *Poarta Osmană și gurile Dunării în secolul al XV-lea*, în „Revista de Istorie”, 38, 1985, 11, p. 1062.

⁴ Tahsin Gemil, *op. cit.*

⁵ Este vorba de incursiunea lui Șah-Melek; vezi Mustafa Ali, *Kühn-ül-ahbar (Esența informațiilor)*, în *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. I, sec. XV-mij. sec. XVII, întocmit de M. Guboglu și Mustafa A. Mehmet, București, 1966, p. 343.

⁶ Acest pretendent era fiul nelegitim al lui Mircea cel Bătrân: cf. C. Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, a. 1324-1881, I, Secolele XIV-XVI, București, 2001, p. 86.

⁷ Tahsin Gemil, *op. cit.* Dan al II-lea încheiase cu regele maghiar, în același an, 1426, un „tratat defensiv” (Hurmuzaki, *Documente*, I/2, p. 531). În baza acestui tratat, voievodul Țării Românești urma să primească sumele necesare pentru plata a 1000 de mercenari, „100 de călărești și 900 de pedestrași” (DRHD, I, 1977, p. 242-245; vezi și C. Rezachevici, *Mercenarii în oștile românești în evul mediu*, în „Revista de Istorie”, 34, 1981, I, p. 42).

⁸ Este vorba de italianul Filippo dei Scolari, un aventurier la curtea Ungariei, care a cunoscut o ascensiune militară rapidă și o faimă pe măsură: vezi în Viorica Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422-1427*, în „AIAC”, XXVI (1983-1986), p. 90-106.

⁹ Dan al II-lea.

¹⁰ Această campanie a avut drept scop refacerea Țaratului bulgar de la Vidin, prin instalarea pretendentului Frujin (Eufrosin), fiul lui Șisman, fostul țar de Târnovo: cf. D. Pleșia, Șt. Andreescu, *Un episod inconnu des campagnes du voievode Dan II, prince de Valachie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 1974, I, p. 548-549.

¹¹ Tahsin Gemil, *op. cit.*

readus la tron pe Radu Praznaglava¹². Despre luptele de la începutul anului 1427 aflăm din documentul lui Don Pedro de Porugal (25 ianuarie 1427)¹³.

Sigismund de Luxemburg trimite în sprijinul vechiului și credinciosului său aliat, Dan al II-lea, pe Ioan de Maroth, ban de Maevo¹⁴, alături de care se mai găseau și alți viteji cavaleri apuseni, cel mai cunoscut fiind mai sus amintitul prinț portughez¹⁵. Oștile regelui maghiar s-au stabilit prin părțile Câmpulungului și au rezistat aici, nu numai oștilor otomane, dar și foametei și frigului¹⁶.

În timpul acestor evenimente agitate, de la începutul anului 1427, Câmpulungul a avut de suferit: bisericele catolice de aici, Cloașterul(?) și Bărăția, au fost afectate¹⁷, iar mormintele de la biserica Negru Vodă au fost profanate¹⁸.

Deoarece situația devenea tot mai critică, regele Sigismund a hotărât să pornească imediat acțiunea de recăstigare a Țării Românești și a controlului pe linia Dunării¹⁹. Mai mult, regele maghiar plănuiește să readucă pe teutoni și să-i stabilească în Banatul de Severin în scopul apărării graniței dunărene²⁰.

După un scurt popas la Rucăr²¹, regele Sigismund se va stabili la Câmpulung, unde va sta mai bine de-o lună de zile (2 martie-6 aprilie)²². Aici, la Câmpulung, în vechea reședință a primilor Basarabi²³, regele maghiar a emis trei documente: primul la 2 aprilie, al doilea la 4 aprilie și cel de-al treilea la 6 aprilie. Dacă primele două se referă la niște probleme de ordin juridic și administrativ ale regatului maghiar²⁴, cel de-al treilea ne relatează despre luptele purtate anterior de oștile maghiare cu cele otomane și despre reînscăunarea lui Dan al II-lea²⁵. În scurta perioadă cât a rezidat la Câmpulung, regele maghiar a refăcut edificiile ecleziastice de aici, Cloașterul²⁶ și Bărăția²⁷, și a întărit privilegiile dominicanilor câmpulungeni²⁸.

¹² *Ibidem*, p. 109. Un rol important în reinstalarea lui Radu Praznaglava l-a jucat partida boierească adversară lui Dan al II-lea și influenței maghiare tot mai crescânde (*Ibidem*), precum și sprijinul acordat acestuia de către domnul Moldovei, Alexandru cel Bun (cf. N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, București, 1985, p. 255).

¹³ *Idem*, *Un prinț portughez cruciat în Țara Românească a secolului XV-lea*, în „AARMSI”, seria III, 5, 1925, p. 333-337.

¹⁴ C. Rădulescu Codin, *Câmpulungul Muscelului istoric și legendar*, Câmpulung Muscel, 1926, p. 90.

¹⁵ N. Iorga, *art. cit.*

¹⁶ Cf. C. Rădulescu Codin, *op. cit.*

¹⁷ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, vol. III, 1897, p. 81-82. Pe lângă aceste edificii ecleziastice, au fost afectate și casele domnești de la Negru Vodă: P. Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, p. 233.

¹⁸ Cf. Elian Stănescu, *Ansamblul istorico-cultural-artistic Negru Vodă din Câmpulung Muscel*, București, 1988, p. 38-39.

¹⁹ Tahsin Gemil, *op. cit.*

²⁰ Marele maestru al teutonilor, Klaus von Redwitz, este numit ban de Severin: cf. A. Pippidi, *Aperçu sur les rapports des Roumains avec les Ordres de chevalerie*, în *Miscelanea in honorem Radu Manolescu Emerito*, E.U.B., 1996, p. 111.

²¹ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, *Cavalerii*, București, 1996, p. 15.

²² *Ibidem*, Vezi despre și în: DRHD, I, doc. 155, 156, 157.

²³ Despre acest statut vezi pe larg: Fl. Mârțu, *Problematika localizării primei capitale a statului feudal al Țării Românești*, în „Studii și comunicări”, III, Pitești, 1971, p. 175-185.

²⁴ Vezi Gh. Pârnuță, Șt. Trâmbaciu, *Documente și inscripții privind istoria orașului Câmpulung-Muscel, 1251-1699*, vol. I, București, 1999, doc. 12 și 13, p. 142-143.

²⁵ *Ibidem*, doc. 14, p. 144.

²⁶ Cf. Maria Muțescu, Al. Muțescu, *Cloașterul Câmpulungean*, în „Argessis”, IX, Pitești, 2000, p. 124.

Defecțiunile din Serbia l-au determinat pe Sigismund să reia ostilitățile la Dunăre²⁹. În fruntea oștilor regale, care au acționat împotriva turcilor, pornind din Banatul de Severin și până în Balcani, s-a aflat, după cât se pare, credinciosul său vasal, domnul Țării Românești³⁰, în jurul căruia s-a creat o aură de erou legendar, acesta fiind supranumit „cel Viteaz”³¹.

²⁹ Vezi Șt. Balș, *Restaurarea Bărației din Câmpulung Muscel*, în *Monumente istorice și lucrări de restaurare*, București, 1969, p. 14; vezi Gh. Curinschi Vorona, *Istoria arhitecturii în România*, București, 1981, p. 96.

³⁰ Vezi N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, I-II, București, 1900, p. XXXIV.

³¹ Tahsin Gemil, *op. cit.*

³² Vezi Marieta Chișer, *Dan al II-lea, domn până la "Marea cea Mare". Tradiție și realitate*, în „*Revista de Istorie*”, 1987, 10, p. 967-981.

³³ Cf. DRH, I, doc. 153.

MIHAI VITEAZUL ȘI „DACIA” LUI SIGISMUND BÁTHORY DE LA 1595

CONSTANTIN REZACHEVICI*

În anul 2000, când s-au împlinit 400 de ani de la unirea de către Mihai Viteazul a conducerii celor trei țări române, a fost momentul potrivit să analizez raportul dintre această acțiune și cea cu scop asemănător, încercată însă din alte imbolduri de principele ardelean Sigismund Báthory în 1595, pomind de la o sintagmă care „sună bine” în istoriografia mai veche sau mai nouă: „Mihai Viteazul restaurator al Daciei”, în legătură cu care apare și expresia „Restaurarea Daciei”, ambele circulând mai mult în variantă latină, care pare mai impresionantă. Dar despre ce Dacie este vorba? Cum și când a încercat Mihai Viteazul să o restaureze? Răspunsul nu e ușor de dat, căci nici unul din miile de documente politice rămase din vremea lui Mihai Viteazul nu pomenesc despre o astfel de inițiativă a sa. Ne lămurim doar acceptând că e vorba de o metaforă, prin care autorii mai vechi sau mai noi care îl pun pe Mihai Viteazul să „restaureze Dacia”, se referă de fapt la acțiunea acestuia de unire politică a Țărilor Române¹, mai corect spus, a conducerii acestora în mână sa, iar prin sintagma „Restitutio Daciae”, privitoare la diferite epoci istorice, dar mai ales la cea a lui Mihai Viteazul, înțeleg de fapt legăturile dintre Țările Române². De aici și până a-i atribui lui

* Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București.

¹ Alexandru Lapedatu, *Dacia lui Mihai Viteazul*, în „Transilvania”, LXXII, 1941, p. 597-604; Șt. Ștefănescu, *Michel le Brave «Restitutor Daciae»*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, VII, 1968, nr. 6, p. 899-913. După titlul acestui articol [în care de la început se arată doar că Dacia erudiților Renașterii a contribuit la unirea eforturilor Țărilor Române pentru apărarea față de turci (p. 899-900)], considerat fără temei ca un citat dintr-un izvor istoric al vremii, Mihai Viteazul a început să fie numit abuziv „Restitutor Daciae”: Alexandru Diță, *Mihai Viteazul „Restitutor Daciae”*, în „Lupta întregului popor”, 1988, nr. 4, p. 21-24; Adina Berciu-Drăghicescu, Florea Stănculescu, *Mihai Viteazul „Restitutor Daciae”*, în *Temelurile istorice ale primei uniri a românilor*, București, 1993, p. 159-169; Al. Husar, *Ideea europeană sau noi și Europa (istorie, cultură, civilizație)*, Iași, Chișinău, 1993, p. 91-93; din nou Șt. Ștefănescu, „Restitutor Daciae”, în *Academia Română, Istoria românilor*, IV, București, 2001, p. 620-633 etc.

² N. Iorga folosește noțiunile „Dacia”, „instinctul dacic”, „inițiativa dacică”, „O Dacie de paritate”, *Istoria românilor*, V, ed. II-a, Constantin Rezachevici, București, 1998, p. 21, 398, referitor la legăturile politice dintre cele trei Țări Române. Iar în capitolul semnificativ intitulat *Încercări de a clădi o Dacie ungurească din Locul românilor în Istoria universală*, București, 1985, p. 267-268, opune „naționalismului maghiar ce tocmai se formase” al lui Gabriel Báthory, care după părerea sa, ar fi urmărit „realizarea acestei Dacii a cărei configurație fusese trasată de Sigismund”, prin cărmuirea de la Sibiu, „asemenea vechilor regi ai Daciei”, și asupra Țării Românești și Moldovei, ce trebuiau să-i devină vasale, „afirmării naționale” reprezentată de Radu Mihnea etc. Mai nou asistăm însă la o reconstituire speculativă și selectivă a concepției lui N. Iorga despre noțiunea de Dacia („refăcută” ?) la Ștefan Andreescu, „Dacia refăcută” - un concept al lui Nicolae Iorga, în anexă la N. Iorga, *Istoria românilor*, VI, ed. II-a, București, 2000, p. 435-438, unde însă, firește, nu

Mihai Viteazul un „plan dacic“, firește tot metaforic, nu e decât un simplu pas, cu referirea, totuși, după N. Iorga, la o „Dacie“ românească opusă unor planuri de refacere a unui regat maghiar arpadian³.

Numai că, trecând de la un autor la altul, metafora, ca atare, a fost dată uitării, istorici sau cititori obișnuiți atribuindu-i lui Mihai Viteazul, la propriu, intenția de „restaurare a Daciei“, fără să se mai întrebe ce izvoare ale vremii stau la baza acestei afirmații și mai ales ce semnificație politică avea „Dacia“ la 1595. De unde și necesitatea precizărilor care urmează.

Până în veacul XVI, noțiunea de *Dacia* a avut multe sensuri și înțelesuri geografice, politice și în parte, literare, pornind de la statul dac și apoi provincia romană cu același nume. Încă din 297 apare chiar sintagma „Dacia restituta“, exprimând atunci intenția Imperiului Roman de „restituție“ a vechii provincii părăsită doar de aproape un sfert de secol⁴. Dar până la sfârșitul secolului al XVI-lea primează referirea la Dacia traiană, identificată însă, de obicei, începând cu relatarea lui Iordanes din 551, cu teritoriul Transilvaniei⁵. Chiar curioasa folosire a numelui Dacia pentru Dania (Danemarca), în secolele X-XIV, pornește tot de la amintirea Daciei lui Traian⁶. În vremea Renașterii, umaniștii erudiți vorbesc din nou de Dacia (traiană) în deplină cunoștință de cauză, dar cum ei socoteau pe români urmașii daco-romanilor, numindu-i însă uneori, după moda arhaizantă a vremii, daci, au extins în veacul XV numirea Dacia și la Țara Românească și chiar la Moldova, unde locuiau aceștia⁷.

Această tendință se amplifică în secolul XVI, când Dacia este adesea identificată cu întreg spațiul celor trei Țări Române, iar când se referă doar la una dintre acestea, privește în primul rând Transilvania, deoarece aici a fost centrul regatului dac al lui Decebal, dar și al provinciei romane Dacia, după care urmează în ordinea frecvenței identificării Țara Românească și Moldova (în cazul acesta de către scriitorii poloni până la sfârșitul veacului XVII)⁸.

e vorba de nici o „Dacie“ în gândirea lui Mihai Viteazul, iar afirmațiile citate ale marelui istoric se referă, în realitate, direct sau metaforic, la legăturile dintre cele trei Țări Române, bazate pe „instinctul popular“, în vreme ce „doar străinii căutau să o și îndeplinească ei această Dacie, contra noastră...“ (citatele la p. 436). Tot la aceste legături se referă Ștefan Andreescu în *Restitutio Daciae (Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1526-1593)*, București, 1980; II, *Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1601-1659*, București, 1989; III, cu subtitlul *Studii cu privire la Mihai Viteazul, 1593-1601*, București, 1997; apoi *Istoria militară a poporului român*, III, București, 1987, p. 102, 105.

³ Gh. Pungă, *Unele considerații privind planul dacic al lui Mihai Viteazul*, în *Românii în Istoria universală*, III, Iași, 1988, p. 493-506, îndeosebi p. 505; cf. și Ștefan Ștefănescu, *Mihai Viteazul. Între „Respublica christiana“ și monarhia absolută*, în *Pagini transilvane*, Cluj-Napoca, 1994, p. 89. Maria Dogaru consideră că leiul din sigiliile lui Mihai ar simboliza Dacia, fiind o exprimare „a intenției sale de a refăce Dacia“, (*Simbolul Daciei și sigiliile lui Mihai Viteazul*, în „Revista arhivelor“, LII, 1975, nr. 2, p. 171).

⁴ Adolf Armbruster, *Evoluția sensului denumirii de „Dacia“. Încercarea de analiză a raportului între terminologia politico-geografică și realitatea și gândirea politică*, în „Studii“, XXII, 1969, nr. 3, p. 423-426.

⁵ *Ibidem*, p. 427 și urm.

⁶ *Ibidem*, p. 433-434, cf. și Alexandru Bărcăcilă, *Dacia și Dania în istoriografia și cartografia medievală*, în „Studii și materiale de istorie medie“, III, 1959, p. 341-358.

⁷ Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 435-437.

⁸ *Ibidem*, p. 438-439; Eugen Stănescu, *Unitatea teritoriului românesc în lumina mențiunilor externe. „Valahia“ și sensurile ei*, în „Studii“, XXI, 1968, nr. 6, p. 1120-1122. Cronica Moldovei (sec. XIII-începutul sec. XVII) pe care am descoperit-o la Cracovia, scrisă în vremea lui Jan III Sobieski, începe semnificativ astfel: „Moldova este în aceeași măsură ca Țara Românească un rest al vechii Dacii, îndeosebi al

Numai că, până târziu, în secolul al XVIII-lea, când încep să revină de la studii cronicarii moldoveni învățați la colegiile înființate de iezuiți în Polonia, sau studenții munteni din Italia, în Țările Române extracarpătice noțiunea de Dacia nu era, de regulă, prezentă în conștiința românească. În secolul XVI, care ne interesează, ea rămâne în atenția unor umaniști ardeleni⁹, de felul lui Nicolaus Olahus, iar pe de altă parte, devine o noțiune politică preluată de străini, de obicei conducători militari sau politici din Transilvania, Ungaria sau Imperiul romano-german. Aceștia, pornind de la semnificația mult răspândită în secolul al XVI-lea a noțiunii de Dacia, ca acoperind întreg spațiul românesc, s-au grăbit să o adopte ca pretext pentru impunerea stăpânirii lor în toate cele trei Țări Române, și nicidecum ca o recunoaștere în fapt a unității neamului românesc, exprimată prin ideea refacerii Daciei, cum s-a fabulat în istoriografia noastră¹⁰.

Ca atare, un soldat spaniol în slujba Habsburgilor, șiret și lipsit de scrupule, Gioavanni Baptista Castaldo, marchiz de Cassano, comandantul trupelor imperiale ce ocupaseră Transilvania în 1551, și care în anul următor s-a implicat în înlăturarea lui Ștefan Rareș din Moldova și a lui Mircea Ciobanul din Țara Românească, pentru a aduce cele trei țări romane sub stăpânirea directă sau măcar influența imperială, s-a proclamat fără ezitare „restitutor Daciae”. În acest sens, pe aversul medaliei bătută de el (numită de obicei greșit monedă) apare chipul său cu inscripția: „Ioan Bapt<ista> Castaldvs dvx belli max <imus>” (Ioan Baptista Castaldus comandant suprem), iar pe revers imaginea sa în costum antic roman, întinzând mâna unei femei așezate, simbolizând Dacia, compoziție semnificativă, înconjurată de inscripția la fel de grăitoare, care o continuă pe cea din avers: „Svubactae Daciae restitvtori optimo” (Restauratorul cel mai bun al Daciei zdrobite)¹¹.

După acest mercenar spaniol, a fost rândul unui aventurier grec, Iacob, care și-a zis Heraclid Despot, iar ca domn al Moldovei Ion voievod, mai pe scurt Despot Vodă, să-i fie atribuit un proiect de restaurare a regatului Daciei. Autorul acestei afirmații, polonul Stanislav Sarnicki, a stat de vorbă cu Despot, de la care, desigur, a aflat despre acest așa-zis plan, care se potrivește oarecum cu proiectele ambițioase ale acestuia. Numai că acest „regat al dacilor” trebuia să fie pus - după Sarnicki - sub autoritatea regelui Poloniei, ca stăpân suprem al Daciei, iar capitala lui ar fi urmat să fie la Liov, metropola Rusiei Roșii (Halici)¹². Comentariile sunt de prisos.

Cât despre celebra proclamație a lui Despot vodă către moldoveni în vederea ridicării la luptă antiotomană, aceasta nu exprima nici pe departe „fără echivoc”,

„umaniei...” (Constantin Rezachevici, *Știri despre Ștefan cel Mare într-o cronică inedită a Moldovei sec. XIII - începutul sec. XVII descoperită în Polonia*, în „Revista de istorie”, XXXV, 1982, nr. 5-6, p. 659).

⁹ Cf. și Bogdan Murgescu, *Istoria românească - Istoria universală (600-1800)*, București, 1994, p. 110-111.

¹⁰ Manole Neagoe, *Problema unității Țărilor Române în secolul al XVI-lea*, în „Revista de istorie”, LII, 1975, nr. 4, p. 431-432, cf. și observațiile critice la acest articol la Constantin Rezachevici, „*Neam*” și „*națiune*”; *unirea politică a țărilor române sub Mihai Viteazul. Critica unor interpretări*, în „Revista de istorie”, XXX, 1977, nr. 9, p. 1717 și urm.

¹¹ Reproducere la A. Veress, *Isabella királyné 1519-1559* (Regina Isabella 1519-1559), Budapesta, 1901, p. 407 și la N. Iorga, *Istoria românilor*, V, ed. II-a, București, 1998, p. 24, fig. 9. De obicei e reprodușă doar partea de inscripție de pe revers și aceasta greșită (cf. la Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 440; Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 431).

¹² Stanislav Sarnicki, *Annales sive de origine et rebus gestis polonorum*, anexă la Jan Dlugosz, *Historia Polonica*, II, Leipzig, 1712, col. 916-917.

„idealul politic de reconstituire a Daciei”¹³. Despot declara doar că vrea să redobândească pământurile moldovene ocupate de turci, Țara Românească (în virtutea falsei sale descendențe din neamul domnesc al Moldovei, care atunci, prin Alexandru Lăpușneanu, coborând din Maria Voichița, fiica munteanului Radu cel Frumos, ridica pretenții la scaunul de la Târgoviște) și Țara Grecească¹⁴! Ce plan „dacic” ar rezulta de aici?

Deși numirea de Dacia nu apare decât rar în documentele politice din vremea principelui Sigismund Báthory (1581-1597, 1598-1599, 1601), noțiunea era bine cunoscută și încercarea acestuia de a-și impune stăpânirea directă în Țara Românească și Moldova, a fost socotită la vremea respectivă o tentativă de refacere a regatului Daciei. Pe lângă numeroasele izvoare maghiare și italiene care în 1595-1596 îl numesc pe Sigismund Báthory „principe al Ardealului, Moldovei și Țării Românești”, istoricul contemporan al principelui János Decsi Barany, adaugă semnificativ acestei sintagme precizarea: „într-un cuvânt întreața Dacie” „uno verbo tota Dacia”¹⁵.

Baza juridică a pretențiilor lui Sigismund Báthory asupra Țării Românești și Moldovei se afla în tratatul încheiat de acesta cu împăratul Rudolf II la 18/28 ianuarie 1595, la curtea imperială din Praga, care, la cererea sa¹⁶, le includea parțial și pe acestea. Prin acest act Sigismund era recunoscut ca principe liber, iar Transilvania era ridicată de la rangul de voievodat la cel de principat¹⁷. Era însă doar o victorie parțială, astfel că Sigismund a ratificat tratatul abia la 2/12 iulie 1595. Coroana ungară, râvnită de el, a rămas împăratului, iar tratatul prevedea că toate teritoriile dobândite de principe de la turci cu forțe proprii, aici fiind incluse Țara Românească și Moldova, deveneau vasale acesteia, așadar lui Rudolf II, ca rege al Ungariei¹⁸. Împăratul nu-i aprobase, așadar, cererea de a fi nu doar principe al Transilvaniei, ci „și al ambelor Dacii” „et utriusque Daciae”¹⁹.

Drept urmare, Sigismund Báthory a trecut la acțiune conform intereselor sale, interpretând tratatul cu împăratul așa cum îi convenea, adică pretinzând stăpânirea Moldovei, unde domnea Aron vodă și a Țării Românești, condusă de Mihai Viteazul, cu care în anul trecut, 1594, încheiasse o alianță antiotomană²⁰, pe care însă el o interpreta abuziv ca pe o supunere a domnului român. La 17/27 martie 1595, chiar în actul de convocare a dietei din 6/16 aprilie - 22 aprilie/2 mai 1595, care avea să aprobe

¹³ Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 431-432.

¹⁴ Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972, p. 96.

¹⁵ Béla Köpeczi, *Hungariádól Daciáig (Dacia a 15-17 századi magyar történeti és politikai gondolkozásban)* [Dacia din Ungaria (Dacia în secolele 15-17 în istoria și gândirea politică maghiară)], în „Europa Balcanica-Danubiana-Carpatica”, 2 A, *Annales Cultura. Historia*, Philologia, Budapesta, 1995, p. 51-52.

¹⁶ Condițiile puse lui Rudolf II de solul lui Sigismund Báthory, unchiul său Ștefan Bocskay, ale cărui instrucțiuni din toamna 1594 s-au păstrat (Hurmuzaki, III¹, p. 199-200; A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, IV, București, 1932, p. 155-158). Între altele, în acestea se spune că Moldova și Țara Românească au făcut un puternic jurământ să rămână în legătură cu Sigismund Báthory, dar pentru a se asigura de aceasta principele a trimis acolo mulți soldați de-ai săi (A. Veress, *op. cit.*, p. 155).

¹⁷ A. Veress, *op. cit.*, p. 185-188.

¹⁸ Veniamin Ciobanu, *La cumpănă de veacuri (Țările române în contextul politicii poloneze la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea)*, Iași, 1991, p. 99-102.

¹⁹ *Ibidem*, p. 102.

²⁰ Hurmuzaki, III¹, p. 202; *Istoria Țării Românești 129-1690. Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, Dan Simonescu, București, 1960, p. 55.

tratatul cu împăratul, el se intitula „principe al Transilvaniei, Moldovei și Valahiei Transalpine”, repetând această titulatură cu unele adausuri la 2/12 mai, 25 mai/4 iunie, 11 mai/10 iunie, 8/18 august 1595 etc²¹.

De asemenea, gravurile din același an care îl reprezintă reproduc aceeași titulatură, cea a lui Alexander Mair adăugând doar titlul de principe al Sfântului Imperiu roman, iar stema sigiliului său din 1595 conține și stemele Țării Românești și Moldovei (preluate și de soția sa Maria Christierna în 1598 și de Andrei Báthory, în 1599)²².

Pretenția la stăpânirea Țărilor Române extracarpătice era evidentă. Mai greu s-a dovedit aplicarea în practică. Deși aflat în plin război antiotoman, având deci nevoie de sprijinul principelui, Aron vodă a refuzat hotărât să-i recunoască suzeranitatea, de fapt dominația. El avea, de altfel, un tratat cu Rudolf II, încheiat la 6/16 august 1594 la Iași, prin care Moldova se angaja să participe la lupta împotriva turcilor, sub protecția imperială, fiind admisă în confederația statelor germane. O legătură puternică îl unea de împărat în cadrul acțiunilor antiotomane²³. Supunerea lui Aron vodă era dificilă! Față de Sigismund Báthory el nu admitea decât relații ca „între frați, buni amici ce sunt confederați în beneficiul Creștinătății, contra turcilor”, după cum se raporta la Vatican²⁴.

Aron vodă a fost, așadar, înlăturat și asasinat fără scrupule. Creierul acțiunii a fost cancelarul principelui, Ștefan Jósica (de origine română, care, în treacăt fie spus, ar fi vrut și el domnia Moldovei sau a Țării Românești). Mai întâi au fost oprite legăturile directe prin Transilvania ale lui Aron cu imperialii. Mihail Tolnay, comandantul gărzii sale ungurești, a fost de două ori la Alba Iulia, pentru a primi de la Jósica instrucțiuni în vederea desfășurării complotului, în fruntea căruia se afla hatmanul Ștefan Răzvan. La ultima încercare a lui Sigismund Báthory de a-l supune, Aron a răspuns din nou că nu va recunoaște decât superioritatea papei și a împăratului, conducătorii Creștinătății. Răspunsul i-a fost fatal. Ștefan Răzvan, întors de pe frontul de la Tighina, l-a declarat pe Aron trădător, acuzându-l chipurile de înțelegere cu turcii, arestându-l în noaptea de 25 aprilie/5 mai spre 26 aprilie/6 mai, și expediindu-l în grabă, a doua zi, la Alba Iulia, cu familia, dar și cu tezaurul său. În sfârșit, la 9/19 mai 1595 a fost închis sub pază în castelul de la Vinț (Vințul de Jos), în vecinătate, unde din ordinul principelui a fost otrăvit spre sfârșitul lunii mai 1595, fiind înmormântat în vechea Mitropolie ortodoxă de la Alba Iulia, de unde în 1597 osemintele i-au fost strămutate în noua biserică a

²¹ Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 103 (la nota 33, p. 140 atribuie o afirmație inexistentă lui Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 1718); A. Veress, *op. cit.*, p. 216, 218, 230, 232, 262. După Ioan Aurel Pop, Sigismund și-a luat titlul de principe al Transilvaniei, Moldovei și Valahiei Transalpine „încă la 25 aprilie 1595” (*Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj-Napoca, 1997, p. 239).

²² Cf. gravurile reproduse de A. Sacerdoțeanu, Emil Vîrtosu, *Unirea românilor la 1599-1859-1918*, București, 1938, pl. XXXIV; Alexander Randa, *Pro Republica Christiana*, München, 1964, p. 97. Pentru steme, A. Veress, *Documente*, V, București, 1932, p. XXX; Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 131-133, pl. XLIX/1-3, p. 305; J. N. Mănescu, *L'évolution historique des armoires des Principautés Roumaines du XVe au XIXe siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XXVII, 1988, nr. 4, p. 352.

²³ Hurmuzaki, III¹, p. 193-194.

²⁴ Aurel Decei, *Documente din arhivele Vaticanului privind anul 1595*, în „Revista arhivelor”, XLIV, 1967, nr. 1, p. 230.

acesteia, înălțată cu un an în urmă de Mihail Viteazul. Sigismund Báthory a fost apoi nevoit să pornească o intensă campanie europeană pentru a justifica îndepărtarea din domnie a lui Aron, un voievod care se alăturase activ Creștinătății²⁵. Câtă deosebire între felul în care încerca Sigismund să dobândească stăpânirea Moldovei și felul în care a izbutit aceasta Mihail Viteazul cinci ani mai târziu.

Noul domn al Moldovei, instaurat înainte de 2/12 mai 1595, Ștefan Răzvan, un țigan turc (mahomedan) mai apoi botezat, fost spion al sultanului, apoi slujitor al lui Mihail Viteazul înaintea domniei, ajuns hatman al Moldovei și în cele din urmă, printr-o lovitură de palat, voievod, era tocmai unealta supusă pe care și-o dorea Sigismund Báthory la răsărit de Carpați²⁶. Principele îi destinase încă înainte de 21 martie/10 aprilie 1595 funcția de „guvernator” sau „loctiitor” al său în Moldova²⁷. Ulterior, după modelul sultanului, i-a pregătit „diploma de voievod”, steagul și buzduganul de investitură, stabilindu-i, în plus, drepturi și obligații interne²⁸, foarte precis menționate și în tratatul încheiat între principate, Sigismund și trimișii lui Răzvan la Alba Iulia, la 24 mai/3 iunie 1595, prin care acesta din urmă era socotit doar „loctiitorul” principelui²⁹. Cu acest preț un partizan al lui Ștefan Răzvan putea scrie că Transilvania și Moldova „iaste o țară ca alaltă”³⁰.

Sigismund Báthory, se relata din Alba Iulia la 15/25 mai 1595: „s-a făcut stăpânul absolut al acelei provincii și a creat un voievod [...] și acel voievod poate fi înlăturat la bunul său plac”³¹; cronicarul brașovean socotindu-l pe Răzvan doar un „guvernator suprem” al Moldovei³², în vreme ce la Poartă, ambasadorul englez Edward Barton îl caracteriza drept „locotenentul [...] principelui Transilvaniei”³³. O săptămână după încheierea tratatului de la Alba Iulia, la 31 mai/10 iunie 1595, Sigismund îl trimitea pe consilierul său Gaspar Kornîș, căpitanul de Hust, în Moldova, unde se aflau deja 4000 de oșteni unguri, plus cei din garda domnească, pentru a impune condițiile stăpânirii sale directe. În fața sfatului domnesc, Kornîș i-a acordat lui Răzvan diploma de investire și însemnele pentru aceasta, steagul, bastonul și sabia, după depunerea jurământului de credință față de principe de către toți boierii și slujbașii de toate gradele (care erau acum socotiți nu ai voievodului ci ai principelui!). Apoi trimisul principelui urma să aleagă un sfat de 12 boieri, care să conducă alături de voievod, jurând încă o dată în scris, cu pecete și semnătură, credință lui Sigismund Báthory. Iar din veniturile Moldovei trebuiau plătiți în primul rând lefegii unguri³⁴. Era, așadar, o „dominație”, „dominio” și o „stăpânire aproape absolută” „l'imperio cosi assoluto” a lui Sigismund, care i-a făcut pe moldoveni și munteni să fie „foarte dezgustați de

²⁵ Pentru toate acestea cf. Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova 1324-1881*, I, București, 2001, p. 774-780.

²⁶ Amănunte documentate la *ibidem*, p. 781-790.

²⁷ Hurmuzaki, XII, p. 41; *Călători străini despre țările române*, III, București, 1971, p. 475; *Mihail Viteazul în conștiința europeană*, I, București, 1982, p. 116, 118.

²⁸ Hurmuzaki, XII, p. 50; A. Veress, *Documente*, IV, p. 223.

²⁹ Hurmuzaki, III¹, p. 477-480.

³⁰ *Idem*, XV¹, p. 730.

³¹ A. Veress, *op. cit.*, p. 223.

³² *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, V, Brașov, 1909, p. 278.

³³ *Mihail Viteazul în conștiința europeană*, V, p. 108, 110.

³⁴ A. Veress, *op. cit.*, p. 232-238.

principe”, cum se relate de la Alba Iulia la curtea imperială din Praga la 29 iulie/8 august 1595³⁵.

Lui Mihai Viteazul i s-a pregătit aceeași soartă. Prin tratatul din 10/20 iulie 1595 de la Alba Iulia, acceptat de majoritatea delegației boierilor munteni, împotriva Instrucțiunilor lui Mihai, Sigismund se declara principe al celor trei țări române, numea Țara Românească „principatul nostru Transalpin”, iar boierii îl recunoșteau „Principe al nostru și domn al Țării noastre Transalpine și Rege ereditar al nostru”. Mihai Viteazul era numit „locțiitor” al său, care urma să primească însemnele de investitură, slujbașii munteni erau ai principelui, atribuțiile externe îi erau îngrădite. Tot acest adevărat avantaj politico-militar în vederea unui iluzoriu ajutor în lupta antiotomană și a trecerii, de data aceasta însă efectivă, a bisericii ortodoxe românești din Transilvania sub ascultarea Mitropoliei de la Târgoviște³⁶.

În iulie 1595 Sigismund Báthory bate medalii cu titlul de „Serrenisim principe al Transilvaniei, Valahiei și Moldovei”³⁷, portretele sale din această vreme, cum aminteam, poartă aceeași titulatură. În fapt, el este primul stăpânitor maghiar care și-a introdus în titlu stăpânirea Țării Românești și a Moldovei, ceea ce în trecut nici regii Ungariei (în titulatura cărora figura orice organism politic cu care au avut contacte, precum Lodomeria = Vladimir, Rama = Bosnia etc.) nu au făcut-o, cu toate că au încercat să-și impună dominația (nu doar suzeranitatea!) asupra Țărilor Române extracarpatiche chiar prin campanii regale (1330, 1395, 1467), toate, însă, înfrânte.

Iar titlul de rege, pe care i-l recunoșteau lui Sigismund boierii munteni trădători față de Mihai Viteazul, nu era o vorbă în vânt, de vreme ce pe steagul de investitură acordat lui Ștefan Răzvan (capturat de la acesta de poloni, care îl descriu, în bătălia de lângă Areni, la 3/13 decembrie 1595), apare semnificativa inscripție „Sigismundus Rex Ungariae”,³⁸ ceea ce dovedește, de fapt, dorința de stăpânire în final a unui regat maghiar cuprinzând și Țările Române extracarpatiche, fapt care nu s-a remarcat până acum!

Ajungem astfel, la ceea ce o parte a istoriografiei avizate socotea, fără a-i pătrunde cu adevărat sensul, planul înfăptuirii unei Dacii ungurești, cu Sigismund Báthory ce se dorea „unicul conducător al «Daciei»” (I. Ionașcu)³⁹, așezat pe „tronul dacic” (Veniamin Ciobanu)⁴⁰, „o Dacie ungurească cu două (țări) vasale românești” (Alexander Randa)⁴¹.

Încă din 1919, îndată după înfăptuirea Marii Uniri, N. Iorga atrăgea atenția: „Izvoarele contemporane spun că Báthory se considera ca rege al celor trei provincii reunite într-o Dacie care n-ar fi fost românească, ci tocmai împotriva ideii naționale

³⁵ *Ibidem*, p. 249-250.

³⁶ Hurmuzaki, III, p. 209, 213, 472-476. cf. și N. Bălcescu, *Opere*, II, București, 1953, anexă, p. 347-350; I. Ionașcu, *Mihai Viteazul și autorii tratatului de la Alba Iulia*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, V, 1962, p. 111-144; Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 106-108; P. P. Panaitescu, *Problema unificării politice a Țărilor Române în epoca feudală*, în *Studii privind unirea principatelor*, București, 1960, p. 65.

³⁷ Hurmuzaki, XII, p. 47;

³⁸ Ilie Corfuz, *Mihai Viteazul și polonii*, București, 1938, p. 218, 222.

³⁹ I. Ionașcu, *Mihai Viteazul și unitatea politică a Țărilor române, în Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 167.

⁴⁰ Expresia aparține lui Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 108.

⁴¹ Alexander Randa, *Pro Republica Christiana*, p. 95.

românești, o Dacie care, dacă ar fi rămas, Dacia noastră nu s-ar fi ivit, niciodată n-am fi trăit s-o vedem cum este acum”⁴².

Atâta cât a circulat cu sens politic (nu în accepțiunea umaniștilor) la sfârșitul secolului al XVI-lea, noțiunea de Dacia a fost legată de planul lui Sigismund Báthory de instaurare a stăpânirii sale directe în toate cele trei țări românești, după care am văzut că ar fi urmat stăpânirea regatului maghiar. Și atunci de ce atâția istorici din secolul XX îi atribuie lui Mihai Viteazul intenția de a fi „restitutor Daciae”? Izvoarele vremii sale nu spun nimic despre aceasta. Chiar termenul *restitutor* nu era folosit în latina medievală.

Cele trei mențiuni „dacice” legate de numele lui Mihai Viteazul din vremea sa și imediat după aceea, au un conținut topic: un mod arhaizant, renașcentist, de a numi cele trei Țări Române, respectiv doar Transilvania. Astfel, la 20 februarie/2 martie 1600 reprezentanții de frunte ai funcționarilor superiori imperiali din Boemia, într-o scrisoare de complezență adresată lui Mihai, înlocuiesc în titlul acestuia numele Transilvaniei cu cel al Daciei („supremo Exercitus in partibus Dacicis ductori et praefecto”), iar în text numesc Țara Românească Dacia („Thraciae et Daciae partibus”) ⁴³. Reiau aceste formulări într-o a doua scrisoare către Mihai șase zile mai târziu ⁴⁴.

În sfârșit, înainte de 4/15 aprilie 1603, un oarecare Ioan Jezernyczky, aflat la Praga, adresează o cerere împăratului Rudolf II, arătând că „după ce Mihai voievod a redobândit Dacia „Daciam recuperrasset”, supunând-o sceptrului Maiestății Voastre”, începând tulburări, și-a părăsit casa din Teiuș, cerând acum guvernului imperial să i-o restituie, sau să-i dea alta în același oraș. Camera Aulică, pe baza mărturiei episcopului Demetrius Napragi, certifică dreptatea petiționarului, arătând că Mihai a dat casa sa altcuiva ⁴⁵. Evident aici este vorba de Transilvania, iar redobândirea sau recăștigarea ei de către Mihai Viteazul se referă la readucerea ei în stăpânirea împăratului (după îndepărtarea lui Andrei Báthory, care trecuse de partea turcilor). Toate cele trei mențiuni provin din mediul praghez, unde se pare că exista pe atunci o închinare spre a numi Dacia îndeosebi Transilvania dar și altă țară românească ⁴⁶.

Câțiva ani mai târziu (înainte însă de 1617) și istoricul francez Jacques Augustin de Thou folosește, referitor la anul 1599, numirea de Dacia pentru Transilvania sau pentru celelalte două țări românești ⁴⁷. În a doua jumătate a secolului XVII, învățatul german Ioan Bisseli scria că după supunerea Transilvaniei în octombrie 1599, Mihai „trimise împăratului și cheile Daciilor ca semn de deplină supunere” ⁴⁸, simplă figură de stil, de unde nu rezultă, chipurile, „unirea celor trei țări române sub Mihai Viteazul”, cum s-a afirmat mai demult ⁴⁹.

⁴² N. Iorga, *Soarta faimei lui Mihai Viteazul*, anexă la *Istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1968, p. 424-425.

⁴³ Hurmuzaki, IV¹, p. 23;

⁴⁴ Josef Macůrek, *Michael der Tapfere und die böhmisch - schlesischen Stände am Ende des 16 Jh.*, în „Revista istorică română”, II, 1932, p. 348.

⁴⁵ A. Veress, *Documente*, VII, p. 123.

⁴⁶ Cf. și Adolf Armbruster, *Evoluția sensului denumirii de „Dacia”*, p. 440-441.

⁴⁷ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, II, p. 128-129.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 301.

⁴⁹ Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 441. Citează însă mențiunea lui Bisseli despre „Daciele, adică Transilvania, România și Moldova” (A. Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente istorice pentru România*, București, 1862, p. 111).

Este o mare deosebire între încercarea lui Sigismund Báthory din 1595 de a stăpâni cele trei Țări Române, uzând de asasinat, presiuni politice de tot felul etc., față de acțiunea militară, bărbătească, a lui Mihai Viteazul de a uni conducerea acestora, în nădejdea întemeierii unei monarhii românești ereditare, recunoscută de împăratul romano-german. Mihai a cunoscut bine acțiunile lui Sigismund Báthory, chiar asupra persoanei sale, reușind cu multă diplomatie să scape de pretențiile amintite ale acestuia, abia pe la sfârșitul lui 1597, cu totul însă chiar după încheierea legăturii cu Rudolf II din 30 mai/9 iunie 1598⁵⁰, urmând apoi propria sa cale. El nu a făurit planuri dacice, în felul în care i-au fost atribuite de istoriografia secolului XX, și nici nu a luat drept model, culmea, tocmai acțiunea lui Sigismund Báthory din 1595, cum de asemenea s-a afirmat eronat, cu mult aplomb în 1975⁵¹.

Nici măcar principele Gabriel Báthory, care a încercat efectiv să stăpânească cele trei Țări Române, la sfârșitul lui 1610 și începutul lui 1611, fără măcar a se mai osteni să numească alți domni în Țara Românească (de unde alungase pe Radu Șerban) și Moldova (unde pregătea îndepărtarea lui Constantin Movilă), nu a vorbit de un „plan dacic”. A bătut însă monedă, în 1611 și 1613, la Cluj, cu titlul de principe al Transilvaniei și al Valahiei Transalpine⁵², și s-a arătat jignit la 28 februarie/10 martie 1611 că turcii, cerându-i să nu urmeze, cum scria el, „pilda celui tálhar de Mihai vodă”, l-ar fi socotit „mai prejos de Mihai vodă ori alt valah”, neacceptând stăpânirea sa în Țara Românească⁵³.

Abia la 18/28 decembrie 1627 cardinalul P. Pázmány înregistrează declarația explicită a principelui transilvan Gabriel Bethlen, care s-ar fi dorit „rege al Daciei” „rex Daciae”, înglobând Moldova și Țara Românească, sub autoritatea Porții⁵⁴.

Dacă în cursul domniei sale, Mihai Viteazul a ajuns treptat la concepția unirii conducerii celor trei Țări Românești și întemeierea în acest cadru a unei monarhii ereditare⁵⁵, aceasta nu înseamnă că ar fi fost „restitutor Daciae” decât *ca metaforă creată de istoricii zilelor noastre*. În realitate, „Dacia” și stăpânirea „Daciilor” din vremea sa rămân legate efectiv, în lumina adevărului istoric de acțiunile abuzive ale lui Sigismund Báthory de a dobândi prin asasinat, șantaj și presiuni politice, stăpânirea Țărilor Române extracarpatice.

⁵⁰ „Este adevărat - scriau cronicarii referitor la 1/11 iunie 1598, după încheierea legăturii cu domnul român la 10 mai/9 iunie 1598 - că Mihai voievod în zilele din urmă, cât mai era încă principele Sigismund în Transilvania, a trimis 5000 de taleri drept tribut, dar nici așa nu poate fi în siguranță. I se trimit porunci pe care fiind el acum sub ascultarea și legământul de fidelitate către Majestatea Voastră sacră (Rudolf II n. a.), nu trebuie să le mai îndeplinească sub nici un motiv...” (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 198, 203).

⁵¹ Manole Neagoe, *Problema unității Țărilor Române*, p. 435-437. Critica acestor exagerări, la Constantin Rezachevici, „*Neam” și „națiune”*”, p. 1717-1724.

⁵² A. Veress, *Documente*, VIII, p. 350, p. II, reproducere.

⁵³ *Lupta pentru unitate națională a Țărilor Române 1590-1630. Documente externe*, ed. Radu Constantinescu ș. a., București, 1981, p. 134, 239.

⁵⁴ Adolf Armbruster, *loc. cit.*

⁵⁵ Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul: Itinerarul moldovean*, la idem, *Prima unire a conducerii celor trei țări române de către Mihai Viteazul*, București, 2000, p. 21-31.

SĂPĂTURI DE SALVARE LA CURTEA DE ARGEȘ (1983-1984)

NICOLAE CONSTANTINESCU^{*}
SPIRIDON CRISTOCEA^{**}
ROMEO MASCHIO^{**}

În cadrul unui proiect elaborat de Institutul de Proiectare Argeș, un ansamblu de locuințe urma să fie realizat la Curtea de Argeș în partea centrală a orașului - mai exact, la vest, în imediata apropiere, de ansamblul fostei reședințe domnești, de-a lungul străzii L. Catargiu (fostă Râului). În anul 1982, de altfel, s-a trecut la faza de execuție a unui bloc (P + 4), săpându-se groapa și turnându-se betoanele de fundație. Întrucât proiectul amintit a stârnit controverse (cu un anume ecou și în presă), dat fiind faptul că amplasarea construcției nu a ținut seama de realitățile patrimoniului cultural național statornicite în zonă în decursul secolelor, de rezervația arheologică implicată potrivit legii în vigoare - o comisie lărgită a analizat situația la fața locului (februarie 1983), lucrările de construcție au fost sistate, cerându-se totodată investigații arheologice în zonă. Cerință cu atât mai necesară, cu cât, - odată cu excavațiile începute - au fost distruse numeroase vestigii de cultură și civilizație medievală românească (cum probează resturile recuperate pe parcurs¹), aspect neglijat și chiar negat cu totul de către autorii, beneficiarii și executanții proiectului.

Drept urmare, în planul centralizat pe anul 1983 a figurat și cercetarea arheologică de salvare de la Curtea de Argeș, tot astfel și în anul 1984, colaborând la aceasta Institutul de Arheologie, Muzeul Județean Argeș, Muzeul Orășenesc Curtea de Argeș, ambele instituții muzeale asigurând fondurile². Totodată, din cele ce urmează vom convingi că datele cercetării arheologice din zonă, alături de cele deja cunoscute prin cercetări sistematice, evidențiază cât se poate de limpede necesitatea de a stărui îndeaproape asupra conceptului „rezervație arheologică”, la coordonatele sale reale, topografice și nu abstracte.

^{*} Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București.

^{**} Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Lucrările de fundație au fost supravegheate arheologic chiar de proprietarul locului, prof. Trifu Martinovici, ulterior domnia sa participând, în răstimpuri, la cercetarea propriu-zisă.

² Colectivul de cercetare: N. Constantinescu (responsabil), Spiridon Cristoceă, Romeo Maschio, N. Moisesescu. În anul 1983, la cercetarea cuptorului de ars oale, am beneficiat de aportul binevoitor al arh. Cornel Ionescu și arh. Ene Miron.

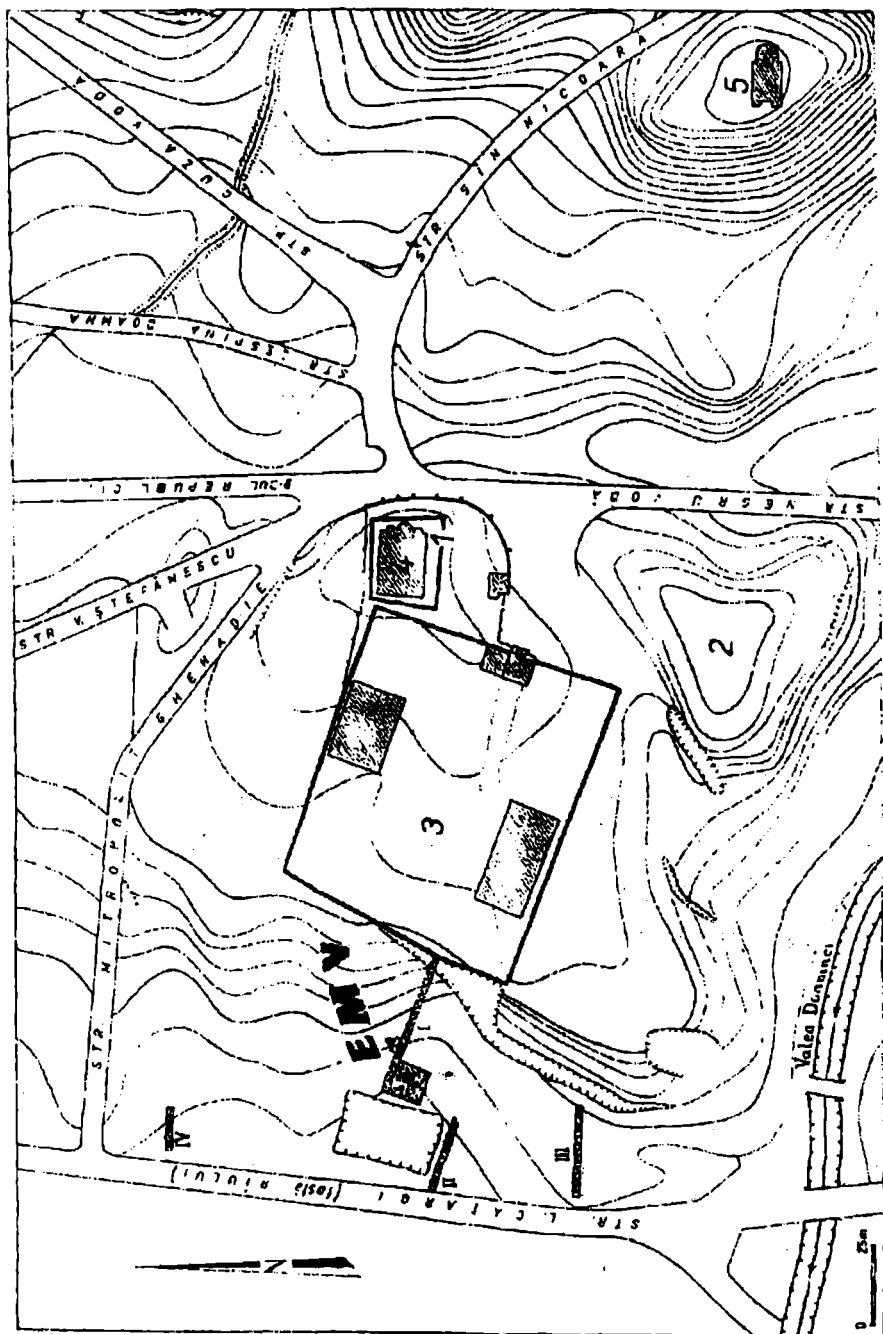

Fig. 1. Curtea de Argeș, zona Curții Domnești - plan de situație; săpături de salvare în anii 1983-1984 (= microzona EMV). Desen Iuliana Barnea.

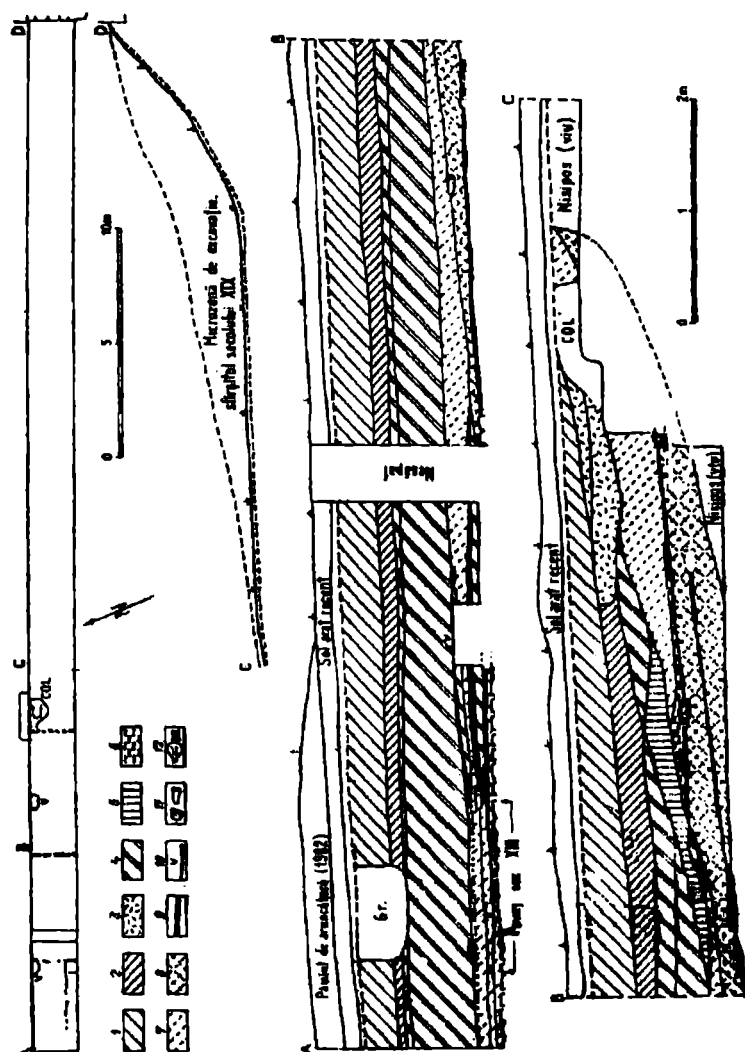

Fig. 2. Curtea de Argeș, zona fostei Curți Domnești, secțiunea EMV-II/1983, profilul peretelui de nord. Legenda: 1) Pământ negru-cenușiu compact/strat sec. XV-XVII; 2) Pământ cenușiu, cu pigmenți de mortar, cărbuni, arsură/nivel de locuire sec. XIV; 3) Umplutura groapei de deservire COL/sec. XIV-XV; 4) Pământ galben purtat/= faza de construcție a incintei domnești, c. 1340/; 5) Pământ negru cu cărbuni, cenușă, igrură de fier/sec. XIV/; 6) Pământ negru-cenușiu /sec. XIV/; 7) Pământ galben-cenușiu, cu cărbuni, oase, fragmente de cărămizi, ceramică /sec. XIV/; 8) Pământ cenușiu cu chirpici, pigmenți de mortar, cărbuni, ceramică/strat și nivel de locuire sec. XIII/; 9) Podele lutuite/= nivel de locuire sec. XIII/; 10) Arsura la roșu/vatră, sec. XIII/; 11) Bolovani de râu/= tălpi de locuință/; 12) cuptor de ars oale, sec. XIV - epoca lui Mircea cel Bătrân.

Configurația terenului în discuție (în continuare: EMV, extra muros-vest, luând ca reper topografic Curtea domnească, respectiv zidul de incintă de vest) este de terasă: ne aflăm pe malul stâng al râului Argeș (am amintit deja de vechea denumire a străzii), pe terasa mijlocie, ușor înclinată de la nord la sud, locuită și valorificată infrastructural. Către est, însă se înalță terasa majoră (+ circa 6 m față de cealaltă), pe care se afla ansamblul monumental voievodal, la circa 50 m distanță. La vest de fruntea terasei înalte, așadar la exterior de incintă, pantele coborau mai lin odinioară, cum reiese din martorul păstrat către strada Mitropolit Ghenadie, în rest, eroziunea naturală și intervenția omului lăsând urme vizibile azi, rezultând pante repezi și chiar abrupte. În această ultimă privință, nu e de prisos a preciza un fapt petrecut la finele secolului trecut și începutul celui actual: când, din triajul gării, s-a prelungit o linie ferată spre nord, antreprenorul (Lessel?) a excavat o bună parte din panta terasei majore, folosind pământ la rambleul căii ferate³; tăietura Lessel se distinge clar în zonă (fig. 1-2).

Cercetările din 1983 (4 iulie - 13 august). Analizând depunerile și complexele afectate de excavator în 1982 (cât a fost posibil acest lucru, ținând seama că malurile gropii de fundație erau deja zdrențuite, iar apa de infiltrație - prezență nedorită pentru cercetarea arheologică - a împiedicat analiza pe verticală, la baza depunerilor vechi), am stabilit primul punct de lucru aici, în microzona 1, realizând secțiunile EMV - I și EMV - II, sondând totodată superficial, ici și acolo, în cuprinsul gropii de fundație, printre betoane, sau încercând o mică suprafață în colțul de SE, unde se vedea un rest de zid, databil stratigrafic în secolul XIV-lea. De asemenea, am efectuat un mic sondaj în microzona 2 (secțiunea EMV - IV), precum și o secțiune în microzona (EMV - III) - (fig. 1). Desigur, atenția principală am acordat-o microzonei centrale.

Microzona 1. Cele două secțiuni practice - orientate V-E, prima de 45 m x 2 m (aproximativ în prelungirea secțiunii I/1967 din incinta voievodală), a doua de 25 m x 2 m, la 22 m sud de cealaltă (în prelungirea ideală a zidului de incintă S al Curții domnești) - au oferit suficiente date și materiale arheologice în măsură să direcționeze o amplă cercetare sistematică a întregii zone. Pe baza profilului stratigrafic de nord EMV - I (fig. 2), am constatat două mari registre ce oglindesc două faze de locuire în zonă - una veche, cu 4 niveluri de viațuire, succesive, databile în secolele XIII-XIV (circa 1340), alta nouă, cu mai multe niveluri de viațuire, databilă începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea (post circa 1340) și durând până azi. Reamintim aici, este vorba de ceea ce, efectiv, am putut înregistra în cursul săpăturilor, atâta vreme cât nu ne-a împiedicat pătrunderea în săpături a apei de infiltrație, altminteri, în întreaga zonă, nu se poate coborî sub adâncimi de 1,80 m - 2,20 m; or tocmai cele mai vechi depuneri arheologice se află sub aceste cote. Astfel încât, rezultă de la sine că noțiunile de „nivel I“, etc. cu care operăm în continuare sunt fatalmente arbitrare.

Nivelul I. Solul virgin, un lut nisipos, pe alocuri cu prundiș este înregistrabil strategic doar către est, unde se observă de altfel că panta originară a terasei înaltă a fost remaniată prin excavație din vechime, înregistrându-se apoi o depunere: pământ gălbui, cu vagi nuanțe cenușii, conținând resturi de chirpici, ceramică, fragmente de cărămidă și pigmenți de mortar, oase de animale etc. Două sub-nivele, respectiv două locuințe de suprafață (tălpi din piatră de râu și, desigur, tălpi de lemn ca și podele

³ Informație (neverificată documentar) Trifu Martinovici.

de pământ bătătorit - caracteristică tehnico-tipologică a tuturor locuințelor găsite în microzona I marchează acest nivel de locuire, databil potrivit ceramicii în prima jumătate a veacului al XIII-lea.

Nivelul II. Este reprezentat de un solid pavaj din piatră de râu (în structura acestuia se afla și o ceramică de epocă romană - fig. 3/2), care are o mare întindere, spre vest și nord (a fost dislocat și de groapa de fundație), legându-se probabil, funcțional, de o construcție mai mare, eventual chiar zidită din piatră și cărămidă, cum denotă pigmentii de mortar de pe suprafața pavajului (aflat la adâncimea medie de 1,80 m). O altă locuință, de tipul evocat mai sus, marchează și ea acest nivel de locuire, databil în a doua jumătate a veacului al XIII-lea.

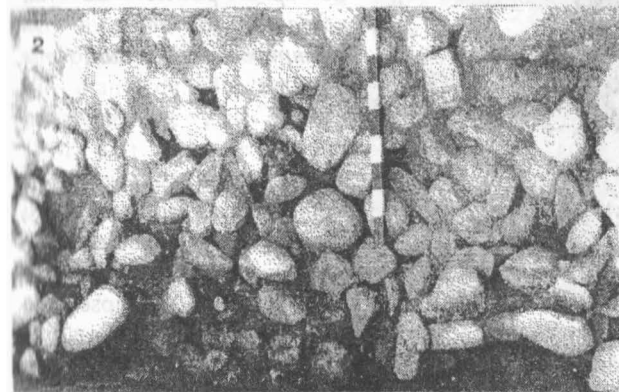
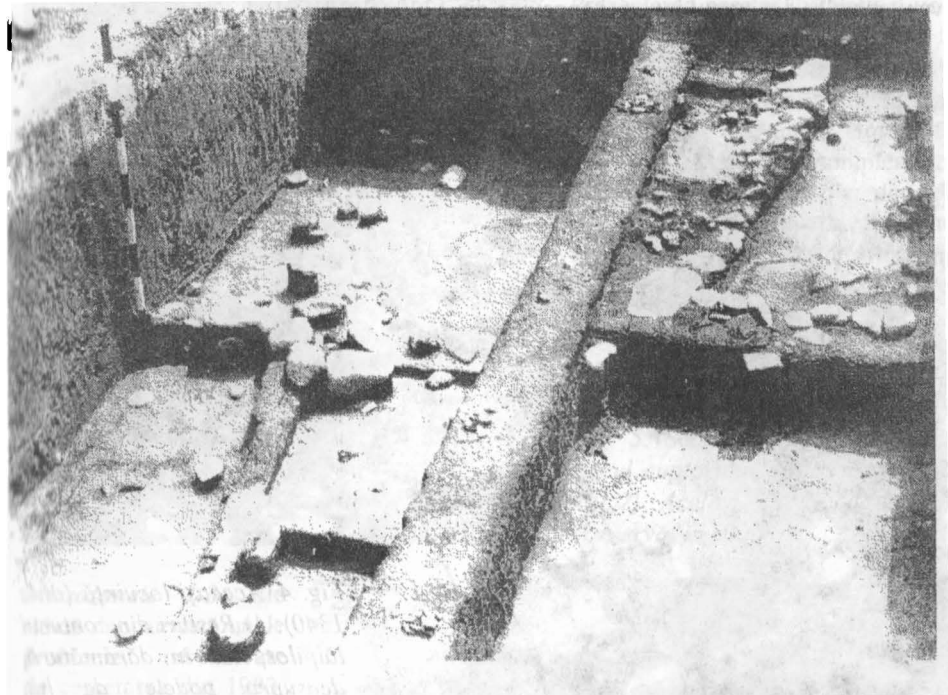

Fig. 3. Secțiunea EMV - I/83 - suprafața B/84. 1) Locuință de suprafață (în stânga), ante 1340 și locuință de suprafață (în dreapta), sfârșitul secolului XIV; 2) Pavaj din bolovani de râu (secolul XIII - circa 1340).

Nivelul III. Peste pavaj și mai ales la est de acesta se găsește o depunere compactă de nuanță cenușie, conținând multă cenușă, cărbuni, fragmente de cărămizi, ceramică numeroasă etc. Două sub-nivele (mai probabil: o locuință reamplasată, mutată mai la est) marchează acest nivel de locuire, încadrabil cronologic către sfârșitul veacului al XIII-lea și începutul celui de-al XIV-lea.

Nivelul IV. Stratigrafic se leagă organic de cel precedent (ca de altfel și nivelurile I-II între ele), cu diferența că stratul aferent prezintă în compoziție mai multă arsură. Nu era o locuință chiar obișnuită, iar aceasta datorită prezenței unei sobe cu cahle oală, de care vom vorbi mai departe. Datarea nivelului de locuire: prima parte a veacului al XIV-lea (înainte de circa 1340), dispariția acestuia datorându-se - cert - evenimentelor din cursul invaziei angevine din 1330 (fig. 3/1; 4).

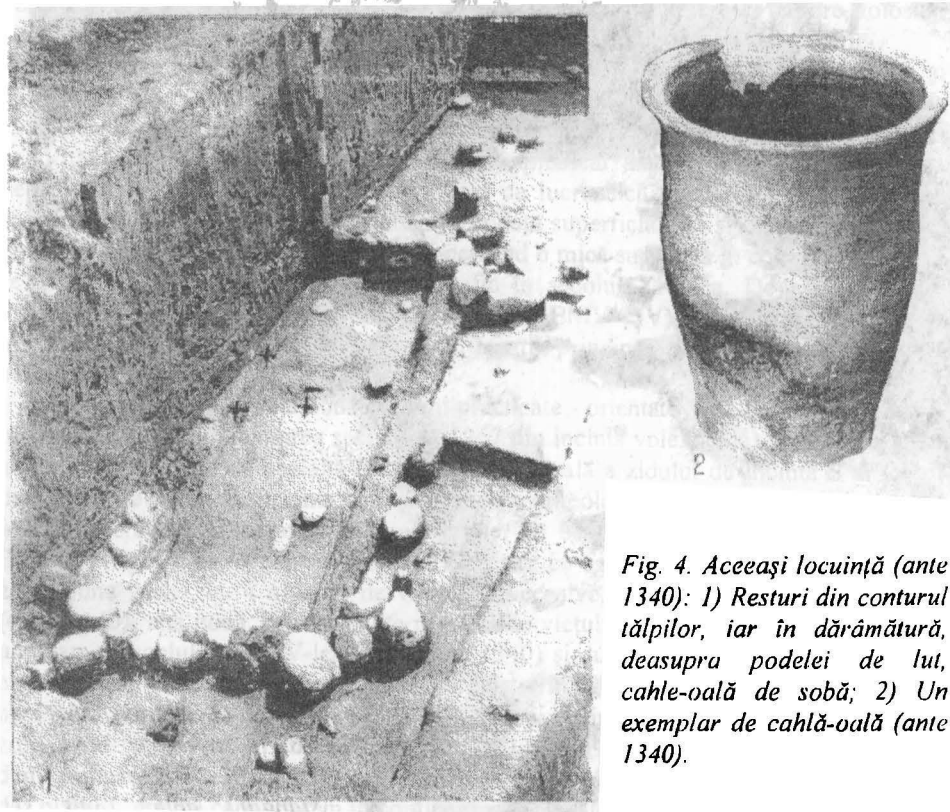

Fig. 4. Aceeași locuință (ante 1340): 1) Resturi din conturul tălpilor, iar în dărâmătură, deasupra podelei de lut, cahle-oală de sobă; 2) Un exemplar de cahle-oală (ante 1340).

Că este vorba de o scurtă întrerupere a locuirii în microzona I faptul rezultă și din altă constatare stratigrafică: tot ceea ce fusese cândva locuit, acoperit de construcții, pavaje etc. a fost apoi acoperit de o masivă pătură de pământ galben purtat, subțiată către est și atingând grosimi de 0,50 m - 1 m către vest și sud-est (EMV - II; lipsește în EMV - III). Proveniența acestei masive lentile de pământ purtat nu este greu de identificat: este vorba de pământul scos din șanțurile de fundație și de la groapa

(imensă) pivniței din incinta domnească, ridicată în jurul anului 1340, cum a fost demonstrat arheologic⁴.

Astfel încât, viețuirea din microzonă nu este imediat recurentă, în funcție de reperul cronologic menționat, dar ea nu a întârziat; o dovedește și depunerea arheologică de nuanță neagră-cenușie, caracterizată îndeosebi prin numeroasele fragmente de zgură de fier - semn al unei activități productive specifice în zonă, în a doua parte a veacului al XIV-lea și la începutul celui de al XV-lea. Altminteri, în aceeași privință, am avut norocul să descoperim și un splendid cuptor de ars oale

(fig. 5) - iată încă o șansă oferită de cercetarea noastră din 1983. Prezentarea acestei instalații o vom face însă, în forme cuvenite, în partea finală a articolului. În rest a doua fază de viețuire în microzona I este ilustrată nu numai stratigrafic (fig. 2), ci și prin complexe de locuit - cazul construcției din sec. XV-XVI (EMV-II), alte amănunte în legătură cu cele de mai sus oferindu-le odată cu prezentarea cercetărilor din 1984.

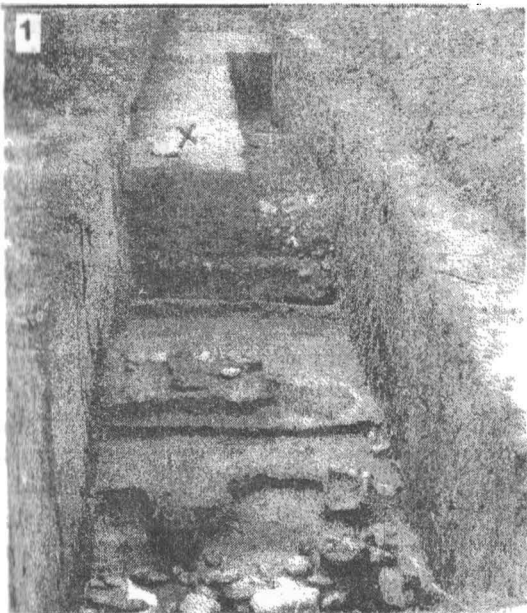
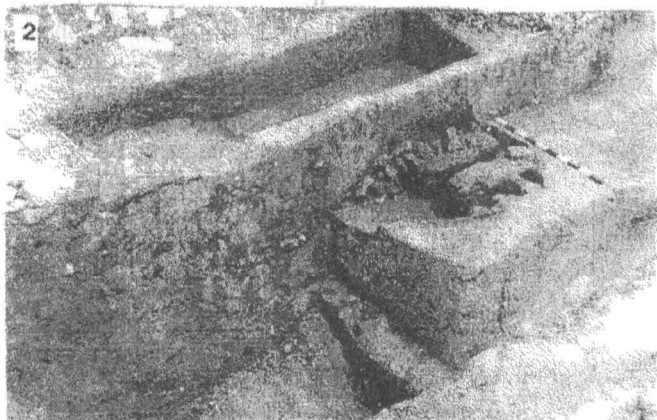

Fig. 5. Secțiunea EMV - I-83. 1) Locul cuptorului de ars oale /COL x/; 2) Același cuptor dezvelit și conservat in situ.

Microzonele 2-3. Ele indică deocamdată unele probleme, nerezolvate de cercetarea din 1983. Să menționăm totuși descoperirea unui pavaj din piatră de râu. La adâncimea de 1,60 m (EMV-IV) - poate o uliță orientată N-S; de asemenea, trebuie subliniate descoperirile din cealaltă microzonă (EMV - III), ceramice

⁴ Datarea circa 1340 și alte detalii la N. Constantinescu, *Curtea de Argeș 1200-1400. Asupra începuturilor Țării Românești*, Editura Academiei, București, 1984, p. 54 și următoarele.

îndeosebi - inclusiv unelte de olar din sec. XV- XVII. O descoperire neașteptată: un complex osteologic (bovideu, un alt animal mai mic), în asociere cu ceramică la roată, cenușie, un fragment de cărămidă, complex situat la adâncimea de 1,34 m. Dacă a avut sau nu caracter ritual-funerar, nu este sigur, oricum pare-se că datarea ar privi către secolele IV-VI (?). Cercetarea de aici va fi reluată în viitorul apropiat.

Cercetarea din 1984 (19 iulie - 15 august). Cunoscând, cel puțin în linii mari, complexele și depunerile din veacurile XIII-XIV, în campania următoare a săpăturilor de salvare de la Curtea de Argeș am insistat asupra celor înregistrate în capătul de vest EMV - I, deschizând spre sud o suprafață (9 m x 8 m), notată b/1984, în cuprinsul căreia am coborât în adâncime doar pe latura de nord, în parte și pe latura de vest. Am dat mai întâi de o locuință aparținând fazei a doua de locuire, respectiv din epoca lui Mircea cel Bătrân. Din locuință se păstrează doar laturile de nord, vest și probabil est - lipsind latura de sud, distrusă; locuința este contemporană cu cuptorul de ars oale (fig. 3/1).

În colțul NV al suprafeței, la adâncimi de 1,39 - 1,57 m, am dezvelit resturile locuinței nr. 7 (respectiv nr. 2, potrivit notării de pe șantier), care prezintă următoarele date tipo-dimensionale: latura de circa 4,50 m x 3,80 m, cu tălpi de stejar sesizate la sud și în colțul SV; în colțul NE se amenajase o sobă, cu cahle oală (găsite întregi sau în stare fragmentară), de dimensiuni variabile, predominând tipul înalt de 15,6 cm cu diametrul gurii de 11 cm, și diametrul fundului de 7,2 cm (fig. 3/1, 4/1-2). Podeaua consta din pământ bătătorit, pe suprafața acesteia, între altele, găsind și un frumos exemplar de cercei din argint aurit (fragm.), cu incrustații de email vernil, piesă în curs de prelucrare și studiu⁵.

Alte resturi de locuințe, pavaie, vetre, ș. a. au fost descoperite mai ales în partea de vest și sud-vest a suprafeței b/1984, toate încadrabile în nivelurile II-IV de locuire.

Materialul arheologic recoltat în cursul celor două campanii este numeros, variat și reprezentativ: ceramică de uz curent (borcane, oale cu toartă, farfurii, ulcioare), în parte întregibile; cahle oală; numeroase unelte (dornuri, topor, toporaș de mână), inclusiv de olar (os), lacăte - inclusiv un lacăt cilindric (sec. XIV), piese de armură și de harnașament, arme (vârfuri de săgeți, sulite, posibil o lamă de sabie sau de spadă), accesorii de îmbrăcăminte (nasturi de argint, globulari), cercei din argint aurit etc., ca să nu mai amintim de numeroase cuțite de fier, scoabe ș. a.

Descoperirea în 1983 a unui cuptor de ars oale (fig. 6) pune în evidență potențialul productiv, mereu în creștere, străvechi, diversificat și pe alocuri specific al ținutului străbătut de valea Argeșului, din acest potențial făcând parte organică și meșteșugul olăriei⁶.

⁵ Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București, Tezaur, Proces verbal 28. XI. 2001, *Podoabe*, poz. 1-9.

⁶ Cf. Șt. Olteanu, în „Studii și comunicări”, Muzeul Pitești, 1972, p. 271 și urm.

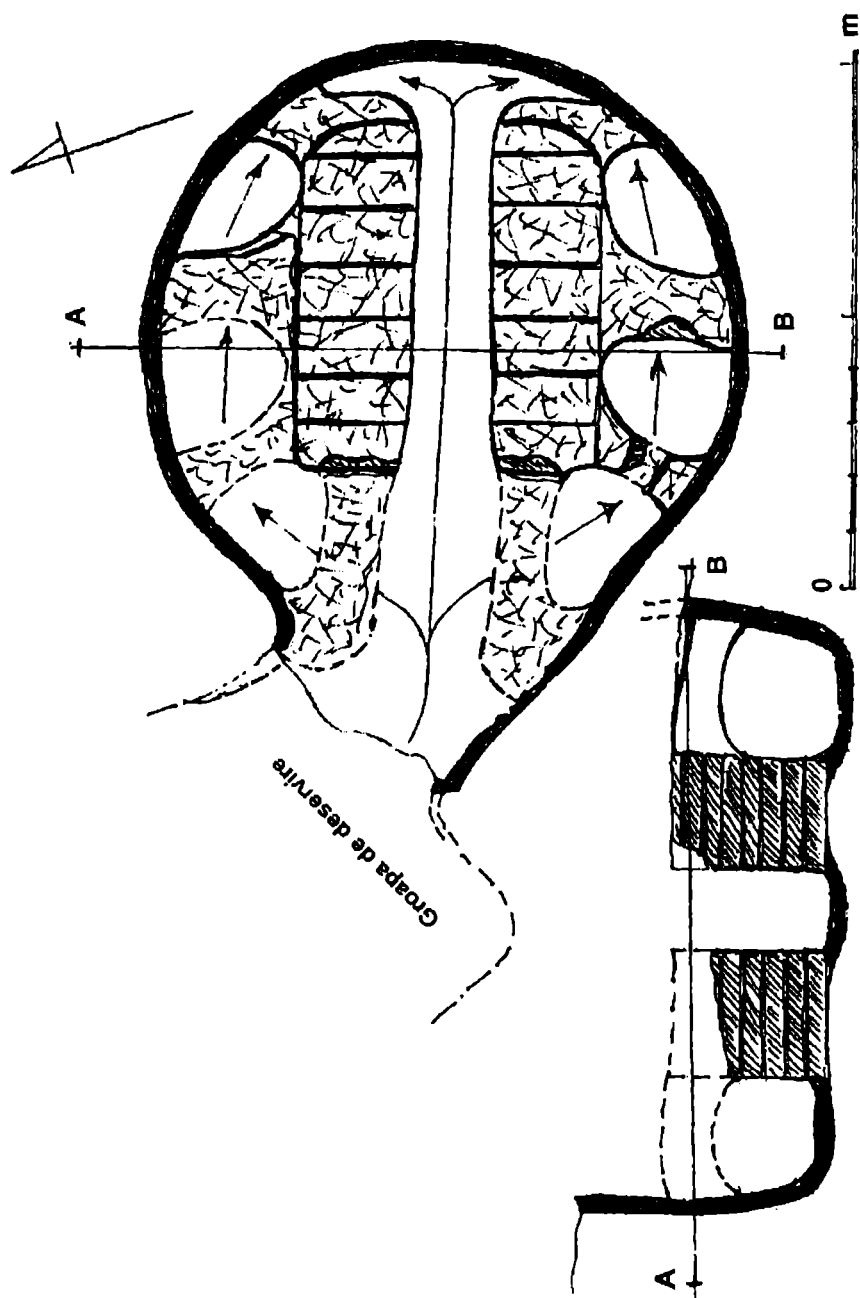

Fig. 6. Secțiunea EMV-I cuptor de ars oale (sec. XIV). Plan și secțiune prin camera de ardere.

Lucru bine știut, zona Argeșului superior se remarcă în această privință prin felurite descoperiri (de pildă cele de la Cerbureni, valorificate încă de Barbu Slătineanu, de la Curtea de Argeș, de Virgil Drăghiceanu)⁷, datând însă din veacurile mai târzii (XVI și XVII). Pentru vremea și mai târzie (deși pe baza realităților de demult) Ion Cruceană stabilise, cu mulți ani în urmă, drumuri comerciale de pământ în zona sudică a județului Argeș, între acestea și un *drum al olarilor* către Valea Mozacului și mai departe pe drumul Giurguiului, în relație desigur cu centrele de olărie de la Curtea de Argeș, de pe Râul Doamnei (Coșești-Poienița) ș. a., cu târgul de oale din Pitești etc.⁸

Fapt este că în Curtea de Argeș, cel puțin, unde există și un cartier „Olar” și un locaș de cult cu aceeași denumire (datând probabil din veacul al XV-lea) nu erau cunoscute cuptoare de ars oale datând din evul mediu, acestea fiind doar „anunțate” de descoperirea, în răstimpuri și îndeosebi în perimetrul fostei Curți Domnești, a numeroase crăițe tripode din lut ars, probe evidente ale meșteșugului propriu-zis⁹.

Oferim aici o prezentare succintă a descoperirii, cu detalii de ordin tehnic:

- Tip - cuptor de ars oale, cu două platforme simetric zidite, canal central și circular, cu brațe dispuse radiar
- Orientare - est-sud-est/vest-nord-vest (camera de ardere)¹⁰
 probabil nord-sud (groapa de deservire)
- Dimensiuni - diametrul maxim (camera de ardere) 1,10 m.
 platformele paralelipipedice
 0,72 0,22-0,25 0,27 m
 L l h
 6 r. cărămizi formate diverse:
 ? x 13,5 x 4,2; ? x ? x 5,3;
 ? x ? x 3,7; ? x 14,2 x 3,5
 - canal central: l (medie) 0,16 m
 - brațele radiare (6 la număr), dimensiuni variabile - cel central-sudic:
 secțiunea plan-convexă de 13,5/5,5 cm, pe osatură de lemn (lut cu paie și pleavă)
 - platformele rotunjite la colțuri (cea nordică parțial distrusă), pomestite
 - pietre mari și mijlocii (cu urme de ardere) în camera de ardere /pietre de râu/
 - groapa de deservire în unghi obtuz față de axul cuptorului / L c. 147/
 - funcționare îndelungată: arsura pe contur de 6-7 cm
- Date: Sec. XIV (epoca Mircea cel Bătrân)¹¹

⁷ V. Drăghiceanu, în BCMI, X-XIV/1923 (= Curtea Domnască din Argeș); N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 123.

⁸ Ion Cruceană, în „Studii și comunicări”, Muzeul Pitești, 1972, p. 309 și urm.

⁹ V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 302; v supra, n. 7.

¹⁰ Diferit ca tehnică de construcție - cuptorul argeșean se înscrie totuși tipologic în grupul cuptoarelor de ars oale înregistrate arheologic în epoca lui Mircea cel Bătrân / c. 1400/- de pildă la Coconi, pe Mostiștea - v. N. Constantinescu, *Coconi...*, 1972, p. 82 și urm., fig. 42-43.

¹¹ Descoperirile prezentate în materialul de față au fost semnalate la Conferința Națională de Arheologie (Târgoviște, 20 III 1985).

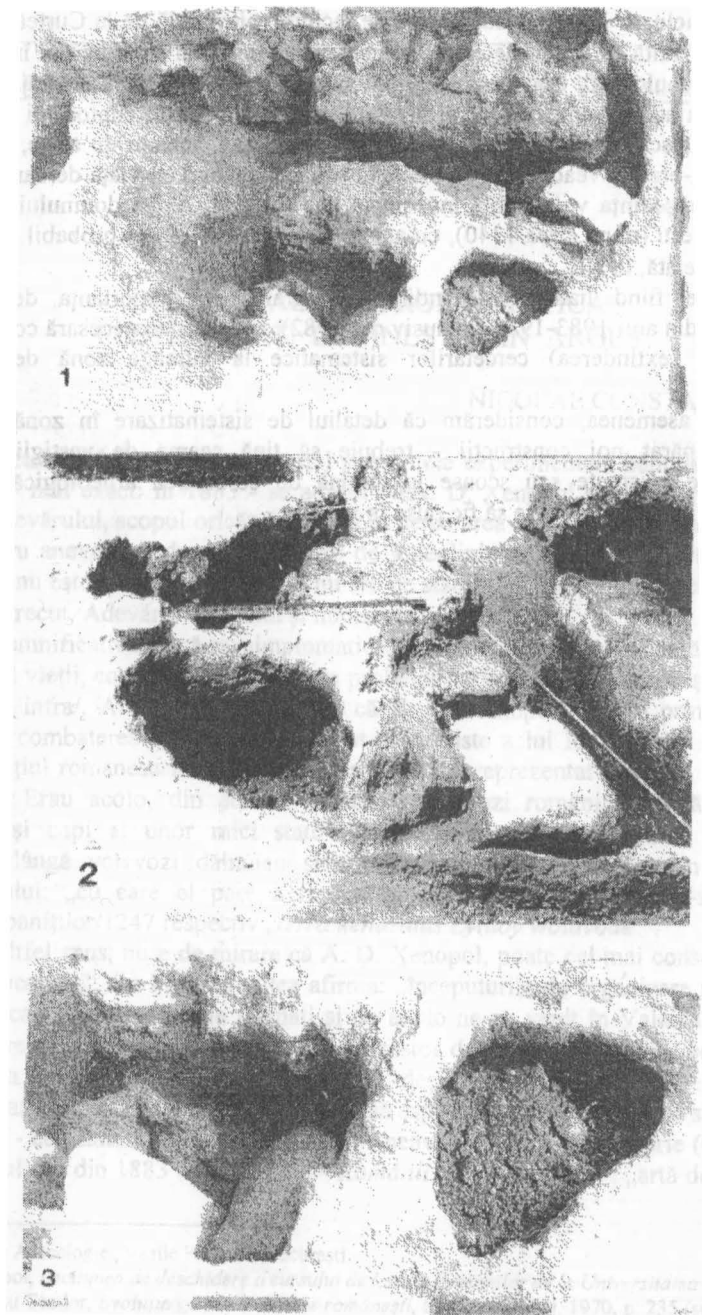

Fig. 7. Resturi din cuptorul de ars oale (sfârșitul sec. XIV) - detalii de construcție.

Concluzii. Zona situată la vest de incinta voievodală de la Curtea de Argeș a fost intens locuită în veacurile XIII-XIV și următoarele, cu siguranță și în epoca mai veche decât anul 1200. Locuirea s-a „lipit“ de panta terasei înalte, amenajată continuu și folosită ca atare, inclusiv pentru instalații productive (cazul cuptorului de ars oale, sec. XIV). Descoperirile din anii 1983-1984 ilustrează, înainte de toate, aspecte ale vieții de târg-oraș în veacurile XIII-XIV, în strânsă legătură cu viața de caracter feudal ilustrată de reședința voievodală învecinată, iar apoi de Curtea domnului din fruntea Țării Românești (după circa 1340), cu anexe gospodărești situate probabil în apropiere de zona cercetată, la NE.

Date fiind natura, răspândirea topografică și importanța descoperirilor arheologice din anii 1983-1984 (inclusiv din 1982), considerăm necesară continuarea și amplificarea (extinderea) cercetărilor sistematice la întreaga zonă de rezervație arheologică.

De asemenea, considerăm că detaliul de sistematizare în zonă - care nu implică neapărat noi construcții - trebuie să țină seama de vestigiile istorico-monumentale existente sau scoase la lumină de cercetarea arheologică din zonă, acestea în primul rând trebuie să fie puse în valoare.

COMPLETĂRI ÎN PROBLEMATICA FOSTEI CURȚI DOMNEȘTI DIN ARGEȘ

NICOLAE CONSTANTINESCU*

Acum 120 de ani, pozitivismul și științele experimentale bântuiau în Apus și tot atunci - mai exact: în 1883 - se adresa Alex. D. Xenopol studenților săi din Iași: „Aflarea adevărului, scopul oricărui demers în cercetarea istorică este de cele mai multe ori un lucru anevoios, adesea chiar greu de îndeplinit”; „În istorie - arăta savantul -, experiența nu este cu puțință. Istoricul nu are de stabilit un adevăr viitor, ci de restabilit un adevăr trecut. Adevărul este unul și numai unul...”¹.

Semnificativă, dacă nu simptomatică, ne apare gândirea ulterioară a celui care, spre apusul vieții, considera că în absența probelor în demonstrații ajunge și un dram de intuiție /v. infra/. Altminteri, să reținem că A. D. Xenopol, printre primii care s-au angajat în combaterea teoriei imigraționist-negativiste a lui R. Roesler, considera că tocmai spațiul românesc intracarpatic - Ardealul - a reprezentat leagănul vieții de stat românești. Erau acolo, din adâncă vechime, voievozi români - adevărați „seniori teritoriali și capi ai unor mici state” ajunși apoi sub suzeranitatea cuceritorilor maghiari; lângă voievozi dăinuiau și cnezii - un așezământ oarecum asemănător voievodatului: „cu care el pare a fi fost amestecat”, exemplificându-se chiar din Diploma Ioaniților/1247 respectiv „*terra kenazatus Lytuoy woiavode*”².

Altfel spus, nu e de mirare că A. D. Xenopol, poate cel mai consecvent adept al „descălecatului” din Făgăraș putea afirma: „Începuturile de organizare nouă a vieții românești cad deci dincolo de Carpați și de acolo ne-au venit în Valahia și Moldova tipurile care au dat naștere vieții de stat a acestor două țări. Voievodul, boierii cnezii, organizarea comunală, toate aceste elemente, deși numai rudimentare, ne-au venit de peste Carpați”³. Nu au fost capabili românii să aspire și să treacă la forma superioară de organizare - cea statală, de caracter feudal -, neavând o nobilime proprie (cum persifla în pamfletul său din 1883 Pal Hunfalvi - *Românii și pretențiile lor*: „artă de a amesteca

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.

¹ A. D. Xenopol, *Lección de deschtder a cursului de Istoria Românilor de la Universitatea din Iași*, 1883 - apud Pompiliu Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Ed. Dacia, Cluj, 1970, p. 235 (subl. ns., N. C.).
² Cf. Al. Zub, *A scrie și a face istorie (Istoriografa română postpașoptistă)*, Ed. Junimea, Iași, 1981 (Humanitas-21), p. 188 și urm., 227 și urm.

³ A. D. Xenopol, *Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană*, Iași, 1884, p. 147 și urm.

⁴ Idem, *Întemeierea Țărilor Române*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie” RIAF, IV, București, 1885, p. 4.

falsul cu adevărul“, va categorisi îndată Xenopol⁴)? Răspunsul limpede al acestuia din urmă îl va da și chiar va încerca să-l dezvolte în primul volum al sintezei sale din 1888: „Aceste două așezăminte: voevodul /, / adică conducătorul și nobilii, *clasă ce se desface de la sine și după un proces de alegere social cunoscut, din sânul unui popor, trebuiau să existe chiar înainte de înjghebarea societăților organizate / de tip statal, N. C. / , întrucât ele sunt chiar condiția oricărei organizări*“⁵. - (s. n., N. C.).

Dar iată că o tentă de justificată prudență transpare din ultima ediție - vol. III, ed. a 3-a / postumă / -, unde chiar de la început, referitor la *Descălecarea Munteniei*, A. D. Xenopol lăsa mai mult câmp liber adevărului pasager, adică ipotezelor: „Istoria românilor înfățișează mari greutăți în expunerea ei, din pricina lipsei izvoarelor /.../ Acum, cu prilejul descălecării, mai ales a Munteniei, întunecul se lasă din nou pe evenimente și nu este străbătut decât de licăriri ce trebuie prinse din toate părțile pentru a înmănunchia din ele câteva raze de lumină. Numai rareori avem siguranța istorică; cele mai adese, numai interferări ipotetice ce trebuie să-și aștepte confirmarea prin descoperiri documentare posterioare. Acest principiu logic, că pentru faptele individuale, cum sunt îndeobște faptele istorice, argumentarea poate cele mai adeseori numai să izvodească ipoteza fără a o putea însă și adevăra, este prea adeseori uitat de istorici și de aceea este bine a-l aminti la pragul chiar al cercetării ce voim să întreprindem. Atât stabilirile noastre, cât și acelea ale învățaților ce cred altfel decât noi, nu sunt, în ceea ce privește descălecarea Munteniei, decât stabiliri ipotetice, și viitorul, dacă va aduce vreodată la lumină un document hotărâtor, va arăta de a cui parte a stat adevărul, afară dacă nu cumva ne va da pe toți de greș, arătând că lucrurile s-au petrecut altfel decât cum cu toții le închipuiserăm”⁶. - (s. n., N. C.).

Eșafodajul demonstrației lui Xenopol, care punea preț pe izvoare - fie că era vorba de data descălecatului din Făgăraș (1290), de persoana descălecătorului (Radu Negru, oglindit nu numai de narațiunile cronicărești, ci și de acte de cancelarie - sub forma „Negru Vodă“ - sau de cunoscuta pisanie din 1636 de la Biserica domnească din Câmpulung)⁷ și mai cu seamă privind etapele descălecării: mai întâi la Câmpulung, iar apoi la Argeș etc., toate acestea țineau seama nu numai de stadiul istoriografic atins în vremea sa, Xenopol rezistând și ripostând multiplelor obiecții venite din partea unor somități ca Hasdeu, Onciul, Iorga ș. a., dar se supuneau unui fir interpretativ specific savantului. O spune el însuși, când afirmă că în tratarea faptelor istoriceși în concluziile asupra acestora s-a bazat și pe intuiție, pe așa-numita *inducție individuală* sau *inferență*⁸. Numai că - vai! - întreaga epopee a descălecatului din Făgăraș a stat sub semnul improbabilității ca realizare de fapt, de vreme ce Xenopol considera Carpații nu ca o punte de legătură între elementele despărțite ale neamului nostru, ci din contra, drept „cauza geografică“ de căpetenie a dezbinării acestui neam⁹.

⁴ Cf. Pál Hunfalvi, *Die Rumaenen und ihre Ansprüche*, Wien, 1883 (caracterizarea lui Xenopol, *Teoria lui Rösler*, 1884, p. 15).

⁵ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, I, Iași, 1888, p. 465.

⁶ Idem, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. III, ed. III-a - respectiv: vol. II, ed. a IV-a, Ed. N. Stoicescu, Maria Simionescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 14.

⁷ *Ibidem*, p. 16 și urm.

⁸ *Ibidem*, p. 24 (n. 28).

⁹ *Ibidem*, p. 50 (critica editorilor de azi la p. 65, sub. n. 111; la bibliografia indicată a fost omis, din păcate tocmai principalul promotor al ideii centrale a istoriografiei românești, că Munții Carpați au reprezentat din

După acest ocol, care a avut scopul să sugereze că marile spirite își pot provoca, adesea involuntar, capcane insurmontabile, să ne fie îngăduit să ne pronunțăm asupra celor enunțate în titlul articolului de față.

* * *

1. Mai întâi, se cuvine să stăruim în legătură cu litera și spiritul Cronicilor muntenești, izvoare de bază care ar demonstra că în 1290 ar fi avut loc descălecatul lui Radu Negru voievod.

a) De nicăieri nu rezultă / în pofida redacțiilor repetate, cu adstraturi și tăieturi (omisii) potrivit intereselor de moment, partizane poruncite sau asumate / că primul scaun voievodal al viitoarei Țări Românești a fost fixat întâi la Câmpulung și abia pe urmă la Argeș. Altul e sensul tradiției istorice țesute în legătură cu așezarea de pe Râul Târgului: este cea mai veche din țară, are deci drepturi mai multe (vezi pe rând: 1636, pisaniiile Bisericii domnești / Uspenia / , Crucea jurământului, Crucea pârgarilor - 1676; de reținut mai ales predoslovia din 1636 a Molitvelnicului slavon / tipărit „în primul oraș din cele care s-au așezat în țara noastră, Câmpulungul“)¹⁰. De altfel, Matei Basarab Vv. a avut grijă să mai întărească orașenilor câmpulungeni două acte privilegiate - la 12 Aprilie și 3 Mai 1636, scutirile acordate făcând referire și la pisania Uspeniei: „după cum scrie și în piatra pe care o am pus domnia mea deasupra porții bisericii“¹¹.

b) Altminteri, elaboratele tradiții câmpulungene se oglindesc suficient de limpede în redacția târzie a Cronicilor muntenești:

- *Letopiseșul Cantacuzinesc* (a doua jum. sec. XVII): 6798/1290, Radu Negru Vv. „pogorându-se pre apa Dâmboviței, început-au a face țară noao. Întâi au făcut orașul ce-i zic Câmpul Lung. Acolo au făcut și o biserică mare și frumoasă și înaltă. De acolo au descălecat la Argeș și iar au făcut oraș mare și și-au pus scaunul de domnie făcând curți de piatră și case domnești și o biserică mare și frumoasă“¹². - (s. n., N. C.).

- *Letopiseșul Bălenilor* (a doua jum. sec. XVII): 6798/1290, Radul Negru Vv. „s-au socotit ca să-și mute scaunul dencoace, peste plai /.../ ci dar Radul vodă s-au năzarat în câțeva vrême la Câmpul-Lung, unde și mănăstire frumoasă și mare au făcut. După acéea s-au dus la Argeș de au făcut scaunul acolo, făcând curții domnești și biserică, care și până astăzi iaste“¹³. - (s. n., N. C.).

În ambele redacții - versiuni, mai limpede - ca suport informațional - nici că se putea: scaun domnesc, aieva, a fost hărăzit doar Argeșului...!

c) Mai mult, avem avem deja suficiente probe documentare - izvoare scrise, interne - care nu numai că vorbesc de „așezarea / întemeierea“ Țării Românești (ot vezdania zemlev, 1517), cei interesați fiind nu mănăstiri și biserici domnești, ci

totdeauna o punte de legătură între elementele răzlețite ale neamului românesc - cf. N. Iorga: „Carpații munteni se deschid spre Ardeal și nici o piedică nu se întâmpină spre văile moldovenești“ - *Istoria Românilor*, vol. III, Cluj, București, 1937, ed. V. Spinei, Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 19).

¹⁰ A. Sacerdoțeanu, *Predosloviile cărților românești*, I, București, 1938, p. 69.

¹¹ Hrisovul lui Matei-Vodă din 12 aprilie 1636 la Ioan Răuțescu, *Câmpulung-Muscel. Monografie istorică, Câmpulung*, 1943, p. 363-365.

¹² Ed. Constant Grecescu, Dan Simonescu, Editura Academiei, 1960, p. L-3.

¹³ Ed. C. Grecescu, Editura Academiei, 1963, p. 3-5, 7.

moșnenii¹⁴, dar ele se completează organic cu primele straturi ale alcătuirilor cronicărești din veacul al XVI-lea, unele operând deja cu miticul „Negru Vodă”; or, lesne de observat, acestea din urmă nici măcar nu menționează Argeșul ca loc în care Negru Vodă ar fi construit ceva: altfel nu ne-am putea explica de ce un Luccari, de pildă, în cartea sa apărută în 1605, preluând și consemnând tradiția descălecăturii de peste munți, cu inerentele confuzii de nume și persoane (potrivit surselor de care s-a folosit și poate nu le-a înțeles deplin), atribuie descălecătorului construcții ctitorite în (Câmpulung?), București, Târgoviște, Floci și Buzău - nu și în Argeș¹⁵.

Cu ani în urmă, o fericită întâmplare a confirmat peremptoriu existența unei vechi versiuni cronicărești muntenească, în românește, tradusă în grecește și descoperită de patriarhul Macarie Zaim al Antiohiei cu prilejul călătoriei sale în Țara Românească în deceniul 6 al veacului al XVII-lea (mai exact: 1653-54, 1656-1658). În versiunea arabă a lui Macarie Zaim se consemnează: „Istории și știri pe scurt despre domnii Țării Românești și despre petrecerea lor și vremea șederii lor în domnie precum am putut culege și aduna. Și începutul este în anul 6800/1292 al lumii. Cel dintâi care a cucerit Țara Românească a fost Ankrovoievod (Ankro înseamnă pe limba românească «negru», căci era negru, de aceea s-a și numit pe turcește țara Kara Falakh, sau Valahia Neagră, după numele lui - nota explicativă fiind (chiar a lui Macarie Zaim). Venit-a din Țara Ungurească, adică al-Mağar, și s-a pogorât pe râul Dâmbovița și a început cucerirea Țării Românești. Și a zidit o biserică măreață și foarte înaltă și foarte frumoasă în orașul Câmpulung. Și a stat în domnie ani 24 și a murit”¹⁶. Nimic, așadar, despre etapa argeșeană a descălecătorului din Făgăraș în această versiune cronicărească, atribuită mediului boieresc din prima parte a domniei lui Matei Basarab¹⁷. Aceeași omisiune a Argeșului, în treacăt fie spus, se poate constata și în *Hrismologhion*-ul lui Paisie (Pantelimon) Ligaridis, dascăl la *Schola graeca et latina* (1650) din Târgoviște¹⁸.

Ce concluzie de prim ordin putem trage mai întâi din cele de mai sus? Nimic alta decât ceea ce am și sugerat cu alt prilej: *O vreme Argeșul nu a simțit nevoia să-și afirme rolul istoric în viața statului feudal Țara Românească, prin monumentele sale și mai ales prin personalitățile / voievozii munteni / implicați în realizarea acestora*. Drept urmare, nu putem decât să ne exprimăm îndoiala - dacă nu chiar justificata mefiență - și anume, că în preajma anului 1517, când un diac din cancelaria lui Neagoe Basarab Vv. consemna în finalul hrisovului pentru Mănăstirea Govora: „Și eu, Florea, am scris în scaunul vechilor domni, în Curtea Argeșului”¹⁹ - la mai puțin de un deceniu mai apoi un cronicar din partea Craioveștilor să consemneze la rândul-i că Argeșul a fost descălecat de cineva, cu două veacuri în urmă²⁰. Dimpotrivă, să reținem ca

¹⁴ DRH, B-II, p. 300-301 (10 iul. 1517).

¹⁵ Giacomo Di Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Rausa*, Venezia, 1605, p. 49.

¹⁶ Virgil Cândea, *Letopiseșul Țării Românești (1292-1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, „Revista de istorie”, 23 (1970), 4, p. 681.

¹⁷ Pavel Chihaia, *De la Negru-Vodă la Neagoe Basarab. Interferențe literar artistice în cultura românească a evului de mijloc*, Editura Academiei, 1976, p. 22 și urm.

¹⁸ Al. Elian (comunicare din 27 iunie 1945) - apud Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea Țării Românești*, București, 1945, p. 240.

¹⁹ DRH, B-II, p. 315, 321 (orig. slav.).

²⁰ Pavel Chihaia, *Interferențe*, p. 95.

semnificativ faptul, că în aceeași cancelarie a Țării românești, în 1508 și apoi în 1510, încă era cunoscut numele lui Vladislav Vv. cel Bătrân - și aceasta chiar în acte pentru înmânarea, invocate mai târziu ca fiind întărite de miticul Negru Voievod. Lesne de dedus, mormântul ctitorului din Biserica Domnească de la Argeș, inscripțiile și chipul zugrăvit în pridvor și pronaos - astfel de dovezi palpabile, alături de altele, nu îngăduiau încă substituirea unui personaj real, existent cândva, cu ficțiunea instituită pe culea - fermecătoare - a legendei, devenită apoi tradiție consolidată.

2. Într-adevăr, tocirea memoriei - cauza principală fiind chiar faptul că Argeșul cade rapid în desuetudine pe parcursul veacurilor XVI-XVII (când se prefigura tulpina solidă a Cronicilor muntenești proeminent fiind scaunul domnesc din Țârgoviște, la concurență cu cel din București), ca și lipsa de grijă din cuprinsul Curții și locașului de acolo de unde și ruinarea treptată a monumentelor voievodale (concurate tot mai mult de Mănăstirea Argeșului, a lui Neagoe, atribuită apoi aceluiași „Negru Vodă”) - toate acestea au pregătit terenul pentru cristalizarea în inima Argeșului istoric a propriei legende. Explicabil, ea gravita tot în jurul Bisericii Domnești, dar în textura ei se constată un element nou: împletirea cu o altă legendă, hagiografică, privitoare la Sf. Muceniță Filofteia, cu relicve aflătoare de la sfârșitul veacului al XIV-lea chiar în interiorul locașului ctitorit de Vlaicu Vodă. Astfel constată lucrurile, în 1746, mitropolitul Neofit Cretanul, în vizita sa canonică din acel an²¹, așa se justifică și prezența scenelor cu viața Sfintei, zugrăvite de Radu sin Mihail, pe la 1759²².

3. Un pas mai trebuia făcut, ca substituirea de care vorbeam să se și producă: identificarea celui zugrăvit pe pereții Bisericii Domnești cu Negru Vodă, alias Radul Negru Vv. Acest lucru nu rezultă explicit că s-a întâmplat ca atare - doar tradiția orală, consemnată în veacul trecut (în legătură cu un locaș care își pierduse pur și simplu identitatea, în bună parte datorită modificărilor, adaosurilor turlor de tinichea și mai ales jalnicelor zugrăveli din 1827 ale lui Pandelimon), această tradiție voia cu tot dinadinsul ca enoriașii, credincioșii să se reculeagă la mormântul lui Negru Vodă... (cf. mărturiile culese de un Al. Pelimon, dincoace de mijlocul veacului).

În schimb, este indiscutabil că reprezentările ctitoricești din Biserica Domnească - ale cuplului voievodal Vladislav I-Vlaicu - Ana Doamna (ordinea lor în tablourile votive este inversă)²³ - au inspirat pe cele din ctitoria lui Neagoe Basarab Vv., cum rezultă din schițele lui Gh. Tattarescu (1860), anterioare operei demolatoare a lui Lecomte du Noty.

4. Dar toate acestea, absolut toate, capătă cu totul o altă coloratură și consistență dacă le privim din unghiul datelor arheologice, rezultatele investigațiilor din anii '60-'70 aruncând lumini noi asupra vetrei istorice a Argeșului voievodal²⁴. Am

²¹ Cf. D. R. Mazilu, *Filoteia de la Argeș*, Academia Română, Memoriile Secției Literare, s. III, t. VI, București, 1933, p. 17, 33-34.

²² Bibliografia și alte precizări în lucrarea noastră *Curtea de Argeș 1200-1400. Asupra începuturilor Țării Românești*, Editura Academiei, București, 1984, p. 14.

²³ Cum, de altfel, se prezintă și mai puțin cunoscutele reprezentări de pe ferecătura în argint a icoanei Sf. Atanasie - daniel voievodului Vladislav I Marii Lavre de la Athos / c. 1370? /, reprezentări miniaturale, dar poziționate exact ca în tabloul votiv din Biserica Domnească: Doamna Ana în stânga (privitorului), Vladislav în dreapta.

²⁴ În afară de mențiunea din n. 22, v. *Basarab I și contribuția sa la consolidarea Țării Românești*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»*, XXIII, 2, Iași, 1986, p. 553-570; *Nicolae Alexandru Voievod - Iachint de Vicina sau despre rosturile argeșene ale momentului istoric 1359*, în

avut prilejul să publicăm astfel de date și rezultate - cu ecou prelungit și, desigur, diferit în sânul obștei cititorilor, specialiști²⁵ sau nu (am constatat și rețineri²⁶ - adică pur și simplu ignorarea investigațiilor de la Argeș privitoare la realitățile din veacul al XIII-lea). Fapt este că vatra Argeșului istoric comportă un amplu efort de organizare a cercetării arheologice - nu doar sondaje și săpături de salvare, obiectivele fiind numeroase, inclusiv în ce privește aria locașului cândva mitropolitan, înlocuit de Mănăstirea lui Neagoe Basarab.

5. Voi încerca acum să completez - prin lămuriri suplimentare - o parte, măcar din fațetele unor probleme strict legate de configurația și morfologia fostei Curți Domnești din Argeș, ca și de istoria încorporată acolo. Lesne de înțeles, astfel de probleme s-au ivit îndeosebi după publicarea cărții prin care, în 1984, valorificam cercetările arheologice întreprinse acolo și care, de bună seamă, contrariu opinii și eșafodaje interpretative venite în special din partea istoricilor de artă, dar și a altor specialiști, inclusiv istorici medievaliști. Demn de reținut este îndeosebi evantaiul de obiecții în materie de cronologie a construcțiilor - aspect luat în considerare, în chip necesar, fiind vorba până la urmă de identificarea și nominalizarea ctitorilor; în fine, nu pe ultimul plan se situează opiniile în răspăr - ca să zic așa - față de teza curentă: vestigiile de lângă Biserica Sf. Nicolae Domnesc și ea însăși ar întruchipa vechiul sediu mitropolitan al Țării Românești și nicidecum o reședință voievodală²⁷.

La un astfel de înnoitor - în ultimă privire - și de solid punct de plecare în direcția reevaluărilor în plan general istoric și, de adăugat, strict local, argeșean²⁸ - e de înțeles de ce breșa stărnită în istoriografie de demersul subsemnatului, în unire cu o neașteptată adeziune (limitată, dar semnificativă) din partea unui istoric al artelor, Dr. Daniel Barbu (supra n. 25) provoacă reacția, din păcate marcată de o posacă arogantă (vecină pe alocuri cu grosolănia) din partea lui Pavel Chirăia. Reputatul literat, istoric de artă și publicist (la curent, cât a fost prezent în țară, cu cercetările subsemnatului de la Curtea de Argeș, chiar pe șantier) a binevoit să se năpustească împotriva cărții apărute în 1984 (*Raport de săpături*, potrivit domniei sale, deși e vorba de o monografie în regulă), găsindu-i cusururi (unele îndreptățite: cazul decodării siglei L17, referitoare la aria de răspândire a molozului provenit de la biserica Argeș I; corect, afirm aici, legenda de la p. 48, fig. 16, trebuie să fie „17, moloz cu pictură murală și ceramică decorativă (provine ca atare doar de la biserica Argeș I când este localizat), passim: moloz cu pictură murală“).

„Argesis”, Studii și comunicări, seria istorie, XI, Pitești, 2002, p. 137-146 (ambele fiind capitole din lucrarea publicată în 1984); Supra n. 22. Altminteri, despre realitățile din Țara Făgărașului - v. acum documentata Teză de doctorat elaborată și tipărită de Antal Lukács, *Țara Făgărașului în Evul Mediu, secolele XIII-XVI*, Editura Enciclopedică, 1999.

²⁵ Daniel Barbu, *Sur le double nom du Prince de Valachie Nicolas-Alexandre*, în „Rev. Roum. d'Histoire”, XXV, 4, 1986, p. 291-293 (*également post 1360 fut fondée l'église St. Nicolas de Curtea de Argeș*); idem, *Byzance, Rome et les Roumains-Essais sur la production politique de la foi au Moyen Âge*, Editura Babel, București, 1998, p. 63, 109, 121.

²⁶ Respectiv, ignorarea investigațiilor de la Curtea de Argeș sau prezentarea lor trunchiată (v. recent, *Istoria Românilor*, vol. IV, 2001).

²⁷ Curtea de Argeș (1984), p. 23-27; mai nou, despre sediul mitropolitan, arh. Cr. Moisesescu, în „Argesis”, VIII, 1999, p. 55-61.

²⁸ Cf. Gh. I. Cantacuzino, *Cetăți medievale din Țara Românească, sec. XIII-XVI*, București, 1981, p. 155-160 și ed. recentă, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 217 și urm.

Desigur P. Chihaia își apără opiniile mai vechi (unele aseasonate treptat - trebuie să recunoască! - funcție de descoperirile de la Argeș...). Nu este cazul ca aici și acum să îi demontez toate obiecțiile (una din ele, că „avanzez și o serie de considerații de istoriografie, istorie de artă, paleografie etc.“ depășindu-mi competențele, fiind strigătoare la cer! În ultimul domeniu, cel puțin, fără a mă aventura - am confirmarea unui specialist reputat, Dr. Constantin Bălan: vezi, *tale-quale*, prelucrarea și republicarea inscripției de deasupra tabloului votiv din naos/inscripția din 1369, cu mențiunea stăpânirii Vidinului...)²⁹. Altminteri, P. Chihaia - ignorând datele istorico-arheologice, încearcă (și nu e primul) să urce datarea vechiului așezământ voievodal de la Argeș - Curtea Veche, cum o numesc eu: ar fi vorba nu de la începutul veacului al XIII-lea, cum cred și azi, ci de finalul acestuia („Argeș I a fost probabil înălțată între anii 1272-1290“), dateare pe care o propusese de altfel și A. Sacerdoțeanu³⁰, iar foarte recent și arh. Cr. Moiscu³¹. În context istoric, ar fi vorba de cunoscutul episod Litovoi-Bărbat, evocat în 1285 cu referire însă la începuturile domniei minorului Ladislav IV / Cumanul / al Ungariei; foarte probabil: falsă legătură, căci am arătat la rândul-mi că faimoasa învinuire a arpadianului / „*pro se occuparet*“ / are altă semnificație, fără să implice trecerea lui Litovoi Voievod la Est de Olt³². Dar autorul inexistentei „Cronici despre Radul de la Afumați“ combate și afirmația subsemnatului că în Deisis / din luneta de deasupra intrării pronaos-naos / și în tabloul votiv (radical refăcut de Pandelimon, 1827) ar fi vorba de același personaj istoric - voievodul ctitor, al Bisericii Domnești - Vladislav I. Cu ostentație, P. Chihaia reia povestea tribulațiilor tabloului votiv din naos, perindat pe parcursul veacului al XVI-lea și readus sub identificarea „Negru Vodă - Ana Doamna“ în 1827. Eu am spus și spun altceva: de la bun început, ctitorul a fost redat în pictura din anii 1365-1369, fiind vorba de Vladislav I Vlaicu și soția sa Ana Doamna, cum evidențiază ceea ce s-a mai păstrat din inscripția menționată. Argument în plus - și ignorat de preopinienții mei: icoana dăruită de Vlaicu Vodă (fig. 1), Marii Lavre de la Athos, reprezentându-l pe Sf. Athanasie, redă prin aluziura de argint exact, dar absolut exact chipurile înfățișate îndată după 1369 / ca în tabloul votiv - domnul în dreapta (privitorului), doamna în stânga; orfăurarul, însă, a plasat invers inscripțiile în grecește³³; oricum, învinuirile primului că prin observațiile și concluziile subsemnatului l-am atras în capcană pe cel de al doilea sunt ignobile. Voi reveni, indiscutabil.

²⁹ Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Argeș (sec. XIV-1848)*, Editura Academiei Române, București, 1994, cu o introducere... etc. de Constantin Bălan, p. 256-258, sub nr. VII 288, 1369. Fig. 25 ne aparține, fiind corect citată.

³⁰ Cf. BCMI, XXVIII, 1935, p. 49-57.

³¹ *Infra*, n. 35. Aici avem însă în vedere nota polemică datorată lui Pavel Chihaia, *Despre Biserica Domnească din Curtea de Argeș și confesiunea primilor voievozi ai Țării Românești*, rotaprint, în „Buletinul Bibliotecii Române“, Studii și documente românești, XIV (VIII) serie nouă, Freiburg, i. Br. Germania, 1987/88, p. 103-138 (cu un plan h. t., din lucrarea subsemnatului). Diatribele ascunse de acest titlu sibilinic se revarsă și asupra lucrării lui D. Barbu, *Pictura murală din Țara Românească în secolul al XIV-lea*, București, 1986.

³² Vezi cele înfățișate în *Istoria Românilor*, vol. III, Genezele Românești, coord. Acad. Ștefan Pascu, Acad. Marvan Theodorescu, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 564-565 (cu remarcă: „este posibil ca Litovoi voievod să fi acțional tot în dreapta Oltului“ - deci nu la Argeș, unde stăpânitor era altcineva).

³³ Am avut ocazia să văd icoana, la fața locului, în mai 1973.

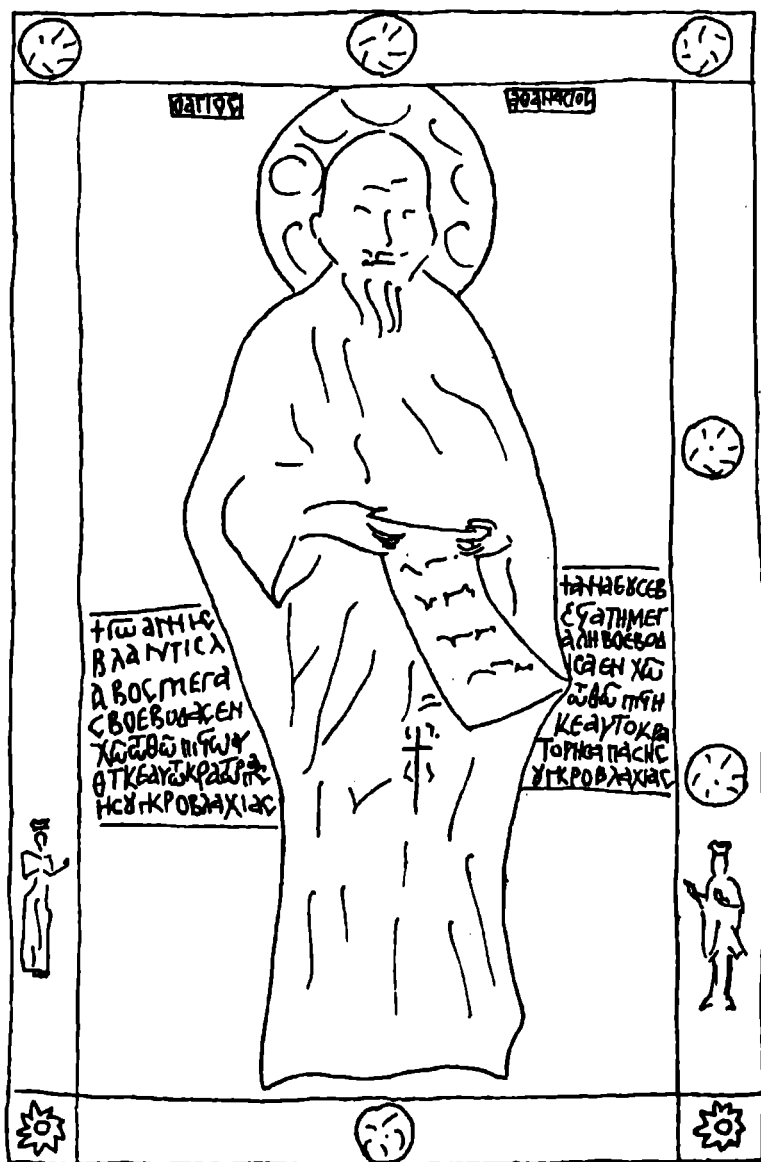
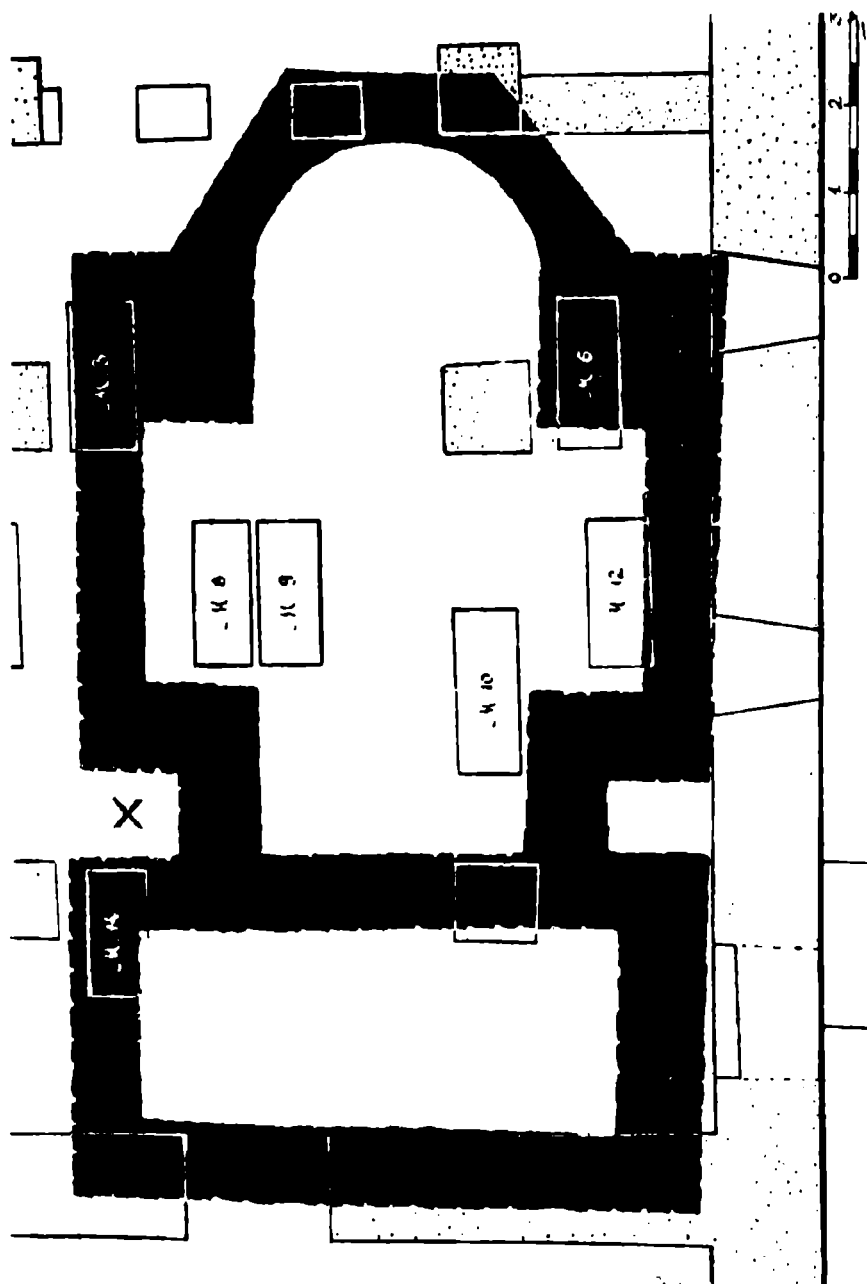

Fig. 1. Icoana Sf. Athanasie, circa 1370-1374, danie pentru Marea Lavră de la Athos a voievodului Țării Românești, Vladislav I Vlaicu. De reținut inscripțiile în grecește (inversate însă), laterale, precum și siluetele și pozițiile donatorilor, inspirate neîndoielnic din tabloul votiv pictat în naosul Bisericii Sf. Nicolae Domnesc (Schiță după o fotografie publicată de Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul ortodox*, București, 1935).

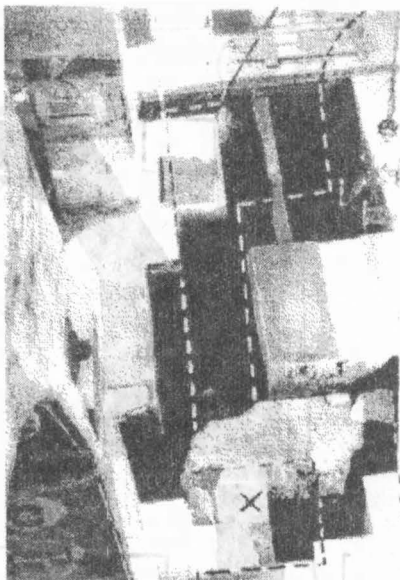
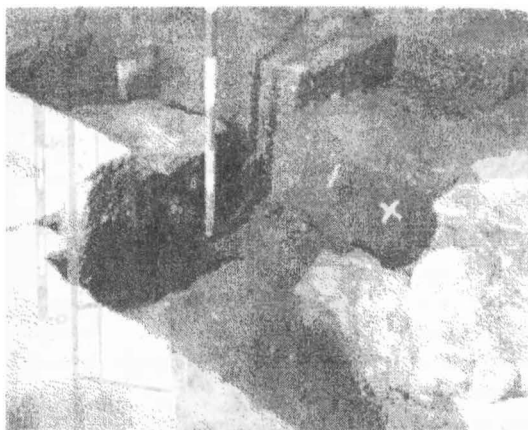

Fig. 2. Curtea de Argeș. Biserica Sf. Nicolae Domnesc - naos. Planul Bisericii Argeș I (circa 1200), reconstituit și trei înregistrări foto (cercetări arheologice, 1969): este probat limpede, în situ, detaliul planimetric de pe latura nord (marcat X), unde nu există spațiu zidit (fundatie și elevație), ceea ce justifică și decroșarea planimetrică.

Răgazul acordat demersului de față nu-mi permite să mă ocup în amănunțime de curioasa intervenție asupra planului bisericii Argeș I, care și-a făcut loc în lume prin contribuțiile mele, începând cu anul 1970, dar prezentat recent de arh. Cr. Moisescu cu un aproape imperceptibil „retuș” - absolut gratuit și, deci, fals. Distinsul specialist din istoria vechii arhitecturi medievale românești crede că decroșurile (sau rezalitele) înfățișate în planul publicat de mine - preluat apoi de o multitudine de publicații științifice -, adică pe laturile de Nord și Sud (aici lipsă, datorită sarcofagului Vladislav I) au fost inventate de mine. Textual: „În cazul acestui monument dispărut, s-a considerat discutabilă apartenența sa la tipul structural «cruce greacă cu brațe libere», deși brațele crucii nu erau riguros egale, segmentul fiind sensibil mai lung. În schimb, decroșul amintit care punea în evidență către Vest forma liberă a brațelor absidelor laterale rectangulare, pe lângă faptul că ar fi fost un spațiu insalubru, era practic imposibil de realizat. Analizând planul bisericii (fig. 2) reconstituit de cercetarea arheologică, observăm că la nivelul fundațiilor pentru crearea decroșului respectiv

dintre naos și pronaos, se impune săparea a două șanțuri de fundare late de circa 1 m, având între ele un fâgaș de pământ cruțat, de aceeași lățime" - oricum o stare de fapt planimetric / structivă diferită de platformele de zidărie continuă existente la N-E și S-E etc. Autorul prezintă și o reconstituire din perspectivă axonometrică, apoi un plan de situație (al bisericii I cu totul ireal) și evident, planul propriu, cu respectivele „umpleri“ hașurate peste rezalite³⁴. Cu regret, dar documentația pe care o am la îndemână (inclusiv fotografică - și e cazul să amintesc aici: arh. Cr. Moiescu a fost pe față în momentul descoperirilor!) dezmințe total restituirile propuse de d-sa. Cel puțin acolo unde s-a păstrat *in situ*, la Nord, decroșul în fundația bisericii Argeș I este liber de orice șant de fundare și, deci, de orice zidărie. Detaliul planimetric observat și înfățișat de cercetarea arheologică din anii 1969-1973 se află la locul lui (afectat însă către interior de nefericita intervenție din anul 1920). Atât, deocamdată.

³⁴ Cristian Moiescu, *Arhitectura românească veche*, I, Editura Meridiane, București, 2001, p. 28 (cu fig. 19-20), 29 (cu fig. 21. 1, 21. 2 și 21. 3).

495 DE ANI DE LA MOARTEA LUI RADU CEL MARE, DOMNUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI (1495-1508)*

MARIUS PĂDURARU**

O parte însemnată a istoriografiei românești, în special cea a sfârșitului de secol XIX – început de secol XX, a abordat cu superficialitate personalitatea domnitorului Țării Românești, Radu cel Mare (fig. 1), cantonând, pe bună dreptate de altfel, pe realizările sale cultural-religioase, dar neglijând însă, voit sau nu, rolul politico-militar pe care l-a jucat, sau pe care ar fi putut să-l joace acest Basarab. Din păcate, aceeași viziune este adoptată și astăzi de unii istorici. Fiu al lui Vlad Călugăru (1481, 1482-1495)¹ din prima căsătorie a acestuia cu doamna Rada (Smaranda)², nepot al lui Vlad Dracul (1436-1442, 1443-1447) și strănepot al lui Mircea cel Bătrân (1386-1418), având deci, o descendență ilustră, Radu cel Mare s-a dovedit ca și tatăl său un bun gospodar, fiind preocupat de liniștea internă a statului, în conducerea căruia s-a bazat pe boierii Craiovești³ – Barbu, Părvu, Danciu, Radu și Neagoe, viitorul domn Neagoe Basarab (1512-1521). Este asociat la tron de tatăl său, înainte de a deveni domn, așa cum reiese din cele două hrisoave emise la 29 august 1492⁴, respectiv la

* Unele aspecte ale acestui articol, în special cele privitoare la politica antiotomană a domnitorului Radu cel Mare au văzut lumina tiparului, având titlul *Radu cel Mare. O altă abordare*, în „Historia”, II, 18, aprilie 2003, p. 17-20.

** Liceul Teoretic Costești.

¹ Pentru domnia acestuia vezi Al. Lapedatu, *Vlad Vodă Călugăru 1482-1496. Monografie istorică*, București, 1903.

² Vlad Călugăru a fost căsătorit de două ori. Prima sa soție se numea Smaranda și apare cu acest nume de botez în pomelnicul mănăstirii Glavacioc (Pr. I. Mușețeanu, *Mănăstirea Glavacioc*, București, 1933, p. 82), nora părcălabului de Poienari, Gherghina, călugărită ulterior sub numele de „maica monahia Samonida” (D.I.R., B, I, doc. 249, p. 236-237). Este una și aceeași cu Rada (Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324-1881, I, secolele XIV-XVI*, București, 2001, Planșa I². Basarabii (2): Ramura Drăculeștilor de la Vlad Tepeș), nume sub care această doamnă trecută în pomelnicul de la Bistrița (Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, București, 1941, p. 51 și 87). C. C. Giurescu o confundă cu a doua soție a lui Vlad Călugăru – doamna Maria călugărită Eupraxia, fostă soție a lui Basarab cel Tânăr Tepeș (Constantin C. Giurescu, *450 de ani de la moartea lui Radu cel Mare, domnul Țării românești (1495-1508)* în „BOR”, LXXVI, 1958, nr. 3-4, p. 368. Din cele două căsătorii domnitorul Vlad Călugăru a avut mai mulți copii după cum urmează: Radu cel Mare, Vlad (Vladula), Mircea și o fată Neacăș din prima căsătorie, iar din a doua pe Vlad cel Tânăr (Vlăduț), domn al Țării Românești între 1510-1512 (C. Rezachevici, *op. cit.*, planșele I². Basarabii (3): Ramura Drăculeștilor de la Vlad Călugăru și Radu cel Mare și I². Basarabii (4): Ramura Drăculeștilor de la Vlad Călugăru, Mircea Ciobanul și Vlad cel Tânăr).

³ Ștefan Ștefănescu, *Bdria în Țara Românească*, București, 1965, p. 99-102; Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 371.

⁴ D.R.H., B, I, doc. 231, p. 370-371.

Fig. 1. a) Radu cel Mare (1495-1508), după o frescă executată de Dobromir din Târgoviște (fostă la biserica Mănăstirii Curtea de Argeș);

b) imaginea domnitorului (probabil cea mai apropiată de realitate), așa cum apare pe o icoană dedicată Sf. Maria din Vatoped, descoperită de cercetătorul sârb Miroljub Zaric în Biserica Sf. Dimitrie din Bitolia (Macedonia), icoană pictată în Țara Românească și oferită ca danie către Mănăstirea Vatoped sau către una din ctitoriile din cuprinsul Arhiepiscopiei Ohridei (Magazin Istoric an XVIII, nr. 11 (212), noiembrie 1984 p. 29-30).

16 martie 1494⁵. Căsătorit, după cum o arată documentul din 22 martie 1497⁶, încă înainte de a urca pe tron⁷, cu doamna Cătălina⁸ a avut probabil mai mulți copii, din care sunt cu certitudine cunoscuți un băiat, viitorul domn Radu de la Afumați, și o fată Anca⁹.

Din alte trei legături ilegitime au rezultat alți cinci copii (patru băieți: Radu Hădica, Vlad Vintilă de la Slatina, Radu Paisie și Mircea Ciobanu – toți domnitori ai Țării Românești și o fată: Caplea I din Ruși, Băjești, Bucov și Măgureni). Altor patru copii prezenți în pomelnice (doi băieți – Cărstian vistier și Maican spătar și două fete – Cărstina și Boba) nu li se cunoaște descendența maternă¹⁰.

Cele peste 100 de hrisoave de danie¹¹ păstrate din domnia sa, îl înfățișează pe ctitorul de la Dealul străbătând țara în lung și-n lat, – pe lângă Târgoviște și București, reședințe domnești pe care le-a preferat – la Craiova¹², Glavacioc¹³, Cornătel¹⁴ etc. La început călare, iar din 1501, cu rădvanul, din cauza podagrei care-l chinuia ca și pe contemporanul său, Ștefan cel Mare, domnitorul împărțea dreptatea și veghea la bunul mers al lucrurilor.

În rândurile care urmează, ne propunem să demonstrăm că acest voievod nu a fost „*Mare doar pentru călugări*”, cum îl cataloga Nicolae Iorga¹⁵, și că prezența sa activă s-a reflectat nu numai în politica internă, ci și în cea externă. De reținut faptul, că aceluiasi istoric, același domn al Țării Românești, îi părea atunci când în 1497, îl sprijinea pe Ștefan cel Mare împotriva lui Ioan Albert, regele Poloniei, un „*tânăr căruia-i plăcea armele și caii buni (și care – n. n.), se arăta gata de luptă. Faptul că, tributur turcilor, a trebuit să-i întovărășească, nu scade însemnătatea lucrului*”¹⁶.

Apelativul de „cel Mare” care, apare pentru prima dată în cazul de față, în actele cancelariei domnești emise în domnia fiului său, Mircea Ciobanu¹⁷, credem că i se cuvine, pe lângă activitatea sa de mecenat, și ca urmare a unei bune gospodăriri a țării. În acest sens, este relevantă mărturia contemporană a sultanului Bâyezid II Velî (fig. 2), potrivit căreia „*cu toate că era în cea mai mare slăbiciune a puterilor sale (Radu cel Mare – n. n.), s-a purtat cu cea mai mare deșteptăciune, și cu toate că șapte*

⁵ Ibidem, doc. 247, p. 401-405.

⁶ D.I.R., B, I, doc. 258, p. 244-246. În document se vorbește despre „*Io Radul Volevod și doamna sa Cătălina și de Dumnezeu dăruții copii...*”.

⁷ Din documentele păstrate s-a stabilit cu aproximație că Radu cel Mare a devenit domn între 8 și 15 septembrie 1495.

⁸ Stoica Nicolae, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. 237; D.I.R., B, I, doc. 249, p. 236-237.

⁹ C. Rezachevici, *op. cit.*, planșele I³ și I⁴.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Radu Ștefan Ciobanu (Vergatti), *Radu cel Mare*, în „Magazin istoric”, 1989, nr. 3, p. 11-14.

¹² D.I.R., B, vol. I, doc. 250, p. 238.

¹³ Ibidem, doc. 212, p. 205-206, Ibidem, doc. 243, p. 232-233, Ibidem, doc. 253, p. 240.

¹⁴ Ibidem, doc. 251, p. 238-239. O serie de acte emise de cancelaria lui Radu cel Mare nu conțin numele localității unde au fost redactate.

¹⁵ *Studii și documente*, vol. III, p. XLII. Și alți istorici au avut opinii asemănătoare așa cum se va vedea în continuare.

¹⁶ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, *Cavalerii*, ed. a 2-a, București, 1996, p. 169.

¹⁷ Radu Ștefan Ciobanu (Vergatti), *art. cit.*, p. 11.

Fig. 2. Sultanul Bâyezîd II Veli
(1481-1512)

*ani întregi a fost pus în rădvan și dus din loc în loc, totuși a cărmuit țara românilor spre deosebita mulțumire a supușilor*¹⁸.

Mai mult decât atât, atunci când realitățile politico-militare ale continentului european s-au arătat prielnice, n-a ezitat să se alăture coalițiilor ce vizau alungarea turcilor din Europa, care, însă, din păcate n-au depășit faza de proiect.

Întreaga politică externă a domnitorului Radu cel Mare, a avut ca scop plasarea Țării Românești într-o poziție de echilibru¹⁹ față de marile puteri ale vremii (Imperiul otoman, Regatul ungar și Uniunea polono-lituaniană), toate urmărind diverse interese în spațiul românesc. Această clarviziune politică i-a asigurat statului său, timp de aproape treisprezece ani, o liniște relativă.

Principala acuză pe care i-o aduc unii istorici acestui domnitor, este aceea că s-a deplasat aproape în fiecare an la Poartă pentru a preda sultanului tributul²⁰. În opinia noastră, atitudinea îngăduitoare pe care a manifestat-o față de Poartă a reprezentat doar o măsură de

precauție. Ea a facilitat, pe lângă păstrarea unei anumite autonomii a țării, datorate așa cum se știe, acelei stări – valabilă și pentru Moldova și Transilvania – *de jure* și nu *de facto* a suzeranității otomane, evitarea devastatoarelor invazii de la sudul Dunării, pe care datorită poziției geografice, Țara Românească le cunoscuse înaintea Moldovei²¹ și, foarte important, a creat posibilitatea implicării efective a statului românesc de la sud de Carpați în proiectele de cruciadă târzie reluate de Europa apuseană la începutul veacului al XVI-lea²². De altfel, însoțirea tributului la Poartă și prestarea jurământului de credință față de sultan, fapte ce n-au fost singulare în istoria țărilor române, n-ar putea fi oare văzute și ca un mijloc de informare personală a domnului, de la fața

¹⁸ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 206.

¹⁹ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletadt, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, 1998, p. 193.

²⁰ C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 202.

²¹ Vezi opinia lui Nicolae Stoicescu în A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. II, ed. a 4-a, îngrijită de Nicolae Stoicescu și Maria Simionescu, București, 1986, p. 412, nota 2.

²² Florentina Căzan, *Cruciadele. Momente de confluență între două civilizații și culturi*, București, 1990, p. 200 *passim*.

locului, despre inițiativele turcilor la nord de Dunăre? Răspunsul nu poate fi decât pozitiv, pentru că de multe ori domnul era la curent cu planurile „necredincioșilor”, așa cum reiese de pildă, din scrisorile adresate sibienilor.

Pentru a înțelege mai bine politica externă a voievodului muntean, ea trebuie analizată în contextul european al epocii sale. Am precizat care erau cele trei hegemonii medievale preocupate de a-și extinde dominația asupra statelor românești. Dintre acestea, Ungaria și Polonia vizau mai ales ieșirea la mare a Țării Românești și a Moldovei. Spre sfârșitul secolului al XV-lea – începutul secolului al XVI-lea, cea dintâi, era angajată mai mult spre problemele Europei Centrale, iar de la moartea lui Matia Corvin (1490), se confrunta cu o gravă criză a autorității centrale. Cât privește Polonia, aceasta se orientase spre Marea Baltică unde a intrat în conflict cu Ordinul cavalerilor teutoni, și ulterior cu marele cnezat al Moscovei. Ca atare, Imperiul otoman a găsit momentul propice și, așa cum inspirat s-a exprimat Gh. Brătianu, a transformat Marea Neagră într-un veritabil „lac turcesc”, proces încheiat la puțin timp, după ce în 1484, turcii cucereau Chilia și Cetatea Albă²³.

Sfârșitul secolului XV – începutul secolului al XVI-lea și-a lăsat amprenta asupra Europei sub aspect politic, economic, social, cultural și religios, toate aceste transformări fiind generate de marile evenimente ale momentului: Renașterea, Reforma și marile descoperiri geografice.

Papalitatea, mult slăbită de Reformă, a încercat, sprijinindu-se uneori pe regalitatea apuseană să găsească prin reluarea vechilor cruciade sub forma luptei antiotomane, un mijloc de a-și restaura influența asupra lumii creștine. O astfel de inițiativă a aparținut între 1494-1495 regelui Franței Carol VIII (1483-1498) – protectorul lui Djem (Cem)²⁴, fratele și pretendentul la tronul sultanului Bâyezid II – și dinastiei Jagielloane la congresul de la Lewocza. La această cruciadă urmau să adere și Țările române. Ea n-a funcționat pentru că în 1494 polonezii, iar în 1495 ungurii au încheiat pace cu turcii²⁵.

Continuând tradiția antecesorilor săi, și întrucât Ungaria era principalul stat creștin amenințat de turci, tânărul domn și-a arătat încă de la urcarea pe tron disponibilitatea față de o politică favorabilă regatului condus de Vladislav II Jagiello (1490-1516). Or, în condițiile prezentate mai sus, politica promovată de Ungaria nu putea fi decât una antiotomană. Astfel, în 1497, prin solia vistiernicului Albu la Buda²⁶, pe lângă eliminarea susținerii candidaturii la tronul Țării Românești, a pretendentului Mihnea, fiul lui Vlad Țepeș, viitorul domn Mihnea cel Rău (150-1510), s-a urmărit și dobândirea unui ajutor în lupta antiotomană. La aceasta a contribuit fără îndoială și insistența lui Ștefan cel Mare, ale cărui demersuri îl determinau pe regele Ungariei, să

²³ Robert Mantran (coord.), *Istoria Imperiului Otoman*, București, 2001, p. 96. Vezi și André Clot, *Mahomed al II-lea Cuceritorul Bizanțului*, București, f.a., p. 153-157, unde însă nu se menționează că transformarea Mării Negre în „lac turcesc” se definitivează în 1484. Despre poziția Mării Negre în cadrul Imperiului otoman, în special a cetăților Chilia și Cetatea Albă a se vedea foarte bine documentata culegere de studii: Ștefan Andreescu, *Din istoria Mării Negre (Genovezi, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV-VII)*, București, 2001.

²⁴ Robert Mantran, *op. cit.*, p. 97-98.

²⁵ Ilcana Căzan, Eugen Denize, *Marile puteri și spațiul românesc în secolele XV-XVI*, București, 2001, p. 151.

²⁶ C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 202; Grigore Conduratu, *Relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ungaria până la 1526*, București, 1898, p. 213.

ceară Dietei imperiale întrunită la Freiburg sprijinirea statelor românești din afara arcului Carpatic²⁷. Firește că în cadrul relațiilor munteano-ungare au existat și momente de tensiune, ca în 1498, când sașii îl acuzau pe domul Țării Românești că este omul turcilor, pe care vrea să-i conducă în Transilvania²⁸. Nefondate pentru acest an, se pare că o singură dată, în 1505, Radu cel Mare, a făgăduit armatelor turcești mobilizate la Nicopolul-mic, ajutor pentru o campanie în Ardeal²⁹.

Constituirea frontului antiotoman a cunoscut o nouă etapă la 13 iulie 1498, când la Cracovia se încheia un tratat între Polonia și Ungaria la care adera și Ștefan cel Mare³⁰. Anul 1499 a adus noi succese, încheindu-se, în același sens mai multe alianțe. Dintre acestea menționăm: tratatul ungaro-polono-lituanian (14 aprilie 1499), acordul franco-venețian de la Blois (15 aprilie 1499), tratatul moldo-polon (12 iulie 1499), tratatul moldo-lituanian (14 septembrie 1499)³¹. În textul celui dintâi, un paragraf stipula referitor la Țara Românească: „*dacă s-ar întâmpla ca turcii să năvălească în Valahia, atunci noi, Ioan Albert (regele Poloniei – n.n.), cu numitul (Vladislav II – n.n.) rege al Ungariei și marele duce al Lituaniei (Alexandru Jagiello – n.n.), va trebui să venim în ajutorul voievodului ei*”³². Acest sistem de coaliții îndreptate împotriva Porții, în care se voia atrasă întreaga creștinătate, s-a dovedit a fi însă efemer, căci încă din vara aceluiași an, prin reînnoirea armistițiilor cu Ungaria, Polonia și Imperiul Habsburgic, sultanul Bâyezîd II reușea să-l împiedice să funcționeze.

Atât ultimul an al secolului al XV-lea (1500), cât și primul al secolului al XVI-lea (1501) s-au dovedit, cel puțin teoretic, prielnici ideii de cruciadă antiotomană. Dacă în primul caz papa Alexandru VI Borgia (1492-1503) și regele Franței, Ludovic XII (1498-1515), au încercat să coopteze în acest scop o cât mai mare parte a Creștinătății, inclusiv pe regele Angliei Henric VII (1485-1509)³³, în cel de-al doilea și-au spus cuvântul și stăruințele clerului bavarez, care s-a întrunit în conciliu³⁴. Se preconiza o numeroasă participare din partea Veneției, Spaniei, Portugaliei, Imperiului german, Ungariei, Poloniei, Moldovei (al cărei voievod - Ștefan cel Mare - era desemnat căpitan de oaste), Țării Românești și, dacă era posibil, din partea Moscovei³⁵. Dintre toate statele nominalizate, doar Ungaria și aliații săi, direct amenințați de otomani au luat proiectul în serios. Vreme de peste doi ani de zile au avut loc lupte în între unguri și otomani. Războiul, declarat Porții de Vladislav II la 13 mai 1501³⁶, și la care au participat și contingente românești conduse de voievodul Transilvaniei, Petru de Szentgyörgy și de cel al Moldovei, Ștefan cel Mare, se încheia prin pacea din 20

²⁷ Hurmuzaki, II², p. 389-391.

²⁸ Gr. Conduratu, *op. cit.*, p. 213.

²⁹ Hurmuzaki, II¹, p. 17-18.

³⁰ Hurmuzaki, II², p. 406-409.

³¹ Eugen Denize, *Țările Române și Veneția. Relațiile politice (1441-1541)*, București, 1995, p. 154-155, 157 și 162.

³² M. Dogiel, *Codex diplomaticus regni Polontiae et magni ducatus Lituaniae*, I, Vilnius, (1758-1784), p. 99, anno 1499, apr. 14, apud A. D. Xenopol, *op. cit.*, București, 1986, p. 384; Hurmuzaki, II², p. 557-564.

³³ Ileana Căzan, Eugen Denize, *op. cit.*, p. 174.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Fl. Căzan, *op. cit.*, p. 200.

³⁶ Ileana Căzan, Eugen Denize, *op. cit.*, p. 175.

august 1503³⁷, pierzându-se pentru cel din urmă ultima speranță de cucerire a Chilie și a Cetății Albe³⁸. Sultanul a insistat să schimbe prin acest tratat de pace, vechile obligații ale Țării Românești și Moldovei față de Poartă. Nereușita sa se datorează și abilității diplomatice a domnului Țării Românești, Radu cel Mare, unul dintre mediatorii păcii. Privitor la cele două Valahii se menționa: „în această pace să se înțeleagă cuprinse și țările Moldovei și Transalpinei cu ai lor voievozi Karabogdan (voievodul Moldovei – n.n.) și Radul, și cu toți fiii și urmașii lor. Tributul și alte servicii ce până acum Sultanului au dat, și de acum să dea, dar nimic mai mult, nici dădii altele decât cele prevăzute, după cum și Ungariei nimic altele decât ce-au obișnuit până acum”³⁹. Aceste obligații se situau în același an la 8000 de ducați pentru Țara Românească și la 4000 pentru Moldova⁴⁰.

Pacea ungaro-turcă, urma celor încheiate de turci cu polonezii și venețienii la 19 iulie 1501⁴¹, respectiv 14 decembrie 1502⁴². Silită să încheie aceste tratate de pace – de presiunea noii dinastii persane a safavizilor, care îi crea probleme în Orient –, totuși, Poarta s-a străduit ca prevederile acestora să-i fie favorabile.

Importanța Țărilor Române pentru frontul antiotoman a fost recunoscută în nenumărate rânduri de regalitatea maghiară și de cea polonă. Ca dovadă, la 25 februarie 1504, când, la puțin timp după ce aflase de boala domnului Moldovei, Ștefan cel Mare, a cărui țară era considerată ca și Țara Românească un „*quedam antemuralia*” pentru Ungaria și Polonia, Vladislav II porunea Universității săsești să ia măsuri pentru ca la moartea nobilului bărbat, tătarii să nu invadeze Transilvania și Ungaria⁴³. Ulterior, el cerea nobililor maramureșeni aflați sub conducerea palatinului Ungariei, Emerik Perenyi, să pătrundă în Moldova, pentru a împiedica o invazie otomană ce ar fi putut surveni la dispariția lui Ștefan⁴⁴. Tot în acest sens, după ce trecuseră mai mult de trei luni de la moartea domnului Moldovei, regele polon Alexandru Jagiełło, cerea și el în octombrie 1504, lui Radu cel Mare, să ocupe Moldova pentru a nu cădea în mâinile sultanului⁴⁵.

Începând cu acest an, prezența cneazului român Dumitru din Săliște la curtea lui Radu cel Mare este aproape permanentă. Ea avea drept scop aflarea de „*noutăți despre turci*” și transmiterea lor către regele Ungariei⁴⁶.

³⁷ Pacea s-a încheiat pe șapte ani, regele Vladislav jurând pe cele patru evanghelii, iar marele vizir Hadim Ali pe Coran, confirmând-o (Aurel Decei, *Istoria imperiului otoman*, București, 1978, p. 145).

³⁸ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, p. 176-177.

³⁹ Hurmuzaki, II¹, p. 20-21.

⁴⁰ Ilcana Căzan, Eugen Denize, *op. cit.*, p. 191.

⁴¹ *Ibidem*, p. 175.

⁴² *Ibidem*, p. 189.

⁴³ Hurmuzaki, *Documente*, II¹, doc. CCCXXIII, p. 525.

⁴⁴ *Ibidem*, II¹, doc. CCCXXIII, p. 525, datat la 25 iunie 1504, cu numai 7 zile înaintea morții lui Ștefan cel Mare (2 iulie 1504).

⁴⁵ P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare*, în „*Analele Academiei Române*”, *Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a III-a, tomul XV, 1934, p. 79.

⁴⁶ Același sol va fi trimis tot pentru accelerarea tratativelor antiotomane și la viitorul domn al Țării Românești Mihnea cel Rău și la banul Craiovei, Barbu Craiovescu (C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.* p. 216).

Anul 1506, când soliile mai sus menționatului cneaz în Țara Românească se înmulțesc, preconiza un vast proiect de cruciadă, inițiat de noul papă Iuliu II. Desemnat cu predicarea cruciadei a fost Aegidius de Viterbo, însă din lipsă de aderenți, ideea a fost abandonată temporar⁴⁷.

În anul următor relațiile dintre Radu cel Mare și Vladislav II au atins apogeul prin tratatul încheiat la 3 decembrie 1507⁴⁸, pe principii suverano-vasalice. Încă din luna mai a aceluiași an, interesul pentru păstrarea Țării Românești în frontul antiotoman reieșea din tratatul încheiat între cei doi frați Jagielloni, Vladislav și Sigismund (fig. 3), care se obligau să apere acest stat în cazul în care turcii ar fi urmărit să-l transforme în pašalâc. Prin această înțelegere, teritoriul valah, intra sub o vasalitate formală față de Ungaria, întâlnită și sub antecesorii acestui domn, obținându-se în schimb un sprijin, deloc de neglijat pentru acele vremuri tulburi. Tratatul, prin care voievodul se recunoștea „*membreu al regatului Ungariei*”, preconiza antrenarea Țării Românești în frontul antiotoman. Cu același prilej, printr-o solie condusă de pârcălabul Gherghina, unchiul domnitorului, sibienii și cele șapte scaune săsești erau asigurați de sprijinul militar al Țării Românești împotriva „*necredincioșilor*”⁴⁹. Ca răsplată pentru informațiile oferite despre turci, domnul se putea retrage în vremuri de restriște peste munți în Transilvania⁵⁰, unde, în acest sens din Buda, la 6 ianuarie 1508, regele maghiar dona „*voievodului nostru transalpin*”, precum și „*ficei numite Anca și de*

Fig. 3. Regele Poloniei
Sigismund I Stary (1506-1548)

⁴⁷ Fl. Căzan, *op. cit.*, p. 202.

⁴⁸ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească în secolele XV-XVI (1413-1508)*, vol. I, București, 1905, doc. CCCIX, p. 352-355; Hurmuzaki, XV, 1, doc. CCCXXVII, p. 177-179.

⁴⁹ C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 203. Că s-a ținut de cuvânt o dovedesc numeroasele misiuni îndeplinite de boierii munteni în Ardeal. Astfel, în 1498, Radu oferea informații brașovenilor despre trupele otomane de la Silistra și Brăila (Ioan Bogdan, *op. cit.*, doc. CLXXX, pp. 214-217), iar boierii Alexi la 1504/1507 (*Ibidem*, doc. CLXXIII, p. 219-220), Manca la 1507-1508 (*Ibidem*, doc. CLXXXVI, p. 223-224), Bădea la 1496-1507 (*Ibidem*, doc. CXCL, p. 229-230) și în aprilie 1498 (*Ibidem*, doc. CLXXX, p. 214-217) și Vlaicu (*Ibidem*, doc. CXCL, p. 230-231) informau pe brașoveni despre mișcările turcilor.

⁵⁰ Ca și antecesorii săi, Basarab cel Bătrân (Laiotă), Basarab cel Tânăr (Tepeș) și Vlad Călugărul, încă din 1502, când își lua titlul de „*duce al Amlașului și Făgărașului*” (Hurmuzaki, II², p. 500; I. Toderașcu, *op. cit.*, p. 132, 140), Radu cel Mare revendica coroanei maghiare vechile posesiuni ale domnilor munteni în Ardeal, prin intermediul regelui polon Alexandru Jagiello (1501-1506). Ca și înaintașii săi, Radu cel Mare a sperat în retrocedarea acestor teritorii pe care le-a amintit în titulatura sa: „...*încă și al părților de peste munți, Amlașului și Făgărașului herțeg*” (I. Toderașcu, *Unitatea românească medievală*, vol. I, București, 1988, p. 132). Făgărașul aparținuse Țării Românești probabil până la 1469. În 1501 se afla în stăpânirea lui Ioan Corvin, iar în 1505 era în posesiunea lui Ioan Bornemisza. Amlașul aparținuse statului muntean până la 7 octombrie 1472, când a fost dăruit Universității săsești. În 1509, Mihnea cel Rău, reclamând stăpânirea acestuia, amenința cu o incursiune armată acolo.

avemenea lui Vlad Voievod frate de sânge al aceluiași Radul Voievodul nostru și urmașilor lor”⁵¹ domeniul Geoagiului⁵² cu 19 sate și un târg⁵³, pe care coroana ungară îl avea din moștenirea lui Ioan Corvin⁵⁴, un teritoriu de aproximativ 375 km². La 2 februarie 1508⁵⁵ capitolul de Alba-Iulia primea ordinul de a pune în posesiune pe domnul muntean prin reprezentantul său. Moșia aparținea atunci lui Ioan Tharczay⁵⁶, fost comite al secuilor care va fi despăgubit cu moșia Onod. Feuda aceasta, concepută ca loc de retragere și de adăpost pentru domn și familia sa, fusese aleasă chiar de rege pentru că era „mai aproape” de Țara Românească. Geoagiul a rămas familiei lui Radu până în 1510⁵⁷. Din stăpânirea lui Radu cel Mare asupra Geoagiului s-a născut a treia episcopie română din Ardeal⁵⁸. Ulterior, domeniul a fost stăpânit și de domnitorii Neagoe Basarab și Radu de la Afumați⁵⁹.

Revenind la politica antiotomană a Țării Românești în această perioadă, încă o dovadă în acest sens, o constituie solia din 1507 a regelui Ungariei la șahul Persiei safavide, Ismail I (1502-1524), din care făceau parte și reprezentanți ai domnitorilor Radu cel Mare și Bogdan III (1504-1517)⁶⁰. Acestea erau din păcate singurele state care au manifestat interes pentru planul de cruciadă amintit. Întrucât domnul Moldovei era suspectat că ar putea sprijini pe turci împotriva Poloniei, cu care era în conflict pentru Elisabeta, sora regelui Sigismund I pe care o vroia de nevastă, se miza pe Radu cel Mare, considerat sigur, și care sprijinea pe pretendentul Roman la tronul Moldovei⁶¹. Dovedindu-se nefondată, starea de conflict dintre Radu cel Mare și Bogdan III, din toamna anului 1507, s-a aplanat prin medierea călugărului Maxim Brancovici, din neamul despoților sârbi, care le-a arătat că „sântu creștini și o vămînție”⁶².

⁵¹ Andrei Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914, p. 93, apud Ion Toderașcu, *op. cit.*, p. 139-140; Al. Lapedatu, *Politica lui Radu cel Mare 1495-1508*, în *Lui Ion Bianu amintire*, București, 1916, p. 207, nota 4.

⁵² În nord-vestul actualului județ Hunedoara.

⁵³ E vorba de Stremț (Aldiod). Nicolae Edroiu, *Poseziunile domnilor Țării Românești și Moldovei în Transilvania (sec. XIV-XVI). Semnificațiile politico-sociale și cultural istorice*, în „Pagini transilvane”, Cluj, 1994, p. 50-51.

⁵⁴ Hurmuzaki, *Documente*, II/2, doc. CCCLII, p. 572; C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 203; N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal...*, p. 96.

⁵⁵ Hurmuzaki, II², doc. CCCLII, p. 572.

⁵⁶ Istvánffy, *Historia regnum Hungariae post obitum gloriosissimi Mathiae Corvini regis*, Viena/Praga, 1758, cartea IV, p. 35, apud N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal...*, p. 96.

⁵⁷ Vezi succesiunea acestui domeniu la N. Iorga, *op. cit.*, p. 97.

⁵⁸ Celelalte două fiind la Făgăraș și la Vad, ultima datorându-se lui Ștefan cel Mare (*ibidem*, p. 95-96).

⁵⁹ I. Toderașcu, *op. cit.*, p. 140.

⁶⁰ H. Căzan, *op. cit.*, p. 202.

⁶¹ I. Minca, *Despre Roman Pribeagul*, în „Cercetări Istorice”, nr. II-III, 1927, p. 266.

⁶² Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 52; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, în „Croniciari munteni”, vol. II, București, 1984, p. 34. De altfel, relațiile lui Radu cel Mare cu omologul său din Moldova, Ștefan cel Mare (1457-1504) au fost dintre cele mai bune. Astfel, în 1497 domnul muntean îi acorda omologului său ajutor militar împotriva lui Ioan I Albert (1492-1501), regele polon (I. Bogdan, *Cronicle Moldovenești înainte de Urechia*, București, 1890, p. 178; Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 52).

Gravitatea bolii de care Radu cel Mare suferea⁶³, a constituit pretextul de care domnul Țării Românești s-a servit atunci când în 1507 sultanul l-a chemat la Poartă pentru a da socoteală de acțiunile sale vădit ostile Porții⁶⁴. Se explică astfel, neliniștea pe care o manifesta regalitatea maghiară în ultimul an al vieții lui Radu cel Mare, când boala acestuia se agravase și cerea la sfârșitul lui februarie 1508, un medic din Ardeal. Aceeași conducere a statului maghiar, poruncea la 12 martie 1508 lui Ioja de Som, ca în cazul morții domnului să intervină pentru ca turcii să nu pună pe tron un domn ostil Ungariei, preferat fiind Danciu (Țepeluș), fratele vitreg al lui Neagoe Basarab⁶⁵. Interesul manifestat de Vladislav II pentru Țara Românească, a continuat și după moartea lui Radu cel Mare (chiar dacă tronul aparținea acum lui Mihnea cel Rău, – un interpus al pașei de Nicopole, Mehmed-beg – repede integrat în coaliția creștină)⁶⁶ și, ca și în cazul Moldovei, el pare firesc, deoarece aceste două state contribuiau într-un fel sau altul la protejarea regatului său.

Anul 1507 se identifică pe plan european cu un nou proiect antiotoman, riguros organizat, care a cunoscut cea mai întinsă amploare, în cadrul cruciadelor târzii, dar ca și celelalte, până la urmă s-a dovedit a fi utopic. Sprijinit pe apelul lansat în 1506 de papa Iuliu II (fig. 4) și elaborat de nobilul polon Ieronim Łaski, planul, care potrivit expresiei lui N. Iorga relua ideea unei „*sfinite expediții*”⁶⁷, se baza pe o revoltă a popoarelor creștine aflate sub stăpânire otomană, ce urma să fie concomitentă cu un atac de mari proporții venit din exterior, dat în special pe mare, dar și pe uscat. În acest sens, se miza pe participarea statului papal, Franței, Angliei, Scoției, Imperiului german, Spaniei, Veneției, orașelor porturi din Mediterană, cavalerilor ioași din insula Rodos, Regatului Neapolelui, Siciliei, Poloniei, Ungariei și nu în ultimul rând a Țărilor Române⁶⁸. Erau însă demult istorie vremurile când un Filip II August, sau un Richard I Inimă de Leu se puneau în fața armatelor pentru a porni la război în numele Crucii. Este demn de reținut faptul, că menționatul proiect de cruciadă punea accentul pe participarea țărilor române, deoarece în condițiile izbucnirii „războaielor italiene” nu se putea pune prea mare bază pe participarea germanilor, francezilor, englezilor și italienilor, care, după cum remarcă Ieronim Łaski (viitorul ambasador al regelui Ferdinand I (1526-1563) al Ungariei la Poartă), aveau un spirit războinic, „*presăra*” cu acte de indisciplină și bravadă, încărcată de violență⁶⁹.

Fig. 4. Papa Iuliu II (1503-1513)

⁶³ În orice caz, ceva mult mai grav decât podagra deoarece la moarte trupul li era „groaznic și întunecat, plin de puroi și de putoare”, după cum mărturisea Gavril Protul (N. Vătămănuș, *Radu cel Mare și misteriosul său phisic Franciscus*, în *Voievozi și medici de curte*, București, 1972, p. 63).

⁶⁴ Fl. Căzan, *op. cit.*, p. 202.

⁶⁵ Hurmuzaki, II², doc. CCCCLIII, p. 572, doc. CCCLIV, p. 573, doc. CCCCLV, p. 573.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades*, sixième série, p. 24, apud Fl. Căzan, *op. cit.*, p. 201.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 202.

Vladislav II, pe lângă înțelegerea pe care trebuia s-o facă cu fratele său Sigismund I, trebuia să-i convingă pe „foarte puternicii bărbați, voievozii Moldovei și Țării Românești”⁷⁰ – s.n., nimeni alții decât și Bogdan III și Radu cel Mare. Mai mult decât atât, în cadrul acestui proiect, Radu cel Mare și țara sa urmau să alibă locul cel mai important, în conducerea trupelor terestre⁷¹ – s.n., așa cum, nu cu mult timp în urmă ilustrul „atlet al lui Christos”, domnul Moldovei – Ștefan cel Mare – ar fi putut s-o facă dacă ar fi fost sprijinit. Aceste proiecte de cruciadă dovedesc rolul marcant pe care ar fi putut să-l joace Țările Române într-o campanie antiotomană ce ar fi avut concursul întregii Europe. Renunțarea la cruciada din 1507, a pornit ca de atâtea alte ori tot din Apus, datorită aversiunilor dintre regele Franței, Ludovic al XIII-lea (1610-1643) și împăratul german, Maximilian I (1493-1519), declanșate de lupta pentru supremația asupra orașelor italiene⁷², românii fiind lăsați din nou, singuri, „scut creștinătății”.

Tergiversările și animozitățile Apusului, nu vor rămâne fără urmări, în istoria Europei centrale și de răsărit a secolului al XVI-lea. Din contră, ele vor fi deosebit de grave, cu repercusiuni asupra veacurilor următoare. Ele au creat posibilitatea Imperiului Otoman, aflat în culmea puterii sale, sub conducerea lui Soliman Magnificul (1520-1566), să cucerească Belgradul (1521), să zdrobească armata maghiară la Mohács (29 august 1526), să asedieze pentru prima dată Viena (1529), să întreprindă campania din Moldova (1538), operațiuni ce au culminat cu transformarea Ungariei centrale și răsăritene în pașalâcul de la Buda (1541).

E drept, la o scară redusă, comparativ cu activitatea contemporanului său – Ștefan cel Mare de la a căru moarte se împlinște la 2 iulie 2004 o jumătate de mileniu –, domnitorul Radu cel Mare, a slujit cauzei creștine, atât cât realitățile geopolitice ale timpului i-au permis să o facă. Cred de asemenea, că etichetarea domniei lui alături de domniile celorlalți voievozi ai Țării Românești, din a doua jumătate a secolului al XV-lea, mai puțin Vlad Țepeș, drept „sterse și umilitoare”, conform opiniei lui A. D. Xenopol⁷³, trebuie să pună istoricului de astăzi multe semne de întrebare înainte de a se grăbi să o accepte. Cu aceeași circumspecție trebuie privită și afirmația istoricilor C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu potrivit căreia Radu cel Mare „sub raport politic și militar [...] n-a strălucit deloc”⁷⁴.

*

Data fiind percepția, dar și complexitatea operei de cultură săvârșite de acest voievod, tratată în numeroase articole și lucrări de către istoricii români, nu insist aici asupra acesteia. Mă mărginesc numai a aminti că Radu cel Mare a fost ctitorul a numeroase lăcașuri de cult atât în țară, cât și în afara acesteia. Astfel, pe plan intern, a ctitorit bisericile mănăstirilor Dealul, Govora și Glavacioc și a făcut danii mănăstirilor Hismana, Cozia, Bistrița, Râncăciiov, Snagov și Târgșor. În Serbia la Lopușnia a ridicat din temelii împreună cu unchiul său Gherghina pârclabul de Poienari o biserică⁷⁵ și a făcut danii mănăstirilor de la Muntele Sinai (document din 15 septembrie 1497),

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*, p. 203.

⁷³ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 382.

⁷⁴ C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 201.

⁷⁵ G. Balș, *O biserică a lui Radu cel Mare în Serbia la Lopușnia*, în „BCMI”, IV, 1911, p. 194-199.

precum și mănăstirilor Rossikon, Cutlumuz, Dohiariu și „Capriulev”, probabil Caracalu⁷⁶ de la Muntele Athos și mănăstirii Kremicovci din Bulgaria unde se află un portret al domnului și al familiei sale⁷⁷.

La rugămintea acestui voievod la 1503, a venit în țară ca proedru arhiereul Nifon, fost patriarh al Constantinopolului, care a reorganizat biserica munteană și moravurile supușilor⁷⁸. El a înființat o nouă episcopie la Buzău, împărțind teritoriul valah în trei eparhii⁷⁹. Totuși s-a certat cu domnul muntean pentru că acesta a îngăduit căsătoria surorii sale Caplea cu Bogdan vornicul, care se despărțise în acest scop, de prima sa soție. În consecință, a fost nevoit să părăsească în 1505 Târgoviștea și să se retragă la Muntele Athos unde s-a stins din viață la 11 august 1508. De asemenea, Radu cel Mare s-a bucurat de prietenia altui patriarh, Ioachim, care, se pare a fost astrucat la mănăstirea Dealul⁸⁰. Tot lui i se datorează introducerea tiparului în Muntenia, prin călugărul sârb Macarie, ce deprinsese meșteșugul la Veneția. Tiparnița sa a funcționat la Dealul, unde a dat la iveală o primă carte în limba slavonă – un liturghier – începută din porunca lui Radu voievod și terminată la 10 noiembrie 1508 sub domnia lui Mihnea cel Rău⁸¹.

Radu cel Mare a încetat din viață după Paști (= 23 aprilie 1508), după aprecierea lui Grigore Ureche⁸², decesul său fiind cunoscut la Buda înainte de 3 mai 1508⁸³. Și-a aflat locul de veci la principala sa ctitorie mănăstirea Dealul din Târgoviște. Mormântul, din marmură, situat în colțul de nord-est al pronaosului bisericii a fost distrus pe la 1830-1840, iar craniul dezgropat și pus într-o cutiuță sărăcăcioasă în centrul lăcașului⁸⁴. Actuala piatră de mormânt (fig. 5) ce adăpostește rămășițele pământești ale voievodului a fost realizată în 1908, cu cheltuiiala țării, la 400 de ani de la moartea domnitorului, de către sculptorul Carol Storck. Craniul său și-a găsit locul de veci sub această lespede abia în 1920, după ce în

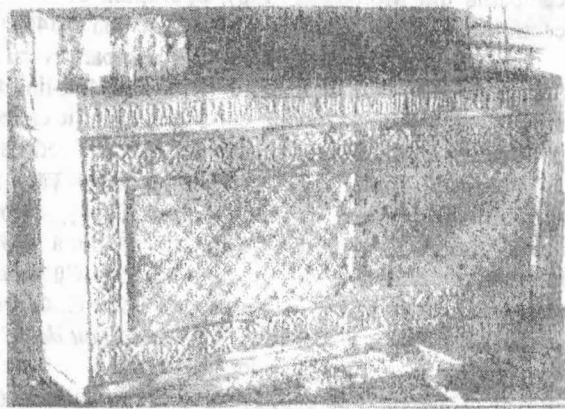

Fig. 5. Piatra de mormânt a domnitorului Radu cel Mare realizată de sculptorul Carol Storck.

⁷⁶ C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 206.

⁷⁷ Ana Maria Musicescu, *Le portrait de fondateur dans le Sud-Est européen*, în „Revue des études Sud-Est européennes”, tom VII, nr. 2, 1969, p. 299.

⁷⁸ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, ed. a 2-a, București, 1991, p. 441-443.

⁷⁹ C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 205.

⁸⁰ Petre Ș. Năsturel, *Radu vodă cel Mare și patriarhul de Constantinopol Ioachim I-ul*, în „SMIM”, XX, 2002, p. 26.

⁸¹ C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 204; P. P. Panaitescu, *Octoiul lui Macarie și originile tipografiei în Țara Românească*, în „BOR”, LVII, 1939, p. 525-550.

⁸² *Letopiseșul Moldovei*, ed. a 2-a, P. P. Panaitescu, p. 138.

⁸³ Hurmuzaki, XV¹, p. 182.

⁸⁴ Vezi întreaga discuție la C. Rezachevici, *Cronologia domnilor...*, p. 131.

timpul primei conflagrații mondiale fusese „fărămat de barbaria curioșilor”⁸⁵.

Deși istoriografia secolului XIX, și chiar cea de secol XX – și am în vedere aici pe Hașdeu, Xenopol, Iorga, C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu – a contestat apelativul de „cel Mare” acordat acestui voievod, încă de fiul său Mircea Ciobanul, considerând că el provine exclusiv din daniile făcute mănăstirilor și călugărilor, privind dintr-o altă perspectivă evenimentele de atunci, istoriografia recentă – din ai cărei reprezentanți amintesc pe Ștefan Ștefănescu, Ștefan Andreescu, Petru Demetru Popescu, Radu Ștefan Ciobanu, Florentina Căzan, Ileana Căzan, Eugen Denize, Constantin Rezachevici – la ale cărei opinii subscriu și eu, a arătat că Radu cel Mare s-a distins nu numai prin opera sa de mecenat, ce a depășit fruntariile statului său medieval, ci și printr-o diplomatie de înaltă clasă, evidențiată în politica sa de echilibru față de marile puteri, ceea ce a permis, ca domnia sa să se bucure de o liniște relativă, și totodată, să lase urmașilor, la încetarea din viață, o țară bogată, bine organizată și cu prestigiu între vecini.

495 YEARS FROM THE DEATH OF RADU THE GREAT (1495-1508), THE RULLER OF WALLACHIA

Abstract

The son of Vlad the Monk, the nephew of Vlad Dracul and the grand – grandson of Mircea the Elder, Radu the Great – just like his father – proved to be a good ruler being constantly preoccupied with maintaining the peace within the state. He strongly relied on the Craiovești, important members of the nobility: Barbu, Pârvu, Danciu, Radu and Neagoe who will later become the future ruler of the country.

The alliances with Hungary and Transylvania were better than ever because the treaty against the Ottomans, signed with Vladislav the II Jagiello on The 3rd of December 1507, had established them. In exchange for the acceptance of the vassalage, Radu the Great received the Geoagiu estate along with 19 villages for him and his family to serve as a shelter and refuge.

Proving a clever diplomacy that was transposed in his policy of maintaing the equilibrium between the three big powers – The Ottoman Empire, Hungary and Poland interested in dominating the S-E of Europe Radu rejoiced a relative calm.

At his death, in April 1508, he left a rich, well-organized and prestigious country among its neighbours.

⁸⁵ N. Iorga, *Mormintele domnilor noștri*, în *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, p. 8.

CELE MAI VECHE RELATĂRI DESPRE GUȘAȚII DIN ARGEȘ ȘI MUSCEL

CLAUDIU NEAGOE*

Din cronicile și documentele medievale aflăm care erau patimile și suferințele românilor, adică bolile și afecțiunile ce le amărau existența¹. Nu ne vom opri însă asupra maladiilor din trecutul românesc, ci asupra unei afecțiuni mai puțin cunoscută și, evident, discutată. Este vorba de *struma*², cunoscută îndeobște cu termenul popular de *gușă*³, o afecțiune specifică zonelor de munte (în cazul de față zonei Argeșului și Muscelului).

Știm care erau afecțiunile și bolile de care sufereau în trecut argeșenii⁴ și câmpulungenii⁵. Despre *gușă* însă avem informații relativ puține. Aducem în discuție, nădădar, această deficiență fiziologică a glandei tiroide, cauzată de lipsa în organism a iodurilor (săruri de iod)⁶.

Primul care a observat la bolnavi *gușa* a fost medicul englez Caleb Hiller Parry (1755-1822)⁷. La noi, primele relatări despre această deficiență fiziologică le avem de la călătorii străini de la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Este vorba de arheologul și numismatul italian Domenico Sestini (1750-1832)⁸ și de medicul raguzan Stephan Ignaz Raicevich (1739- după 1792)⁹.

Primul ajungea la Curtea de Argeș la 30 mai 1780, unde avea să descopere această afecțiune. Aici - relatează Sestini - „aproape toți locuitorii sunt gușați adică au

* Universitatea din Pitești.

¹ *Dicționar de medicină generală* (Larousse), trad. Elena I. Burlacu, București, 1998, p. 275.

² Nicolae Vătămanu, *Doctori și pătimiși (până la 1800)*, București, 1974, p. 8-38.

³ Ioan-Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*, Iași, 1999, p. 217. Alături de amigdalită (*gâlcă*), angină difterică și crip difteric (*gușter*, *șopârlaiță*, *bolfe*), struma (*gușa*) facea parte, în trecut, din categoria „bolilor de gât”; *Ibidem*, p. 335.

⁴ Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Istoria municipiului Pitești*, București, 1988.

⁵ Gih Pârnuță, M. Răuță, *Probleme ale sănătății*, în „Câmpulung-Muscel, ieri și azi”, Câmpulung-Muscel, 1974, p. 120-121; Mircea Constantinescu, *Începuturi de organizare sanitară la Câmpulung și zona Muscelului*, în „Studii și comunicări”, Muzeul Câmpulung Muscel, 1981, p. 49-50.

⁶ Iodul este introdus în organism prin intermediul unor alimente de natură vegetală și animală, dar mai ales prin intermediul apei.

⁷ Cf. *Istoria medicinei universale*, sub îngrijirea prof. dr. doc. V. L. Bologa, redactori: C. I. Bercuș, dr. G. Hărătescu și dr. N. Vătămanu, București, 1970, p. 461.

⁸ *Călători străini despre Țările Române* (în continuare: *Călători străini*), vol. X, Partea I, îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu (redactor responsabil), București, 2000, p. 334.

⁹ *Ibidem*, p. 476.

gușă (s. n.), atât bărbații, cât și femeile și aceasta le vine când sunt siliți să bea în lunile martie, aprilie și mai apă din râul Argeș (!), care curge pe sub orașul lor, căci altfel beau, îndeobște, apă din fântână¹⁰. Aflăm, așadar, care era cauza acestei afecțiuni fiziologice: apa din râul Argeș (un râu de munte).

Aceeași cauză a fost identificată și de Raicevich care a străbătut județul Argeș în anul 1788. El a observat că apele de la munte „produc gușa și mai ales locuitorii din Argeș suferă așa de mult de acest râu, încât nici nu mai seamănă a oameni. „Cei care sunt atinși de această boală nu cresc mai înalți de circa patru picioare, iar capul foarte mare și diform pare legat de piept, având o umflătură mare de carne în jurul gâtului. Din cauza aceasta își pierd glasul. Mi s-a spus în acele ținuturi că în apropiere se află izvoare, care topeșc și distrug această boală, ce devine ereditară, dar locuitorii nu-și dau nici o silință să le folosească, nu știu dacă din superstiție sau pentru că privesc cu nepăsare această diformitate și adevărat beteșug; sigur e că de cum îi vezi, ei stărnesc oroare și milă”¹¹.

„Gușații de la munte” sunt menționați și la 1818 de călătorul englez Wilkinson¹². Cele mai complete informații, însă, le avem de la Ignatti Iakovenko (?1793-1870), funcționar pe lângă consulatul rusesc de la București în timpul administrației Kiseleff¹³. Redăm mai jos relatările în cauză, extrase dintr-o scrisoare, datată 5 iunie 1820, care a fost inclusă, alături de alte scrisori, în lucrarea *Moldova și Muntenia de la 1820 până la 1829*, publicată, în 1834, la Petersburg¹⁴: „...În munții Carpați sunt locuri, mai ales în județele Muscel (Câmpulung) și Argeș (Pitești), unde din cauza apei, localnicii au gușe (s. n.), care la unii se măresc din ce în ce, devenind hidoase. Aceste umflături sunt ascunse sub piele și uneori sunt mari cât un cap, atârând sub gât direct, alteori în partea dreaptă sau stângă a gâtului. Pentru unii copii gușa este ereditară. De fapt nu știu dacă acest lucru se datorește numai calității apei, sau poate climei umede din văi și depresiuni, care poate să aibă vreo influență. Totuși, nu toți locuitorii acestor ținuturi au gușe. Alții, cu toate că duc o viață absolut identică cu a vecinilor lor gușați, nu au gușă, așa încât cauza adevărată a acestei deosebiri rămâne încă necunoscută. Se spune, însă, că dacă gușații se mută în regiuni de câmpie, mai aproape de Dunăre, gușele se micșorează și apoi dispar complet. Nu afirm acest lucru, care ar trebui dintâi cercetat, ca să poată fi stabilit printr-o experiență anume”¹⁵.

Din primele rânduri aflăm că această deficiență era endemică (locală), fapt îndeobște cunoscut în zilele noastre¹⁶, adică ea era prezentă în anumite „locuri”, respectiv județele Argeș și Muscel¹⁷. Călătorul rus descrie extrem de bine gușa:

¹⁰ *Ibidem*, p. 346.

¹¹ *Ibidem*, p. 492.

¹² N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, ed. Adrian Angheliescu, București, 1981, p. 471.

¹³ *Călători ruși în Moldova și Muntenia* (în continuare se va cita: *Călători ruși*), ed. Gheorghe G. Bezviconi, București, 1947, p. 201.

¹⁴ *Ibidem*, p. 202.

¹⁵ *Ibidem*, p. 219-220.

¹⁶ *Dictionar de medicină generală*.

¹⁷ *Călători ruși*, p. 219. Un amănunt nu lipsit de importanță îl constituie prezența toponimului *Gușăți*, în partea de sud a fostului județ Muscel, un sat menționat într-un document de la 1618, care a făcut parte din comuna Vrânești, plasa Podgoriei: vezi Gh. Pârnuță, Dorina Panaitescu, *Monografia județului Muscel Monografie-istorică și socială*, București, 2001, p. 240.

umflături ascunse sub piele, mari cât un cap, uneori, „atârând sub gât direct“, fie în partea dreaptă fie în partea stângă¹⁸.

În termeni de specialitate este vorba de glanda tiroidă¹⁹, situată în jurul traheii, aproape de cele două bronhii, și având doi lobi (stânga-dreapta), legați printr-o punte (*istm*), care se hipertrofiază (se mărește) ca urmare a lipsei de ioduri, urmărind prin aceasta să-și mărească secreția de hormoni tiroidieni (*tiroxina* și *triiodotironina*)²⁰, care au un rol determinant în creșterea organismului, în dezvoltarea și funcționarea sistemului nervos²¹. Ereditatea acestei afecțiuni la „unii copii“, așa cum afirmă călătorul nostru, este exclusă, dar, este foarte adevărat că ea produce efecte secundare mai ales la copii: încetinirea funcțiilor vitale și a creșterii (*nanism*)²² și infantilism (*cretinism*)²³.

Care este însă cauza acestei deficiențe fiziologice? Ignatti Iakovenko este nehotărât în afirmațiile sale. La început el spune că localnicii au gușe „din cauza apei“²⁴, pentru ca în final să oscileze în a pune această afecțiune pe seama apei sau a climei umede²⁵. După cum am menționat mai sus, în concepția lui Sestini și a lui Raicevich apa de munte era principala cauza acestei deficiențe fiziologice.

Astăzi, știm cu certitudine că gușa este cauzată de compoziția apei, deficitară în ioduri. Iodurile, în special cele de potasiu, sunt solubile și, datorită torenților montani, sunt foarte ușor levigabile (spălate)²⁶.

Iakovenko se dovedește, în continuare, un fin observator, el arătând că „nu toți locuitorii acestor ținuturi au gușe“²⁷. În orice caz, numărul celor afectați era destul de mare²⁸, aceasta în condițiile în care la data respectivă muntenii nu cunoșteau nici un remediu²⁹, deși Iakovenko menționează totuși unul, de care el a auzit dar nu l-a cercetat: „Se spune, însă, că dacă gușații se mută în regiuni de câmpie, mai aproape de

¹⁸ *Ibidem*, p. 220.

¹⁹ Cel care a descris pentru prima oară glanda tiroidă, în 1664, a fost medicul și anatomistul englez Th. Wharton (1610-1673): cf. *Dicționar cronologic de medicină și farmacie*, sub Îngrijirea dr. G. Brătescu, București, 1975, p. 58.

²⁰ *Dicționar de biologie* (Oxford), trad. Ileana Muică, Cristina Muică, Florentina Alina Nițu, București, 1999, p. 189.

²¹ *Ibidem*.

²² *Dicționarul sănătății*, coord. acad. Eugen A. Pora, București, 1978, p. 206.

²³ *Ibidem*. La 1792 medicul legist francez François Emmanuel Fodéré (1764-1835) a scos în evidență relația dintre gușa endemică și cretinism: *Dicționar cronologic de medicină și farmacie*, p. 91.

²⁴ *Călători ruși*, p. 219.

²⁵ *Ibidem*, p. 220.

²⁶ Aducem mulțumiri d-lui. prof. Ion Radu din Câmpulung Muscel pentru informațiile puse la dispoziție, ele având o contribuție importantă la realizarea acestui studiu.

²⁷ *Călători ruși*.

²⁸ Probabil câteva sute în cele două județe. În zilele noastre procentul celor afectați de gușă este extrem de redus: cam 1% (cf. prof. Ion Radu).

²⁹ De menționat faptul că la acea dată, adică în 1820, Jean François Coindet (1774-1834), un medic elvețian și doi chimiști și farmaciști francezi, Bernard Courtois (1777-1838) și Jean Baptiste André Dumas (1800-1884), preconizau pentru prima oară utilizarea iodului în tratarea gușii: cf. *Dicționar cronologic de medicină și farmacie*, p. 104. Tradiția populară menționează totuși câteva remedii pentru gușă (leacuri băbești și descânțece), prin părțile Olteniei (jud. Dolj), Sibiului și Moldovei (jud. Baia): vezi I.-Aurel Candrea, *op. cit.*, p. 298, 312, 319, 333, 404 și 417.

Dunăre, gușele se micșorează și apoi dispar complet. Nu afirm acest lucru, care ar trebui dintâi cercetat, ca să poată fi stabilit printr-o experiență anume³⁰.

De unde a cunoscut Iakovenko toate aceste aspecte legate de *gușă*? Mai mult ca sigur de la Iacob Denkovski, medicul orașului Câmpulung între 1819-1831³¹ și de la doctorul Constantin Caracaș (1773-1828)³², cu care ulterior s-a înrudit³³.

Relatările acestor patru călători străini de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea rămân cele mai vechi informații despre această deficiență fiziologică, numită *gușe*.

³⁰ *Călători ruși*.

³¹ Gh. Pârnuță, M. Răuță, *op. cit.*, p. 121; Gh. Pârnuță, Dorina Panaitescu, *op. cit.*, p. 62.

³² Era fiul doctorului Dimitrie Nicolae Luca (1728-1804), zis „Caracaș” din cauza sprâncenelor sale groase și stufoase (cf. Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, București, 1995, p. 201; Idem, *Diaspora română în secolele XVIII și XIX*, în „Aromânii. Istorie. Limbă. Destin”, București, 1996, p. 123), un macedoromân stabilit la București și devenit „doftorul cel mare” al Țării Românești, între 1784 și 1804 (cf. Samuel Izsák, *Farmacia de-a lungul secolelor*, București, 1979, p. 220). Constantin Caracaș, venit la nord de Dunăre pe la 1800-1801 (cf. Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident...*), un adept al „orientării noi în problemele sănătății publice și individuale” (Samuel Izsák, *op. cit.*), a fost autorul *Topografiei Țării Românești*, prima monografie sanitară, operă postumă, publicată la București, în 1830 (*Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 1074; *Dicționar cronologic de medicină și farmacie*, p. 110). Despre personalitatea doctorului Constantin Caracaș vezi și: G. I. Ionescu-Gion, *Doctorul Constantin Caracaș, 1773-1828*, în „Revista nouă”, an. III, 1890, nr. 8, p. 281-282.

³³ Ignatti Iakovenko s-a căsătorit cu Elena Caracaș, sora dr. Constantin Caracaș: *Călători ruși*, p. 201.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA BISERICA CURȚII LUI MAREȘ BĂJESCU DE LA BĂJEȘTI, JUDEȚUL ARGEȘ

SPIRIDON CRISTOCEA*
ROMEO MASCHIO**

Printre marii boieri care au jucat un rol important în istoria Țării Românești în a doua jumătate a secolului al XVII-lea se numără și Mareș Băjescu¹. Fiul al unor orășeni înstăriți din Câmpulung, Gheorghe și Stanca, Mareș s-a căsătorit cu Maria, din „casa” marelui postelnic Constantin Cantacuzino, și și-a constituit un domeniu care, alături de dregătoriile ocupate și de ctitoriile sale, l-au inclus în rândul marilor boieri ai țării. După ce timp de aproape 20 de ani a activat ca logofăt în cancelaria domnească (1643-1661), începând cu anul 1661 a început să urce treptele boieriei care l-au condus la cea mai mare dregătorie a țării, mare ban (1669 aprilie 22 - 1672 ianuarie 5) în divanul lui Antonie Vodă din Popești, după ce în timpul domniilor lui Grigore Ghica și Radu Leon a deținut pe cele de mare vistier și mare vornic. Dregătoriile ocupate ca și marele domeniu

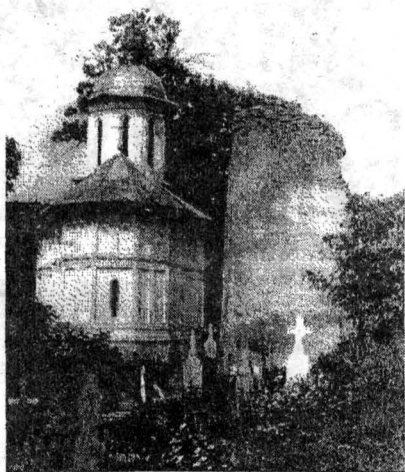

Fig. 1. Biserica Băjești,
vedere estică, foto 1994.

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

** Muzeul Județean Argeș, Pitești.

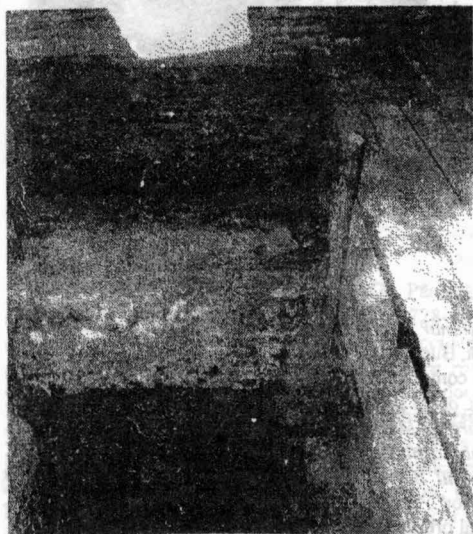
¹ Despre Mareș Băjescu vezi: Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV-XVII*, Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 110-111; Voinescu Teodora, *Noi date asupra curții și bisericii din Băjești*, în „Studii și comunicări de istoria artei”, IV, 1957, nr. 1-2; Ștefan Andreescu, *Trei veacuri de la întemeierea mănăstirii Cornet și a bisericii de la Băjești (1666)*, în „M. O.”, 1966, nr. 7-8, p. 674-687; Idem, *Documente privitoare la Mareș Băjescu și la ctitoriile sale* (Ibidem, p. 697-705); Mărtzu Flaminio, *Știri noi asupra ansamblului arhitectural feudal de la Băjești*, în „B. O. R.”, 93, 1975, nr. 3-4; Pănoiu Andrei, *Câteva date despre satul Băjești din județul Argeș în prima jumătate a secolului trecut*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor”, Seria muzee, 1983, nr. 10; Spiridon Cristoce, *Mareș Băjescu și biserica câmpulungeană*, în „Păstorul ortodox”, Serie nouă, anul I, nr. 2, Pitești, oct.-dec. 1995, p. 85-87; Idem, *Sigiliile lui Mareș Băjescu*, în „Studii și materiale de istorie medie”, XIV, Editura Academiei Române, 1996, p. 127-132; Idem, *Din nou despre sigiliile lui Mareș Băjescu*, în „Argessis”, seria istorie, Muzeul Județean Argeș, Pitești, 1999, p. 135-143.

i-au dat forța materială de a construi curtea (1661-1662)² și biserica de la Băjești 1666 (Fig. 1), ca și schitul Cornetul (1666) din județul Vâlcea (Fig. 2).

Ca orice curte construită de un mare boier, aceasta trebuia să aibă în apropiere și o biserică care să servească nevoilor religioase ale familiei respective. Construirea bisericii de la Băjești, la patru ani după curte, ne-a îndreptățit să afirmăm că, până la edificarea acestui lăcaș, Mareș a folosit altul aflat pe același loc sau în apropiere.

Fig. 2. Mareș Băjescu și soția sa Maria, după fresca din Biserica Băjești

Pentru a infirma sau confirma această afirmație am efectuat în anul 1994 cercetări arheologice în biserica construită de Mareș. Secțiunea E, trasată în pronaosul și naosul bisericii, prin descoperirea a două fundații, orientate nord-sud, ne-a arătat că pe acest loc a existat un lăcaș mai vechi care a fost demolat în 1666 de constructorii lui Mareș, pe care, pentru a-l deosebi de cel actual, l-am numit Băjești I. Fundația descoperită în pronaos, în carourile 4-5, este făcută din bolovani de râu de mărime mijlocie, prinși cu mortar, având lățimea de 0,75 m - 0,80 m, față de nivelul actual de călcare, talpa fundației se află la -1,32

Fig. 3. Fragment din fundația de vest a naosului bisericii Băjești I

² Flaminio Mărtzu, *op. cit.*

m, iar partea superioară la -0,70 m. Fundația aparținea zidului de vest al naosului bisericii Băjești I (Fig. 3).

Cealaltă fundație descoperită în naos, în caroul 10, despărțea altarul de naosul vechii biserici. Edificată din bolovani de râu de mărime mijlocie, prinși cu mortar, fundația, cu lățimea de 0,42 m, are, față de nivelul actual de călcare, talpa la -1,20 m, iar partea superioară la -0,80 m (Fig. 4). Cărămizile aflate pe fundație au dimensiunile: 26 cm x 14 cm x 4 cm; 24,5 cm x 13 cm x 4 cm; 26 cm x 14 cm x 3,5 cm.

Pentru a afla cât mai multe informații despre vechiul lăcaș am extins cercetările, însă ele au fost tot sumare datorită împrejurărilor în care s-au efectuat. Fiind lăcaș de cult al locuitorilor din sat, nu s-a întrerupt serviciul religios, de aceea o secțiune începută luni trebuia terminată până vineri. Nici în afară nu s-au putut efectua cercetările necesare, pentru că lăcașul este înconjurat de cimitirul satului, înmormântările fiind practicate până aproape de zidurile lui, iar biserica era înconjurată de o bordură de ciment cu lățimea de 0,85 m și grosimea de 0,10 m pe care n-am spart-o.

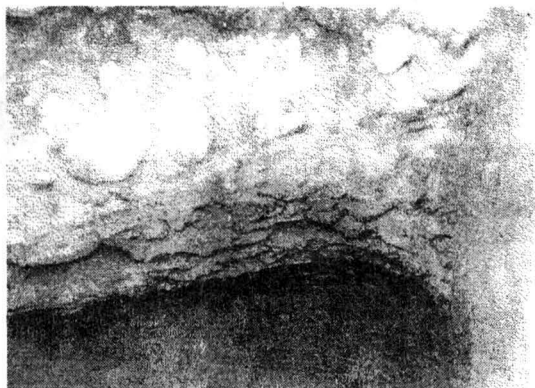

Fig. 4. Fragment din fundația absidei altarului bisericii Băjești I.

Cu toate acestea, sumarele investigații ne-au arătat că, înainte de biserica construită de Mareș, pe acest loc a mai existat un lăcaș religios. Construit din zid și așezat pe piloți din lemn, locașul, atât cât ne-au putut permite investigațiile efectuate, era compus din altar și naos, fiind de plan treflat.

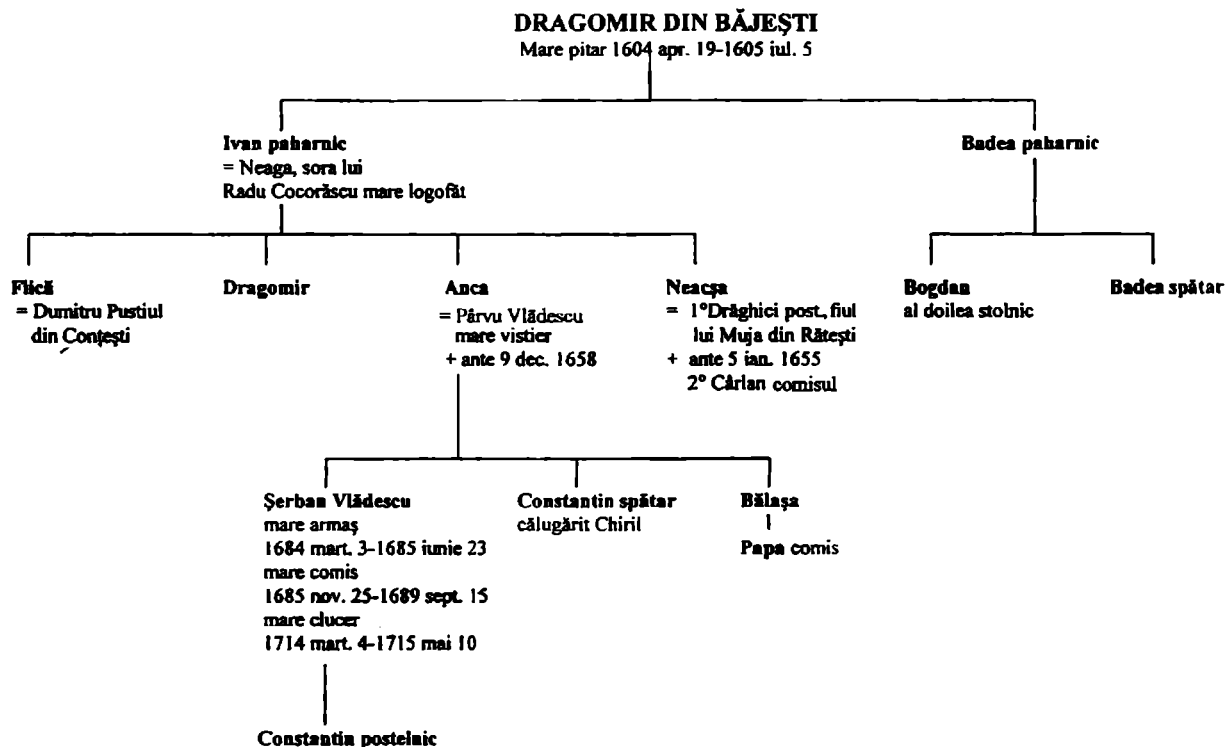
În privința ctitorului bisericii Băjești I acesta ar putea fi Dragomir mare pitar de la ai cărui descendenți Mareș a cumpărat satul Băjești. Puțin cunoscut, Dragomir din Băjești a fost dregător al Radu Șerban (mare pitar 1604 aprilie 19 - 1605 iulie 5) cu care a plecat în pribegie, iar la 20 iulie 1614 apare ca martor la Tyrnau³.

Sat de moșneni, Băjeștiul și-a pierdut treptat libertatea ajungând în stăpânirea unor boieri din zonă. Dacă în secolul al XVI-lea numărul celor care cumpără în Băjești este mic, începând cu secolul al XVII-lea, ca urmare a aplicării unui regim fiscal apăsător, moșnenii sărăcesc și sunt nevoiți să se vândă cu delnițele lor.

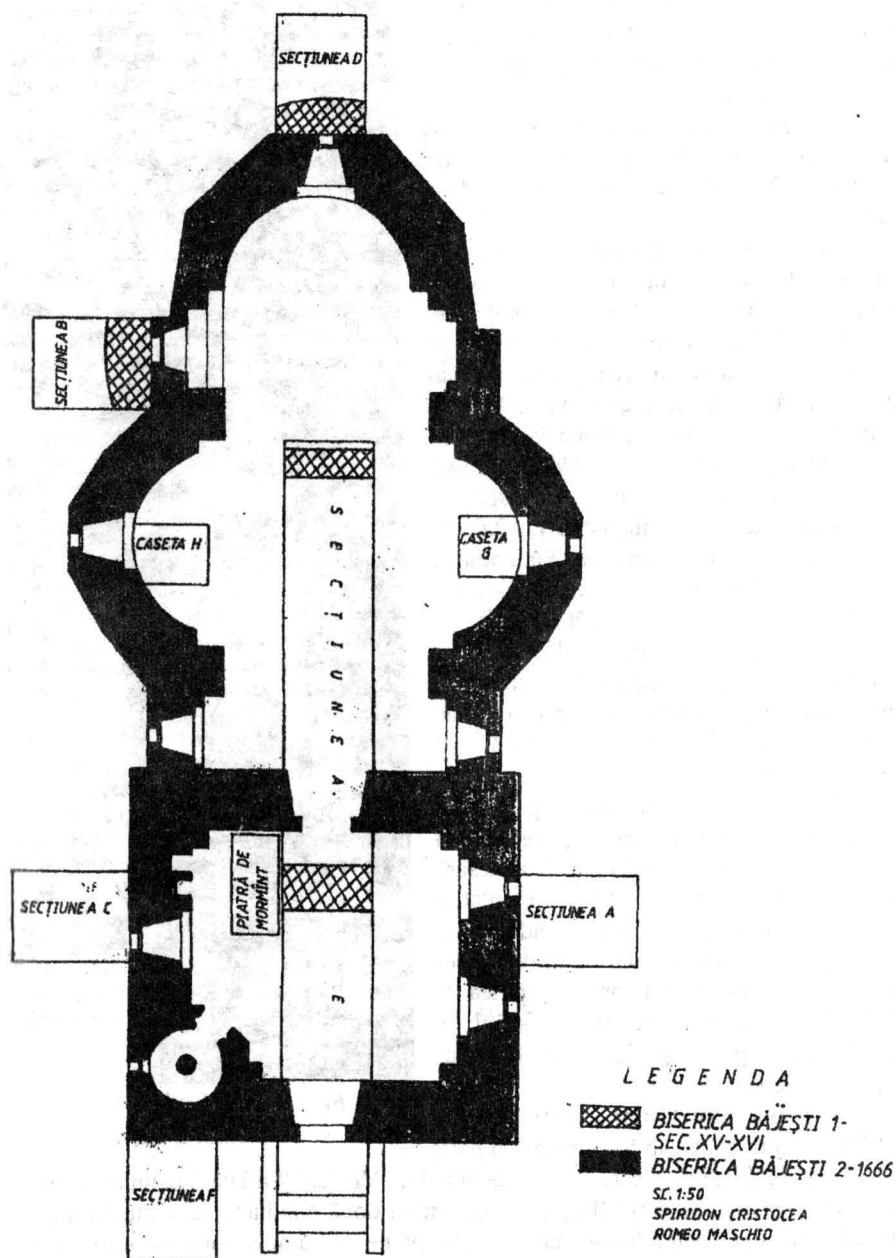
După ce au „umblat din boier în boier și pe la toți dregătorii“, moșnenii din Băjești s-au vândut lui Dragomir mare pitar, pentru 28800 de aspri, domnitorul Radu Șerban întărind acestuia, la 19 aprilie 1604 noua proprietate. În afară de asprii tocmiți, timp de trei ani, până la vremea creșterii pe „răboj“, Dragomir mare pitar a plătit vânzătorilor birurile și dăjdiile lor.

Acest „Dragomir din Băjești“, boier puțin cunoscut, va fi avut și el curtea și biserica sa, lăcaș pe care, probabil, Mareș l-a demolat și în locul lui a construit prețiosul său edificiu ecleziastic.

³ Pentru Dragomir din Băjești vezi: Nicolae Stoicescu, *op. cit.* p. 170.

ARBORE GENEALOGIC ÎNTOCMIT DE SPIRIDON CRISTOCEA

Biserica Curții de la Băjești, 1666
Cercetări arheologice, 1994

Cercetările arheologice au furnizat date și despre biserica lui Mareș, confirmând și ele măiestria meșterului zidar Dragomir.

Prețuindu-l pe Dragomir, Mareș a permis pictarea chipului lui pe peretele de apus al pronaosului, fiind primul portret de meșter care apare în pictura murală din Țara Românească (Fig. 5).

Dacă constructorii bisericii Băjești I au așezat fundațiile pe piloți de lemn, Dragomir a prevăzut noul lăcaș cu fundații late și adânci, din bolovani de râu și fragmente de cărămidă, prinși cu un mortar foarte dur. În Secțiunea A, fundația, care este mai lată decât elevația cu circa 10 cm, are talpa la -2,10 m față de nivelul actual de călcare. Zidul despărțitor dintre naos și pronaos, care sprijină turla clopotniță, are talpa fundației la -2,68 m față de nivelul actual de călcare. Fundația se lărgeste treptat ajungând ca pe fundul șanțului să fie mai lată cu circa 36 cm decât elevația.

În afară de cercetarea bisericii, în 1995-1996 am efectuat săpături arheologice și în curtea boierească, investigații care trebuiau să se desfășoare în toată incinta, însă, din păcate, s-au oprit după doi ani.

Una din problemele pe care constructorul și stăpânul curții au trebuit să o rezolve a fost găsirea sursei de apă necesară nevoilor zilnice. Situarea curții pe un platou mai înalt, unde apa se afla la mare adâncime, făcea ca săparea unui puț să nu fie mijlocul cel mai eficient. De asemenea, apa nu putea fi adusă din Valea lui Băj, pentru că pârâul de aici seacă când nu plouă, și nici din râul Brăția, care este prea departe.

În timpul cercetărilor arheologice din 1995-1996 am interceptat în Secțiunea F o parte din cele două conducte prin care se aducea apa din „Vistieria” aflată într-un punct înalt la o oarecare distanță de curte (Fig. 6). Existența a două conducte se poate datora fie faptului că una singură nu aducea cantitatea de apă necesară nevoilor zilnice, fie că ele se alimentau sau se vărsau în puncte diferite. Spre ultima explicație pledează și faptul că în capătul de sud al secțiunii cele două conducte se depărtează, una alimentând, probabil, curtea și cealaltă, probabil, biserica.

În general, cele două conducte, se aseamănă între ele, însă la una tuburile sunt mai mari, iar la cealaltă mai mici. Tuburile sunt făcute din ceramică, de culoare roșcată,

Fig. 5. Dragomir, zidarul
Conacului Băjești

au formă cilindrică, unul din capete fiind mai subțire pentru a putea fi introdus în capătul mai larg al celui din față.

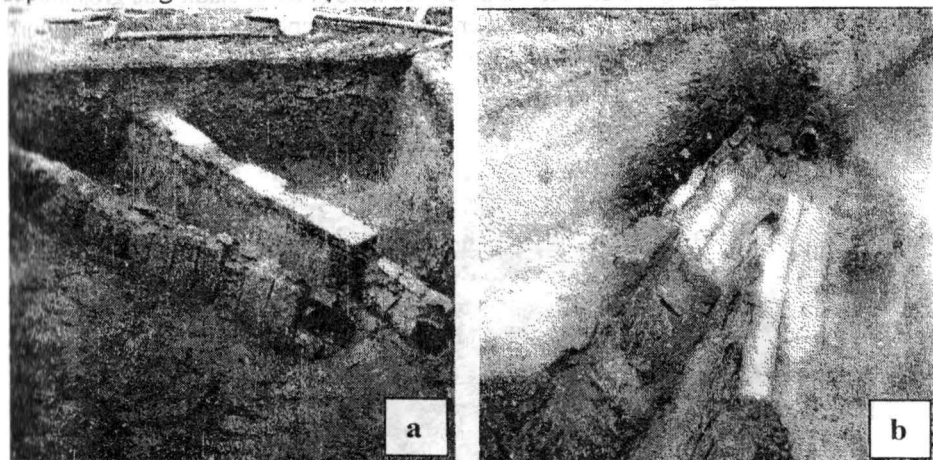

Fig. 6. Secțiunea F. Conducele de aducțiune a apei: a) vedere din nord-est
b) vedere din sud-est, după demontarea parțială

Pentru a realiza conducta, constructorii au săpat mai întâi șanțul al cărui fund se afla la - 0,70 m față de nivelul actual de călcare. După ce au turnat un strat de mortar au așezat un rând de cărămizi, la Conducta mare dispuse de-a lungul șanțului, iar la cea mică de-a latul lui, după care au înșirat tuburile asamblându-le între ele. Pentru a proteja conducta au turnat mortar peste tuburi și apoi au așezat cărămizi dispuse în două ape. La Conducta mare, tot pentru protejarea ei, au mai înșirat un rând de cărămizi în vârful celor dispuse în două ape.

Conducele își vărsau apa într-o fântână aflată, desigur, în incinta curții de unde printr-o altă conductă trebuia să fie deversată ori în Valea lui Băj ori în alt loc. Este greu de spus cât timp a funcționat acest sistem pentru că tuburile erau pline cu nisip. Importanța acestui sistem de aducțiune a apei a fost mare pentru stăpânii ansamblului de la Băjești din moment ce la fântână, care fără îndoială a fost o realizare tehnică deosebită, au montat o pisanie din piatră, document epigrafic ce ne furnizează știri prețioase privind istoria curții și a proprietarilor ei (Fig. 7). Numai cercetări arheologice ample pot depista locul unde era amplasată fântâna și modul cum era realizată.

Unul din locurile unde am efectuat cercetări arheologice a fost colțul de sud-vest al curții unde, sub un nuc destul de mare, fragmente de ziduri dispuse perpendicular pe zidurile de sud și vest ale incintei închideau un spațiu umplut până la circa 1 m înălțime cu pământ, moloz, fragmente de cărămidă ș. a.

Considerând că trasarea unei secțiuni nu este indicată într-un loc unde umplutura s-ar fi surpat continuu, am procedat la golirea spațiului închis de zidurile existente. Cu excepția porțiunii din jurul nucului, aflat chiar în colțul de sud-vest, am golit până la pardoseală tot spațiul de umplutura care se depusese în decursul anilor. În urma acestei operațiuni a fost descoperită cea mai mare parte a construcției aflate aici, reconstituindu-i planul și datând-o (Fig. 8). Plasând-o în colțul de sud-vest,

constructorii au folosit zidurile de incintă ca pereți de sud și de vest ai clădirii. Dacă zidul de incintă are grosimea de 0,65 m, pereții de nord și est ai clădirii au grosimea de 0,50 m. Construcția edificată în acest colț era de formă dreptunghiulară, orientată nord-sud, dimensiunile în exterior fiind de 8,60 m x 4,50 m.

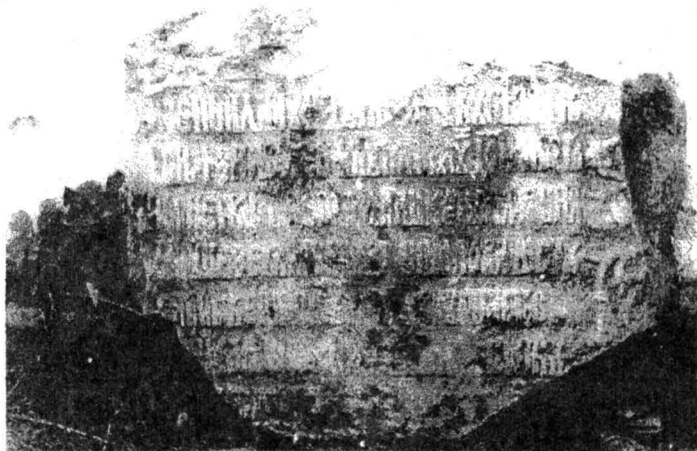

Fig. 7. Pisania fântânii Curții de la Băjești, 1661-1662 iulie 20

În interior încăperea era pardosită cu cărămidă (27 cm x 13 cm x 4 cm), iar în exterior de-a lungul peretelui de est a fost surprins un fragment dintr-un pavaj tot din cărămidă. La un moment dat, spațiul interior a fost despărțit printr-un zid de cărămidă (grosimea - 0,30 m) orientat est-vest, care nu se țese cu pereții de est și vest, formându-se astfel două compartimente. Peretele de est prezintă două goluri, reprezentând desigur locul unde au fost amplasate ușile. Ca și pereții de sud și vest ce fac parte din zidul de incintă, pereții de nord și est sunt făcuți din bolovani de râu în casete de cărămidă. Această tehnică, ca și faptul că pereții de nord și est sunt țesuți cu zidul de incintă, datează clădirea în secolul la XVII-lea, fiind construită tot de Mareș.

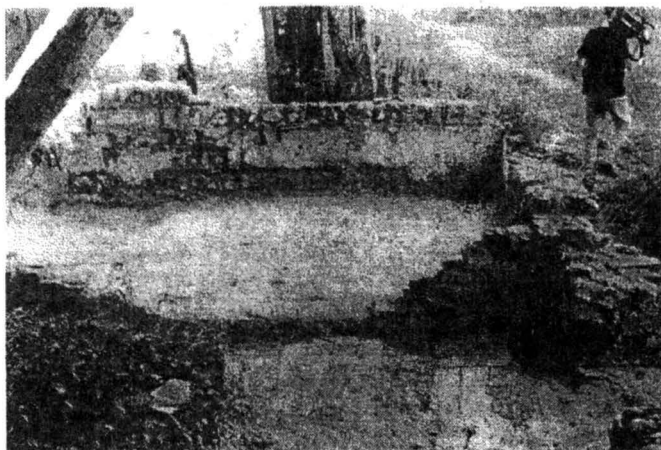
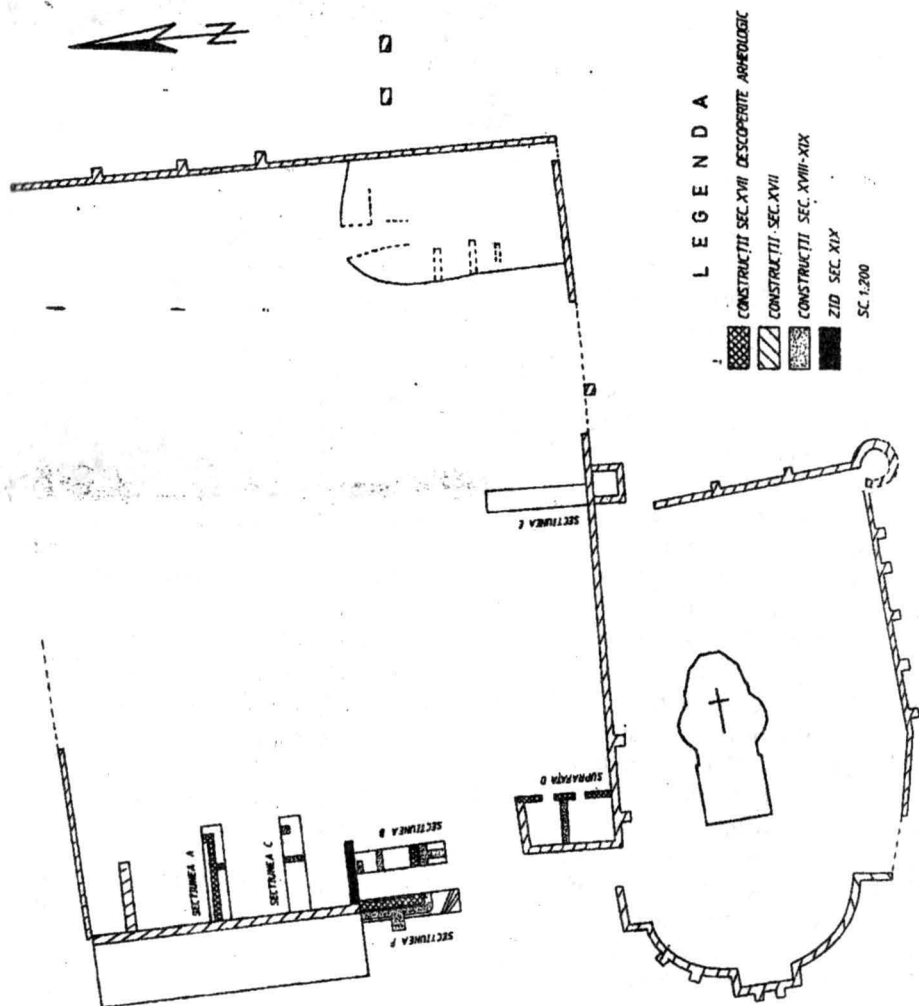

Fig. 8. Camera de nord a „Bucătăriei” Curții de la Băjești, sec. XVII

Curtea de la Băjești, județul Argeș
Cercetări arheologice, 1995-1996

Pentru a vedea cum se făcea accesul la turnul pătrat, am trasat în curte, în dreptul lui, Secțiunea E (7,50 m x 1,50 m), perpendiculară pe zidul de incintă. Cercetările au pus în evidență existența unor fundații din cărămidă, una perpendiculară și adosată zidului de incintă (grosimea - 0,90 m) și alta paralelă cu el (grosimea - 0,72 m). Aflate la mică distanță sau lipite de zidul de incintă aceste fundații susțineau, probabil, drumul de strajă către turnul pătrat. În spațiul dintre aceste fundații și zidul de incintă, de la -0,60 m până la -1,20 m, au fost aruncate ca într-o groapă fragmente de farfurii de porțelan, ceramică, oase de animale ș. a. După restaurarea fragmentelor de porțelan au fost întregite două farfurii datând din secolul al XIX-lea. Ele au pe fund inscripția „Lindner venețian scenery stone China W. B.“, (Fig. 9) iar pe față sunt decorate cu un desen ce reprezintă un ansamblu de clădiri în mijlocul unui parc prin care se plimbă persoane în grup.

În carourile 3-7 ale secțiunii, între -0,65 m și -1,25 m, au fost descoperite fragmente de olane și de cahle. Olanele făcute din ceramică, culoare roșcată, au servit fie la acoperirea turnului pătrat, fie a altei clădiri din apropiere.

Cahlele, lucrate din pastă omogenă și bine frământată, au fost arse în cuptoare obișnuite, după procedeul arderii oxidante, căpătând astfel o culoare roșcat cărămidie. În privința formei, ele aparțin tipului dreptunghiular cu fața plină, modelate cu tiparul.

După motivul decorativ și după smalțul care a fost aplicat pe ele se disting două categorii: cahle smălțuite în portocaliu având în câmp un călăreț cu calul în plin galop și cahle pe care a fost aplicat un smalț de culoare verde închis ce au ca model un bărbat așezat sub un baldachin. Chiar dacă din ultima categorie s-au recuperat mai multe fragmente ele aparțin mai multor exemplare astfel că nu s-a putut întregi nici o cahlă. În schimb, fragmentele din prima categorie aparțin unei singure cahle (24 cm x 20 cm) și are ca motiv decorativ - călărețul (Fig. 10).

Cea de a treia zonă supusă cercetării arheologice a fost partea de nord a laturii de vest, unde se mai păstrează zidul de incintă. Folosind acest zid ca perete de est, conducerea C.A.P.-ului a mai ridicat încă trei pereți realizând astfel un grajd al cărui acoperiș într-o singură apă avea panta est-vest. În Secțiunea A (9,50 m x 2 m) a fost descoperită fundația și o parte din elevația unui zid (lungimea în exterior - 8,80 m) orientat perpendicular pe zidul de incintă care în capătul de est al secțiunii se îndrepta spre nord. Zidul (lățimea - 0,70 m) avea fundația (înălțimea - 0,45 m) din bolovani de râu prinși cu mortar, iar elevația din bolovani de râu în casete de cărămidă. Această tehnică de construcție ca și faptul că ea se țese cu zidul de incintă datează fundația tot în secolul al XVII-lea.

Fig. 9. Farfurie de porțelan, sec. XIX

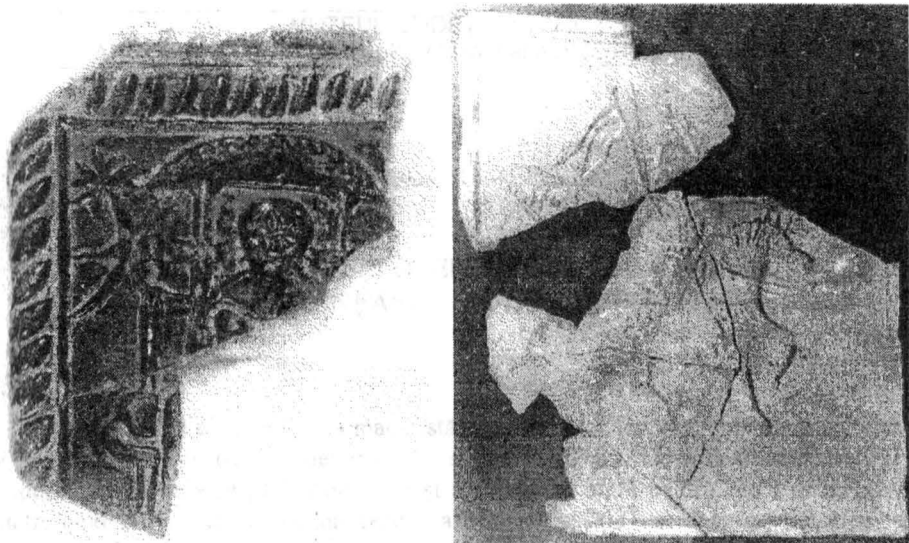

Fig. 10. Fragmente de cahle descoperite la Curtea din Băjești, sec. XVII

Încăperea de aici, a cărei destinație nu o cunoaștem, avea peretele de vest format din zidul de incintă, cei de sud și est - din zidul descoperit în secțiune, iar cel de nord, probabil, din zidul care este și astăzi în picioare dispus perpendicular pe cel de incintă (Fig. 11).

În Secțiunea F, în care a fost surprinsă conducta de aducțiune a apei pe care am prezentat-o mai înainte, a fost descoperită fundația zidului de incintă care în această zonă a fost demolat. Pentru a întări rezistența zidului de incintă, fundația a fost dublată la un moment dat cu o centură din cărămidă (lățimea - 0,62 m, înălțimea - 0,50 m) susținută și de un contrafort din bolovani.

Fig. 11. Fragment fundație, sec. XVII

Cercetările arheologice de la Băjești, chiar dacă au fost sumare ne-au furnizat date importante despre arhitectura laică și ecleziastică din secolul al XVII-lea.

MANIFESTĂRILE ȘI EFECTELE EPIDEMIILOR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

RADU ȘTEFAN VERGATTI*

Problema epidemiilor, a manifestării și efectelor lor, i-a frământat, îi frământă și-i va frământa pe oameni deoarece nu a fost rezolvată. Dovadă în acest sens este imposibilitatea de a se găsi o definiție și o soluție salutară pentru cea mai ucigătoare dintre epidemii - ciuma¹ - și, mai recent, a incapacității de a se opri manifestarea celui mai recent flagel - SARS (sindrom acut respirator sever)².

În cazul de față mi-am propus să discut ce s-a întâmplat în secolul al XVII-lea, în Țara Românească din punctul de vedere al epidemiilor.

Teritoriul Țării Românești a rămas neschimbat în tot lungul secolului al XVII-lea. Se poate afirma chiar că a avut aceeași întindere din veacul al XV-lea până în ultima parte a celui de-al XIX-lea. Dacă în unele momente istorice i s-au adăugat feude sau domenii mănăstirești din Transilvania - cum a fost cazul mănăstirii Sâmbăta în anii domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) - acestea nu au modificat dimensiunea spațiului locuit de poporul român.

M-am oprit asupra secolului al XVII-lea, deoarece pentru anii cuprinși în el sunt cele mai numeroase date referitoare la epidemii. Am înțeles și înțeleg prin secolul al XVII-lea perioada istorică atribuită lui. Ca urmare, încadrez acest veac între limitele cronologice cuprinse între două evenimente semnificative pentru istoria României: asasinarea domnului Mihai vodă Viteazul (1601) și instaurarea domniilor fanariote (1716)³. În consecință, înlătur din discuție încadrarea veacului între limitele pur matematice (1601 - 1700)⁴, care ar rupe domnia lui Constantin vodă Brâncoveanu și ar duce la imposibilitatea înțelegerii dinamicii istorice.

În lungul secolului al XVII-lea istoric populația Țării Românești a evoluat în

* Universitatea „Valahia”, Târgoviște.

¹ Cf. dr. Jemi-Noel Biraben, *L'Homme et la peste en France et dans les pays européens méditerranéens*, vol. I, Paris-La Haye, 1975, p. 50 și urm.; Fernand Braudel, *Les structures du quotidien*, vol. I, *Le possible et l'impossible*, Paris, 1979, p. 61 și urm.

² Cf. Michael D. Lemonick, *Should we be Scared?*, în „Time”, April 14, 2003, p. 54-57; Sarah Schaefer, Fred Ouellet, *How to make a Virus*, în „Newsweek”, The International Newsmagazine, April 21, 2003, p. 52-54.

³ Aceeași discuție am prezentat-o în comunicarea *Populația și confesiunile din orașul Câmpulung Muscel în secolul al XVII-lea în scrierile căldătorilor străini*, la Sesiunea de Comunicări Științifice a Muzeului Municipal Câmpulung, 17 octombrie 2003.

⁴ În acest mod încadrează veacul al XVII-lea Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *Cavalerii Apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, București, 1993, p. 76-120.

mod sinuos dar totuși, în final, a progresat. La începutul secolului al XVII-lea, în 1601-1602, în Țara Românească erau 2.100 sate, fiecare având, în medie, 50 case. La finele perioadei, în jurul anului 1715, existau circa 2.800 sate, cu o medie de 100 case fiecare⁵. Un calcul simplu, folosindu-se indicii normali din demografia istorică, demonstrează că la începutul perioadei erau în Țara Românească 525.000 oameni în mediul rural și 10.000 în mediul urban, iar la finele ei viețuiau pe același pământ 700.000 suflete în sate și 12.000 în orașe.

O comparație cu sporul demografic din Europa Occidentală exclusiv zona Mediteraneană, arată că ritmul de creștere al populației în Țara Românească a fost ceva mai lent⁶. În Europa Occidentală ritmul a fost de circa 70%⁷, în timp ce în Țara Românească s-a limitat la 33,33%.

Cauzele care au determinat ritmul mai lent în evoluția populației au fost complexe: invazii ale armatelor străine, războaiele, calamități naturale, venirea norilor de insecte distructive, epidemiile. Ultimele au avut rolul cel mai nociv pentru viețile umane. Dintre epidemii este pomenită una singură: ciuma. Sub acest nume generic sunt cuprinse toate epidemiile care au vagabondat în Țara Românească în secolul al XVII-lea. Situația nu a fost singulară. Ea a existat în toată Europa Apuseană și în China⁸. Nici acolo noțiunile de terminologie medicală nu erau clare. În consecință, voi întrebuința pentru epidemii termenul generic de ciumă, iar când voi avea posibilitatea voi face deosebiri între epidemii.

La 13 septembrie 1603 demnitarul polon Jan Potocki i-a scris regelui său Zygmunt al III-lea Vasa (1587-1632) că ciuma, după ce s-a plimbat prin Moldova, a ajuns în Țara Românească unde a făcut numeroase victime⁹. El a fost confirmat de un hrisov tardiv din anul 1647. Grămăticul a scris că în zilele domniei lui Radu Șerban (1601; 1602 -1611) „s-a întâmplat moarte lui Părvu, și mamei lui, Neacșa, și mătușii sale, Stana și cu trei fii ai lui de ciumă”¹⁰.

Condițiile de manifestare a epidemiei, de altfel ca și ale celorlalte, au fost propice deoarece atunci în Țara Românească era o populație slăbită de foamete. Ea era înfometată în urma invaziilor pustiitoare ale turco-tătarilor care au cutreierat localitățile românești după asasinarea lui Mihai vodă Viteazul, în timpul domnilor slabi care i-au urmat.

Ele au fost concomitente cu alte răutăți care s-au abătut asupra ogoarelor și pădurilor: invaziile norilor de lăcuste, de cărăbuși și ale hoardelor de șobolani și alte rozătoare.

Un alt hrisov atestă o nouă manifestare a epidemiei. La 12 martie 1637 un oarecare Nedelcu a dat cumnatului său Gligorie un pogon de vie în dealul Săsenilor (Buzău) unde, în casa fratelui său Tudor, s-a îngrijii și s-a ocupat de înmormântarea

⁵ Cf. Lia Lehr, *Factori determinanți în evoluția demografică a Țării Românești în secolul al XVII-lea*, în „SMIM”, 7, 1974, p. 163-164; Louis Roman, Radu Ștefan Vergatti, *Studii de demografie istorică românească*, București, 2002, p. 25-30.

⁶ Cf. Pierre Chaunu, *La civilisation de l'Europe des Lumières*, vol. I, Paris, 1971, p. 65 și urm.; F. Braudel, *op. cit.*, p. 22 și urm.

⁷ Cf. P. Chaunu, *op. cit.*, p. 63 și urm.

⁸ Cf. F. Braudel, *op. cit.*, p. 81 și urm.

⁹ Cf. Hurmuzaki, *Documente privind istoria românilor*, Supl. II, vol. II, doc. CXLIX, p. 298.

¹⁰ Cf. L. Lehr, *op. cit.*, p. 189.

soției fratelui său și a copiilor ei care au murit de ciumă¹¹.

Câțiva ani mai apoi, între 1658-1664, a fost pomenită o manifestare cumplită a epidemiilor în Țara Românească. Aceasta a fost vizitată din nou de ciumă, sosită în bagajele armatelor prădalnice a turco-tătarilor care trebuiau să înăbușe răscoala condusă de domnul Mihnea al III-lea Mihail Radu (1658-1659)¹². Călugărul misionar minorit conventual ofician Gabriel Tomasij a înregistrat că, în condițiile existenței unei populații slăbite de foamete, în 1658, a reapărut ciuma. Ca urmare în orașul Câmpulung Muscel au mai rămas 48 case de catolici. Numărul de case nu impresionează. În întreg secolul al XVII-lea în orașul muscelean au fost înjur de 40 case de catolici. Izbitoare este afirmația că acolo mai trăiau foarte puțini catolici, deoarece mulți muriseră de ciumă¹³. Misionarul catolic era îngrijorat deoarece astfel scădea atât posibilitatea bisericii de a aduna bani, precum și forța de muncă din întreaga Țară Românească.

Molima de atunci a fost atât de puternică, încât s-a imprimat în memoria colectivă, de unde a fost preluată de cronicarii locali. Astfel, în cronică anonimului cantacuzin s-a păstrat următoarea relatare: „Văzând Dumnezeu atâtă nebuni ce făcuse rumânii și cum nu să. mai întorc să-și plângă păcatele și să facă pocăință, nu se mai putu răbda, ce trimise judecată și caznă, întâi, robii, a doaoa ciuma 3 ani, a treia fomete mare în 2 ani, a patra multe boale și nevoi grele și în tot chipul bube“....„Iar Dumnezeu au secerat de tot feliul de oameni, iar ca la ceata dorobanților, nici, la unii. Ales la 2 oraș, Târgoviștea și, Bucureștii, făcându-se moarte nespūsă. Că, adevăr, la aceste 2 târguri era spurcăciuni multe de voe și asemănară Sodomului și Gomorului...“¹⁴.

La rândul său, cronicarul partidei boierești adverse, Radu Popescu, a redat același eveniment cu vorbe proprii: „pe aceea vreme fiind multe răzmirițe de oști, s-au făcut foamete mare în țară și pentru că se mâniașe Dumnezeu pe rumâni de atâtea, nebunii, și morți ce făcuse, au trimis și ciumă de murea foarte rău“¹⁵. Și în documentele vremii, într-un limbaj mai sec, s-au înregistrat efectele ciumei provocatoare de moarte, foamete și antropofagie¹⁶. La 10/20 septembrie 1661 bailul venețian Ballarino îi scria dogelui, pentru a-l informa, că Țara Românească și Moldova erau atât de pustiite de ciumă, încât bărcile destinate transportării de alimente către Constantinopol, ce coborau pe Dunăre către Marea Neagră, au fost oprite la hotare din cauza morții barcagiilor și a stăpânilor lor¹⁷.

Interesul a fost atât de mare pentru venețieni deoarece pe de o parte erau interesați în aprovizionarea cu alimente a Istanbulului, pe de alta datorită faptului că

¹¹ Idem, p. 190.

¹² Până în momentul de față, consider că cea mai bună lucrare despre acest voievod rămâne Al. Ciorănescu, *Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu) 1658-1659*, București, 1936, *passim*.

¹³ Cf. *Călători străini despre țările române*, col. publ. de M. Holbau, M. M. Alexandrescu - Dersca Bulgaru, I. Cernovodeanu, vol. VII, București, 1980, p. 129.

¹⁴ *Istoria Țării Românești. 1290-1692. Letopiseșul Cantacuzinesc*, publ. de Constant Grecescu, București. 1960, p. 147.

¹⁵ Cf. *Radu Popescu vornicul. Istoriile domnilor Țării Românești*, publ. de Constant Grecescu, București. 1963, p. 126.

¹⁶ Cf. L. Lehr, *op. cit.*, p. 172-173; Gh. I. Georgescu, *Foametea din 1660 în Țara Românească*, în „RIR“, 16, 1946, fasc. 4, p. 357; I. C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Cantacuzino*, București, 1919, p. 56, doc. 192.

¹⁷ Cf. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. V/2, doc. CXXXIV, p. 87; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 128.

epidemia din Țara Românească putea circula spre vest în valuri care amenințau din nou Europa Occidentală. În acest sens, nu cred că trebuie să se omită că în anul 1660 ciuma venită din Țara Românească a poposit un timp în Țara Bârsei unde l-a ucis pe judele Brașovului¹⁸. În continuare a pătruns în Europa Occidentală, manifestarea ei violentă fiind impresionantă prin apariția în 1664-1665, la Londra, a „mariei ciume”¹⁹.

Puțini ani mai târziu, între 1675-1678, a reizbucnit din nou flagelul „morții negre”. Radu Popescu în cronica sa a inserat că „aicea în țară erau lăsați caimacami Stan vornicul, Radul Crețulescul, Vlăcul visitier, cărei fungind den loc în loc de frica ciumii (că într-acea vară era în toată țara), i-au găsit Hrizea vistier pa caimacamii(...) Iar despre toamnă viind și Duca vodă de la oaste, necutezând să meargă la București pentru ciumă, s-au dus la Cocorăști; acolo până la Bobotează au șăzut; decii s-au dus la București, că se potolise ciuma”²⁰.

Stolnicul Constantin Cantacuzino a înregistrat evenimentele, arătând că la 12 septembrie 1677 „zidiam și lucrăm la mănăstire”²¹ de boala ciumei și murind și den zidari, unul, noi apoi, dând loc urgii, am fugit de acolo la 16 ale lui septembrie...²².

Într-un hrisov din 7 mai 1678 grămaticul a inserat o întâmplare tipică pentru reacția oamenilor din secolul în fața ciumei: Stanciu și Crăciun, fiii lui Stan din Bănulești (Buzău), și-au vândut partea lor de ocină lui Tudor logofăt pe 10 taleri „pentru că la nevoia noastră și la lipsa noastră el ni-au căutat. Iar feciorii noștri, au văzut că slăbim și ni ajunge boala de ciumă ni-au nepustitu să ne mănșe căinii și au fugit”²³.

Este o situație plină de tragism: copiii înspăimântați nu s-au mulțumit cu simpla alungare a părinților bolnavi, ci au mers până la exterminarea acestora, asmuțind câinii asupra lor...

Ambasadorul venețian la Viena, Francesco Michele, îl informa pe doge la 1 decembrie 1648 că în Țara Românească și în Transilvania apăruse ciuma²⁴. Probabil efectele ei erau devastatoare dacă, prin sistemul de comunicare de la gură la ureche, se transmisese rapid și exact consecința manifestării molimei. Epistola solului din capitala Imperiului habsburgic arată că exista un sistem de observație și supraveghere în legătură cu manifestările epidemiilor care puteau provoca mult rău.

În ultimii ani ai domniei lui Șerban Cantacuzino (1678-1688), între 1684-1686 și apoi, în primii ani ai domniei nepotului său Constantin Brâncoveanu, între 1691-1692, ciuma s-a manifestat din nou năpraznic, în Țara Românească. Ea a fost, probabil, un „dar” al armatelor turco-tătare. Acestea au străbătut și ocupat temporar pământul românesc în primul rând în urma eșecului suferit la Viena (11-12 septembrie 1683)²⁵ în al doilea rând după ce înfrânseseră armatele generalului imperial Donat Heissler.

¹⁸ Cf. Paul Binder, *Ciuma în secolul al XVII-lea*, p. 56.

¹⁹ Cf. Daniel Defoe, *Journal de l'année de la peste*, trad. în lb. franceză de J. Aynard, Paris, 1943, passim.

²⁰ Cf. Radu Popescu, *op. cit.*, p. 163.

²¹ Se referă, probabil, la mănăstirea de pe Mostiștea, ctitorită în parte de stolnic.

²² Cf. L. Lehr, *op. cit.*, p. 191.

²³ Idem, p. 111.

²⁴ Cf. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. IX/1, doc. CCCXV, p. 289.

²⁵ Pentru eșecul otomanilor la asediul Vienei, v. R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *Puncte de vedere asupra participării lui Șerban vodă Cantacuzino la asediul Vienei (1683)*, în *Românii și asediul Vienei, 1683, Culegere de studii*, București, 1983, p. 25-34; Mircea Soreanu, *Marii viziri Köprülü (1656-1710)*, București, 2002, p. 158-165.

Tot în anii domniei lui Brâncoveanu, între 1697-1698, ciuma s-a manifestat de mai multe ori cu violență. Cronicarul Radu Greceanu a consemnat că domnul Constantin Brâncoveanu a stat cu „domnia în Târgoviște de la 9 zile ale lui decembrie... 1697... de vreme ce încă nu se potolise boala ciumei ce era atunci în București”²⁶.

Un document din 3 aprilie 1698 confirmă cele scrise de cronicar. Popa Atanasie din Râmnic vindea episcopiei din acel oraș o ocină și o „viișoară la Olteni” pe 100 taleri, din care 20 au fost datorati pomenii a șapte persoane, deoarece se întâmplase „unchiului său Tănase diaconul și fratelui acestuia și toată casei moarte năpraznică de ciumă de au murit toți de n-au rămas nime dintr-înșii, fără de cât o copilă mică”²⁷.

Un staroste de negustori, Șerban, într-o însemnare pe un manuscris religios, a consemnat că din anul 1705, în Țara Românească, a izbucnit din nou ciuma. Ea a ținut toată vara și toată iarna și a pierit „mult norod de ciuma”²⁸.

După acesta, amintitul cronicar Radu Greceanu a consemnat că în anul 1706 a revenit hoinara ciumă. Constantin Brâncoveanu a sosit la București, în ziua de 25 mai 1706. A stat puțin timp în capitala țării, căci a izbucnit o nouă molimă... „iar pentru frica aceea a bolii, mai de timpuriu din București s-au rădicat și sosit la Mogoșoaia, satul Mării Sale, mergând și zăbovind-se câteva zile... a mers la Târgoviște la iunie 25...”²⁹. Domnul a stat acolo întreaga toamnă, temându-se de ciumă „dă vreme ce în București se înmulțise boala ciumii și împrejurul orașului”. Brâncoveanu a rămas la Târgoviște până la 1 martie 1707 când „s-au curățit de istov smolirea boalei. Abia atunci au purces... la satele Mării Sale Potlogi, Mogoșoaia” și „la martie 5 zile” a revenit la scaunul din București²⁹.

Hrisovul din 22 martie 1707 arată cum mama decedatului Dumitrache calfa cerea despăgubiri de la Gheorghe, vătaful de brașoveni pentru prăvălia fiului său care îi fusese încredințată în București în timpul molimei de ciumă³⁰. Este o confirmare clară a manifestării epidemiei și a pieirii unei părți a orașenilor.

Ciuma s-a reîntors în 1708. Din nou, Radu Greceanu, care ținea un fel de jurnal al faptelor domnului, a însemnat că la 5 mai 1708 „întâmplându-se boala ciumii a se înmulți în București, nimic n-au mai zăbovit”. Brâncoveanu a plecat în satul Mogoșoaia, de acolo la Potlogi, „apoi la scaunul Târgoviștii...” unde a ajuns în mai 14 (1708)³¹. La câteva luni mai târziu, la 14 septembrie 1708, János Pápai, solul principelui transilvan Rákóczi a notat în Jurnalul său că la Giurgiu băntuia o ciumă puternică. Ea a ucis, în câteva zile, șase mii de oameni³², cifră desigur exagerată.

Domnul Țării Românești a putut să revină în București abia la 19 noiembrie 1709, când nu a mai fost nici un pericol pentru el și familia sa. Până la sfârșitul domniei lui Constantin vodă Brâncoveanu (15 august 1714), nu au mai fost atacuri notabile ale molimei. Dacă au apărut, au fost izolate, de mici proporții, neremarcându-se în

²⁶ Cf. Radu Logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*, publ. de Aurora Ilieș, București, 1970, p. 122.

²⁷ Cf. L. Lehr, *op. cit.*, p. 176.

²⁸ Cf. Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, 1975, p. 171.

²⁹ Cf. Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 158, 160-161.

³⁰ Cf. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XV/2. doc. MMDCCCLVI, p. 1516.

³¹ Cf. Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 169.

³² Cf. *Călători...*, col. cit., vol. VIII, București, 1983, p. 232.

documente sau în cronici, căci autorii lor erau preocupați în acele momente de alte evenimente care frământau Sud Estul Europei.

În anul 1716, în luna octombrie, când trupele Imperiului Habsburgic au pătruns în țară pentru a-l aresta pe domnul fanariot Nicolae Mavrocordat, au găsit o populație din nou lovită de ciumă³³. Dar cum, în cazul de față, m-am oprit cu discuția în momentul instaurării domniilor fanariote, las tratarea molimelor din secolul al XVIII-lea în sarcina viitorului.

Pot conchide acum:

În Țara Românească întreg secolul al XVII-lea, secolul istoric, a fost bântuit de flagelul ciumei. Datorită sărăciei izvoarelor nu am putut stabili o periodicitate a manifestării epidemiilor.

Izvoarele au permis numai înregistrarea manifestării molimei.

Nu s-a putut și nu se poate face o estimare a pierderilor cantitative din rândurile populației. Excepție face însemnarea solului János Pápai, care a notat pieirea șase mii oameni în Giurgiu, în anul 1708. Cifra - neîndoielnic - este exagerată dacă se ține seama de proporțiile orașului, de raportarea lui la alte orașe ale Țării Românești.

Modul de apărare al oamenilor, de altfel ca în toată Europa, a fost fuga din fața ciumei și instituirea carantinelor. Ca urmare, una din cauzele bejeniei în Evul Mediu trebuie căutată în manifestarea epidemiilor, nu după cum au susținut istoricii marxisti în exclusiv teama de măsurile domniei, ale bisericii și ale boierilor.

Ciuma a lovit mai ales orașele, unde erau mari aglomerări de populație, așa cum a fost cazul Bucureștilor.

³³ C f. Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. VI, doc. XC. p. 162.

O GENEALOGIE A UNOR FAMILII BOIEREȘTI ARGEȘENE OGLINDITĂ ÎNTR-UN DOCUMENT DIN SECOLUL AL XVIII-LEA

SPIRIDON CRISTOCEA^{*}

La 20 iulie 1820 boierul argeșean Dumitrache Tigveanu a alcătuit o „însemnare“ a boierilor Rătești¹, Cărpinișani², Furduiești³ și Călinești⁴ care „dintr-un om să trage“. Prima „însemnare“ sau „foaie“ despre acești boieri a fost întocmită de marele vistier Barbu Văcărescu⁵ la leatul 7256 (1747-1748), pentru ca apoi ea să fie refăcută și complectată de căpitanul Stepan Furduescu, apoi de Toma⁶, nepotul căpitanului Stepan, și cea care face obiectul acestei comunicări de Dumitrache Tigveanu care semnează manu propria. La sfârșitul „însemnării“ lui Dumitrache Tigveanu se mai află o „însemnare“ făcută de fostul mare sluger Costandin Tigveanu⁷, care a mai adăugat o serie de boieri care nu figurau în prima însemnare.

În „foaia“ lui Dumitrache Tigveanu sunt trecuți numai bărbați, numele lor fiind însoțit și de dregătoria pe care o ocupau. Nu știm cât de exactă este această genealogie, mai ales că pentru secolul al XVIII-lea și în special al XIX-lea nu s-au elaborat dicționare ale dregătorilor care au trăit și activat în aceste perioade, însă punerea ei în circuit poate servi celor interesați la cunoașterea acestor familii boierești argeșene.

^{*} Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Rătești, sat, com. jud. Argeș.

² Despre boierii Cărpinișani vezi: Paul Cernovodeanu, Irina Gavrilă, *Arhondologiile Țării Românești de la 1837*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2002, p. 72. Dintr-o hotărânicie din 1764 noiembrie 12 reiese că moșia boierilor Leurdeni din județul Muscel mergea „până în hotarul Crângureanca al Cărpinișanilor“ (Complexul Muzeal Golești, 8821/540).

³ Furduiești, sat, com. Rătești, jud. Argeș.

⁴ Călinești, sat com. Călinești, jud. Argeș.

⁵ Pe lângă dregătoriile de vel serdar, vel pitar, vel medelnicer, vel sluger, vel stolnic, vel paharnic, vel clucer, vel logofăt, vel ban și vel vornic, Barbu Văcărescu a deținut în 1742 și între 1748 și 1751 și pe cea de vel vistier (Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea. Liste cronologice și cursuri honorum*, D. G. A. S., Buc., 1972, p. 688).

⁶ În catagrafia boierilor din 1829 figurează și slugerul Toma Furduescu care avea doi băieți: „Alecui Furduescu, n. satul Bârsești, 27 ani, sluger, ... șade în Pitești, are o pereche case, o moșie și o vie“ și „Oheorghe Furduescu, n. Bârsești, 25 ani, vitori vistier, ... șade în Bârsești, are o pereche case și o moșie“ (Ioan C. Filitti, *Catagrafia oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, în „Revista arhivelor“, vol. II, 1927-1929, nr 4-5, p. 309).

⁷ În catagrafia boierilor din 1829 figurează și „Costache Tigveanu n. satul Bârsești, 30 ani, sluger, al lui Dumitrache neam, șade la Șuici Cărpiniș, are 2 perechi case și o moșie și o vie“. (Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 309).

20 iulie 1800. „Foaie” de neamurile vechi ale boierilor Rătești, Cărpenișani, Furduiești și Călinești întocmită de Dumitrache Tigveanu.

Din zile<le> Prea Înălțatului nostru domn, Ion Alecsandru Costandin Moruz⁸ vvod, dintr-al doilea domnie a Mării Sale, am găsit această foaie dă neamurile vechi ale boierilor Rătești i Cărpenișani i Furduieștilor i Călineștilor, fiindcă acești neamu dă oameni tot dintr-un om să trage, după cum va arăta în jos anume. Și această înșămănare am scos-o după o fo<a>ie făcută dă răposatu Ștepan căpitanu Furduescu, care și acea fo<a>ie iarăși după o înșămănare a d-lui răposatu Barbu Văcărescu vel vist<ier>, cu leat 7256 (1747-1748), zice și trecută în condică și întărită de dumnealui dă neamurile vechi până într-acea cercetare. Iar în foaia lui Ștepan căpitanu mai prisosăsc cele ce s-au mai născut din vechi pă cum arată și aceste foi s-au găsit la Toma sin Răducanu Furduescu, nepot lui Ștepanu căpitan. 1800 iulie 20.

Stan⁹ vel vor<ni>c, ginirile lui Radul Vodă cel Frumos, fecioru lui Vlad Vodă, după un hrisev al Mării sale cu leat 7011 (1502-1503)¹⁰ să adeverează au născut pă Bunul¹¹ vel spătar i pă Cânda¹² vel post<elnic> i pă Vintilă¹³ vel pah<aharnic> i pă Danciul.

Din Bunul spătariu să trag Știrbeștii.

Din Cânda post<elnic>, Carpenișanii.

Din Vintilă pah<aharnic>, Răteștii.

Iar Danciul au născut pă Ivașco¹⁴ vel vor<ni>c i pă Albul frate-său.

Iar Ivașco vel vor<ni>c au născut pă Ștepan v<tori> pitar i pă Luca v<e>l vist<ier> i pă Dumitrașco v<e>l sluger i pă Tudor din care sânt Călineștii.

Iar Ștepan vt<ori> pitar au eșit din Rătești și s-au mutat în Furduiești, fiind frați mulți și moșie dă cumpărătoare, și s-au făcut case și bisărică și săliște și au născut pă Mogoș v<e>l pit<ar>.

Iar Mogoș pit<ar> au născut pă Ștepan căpitan i pă Luca comis i pă Costandin post<elnic> i pă Pătrașco pah<arnic>.

Iar Luca v<e>l vist<ier> au luat pă Tudor frate-său și au eșit din Rătești, fiind ei frați mulți, și s-au mutat în Călinești moșie dă moștenire și au născut pă Pătrașco v<e>l clucer.

Iar Pătrașco v<e>l clucer au născut pă Mincul treti vist<ier>.

Iar Tudor, fratele Lucăi v<e>l vist<ier>, au născut pă Matei v<e>l clu<ce>r.

Iar Matei clu<ce>r au născut o fată anume Stanca, care au ținut-o un Ianache v<e>l sârdar, fiind și grec.

⁸ Alexandru Moruzi, domn al Țării Românești (1793 în. de ian. 4 - 1796 aug. 17, 1799 febr. 28 - 1801 oct. 8)

⁹ Acest boier nu figurează în lucrarea lui Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV-XVII*, (în continuare: *Dicționar*), Editura Enciclopedică Română, București, 1971.

¹⁰ În 1502-1503 domnea Radu cel Mare (1495-1508) și nu Radu cel Frumos, fiul lui Vlad Dracul, care a domnit de trei ori (1462 a. august 15 - 1473 noiembrie 23, 1473 decembrie 23 - 1474 a. august 10, 1474 septembrie 4 - octombrie 1-4)

¹¹ Bunul vel spătar nu figurează în *Dicționar*.

¹² Cânda vel postelnic nu figurează în *Dicționar*.

¹³ Vintilă vel paharnic nu figurează în *Dicționar*.

¹⁴ Boier ce nu figurează în *Dicționar*.

[The page contains faint, illegible handwriting, likely bleed-through from the reverse side.]

Iar Dumitrașco v<e>l sluger au rămas el în Rătești, fiind frate mai mic, și au născut pă Șarban v<e>l pit<a>r i pă Matei i pă Barbu.

Iar Șarban pit<a>r au născut pă Costandin v<tori> pit<a>r și pă Mihai v<tori> comis i pă Matei post<elnic>.

Iar Costandin vt<ori> pitar au născut pă Ioan și luându pă fata lui Nicolae post<elnic> Furduescu sin Stepan căpitan și luându moșie de zestre în Furduești s-au mutat acolo, nemai având Nicolae socră-său alți copii i fete.

Iar Mihai comisu, ce-i zic șăt<a>r, au născut pă Bănică polc<o>v<nic> za lefecii i pă Matei post<elnic> Crivăț, și săd în Mărunțiși.

Iar Matei post<elnic> au născut pă un Gligore și dă flăcău s-au călugărit și-i zic Gherasie.

Iar Matei sin Dumitrașco slug<e>r au născut o fată, anume Ilinca, care au ținut-o Ioniță comisu Tigveanu.

Comisu Ioniță Tigveanu au făcut pă Costandin post<elnic> i pă Costin post<elnic> i Gligore i Matei.

Iar Costandin post<elnic> Tigveanu au făcut pă Dumitrache i Matei, ce s-au călugărit, i pă Gligore, iar Costin post<elnic> au făcut pă Pătrache.

Iar Barbu sin Dumitrașco slug<e>r au născut pă Mihai comisu i pă Pahomie monah.

Iar Mihai comisu au născut pă Ilie log<o>f<ăt> za vist<ierie> i pă Costandin

Iar Ilie log<o>f<ă>t za vist<ierie> au născut pă Dinu post<elnic> i pă Costache.

Iar Albu, fratele lui Ivașco vel vor<ni>c, au născut pă Neagoe v<el> pit<a>r.

Iar Neagoe pit<a>r au născut pă Negoită i pă Matei Cocoșoi i pă Tudor pah<a>r<ni>c i pă Ianache.

Iar Negoită au născut pă Matei i pă Ion Fâscă.

Iar Matei Cocoșoi au născut pă Barbu căp<i>t<an>.

Iar Tudor pah<a>r<nic> au născut pă Radu pah<arnic>.

Iar Ianache au născut Ghiorghe vel clucer za arie i pă Toma vel sărdari.

Iar Ghiorghe clucer au născut pă Toma i pă Radu.

Iar Toma sărdariu au născut pă Nicolae și pă Alecu.

Aceste neamuri dă oameni găsindu-le eu scris dă la alți boieri, ce mai sus arăt, le făcui și eu această însemnare spre neuitare după cum să pomenesc și mai prisosindu-să și din cei noi născuți până acu ca după cum eu pomenesc, că mâna va putrezi, iar aceasta va rămânea, și cine va citi mă va pomeni aceasta.

Dumitrache Tigveanu <m. p>.

Această însemnare găsindu-o și eu și văzând coprinderea însemnai și eu cine s-au mai născut dintr-aceștia în jos însă pă cum i-am știut adecă 8302¹⁵.

Din Costin Tigveanu biv vel pit<a>r au rămas fete adecă Anastasiia, Catinca și Joița. Anastasiia au luat pă Costandin Brătianu biv vel stolnic și au născut feciori și fete. Joița pă Ioniță Bălțean.

Dumitrache Tigveanu au născut pă Costandin Tigveanu biv vel sluger i pă Petrache Tigveanu v<tori> vist<ier>.

¹⁵ Anul 1832.

Nicolae Tigveanu ...¹⁶ și pă Anastasia ce au loat pă Scarlat Săulescu sud. Gorj.
Grigore Tigveanu au născut pe Alecu Tigveanu.
Costandin Tigveanu biv vel sluger <m. p>.

Însemnarea neamurilor vechi pă cum arată¹⁷.

Original hârtie, 300 mm x 208 mm, două file, scris cu cerneală neagră, rupt la îndoituri, pe fila a patra o parte a textului este ilizibilă.

¹⁶ Ilizibil.

¹⁷ Muzeul Județean Argeș, Registrul de documente feudale, nr. inv. 647.

TEZAURUL MONETAR DESCOPERIT LA COSTEȘTI, JUDEȚUL ARGEȘ (SECOLELE XVIII-XIX). NECESITATEA ÎNFIINȚĂRII SISTEMULUI MONETAR NAȚIONAL

ROMEO MASCHIO*

În ideea de a prezenta tezaurele monetare aflate în patrimoniul muzeului, obiectul acestui articol va fi un asemenea grup monetar descoperit în zona de sud a județului Argeș, în orașul Costești.

Tezaurul a intrat în proprietatea instituției în perioada 1986; 1988 și conține 53 de monede. A fost adus în două tranșe: 1986 - 28 de monede, 1988 - 25 de monede¹.

Tezaurul este compus din monede emise în: Imperiul Otoman - 44, Austria - 4, Saxonia - 2, Rusia - 1, Bavaria - 1, Ragusa - 1. Toate sunt din argint cu titluri între 700‰ - 833‰ - 875‰.

Lista monedelor tezaurului cu datele tehnice:

Imperiul Otoman².

Mustafa III, 1757-1774 (1171-1187 H)

1. Av. Tuğra

Rv. Duribe fi Islambol 1171

AR; Kuruş (piastru); G = 18 g; D = 37 mm; Istanbul; an 2; 1757-1758; inv. 16830³;

2. AR; Kuruş; G = 18,70; D = 38; Istanbul; An 11; 1766-1767; inv. 16829;

3. Av. Sultanül berreyini ve hakanül bahreyini essultan bin essultan

Rv. Essultan Mustafa bin Ahmed han dame mülkühü duribe fi Islâmbol 1171;

AR; Cifte zolta = Altmişlik, G = 28,50; D = 44; Istanbul; an 2 ; 1757-1758, inv. 16823⁴;

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Monedele au intrat în proprietatea muzeului în urma donației făcute de I. J. A. al M. I., prin ofițerul activ pe vremea aceea Nicolae Duțescu. Nu se cunosc împrejurările descoperirii acestui tezaur și nici dacă a fost recuperat în întregime. Se pare că descoperirea s-a făcut în urma săpării unor fundații pentru construirea unui bloc.

² Nuri Pere, *Osmanlılarda Madeni Paralar*, Istanbul, 1968.

³ Kuruş - Gruş - Piastru. Această monedă a început să fie bătută în 1687. Făcea parte din categoria talerilor. Echivalent a un leu sau 40 de parale.

⁴ Cifte zolta = Altmişlik. Echivalent a 60 de parale.

4. AR; Cifte zolta = Altmışlık, G = 28,90; D = 45; İstanbul; an 2 ; 1757-1758, inv. 16824;
5. AR; Cifte zolta = Altmışlık, G = 29,50; D = 43; İstanbul; an 6 ; 1761-1762, inv. 16827;
6. AR; Cifte zolta = Altmışlık, G = 28,80; D = 43; İstanbul; an 8 ; 1763-1764, inv. 16826;
7. AR; Cifte zolta = Altmışlık, G = 28,30; D = 41; İstanbul; an 11; 1766-1767, inv. 16824;
8. AR; Cifte zolta = Altmışlık, G = 28,40; D = 43; İstanbul; an 12 ; 1767-1768, inv. 16824;
9. AR; Cifte zolta = Altmışlık, G = 28,60; D = 45; İstanbul; an 17 ; 1772-1773, inv. 16822;

Abdülhamid I 1774-1789 (1187-1203 H)

10. Av. Sultanül berreyini ve hakanül bahreyini essultan bin essultan

Rv. Essultan Abdülhamid bin Ahmed han dame mülkühü duribe fi Kostantiniye 1187.

AR; Cifte zolta = Altmışlık, G = 26,50; D = 45; Constantinopol; an 13; 1785-1786, inv. 16816;

Selim III 1789-1807 (1203-1222 H)

11. Av. Tuğra

Rv. Duribe fi İslambol 1203

AR; İkilik; G = 24,40; D = 41; İstanbul an 1; 1789; inv. 16575⁵.

12. AR; İkilik; G = 24,90; D = 40; İstanbul an 2; 1789-1790; inv. 16576.

13. AR; İkilik; G = 25,30; D = 41; İstanbul an 2; 1789-1790; inv. 16577.

14. AR; İkilik; G = 25,20; D = 40; İstanbul an 3; 1790-1791; inv. 16578.

15. AR; İkilik; G = 25; D = 40; İstanbul an 3; 1790-1791; inv. 16579.

16. AR; İkilik; G = 25,10; D = 41; İstanbul an 4; 1791-1792; inv. 16580.

17. AR; İkilik; G = 24,50; D = 41; İstanbul an 4; 1791-1792; inv. 16581.

18. AR; İkilik; G = 25,20; D = 42; İstanbul an 13; 1800-1801; inv. 16582.

19. AR; İkilik; G = 25,50; D = 42; İstanbul an 14; 1801-1802; inv. 16815.

20. Av. Sultanül berreyini ve hakanül bahreyini essultan bin essultan

Rv. Tuğra, duribe İslambol fi 1203

AR. Yüzlük; G = 30,50; D = 45; İstanbul; an 1; 1789; inv. 16367⁶.

21. AR. Yüzlük; G = 32,50; D = 45; İstanbul; an 1; 1789; inv. 16569.

22. AR. Yüzlük; G = 30,90; D = 45; İstanbul; an 2; 1789-1790; inv. 16571.

23. AR. Yüzlük; G = 31,10; D = 45; İstanbul; an 2; 1789-1790; inv. 16817.

24. AR. Yüzlük; G = 31,20; D = 44; İstanbul; an 2; 1789-1790; inv. 16821.

25. AR. Yüzlük; G = 31,70; D = 43; İstanbul; an 3; 1790-1791; inv. 16560.

26. AR. Yüzlük; G = 31,30; D = 45; İstanbul; an 3; 1790-1791; inv. 16562.

⁵ İkilik echivalent 80 parale.

⁶ Yüzlük echivalent 100 parale. İkilik-ul și Yüzlük-ul au fost bătute de Selim III după 1789 în urma introducerii unei reforme monetare. H. Dj. Siruni, *Monedele turcești în Țările române*, București, 1944, p. 57.

27. AR. Yüzlük; G = 31,70; D = 45; Istambul; an 3; 1790-1791; inv. 16563.
28. AR. Yüzlük; G = 31,10; D = 44; Istambul; an 3; 1790-1791; inv. 16570.
29. AR. Yüzlük; G = 29,60; D = 44; Istambul; an 4; 1791-1792; inv. 16565.
30. AR. Yüzlük; G = 30,70; D = 42; Istambul; an 5; 1792-1793; inv. 16556.
31. AR. Yüzlük; G = 31,10; D = 45; Istambul; an 5; 1792-1793; inv. 16568.
32. AR. Yüzlük; G = 31,70; D = 45; Istambul; an 5; 1792-1793; inv. 16574.
33. AR. Yüzlük; G = 31,20; D = 45; Istambul; an 5; 1792-1793; inv. 16818.
34. AR. Yüzlük; G = 30,80; D = 45; Istambul; an 6; 1793-1794; inv. 16558.
35. AR. Yüzlük; G = 31,20; D = 43; Istambul; an 7; 1794-1795; inv. 16557.
36. AR. Yüzlük; G = 30,50; D = 45; Istambul; an 8; 1795-1796; inv. 16561.
37. AR. Yüzlük; G = 31,70; D = 42; Istambul; an 10; 1797-1798; inv. 16555.
38. AR. Yüzlük; G = 31,80; D = 45; Istambul; an 10; 1797-1798; inv. 16819.
39. AR. Yüzlük; G = 32; D = 45; Istambul; an 11; 1798-1799; inv. 16572.
40. AR. Yüzlük; G = 31,90; D = 43; Istambul; an 11; 1798-1799; inv. 16820.
41. AR. Yüzlük; G = 31,20; D = 45; Istambul; an 13; 1800-1801; inv. 16564.
42. AR. Yüzlük; G = 29,60; D = 44; Istambul; an 13; 1800-1801; inv. 16566.
43. AR. Yüzlük; G = 31; D = 44; Istambul; an 14; 1801-1802; inv. 16559.
44. AR. Yüzlük; G = 30,80; D = 43; Istambul; an 15; 1802-1803; inv. 16573.

Austria

Maria Theresa (1740-1780)

45. Av. M. THERESIA. D: G. R / IMP. G. HU. BO. REG.

Bustul încoronat al împărătesei spre dreapta. Cerc perlat exterior.

Rv. ARCHID. AVST. DUX. BU. COM. TYR. 1755. X.

Acvilă bicefală încoronată, timbrată de o coroană, purtând pe piept un scut încoronat cu stemele provinciilor; pe muchie JUSTITIA ET CLEMENTIA, cu elemente florale intercalate.

AR; Taler; G = 27,95; D = 40; Viena; 1755; inv. 16832.

46. AR; Taler; G = 27,90; D = 40; Viena; 1765; inv. 16833.

Rv. ARHID. AVST. DUX. BURG. CO. TYR. 1765. X.

47. AR; Taler; G = 28; D = 41; Viena; 1765; inv. 16836.

48. AR; Taler; G = 28; D = 41; Viena; 1766; inv. 16831.

Av. Bustul încoronat și cu voal al împărătesei (văduvă). Sub bust A.

Saxonia

Friedrich August III (1763-1806) - Linia Weisenfels

49. Av. FRID: AVGUST: D: G: DUX. SAX: ELECTOR

Bustul electorului spre dreapta. Cerc perlat exterior.

Rv. EINE MARCK F. XX

Două scuturi timbrate de o coroană. Sub ele E. D. C. - inițialele meșterului monetar Ernst Dietrich Croll. În exergă 17 $\frac{2}{3}$ 66. Muchie șnuruită.

AR; 1 marcă (2/3 taler); G = 13,90; D = 35; Leipzig; 1766; inv. 16838.

50. AR; 1 marcă (2/3 taler); G = 13,80; D = 35; Leipzig; 1768; inv. 16839.

Rusia**Petru I (1689-1725)**

51. Av. ЦРЬ. ПЕТРЪ. АЛЕЗИЕВИЩЪ. ВСЕА. РОСИИ. САМОДЕРЖЕЦЪ

Bustul său laureat spre dreapta. Cerc perlat exterior.

- Rv. МОНЕТА. НОВАА. ЦЕНА. ПОЛТИНА ≠ АШК. (1720)

Acvilă bicefală încoronată, timbrată de o coroană, ținând sceptrul și globul cruciger. Pe muchie... МОНЕТАГО ДВОРА.

AR; 1/2 rublă (poltina); G = 13,37; D = 33; St. Petersburg; 1720; inv. 16837.

Bavaria**Maximilian III Joseph (1745-1777)**

52. Av. D. G. MAX. IOS. U. B. & P. S. D. C. P. R. S. R. I. A. & EL. L. L.

Bustul acestuia spre dreapta. Cerc perlat exterior.

- Rv. PATRONA BAVARIAE. 1756

Madona cu pruncul în brațe. Cerc perlat exterior.

AR; Taler; G = 27,80; D = 40; München; 1756; inv. 16834.

Ragusa

53. Av. RECTOR. REI. RHACVSIN.

Bustul cu perucă spre stânga al conducătorului republicii. Cerc perlat exterior.

- Rv. DVCAT. ET. SEM. REIP. RAC. 1768

Scut timbrat de o coroană cu stema republicii. Cerc perlat exterior.

AR; Taler; G = 28,10; D = 41; 1768; inv. 16835⁷.

După cum se poate constata, urmărind compoziția tezaurului, acumularea s-a făcut într-o perioadă relativ lungă de timp de 83 de ani (1720-1803), cu vârful în ultima parte a secolului al XVIII-lea. Datorită faptului că tezaurul conține monede de argint cu nominal mare, chiar dacă sunt diferențe mari de titlu între ele, starea de conservare a acestora este în general bună, iar moneda măruntă lipsește, am considerată că acesta este un tezaur mixt de acumulare, specific secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea și nicidecum un tezaur de circulație.

Componența depozitului - șapte nominaluri și opt emitenți - reprezintă una din trăsăturile caracteristice ale economiei monetare în această perioadă, când în lipsa unei monede emise în Țările Române circulau concomitent numeroase monede variate ca tip și origine.

Dar, un fenomen monetar însemnat, atestat sporadic la sfârșitul secolului al XVII-lea și care se va generaliza către mijlocul secolului al XVIII-lea a fost

⁷ În 1752 Ragusa începe să bată o monedă nouă - talerul - copiată după sistemul monetar austriac dar inferioară ca titlu. De altfel, după 1797 va fi încorporată Austriei. Cf. Al. Grecu, *Relațiile Țării Românești și ale Moldovei cu Ragusa, (sec. XV-XVIII)*, în „Studii. Revista de istorie și filozofie”, an II, nr. 4, 1949, p. 121.

transformarea treptată a leului în monedă de calcul. Acest proces a fost influențat de talerul de argint emis după 1575 în Țările de Jos. Prin legăturile comerciale cu Levantul, aceste monede vor pătrunde și la noi și după reprezentările de pe avers-revers vor fi numite lei, denumire care se va extinde și la alte specii de taleri⁸.

După încetarea emiterii acestor monede, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în urma ocupării Țărilor de Jos de către habsburgi, în comerțul cu Levantul s-a impus talerul austriac, dar obiceiul de a raporta prețurile la un etalon valoric denumit leu a continuat. În acest mod, după o perioadă de circulație efectivă, leul va deveni monedă de calcul și datorită influenței piastrului turcesc, leul de calcul se va diviza în 40 parale sau 120 de aspri sau bani, de asemenea de calcul⁹.

Prin adoptarea leului de calcul, prețurile erau exprimate mai departe, în lei și parale, dar plata se făcea cu ajutorul monedelor diverse aflate în circulație, cursul acestora în raport cu leul de calcul fiind într-o continuă fluctuație, amplificând anarhia monetară¹⁰.

Nici după pacea de la Adrianopol nu s-au produs modificări de structură, circulația bănească a rămas mai departe dintre cele mai eterogene, iar haosul monetar a crescut. Prin Regulamentul organic s-a încercat să se pună ordine în circulația monetară, adoptând bimetalismul, cu raportul între aur și argint fixat de autoritatea centrală ca etalon aur a fost ales ducatul olandez, iar pentru argint s-a ales moneda austriacă de 20 creițari (zwanziger- sfanțul), ambele cotate în lei de calcul - prima 31 lei 20 de parale, a doua 2 lei 10 parale - cursurile monedelor străine stabilindu-se, în lei de calcul, raportate la monedele etalon¹¹.

Această reglementare n-a rezolvat problemele circulației monetare, dar a constituit punctul de pornire ale unor operații speculative care au dus la deprecierea leului de calcul. Pentru remedierea problemei, deși s-au încercat unele soluții, acestea nu rămas fără efect întrucât în condițiile circulației paralele a numeroase monede străine, situație incompatibilă cu dezvoltarea economică a țării se simțea nevoia unei monede proprii, care să rezolve dezordinea monetară.

Acest moment important s-a produs în urma înființării sistemului monetar național român prin adoptarea Legii din 22 aprilie / 4 mai 1867, intrată în vigoare la 1/13 ianuarie 1868¹².

În ce privește corespondentul în lei de calcul a tezaurului, făcând transformările necesare pentru a afla valoarea acestui depozit am ajuns la suma de 7080 parale sau 177 lei după cum urmează:

25 monede Yüzlük x 100 parale buc. = 2500 parale = 62 lei 20 parale;

9 monede İkilik x 80 parale buc. = 720 parale = 18 lei;

8 monede Altmışlık x 60 parale buc. = 480 parale = 12 lei;

⁸ Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, București 1964, vol. I, p. 100; 112.

⁹ Octavian Iliescu, *Moneda în România*, Editura Meridiane, București, 1970, p. 51.

¹⁰ Inițiativa de rezolvare s-a produs în timpul războiului ruso-turc (1768-1774) prin înființarea monetăriei de la Sadagura, lângă Cernăuți. Monedele puse în circulație aveau nominalul exprimat în sistemul turcesc și rusesc, fiind prima încercare de unificare a circulației monetare din Țara Românească și Moldova. Afacerea a căpătat un caracter tenebros și a dat faliment.

¹¹ Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 115.

¹² *Ibidem*, p. 165.

* N.B. Nu excludem posibilitatea de a fi greșit la unele transformări.

2 monede Kuruş x 40 parale buc. = 80 parale = 2 lei;
 4 monede Taler Austria x 540 parale buc. = 2160 parale = 54 lei¹³;
 2 monede 2/3 Taler Saxonia x 180 parale buc. = 360 parale = 9 lei¹⁴;
 1 monedă 1/2 Rublă Rusia = 200 parale = 5 lei;
 1 monedă Taler Bavaria = 540 parale = 13 lei 20 parale;
 1 monedă Taler Ragusa = 40 parale = 1 leu.

Referitor la cauzele ascunderii - îngropării - acestui depozit e greu de precizat ce împrejurări au determinat această acțiune și persoana care a recurs la acest procedeu.

Limitându-ne la presupuneri am considerat că a fost probabil o măsură de prevedere a unui locuitor care a dispărut, poate, datorită vremurilor tulburi care au urmat după 1803 - data ultimei monede din tezaur - și anume vremurile tulburi din perioada 1806-1812.

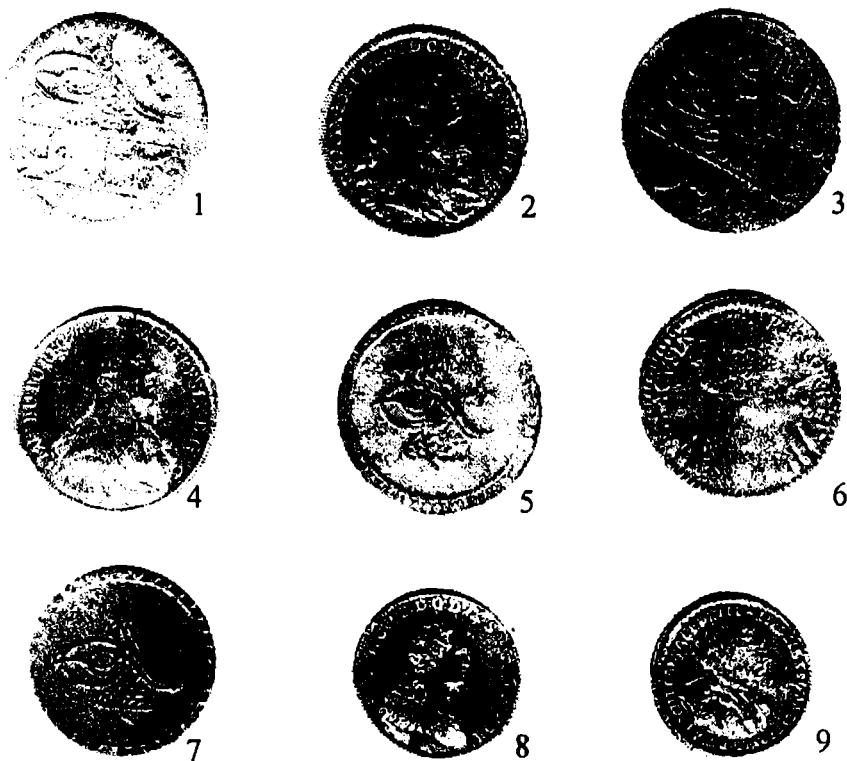

Fig. 1. Exemplare din tezaurul de la Costești, avers: 1 Yüzlük; 2 Taler Bavaria; 3 Cifte-zolta; 4 Taler Austria; 5 İkilik; 6 Taler Ragusa; 7 Kuruş; 8 2/3 taler Saxonia; 9 1/2 rublă.

¹³ Un taler = 120 de creițari = 540 parale = 13 lei și 20 parale
 20 de creițari = 90 parale.

¹⁴ 2/3 taleri = 1 florin renan = 180 parale = 4 lei 20 parale.

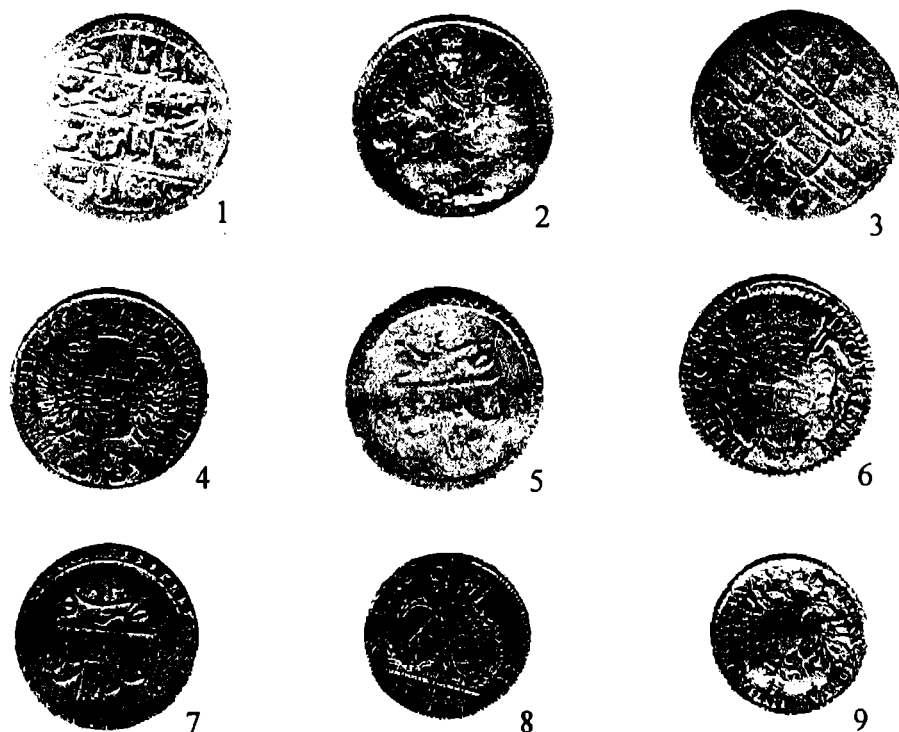

Fig. 2. Exemplare din tezaurul de la Costești, revers: 1 Yüzlük; 2 Taler Bavaria; 3 Cifte-zolta; 4 Taler Austria; 5 İkilik; 6 Taler Ragusa; 7 Kuruş; 8 2/3 taler Saxonia; 9 1/2 rublă.

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

O CATAGRAFIE A CÂMPULUNGULUI DIN ANUL 1832

SPIRIDON CRISTOCEA^{*}

Documente de o deosebită importanță, catagrafiile prezintă, în general prin intermediul cifrelor, situația unei unități administrative (județ, plai-plasă, sat), a unei instituții sau a unei persoane la un moment dat, din diferite puncte de vedere. Întrucât exactitatea datelor furnizate de catagrafii depinde de pregătirea și conștiințiozitatea celui care le-a întocmit, folosirea lor trebuie făcută cu discernământ și prin coroborare cu altele din statistici apropiate în timp.

Printre catagrafiile păstrate la Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, nepublicate până în prezent, se află și cea a orașului Câmpulung, județul Argeș, datând din anul 1832. Pentru întocmirea acestei catagrafii, cerută de președintele Divanului (Pavel Kiseleff n. n.) și de Marea Vornicie, Ocârmuirea Județului Muscel poruncește Magistratului Câmpulungului, la 13 mai 1832, să alcătuiască o „tablă statistică”, după „forma trimisă”¹. După întocmirea ei, Gheorghe Anghel, președintele Magistratului Câmpulungului, anunță Ocârmuirea, la 6 iulie 1832, că a trimis catagrafiile cerute la Hucurești, iar două exemplare le-a dat polițaiului orașului pentru a le înainta Ocârmuirii. Tot la 6 iulie 1832 Dumitru Chiliașu, polițaiul Câmpulungului, trimite cele două exemplare ale catagrafiei Ocârmuirii².

După cum se poate vedea din rubricile pe care le conține, obiectul catagrafiei îl constituie populația orașului, numărul bisericilor și al mănăstirilor, numărul morilor, al fabricilor și al povernelor, ca și numărul vitelor. Deoarece vom publica în întregime catagrafia, nu vom face comentarii asupra conținutului ei, care este deosebit de interesant. Subliniem totuși faptul că la această dată orașul era împărțit în patru culori (albastră, roșie, neagră, galbenă) și că în Câmpulung nu exista nici o familie de evreu. Ne surprinde, chiar dacă este vorba de un oraș, inexistența povernelor într-o localitate situată, totuși, într-o zonă pomicolă.

^{*} Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, Prefectura Muscel, dos. 37/1831, f. 169.

² Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, Prefectura Muscel, dos. 37/1831, f. 173-174.

„Tablă statistică a Poliției Câmpulungului alcătuită în luna lui iulie 1832³ (partea I-a)

Nr. crt.	Numirea plășilor	Suma mahalilor în fiecare plasă	Clasa boerilor cu familiile și slugile lor											Totalu	Clasa de mijloc cu familiile și slugile lor							Totalu
			Boeri	Cocoane	Feciori dă boeri	Fete dă boeri	Slugi	Slujnice	Copiii slugilor	Țigani	Țigance	Feciori dă țigani	Fete dă țigance		Bărbați	Fămei	Feciori	Fete	Slugi	Slujnice	Copiii slugilor	
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1.	Albastră	6	4	3	4	2	8	5	-	5	5	5	1	48 ⁴	305	370	379	333	31	19	-	1437
2.	Roșie	4	17	20	28	21	24	21	4	28	27	17	20	231 ⁵	319	390	310	308	197	70	-	1594
3.	Neagră	4	3	3	2	5	2	2	-	54	77	56	42	250 ⁶	160	185	187	167	12	4	1	716
4.	Galbenă	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	116	133	121	143	3	2	-	518
	Toată suma din toate plășile	16	24	26	34	28	34	28	4	87	109	78	63	529 ⁷	900	1078	997	951	243	95	1	4265

³ Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, Prefectura Muscel, dos. 37/1831, f. 171 v. – 172 r.⁴ Greșit în catagrafie 42.⁵ Greșit în catagrafie 227.⁶ Greșit în catagrafie 246.⁷ Greșit în catagrafie 515.

Tablă statistică a Politii Câmpulungului alcătuită în luna lui iulie 1832 (partea II-a)

Nr. crt.	Numea plășilor	Partea bărbătească cu familiile și slugile lor									Totalu	Sudiți streini	Ovrei cu familiile și slugile lor							Totalu
		Călugări	Preoți	Fămei	Feciori	Fete	Slugi	Slujnice	Copiii slugilor	Fetele slujnicilor			Ovrei	Ovreice	Feciori	Fete	Slugi	Slujnice slugilor	Copii	
		23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41
1.	Albastră	-	12	10	16	18	5	-	-	-	61	7	-	-	-	-	-	-	-	-
2.	Roșie	-	16	10	18	16	11	4	-	-	75	7	-	-	-	-	-	-	-	-
3.	Neagră	8	3	3	6	4	1	-	-	-	25	4	-	-	-	-	-	-	-	-
4.	Galbenă	9	3	3	2	5	1	-	-	-	23	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toată suma din toate plășile	17	34	26	42	43	18	4	-	-	184	18	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablă statistică a Politiei Câmpulungului alcătuită în luna lui iulie 1832 (partea III-a)

Nr. crt.	Numirea plășilor	Toată suma lăcuitoarelor din toată plasa		Toată suma acestora	Totalu familiilor	Suma casilor	Suma mănăstirilor	Suma bisericilor	Suma morilor		Suma fabricilor	Suma povernilor	Suma vitelor				
		Parte bărbătească	Parte femeiască						Pă apă	De cai			Cai	Boi	Vaci	Oi	porci
		42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57
1.	Albastră	774	766	1540	326	420	-	7	13	-	4	-	432	432	607	1559	365
2.	Roșie	989	907	1896	379	421	-	7	1	-	1	-	118	269	153	162	218
3.	Neagră	495	492	987	217	224	1	4	5	-	1	-	65	274	317	287	135
4.	Galbenă	255	286	541	119	130	-	3	2	-	-	-	74	188	233	341	87
	Toată suma din toate plășile	2513	2451	4964	1041	1195	1	21	21	-	6	-	689	1163	1310	2349	805 ^a

Băgare dă seamă. - să socotește a să afla în Politia Câmpulungu 2513 suflete parte bărbătească și 2451 parte femeiască, peste tot 4964 suflete așezați în Câmpulung, și care alcătuiesc 1041 familii.

- suma de 18 sudiți să află chesarocraiești
- să socotește a să afla în Câmpulung 1195 case, 1 mănăstire, 21 biserici ale răsăritului și una streină catolică
- iaste o fabrică lucrătoare de lumânări de seu și dă ceară și cinci fabrici ce lucrează lână pă apă
- în anul 1831 au murit de holeră în plasa Albastră 18 suflete, în plasa Roșie 16, în cea Neagră 6, în cea Galbenă 1, peste tot 41 suflete^a.

^a Greșit în cartografie 1005.

SITUAȚIA ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ A LOCUITORILOR DIN PISCANI, OGLINDITĂ ÎN CATAGRAFIA DIN ANUL 1838.

TEODOR DINA*

Scurt istoric al satului. Vatră de istorie multiseculară, localitatea Piscani, județul Argeș, este așezată în partea de sud a văii Râului Doamnei, la 13 km nord-est de municipiul Pitești și la 39 km sud-vest de municipiul Câmpulung. Numele satului, Piscani, provine de la Piscul care străjuia falnic până prin anii '50 ai secolului al XX-lea în partea de sud-vest a satului.

Examinarea atentă a cadrului geografic al localității Piscani dovedește că aici, la interferența dintre cele două râuri care încadrează localitatea (Râul Doamnei și Râul Târgului) au existat din timpuri străvechi condiții naturale optime dezvoltării vieții umane.

Solul prielnic pentru agricultură, format în cea mai mare parte din aluviunile celor două râuri amintite, lunca destul de bogată în vegetație, pentru creșterea animalelor mari și mici, precum și pădurea din apropiere, care oferea adăpost sigur în caz de primejdie, sunt indici care atestă afirmația bazată pe logică. În timpul stăpânirii romane în Dacia (106-275 d. Cr.) județul Muscel (desființat în anul 1950), împreună cu întreaga Muntenie și sudul Moldovei, au făcut parte din provincia romană Moesia, desfășurându-se și aici, în această zonă, procesul de romanizare a populației geto-dace.

Castrul roman de la „Podul Belului”, ca și cele câteva posturi de observare descoperite în zona satului Piscani, de-a lungul „Limesului Transalutan”, confirmă pe deplin stăpânirea romană pe aceste locuri.

Lipsa izvoarelor istorice nu ne permite să urmărim evoluția „satului” Piscani în perioada de migrație a popoarelor „rătăcitoare” ci doar să prezumăm că procesul de conviețuire a populației autohtone cu acestea nu a fost întrerupt, deși o parte însemnată a locuitorilor a luat „calea codrului” constituind o nouă vatră de sat în străfundurile ludei, de unde au fost readuși „la linie” abia în perioada Regulamentului organic.

Prima atestare documentară a satului, în epoca medievală, este consemnată în zăpisul datat înainte de 6 iulie 1526, prin care monahia Magdalina din Corbi dăruiește lui Gânștea cel Bătrân un loc de casă în Micești, printre martori aflându-se și Alăman din Piscani¹.

Următorul document de atestare certă a satului Piscani, din data de 29 decembrie 1532, este un hrisov domnesc emis de cancelaria domnitorului Vlad Vintilă

* Piscani, com. Dărmănești, jud. Argeș.

¹ *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. III, p. 40.

(1532-1535) prin care întărește lui Vlaicu clucer și fraților săi, Mihnea stolnic și Badea slujer, stăpânirea asupra unor sate, părți de sate, siliști, mori, vii etc. printre care și o parte însemnată din satul Piscani: „...Și din Piscani, jumătate, iar din a doua parte (a satului n. n.) a șasea parte, fiindcă a cumpărat-o jupan Vlaicu cu frații lui de la Arfa, partea lui toată, cu 2.400 de aspri. Și partea lui Negre, toată, (vezi, satul Negreni, n. n.) căci au cumpărat-o de la Dragomir, fiul lui Negre cu 2- 600 aspri ...”².

Analizând conținutul documentului din 29 decembrie 1532 se poate constata că la această dată procesul de diferențiere socială în rândul locuitorilor piscăneni era deja încheiat. Existau în sat boieri (mai mari sau mai mici), existau moșneni cu proprietăți funciare de care dispuneau liber, dar existau și rumâni, adică țărani fără proprietăți, dependenți de stăpânii de moșii, fie ei boieri sau moșneni.

Intrată în stăpânirea lui Vlaicu clucer și a fraților săi (mai târziu în stăpânirea Mănăstirii Valea-Țițești, Argeș) această jumătate a satului Piscani, „...Și din a doua parte, a șasea parte, foștii moșneni vânzători au intrat în dependența boierilor Vlăiculești, devenind rumâni“, fiindcă moșia se vindea împreună cu cei care trebuiau s-o muncească.

Rumânii primeau de la boier un loc pentru casă (în cazul în care nu-l aveau) precum și pământ pentru arătură și fânețe (în folosință), pentru care trebuiau să presteze muncă „la curte“ după înțelegere cu stăpânul, și să dea dijma din recolta obținută.

Moșnenii piscăneni, spre deosebire de confracții lor din partea de est a satului, căzuți în dependența boierilor Vlăiculești și ajunși în stare de „rumânie“, aveau o situație mai bună decât a acestora, având proprietăți funciare și fiind liberi. Din păcate, și ei sufereau îngrozitor din cauza birului excesiv de mare, precum și a altor obligații față de domnie.

O cauză de ruinare a lor a fost, fără îndoială, birul excesiv de mare la care erau supuși. În anul 1558, în timpul domniei lui Mircea Ciobanul, birul plătit anual de un sat oarecare (Piscani, de exemplu) era egal cu valoarea satului respectiv, iar la sfârșitul secolului al XVI-lea, în timpul domniei lui Mihai Viteazul (1593-1601) birul ajunsese la fabuloasa sumă de 3.450.000 galbeni, echivalentul a circa 700 de sate valoarea medie a unui sat fiind, deci, 4.930 galbeni³.

Fiind în sat, în medie, 30 de familii de contribuabili, revenea câte 165 de galbeni de fiecare familie, o sumă enormă pe care țăranii nu puteau întotdeauna să o plătească. Tocmai de aceea multe familii de moșneni, chiar multe sate întregi, s-au vândut și multe gospodării țărănești s-au ruinat, fiindcă proprietarii au sărăcit, devenind rumâni.

Cu multă greutate o parte (numai) din moșnenii piscăneni au reușit să-și păstreze proprietățile (ocinile) în cadrul unei obști, bine structurate, până la mijlocul secolului al XVIII-lea reprezentanții lor fiind deseori în judecată, până la înaltul Divan, pentru hotarele amenințate de puternicul lor vecin, mănăstirea Valea beneficiară a averilor lui Vlaicu Piscanul.

Legea instituită de domnitorul Constantin Mavrocordat la 5 august 1746, cu privire la desființarea „rumâniei“, lege menită să limiteze obligațiile rumânilor față de stăpânii de moșii și să stopeze o serie de abuzuri ale acestora față de țăranii lipsiți de

² Documente privind istoria României, B, Sec. XVI, vol. II, p. 115.

³ Istoria Românilor, manual pentru clasa a XI-a, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1998, p. 269.

pământ pentru agricultură, a avut și la Piscani un efect negativ pentru moșnenii locali, lipsiți acum de brațe de muncă la discreție, determinându-i ca în scurt timp (1759) să desființeze obștea tradițională împărțind-o în „funii disparate” după „moșul” fiecăruia.

Desființarea „rumâniei” ivită din necesitatea scoaterii țăranilor de sub arbitrajul boieresc care, fie le provoca fuga de pe moșii, fie sustragerea de la plata birului către stat și a altor obligații, a avut o înrăurire puternică în toată țara, rumâni devenind clăcași.

Deși liberi „numai cu capetele”, fără pământ, care rămânea în continuare al boierilor sau al mănăstirilor, clăcașii aveau o situație mai bună decât în trecut obligațiile lor față de stăpânii de moșii fiind limitate numai la un număr de zile/clacă pe an (6-12 zile) și la dijma din produse, de obicei a zecea parte pentru proprietar.

La rândul lor stăpânii de moșii, fie ei boieri sau moșneni, aveau obligația să asigure clăcașilor de pe moșie cămin pentru casă și grădină, în vatra satului, și câte 2-3 pogoane pământ pentru arătură și fânețe în folosință.

Începutul secolului al XIX-lea a marcat, în domeniul relațiilor de tip feudal, fenomenul creșterii marii proprietăți, specific regimului fanariot.

Pentru a-și asigura sprijinul clasei dominante, în special al boierilor veniți din fanar (Turcia) cu diverse atribuții pe lângă domnie, uneori în calitate de creditori financiari, domnitorii fanarioți Ion Gheorghe Caragea și Alexandru Șutu le acordă acestora dreptul de a cumpăra moșii în Țara Românească, precum și alte privilegii, în detrimentul boierilor pământeni, nu întotdeauna loiali regimului fanariot.

Se remarcă în acea perioadă a ultimelor domnii fanariote (1812-1821) boierul Ștefan Belu, originar din Macedonia, venit în Țara Românească la începutul secolului al XIX-lea. Profitând de haosul care domnea în administrație și cu sprijinul domnitorului Caragea, el ajunge în scurt timp beneficiarul celor mai înalte funcții oficiale în aparatul de stat, „cumpărând” zeci de moșii pentru numeroasa lui familie, multe dintre acestea în cuprinsul fostului județ Muscel.

La Piscani, în calitate de cumpărător al unei însemnate părți din moșia satului, proprietatea moșnenilor locali, îl găsim menționat la 16 martie 1816⁴.

În numai câțiva ani (după 1816) cea mai mare parte din moșia Piscanilor (cea a Negrenilor, în întregime) a intrat în stăpânirea puternicului boier fanariot.

Nici vatra satului nu a rămas independentă de influența lui Ștefan Belu. Micile proprietăți intravilane (căminuri pentru casă și grădină) au fost redistribuite clăcașilor de pe moșia sa (unii dintre ei din afara localității) partea de sud-vest a satului Piscani luând denumirea de „Linia Belului”, după numele stăpânului.

Pentru lucrul pământului, având în vedere situația demografică a satului după catastrofala „ciumă a lui Caragea” din 1814, când numărul populației scăzuse la mai puțin de jumătate, boierul Ștefan Belu, ca și ceilalți mari proprietari de moșii în Piscani, respectiv mănăstirea Valea și boierul Mihai Popescu, au adus clăcași străini de localitate oferindu-le condiții de viață destul de bune, facilitând stabilirea lor în satul Piscani. Așa se explică faptul că numărul familiilor din sat a crescut în numai 17 ani (1814-1831) de la 30 la 72, ajungând în anul 1838, când au fost adăugate și cele 35 de

⁴ Arhivele Naționale Centrale (A. N. C.), Manuscrise, nr. 683, fila 91, Condica de moșii Ștefan Belu, 1817. Copia în colecția autorului.

familii de țigani, la 107 familii, câte sunt menționate nominal în Catagrafia din acest an.

La data întocmirii catagrafiei (ianuarie 1838), satul Piscani făcea parte din plasa Râurilor, județul Muscel. La acea dată procesul de „unificare” a celor două părți de sat, respectiv „Piscanii de jos, ai luncii” și „Piscanii de sus, ai ludei” era aproape încheiat, partea de est a satului fiind readusă „la linie” după mai multe sute de ani³.

„... Căci această siliște (sectorul Linia Mănăstirii, n. n.) s-a făcut de la începerea alinierii satelor încoace, pentru care este și poruncă în cancelaria satului (...) iar siliștea veche a fost de la biserica cea veche și casele Vlaicului, spre răsărit, pe coasta ce-i zice a luzii, unde se mai vad încă pomii, meri, peri și nuci din vechime...”⁴.

Sub aspect demografic, situația din anul 1838 se prezintă astfel: coexistau în sat 107 familii mixte, de români și țigani, cu o populație de 449 persoane, din care: 217 bărbați și 232 femei⁵.

Numărul familiilor de români era de 75, cu o populație mixtă de 292 persoane, iar numărul familiilor de țigani era de 32, cu o populație de 157 persoane de ambele sexe. Toate aceste familii locuiau în: 60 de case din lați, 3 case din lemn masiv (blojdini), 50 de case din gard (nuiele lipite cu pământ) și în 7 bordeie. Un total deci de 120 de locuințe⁶.

Situația contribuabililor din Piscani, în anul 1838, înregistrează 55 de persoane „capi de familie”, cunoscuți sub denumirea de birnici și 20 de persoane, tot capi de familie, scutiți (nebirnici) printre care un „holtei” de 15 ani și 7 (șapte) văduve. Familiile de țigani „ai statului, aurari” având un statut special, nu erau birnice, situație constatată și în satele vecine, Racovița și Colibași⁷.

În anul 1831 satul Piscani avea 59 de familii „birnice” care plăteau suma de 885 lei (deci, câte 15 lei de familie) iar în anul 1832 suma s-a dublat, la 1770 lei⁸.

Contribuabilii fiscali datorau statului „capitația” de 30 lei pe an, prestația în muncă și rechiziții cu care și căruțe, la repararea drumurilor și a podurilor, plata dorobanților etc., iar în cadrul obștii (satului, comunei) contribuiau la plata preoților, învățătorului, a logofătului (primarului) la „cutia satului”, în afara obligațiilor față de stăpânul moșiei, câte 12-14 zile clacă pe an, două transporturi de lemne aduse din pădure și cărate „la curte” precum și dijma din produsele obținute.

Sub aspect social existau în Piscani două familii de moșneni, (Safta Pisanca I și ginerele său Mihai Gubavu-Trențea) și 105 familii de clăcași, pe cele 4 (patru) moșii existente: cea a lui Alexandru Belu, a mănăstirii Valea (fostă a boierilor Vlăiculești), a vistierului Mihai Popescu și cea a moșnenilor, respectiv Safta Pisanca reminiscentă a vechilor familii de moșneni care nu își vânduseră „ocinile” lui Vlaicu clucer și fraților săi în secolul al XVI-lea.

Preocupările locuitorilor piscăneni în timpul Catagrafiei din 1838 erau legate aproape în totalitate de agricultură și creșterea vitelor, ocupații tradiționale în această

³ Partea de sat cumpărată de Vlaicu clucer în secolul al XVI-lea, intrată în stăpânirea mănăstirii Valea.

⁴ A. N. C., Mănăstirea Valea, XIV/IV, documentul din 28 noiembrie 1852.

⁵ A. N. C., Catagrafii Muscel, nr. 55, fila 117-123.

⁶ A. N. C., (inv. 314) M. A. I., dos. 5/1839, file 3,27,33 și 49.

⁷ Gheorghe Săvulescu, *Comuna Colibași, file de istorie*, Pitești, 1972, p. 106-115, 116-124 și 184-196.

⁸ A. N. C., manuscrisul nr. 838, fila 41.

zonă, determinate de existența terenurilor fertile pentru agricultură, a livezilor din Dealul Iudei, a fânețelor și pădurilor*.

În acest sens catagrafia consemnează: 269 pogoane lucrate, 19 cai, 117 boi, 71 vaci, 100 oi, 59 capre, 96 porci, 3 stupi, 6.627 pruni, 2 duzi, 75 pomi diferiți: meri, peri, nucii.

Meșteșugurile și celelalte ocupații casnice erau legate nemijlocit de necesitățile vieții. Remarcăm existența a 56 plugari, 3 morari, 2 fierari, 1 căldărar, 2 lăutari, 1 moșnean „cu speculație” și 2 patentari cls. III (frații Ion și Constantin Voinea).

Succinta analiză a datelor furnizate de Catagrafia din 1838 relevă modesta varietate a ocupațiilor locuitorilor din Piscani în acea perioadă, ponderea acestora fiind agricultura și creșterea vitelor.

Catagrafia populației pe anul 1838.

Satul Piscani, plasa Râurilor, județul Muscel.

1. Niță sin* Neagoe, 28 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Tița soție, 25 ani; Ion, 2 ani, Maria, 5 ani; pogoane (lucrate, n. n.) 1 arătură, 1 vacă, 1 porc, 100 pruni, 2 duzi.
2. Ion Stanciu, 60 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Maria soție, 55 ani; Dobre, 11 ani, Stanca, 20, Ilinca, 8, Maria, 5 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 4 porci, 5 pruni, 2 pomi.
3. Gheorghe Stanciu, 55 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Ana soție, 35 ani; Lixandru fiu, 15 ani, Ioana, 18, Măria, 8, Smaranda, 5, Dumitra, 4 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 1 bou, 1 vacă, 3 porci, 100 pruni, 2 pomi.
4. Nicolae Crăcan, 70 ani, român, însurat, clăcaș, plugar; Dobra soție, 70 ani; Nicolae fiu, 24 ani, Ioana fiică, 18 ani; pogoane: 1 arătură.
5. Tudor sin Ion, 43 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar, Despa soție, 40 ani; Ion fiu, 10 ani, Gheorghe, 3, Smaranda, 16, Maria, 6 ani; pogoane: 1 arătură, 2 boi, 1 vacă, 1 porc, 50 pruni.
6. Nicolae zet Ion, 46 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Stana soție, 35 ani; Dumitru fiu, 4 ani; pogoane: 3 arătură, 2 boi, 1 vacă, 3 oi, 2 porci, 60 pruni.
7. Sandu sin Dumitrașcu, 60 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, morar; Cârștina soție, 58 ani; Marin fiu, 9 ani, Voica fiică, 13 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 2 porci.
8. Ion sin Sandu, 20 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Tinca soție, 20 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 30 pruni.
9. Dumitru sin Ion, 40 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Maria soție, 50 ani; Gheorghe fiu, 10 ani, Ioana, 20, Anca, 15 ani; pogoane: 3 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 2 porci, 50 pruni.

* Pentru trădarea domnitorilor Vlad Vintilă și Radu Paisie, în domniile cărora fusese mare logofăt, Vlaicu Piscanul a fost comparat cu Iuda Iscarioteanu, „Vânzătorul Domnului”. Toate denumirile locale, „Locul Iudei”, „Dealul Iudei” etc. sunt datorate acestui personaj.

* Cuvinte slave: sin = fiu, fiul lui; zet = ginerele lui.

10. **Gheorghe sin Oprea**, 38 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Ilinca soție, 45 ani; Gheorghe fiu, 15 ani, Ion, 10 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 100 pruni, 1 pom.
11. **Banu sin Gheorghe**, 20 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Stana soție, 22 ani; Ion fiu, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 cal, 3 porci, 40 pruni, 5 pomi.
12. **Din sin Gheorghe**, 22 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Ioana soție, 23 ani; Maria, 60 ani, mama lui Gheorghe; pogoane: 1 arătură, 1 bou, 1 vacă, 1 porc, 20 pruni.
13. **Iacov sin Ion**, 65 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Stanca soție, 60 ani; Dumitru, 13 ani, Neagoe (Negoiță, n. n.), 10 ani, Preda fiică, 8 ani, Maria, 6 ani, Smaranda, 3 ani, Ion fiu, 16 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 3 porci, 10 capre, 105 pruni.
14. **Ghiță sin Radu**^{*}, 45 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Smaranda soție, 45 ani; Dumitru fiu, 6 ani, Ion, 3 ani, Stanca, 15 ani; pogoane: 3 arătură, 2 fânețe, 1 cal, 2 boi, 4 capre, 2 porci, 1 stup, 200 pruni.
15. **Dobre zet Stan**, 85 ani, român, însurat, clăcaș, plugar; Maria soție, 60 ani; Ilinca fiică, 18 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 8 oi, 100 pruni.
16. **Ion sin Dobre**, 21 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Bălașa soție, 20 ani; 1 vacă.
17. **Matei sin Vasile**, 33 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Stanca soție, 30 ani; Simion fiu, 4 ani, Neagoe, 3, Dumitru, 1 an; pogoane: 1 arătură, 2 boi, 1 vacă, 1 porc, 20 pruni.
18. **Marin sin Radu**, 40 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Voica soție, 39 ani; Radu fiu, 4 ani, Gheorghe, 2 ani; pogoane: 3 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 2 porci, 70 pruni.
19. **Maria lui Vasile**, 80 ani, româncă, văduvă, clăcaș; Gheorghe fiu, 18 ani; pogoane: 3 arătură, 2 boi, 6 capre, 2 porci, 20 pruni.
20. **Minea sin Radu**, 45 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, dulgher; Anca soție, 48 ani; Tudor fiu, 18 ani, Ion, 12, Oprea, 10, Mihai, 8, Marin, 6 ani, Floarea fiică, 4 ani, Maria, 2 ani; pogoane: 2 arătură, 1 bou, 1 vacă, 2 oi, 2 porci, 50 pruni.
21. **Niță sin Din Boncea**, 25 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Dospina soție, 23 ani; Ion fiu, 4 ani, Sanda fiica, 2 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi, o vacă, 1 porc, 200 pruni, 2 pomi.
22. **Sanda lui Neagoe**, 38 ani, româncă, văduvă, clăcaș; Matei fiu, 9 ani, Ion 7 ani, Ioana, 2 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 2 oi, 1 porc, 100 pruni.
23. **Bucur sin Ion**, 48 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Anca soție, 45 ani; Gheorghe fiu, 8 ani, Ilinca fiica, 10 ani; pogoane: 2 arătură, 2 fânețe, 1 cal, 1 bou, 1 vacă, 5 oi.
24. **Din sin Dumitru**, 38 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Zamfira soție, 35 ani; Ana fiică, 12 ani, Maria, 8 ani, Ilinca, 6 ani, Safta, 4 ani, Anca, 2 ani; pogoane: 2 arătură, 2 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 1 porc, 2 stupi, 100 pruni.

* Ghiță sin Radu, „bolnav, surpat” (bolnav de hernie).

25. **Gheorghe sin Dumitru**, 20 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Safta soție, 18 ani; Nicolae fiu, de o lună; pogoane 1 arătură, 1 vacă, 30 pruni.
26. **Niță sin Stan**, 38 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Tița soție, 28 ani; Gheorghe fiu, 2 ani¹¹, Casandra, 6 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 1 vacă, 2 porci, 50 pruni, 2 pomi.
27. **Mihai sin Radu**, 20 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Maria soție, 20 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 1 vacă, 2 porci, 50 pruni, 2 pomi.
28. **Radu sin Pană**, 75 ani, român, însurat, clăcaș, lăutar; Neacșa soție, 55 ani; Părvu fiu, 8 ani, Voica fiică 16, Uta 13 ani; pogoane: 2 arătură, 1 vacă, 2 porci, 50 pruni.
29. **Gheorghe sin Neagoe**, 50 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Tița soție, 50 ani; pogoane: 1 arătură, 1 vacă, 100 pruni, 4 pomi.
30. **Nicolae sin Din**, 22 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Ioana soție, 20 ani; Dinu fiu, 2 ani, Maria fiică, 1 an, Nicuța, 68 ani, mama lui Nicolae; pogoane: 2 arătură, 2 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 2 porci, 1 pom.
31. **Constantin sin Gheorghe**, 38 ani, român, însurat, fiu de mazil; Maria soție, 39 ani; Rada fiică, 6 ani, Stanca 4, Oprea (fată) 1 an; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 1 vacă.
32. **Floarea Scărlătoaia**, 80 ani, româncă, văduvă, clăcaș; Ion fiu, 20 ani, prost, găngav; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 6 capre, 4 porci.
33. **Nică sin Ion**, 20 ani, român, însurat; Ilina soție, 20 ani, proști, nevolnici – cerșetori.
34. **Irimia sin Dobrin**, 45 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Voica soție, 40 ani; Ioana fiică, 1 an; pogoane: 2 arătură, 2 fânețe, 1 bou, 200 pruni.
35. **Mihai Pațangel**, 40 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Lița soție, 30 ani; Arsınca fiică, 12 ani, Ana, 8 ani, Smaranda, 3 ani; pogoane: 1 arătură, 2 fânețe, 100 pruni, 6 pomi.
36. **Pătru sin Dumitru**, 30 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Ana soție, 40 ani; Nițu fiu, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 vacă, 50 pruni.
37. **Ion Berbeleanu**, 25 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, morar; Smaranda soție, 28 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi.
38. **Niță Filotan**, 28 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Ilina soție 23 ani; Bălașa fiică, 4 ani, Maria, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 100 pruni.
39. **Tudor sin Gheorghe**, 40 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Chira soție, 35 ani; Maria fiică, 4 ani; pogoane 2 arătură.
40. **Nedelea lui Ion**, 25 ani, româncă, văduvă, clăcaș; Dospina fiică, 4 ani, Smaranda, 1 an; pogoane 1 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 50 pruni.
41. **Ion Făcăleț**, 40 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Rada soție, 28 ani; Ion fiu, 8 ani, Sandu, 4 ani, Dospina, 1 an; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 14 pruni.
42. **Ghiță sin Niță**, 15 ani, român, holtei (flăcău, n. n.) clăcaș, plugar; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 50 pruni.

¹¹ Viitorul învățător Gheorghe Toroncea (1860-1874).

43. **Ion Văleanu**, 80 ani, român, văduv, cu patimă de gălbinare; Părvu fiu, 15 ani, Stanca fiică, 12 ani; pogoane: 3 arătură, 2 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 2 porci, 50 pruni, 2 pomi.
44. **Dincă sin Constantin**, 22 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Nița soție, 25 ani; Gheorghe brat Dincă (fratele lui, n. n.), 12 ani, Andrei, ipac (idem n. n.) 5 ani, Florea ipac, 2 ani, Nița (fată) ipac, 15 ani; pogoane 3 arătură, 2 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 100 pruni.
45. **Constantin Moraru**, 50 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, morar; Maria soție 50 ani; Nicolae fiu, 12 ani, Ion, 15, Zinca, 18, Zamfira, 6 ani; pogoane: 3 arătură, 3 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 1 porc, 60 pruni, 2 pomi.
46. **Ghiță sin Din**, 20 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Ilinca soție 22 ani; Anca fiică, 1 an, Gheorghe brat Ghiță, 6 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 2 porci, 60 pruni.
47. **Matei zet Boncea**, 28 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Voica soție 20 ani; Maria fiică, 6 ani, Floarea 5, Ioana 2 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 1 porc, 30 pruni.
48. **Din sin Stanciu**, 80 ani, român, însurat, clăcaș, plugar; Dumitra soție, 80 ani; Maria, 18, Ioana, 15 ani; pogoane: 3 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 2 porci, 108 pruni.
49. **Ion sin Boncea**, 26 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Maria soție, 28 ani; Neagoe fiu, 9 ani, Dumitru, 5, Ion, 1 an; pogoane: 3 arătură, 2 fânețe, 1 bou, 1 vacă, 2 porci, 100 pruni.
50. **Nicolae sin Din**, (Boncea, n. n.) 20 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Dobra soție, 20 ani; Ioana fiică, 1 an; pogoane: 1 arătură, 1 vacă, 1 porc, 60 pruni.
51. **Tudor sin Radu**, 20 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Safta soție, 20 ani; Stanca fiică, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 vacă, 2 porci.
52. **Volcu sin Oprea**, 23 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Dina soție, 25 ani; Marghioala fiică, 1 an; pogoane: 1 arătură, 1 vacă, 1 porc 20 pruni.
53. **Mirică sin Radu**, 30 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Maria soție, 25 ani; Nicolae fiu, 6 ani, Eftimie, 3 ani, Tudorache, 1 an; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 1 cal, 1 vacă, 50 pruni.
54. **Radu sin Stanciu**, 90 ani, român, însurat, iertat de bir, clăcaș, surpat de 20 de ani; Maria soție, 88 ani; pogoane: 1 arătură, 50 pruni.
55. **Radu sin Radu**, 88 ani, român, văduv, clăcaș, plugar; Dumitru fiu, 18 ani, Stancu fiu, 15 ani, Gheorghe, 9, Maria, 20, Dobra, 13 ani; pogoane: 3 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 5 oi, 150 pruni.
56. **Nița sin Ion Țugui**,¹² 38 ani, român, însurat, birnic, clăcaș; Dumitra soție, 30 ani; Ilinca fiică, 10 ani; Lazăr fiu, 1 an; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 1 vacă, 1 porc, 20 pruni.
57. **Sandu sin Tudorache**, 20 ani, român, însurat, ciung de o mână, clăcaș, plugar; Dumitra soție, 45 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 200 pruni.

¹² Strămoș al neamului Lăzărescu.

58. **Tudor Voinea**, 25 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Joița soție, 25 ani; Cristina fiică, 3 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 6 porci, 100 pruni, 4 pomi.
59. **Radu sin Radu Boncea**, 40 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Ioana soție, 40 ani; Toader fiu, 14 ani,¹³ Costache, 9, Ion, 2, Marin, 1 an, Safta fiică, 12, Ioana, 6 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 1 bou, 1 vacă, 3 porci, 50 pruni.
60. **Oprea sin Dincă**, 23 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Anca soție, 20 ani; Ion fiu, 4 ani, Sultana fiică, 1 an; pogoane: 1 arătură, 1 vacă.
61. **Mihai zet Gheorghe**¹⁴, 20 ani, român, însurat, fiu de mazil, moșnean, cu speculație (!); Safta soție, 20 ani; Constantin fiu, 1 an; pogoane: 3 arătură, 3 fânețe, 1 cal, 2 boi, 1 vacă, 2 capre, 3 porci, 18 pomi, 600 pruni.
62. **Ion sin Ion (Voinea, n. n.)**, 45 ani, român, însurat, patentar cl. III, clăcaș, plugar; Sultana soție, 45 ani; Ion fiu, 12 ani, Ghiță fiu, 6 ani, Despina fiică, 9 ani; pogoane: 3 arătură, 3 fânețe, 2 cai, 4 boi, 2 vaci, 4 oi, 10 capre, 7 porci, 100 pruni.
63. **Constantin sin Ion (Voinea, n. n.)** 37 ani, român, însurat, clăcaș, patentar cl. III, plugar; Maria soție, 30 ani; Simion fiu, 8 ani; pogoane: 3 arătură, 3 fânețe, 4 cai, 2 boi, 1 vacă, 60 oi, 16 capre, 8 porci, 150 pruni.
64. **Popa Preda**, 50 ani, român, însurat, scutit de bir; Preoteasa Bălașa, 45 ani; Șerban fiu, 12 ani, Neagoe, 9, Simion, 6, Dumitru, 3 ani; pogoane: 3 arătură, 3 fânețe, 3 cai, 4 boi, 1 vacă, 1000 pruni, 4 pomi.
65. **Ion sin Nicolae**, 38 ani, român, însurat, dascăl, scutit de bir; Ioana soție, 38 ani; Șerban fiu, 10 ani, Preda fiică, 15 ani; pogoane: 3 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 10 oi, 1 porc, 200 pruni, 3 pomi.
66. **Stancu Heroiu** 98 ani, român, (moșnean, n. n.) asidot¹⁵; Dumitra soție, 60 ani; pogoane: 3 arătură, 3 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 300 pruni, 1 (răzor) cu vie.
67. **Neagoe Rotarul**, 80 ani, român, însurat, iertat (de bir), clăcaș; Dobra soție, 80 ani; pogoane: 1 arătură, 50 pruni.
68. **Ion Țugui**, 90 ani, român, însurat, iertat (de bir) clăcaș, Ioana soție, 70 ani; pogoane: 1 arătură, 1 vacă.
69. **Stanca vnuc (= nepot) Pantăsolu**, româncă, văduvă, clăcaș; Mihai fiu, 8 ani, Ion, 4 ani; pogoane: 1 arătură, 1 vacă.
70. **Ghiță sin Radu**, 25 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Luța soție, 20 ani; pogoane: 2 arătură, 150 pruni, 5 pomi.
71. **Nița lui Din**, 50 ani, româncă, văduvă, birnic, clăcaș; Tudor fiu, 15 ani; pogoane: 1 arătură.
72. **Gheorghe sin Constantin**, 28 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Maria soție, 20 ani; 1 vacă.
73. **Marin sin Radu**, 25 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Zamfira soție, 25 ani; Dinu fiu, 2 ani; pogoane: 2 arătură, 1 vacă, 50 pruni.

¹¹ Strămoș al neamului Toader.

¹⁴ Mihai Piscanu, soțul Safta Piscanca II, moșnean.

¹⁵ Moșnean din Piscani, asidot (= sudit, supus unei puteri străine), frecvent menționat printre moșnenii piscăneni în perioada 1800-1820.

74. **Ion sin Radu**, 21 ani, român, însurat, birnic, clăcaș, plugar; Vuța soție, 20 ani; Ion fiu, 1 an; pogoane: 2 arătură, 50 pruni.
75. **Maria lui Dumitru**, 38 ani, româncă, văduvă, clăcaș; Dina fiică, 10 ani, Mica, 8 ani; pogoane: 1 arătură.
76. **Stanciu Clipici**, 45 ani, țigani rudari ai statului, aurari, clăcaș; Oprea soția sa, 45 ani; Radu fiu, 15 ani, Nicolae, 12, Ilinca, 9, Zamfira, 7, Stana, 5 ani; pogoane: 3 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 50 pruni.
77. **Stan sin Ștefan**, 35 ani țigani ai statului, aurari, clăcaș; Dobra soție, 30 ani; Ion fiu, 9 ani, Stancu, 7, Rada, 5, Dumitra, 3 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 20 pruni.
78. **Ion Zuzulitu**, 25 ani, țigani ai statului, aurari, clăcaș; Tudora soție 25, ani; Ioana fiică, 2 ani; pogoane: 2 arătură, 2 boi.
79. **Dobre sin Dinu Orbu**, vădan, țigani - ipac¹⁶ - aurari, clăcaș; Vasile fiu, 20 ani, Ion, 15, Crăciun, 8 ani; pogoane: 2 arătură, 2 boi.
80. **Iordache sin Stancu**, 28 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Ilinca soție, 25 ani; Nicolae fiu, 4 ani, Ilinca mama lui Iordache, 48 ani, Stana fata ei, 20 ani; pogoane: 1 arătură.
81. **Stan sin Stanca**, 35 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Tudora soție, 35 ani; Mihai fiu, 8 ani, Dumitra fiică, 12, Dobra, 5, Tinea, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 1 cal, 1 bou, 1 vacă, 100 pruni.
82. **Stan Brănică**, 45 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Sara soție, 40 ani; Gheorghe fiu, 15 ani, Dumitru, 10, Ioana, 8, Olga, 6, Maria, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă.
83. **Ion sin Dumitru**, 50 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Dobra soție, 50 ani; Radu fiu, 12 ani, Stan, 12, Stancu, 5 ani, Stanca fiică, 9, Ilinca, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 2 boi.
84. **Stancu sin Stefa**, 40 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Vlada soție, 40 ani; Stancu fiu, 10 ani, Radu, 6, Nicolae, 1, Ilinca, 3 ani; pogoane: 1 arătură, 2 boi, 1 vacă, 20 pruni.
85. **Radu sin Stanciu**, 30 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Ioana soție, 30 ani; Dinu fiu, 6 ani, Stancu, 4 ani, Cristina, 8, Ioana, 2 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă 1 porc.
86. **Dumitru sin Oprea**, 40 ani, țigani rudari ai satului, aurari; Sandală soție, 40 ani; Ion fiu, 10 ani, Stan, 7, Dobra, 6, Cristina, 3 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 20 pruni.
87. **Oprea sin Iorga**, 25 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Zamfira soție, 25 ani; Rada fiică, 4 ani, Cristina, 2, Ioana, 1 an; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 2 boi, 1 vacă, 20 pruni.
88. **Vasile sin Șerban**, 50 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Păuna soție, 40 ani; Stancu fiu, 20 ani, Dinu, 15, Nicolae, 8 ani, Dobre, 2 ani, Rada fiică, 10, Maria, 7 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 1 vacă.
89. **Stan sin Lisandru**, 80 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Stana soție, 70 ani; Stancu fiu, 10, Ion, 8 ani, Maria fiică, 15, Stanca, 12 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 2 vaci.

¹⁶ Ipac = asemenea, idem. Țigani ai satului, aurari, clăcași.

90. **Crăciun sin Geamănu**, 30 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Dobra soție, 25 ani; Oana fiică, 3 ani; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 30 pruni.
 91. **Dobre sin Dan**, 70 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Tudora soție, 65 ani; Oprea fiu, 12 ani, Vasile, 8 ani, Stan, 6, Joița, 4 ani; pogoane: 2 arătură.
 92. **Din sin Dobre**, 20 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Vasâlca soție, 20 ani, Șerban fiu 1 an; pogoane: 1 arătură.
 93. **Ion sin Din**, 20 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Ilinca soție, 20 ani.
 94. **Tudora lui Din**, 50 ani, văduvă, - ipac - clăcaș; Păuna fiică, 12 ani; pogoane: 1 arătură.
 95. **Cârstea sin Tudor**, 40 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Stanca soție, 40 ani; Nicolae fiu, 7 ani, Ion, 3 ani, Stana, 15, Ioana, 6, Ilinca, 4 ani; pogoane: 1 arătură, 2 vaci.
 96. **Din sin Stanca**, 60 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Stanca soție, 60 ani; Stana fiică, 10 ani; pogoane: 2 arătură, 1 fânețe, 1 bou.
 97. **Stan sin Din**, 20 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Tudora soție, 20 ani.
 98. **Radu sin Ion Țuțulan**, 20 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Nedelea soție, 20 ani; Nicolae fiu, 4 ani, Stancu, 3, Ion, 1 an; pogoane: 1 arătură, 1 fânețe, 1 cal, 2 boi.
 99. **Ilinca vădăna**, 70 ani, țigani - ipac -; Călin fiu, 20 ani, Maria, 14 ani.
 100. **Barbu Lunescu**, 50 ani, țigani rudari ai statului, aurari, clăcaș; Rada soție, 45 ani; Stancu fiu, 20 ani, Stan, 10 ani, Ilinca fiică, 6, Ioana, 2 ani; pogoane: 2 arătură, 2 boi, 50 pruni.
 101. **Dumitru sin Oprea**, 30 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Anca soție, 30 ani; pogoane: 1 arătură, 2 boi.
 102. **Crăciun sin Din**, 45 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Anca soție, 40 ani; pogoane: 1 arătură, 2 boi.
 103. **Radu Turbatu**, 30 ani, țigani - ipac - aurari, clăcaș; Ilinca soție, 29 ani; Nicolae fiu, 3 ani, Ilinca fiică, 1 an.
 104. **Vasile sin Ion**, 30 ani, orb de un ochi, țigani, ipac, clăcaș; Stanca soție, 25 ani; Ilinca, 3 ani, Nicolae, 1 an; 3 boi.
 105. **Stan Lunescu**, 85 ani țigan, ipac, trecut cu vârsta, bolnav; Rada soție, 80 ani; Stan fiu, 15 ani.
 106. **Mița lui Stan**, 30 ani, văduvă, țigani - ipac -; Rada fiică, 6 ani, Dobra, 4 ani.
 107. **Stanciu Bătrânul**, 80 ani (vătaful n. n.) țigani - ipac - clăcaș; Ilinca soție, 40 ani; Nicolae fiu, 20 ani, Costache, 8, Stan, 2, Dinu, 3, Stana, 20 ani.
- Peste tot 107 familii, pogoane lucrate 269, cai 19, boi 117, vaci, 71, oi 100, capre 59, rămători 96, stupi 3, pruni 6627, duzi 2, pomi 75¹⁷.

Suborcâmuitor, Mihai Micescu⁴.

¹⁷ A. N. C., Catagrafii, Muscel nr. 55, fila 123.

SATUL BÂRLA – REFLECTAT ÎN CATAGRAFIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI DE LA 1838

MARIUS PĂDURARU*

Situată în extremitatea sudică a actualului județ Argeș, în Câmpia Burnasului, la 56 km de Pitești, actuala comună Bârla cu o suprafață de 105 km² este formată din 12 sate: Afrimești, Bădești, Bârla, Brabeți, Ciocești, Malu, Mândra, Mozăceni, Podișoru, Șelăreasa, Urlueni, Zuvelcați, fiind una dintre cele mai mari unități administrative de acest tip ale județului. Până la mijlocul secolului trecut, satul Bârla, forma împreună cu satul Șelăreasa, comuna Bârla, parte componentă a județului istoric Teleorman¹. Reorganizarea administrativ-teritorială din 1950, pe regiuni, a dus la desființarea comunei Bârla, cele două sate ale acesteia, formând laolaltă cu satele Ciocești și Mândra comuna Ciocești, care aparținea raionului Costești, din regiunea Pitești. Această situație s-a menținut până în 1956. Între 1956-1960, comuna Ciocești a aparținut raionului Potcoava din aceeași regiune, iar între 1960-1968 a revenit la raionul Costești. Satul Bârla este reședința comunei cu același nume, care s-a format începând cu anul 1968, când a avut loc noua reforma administrativă (transformarea regiunilor în județe), prin înglobarea a încă unsprezece sate: Afrimești, Bădești, Brabeți, Ciocești, Malu, Mândra, Mozăceni, Podișoru, Șelăreasa, Urlueni și Zuvelcați. Din cele 12 sate, cinci au constituit de-a lungul timpului comune separate (Bârla-Șelăreasa, Ciocești-Mândra, Malu, Mozăceni și Urlueni).

Din datele găsite până în prezent la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, reiese că cel mai vechi sat al comunei² este Podișoru, atestat documentar la 12 iunie 1622³. În ordine cronologică urmează Lereni (cătun în Urluieni)⁴, Bârla⁵ și Bădești⁶, pe teritoriul căruia, în trecut, exista moșia Mihăești (Mihăiasca)⁷. Cât privește

* Liceul Teoretic Costești.

¹ Potrivit documentului din 18 februarie 1623, satul Podișor, parte componentă a actualei comune se afla atunci în județul Olt, ceea ce face posibil, ca și satul Bârla, situat în imediata apropiere, să fi aparținut atunci, aceluiași județ.

² Voi reveni cu un alt prilej asupra trecutului medieval al comunei Bârla.

³ D.I.R., B, sec. XVII, IV, doc. 160, p. 148-149.

⁴ Ibidem, doc. 438, p. 427, din 10 iunie 1624.

⁵ DANIC, *Fond Suluri*, V/8, hrisovul lui Șerban Cantacuzino din 21 mai 1684 prin care întărea mănăstirii Aninoasa, zecile de moșii făcute danie de ctitorul acesteia, marele clucer Tudoran (II) Vlădescu, între care și o parte din satul Bârla, achiziționată pentru 42 de taleri și 1400 de aspri.

⁶ DANIC, *Fond M.Ț.R.*, CXLVII/20, act din 27 octombrie 1764.

⁷ Ibidem, CXLVII/21, act din 22 noiembrie 1764. Potrivit I. Lahovari (coord.), *Marele dicționar geografic al României*, I, București, 1989, p. 268, această moșie aparținea mănăstirii Mihai-Vodă din București.

celelalte sate, din sursele cercetate de noi până acum nu s-a găsit nici un document care să le ateste existența în secolele XVII-XVIII. În atare condiții, se impun trei ipoteze: fie documentele în care vor fi fost amintite nu s-au păstrat, fie satele în cauză au fost cătune în cele mai vechi fie au fost întemeiate în secolul al XIX-lea căci o parte din ele apar în catagrafiile Țării Românești de la 1831 și 1838, mai puțin satul Bădești pe care l-am găsit menționat pentru prima dată la 1842⁸.

Tratatul de la Adrianopol (Edirne de astăzi), din 2/14 septembrie 1829, încheiat în urma războiului ruso-turc (1828-1829), câștigat de imperiul țarist, prevedea între altele, pentru cele două Principate române de la sud și răsărit de Carpați, întocmirea unor regulamente administrative. Realizate din inițiativa Rusiei, care, se afla la a treia ocupație în Țara Românească (mai 1828 – aprilie 1834) și la a cincia în Moldova (aprilie 1828 – aprilie 1834), cele două Regulamente au fost adoptate în București la 1/13 iulie 1831, iar la Iași în octombrie același an, fiind pus în aplicare începând cu 1/13 ianuarie 1832. Apreciat de unii istorici⁹ și considerat de alții drept „chartă a protectoratului proconsular”¹⁰, Regulamentul organic, pe lângă suflul modern adus în Principate, a permis reprezentanților țarului Nicolae I Pavlovici (1825-1855), să intervină fără limită, obstrucționând sensibil progresul.

Considerat de o parte a specialiștilor în drept, ca fiind primul act cu valoare constituțională din istoria românilor, unul dintre aspectele pozitive ale Regulamentului organic îl constituia prevederea de la capitolul III, secția IV, articolele 69-95, referitoare la întocmirea de catagrafii pentru toți locuitorilor țării¹¹, din șapte în șapte ani¹².

Potrivit articolului 69, recensarea trebuia făcută de fiecare proprietar al moșiei care, „va avea împreună pe preotul satului și șase lăcători, alesi într’adins din tot satul”. În termen de două luni, de la publicarea de către ministrul Trebilor din Lăuntru, a ordinului de întocmire a acestor catagrafii, fiecare proprietar trebuia să le predea în două exemplare, din care unul ajungea la Cărmuirea județului, iar cel de al doilea la Departamentul Trebilor din Lăuntru¹³. Ulterior, o comisie formată dintr-un boier „cunoscut de vrednic și care nu va avea a sa moșie întru acel județ”, din cărmnitorul, respectiv deputatul județului, avea obligația să meargă din sat în sat, ca să cerceteze veridicitatea documentelor anterioare¹⁴. Consemnarea situației fiecărui sat se făcea pe două liste, din care una rămânea localității, iar cealaltă intra în posesia comisiei. După această verificare, în termen de patru luni de zile, membrii comisiei reuneau toate tabelele cu recensământul satelor ce compuneau o plasă, într-o singură condică¹⁵. Apoi, condicile din întreaga țară, selectate pe județe, erau trimise la ministrul Trebilor din

⁸ *Înaltul Divan 1831-1847. Inventar arhivistic*, anul 1842, doc. 1926, București, 1958, p. 453.

⁹ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Tratată*, XI, București, 1930, p. 110.

¹⁰ N. Iorga, *Istoria românilor*, VIII, *Revoluționarii*, 1938, p. 342.

¹¹ O amplă discuție privind situația socială a Țării Românești în preajma adoptării Regulamentului Organic, la Dinică Ciobotea, *Structura socială în Țara Românească (1828-1831)*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1992, p. 48-71.

¹² *Regulamentul organic. Interpretat cu legăturile din anii 1831, 1832 și 1833 și adăugat la sfârșit cu legăturile de la anul 1834 până acum, împărțite pe fiecare an, precum și cu o scară deslușită a materiilor*, București, 1847, art. 79, p. 38.

¹³ *Ibidem*, art. 69, p. 35.

¹⁴ *Ibidem*, art. 70.

¹⁵ *Ibidem*.

lăuntru, care le aviza și le înmăna marelui vistier, ce „se îndatora a pregăti izvodul veniturilor și al face cunoscut [...] Obșteștii Adunări”¹⁶, nu înainte însă, de a căpăta avizul domnului¹⁷.

În catagrafia Țării Românești, aveau să fie trecuți: toți plugarii și muncitorii¹⁸, „răspopii” și „răsdiaconii”¹⁹ plătitori de bir, țârcovnicii al căror număr – se pare – crescuse foarte mult, și care dacă erau din rândul sătenilor „dajnici”, capitația urma să le fie achitată din cutia satului²⁰, preoții și diaconii scutiți de bir, și care trebuia să fie hirotoniți numai într-un număr suficient pentru satisfacerea nevoilor bisericii, străinii așezați în localitățile Valahiei²¹, stările privilegiate (neamurile, postelniceii și mazălii)²².

Catagrafia generală din 1838, a doua după cea întocmită în 1831, conform prevederilor Regulamentului, reprezintă unul dintre cele mai importante documente pentru cunoașterea așezărilor Țării Românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Potrivit catagrafiei din 1831, satul Bârla făcea parte din Plasa Cotmeana²³ a județului Teleorman²⁴. Moșia avea numele satului, și era stăpânită de casa răposatului stolnic Enache Razul²⁵ și de megieșii din localitate. Avea 101 familii și 14 feciori de muncă²⁶. Din satele ce compun astăzi comuna Bârla, la 1831 au mai fost catagrafiate²⁷:

1. Ciocești, cu 60 de familii și 16 feciori de muncă, pe moșia megieșească cu același nume, stăpânită de moșneni și preoți.
2. Mândra, cu 92 familii și 14 feciori de muncă, pe moșia cu același nume, stăpânită de casa răposatului serdar Marin Butculescu²⁸.
3. Malu, cu 73 de familii și 8 feciori de muncă, pe moșia cu același nume, stăpânită de biv vel serdarul Neagu Mălureanu²⁹ și de megieșii din sat.

¹⁶ *Ibidem*, art. 74, p. 36-37.

¹⁷ *Ibidem*, art. 76, p. 37.

¹⁸ *Ibidem*, art. 70, p. 35.

¹⁹ Ca și răspopii, erau cei excluși din slujbă, pentru că se abătuseră de la principiile bisericești.

²⁰ *Ibidem*, art. 72, p. 36.

²¹ *Ibidem*, art. 71, p. 36.

²² *Ibidem*, art. 80, p. 38.

²³ Sub domnia lui Nicolae Mavrocordat (1715-1730, cu întreruperi) satul Bârla a fost catagrafiat (sic!) tot în județul Teleorman, în Plasa Cotlăeni. (cf. G. L. Lahovari, C. I. Brătianu, Gr. C. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, I, București, 1898, p. 448).

²⁴ Ion Donat, Ion Pătroiu, Dinică Ciobotea, *Catagrafia obștească a Țării Românești din 1831*, Craiova, 2000, p. 152.

²⁵ La 1831 moștenitorii săi mai stăpâneau o moșie în județul Teleorman, în Plasa Târgului, în satul Broșteanca (*ibidem*, p. 151).

²⁶ *Ibidem*, p. 152.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ La 11 septembrie 1829, serdarul Marin Butculescu încă trăia, avea 55 de ani, șapte moșii, locuia în București și în Roșiori de Vede, și era ispravnicul județului Olt (Ioan C. Filitti, *Catagrafia oficială de toți boerii Țării Românești la 1829*, în „Revista Arhivelor”, II, nr. 4-5, București, 1927-1929, p. 301 și 334). A fost ctitorul bisericii „Sf. Apostoli și Sf. Împărați”, din Roșiori de Vede, cunoscută și sub numele de „Serdăreasa”, zidită între 1830-1835 (Stan V. Cristea (coord.), *Monografia județului Teleorman*, Alexandria, 1998, p. 279-280). La 1831 moștenitorii săi mai stăpâneau moșii în județul Teleorman, astfel: în Plasa Târgului satele Rădoești, Butculești, Măgureni și Sârbii ot Sfințești, în Plasa Cotmeana satele Martalogi și Hârsești, în Plasa Marginea de Jos satele Calofirești și Țigănești, în Plasa Mijlocului de Sus satul Zămbreasca, în Plasa Teleormanului de Sus satul Bumboeni (*ibidem*, p. 151-157).

²⁹ Nu mai stăpânea alte moșii în județul Teleorman la 1831.

4. **Mozăceni**, cu 89 de familii și 20 feciori de muncă, pe moșia cu același nume, stăpânită de Mitropolie, casa răposatului serdar Marin Butculescu și de megieșii din sat.
5. **Podișorul**, cu 40 de familii și 9 feciori de muncă, pe moșia cu același nume stăpânită de slugerul Ioniță Pârleazu³⁰.
6. **Șălăreasca**, cu 62 de familii și 14 feciori de muncă, pe moșia cu același nume, stăpânită de casa răposatului stolnic Enache Razul și de moștenii devălmași popa Mihai ot Ciocești și popa Năstase din sud Olt.
7. **Urlueni**, cu 174 familii și 27 feciori de muncă, pe moșia cu același nume, stăpânită de casa răposatului serdar Marin Butculescu, de postelnicul Dobre Răculescu³¹ și de megieșii din sat.

În afara satelor ce compun în prezent comuna Bârla, atât la 1831, cât și la 1838 a mai fost catagrafiat satul **Bordeille**, azi dispărut. Se situa pe teritoriul actualului sat Mândra, având la 1831 un număr de 20 de familii și 3 feciori de muncă, pe moșia cu același nume, stăpânită de vistier Neagu Mălurescu³² și de megieșii din sat³³.

La 1838 catagrafia satului Bârla, cât și a celorlalte sate, care făceau parte din Plasa Cotmeana, a fost alcătuită de subocârmuitorul Iancu Drugănescu³⁴.

Catagrafia satului Bârla este scrisă pe opt file³⁵ și urmează modelul aplicat în întreaga condică a plasei, fiind împărțită în 24 de rubrici ce cuprind: no., numele, neamul, căsătoria, vârsta, birnic, clasa, meșteșugul, nr. pogoane lucrate, betesugul, cai, boi, vaci, oi, capre, rămători, bivoli, măgari, catâri, stupi, pruni, duzi, vie și pomel. Deși, conține numeroase greșeli, ca de altfel toate catagrafiile întocmite în trecut, ea furnizează importante date privind aspectele demografice, sociale, economice religioase și etnice ale comunității respective.

Sub aspect demografic satul Bârla avea 118 familii (106 bărbați și 124 femei), din care 116 de români, una mixtă (greco-română) și una de țigani. 99 de familii erau perechi (trăiau ambii soți la data catagrafierii). Familiile de români, 85 erau de moșneni, iar 31 de clăcași. Din această ultimă categorie, 1 era frunțaș, 20 mijlocași și 10 pălmași. La o singură familie nu se specifică clasa din care făcea parte, iar cea de țigani nu se încadra în aceste categorii. Întrucât din cele 116 familii împărțite pe clase, numărul celor formate din moșneni reprezenta 73, 27 %, iar al celor formate din clăcași numai 26, 73 %, putem considera localitatea Bârla, un veritabil sat de moșneni.

Moșnenii sau megieșii, asupra cărora istoriografia românească n-a zăbovit suficient, constituie în opinia unor istorici o categorie socială distinctă, „al cărei statut era perceput de societate, enunțat și luat în considerație”³⁶. Înglobând o mare parte din

³⁰ Nu mai stăpânea alte moșii în județul Teleorman la 1831.

³¹ Nu mai stăpânea alte moșii în județul Teleorman la 1831.

³² Era fiul lui Nedelco logofăt, născut la Roșiorii de Vede, în vârstă de 50 de ani la 1829. Moșia Bordeille îi aducea la 1831 un venit anul de 1500 lei. În acel an nu mai stăpânea alte moșii în județul Teleorman (I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 335).

³³ Ion Donat, Ion Pătroiu, Dinică Ciobotea, *op. cit.*, p. 152.

³⁴ DANIC, *Fond Catagrafi*, 50, județul Teleorman, plasa Cotmeana, f. 46.

³⁵ *Ibidem*, f. 38 v.- 46.

³⁶ Dinică Ciobotea, *op. cit.*, p. 66.

populația Țării Românești³⁷, ea se găsea răspândită, din Platforma Getică, până în Subcarpați și Carpați, astfel că, a ajuns să viețuiască la 1831, în nu mai puțin de 1558 de sate, din care 672 moșnenеști și 886 mixte³⁸. Elementele elitiste ale moșnenilor existau în deceniile trei-patru ale secolului al XIX-lea în număr mare și se constituiau în: moși mici, boiernași, boieri de neam, mazăli, postelnice, logofetei etc. Datorită libertății absolute asupra pământului sau a calităților sociale, moșnenii erau scutiți de plata „boierescului“. Aceste privilegii sociale le conferea posibilitatea inițiativei private în producerea și comercializarea de bunuri, în special a negoțului cu vite, cai, oi, produse animale, ceară, ceea ce le-a permis să acceadă la titlurile de boiernași sau boieri de rangul al treilea.

Constituind o adevărată rezervă pentru așa-zisele categorii sociale de mijloc, de sorginte burgheză, cum ar fi liber-profesioniștii, sau militarii, nu este mai puțin adevărat, că sub incidența mai multor factori (economici, demografici, juridici), mulți moșneni și-au pierdut drepturile de proprietate, pauperizând, uneori, chiar mai mult decât țărănimea.

Clăcașii, se deosebeau de moșneni, fiind – potrivit Legiurii Caragea –, „chiriași“ pe pământul pe care îl lucrau. Regulamentul organic i-a depozat de o parte a drepturilor lor, statornice până atunci prin „obicei“ sau legi (pravile), desemnându-i pe stăpânii de moșii proprietari deplină peste 1/3 din suprafața acestora. Ca atare, țărani puteau stăpâni 2/3 din moșii, ei fiind considerați „coproprietari cu proprietarul nominal“³⁹. Pentru această favoare prestau zile de clacă și achitau dijmă. Întrucât lotul de folosință nu era suficient pentru acoperirea nevoilor de trai ale familiilor clăcașilor, ei practicau și alte ocupații cum ar fi cărăușia, meșteșugurile, tocmirea la munci cu plată pe moșii sau în târguri, arendășia, negoțul etc. La 1831, în Țara Românească, numărul țărănilor clăcași din sate se ridica la 261 774⁴⁰. Din totalul de 3 576 sate, 2 674 erau locuite numai de țărani clăcași, care, în primii ani ai perioadei regulamentare constituiau 75% din numărul total al localităților rurale⁴¹.

În funcție de numărul vitelor avute, Regulamentul organic a legiferat prima stratificare a țărănilor clăcași, structurându-i pe trei categorii: frunțașii (cu 4 vite de muncă, ce puteau fi boi, bivoli sau cai și o vacă), mijlocașii (2 vite de muncă și o vacă) și pălmașii sau codașii (doar cu o vacă, dar fără vite mari de lucru). Raportat la categoriile din care făceau parte, clăcașii își primeau de la stăpânul moșiei pe care sălășluiau lotul de pământ⁴², care măsura (laolaltă loc de casă, de izlaz și pământ cultivat) pentru cea dintâi categorie 8 pogoane și 19 prăjini⁴³ (4,4 ha), pentru cea de-a doua 6 pogoane și 14 prăjini (3,3 ha), iar pentru ultima 4 pogoane și 10 prăjini (2,2 ha)⁴⁴. În schimb, frunțașii și mijlocașii, erau obligați⁴⁵ să presteze pe an, conform

³⁷ În Moldova se numeau răzeși.

³⁸ Dinică Ciobotea, *op. cit.*, p. 67.

³⁹ Andrei Oțetea, *Geneza Regulamentului Organic*, în „Studii și Articole de Istorie“, II, 1957, p. 399.

⁴⁰ Dinică Ciobotea, *op. cit.*, p. 70.

⁴¹ Apostol Stan, *Le problème agraire pendant la révolution de 1848 en Valachie*, p. 12, n. 9-10.

⁴² Lotul de casă și cel de izlaz, măsura pentru toți, indiferent de categoria din care făceau parte, 7, respectiv 12 prăjini.

⁴³ Numită „prăjină pogonească“ în Țara Românească, ca măsura 208, 82 m².

⁴⁴ *Regulamentul organic...*, tabelul de la p. 79.

⁴⁵ Vezi amănunțit aceste obligații în *ibidem*, art. 138-146, p. 74-87.

aceleiași legi, 12 zile de lucru (4 primăvara, 4 vara, 4 toamna), cu animalele lor (hrănite în acest timp de proprietar), una de plug și alta, în care, să aducă proprietarului un car de lemne (dintr-o pădure aflată la o depărtare de maxim 6 ore)⁴⁶, și să dea dijma din fân și din arătură. Pălmașii prestau 12 zile de lucru cu mâinile, calculate trei pentru una de arătură, la care se adăugau alte șase (trei pentru ziua de plug și trei pentru carul de lemne, deci în total 42). Ca și cei cu animale, dădeau dijma din fân și din arătură. Atât ziua de plug, cât și carul de lemne, puteau fi răscumpărate cu bani, „după prețul curgător în partea locului”⁴⁷.

Situația grea a clăcașilor, generată de grelele și vastele obligații de muncă, de condițiile restrictive de strămutare de pe o proprietate pe alta, de dările fiscale către stat, datoriile către proprietari și cămătari, de venalitatea și abuzurile administrației locale, a cunoscut o asemenea accelerare, încât la 1848, în cadrul *Comisiei proprietății* – creată din inițiativa lui N. Bălcescu, și având ca președinte pe Alecu Racoviță și vicepreședinte pe Ion Ionescu de la Brad –, s-a exprimat ideea că „până la Regulament n-a fost robia așa de aspră, ca de atunci încolo”⁴⁸.

Am considerat ca absolut necesare aceste precizări, pentru că situația oricărui sat din Țara Românească, din perioada regulamentară – în speță, a satului Bârla –, nu poate fi analizată și înțeleasă, decât raportată la contextul social general al principatului nord-dunărean.

Reluând analiza demografică a satului Bârla, precizăm că băieții erau în număr de 125, iar fetele în număr de 115. Văduvi erau 7, iar văduve 23.

Comparativ cu celelalte sate de pe teritoriul actualei comune, catagrafiate în același an (Bordeile 28 de familii, Ciocești 65 de familii, Malu 93 de familii, Mândra 75 de familii, Mozăceni 94 de familii, Podișoru 47 de familii, Șelăreasa 55 de familii, Urlueni 159 de familii), era al doilea ca mărime. Pe teritoriul actual al comunei Bârla, locuiau la 1838 peste 2000 de oameni.

În Regulamentul organic se arată că valoarea capitației pentru fiecare familie de plugari sau muncitori se ridica la suma de 30 de lei pe an, sumă ce nu putea fi modificată nici de domn, nici de Adunarea Obștească, urmând ca „ori ce dajdie asupra veri căria averi și industrii a țăranilor, precum și ori ce închipuire de cislă încetează cu totul, fără a putea să se mai întocmească”⁴⁹. Lista birnicilor dintr-un sat, rămânea valabilă până la întocmirea unei noi catagrafii, adică timp de șapte ani, locuitorii fiind „răspunzători unul pentru altul”, afară doar de faptul în care avea loc o epidemie soldată cu numeroși morți⁵⁰.

În ceea ce privește satul luat în discuție, din cele 118 familii ale sale, 94 plăteau statului o capitație (bir). Aceasta se plătea numai de către capul familiei, indiferent de numărul membrilor acesteia, și dacă în ea se găseau sau nu văduve sau

⁴⁶ În cazul în care proprietarul nu avea pădure, sătenii cărau „un car de fân, ori 500 oca grăunțe, sau 50 vedre băutură; iar pentru 4 boi, va fi povara îndoită” (*ibidem*, art. 141, al. 2, p. 77).

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ C. D. Aricescu, *Chestiunea proprietății dezbătută de proprietari și plugari la 1848*, București, 1862, p. 37.

⁴⁹ *Regulamentul organic...*, art. 75, p. 37.

⁵⁰ *Ibidem*, art. 78, p. 37-38.

văduvi (rude ale celor doi soți). Din cele 92 de familii de români care plăteau bir, 91 plăteau câte 30 de lei pe an, iar una, cea de mazili 45 lei pe an⁵¹.

Mazilii, axați de regulă pe ocupații meșteșugărești-comerciale, constituiau alături de postelniceii, armășei și ruptași, burghezia rurală, destul de numeroasă, împărțită din punct de vedere social-fiscal în „bresle” sau „trepte”⁵². Istoricul Constantin C. Giurescu, caracteriza astfel această clasă socială: „ambitioși și energici, având ceva avere și cu toții știutori de carte, ei sunt datori să se ridice – întocmai ca și negustorii care cumpără titluri de dregătorii – să joace și un rol politic: sunt deci, în mod firesc, aliații burgheziei propriu-zise, din oraș”⁵³.

Familia mixtă (greco-română) plătea tot 30 de lei pe an. În fine, cea de țigani plătea 33 de lei (3 lei constituind zeciuiala). În total, satul plătea anual stăpânirii un bir, ce se ridica la suma de 2838 lei. 24 de familii erau scutite de bir, pentru următoarele considerații: (văduve: 10, văduvi: 1, popi: 6 (din care 2 văduvi), diaconi: 1, iertați: 6. Existau și trei familii ale căror capi erau văduvi, și două familii ale căror capi erau văduve plătitore de bir. Acestea erau familii de clăcași (3), sau familii de moșneni relativ înstăriți (2), care aveau una 5, iar cealaltă 8 pogoane de pământ lucrate.

În privința meseriei, sau așa cum scrie în catagrafie, a meșteșugului, această rubrică indică ocupația capului familiei. Majoritatea (94) erau plugari, 6 lucrau pământul lor sau al altora cu mâinile, 1 cu trupul (de fapt, tot cu mâinile), 2 muncitori, 1 torceau cu furca, 2 erau croitori, 1 fierar, 5 preoți și 1 diacon. La trei familii nu este trecută nici o mențiune referitoare la meseria pe care o practicau.

Din punct de vedere al vârstei, la 1838, cei 472 de locuitori ai satului Bârla, se împărțeau astfel: 1 lună (2), 2 luni (3), 3 luni (1), 6 luni (5), 1 an (18), 2 ani (23), 3 ani (26), 4 ani (20), 5 ani (12), 6 ani (9), 7 ani (15), 8 ani (17), 9 ani (10), 10 ani (14), 11 ani (5), 12 ani (12), 13 ani (5), 14 ani (8), 15 ani (10), 16 ani (4), 17 ani (11), 18 ani (9), 20 ani (28), 22 ani (12), 23 ani (3), 24 ani (2), 25 ani (24), 26 ani (6), 27 ani (1), 28 ani (8), 29 ani (2), 30 ani (3), 32 ani (7), 34 ani (1), 35 ani (11), 38 ani (3), 40 ani (20), 45 ani (4), 50 ani (17), 54 ani (1), 55 ani (1), 56 ani (2), 60 ani (16), 64 ani (1), 65 ani (5), 70 ani (17), 72 ani (1), 80 ani (2), 84 ani (1), 85 ani (1), 96 ani (1). Se observă din această clasificare că media de viață era relativ bună (28 de locuitori aveau vârsta cuprinsă între 65 și 96 de ani), dar și o explozie demografică (271 de locuitori aveau vârsta cuprinsă între 1 lună și 20 de ani).

În privința numelor, pentru bărbați, cele mai uzitate erau, ca și astăzi Ion, Ioan, Dumitru, Gheorghe, Florea, Marin, Stancu, iar pentru femei Ioana, Maria, Floarea, Rada, Stana, Stanca. Dintre prenumele care astăzi sunt folosite mai rar (se întâlnesc mai ales la persoanele în vârstă), sub alte forme, sau chiar deloc reținem pentru prima categorie: Bratul, Costandin, scris și prescurtat Cosdin (azi întâlnit numai sub

⁵¹ Potrivit aceluiași Regulament, rezultă că „dreptul de mazăli se cuvine numai la cei ce se coboară din mazăli, și la oamenii care vor fi dobândit o creștere mai deosebită, sau vor fi făcut vre o slujbă aflându-se orânduși prin județe și prin cancelarii: documenturile mazăliilor precum și ale neamurilor vor înceta de a se schimba la fiecare înscăunare de domnu, și fiecare dintre aceștia va avea la mână câte un document în parte. Suma răspunderii de peste an a fiecăruia mazăl fără osebite este lei 45; li se vor păzi însă privilegiile de nobilitate mică” (*Ibidem*, art. 83, p. 39).

⁵² Dinică Ciobotea, *op. cit.*, p. 64.

⁵³ Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848*, București, 1972, p. 217.

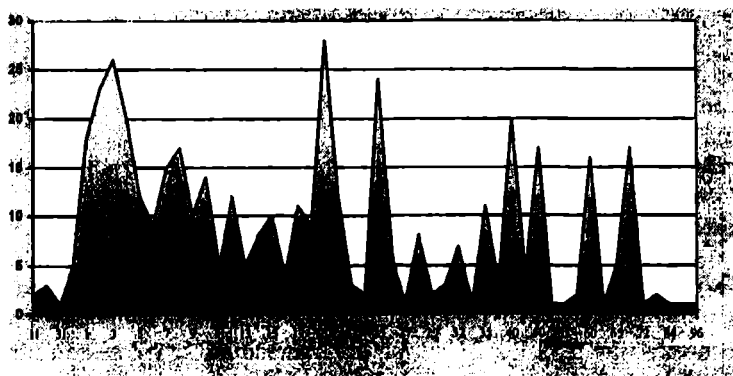

Fig. 2. Evoluția vârstei populației.

forma Constantin) Drăgușin, Dumitrașcu, Iane, Mira, Nedea, Nedelco, Voico (azi se întâlnește forma Voicu), iar pentru a doua: Alușa, Badea (dispărut definitiv ca nume de fată) Bica, Catrina, Cârstina (azi se folosește forma Cristina), Costandina (azi Constantina), Despa, Despina, Dina, Dinca, Dobra, Dragna, Dumitrana, (azi se întâlnește sub forma Dumitra), Marica, Neaga, Gherghina, Ianica, Joița (Zoița), Lixandra - Luxandra (azi se întâlnesc formele Ruxandra, Roxana), Neacșa, Neaga, Ghena, Rada, Safta, Samfira (Zamfira), Stana, Stanca, Stoiana, Sultana (întâlnit și la 1838 o singură dată), Voica, Vișana, Vlada, Zoița. Multe dintre ele, s-au păstrat însă, ca nume de familie la locuitorii de astăzi ai satului.

Întrucât în satul Bârla, dar și în satele vecine existau mulți preoți, – numiți atunci (ca și astăzi în popor), popi, – la urmașii acestora, s-a perpetuat numele de familie Popescu, frecvent întâlnit în zonă.

Într-o altă rubrică (a zecea), se precizează afecțiunile de care sufereau unii săteni. Din cei 472 de locuitori, numai 15 aveau diverse maladii sau handicapuri. Situația acestor persoane se prezintă astfel: trei epileptici, șapte surpați (aveau hernie), o oarbă, unul ciung și schiop, un olog, un „luat din ele“ (nebun), și o femeie „fără de o mână“.

În ceea ce privește suprafața de teren cultivat a satului Bârla, aceasta era de 771 pogoane⁵⁴, din care 255 de porumb, 113 de grâu și 403 de fân. Dintre acestea, 2 de porumb și 4 fân aparțineau familiei mixte greco-române, iar restul familiilor de români, familia de țigani neavând pământ. Din cele 118 familii, 108 aveau pământ cultivat. Zece⁵⁵ familii nu aveau pământ cultivat, și cu siguranță că nici necultivat. Terenul stăpânit de acestea se limita la locul pe care se situa casa. Acestea erau familii foarte sărace (2) – cea a moșneanului Nedea fiul lui Stoica (nr. 30) și cea a clăcașului Stan,

⁵⁴ La care, se adăugă cele 399 de prăjini, netrecute în catagrafie, dar pe care, conform Regulamentului organic, clăcașii le stăpâneau: 19 – familia de fruntași, 280 familiile de mijlocași și 100 familiile de pălmași, deci, încă 83 319 m², adică 16,66 pogoane, ceea ce urcă numărul pogoanelor cultivate la 787,66. Însă, nici aceasta nu este exactă, deoarece și suprafața de teren stăpânită de moșneni, conținea pe lângă pogoane, și un număr de prăjini, dar, întrucât acestea n-au fost trecute în catagrafie, și nu erau legiferate de Regulament, nu pot fi cunoscute.

⁵⁵ Dacă luăm în considerare și numărul 90 din tabel, unde la rubrica „pogoane lucrate“, situația sa nu a putut fi descifrată. Oricum, nu era vorba de porumb, grâu sau fân.

fiul lui Ioan Ciobanu (nr. 107), care nu aveau nici pământ și nici animale –, (1) săracă – a clăcașului Ioniță, fiul lui Albu (nr. 111), care avea doar 10 oi, (3) familii formate din văduve (nr. 51, 71, 109), care fiind în imposibilitatea de a-și mai lucra pământul, pe care probabil inițial îl avuseseră, au fost nevoite, după moartea soților, să-l vândă și, de obicei, se întrețineau torcând cu furca. La acestea se adaugă: (1) familie, care deși avea animale, soțul fiind epileptic, nu putea să îngrijească de pământ (nr. 22), (1) familie a unuia din cei doi croitori din sat (nr. 29), care, probabil, datorită profesiei nu mai avea timp să se ocupe și de pământ. Este posibil ca toate aceste familii să fi avut la un moment dat pământ, pe care însă l-au înstrăinat din diverse motive: incapacitate de a-l putea lucra, l-au dat ca zestre etc.

Cele 771 pogoane (p) teren cultivat (porumb, grâu și fân)
repartizate celor 108 posesori (exprimați în procente) din satul
Bârla la 1838

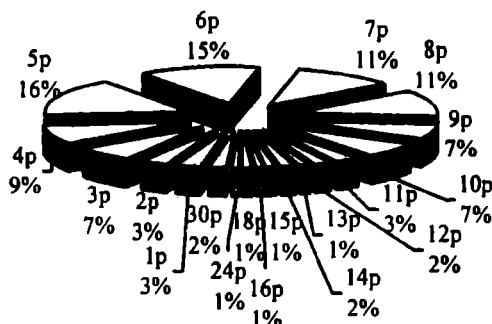

Fig. 2. Repartizarea terenului arabil.

Se observă preponderența culturii de fân și de porumb, în defavoarea celei de grâu. Situația poate fi extrapolată la nivelul întregii țări, întrucât fânul se cultiva pe suprafețe întinse pentru hrana animalelor, iar mămăliga, avea să constituie pentru mai bine de o sută de ani principalul aliment al țăranilor, producerea pâinii implicând costuri mai mari, și de aceea acest aliment se consuma în cantități mult mai reduse.

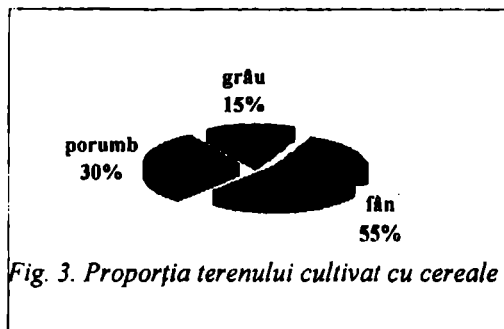

Fig. 3. Proporția terenului cultivat cu cereale

Animalele erau crescute în număr relativ mare, punându-se accentul pe bovine, ovine și caprine, pentru laptele și brânza pe care le ofereau. Caii se găseau în satul Bârla într-un număr mic, raportat la populație (doar în 19 familii), și se creșteau numai în familiile cele mai înstărite. În total erau 66, din care 33, fiind proprietatea a trei familii. Boii erau în număr de 225, și aproape fiecare

familie avea câte doi, pe care îi folosea la munca câmpului. Numărul boilor aflați în proprietatea unei familii varia de la 1 la 6, dar erau și familii care nu aveau deloc.

Vacile erau în număr de 255, găsindu-se câte una, la mai toate familiile. Existau familii care aveau 10, 12 și chiar 15 vaci. Oile ocupau locul întâi între animalele crescute în sat, cifrându-se la 994 capete. Caprele numărau 245 de capete. Porcii sau rămătorii, erau crescuți în general, câte unul de familie, dar se întâlnesc și câte 10-20, fiind în tot satul 315. Bivoli erau 2, măgari 2, iar catări nu existau.

Stupi aveau doar șase familii, și aceștia erau în număr de 23. Prunii ocupau locul principal între pomii fructiferi, fiind în număr de 4790, duzi erau doar 42, din care un singur locuitor avea 25⁵⁶, iar la rubrica pomet (probabil meri și peri), s-au catagrafiat în tot satul numai 3. În sat nu exista decât un singur răzor de vie, aflat în posesia unei familii de moșneni înstăriți.

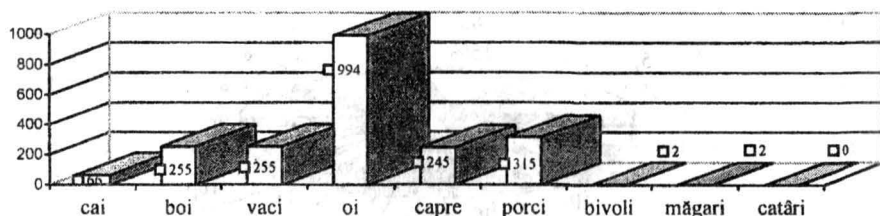

Fig. 4. Ponderea numerică a animalelor domestice

Pentru o percepție mai clară a imaginii satului Bârla la 1838, cât și pentru a da posibilitatea locuitorilor de astăzi ai satului care doresc să-și cunoască trecutul, transcriem în continuare catagrafia, punând totodată la îndemâna cercetătorilor un izvor documentar, util pentru anumite aspecte ce privesc istoria demografiei și statisticii din România, în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

BÂRLA VILLAGE REFLECTED IN THE WALLACHIA'S CATAGRAPHY FROM 1838 YEAR

Abstract

It is presented the status of the village of Bârla in 1838, when it belonged to the county of Teleorman.

The villages presented here, is an important historical source that allows us to know the social, ethnic and economical situation.

Bârla's situation could be generalized for the field area of the north-Danubian principality.

⁵⁶ Administrația rusă se interesa de duzi pentru creșterea viermilor de mătase.

„Satul Barla

Nr. crt.	Numele	Neamul	Clătoria	Vârsta	Birnic	Claca	Meșterugul	Nr. pogoane lucrate	Beteșugul	Cal	Bol	Vaci	Oi	Capre	Râmători	Bivolii	Măgari	Cățări	Stupi	Pruni	Dăzi	Vie	Pomet
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1	Ioan din Mărie, Rada soția sa, Băieț: Stancu, Fete: Sandra	rumân	insurat	30 20 4 1	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 4 fă	-	-	2	2	10	1	6	-	-	-	-	15	-	-	-
2	Ioan din Dăscovan Sueda, Ioana soția sa, Fete: Rada	rumân	insurat	25 20 2	birale	moșnean	plugar	2 porumb 2 fă	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Flora, soția lui Rada, Băieț: Floru, Măria, Dumănu	rumână	văduvă	38 10 8 4	-	moșneancă	plugară	2 porumb 4 fă	-	-	2	-	10	-	1	-	-	-	-	15	-	-	-
4	Ioana din Iul Iordache, Băieț: Ioan, Rada	rumână	văduvă	70 22 18	-	clăcășă	plugară	2 porumb 4 fă	-	-	2	-	20	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Ivan din Mihail Duriă, Doda: soția sa, Băieț: Ioan, Ioana, Vădeu, Fete: Maria, Stana	rumân	insurat	32 26 8 4 2 6 4	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 2 grâu 4 fă	-	-	2	10	6	6	1	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Antone din Clărieș, Maria soția sa, Băieț: Petru, Măria lui Clărieș	rumân	insurat	25 20 2 65	birnic	clăcăș	plugar	2 porumb 1 grâu 4 fă	-	-	2	3	10	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
7	Stan sin popa Cârstea, Stanca soția sa	rumân	însurat	22 18	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 2 fân	-	-		1	6	-	1	-	-	-	-	20	1	-	-
8	Neaga popii Vladului, Băier: Radu	rumâncă	văduvă	60 14	-	moșneucă	-	-	-	-	2		3	-	-	-	-	-	-	30	-	-	-
9	Cârstea fiul popei Cârstea, Maria soția sa, Băier: Stan, Fete: Rada, Nasascia	rumân	însurat	35 26 5 10 8	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 1 grâu 4 fân	-	-	2	4	10	-	6	-	-	-	-	40	-	-	-
10	Badea sin Ștefan, Dina soția sa, Băier: Mihai, Fete: Despa, Ionica, Stanca	rumân	însurat	40 22 8 7 2 1	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 5 fân	-	-	-	-	10	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Ioan, fiul lui Dumitru, Ana soția sa	rumân	însurat	70 60	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 3 grâu 5 fân	-	-	2	4	10	20	10	-	-	-	-	250	-	-	-
12	Stancu fiul lui Ioan, Lucandra soția sa, Băier: Ilie	rumân	însurat	25 20 1 lună	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 3 fân	-	-	2	2	10	5	10	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Ilie sin Dumitru Bădescul, Voica soția sa, Față: Ioana	rumân	însurat	65 55 15	-	moșnean	popă	4 porumb 2 grâu 8 fân	-	1	4	7	20	20	15	-	-	-	-	300	-	-	-
14	Voicu fiul lui popa Ilie, Stana soția sa, Băier: Stancu, Fete: Sanda, Tudorița, Ilinca	rumân	însurat	30 20 3 8 6 2	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 5 fân	-	-	2	4	12	6	10	-	-	-	-	40	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
15	Marin fiul lui Gligore, Maria soția sa, Fată: Ștefana, Maria lui Gligore	rumân rumâncă	însurat văduvă	30 20 1 50	birnic	clicaș	plugar	2 porumb 1 grâu 1 fân	-	-	2	2	2	-	1	-	-	-	-	15	-	-	-
16	Radu sin Ivan, Rada soția sa, Băieți: Șerban, Dumitru, Fată: Dinca	rumân	însurat	32 25 3 1 5	birnic	clicaș	plugar	2 porumb 2 grâu 1 fân	-	-	2	2	2	-	1	-	-	-	-	50	-	-	-
17	Stănilă fiul lui Cârstea, Ioana soția sa	Rumân	însurat	65 50	birnic	moșnean	plugar	1 porumb	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	150	-	-	-
18	Drăgoi fiul lui Mihai Berbeces, Stana soția sa, Băiat: Drăgoi, Fată: Ștefana	rumân	însurat	70 50 12 9	birnic	clicaș	plugar	2 porumb 3 fân	-	-	2	-	5	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
19	Stan sin Marin, Dumitru soția sa, Băiat: Dumitru, Fată: Rada, Dobra lui Marin	rumân rumâncă	însurat văduvă	32 20 5 1 70	măzalinici	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 5 fân	-	4	4	4	10	2	20	-	-	-	-	200	-	-	-
20	Ștefan sin Marin, Zamfira soția sa, Băiat: Nicolae, Fată: Voica	rumân	însurat	40 25 2 3	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 2 grâu 7 fân	-	3	4	2	15	-	8	-	-	-	-	200	-	-	-
21	Stoica sin popa Badea, Ioana soția sa, băiat Șerban	rumân	însurat	60 30 9	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 4 fân	-	4	2	1	15	8	3	-	-	-	-	100	-	-	-
22	Cârstea fiul lui Marin, Gheza soția sa, Băieți: Dumitru, Ioana, Fată: Stanca			50 30 10 6 4	ertat	moșnean	-	-	eplepie	-	2	2	4	-	2	-	-	-	-	50	-	-	-
23	Ioan fiul lui Badea, Băieți: Marin, Radu, Fată: Stanca	rumân	însurat	35 25 9 3 4	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 5 fân	-	-	2	2	8	-	1	-	-	-	-	50	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
33	Stan sin lui Radu, Maria soția sa, Băiat: Voicu, Fată: Ioana	rumân	însurat	30 25 2 3	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 4 grâu 3 fân	-	-	2	1	10	-	10	-	-	-	-	150	-	-	-
34	Radu sin Stoica, Rada soția sa	rumân	însurat	70 60	ertat	moșnean	plugar	2 porumb 2 fân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
35	Cârstea sin popa Tudor, Zoia soția sa, Băiat: Ion, Fată: Cârșina	rumân	însurat	32 25 5 7	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 2 fân	-	-	2	2	10	-	4	-	-	-	-	50	-	-	-
36	Vlaicu fiul lui popa Teodor, Stana soția sa, Fată: Ioana, Rada lui popa Teodor	rumân	însurat	30 17 2	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 1 fân	-	-	2	2	4	-	-	-	-	-	-	40	-	-	-
37	Badea sin Mîra, Marica soția sa, Băiat: Stanciu, Fată: Ana, Maria soția lui Badea	rumân	însurat	35 22 7 3	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 1 fân	-	1	2	2	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
38	Tudor sin Badea, Păma soția sa, Fete: Ioana, Maria	rumân	însurat	40 25 6 3	birnic	moșnean	plugar	1 porumb 1 grâu 1 fân	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	20	-	-
39	Mihai sin Stan, Maria soția sa, Băieți: Maria, Dumitru, Fete: Marina, Lixandra	rumân	însurat	40 30 9 4 5 2	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	4	2	10	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-
40	Stan fiul lui Stan, Ilinca soția sa, Băiat: Ion, Fată: Maria	rumân	însurat	28 20 4 3	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 2 fân	-	-	4	2	10	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
41	Ion sin Stan, Ioana soția sa, Băiat: Ion, Fată: Marica	rumân	însurat	50 45 14 9	birnic	moșnea	plugar	4 porumb 4 grâu 4 fân	-	-	2	2	6	-	5	-	-	-	-	25	-	-	-
42	Chiriță fiul lui Stan, Despina soția sa, Fete: Stana, Dumitrana	rumân	însurat	30 22 4 2	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 3 fân	-	-	2	3	5	-	2	-	-	-	-	-	25	-	-
43	Stancu sin Ivan, Maria soția sa, Mihai sin Albu	rumân rumân	însurat văduv	35 26 70	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 6 fân	-	-	2	3	5	-	10	-	-	-	-	100	-	-	-
44	Dumitru sin Costea, Stanca soția sa, Băieți: Cărstea, Radu, Ione, Fată: Ioana	rumân	însurat	65 35 19 13 11 17	birnic	clăță	plugar	2 porumb	-	1	2	2	20	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
45	Ioan sin popa Vladu, Vișana soția sa, Băieți: Radu, Gheorghe	rumân	însurat	50 38 9 7	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 3 fân	-	-	-	-	10	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
46	Ioan sin Radu, Catrina soția sa, Băiat: Marin	rumân	însurat	23 19 1	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	-	-	2	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
47	Dafina soția lui Radu, Băiat: Marin, Fete: Dumitrana, Maria	rumâncă	văduvă hoței	65 18 15 10	-	moșneacă	plugară	4 porumb 2 grâu 5 fân	-	1	2	3	10	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-
48	Berbu sin Radu, Maria soția sa, Băiat: Radu, Fete: Sultana, Floarea	rumân	însurat	40 30 10 5 3	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 3 fân	-	-	2	2	5	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
49	Ios. sîn Grigore, Dobru soția sa, Băieți: Tudor, Feti: Tudora	rumîn	înscut	40 30 6 luni 3				2 porumb 2 grâu 4 fă	-	-	2	4	10	1	7	-	-	-	-	-	-	-	-
50	Georgele sîn Tudor, Stana soția sa, Băieți: Georgele Tudora lui Drăgule, Băieți: Drăgușan, Fete: Velea, Dobru	rumîn	înscut	20 18 6 luni	birnic	clăcaș	plugar	2 porumb 1 fă	-	-	-	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
51	Carsten sîn diaconu Băicu, Iosana soția sa, Băieți: Carstea, Marin, Feti: Carstina	rumîn	înscut	50 40 20 7 2	-	moșnean	popl	4 porumb 4 grâu 10 fă	-	1	6	8	5	-	12	-	-	-	-	250	-	-	-
52	Măneș Lungu, Despina soția sa, Băieți: Nedeia, Marin	rumîn	înscut	70 60 20 10	birnic	clăcaș	plugar	2 porumb 2 fă	-	-	2	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
53	Bădeș fiul lui Ios., Stana soția sa, Băieți: Tudor, Barbu, Stana	rumîn	înscut	30 25 4 3 1	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 5 fă	-	-	2	2	8	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
54	Tudor sîn popa Badeș, Stana soția sa, Fete: Velea, Sanda	rumîn	înscut	30 25 6 3	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu	-	-	2	1	4		1	-	-	-	-	-	-	-	-
55	Radu sîn Șerban, Dumitru soția sa, Băieți: Ștan, Voicu, Fete: Velea, Tudora, Stana, Neaga	rumîn	înscut	45 35 12 2 14 10 7 3	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 3 fă	-	-	2	2	10	10	3	-	-	-	-	-	-	-	-
56	Ios. sîn Radu, Georgele soția sa	rumîn	înscut	23 20	birnic	moșnean	plugar	1 porumb 2 fă	-	-	2	2	2	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
58	Neagu sin Mihai, Sanda soția sa	rumân	însurat	29 20	birnic	clicaș	muncitor	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
59	Drăgușin sin Drăgușin, Ana soția sa, Neacșa lui Drăgușin	rumân	însurat văduvă	23 16 56	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 3 fân	-	-	2	2	8	2	1	-	-	-	-	50	-	-	-
60	Badea sin popa Ioan, Stana soția sa, Băiat: Ioan	rumân	însurat	30 20 2	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 1 grâu 5 fân	surpat	2	2	12	2	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
61	Voicu sin deaconu Dumitru, Ianica soția sa, Băiat: Nedelcu, Fete: Maria, Ioana, Rada, Stefana	rumân	însurat	35 25 5 11 8 6 2	birnic	moșnean	plugar	porumb 4 grâu 2 fân 8	epilepsie	2	4	4	10	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-
62	Costandin, fiul lui Șerban, Băieți: Neagu, Viadu, Stanciu	rumân	văduv	60 20 18 17	birnic	clicaș	plugar	2 porumb 3 fân	surpat	-	2	2	10	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
63	Tudor sin Badea Stanca soția sa, Băieți: Ion, Voico, Fete: Stanca, Maria, Ana, Ioana	rumân	însurat	40 34 4 2 16 12 10 7	-	moșnean	deacon	4 porumb 1 grâu 10 fân	-	-	4	5	20	10	6	-	-	-	-	30	-	-	-
64	Nicolae sin Șerban, Dumitru soția sa, Băiat: Cârstea	rumân	însurat	30 30 4	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 5 fân	-	-	2	-	-	-	3	-	-	-	-	50	-	-	-
65	Ion sin Stanciu, Stana soția sa, Băieți: Ion, Stanciu, Fată: Livandra	rumân	însurat	40 30 7 3 2	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 2 grâu 5 fân	surpat	1	4	2	6	-	1	-	-	-	-	50	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
66	Serban Gai lui Stancu, Vladu soția sa, Bălcești: Dombru, Mărin, Fete Stancu, Stana	rumân	insurat	35 15 6 4 2 1		moșnean	plugar	3 porumb 2 grâu 3 fln			2	2	6	-	2	-	-	-	-	50	-	-	-
67	Iliea lui Mărin, Bălcești: Mărin, Șerban	rumânesc	vătăruș	60 20 7	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 3 fln	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
68	Lăzărl Gai lui Petru, Zandru soția sa, Fete: Stana	rumân	insurat	84 80 2	ertat	clăcaș	plugar	1 porumb 1 grâu 1 fln	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
69	Ioan Gai lui Lăzărl, Maria soția sa, Bălcești: Comanin, Rada, Fete: Stana	rumân	insurat	40 30 8 5 2	birnic	clăcaș	cu mâinile	2 porumb 2 fln	-	-	-	1	6	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
70	Ioan Gai lui Mălălescu, Carina soția sa, Bălcești: Cheorțu, Mălău, Fete: Drăgăru, Maria	rumân	insurat	60 40 9 7 3 3	birnic	clăcaș	cu mâinile	1 porumb 4 fln	-	-	-	-	10	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-
71	Floraia lui Dumitrușcu, Bălcești: Rada, Fete: Ioana, Neaga	rumânesc	vătăruș	24 2 5 4	-	clăcaș	toarce cu furca	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
72	Floraia lui lui Mărin, Ana soția sa, Bălcești: Drăgărușu, Georghe, Fete: Ioana	rumân	insurat	56 40 10 12 5	birnic	clăcaș	plugar	2 porumb 10 fln	-	-	-	-	6	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
73	Mărin lui Maria, Stana soția sa, Bălcești: Dănu, Floraia, Fete: Iliea	rumân	insurat	40 30 12 7 4	birnic	clăcaș	plugar	2 porumb 1 grâu 2 fln	surpat	-	2	1	5	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	
74	Ioan sîn Marin Pietreanu, Rada soția sa, Băieți: Marin, Ioan	rumân	însurat	30 25 3 6 luni	birnic	clicaș	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	surpat	-	2	4	15	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
75	Radu sîn Grejdan, Ioana soția sa, Băieți: Stan, Cosdin, Andrei	rumân	însurat	40 45 12 10 8	birnic	clicaș	plugar	2 porumb 1 grâu 4 fân	surpat	-	2	4	15	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
76	Petre fiul lui Ilie, Ilinca soția sa, Băiat: Ioan, Fată: Băbaga	rumân	însurat	35 30 5 1	birnic	clicaș	plugar	4 porumb 4 fân	-	-	2	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
77	Stoica lui Vladu, Băiat: Neagu	rumâncă	văduvă holtei	70 26	birnic	clicaș	plugar	2 porumb 2 fân	-	-	2	-	10	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
78	Ion fiul lui Marin, Stanca soția sa, Băieți: Cârstea, Ilie	rumân	însurat	28 25 3 6 luni	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 3 fân	-	-	2	1	6	15	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
79	Ioana lui popa Marin, Fată: Anastasia	rumâncă	văduvă	60 8	-	moșnean	plugar	2 porumb 2 fân	-	-	2	2	4	-	1	-	-	-	-	-	30	-	-	-
80	Ioan fiul lui Stoian Căldăraru, Stana soția sa, Fată: Neaga	rumân	însurat	25 22 6 luni	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 4 fân	-	-	2	2	8	-	1	-	-	-	-	2	25	-	-	-
81	Nedelco fiul lui Radu, Dobra soția sa, Băieți: Mihai, Gheorghe, Fată: Ioana	rumân	însurat	40 32 1 2 8	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	-	-	2	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
82	Florea sîn Blărcan, Marica soția sa, Băiat: Tudor	rumân	însurat	28 25 3	birnic	moșnean	cu mâlitate	2 porumb 3 fân	-	1	-	1	10	2	2	-	-	-	-	-	20	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
83	Redu fiul lui Bircan, Marica soția sa, Alipa lui Ion	rumân	înscut	26 22 60	birnic	moșnean	plugar	porumb 4 grâu 1 fân 3	-	-	2	1	10	-	2	-	-	-	-	15	-	-	-
84	Sân fiul lui Bircan, Marica soția sa, Fete: Stanca	rumân	înscut	24 20 2 luni	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 3 fân	-	-	2	2	20	1	-	-	-	-	-	15	-	-	-
85	Carsten fiul lui Stan, Ioana soția sa, Bălu: Radu Fete: Costanțina, Ioana	rumân	înscut	32 29 10 5 1	birnic	clăcaș	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	-	3	-	4	10	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-
86	Sân a lui Stan, Reda soția sa, Fete: Ioana, Livanda	rumân	înscut	28 20 1 1 bucă	birnic	clăcaș	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	-	3	-	2	10	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
87	Stoica lui Marin, Dobru soția sa, Bălu: Stan, Fete: Ioana	rumân	înscut	27 22 1 3	birnic	moșnean	plugar	1 porumb 1 fân	-	-	2	1	4	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
88	Baden lui Voico, Floarea soția sa, Marica lui Voico, Bălu: Stoica	rumân	înscut	25 20 60 15	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 1 grâu 5 fân	-	-	2	4	8	-	4	-	-	-	-	50	1	-	-
89	Ioan fiul lui Vladislav, Stanca soția sa, Fete: Iolita, Ioana, Illica	rumân	înscut	35 22 10 8 4	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	-	-	2	2	3	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
90	Dumitrescu fiul lui Cănel, Bălu: Radu	rumân	văduv	72 17	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
91	Stoica lui Gheorg, Dumitru soția sa, Bălu: Văco	rumân	înscut	30 25 2	birnic	moșnean	cu trupul	2 porumb 1 grâu 2 fân	-	-	2	-	8	-	1	-	-	-	-	10	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
92	Ion fiul lui Gheorghe, Joița soția sa, Băiat: Stancu, Fete: Ana, Ioana	rumân	însurat	40 30 2 luni 4 8	birnic	moșnean	plugar	1 porumb 1 grâu 3 fân	-	-	2	1	5	-	2	-	-	-	-	15	-	-	-
93	Tudor fiul lui Gheorghe, Voica soția sa	rumân	însurat	25 20	birnic	moșnean	plugar	3 porumb 1 grâu 3 fân	-	-	2	2	6	-	-	-	-	-	-	10	-	-	-
94	Nedelea lui Gheorghe, Băiat: Cârstea	rumân	văduvă	70 14	-	moșnean	plugară	1 porumb 1 fân	-	-	1	1	-	-	1	-	-	-	-	10	-	-	-
95	Badea fiul lui popa Tudor, Băieți: Tudor, Ion, Fete: Stanca, Ioana	rumân	văduv	54 18 3 16 12	-	moșnean	popă	6 porumb 4 grâu 20 fân	-	10	6	12	50	-	4	-	-	-	4	200	2	-	-
96	Ion fiul lui popa Tudor, Maria soția sa, Băieți: Tudor, Radu, Fete: Rada, Ioana	rumân	însurat	60 50 20 15 14 12	-	moșnean	Popă	6 porumb 4 grâu 20 fân	-	8	6	6	60	15	10	-	-	-	-	200	-	-	-
97	Stan fiul lui Stan dulgherul, Suna soția sa, Băieți: Cosdin, Ștefan, Fete: Stoiana	rumân	însurat	50 40 18 8 15	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 2 grâu 3 fân	-	2	2	2	20	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-
98	Șerban fiul lui Stanciu, Rada soția sa, Băieți: Mihai, Păun, Ion, Fete: Nasta, Ioana, Maria Cârstea fiul lui Stanciu	rumân	însurat	50 28 7 4 1 13 11 10 96	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 2 grâu 10 fân	olog	6	4	4	50	13	5	-	-	-	3	100	3	1 rând de vie	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
99	Marin fiul lui Voicu, Gherghina soția sa, Băieți: Tudor, Badea, Ion	rumân	însurat	28 22 9 3 1	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 2 fân	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
100	Tudor fiul lui Marin, Safia soția sa, Băiat: Marin	rumân	însurat	30 22 7	birnic	moșnean	plugar	1 porumb 1 grâu 2 fân	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
101	Marin fiul lui Bărcan, Maria soția sa, Fată: Maria, Ștefana lui Iordache, Ioana lui Șerban	rumân	însurat văduvă văduvă	30 18 3 50 85	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân 2 1	-	-	4	1	20	10	6	-	-	-	10	-	-	-	-
102	Ion fiul lui Iane călugărul, Maria soția sa, Băieți: Dumitru, Badea, Stan, Fete: Ioana, Rada, Dumitra	rumân	însurat	50 45 17 12 9 13 6 2 lui	birnic	clăcaș	plugar	4 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	4	4	19	6	2	2	2	-	-	-	-	-	-
103	Iscru (?) sin Badea, Neacșa soția sa, Băieți: Dumitru, Ion, Fată: Ilieca	rumân	însurat	70 60 20 16 13	birnic	moșnean	plugar	4 porumb 10 grâu 10 fân	-	-	4	4	6	30	16	-	-	-	-	-	-	-	-
104	Iane fiul lui Iscru (?), Stana soția sa, Fată: Ioana	rumân	însurat	28 20 3	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 3 fân	-	-	2	2	20	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-
105	Radu fiul lui Vișan, Băieți: Bratul, Dumitru, Fată: Tina	rumân	văduv	60 17 15 8	birnic	clăcaș	plugar	1 porumb	-	-	-	-	8	5	4	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
106	Badea sîi Badea Bălen, Păuna soția sa, Băiat: Stan, Fată: Ioana	rumân	însurat	70 50 19 17	birnic	clăcaș	plugar	2 porumb 1 grâu 4 fîn	-	-	2	7	4	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
107	Stan sîn Ioan ciobanu, Bica soția sa, Fată: Ioana, Băiat: Stan	rumân	însurat	60 35 14 1	birnic	clăcaș	cu mîlîile	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
108	Nicolae fiul lui Radu Gurî Largî, Ioana soția sa	rumân	viduv	32 25	-	clăcaș	plugar	2 porumb 1 grâu 4 fîn	luc din ele	-	2	-	10	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
109	Maria soția lui popa Ivaș, Fată: Stana	rumîncă	viduvă	50 12	-	moșnean			fir de o mîlîit	-	-	1	8	-	-	-	-	-	-	50	-	-	-
110	Radu fiul lui Marin Drăciilă, Despina soția sa, Băiat: Marin, Fată: Maria	rumân	însurat	40 30 10 4	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 2 fîn	-	-	2	-	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-
111	Ionuț fiul lui Albu, Mara soția sa, Băiat: Stan de suflet, Fată: Maria	rumân	însurat	30 20 11 8	birnic	clăcaș	cu mîlîile	-	-	-	-	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
112	Marin fiul lui Ion, Anica soția sa, Fată: Maria	rumân	însurat	25 30 2	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 5 fîn	-	-	2	3	15	-	4	-	-	-	-	50	4	-	-
113	Sava sîn Tudor, Stana soția sa, Ana slujnică	grec rumîncă rumîncă	însurat	70 50 50	eret	moșnean	erotic	2 porumb 4 fîn	-	1	2	1	10	-	4	-	-	-	-	50	2	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
114	Șerban fiul lui Berbu, Rada soția sa, Fete: Maria, Baden, Stanca, Baden	rumân	însurat	80 64 14 12 8 7	eriat	clifcaș	plugar	1 porumb 1 grâu 1 flin	aurpat	-	2	-	4	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
115	Berce, Ioana soția sa	rumân	însurat	40 30	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 3 flin	-	15	9	15	8	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-
116	Cârstea brat Bercea, Ana soția sa, Băieți: Cârstea, Ștefan, Fată: Tudora	rumân	însurat	38 28 11 8 3	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 2 flin	-	-	2	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
117	Ilie brat Bercea, Maria soția sa	rumân	însurat	25 20	birnic	moșnean	plugar	2 porumb 1 grâu 5 flin	-	-	2	3	25	15	1	-	-	-	-	-	-	-	-
118	Ion fiul lui Drăghici, Dragoș soția sa, Băieți: Maria, Fată: Stanca	țigân	însurat	30 25 3 1	birnic	-	ferar	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-

99 perechi¹, 125 băieți², 115 fete³, 66⁴, 225⁵, 255⁶, 994⁷, 245⁸, 315⁹, 2, 2, 23, 4790¹⁰, 42¹¹, 1, 3⁴.

¹ În catagrafic, f. 46, sunt trecute 100.

² *Ibidem*, 120.

³ *Ibidem*, 117.

⁴ *Ibidem*, 47.

⁵ *Ibidem*, 218.

⁶ *Ibidem*, 223.

⁷ *Ibidem*, 1006.

⁸ *Ibidem*, 236.

⁹ *Ibidem*, 321.

¹⁰ *Ibidem*, 3425.

¹¹ *Ibidem*, 83.

CÂTEVA DOCUMENTE INEDITE PRIVIND ACTIVITATEA SPITALULUI JUDEȚEAN DIN PITEȘTI ÎN ANUL 1852

CONSTANTIN ȘERBAN*

Elaborarea acestui studiu privind începuturile asistenței spitalicești în orașul Pitești a pornit de la parcurgerea cu atenție a unui paragraf din cunoscuta monografie despre „Istoria municipiului Pitești” publicată în urmă cu un deceniu și jumătate¹, cu titlul „Evoluția culturii în epoca modernă”, redactat de Silvestru Voinescu², în care se afirmă textual că „În perioada 1833-1838 se organizează primul spital în Pitești cu o capacitate de 30 de paturi”³, autorul făcând referire la lucrarea lui Al. Gălășescu cu titlul „Eforia spitalelor civile din București”⁴, dar și la un document din arhivele de stat Pitești⁵. Drept urmare consultând lucrarea lui Al. Gălășescu am constatat, că la trimiterea respectivă se menționa faptul că la 18 noiembrie 1832, Eforia spitalelor civile cu sediul la București, înaintase generalului Pavel Kiseleff, pe atunci președintele plenipotențiar al divanurilor Moldovei și Țării Românești⁶, un proiect de regulament asupra spitalelor din Țara Românească în care se menționa intenția construirii la Pitești a unui spital pe cheltuiala unui anume Boldescu din Pitești, care în 1837 trebuia să fie gata astfel ca în 1838, să poată fi pus la dispoziția oricui ar dori să se interneze, această instituție dispunând de 30 de paturi⁷. Din textul lucrării lui Al. Gălășescu, rezultă că nici în 1841 spitalul din Pitești încă nu funcționa⁸. Mai mult, pe baza unui document inedit, mai reiese că nici în 1843 nu funcționa acest spital la Pitești⁹. În acest document, foarte important pentru istoria orașului Pitești, care de fapt este o dare de seamă despre starea orașului la acea dată (cuprinzând date demografice și de organizare administrativă etc.) se menționează la capitolul „Trebuințele orașului Pitești”, printre altele că „pentru înființarea unui spital obștesc de 15 paturi, pentru un doctor al spitalului să se deschiză o subscripție publică în județul Argeșului”, cu alte cuvinte pentru înființarea unui spital la Pitești având 15 paturi și pentru plata unui doctor al

* București.

¹ Petre-Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Istoria municipiului Pitești*, București, 1988, p. 3.

² *Ibidem*, p. 185-210.

³ *Ibidem*, p. 208 și nota 374.

⁴ Al. Gălășescu, *Eforia spitalelor civile din București*, București, 1899, p. 345.

⁵ Arhivele Naționale ale României, Filiala Pitești fond Primăria orașului Pitești, dosar 40/1833.

⁶ I. C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul organic*, București, 1934, p. 50; *Istoria românilor*, vol. VII, tom, I, București, 2003, p. 79.

⁷ Al. Gălășescu, *op. cit.*, p. 321, 347.

⁸ *Ibidem*, p. 347.

⁹ Arhivele Naționale ale României, Direcția centrală București, Documente istorice, MV-17.

spitalului, urma să se organizeze o subscripție publică în județul Argeș desigur pentru obținerea de fonduri bănești în acest scop. Dar nu numai atât. În contextul documentului, oricare cititor află că atunci orașul avea 800 de familii, locuind în 14 mahalale, că mai poseda: o școală normală națională, precum și patru școli particulare, una din ele de limba greacă, o temniță, un sediu de pompieri, o piață publică în mijlocul orașului, o fabrică de „tabac de rând“, că toate ulițele mari erau așternute cu piatră, că numai o uliță era luminată în timpul nopții, că primăria avea 20 de paznici de noapte, că prețul pâinii era atunci de 9 parale, al jimblei de 13 parale, iar al câinii de 20 parale iar al lumânărilor de 10 parale, probabil ocaua, că magistratul cheltuia bani pentru repararea podului peste Argeș, că în 1843 magistratul orașului avea un venit anual de 23378 lei și 3 parale etc.¹⁰.

Un alt document inedit din 1852 precizează că în acel an s-au înființat spitalele prin județele Țării românești pentru cei bătuiți de boli venerice¹¹. Tot din același an s-a păstrat o „Listă de cheltuielile urmate cu chiria, reparațiile și obiectele încredințate în trebuința spitalului din orașul Pitești“¹², din care rezultă că aceste cheltuieli se ridicau la suma de 2846 lei, din care se plătiseră 945 lei chiria încăperilor spitalului pe un an, apoi că 150 lei se dăduse pentru achiziționarea de materiale de construcție și reparare a clădirii spitalului (șiță, grinzi de lemn, lați, piroane, cărămizi, var, nisip, pământ), pentru plata zidarilor și a dulgherilor, pentru cumpărare de geamuri, dar și a 15 paturi de spital, a unor bănci, a scuiătorilor, a 15 pături, 15 saltele, 15 dosuri de perne, 36 cearceafuri, 15 tacâmuri de masă, 15 pahare de tinichea, 3 doniți, două albi, 4 sfeșnice de tinichea, 15 străchini, ață și sfoară pentru cusutul saltelelor, trei căruțe de lemne, hârtie și făină pentru lipitul ferestrelor, paie pentru umplutul saltelelor și pusul cearceafurilor, 15 talere, 10 ocale etc.¹³.

Un alt document tot atât de interesant este cel tot din 1852 în care sunt cuprinse cheltuielile făcute pentru „îndestularea bolnavilor din spital pe luna iunie același an, care s-au ridicat la suma de 506 lei și 26 parale“¹⁴. Aceste cheltuieli sunt dispuse pe cele 30 de zile ale acestei luni, în fiecare zi precizându-se și numărul bolnavilor, care variază de la o zi la alta și anume între 11 și 14 după cum urmează: 11 în numai o zi (4), 12 în trei zile (1, 3, 15), 13 în 21 zile (2, 5-14, 16-25), și 14 în cinci zile (26-30). Apoi, că bolnavilor li se dădea zilnic fără excepție pâine sau jimblă și zarzavat. Cât privește carnea, aceasta s-a livrat în 22 zile cu excepția zilelor de vineri și duminică, aceasta fiind înlocuită în acele zile cu mazăre sau linte și o dată cu prune. În privința pastelor făinoase acestea erau de regulă fideaua și grisul; se mai dădea bolnavilor deseori orez de opt ori pe lună, și arpacaș de trei ori. Interesant este faptul că printre alimente figurau de nouă ori într-o lună prunele. Iată în continuare cantitățile de alimente livrate bolnavilor pe o zi. De exemplu, la 1 iunie 1852 s-a cheltuit pentru hrana bolnavilor 3 lei și 27 parale pentru patru ocale și 200 dramuri de carne, 6 ocale de jimblă, una oca de orez și zarzavat. Cele 4 ocale și 200 dramuri de carne sunt echivalate în sistemul metri la 5,719 kg destinată la 12 bolnavi revine de bolnav la circa

¹⁰ Idem.

¹¹ Arhivele Naționale ale României, Ministerul de Interne, fond Direcția Generală a Serviciului Sanitar, 41/1852, f. 6 după o copie din 1856.

¹² Idem, 44/1852, f. 2 r.

¹³ Ibidem.

¹⁴ 1 leu = 40 parale.

476 grame deci aproape 1/2 kg, iar cele 6 ocale de pâine fac 7,626 kg ceea ce revine de bolnav câte 635 g, mai mult de 1/2 kg pe zi¹⁵. În documentele acestui spital nu sunt menționate felurile de mâncare servite bolnavilor, dar este de presupus că zilnic ei aveau o supă sau ciorbă și un fel de mâncare cu carne în zilele de dulce. În ziua de 2 iunie, când în spital au fost 13 bolnavi, cantitatea de carne a sporit la 4 ocale și 350 dramuri, iar a pâinii la 6 ocale și 200 dramuri, iar când numărul bolnavilor a fost de 14, cantitatea de carne a sporit la 5 ocale și 200 dramuri, iar a pâinii la 7 ocale¹⁶.

Tot în evidențele lunii iunie 1852 ale spitalului județean din Pitești au fost consemnate și cheltuieli de altă natură după cum urmează - 9 ocale lumânări de seu în valoare de 27 lei și 9 parale, 3 ocale și 200 săpun pentru spălatul rufelor în valoare de 8 lei și 10 parale; rășină pentru afumatul odăilor spitalului în valoare de 2 lei; ață și ace pentru cusut în valoare de 1 leu și 20 parale; în fine doctoriile trebuincioase bolnavilor cu scăzământ de 25 la 100 în valoare de 187 lei și 7 parale¹⁷.

O listă de cheltuieli similară a fost alcătuită în luna noiembrie același an, 1852, în care sunt incluse aceleași alimente ca și în cea din luna iunie, doar cu unele mici diferențe. Astfel, se arată că numărul bolnavilor în spital a fost mai mic în această lună, variind între 8 și 11 după cum urmează: 8 în zilele de 3-8, și 23-25; de 9 în zilele de 22, 28-30; de 10 în zilele de 1-2, 9-14, 19-21 și de 11 în zilele de 15-18¹⁸. Din aceste motive și cantitățile de alimente au variat în concordanță cu numărul bolnavilor deși ele sunt aceleași întâlnite în evidența din luna iunie același an. Totuși în această lună s-a livrat pentru bolnavi o cantitate de carne mai multă, adică în loc de 22 de zile de carne sunt 24 de zile de carne chiar și pentru zilele de duminică și chiar odată în ziua de vineri. Probabil din acest motiv și suma totală de cheltuieli din noiembrie este mai mare de 742 lei și 30 parale față de 506 și 26 parale cât s-a cheltuit în luna iunie.

De asemenea, pentru ziua de 30 noiembrie în loc de alimente au fost incluse alte materiale pentru bolnavi și anume 4 ocale și 200 dramuri de săpun în valoare de 11 lei și 20 parale, 7 ocale de lumânări în valoare de 24 lei și 20 parale, ață pentru cusut în valoare de 1 leu și rășină pentru afumat odăile spitalului în valoare de 1 leu, iar în partea finală a acestor cheltuieli au fost incluse cele pentru doctoriile bolnavilor cu scăzământ de 25 la 100 în valoare de 223 lei și 4 parale. Apoi, urmează lefurile angajaților spitalului și anume: pentru un felcer în valoare de 200 lei pe lună și a unui rânduș și al unei rândușoace fiecare câte 40 lei pe lună¹⁹.

Vom încheia prezenta expunere cu analiza unui bilanț financiar al spitalului din Pitești care are titlul următor: „Bilanț pentru sumele de bani ce s-au primit de această Comisie și cei care s-au plătit printrânsa în trebuințele tinerii acestui spital de la deschiderea ei socotit de la 15 aprilie până la sfârșitul lui dechemvrie 1852 precum la vale se arată”²⁰. Din lectura bilanțului rezultă mai întâi că veniturile spitalului se ridicau la suma de 10220 lei și 10 parale, iar a cheltuielilor la suma de lei 10187 și 10 parale.

¹⁵ Una oca = 1,271 kg, un dram = 1,179 g, apud N. Stoicescu, *Cum mdsurau strămoșii*, București, 1971, p. 278.

¹⁶ Arhivele Naționale ale României, Ministerul de Interne, fond Direcția Generală a Serviciului Sanitar, 44/1952, f. 5 r-v, 16 r-v.

¹⁷ *Ibidem*, f. 1 r.

¹⁸ *Ibidem*, f. 2 r, 82 v.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, f. 85, v-r.

Veniturile proveneau de la: Comitetul Carantinelor 3600 lei; Comitetul Magistratului orașului Curtea de Argeș 421 lei și 30 parale; Comitetul Magistratului orașului Pitești 1698 lei și 20 parale și de la Comitetul județului Argeș 4500 lei.

În privința cheltuielilor, acestea s-au efectuat în felul următor de către conducerea spitalului astfel: plata chiriei încăperilor și meremetul făcut la aceste case pe un an în valoare de 1295 lei și 18 parale; pentru obiectele cu care a fost dotat spitalul la care se adaugă primenelele, halaturile, scufele, ciorapii și papucii în valoare de 1891 lei și 30 parale; pentru plata condiciilor de venit și cheltuieli a spitalului în valoare de 12 lei; pentru obiecte împreună cu lemnele trebuincioase în valoare de 707 lei și 35 parale; pentru leafa felcerului de la 15 aprilie și până la sfârșitul lunii dechemvrie în valoare de 1700 lei; pentru leafa rândușului de la 15 aprilie și până la sfârșitul lunii dechemvrie în valoare de 340 lei; pentru leafa spălătoresii și bucătăresii de la 15 aprilie până la sfârșitul lui dechemvrie în valoare de 340 lei; pentru cumpărarea unor lipitori trebuincioase la bolnavi în valoare de 44 lei; pentru hrana bolnavilor intrați în spital după listele trimise de Cinstitul Comitet adică de la 1 mai și până la 1852 pentru optzeci și doi bolnavi în care intra și lumânările, săpunul și alte mărunte obiecte arătate anume la fiecare sfârșit de listă la sfârșitul îndestulării în valoare de 2229 lei și 33 parale; pentru plata doctoriilor slobozite pe seama bolnavilor în vremea arătată mai sus în valoare de 1626 lei și 9 parale, totalul cheltuielilor de 10187 lei parale 10. Acest bilanț este întărit prin semnătura unor notabilități ale orașului și anume Președintele Comisiei județului, Toma Brătianu, Președintele Sfatului I. I. Berendei și doctorul județului D. Capitanovici.

Credem că nu este de prisos să facem cunoscut încă două documente privind „Ștatul plății lefurilor slujbașilor Spitalului veneric din acest județ (Argeș) de la 15 aprilie, adică de când s-au înființat spitalul, până la 1 iulie 1852”²¹. Acest ștat de plată este alcătuit din trei coloane: în prima sunt trecuți banii în lei, în a doua banii în parale, iar a treia cuprinde numele acestor slujbași plătiți pe 15 zile din luna aprilie 1852, după cum urmează:

Lei	Parale	Pe 15 zile din aprilie
100	-	Dl. Pavel Nicolaul, felcerul Spitalului
20	-	Lui Barbul rândușul
20	-	Marii spălătoresii
		Pe luna Mai
200	-	Dl. Pavel Nicolaul, felcerul
40	-	Lui Barbul rândușul
40	-	Marii spălătoresii
		Pe luna iunie
200	-	Dl. Pavel Nicolaul, felcerul
40	-	Lui Barbul rândușul
40	-	Marii spălătoresii
700	-	Adică lei șapte sute

Acest ștat de plată este semnat de președintele Comisiei cârmuirii județului și de Președintele Sfatului primul fiind D. Teodoru, iar al doilea indescifrabil. Cel care a consemnat situația fiind secretarul Ștefan Vlădianu. Al doilea document inedit ca și

²¹ *Ibidem*, f. 1 r.

primul fiind o listă de obiectele încredințate spitalului din Pitești din acest județ Argeș pe seama bolnavilor la data de 19 iulie 1852. Acest document cuprinde următoarele obiecte: opt cămăși care au costat 60 lei; patru perechi de papuci la preț de 17 lei în total, un topor de tăiat lemne prețuit la 6 lei și 30 parale, o frânghie de întins rufele în valoare de 3 lei și 15 parale și o vadră de baie pentru fiecare în valoare de 2 lei și 20 parale. În total toate aceste obiecte au costat 89 de lei și 25 parale. Tabelul este adeverit prin semnătură de: Președintele Comisiei Cărmuirii județului Argeș (s. s.) Toma Brătianul, Președintele Sfatului, Mihail Berendei (s. s.) și Doctorul județului D. Căpitanovici (s. s.), și scris de secretarul St. Vlădeanu.

În încheiere ne permitem să atragem atenția asupra primului din cele două documente mai înainte prezentate și anume cel care reprezintă ștatul de plata lefurilor slujbașilor spitalului din orașul Pitești înființat la 15 aprilie 1852. Deci aceasta este data înființării acestui spital județean²². De asemenea, aceste ultime două documente cuprind numele felcerilor din spital precum și pe acela a doctorului județului Argeș și anume D. Căpitanovici.

²² *Ibidem* f. 8 r. De reținut că în 1852 a funcționat și spitalul din orașul Câmpulung Muscel, iar cel din orașul Curtea de Argeș abia din 1868; vezi: Constantin Șerban, *Spitalul din Curtea de Argeș în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în vol. *Trecut și viitor în medicină. Studii și note*, București, 1981, p. 357-363; Idem, *Câteva documente inedite privind spitalul și prima farmacie din Câmpulung Muscel*, în „Revista de istorie a Muscelului, Studii și comunicări”, VI, București, 2003, p. 83-95.

ATRIBUȚIILE PROTOPOPILOR ÎN BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ, LISTA CRONOLOGICĂ A PROTOPOPILOR DE PITEȘTI ÎN ULTIMII 170 DE ANI ȘI CÂTEVA FIGURI REPREZENTATIVE DE PROTOPOPI

OCTAVIAN C. DEJAN*

Orice acțiune și orice activitate colectivă nederijate sfârșesc în confuzie și dezordine și pretutindeni, unde oamenii trebuie să acționeze împreună, este nevoie de un șef. Fără conducători nu este posibilă nici o acțiune militară și nici viață socială. Un rol însemnat în viața bisericească au avut-o protopopii, care erau oamenii de încredere ai ierarhului locului, pe care-l informau de ce se petrece în eparhie și-l ajutau în administrație¹. Protopopii erau numiți de mitropoliți și episcopii eparhiilor respective². Așezământul lui Vasile Lupu privind neamestecul autorităților civile în judecarea slujitorilor Bisericii în Moldova a fost întărit de Grigore Ghica, 1658, și de Ștefăniță Lupu, 1659, și a existat atât în Țara Românească, cât și în Transilvania.

În *Descrierea Moldovei*, Dimitrie Cantemir scria că „pentru greșeli mai mici fiecare se pedepsea de către mai marele său: diaconul de preot, preotul de protopop, ieromonahul și călugărul de către stareț, sau arhimandrid, iar stareții, arhimandriții și arhieriei de către domn”.

Atribuțiile protopopilor erau spirituale și administrative. Dreptul lor de supraveghere în județele subordonate lor se întindea la toate lucrurile la care se referă drepturile episcopului în eparhia sa. Aceste atribuții se refereau la serviciul de învățător, săvârșirea lucrărilor sfinte, cum ar fi de exemplu sfințire de biserici și la puterea judecătorească.

Între datoriile de învățător se evidențiază următoarele: păstrarea credinței ortodoxe; supravegherea preoților să predice în duminici și sărbători în spiritul credinței ortodoxe; preoții să aibă preocupări intelectuale și să se cultive; la orice vizită în parohii să învețe clerul și poporul.

Datoriile care se referă la administrația lucrurilor sfinte sunt: bisericile să aibă vasele și cărțile de cult prescrise pentru serviciul divin; bisericile să fie curate; să se păstreze în bună stare sfintele daruri; serviciul religios să fie efectuat regulat; să controleze dacă preoții se mărturisesc măcar odată pe an.

* București.

¹ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune B. O. R., București, 1981, vol. 2, p. 252.

² Idem, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R. P. R.*, Editura Științifică, 1963, p. 366.

Puterea jurisdicțională a protopopilor constă în³: executarea ordinelor autorităților competente ale statului; parohiile să fie bine administrate: preoții, diaconii și cântăreții să aibă o conduită corectă, o comportare la nivelul exigențelor cultului și să fie disciplinați; să poarte uniforma prescrisă; să se preocupe pentru ocuparea posturilor vacante din parohii; să viziteze cel puțin, o dată pe an, parohiile; să verifice ținerea corectă a scriptelor parohiilor; să informeze episcopul despre evenimentele deosebite; să întocmească dări de seamă trimestriale și anuale.

În sensul autorității inerente conceptului de conducere, cea mai bună conducere pe care protopopul o poate exercita este aceea pe care cei conduși o simt cel mai puțin. Protopopul lucrează într-un mediu elevat, în care se cultivă și se propagă toate aspectele superioare ale vieții. El nu are de ascuns nimic Cheile biroului său trebuie să fie la îndemâna colaboratorilor săi, cu care se consultă permanent. Ușa biroului său, ca și a inimii sale, trebuie să fie mereu deschise, nu numai la figurat dar și la propriu, pentru ca oricine pășește în incinta instituției să aibă sentimentul că se află în propria casă, fiind întâmpinat de zâmbetul de încredere și încurajare al protopopului și al colaboratorilor săi. Unitatea dintre preoți se menține prin protopopi și trebuie ca toți să asculte de dânsii, protopopii având sarcina de a-i călăuzi și a pedepsi pe preoții ce greșesc. La rândul lor protopopii sunt pedepsiți de ierarhi.

Biserica Ortodoxă Română a avut și are și în prezent un rol religios-moral, și anume de a sădi în sufletele credincioșilor credința în Dumnezeu și dragostea față de aproapele, îndemnându-i să fie întru toate următori ai învățăturilor Mântuitorului. În acest sens responsabilitatea protopopilor este mare.

Până în prezent nu s-a publicat o listă cronologică a preoților care au îndeplinit funcția administrativă de protopop de Pitești. Drept aceea în cele ce urmează publicăm o listă cronologică, rod al ostenelilor, de ani de zile, ale Pr. Constantin Dejan, iar din aceasta am selecționat câteva figuri reprezentative, care fac cinste Piteștiului. Am urmărit ca lista să fie cât mai completă și în unele cazuri am indicat în bibliografie sursa de informare. În multe cazuri existând lacune, ne dăm seama că în lucrare s-au strecurat și date eronate. În scopul eliminării lor, rugăm pe toți care dețin date în plus, sau mai sigure, față de cele pe care le-am arătat să le semnaleze și să facă corecturile respective.

Lista cronologică a protopopilor de Pitești

1834 - Ghiță, fiul protopopului Ioan din Pitești⁴

1849-1851 - Gheorghe Coculescu⁵

1856 - Constantin Brădeanu

1861-1864 - Iconom Nicolae Constantinescu

1864 - Nicolae Căprescu

1868 - Nicolae Mihăescu

1869 - Sachelar Mihalache Minescu

1869-1870 - T Boierescu

³ D. G. Boroianu, *Dreptul bisericesc*, Tipografia Dacia, P. Iliescu și P. Grossu, Iași, 1899, vol. 2, p. 87-91.

⁴ Data 11.11.1834, sfîntirea bisericii din satul Bascovelul (Dumbrăvești); inventarul din 1834 al, bisericii Maica Precista.

⁵ Pisania bisericii Valea Cocu, comuna Cocu-Popești.

1871-1875 - Ion Păunescu
 1876-1877 - Radu Budescu
 1877-1881 - Ion Căprescu
 1882-1883 - Ion Petculescu
 1883 - Sachelar N. Mateescu
 1884-1885 - Ion Petculescu
 1885-1887 - Sachelar N. Mateescu
 1887-1894 - Nae T. Boierescu
 1894-1896 - Radu Budescu
 1896-1899 - N. T. Boierescu
 1899-1900 - Dimitrie Lascăr
 1900-1901 - N. T. Boierescu
 1901-1905 - Dimitrie Lascăr
 1905-1908 - Platon (Petre) Ciosu
 1909-1921 - Ion Panțurescu
 1921-1922 - I. T. Nicolescu
 1922-1927 - Petre Vintilescu
 1927-1929 - I. T. Nicolescu
 1929-1931 - Marinache Popescu
 1931-1932 - Ion Postelnicescu
 1932-1939 - Marinache Popescu
 1939-1940 - Ion Postelnicescu
 1940-1946 - Marinache Popescu
 1946-1948 - Ștefan Udrescu
 1948-1949 - Constantin Dejan
 1949-1953 - Marin Braniște
 1954-1985 - Constantin Dejan
 1993-2000 - Aurel Dedu
 2000 - - Iuliu Chiriță

Protopopul Nae Boierescu. Este mai cunoscut datorită faptului că a fost bunicul pictorului Dan Băjenaru. Din amintirile acestuia știm că Nae Boierescu avea casa pe Str. Lascăr Catargiu, pe locul unde până nu demult s-a aflat fabrica de butoaie din Pitești. Curtea și grădina erau pline de flori, meri, peri, pruni și mai ales viță-de-vie. Era mare amator de muzică, reprezentații teatrale, operetă și operă. Casa protopopului se învecina cu fosta sală de „Teatru și spectacole ocazionale Uclar“, devenită mai târziu Lehrer (1896) din Str. Crinului, nr. 28. Fiica lui, Filofteia, s-a căsătorit cu Ion Băjenaru, unul din marii tenori ai epocii sale, deși între ei era o diferență de vârstă destul de mare. Nepotul își amintea că „de multe ori, până să înceapă reprezentațiile la teatru Lehrer, artiștii treceau gardul despărțitor dintre sală și casa preotului N. Boierescu, intrând în salonul încăpător și primitor al acestuia. Aici, preoteasa, ajutată de fiica Filofteia, aranjau de zor o masă încărcată cu tot felul de bunătăți: țuică de Pitești, vin vechi de Izvorani și preparate culinare făcute după rețete numai de ele știute“. Casa aceasta a fost gazda permanentă a mai tuturor trupelor artistice, care își însciau în programul lor turnee, sau concerte și la Pitești. Atât tenorul I. Băjenaru, preotul N. Boierescu, dar și fratele tenorului, diaconul T. Băjenaru, în orele

lor libere își petreceau timpul cântând împreună. Diaconul T. Băjenaru slujea la biserica Mavrodolu din Pitești și era cunoscut ca profesor de muzică la Liceul „I. C. Brătianu“, din Pitești. Într-o scrisoare a Comitetului școlii, din 12 februarie 1898, i se mulțumește părintelui T. Băjenaru pentru faptul că predă gratuit muzica la școală și solicită acestuia să predea elevilor școlii „muzică occidentală“⁶. Diaconul Teodor Băjenaru organizase la biserica Mavrodolu un cor de o înaltă ținută.

Protopopul Nae Boierescu, nu numai că era un om de o aleasă cultură și iubitor de frumos, dar în timpul liber știa să se bucure de viață cu membrii familiei, cântând, recitind poezii și veselindu-se.

Protopopul Dimitrie Lascăr. S-a născut la 12 martie 1859 în comuna Grumezoaia, județul Fălciu, azi com. Dimitrie Cantemir, jud. Vaslui. A absolvit seminarul de patru clase în 1879 la Huși și la data, de 24 februarie 1881 s-a căsătorit, în acest an fiind hirotonisit diacon pe seama bisericii cu hramul Sf. Nicolae din Grumezoaia, în prima zi a Sfințelor Paște, de către episcopul Calinic Dima. Ca diacon a fost transferat la Mănăstirea Adam din jud. Tutova, unde a funcționat până în 1891, an în care, împreună cu soția au plecat la Iași și a studiat cursul superior la Seminarul Veniamin Costachi, funcționând ca diacon la Biserica Sf. Lazăr din Iași. La data de 24 aprilie 1892 rămâne văduv. În anul 1893 a absolvit cursul superior din Iași și a plecat la București la Facultatea de Teologie.

Înainte de absolvirea facultății, în 1896, este hirotonit preot de episcopul Gherasim Timuș al Argeșului, fiind transferat, din anul 1894, diacon la Curtea de Argeș, evenimentul fiind tot într-o zi de Paște.

La data de 1 mai 1896 Dimitrie Lascăr a fost numit protopop de Pitești, un an mai târziu primește rangul de iconom, iar în 1898 și de stavrofor⁷. În data de 11 iunie 1898, fiind protopop susține teza de licență cu subiectul „Viața și activitatea Arhiereului Neofit Scriban“. Cu o întrerupere de circa un an a funcționat ca protopop până în 1904, având reședința la Schitul Trivale Pitești. Inițial în Pitești a funcționat la Biserica Sf. Mina - Greci. Ca protopop la fiecare trei luni organiza conferințe preoțești și a înființat: la 1 iulie 1897 societatea preoțească „Frăția“; în 1897 Școala de cântăreți bisericești, care în vara anului 1900 a dat prima promoție de absolvenți - Dimitrie Lascăr fiind directorul școlii; internat pentru elevi; aprilie 1899 fabrică de lumânări de ceară în Pitești.

După plecarea din Pitești Părintele Dimitrie Lascăr își amintea: „societatea piteșteană ca și din întregul județ mi-a acordat deosebită simpatie, considerațiune și stimă, pentru care și eu până azi și pe totdeauna păstrez cea mai frumoasă și plăcută amintire, iar în lucrările mele am avut încurajarea și concursul majorității, dacă nu chiar a unității clerului, cu excepția câtorva pătimiși. Și în conducerea societății „Frăția“, cu ale ei instituții un ajutor efectiv l-am avut din partea preoților Radu Budescu și I. Becescu din Pitești, cărora le păstrez stima și recunoștința cuvenită⁸. A fost decorat în 1899 cu ordinul Coroana României. A plecat din Pitești în 1905 la Huși prin

⁶ În posesia autorului - Adresa nr. 39/12.02.1898.

⁷ Dimitrie Lascăr, *Calendar bisericesc pe 1900*, Tipografia Gh. Popescu, Pitești, 1899.

⁸ Idem, *Studiul asupra răului din B. O. R. și leacul de vindecare*, Tipografia Constantin S. Lețcaie, Huși, 1911, p. 79.

pensionare: „pricina a fost că, în afară de bronșita căpătată în timpul serviciului eram și prea obosit și plictisit din cauza abuzului de muncă și atacul celor răi și lacomi, care umblă numai după celii pământești”⁹. „Am dorit să scap de cuibul infect al unor fețe bisericești, care, dacă nu au putut învinge prin felurite piedici, calomnii și intrigi în toate părțile, au recurs la înscenări și comploturi criminale, ca să mă piardă. De aceste înscenări s-au servit mai în urmă și alții, care aveau interes și se sileau a mă înjosi cu ori ce chip, ca să fiu la fel, cu ei, spunându-mi pe față cum ei să fie răi și numai eu bun”¹⁰. Nepotul său, colonelul Mitică Ionescu din Iași, ne-a scris că unchiul său, părintele Dimitrie Lascăr, s-a călugărit în anul 1914, la îndemnul episcopului Nicodim al Hușilor și a fost numit stareț al schitului Rafailă - Vaslui, de pe lângă Mănăstirea Dobrovăț - Iași, pe Domeniile Coroanei. A reparat și a restaurat acest lăcaș de cult și în timpul războiului mondial a decedat fiind înmormântat lângă biserica schitului Rafailă. Ca călugăr a primit numele de Damian și a primit rangul de protosinghel și apoi de arhimandrit, pe cruce fiind însemnate datele: „Arhim. Damian Lascar mort 5. X. 1917”. Dintre criticile formulate de Părintele Dimitrie Lascăr, împotriva unor hotărâri ale Sfântului Sinod, în contradicție cu canoanele, prezentăm următoarele: „Copiii născuți morți, sau care au murit înainte de a fi botezați, după canoane, în religiunea creștină, încă nu li se învoiește îngropare religioasă. Cu toate acestea Sf. Sinod a luat hotărârea și a permis ca și aceștia să fie înmormântați cu preot”¹¹; „Sunt greșiți membrii Sf. Sinod care au dat enciclica sinodală din 16 mai 1907 prin care învoiesc creștinilor a mânca carne în posturile rânduite de biserică. În loc de bine, au adus mai mult rău, căci au demoralizat pe bunii creștini, prin ușurința cu care ei schimbă vechile legiuri ale Bisericii și fără un temei binecuvântat”¹²; „I. P. S. Mitropolit Primat Atanasie a dat credincioșilor pastorală la Paști în martie 1909, publicată și în revista B. O. R. Prin aceasta se îngăduie și se îndeamnă creștinii la munca câmpului și a 3-a zi de Paști și duminicile în caz de nevoie. Această dispoziție este opusă învățaturii creștine a bisericii noastre care ne recomandă și impune sărbătorile pentru încetarea lucrului”¹³.

Protopop Platon (Petre) Ciosu. S-a născut în anul 1863 în comuna Podurile, jud. Bacău. A făcut seminarul din Roman, unde a fost coleg cu C. Nazarie, viitor profesor de morală de la Facultatea Teologică din București, sub îndrumarea învățatului episcop de Roman Melchisedec. Apoi a fost pedagog la seminarul din Roman. Și-a continuat studiile la Seminarul Veniamin Costachi din Iași, apoi la Facultatea de Teologie din București, în timpul studiilor funcționând ca corector la Tipografia Cărților Bisericești din București. În 1900 a obținut licența cu teza „Studiul istoric și exegetic al epistolei către Evrei” la București. În 1901 s-a căsătorit și a fost hirotonisit preot de episcopul Gherasim Timus, pe seama Catedralei Episcopale Curtea de Argeș. Din 1903 până în 1908 a funcționat ca preot la Biserica Sf. Ioan din Pitești și ca protopop de Pitești. În 1908 este numit președinte al Consistoriului spiritual și delegat ca reprezentant al clerului din județul Argeș, membru în Consistoriul superior

⁹ Ibidem p. 18.

¹⁰ Ibidem p. 79.

¹¹ Ibidem p. 73.

¹² Ibidem p. 75.

¹³ Ibidem p. 76.

bisericesc. Concomitent îndeplinește și demnitatea de președinte al Societății „Frăția”, însărcinare de care se achită cu cinste și prestigiu. Singura sa fiică, Lucia, se căsătorește cu ofițerul de cavalerie Platon Chirnoagă, ajuns general. Rămâne văduv și revine la postul de preot de catedrală episcopală la Curtea de Argeș de unde, la 4 iulie 1918, Sf. Sinod al B. O. R. întrunit la Iași, din pricina războiului, la propunerea unui fost coleg de seminar din Roman, Simeon Mehedinți, profesor și academician, atunci ministru al cultelor, și la propunerea mitropolitului Pimen al Moldovei, îl cheamă la treapta de arhieru vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor. Ipopsifierea i s-a făcut la 29 septembrie 1918 la Mănăstirea Căldărușani, unde a fost călugărit de episcopul Teofil al Argeșului și arhieriei Valerian Râmnicăneanu și Meletie Constanțeanu, fiind hirotonit arhieru cu titlul de Ploieșteanu a doua zi, 30 septembrie 1918, de mitropolitul Konon Arămescu-Donici, episcopul Teofil al Argeșului și episcopul Meletie Constanțeanul. Încetează din viață la 28. 11. 1934 și este înmormântat la Mănăstirea Cernica.

Protopop Ion Panțurescu. Născut în comuna Tutana - Argeș la 20 ianuarie 1879, era unul dintre cei șapte copii ai preotului. Când era în vârstă de 12 ani, în clasa I-a a seminarului din Curtea de Argeș, a rămas orfan de ambii părinți. A atras atenția episcopului Calist Ialomițeanu, care l-a luat sub ocrotirea sa. Când seminarul din Curtea de Argeș se desființează, trece la Seminarul Central ca bursier. Se înscrie la Facultatea de Teologie din București, pe care o urmează ca funcționar al cancelariei Episcopiei Argeșului, după ce tot binefăcătorul său, episcopul Calist, îi asigură posibilitatea de a se întreține în acest chip.

În 1904 își dă licența în Teologie. În 1905 se căsătorește. La data de 21 noiembrie același an este hirotonit preot pe seama Catedralei Episcopiei Argeș, de unde, la 1 februarie 1906, este transferat la biserica Buna Vestire - Greci din Pitești, unde funcționează ca paroh până în anul 1949 când se pensionează. Fire modestă, harnică, i se încredințează răspunderi administrative bisericești pe plan local: a fost patru ani director al Școlii de Cântăreți Bisericești (1907-1912) și vreme de peste 12 ani protopop. A fost președintele Societății „Frăția” a clerului și membru al Consistoriului eparhial. Toată viața și-a dus-o fără zgomot și vorbe multe, în cinste și muncă, fapt remarcat și de înalții prelați care l-au decorat cu „Răsplata muncii pentru biserică” - clasa I-a.

Avea un chip plăcut de preot și o voce caldă. A fost un bun cunoscător al tipicului bisericesc și al cântării psaltice, un bun cancelarist și gospodar. I s-a acordat rangul de iconom - stavrofor.

Vorbirea lui era dreașă cu sare, că nu uita niciodată că este preot. Era sfătos. Fire comunicativă a fost respectat și iubit. Deși plâpând, cu sănătatea de constituție șubredă, a murit la vârsta de 87 ani. A dus o viață cumpătată, liniștită, totuși activă până în pragul morții.

A avut doi copii: Nelu și Lucica. Către sfârșitul vieții nu a fost cruțat de nenorociri: a pierdut pe ginere, apoi nora, soția și fiul. A încetat din viață la 5 iulie 1966 și nu a lipsit după pensionare, nici o singură duminică sau sărbătoare de la biserică, unde a slujit 61 ani de preoție.

Protopop Ioan T. Nicolescu. Născut în comuna Săpata de Sus - Argeș, în anul 1888, a fost hirotonit preot pe seama bisericii Mărăcineni - Muscel. Transferat

preot la biserica Sf. Ilie și apoi la Mavrodolu din Pitești. A fost director al școlii de cântăreți bisericești în perioada 1923-1925, profesor de limba română și Istoria Bisericii Române și protopop în perioada 1921-1922 și 1927-1929. În vârstă de 45 ani moare la data de 19 ianuarie 1934.

Protopop Petre Vintilescu. A văzut lumina zilei la 25 septembrie 1887 în comuna Căteasca, Argeș, într-o familie de preoți. Școala primară a început-o la Ciulnița-Leordeni Argeș și a terminat-o în Pitești. După absolvire a urmat un an Seminarul preoțesc din Curtea de Argeș, după care a fost transferat la seminarul Central din București, pe care l-a absolvit în 1907, a urmat în continuare Facultatea de Teologie din București și și-a luat licența în 1911. Tânărul licențiat s-a căsătorit și a fost hirotonit preot pe seama unei parohii învecinată comunei natale, din satul Rătești. Remarcat de episcopul Calist Ialomițeanu al eparhiei Argeșului, a fost transferat la parohia Maica Precista din Coasta în Pitești în 1914, iar în 1917 a fost transferat la Sf. Ioan din Pitești.

În perioada 1922-1927 a fost Protopop de Pitești. În perioada 1924-1926 a urmat și cursurile de doctorat ale Facultății de Teologie din București, examenul susținându-l la 30 iunie 1926 cu teza *Cultul și ereziile*. Pe bază de concurs a fost numit profesor agregat la catedra de Liturgică și Pastorală de la Facultatea de Teologie din București, în 1931 devenind profesor titular.

La Pitești protopopul Petre Vintilescu a fost redactor al revistelor bisericești „Adevărul bisericesc” și „Păstorul ortodox”, președinte al Consistoriului Eparhial și consilier cultural la Episcopia Argeșului. În perioada 1927-1940 a fost preot la biserica Sfinții Voievozi din București și o perioadă ceva mai mare de un an și jumătate preot slujitor la capela română din Paris, între 01. 01. 1932 - 01. 08. 1933. A fost prodecan al Facultății de Teologie București și o perioadă scurtă și al Institutului Teologic din București în faza de început. În iunie 1935 a fost membru al delegației B. O. R. la dialogul cu Biserica Anglicană, de la București, iar în 1948 a făcut parte din delegația B. O. R. condusă de patriarhul Justinian Marina la Consfătuirea interortodoxă de la Moscova cu privire la problema calendarului și a datei sărbătoririi Paștelui. La data de 1 martie 1950 a fost pensionat. Între 1954-1966 a avut funcția de președinte al Consistoriului Central Bisericesc. În noaptea de 11 spre 12 iunie 1974 la vârsta de 87 ani s-a stins din viață preotul prof. dr. Petre Vintilescu.

Protopopul Marinache Popescu. Este ultimul dintr-o generație de protopopi vrednici, care au păstorit între cele două războaie mondiale în Pitești, înscriind pagini luminoase în viața bisericească a acestui oraș. Părintele Marinache Popescu, fost paroh la biserica Sf. Ilie și protopop de Pitești vreme de 17 ani, s-a născut în satul Vulpești, azi în comuna Ionești, județul Argeș, la data de 25 ianuarie 1892. A rămas mai întâi orfan de mamă și curând după aceea și de tată, încă de la vârsta de 15 ani, trebuind, să-și croiască singur drum în viață, alături de ceilalți frați mai mari deveniți: cel mare învățător, iar al doilea preot.

Înzestrat cu o inteligență scilicitoare și voce plăcută, reușește printre cei dintâi candidați la examenul de admitere la seminarul Central din București, pe care îl absolvește, și în anul 1918 devine licențiat al Facultății de Teologie din București, fiind rând pe rând cântăreț pe la diferite biserici din capitală. Pe parcursul studiilor

universitare, și-a unit viața prin căsătorie cu aceea ce i-a fost devotată soție, până la sfârșitul vieții, Ilinca Barbu, fiica unor țărani hărnicii. A primit harul preoției în iunie 1919, pe seama parohiei Băiculești - Argeș, de unde, după doi ani, este transferat la parohia Telești - Argeș. Calitățile intelectuale, de bun slujitor și gospodar impunându-l atențiunii factorilor în drept, în august 1925 a fost promovat la Parohia Sf. Ilie din Pitești, al cărui paroh rămâne până în 1963, când și-a cerut pensionarea. Cu mici întreruperi, începând din anul 1929 și până în 1946 îndeplinește și funcția de protopop de Pitești, făcându-se apreciat în chip ales atât pentru cunoscuta sa competență și promptitudine în îndeplinirea sarcinilor administrative, cât și prin tactul neîntrecut și spiritul în care reușea să soluționeze cele mai gingașe probleme disciplinare și procedurale. La loc de frunte se înscrie, între alesele merite agonisite în timpul activității sale, refacerea bisericii Sf. Ilie între 1927-1934 și apoi reconstruirea acesteia în urma bombardamentului din anul 1944, lucrare realizată până în anul 1957, când i-a fost hărăzită bucuria resfințirii bisericii de către Episcopul Iosif Gafton al Râmnicului și Argeșului. Pentru activitatea desfășurată a fost răsplătit cu Medalia Răsplata muncii pentru biserică, clasa I, iar pentru serviciile aduse patriei în Primul Război Mondial a primit Crucea Comemorativă cu bareta. A trecut la cele veșnice în ziua de 29 mai 1981, în vârstă de 89 ani.

Protopop Constantin C. Dejan. S-a născut la 15 aprilie 1916 în satul Slănic-Domnești, județul Argeș, fiind nepot din partea mamei al preotului Chirca din localitate, la rândul său fiu și nepot de preoți, atestați documentar din anul 1735. Din partea tatălui, decedat pe front când avea un an, era urmașul unor români emigranți din Ardeal, din localitatea Dejani de lângă Ucea-Făgăraș, după răscoala din 1784 din Transilvania a lui Nicula Ursu, zis Horia. Școala primară a făcut-o între anii 1922-1926 în Câmpulung-Muscel și în continuare în această localitate a terminat, în anul 1934, seminarul teologic, la Seminarul orfanilor de război. A urmat facultatea de teologie, în perioada 1934-1938, în București la Institutul Teologic, și în paralel la Universitatea București - filozofia - respectiv Sociologie, etică și politică, cursurile Prof. Dimitrie Gusti. În anul 1940 s-a căsătorit. La data de 01. 08. 1941 a fost hirotonit preot pe seama parohiei Bârseștii de Sus (Vlădești)-Argeș, la data de 01.09. 1942 a fost transferat la parohia Găvana Pitești, unde a funcționat ca paroh până la 01. 06. 1962, dată la care a fost transferat la Biserica Sfânta Treime Pitești. La această parohie a funcționat până la 01. 11. 1967 dată la care a fost transferat la biserica Sf. Vineri din Pitești, unde a activat până la pensionare în anul 1990. A fost numit protopop în anul 1948 și apoi între 1954-1985, deci 32 ani.

A îmbrățișat teologia din dragoste pentru adâncile și întinsele ei rosturi spirituale și sociale, năzuind întotdeauna să facă din parohia ce i-a fost încredințată și ulterior din protopopiatul pe care l-a condus o singură familie, având aceleași aspirații de împreună propășire și sporire duhovnicească. Ca protopop s-a străduit în permanență să împleteze în conștiința slujitorilor altarelor, cu vrere și fără vrere, cultul muncii, ca fiecare preot să-și îndeplinească din convingere îndatoririle profesionale, sociale, patriotice și cetățenești, fără a aștepta recompensări pentru osteneala lor. Ca preot de parohie s-a călăuzit nestatornic pe principiul iubirii tuturor enoriașilor, dedicându-se cu osebire grijii bolnavilor, bătrânilor și celor lipsiți, iar copiii au fost în centrul afecțiunii

sale. Permanent fierbinte s-a străduit să fie un devotat preot și cetățean în chipul cel mai conștiincios realizându-și deplin îndatoririle față de colectivitate și familie.

Ca protopop a ajutat repararea bisericilor avariate în urma cutremurului din anul 1977, din care monumente istorice sunt: Buna Vestire - Pitești, Meculești, Găvana II și Sf. Treime, tot din Pitești, Bucșenești, Budeasa, Călinești, Ciumești, Cotmeana, Golești, Piscani, Purcăreni, Râjlețu-Govora, Râncăcirov, Valea Mare, Vieroșii și Lacul Negru Vrănești, dar și următoarele biserici grav avariate: Albota, Băbana, Ceaușești, Cerbu, Ciomăgeștii de Sus, Cătane, Cireșu, Ciupa, Colibași, Contești, Cuca, Dealul Bisericii-Cocu, Dealul Bisericii Râjlețu, Dealul Bradului, Dealul Mare - Richițele Dinculești, Poiana Lacului, Drăghicești, Drăguțești, Dumbrăvești, Furduiești, Geamăna, Glâmboc, Gorganu de Jos, Gorganu de Sus, Grajduri, Greci, Hințești, Izvorani, Izvoru, Păduroi, Poiana Lacului, Prislop, Richițele, Rotulești, Sămara, Săpata, Slătioarele, Smeura, Spirești-Negulești, Stănislăvești, Teii Vale, Teodorești, Târgu Dealului, Țițești, Cocu, Valea Nandrii, Valea Satului-Poiana Lacului, Sf. Vineri - Pitești.

A sprijinit construirea a cinci biserici noi în localitățile: Voroveni - comuna Davidești, Râjlețu -Vieroși în comuna Uda, Colibași -cimitir, Ciupa-Lagăru și Cimitir Cotmeana.

A fost decorat, personal de regele Carol II, - cu Meritul Cultural clasa a II-a și pentru activitate obștească a primit ordinul Steaua R. P. R., clasa a V-a, și alte cinci medalii, iar pe linie bisericească: medalia Crucea Patriarhală și rangul iconom stavrofor.

Protopopul Constantin C. Dejan este preotul care a deținut această funcție administrativă cea mai lungă perioadă: 31 ani neîntrerupți, din ultimii 170 ani din viața protopopiatului Pitești.

A murit la vârsta de 80 ani, la data de 1 ianuarie 1996 în Pitești.

DIN ISTORIA REGIMENTULUI 4 DOROBANȚI (ARGEȘ)

MIHAELA ORJANU*
ALIN SPÂNU**

Participarea regimentelor argeșene și muscelene, între care și Regimentul 4 Dorobanți, la marile campanii militare din anii 1877-1878, 1916-1918, 1944-1945 înscrie ca momente de referință pentru contribuția adusă de populația acestor meleaguri la lupta pentru independență și unitate națională. Regimentul 4 Dorobanți a funcționat de a lungul existenței sale de aproape 70 de ani în garnizoana Pitești. Înființarea acestei unități este strâns legată de situația politică existentă în Balcani în perioada 1875-1877 generată de lupta popoarelor vecine pentru scuturarea jugului otoman.

Situată în imediata vecinătate a desfășurării acestei lupte și nutrinde speranța dobândirii independenței absolute, România nu putea rămâne indiferentă în fața acestor evenimente și măsura imediată care se impunea era aceea de a-și întări forța armată.

Perioada anilor 1876-1877, până la intrarea în război, este marcată de adânci prefaceri în armata română creându-se noi unități militare și reorganizându-se cele existente. Ca măsură imediată, dată fiind situația încordată și prevăzând iminența izbucnirii unui război româno-turc, România menținea sub arme, rezerviști concentrați pentru manevrele regale din 1876¹. Tot pentru întărirea armatei la 26.11.1876 prin I. D. 2195, se hotărâ crearea a opt noi regimente² de dorobanți pe lângă celelalte opt existente³.

Printre regimentele nou înființate, a căror funcționare începea la 01.01.1877, se număra și regimentul menționat. Înființat în anul 1877 regimentul a fost organizat pe două batalioane a câte patru companii, ca teritoriu de recrutare a efectivelor fiindu-i afectate județele Argeș și Muscel. Numele era de Regimentul 4 Dorobanți, cu reședința la Pitești iar cele două batalioane cu numele de Argeș și Muscel, cel din urmă având reședința la Câmpulung⁴.

La rândul lor companiile erau organizate tot pe principiul teritorialității, în sensul că fiecărei companii îi revenea teritoriul unei plase, reședința companiei fiind în

* Centrul de Cercetare și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice „General Radu Rosetti” Pitești.

** Centrul de Studii Euro-Atlantice, București.

¹ R. Boldescu, *Războiul ruso-româno-turc, 1877-1878*, Sibiu, 1926, p. 5

² *Ibidem*, p. 16.8

³ „Monitorul Oastei”, nr. 35 / 09.12.1876, p. 811-812.

⁴ Arhivele Militare Române, fond Regimentul 4 Dorobanți (În continuare A. M. R., f. R. 4. D.), dosar 37, f. 215.

localitatea de reședință a plasei respective.

Fiecare batalion era compus din patru companii după cum urmează: Batalionul Argeș⁵ – compania 1-a Lovișteea cu reședința la Șuici se compunea din plasa Lovișteea, compania a 2-a Curtea de Argeș cu reședința la Curtea de Argeș se compunea din plășile Argeș și Topolog; compania a 3-a Pitești, cu reședința la Pitești se compunea din plășile Pitești, Olt și orașul Pitești; compania a 4-a Cotmeana, cu reședința la Costești se compunea din plășile Gălăești și Cotmeana; Batalionul Muscel⁶ – compania a 5-a Câmpulung, cu reședința la Câmpulung se compunea din plaiul Nucșoara și orașul Câmpulung; compania a 6-a Giuvala, cu reședința la podul Dâmbovița se compunea din plaiul Dâmboviței; compania a 7-a Râurile, cu reședința la Micești se compunea din plasa Râurile; compania a 8-a Argeșel, cu reședința la Bârsești și se compunea din plășile Argeșel și Podgoria.

Această organizare restrângea întinderea teritorială a unui regiment de dorobanți de la patru la numai două județe. Întrucât subunitățile din compuneră regimentelor noi înființate proveneau din regimentele înființate în 1872, ordinul circular⁷ nr. 2175/28.12.1876 venea cu precizarea că mai întâi va avea loc transformarea vechilor unități și abia apoi crearea celor noi.

Cele două batalioane care au stat la baza creării Regimentului 4 Dorobanți au provenit de la regimentele de dorobanți Râmnicu Vlcea (batalionul Argeș) și de la regimentul de dorobanți Prahova (batalionul Muscel)⁸.

Încă din primul an de existență, regimentul a primit „botezul” focului, participând cu glorie la războiul pentru independența deplină a țării noastre, ostașii săi dovedind pe câmpul de luptă dragoste nețărmurită față de glia strămoșească, curaj, voința de a învinge și un înalt spirit de sacrificiu.

Unitate nou înființată, regimentul a primit drapelul la 17 iulie 1877, pe când se afla dislocat în localitatea Poiana-Calafat, în vederea participării la război⁹. De relevat este faptul că drapelul i-a fost înmănat comandantului regimentului, chiar de către domnitorul țării. Culorile drapelului erau alb, albastru, roșu și au fost stabilite prin I. D. 1098/09.05.1877 care modifica I. D. nr. 1467/21.08.1872¹⁰.

În lunile iulie și august 1877, regimentul, cu un efectiv de 24 de ofițeri și 1050 trupă s-a deplasat în zona Calafat unde a executat lucrări de reorganizare a terenului și a asigurat apărarea unui sector al Dunării, lung de 20 km cuprins între localitățile Cetate și Ciuperceni¹¹.

Necesități de ordin operativ au impus divizarea regimentului, astfel că batalionul „Muscel”, comandat de maiorul Dimitrie Ciurăscu a fost încadrat în brigada colonelului Slăniceanu, care primise misiuni operative la sud de Dunăre¹². Trecând Dunărea cu batalionul său în ziua de 17 octombrie 1877, maiorul Ciurăscu a solicitat și

⁵ *Ibidem*, f. 216.

⁶ *Ibidem*, f. 230.

⁷ A. M. R., f. R. 4 D., dosar 11, f. 34.

⁸ *Ibidem*, f. 36.

⁹ *Ibidem*, f. 40.

¹⁰ „Monitorul Oastei”, nr. 17 / 28.01.1877, p. 505-507.

¹¹ *** „România în războiul 1916-1918”, vol. I, Imprimeria Națională, București, 1924, p. 24-25.

¹² A. M. R. f. R. 4 D., dosar 17, f. 123.

a obținut de la colonelul Slăniceanu permisiunea ca batalionul să fie trecut în linia întâi de luptă.

Batalionul întărit cu o companie din Regimentul 6 Dorobanți, a participat la asaltul asupra Rahovei, organizându-și dispozitivul de atac pe trei linii de trăgători și păstrând două companii în rezervă. Astfel, dispuși în teren ostașii înaintau cu un „avânt fără seamăn“, în strigăte de „ura“¹³. Cu tot focul viu al inamicului, batalionul înainta până la creasta dealului, turcii retrăgându-se în cea de a doua redută, din ale cărei parapete crenelate se revărsau snopi de gloanțe asupra românilor.

În aceste momente grele, maiorul Ciurăscu aflându-se în fruntea batalionului, cu fața spre inamic și-a îmbărbătat ostașii, strigând „Înainte!“¹⁴. Dar drumul său către reduta dușmanului a fost curmat de un glonte, făcând din bravul ofițer un erou de legendă. Locul său, la comanda batalionului a fost luat, pe rând, de locotenentul Pavel Bordeianu și de maiorul Ene din Regimentul 6 Dorobanți, care cad și ei, primul mort, iar al doilea rănit¹⁴. Spre seara zilei, batalionul a fost schimbat de pe poziție. În acest atac, batalionul a avut ca pierderi, 2 ofițeri, 41 ostași morți¹⁵.

După o perioadă de refacere de 25 de zile, batalionul a participat la luptele din zona Vidinului, după care, din luna februarie 1878 a fost dislocat în localitatea Maglavit-Dolj. În luna mai 1878, regimentul a revenit la Pitești, și a încheiat o campanie glorioasă în care ostașii săi s-au comportat mai presus de orice laudă.

Anii de după războiul de independență, până la războiul pentru unitatea națională, au constituit pentru factorii de decizie ai armatei, timp de intense căutări, de continue acumulări de ordin calitativ în direcția perfecționării organismului militar românesc. În acest sens se înscrie și reorganizarea Regimentului 4 Dorobanți, în anul 1880, când își restrânge teritoriul de recrutare numai la nivelul județului Argeș, pentru județul Muscel¹⁶ creându-se un nou regiment care a primit nr. 30. Astfel, Batalionul „Argeș“ a format Regimentul 4 Dorobanți „Argeș“, iar Batalionul „Muscel“, Regimentul 30 Dorobanți „Muscel“¹⁷.

În anii următori, ca și alte unități ale armatei, regimentul argeșean a cunoscut mai multe modificări organizatorice și de efective care au vizat, în principal, creșterea forței combative, modernizarea și diversificarea armamentului, îmbunătățirea sistemului de mobilizare și a celui de aprovizionare, cerințe absolut necesare în condițiile în care poporul român, armata sa, urmăreau realizarea visului de veacuri, unitatea națională¹⁸.

O pagină importantă în istoria acestui regiment o constituie participarea sa eroică la războiul pentru unitatea națională. La decretarea mobilizării armatei, la 15 august 1916, regimentul organizat pe trei batalioane de infanterie a câte patru companii, o companie de mitralieră și o baterie de artilerie de 53 mm, s-a deplasat prin pasul Bran spre Transilvania, unde a susținut, în luna septembrie lupte crâncene pentru eliberarea acestei străvechi provincii românești de sub dominația maghiaro-habsburgică.

Evocăm, cu acest prilej, asprele încleștări cu dușmanul în unele localități

¹³ Idem, dosar 8, f. 73.

¹⁴ Idem, dosar 47, f. 254.

¹⁵ Idem, dosar 111, f. 217.

¹⁶ A. M. R., Biblioteca documentară, registrul istoric al Brigăzii a 5-a Infanterie 1898-1916, p. 536-537.

¹⁷ Idem, dosar 14, f. 120.

¹⁸ Idem, dosar 11, f. 220-221.

printre care Bethlen și Calbor, Ciuncu Mare, Mohu și Sfântu Petru, în timpul cărora ostașii regimentului au acționat într-un deosebit spirit ofensiv, cu curaj și hotărâre, respingând inamicul și provocându-i serioase pierderi în oameni și materiale. În acest fel a acționat regimentul în ziua de 19 septembrie 1916, când a primit ordinul să elibereze localitatea Mohu.

Dușmanul a ocupat poziții pe înălțimile (cota 645) din apropierea satului și a întâmpinat liniile de trăgători argeșeni care înaintau spre poziții cu un intens bombardament de artilerie de toate calibrele „ce acopereau cu o negură densă de fum și pământ tot platoul dinaintea lor”¹⁹. Ostașii argeșeni continuau înaintarea ajungând la tranșeele inamicului și prin luptă la baionetă, străpungând frontul l-au respins pe dușman și l-au urmărit prin pădurea de la nord de sat. Inamicul s-a retras în dezordine, pierzând 100 de oameni căzuți prizonieri, între care 4 ofițeri, precum și mulți morți și răniți²⁰. Dar și pierderile regimentului au fost mari; un ofițer rănit, 34 morți din rândul soldaților, 179 răniți și 85 de dispăruți²¹.

În conjunctura militară cunoscută, începând din ultimele zile ale lunii septembrie, regimentul a început retragerea spre Carpați. Subunitățile sale constituite în două detașamente denumite „Brotocea” și „Predeluș” au participat la luptele crâncene pentru apărarea trecătorilor, apoi s-au retras spre Breaza, Ulmeni, Buzău, Râmnicu Sărat și au ajuns la 23 decembrie la Măgura Odobești²².

A doua zi, subunitățile regimentului au participat în zona Schitul Târnița la lupte sângeroase prin atacuri la baionetă, cu un inamic superior din punct de vedere numeric și al dotării. În lupta pentru cucerirea cotei 100, căpitanul Bălan Cristea, comandantul de batalion, a condus personal atacul subunității sale, fiind prezent în mijlocul ostașilor și îmbărbătându-i în luptă. A fost însă rănit de un glonte și luat prizonier. În luptele din aceea zi regimentul a pierdut un număr de 154 de oameni²³. Aceeași unitate a participat la operații până în ziua de 8 ianuarie 1917 când a fost dislocat în zona Străoani-Drăgușeni, pentru refacere.

Reorganizat pe trei batalioane și cu efectivele completate însumând 70 de ofițeri și 1662 trupă, regimentul a ocupat, în perioada februarie-iulie 1917 poziție în fața satului Mărăști²⁴. În vara aceluși an, a dus lupte grele la Mărăști, Dealul Porcului, Poiana Calului, ostașii respingând dușmanul, provocându-i mari pierderi (363 prizonieri iar în armament, 1 tun de 105 mm, 4 tunuri de 57 mm, 13 mortiere, 7 aruncătoare de grenade, 14 chesoane de mitralieră și vagoane întregi de muniții precum și alte materiale de război)²⁵. La rândul său regimentul a suferit pierderi serioase, un număr de 185 militari morți, răniți și dispăruți²⁶.

Pentru faptele de arme drapelul unității a fost decorat cu cea mai înaltă distincție de război, Ordinul „Mihai Viteazul” clasa a III-a și cu „Crucea comemorativă

¹⁹ *Ibidem*, f. 238.

²⁰ *** , *op. cit.*, vol. 1, Imprimeria Națională București, 1924, p. 15.

²¹ A. M. R., Biblioteca documentară, registrul istoric al Regimentului 4 Infanterie 1898-1918, f. 3.

²² A. M. R. f. R. 4 D., dosar 11, f. 190.

²³ *Ibidem*, f. 194.

²⁴ *Ibidem*, f. 138.

²⁵ *Ibidem*, f. 143.

²⁶ A. M. R., Biblioteca documentară, registrul istoric al Regimentului 4 Infanterie 1898-1919, f. 16.

a războiului 1916-1919" cu baretele Ardeal, Carpați, Mărăști, Mărășești și Târgu Ocna²⁷.

Între anii 1918-1919, regimentul a părăsit garnizoana Pitești, primind misiuni importante în unele regiuni ale țării. Astfel, în anul 1918 a fost dislocat în Basarabia fiind cantonat în localitățile Obreja și Limbeni pentru a apăra sectorul de la Nistru²⁸. Din martie 1919 și până în februarie 1920, regimentul a fost dislocat în garnizoana București pentru a efectua paza palatului regal, a unor instituții și întreprinderi²⁹. În perioada februarie 1920 și până în septembrie 1921 a revenit în Basarabia, fiind cantonat în localitățile Lipsca, Ungheni și Chișinău având ca obiectiv paza frontierei pe Nistru³⁰.

În perioada interbelică, regimentul încadrat cu efective de pace și organizat pe trei batalioane de infanterie, o companie de mitraliere și alte specialități, a asigurat an de an instruirea efectivelor sale pentru a putea fi gata oricând să apere teritoriul reîntregit.

A PROPOS DE L'HISTOIRE DU 4-EME REGIMENT (ARGES)

Résumé

Parmi les forces roumaines participantes aux guerres à été le 4-ème Régiment (Arges). Jusqu'à la fin, les succès de cette formation militaire ont contribué au résultat général positif pour l'histoire de la Roumanie.

Organisée et réorganisée, le mécanisme militaire roumain a réussi combattre les ennemis plus nombreux et moderne utiles. Les morts et les blessés ont été aussi à l'ennemi et au belligérant.

Ce qui compte c'est la fin qui a appartenu à la population roumaine ce qui a été en défense.

²⁷ *Ibidem*, f. 34.

²⁸ A. M. R., f. R. 4 D., d. 11, f. 231.

²⁹ *Idem*, dosar 34, f. 85.

³⁰ *Ibidem*, f. 97.

ISTORICI ROMÂNI ȘI STRĂINI DESPRE ACTIVITATEA MARINEI MILITARE ROMÂNE ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

NICOLAE PETRESCU*

Activitatea Marinei Române în primul război mondial s-a aflat în preocupările unor analiști militari și civili implicați sau nu direct în operațiunile de luptă ale acesteia. În timpul ostilităților și mai târziu au apărut diverse studii despre locul, rolul și contribuția forțelor navale române în războiul dus de România împotriva Puterilor Centrale. O analiză cu evidente nuanțe critice se găsește într-un memoriu al Misiunii Militare Franceze cu privire la starea Marinei Române în prima parte a campaniei Războiului de Întregire a Țării, înaintat regelui Ferdinand la 27 noiembrie 1916. De pe cu totul alte poziții prezintă contraamiralul N. Negrescu, comandantul Flotei de Operațiuni activitatea marinei și în special a M. U. pe care a comandat-o, în primele șase luni de război. Cu ușurință se constată, din toate lucrările acestuia, dorința de a se dezvinovăți de răspunderea ce-i revenea pentru unele insuccese ale forțelor navale din subordine și de a considera nedrepte ridicarea comenzii și punerea sa în retragere din oficiu în decembrie 1916. Nu cunosc motivele pentru care mai recent unii istorici militari de marină dau girul lor total aprecierilor amiralului îndepărtat de la comandă.

Studiul unor documente existente la Arhivele Militare din Pitești, care se referă la activitatea Marinei Române în Războiul pentru Întregirea Țării, analizate în strânsă legătură cu evoluția fronturilor de pe uscat, pune în evidență problemele esențiale ce ar trebui neapărat luate în seamă dacă se dorește o analiză cât mai apropiată de realitate. În continuare prezentăm fără pretenția de a socoti tema epuizată, următoarele aspecte:

1) Marina română a intrat în război cu neajunsuri însemnate în ce privește dotarea și capacitatea de foc a navelor de luptă care au acționat pe Dunăre. Flota de Operațiuni a României s-a aflat în inferioritate numerică față de Flota austro-ungară. Au fost opuse celor nouă monitoare inamice numai patru monitoare aflate în serviciu de aproape 10 ani și cu puține perfecționări. Ținuta de luptă a acestora era deficitară. Coșurile și catargele înalte duceau la descoperirea lor cu mult timp înainte de a ocupa o poziție favorabilă pentru o confruntare de foc eficientă. S-a luat în calcul în special lupta contra bastimentelor austro-ungare similare neglijându-se tirul indirect, exemplu fiind scoaterea după monitoare a celor patru obuziere care putea trage astfel și folosirea lor în bateriile de coastă pentru protejarea lucrărilor de apărare fluvială din Capul de Pod Turtucaia etc. Stocul de muniții pentru artileria monitoarelor (adevărate baterii

* Pitești.

plutitoare, n. a.) a fost insuficient, numai 4462 de lovituri pentru cele 12 tunuri de 120 mm calibru și 1137 de lovituri pentru cele patru obuziere. Operațiunile de luptă au evidențiat acest neajuns deoarece muniția pentru tirul direct s-a epuizat rapid în bombardarea țărilor terestre. Este edificatoare afirmația comandantului Escadrei de Dunăre dintr-un raport înaintat M. C. G. Comandorul Nicolae Negru raporta: „succesul operațiunilor depinde în mare parte de abundența nelimitată de munițiuni ce se varsă, factor care a lipsit Escadrei”¹.

Insuficientă a fost și dotarea cu material A. S. A. a marinei. La intrarea în război s-a dispus numai de 736 de mine pentru baraje, 700 de mine de curent, 89 de torpile automobile de 380 mm calibru „Whitehead” și „Schwarzkoft”, de tuburile schelet pentru lansat torpile din dotarea vedetelor fluviale și tuburile improvizate din lemn cu care au fost dotate stațiunile de lans-torpile instalate pe malurile Dunării. Minele de curent românești sistem „Rădulescu” și „Vislovski” din dotare au avut mari defecte și au produs numeroase explozii necontrolate soldate cu pierderi de ofițeri și trupă.

2) Edificatoare este și lipsa unei puternice forțe navale de război la Marea Neagră deși România avea un litoral maritim întins și porturi importante de apărut. Evenimentele militare de pe teatrul de luptă din Dobrogea au demonstrat necesitatea unei flote militare maritime românești care să asigure apărarea intereselor României în Mare. Transferarea acestui atribut al statului forțelor maritime ruse din Marea Neagră s-a dovedit dăunătoare, deși altă soluție, în condițiile date, nu exista. Comandanții flotei aliate au dovedit mari slăbiciuni în îndeplinirea responsabilităților asumate prin înțelegerile militare convenite. Părăsirea portului Constanța de către Flota rusă, este un exemplu clarificator în acest sens.

În pierdere a fost statul român și prin cedarea către guvernul rus, prin aprobarea Consiliului de Miniștri al României, la 30 septembrie 1916, a vaselor de pasageri, „Dacia”, „Împăratul Traian”, „România”, „Regele Carol I” și „Principesa Maria” care au fost utilizate ca stații de hidroavioane sau ca crucișătoare auxiliare de către Flota rusă din Marea Neagră, nu însă în interesul României.

De reținut că Marina Militară Română dispunea de numeroase cadre de comandă și de stat Major, care sigur ar fi condus cu succes acțiunile de luptă și pe mare, având o pregătire superioară teoretică și practică, rezultatul unor studii temeinice în academiile și Școlile Navale din Brest (Franța), Livorno (Italia) și al voiajelor de instrucție pe mări și oceane. Printre aceștia s-au aflat viceamiralul C. Bălescu, contraamiralul Sebastian Eustațiu, contraamiralul N. Negrescu, viceamiralul V. Scodrea, viceamiralul Rizea Niculescu etc.

3) Inexistența forțelor navale maritime naționale, slaba dotare a marinei militare sunt însă în strânsă legătură cu capacitatea economică a țării care nu a putut asigura resursele necesare acestei componente importante a forțelor armate ale României în raport cu cerințele teatrului de operațiuni militare. Pe bună dreptate specialiștii francezi afirmă în Memoriul înaintat regelui Ferdinand că: „această situație nefastă este consecința faptelor, cu mult mai mult decât a acțiunii oamenilor care neavând la dispoziția lor decât sărmanul buget al unei simple directive a Ministerului de Război n-au putut acoperi cheltuielile de cumpărare ale unui material costisitor și

¹ Arhivele Militare Române, fond Serviciul Justiției, dosar nr. 253, f. 1-2.

cheltuielile de întreținere și de exerciții necesare bunei funcționări a întregului organism, personal și material”².

4) Randamentul Marinei Militare în războiul pentru Întregirea României a fost sub ceea ce se putea spera și din cauza unor neajunsuri existente la nivelul superior de organizare și conducere a acțiunilor de luptă. Șeful Serviciului Marinei n-a avut reprezentanți în biroul de operații al M. C. G. și nu a deținut o documentare suficientă și operativă în legătură cu frontul dunărean. Conducerea marinei a fost surprinsă aproape permanent de rapida schimbare de situații de pe acest front. În Memoriul Misiunii Militare Franceze se arată că: „Directorul Marinei din timp de pace, devenit Șeful Serviciului Marinei la M. C. G., eșalon secundar a fost chemat să emită câte un aviz despre frontul dunărean, dar atunci se găsea în situația de a nu avea documentația suficientă căci cele două fronturi au reacționat profund unul cu celălalt și o decizie interesând pe ambele trebuia să fie avută în vedere în funcție de cel de al doilea”³.

O dovadă a fărâmițării responsabilității o reprezintă și existența la Galați a unui Comandant și Inspector General al marinei cu grad de contraamiral. Acesta avea ambiția de a-și exercita comanda asupra întregii marine bazat pe titulatura purtată în schema de organizare pentru situația de război, situație ce a generat mari dificultăți. Prezența acestui comandant a fost marcată mai ales prin amânări, târăgănări, negativisme în dorința evidentă de a nu se compromite printr-un act ce l-ar fi putut face responsabil.

Acțiunile de luptă ale marinei au fost influențate în rău și din cauza unor animozități ivite între șeful Serviciului Marinei din M. C. G. și comandantul Flotei de Operațiuni contraamiralul Nicolae Negrescu și dintre acesta și comandantul Escadrei de Dunăre comandorul Nicolae Negru. Flota de Operațiuni, M. U. operativă, apărută din cerințe obiective la începutul războiului a depins atât de șeful Serviciului Marinei din M. C. G., cât și de Inspectorul General al Marinei, comandantul acesteia fiind obligat să acționeze cu abilitate atât pentru unul cât și pentru celălalt, manevră „în borduri” după părerea unor analiști de marină. Dar maniera de lucru a comandantului Flotei de Operațiuni de a nu respecta dispozițiunile superioare și a nu se consulta cu subordonații în pregătirea misiunilor ce le reveneau a creat numeroase stări tensionale. Nu au fost clar departajate atribuțiile comandantului Flotei și ale comandantului Escadrei, situație de care s-au folosit unii comandanți de monitoare adresându-se când la unul când la altul după cum le era mai confortabil. Subordonații nu înțelegeau de ce comandantul Flotei de Operațiuni intra, nu de puține ori în probleme de detaliu sau îi lăsa fără dispozițiuni în situațiile cele mai deosebite. Aprecierile ofițerilor de marină din Misiunea Militară Franceză în legătură cu modul de a comanda al contraamiralul Nicolae Negrescu sunt extrem de dure. În Memoriul amintit aceștia arătau: „Amiralul prezintă toate caracteristicile neurasteniei (delirul persecuției), incapacitatea de a da un ordin fără ca acesta să fie urmat de mai multe contraordine, neliniștitoare pierderi de memorie, negarea faptelor trecute înaintea martorilor și se derobează de orice responsabilitate prin mijloacele cele mai stranie”⁴.

5) Precizări insuficient documentate, defavorabile Marinei Române s-au făcut

² Idem, dosar 102, p. 7.

³ Ibidem, f. 3.

⁴ Ibidem, p. 8.

de către ofițerii marinari din Misiunea Militară Franceză și în ce privește activitatea Flotei Fluviale austro-ungare. Ei afirmau că aceasta „se deplasa zi și noapte (pe Dunăre n. a.) operând cu trageri de mână pe malul românesc, făcând prizonieri (...) iar stăpânirea sa nu era măcar controlată“. Realitatea arată însă că după atacul de la Rusciuk flota danubiană inamică s-a retras, după un ostrov, la 100 km depărtare de Turtucaia și monitoarele acesteia au navigat pe Dunăre numai cu un șlep în bordul dinspre malul românesc. Viceamiralul Ioan Bălănescu, comandant al Marinei Militare Române în perioada 1934-1937, analist militar de marcă aprecia într-o lucrare de sinteză: „(...) deși bine armată, bine instruită și pregătită de luptă, superioară ca artilerie flotei române, Flotila austro-ungară nu a avut ocaziunea să arate valoarea sa tactică în războiul pe Dunăre“. Criticile aduse referitoare la neefolosirea Flotei de Operațiuni în acțiunile de Flămânda, când Grupul 1 de vedete fluviale inamice și monitoarele „Bodrog“ și „Körös“ au bombardat podul și trupele române și când minele de curent și șlepurile lansate au rupt podul în două sunt neîntemeiate. Operativ nu se putea acționa deoarece: parcurgerea distanței de 151 km până la punctul respectiv ar fi necesitat 19 ore de marș, navigându-se și noaptea pentru a se păstra secretul acțiunii, fără protecția contra minelor din eventualele baraje inamice ce nu erau cunoscute Escadrei, dragarea minelor ar fi impus mijloace speciale, de care nu se dispunea și s-ar fi desfășurat în timp, sigur sub focul artileriei inamice, avantajată de malul drept al Dunării dominant și bine organizat artileristic cu tunuri de calibru mare și mijlociu. Există probabilitatea ca flota română să nu ajungă intactă, situație în care nu mai putea flanca armata ce opera la Flămânda. Privitor la faptul că Flota fluvială austriacă a putut să pregătească în cel mai absolut secret și apoi să protejeze și să asigure trecerea fluviului de către mai multe divizii se cuvine următoarea precizare: Forțarea Dunării de către Grupul de Armată Mackensen-Kosch pe la Zimnicea care a trecut în România a surprins fiind pregătită în cel mai deplin secret, flotilei fluviale revenindu-i misiunea: „acoperirea ambelor flancuri ale operațiunilor de trecere și sprijinirea cu artileria de la bordul navelor a atacurilor de la uscat“. Ca urmare monitoarele au bombardat portul și orașul Zimnicea contribuind la ocuparea lor (11 noiembrie 1916).

6) În legătură cu aprecierea ofițerilor de marină francezi că: „celelalte elemente ale flotei par de asemenea a nu fi utilizate la posibilitățile lor „maxime“, exemplificând cu tunurile marinei lăsate pe uscat care, „au dispărut și ele în marea lor majoritate la Turtucaia, dar că marinari au continuat să se servească de anumite piese grele de uscat pe marginea Dunării“, se impun credem următoarele comentarii:

Este remarcabilă acțiunea bateriilor de coastă ale marinei atât în Capul de Pod de la Turtucaia (pe ambele maluri ale Dunării) cât și la Galați (Țiglina) unde au participat la contrabaterea artileriei germane de pe movila Bugeacului și la salvarea orașului și portului de invazia trupelor ruse răsculate din zonă. La Turtucaia artileria de marină și-a îndeplinit cu tot zelul și priceperea necesară rolul său. Ofițerii și trupa s-au comportat foarte bine, cu sânge rece și cu moralul ridicat. A luptat până în ultimul moment. Organizarea bateriilor a funcționat impecabil. Au fost bine realizate adăposturile, depozitele de muniții, tranșeele care au rezistat puterimicelor bombardamente inamice. Deși asupra bateriilor de la Turtucaia au căzut cel puțin 300 de obuze brizante de 150 mm calibru și multe de calibre mai mici, nu s-au produs explozii în depozitele de muniții, nu au fost morți și nici un număr mare de răniți. S-au tras 1195 de obuze cu tunurile de 120 mm calibru și 469 de obuze diferite cu tunurile

de 150 mm calibru. Bateriile inamice au fost respinse și avariate. Au fost vizibil bătute trupele bulgaro-germane, convoaiele și secțiile de mitraliere masate în spatele dealului Staroselo și toate centrele care intrau în câmpul de tragere al acestor baterii. În luna septembrie 1916 locotenent-comandorul Vasilescu Matei a fost decorat cu ordinul „Coroana României” cu spade în grad de Ofițer, pentru că „în calitate de comandant al Grupului de Artilerie, s-a distins prin măsuri înțelepte luate la timp, prin deschiderea la timp a focului și prin informațiuni precise ce ni le-a procurat la telefon. A organizat tragerea la cinci baterii de coastă de pe malul drept de la Turtucaia, rămânând la postul său până în ultimul moment”⁵. S-a evidențiat conduita demnă și a artilerie de marină de pe malul stâng al Dunării în luptele de la Turtucaia. Cele două baterii de 120 și 75 mm calibru (opt tunuri), au hărțuit cu tirul lor bateriile și trupele inamice din zonă, a stăvilit elanul atacurilor cu toată retragerea trupelor române.

Este meritorie și activitatea celor două baterii ale marinei instalate pe poziții la Galați. În afară de numeroasele trageri executate asupra artileriei inamice de la Tulcea, asupra trupelor și lucrărilor germane din ostrovul Chiciu, a podurilor și pontoanelor inamice etc., artileria de marină s-a remarcat prin contribuția ei la anihilarea trupelor rusești răzvrătite care puneau în real pericol orașul și portul Galați.

Analiza ofițerilor francezi privind lipsa pregătirii de către marina română a teatrului de operațiuni fluviale probabile, malul românesc fiind aproape peste tot dominat de malul bulgăresc, nu exprimă pe deplin realitatea. Dotările existente au permis punerea în stare de apărare numai a zonelor Turnu-Severin și Turtucaia, socotite strategice, au asigurat puține posturi pe Dunăre de lansare a torpilelor automobile și o calitate discutabilă unor baraje de mine. Totuși pe Dunăre în circa 11 puncte de importanță operativ-tactică, între Turnu-Severin și localitatea Flămânda, au fost organizate baterii lans-torpilor și 13 stații pentru lansarea minelor de curent. În prezent se poate aprecia organizarea apărărilor sub apă a românilor pe Dunăre în primul război mondial ca un record internațional. Este edificatoare în acest sens estacada plutitoare de la Turtucaia prin elementele ce o compuneau și prin mijloacele de apărare destinate. A fost opera specialiștilor marinari români, proiectată și realizată în practică fără un model anterior. Apărarea fluvială de la Turtucaia a generat un interes deosebit din partea unor specialiști români și străini, amirali, generali și ofițeri de marină sau din alte arme, rămânând în istorie ca un model de organizare și de execuție.

Astfel contraamiralul Teodor Winterhalder scria într-o lucrare de istorie a Flotei austro-ungare: „(...) românii instalează un puternic baraj fluvial fără porțiță aproape de Calimoc, compus din mai multe linii de mine, de taraci și de bărne ancorate, protejat de o puternică forță de artilerie. Luarea acestora nu era posibilă fără a fi în posesiunea ambelor maluri (...) nu era posibil (...) de a interveni în susținerea operațiunilor îndreptate de aliați contra Dobrogei”.

Într-un articol semnat de căpitanul da marină P. Handel-Mazzetti intitulat: „Acțiunea Flotei Austro-Ungare pe Dunăre în războiul mondial” publicat în revista „Marina Rundschau” acesta consemna: „Flota Austro-Ungară se găsea în imposibilitate de a veni în ajutorul trupelor ce înaintau în Dobrogea din cauza obstrucțiunilor cu mine și grinzi de la Calimoc (executate de români) care făceau astfel inavăgabilă această parte a Dunării”.

⁵ Arhivele Militare Române, „Monitorul Oastei”, septembrie 1916.

Subinspectorul General al Armatei, generalul de divizie adjutant Coandă raporta Ministrului de Război, la 23 iulie 1916, referitor la lucrările marinei militare în Capul de Pod Turtucaia: „Barajele de mine instalate de la un capăt la altul, estacadele pentru a interzice micile canale dintre ostroave, precum și pentru a opri minele flotante dinspre Rusciuk, bateriile de coastă, lucrările de infanterie pe uscat care garantează bateriile în special pe cele de pe malul stâng, de orice surprindere, apărările prin bateriile flotante de pe vasele noastre de Dunăre ... sunt instalate și orientate în foarte bune condițiuni...”⁶.

Dacă nu și-a atins scopul în final marina română nu poate fi învinuită. Evenimentele politice și militare interne și externe care au influențat cursul desfășurării războiului dus de România au fost hotărâtoare.

7) Ofensatoare este și judecata din Memoriul adresat regelui Ferdinand de către ofițerii francezi referitoare la pregătirea comandanților de unități de marină. „În ce privește comandanții de unități afirmau aceștia - incapacitatea lor este notorie. Cea mai mare parte a ofițerilor, îmbătrâniți în carieră, au luat prin forța lucrurilor obiceiuri de caracter cum ar fi negarea totală a oricărei activități și responsabilități”. De fapt cine erau comandanții de marină la adresa cărora se fac referirile respective? În primul rând comandanții celor patru monitoare, apoi comandanții grupurilor de canoniere, port-mine și dragă-mine, nave de transport, șantieri navale, de mineri torpilor, de artilerie marină etc. Comandanții navelor de luptă fluviale aveau o bună pregătire practică obținută prin stagiile efectuate la Divizia de Dunăre încă înainte de război, se distingeau prin abnegație, devotament, spirit de ordine etc. Acțiunea monitoarelor, vedetelor fluviale și canonierelor a fost demnă de toată lauda, pe tot timpul operațiunilor militare. Faptul că nu s-a pierdut nici un monitor și nici o canonieră în timpul războiului demonstrează buna pregătire a celor ce le-a comandat. Ofițerii de marină nu erau îmbătrâniți în carieră și nici nu au negat total oricare activitate și responsabilitate, așa cum s-a afirmat. Vârsta înaintată și gradele mari ale unor cadre numite la comanda navelor nu pot fi invocate, ele lipsind de fapt. Aprecierea că: „incapacitatea comandanților de unități este notorie”, dovedește o exagerare inacceptabilă și de neînțelese.

8) Cooperarea defectuoasă între marină și trupele terestre, resimțită destul de grav, nu este imputabilă marinei. N-au existat mijloacele necesare atât de mult reclamate de către comandanții de nave printre acestea aviația fiind invocată cu precădere.

Specialiștii francezi mai raportau că: „Întregul sistem este responsabil de delăsarea care guvernează. Autoritatea se aranjează pentru ca subordonatul să fie totdeauna compromis; ea nu acționează cu severitate atunci când acesta greșește, dar face să domnească un soi de teroare care închide gura tuturor. Nu pot compara mai bine acest regim, decât cu o caricatură bufonă a regimului hamidian: nu se omoară, dar se spune tot ce trebuie pentru a se dezonoara unii pe alții ... ceea ce n-are nici o importanță pentru că a doua zi să se regăsească amical”⁷.

⁶ *România în Războiul Mondial 1916-1919*, Ministerul Apărării Naționale, Marele stat Major, Serviciul Istoric, vol. I, Documente anexă, p. 429-430.

⁷ Arhivele Militare Române, fond Serviciul Justiției, dosar nr. 102, f. 9. Document original în limba franceză. Traducerea din franceză în română aparține juristului Zenobie Țenescu București.

La aceste evaluări s-au raliat și diferiți generali ai armatei Române. Astfel, generalul Măldărescu Gheorghe arăta într-un raport adresat Secretariatului General al M. R.: „Marina noastră militară, în prima parte a campaniei, s-a găsit într-o stare de plâns din toate punctele de vedere, urmare firească a regimului de teroare și corupțiune din perioada anterioară intrării noastre în război, rană care nu s-a putut vindeca în câteva luni de campanie, mai cu seamă că cei ce se găseau în fruntea instituției nu erau animați de o asemenea tendință”⁸.

Totuși au fost și generali români care nu au împărtășit părerile maiorului de marină (r) de Breda din Misiunea Militară Franceză, condusă de generalul Berthelot. Iată ce scria generalul Broșteanu, Comisar Regal și Raportor Special, într-un document înaintat Ministerului de Război: „Acest ofițer nu putea să aibă cunoștință de operațiunile flotei până la acea dată (septembrie 1916). Pe ce se bazează domnia sa când face critica operațiunilor navale anterioare acestei date. Cum acest ofițer străin, necunoscând limba țării, organizarea armeei, caracterul și sufletul românesc și al ofițerului român în special, a putut caracteriza astfel marina noastră?”.

Generalul Broșteanu își exprimă nedumerirea privind atitudinea contraamiralului Bălescu C., șeful Serviciului Marinei din M. C. G., în legătură cu analiza ofițerului francez de Breda, afirmând: „Dar ceea ce este și mai neexplicabil, mai straniu, este faptul că amiralul Bălescu își însușește aceste dureroase aprecieri când prin situația ce domnul amiral Bălescu a ocupat înainte de război (...) el era cel mai atins prin aceste aprecieri, întrucât asupra D-sale cădea cea mai mare parte de răspundere a stării Marinei, dacă acestea ar fi fost adevărate”⁹.

9) Păreri controversate a generat și modul în care s-a desfășurat atacul flotei austro-ungare la Rusciuk. Eliminând exagerările celor care au participat la execuția acestei misiuni, dorința lor de a-și făuri o aură de eroi, se detașează clar atât elementele pozitive cât și cele negative ale evenimentului în cauză. Se remarcă hotărârea curajoasă de a se ataca o grupare de nave inamice foarte puternică, sperându-se în obținerea unui rezultat excepțional chiar în ziua declanșării războiului împotriva Austro-Ungariei. Măsurile de pregătire au fost judicioase. Planul de atac materializat într-un ordin de luptă, a fost bine gândit, corespunzător situației concrete rezultată din analiza posibilităților materiale de care se dispunea și din modul de dispersare a navelor inamice în zona de bazare. Atacul a fost însă imperfect. Pe lângă faptul că mijloacele folosite nu erau adecvate realizării misiunii preconizate, factori de ordin emoțional au influențat negativ rezultatul final. Efectul atacului poate fi apreciat satisfăcător dacă se are în vedere că întreaga flotă austro-ungară s-a retras după un astrov, la 100 km de Turtucaia și monitoarele inamice au navigat pe Dunăre numai cu un șlep în bordul dinspre malul românesc.

Documente din Arhivele Militare studiate recent amendează ideea acreditată de către unii istorici militari și de către contraamiralul Nicolae Negrescu cum că: „relațiile încordate și teama că o unitate de sub ordinele lui Negrescu va avea vreun succes au făcut ca marinarii din Ministerul de Război și Marele Stat Major să-i aprobe pentru atacul navelor austro-ungare, de la Rusciuk un grup de trei șalupe vechi cu tuburi lans-torpilor improvizate, din scânduri, atac care în seara zilei de 14/27 august

⁸ Ibidem, f. 56.

⁹ Ibidem, f. 11-12.

1916 nu a reușit“.

În primul rând „distrugerea flotei inamice de pe Dunăre“ se regăsește în misiunile stabilite A. S. A., M. U. de marină, nesubordonată Flotei de Operațiuni, respectiv contraamiralului Nicolae Negrescu. Deci acesta nu a primit nici o aprobare pentru realizarea atacului și nu poate fi răspunzător de organizarea și rezultatele lui.

În al doilea rând rațiunea de a ataca cu cele trei șalupe s-a fundamentat pe necesitatea obținerii surprinderii. Vedetele fluviale torpiloare românești erau foarte bine cunoscute de către marinarii inamici motiv pentru care s-a hotărât folosirea unor nave a căror mișcare pe Dunăre nu prezenta suspiciuni.

S-a luat în calcul și faptul că tuburile lans-torpilor de pe vedetele fluviale erau paralele cu nava, nu mobile pe punte, motiv pentru care vedetele trebuiau să facă rondul pentru a lansa. În această situație inamicul putând distruge navele torpiloare cu artileria de la bord, anulând succesul atacului acestora¹⁰.

În Războiul pentru Întregirea României, forțele navale, parte integrantă și necesară a Armatei Române au desfășurat activități complexe, planificate și conduse cu competență, încadrate în strategia Marelui Cartier General Român, preluând vrând-nevrând, ideile bune cât și pe cele mai puțin satisfăcătoare ale gândirii militare naționale din vremea respectivă. S-au făcut eforturi considerabile de către amirali, ofițeri, maiștrii, subofițeri și trupă, soldate în plan tactic cu rezultate remarcabile. Jurnalele de front (de război n. a.) ale navelor, Apărărilor sub Ape, artileriei de coastă și de debarcare etc. consemnează numeroasele dueluri de foc purtate pe Dunăre și pe malurile ei cu artileria inamică, rolul și eficacitatea apărărilor sub apă, sprijinul real dat trupelor de uscat, contribuția la apărare a Deltei și a porturilor fluviale contra soldaților și marinarilor ruși bolșevici. Pentru apărarea patriei și înfăptuirea Întregirii României, din rândurile ostașilor marinari au căzut la datorie 17 ofițeri, 13 maiștrii, subofițeri și elevi, 32 de sergenți, 273 de soldați.

Jertfa acestora, eroismul marinarilor ce au luat parte la lupte în acele momente dramatice pentru soarta României au rămas permanent în memoria generațiilor care s-au succedat precum și în conștiința poporului român.

¹⁰ Arhivele Militare Române, fond M. C. G., dosar nr. 1828, f. 26.

ASPECTE NEGATIVE ALE VIEȚII COTIDIENE ARGEȘENE ÎN TIMPUL OCUPAȚIEI GERMANE DIN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

DRAGOȘ CHISTOL^{*}
ANA-LAURA CHISTOL^{**}

În afară de suferințele, dezastrele și lipsurile provocate de un război, pentru unii acest eveniment este un bun prilej de îmbogățire. Fie că vorbim de speculanți, hoți, dezertori, simpli colaboratori sau oameni angajați politic din convingere, aceștia au fost totdeauna lipsiți de scrupule și au fost percepuți de ceilalți ca trădători ai cauzei comune, interesul lor particular fiind deasupra interesului general.

În timpul Primului Război Mondial societatea românească nu a fost scutită de astfel de indivizi, ba dimpotrivă, au fost destui și au reprezentat o problemă și după terminarea acestuia. Spre exemplu, vorbind despre armată, care ar trebui să servească drept model de disciplină, corectitudine, verticalitate morală, în momentul retragerii în Moldova mulți soldați au profitat de dezordinea creată pentru a nu-și urma unitățile și s-au întors acasă. Unii din ei s-au dedat la furturi și tâlhării, s-au pus în slujba autorităților germane, au îndeplinit misiuni, au terorizat populația, devenind practic agenți activi ai Puterilor Centrale. În ceea ce-i privește pe oamenii politici angajați în administrația publică locală, unii dintre aceștia s-au purtat rău cu populația, au fost lipsiți de demnitate, având o atitudine scandaloasă. Chiar și unii cetățeni au demonstrat că le este străin spiritul civic, mai mult, că pot face rău semenilor.

Dosarele existente la Arhivele Statului, filiala Argeș, relevă o mulțime de abuzuri, furturi, tâlhării și escrocherii săvârșite de autoritățile publice locale, militari sau cetățeni.

În ce-i privește pe militari, menționez doar două exemple. Astfel, la 27 august 1918, maiorul Teodor Sturza, din Regimentul 4 Roșiori, a delapidat bani din casieria regimentului și a fugit cu ei¹, nefiind prins nici chiar după un an². Al doilea caz este cel al unui sublocotenent sârb, Liubomir Blajici, care, aflându-se în trenul București-Craiova în drum spre Serbia, a fost jefuit de un grup de soldați români fiind lăsat fără

^{*} Muzeul Județean Argeș, Pitești.

^{**} Școala Generală „Liviu Rebreanu” Mioveni, județul Argeș.

¹ Arhivele Naționale, filiala Argeș, fond Prefectura Județului Argeș, dosar nr. 22/1918, f. 25.

² *Ibidem*, f. 29.

bagajele în care avea haine, alimente și bani. Supărarea lui era atât de mare, încât voia să găsească un ziar unde să spună că „în România a fost victima unui furt în tren”³.

În ceea ce-i privește pe funcționarii publici, pe primari, viceprimari, consilierii comunali și notari, în loc să se afle în slujba cetățenilor, au uzat de funcție pentru a se îmbogăți sau pentru a beneficia de alte avantaje. Astfel, viceprimarul din Bascov împreună cu un soldat german au furat de la un localnic suma de 120 lei. De asemenea, în preajma Crăciunului, când oamenii tăiau câte un brad de Sărbători, același viceprimar îi amenința pe locuitorii comunei că vine cu soldații nemți pentru a-i pedepsi, acesta fiind un pretext pentru a obține de la aceștia bani, carne și alte avantaje de la soțiile mobilizaților⁴.

Primarul comunei Suseni, Radu Constantinescu, în timpul ocupației germane, sub pretext că rechiziționează produse pentru armata germană, și-a însușit de la familia Amzăr din localitate următoarele: trei cai, patru boi, două vaci, patru porci, nouă care de porumb, două cazane mari din aramă și 100 lei⁵. Christian Florea Amzăr declara în plângerea adresată Prefecturii Județului următoarele: „Am fost persecutat de primar sub cuvânt că insult armatele de ocupație, amenințându-mă că va interveni să fiu trimis în lagărele din nordul Germaniei. Mi-a spus că aici nu mai comandă domnii generali Prezan și Averescu, ci faimosul general von Mackensen, care ne-a dat bătaie. M-a întrebat ironic ce-am făcut în Moldova? Am stat ca porcii în tranșee și-am făcut România Mare compusă din șapte județe⁶... Nevestei mele i-a spus că el e Dumnezeuul nostru... iar germanii vor fi pururea stăpânitorii noștri”⁷.

Josnicia morală a unor reprezentanți ai autorităților publice reiese și din exemplul următor: Ion Costilă, primarul comunei Vălsănești, în timpul ocupației germane a luat în antrepriză de la inamic căratul buștenilor din pădurea moștenitorilor colonelului Drăgulescu la gaterul din proprietatea sa, neplătind locuitorilor muncile făcute pentru scoaterea și căratul buștenilor. Același primar, împreună cu notarul, s-au dovedit a fi și turnători, denunțându-i pe locuitori sub motiv că ascund produse și cazane de aramă⁸ și dezvăluind trupelor germane faptul că un ofițer rus evadase dintr-un lagăr al Puterilor Centrale și încerca să se salveze fugind în Moldova⁹. Un alt individ, Daniel Popescu, ajutor de primar în comuna Cepari, îi turna nemților pe cei care treierau grâu; ticăloșia sa era atât de mare, încât chiar un comandant german i-a zis „să mai închidă un ochi că mor oamenii de foame”¹⁰.

Aceeași ticăloșie este demonstrată și de doi consilieri ai comunei Zărnești, Tănase Diaconescu și Bucur Grădișteanu, care au rechiziționat diferite produse alimentare, au primit banii de la autoritățile germane, dar nu i-au înmănat sătenilor; în aceasta adăugându-se faptul că cei doi au luat prin jaf de la săteni fasole, nuci, cartofi, semințe de cânepă, păsări de curte (găini, curci, rațe, găște), lână, piei și tutun¹¹.

³ *Ibidem*, f. 40.

⁴ *Idem*, dosar nr. 221/1919, f. 6.

⁵ *Ibidem*, f. 12-14.

⁶ *Ibidem*, f. 13.

⁷ *Ibidem*, f. 12.

⁸ *Ibidem*, f. 70.

⁹ *Ibidem*, f. 120.

¹⁰ *Ibidem*, f. 316.

¹¹ *Ibidem*, f. 249-250.

Uneori, locuitorii căpătau mai multă înțelegere de la ocupații germani. Prin telegrama din 3 iunie 1918 (nr. de înregistrare la Prefectură 4246/5 iunie 1918) Statul Major Economic German a dispus ca fiecare locuitor să furnizeze un ou pe săptămână pentru fiecare găină ouătoare și trei litri de lapte pentru fiecare vacă. Totodată, textul telegramii preciza primarilor că pentru cei care nu pot preda nici aceste cote „să se renunțe la vreo pedeapsă procedându-se în tot cazul cu indulgență”¹². Această precizare a fost necesară deoarece unii primari rechiziționau aceeași cantitate de produse de mai multe ori, fără bon și fără bani, motivând că nu au primit cotele și în acest fel însușindu-și respectivele produse¹³.

Războiul a reprezentat o afacere nu numai pentru reprezentanții administrației publice locale, ci și pentru persoanele care aveau relații privilegiate cu armata germană și cu funcționarii corupți. Astfel, locuitorii comunei Corbeni îi reclamau pe frații Constantin și Nicolae Atanasiu că au achiziționat brânză de la săteni pentru Comandatura Germană, germanii au plătit brânza, dar cei doi frați au dat oamenilor sume mai mici¹⁴. Mai mult, luau vite, porci, păsări de la săteni, pe care mai apoi le vindeau, făcând contrabandă¹⁵. Sau este de menționat cazul unor proprietari de pământ din comuna Mușești care și-au lucrat moșiile cu munca gratuită a țăranilor. Unul din proprietari, Vasile Maltezeanu, care avea o moșie și în Fetești, județul Ialomița, prin intermediul administrației germane i-a luat pe săteni o lună de zile să-i muncească acea moșie, neplătindu-le nici un leu¹⁶.

Sărăcia provocată de război era accentuată și de indivizii care aveau vite de muncă și cereau prețuri mari pentru arătură (100-150 lei/pogonul), oamenii săraci, în special văduvele, neputând plăti lucrările și, în consecință, neputându-și ara pământul¹⁷. Văduvele și femeile singure mai aveau de îndurat și batjocura consătenilor care profitau de vidul de autoritate creat prin retragerea în Moldova și se dedau la acte de tâlhărie. De exemplu, locuitori din Moșoaia, Hințești-Smeura și Papucești au intrat cu forța pe proprietatea unei femei singure cu scopul de a o jefui. I-au tăiat o parte din pădure, i-au furat fânul, după care au dat foc restului de pădure¹⁸.

Reflexele căpătate în timpul ocupației germane s-au păstrat și după terminarea războiului. Este cazul locuitorilor comunei Mușești care se plâneau într-o petiție adresată Prefecturii că un escroc a pus mâna pe lăptăria din localitate și că-i obligă pe săteni să aducă mai mult lapte chiar decât îi obligau nemții. Laptele nu îl plătea integral și nici conturi nu le deschidea la Banca Populară din localitate¹⁹. Abuzurile primarilor au continuat și ele. Locuitorii comunei Rătești îl reclamau pe primarul Marin T. Alexe deoarece vitele ce au fost repartizate comunei prin ajutor guvernamental în loc să ajungă în proprietatea văduvelor, orfanilor și invalizilor, au fost însușite de el²⁰. În alt

¹² *Ibidem*, f. 275.

¹³ *Ibidem*, f. 232 și f. 269.

¹⁴ *Idem*, dosar nr. 212/1919-1920, f. 61.

¹⁵ *Ibidem*, f. 111; *Idem*, dosar nr. 23/1918, f. 13, 14 și 22.

¹⁶ *Idem*, dosar nr. 212/1919-1920, f. 117-119.

¹⁷ *Ibidem*, f. 101 și 102.

¹⁸ *Idem*, dosar nr. 18/1918, f. 185.

¹⁹ *Idem*, dosar nr. 19/1919, f. 197. În timpul războiului germanii creaseră Bănci Populare care preluau produsele de la țărani plătindu-le fie bani, fie deschizându-le conturi în bancă.

²⁰ *Idem*, dosar nr. 221/1919, f. 289.

caz, doi ciobani din județul Muscel, fiind în trecere cu 45 de oi prin județul Argeș, la 21 noiembrie 1918, au întâlnit o coloană de soldați germani aflați în retragere. Germanii i-au arestat pe cei doi și le-au confiscat oile, după care și-au continuat drumul până la Râmnicu-Vâlcea, acolo întâlnind un alt cioban, arestat și el, care avea 400 de oi. În cele din urmă, un maior german îi pune în libertate pe cei trei mocani cu cele 445 de oi, și, în plus, le mai dă 250 de oi pentru a le restitui unor cetățeni din Curtea de Argeș. Cel cu 400 de oi, prin vicleșug, îi convinge pe ceilalți doi să plece la Curtea de Argeș să dea de veste despre restituirea oilor, după care pleacă cu întreaga turmă, adică 695 de oi, spre Teleorman, crezând că i se pierde urma²¹.

După această prezentare, întrebarea firească este cum au reacționat autoritățile statului la sfârșitul războiului, cum au fost pedepsite aceste dezertări, abuzuri, furturi și tâlhării. Unii primari, știindu-se vinovați, și-au dat demisia²². Alții au fost demisi de Prefectură²³. Dezertorii și-au văzut liniștiți de viață, la fel ca cei care au luptat cu adevărat pe front. Hoții au rămas cu bunurile furate. În nici unul din cazuri nu a fost începută urmărirea penală, sau, dacă a fost începută, dosarele au fost închise în cele din urmă. Rezultatul? Cuvintele lui I. G. Duca din *Memoriile* sale sunt elocvente: „Am lăsat ca sancțiunile tuturor vinovaților războiului și ale ocupației să le dea opinin publică, conștiința națională a generațiilor de astăzi și verdictul istoric al generațiilor de mâine. Făcut-am bine? Făcut-am rău? Veșnică întrebare și permanentă controversă. Personal, cred că oricare ar fi fost greutățile, câteva sancțiuni ar fi trebuit date. Prea am dat lumii spectacolul că România e țara impunității. Pentru educația morală a acestui popor, înfierarea legală a vinovaților s-ar fi cuvenit și desigur că prin pildele date atunci am fi înlăturat multe scăderi ulterioare, care au înăbușit dorul de bine și setea de dreptate ce ne însuflețesc neamul”²⁴.

²¹ Idem, dosar nr. 212/1919-1920, f. 47 și 48.

²² *Ibidem*, f. 64 și f. 291. De exemplu, primarul din Rătești, care și-a însușit vitele sătenilor, în demisia înaintată Prefecturii invocă „o suferință la ochi pentru care urmează să-mi caut restabilirea sănătății”.

²³ *Ibidem*, f. 70.

²⁴ I. G. Duca, *Memorii*, vol. IV, Editura Machiavelli, București, 1994, p. 197.

CHESTIUNEA PRIZONIERILOR DE RĂZBOI: INTERPELĂRI ÎN PARLAMENTUL ROMÂNIEI ÎN 1920

PETRIȘOR FLOREA^{*}
IULIAN STELIAN BOȚOGHINĂ^{**}

Secolul trecut a fost marcat de cele două conflicte mondiale, anii postbelici fiind caracterizați de radicale modificări geo-politice. Astfel, după primul război, pe ruinele imperiilor multinaționale și-au afirmat identitatea statele naționale, și totodată a fost consacrat primul stat bolșevic, care, după cel de-al doilea război mondial avea să domine o bună parte a lumii, ceea ce a determinat polarizarea ideologică cu consecința sa - „Războiul rece”. România, factor activ în ambele restructurări geo-politice, este exemplu elocvent. 1 Decembrie 1918 este ziua în care România a desăvârșit procesul de formare a statului național, idealul de veacuri al națiunii române. Obiectiv realizat însă cu jertfe pe măsura măreției sale, căci entuziasmul național nu a putut compensa lipsa unei temeinice pregătiri militare, astfel că șocul anilor de război a fost neînchipuit de mare. Dramatica realitate de pe front și din spatele lui a marcat profund mentalul societății românești postbelice, deoarece indiferent de scopurile și obiectivele care le-au determinat, războaiele au adus înainte de toate durere și suferință, într-un cuvânt, alienarea ființei umane.

Drama prizonierilor de război constituie un exemplu elocvent în acest sens. După Marea Unire, guvernele de la București au fost puse în situația de a se ocupa nu numai de militarii români prizonieri la inamici ci și de „noii cetățeni”, locuitori ai provinciilor reunite, indiferent de naționalitate. Aceștia, militari ai fostelor armate austro-ungare sau țariste erau prizonieri fie la aliații sau foștii aliați ai României, fie la inamicii ei; amintim aici pe cei din Italia, Rusia, Franța, basarabenii din Germania și Turcia etc.). Nu mai puțin grea se prezenta situația militarilor români prizonieri în Germania, Ungaria, Bulgaria, Turcia etc. După 1918, chiar dacă războiul se sfârșise, societatea românească continua să fie răscolită de frământările sale. Toată această situație nu poate fi înțeleasă la adevărata sa dimensiune dacă nu se are în vedere schimbările produse în cadrul său. Aceasta poate că este una dintre explicațiile sensibilității societății românești vis-a-vis de chestiunea prizonierilor de război. Prin documentele inedite pe care le vom supune atenției dumneavoastră, dorim să reliefăm modul în care a fost abordată problema acestor marginalizați pe de o parte de aleșii

^{*} Centrul de Cercetare și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice „General Radu Rosetti” Pitești.

^{**} Centrul de Cercetare și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice „General Radu Rosetti” Pitești.

poporului, deputați și senatori, pe de altă parte de către executiv, cu deosebire Ministerul de Război.

În 1920, deci la doi ani de la încheierea ostilităților, de la tribuna Parlamentului României nu puține au fost interpelările guvernului despre soarta prizonierilor de război.

În ședința din 9 martie, deputatul Pompiliu Ioanițescu se adresa guvernului în felul următor: „Am onoarea a interpela pe d-nii miniștrii de război și lucrări publice asupra faptului că în Franța mai avem aproape 1.000 de prizonieri care așteaptă de atâta vreme repatrierea și care ne costă enorm, fiind întreținuți acolo de stat, cu toate dificultățile imense ale valutei de acum. Situațiunea acestor prizonieri este atât de mizerabilă, încât cel puțin dorința de a menține prestigiul statului, dacă nu și mila pentru acești oameni și familiile lor, ar trebui să determine guvernul la imediata lor repatriere.

Cer d-lui ministru al lucrărilor publice a-mi răspunde pentru ce au fost suspendate cursele între porturile noastre și Marsilia? Nu crede d-sa că pretextul că nu ne putem procura la fiecare cursă de înapoiere câte 100 tone păcură în Marsilia este absolut ridicol și că pune în cea mai urâtă lumină Serviciul Maritim Român?

Cer guvernului ca aceste curse să fie imediat reluate și să ia măsuri pentru ca vaporul român ce pleacă zilele acestea numai până la Napoli să meargă până în Marsilia. Mai cer d-lui ministru de care depind transporturile pe apă, să-mi răspundă ce măsuri a luat pentru repararea celor șase vase de care dispunem, să fie reparate (sic!). Știu că sunt șantieri mari în Europa care pot face acestor vase reparațiunea necesară. Pentru ce nu sunt date la reparat? Rog pe d-l ministru respectiv să scoată Serviciul Maritim Român din amortizarea în care se află, spre marele bine al Țării [...]”.

Pe 17 martie 1920, cu nr. 46.790 Ministerul de Război, prin Direcția Personalului - Secția Statisticii referea că: „atașatul nostru militar la Paris, cu rapoartele nr. 2.900 din 6 ianuarie 1920 și 3.200 din 15 ianuarie 1920, semnalează prezența a 700 prizonieri români și 27 ofițerii aflați încă în Franța și concentrați în lagărul din Romans (Drome). În același raport atașatul militar arată greutatea materiale ce survin pentru întreținerea lor, precum și necesitatea repatrierii urgente, întrucât autoritățile franceze refuză cazarea lor în lagărul din Romans. Neavând posibilitatea de a-i repatrii pe căile ferate franceze și italiene, deoarece guvernelor acestor țări nu le stă în putință să execute aceste transporturi din cauza grevelor și a lipsei de combustibil, atașatul nostru militar intervine ca noi să facem demersurile necesare, ca acești prizonieri să fie repatriați pe mare, cu unul din vapoarele ce are itinerariu prin Marsilia. Această chestiune a făcut obiectul Referatului nostru nr. 23.938 din 27 ianuarie 1920.

S-a intervenit prin Direcția Marinei, pe lângă Serviciul Maritim Român cu adresa nr. 23.937, prin care semnalăm acest caz și propunem modalitatea sub care s-ar putea face aceste transporturi.

Direcția Marinei cu nr. 7.949 din 4 februarie 1920, ne comunică, că luând în înțelegere cu Serviciul Maritim Român, s-a hotărât ca aceste repatrieri să se facă în serii de câte 100 oameni, ce vor fi îmbarcați din Marsilia pe bordul vapoarelor tip «Dobrogea». Transportul nu se poate face dintr-o singură dată, vapoarele fiind ocupate cu aducerea de mărfuri din Franța. Pentru aranjarea acestor transporturi și chestiunile de detaliu ce ar surveni, domnul Ghica, subdirectorul Serviciului Maritim Român în

Franța, a fost pus la curent cu această chestiune de către Direcția Serviciului Maritim Român, și rugat să ia înțelegere cu atașatul nostru militar.

Aceste dispoziții, au fost aduse la cunoștință atașatului nostru militar din Franța cu ordinul nr. 40.610 din 11 februarie 1920, pentru ca noi să putem lua măsurile necesare odată cu sosirea acestor prizonieri în țară. Atașatul nostru militar a fost avizat să anunțe plecarea din Marsilia a fiecărei serii de repatriați, însoțiți și de tabloul respectiv. Până în prezent nu am fost anunțat de plecarea din Marsilia a unui asemenea transport”.

Două zile mai târziu, pe 19 martie 1920, cu nr. 9.223, Ministerul de Război revine cu noi date asupra interpelării domnului deputat, arătând că: „Pentru repatrierea prizonierilor români aflați în Franța, Serviciul Personalului și Direcția Marinei a intervenit la 10 februarie 1920 cu nr. 8.003 și nr. 7.816 către Serviciul Maritim din Ministerul Lucrărilor Publice, spre a organiza curse regulate și cât mai grabnice pentru repatrierea a 700 prizonieri. Direcția Serviciului Maritim Român, cu nr. 1.135, ne-a comunicat că vapoarele de călători nu pot face curse până la Marsilia din cauză ca n-au combustibil suficient pentru înapoierea în țară, astfel că vor merge numai până la Napoli.

Mai înainte, Serviciul Maritim a avut un angajament cu Marina Franceză care procura vaselor Serviciului Maritim Român la Marsilia, păcură la întoarcere. Acel angajament însă a căzut.

Direcția Serviciului Maritim Român, a luat înțelegere cu domnul general Alexiu, fostul secretar general al Ministerului de Război și a rămas stabilit ca repatrierea prizonierilor să se facă în serii cu cargobotele (vasele de marfă) care merg în Franța, începând cu vaporul „Constanța”, care trebuia să îmbarce la Marsilia 300 prizonieri.

Aceste dispoziții s-au comunicat Serviciului Personalului cu nr. 8.347 din 18 februarie, pentru a se da instrucțiuni în acest sens atașatului militar român la Paris, care trebuia să ia înțelegere cu domnul Ghica, delegatul Serviciului Maritim Român la Paris.

Asupra suspendării curselor de vapoare între porturile noastre și Marsilia, Ministerul Lucrărilor Publice (Serviciul Maritim Român) este singur în măsură a răspunde.

Măsurile pentru repartitia celor 6 vase, privește exclusiv pe Ministerul Lucrărilor Publice (Serviciul Maritim Român).

Chestiunea de a se lua măsuri de îndreptare a Serviciului Maritim Român, privește exclusiv pe Ministerul Lucrărilor Publice, acel serviciu neavând nici o legătură cu Ministerul de Război, din care să putem deduce funcționarea sa actuală”¹.

Tot în primăvara anului 1920, deputatul Petrescu Comnen solicită guvernului un răspuns în ceea ce privește numărul și soarta prizonierilor de război². Pe 19 martie 1920, nota sa a fost înaintată Ministerului de Război și Ministerului de Externe. Răspunsul Ministerului de Război nu s-a lăsat așteptat: „Chestiunea prizonierilor noștri de război ridicată de Domnul Deputat Petrescu Comnen, în special chestiunea stabilirii numărului și sorții lor, a format și formează preocuparea de căpetenie a Ministrului de Război. Și nici nu se poate altfel.

¹ Arhivele Militare Române, fond M. R. Cabinetul Ministrului, dosar 410, f. 127-134, 197.

² *Ibidem*, dosar 365, f. 368-380.

Ministerul de Război, urmând glasul și îndemnul întregii Țări și a Neamului Românesc, care cerea eliberarea fraților noștri, a făcut apel la bravii săi ostași, în clipele cele mai mari ce a fost dat să vadă Neamul nostru.

Aceștia, plini de inimă și curaj au răspuns cu drag la acest apel, făcându-și datoria cu prisosință. Unii din ei și-a jertfit viața pentru țară și neam, pe câmpul de luptă, pe aceștia îi urmărește și îi va urmări cu pietate de-a pururea recunoștința tuturor în locul sfințit unde odihnesc trupurile de viteji; alții, luptând, au avut nenorocirea să fie luați prizonieri la inamic.

Din aceștia câteva zeci de mii au pierit ca martiri ai neamului, în urma barbarului și premeditatului rău tratament administrat de către inamic în contra lor în captivitate.

Dacă recunoștința eternă a neamului este cu drept cuvânt hărăzită și acestora, câtă totuși ca numărul lor și în special al celor dați ca dispăruți să fie stabilit neapărat, atât pentru ei cât și pentru urmașii lor. Se urmează cercetări cu mare asiduitate și deosebit interes în Ministerul de Război. Ele vor ajunge să ne edifice cât mai complet asupra acestei grele probleme.

Am întâmpinat însă și întâmpinăm încă și azi dificultăți mari pentru stabilirea executată a numărului lor și mai ales a pierderilor în prizonieri. Dacă n-aș releva de cât reaua credință a inamicilor cari tind să ascundă în mod criminal marile pierderi îndurate de noi în prizonieri, pentru ca astfel să nu se descopere barbarul și premeditatul lor rău tratament, administrat în mod special în contra prizonierilor noștri, tratament de răzbunare, adevărate asasine, ce vor fi neapărat pedepsite. Dacă n-ați ținut seamă decât de greutatea ce au existat în ținerea regulată a statisticelor dispăruților și prizonierilor, de către regimente și unități, din cauza grelei noastre retrageri, cum și din cauza prefacerii continue a diverselor noastre unități în decursul diverselor lupte. Dacă, în sfârșit, n-ați adăuga la aceasta decât marea dificultate în care ne găsim de a lupta în contra voinței criminale a inamicilor pentru a nu afla numele prizonierilor noștri, mai ales a celor trimiși de ei la moarte sigură în spatele imediat a frontului, la tranșee și la munci istovitoare, unde de fapt și-au dat sfârșitul, fără măcar a le fi declarate decesele lor.

Cred că este de ajuns, pentru a vedea marile dificultăți de care ne-am izbit și ne izbim în continuu în lucrarea noastră de precizarea numărului pierderilor îndurate de prizonierii noștri și prin aceasta, deci, să justifice dificultatea de a răspunde astăzi cu precizie pe care o doreau cu toții, asupra acestei delicate chestiuni.

Sârguința, fără preget, ce vă asigur că se depune la Ministerul de Război și se va depune și în această privință de Comisiunea specială pentru executarea tratatelor, pentru a învinge toate aceste dificultăți și pe care le vom învinge, îmi dau motiv de a cere îngăduința d-v. de a nu da răspunsul cu toată precizia cuvenită decât după 2-3 luni, când întreaga operă de verificare, ce este în curs acum, va fi terminată, mai ales având în vedere documentele extrem de interesante ce posedă astăzi.

Totuși, pot da chiar azi unele precizuni: numărul total al prizonierilor noștri la inamic, în afară de numărul destul de considerabil al internaților și ostaticilor civili, trece de 200.000 militari; dacă adăugăm și ostătecii, cari au îndurat deopotrivă viața grea a celor dintâi, numărul lor total trece de un sfert de un milion. Din aceștia, cea mai mare parte, mai mult de 150.000, au fost la germani; peste 50.000 la austrieci; peste 30.000 la bulgari; peste 10.000 la turci.

Prizonierii noștri și internații au fost ținuti de inamic: o parte în lagăre, mai ales pe ofițeri, la echipe la munci, în fabrici de muniții, în șantierele și fermele din interiorul țărilor lor, iar cea mai mare parte au fost trimiși în spatele frontului la lucrări de tranșee și la munci forțate, dictate de operațiunile lor militare.

Tratamentul barbar, premeditat, administrat mai ales acestei din urmă categorii, a provocat o enormă mortalitate în prizonierii noștri, aceștia pot zice, fără exagerare, au fost asasinați.

Din partea Secretariatului General al delegației noastre, o lucrare foarte documentată ce este în curs de publicare la Paris, întocmită după documente oficiale, va învedera omenirii întregi martiriul la care au fost supuși bravii noștri ostași, căzuți prizonieri.

Din numărul total de prizonieri militari, depășind 220.000 oameni, au fost repatriați până azi 63.128, cu formele cuvenite.

Cum însă inamicii au mai lăsat la munci în teritoriul nostru ocupat între 66 – 68.000 din prizonierii noștri, dar din care au pierit în timpul captivității lor, din cauza răului tratament administrat, între 10-15% adică 6-8.000 minimum morți, urmează că din circa 220.000 prizonieri au fost repatriați în total între 123.128 și 128.000 prizonieri.

Inamicul, deci, are datoria a-și da seama de a justifica situația a 90.000 – 100.000 dintre prizonieri.

Aici consistă marele și durerosul nostru sacrificiu.

Inamicii, până azi, grație asiduității diverselor noastre comisiuni speciale din țările inamice, au fost nevoiți să ne prezinte extracte de deces pentru 56.415 morți, rămânând ca ei să justifice restul, adică pentru 40-56 mii prizonieri și dispăruți de a căror soartă nu mai știm nimic.

Ce vă pot afirma cu precizie – după indicațiile comisiilor noastre și aliate – este acest fapt cert: că nu se mai găsesc în țările inamice acești prizonieri nerepatriați. Este posibil ca unii, foarte puțini, să se găsească încă prin țări neutre sau aliate; restul, marea majoritate, din nenorocire, nu știm dacă mai trăiesc.

Inamicul va trebui să-și dea seama până la ultimul om ce a avut sub mână sa, ce a devenit fiecare. L-am constrâns pentru a-l face să ne dea toate informațiile asupra sorții acestor dispăruți foști în mâinile lor.

Aș fi foarte fericit, când din acest număr de 40.000 – 45.000 prizonieri și dispăruți, v-aș putea comunica în scurt timp că am găsit în viață și am repatriat măcar jumătate din ei. Am motive însă de mă îndoi despre viața multor internați și ostatici de ai noștri, nerefînțorși până azi la căminele lor.

Măsurile luate de noi deocamdată în contra inamicului sunt următoarele: prizonierii germani, rămași din Armata Makensen, în număr de 750, singurii rămași la noi în țară după izgonirea lor – căci pe toți ceilalți și i-au ridicat sub ocupație – nu vor fi repatriați până ce inamicii nu vor da toate deslușirile despre toți cei căzuți în mâinile lor și de a căror soartă nu mai avem nici o știre. Am intervenit către D-l Prim Ministru la Paris, pentru a face demersurile cuvenite pentru ca aliații să se solidarizeze la această măsură cu noi, reținând pe prizonierii inamici din țările lor, până ce nu vom avea deplin răspuns și completă satisfacție. Prin diversele comisiuni interaliatate din țările inamice împreună cu delegații noștri, se fac investigațiuni în localitățile de pe front și din spatele lui, cum și în țările inamice, pentru a se afla numele multora din prizonierii

noștri, care și-au găsit mormântul acolo, fără nici o înregistrare a decesului lor. Prin judecarea înaintea Tribunalului interaliat a tuturor inamicilor vinovați de barbarul și criminalul tratament administrat prizonierilor noștri, vom da măcar această incompletă satisfacție mândriei noastre naționale cu drept cuvânt jignită.

Acum, când, ca organ pentru executarea tratatelor ce a început a funcționa, avem tot dreptul de a vă ruga să fiți încrezători că nimic nu se va neglija pentru ca simțământul nostru național să nu ne fie jignit.

Deocamdată, vă pot asigura în ce privește Ministerul de Război, că măsurile pentru înlesnirea și ajutorarea familiilor celor dispăruți din rândurile oștirii noastre au fost luate de noi și că grație lor, cei mai mulți din familiile acestora, își primesc ajutoarele cuvenite din partea Statului. Atunci când situația părinților și rudelor lor va fi clarificată prin măsurile de mai sus, Ministerul nu va întârzia o clipă să ia toate dispozițiunile pentru a veni în sprijinul deplin al urmașilor și rudelor bravilor noștri ostași, pleriți, spre cinstea lor și a noastră, pentru patrie și neam.

Ministerul de Război s-a ocupat îndeaproape și de prizonierii români foști soldați în armata austro-ungară.

În această privință, prizonierii din Italia au fost formați în legiuni, puși sub îngrijire specială, și în cea mai mare parte repatriați. Numărul lor total se ridică la 500 ofițeri și peste 31.000 oameni.

În Anglia și Franța, prizonierii de naționalitate Română au fost eliberați din lagăre și repatriați via Marsilia.

Prizonierii aflați în Rusia nu pot din nefericire fi ajutați din cauza stării haotice în care se află această țară. Toate încercările făcute atât în comun cu celelalte state de succesiune ale imperiului austro-ungar cât și izolat, nu am putut aduce până în prezent la nici un rezultat. O comisie română se află la Nowa-Rossisk fără a putea izbuti ceva.

În Siberia situația se prezintă în condițiuni mai bune, din cauza influenței directe pe care o exercită Comandamentul aliat din Extremul Orient asupra tuturor evenimentelor. O misiune română înzestrată cu mijloace bănești a fost trimisă în Extremul Orient.

În fine, lagărele de prizonieri ruși aflați în Germania au fost vizitate de membrii misiunii române din Berlin. Basarabienii au fost aleși și transportați în țară. Numărul lor întrece 400 oameni.

Se poate vedea din cele ce preced că Ministerul de Război n-a neglijat nici un mijloc pentru a obține maximum de rezultate în toate chestiunile, atât la prizonierii din regat cât cei din noile teritorii".

În continuare este prezentat un amplu memoriu relativ la chestiunea prizonierilor români structurat pe patru capitole, iar acestea la rândul lor pe subcapitole. În introducere se arată că „pentru toate chestiunile relative la pierderile din timpul campaniei, în care intră și acelea referitoare la prizonieri, Ministerul de Război posedă un organ special la Secția Statisticii, care a fost constituit și organizat în așa fel ca să poată corespunde tuturor cerințelor. Activitatea acestei secții, în atingerea scopului pentru care a fost creată, constă în: stabilirea numărului total de prizonieri, stabilirea numărului total de repatriați, stabilirea numărului total de morți, stabilirea numărului total de dispăruți de a căror soartă nu se știe nimic”.

În Capitolul I, în ceea ce privește stabilirea numărului total de prizonieri se arată că „s-a întâmpinat cele mai mari dificultăți din cauza luptelor violente și

neîncetate în prima parte a campaniei, care nu a dat răgaz corpurilor să-și stabilească cu precizie categoriile de pierderi (morți, dispăruți, prizonieri).

Mai târziu după încheierea Păcii de la Bufta, puterile centrale cu toate insistențele noastre nu ne-au comunicat decât date răzlețe și incomplete din care nu se putea căpăta cifre certe. Abia după prăbușirea imperiilor centrale și după ce am trimis – ca și celelalte puteri aliate – Misiuni speciale în țările inamice, s-a reușit, după o muncă de mai multe luni, a se stabili numărul prizonierilor din diferitele țări inamice.

Am avut prizonieri: în Germania (147.891), în Austro-Ungaria (51.000), în Bulgaria (25.000), în Turcia (6.000), total 229.891.

Aceste cifre nu pot fi date decât cu oarecare aproximație și nu reprezintă datele definitive din următoarele motive: dificultățile pe care statele inamice le opun când este vorba de cercetări de asemenea natură, invocând în cele mai multe cazuri că cu ocazia rezoluției s-au distrus mare parte din acte, schimburile de prizonieri pe cari cele patru state ce formau statele centrale le-au făcut între ele, rezultatele depind de organizarea pe care au avut-o diferiții inamici în ținerea scriptelor relative la prizonieri.

În această privință trebuie relevat că, contrar tuturor așteptărilor, nu Germania a ținut cel mai bine socoteala de numărul și fluctuațiunile prizonierilor.

Astfel fiind, se poate vedea cât de minuțioasă și laborioasă este munca organului Ministerului de Război atât în străinătate (misiunile) cât și aici și se poate pricepe de ce datele sunt mereu în prefacere devenind din ce în ce mai precise.

În această privință s-a întâmplat la fel cu toate statele aliate; de exemplu, atât englezii cât și francezii mai ales lucrează la stabilirea numărului total de prizonieri din Germania“.

În Capitolul II în ceea ce privește repatrierea prizonierilor, se arată că „în momentul de față nu mai avem nici un prizonier în Lagărele din statele puterilor centrale și că toți au fost repatriați. Iată expunerea faptelor în mod cronologic:

Repatrierea a început în primăvara anului 1918, când pe timpul armistițiului s-a efectuat un prim schimb de prizonieri invalizi între noi și Germania; când s-a primit circa 2.191 prizonieri invalizi și infirmi.

Imediat după aceasta și înainte de semnarea Tratatului de Pace de la Bufta, s-a încheiat la 23 martie 1918 o convențiune între români de o parte și Puterile Centrale de altă parte cu obligațiunea reciprocă de a se repatria prizonierii respectivi.

România cum și trei din statele puterilor centrale s-au conformat convenției încheiate, trimițându-le Austro-Ungariei 30.543 prizonieri, Bulgariei 11.052 prizonieri, Turciei 3.806 prizonieri, în total 45.401 prizonieri.

Singură Germania, nefăcând cinste iscăliturii delegatului și s-a sustras de la obligațiunile ce se luase și tot felul de pretexte. Astfel, până la sfârșitul anului 1919, Germania nu ne-a trimis decât 1850 ofițeri și 1020 oameni. La prăbușirea biroului central și părăsirea grabnică a teritoriului ocupat, germanii au eliberat un număr de 61.230 pe care li țineau pentru diferite lucrări, în lagăre risipite în toată întinderea teritoriului ocupat. Din prizonierii aflați în Germania, 4.032 de oameni care se aflau în Franța și pe malul stâng al Rinului au fost eliberați de către Armatele aliate în înaintarea lor și repatriați via Marsilia pe mare, prin îngrijirea comisiei noastre speciale trimisă în Franța.

Prin comisiunea noastră trimisă la Berlin în decembrie 1918 și care a lucrat acolo sub auspiciile Misiunii Interaliat, s-au repatriat toți prizonierii câți au mai fost găsiți în Germania în primăvara anului 1919 (11.052 oameni).

În fine, cum în urma revoluțiilor din Germania un număr însemnat de prizonieri au fugit din lagăre risipindu-se în țările vecine, s-au recuperat prin stațiunile de etape, instalate de Misiunea noastră din Berlin la Oderberg, Cracovia, Passau și Viena, un număr de 882 prizonieri.

Recapitulând, s-au repatriat din Germania: invalizi 2191, trimiși din Germania în 1918 2870, eliberați din teritoriul ocupat în noiembrie 1918 61230, repatriați de comisia noastră din Germania 11652, izolați 882, trecuți în Franța 4032, total 83457. Adăugând la acest număr cifra de 45401 repatriați, găsim numărul total 128858 repatriați.

Acest număr de 128858 prizonieri repatriați nu reprezintă totalitatea celor repatriați prin următoarele cauze: dintre prizonierii din teritoriul ocupat, mulți au evadat de la lucru fără a-și aranja situația militară față de organul ce se ocupă cu chestiunea prizonierilor; în timpul revoluției, din imperiile centrale un număr de prizonieri au evadat din lagăre, reîntorcându-se în țară prin mijloace proprii, după cum s-a constatat atunci când s-au constituit stațiunile de recuperare.

În această privință, pentru stabilirea cu exactitate a numărului de repatriați, s-au luat măsuri ca în fiecare comună să se întocmească tabele de cei neîntorși din război, care după ce vor fi verificate cu actele oficiale existente asupra prizonierilor să se poată avea date cât mai precise asupra celor întorși”.

Memoriul continuă cu Capitolul III care prezintă situația prizonierilor morți și a celor cu situația nelămurită, astfel: „atingem aici unul din cele mai triste capitole ale războiului nostru, căci scăzând din totalul de 229.891 de prizonieri pe acel de repatriați 128858, găsim un număr de 101033 în care se cuprinde morți, dispăruți și oameni cu situații nelămurite.

Mortalitatea printre prizonieri a fost enormă și aceasta din cauzele pe care le vom expune mai jos:

Până în prezent suntem în posesia a următoarelor acte de deces și liste de morți: din Germania și teritoriul ocupat 40538, din Austro-Ungaria 10969, din Bulgaria 4300, din Turcia 508, total 56415.

Acest număr nu prezintă totalitatea morților, deoarece din cercetările pe cari le fac comisiunile noastre din Berlin, Viena, Paris, Sofia și Constantinopol, precum și în țară, ies mereu la iveală acte de deces ale prizonierilor morți în diferite regiuni din Europa, unde erau trimiși la lucru înapoia frontului.

În ceea ce privește restul între 101033 și 56415, de 44618, acest număr nu reprezintă prizonierii reținuți încă în Germania sau alte state ale fostei puteri centrale. În această privință s-au făcut cele mai întinse cercetări de către misiunile noastre din străinătate, cu concursul cel al misiunilor aliate în special cea franceză și engleză. În aceeași chestiune s-au făcut în Camera Franceză de către ministrul de război o declarațiune care se certifică că nu mai există nici un prizonier al statelor aliate care să fie reținut în Germania.

Numărul de 44618 reprezintă oameni cu situația nelămurită, pentru elucidarea căroră se continuă cercetările de misiuni, pentru a se stabili cu certitudine numărul de

fiecare categorie, repatriați nu prin autorități (morți, evadați din lagăre sau rămași de bună voie).

Această situație nu constituie un caz specific României. Ca să cităm un exemplu, Franța a avut în noiembrie 1918 un număr de peste 500.000 dispăruți al căror număr s-a redus treptat atingând totuși cifra 330.000".

În subcapitolul „Tratamentul prizonierilor” se arată că „<sub>capitolul precedent nu se poate încheia fără a face o scurtă privire a cauzelor cari au provocat o atât de mare mortalitate și au îngreunat culegerea datelor relativ la cei cu situația nelămurită.

Tratamentul prizonierilor noștri în toate țările inamice, dar mai ales în Germania, au fost mai mult decât neomenos, putem zice barbar. Alimentația cu totul insuficientă, puși la munci din cele mai grele, dezbrăcați și bătuți, acești oameni au cunoscut chinuri cum nu se pot închipui mai grozave. Așa de exemplu pentru a nu cita decât două exemple: cimitirul lagărului Lamsdorf conținea mormintele a 8.000 români iar acela al lagărului Tüchel 2.500. Nu numai atât, când situația prizonierilor începuse să se îmbunătățească prin trimiterea de ajutoare de la diferite comitete de cruce roșie, majoritatea prizonierilor români au fost formați în batalioane de lucru (comandouri) înapoia frontului de luptă din Belgia, nordul Franței, Alsacia, Lorena, Tirol, Serbia și Macedonia până în Asia Mică. Destinația acestor batalioane era ținută ascunsă, așa că ajutoarele trimise din afară nu puteau să le mai ajungă niciodată, hrăniți cu firimituri și coji de gullii și de sfecă, dezbrăcați și muncii până ce mureau cu sapa în mână, acești martiri își au presărate cadavrele lor în regiunile sus menționate.

Misiunile noastre din străinătate împreună cu societatea Mormintele eroilor căzuți în război depun rodnică activitate pentru descoperirea, identificarea și îngrijirea mormintelor acestor eroi. Ca exemplu, arătăm că până în prezent s-au descoperit în Alsacia peste 60 localități unde sunt îngropați români, în unele din ele cu sutele. Aceeași este situația și în Belgia, Tirol ne mai vorbind de frontul macedonean. Comitetele locale ale societății Mormintele Eroilor lucrează cu deosebită râvnă pentru descoperirea tuturor mormintelor de români.

În executarea acestei opere se întâmpină însă dificultăți chiar din partea unora dintre aliați, așa că va trebui să mai treacă vreme până să se poată ajunge la rezultate complete.”

Un subcapitol foarte interesant este cel referitor la repatrierea prizonierilor din teritoriile nou alipite, unde se arată că „și în această direcțiune s-au făcut toate demersurile cerute de situație.

Membrii misiunii noastre din Germania s-au transportat în toate lagărele de ruși. Alegând din ei pe basarabeni, s-au repatriat astfel, odată cu prizonierii noștri, peste 4000 de basarabeni.

În Italia, prizonierii de naționalitate română foști în armata austro-ungară au fost formați în legiuni și repatriați în cea mai mare parte. Numărul lor se ridică la 509 ofițeri și 31.318 trupă.

De asemenea, din Anglia și din Franța au fost eliberați din lagărele de prizonieri românii din fosta armată austro-ungară, supuși unei îngrijiri speciale și transportați pe mare.

Numai în ce privește prizonierii făcuți de ruși, situația nu se poate considera îmbucurătoare, căci toate acțiunile întreprinse, fie în comun, fie izolat de către statele născute din desfacerea Imperiului austro-ungar nu au dus la nici un rezultat.

Prizonierii din Rusia centrală, din cea meridională și din Caucaz nu au putut fi repatriați până în prezent cu toate eforturile depuse. Statele de succesiune ale fostului Imperiu austro-ungar au trimis în comun comisiuni pentru a ajuta și repatria pe acești prizonieri fără succes. În mod izolat, ceho-slovacii și austriecii au trimis misiuni în același scop, de asemenea fără nici un rezultat.

Guvernul român a urmărit de aproape și cu cea mai mare atenție aceste demersuri, trimetând o comisiune la Noworosisk. Starea haotică însă în care se află astăzi Rusia și lipsa de mijloace de transport fac cu neputință o acțiune mai eficace.

Situația prizonierilor români din Siberia se prezintă în condițiuni ceva mai bune, deoarece comandamentul aliat din Extremul Orient a putut avea înrăurire directă asupra sorții acestor prizonieri, din care cea mai mare parte sunt formați în legiuni de voluntari și a căror repatriere nu depinde decât de mijloacele de transport pe care guvernul american a promis că le va pune la dispoziție.

Guvernul român s-a interesat de aproape și de acești prizonieri prin comisiunea noastră de la Paris, punându-se în legătură cu Crucea Roșie Daneză pentru procurarea de îmbrăcăminte și alimente, punând importante sume de bani la dispozițiunea misiunilor noastre din străinătate în acest scop și trimetând acum în urmă o misiune în Extremul Orient.

În concluziune, se poate afirma că Ministerul de Război nu a lăsat neîntrebuințat nici unul din mijloacele cari puteau duce la scopurile urmărite, și anume: a salva cât mai multe vieți ale prizonierilor, a stabili cu exactitate numărul total al lor, numărul celor repatriați, numărul celor morți, precum și a cinsti memoria celor căzuți pentru patrie.

În afară de măsurile cari s-au luat prin numiri de misiuni în străinătate, cercetări și investigațiuni la fața locului și adunări și verificări de acte, guvernul român, pentru a învinge îndărătnicirea guvernului german în ce privește darea de relațiuni, pe lângă protestele pe care le-au înaintat pe lângă misiunea interaliată din Berlin, pe lângă numeroase reclamațiuni făcute la delegația română pe lângă Conferința de Pace, acum în urmă, Ministerul de Război a supus cu numărul 23.359 din 1 ianuarie 1920 d-lui prim-ministru Vaida Voievod chestiunea prizonierilor din Germania arătând greutatea ce se întâmpină din partea guvernului German în lămurirea situației celor 44.000 prizonieri, cu rugămintea de a se face demersurile necesare pe lângă guvernele aliate, în sensul de a constrânge guvernul german să ne lămurească situația prizonierilor.

În același timp, ca ultim mijloc, Ministerul de Război Român a întrerupt repatrierea prizonierilor germani din Armata lui Makenzen, reținând un număr de 750 prizonieri și făcând cunoscut guvernului german, prin intermediul Legației Elvețiene, că acești prizonieri nu se vor repatria până ce nu se va decide complet chestiunea prizonierilor din Germania."

Pe lângă această amplă prezentare, care vine să evidențieze complexitatea acestei chestiuni, în vara anului 1920, în Parlamentul României au mai existat câteva interpelări pe această temă, ale căror răspunsuri nu au făcut altceva decât să nuanțeze această problemă. Astfel, în ședința Camerelor reunite din 13 iulie 1920, deputatul Voicu Nițescu a făcut o expunere a suferințelor îndurate de Corpul Comisarilor români

din Siberia, cărora statul român nu le-a dat aproape nici un ajutor, iar mai pe urmă când au sosit în țară, au și fost puși la carantină la Constanța. Singurul care i-a ajutat a fost generalul Roșianu. „Dl. general Văitoianu, când președintele Corpului Voluntarilor s-a prezentat la d-sa, ca să-i scoată din carantină, s-a adresat cu cuvintele «Nu cumva vrei să repatriezi bolșevicii dumitale»”.

Din partea guvernului a răspuns Take Ionescu, „aducând omagii călduroase, bravilor ostași voluntari”, afirmând că: „Să nu se înțeleagă carantina de la Constanța, decât ca o carantină sanitară”, și că „a asistat când dl. ministru de război, a dat ordin să li se facă primirea nu numai bine ci să fie primiți ca eroi ai patriei. Cât privește pe prizonierii români din Rusia, guvernul a acordat o mare sumă de bani doctorului Nansen, care s-a însărcinat să organizeze repatrierea lor. Guvernul studiază încheierea unei convenții cu sovietul rus, spre a obține eliberarea prizonierilor români ce-i avem acolo”³.

În ședința din 20 iulie 1920 deputatul Ion Lăzărescu a ridicat problema clarificării situației ofițerilor foști prizonieri⁴. În răspunsul său, reprezentantul guvernului a arătat că „Armata română a avut un total de aproape 3500 ofițeri prizonieri. De la data înapoierii lor din captivitate, 1918 și până în prezent, sunt doi ani de zile. Filiera prin care trece un ofițer prizonier este următoarea: la înapoierea din captivitate, își întocmește un memoriu cu datele șederii ca prizonier, prezentând și probe prin declarațiuni, precum și notele șefilor sub care a servit când a căzut prizonier. Corpul îi completează dosarul cu foile calitative și date asupra căderii ca prizonier. Întocmirea acestor dosare s-a făcut cu foarte mare greutate, cerând un timp îndelungat, din cauza deplasărilor șefilor sub care au servit ofițerii și pe care șefi trebuia să-i caute în tot cuprinsul țării, în cursul anilor 1918 și 1919, când corpurile și serviciile operau în Ardeal, în Basarabia și în Vechiul Regat. Această întârziere a adus după sine amânarea începerii cercetărilor de fapt a ofițerilor prizonieri.

Când dosarele, în fine, au fost gata, s-au înaintat pe cale ierarhică diviziilor respective, unde comisiile de clasare hotărâsc prin proces-verbal, dacă e cazul ca ofițerul să fie trimis înaintea instanțelor judecătorești militare. Ofițerii găsiți ca atare, se trimit înaintea curților marțiale, iar dosarele celorlalți, Ministerului de Război.

Rezultatul curților marțiale se înaintează Ministerului de Război, cu următoarele clasificări: ofițerii vinovați și propuși pentru darea în judecată, ofițerii care urmează a fi trimiși înaintea Consiliului de Reformă, ofițerii în curs de cercetare și instrucție, ofițerii absolviți de orice învinuire. Aceștia din urmă, împreună cu cei ce au fost găsiți de divizii din primul rând ca neputându-li-se imputa nimic, având dosarele complete și cu toate notele șefilor ierarhici, se supun, pe măsură ce sosesc, Consiliului Superior al Armatei care hotărăște înaintarea ofițerului.

Din numărul total de ofițeri prizonieri activi și de rezervă, au trecut până în prezent prin Consiliul Superior aproape 2.700 ofițeri prizonieri, dintre care 1.445 au fost înaintați conform legii. Restul au fost lăsați sau bun în grad, sau eliminați de la înaintare, sau trimiși pentru un stagi de încercare de 6 luni, urmând că după aceea să li se facă noi propuneri, după care vor fi din nou discutați, odată cu discuțiile generale în

³ *Ibidem*, dosar 409, f. 87.

⁴ *Ibidem*, dosar 409, f. 312-314.

cursul acestui an. Acești ofițeri, deși au fost absolviți ca prizonieri propriu zis, totuși nu au îndeplinit, după notele șefilor ierarhici, condițiile pentru înaintare.

Afară de aceasta, mai sunt două categorii de ofițeri prizonieri, ale căror dosare au fost deferite la două cabinete speciale: Crefeld și Turtucaia.

Constituirea cabinetului special Crefeld a fost impusă de faptul că asupra ofițerilor care au fost în acest lagăr planează o atmosferă defavorabilă lor, prin aceea că o parte din ei au fraternizat cu dușmanul în detrimentul apărării și interesului național.

Dosarele sunt încă în curs de cercetare; ofițerii care până în prezent au fost complet absolviți, urmează a-și lua drepturile lor la înaintare după îndeplinirea tuturor formelor legale și pe baza propunerilor șefilor ierarhici.

Constituirea cabinetului special Turtucaia a fost impusă de nevoia stabilirii răspunderilor și nevoia de a se da fiecăruia drepturile lui, în raport cu puțința ce avea de a scăpa sau nu de căderea ca prizonier, având în vedere repeziciunea cu care s-a desfășurat această mare bătălie și cu atmosfera misterioasă de care este încă înconjurată până la stabilirea adevărului.

Este foarte drept, cum afirmă Domnul Deputat, că chestiunea ofițerilor prizonieri durează și că cei vinovați trebuie să pedepsii, iar cei ce și-au făcut datorită reintegrați în toate drepturile lor. Nu este mai puțin adevărat însă, că pentru a lua drepturile cuiva sau a i le da, cel ce are cădere să o facă, trebuie să o facă în perfectă cunoștință de cauză. Și din aceste motive, în această chestiune, nu încap GRABA.

Ministerul a înaintat din totalul numărului de ofițeri prizonieri activi și de rezervă, 1445 de ofițeri, în curs de doi ani. Dacă ar fi putut să-i înainteze pe toți ce aveau dreptul, ar fi făcut-o cu plăcere și cu satisfacție. Nu poate răspunde în același fel, însă, atunci când i se cere a se grăbi e chestiune atât de delicată și de importantă, în care intră în joc, afară de viitorul unui ofițer, în primul rând interesele superioare ale armatei și ale Statului întreg.

Toți trebuie să aibă răbdare și să aștepte cu încredere împărțirea dreptății, care li se va da dacă o au³.

A doua zi, în ședința din 21 iulie 1920, senatorul Alexe Gr. Vasile a interpellat guvernul relativ la situația militară a prizonierilor din Vechiul Regat³. O clarificare a situației acestora era mai mult decât necesară pentru aplicarea legii împrumutării funciare a veteranilor de război. În răspunsul său, ministrul de război a arătat că „în timpul campaniei 1918/1919, mulți ofițeri de rezervă și grade inferioare, chemate a completa cadrele, nu au răspuns la chemare.

Evenimentele militare ulterioare mobilizării impunând evacuarea trupelor în Moldova, s-au găsit ofițeri de rezervă și grade inferioare care, deși au răspuns la mobilizare, au găsit a nu se evacua rămânând sub ocupațiune.

În timpul retragerii armatei, ofițeri și grade inferioare au părăsit unitățile și serviciile respective și au rămas în teritoriul ce a fost vremelnic ocupat.

Toate aceste trei categorii arătate mai sus, conform art. 65 din titlul II adițional al C.J.M., urmau a fi trimiși în fața Curților Marțiale, pentru ca, în fața judecății să-și dea seama de crima ce au săvârșit.

După datele primite de la corpurile, numărul oamenilor cu situația militară neclarificată atinge cifra de 163.000.

³ *Ibidem*, dosar 409, f. 332-335.

Cum asupra acestora nu se încheiase nici un fel de acte, din cauza evenimentelor războiului, Ministerul a căutat a da o soluțiune chestiunii cât mai urgent posibil, eludând chiar dispozițiunile art. 65 din titlul II adițional al C. J. M., tocmai în vederea de a accelera cât mai curând posibil clarificarea situației oamenilor din prima parte a campaniei.

În acest scop, Ministerul de Război, dă ordinul circular no. 5255 din 26 ianuarie 1919, prin care se hotărăște: pentru fiecare plasă delegată, câte 2-3 delegați, în raport cu numărul comunelor; aceștia aveau obligațiunea a merge din comună în comună și sub președinția lor vor constitui o comisiune compusă din primar, învățător, șeful postului de jandarmi, doi soldați demobilizați, de preferință invalizi de război, răniți sau dintre cei care au stat tot timpul pe front. În comunele urbane, comisiunea era compusă din comandantul cercului de recrutare, ca președinte primarul, polițaiul și doi dintre cetățenii cari au fost pe front. Pentru orașul București s-au instituit șase comisiuni câte una din fiecare inspectorat de poliție. Acestor comisiuni li s-au prevăzut anume norme de observat în clarificarea situației oamenilor.

Rezultatul acestor comisiuni astfel întocmite a fost foarte negativ, deoarece: comisiunile nu au lucrat în mod conștiincios, dând naștere la o serie întreagă de cercetări din partea Ministerului de Război. Oamenii au căutat a se sustrage de la comisiuni. Pe aceste considerațiuni destul de puternice, ministerul s-a văzut nevoit a da ordinul no. 25.506 din 1919, prin care se ordonă a se continua cu clarificarea situației militare a oamenilor și a verifica lucrările comisiunii întocmită conform ordinului no. 5.255 din 26 ianuarie 1919.

De data aceasta, comisiunea este compusă din comandantul cercului de recrutare, șeful biroului de recrutare și un ofițer din corp.

Lucrările acestei comisiuni au funcționat neîntrerupt până în februarie 1920, clarificând după instrucțiunile ministeriale date prin Marele Stat Major.

Aceste comisiuni au clasat aproape 60 % din numărul oamenilor aflați cu situația în neregulă; situația oamenilor din ctg. 1916-1919 inclusiv și care reprezintă un procent de 20 %; a fost clarificată la corpurile de trupă respective, iar 20 % din ctg. 1915 mobilizate începând cu ctg. 1892, nici până astăzi nu s-au prezentat pentru clarificarea situației lor militare.

În această ultimă categorie, intră un număr considerabil de oameni dispăruți, unii morți și pentru care nu se poate face dovada morții, ei rămânând pe câmpul de luptă, alții morți în captivitate, iar alții dezertori sau benevol rămași în țările unde au fost internați, parte din ei dând declarațiuni că renunță de bună voie a nu se mai întoarce în Patria-Mumă.

În timpul cât aceste comisiuni funcționau la cercurile de recrutare, ministerul este sesizat prin diferite denunțuri, că comisiunile au lucrat cu părtinire, dând dreptate unora care de fapt erau vinovați.

Ministerul, afară de cercetările izolate ce a făcut în această direcție, a numit prin Decizia Ministerială No. 90/1920 a Comisiunii Centrale cu sediul chiar la minister, compus din primul comisar regal de la Curtea Superioară de Justiție Militară, ca președinte, șeful Serviciului Personalului, trei lt. colonei, trei maiori, trei căpitani, cu obligațiunea a verifica lucrările ambelor comisiuni (cele numite cu ordinele no. 5.255 și 25.506), având o unitate de vedere, scoasă de sub influența oricărei intervenții și care

avea să se pronunțe în ultima instanță asupra poziției oamenilor, având ca bază în lucrări dosarele ce au fost întocmite de către comisiunile mai sus amintite.

Această comisiune centrală a lucrat cu maximum de intensitate, cu începere de la 20 februarie până la 1 iunie 1920, verificând 48.000 de dosare.

Cu această ocaziune Comisiunea Centrală a constatat o mare ușurință în lucrări. Din studiu acestor dosare s-au tras concluziuni și norme cu caracter general în rezolvarea dosarelor.

Numărul considerabil de dosare la cele 32 cercuri de recrutare, au impus ministerului a da ordinul circular explicativ no. 3.499 din 15 iunie a. c., prin care comandanții cercurilor de recrutare, sub directa supraveghere și răspundere a comandanților de brigăzi respectivi, având ca bază normele date de minister, să continue clarificarea situației oamenilor, măsură impusă de cerința împrăștiării demobilizaților Comisiunea Centrală de la minister rămânând a rezolva numai reclamațiunile ce s-ar ivi ulterior.

Aceasta era ultima măsură în legătură completă cu toate lucrările făcute până acum și fără ca dispozițiunile cronologice luate să se fi contrazis una cu alta sau să fi produs dezordine.

Dacă diferitele comisiuni au lucrat încet, se datorează relei voințe și credințe a celor interesați în cauză, care căutau să se sustragă de la comisiuni, sau care nu-și prezentau actele legale cerute în mod obligatoriu pentru a se avea în vedere la clarificarea situației oamenilor.

Ministerul a apreciat că chestiunea clarificării situației oamenilor, din mobilizarea 1916-1918 este de o vădită importanță cerută de lege pentru acei care, cu bună știință, s-au sustras de la Sfânta datorie de apărători ai Țării și cărora să li se aplice sancțiuni binemeritate pentru educația generațiilor viitoare, cum și de satisfacție morală a celor lezați prin atitudinea nedemnă și nepatriotică a nesupușilor și dezertorilor rămași în teritoriul vremelnice ocupat.

Tocmai când se executau dispozițiunile ordinului circular no. 3.499, printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri no. 1.704/920, se hotărăște ca pe lângă comitetele de ocoale să se delege ofițeri care să se pronunțe asupra situației militare a oamenilor în vederea împrăștiării.

Ministerul de Război, în urma instrucțiunilor date de acord cu d-l. ministru Garoflid, a hotărât ca odată cu împrăștierea să se facă și clarificarea situației oamenilor, stadiu în care se găsește azi chestiunea clarificării situației oamenilor”.

ÎNSEMNĂRI PRIVIND ROLUL MILITARILOR ÎN ALEGERILE DIN 1933

AURELIAN CHISTOL*

Odată cu împlinirea visului mării generații pașoptiste de înfăptuire a unității naționale depline, după Marea Unire întregul sistem politic din România a suferit mutații semnificative.

Înainte de războiul pentru întregirea țării, participarea la procesul electoral era rezervată unui grup restrâns de cetățeni, datorită censului ridicat pentru potențialul nostru economic. Existaseră astfel, două mari partide cu vocație guvernamentală, cel liberal și cel conservator. Cu toate acestea, pasiunile politice ale românilor erau mari, motiv pentru care regele Carol I a instaurat rotativa guvernamentală, calmând o parte din patimi și realizând alternanța la putere.

Din cauza existenței sistemului electoral pe colegii, la alegerile din 1914 au luat parte circa 110.000 de cetățeni, în condițiile în care principala categorie socială, țărănimea trebuia să participe la viața politică prin intermediul votului indirect¹.

La 20 iulie 1917, în plin război, s-au modificat art. 57 și 67 din Constituție, deschizându-se calea spre votul universal, egal, direct, obligatoriu și cu scrutin de listă pe baza reprezentării proporționale².

Principiul se va aplica în urma adoptării Decretului lege nr. 3402 din 14 noiembrie 1918. Prin acesta se confirmă și poziția tradițională a armatei române de neimplicare în politică. Astfel, conform art. 12, militarii activi ca și alte categorii ce ocupă funcții retribuite de stat în instituții ale căror bugete sunt votate de Camera Deputaților, nu pot candida decât dacă demisionează din funcții. De altfel, lipseau orice fel de referiri privind posibila desemnare a unor reprezentanți ai ostașilor în parlament³.

Lărgirea cadrului electoral a determinat angrenarea a milioane de români în viața politică postbelică, în condițiile în care cei mai mulți erau lipsiți de cultură politică, pe fondul existenței unor mari diferențe, atât în plan material, cât și cultural, între ei și elita civilizată a țării⁴.

* Universitatea din Pitești.

¹ Ioan Scurtu, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, București, Editura Rao, 2001, p. 261.

² Ion Mamina, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică (1866-1938)*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 59.

³ Petre Otu, *Armata și procesul electoral (1918 – 1940)*, în „Dosarele Istoriei”, anul V, nr. 11(51), 2000, p. 27.

⁴ I. Scurtu, *op. cit.*, p. 263.

Rezultatele primelor alegeri desfășurate pe baza votului universal au confirmat această tragică realitate, astfel încât va apărea sintagma: „vot universal – urne (in)stabilitate”⁵. Ar fi simplist însă, să punem această instabilitate numai pe seama acestui factor, fără a evidenția marile dificultăți economice prin care trece România după război. Rămasă fără tezaur și cu sechelele ocupației militare pe care o suferise, fără a mai releva și dificultățile întâmpinate la Conferința de Pace de la Paris, ca și eforturile depuse pentru a opri extinderea flagelului bolșevic, ce ne amenințase nu doar din partea Rusiei Sovietice, ci și din cea a Ungariei lui Garbai Șandor și a lui Bela Kun.

Pe măsură ce noile provincii s-au încadrat în statul român și dificultățile economice au fost depășite, după adoptarea Constituției din 1923, a fost modificată legislația electorală ce favoriza apariția unor guverne stabile, care să-și ducă mandatul până la capăt.

Având la bază prevederile constituționale ce păstrau interdicția militarilor de a alege sau de a fi aleși, dar permitând reprezentarea lor în Senat ca senatori de drept, în condițiile în care aceștia erau generali de armată pe timp de pace cel puțin 4 ani, dar stabilind un plafon maxim de 4 senatori pentru a doua categorie⁶, va fi elaborată legea electorală din 27 martie 1926, care menține interdicțiile în materie electorală ale ostașilor activi, dar vine cu unele completări în privința senatorilor de drept proveniți din rândurile armatei. De asemenea legea reconfirmă, neimplicarea organismului militar în luptele politice, dar cu ocazia alegerilor, îl obligă să desemneze posturi de pază la locurile de vot și să contribuie cu trupe la desfășurarea fără incidente a procesului electoral menținând liniștea și în jurul secțiilor de votare⁷.

Deși țara beneficia de o constituție generatoare de stabilitate, mecanismul vieții politice românești a fost dereglat prin renunțarea pentru a 3-a oară la titlul de

⁵ Eugen Stănescu, Iulia Stănescu, Gavril Preda, *România Mare. Puterea politică*, Ploiești, Editura Mectia, 1998, p. 19.

⁶ Petre Otu, *loc. cit.*, p. 27, I. Mamina, *op. cit.*, p. 46; ^{xxx}, *Enciclopedia de istorie a României*, București, Editura Meronia, 2000, p. 15.

⁷ Prin art. 7, alin. f) al legii electorale sunt precizate condițiile pe care trebuie să le îndeplinească generalii în rezervă și retragere pentru a deveni senatori de drept, iar art. 28 preciza că: „Militarii în activitate nu pot fi alegători, nici aleși”.

În desfășurarea procesului electoral, militarii urmau să contribuie la pregătirea operațiunilor de votare ce constau în: desemnarea posturilor de pază în localul de vot și în jurul său cu trupe puse la dispoziție după cererea președintelui biroului electoral central. [art. 64, alin. a)]

Prin art. 66 se preciza că „Președintele (secției) are singur poliția adunării alegătorilor. Puterile lui în această privință, în comunele urbane reședințe de județ, se întind și în afara de localul de votare: în cîntea localului, la intrările în curte, în jurul localului de alegere precum și pe străde, piețe, locuri virane, până la o distanță de 500 metri.

Funcționarii, alții decât cei ce aparțin legalmente biroului de votare sau corpului militar de pază, precum prefectii, primarii, pretorii, jandarmii, polițaii, comisarii, agenții de poliție etc., nu vor putea sub nici un motiv staționa în zona de votare sau în localul de vot în tot timpul alegerii, până după proclamarea rezultatului.

În comunele rurale și în comunele urbane nereședințe, președintele secțiunii de votare exercită un drept de poliție generală în cuprinsul întregii comune”. (...)

Art. 67 stabilea că: „Președintele secției de votare, înainte de începerea votării, va lua măsurile de poliție necesare pentru asigurarea intrării în ordine a alegătorilor în sala de vot”. (...), iar art. 68 arăta că „Pentru menținerea liniștei și bunei ordine, precum și pentru executarea măsurilor ordonate, președintele va avea la dispoziție forțele militare trimise după cererea și chibzuința președintelui biroului electoral județean. El va putea cere direct și alte forțe militare autorităților locale, pe a sa răspundere în caz de trebuință”. [Veri „Monitorul Oficial” („M.O.”) partea I, nr. 71, 27 martie 1926, p. 4273-4293.]

moștenitor al tronului de către principele Carol, în decembrie 1925, act confirmat de parlament în 4 ianuarie 1926. Mai grav a fost faptul că regele Ferdinand I a murit la 20 iulie 1927, iar parlamentul dominat de liberali a instituit o Înalță Regență compusă din: principele Nicolae, patriarhul Miron Cristea și Gh. Buzdugan, președintele Înaltei Curți de Casație. Cei trei regenți au depus în aceeași zi, următorul jurământ: „Jur credință Majestății Sale regelui Mihai I. Jur a păzi Constituțiunea și legile poporului român, a menține drepturile lui naționale și integritatea teritoriului”⁸.

După instituirea Regenței va surveni și decesul surprinzător al lui I. C. Brătianu la 24 noiembrie 1927, eveniment ce a diminuat considerabil autoritatea liberalilor, generând noi tensiuni politice, dar și puternica afirmare a curentului procarlist în rândurile politicienilor și militarilor.

Disensiunile dintre componenții Regenței i-au blocat efectiv activitatea, în timp ce criza economică mondială începea să se resimtă și în țară, astfel încât soluția Restaurației începea să pară multora o izbăvire pentru statul rămas fără conducător.

De aceea, momentul revenirii lui Carol a fost amânat doar până în seara de 6 iunie 1930, când în jurul orei 22⁰⁵, acesta a aterizat pe aeroportul Băneasa și nu pe platoul de la Cotroceni, cum prevăzuse planul inițial⁹. După aterizare, a plecat la Cotroceni, unde a fost întâmpinat de fratele său Nicolae, bucuros că în felul acesta va fi scutit de munca pe care o ducea ca regent, deși principele, într-o lucrare memorialistică susține că nu avea cunoștință de întoarcerea lui Carol în țară și că nu intenționa să părăsească regența, iar acest eveniment al proclamării fratelui său ca suveran l-a luat prin surprindere¹⁰.

După ce în noaptea de 6/7 iunie și în cursul zilei de 7, Carol s-a întâlnit cu numeroși oameni politici, inclusiv cu Gh. Brătianu care a plătit acest gest prin excluderea sa din P. N. L., pe 8 iunie 1930 a fost proclamat de parlament rege sub numele de Carol al II-lea¹¹, în condițiile în care liberalii au boicotat această ședință solemnă.

De la sfârșitul războiului și până la Restaurație, România a avut un număr de 13 guverne¹² și a trecut prin organizarea a 6 alegeri parlamentare¹³.

Tendințele dictatoriale ale noului rege vor determina noi tensiuni politice și o nouă eră de instabilitate, evenimente favorizate și de situația economică a țării. Astfel,

⁸ Apud I. Scurtu, *Criza dinastică din România (1925-1930)*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 112.

⁹ Cristian Sandache, *Viața publică și intimă a lui Carol al II-lea*, București, Editura Paideia, 1998, p. 42; Gh. Bodea, *Viața lui Carol al II-lea. Destinul unui pribeag*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000, p. 253; Paul D. Quinlan, *Regele playboy. Carol al II-lea al României*, București, Editura Humanitas, 2001, p. 150; Paul al României, *Carol al II-lea. Rege al României*, București, Editura Holding Reporter, 1991, p. 158; I. Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, vol. III, *Carol al II-lea*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 73, Lilly Marcou, *Regele irădat. Carol al II-lea al României*, București, Editura Corint, 2003, p. 168.

¹⁰ Nicolae de Hohenzollem, *În umbra coroanei României*, Iași, Editura Moldova, 1991, p. 63-64.

¹¹ Cr. Sandache, *op. cit.*, p. 43.

¹² ^{xxx}, *Enciclopedia, de istorie...*, p. 104-108; I. Mamina, *op. cit.*, p. 322-334; Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți 1916-1938*, București, Editura Silex, 1996, p. 25-78.

¹³ ^{xxx}, *Enciclopedia...*, p. 63-64; I. Mamina, *op. cit.*, p. 257-275; Eugen Stănescu, Iulia Stănescu, G. Preda, *op. cit.*, p. 17.

până la alegerile din 1933, România a fost condusă de alte 7 guverne¹⁴, iar în iunie 1931 și iulie 1932 s-au mai desfășurat încă două convocări ale corpului electoral¹⁵.

Ultimul guvern anterior revenirii liberalilor la putere a fost unul național-țărănist, prezidat de Alexandru Vaida-Voevod, cabinet constituit la 14 ianuarie 1933¹⁶. Popularitatea acestui cabinet a scăzut însă dramatic în câteva luni de la alegerile câștigate de P. N. Ț. în iulie 1932. Electoratul s-a dovedit profund dezamăgit de politica economică a executivului, de atitudinea sa brutală în reprimarea mișcării greviste muncitorești ce a culminat cu acțiunile contra petroliștilor și ceferiștilor din februarie 1933, de introducerea stării de asediu, de tolerarea unor manifestări huliganice, ale adeptilor lui A. C. Cuza și C. Z. Codreanu¹⁷.

Din nefericire pentru țară, „leul Ardealului” așa cum era supranumit Vaida-Voevod, nu a găsit soluțiile optime pentru depășirea situației de criză în care se afla România și nici n-a stopat erodarea prestigiului propriului partid, deși, după cum observa ziaristul A. P. Samson: „era un om deschis, exuberant, spiritual, cu un rezervor de anecdote, de zicale latinești, de expresii din literatura universală pe care le utiliza frecvent în conversație. Îndeosebi, dispunea de o gamă largă de nuanțe în comportare, potrivit împrejurării respective. Solemn și cu prestanță când semna un document, surâdea cu grație când prezida un concurs de frumusețe, cum s-a întâmplat în 1930, la Sinaia”¹⁸.

Profitând de lipsa de eficacitate a guvernului, dar și de îmbunătățirea raporturilor sale cu Palatul Regal, opoziția național-liberală va începe să acționeze tot mai energic, în vederea obținerii succesiunii. În acest sens, se înscrie și turneul lui I. G. Duca în Europa Occidentală din vara anului 1933, care-i oferă prilejul de a denunța guvernarea național-țărănistă, aducând asigurări că liberalii vor acționa pentru refacerea economiei, plata datoriei externe, o orientare politică a țării mai accentuată spre Franța și Marea Britanie, distrugerea organizațiilor de extremă dreaptă și, în special, a Gărzii de Fier¹⁹.

Succesul obținut de Duca în Occident a fost sesizat de rege, în condițiile în care, Elena Lupescu și cea mai mare parte a camarilei se pronunțaseră în favoarea unui guvern P. N. L. Hotărârea suveranului de a opta pentru Duca, devine vizibilă pe 27 septembrie, cu prilejul aniversării semicentenarului Castelului Peleș, când dintre toți oamenii politici români, de cea mai mare atenție acordată de oaspeții străini se bucură liderul liberal²⁰.

În condițiile în care revenirea liberalilor la putere era o chestiune de zile, conducerea partidului a declanșat campania oficială privind răsturnarea guvernului,

¹⁴ xxx, *Enciclopedia...*, p. 108-110; I. Mamina, I. Scurtu, *op. cit.*, p. 78-104; I. Mamina, *op. cit.*, p. 335-341. Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi - 1859, până în zilele noastre - 1995*, București, Editura Machiavelli, 1995, p. 97-107.

¹⁵ I. Mamina, *op. cit.*, p. 281-286; Eugen Stănescu, Iulia Stănescu, G. Preda, *op. cit.*, p. 17.

¹⁶ I. Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 255; I. Mamina, I. Scurtu, *op. cit.*, p. 97, Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 107.

¹⁷ S. Cutișteanu, Gh. Ioniță, *Electoratul din România în anii interbelici. (Mișcarea muncitorească și democratică în vlașta electorală din România interbelică)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981, p. 215.

¹⁸ A. P. Samson, *Memoriile unui gazetar (1927-1937)*, București, Editura Cartea Românească, 1979, p. 236.

¹⁹ I. Scurtu, *Istoria românilor în timpul...*, vol. III, p. 152, I. Mamina, I. Scurtu, *op. cit.*, p. 113.

²⁰ I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 268.

aprobând la 1 octombrie programul de guvernare al liberalilor²¹, dat publicității două zile mai târziu și decidând ulterior să convoace la București o amplă manifestație, pentru data de 15 noiembrie 1933, în cazul în care guvernul Vaida se menținea până atunci²².

Nerăbdarea liberalilor de a prelua conducerea țării se constată și cu ocazia ședinței Delegației Permanente din 28 octombrie, la capătul căreia a fost elaborat un comunicat ce preciza că, din acel moment parlamentarii partidului nu vor mai participa la opera de legiferare, acționând numai pentru a denunța abuzurile național-țărăniștilor, ilegalitățile și distrugerile pe care aceștia le patronează. De asemenea, s-au analizat măsurile ce urmau a fi luate în vederea organizării manifestației de la mijlocul lunii următoare, la care se miza pe prezența a circa 150.000 de cetățeni din întreaga țară, care vor răsturna guvernul prezidat de Vaida-Voevod²³.

În replică, executivul a decis să nu autorizeze mitingul, întrucât în acea zi urma să se deschidă sesiunea legislativă. Pe 7 noiembrie 1933, Vaida-Voevod a plecat la Sinaia pentru a-i prezenta lui Carol proiectul Mesajului Regal de deschidere a sesiunii parlamentare. Cu acest prilej, premierul a fost abordat de ziariști care l-au întrebat dacă se vor retrage în opoziție. Mizând pe susținerea regală, acesta a răspuns cu multă seninătate: „De ce să plecăm? Aș putea-o face numai în următoarele cazuri: dacă aș fi bolnav – și nu sunt, dacă n-aș mai avea încrederea Coroanei, dacă n-aș avea încrederea Parlamentului, dacă s-ar produce un eveniment extern, care să reclame o schimbare majoră de regim. Ori toate acestea nu se întâmplă”. La capătul audienței, primul-ministru a precizat ziariștilor că discuția cu regele a fost foarte interesantă, iar peste două zile și-a prezentat demisia, în urma solicitării exprese a suveranului, care s-a arătat dezamăgit de efectele acestei guvernări. Președintele Consiliului n-a omis să-l avertizeze pe monarh, cu prilejul depunerii demisiei sale, prin intermediul unei zicătoare germane că: „Numai viteii cei proști își aleg singuri măcelarul”, aluzie făcută la adresa lui I. G. Duca, cel care în 1927 dăduse ordin să fie blocată cu orice mijloace revenirea lui Carol în țară²⁴.

După semnarea demisiei, Vaida-Voevod a declarat ziariștilor că: „Demisiunea este întemeiată pe faptul că guvernul, spre a rezolva problemele ce frământă țara a propus noi măsuri de îndreptare. Iar aceste măsuri reclamau înnoirea încrederii din partea suveranului și eventual, o nouă consultare a alegătorilor. Pentru a asigura soluționarea conformă cu interesele obștești, am propus să se formeze un guvern care să facă noi alegeri libere, căci libertatea alegerilor este principala garanție a vieții constituționale. Rezultatul acestor alegeri urmează să decidă și asupra soluțiilor de adoptat și asupra modului de alcătuire a guvernului definitiv”²⁵.

Carol al II-lea a organizat consultări formale cu liderii partidelor politice deși se hotărâse categoric în favoarea lui I. G. Duca cu prilejul audienței pe care i-a

²¹ Vezi pe larg, *Programul de guvernare al P.N.L., aprobat de C.C. în ședința din 1 octombrie 1933*, București, Imprimeriile „Independența”, 1933, p.3-8.

²² Emilia Sonea, Gavrilă Sonea, *Viața economică și politică a României 1933-1938*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p.40-48, I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 269.

²³ *Ibidem*, p. 49-50; *Ibidem*, p. 269-270.

²⁴ I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 270; I. Scurtu, *Istoria românilor...*, vol. III, p.154-155; I. Mamina, I. Scurtu, *op. cit.*, p. 103.

²⁵ Apud I. Mamina, I. Scurtu, *op. cit.*, p. 103.

acordat-o pe 2 noiembrie. Totuși, regele i-a sugerat premierului desemnat să încerce să-i atragă în guvern pe doi dintre oamenii politici cunoscuți pentru admirația lor față de șeful statului și anume, pe O. Goga și pe Gh. Brătianu²⁶.

Această desemnare i-a luat pe mulți prin surprindere, știut fiind faptul că I. G. Duca fusese un apropiat al reginei Maria și al lui Barbu Știrbey, iar ca președinte al P. N. L. avusese o atitudine anticarlistă²⁷.

Atât oamenii politici, cât și istoricii au încercat să explice această desemnare, fără a ajunge însă la un numitor comun. C. Argetoianu, aflat în seara zilei de 12 noiembrie în audiență la rege, i-a atras atenția că lumea consideră „că toate perfidiile Partidului Liberal au adus pe Duca la guvern”²⁸. Istoricul Paul Quinlan sesizând antipatia dintre cei doi, consideră că monarhul a cedat la presiunile ce s-au făcut asupra sa, inclusiv din exterior într-un moment în care Franța era nemulțumită de ascensiunea extremei drepte în România și de faptul că nu se iau măsuri energice împotriva sa. De asemenea, criza economică a contribuit la înlăturarea național-tărăniștilor de la putere, făcând astfel necesară înlocuirea lor cu cel mai important partid din opoziție, tocmai pentru ca să evite formarea unui front anticarlist între P. N. T. și P. N. L., în situația în care regele ar fi optat pentru o altă soluție²⁹.

A. P. Samson consideră că suveranul a acționat astfel din dorința de a evita o alianță a lui Duca cu Maniu și cu legionarii, cunoscuți adversari ai Palatului, dar subliniază și rolul jucat de Richard Franasovici, care „a fost omul de legătură, omul care a dat anumite asigurări, care și-a luat anumite obligații față de entourage masculin și feminin al regelui”³⁰.

Analizând fie și numai aceste opinii, constatăm faptul că monarhul a optat pentru Duca atât din cauza unor presiuni exercitate asupra sa, dar și în urma unor calcule politice. Prin aducerea liberalilor la putere urma să dea satisfacție Franței, prin decapitarea extremei drepte, dar reușea să-și atragă de partea sa un partid, deosebit de puternic, evitând în același timp să rămână izolat și reușind să împiedice o coalizare a lui Maniu și a lui Duca împotriva „camarilei” și obținând neutralizarea lui Maniu, nevoit să lupte pe trei fronturi, atât împotriva entourageului regal, dar și împotriva guvernului și chiar a unei grupări destul de importante din propriul partid.

Lovitura de maestru a lui Carol, care a încercat să impună și „doi cai troieni” în guvern, pe Goga și pe Gh. Brătianu nu a reușit datorită refuzului acestora de a se alătura lui I. G. Duca, astfel încât până la urmă cabinetul a fost unul omogen ducist³¹.

Mulțumit de faptul că a evitat colaborarea cu cei doi, Duca și-a format echipa guvernamentală, depunând jurământul pe 14 noiembrie 1933. Instituirea noului guvern e confirmată prin Decretul Regal nr. 2901 publicat în aceeași zi³². Cabinetul Duca n reușit să stărnească un veritabil război al declarațiilor împotriva sa, opoziția acționând la unison în sensul condamnării noii formule. Cea mai vehementă critică a sa venea din

²⁶ *Ibidem*, p. 105.

²⁷ Paul al României, *op. cit.*, p. 182.

²⁸ C. Argetoianu, *Memorii, Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. X, partea a 8-a (1932-1934), București, Editura Machiavelli, 1997, p. 258.

²⁹ Paul D. Quinlan, *op. cit.*, p. 194.

³⁰ A. P. Samson, *op. cit.*, p. 247.

³¹ *Ibidem*, P. Quinlan, *op. cit.*, p. 194; E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 52-53.

³² „M.O.” partea I, nr. 263 bis, 14 noiembrie 1933, Decret Regal nr. 2901, p. 7140.

partea Gărzii de Fier, care în urma promisiunilor făcute de șeful liberal în vară francezilor se simțea direct vizată³³.

După deschiderea sesiunii ordinare a Corpurilor Legiuitoare survenită la 15 noiembrie, ora 12⁰⁰,³⁴ guvernul a obținut dizolvarea lor și organizarea de noi alegeri, care să-i confere o majoritate parlamentară.

Astfel, prin Decretul Regal nr. 2987 din 18 noiembrie s-a stabilit ca alegerile pentru Cameră să aibă loc pe 20 decembrie, iar cele pentru Senat în zilele de 22, 28 și 29 decembrie 1933. În art. IV al decretului se preciza că: „Noile Adunări sunt convocate la București în ziua de 10 ianuarie 1934”³⁵.

Deși studiul de față nu-și propune să analizeze modul în care s-a desfășurat campania electorală, vom preciza totuși câteva elemente definitorii ale acțiunilor principalelor partide de opoziție.

P. N. T. a resimțit șocul pierderii puterii, iar la 21 noiembrie Al. Vaida-Voevod a cedat și conducerea partidului lui Ion Mihalache. În ciuda acestei schimbări la vârf, național-tărâniștii nu au acționat unitar în timpul campaniei. Dacă Mihalache milita pentru consolidarea organizatorică, politică și ideologică a partidului, Maniu se axa pe criticarea camarilei, iar Vaida-Voevod refuza orice implicare activă în pregătirea alegerilor.

Partidul Poporului aflat în declin s-a orientat spre criticarea anturajului regelui, iar georgiștii au atacat în termeni vehemenți partidul de guvernământ. La polul opus se aflau Uniunea Agrară, Partidul Național Agrar și Partidul Naționalist-Democrat ce se pronunțau în favoarea creșterii prestigiului instituției monarhice, în timp ce L. A. N. C. se declara în mod deschis împotriva regimului parlamentar – constituțional³⁶.

Partidul Social-Democrat, exponent al muncitorimii române, a reușit să depună liste de candidați doar în 37 de județe, dar fiind un partid de stânga, dispus la reconcilierea cu celelalte forțe socialiste din țară „a fost împiedicat să desfășoare efectiv o propagandă electorală, candidații și oamenii săi de încredere în multe localități au fost arestați, manifestele social-democrate confiscate, alegătorii timorați”³⁷.

O situație deosebită era aceea a Legiunii „Arhanghelul Mihail” a cărei forță și capacitate erau exagerate în mod vădit de către guvern ce-și propunea să-i scoată-n relief „pericolul”, pentru a-și justifica o măsură drastică împotriva sa³⁸. Legionarii au anunțat de-a lungul campaniei că vor acționa pentru redeșteptarea națională, pentru instaurarea cinstei, pentru înlăturarea politicianismului. Aparițiile lor în uniforme erau de mare efect, iar armele purtate le dădeau aspectul unor detașamente de șoc. Autoritățile au dat diverse dispoziții prin care au fost interzise manifestații gardiste; au pus numeroase piedici la depunerea listelor de candidați. Situația gardiștilor devenise fără ieșire: dacă nu se opuneau deschis represaliilor riscau să-și piardă imaginea de grupare intransigentă, iar dacă răspundeau cu violență la violență făceau jocul guvernului oferindu-i pretextul de a-i scoate în afara legii. Codreanu și-a asumat riscul

³³ I. Scurtu (coord.), *Istoria românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p.321-322.

³⁴ „M.O.” partea I, nr. 264, 15 noiembrie 1933, Mesajul Regal nr. 2941, p. 7147.

³⁵ *Ibidem*, nr. 268, 19 noiembrie 1933, p. 7211.

³⁶ I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p.277-278.

³⁷ Nicolae Jurca, *Social-democrația în România. 1918-1944*, Sibiu, Editura Hermann, 1993, p. 105-106.

³⁸ I. Scurtu (coord.), *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 322.

de a ordona acțiuni de răspuns dure, iar în ultimele zile din noiembrie legionarii sunt implicați în grave confruntări electorale cu guvernul soldate cu morți și răniți³⁹.

La violențele gardiștilor guvernul a decis să dea un răspuns ferm pe care l-a analizat cu ocazia ședinței sale din 7 decembrie. Cu acest prilej, miniștrii au evitat să meargă până la scoaterea în afara legii a Gărzii, dar în aceeași seară s-a întors în țară N. Titulescu, care a amenințat cu demisia în cazul menținerii hotărârii inițiale. Duca și ministrul de externe s-au dus la rege, care a acceptat dizolvarea Legiunii, dar nu prin decret regal, ci prin Jurnal al Consiliului de Miniștri⁴⁰.

Consecința directă a acestei decizii a fost ședința de guvern din 9 decembrie. la capătul căreia a fost emis J. C. M. nr. 1456, prin care Garda este dizolvată, sediile sale sunt închise, iar candidaturile ei electorale sunt declarate nule, deoarece „această grupare urmărește în stat pe de o parte schimbarea pe cale revoluționară a ordinii legale în stat și pe de altă parte întronarea unui regim social și politic contrar celui statornicit, atât prin Constituție cât și prin Tratatul de pace”⁴¹.

În ziua următoare, cabinetul a constatat că legionarii se înscriseră în cursa electorală sub denumirea de Gruparea „C. Z. Codreanu” și nu sub aceea „Garda de Fier” sau „Legiunea Arhanghelul Mihail”, motiv pentru care, nefiind înscrși în Tribunal nu puteau fi dizolvați. De aceea, a intervenit printr-un J. C. M. cu nr. 1457 în al cărui prim articol preciza: „Dispozițiunile J. C. M. nr. 1456 din 9 decembrie 1933, se aplică în totul Grupării „C. Z. Codreanu”⁴².

Cele două jurnale au creat premisele persecutării, în condiții legale a legionarilor, fiind urmate la scurt timp de percheziții la sediile Gărzii, de arestări operate în rândurile membrilor săi, de confiscări ale arhivelor legionare. Această dizolvare a fost considerată un abuz de către o serie de oameni politici, precum Grigore Iunian, Gh. Brătianu, Al. Averescu, C. Argetoianu etc., personalități aflate în concurență electorală cu Căpitanul, dar care se declară îngrijorate atât de violențele legionare, cât mai ales de modul în care guvernul încearcă să distrugă o formațiune care poate umbri succesul în alegeri. Prin crearea acestui precedent, orice partid ce amenința să devină mai popular decât cel de guvernământ risca să aibă o soartă asemănătoare.

Aparent resemnat, Codreanu a trimis pe 10 decembrie o circulară prin care cere adepților săi să voteze cu Maniu în Ardeal, cu Gh. Brătianu în Regat și cu Al. Averescu personal, acolo unde va candida⁴³.

La alegerile pentru Cameră programate pentru 20 decembrie, au fost depuse 827 de liste cuprinzând un total de 4597 de candidați pentru 387 de mandate. P. N. I. a ducist a depus liste electorale în toate județele, P. N. T., P. N. L. – georgist și Uniunea Agrară (Argetoianu) în câte 70 de județe, Partidul Țărănesc (dr. N. Lupu), Partidul Poporului și Partidul Național-Agrar în câte 69 de județe, Partidul Țărănesc-Radicul (Iunian) în 68 de județe, L. A. N. C. în 46, Partidul Evreiesc în 40, P. S. D. în 37 de județe, Blocul Cetățenesc (Gh. Forțu) în 29 de județe, Partidul Socialist Unitar, Partidul

³⁹ Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”: O Contribuție la problema fascismului internațional* (București, Editura Humanitas, 1999, p. 238-240).

⁴⁰ Neagu Cosma, *Culisele Palatului Regal*, București, Editura Globus, 1990, p.202-203; E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 59.

⁴¹ „M.O.” partea I, nr. 286 bis, 9 decembrie 1933, p. 7644.

⁴² *Ibidem*, nr. 387, 11 decembrie 1933, p. 7674.

⁴³ I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 280.

Muncii și Sfatul Negustoresc în câte un județ. Alături de listele depuse de partide și formațiuni politice au mai fost înregistrate 87 de liste independente⁴⁴.

Campania electorală a fost caracterizată de publicația „Facla” în numărul său din 20 decembrie, drept „cea mai rușinoasă (...) de la introducerea votului universal”, ea încheindu-se „cu 6 morți și 90 răniți. Sunt cifre record”⁴⁵.

Deși armata nu lua parte în mod direct la procesul electoral, fiind o instituție apolitică, avea totuși obligația de a veghea la buna desfășurare a alegerilor prin executarea unor misiuni de pază și supraveghere a secțiilor de votare, alături de forțele din Ministerul de Interne.

În teritoriu, oștirea era structurată pe 7 corpuri, ce urmau să-și detașeze o parte din trupe la localurile de vot. Comandamentele acestora erau situate în următoarele orașe: Craiova (Corpul I); București (Corpul II) Chișinău (Corpul III); Iași (Corpul IV); Brașov (Corpul V); Cluj (Corpul VI) și Sibiu (Corpul VII)⁴⁶.

După alegeri, fiecare corp de armată urma să informeze conducerea superioară a ministerului despre modul de derulare a întregului proces electoral, despre greutățile întâmpinate la fața locului. De asemenea, militarii urmau să facă diverse propuneri pentru înlăturarea unor eventuale deficiențe ce ar putea să apară și în viitoarele alegeri. Dincolo de caracterul oficial al acestor rapoarte, trebuie să remarcăm faptul că, ele au tendința de a fi imparțiale și de a evidenția modul exemplar în care militarii încearcă să-și facă datoria. Aceasta nu înseamnă neapărat că alegerile din decembrie 1933 au fost de o corectitudine ireproșabilă și că guvernul nu a influențat prin diverse metode și persoane, inclusiv ofițeri, rezultatele acestora. În același timp, trebuie să ținem cont și de tendința manifestată de o importantă parte a electoratului, de a vota lista guvernamentală, indiferent de partidul care se află la putere în acel moment, tendință ce creează așa-numita „zestre guvernamentală”.

În sprijinul Partidului Național Liberal au venit și condițiile meteorologice, alături de mijloacele specifice utilizate de guvernanți pentru a se impune, după cum observa cu ironia-i fină C. Argetoianu în remarcabilele sale însemnări: „20 decembrie. Azi alegeri generale pentru Cameră. Vreme posomorâtă. Zăpadă enormă căzută în toată țara de trei zile și viscolul care mai suflă și astăzi fac circulația imposibilă și vin în ajutorul Guvernului ... Nu numai că alegătorii nu vor putea merge să voteze la distanțe mari – vor vota agenții Guvernului cu cărțile lor – dar nici măcar delegații opoziției nu vor putea ajunge la multe secții de vot, lăsând astfel Guvernului calea deschisă pentru toate matrapazlăcurile electorale”⁴⁷.

Astfel de opinii partizane asupra modului de desfășurare a alegerilor sunt găzduite și în paginile ziarelor celor două mari partide ale țării: P. N. L. și P. N. Ț. De exemplu, „Viitorul” din 22 decembrie observa: „Consultarea țării s-a desfășurat în cea mai desăvârșită ordine și libertate... P. N. L. a înregistrat ieri una din cele mai strălucitoare izbânzi pe care le-a avut în cursul glorioaselor lui lupte”. În replică,

⁴⁴ E. Sonca, G. Sonca, *op. cit.*, p. 280.

⁴⁵ Apud, Ioan Lăcustă, *Zece alegeri interbelice. 1919-1937. Cine a câștigat?*, București, Editura Pro, 1999, p. 127.

⁴⁶ Gen-lt. dr. Marin Dragu, Gen-mr.(r) Mircea Dumitriu, *Istoria infanteriei române*, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p.173-175; Arhivele Militare Române (A.M.R.), fond Marele Stat Major, Secția a 4-a, Dosar 117, f. 125.

⁴⁷ C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 266.

oficiosul celui mai important partid de opoziție, „Dreptatea” consemna în aceeași zi „Toată sinistrua comedie a „alegerilor libere”, anunțate de către guvernul d-lui Duca, s-a terminat într-un dezmăț electoral fără pereche, în dezlănțuirea unui regim de teroare, abuz și fraudă cum țara n-a mai cunoscut decât pe vremea când tot liberalii erau în fruntea treburilor obștii. Nimic din tot arsenalul samavolniciilor obicinuite ale guvernelor celui mai odios partid politic român n-a fost lăsat fără întrebuințare”⁴⁸.

Dincolo de aceste opinii vehemente, pline de partizanat politic, le vom înregistra pe cele ale militarilor, ce ne apar ca fiind mult mai obiective, sobre și concrete, evidențiind rolul pe care ei l-au jucat în curmarea multor incidente ce ar fi putut avea urmări dintre cele mai nefericite. Deși nu beneficiau de drept de vot, ostașii au fost și de această dată direct implicați în organizarea și desfășurarea acestui proces electoral.

Iată însă, ce raportau la minister, cele șapte corpuri de armată, în perioada imediat următoare desfășurării alegerilor pentru Cameră:

Corpul I Armată, având sediul în Craiova: informa că teritoriul acoperit de el a fost împărțit în mai multe zone, în care „s-au instalat gărzile necesare pazei și ordinii la localurile de vot și s-au postat rezerve pentru preîntâmpinarea eventualităților”. Probleme au existat în jud. Romanați, unde „la secția de votare din Boșoteni la alegerile pentru cameră, un grup de alegători din partidul lupist, au bruscăt santinelele spre a rupe cordonul”. Pentru a putea fi restabilită ordinea „santinela a tras un foc de armă în aer”, în timp ce, „în afara secției de votare au avut loc și alte incidente”.

Cu excepția acestui caz se poate aprecia că „în celelalte județe alegerile au decurs în liniște, iar „toate reclamațiile contra gărzilor au fost imediat cercetate”, dovedindu-se „neserioase și lipsite de adevăr”⁴⁹.

Corpul II Armată, cu centrul la București, raporta că „în general alegerile au decurs în liniște, cu următoarele excepții: 1) În comuna Militari, la alegerile din 20 decembrie, individul Mihail Ghenu a împușcat pe consăteanul său Gh. Niculac. Motivul crimei a fost de ordin politic. 2) La secția de votare din comuna Bolintin, s-a cerut de către prefectul jud. Ilfov, înlocuirea locotenentului Tane, pe motivul de suspiciune. 3) Secretarul general al M. I. a cerut înlocuirea sublocotenentului Pașa din Regimentul 8 Grăniceri de la Secția de votare nr. 49, fiind reclamat de alegători. 4) Soția învățătorului din comuna Buda a insultat pe sergentul Armeanu din Regimentul 21 Infanterie (...) motiv pentru care femeia a fost trimisă în judecată”⁵⁰.

Tot pe raza de acțiune a acestui corp de armată s-au desfășurat și alte evenimente demne de a fi consemnate, cum ar fi faptul că: 1) „În jud. Brăila și Tulcea au avut loc mici incidente” care „au fost rezolvate de președinții Secțiilor de votare”. 2) În jud. Ialomița, la Secția de votare din comuna Ulmu, câțiva alegători împingându-se peste santinela din post, unul din ei s-a zgâriat la mână. 3) Lt. Niculescu, din Regimentul 10 Artilerie, comandantul gărzii de la Secția de votare Dichești a fost reclamat de avocatul Roșețeanu din Călărași, că ar fi ștampilat buletinele de vot”. Acuzația adusă fiind deosebit de gravă, s-a trecut la efectuarea de verificări, la finalul cărora s-a putut constata „netemeinicia celor reclamate”.

⁴⁸ Apud I. Lăcustă, *op. cit.*, p. 128.

⁴⁹ A.M.R., fond Cabinetul Ministrului, Dosar 163, f. 229.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 230.

De asemenea, s-au evidențiat și o serie de disfuncționalități, precum faptul că, „hrănirea trupelor în unele localități a întâmpinat greutăți, deoarece unele secții de votare au fost instalate în sate prea sărace. Din cauza zăpezii mari și a viscolului, transportul gărzilor s-a făcut cu mari greutăți“. În darea de seamă a acestui corp de armată se propune ca pe viitor să nu se mai ia în seamă toate reclamațiile neîntemeiate „pentru a nu se știrbi prestigiul armatei“.

De asemenea, s-a cerut ca „toate cheltuielile convorbirilor telefonice și telegrafice făcute cu ocazia alegerilor să fie suportate de Ministerul de Interne“. Indemnizațiile pentru transport acordate ofițerilor sunt considerate insuficiente, iar autorităților comunale li se cere să „dea pe viitor mai mult sprijin pentru procurarea hranei trupe, spre a nu se stânjeni activitatea comandanților de gărzi“⁵¹.

În darea de seamă a Corpului III Armată (Chișinău) se preciza că au avut loc următoarele evenimente mai deosebite: „1)-La secția nr. 2 Ismail: în ziua de 20 decembrie 1933, Președintele Biroului Electoral al jud. Ismail a adus la cunoștința comandantului gărzilor județene, col. Tătăranu Gh., că ofițerul comandant al Secției de votare Reici, căpitanul Andreeș Zamfir, ar face ingerinți electorale“, motiv pentru care „s-a dispus înlocuirea căpitanului Andreeș cu un alt ofițer. 2) La Secția de Votare nr. 14 Tatar Copceag, lt. Antonescu Alexandru din Regimentul 68 Infanterie, a raportat comandantului gărzilor județului Cahul că, în dimineața zilei de 20 decembrie 1933, judecătorul Ganeff a intrat în localul de vot la Erst cu asistentul opoziției și câțiva alegători de origine bulgară partizani național-tărăniști“. În urma acestei situații s-a decis trimiterea respectivului magistrat pentru efectuarea de cercetări.

3) La secțiile de votare nr. 3 Golești și nr. 5 Miuzir, ofițerii comandanți ai gărzilor respective au fost reclamați că au oprit partizani ai opoziției de a intra în localul de vot.“ În urma verificărilor efectuate s-a ajuns la concluzia că ofițerii respectivi au aplicat dispozițiile președinților secțiilor de votare. „4) La secția de votare nr. 9 Baimaclia, dl. general (r) Rujinski a reclamat comandantului gărzilor județene că, subofițerul din garda acelei secții de votare, împreună cu primarul local, a oprit pe alegători de a veni la vot, având în plus și o atitudine necuviincioasă față de domnia sa!“. Cu toate acestea, în urma verificărilor efectuate, subofițerul respectiv va fi declarat nevinovat“. Toate aceste evenimente s-au petrecut în raza de acțiune a Diviziei a 12-a Infanterie⁵².

Tot pe teritoriul Corpului III de Armată, dar în sectorul Diviziei a 15-a Infanterie, de această dată, s-au petrecut următoarele evenimente mai importante „La Secția Ialoveni: Căpitanul Marincovici a raportat că, deși a fost cea mai mare liniște și ordine, în ziarul «Viața Basarabiei» s-a publicat un articol sub semnătura «Altson» (zis și Terziman, evreu), prin care s-au adus acuzații la adresa armatei“. În replică, col. Georgescu P. Ioan, Comandantul gărzilor jud. Lăpușna, cercetând, a constatat că acuzațiile aduse sunt mincinoase“, urmând ca pretinsul ziarist să fie trimis în judecată.

Alt eveniment relatat în raport s-a petrecut la Secția de votare Ivești unde, „în urma cererii scrisă a Biroului electoral al jud. Tecuci, căpitanul Bărhală din Regimentul 24 Infanterie, comandant al gărzii a fost schimbat pentru motivul că acest ofițer nu a fost suficient de activ în dimineața zilei de 20 decembrie, ceea ce a făcut, să se producă

⁵¹ *Ibidem*, f. 231-232.

⁵² *Ibidem*, f. 233.

aglomerație în zonă și oarecare incidente, fără importanță, între delegații guvernului și ai opoziției”.

Un incident mai deosebit s-a produs în zona Secției de votare Suseni, unde „garda în urma legăturii luate cu jandarmii locali a constituit chiar din ajunul alegerilor patrulare pentru menținerea ordinii, ceea ce nu era prevăzut în instrucțiuni. Această măsură greșită a făcut ca un locuitor din comuna Suseni să fie ucis cu un glonț tras de un soldat din patrulă în noaptea de 19/20 decembrie 1933, căci, fiind somat să se oprească, a fugit sărind un gard”. Din nefericire, acest exces de zel al autorităților a dus la pierderea unei vieți omenești.

Corpul III Armată face și un rezumat al greutăților întâmpinate, punând în prim plan insuficiența sumelor alocate și faptul că „s-au făcut intervenții din partea autorităților civile la Divizia 21, ca unii ofițeri să fie numiți comandanți ai gărzilor de votare”. În viitor militarii cer ca Prefecturile să asigure din timp sumele necesare pentru plata anticipată a misiunilor, să se stabilească mai clar atribuțiile gărzilor și modul în care trebuie să decurgă colaborarea lor cu autoritățile civile, atât înaintea, cât și în timpul alegerilor și ca autoritățile să nu mai facă presiuni privind repartitia ofițerilor la secțiile de votare. De asemenea, se cere ca prefecturile să se ocupe de transportul, cantonarea și procurarea hranei și a combustibilului pentru militarii ce supraveghează buna desfășurare a alegerilor⁵³.

Corpul IV Armată (Iași) menționa în raportul său faptul că, în zona proprie de acțiune „în general alegerile au decurs în liniște. Mici incidente electorale fără urmări au avut loc în următoarele secții de votare: Mămăliga, jud. Hotin, Robadani, jud. Roman, Tg.-Frumos, jud. Iași”.

Ostașii acestui corp s-au plâns și de faptul că au întâmpinat o serie de greutăți „au existat probleme privind transportul gărzilor la secțiile de votare ce nu aveau legături C. F. R., drumurile fiind impracticabile din cauza zăpezii, motiv pentru care unele gărzi au mers pe jos 15 – 20 km pe un ger de -20° C.

În ceea ce privește transportul gărzilor pe C. F. R., acesta s-a făcut inclusiv în vagoane de marfă neîncălzite, în condițiile în care trupa nici măcar nu dispunea de echipamentul de iarnă.

O altă problemă întâmpinată era aceea, a faptului că, secțiile de votare erau situate la distanță de posturile telefonice și telegrafice.

Pentru viitor s-a făcut recomandarea ca președinții birourilor electorale să fie mai circumspecți „în cererile de ajutorare, pentru a nu da loc la deplasări zadarnice de trupe, cum s-a întâmplat cu președintele Biroului Electoral din Hotin”⁵⁴.

Corpul V Armată (Brașov) raporta că „alegerile au decurs în liniște afară de următoarele incidente: „1) În ziua de 20 decembrie 1933, în comuna Ctristur, jud. Odorhei, la ora 12⁰⁰, s-a petrecut un incident cu caracter național, când un învățător ungur din comuna Secueni a vociferat proferând insulte la adresa țării. (I s-a întocmit proces-verbal).

2) În aceeași zi, la ora 18⁰⁰, în comuna Korund, jud. Odorhei s-a găsit un revolver la reprezentantul partidului maghiar, astfel încât, s-a trecut la arestarea acestuia.

⁵³ *Ibidem*, f. 234-235.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 237-238.

3) În ziua de 20 decembrie 1933, la alegerile pentru cameră, la secția de votare Poian a avut loc un conflict între Președintele Secției de votare, care suspendând votarea la ora 12⁰⁰, pentru a lua masa, a hotărât ca localul de votare să fie evacuat, încuiat și păzit de garda militară, deoarece localul era neîncăpător pentru cei 40 de delegați ai partidelor ce candidau pe listele electorale. Delegații au protestat⁵⁴. În cele din urmă, după îndelungi parlamentări „s-a ajuns la acordul ca paza militară să fie dublată și de câte un delegat al partidelor ce candidau și care delegat supraveghea alături de gardă prin ferestrele localului. Nu s-a depus astfel nici o contestație la încheierea procesului-verbal asupra desfășurării alegerilor“.

Acest incident n-a fost însă ultimul, întrucât, la Secția de votare Dărmănești, jud. Prahova, s-a produs o busculadă, înainte de începerea votării, fiind ușor rănit dl. Mircea Botez din Ploiești⁵⁵.

Pe ansamblu, se poate aprecia privitor la Corpul V Armată că, „ofițerii și trupa s-au purtat demn și civilizată. Cuvintele sunt ale delegaților maghiari și ale partidelor din opoziție, care au declarat că, niciodată nu au văzut desfășurându-se asemenea alegeri libere și civilizate“.

În ceea ce privește greutățile întâmpinate se subliniază insuficiența indemnizațiilor alocate ofițerilor, lipsa de organizare în privința cantonamentelor, propunându-se ca în viitor, secțiile de votare să fie stabilite în săli mai mari pentru a se evita aglomerațiile și este exprimată dorința unei mai bune colaborări între președinții secțiilor de votare și comandanții gărzilor acestora⁵⁶.

Corpul VI Armată (Cluj) arată în raportul său că „în general alegerile au decurs în liniște cu următoarele excepții: În Cluj: s-au făcut contestații izolate din partea delegaților opoziției, care au insinuat că s-au dat băuturi alcoolice alegătorilor. La secția de votare Bontida, la apariția candidatului lupist Adonis Popov, i-au făcut o manifestație ostilă, spărgându-i un geam de la automobil“. De aceea, s-a efectuat un control la capătul căruia s-a ajuns la concluzia că aceste acuzații n-au avut un suport real.

Incidente au mai avut loc și în „județul Turda: La Secția de votare Pianul de Sus, în ziua de 20 decembrie 1933, din ordinul președintelui secției de votare, a fost arestat un individ în stare de ebrietate, care împreună cu alții a încercat să atace santinelele cu cuțitele.“

De asemenea, în în județul Bihor „la secția de votare Cheșeca, în ziua de 20 decembrie 1933, în urma unui incident între președintele secției de votare și locotenentul Anca din Regimentul 85 Infanterie, comandant al gărzii, ofițerul, simțindu-se ofensat de către președintele secției de votare, a cerut telefonic înlocuirea sa, lucru care a fost făcut imediat“, iar în județul Năsăud „s-a primit o reclamațiune a Prefecturii județene, cum că comandantul gărzii, locotenentul Bechea din Reg. 84 Infanterie, a rupt afișele guvernului și un drapel în ziua de 20 decembrie 1933“. În urma anchetei efectuată, s-a stabilit că reclamația a fost neîntemeiată și s-a constatat că ofițerul a executat „ordinele președintelui secției de votare“.

Și ostașii acestui corp de armată au întâmpinat o serie de dificultăți, menționându-se că „acolo unde nu au fost legături telefonice s-au improvisat alte legături prin călăreți, motocicliști sau automobile puse la dispoziția prefecturilor

⁵⁴ Ibidem, f. 239-241.

respective". Totuși, pentru viitor, s-a cerut depunerea unor eforturi astfel încât fiecare secție de votare să dispună de telefon³⁶.

Corpul VII (Sibiu) consemna în darea sa de seamă că a dislocat pentru supravegherea alegerilor Diviziile 1, 18 și 19 Infanterie și 1 Cavalerie.

În zona Diviziei 1 Infanterie, „alegerile s-au desfășurat în liniște și ordine. Nu au avut loc incidente sau evenimente importante. Atitudinea ofițerilor și a trupe a fost conformă cu instrucțiunile și consemnele primite. În câteva secții de votare, comandanții de gărzi au fost (din lipsă de căpitani), ofițeri mai tineri, care din exces de zel au provocat intervenția ofițerilor superiori controlori care au pus imediat totul în ordine“.

În teritoriul Diviziei 18 Infanterie, „alegerile au decurs în perfectă ordine; nu s-a înregistrat decât un mic incident ce s-a petrecut la secția de votare «Bogatul Român» în ziua de 20 decembrie 1933. Unul din membrii de încredere ai unui partid a încercat să intre în localul de vot înarmat și în stare de ebrietate“. Garda, prezentă la secție, a intervenit rapid, astfel încât, individul „a fost dezarmat confiscându-i-se arma și cătușele“, iar după aplanarea acestui incident, alegerile s-au putut desfășura în liniște deplină.

În dispozitivul Diviziei 19 Infanterie, „nu s-a întâmplat nici un incident pe tot timpul alegerilor. Ofițerii și trupa au avut o atitudine demnă de relevat. Atât președinții secțiilor de votare, cât și delegații partidelor, au rămas mulțumiți de liniștea și ordinea ce a domnit.“

Și din punctul de vedere al Diviziei 1 Cavalerie „alegerile au decurs în ordine. Ofițerii și trupa au avut o atitudine corectă, dovedind o imparțialitate absolută față de toate partidele“³⁷.

După desfășurarea alegerilor pentru Cameră, cu incidentele deja tradiționale, au fost comunicate în 28 decembrie, în mod oficial, rezultatele, cuprinse în procesul-verbal încheiat de către Comisia Electorală Centrală, în care se preciza: „Rezultatele s-au totalizat pe țara întreagă și pe circumscripțiile electorale județene, după ce s-au verificat întâi tabelele înaintate de fiecare circumscripție electorală, după cum rezultă din încheierea separată a Comisiunii.

După efectuarea acestor operațiuni s-au găsit următoarele rezultate:

Totalul alegătorilor înscriși pe întreaga țară a fost de: 4.380.354.

Totalul voturilor exprimate în care intră și voturile contestate și anulate la despuieră scrutinului a fost de: 2.978.748.

Pe grupări și partide politice, aceste voturi se repartizau astfel: 1. P. N. L. a obținut: 1.518.864 de voturi (50,99%); 2. P. N. T. a obținut: 414.685 de voturi (13,92%); 3. Partidul Țărănesc (dr. N. Lupu) a obținut: 152.167 de voturi (5,11%); 4. P. N. L. (Gh. Brătianu) a obținut 147.665 de voturi (4,96%); 5. Partidul Liga Apărării Naționale Creștine a obținut 133.205 voturi (4,47%); 6. Partidul Național Agrar a obținut 121.748 de voturi (4,09%); 7. Partidul Maghiar a obținut 119.562 de voturi (4,01%); 8. Partidul Țărănist-Radical (Gr. Iunian) a obținut 82.930 de voturi (2,78%); 9. Partidul Uniunea Agrară a obținut 73.208 voturi (2,46%); 10. Partidul Poporului cartelat cu Partidul Conservator a obținut 47.114 voturi (1,58%); 11. Partidul Evreiesc

³⁶ *Ibidem*, f. 243-244.

³⁷ *Ibidem*, f. 245-246.

a obținut 38.565 de voturi (1,29%); 12. P. S. D. a obținut 37.672 de voturi (1,26%); 13. Partidul Blocul Cetățenesc pentru Mântuirea Țării a obținut 13.560 de voturi (0,46%); 14. Partidul Liga Muncii a obținut 3.515 voturi (0,12%); 15. Partidul Socialist-Unitar a obținut 1.644 de voturi (0,06%); 16. Partidul Muncii și Sfatul Negustoresc a obținut: 1328 de voturi (0,04%); 17. Partidul Frontul Plugarilor a obținut: 7970 de voturi (0,27%); 18. 85 de liste independente, care au obținut în total 4.391 de voturi (0,15%). Total: 2.918.793 de voturi (98,02%). Buletine anulate la despoierea scrutinului: 58.955 (1,98%). Totalul votanților: 2.978.748 (100%).

S-au calculat apoi procentele obținute de fiecare grupare politică, față cu numărul total al voturilor pe țara întreagă și s-au trecut în dreptul fiecărei grupări, după cum se vede din tabloul de mai sus.

Din aceste calcule, rezultă că P. N. L. având un procent de voturi peste 40% se declara grupare majoritară, potrivit art. 90 din legea electorală.

S-au calculat apoi procentele de voturi obținute în fiecare circumscripție electorală de fiecare grupare politică față de numărul total al voturilor din circumscripție.

Procentele astfel obținute s-au înscris în ordinea descrescândă și în coloane deosebite pentru fiecare din grupări.

Tot din acest calcul mai rezultă că nici o grupare politică minoritară, n-a avut majoritate absolută în nici o circumscripție, așa că nu s-a putut face aplicarea art. 91, alin. 2 din legea electorală.

Totalul mandatelor pentru Adunarea Deputaților stabilit de lege pentru întreaga țară, fiind de 387, s-a atribuit grupării majoritare jumătate din ele, adică 193 de mandate, în conformitate cu art. 93, alin. 2, combinat cu art. 91, alin. 2, din legea electorală, iar cealaltă jumătate, 194 de mandate, urmează să se împartă la toate grupările, inclusiv cea majoritară, care au întrunit voturi obținute pe țara întreagă de fiecare grupare politică, ținându-se seamă de dispozițiile art. 91, alin. 2, din legea electorală.

Pentru această repartitie s-a făcut următorul calcul: s-au scăzut din totalul general al voturilor valabile ale grupărilor politice, voturile obținute de grupările care n-au întrunit pe țara întreagă un procent de 2%, precum și voturile anulate la despoierea scrutinului.

După efectuarea acestor scăderi, s-a procedat la o nouă procentare pe țara întreagă, pentru repartizarea restului de 194 de mandate, proporțional cu numărul de voturi rămase după scăderile de mai sus, iar rezultatul este următorul: P. N. L. cu 1.518.864 de voturi sau $54,95\% = 107$ mandate; P. N. Ț. cu 414.885 voturi sau $15,00\% = 29$ mandate; P. Ț. (dr. N. Lupu) cu 152.167 voturi sau $5,51\% = 11$ mandate; P. N. L. (Gr. Brătianu) cu 147.665 de voturi sau $5,34\% = 10$ mandate; L. A. N. C. cu 133.205 voturi sau $4,82\% = 9$ mandate; Partidul Național Agrar cu 121.748 voturi sau $4,40\% = 9$ mandate; Partidul Maghiar cu 119.562 voturi sau $4,33\% = 8$ mandate; P. Ț. R. (Gr. Iunian) cu 82.903 de voturi sau $3,00\% = 6$ mandate; Uniunea Agrară cu 73.208 voturi sau $2,65\% = 5$ mandate; Total: 2.764.034 voturi sau $100\% = 194$ mandate.

Recapitulând întreaga operație de mai sus avem următoarea distribuție a tuturor mandatelor pe partide: Partidului Național Liberal îi revin în total: $193 + 107 = 300$ mandate; Partidului Național Țărănesc îi revin în total: 29 mandate; Partidului Țărănesc (dr. N. Lupu) îi revin în total: 11 mandate; Partidului Național Liberal (Gr.

Brătianu) îi revin în total: 10 mandate; Ligii Apă rării Naționale Creștine îi revin în total: 9 mandate; Partidului Național Agrar îi revin în total = 9 mandate; Partidului Maghiar îi revin în total = 8 mandate; Partidului Țărănist – Radical (Gr. Iunian) îi revin în total = 6 mandate; Uniunii Arare îi revin în total = 5 mandate; Total general = 387 mandate.

Aceste mandate au fost distribuite pe circumscripții electorale, potrivit tablourilor semnate de Comisiune. Pentru grupările politice minoritare, repartiția mandatelor s-a făcut potrivit art. 94, alin. 2, în ordinea descrescândă a procentelor de voturi, câte un mandat de fiecare cap de listă.

Astfel, Partidului Național Țărănesc i s-au atribuit câte un mandat în următoarele județe: 1) Muscel 39,39%; 2) Argeș cu 34,73%; 3) Alba cu 33,03%; 4) Neamț cu 32,41%; 5) Vlașca cu 26,79%; 6) Făgăraș cu 23,64%; 7) Vâlcea cu 22,74%; 8) Sălaj cu 22,28%; 9) Rm. Sărat cu 21,83%; 10) Năsăud cu 21,65%; 11) Cetatea Albă cu 21,51%; 12) Ismail cu 21,33%; 13) Turda cu 13,66%; 14) Sibiu cu 19,31%; 15) Dolj cu 18,85%; 16) Botoșani cu 18,85%; 17) Caraș cu 18,70%; 18) Bihor cu 17,69%; 19) Constanța cu 17,45%; 20) Gorj cu 16,74%; 21) Câmpulung cu 16,65%; 22) Teleorman cu 16,58%; 23) Olt cu 15,49%; 24) Someș cu 14,89%; 25) Vaslui cu 14,77%; 26) Dâmbovița cu 14,49%; 27) Tulcea cu 14,37%; 28) Severin cu 14,35%; 29) Ialomița cu 13,75%; Total = 29 mandate

Partidului Țărănesc (dr. N. Lupu) i s-au atribuit câte un mandat în următoarele județe: 1) Covurlui cu 12,73%; 2) Putna cu 12,15%; 3) Neamț cu 11,93%; 4) Câmpulung cu 11,62%; 5) Rm-Sărat cu 11,34%; 6) Iași cu 11,14%; 7) Bacău cu 9,07%; 8) Brăila cu 8,97%; 9) Prahova cu 8,37%; 10) Brașov cu 7,88%. Total = 10 mandate.

Ligii Apărării Naționale Creștine i s-a atribuit câte un mandat în următoarele județe: 1) Bălți cu 28,85%; 2) Baia cu 26,72%; 3) Suceava cu 24,11%; 4) Rădăuți cu 18,03%; 5) Cernăuți cu 16,43%; 6) Bacău cu 15,43%; 7) Storojineț cu 14,34%; 8) Dorohoi cu 13,29%; 9) Hotin cu 12,71%. Total = 9 mandate.

Partidului Național Agrar i s-au atribuit câte un mandat în următoarele județe: 1) Mureș cu 13,33%; 2) Tighina cu 12,29%; 3) Năsăud cu 11,05%; 4) Satu Mare cu 9,55%; 5) Teleorman cu 9,45%; 6) Ialomița cu 8,60%; 7) Caraș cu 8,48%; 8) Romanați cu 8,47%; 9) Mehedinți cu 7,89%. Total = 9 mandate.

Partidului Maghiar i s-au atribuit câte un mandat în următoarele județe: Trei-Scaune cu 43,58%; 2) Ciuc cu 40,56%; 3) Mureș cu 24,40%; 4) Sălaj cu 23,63%; 5) Odorhei cu 21,10%; 6) Cluj cu 18,73%; 7) Turda cu 17,49%; 8) Brașov cu 14,65%. Total = 8 mandate.

Partidului Țărănist-Radical (Gr. Iunian) i s-a atribuit câte un mandat în următoarele județe: 1) Storojineț cu 17,77%; 2) Soroca cu 16,95%; 3) Gorj cu 12,28%; 4) Cernăuți cu 11,82%; 5) Covurlui cu 6,89%; 6) Bălți cu 5,78%. Total = 6 mandate.

Uniunii Agrare i s-au atribuit câte un mandat în următoarele județe: Trei-Scaune cu 13,28%; 2) Dolj cu 10,04%; 3) Ciuc cu 9,12%; 4) Năsăud cu 7,62%; 5) Tecuci cu 7,61%. Total = 5 mandate.

În urma acestei operațiuni, partidului majoritar i s-au atribuit apoi cele 300 de mandate cuvenite în locurile rămase libere după distribuirea mandatelor atribuite deja grupărilor minoritare.

În modul acesta, s-au repartizat toate mandatele, în număr de 387, stabilite prin legea pentru Adunarea Deputaților.

Comisiunea a mai rezolvat, înainte de efectuarea alegerilor, toate contestațiile care s-au prezentat de diferite grupări politice: fie privitor la alegerea semnelor; fie relativ la ordinea înscrierii buletinelor de vot, fie la respingerea candidaturilor de către birourile electorale județene, fie, în sfârșit, cu privire la alte chestiuni în legătură cu alegerile.

Toate aceste contestațiuni au fost rezolvate conform încheierilor comisiunii puse pe fiecare din ele.

Contestațiile aflate în fiecare dosar al circumscripțiilor electorale, întrucât ele nu erau relative la calculele aritmetice, comisiunea a găsit că nu intră în competența ei să le judece.

Comisiunea a mai primit 3 întâmpinări: una din partea d-lui Laurențiu Oanea, candidat la Năsăud, a 2-a din partea d-lui C. Radovici, candidat la Făgăraș și a 3-a a d-lui Virgil Grossu, candidat la Brăila, câteșitrele referindu-se la interpretarea și aplicarea legii electorale, cu privire la modul de repartizare a mandatelor, întâmpinări care au fost găsite nefondate, potrivit încheierilor comisiunii de pe fiecare întâmpinare⁵⁸.

Analizând pe scurt rezultatele alegerilor, observăm faptul că P. N. L. a profitat de pe urma organizării alegerilor și a reușit să obțină 300 din 387 de mandate, în condițiile în care electoratul i-a sancționat pe național-țărăniști pentru slabele lor guvernări, iar o parte din alegători a votat, din obișnuință, lista guvernamentală.

Este confirmat declinul P. N. Ț.-ului, evidențiat și în alegerile câștigate cu greu în 1932, datorat atât situației economice în care a adus țara, dar și disensiunile din interiorul său, percepute de electorat, care dezgustat, l-a abandonat într-o mare măsură.

Electoratul agrarian s-a orientat în aceste condiții spre celelalte partide de această nuanță, mai ales spre dr. N. Lupu, care obține încă un rezultat bun, dar și spre Partidul Național Agrar, Partidul Radical-Țărănesc, Uniunea Agrară, sau chiar spre micul Front al Plugarilor. Opțiunile politice ale agrarienilor ne apar acum mai diversificate, iar acest proces va afecta în principal Partidul Național Țărănesc, întrecut de celelalte partide agrare adunate la un loc.

Liberalii georgiști au rezistat destul de bine confruntării cu duciștii, chiar dacă sunt într-un ușor recul față de 1932, deși acum au fost una dintre țintele preferate ale guvernului.

L. A. N. C. nu a reușit să atragă voturile legionarilor, deși rezultatul obținut de ei nu a fost rău. Mai gravă a fost situația grupărilor de stânga, care n-au reușit să pătrundă în Cameră, nici prin cel mai puternic partid al lor P. S. D.-ul.

Nici Partidul Poporului n-a mai ajuns în parlament, deși era cartelat cu cvasiinexistentul Partid Conservator, ce nu reușise acest lucru nici în 1932⁵⁹.

Din nenorocire, premierul nu s-a putut bucura de această victorie, chiar dacă era contestată de opoziție, deoarece viața sa se va încheia foarte curând și în mod tragic. Decesul său a influențat mult evoluția ulterioară a guvernării liberale, ce a alunecat pe o linie de totală obediență față de rege.

⁵⁸ „M.O.” partea I, nr. 300, din 29 decembrie 1933, p.7943-7945.

⁵⁹ I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 281.

Revenind și la armată, putem concluziona că ea, ca instituție fundamentală a statului, a acționat pentru limitarea incidentelor de la urne, încercând să fie imparțială, chiar dacă unii ostași ai săi au manifestat uneori exces de zel.

Organismul militar a contribuit la păstrarea democrației românești interbelice, pentru ca, după 1938, într-un context internațional mult schimbat, și pentru a nu-și călca jurământul de credință depus țării și comandantului său suprem, a fost nevoit să asiste neputincios la prăbușirea edificiului democratic românesc, care, deși imperfect, a încercat să contribuie în timp la formarea unei culturi politice a poporului nostru.

SOCIETATEA „CONCORDIA”, 1940-1945

DAN PINTILIE*

Societatea „Concordia”, înființată în 1907, a fost până în anul 1936 o societate exclusiv petrolieră. Ea dispunea de o organizare completă de producție, transport, rafinare și export precum și de un atelier mecanic, la Ploiești, care confecționa într-o măsură restrânsă diferite piese de mașini, utilaje, etc., pentru industria petrolieră.

Din cauza dificultăților la care industria petrolieră a trebuit să facă față, determinate de diminuarea continuă a producției, variațiunea și incertitudinea prețurilor, creșterea vertiginoasă a fiscalității, precum și diminuarea rezervelor de petrol, au determinat conducerea societății, pentru o mai bună repartizare a riscurilor și un echilibru între ramura de „petrol” și celelalte ramuri de activitate, să creeze alte activități economice. Astfel prin fuziunea cu societatea „Electrică” (1936), crearea fabricii de armament (tunuri și muniții) în 1937-1939, dezvoltarea atelierelor metalurgice și construirea turnătoriei de fontă (1936-1939), fuziunea cu societățile miniere „Lignitul” și „Schitul Golești” din Județul Muscel (1938), crearea departamentului minier-minerale și luarea în posesie a societății „Toplița-Măgura-Concordia” (1940), fuziunea cu societatea petrolieră „Foraky Românească” (1942), structura economică a societății a fost complet schimbată punându-se bazele unei societăți economice mult mai consolidată și mai pregătită pentru a învinge dificultățile și crizele pe care le traversa industria în general¹.

„Concordia” nu mai era doar o societate petrolieră ci un concern de societăți cu o activitate industrială complexă și multilaterală având departament petrolier (extracție de petrol, bitumene lichide și gaze), departament metalurgic (armament, prese metalice, utilaj petrolier), departament electric (producere, transport și distribuire de electricitate), departament minier-minerale (cărbuni, aur și argint), o rafinărie proprie „Vega”, serviciu de conducte proprii, fabrică de ambalaje și bidoane la Constanța, o stație de export tot la Constanța și o stație de transbordare la Brăila.

Prin reorganizarea ei, societatea a devenit una dintre cele mai de seamă și mai complexe societăți din România². Toată această activitate se desfășura în județele

* Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, Pitești.

¹ Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Argeș, fond Societatea „Concordia”, dosar 242/1942-1948, f. 55-56 (în continuare se va folosi sigla D.J.A.N. Argeș).

² D.J.A.N. Argeș, fond Societatea „Concordia”. Dosar 73/1948, f. 13.

Prahova, Dâmbovița, Buzău, Bacău, Putna, Brașov, Constanța, Vlașca, Turda, Hunedoara, Muscel, orașele București, Giurgiu, Brăila³.

Capitalul investit, la 1 septembrie 1939, a fost aproape în totalitate belgian, iar apoi, din 1940 și până la 23 august 1944, german, care prin societatea „Kontinentale Oel A. G.” din Berlin, a prezentat în ultima Adunare Generală a societății „Concordia” din iunie 1940, 45% din totalul acțiunilor, dar fără să dovedească modul legal în care a preluat acțiunile de la foștii proprietari „Compagne Financiere Belge des Petroles” și „Hydrofina”⁴.

În Adunarea Generală din 12 iulie 1944 (ultima înainte de 23 august) acțiunile prezentate reprezentau 51,6% din capitalul total, din care 51,4 capital german. Ținând cont că prin fuziunea cu societatea petrolieră „Foraky Românească”, capitalul „Concordia” a fost sporit cu 49.000.000 lei, reprezentând 3,45% capital, rezultă că din cele 51,4% prezente în adunare, numai 47,96% din capital era „pretins” german.

Societatea „Concordia”, fiind o societate anonimă pe acțiuni, deținătorii acțiunilor nu puteau fi cunoscuți într-una până la Decretul-Lege de nominalizare a acțiunilor societăților petroliere nr. 2343 / 12.07.1940, acțiunile societății erau la purtător și deci proprietatea lor putea varia de la o zi la alta. Pe de altă parte, acțiunile societății erau cotate la bursele din Zurich, Paris, Bruxelles, etc., deci o mare parte din aceste acțiuni se găseau în străinătate.

De la data Decretului-Lege menționat, acțiunile devenind din acțiuni la purtător, acțiuni nominale, la Ministerul Economiei Naționale s-au încheiat situații cu posesorii acțiunilor „Concordia” din țară. În cursul anului 1940, din totalul acțiunilor „Concordia”, în număr de 4.200.000, 2.500.000 au fost achiziționate de la deținătorii de acțiuni din străinătate prin intermediul lui „DEUTSCHE BANK”⁵.

Capitalul societății, care în 1940 era de 1.015.000.000 lei, a crescut în 1941 la 1.470.000.000 și era divizat în 4.200.000 acțiuni, consiliul de Administrație fiind compus din administratori români și germani. Obiectivul societății era extragera, prelucrarea și comerțul petrolului: producerea, distribuirea și utilizarea energiei electrice; exploatarea uzinelor metalurgice (fabricarea de mașini și instalații petroliere, armament și muniții), extragerea, prelucrarea și valorificarea cărbunelui și metalelor (aur).

În toți anii 1941-1944 capitalul societății va rămâne la valoarea de 1.470.000.000 lei (va fi reevaluat abia în ședința consiliului de administrație a societății din 30 septembrie 1945). În bilanțul de la 31 decembrie 1944, capitalul menționat era deținut de cetățenii străini și români în următoarele proporții: belgieni circa 56% = 823.200.000 lei; francezi 35,50% = 521.850.000 lei; români 4% = 58.800.000 lei; germani 3,30% = 48.510.000 lei; elvețieni 1,20% = 17.640.000 lei.

În afara capitalului cert german, în sumă de 48.510.000 lei, exista și un capital „pretins” german de circa 707.000.000 lei pe care aceștia l-au luat de la belgieni, eventual de la francezi, în timpul războiului⁶.

³ *Ibidem*, dosar 244/1944-1948, f. 174.

⁴ *Ibidem*, f. 228.

⁵ *Ibidem*, dosar 265/1943, f. 7-12.

⁶ *Ibidem*, dosar 260/1940, f. 1.

Rentabilitatea societății în intervalul 1940-1943 a fost următoarea⁷:

ANUL	BENEFICIUL NET	CAPITALUL SOCIAL	PROCENT
1940	184.608.937	1.015.000.000	18,19%
1941	192.475.494	1.470.000.000	13,09%
1942	272.171.180	1.470.000.000	18,52%
1943	54.001.962	1.470.000.000	3,67% ⁸

Producția de țiței a societății a fost în scădere continuă începând cu anul 1940 ea fiind influențată de forajul executat prin explorare sau exploatare. În domeniul petrolier, statul a dus o politică economică dirijată. Forajul care în 1939 se ridica la 38.659 metri evoluează până în 1942, ajungând la 57.757 metri, dar se constată o scădere continuă a producției de la 847.005 tone în 1939 la 736.357 tone în 1942. Din 1943, când s-au forat 45.624 metri cu o producție de 700.440 tone, în 1945 s-au forat numai 25.777 metri cu o producție de 560.676 tone. Deci o scădere a producției cu aproximativ 33% față de 1939⁹.

În anul 1943 s-a obținut cea mai mare cifră de metri foraj la explorare, adică 4.574 metri ca apoi să ia o curbă descendentă ajungând la 1941 metri în 1945, din cauza neacordării structurilor de către Ministerul Economiei scăderii efortului lucrătorilor, iar apoi din cauza lipsei de materiale (în special de transport și foraj). În cazul metrilor foraj se observă o scădere de la 24,70 metri pe zi în 1939, la 13,07 metri pe zi în 1945.

Spre a putea menține producția și a mărgini scăderea la un procent mai mic, societatea a instalat mai multe sonde de explorare în special și de exploatare în general, ceea ce a dus la creșterea numărului lucrătorilor. Exista un număr prea mare de salariați ținând cont de producție. Astfel în 1939 s-a obținut o producție de 847.005 tone cu 1.900 lucrători iar în 1945 o producție de 560.676 cu 2664 lucrători.

Societatea deținea un număr de zece instalații de foraj, din care patru pentru adâncimi la 3.000 metri, una pentru 2.500 metri, trei pentru adâncimi de 1.500-2.000 metri, una pentru 1.000-1.500 metri și una pentru 1.000 metri. Mai poseda prăjini de sapă, burlane și aparate necesare la săparea și tubarea sondelor¹⁰.

Societatea „Concordia“ deținea în patrimoniul său Rafinăria „Vega“ din Ploiești, cu o capacitate de rafinare de 100.000 tone lunar a cărei activitate era strâns legată de producția de țiței. În anul 1939 a prelucrat 995.981 tone, spre a merge descrescător până la 462.901 tone în 1944, din cauza bombardamentelor, iar în 1945, prin refacerea parțială a instalațiilor, să urce la 534.220 tone, care reprezenta aproximativ 54% din cantitatea prelucrată în 1939. Numărul de salariați întrebuințați a fost de 919 în 1939 și de 1225 în 1945. Producția medie pe un lucrător merge descrescător de la 1297 tone în 1939 la 580 tone în 1945, datorită instalațiilor avariate și întrebuințării unui mare număr de lucrători la lucrările de refacere.

⁷ *Ibidem*, dosar 3/1924-1946, f. 1.

⁸ *Ibidem*, dosar 2/1924-1943, f. 116-123.

⁹ *Ibidem*, dosar 257/1946-1947, f. 4.

¹⁰ *Ibidem*, dosar 33/1944-1946, f. 21.

„Concordia“ dispunea de o rețea de conducte de 491 km, cu capacități diferite, care porneau de la 8 agenții de conducte. Pentru transportul produselor petroliere „Concordia“ utiliza 872 de vagoane-cisternă din care 317 proprietatea societății, 29 în coproprietate și 529 închiriate de la C. F. R. Prin conducte s-au pompat 1.531.310 tone în 1939 pentru ca în 1945 să scadă în 1.181.180 tone.

În urma bombardamentelor din perioada 1 august 1943 – august 1944, societatea a suferit pagube care s-au cifrat la 4,571 miliarde lei. Evaluarea s-a făcut de o comisie instituită de Ministerul Economiei Naționale la valoarea de înlocuire a obiectelor din momentul producerii pagubelor. Distrugerile cauzate instalațiilor a determinat o dezorganizare în stil mare a producției și o paralizare a activității în rafinărie și la secția de armament (tunuri și muniții).

În perioada 1940-1944, societatea „Concordia“ a primit diferite materiale, furnizate de societăți din Germania, în valoare de 53.415.648 lei. Totodată furnizorii germani datorau societății suma de 122.000.000. Delegatul guvernului german, pentru urmărirea aprovizionării cu materiale a industriei petroliere românești era domnul LENZE. Plățile, se făceau prin firma „DEUTSCHE REVISION UND TREUHAND A. G.“ Guvernul german pusese la dispoziția societății „Concordia“, pentru acoperirea unora din pagubele suferite de rafinăria „Vega“, în bombardamentul de la 1 august 1943, suma de 86.298.035 lei. Din această sumă, „Concordia“, urma să plătească suma datorată firmelor germane pentru materialele furnizate¹¹.

Dintre societățile cu rol preponderent în economia națională „Concordia“, a fost cea care a suferit cele mai grele lovituri de pe urma bombardamentelor aeriene anglo-americane¹².

Se poate constata că pe măsură ce forajul și producția societății, în perioada 1940-1945, a scăzut cu 33%, iar prelucrarea cu aproximativ 50%, numărul salariaților s-a mărit cu aproape 33%.

Livrările de produse petroliere la export ale societății față de 1939 (527.391 tone) au scăzut începând cu 1940 ajungând la 407.592 în 1943 și la 150.010 tone în primele șase luni ale anului 1944. Produsele erau comercializate în Germania, Italia, Bulgaria, Grecia, Protectoratul Boemiei și Moraviei, Turcia, Elveția, Suedia, Franța, Misiunea militară germană din România și armata germană¹³.

În aceeași perioadă, vânzările la intern au scăzut de la 284.287 tone în 1940, la 129.037 tone pe perioada ianuarie-iulie 1944¹⁴.

În 5 august 1944, Asociația Industriilor de Petrol din România se adresa generalului Gheorghe Dobre, ministrul economiei naționale, cu privire la decontarea sumei de 1.500 milioane lei, pentru acoperirea unei părți din contravaloarea exporturilor efectuate de societățile petroliere în Germania.

¹¹ *Ibidem*, dosar 107/1944, f. 29.

¹² *Ibidem*, dosar 335/1943, f. 1-32.

¹³ *Ibidem*, dosar 270/1945-1947, f. 192.

¹⁴ *Ibidem*, f. 193.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 40/1944, f. 3

„Concordia” ocupa locul IV după „Astra-Română”, „Steaua-Română”, „Româno-Americană”, din 13 societăți. Suma pe care „Concordia” urma să o încaseze din exportul efectuat se ridica la 413,2 milioane lei¹⁵.

Până în 1939, situația capitalului german repartizat în industria de petrol românească, era de 0,38%. Avansurile politice făcute Germaniei de politicienii români nu au rămas fără urmări economice. Când a fost ocupată Cehoslovacia, băncile din Praga, care dețineau acțiuni ale unor societăți petroliere românești, au fost obligate să le transmită noilor stăpâni. Astfel, calul troian în armură nazistă a intrat în petrolul românesc prin Societatea „Petrol Block”. După ocuparea Franței și Belgiei, și preluarea pachetelor majoritare de acțiuni ale societăților „Concordia”, „Foraky Românească” și „Colombia”, țările din sud-estul Europei au fost penetrate economic în totalitate.

Cifric, exponenta oficială germană a penetrației în petrolul românesc, societatea „Kontinentale Öl” din Berlin, deținea un capital de 1.750.000.000 lei (12,96 % din capitalul societăților petroliere românești față de un capital de numai 49.000.000 lei (0,38%) cu cât germanii figurau în petrolul românesc în 1939¹⁶.

Industria petrolieră a avut de suportat urmările „colaborării” dictatului economic impus în toamna anului 1940 iar apoi consecințelor inerente create de război. A fost o mare performanță continuarea activității în domeniul petrolier, deoarece s-a reușit ca majoritatea rafinăriilor românești să fie puse în stare de funcțiune spre sfârșitul anului 1944 sau începutul lui 1945.

Industria rafinării din România a urmat cu întârziere ritmul perfecționărilor aduse instalațiilor și metodelor de obținere a derivatelor din marile țări producătoare. Deși scopul final al prelucrării era de a produce calitățile și randamentele cele mai bune, România nu a putut atinge acest deziderat, întru-cât nu putea beneficia de ultimele progrese realizate. S-au obținut, desigur, la instalațiile aflate în funcțiune adeseori rezultate satisfăcătoare, atât calitativ cât și cantitativ, dar începând cu 1939, rafinăriile din România nu au mai înregistrat perfecționări simțitoare iar distrugerile au lovit din plin rafinăriile importante ale țării.

Consecința a fost că doar cu grele eforturi s-au putut aduce instalațiile la capacitatea de prelucrare a țițeiului, reconstrucția făcându-se cu materiale ce au fost recuperate sau cu cele ce s-au putut obține de pe piață internă, fără a beneficia de inovațiile introduse în ultimii ani în rafinajul mondial. În domeniul rafinării țițeiului s-a lucrat cu metodele din 1939 și chiar mai vechi iar randamentul a suferit toate consecințele acestei situații anormale.

Fenomene similare au resimțit și șantieretele petroliere care se aprovizionau înainte de război cu materiale și unelte speciale de la fabrici cu reputație mondială. Legăturile fiind întrerupte, din 1939, stocurile s-au epuizat, iar cele produse ulterior cu materii prime din țară, nu au corespuns așteptărilor, producându-se uzuri premature. La sfârșitul anului 1944, după 6 ani de lipsuri de materiale, necesitatea importului era stringentă. În afară de vechile legături cu furnizorii din S. U. A., Anglia, Cehoslovacia, Franța, Belgia, Elveția, se creau posibilități de a se procura materialele necesare și din U. R. S. S.¹⁷

¹⁶ Idem, fond Societatea „Sovrom Petrol”, dosar 61, f. 3

¹⁷ Ibidem, f. 4-5.

¹⁸ Idem, fond Societatea „Concordia”, dosar 257/1946-47, f. 1-5.

Ținând cont de calculele efectuate în 1945 și care erau valabile și pentru anii care urmau, „Concordia” ca și toate celelalte societăți, înregistrau o scădere anuală a producției de țiței, utiliza un număr prea mare de salariați în raport cu producția și prețul de cost al producției determinat de costul urcat al materialelor influența automat rentabilitatea societății. Pentru a se ameliora această situație, societatea trebuia să scadă cheltuielile, să mărească producția și să supravvalorifice produsele. Scăderea cheltuielilor și mărirea producției erau legate de o serie de cauze în mare parte independente de voința societății și deci era necesară o gândire pentru o mai bună valorificare a produselor rezultate din producția obținută și crearea unor noi subproduse.

„Concordia” trebuia, începând cu 1945, să se ocupe pe lângă comercializarea de produse petroliere, și de o industrializare a subproduselor petroliere pe tărâm chimic și chiar farmaceutic. Era normal ca societatea, care avea ramuri de activitate diverse, să se ocupe și de o industrie chimică a cărei materie primă se găsea în produsele petroliere. Dezvoltarea unei industrii chimice, bazate pe derivatele țițeiului, era o previziune căreia trebuia ca în locul unei comercializări simple să se facă o valorificare mai mare a subproduselor rezultate din cantitățile descrescânde de țiței pe care se putea conta în anii ce veneau. Trebuia încurajat personalul tehnic al rafinării „Vega” care întocmise deja o serie de studii în această direcție.

Trebuia, ca o a doua concluzie, ca produsele ce urmau să se producă și cele ce se fabricau, să fie comercializate mai în detaliu, ceea ce ar fi permis pe de o parte excluderea intermediarilor și pe de altă parte, calcularea altor cote de beneficii. Trebuia, în viitor, o valorificare mai mare a produselor Fabricii de Bidoane din Constanța, a cărei producție ar fi putut fi utilizată, în special, aproape exclusiv, la aceste vânzări în detaliu. Prin aceste vânzări de produse în bidoane de capacități diferite, trebuia să se țină cont de reclama gratuită și răspândită care urma a se face produselor societății. Vânzarea produselor societății semi-engros și în detaliu sub o marcă înregistrată proprie societății, urma să fie executată de o societate comercială specială care urma să fie creată ca o anexă a societății și prin care să se comercializeze toate produsele pe care societatea intenționa să le vândă în viitor, fie din punct de vedere chimic sau farmaceutic, fie petrolier.

22 IUNIE 1941. AVEA DE CE SĂ SE TEAMĂ STALIN?

IONEL CLAUDIU DUMITRESCU*

S-a scris mult despre atacul prin surprindere reușit de Wehrmacht în vara lui 1941. Sursele occidentale și sovietice au demonstrat însă că Stalin știa de pregătirile inamicului. Nici o concentrare de trupe nu poate scăpa avioanelor de cercetare care „din greșeală” zburau deasupra teritoriului inamic. Spionii sovietici se aflau infiltrați și în București, iar hărțile românești erau inferioare celor deținute de Armata Roșie. Și totuși cum a fost posibilă o penetrare atât de profundă în teritoriul sovietic?

Există o singură explicație. Stalin plănuia o ofensivă, iar toate rapoartele despre pregătirile germane le desconsidera. De ce? Simplu. Forțele inamice erau de-a dreptul insignifiante raportat la spațiul sovietic. Istoricii vorbesc de calitatea trupelor germane, române și finlandeze, dar raportate la lungimea frontului, abia dacă asigurau o perdea de ostași. Germanii dispuneau de 153 de divizii¹, iar România angaja 23 de mari unități². Frontul avea însă peste 2000 km de la Marea Baltică și până la Mangalia. Doar pe direcțiile principale de ofensivă s-au putut realiza concentrări suficiente de oameni și tehnică de luptă.

Aripa de nord (finlandezii)³, și ce de sud (românii) nu dețineau suficiente forțe de izbire. Să analizăm sectorul românesc. Se aflau concentrate 80 de divizii și brigăzi românești și 8 germane. Pe linia Prutului puteau interveni doar 19 mari unități risipite pe 70 km. Cât ar reveni pe fiecare divizie? Doar 37 de km de front în condițiile în care apărarea optimă se putea realiza pe 10⁴.

* Colegiul Național „Alexandru Odobescu”, Pitești.

¹ Nicolae Ciobanu, *Germania atacă și pierde războiul*, în „Dosarele istoriei”, nr. 9/1999, p. 27. Sursele sovietice indică existența a cel puțin 170 de divizii proprii lângă graniță și altele soseau din Extremul Orient, Siberia și Caucaz. Cifrele despre tancuri și avioane indică doar o parte din armele noi, ceea ce induce în eroare orice cititor.

² *Armata română în al doilea război mondial*, Editura Meridiane, București, 1995, p. 39.

³ Au fost trimise la atac doar 14 divizii (N. Ciobanu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 28), dar abia dacă puteau să amenințe în direcția Leningrad. Nu trebuie să se uite însă că Finlanda suportase un greu război de iarnă cu armatele sovietice, iar pierderile (25000 morți, 44000 răniți, cf Jacques de Launay, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 59), au limitat potențialul militar al unei țări cu doar 3 milioane de locuitori și, în plus, lipsită de o industrie grea, capabilă să susțină efortul de război.

⁴ Nu toate efectivele se pot plasa în primele linii, ci o parte trebuie să constituie o masă de manevră care să interzică accesul inamicului și apoi să treacă la contraofensivă. Orice atac sovietic în 1941 ar fi fost dezastruos pentru trupele româno-germane.

Dobrogea era lăsată doar în paza a trei divizii și brigăzi și doar litoralul avea o lungime de 245 km⁵. În plus, sovieticii dispuneau de brigăzi de parașutiști și puteau să realizeze oricând o învăluire pe verticală⁶. Ostașii români nu cunoșteau tehnicile moderne de purtare a războiului deoarece erau în proporție de 80% rezerviști. Mulți depășiseră vârsta de 30 de ani, vârstă optimă fiind cuprinsă între 20-30 de ani. Cei mai mulți se gândeau deja la casă și familie.

Nici în ceea ce privește armamentul individual, forțele Axei nu stăteau prea bine. Pușca sovietică Mossy Nagan era simplă, robustă, cu bune calități balistice. Soldații români o foloseau pentru tragerile de precizie împreună cu o lunetă de tip PI sau PU⁷. Mitralierele au fost cele mai periculoase arme ale primului război mondial și un coșmar pentru infanterist. Sovieticii dispuneau de celebra „Maxim”, mai grea decât „ZB”-urile, dar cu o bătaie și o precizie superioară⁸. În plus, era înzestrată cu roți, ceea ce ușura transportul sau schimbarea poziției. A fost folosită pe toată durata războiului, inclusiv în luptele cu Manciuria. Puștile-mitraliere „Degtiarev” au fost adoptate de forțele române pentru a compensa insuficiența armamentului automat. Pistoalele mitralieră erau puțin răspândite și s-a recurs la modelele P.P.D-40 și P.P.S-41 de captură. Armele germane de timp „MP-33” și „MP-40” erau inferioare celor sovietice dotate cu încărcător tambur de 71 de cartușe⁹.

Capitolul aruncătoarelor de mine este unul tragic pentru armata română. Aceste arme folosesc în ofensivă la nimicirea cuiburilor de mitralieră și a punctelor de rezistență prin tirul lor curb. În atac, atacului inamic pot să interzică accesul infanteriei obligând-o să se adăpostească. Aruncătoarele de 50, 60 și 82 mm s-au dovedit a fi insuficiente din punct de vedere numeric și nu puteau nimici fortificațiile de campanie¹⁰. Sovieticii au făcut prăpăd cu aruncătoarele de 120¹¹ și numai la Odesa s-au fabricat 1500 de bucăți doar în timpul asediului¹². Mai târziu a intrat în luptă și aruncătorul de calibrul 160 mm. Românii au fost obligați să copieze modelul 120 și să-l producă la Reșița.

Artileria reprezintă principalul mijloc de a reuși realizarea unei breșe în apărarea inamică, dar România dispunea doar de 8301 guri de foc¹³. Tunurile de 75 mm și mai ușoare nu puteau neutraliza trupele adăpostite¹⁴. Înseamnă că tunurile grele (491 piese) sunt singurele capabile să distrugă cazemate și puncte de rezistență. Erau însă prea puține raportat la lungimea frontului. În plus, multe tunuri erau modele vechi (tunurile de 120 mm erau model 1878) și multe făcuseră campaniile primului război mondial. Tunurile de 122 și 152 sovietice aveau proiectilele mai grele și o bătaie mai

⁵ Ion Șuța, *România la cumpăna istoriei*, Editura Științifică, București, 1991, p. 120. Mai existau și unități mai mici, dar colaborarea dintre trupele române și cele germane lasă de dorit.

⁶ Valeriu Avram, *Cruciați aerului*, în „Dosarele Istoriei”, nr. 7/2001, p. 29. Soldații români din zona Delta Dunării nu știau să treacă prin apă și mai mulți au pierit în valuri decât loviți de gloanțe.

⁷ *Armata Română, 1941-1945*, Editura R.A.I., București, 1996, p. 102.

⁸ *Ibidem*, p. 300.

⁹ I. Scafeș, H. Șerbănescu, C. Scafeș, *Pistolul-mitralieră, MP40*, în „Top Gun”, nr. 1/1999, p. 57.

¹⁰ *Armata Română, 1941-1945*, p. 102.

¹¹ Jipa Rotaru, O. Burcin, V. Zodian, L. Moise, *Mareșalul Antonescu la Odesa*, în „Paideia”, 1999, p. 173.

¹² *Armata Română, 1941-1945*, p. 26.

¹³ *Istoria artileriei române*, Editura Militară, București, 1977, p. 212.

¹⁴ Jipa Rotaru, *op. cit.*, p. 198. Ar fi fost eficiente dacă s-ar fi construit mașini de asalt, dar industria românească era slab dezvoltată.

mare decât cele de 105 și 155¹⁵. Pentru a realiza străpungerea, Jukov considera necesară concentrarea a 60-70 de tunuri pe kilometrul de front¹⁶, ceea ce înseamnă că românii erau capabili să atace doar pe 7-8 km. Ciocanul de foc s-ar fi intensificat prin folosirea unei cantități mari de muniție, ceea ce ar fi compensat puținătatea gurilor de tun și obuzier. Nici în ceea ce privește muniția, nu se stătea prea bine și tunarii români erau obligați să facă economie. Cele 200 de tunuri antitanc¹⁷, erau total insuficiente și doar mersul general al ostilităților a ferit armata română de atacuri masive cu tancuri. Tancurile reprezentau călcăiul lui Ahile. Erau modele ușoare, produse în Franța (R-35)¹⁸ și cehoslovace (Skoda LT-35 și LT-38)¹⁹. Motoarele erau pe benzină și aveau o putere redusă. Carburantul se făcea vulnerabil la orice lovitură. Armamentul (mitraliere și tunuri de 20 și 37 de mm) nu prea reprezentau mijloace eficiente în lupta împotriva unităților blindate inamice. Tunul de 37 mm s-a dovedit depășit pe toate fronturile, dar reprezenta baza înzestrării unităților anti-tanc germane. Jukov considera necesare 30-40 de tancuri pe km de front, ceea ce însemna că românii puteau ataca eficient pe 5,2-6,7 km²⁰. Așa zisele tancuri sovietice depășite aveau tunuri de 45, 57, 76 și 85 de mm. Tunurile anti-tanc de 37 și 45 au fost adoptate de români și au servit la modernizarea blindatelor²¹. Arma de 45 putea să scoată din luptă chiar și puternicele tancuri „Tigru” prin distrugerea șenilelor²². Dacă putea să lovească un tanc de peste 50 de tone în 1943, era cu atât mai eficient împotriva mașinilor de 10 tone.

Nici germanii nu stăteau prea bine în ceea ce privește blindatele. Toate tancurile erau inferioare în ceea ce privește puterea motorului, viteza, blindajul și tunurile în raport cu mai puțin cunoscutul T-34²³. Stalin dispunea de peste 1800 de tancuri de acest tip. Unele surse vorbesc însă de 2225, gata de luptă în iunie 1941²⁴. O salbă de peste 25 de mașini echivala cu focul a 201 tancuri românești. Monstrul de tip KV-1 (46 tone) nici nu se putea compara cu ceva din tabăra Axei. KV-2 avea un obuzier de 152 mm și putea nimici orice cazemată. Generalii germani au rămas uimiți de armele de 85 și 152, dar spionajul german nu știuse nimic despre pregătirile intensive ordonate de Stalin²⁵.

¹⁵ *Armata Română, 1941-1945*, p. 303.

¹⁶ I. H. Bagramean, *Așa a început războiul*, Editura Militară, București, 1974, p. 20.

¹⁷ *Istoria artileriei române*, p. 212. Insuficiența acestei arme a dus la dezastrul de la Stalingrad când valurile de T-34 nu au putut fi oprite.

¹⁸ C. Scafeș, I. Scafeș, H. Șerbănescu, *Tancul ușor Renault R-35*, în „Top Gun”, 2/1999, p. 57.

¹⁹ *Armata Română, 1941-1945*, p. 310. Erau dispuse pe autoblindate.

²⁰ I. H. Bagramean, *op. cit.*, p. 20.

²¹ C. Scafeș, I. Scafeș, H. Șerbănescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 57. S-au adoptat și tancuri sovietice ușoare, dar au fost înzestrate cu arme grele.

²² K. K. Rokossovski, *Datoria ostășească*, Editura Militară, București, 1982, p. 258. Arma era foarte bună și pentru sprijinul cu foc al unităților cu infanterie în atac deoarece avea o siluetă foarte joasă și se putea manevra ușor cu brațele.

²³ I. I. Iakubovski, *Pământul în flăcări*, Editura Militară, București, 1981, p. 245-246. Șenilele late îi permiteau să treacă prin noroaiele unde tancurile românești s-ar fi împotmolit. Spre deosebire de KV-1, T-34 era deosebit de simplu și implicit, ușor de întreținut pe câmpul de luptă. Motorul Diesel îl făcea mai puțin vulnerabil în fața incendiilor și toate armatele au adoptat ulterior ideea sovietică. Germanii au rămas la benzină, material scump din cauza lipsei de motoare.

²⁴ I. H. Bagramean, *op. cit.*, p. 70.

²⁵ Franz Halder, *Jurnal*, Editura Elit., p. 374. Comandantul german nici nu dorea să creadă în posibilitatea unor tancuri cu tunuri de 152, adică uitatul de istorici KV2.

Nici pe apă nu se stătea mai bine. România dispunea de 22 de nave militare, din care mai importante erau 4 distrugătoare și un submarin²⁶. Sovieticii au ripostat printr-o flotă cuprinzând 200.000 t nave de suprafață²⁷ și 57 de submarine²⁸. Toate vasele sovietice aveau armament mai puternic decât cele românești²⁹. Explicabil, dacă se ține cont că erau cuiasate, crucișătoare și distrugătoare lider. Și pe Dunăre se aflau forțe inamice importante (5 monitoare și 23 de canoniere blindate). Românii aveau 7 monitoare, dar cele sovietice dispuneau și de piese de 152 mm. Practic, Marea Neagră era la discreția flotei comuniste, care beneficia și de sprijinul aviației din Crimeea. Sovieticii erau peste tot superiori forțelor navale ale Axei, dacă se ținea cont că acestea erau prinse în lupte grele cu flota britanică³⁰.

Aviația a mai salvat pentru un timp forțele germano-române de la dezastru și asta numai în urma atacului prin surprindere din 22 iunie. Aviația română dispunea de 621 avioane operative (672 după alte surse)³¹. Eficiente erau în special aparatele de vânătoare Me-109, Hm 112 și IAR-80, dar erau prea puține. Din ordinul lui Stalin au fost concentrate în Basarabia și Bucovina și Transnistria, 2040 de aparate³². Alte avioane puteau să sosească din Crimeea. Bombardierele grele de tip TB-3 și TB-7 puteau să lovească orice țintă de pe teritoriul României. Puteau să transporte între 2 și 5 tone de bombe³³. Germania nu dispunea de bombardiere cu 4 motoare și chiar dacă nu fi dispus, folosirea lor ar fi fost extrem de limitată din cauza insuficienței carburantului. S-ar putea spune totuși că avioanele de fabricație germană erau superioare din punct de vedere tehnic. Afirmatia este într-o oarecare măsură corectă, dar acest aspect nu conta în tactica sovietică. Aviația trebuia să atace masiv aerodromurile și trupele inamice. Toate aparatele de vânătoare erau dotate cu lansatoare de rachete³⁴. Și în luptele aeriene se preconiza atacul în formații compacte și s-ar fi compensat astfel lipsa de îndemânare a piloților în luptele acrobatice. Aparatele I-16 Rata erau dotate cu 2 tunuri și două mitraliere și puteau să înfrunte orice aparat românesc³⁵. Dacă I-16 era un model depășit, înseamnă că românii nu aveau decât aparatele Me-109, He-112 și IAR-80 în categoria celor moderne. Sovieticii puteau fi mulțumiți cu orice rezultat aerian

²⁶ *Armata română în al doilea război mondial*, p. 42.

²⁷ G. Petre, Ion Bitoleanu, *Tradiții navale românești*, Editura Militară, București, 1991, p. 264.

²⁸ Petre Iancu, *Aventura submarinului*, Editura Albatros, București, 1984, p. 52. G. Petre, Ion Bitoleanu dau cifra de 47 de submarine (*op. cit.*, p. 264).

²⁹ Raportul de tunuri era de aproape 1 la 7 în favoarea sovieticilor; G. Petre, Ion Bitoleanu, *op. cit.*, p. 264. Tunul de 130 mm sovietic era net superior celor 120 de pe distrugătoarele românești.

³⁰ Germania dispunea de 166 vase militare și avea în construcție încă 67. Sovieticii dispuneau de 147 și se asamblau alte 78. (Ilie Manole, Ioan Damaschin, *Confruntări navale*, vol. 2, Editura Militară, București, 1988, p. 321. Kriegsmarina a pierdut însă multe unități până-n 1941. Doar în Norvegia s-au pierdut 19 nave, iar în mai 1941 a fost scufundat Bismark. Flota sovietică s-a întărit în schimb și avea în înzestrare 287 submarine la 22 iunie 1941 (P. Iancu, *op. cit.*, p. 52). Cele 121 de submarine din Marea Baltică ar fi paralizat grav traficul german dacă n-ar fi fost pierdute bazele din fostele state baltice.

³¹ V. Avram, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 29. I. Șuța amintește de 672 aparate (I. Șuța, *op. cit.*, p. 119). Nu toate aparatele erau însă disponibile de zbor la 22 iunie 1941. Doar 205 erau apte de luptă; (*Armata română în al doilea război mondial*, p. 41).

³² V. Avram, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 29. În armata română 1941-1945, se avansează cifra de 1270 de avioane (p. 19).

³³ V. Suvorov, *Ziua „M”*, Polirom, Iași, 1998, p. 21.

³⁴ Gheorghe Rado, *Polikarpov I 16 Rata*, în „Modelism internațional”, nr. 2/1993, p. 28.

³⁵ V. Suvorov, *Spărgătorul de gheață*, Polirom, Iași, 1995, p. 31.

dacă se ține cont că România ducea o lipsă cronică de avioane și piloți. Fabricile rusești introduceau deja pe front aparate performante din modelele Iak-1 și Mig-3³⁶. Pe traseul arctic soseau deja ajutoarele oferite de Marea Britanie. Stalin nu putea fi îngrijorat de slabele resurse românești. Luptele din 1941 au confirmat această teză. România a pierdut în Basarabia 58 de avioane³⁷ și alte 58 au dispărut în luptele pentru Odesa³⁸. Dacă se ține cont de cele avariate, defecte sau uzate moral și fizic, forțele aeriene române au fost scoase din luptă.

³⁶ I. H. Bagramean, *op. cit.*, p. 59. Mareșalul sovietic era însă supărat doar pe lipsa de experiență a piloților din cauza timpului scurt pentru instrucție. Nici cei români nu se familiarizaseră cu regulile războiului modern și cunoscutul pilot Dumitru Popescu și-a pierdut viața într-un accident în care s-a distrus un Me-109 (*Aviația română pe Frontul de Est și în apărarea teritoriului*, vol. I, Tehnoproduct, București, 1993, p. 17).

³⁷ *Armata Română, 1941-1945*, p. 23.

³⁸ Jipa Rotaru, *op. cit.*, p. 179/180. Pierderile mari s-au datorat în special artileriei antiaeriene deosebit de puternică. Stalin spunea că există muniție suficientă, dar Armata Roșie dispunea de puține piese (*Memorial de război*, Editura Politică, București, 1976, p. 171). Această lipsă se datora în special lungirii liniilor de comunicații și înmulțirii posibilelor ținte. Aeronautica română suferea de un deficit mare de personal navigant. Acesta era estimat la 1.108 în martie 1940 (*Aviația română*, p. 14). Un alt dezavantaj era datorat diversității mari a aparatelor, ceea ce pune probleme în ceea ce privește asigurarea cu piese de schimb. „Hurricane” și „Blenheim” erau britanice și deci nu exista posibilitatea înlocuirii pieselor sau aparatelor lovite.

DOCUMENTE MILITARE ROMÂNE ȘI GERMANE PRIVITOARE LA APORTUL ROMÂNIEI ÎN CAMPANIA DIN EST ÎN PRIMELE LUNI DE RĂZBOI

VASILE NOVAC*

La Arhiva Ministerului Apărării Naționale, există unele informații privitoare la contribuția Armatei Române la Campania din Est, din anii 1941-1942, la care ne vom opri mai la vale.

Prima serie de informații provine de la comandanții germani care se referă, fie la aportul unităților militare române care le-au fost direct subordonate, fie la alte unități sau mari unități cu care au cooperat.

La 31 septembrie 1941, generalul de armată von Schobert, comandantul Armatei a XI-a Germane, aducea felicitări Armatei a III-a Române, pentru meritele în eliberarea Bucovinei:

„Armata a III-a Română a curățit Bucovina de inamic și a cucerit Cernăuții, capitala provinciei. Forțe importante ale Armatei sunt gata a li se da alte însărcinări.

Exprim Armatei a III-a deplina mea recunoștință, precum și felicitările mele“¹.

Generalul Kortzfleisch, adresându-se comandantului Diviziei Blindate, care fusese sub ordinele sale, mulțumește pentru tot ceea ce a întreprins în această perioadă:

„Cu ocazia plecării Dvs. de sub ordinele Corpului meu, mă gândesc încă odată... la acțiunea Diviziei Dvs. în cadrul Corpului 11 Armată.

La forțarea pentru trecerea Prutului, la 2 VII, a luat parte artileria Regimentului Dvs.

Pe când Regimentul 203, a fost lovit, la 4 iulie seara, de un puternic atac de care la Brătușani, Regimentul Dvs. de Care a executat un contraatac și a degajat infanterie noastră.

La 5 iulie, a atacat o companie de care, sub comanda căpitanului Cătană, cu un succes strălucit, o poziție de ariergardă rusească, la est de Fântâna Albă.

La 6 iulie, Divizia a ajuns, după un marș foarte greu, în Regiunea Sud Moghilev, pentru ca în caz când acțiunea ar fi reușit, să treacă peste Nistru.

Pentru ajutorul neprețuit pe care frumoasa Dvs. trupă l-a adus, vă aduc mulțumirile mele adevărate și toată recunoștința mea, pentru succesul obținut de Divizia Dvs., în condițiuni atât de grele“².

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ *Arhivele Militare Române, General Radu Rosetti, fond Marele Cartier General, Secția 3-a, dos. nr. 3710/1941-1942, f. 35-36.*

Generalul de brigadă Sion primește, la 23 august 1941, o nouă telegramă de mulțumire din partea generalului Hansen, comandantul Corpului 54 German:

„Plecarea din cadrele C. 54 German a Diviziei, îmi dă prilejul să exprim cea mai bună mulțumire, cât și recunoștința mea, atât Domniei Voastre, domnule general, cât și trupeii din sub ordinele D-Voastre, pentru marile fapte de arme, ce ați realizat în zilele grele de luptă.

Înainte de toate, Vă felicit personal pe Dvs. pentru frumosul succes, cucerind Chișinăul, ceea ce înseamnă o deosebită pagină de glorie în istoricul Diviziei Dvs.

Sper că Divizia Dvs. va avea ocazia fericită să rezolve și alte misiuni, câștigând prin luptă, noi succese de arme”³.

Din *Jurnalul de Operații* al Armatei a III-a, rezultă că Führerul Germaniei, prin aghiotantul său personal, a trimis felicitări acestei armate. De asemenea, generalul Schobert a decorat cu „Crucea de Fier” pe „domnii:

General Petre Dumitrescu, comandantul Armatei a III-a;

General Avramescu Petre, comandantul Corpului Vânătorilor de Munte;

General Racoviță Mihai, comandantul Corpului de Cavalerie”⁴.

În anul 1941, unitățile Armatei Române au luat parte la următoarele bătălii, în cursul anului 1941:

„Armata III-a:

I. Bătălia Bucovinei, cuprinde luptele care s-au dat pentru cucerirea Bucovinei și curățirea Basarabiei de Nord (22 iunie - 9 iulie) și anume: Storojineț (3 iulie); Baineț (4 iulie); Terebencea (5 iulie); Chelemenți (9 iulie) etc.

II. Bătălia pentru străpungerea liniei fortificate „Stalin”, cuprinde luptele care s-au dat pentru forțarea Nistrului și străpungerea liniei fortificate „Stalin” (17 iulie - 20 iulie) și anume: Cozlov-Liașeveți (17-18 iulie); Honicăuți (19 iulie) etc.

III. Bătălia Bugului, cuprinde operațiunile de urmărire între Nistru și Bug (21 iulie - 12 august), cu luptele: Capanca-Chirsanovca (24-25 iulie); Virbovka-Obodovka (27-30 iulie); Conceba (2 august); Krivoje Oziera (5-6 august); Vradievka-Iabocrici (28-29 iulie) etc.”⁵.

IV. În Bătălia Niprului, s-au realizat următoarele operații: Marșul între Bug și Nipru (19-31 august); Defensiva de la Nipru (1-14 IX), cu luptele de la: Sablukovka-Fisch-Katascharovca (3-5 IX); Anastasievka Michailovka (8-9 IX); Trecerea Niprului și Marșul spre Est (15 IX-23 IX).

Bătălia de la Marea de Azov:

1. Defensiva de la Est de Nipru și de la nordul Mării de Azov (24 septembrie - 2 octombrie), cu luptele de la: Balki; Malaja-Belsjorka (24 septembrie - 3 octombrie); Vladimirovska; Ullianovska-Izvestia-Adamonicea-Ischer von Jestep.

2. Contraofensiva și urmărirea spre est (3-7 octombrie), cu luptele de la Molotschivaja (5-6 octombrie).

² *Ibidem*, f. 37.

³ *Ibidem*, f. 40.

⁴ *Ibidem*, f. 41.

⁵ *Ibidem*, f. 121.

3. Bătălia de încercuire și distrugere din nordul Mării de Azov (5-6 octombrie), cu luptele de la: Salyschiva-Oblitovschnaja (8-10 octombrie); Tsernigovka-Kirilovka (9-10 octombrie).

Bătălia din Crimeea, atunci în curs de executare, cuprindea operațiunile executate pentru cucerirea Crimeii, prin forțarea istmurilor: Solkova și Genicesc⁶.

Armata a IV-a:

I. Bătălia Prutului, (22 iunie-18 iulie) cuprinde toate operațiunile executate pentru forțarea Prutului, crearea și menținerea capetelor de pod: A. Bătălia din capul de pod de la Fălcui, cu luptele de la: Fălcui-Bogdănești (4-6 VII); D. Vulturului-Toceni (16 VII); Oancea-Cahul (22-29 VI); Epureni (6-8 VII); Gheltosu-Cania (17-19 VII); Tiganca (4-7 VII).

II. Bătălia di capul de pod de la Albița, cu luptele de la: Albița, Scopoșeni, Răsești etc. (4-6 VII)⁷.

Bătălia Corneștilor se referă la operațiunile întreprinse pentru cucerirea Masivului Cornești și a Basarabiei Centrale, cu următoarele lupte: Hâncești (6-13 VII); Orheiul-Hârtopol (16 VII); Lăpușna-Hâncești-Bozieni (7-9 VII); Chișinău (16 VII); Isnovăț-Tighina-Căușani (7-25 VII); Isacova-Mănăstirea Gurki (13-14 VII).

III. Bătălia din Sudul Basarabiei (22 VII-27 VII), cuprinde luptele desfășurate pentru curățirea Basarabiei de Sud și pentru apărarea Gurilor Dunării: Orac, Românești, Plahevka (22-25 VII); Sărata (23-24 VII); Akembet (26-27 VII); Chilia-Ceatalchiu-Isaccea (22 VI - 27 VII. C. 2 A.).

IV. Bătălia pentru trecerea Nistrului Inferior (2 - 9 VIII) se referă la luptele pentru curățirea malului de est al Nistrului Inferior și pentru lărgirea spațiului spre est: Sibca și Hut Temuș (3-5 VIII)⁸.

V. Bătălia Odesei cuprinde operațiunile Armatei a IV-a de la trecerea Nistrului până la cucerirea Odesei:

Faza I (9 VIII - 11 IX): 1. Apropierea de prima linie fortificată (3-22 VIII), cu următoarele lupte: Katarzi, Plosca, Vigoda, Karpova, Berezeni, Bielaevca; 2. Cucerirea primei linii fortificate și apropierea de linia a 2-a fortificată (23 VIII - 12 IX), cu următoarele lupte: Friedenthal, Krasn-Pereselenetz, Hutor-Dalnițki, Vacarjani, Poliovo, Gnibacovo, Oceteabr, Vajni, Pavlica, Kubanca, Gildendorf, Grigorievca, Fontanka.

Faza a II-a (12 IX - 16 X) - Străpungerea liniei fortificate și cucerirea Odesei (12 IX - 16X), cu următoarele lupte: Dalnic, Tatarca, Suhoi, Liman, Gniliokova, ocuparea Odesei.

Marile unități române care au luptat împreună cu Armata 11-a Germană:

1. Bătălia din Basarabia de Nord cuprinde forțarea Prutului de la Ungheni spre nord și operațiunile din Basarabia de Nord (22 VI - 16 VII), cu luptele de la: Scumpia (3 VII); Ciuluc (3-6 VII); Boroșeni (5-7 VII); Bălți (6-7 VII); Răuțel (6-8 VII); Florești (12-16 VII)⁹.

⁶ *Ibidem*, f. 122.

⁷ *Ibidem*, f. 122-123.

⁸ *Ibidem*, f. 123-124.

⁹ *Ibidem*, f. 124-125.

Un tabel prezintă data și localitățile unde marile unități au dat lupte importante, între 20 iunie și 16 octombrie 1941:

Marea Unitate	Localitatea unde a luptat	Data când a avut loc
Corp. 1 Arm.	Kogarlik	16-20 VIII
	Vakarjani	21 VIII - 8 IX
	Frantzesfeld-Marienthal Klein Liebenthal	9-19 IX
	Dalnik-Bolgarski	20-30 IX
	Polijova-Gniliacovo-Ancestovo	1-15 X
Corp. 2 Arm.	Odesa, intrarea în oraș	16 X
	În Dobrogea, Ceatalchioi	25-28 VI
	Isaccea	2-8 VI
Corp. 3 Arm.	Trecerea Dunării la Ismail și la Chilia Veche	20-27 VII
	Forțarea Prutului la Albița	4-7 VII
	Înaintarea spre Chișinău: Lăpușnua, Hâncești	8-9 VII
	Ivanovca Veche	14-15 VII
	Sutul Basarabiei: Românești - Cetatea Albă	17-25 VII
	Trecerea Nistrului - Vadul lui Vodă	26 VII - 3 VIII
	Înaintarea spre Odesa: Hut Temuș, Plosca, Carpova, Kogarlik	3-20 VIII
	Atacul spre Odesa: Vakarjani-Palijova	21 VIII - 16 X
	Dalnik - Dacina - Odesa	20 IX - 16 X
	Trecerea Prutului la Pd. Răzești	6 VII
Corp. 4 Arm.	Reducerea capului de pod Răut-Nistru	20-23 VII
	Apărare pe Nistru: Kamienca-Iagorlik	23 VII - 3 VIII
	Întorcerea cazematelor de pe Nistru la Iagorlik și forțarea trecerii la Duboșari-Vad Râscov	3-7 VIII
	Înaintarea spre Odesa: Katargi	8-18 VIII
	Limanul Kerjalski și Hagi Bei	28 VIII - 26 IX
	Atacul Odesei: Liman Suhoz și Uscat Odesa	2 X - 16 X
	Forțarea Prutului: Fălciu, Țiganca	4-18 VII
	Curățirea Sud. Basarabiei: Cetatea Albă	19-28 VII
	Trecerea Nistrului: Șipca	4-5 VIII
	Înaintarea spre Odesa: Katargi, Lozovaia, Severinovca	8-9 VIII
Corp. 5 Arm.	Încercuirea Odesei la nord-est	12 VIII - 16 X
	Atacul și intrarea în Odesa (A luat parte Numai la partea finală a Bătăliei de Odesa)	12-16 X
Corp. 6 Arm.	Demonstrații de trecerea Prutului la Cahul, Giurgiulești, Vadul lui Isac	28 VI - 22 VII
	Apărarea Nistrului și demonstrații de trecere la Cioburci-Palanca-Tiraspol	23 VII - 24 III
Corp. 11 Arm.	Apropierea de zona fortificată a Odesei: Friedenthal, Krasn	25 VIII - 22 X ¹⁰
	Pereselinet, Hutor, Dalnitzki	
	Ruperea fortificațiilor de la Odesa, Tătarca și Suhoi Liman	23 IX - 15 X
	Ocuparea Odesei	16 X.
	Pregătirea atacului Odesei: Kubanca	28 IX - 15 X
Div. 1 Inf.	Atacul Odesei: stația Dacinaia-Sofhoz, Koleacenko, Gniliakov	29 IX - 15 X
	Atacul Odesei și intrarea în Odesa	16 X.
	Lupta de la Hut Temuș	3-5 VIII
Div. 3 Inf.	Lupta de la Plosca	6-8 VIII
	Lupta de la Poniatoverka - Razdelnaia	9-10 VIII
	Atacul poziției Brilevka, Carporika, Vigoda, Dilnițkaia	11 VIII - 30 X
Div. 5 Inf.	Urmărirea în Basarabia: Orhei, Hârtopul	6-19 VII
	Curățirea cazematelor de la Gogani	5-7 VIII
	Atacul între Limanul Hagi Bei și Valea Sviniaia	19-22 VIII

¹⁰ Ibidem, f. 147-148.

	Atacul poziției Vigoda spre Gniliakovo	27 - 31 VIII
	Străpungerea fortificației de la Dalnic	14 X - 15 X
	Pătrunderea în Odesa	16 X
Div. 6 Inf.	Trecerea Prutului la Ripiceni-Moghilev	2-12 VII
	Curățirea orașului Moghilev	18-21 VII
	Lupta de la Zimlenca-Iobocrici	26-29 VII
	Lupta de la Balta Moșnegi	2-6 VIII
	Atacul de la Vashnii-Octiabr	16 VIII - 1 IX ¹¹
	Atacul poziției Dalnic, urmărirea la Odesa și Intrarea în Odesa	19 IX - 16 X
Div. 7 Inf. Cu	Apropierea de poziția fortificată a Odesei:	
Bohrinești A. 11	Atacul de la: Carpova, Brezeni, Octiabr	10-19 VIII
Văscăuți	Atacul poziției fortificate: Odesa-Vajni Dalnic	
Musenîța	Cota 79,3 - Dalnic.	2-19 IX
Climăuți	Atacul sud Tatarca	10-15 X
	Intrarea în Odesa	16 X
Div. 8 Inf.	Nu a raportat încă. S-a revenit pentru a trimite Darea de Seamă	
Div 10 Inf.	Execută 24 incursiuni pe frontul Galați- Canalul Musura	22 VI - 21 VII
	Trece Dunărea la Ismail și curăță	
	Sudul Basarabiei	22-27 VII
	Intră în garnizoana de pace	28 VII - 28 VIII
	Regimentele sunt aduse pe front și repartizate la alte mari unități	29 VIII - 10 IX
	Se întrunește Divizia și este introdusă să atace poziția fortificată de la Odesa: Tatarca-Suhai liman	11 X - 15 X.
	Intră în Odesa	16 X
Div. 11 Inf.	Manevrarea Masivului Pădurea Hâncești- Hâncești-Bozieni	7-9 VII
	Interceptarea căii ferate Basarabeasca-Tighina	14-17 VII
	Curățirea Sudului Basarabiei	18-24 VII
	Luptele pentru apropierea poziției fortificate a Odesei: Carpova, Novoselovca, Vigoda, Cota 71 ⁰	25 VII - 3 IX
	Străpungerea zonei fortificate Odesa: Ancestovo, Sovhoz	4 IX - 10 X
	Holodnaia, Balca, Andreev	
	Intrarea în Odesa	16 X
Div. 13 Inf.	Forțarea Prutului și trecerea la Sculeni	28 VI - 1 VII
	Lupte în interiorul Basarabiei: Ciulercul- Sărata Nouă-Singureni-Dubna-Stoicani	3-22 VII
	Lupte între Nistru și Bug: Bieloci, Koslitrucul, Goroba	24 VII - 17 VIII
	Lupte pentru încercuirea Odesei, la nord-est: Pavlinca, Kubanka, Gildendorf, Grigoriev	18 VIII - 15 X
	Urmărirea până la Odesa	16 X
Div. 14 Inf.	Nu s-a raportat încă...	
Div. 15 Inf.	Forțarea Prutului la Scopoșeni-Răsești	4-6 VII
	Lupta în interiorul Basarabiei: Lăpușna, Hâncești, Isnovăț, Tighina, Căușani	7-27 VII
	Trecerea Nistrului la Grigoriopol	27 VII - VIII
	Luptele de la Sibca, Hut. Temuș, Lazovaia	4 VIII - 1 IX
	Încercuirea de la n.-e. Odesei, cu luptele de la: Fontavca, Agro Kombinat, Valea Cernaia	2 IX- 12 X
Div. 18 Inf.	A intrat pe Frontul Odesei, în ultima operație, nu a dat lupte importante	8-15 X
	Urmărește spre Odesa și intrarea în oraș	16 X
Div 21 Inf.	Cucerirea capului de pod pe Prut la Oancea Cahul	22-29 VI
	Forțarea Prutului spre Epureni	6-10 VII
	Lărgirea capului de pod Cania-Chltosu	11-19 VII
	Curățirea Sudului Basarabiei	20 VII - 5 VIII
	Forțarea Nistrului la Cioburci, Coremaz, Palanca, în luptele Glinoe,	7-12 VIII

¹¹ Ibidem, f. 149.

	Korotnaje, Troițkoe, Iosska	
	Apropierea pentru atacul poziției fortificate de la Odesa: Bielaevca, Vacarjani, Krasn Pereselenet	13 VIII - 15 IX
	Ruperea poziției Dalniç	16-30 IX
	Restabilirea frontului rupt la Divizia Grăniceri	2-15 X
Divizia Gardă	Forțarea Prutului la Fălciu-Cania	4-18 VII
	Curățirea Sudului Basarabiei	19-27 VII
	Trecerea Nistrului la Purgoceni-Tașlăc	1-7 VIII
	Lupte pentru apropierea de poziția fortificată a Odesei: Bielaevca, Kagarlik, Hutor Petrovskie, Dubinovo, Leninthal	8 VIII - 10 IX
	Urmărirea spre Odesa	16 X
Div. Grăn.	Nu a trimis încă Darea de Seamă. În creion: Odesa, Românești, Platevca, Vacarjani, Dalniç	
Brig. I Fortif.	Idem	
Brig. II Fortif.	Demonstrații de trecere peste Prut la Oancea-Cahul	8-20 VII
	Trecerea Prutului spre Moscovei-Cuhei și Înaintarea spre s. Basarabiei	21 VII - 19 VII
	Transformarea în Comandamentul Etapelor	20 VIII - 30 IX
	Atacul spre limanurile Hagibei și Kujalnițki	2-15 X
	Urmărirea și intrarea în Odesa	16 X
Div. I Cav.	Nu a trimis Darea de Seamă... ¹²	
Brig. VII Cav.	Urmărirea în Sudul Basarabiei: Bestemac, Frumușica Ceche	13-26 VII
	Curățirea Sudului Basarabiei	27 VI - 31 VIII
	Urmărirea și curățirea Zonei sud Bielevca, Ovidiopol, Carolina, Gross Liebenthal	1-16 IX
	Trecerea Limanului Suhoi	4 X
	Siguranța Litoralului Maritim Gross Liebenthal	5-15 X
	Curățirea orașului Odesa, în partea de sud	16 X
	Brig. IX-a Cav. Nu a trimis Darea de Seamă... ¹³	

În continuare, se prezintă bătăliile la care a participat Divizia Blindată, sub ordinele comandamentelor germane:

Cine a participat	Bătălia	Lupta	Data	Obs.
Reg. I Art. Moto F	Forțarea Prutului între Movila Ruptă și sud Ștefănești	Pătrăușeni Păscăuți Mălăcești	2 VII	La disp. Div. 22 Germ.
Div. R. I Care de Luptă R. I A. U.	Brătușeni	Brătușeni Moșeni	4 VII 4 VII	+1 Bat C- L.
R. I C. L+	Porcova		5 VII	+1 CP. C
Gr. Cercetare				+1 CP. Moto
Div. Gr. Cercetare	Surprinderea trecerii peste Nistru la Moghilev			
R. I Art. M.		Otaci	6, 7, 8 VII	
Cp. I A. A.				
Cp. I A. C				
Divizia	Cercetare spre Soroca	Visokani Kotovo	10 VII 15 VII	
Gr. Cercetare		Logănești		
Divizia	Chișinău	Pașcani Drâslăceni		
		Grătești	15 VII	
Divizia	Chișinău	Odaia lui Manoil		

¹² Ibidem, f. 152.

¹³ Ibidem, f. 153.

		Mihai Viteazul Poșta Veche Dealul Roșcanului Chișinău	16 VII 16 VII
Gr. Cercetare	Urmărirea spre Tighina Ciopleni, Budești, Mereni		
Divizia	Chirca		17 VII
	Gr. Cercetare	Speia	20 VII
Bat. - Pion. Moto și III/R. I A. M.	Forțarea Nistrului în Vadul lui Vodă și Zona Criuleni- Vadul lui Vodă	Delacheu	26 la 28 VII ¹⁴

Corpul 4 Armată, pe timpul când a servit sub ordinele Armatei a XI-a Germane, a participat la numeroase bătălii și lupte, după cum urmează:

Faze de operațiuni principale organizate și conduse de C. 4 A.	Locul bătăliilor sau luptelor importante în interiorul fiecărei faze	Data la care a avut
Apărarea Prutului între Movila Ruptă și Comarna, între 20-26 iunie 1941, având sub ordine D. 8, 14 și Bg. VI Cav.	Luptele din capul de pod Bădărăi, date de Bg. VI Cav. și D. 8	23-26 VI 1941
Acoperirea stângii Armatei a XI-a Germane pe timpul trecerii acesteia peste Prut (De la 30 VI - 6 VII 1941), având sub ordine Div. 6 și Bg - II Mixtă Munte	Luptele din capul de pod Sculeni Luptele de la Ungheni Luptele de la Rădăuți-Milac-Ripiceni- Corpaci-Movila Ruptă date de Div. 6 (incursiuni și demonstrații de trecere)	24-26 VI 23-26 VI
Trecerea Prutului și mișcarea spre Moghilev, între 6-13 VII.	Incursiunile de la Mihaileni și Herța, executate de Bg. II Mixtă Munte	1-6 VII 1941
S-a dispus numai de Div. 6	Nu au fost lupte importante	2 VII 1941
Reducerea capului de pod inamic între Răut și Nistru, cu Div. 8 și 14, între 20- 23 VII 1941	Luptele de la Domulgeni și Girtop (Hârtop) date de D. 14 Luptele de la Văscăuți și Vertejani date de D. 8 Luptele din Masivul Păduros, nord și sud Bol. Kotinzany date de D. 14	20 VII 20 VII
	Luptele de la Kobălea Luptele din Regiunea Cusmirca, Vadul Rascov date de D. 8 Luptele de la Jekimovcy-Rezeni și Masivul Păduros s-v Rezeni date de D. 14	21-22 VII Idem 22-24 VII
Apărarea Nistrului între Kamicenka și Iagorlik de la 24 VII - 3 aug. 1941, având sub ordine D. 8, 14 și 5	În această perioadă s-au făcut incursiuni zilnice... în punctele Răbnița (D. 14), Socharna, Tipova și Jora (D. 5) De asemenea D. 8 a executat incursiuni la Tarasova și o trecere în forță la Rașcov, creându-se un cap de pod. Cu acest prilej s- au dat următoarele lupte: - La Rașcov - La Alexievca - La Bielici	26 VII 30 VII 25 VII -1 VIII 1941 24 VII 26 VII 1-2 VIII

¹⁴ Ibidem, f. 155.

Întoarcerea și curățirea succesivă de la nord la sud a cazemateilor de pe malul de est al Nistrului până în Regiunea Iagarlik, între 3-7 aug.

Cu aceleași mari unități, mai puțin D. 5

Marșul către Câmpul de bătălie de la Odesa, între 8-18 VIII.

D. 8, 14 și 5.

La data de 16 VIII, C. 4 A a intrat în subordinea A. a IV-a Române

Luptele de la:

Rașcov

Bieleci

Stroinți

Ecaterinovca Bol. Malkiș

Ribnița

Date de D. 8

Nu au fost lupte importante

3-5 VIII 1941

Tabelul este semnat de către colonelul I. Cretzulescu, șeful de Stat Major al Corpului 4 Armată și de către șeful Biroului 3, căpitanul E. Ciornei¹⁵.

Un alt tabel înfățișează principalele lupte la care a luat parte Divizia 5-a infanterie, pe timpul când a fost sub ordinele Corpului 54 Armată German:

Luptele la care a participat	Data	Observațiuni
Zgârdești și Mândrești	9 și 10 iulie	În Basarabia
Isacova (Cota 236)-Pd. Moruzeni și Mănăstirea Gurchi	13 și 14 iulie	În Basarabia
Zahaicana-Hârtoptul Mare și Movila Spânzuraților	17, 18 și 19 iulie	În Basarabia
Ohrincea și Criuleni	20 iulie 1941	În Basarabia
Divizia sprijină cu focul a 4 divizioane artilerie forțarea Nistrului de către C. 54 A. German, la Dubosari	25 și 26 iulie	
Luptele de la Cota 201-Feodorovca (Transnistria) și stabilirea legăturii la Ocnacu C. 30 A. German	6 și 7 august	Transnistria

Tabelul este semnat de către generalul Gh. Gheorghiu, comandantul Diviziei a 5-a Infanterie, și de către locotenent colonelul C. Marțian, șeful de Stat major al Diviziei¹⁶.

Marele Cartier General, prin Secția Operațiilor, întocmește o dare de seamă asupra „operațiunilor Armatei Române în Războiul de Reîntregire pe Frontul de Est 1941 22 VI- 20 VIII”.

În concepția semnatărilor, Războiul a avut două faze:

„Faza I-a. Perioada defensivă din iarna 1940/1941 până la începerea Războiului”. După cedarea unor teritorii din vara anului 1940 de către România, U. R. S. S. se pregătea de o nouă agresiune, ceea ce a determinat conducerea Armatei Române să se pregătească pentru un război defensiv.

Armata a IV-a, cu trei brigăzi de munte, trei brigăzi de cavalerie și 11 divizii de infanterie „a primit misiunea ca, în cazul unui atac din partea U. R. S. S., să apere Moldova, rezistând inițial pe frontul: Obcina Mare-Solca-Cacica-Suceava-Masivul Hârlău-Strunga-Dealul Mare-înălțimile sud Iași-Prutul”¹⁷.

¹⁵ Ibidem, f. 156-157.

¹⁶ Ibidem, f. 160.

¹⁷ Ibidem, f. 163-164.

În iarna anului 1940/1941, s-a continuat pregătirea defensivei, din cauza acțiunilor agresive ale Uniunii Sovietice, care a ocupat ostroavele din Brațul Chiliei, în primele lunii ale iernii. S-au continuat lucrările de fortificații pe Prut¹⁸.

La 18 iunie, Adolf Hitler a comunicat, în scris generalului Ioan Antonescu că dată fiind atitudinea agresivă a U. R. S. S., Germania va fi silită să intre în război, pentru a înlătura pericolul bolșevic. Comandamentul Superior al Armatei a XI-a Germane era socotit de Führer ca „un fel de Stat Major de lucru al Cartierului General al domnului general Antonescu“, care să elaboreze ordinele pe care le va semna generalul Antonescu. „Misiunea inițială a forțelor aliate din România este de a apăra teritoriul român în contra invaziei forțelor ruse.

Se vor exploata ocazii favorabile pentru a realiza capete de pod la est de Prut, care să ușureze ulterior trecerea la atac.

În momentul când inamicul își va retrage forțele din fața granițelor românești, armata aliată va urmări pe inamic, împiedecându-l să se retragă peste Nistru¹⁹.

La 19 iunie, se ordonă ca toate marile unități din subordinea Armatei a III-a Române să treacă sub ordinele Armatei a XI-a Germane, condusă de von Schobert. Ulterior a mai fost trecută sub comanda Armatei a XI-a Germane și Divizia 5-a de la Armata a IV-a Română, Divizia 13 și Divizia Blindată care fuseseră la dispoziția Marelui Cartier General Român. În acest fel, sub comandă germană, se găseau: trei brigăzi de cavalerie, trei brigăzi de munte, șase divizii de infanterie și o brigadă blindată, în timp ce Armata IV-a dispunea pentru operațiunile din Basarabia de cinci mari unități române: Divizia 15, Divizia de Gardă, Div. 35, 21 și I Grăniceri²⁰.

Faza II-a cuprinde „Operațiunile de la începerea Războiului (22 VI) până la ocuparea Bucovinei și Basarabiei“²¹.

La 21 iunie, Armata IV-a primește ordin să rămână în defensivă, dar să aibă o atitudine agresivă, „în care scop va pregăti următoarele operațiuni:

- a). Acțiuni de bombardament de artilerie asupra obiectivelor inamice;
- b). Incursiuni în punctele favorabile de trecerea Prutului, pentru a captura prizonieri și a identifica forțele inamice.

Dispozițiuni similare s-au prescris și Corpului 2 Armată²².

Aviației i s-a ordonat să treacă frontiera, la 22 iunie, ora 4 dimineața.

„Potrivit dispozițiunilor menționate mai sus, între 22 iunie și 2 iulie, a urmat o perioadă în care s-au executat zilnic bombardamente de artilerie și incursiuni pe frontiera Bucovinei, Prut și Dunărea Maritimă.

Incursiunile au avut drept rezultat cucerirea unor mici capete de pod peste Prut, la: Cotu Morii, Albița, Răzești, Fălcui, Bogdănești și Oancea, dar care, în general, nu au fost menținute, din cauza reacțiunilor puternice din partea inamicului²³.

La 25 iunie, Comandamentul Armatei a XI-a Germane trimite Marelui Cartier General Român Ordinul de Operații nr. 0129, pentru executarea ipotezei „München“. Ipoteza aceasta era pentru cazul în care forțele armate sovietice vor duce lupte de

¹⁸ *Ibidem*, f. 164.

¹⁹ *Ibidem*, f. 164-167.

²⁰ *Ibidem*, f. 167-168.

²¹ *Ibidem*, f. 169.

²² *Ibidem*, f. 169.

²³ *Ibidem*.

apărare pe Prut, nu se vor retrage fără luptă. Atacul trebuia să înceapă în ziua de 2 iulie²⁴.

Armata a III-a a început ofensiva, la 3 iulie, pe direcția Cernăuți, iar ulterior spre Hotin, ocupând Bucovina, până la 6 iulie. Ulterior, s-a îndreptat pe lângă Nistru, spre regiunea de nord a Basarabiei, între Wijniewo-Voloscovo, pentru a acoperi flancul stâng al Armatei a XI-a. Operațiunea s-a încheiat la 12 iulie.

Armata IV-a începe ofensiva la 5 iulie, în baza Ordinului de Operații nr. 36 din 28 iunie care cuprindea:

„Grosul forțelor armate va trece în Regiunea Albița și va înainta în direcția Chișinău-Duboșari, având flancgarda pe direcția: Nisporeni-Călărași-Rezina, ce va face și legătura între cele două armate.

Un grup de divizii va trece Prutul în Regiunea Fălciu și va înainta în direcția Tighina, cu flancgardă puternică spre Tarutino, pentru a curăți Sudul Basarabiei, împreună cu Corpul 2 Armată.

Regruparea forțelor de îndată, înlocuindu-se pe Prut Div. 21 și 1 Grăniceri cu Reg. 17 Inf. și B. M. D.-urile ce are la dispoziție. Armata a trecut la atac fără ca Divizia 1 Grăniceri, care intra în Gruparea principală de Atac de la Albița să fi putut ajunge în dispozitiv, rămânând în Regiunea Fălciu.

Atacul Armatei s-a izbit, de la început, de greutăți mari de teren, anotimp, comunicații și de un inamic perfect dotat cu mijloace moderne ofensive și autovehicule pentru deplasare pe diferitele părți ale frontului. Din această cauză, atacul nu a putut progresa, iar capetele de pod realizate au fost continuu și puternic contraatacate²⁵.

După eșecurile Diviziei 35 Infanterie, Brigăzii VII Cavalerie și Regimentului 5 Grăniceri, Armata IV-a a reușit, la 10 iulie, să ocupe linia: vest Călărași-Pd. Leu-Lăpușna-Cărpineni Epurenii-D. Țiganca-Platoul Cania. Pentru a obliga inamicul să se retragă din fața Armatei a IV-a, Comandamentul German al Armatei a XI-a a ordonat Corpului 54 Armată German și Brigăzii Blindate Române să atace în direcția Chișinău-Orhei.

La 12 iulie; Marele Cartier General ordonă:

„Dreapta Armatei XI-a Germane și stânga Armatei a IV-a vor începe ofensiva pentru cucerirea Masivului Cornești-Orhei-Chișinău;

Corpul 54 Armată atacă pe direcția: Zagaicani-Chișinău;

Divizia 72 Germană și 5 Română pe direcția: Boldurești-Vorniceni;

Armata IV-a va începe atacul cu stânga (C. 3 A.), la 14 iulie, pe direcția: Lăpușna-Ialoveni, iar C. 5 A. va păstra inițial capul de pod cucerit.

6. Ofensiva se desfășoară conform planului și după lupte crâncene, Masivul Cornești și Chișinău sunt cucerite.

La data de 13 iulie, Armata III-a a ajuns pe Nistru, între Neprotova și Voloșcova, unde a început regrouparea în vederea forțării Nistrului, primind în subordine Grupul de Cavalerie.

Armata XI-a, cu Corpurile 11 și 30 Armată, pe Nistru, afară de aripa dreaptă...

²⁴ *Ibidem*, f. 170.

²⁵ *Ibidem*, 171-172.

Iar C 54 A. în atac pe direcția Chișinău, pentru degajarea Armatei a IV-a Române, stăpânind linia: Orhei-Bravicieni-Dașcova-Sibisca-Călărași Târg²⁶.

Faza III-a cuprinde Operațiunile pentru trecerea Nistrului și urmărirea până la Bug.

Ordinul nr. 3340/13 iulie al Comandamentului Armatei a XI-a Germane, pentru atacul peste Nistru și străpungerea liniei fortificate „Stalin” cuprinde următoarele elemente:

1. Inamicul a fost aruncat peste Nistru, cu excepția Sudului Basarabiei, unde mai are încă unități mobile;

Grupul de Armate Sud intenționează să nimicească cât mai multe forțe inamice la vest de Nistru. În acest scop, dorește distrugerea forțelor sovietice din Regiunea Viniza și să taie retragerea lor peste Nipru, prin unități rapide.

Armata XI-a trebuie să forțeze Nistrul între Coslov-Soroca, trecând peste linia „Stalin” în direcți generală Krijișopol și va ajunge cât mai repede pe Bug, în Regiunea Gubnik.

„Atacul se va desfășura în timp astfel:

- La 16 VII ora 3⁴⁵, Armata III-a Română cu Corpul de Cavalerie și Corpul de Munte și C. 11 A. German;

- Armata III-a va forța Nistrul la Ljaschowzi, ocupând stânga C. 11 A.

- C. 11 A. forțează Nistrul cu efortul în Regiune Ungra, apoi continuă efortul în direcția generală Borovca.

- La 17 VII, C. 30 A. atacă prin concentrarea forțelor în direcția generală Katschkowka.

- C. 54 A. rămâne în contact cu inamicul, aruncându-l peste Chișinău spre sud.

- Armata IV-a Română... trebuie să reia ofensiva, la 14 iulie, numai cu stânga; centul și dreapta, deocamdată rămân pe loc.

În acest scop, Corpul 3 Armată atacă pe direcția generală Albița-Tighina, iar C. 5 A. și C. 11 A. vor apăra capetele de pod și pozițiile pe care se găsesc.

2. După regrouparea dispozitivului în vederea atacului, ofensiva se dezlănțuie;

- Cu Armata XI-a și Armata III-a, la 17 iulie (atacul a fost amânat cu o zi);

- Cu Armata IV-a, la 14 iulie, pentru operațiunile de curățirea Basarabiei de Sud.

Încercarea C. 2 A. de a forța Dunărea, în Regiunea Tulcea-Ismail nu a putut reuși din cauza reacțiunilor puternice ale inamicului, care a dominat tot timpul, cu focul artileriei și al navelor de război, Brațul Chilia.

Armata IV-a continuă ofensiva conform planului stabilit și ajunge cu stânga pe direcția: Rusești-Fundul Galben-Hăncești-I. G. Duca-Farladani.

Inamicul, începând o mișcare de retragere mai amplă, Corpul 5 Armată este împins în ziua de 16 VII pe direcția: Comrat-Românești, iar Brigada VII-a Cavalerie este destinată să curețe elementele inamice rămase în zona Tomai²⁷.

Comandamentul de Căpetenie Român, la 17 iulie, dă Ordinul de Operații nr. 23, care prevedea, în esență:

„Forțele româno-germane se regroupează, după cum urmează:

²⁶ Ibidem, f. 173.

²⁷ Ibidem, f. 174.

a) Frontul de Nord sub ordinele domnului general Oberst Ritter v. Schobert, dispunând de Armata III-a Română, Corpul Munte cu Brig. 1, 2 și 4, Corpul de Cavalerie cu Brig. 5, 6 și 8 Cavaleie, Armata XI-a Germană în compunerea căreia intră și diviziile române: 6, 8, 13, 4, Brigada Blindată (ulterior) și C. 4 A.

b) Frontul de Sud sub ordinele directe ale Comandamentului de Căpetenie Român, dispunând de: Grupul de divizii General Mattenklot (Diviziile 5, 15 Române și Brig. Blindată) care va continua înaintarea spre sud, în direcția generală: Chișinău-Zaim, pentru a ajunge în Zona: Tighina-Zaim-Taraclia. Brigada Blindată va opera la extrema stângă, de-a lungul Nistrului, pentru a tăia retragerea inamicului.

Armata IV-a Română, cu Corpul 3 Armată, Diviziile: 11, 35 și 1 Grăniceri, va continua atacul în direcția: Sărata Galbenă-Românești, iar C. 5 A., cu Diviziile: 21, Gardă și Reg. 17 Inf., va ataca în direcția Comrat.

În zilele următoare, după lupte date cu ariergărzile inamice a căror rezistență este în descreștere, se trece la urmărire, ajungându-se pe Nistru, cu majoritatea forțelor, la 24 iulie, Armata trecând într-un dispozitiv de apărare.

La operațiunile de curățire din Sudul Basarabiei, au participat și Divizia 10 și Detașamentul Maritim din C. 2 A... Aceste unități au trecut Dunărea, la Ismail și Chilia, curățind colțul sudestic al Basarabiei..

C. 2 A., cu restul forțelor, a rămas în Dobrogea, pentru paza litoralului maritim și podului Cernavodă-Fetești²⁸.

Faza a IV-a cuprinde:

„Forțarea Nistrului de către Armata IV-a și urmărirea, cu Armata III-a, a inamicului între Nistru și Bug.

Operațiunile Armatei a IV-a asupra Odesei și operațiunile Armatei a III-a, între Bug și Nipru“.

Conform unui ordin al Comandamentului de Căpetenie Român, din 25 iulie, cu nr. 589, se preconiza:

Armata XI-a Germană va înainta în Ucraina, ajungând cu Corpul de Munte Român, la 80 de km. est de Soroca, iar celelalte forțe în Regiunea Balta;

Corpul 54 Armată German a trecut Nistrul, la Dubăsari;

Armata IV-a a ajuns pe Nistru, la Liman, se va regrupea și va continua operațiile, pe direcția: Tighina-Razdelnaia;

Trecerea Nistrului se va executa, prin surprindere, pe 29 sau pe 30 iulie.

Armata IV-a decide forțarea Nistrului:

Cu Corpul 11 Armată în Zona Tighina, atacând pe direcția: Tighina-Razdelnaia;

Corpul 3 Armată va forța Nistrul, în Zona Slobozia-Lacul Cuciurgov;

Corpul 5 Armată va trece Nistrul, la nord de Liman, în zona: Mayaky-Palanca-Tudora, atacând în direcția Odesa;

Grupul Rapid (Divizia Blindată, Brig I și IX Cavalerie), grupându-se în regiunea Țânțăreni, Băcioiu, Rezeni, trece Nistrul în spatele Corpului 11 Armată sau mai la nord.

Toate pregătirile de trecere vor fi gata până la 31 iulie.

La 30 iulie, prin ordinul nr. 35, Ioan Antonescu comunica:

²⁸ *Ibidem*, f. 174-176.

„Armata III-a Română și XI-a Germană vor acționa în cadrul Grupului de Armată Kleist.

Corpul 54 German (Div. 50, 72, 73) intră sub ordinele Marelui Cartier General Român.

Misiunea C. 54 German și Armatei a IV-a este să distrugă forțele inamice care operează între Bugul inferior și Nistrul Inferior... Începerea acțiunii, la 1-2 august...

Să se reorganizeze Comandamentul și anume:

Armata IV-a, cu C. 3 și 5 A. (Div. Gardă, Grăniceri, 21, 35, 11. 10, Bg. VII Cav.);

Armata Hansen, cu C. 54 German (Div. 3, 7, 15 și Blindată);

Brig. II și IX Cav., la dispoziția M. C. G.²⁹.

În baza acestui ordin, Marele Cartier General dă Directiva Operativă nr. 30, care cuprindea următoarele misiuni:

Corpul 54 Armată German va progresa spre est, în direcția: Pawlowka-Rewova, având ca prim obiectiv Zabariwka.

Armata IV-a va trece Nistrul, între Tighina și Vadul lui Vodă.

Forțarea Nistrului s-a făcut astfel:

Corpul 5 Armată a trecut Nistrul, la 31 iulie, cu Diviziile 15 și 3, în regiunea Delachev-Butor. Corpul 3 Armată urmează Corpul 5 Armată, pornind în direcția generală Odesa. Rezistența inamicului e din ce în ce mai puternică, reușind să oprească C. 3. A., pe linia: Jeremievca-Mihailovca-Kol. Mannheim.

Corpul 11 Armată nu a executat nici o operație, până la 4 august, când începe fixarea prin foc a inamicului pe malul Nistrului;

Armata III-a Română și Armata XI-a Germană, după forțarea Nistrului și atacul liniei fortificate „Stalin”, trece, la 21 iulie, la exploatare. Inamicul e urmărit timp de 21 de zile.

„Armata a parcurs peste 1000 de km., a susținut două bătălii mari și 6 lupte, în afara luptelor mici zilnice.

Linia de comunicații a Armatei a fost schimbată de 5 ori, 60% din mașini au fost scoase din serviciu, hrana, munițiile și carburanții au lipsit foarte adeseori (s. n.- V. N.).

La 1 august, Corpul de Munte a atins Bugul, cu Brig. II Mixtă Munte, la Osievca-Lugovoie, iar Corpul de Cavalerie stăpânea zona Savran, iar la 5 august, armata primește misiunea să curețe Regiunea Krawojw Ozero-Wosnessensk (pe Bug), unde va trebui să creeze capete de pod.

La 10 august, Armata XI-a Germană dă Ordinul 3554, pentru continuarea urmăririi cu toate forțele, până la Bug, și să înceapă pregătirile de trecerea Bugului.

Armata XI-a intenționează să treacă fluviul în Sectorul Trojiskoje-Alexandrevka.

Nu se prevede trecerea Bugului de către trupele române³⁰.

Marele Cartier General Român, la 8 august, prin Directiva Operativă nr. 31, arată că Divizia 16 Blindată Germană a ajuns la Bug și a creat un cap de pod peste râu, la Nowstantmowka și Vozniesjensk. Armata XI-a Germană și Armata III-a Română

²⁹ Ibidem, f. 177-179.

³⁰ Ibidem, f. 179-181.

vor urmări inamicul spre sud-est, iar Corpul 54 German va înainta spre Bierezowka. Armata IV-a va urmări și bate inamicul de pe Nistrul Inferior și Limanul Tiligulsky și să cucerească cât mai repede Odesa.

Corpul 5 Armată (Div. 15, Brigada Blindată și Bg. I Cav.) va ataca pe direcția: Katarzi-Buzinowka-Bol. Bujalik) și apoi spre sud, spre a tăia comunicațiile inamicului spre est și nord-est de Odesa.

Corpul 3 Armată (Div. 7, Gardă și 3) va înainta pe direcția: Ploskaya-Razdelnaia-Odesa.

Pe direcția Razdelnaia-Odesa, inamicul opune rezistență din ce în ce mai puternică., în fortificații semipermanente, cu trupe dotate cu artilerie de toate calibrele, cu contraatacuri permanente, încetinind mișcarea Armatei a IV-a. Aviația inamică acționat foarte violent, mai ales în Regiunea de Vest dintre Limanul Kajalnik și Limanul Nistrului.

La 12 august, Corpul 3 Armată este oprit pe aliniamentul: Vosniejevca-Vigoda-Valjanowka

Corpul 5 Armată și Corpul 11 Armată fac progrese insignifiante. În perioada următoare, s-a înaintat cu câte 2-3 km pe zi³¹.

La 14 august, Adolf Hitler solicită lui Ioan Antonescu ca, la luptele de la est de Nipru să participe și: Corpul de Cavalerie, Corpul de Munte și Brigada Blindată. Conducătorul Statului Român este de acord, comunicând, la 21 august, generalului feldmareșal von Runstet, comandantul Grupului de Armate Sud, măsurile luate, încă de la 19 august:

„Corpul de Cavalerie și de Munte stau la dispoziție, pentru continuarea operațiunilor la est de Nipru, având nevoie de 8 zile pentru refacere.

Ulterior, să participe numai Corpul de Cavalerie și Brigada, iar Corpul de Munte să nu mai fie trecut la est de Nipru, ci păstrat pentru ocuparea teritoriului de la vest de Nipru.

Se arată ca Marele Cartier General nu mai dispune de mijloacele necesare de transport pentru aprovizionarea Armatei a III-a.

Se cere înapoierea Diviziilor 6 și 13, precum și Artileria Grea, care a operat sub ordinele Armatei a XI-a Germane.

La data actuală, forțele române de pe Frontul de est se găsesc în următoarea situație:

A. Armata III-a, sub ordinele Armatei XI-a Germane cu:

Corpul de Cavalerie în Zona Marjinskoje-Leontijewka-Ivanovka.

Corpul de Munte pe Nipru, la dreapta, între Gavrilovka și Wostendorf.

B. Armata IV-a în continuarea atacului spre capul de pod Odesa, „astfel:

- Corpul 5 Armată (Brig. I Cav., Div. 13, 15, Brig. IX Cav.) pe linia: Povurn Razv-Gildendorf - până la Mare, fiind călare pe c. f. Vajnesjensk-Odesa, atacând Odesa, pe la est.

- Corpul 4 Armată (Div. 11, 5 și 2 B. M. D.) la nord de c. f. Razdelnaia Odesa și la vest de satul Gnialicovo.

³¹ *Ibidem*, f. 181-182.

- Corpul 3 Armată (Div. 3, 7, 6), la sud de c. f. Razdelnaia-Odesa și la sudvest de satul Gnialicovo. Ambele corpuri de armată călare pe c. f., atacând Odesa, de la vest.

- Corpul 1 Armată (Detașamentul Soare, Div. Grăniceri) pe satul Vacarajani, atacând călare pe șoseaua Vacarajani-Odesa.

- Corpul 11 Armată (Div. 8, 14, Gardă, 21) pe linia: Hator-Dalnițski Razv-Cota 63,1, atacând în direcția satului Dalnic, călare pe șoseaua Friedenthal-Odesa.

- Brigada VII Cavalerie și un detașament, la sud, în Zona: Iosefstal-Frantzfeld, făcând siguranța Armatei spre sud.

C. Corpul 2 Armată, în Dobrogea, în executarea misiunii sale de apărarea litoralului și Podului Cernavodă³².

La 2 septembrie, situația militară pe Frontul de Est era următoarea:

I. Corpul 5 Armată era în apărare pe o linie: 1,5 km vest Fontanca-Ferma Model - 1 km sud Gildendorf. La ora 10, inamicul a recucerit Sovhozul Ilcevca.

II. Corpul 4 Armată a curățit calea ferată și a înaintat doar câteva sute de metri, datorită ripostei hotărâte a inamicului.

III. Corpul 3 Armată.

Divizia 3-a a ajuns în Zona Balșaiia-Blinitzkaia și Kobacenko. Stânga Diviziei a fost periclitată de focurile puternice primite de la Kabacenco și Sovhozul de la sudvest de Gniliacevo. Și-a îndreptat eforturile spre nord, deoarece dreapta Diviziei a l1-a nu a înaintat de loc.

Divizia 7-a a luat în stăpânire pe Zona: Cota 70,3, Cota 79,5 și nord-est Vacarajani. Inamicul a bombardat puternic pozițiile Diviziilor 7 și 3 Infanterie.

IV. Corpul 1 Armată.

Detașamentul Soare a împins dreapta și stânga, la nord, vest și sud de Vacarajani, stăpânind Cota 84,3.

Divizia 1 Grăniceri a atins pantele Văii Hutor Dalnitzki, Cota 63,9, oprindu-se la ordinul armatei.

Divizia 21 se deplasează în Zona: Friedenthal-Peterstahl.

Divizia 6-a se deplasează în zona: Carstal Seramercova

V. Corpul 11 Armată.

Inamicul a contraatacat Divizia 8-a, care a avut pierderi foarte grele, armamentul automat fiind deservit doar de către ofițeri.

Divizia 14-a, la ora 15,40 este puternic atacată de front și de flancuri, artileria fiind pusă în mare pericol.

Regimentul 6 „Mihai Viteazul“ are ordin să păstreze crestele: 68,3; 67,5 și 80, precum și să curețe terenul acestei zone.

Divizia 14-a a respins contraatacul inamic, salvându-se artileria, fiindcă servanții tunurilor „s-au luptat cu arme, grenade și hârlețe... Artileriștii s-au bătut frumos și n-au pierdut nici o piesă“³³.

Divizia de Gardă a restabilit situația, cu ajutorul a două batalioane din Regimentul „Mihai Viteazul“ și o companie de care de luptă din Sectorul Diviziei a 8-a.

³² Ibidem, f. 182-183.

³³ Ibidem, f. 191-193.

În continuare, se prevede ca Armata IV-a să continue atacul doar cu Corpul I Armată, Corpul 3 Armată și Corpul 4 Armată³⁴.

Într-un Proiect de Comunicat, din 19 ianuarie 1942, al Marelui Stat Major al Armatei Secția Operațiilor se insera:

Trupele române din Crimeea au concurat, cu succes, la acțiunea întreprinsă de forțele germane împotriva inamicului debarcat la Feodosia...

Numai în fața unei M. U. române, inamicul a lăsat pe teren: 400 morți, 16 care de luptă și a pierdut 700 de prizonieri³⁵.

„Geneza Bătăliei de la Odesa“.

Armata IV-a, la 7 august 1941, era în următoarea situație:

Diviziile: 3, 7, 15, Gardă și Blindată trecuseră Nistrul;

Corpul 5 Armată, cu Divizia 15 și Blindată se aflau în Zona Katargi;

Corpul 3 Armată, cu Diviziile: 3, 7 și Gardă erau pe linia: Mihaevca, nord Grebinski, nord Tiraspolski;

Incursiunile Diviziei a 11-a la est de Nistru nu găsesc inamicul;

Corpul 11 Armată începe trecerea Nistrului;

Divizia 16 Blindată, la stânga Armatei a IV-a, ajunge la Vosnijensk, iar Corpul 54 German, la Berezowka.

Armata IV-a Română primește misiunea să bată inamicul, între Nistrul Inferior și Limanul Tiligunschi și să cucerească Odesa;

Corpul 5 Armată (Divizia 15, Blindată și Brig I Cvalerie) va înainta pe direcția: Katargi-Buzinovo-Kol. Bol. Bujalik, apoi spre sud, pentru a tăia comunicațiile inamicului de la Odesa spre est și nord-est.

Divizia Blindată și Brigada I Cavalerie vor ajunge în regiunea Bol. Bujalik, iar Divizia 15-a în Zona Katargi-Buzinovo.

Corpul 3 Armată (Diviziile: 3, 7 și Gardă) va ataca pe direcția: Plosca - Razdelnaia-Odesa.

Malul de est al Nistrului trebuia curățit de batalioanele de asalt.

Divizia 5-a, grupată în zona Plosca, va fi la dispoziția Armatei a IV-a. Celelalte forțe, la dispoziția Armatei a IV-a se vor găsi la vest de Nistru.

După o înaintare, în zilele de: 8, 9 și 10, la 11 august, Diviziile 3 și 7 erau oprite pe aliniamentul: Egorowca-St. Karpova-Mihailovskie³⁶.

Pentru Armata IV-a, la 14 august, se preconizează:

- „Atac, la 16 VIII, călare pe C. F. Karpova-Vigoda și un atac de întoarcere pe direcția Kogarlik-Dvor Kastal.

- C. 3 A. atacă în lungul C. F., pentru a cuceri Platoul nordvest Conacul Vigoda, cu Div. 11 și 7 și Brigada Blindată.

- C. 1 A. atacă pe direcția: Kagarlik-Vakarjani, pentru a cuceri linia: Varnorowka-Macarowka-Dobrojani.

- C. 5 A. se menține pe linia atinsă, interceptând comunicațiile de la est și nord-est Odesa.

³⁴ Ibidem, f. 193.

³⁵ Ibidem, f. 211.

³⁶ Ibidem, f. 215-216.

- C. 11 A. continuă verificarea rezistențelor inamice, pe Nistru și Liman, în special în Zona Maiaki și Carolina³⁷.

Operațiunile se desfășoară astfel:

La 15 august, Divizia de Gardă curăță Conacul Kagarlik. În zilele de 15 și 16 august, inamicul contraatacă de patru ori și reușește să recucerească Kagarlikul.

Armata începe atacul, la 18 august, dar inamicul contraatacă pe tot frontul dintre Kagarlik și Valea Svinaia. A fost mai slab, pe înălțimile Svinaia și Limanul Hagibei și la sud de Kagarlik A doua zi, se continuă atacul pe aripi. Între Kagarlik și Valea Svinaia, inamicul rezistă cu îndârjire, contraatacând de mai multe ori Divizia de Grăniceri. Atacul e continuat și în ziua de 20 august. Inamicul se retrage pe aliniamentul: Limanul Nistrului-Hagibei, opunând o rezistență îndârjită, mai ales în zona Vakarajani³⁸.

La 22 august 1944, Armata IV-a atacă, pentru a ajunge cât mai repede în contact cu poziția fortificată: Gniliakovo-Dalnic-Suhoz Liman, astfel;

-, „C. 1 A. atacă pe front inamicul din regiunea Vakarjani...

- C. 3 A. continuă înaintarea, pentru a întoarce pe la nord, rezistențele din Zona Vakarajani;

- C. 5 A. va închide deuseurile Odesei spre nord și nord-est, în zona dintre Hagibei și Mare. Este necesar ca Detașamentul Hagibei să pătrundă cât mai adânc spre Odesa³⁹.

Rezistența inamicului a fost foarte puternică în regiunea Vakarajani. La 25 august, se atinge linia: est Polijovo - est H. Octiabr și H. Dubinova - Cota 8, est Petersthal și Franzfeld. Atacul se reia, la 28 august, pe cele două aripi.

În cadrul unor acțiuni preliminare, la 26 august, Brigada IX-a Cavalerie ocupă toată zona din limanurile Adjalisky; Divizia 13 recucerește Gildendorful, iar Divizia 15-a ajunge la 2 km. Sud-vest de Alexandrovca. Detașamentul Hagibei, contraatacat în regiunea Prișepovca, este respins la sud de Plinka, iar la 27 august, Divizia 15-a atinge linia 2 Km. nord Marievka - 3 km sud Cota 60⁴⁰.

La Atacul din 28 august,

Corpul 5 Armată ajunge cu Divizia 15-a, în seara de 29 VIII, pe malul Mării, iar Divizia 13-1 înaintează câteva sute de metri, fiind oprită de contraatacurile zilnice, de bombardamentele de aviație și de artilerie de pe vase.

Corpul 1 Armată, după rezistențe puternice, în zona Octiabr și în lungul căii ferate, reușește să atingă primul obiectiv: 2,5 km vest Gniliacovo - 3 km est Octiabr - 1 km est Vajni. Stânga Grupării Soare urmează progresul înregistrat de dreapta Corpului 4 Armată, iar dreapta Div. de Grăniceri înaintează la sud de Conacul Vakarajani. Corpul 11 Armată a înaintat doar 1 km., stânga lui cucerind Cota 80.

Atacul continuă în zilele de 29 și 30 august, ajungându-se pe linia: Franzfeld -Petersthal-Krasn Pereselenet - 1 km nord-est acest sat - 3 km sud-est Vakarajani - Cota 76,7 - Movila 94,3 - 1,5 km vest Razv Ancestovo - 1,5 km Stuvatovk.

³⁷ *Ibidem*, f. 216.

³⁸ *Ibidem*, f. 216-217.

³⁹ *Ibidem*, f. 217.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 217-219.

Atacul continuă, în ziua de 31 august, pe direcția: Cota 76,7 - colțul nord Dalnic. La 1 septembrie, se continuă atacul Corpului 11 Armată, pentru a se cuceri platoul de la vest de Dalnic. Luptele continuă în zilele de 2 și 3 septembrie. La 4 septembrie, se înaintează Comandamentul de Căpetenie un memoriu, în care se arată:

- „că aproape toate diviziile din linia I-a sunt la limita posibilităților lor ofensive (limita morală și fizică);

Diviziile din linia II-a au nevoie de câteva zile pentru completarea efectivelor etc.”⁴¹

În aceeași zi, se primește de la Comandamentul de Căpetenie Directiva operativă nr. 1584, prin care se ordonă:

- „Atac viguros cu centrul C. 3 A și cu dreapta C. 11 A...

- C. 11 A. (Div. Gardă și 14) va pătrunde între Dalnic și Totarcă spre Odesa.

- C. 3 A. (Div. 3 și 7) pătrunde între Gniliacovo și Dalnic spre Odesa.

- C. 1 A. (Div. Grăniceri și 8) va face legătura între cele două atacuri.

- C. 4 A. (Div. 11 și 5) asigură stânga C. 3 A.

- Brigada VII-a Cavalerie și Detașamentul Colonel Eftimiu acoperă dreapta Armatei.

- C. 5 A. și detașamentul Hagibei rămân în defensivă”⁴².

Atacul a progresat până la 7 septembrie, când s-a stabilizat pe linia: 3 km. vest Gniliacovo și colțul nord-vest Dalnic, est Vakarajani, 3 km vest Centrul Dalnicului.

Tot la 7 septembrie, s-a prevăzut reluarea ofensivei, la 10 septembrie, pentru a se suprima, la început, „ieșindul inamic de la vest de Dalnic și să se pună stăpânire pe înălțimile imediat vest Gniliacovo și Dalnic. În faza II-a, să se rupă frontul inamic între Gniliacovo și Dalnic și între Dalnic și Tatarca, pentru a se pune stăpânire pe linia generală: Suhoz Liman”⁴³. Armata avea în rezervă Div. 6 și 21, iar artileria grea era repartizată disproporționat:

„C. 11 A. - 9 divizioane,

C. 3 A. - 6 divizioane,

C. 4 A. - 2 divizioane,

C. 5 A. - 2 divizioane”⁴⁴.

La 10 septembrie, se ordonă ca, pentru 11 septembrie, Corpul 3 și Corpul 11 Armată să atace simultan, la ora 3,30, pe direcția: Balșaiia Dilvițaia, respectiv Lenintal-Dalnic. La ora 15, C. 11 A. va ataca în direcția Cotei 54,7, pentru a cuceri Platoul de lângă Dalnic, fiind sprijinit de atacul C. 1 A.

Atacul s-a amânat pentru 12 septembrie și s-a desfășurat, după cum urmează:

„Corpul 3 Armată.

După o pregătire de artilerie de 10', atacul a pornit la 12 septembrie ora 5,30.

- C. 11 A. (Div. Grăniceri) a înaintat, cu stânga spre Cota 76,5. Dreapta Diviziei Grăniceri a fost contraatacată imediat după pornire și oprită.

Divizia de Gardă a pornit la atac, între orele 3,30 și 4,30.

Divizia 14, la ora 13,15 a cucerit Cota 63, 9.

⁴¹ *Ibidem*, f. 219-220.

⁴² *Ibidem*, f. 221.

⁴³ *Ibidem*, f. 221.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 222.

Un contraatac dinspre Cota 66,8 i-a încetinit mișcarea.

- Corpul 1 Armată

Divizia 8-a a atacat spre Cota 63,9 (Colțul de est al Poligonului pentru aruncarea bombelor), cu un batalion.

Atacul a continuat și în ziua de 13 septembrie, atingându-se în seara de 13 IX linia (vezi schița [care nu există în dosar]).

Pentru ziua de 14, se ordonă C. A. să se organizeze pe linia atinsă, în seara de 13.

Corpul 11 Armată va continua să reducă intrândul de la est de Dalnic.

Motivul principal al opririi ofensivei a fost lipsa de muniții (s. n. - V. N). După două zile de atac, artileria nu mai avea decât circa 3/4 -1 U. F. și nici o posibilitate de alimentare, în ritmul cerut de operațiuni. Legătura cu spatele a fost tăiată din cauza podurilor rupte de ape. Muniția este trecută la est de Nistru, pe lotci și bărci. Răniții se evacuează tot așa⁴⁵.

Obiectivul Fazei I-ăi fiind atins, la 14 septembrie, se ordonă;

- „Execuția Fazei a II-a a atacului contra Odesei va începe, la 16 septembrie;

- Efortul Armatei între Dalnic și Suhoz Liman;

- Corpul 11 Armată, întărit cu Divizia 21 rupe frontul inamic, făcând efortul pe direcția: Cota 68,3 - Svanca, pentru a pune stăpânire pe înălțimile est C. F.

În fața Dalnicului, între șoseaua ce vine de la Vakarjani și liziera de sud a satului de la 500 m. nord Cota 55,2, vor rămâne batalioanele de mitralieră (4) cu un batalion de grăniceri și 1-2 divizioane de artilerie, constituind un detașament sub comanda secundului Diviziei Grăniceri.

Se constituie un grup special de asalt.

- Corpul 3 Armată, utilizând și Divizia 5-a, atacă cu efortul pe direcția: Dubinoko-Hutor Bunda (2 km. nord este Poslednaia Zastava).

- Corpul 1 Armată continuă să asigure dreapta Armatei.

Va executa recunoașteri puternice spre sud.

- Corpul 4 Armată asigură, cu dreapta, atacul Corpului 3 Armată, însoțindu-l, și fixează forțele din față.

- Rezerva Armatei: Divizia 6-a, în Regiunea Friedenthal și Brigada IX-a Cavalerie, în Regiunea Carstal Seremberovka⁴⁶. Atacurile periodice ale inamicului asupra Corpului 5 Armată au fost respinse. Ieșindul de la est de Dalnic a fost redus, în ziua de 15 septembrie. Inamicul rămâne stăpân pe Razv, care e încercuit de Divizia de Gardă, precum și Cota 55,2, Franzefeldul și Iosefsthalul.

Divizia 8-a și Brigada VII-a Cavalerie ocupă teritoriul dintre Limanul Nistrului și Mare și pune stăpânire pe creasta ce duce la Cota 54,7 la Suvoz Liman.

Corpul 5 Armată, atacând în lungul șoselei Buialik-Odesa, este oprit pe liziera vest Ferma Model - sud Sovhoz Ilievka - 600 m. nord Corsunți - liziera sud Gildendorf. În fața acestei mari unități, se află rețele de sârmă și șanțuri anticar.

Corpul 3 Armată atacă, la ora 9, și înaintează doar câteva sute de metri.

Diviziile 3 și 5 au fost contraatacate cu care de luptă, dinspre: Kobacenko, Cota 71,4 și Dalnik.

⁴⁵ Ibidem, f. 223-224.

⁴⁶ Ibidem, f. 224-225.

Inamicul a contraatacat și Corpul 11 Armată

La 18 septembrie, se reia atacul, fără a se atinge obiectivele fixate⁴⁷.

În amiaza datei de 19 și în zilele de 20 și 21 septembrie, continuă atacul, fără rezultate deosebite.

Atacul din data de 23 septembrie, spre Odesa, a fost întrerupt din următoarele cauze:

- „probabilitatea de a nu putea lua orașul cu muniția puțină de artilerie de care se dispunea;

- oboseala trupei evidențiată la finele fazei a I-a și la începutul Fazei a II-a;

- inamicul are o poziție foarte tare și adâncă, cu fortificații semipermanente.

Întreruperea a urmărit obținerea de la germani a unui sprijin cu trupe ca au capacitate mare de pătrundere, muniție, artilerie grea și aviație.

Inamicul, pe la 20 septembrie, a fost la limita puterilor sale, dar noi n-am putut exploata această situație, pentru că puterea de pătrundere a noastră era extrem de limitată.

Inamicul debarcă la Cebanka (Sectorul C. 5 A.), în noaptea de 21/22 septembrie și atacă paralel cu Limanul Kujalnik, la ora 6 (în ziua de 22 septembrie).

C. 5 A. se găsea în dispozitiv de atac. Cu toate acestea și cu toate că inamicul nu atacă direct decât cu valoarea unui regiment, sprijinit de câteva care de luptă, Divizia 13-a, din cauza unei defecțiuni, este pusă în derută și C. 5 A. renunță să mai atace, având ordin de retragere până pe linia sud Kubanka-H. Petrowski - șanțul anticim - str. Dafinka.

Până în seara zilei, situația este restabilă. Se trimite C. 5 A. Detașamentul Colonel Eftimiu⁴⁸.

Un detașament reușește să înainteze între cele două Limanuri Adjalik, până la 2 km. de Dafinovka.

Între 23 și 26 septembrie, inamicul dă atacuri locale, la nord de Dalnic și la sud de Cota 66,8, care sunt respinse.

La 25 septembrie Armata IV-a primește întăriri: Div. 1, 2 și C. 6 și 2 A Divizia 10-a reconstituită, intră în front, schimbând Divizia 14-a, la sud de Ferma Bulgarskaia. Detașamentul Coubière e scos din linie și trimis în Zona Ovidiopol Franzfeld și apoi, la Strasburg.

Între 26 septembrie și 2 octombrie, inamicul execută foc intens în toate sectoarele, prin bombardament de artilerie și aviație și prin incursiuni ofensive, care sunt respinse. La 1 octombrie și în noaptea de 1/2 octombrie, inamicul face puternice recunoașteri în sectoarele: C. 4 și C. 11 A.⁴⁹

„În ziua de 2 octombrie la ora 9,30, inamicul atacă în Sectorul Diviziei de Grăniceri și stânga Diviziei a 6-a; atacul a fost însoțit de care de luptă. Către orele 11, carele inamice care au trecut prin dispozitivul infanteriei și o parte din artilerie, au ajuns la Hutor Dalnic.

În Sectorul Diviziei Grăniceri, a creat o pungă. Stânga Diviziei a 6-a se menține pe poziție.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 225-226.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 226-227.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 227-228.

C. 3 A. contraatacă către seara zilei, cu regimentul său rezervat.

Armata pune în marș Divizia 7-a, care să atace în cursul nopții, la 2/3 octombrie, pe direcția: Leninthal-Dalnic. În cursul zilei de 3 octombrie, va ataca Divizia 21-a, în lungul crestei cu cotele: 76,2, 75,4. Inamicul mai rezistă în această pungă și în zilele de 3 și 4 octombrie și o evacuează, în noapte de 4/5 octombrie, reocupându-și pozițiile inițiale.

Acest atac al inamicului pare că marchează momentul începerii evacuării Odesei⁵⁰.

La 5 octombrie, se execută recunoașteri în forță de companii și batalioane întărite, pentru a se verifica: prezența, valoarea și atitudinea inamicului. În aceeași zi, Brigada VII-a Cavalerie, trece, prin surprindere, Limanul Suhoz, dar C. 11 A. ordonă retragerea ei la vest de Liman, astfel că nu se mai poate executa ordinul Armatei a IV-a de a se exploata această trecere de întreg Corpul 11 Armată.

Forța inamicului slăbind, s-a ajuns la sud de Tatarca.

Diviziile 2 și 10 execută, cu mari pierderi, atacuri de recunoașteri. Inamicul dezlănțuie un puternic foc de artilerie, în zilele de 14 și 15 octombrie, și câteva contraatacuri locale, la sud de Tatarca. Aviația a dispărut, după 12 octombrie. A. . A. a protejat: Odesa, Dalnicul, și Formina Balka⁵¹.

Într-un memoriu trimis Comandamentului de Căpetenie, la 30 septembrie, privitor la reluarea atacului contra Odesei, se consemna:

„1. Motivele pentru care s-a întrerupt atacul la 23 septembrie...

- probabilitatea mare de a nu putea lua orașul, cu puțină muniție disponibilă de artilerie grea;

- oboseala trupe,

- Armata luase contact cu o zonă de apărare adânc organizată, care dă portului Odesa caracterul unei fortărețe semipermanente;

- întreruperea a urmărit a obține de la germani sprijin, prin trupe cu capacitate mare de pătrundere și, mai ales, muniție, prin participarea la atac a unor noi unități de artilerie grea, bogat aprovizionate.

2. Situația trupelor proprii

- Oboseala este mai redusă;

- S-a mărit numărul diviziilor și s-a micșorat foarte mult posibilitatea inamicului de a-și face jocul rezervelor.

3. Situația inamicului

- Numărul mare al prizonierilor, la cari se adaugă pierderile sângeroase în morți-răniți, a slăbit pe inamic;

- Inamicul a fost, până la 20 septembrie, la limita puterilor sale, însă acest moment a coincis cu slăbirea permanentă a M. U. angajate în atac;

- Relația forțelor, la data de 1 octombrie, reprezintă 3,2-4 la 1.

Aprobându-se acest memoriu, s-a dat în studiu fiecărui comandant de corp de armată elementele Instrucției Operative de mai jos:

⁵⁰ *Ibidem*, f. 228-229.

⁵¹ *Ibidem*, f. 229.

- Armata va relua atacul asupra Odesei (aproximativ la 23 X), atacând mai întâi la est de Hagibey, pentru a pune stăpânire cel puțin pe înălțimile din Regiunea Pesel și Krijanovka și, eventual, a pătrunde în Odesa, pe la nord...⁵²

În continuare, se stabilește dispozitivul și misiunile fiecărei mari unități:

„C. 5 A. (Div. 1, 4 și 13) atacă pe direcția: Blagodatnoie-Odesa, pentru a bate forțele inamice și a pune stăpânire, mai întâi, pe înălțimile dintre Solanoe Priiski și Krijanovka.

Efort pe direcția: Bujalik-Odesa;

- C. 6 A. (Div. Gardă + Brig. III-a Mixtă Art.) atacă între Limanuri, cu efort în lungul șoselei, pentru a rupe rezistența inamică și a pune stăpânire, mai întâi, pe Regiunea Poselak, de unde va fi în măsură să ajute înaintarea C. 5 A.;

- C. 1 A. (Div. 2, 3 și 11) atacă pe direcția: Gniliacovo - înălțimile Kuialnik, manevrând satele de la nord est și sud vest, pentru a pune stăpânire pe înălțimile dintre Ostava și Odesa;

- C. 11 A. (Div. 6, 10 și 21) atacă pe direcția generală: Marienthal-Opatnoe Pole, pentru a cuceri, mai întâi, înălțimile vest și nord vest Tatarca și a pătrunde apoi cu grosul, pe la nord de Tatarca, spre Opatnoe Pole-Swanka și, de aci, în Odesa;

- C. 4 A. (Div. 14, Grăniceri, Brigada VII Cavalerie + Detașamentul Colonel Eftimiu (de asalt nr. 1) și eventual Div. 132 Germană (în locul unei divizii române indicate mai sus) atacă cu grosul printre Tatarca și Lacul Suhoz, pentru a pune stăpânire pe Regiunea Swanka și a pătrunde în Odesa, pe la sud;

- C. 3 A. (Div. 5 și 18) flanchează atacul C. 1 și 11 A., atacând cu aripile exterioare pe la imediat nord și sud Dalnic; curăță apoi satul și pune stăpânire pe înălțimile de la est de acest sat și apoi pe înălțimile dintre al 2-lea șanț anticar și Poslednaia Zastava.

- Rezerva Armatei

- Divizia 8-a, în Zona Petersthal-Marienthal-Leninthal, în măsură a întări acțiunea C. 11 A. sau 4 A.;

- Divizia Grăniceri, în eventualitatea când vine Divizia 132 Germană.

Exercitarea Comandamentului, cu începere de la 13 octombrie 1941 ora 12⁵³.

La 20 noiembrie 1941, Marele Stat Major General al Armatei, în baza Notei cu nr. 3741 a Președinției Consiliului de Miniștri, ordonă:

„Cu începere de la 22 noiembrie 1941, Marele Cartier General își ia titlul de Marele Stat Major General al Armatei“⁵⁴.

La 17 ianuarie 1942, Marele Stat Major General al Armatei scrie Președinției Consiliului de Miniștri, Cabinetului Militar al Conducătorului Statului:

„În ultimul timp, luptele din Crimeea s-au intensificat, obținându-se rezultate, în general, favorabile trupelor germano-române... în interesul stimulării populației, cât și al trupelor, credem nimerit să se dea în presă comunicate zilnice asupra desfășurării luptelor de către Marele Stat Major.

Adăugăm că întocmirea comunicatelor va fi făcută de acord cu Misiunea Militară Germană...

⁵² *Ibidem*, f. 230-231.

⁵³ *Ibidem*, f. 231-232.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 241.

Șeful Marelui Stat Major General, general de corp de armată adjutant Iosif Iacobici⁵⁵.

Încă din prima parte a Războiului contra Uniunii Sovietice, conducătorul Statului Român a fost interesat să afle costul Războiului. În urma dispozițiilor date, s-au raportat câteva dintre aceste cheltuieli, pe care le vom consemna mai la vale:

În perioada 22 iunie - 12 septembrie 1941, inclusiv, Armata III-a și Corpul 4 Armată au suferit următoarele pierderi:

Perioada 22 VI - 31 VI:

Unitatea	Morți			Răniți și bolnavi			Dispăruți			Total			Animale
	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	
Armata a III-a	65	22	981	125	45	2289	2	3	559	192	70	3829	965
Corpul 4 Armată	49	26	1197	139	55	3483	4	3	581	192	84	5261	854
Total	114	48	2178	264	100	5772	6	6	1140	384	154 ⁵⁶	9090	1819

Perioada 1 VIII - 12 IX inclusiv:

Unitatea	Morți			Răniți și bolnavi			Dispăruți			Total			Animale
	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	
Armata a III-a	15	13	313	45	24	646	2	1	69	62	38	1028	370
Corpul 4 Armată	12	8	134	45	11	696	-		47	57	19	877	113
Total General	141	69	2625	354	135	7114	8	7	1256	503	211	10995	2302

Notă referitoare la eforturile României în Războiul contra U. R. S. S.

I. Efective operative:

Unitățile	Perioada 1-a (22 VI - 31 VII)						Perioada 2-a (1 VIII - 12 IX)					
	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Cai	Trăsuri	Autovehicule	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Cai	Trăsuri	Autovehicule
Armata de Uscat	14490	10564	377693	158182	30373	8003	16034	10774	464254	156067	29645	5938
Marina	723	993	12464	439	162	108	742	978	12663	538	277	119
Aviația	3148	5729	47299			2944	3148	5729	47299			2944
Total	18361	17286	437456	158621	30535	11055	19924	17481	524216	156605 ⁵⁷	29922	9001

⁵⁵ *Ibidem*, f. 252.

⁵⁶ *Idem*, fond Marele Cartier General Secția 4-a, dos. nr. 3798. f. 1.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 11.

II. Pierderi. Perioada 1-a (22 VI - 31 VII):

Unitatea	Morți			Răniți și bolnavi			Dispăruți			Total			Animale
	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	
Armată de uscat	252	96	4533	621	226	13838	36	18	3834	909	340	22205	3996
Marină	1	1	65	12	7	85	11	6	500	24	14	650	-
Aviație	20	10	33	23	22	64	32	22	28	75	54	125	-
Total	273	107	4631	656	13987	79	46	4362	1008	408	22980	3996	

Perioada 2-a (1 VIII - 12 IX)

Unitatea	Morți			Răniți și bolnavi			Dispăruți			Total			Animale
	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	
Armata de uscat	48 4	153	11624	191 7	59 8	43510	42	25	7146	2443	776	62280	4317
Marină	-	-	1	2	-	13	-	-	-	2	-	14	-
Aviație	20	10	33	23	22	64	32	22	28	75	54	125	-
Total	49 6	160	11664	193 1	62 1	43552	48	31	7148	2475	812	62344	4311

Total:

Unitatea	Morți			Răniți și bolnavi			Dispăruți			Total			Animale
	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	Ofițeri	Subofițeri	Trupă	
Armata de uscat	736	249	16157	2538	824	57348	78	43	10980	3352	1116	84435	8308
Marină	1	1	66	14	7	98	11	6	500	26	14	664	-
Aviație	32	17	52	35	45	93	38	28	30	105	90	175	-
Total	769	267	16275	2587	876	57539	127	77	11510	3483	1220	84324	8308

III. Cheltuieli:

Unitățile	Perioada I-a (22 VI - 31 VII) în milioane	Perioada II-a (1 VIII - 12 IX) în milioane	Total în milioane	Observații
Armata de Uscat (Anexa 7)	13457	21050	34507	
Marina (Anexa 8)	1646	949	2595	
Aviație (Anexa 9)	2793	3702	6495	
Transporturi C. F. (Anexa 11)				Raportul Dir. Gen. C. F.
Transmisiuni (Anexa 11)	269,3	62,7	332	
TOTAL	18165,3	25763,7	43929 ³⁸	

³⁸ Ibidem.

La data de 1 august 1941, Marina Regală Română mobilizase: 4 generali, 17 coloneli, 22 locotenent coloneli, 31 maiori, 152 căpitani, 363 subalterni și 134 de asimilați (diferite grade) din cadrul ofițerilor, 775 de subofițeri, 218 funcționari civili, 162 de animale, 108 trăsuri cu tracțiune mecanică și 439 de cai³⁹.

Situația efectivelor aeronauticii de la 22 iunie- 22 septembrie 1941

Unitatea	Ofițeri	Subofițeri	Maiștrii	Trupa			Total	Auto-vehicule
				Sergenți	Caporali	Soldați		
Secretariatul de Stat Aero	291	145	57	143	264	885	1292	-
Regiunea 1 Aeriană	755	721	599	1181	2930	7396	11507	-
Regiunea 2- Aeriană	688	737	532	1217	2405	6532	10154	-
Regiunea 3-a Aeriană	1414	1434	1504	3199	6238	14909	24346	-
Total	3148	3037	2692	5740	11837	29722	47239	2944 ⁴⁰

Între 2 iunie și 31 iulie 1941, Armata III-a a avut următoarele pierderi: morți: 114 ofițeri, 48 subofițeri și 2178 trupă; răniți și bolnavi: 264 ofițeri, 100 subofițeri și 5772 trupă; dispăruți: 6 ofițeri, 6 subofițeri și 1140 trupă, iar totalul pierderilor Armatei a III-a a fost: 384 ofițeri, 154 subofițeri, 9090 trupă și 919 animale.

La Armata IV-a, în aceeași perioadă pierderile au fost mai mari: morți: 238 de ofițeri, 48 subofițeri și 2355 trupă; răniți și bolnavi: 264 ofițeri, 100 subofițeri și 8066 trupă; dispăruți: 30 ofițeri, 12 subofițeri și 2694 trupă. Totalul pierderilor Armatei a IV-a: 525 ofițeri, 186 subofițeri, 13115 trupă și 3077 animale-

Totalul pierderilor pe întreaga Armată Română, în perioada 22 iunie - 31 iulie inclusiv:

Morți: 252 ofițeri, 96 subofițeri, 4533 trupă; răniți și bolnavi: 621 ofițeri, 226 subofițeri și 13838 trupă; dispăruți: 36 ofițeri, 18 subofițeri și 3834 trupă, iar totalul pierderilor: 909 ofițeri, 340 subofițeri, 22205 trupă și 3996 animale.

Pentru perioada 1 august - 12 septembrie 1941, s-au înregistrat alte noi pierderi:

Armata III-a: morți: 15 ofițeri, 13 subofițeri și 313 trupă; răniți și bolnavi: 45 ofițeri, 24 subofițeri și 646 trupă; dispăruți: 2 ofițeri, 1 subofițer și 69 trupă: totalul pierderilor Armatei a III-a, în perioada mai sus amintită: 62 ofițeri, 38 subofițeri, 1028 trupă și 370 animale.

Armata IV-a: morți: 469 ofițeri, 140 subofițeri, 11319 trupă; răniți și bolnavi: 1872 ofițeri, 574 subofițeri și 42842 trupă; dispăruți: 40 ofițeri, 24 subofițeri, 7077 trupă; total pierderi, pe august și pe primele 12 zile ale lunii septembrie: 2381 ofițeri, 738 subofițeri, 61258 trupă și 3492 animale.

Total, pentru perioada 1 august - 12 septembrie 1941: morți: 484 ofițeri, 153 subofițeri și 11624 trupă; răniți și bolnavi: 1917 ofițeri, 598 subofițeri și 43510 trupă:

³⁹ *Ibidem*, f. 13.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 15.

dispăruți: 42 ofițeri, 25 subofițeri și 7146 trupă, iar totalul pierderilor, pe perioada 1 august - 12 septembrie au fost: 2443 ofițeri, 776 subofițeri, 62280 trupă și 4312 animale.

Totalul General al pierderilor pentru intervalul 22 iunie - 12 septembrie: morți: 736 ofițeri, 249 subofițeri și 16157 trupă; răniți și bolnavi: 2538 ofițeri, 824 subofițeri și 57348 trupă; dispăruți: 78 ofițeri, 43 subofițeri și 10980 trupă, iar totalul pierderilor, pentru perioada 22 iunie - 12 septembrie 1941, sunt: 3352 ofițeri, 1116 subofițeri, 84425 trupă și 8308 animale⁶¹.

Între 22 iunie și 1 august 1941, flota a avut următoarele pierderi, care au fost și evaluate:

„Numele	Categoria	Locul și data	Evaluarea avariei
Vedeta nr. 1	Vedetă	Domnița Maria 13 iulie	100.000 lei
Alexandru cel Bun	Remorcher	Sfântul Gheorghe 27 iunie	100.000 lei
Cazimir	Remorcher	Domnița Maria 15 iulie	100.000 lei
Isvoranu	Remorcher	Idem 15 iulie	300.000 lei
Mircea	Barcaz	Idem 13 iulie	300.000 lei
Vulcan	Șalupă	Tulcea 12 iulie	500.000 lei
Germană 25	Șalupă	Tulcea 15 iulie	1.000.000 lei
Agapia	Șlep	Domnița Maria 15 iulie	500.000 lei ⁶² .

Vasele comerciale particulare au suferit următoarele pierderi, între 22 iunie și 1 august 1941:

„Vase particulare înecate:

1. Amurgul	Remorcher	20.000.000
2. Aurora	Remorcher	25.000.000
3. Bicăz	Remorcher	15.000.000
4. Mântuirea	Remorcher	35.000.000
5. Elena	Barcaz	1.000.000
6. S. R. D. nr. 3	S. R. D. Sulina Șantier plutitor	30.000.000
7. Aristide	Șlep	6.000.000
8. Mogoș Ion	Șalupă	800.000
9. Uzlina	Barcaz motor	400.000
10. Nr. 599/G. L.	Lotcă motor	400.000 ⁶³ .

Documentele înfățișate până acum prezintă eforturile mari economice și, mai ales pierderile umane foarte mari, care au fost făcute pentru eliberarea Basarabiei și Bucovinei și pentru continuarea Războiului peste Nistru, Bug și Nipru și pentru cucerirea Odesei.

⁶¹ Ibidem, f. 18.

⁶² Ibidem, f. 161.

⁶³ Ibidem, f. 176.

În general colaborarea româno-germană a fost bună. Rolul hotărâtor în coordonarea acțiunilor l-a jucat, conform dispozițiilor lui Adolf Hitler Statul Major al Armatei a XI-a. ordinele mai importante erau contrasemnate de Ioan Antonescu.

Armata III-a Română și marile unități cu disponibilități de deplasare rapidă: Corpul Cavaleriei, Divizia Blindată și Corpul Vânătorilor de Munte au acționat, de cele mai multe ori, sub comanda sau în colaborare directă cu Armata XI-a Germană.

Armata VI-a Română, mai puțin dotată și pregătită pentru războiul modern, a acționat singură, dar a avut și cele mai multe pierderi.

Documentele mai demonstrează rezistența îndârjită a Armatei Sovietice, bazată pe o serioasă dotare în aviație, artilerie, care de luptă, brandturi.

Greutatea cuceririi Odesei a reieșit și din slaba aprovizionare cu muniții, mai ales a artileriei române, și din superioritatea militară rusească în Marea Neagră.

UN AVION ROMÂNESC EXPUS ÎN S. U. A.

VASILE TUDOR^{*}

Unitățile de recunoaștere aeriană au fost folosite în aviația militară românească chiar de la începuturile ei. Primele observări aeriene s-au făcut rudimentar în războiul balcanic din 1913, ca apoi, în primul război mondial, această ramură a aviației militare să fie perfecționată. La fel în perioada interbelică. Consecvență unor asemenea preocupări, încă mai înainte de participarea României la războiul antisovietic escadrilele noastre de recunoaștere au fost dotate cu avioane Bristol Blenheim, pentru ca, în anul 1942, alături de acelea să folosească și avioane Do-17 pe frontul de la Stalingrad. Dar performanțele acelor avioane au fost repede depășite. Ca urmare și mai ales după întoarcerea frontului la Cotelul Donului și Stalingrad, germanii au apreciat că era necesară dotarea Corpului Aerian Român cu material modern produs de ei. Aceasta s-a concretizat la 24 februarie 1943 când, în urma discuțiilor cu mareșalul von Richtofen, s-a stabilit ca până la 1 iunie 1943 să se reorganizeze un Grup de bombardament cu avioane He-111, tip 14, un Grup de bombardament cu avioane Ju-88, un Grup de bombardament în picaj cu avioane Ju-87 Stuka, un Grup de vânătoare cu avioane Me-109 F, un Grup de asalt cu avioane Me-109 F și o escadrilă de recunoaștere cu avioane Ju-88 D¹. De această ultimă unitate, mai precis de o scurtă perioadă din activitatea ei, ne propunem să dezvoltăm în rândurile ce urmează.

Organizarea și școlarizarea acestora urma să aibă loc în zona Tiraspol-Razdelnaja-Odesa, cu precădere în regiunea Tiraspol-Saltz. De la început trebuie arătat că o parte din vechea escadrilă de recunoaștere (Do-17), la începutul anului 1943, era plecată de la Rostov la Sarabuz în Crimeea pentru a urma școala pe noile avioane Ju-88 de recunoaștere și bombardament. Efectiv, instrucția escadrilei de recunoaștere a început la 8 ianuarie 1943, fiind făcută de un echipaj german.

După ce a terminat școala pe avioanele Ju-88, escadrila a fost destinată să instruiască împreună cu germanii un Grup român de bombardament, iar cpt. obs. Bocancea Chirilă a fost comandantul școlii, fiind, în același timp, instructorul pentru navigația gonio și bombardamentul în picaj. Pentru comportarea lor, Flotila 3 bombardament i-a citat prin Ordinul de Zi nr. 820/27 februarie 1943 deoarece „constituiau un exemplu celorlalte escadrile de cum a înțeles acest personal să reprezinte arma și Flotila într-o școală străină, dând dovadă de merite și calități

^{*} Pitești.

¹ AMR, fond 5476, dosar nr. 445, p. 77.

excepționale, atrăgând asupra lor admirația aliaților noștri germani...²². Avioanele Ju 88 D1, echipate cu motoare Jumo 211 de 1200 CP au fost aparate moderne, foarte pretențioase la pilotat, însă sigure și cu pilot automat. Prin notița tehnică se recomandă ca și atunci când avionul era încărcat la maximum și cu cei 3000 l combustibil, la decolare să fie ținut pe roți până ce ajungea la 200 km/oră, chiar dacă voia să se ridice. Iar imediat după decolare, în zbor, dacă nu escamota trenul de aterizare, nu schimba pasul elicelor ori temperaturile și presiunile erau anormale, se impunea venirea la aterizare pe terenul de unde plecase. De asemenea, la scoaterea din funcțiune a unui motor, dacă avionul nu se menținea pe orizontală, trebuia lestată benzina din rezervoarele cu golire rapidă, aruncată nacela mitraliorului, blindajul radiotelegrafistului, etc. Aterizarea în teren necunoscut trebuia făcută întotdeauna cu trenul escamotat și contactele electrice întrerupte. Capota cabinei se detașa numai în momentul redresării, recomandându-se echipajului să fie bine legat, cu laringofoanele și măștile de oxigen scoase. În cazul când ar fi fost nevoiți să aterizeze la inamic, trebuiau salvate mitralierele și parașutele iar avionul distrus cu ajutorul dinamitei aflate la bord²³.

La începutul lunii mai Escadrila 2 Recunoaștere avea un efectiv de 8 piloți, 1 observator, 13 radiotelegraști și 12 mitraliori²⁴. Avându-se în vedere că echipajele aveau să lucreze izolat și la mare distanță, s-a insistat ca numărul radiotelegraștilor să fie complet. Cât despre avioane, în ciuda marilor solicitări de pe front, la 6 iunie 1943 germanii predaseră escadrilei noastre un număr de 12 avioane ale căror ore de la punerea în exploatare erau cuprinse între 6 și 309 ore²⁵.

După prezentarea și parada aeriană de la Kirovograd ce a avut loc în 16 iunie 1943, Escadrila 2 Recunoaștere alături de alte unități a fost dispersată operativ pe terenul de la Mariupol²⁶. De acolo, în vara anului 1943 ea a controlat activitatea inamică într-o zonă largă de aproximativ 200 km și adâncă de peste 500 km, ceea ce a condus la misiuni cu durată de peste 4 ore de zbor și traiecte de până la 1200 km. În fața unor asemenea eforturi, cu titlu de curiozitate, se cade a arăta că în afara hranei destinate echipajelor care efectuau misiuni de război, aceștia mai primeau suplimentar o jumătate litru de lapte și ouă fierte, pâine cu unt, un păhărel de coniac, 50 gr ciocolată, 100 gr biscuiți și 50 gr bomboane sau gelatină cu fructe²⁷.

Elanul echipajelor noastre a fost deosebit și cu rezultate pe măsură. Ca dovadă, în 17 iunie 1943, din 20 de avioane Ju-88 ieșite la inamic, 8 au fost de recunoaștere, iar în 18 iunie alte două asemenea avioane au executat încă 8 misiuni. Numai că, în anul 1943, lupta cu aviatorii sovietici devenise tot mai grea. La 23 iunie, din cele două misiuni de recunoaștere, avionul Ju-88 D1 nr. 4 cu echipajul alcătuit din slt. av. Constantinescu Constantin, pilot, slt. av. (r) Oprescu Lazăr, observator, mtr. Secobeanu Al., radiotelegrafist și cu serg. Niculescu Mihai, ca observator, nu s-a mai întors din misiune²⁸. Fusese doborât în sectorul inamic. Dar, în ciuda pierderii, misiunile

²² Idem, dosar nr. 1059, p. 475.

²³ Idem, fond 1737, dosar nr. 1219, p. 320.

²⁴ Idem, fond 5476, dosar nr. 456, p. 169.

²⁵ Idem, fond 1736, dosar 53, p. 2.

²⁶ xxx, *Aviația română pe frontul de Est și în apărarea teritoriului*, Editura Fast Print, 1994, p. 71.

²⁷ AMR, fond 3393, dosar nr. 53, p. 235.

²⁸ *Ibidem*, p. 29.

escadrilei românești de recunoaștere au continuat, executând zilnic între două și patru misiuni din vedere și foto. La 7 iulie s-au executat două misiuni din care avionul cu nr.7 pilotat de slt. av. Dobrescu Gh., ce a avut ca echipaj pe cpt. Teodorescu Ilie, observator, iar ca radiotelegrafist pe smstr. Bran N. și mitralior pe serg. maj. Gheorghe Constantin, s-a întors lovit de vânătoarea inamică. Apoi, în 8 iulie 1943, a venit rândul avionului Ju-88 nr.9 să fie grav avariat. Acela, pilotat de serg. TR Teodoru Nicolae, ce-l avea ca observator pe slt. av. Ștefănescu Gh., iar pe sergenții Vădăstreanu Petre și Hoștea ca radiotelegrafist și, respectiv, mitralior de bord, s-a întors cu misiunea neterminată, din cauza motoarelor care nu au funcționat corespunzător. A aterizat pe terenul de la Melitopol cu trenul escamotat, însă avionul a fost distrus în procent de 50%, ceea ce avea să-i aducă o serie de neplăceri. Dar și așa a continuat să zboare, deoarece nu era un pilot oarecare. Astfel, în 18 iulie, când s-au executat cinci misiuni cu personalul escadrilei în zona frontului, într-una dintre ele echipajul avionului pilotat de serg. TR Teodoru, în urma unei lupte aeriene, a doborât un avion de vânătoare inamic tip „IAK-1”⁹.

În 13 iulie s-a executat numai o misiune, însă avionul pilotat de adj. șef av. Socoleanu a fost lovit și incendiat de artileria inamică. Observatorul și radiotelegrafistul au sărit cu parașutele însă, loviți de profundorul avionului, au căzut morți la inamic. Stingând incendiul de la bord, cei rămași au aterizat în liniile noastre. Aproape la fel s-au petrecut faptele și în 19 iulie când escadrila a executat patru misiuni. Atunci avionul pilotat de adj. stg. av. Meșcă Gh. a fost incendiat în lupta aeriană dusă la verticala liniilor noastre. Observatorul și mitraliorul s-au salvat cu parașutele, în timp ce pilotul și radiotelegrafistul Răfuleanu Gh. au aterizat normal.¹⁰

Participarea Escadrilei 2 Recunoaștere la efortul de război al Corpului 1 Aerian Român a fost una dintre cele mai însemnate. Frumoasele rezultate au fost recompensate prin decorațiile acordate de generalul Emil Gheorghiu, comandantul Corpului. Iată ce se spune în Ordinul de Zi nr. 64 din acea zi, dat pentru Escadrila 2 Recunoaștere cu acea ocazie:

„...De la data prezentării pe front și până în ziua de 21 iulie 1943, cu numai 5 echipaje a executat un total de 58 misiuni (49 recunoașteri din vedere cu foto) într-o zonă adâncă de 250 km,

A informat asupra gradului de acoperire a 17 gări, 26 trenuri și 18 coloane auto.

A totalizat 100 ore de zbor la inamic, parcurgând itinerarii de aproape 1000 km zilnic...”¹¹

Timpul fiind prielnic și moralul personalului ridicat, în următoarele două zile escadrila a mai executat încă șapte misiuni, însă a înregistrat un eveniment puțin obișnuit pe front.

Fiind probabil amenințat cu trimiterea în fața Curții Marțiale și judecat pentru distrugerea avionului la aterizarea din 8 iulie pe terenul de la Melitopol, serg. TR Teodoru Nicolae s-a hotărât să părăsească Forțele Aeriene Regale Române. A făcut-o la bordul avionului cu care efectuase ultimele zboruri și de care se convinsese că este

⁹ Idem, fond 5476, dosar nr. 581, p. 51.

¹⁰ Idem, nr. 535, p. 254.

¹¹ Idem, fond 5476, dosar nr. 535, 254.

un avion bine pus la punct. El venise pe front din aviația civilă, unde era pilot de linie și executase doar 11 misiuni, iar avionul avea numai 40 ore de funcționare de când se primise nou de la germani. Serg. TR Teodoru a decolat la 22 iulie 1943, la ora 15, fără o anumită pregătire și fără hartă, tocmai pentru a nu da de bănuț.¹² Își propusese să zboare pe lângă Novorossiisk și să traverseze Marea Neagră, urmând să aterizeze pe undeva prin Siria ori Liban, deși avionul avea o mare autonomie de zbor. Destinația finală se pare că ar fi fost Beirut, capitala Libanului. Dar când a ajuns să zboare peste insula Cipru a fost interceptat de avioanele britanice Hurricane, care l-au „condus” spre un aerodrom militar, unde a aterizat la ora 19,15.

În conformitate cu cele scrise de ing. Dănuț Vlad în revista „Air International” din luna octombrie 1994, p. 246-247, pilotul român a apreciat gestul său ca fiind un cadou al lui Hitler pentru aeronautica britanică (RAF), oferind și explicațiile necesare pentru piloții și tehnicienii englezi. De acolo, avionul Ju-88 ce avea încă semnele românești a fost trimis pentru o minimă verificare la un atelier de campanie, iar la 27 iulie 1943 a fost transportat la Heliopolis, lângă Cairo, în Egipt.

Cum în Marea Britanie exista un asemenea avion, expus deja, aceștia au hotărât ca avionul adus de sergentul român, să fie dat aviației americane, dar nu înainte de a i se face o revizie generală, precum și o pregătire amănunțită. În primul rând i s-au atașat încă două rezervoare cu o capacitate de 658 litri și i s-a izolat ori decuplat sistemul de autodistrugere prin dinamitare al avionului. A fost vopsit în camuflajul și înmatricolarea americană, alimentat cu ulei și benzină de-a lor, care era de altă calitate octanică. După toate aceste „mărunțisuri”, aviatorii americani, timp de o săptămână, au zburat cu el pentru a se cunoaște „reciproc”. Ei au fost nașii avionului Ju-88. După ce au pe tavă de pe frontul de Est, căruia i s-a dat numele de „bacșiș” (Baksheesh), cuvânt arab care înseamnă ceva pentru nimic, pictându-i cât mai vizibil steagul american sub aripi și pe ampenajul orizontal.

Când toate pregătirile au fost terminate, în dimineața zilei de 8 octombrie 1943, după un ultim zbor de control, avionul a decolat de pe terenul Deversair, la ora 11,30 pentru un zbor de 19.300 km, ce aveau să fie parcurși în etape, într-o săptămână. Etapele pentru alimentare și odihna personalului navigant au fost la Khartum (Sudan), Moidguri (Nigeria), Accra (Ghana), insulele Ascension în oceanul Atlantic, Natal și Belom în Brazilia, Georgetown în Guyana Britanică, Berinquen Field (Porto Rico) și West Palm Beach (Florida). A fost un raid fără probleme, cu excepția tronsonului cel mai lung, adică cel dintre Ascension Island și Natal (2290 km), parcurși în 5 ore, la 10 octombrie. Interesant de reținut că dacă americanii ar fi știut sau ar fi dorit, se putea reedita o performanță realizată de germani la începutul războiului, în anul 1941. Atunci un asemenea avion a reușit să bată recordul internațional de viteză cu 2000 kg încărcătură pe o distanță de 2000 km, obținând o viteză de 501 km/oră.¹³ În schimb, deși echipajul a fost asigurat că se luaseră măsuri ca toate bazele americane de pe traseu să aibă disponibilă benzină de 91 octane, la Ascension Island nu au găsit-o. Au fost nevoiți să realimenteze avionul cu benzină de 100 octane, combustibil care a produs vibrații anormale motoarelor. Pentru a le evita, aviatorii americani au mărît turația motoarelor, ceea ce ar fi putut duce la supraîncălzirea și chiar griparea lor în

¹² Idem, dosar 559, p. 3.

¹³ „România Aeriană”, anul XV, nr. 4-5/1943, p. 17.

ciuda celor petrecute, în după-amiaza zilei de 14 octombrie avionul Ju-88 a aterizat în perfecte condiții pe aerodromul Wright (Wright Field lângă Dayton-Ohio). Acolo a fost predat inginerilor de la compartimentul încercărilor în zbor pentru studiu. După aceasta, a mai executat cca. 100 ore de zbor, fiind dus apoi în Arizona pentru a mai executa încă alte 40 ore de zbor în același scop. În cele din urmă s-a hotărât depozitarea lui alături de alte asemenea aparate sosite între timp, dar nu întregi ca „bacșișul” sergentului român.

În anul 1950, avionul Ju-88 a intrat în Muzeul USAF, fiind restaurat și revopsit în culorile aviației românești din timpul celui de-al doilea război mondial, cu singura excepție că pe derivă a apărut nr. 105 ceea ce nu corespunde adevărului. El nu a fost un avion de bombardament, ci unul de recunoaștere și numărul lui tactic a fost 1.

Ca încheiere, consider că nu este rău dacă, după atâția ani, am putea privi cu îngăduință cazul serg. TR Teodoru, despre a cărui soartă nu am reușit să avem vreo informație. Într-adevăr, el a dezertat din aviația militară română cu un asemenea „bacșiș” pentru anglo-americieni, dar aceștia l-au păstrat ca pe o piesă de mare valoare.

Vrem sau nu, datorită lui, acesta este singurul avion cu cocarde românești salvat în cel de-al doilea război mondial, care mai poate fi văzut și admirat astăzi. Nici un altul dintre avioanele cu care au luptat aviatorii noștri atunci nu există în vreo altă parte a lumii, iar în România nici atât!

„RELICVE“ DIN PERIOADA DICTATURII COMUNISTE ÎN JUDEȚUL ARGEȘ

MIRCEA CRĂCIUN*

Schimbarea numelui unor localități, stații de cale ferată, denumirea unor străzi, distrugerea monumentelor aparținând unor personalități neagreate de regimul comunist, arderea cărților din biblioteci publice și particulare, demolarea bisericilor, orașelor și satelor, distrugerea unor instituții de cultură, fabricarea de falși eroi sunt doar câteva din măsurile luate de comuniști după acapararea puterii politice în România, cu ajutorul armatei sovietice.

În cazul unor localități mai mari ca: Brașovul, care a purtat câțiva ani numele de Orașul Stalin, stațiunea Eforie Sud numită Vasile Roaită, orașul Onești numit Orașul Gheorghe Gheorghiu-Dej, orașul Ștei numit orașul Dr. Petru Groza s-a revenit la vechile denumiri istorice.

Nu același lucru s-a întâmplat în județul Argeș, unde, la 14 ani după revoluția anticomunistă din decembrie 1989, întâlnim aceleași denumiri date unor localități, stații de cale ferată, străzi stabilite de activiștii comuniști în anii de teroare stalinistă 1949-1950.

În Municipiul Pitești și astăzi o stradă poartă numele de strada Mitrea Cocor, după personajul fictiv din romanul cu același nume de Mihail Sadoveanu. Romanul Mitrea Cocor scris și publicat de Mihail Sadoveanu în anul 1949, este socotit a fi prima operă realist-socialistă din literatura noastră după modelul literaturii sovietice. În condițiile în care în municipiul Pitești au trăit mari personalități, ignorate astăzi pe nedrept, nu se justifică ca o stradă să mai poarte numele unui personaj fictiv din prima operă realist-socialistă de tristă amintire.

La 7 Km de Pitești, de-a lungul șoselei naționale Pitești-București (D.N. 7), se află satul Valea Boerească, care aparține de comuna suburbană Ștefănești-Argeș.

În perioada antebelică și interbelică în satul Valea Boerească își aveau reședința unii descendenți din familii boierești, dar și intelectuali sau mici viticultori, care posedau conace, case de vacanță, crame și vii.

Cum numele satului Valea Boerească nu suna bine în urechile activiștilor P. M. R. (P. C. R.), la începutul anilor '50 numele satului a fost schimbat în „Viișoara“, nume bizar și artificial, care îl poartă și astăzi, dar care nu are nimic comun cu trecutul istoric al localității, legat de marile familii boierești din partea locului.

* Școala nr. 1 Pitești.

În timpul regimului comunist condus de N. Ceaușescu, cu ocazia elaborării planului criminal de demolare a mii de sate românești, satul Valea Boerească (Viișoara) figura să fie printre primele sate din județul Argeș ce urmau să fie rase de pe fața pământului în primăvara anului 1990. În locul caselor și curților urma să se extindă plantațiile de vii ale S. C. P. V. V. Ștefănești, iar locuitorii satului urmau să fie strămutați cu forța în blocurile construite în anii '50 pentru refugiații comuniști greci în satul Ștefăneștii Noi, noua denumire a satului Florica impusă de activiștii comuniști în anul 1949.

Satul Florica aflat la 4 km de Pitești, aparținând administrativ de comuna suburbană Ștefănești, joacă un rol istoric aparte, fiind legat de domeniul familiei Brătianu aflat aici cuprinzând: un conac, o fermă, o cramă, o capelă, o gară și chiar un observator astronomic. La Florica s-au născut, au trăit și au murit cei mai reprezentativi dintre membrii familiei Brătianu, dintre care Ion C. Brătianu și fiul său Ion I. C. Brătianu au avut un rol covârșitor în realizarea României moderne.

Florica a fost locul vizitat în perioada antebelică și interbelică de cele mai mari personalități politice pe care le-a avut România. La Florica s-au luat decizii importante pentru țară, s-au hotărât reforme majore, s-au făcut și s-au desfăcut guverne, s-au fixat strategii în timp de pace și de război.

„Mecca liberalilor“, cum a numit-o Constantin Argentoianu, satul Florica a intrat de mult în istorie. Aici și-au stabilit reședința, după căsătoria lor, Pia cu Ion C. Brătianu, cunoscutul revoluționar pașoptist, devenit mai târziu prim-ministru al României pentru aproape 12 ani, în perioada 1876-1888.

Florica, primul copil al soților Pia și Ion C. Brătianu, la o vârstă foarte fragedă, în iarna anului 1865, a fost răpită de o boală necruțătoare, și în amintirea ei s-a dat numele întregului domeniu, denumire care s-a extins și asupra satului. Mormântul Floricăi este situat pe un deal, care domină domeniul familiei Brătianu, unde va fi înmormântat și tatăl său Ion C. Brătianu la 7 mai 1891. La 22 mai 1921 osemintele celor doi au fost mutate în capela familiei, construită la Florica după planurile arhitectului francez Emile André Lecomte du Nouy.

Ulterior aici au fost înmormântați și ceilalți membri ai familiei printre care Ion I. C. Brătianu, decedat în anul 1927, dar și Dinu, și istoricul Gheorghe I. Brătianu, decedați în închisoarea de la Sighet, unde au fost întemnițați de comuniști și de unde familia le-a adus osemintele.

Un loc important îl constituie Gara Florica construită și dată în folosință în anul 1887, când s-a dat în exploatare calea ferată Golești-Câmpulung Muscel, construită la inițiativa lui Ion C. Brătianu în calitate de prim-ministru al României, fiind una din realizările din timpul guvernării sale. Calea ferată Golești-Câmpulung Muscel a fost proiectată și construită numai de specialiști români și la construcția ei și-au făcut ucenicia și Ion I. C. Brătianu, care își desăvârșea studiile pentru a deveni inginer feroviar. După instalarea regimului comunist în România, denumirea gării Florica a fost schimbată, după 62 de ani de funcționare sub acest nume, în Gara Ștefănești, după ce și numele satului Florica a fost schimbat în satul Ștefăneștii Noi, nume impuse de activiștii comuniști în anii de teroare stalinistă, dar care se mențin și în prezent.

O situație și mai tristă a avut-o conacul de la Florica și în special biblioteca adăpostită de acest conac. Conacul familiei Brătianu de la Florica a fost mărit în

dimensiunile de astăzi, când cuprinde circa patruzeci de încăperi, de Ion I. C. Brătianu prin amenajări succesive făcute în perioada anilor 1889-1925.

După, confiscarea întregului domeniu de comuniști în anul 1948, conacul a intrat în proprietatea Gospodăriei de partid al P. M. R. (P. C. R.) și la mijlocul anilor 70 a devenit locuința tov. Ion Dincă (Teleagă), care s-a mutat cu familia, locuind aici în perioada când a îndeplinit funcția de prim-secretar al Comitetului Județean P. C. R. Argeș.

Conacul adăpostea o bibliotecă despre care Constantin Argentoianu scria că este „cea mai mare bibliotecă particulară din România“, cuprinzând zeci de mii de volume, reviste, incunabule, colecții de timbre, tablouri, o colecție numismatică etc.

I. G. Duca, un colaborator al lui Ion I. C. Brătianu, scria că biblioteca acestuia este „mai completă decât biblioteca Academiei Române“. După confiscarea domeniului familiei Brătianu, de distrugerea bibliotecii s-a ocupat o echipă de activiști ai P. M. R. (P. C. R.) condusă de un analfabet din partea locului pe nume Oțelea Alexandru, poreclit Otel, deoarece chiar și după cursurile de alfabetizare nu reușea să învețe chiar toate literele și de abia reușea să semneze cu mâna stângă „Otel“. Tovarășul „Otel“ a organizat în mai multe etape arderea cărților în curtea conacului, care fiind multe au ars timp de mai multe săptămâni. Doar o mică parte din cărți au fost recuperate de Biblioteca Academiei Române, cele uitate de tov. Otel și echipa sa prin rafturile bibliotecii.

Tov. Otel (Oțelea Alexandru) a îndeplinit mulți ani funcția de președinte al Sfatului Popular al Comunei Ștefănești-Argeș, funcție care i-a permis să incendieze și alte biblioteci, inclusiv arhiva primăriei Ștefănești, căreia i-a dat foc sub motiv că ar conține „documente reacționare din timpul burgheziei și moșierimii“. În mod public tov. Otel imputa moșierimii și burgheziei faptul că a rămas analfabet, deși toată lumea știe că învățământul primar a devenit obligatoriu și gratuit în România din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866).

Tov. Otel a fost fondatorul G. A. C.-ului „7 noiembrie“ din comuna Ștefănești, înființat în anul 1950, fiind printre primele gospodării colective din fosta regiune Pitești (Argeș).

După ce a terorizat comuna Ștefănești vreo 15 ani, tov. Otel a fost destituit din funcția de președinte al Sfatului Popular în anul 1963 sub motivul implicării sale în fraudele comise cu fondurile destinate construirii Căminului Cultural din comună și vânzarea unor terenuri intravilane. În condițiile noii perioade de relativă destindere din anul 1964 conducerea regională a P. M. R. (P. C. R.) a căutat să se descotorosească de acest activist odios, de care s-a folosit timp de aproape 15 ani în terorizarea populației, inclusiv încheierea colectivizării forțate a agriculturii din anul 1962.

În contextul în care tov. Stalin lansase teoria „ascuțirii luptei de clasă“, tov. Otel dăduse o interpretare proprie afirmând în ședințe publice că moșierii, chiaburii și burghezii trebuie omorâți ca plojnița de perete“, fapt care se și întâmpla în temnițele comuniste cu deținuții politici.

Nici localitatea Brătieni, aflată în apropiere de orașul Curtea de Argeș, atestată documentar ca localitate de reședință a boierilor din familia Brătianu încă din secolul al XV-lea, nu a scăpat de schimbarea numelui. După ce a figurat cu numele Brătieni vre-o cinci secole, prin anul 1949, activiștii comuniști i-au dat numele „Băduleț“, nume care se menține și în prezent. Socotim un ătentat la trecutul nostru istoric și în prezent să

mai folosim denumirile artificiale date unor localități de activiștii comuniști în anii de cruntă teroare stalinistă. Este drept că s-au făcut și mici progrese pentru a repara măsurile arbitrarie din timpul dictaturii comuniste. Liceul de Băieți din Pitești, care în anul 1897 a primit numele marelui bărbat de stat Ion C. Brătianu și care în urma reformei învățământului impusă de comuniști în anul 1948, după modelul sovietic, a devenit Școala Medie nr. 1 Pitești, pentru ca în anul 1957 să devină Liceul „Nicolae Bălcescu”, a revenit în anul 1997 la vechiul nume, astăzi numindu-se Colegiul Național „Ion C. Brătianu”, o școală de elită a învățământului românesc. La fel s-a întâmplat și cu fosta stradă 1 Mai din Pitești, care a redevenit strada Ion C. Brătianu.

Școală generală din satul Florica (Ștefăneștii-Noi) a primit numele lui Vintilă Brătianu.

Considerăm că mai este mult de făcut, dacă ținem seamă de faptul că încă nu avem la Pitești și nici la Florica un monument dedicat marilor bărbați de stat din familia Brătianu.

Bustul lui Ion C. Brătianu amplasat în curtea Bisericii Sf. Nicolae din Pitești (fig. 1) a fost distrus, iar biserica a fost demolată de comuniști în anul 1962. Bronzul bustului marelui bărbat de stat Ion C. Brătianu s-a folosit ca materie primă la turnarea statuii lui V. I. Lenin amplasată de comuniști în București.

Fig. 1. Biserica Sfântul Nicolae, cunoscută și sub numele de „Biserica cu ceas”, construită în 1812 și demolată în 1962.

În anul 1952, autoritățile comuniste au amplasat în satul Florica un monument închinat teroristului comunist grec Nikos Beloiannis, monument reamplasat fără a avea autorizație de construcție pe domeniul public, la 20 mai 1996, în str. Sf. Vineri din Pitești.

Cetățenii Piteștiului nu au un monument al marilor bărbați de stat Ion C. Brătianu sau Ion I. C. Brătianu, născuți pe plaiuri argeșene și care au avut un rol important în făurirea României moderne, dar au monumentul lui Nikos Beloiannis, un agent al Moscovei, terorist comunist grec, dușman al aderării Greciei la N. A. T. O. și care nu are nici-o legătură cu municipiul Pitești.

Considerăm că autoritățile locale au datoria morală să repare această situație bizară și în semn de respect față de trecutul nostru istoric să facă demersurile necesare ca să se revină la vechile denumiri istorice în cazul localităților menționate, iar ridicarea unui monument dedicat marilor bărbați de stat din familia Brătianu, ar constitui o reparație morală datorată de poporul român celor care au contribuit la făurirea României.

ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

ȘTIRI DESPRE CONTINUAREA PROCESULUI DE ÎNVĂȚĂMÂNT ÎN ORAȘUL PITEȘTI PÂNĂ LA ÎNFIINȚAREA ȘCOLII NAȚIONALE ÎN 1833

VERONICA TAMAȘ*

Dezvoltarea feudalismului, întărirea proprietății feudale și a relațiilor feudale, au impus cu stringență redactarea de acte scrise, care exprimau de fapt materializarea relațiilor juridice existente¹.

Învățământul pentru laici - inclusiv școala - a luat ființă la noi „în jurul întemeierii statelor românești”². În secolul al XIV-lea domnii din Țara Românească știau carte, adică existau laici care puteau să scrie și să citească, dar numărul lor era foarte mic și știința lor foarte redusă³. Cultura românească posedă o comoară de documente din secolele XIV-XV cu conținut istoric și manuscrise cu texte religioase, care atestă suma acestor cunoștințe. Documentele au fost scrise de dieci și, cum nimeni nu putea învăța singur, fără profesor, un alfabet străin, a existat la sfârșitul secolului al XIV-lea „un învățământ modest de grămătică”⁴. În epoca feudală marile centre monahale au jucat un important rol pe plan cultural și de învățământ⁵. Printre nucleele de cultură ale orașului Pitești se înscrie și activitatea copiștilor de la mănăstirea Trivale⁶. Orașul medieval era o instituție economică și juridică, o asociație de apărare și cooperare a muncii și schimbului, dar și un centru cultural. Nevoia de cultură a orășenilor era în strânsă legătură cu felul de viață, determinat de negoț și de meșteșugurile pe care le exercitau⁷. Datorită numărului mare de negustori și meșteșugari pe care l-a avut orașul Pitești în aceste secole, știința de carte a fost indispensabilă pentru practicarea activităților lucrative. Se știe că negustorii și meseriașii mai înstăriți au purtat o intensă corespondență cu comercianții din

* Râmnicu Vâlcea.

¹ Ștefan Pascu, Ion Ionașcu, I. Ghiodaru, C. Georgescu-Buzău, *Istoria Medie a României*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1988, p. 99.

² Ștefan Bărsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești sec. X-XVI*, Editura Academiei, București, 1971, p. 115.

³ Veronica Tamaș, *Contribuții la istoricul învățământului vâlcean în Evul Mediu (1415-1830)*, în „Studii Vâlcene”, III, 1974, p. 145.

⁴ Ștefan Bărsănescu, *op. cit.*, p. 138.

⁵ Veronica Tamaș, *op. cit.*, p. 145.

⁶ P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *Istoria municipiului Pitești*, Editura Academiei, București, 1988, p. 107.

⁷ P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, Editura Științifică, București, 1969, p. 279.

Transilvania, cu diverse orașe din țară și cu altele din Europa⁸. Magistratul orașului era obligat să țină corespondența cu dregătorii domniei sau cu municipalitățile străine în limba slavonă, oficială pe atunci⁹. Nevoia de grămătică care să întocmească actele scrise pentru acordarea de drepturi, mai ales a celor de proprietate, a fost asigurată prin cadre create în centrele laice, cât și prin ucenicia pe lângă „notarul” orașului unde se învăța și formularul diplomatic al actelor cu caracter juridic¹⁰, dar și pe la un dascăl de biserică sau chiar pe prispa casei acestuia, cel puțin scrisul și puțină socoteală¹¹.

În oraș se mai cunoaște o pătură de oameni cu știință de carte: cititori de cărți, mai întâi sub formă de manuscrise și apoi din cele tipărite, cărți populare cunoscute mai târziu sub formă de literatură beletristică economică și didactică¹².

Printre aspectele procesului cultural al secolului al XVIII-lea, un rol fundamental l-a avut înmulțirea elementelor de cultură laică, împreună cu triumful limbii române ca limbă de cultură, prin statornicirea tiparului și punerii bazelor unui învățământ organizat. În cea mai mare parte, învățământul era rezervat fiilor de boieri și în al doilea rând elementelor înstărite din rândurile păturilor orașenești¹³.

Printre primele școli cunoscute documentar în Pitești este cea de lângă biserică domnească „Sf. Gheorghe”, a cărei existență este dedusă dintr-o scrisoare de mărturisire din data de 23 aprilie 1753¹⁴, unde este consemnat „Ivanche biv vâtaf de copii”¹⁵. Pe un Penticostar ce a aparținut bisericii „Sf. Ioan”, din Pitești, se află scris „Fiindcă am făcut școală aici în Oraș”¹⁶. Nevoile statului și ale bisericii, ca și cele ale administrației și a marii boierimi au înlesnit accesul la învățătură și a unor tineri recrutați din pături mai largi, cel puțin în ce privește primele trepte ale învățământului¹⁷.

La școala de la biserică „Sf. Gheorghe” aveau acces în primul rând copii de boieri și de mari negustori, pe când la Școala de la schitul Buliga, au fost primiți toți copiii indiferent de originea lor socială. Școala funcționa în schitul ridicat de către negustorul piteștean Marin Buliga cupețul în anul 1745. În anul 1834 a ars, dar s-a refăcut în 1839, fiind amplasată pe locul actualului Muzeu Județean Argeș¹⁸. În acest schit a existat o școală de învățătură românească și la 25 mai 1751, iar plata dascălului se făcea din veniturile schitului¹⁹.

În timpul domnitorului Alexandru Ipsilanti (1774-1782) au fost luate câteva măsuri în urma cărora învățământul din Țara Românească a avut mult de câștigat²⁰. De prevederile hrisovului din ianuarie 1776 a beneficiat și orașul Pitești, unde, în anul

⁸ P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *op. cit.*, p. 107.

⁹ Veronica Tamaș, *op. cit.*, p. 146.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Corneliu Tamaș, *Istoria orașului Râmnicu Vâlcea*, Editura „Antim Ivireanul”, Râmnicu Vâlcea, 1994, p. 70.

¹² P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *op. cit.*, p. 107.

¹³ Veronica Tamaș, *op. cit.*, p. 148.

¹⁴ Marin Braniște, *Câteva știri despre școlile din orașul Pitești*, în „Mitropolia Olteniei”, nr. 3-4, 1965, p. 174.

¹⁵ P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *op. cit.*, p. 108.

¹⁶ Veronica Tamaș, *op. cit.*, p. 141.

¹⁷ Marin Braniște, *op. cit.*, p. 179.

¹⁸ P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *op. cit.*, p. 107.

¹⁹ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I, Țara Românească, Craiova, 1970, p. 487.

²⁰ Marin Braniște, *op. cit.*, p. 182.

1780, s-a înființat școala domnească cu dascăl de limba, română, plătit din „bugetul statului”²¹.

O însemnare făcută pe un minei, în 6 august 1784, vorbește din nou despre școala domnească de la biserica „Sf. Gheorghe”. Aici „a însemnat robul lui Dumnezeu Ioan, dascăl din Pitești, fiindcă am învățat copii din oraș..., și eu am învățat aproape de acesta (Sf. Gheorghe) în casa Manului Cojocarul”²².

De o deosebită importanță este și documentul din 26 octombrie 1818, aflat în dosarul 559/1840 din fondul tribunalul jud. Vâlcea, în păstrare la Arhivele Naționale din Râmnicu Vâlcea. Prin acest act, stolnicul Ion Socolescu din Pitești, a împrumutat de la Episcopia Argeșului suma de 7500 taleri „în aceleși condiții pe care le avusese și răposatul Comăneanu cu unele obligații, printre care să dea 300 taleri la dascăl în Pitești, pentru învățarea a doi copii săraci, prin Eforia Școalelor Naționale”²³. Din document reiese clar, că școala din oraș a avut un proces neîntrerupt de la începutul secolului al XIX-lea, deoarece și Comăneanu plătea dascălul din urbe, ca apoi, din anul 1819, acest lucru să-l facă stolnicul Socolescu²⁴.

Cerințele reclamate de dezvoltarea de ansamblu a societății românești, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, impunea introducerea unui învățământ în limba națională și care să fie accesibil copiilor tuturor claselor sociale²⁵. În oraș funcționa în această perioadă și o școală grecească, la care a învățat viitorul om politic Ion Brătianu, care, în amintirile sale, vorbește de bucuria înființării a unei școli naționale în Pitești. La 3 februarie 1833, în casele protopopului Zamfir de pe Ulița boierească și în prezența autorităților locale și ale părinților elevilor se deschide oficial în orașul Pitești „Școala națională”. Meritul de a fi primul profesor din Pitești i-a revenit câmpulungeanului Nicolae Simonide, care a luptat cu mari greutăți, până a reușit să tragă o brazdă adâncă la temelia culturii naționale²⁶.

²¹ V. A. Urechea, *Istoria românilor*, tom I 1774-1776, București, 1891, p. 83-91.

²² Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *op. cit.*, p. 109.

²³ Corneliu Tamaș, Ion Constantin Vasile, *Momente documentare vâlcene*, Catalog de documente 1418-1830, Cuvânt înainte acad. Ștefan Ștefănescu, Editura Almarom, Râmnicu Vâlcea, 2000, doc. nr. 560, p. 151.

²⁴ Arhivele Naționale Râmnicu Vâlcea, Fond Tribunalul jud. Vâlcea, dos. 599/1840, f. 8.

²⁵ Cecilia Petrescu, Emil Răcilă, *Monografia Liceului „Zinca Golescu”, 1921-1971*, p. 11.

²⁶ Veronica Tamaș, *O aniversare*, în „Argeș”, 3, 1968.

DESPRE ȘCOLILE PUBLICE SĂTEȘTI DIN FOSTUL JUDEȚ ARGEȘ ÎNTRE ANII 1838 ȘI 1848

SPIRIDON CRISTOCEA*

Deși școlile publice sătești au fost înființate după adoptarea Regulamentului Organic, în unele sate din fostul județ Argeș¹ au funcționat școli și înainte de deschiderea lor în 1838-1839. Ele au funcționat pe lângă mănăstiri și biserici sau în unele sate, fiind deschise din inițiativă particulară. Astfel de școli au funcționat la Valea Danului, în 1808², la schitul Berislăvești, în 1836³, la Suseni⁴, Șerbănești⁵, Șuici-Cârpeniș⁶, Cepari-Urluiești⁷, Bârsești-Vlădești⁸, Luminile⁹, Golești¹⁰, Izbășești¹¹ și Păroși¹², în anul 1836¹³ ș. a.

Punctul de pornire în instituirea învățământului public sătesc în Țara Românească l-a constituit circulara Departamentului Trebilor din Lăuntru (în continuare: Departamentul), din 14 ianuarie 1838, prin care se poruncește ocârmuirilor județelor să înființeze școli sătești¹⁴.

Primul pas în deschiderea acestor școli a fost recrutarea cadrelor și pregătirea lor în vederea desfășurării activității didactice. Aleși dintre ȣarcovnici și fii de preoți,

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Atestat documentar în anul 1423, Argeșul a ființat ca județ până la reforma administrativă din 1950, când s-au înființat regiunile și raioanele. Reînființate în 1968, județele nu și-au mai păstrat vechea configurație. Cu excepția unei părți din vest, județul istoric Argeș a fost înglobat în actualul județ Argeș.

² Ștefan Berechet, *Catagrafia episcopiei Argeșului în 1808*, în „Biserica ortodoxă română”, XL, 1921, p. 678-686.

³ Spiridon Cristoceă, *Despre școala de la schitul Berislăvești, județul Argeș*, în „Păstorul ortodox”, Pitești, 1997, nr. 1, p. 109-113.

⁴ Suseni, sat, astăzi com. Rociu, jud. Argeș.

⁵ Șerbănești, sat, astăzi com. Rociu, jud. Argeș.

⁶ Șuici, sat, com., jud. Argeș; Cârpeniș, sat, astăzi com. Cepari, jud. Argeș.

⁷ Ceparii-Pământeni, sat, astăzi reședința com. Cepari, jud. Argeș; Ceparii-Ungureni, sat, astăzi com. Cepari, jud. Argeș; Urluiești, sat, astăzi com. Cepari, jud. Argeș.

⁸ Bârsești de Sus, Bârsești de Jos, sate, astăzi com. Tigveni, jud. Argeș; Vlădești, sat, astăzi com. Tigveni jud. Argeș.

⁹ Luminile, sat, azi com. Morărești, jud. Argeș.

¹⁰ În 1888, Goleștiul făcea parte din com. cu același nume din plasa Topolog, jud. Argeș, astăzi este comună în jud. Vâlcea.

¹¹ Izbășești, sat, astăzi com. Milcoiu, jud. Argeș.

¹² În 1877 com. Păroși, plasa Oltu-Vedea, jud. Olt, era compusă din satele Morlăvești, Mijlocu și Ștefănești.

¹³ Spiridon Cristoceă, *Despre școlile particulare din Pitești și din fostul județ Argeș în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Argesis”, Muzeul Județean Argeș, seria istorie, XI/2002, p. 491-494.

¹⁴ Arhivele Naționale București, fond Vornicia ..., dos. 5390, I A/1838, f. 3.

sau dintre cei ce știau să scrie și să citească, tinerii au fost trimiși la Școala Națională din Pitești pentru a fi pregătiți de profesorul școlii de aici¹⁵.

La 14 iulie 1838, Ocârmuirea Județului Argeș trimitea Vorniciei din Lăuntru (în continuare: Vornicia) lista celor 76 de candidați trimiși la pregătire la Pitești. Din lecturarea listei se poate constata că din cei 76 de tineri trimiși la pregătire, 28 erau fi de preoți și 8 de diaconi¹⁶.

Din raportul lui Nicolae Simonide, profesorul Școlii Naționale din Pitești, către Ocârmuirea Județului Argeș (în continuare: Ocârmuirea), înaintat la 24 iulie 1838 Vorniciei, reiese că tinerii veniți la Pitești pentru pregătire, neavând unde locui, au umblat din „cârciumă în cârciumă și din han în han“. Pe lângă cheltuielile pe care le făceau, exista primejdia de a-și strica „năravurile cele bune sau a-și adăuga pe cele rele“, de aceea Ocârmuirea cere Vorniciei ca să „poftască“ pe episcopul Argeșului a „slobozi spre a lor ședere beciurile de supt încăperea aceștii școale și încăperile de la metohul aceștii sfinte Episcopii din acest oraș“. În cazul în care episcopul n-ar fi fost de acord cu această soluție, Ocârmuirea propunea Vorniciei ca din „cutiile“ satelor să se aloce o sumă pentru a se construi în oraș „încăpere de gard lipit“ în care să fie cazați candidații. La acest raport, Vornicia cerea Episcopiei Argeșului să pună la dispoziție încăperile cerute de Nicolae Simonide¹⁷.

Întrucât numărul candidaților trimiși la pregătire era mic în comparație cu numărul satelor în care urmau să se deschidă școli, Vornicia a cerut Ocârmuirii să găsească alți tineri, dar la 28 august 1838 aceasta răspunde că la „unile din satele cele mai mici nici țârcovnici să găsește, nici alți tineri dăprinși la învățătură ca să-i trimită“ să așaze în Școala Națională ... din Pitești¹⁸. Pe parcursul perioadei de pregătire, din diferite motive, unii din tinerii aflați la Pitești au părăsit cursurile, însă s-au mai adăugat alții. Nu știm cât au durat aceste cursuri, însă la 10 noiembrie 1838 ei se aflau încă la Pitești la pregătire¹⁹. După terminarea acestor cursuri pregătitoare tinerii s-au înapoiat în satele lor pentru a deschide școlile. În vederea deschiderii școlilor nu s-a fixat o dată pentru tot județul, ci s-a lăsat la latitudinea fiecărui sat alegerea acestui moment. Nu știm dacă s-au deschis școli la sfârșitul anului 1838, căci se apropiau sărbătorile de iarnă, iar în unele sate nu existau spațiile necesare. Întrucât școli urmează să se înființeze numai în localitățile cu peste 50 de familii, satele s-au unit între ele în vederea deschiderii lor. Dacă nu s-au deschis la sfârșitul anului 1838, ele s-au înființat în iarna anului următor, căci într-o listă din 9 martie 1839 sunt menționate localitățile, numele învățătorilor și câți copii frecventau aceste școli²⁰. Potrivit acestei liste se deschiseseră 119 școli, ce erau frecventate de 1848 elevi:

Plasa Piteștilor: *Budeasa Mică + Budeasa Mare* - Gheorghe sin Ion, 22 școlari; *Bascovu-Tutănei*²¹ - Ghiță sin popa Radu, 10; *Bascovu-Colmenei*²² - Matei

¹⁵ Școala Națională din Pitești, numită după 1838 și Școala Normală, a fost deschisă la 5 februarie 1838, primul profesor fiind Nicolae Simonide.

¹⁶ Arhivele Naționale București, Vornicia ..., 5390 I A/1838, f. 61-62.

¹⁷ Arhivele Naționale București, Vornicia ..., 5390 I A/1838, f. 63-65.

¹⁸ Arhivele Naționale București, Vornicia ..., 5390 I A/1838, f. 106-107.

¹⁹ Arhivele Naționale București, Vornicia ..., 5390 I A/1838, f. 215.

²⁰ Arhivele Naționale București, Vornicia ..., 565 I B/1838, f. 103-105.

²¹ Bascovu-Tutănei, sat care în 1861 făcea parte din plasa Argeș, jud. Argeș, având în componență satele: Grajdurile, Drăcolești, Băzoiești, Bunești și Valea Porcului.

Neacșul, 18; *Băbana* - Dumitru Costandin, 13; *Drăganu* - Ion popa Dumitru, 13; *Răchițele de Sus* - Ion diaconu Mihai, 13; *Răchițele de Jos* - Dumitru popa Ion, 18; *Bascovelu*²³ - Ion sin Neguț, 8; *Săpata de Jos*²⁴ - Radu Ion sin Anca, 18; *Săpata de Sus*²⁵ + *Lipia* - Costandin popa Nicolae, 16; *Poiana Lacului* - Matei sin Stan, 12; *Sămara* - Anghel Dumitru Ion, 22; *Cocu* - Tudor sin Ion, 10; *Merișani* - Tudor Mihai, 16; *Prundu*²⁶ + *Geamăna* - Păun popa Barbu, 21; *Băiculești* - Matei popa Voicu, 11; *Mănicești* - Stan popa Luca, 8; *Vâlcelele* - Stoica sin Sandu, 29; *Bărbățeștii-Zigoneni*²⁷ - Matei popa Ilie, 10; *Vărzari* + *Dobrogostea* - Dumitru popa Costandin, 14; *Albota* - Dumitru candidat, 22; *Moșoaia* - Preda sin Tudor, 31; *Slătioarele* - Radu popa Ion, 20; *Hințești* + *Smeura* - Matei Radu, 16; *Găvana*²⁸ + *Valea Rea*²⁹ - Dumitru Gheorghe, 30; *Găleșești* - Costache Ștefan, 13; *Gura Bascovului*³⁰ - Radu sin Radu Păișescu, 29; *Borlești* - Luca sin Radu, 13; *Valea Mărului* - Ion Dumbravă, 14; *Valea lui Enache* + *Noaptes* - Tudor Ion oltean, 16; *Groși* - Ilie popa Marin, 20; *Cerbu* - Cârstea Stancu, 13.

Total: 32 școli, 32 învățători, 539 școlari.

Plasa Oltului: *Corbu* - Ion popa Gheorghe, 12; *Bălcești* - Dumitru popa Marin, 15; *Stoiceni*³¹ - Stan popa Nicolae, 14; *Stoiceni-Pleșoiu* - Andrei Ion Păneci, 8; *Flămânda* - Costandin diaconu Șerban, 7; *Cremenari* - Ion popa Stan, 6; *Bercioiu* - Scarlat popa Ion, 5; *Olanu* - Gheorghe popa Radu, 10; *Teiu* - Tudorache ceauș Ion, 7; *Bârsoiu* - Ion popa Ion, 11; *Stoilești* - Mihai popa Alopoie ?, 9; *Urși* - Nițu din Drăguțescu, 18; *Drăguțești*³² - Ion Drăgușin, 20, *Topana* - Din popa Dan, 4; *Lerești*³³ - Florea Pilcan, 14; *Ungureni* + *Valea Mare* - Dumitru Predici, 6; *Mogâdăneni*³⁴ - Gheorghiu sin popa ...³⁵, 7; *Păduroi* - Șerban Tomescu, 4; *Săpunari* - Gheorghe popa

²² Bascovu-Cotmenei, sat care în 1861 făcea parte din plasa Olt, jud. Argeș, iar în 1887 era sat component al com. Bascovele, plasa Argeș, jud. Argeș.

²³ Bascovelu, sat desființat, înglobat la satul Drăganu-Olteni, com. Drăganu, jud. Argeș.

²⁴ Săpata de Jos. În 1861 era localitate de sine stătătoare, iar în 1887 era comună în plasa Pitești, jud. Argeș, având în componență satele: Bănărești, Pepilești și Mărești-Morărești.

²⁵ Săpata de Sus. În 1861 era localitate de sine stătătoare, iar în 1887 avea în componență satele: Lipia, Găinușa, Drăghicești și Popești-Turcești, făcând parte din plasa Pitești, jud. Argeș.

²⁶ Prundu, sat demolat în vremea regimului comunist, astăzi pe acest loc aflându-se cartierul Prundu al Municipiului Pitești.

²⁷ Bărbățeștii-Zigoneni. În 1861 era sat ce făcea parte din plasa Argeș, jud. Argeș, astăzi Zigonenii fiind sat component al com. Băiculești, jud. Argeș.

²⁸ Găvana, azi cartier al Municipiului Pitești.

²⁹ Valea Rea, sat desființat, în 1887 făcea parte, împreună cu Găvana și Meculești, din com. Găvana-Valea Rea, plasa Pitești, jud. Argeș.

³⁰ Gura Bascovului. În 1861 exista localitatea Gura Bascovului, care avea în componență cătunele: Păișești, Rotărești, Glâmbocu, Floreasca și Oiasca, cătune care intrau în 1887 în componența com. Bascovu-Flești, la care se adăugau Stejerețu, Aninoasa, Valea Ursului și Micești.

³¹ Stoiceni, sat existent în 1861, în plasa Olt, jud. Argeș, iar la 1887 exista com. Stoiceni-Pleșoiu, în plasa Oltu-Topolog, jud. Argeș, având în componență satele: Bănești, Dosu-Râului, Pleșoiu, Predești-Tîpeni, Șerbănești, Valea-Viei.

³² Drăguțești, sat existent în 1861 în plasa Oltu, jud. Argeș, în 1888 făcea parte din com. Drăguțești-Săpunari, plasa Oltu, jud. Argeș.

³³ Lerești, veche denumire a satului Lerești-Purcărești, înglobat la satul Chilia, com. Făgetelu, jud. Olt.

³⁴ Mogâdăneni, sat care în 1861 făcea parte din plasa Pitești, jud. Argeș, și care avea în componență cătunele: Dealul Bogdanului și Dealul Scroafci, iar în 1888 era cătun al com. Răchițele de Jos, plasa Pitești, jud. Argeș.

³⁵ Lipsă în original numele preotului.

Ion, 5.

Total: 19 școli, 19 învățători, 182 școlari.

Plasa Argeșului: *Bunești* - Ion popa Ilie, 6; *Bohari* - Daniil popa Ion, 15; *Cacalești*¹⁶ - Hristache popa Barbu, 10; *Bădiceni* - Ion popa Gavril, 13; *Mălureni* - Ion popa Pătru, 16; *Costești*¹⁷ - Ion Osian, 18; *Valea Iașului* - Marin Eșanu, 14; *Brătășești*¹⁸ - Barbu sin Radu, 22; *Cerbureni* - Iacov Bălotescu, 21; *Zărnești* - Irimia Ion Săvescu, 13.

Total: 10 școli, 10 învățători, 148 școlari.

Plasa Găleştilor: *Cireșu* - Ioniță Briceag, 12; *Cacaleții de Sus*³⁹ - Ivan Petre, 10; *Cacaleții de Jos*⁴⁰ - Costandin Dumitru, 15; *Popești*⁴¹ - Matei popa Trandafir, 18; *Negrași + Adunații Negrași* - Stan Oladu ?, 20; *Bârlogu + Aleșii Teiu* - Preda popa Iorga, 16; *Șerbănești* - Ștefan Grama, 11; *Găleşești* - Toma Găleşescu, 18; *Suseni* - Ion Toma croitoru, 20; *Stănișlăvești*⁴² - Stan popa Radu, 8; *Broșteni* - Radu Costandinescu, 9.

Total: 11 școli, 11 învățători, 157 școlari.

Plaiul Loviștii: *Perișani*⁴³ - Ion popa Mihai, 12; *Măceni* - Oprea Marin, 12; *Bratovești* - Ion popa Gligore, 10; *Racovița* - Gheorghe popa Dumitru, 22; *Copăceni* - Andrei Matei Clocotician, 15; *Bumbuești* - Stan popa Toma, 23; *Boișoara* - Manole Ghiță Blanea, 13; *Găujani* - Ion Toader Popescu, 17; *Greblești* - revizor Nicolaie Boiceanu, 25; *Căineni* - Ștefan Ungureanu, 16; *Berislăvești + Stoenști*⁴⁴ - Ioniță Mitul, 27; *Arefu* - Ion Tudor Vijău, 17; *Căpățânenii Ungureni + Căpățânenii Pământeni* - Pătru diaconu Ion, 18; *Turburea* - Ilie popa Gheorghe, 11; *Corbeni* - Ion popa Grigore, 19; *Oești* - Ion Nicolae Andreescu, 30; *Galeșu* - Toma popa Mihai, 10; *Brătieni*⁴⁵ - Ion popa Cocioabă, 9; *Brădetu* - Stan Mareș, 6; *Rădăcinești* - Nicolae Mihai, 16; *Sălătrucel* - Ion Pătru Ciomag, 20; *Jiblea + Șerbănești* - Radu Ion jugravu, 27.

Total: 22 școli, 22 învățători, 376 școlari.

Plasa Topologului: *Suicii Ungureni* - Andrei Simeanu, 36; *Morăștii Cărpeneș* - Gheorghe Telespan, 18; *Rudeni* - Gheorghe popa Ionașcu, 17; *Ceparii Ungureni* - David Zboișteanu, 20; *Ceparii Urluiești* - Ioniță State Popescu, 16; *Bârseștii Vlădești* - Toma diaconu Ion Mihălcioiu, 20; *Tigveni + Blaju* - Toma Bălilescu, 15; *Ciofrângenii Ungureni + Ciofrângenii Pământeni + Giurgiuveni* - Ion popa Ion, 14; *Alimăneștii de Sus*⁴⁶ - Nicolae Purcoiu, 15; *Ioanicești + Alimăneștii de Jos*⁴⁷ + *Poenari* - Costache Protopopescu, 30; *Ciutești* - Costandin diaconu Din, 7; *Căzănești* - Ion Manolescu, 15;

¹⁶ Cacalești, sat desființat, înglobat la satul Zărnești, com. Mălureni, jud. Argeș.

¹⁷ Costești-Vâlsan, sat, azi com. Mușătești, jud. Argeș.

¹⁸ Brătășești, sat desființat, azi înglobat în com. Albeștii de Argeș, jud. Argeș.

¹⁹ Cacaleții de Sus, azi satul Siliștea din com. Căteasca, jud. Argeș.

⁴⁰ Cacaleții de Jos, veche denumire a satului Gruiu, com. Căteasca, jud. Argeș.

⁴¹ Popești, sat desființat, înglobat la satul Căteasca, com. Căteasca, jud. Argeș.

⁴² Stănișlăvești, sat desființat, înglobat la satul Oarja, jud. Argeș.

⁴³ Perișani, sat, comună jud. Vâlcea.

⁴⁴ Stoenști, sat, azi reședința com. Berislăvești, jud. Vâlcea.

⁴⁵ Brătieni, veche denumire a satului Brăduleț, com. Brăduleț, jud. Argeș.

⁴⁶ Alimăneștii de Sus, sat existent, în 1861, în plasa Topolog, jud. Argeș, în 1888 făcea parte din com. Alimăneștii-Ciofrângenii, plasa Topolog, jud. Argeș, apoi fiind desființat.

⁴⁷ Alimăneștii de Jos, sat existent în 1861, în plasa Topolog, jud. Argeș, cu cătunele Ceaurești și Găbrieni, desființat apoi și înglobat la satul Ioanicești, azi com. Poienari de Argeș, jud. Argeș.

Milcoiu - Dumitru popa Dumitru, 10; *Izbășești* - Nicolae diaconu Gheorghe, 12; *Mângureni* - Toma popa Radu, 5; *Luminile* - Pătru Dinu rotaru, 21; *Dedulești* + *Căzăneștii Vărzari* - Ion Ștefănescu, 37; *Valea Babei* - Ion diaconu Vâlcu, 10; *Runcu* + *Fedeleşoiu* - Dicu Dinghelescu, 21; *Băbuești* + *Sânbotin* - Stoica Iene cruceru, 11; *Golești* - Andrei diaconu Gheorghe, 20; *Bleici*⁴⁸ - Ion sin diaconu Marin, 14; *Blidari* - Pătru popa Gheorghe, 20; *Budești* - Șerban popa Nițu, 28; *Ruda* - Radu popa Radu, 15.

Total: 25 școli, 25 învățători, 446 școlari.

Total județ: 119 școli, 119 învățători, 1848 școlari.

După cum se poate constata din lista de mai sus, din cei 119 învățători, 45 erau fii de preoți și 9 fii de diaconi, restul, de 65, fiind fii de țărani, fapt ce dovedește numărul mare al știutorilor de carte din rândul sătenilor.

Despre învățători: După ce au fost aleși, tinerii care urmau să devină învățători, numiți candidați de învățători, erau obligați să meargă la Școala Națională din Pitești pentru a frecventa cursurile de pregătire care se desfășurau de la 26 aprilie până la 1 iulie și de la 15 august până la 26 octombrie. După ce au urmat câțiva ani cursurile de pregătire la Pitești, candidații au susținut un examen, în urma căruia, celor care posedau cunoștințele cerute, li s-a acordat atestatul de învățător. Pentru a dobândi titlul de învățător, candidatul trebuia să știe să citească și să scrie, să cunoască catehismul legii creștinești și cântecele bisericești, „lucrările aritmeticii“, cartea „pentru căutarea vitelor de boală“ și alte învățături folositoare locuitorilor țărani. La 5 noiembrie 1845, din 179 de tineri care funcționau la școlile argeșene (Anexa 1) doar 101 obținuseră atestatul de învățător (14 - plasa Oltului, 17 - plasa Topologului, 18 - plaiul Loviștii, 16 - plasa Argeșului, 15 - plasa Piteștilor, 10 - plasa Găleştilor, 11 - plasa Oltului), restul fiind tot candidați⁴⁹.

Școlile satești funcționau de la 26 octombrie până la 23 aprilie, pentru ca în restul timpului școlarii să-și poată ajuta părinții la muncile câmpului. Pentru munca prestată, învățătorii primeau câte doi lei și două chile de porumb de la fiecare familie și erau scutiți da clacă⁵⁰.

O piedică serioasă în desfășurarea procesului de învățământ a fost fluctuația candidaților și învățătorilor. Slaba salarizare și greutățile pe care le întâmpinau din partea proprietarilor și arendașilor i-au determinat pe unii să-și părăsească școlile pentru a deveni preoți, epistați ș. a. Pentru diferite motive, mulți candidați și învățători au fost scoși din școli la propunerea profesorului Școlii Normale sau la cererea sătenilor.

În urma informărilor subvizorilor și a reviziei făcută în luna martie la unele școli, Toma Serghiescu, profesorul Școlii Normale din Pitești, înaintează Eforiei un raport, la 21 aprilie 1846, prin care cere îndepărtarea din învățământ a unor candidați și oprirea din salariu a altora. Eforia aprobă să fie îndepărtați din învățământ Dumitru

⁴⁸ În 1861 satul Bleici, cu cătunele Popești, Vegești și Bleici, făceau parte din plasa Topolog, jud. Argeș, în 1887 era comună în plasa Oltu-Topolog, cu satele Bleici, Prodănești și Opătești.

⁴⁹ Arhivele Naționale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (în continuare: M. C. I. P.), dos. 33/1845, f. 93 v. - 94 r.

⁵⁰ Despre învățământul în această perioadă vezi: G. D. Iscru, *Contribuții privind învățământul la sate în Țara Românească până la jumătatea secolului al XIX-lea*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975; Gheorghe Pămuță, Violeta Bărboi, *Învățământul și cultura în județele istorice Argeș și Muscel, vol. I (sec. XIII-1864)*, Editura Hardiscom, Pitești, 1996, p. 95-106.

Popescu, de la școala din Albota, plasa Piteștilor, pentru că i s-a „slăbit mintea din cauza beției, nefăcând nici o ispravă în datoriile sale“, Petre Rotaru, de la școala satului Luminile, plasa Topologului, „căzut fiind rău în patima beției“, Dumitru Dună de la școala din Izvorul de Sus, plasa Găleşeștilor, care „și-au părăsit cu totul datoriile slujbei sale de învățător“. Cu ocazia unei revizii făcută la școala satului Uda de Jos, plasa Oltului, Toma Serghiescu a constatat că, pe lângă faptul că școlarii erau înapoiți în învățătură, învățătorul Gheorghe Șătrărescu nu avea nici cataloage de când se înființase școala. De asemenea, o seamă de locuitori i-au reclamat „relele sale purtări și beții dese“ și faptul că a bătut un locuitor chiar în școală. Înlocuirea lui Șătrărescu cu Ioan popa Sandu, absolvent al Seminarului de la Episcopia din Argeș, nu a fost aprobată de Eforie, pe motiv că n-a fost informată mai înainte de a fi orânduit. Cu oprirea din salariu au fost pedepsiți: Dumitru Marinescu de la satul Cocu, plasa Piteștilor, care era foarte „îndărătnic la datoriile sale“, Ilie Groșanu, din satul Groși, plasa Pitești, care „nici în iarna aceasta mai n-au ținut școală“, Gheorghe Popescu, din satul Popești, plasa Pitești, care fiind și logofătul satului „au lipsit mult din școala sa“, Ștefan Gheorghescu, de la școala satului Răchițele de Jos, plasa Piteștilor, pentru „nepăzirea datoriilor sale cu eczacitate“, Dumitru Popescu, de la Mogândăneni, plasa Piteștiului, pentru „neîmplinirea bine a datoriilor sale“, Radu Păișescu de la Gura Bascovului, plasa Piteștilor, pentru „neîmplinirea datoriilor sale după cuviință“, Preda Teodorescu, de la școala Moșoaia, plasa Piteștilor, pentru „ticăloșia și îndărătnicirea sa la datoriile sale“. Radu popa Marin, de la școala Flămânda, plasa Oltului, care mai în toate iernile „n-au stăruit la școală, ci umblă în călătorii cu chirie“, Ioan Tudor, de la școala Arefu, plaiul Loviștii, „pentru relele sale purtări și neîmplinirea datoriilor sale“, Gheorghe Telespau, de la Morăști-Cârpeniș, plaiul Loviștii, pentru că „au ținut școala astă iarnă o grămadă vreme vacantă, umblând în interesele sale“, și tot pentru acest motiv Toma Boerescu de la școala Berislăvești, plaiul Loviștii, Ioan Popescu, de la școala Brădetu, plaiul Loviștii, Ioan Manole de la școala Căzâneștii-Moșteni, plasa Topologului, Ioan Ștefănescu, de la școala Dedulești, plasa Topologului, Ioan Nicolae, de la școala Runcu, plasa Topologului, Pătru Dieconescu, de la școala Golești, plasa Topologului, Sandu Dieconescu, școala Răscăeți, Barbu Tudorache, școala Deagu, Ioan Boerescu, satul Suseni, Rizea Iliescu, satul Găleşești, toate din plasa Găleşeștilor. În locul lui Marin Iriminescu, de la școala din Furduești, plasa Găleşeștilor, care a încetat din viață, a fost orânduit Ilie Marin cazacu, decizie pe care Eforia o aprobă, iar Toma Popescu, de la Cerșanii de Sus și de Jos, plasa Găleşeștilor, a părăsit școala „cunoscându-și singura nedestoinicia sa pentru această slujbă“⁵¹.

În urma reviziilor făcute în luna decembrie 1845 la școlile din plasa Găleşeștilor, subrezvizorul a constatat că din cauza învățătorilor care nu-și „păzesc datoriile în nici un chip“ la școlile din satele Teiu, Popești și Izvorul de Sus, învățătorii merge foarte prost, fapt care l-a făcut pe acesta să ia măsuri. La 28 februarie 1846, Toma Serghiescu informa Eforia că în locurile lui Ilie Teianu, de la școala Teiu, și Androne Popescu, de la școala Popești, care-și părăsiseră posturile de la sfârșitul lui ianuarie 1846, au fost orânduiți Ghiță Dumitru Săpunaru și respectiv, Stoica Cârsten lucru pe care Eforia îl aprobă⁵².

⁵¹ Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 165-166, 169.

⁵² Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 211.

Unii candidați și-au părăsit posturile, alegând ocupații mai bine remunerate. Astfel, la 12 mai 1846, Toma Serghiescu raportează Eforiei că Savu Mușat, candidatul satului Valea Iașului, a părăsit postul „intrând între seminaristii Sfintei Episcopii Argeș”⁵³, pentru ca la 20 iunie 1846 același profesor să înștiințeze Eforia că în locul lui a găsit candidat pe Nicolae popa Ștefan⁵⁴. La 23 mai 1846, Toma Serghiescu raporta Eforiei că Ioniță Dumitru, candidatul școlii din Flămânzești, plasa Argeș, neputând să facă față cheltuielilor pe care le avea cu familia numai cu „puțina leafă” a cerut să fie eliberat din această funcție⁵⁵. În locul lui a fost găsit Ioan Mustățescu, Eforia aprobând la 5 iulie 1846 salarizarea lui începând cu 1 aprilie⁵⁶.

Fiind și logofăt de sat, Gheorghe Popescu, candidatul satului Popești, plasa Piteștilor, a fost găsit de subrevizor „abătut din datoriile sale”, astfel că, la 22 iunie 1846, Toma Serghiescu anunță Eforia că acesta „să lapadă cu totul din această slujbă nemaiputând fi destoinic”, lucru pe care Eforia îl aprobă⁵⁷. La 1 iunie 1846, Toma Serghiescu raportează Eforiei că Ioan Săvulescu, candidatul de învățător de la Ceparii-Urluiești, plasa Topolog, a cerut să fie înlocuit „din pricina greutății ce are într-această slujbă și alte interesuri ale sale”, lucru pe care Eforia îl aprobă⁵⁸.

Fiind reclamat de locuitori și de preotul din Ciutești, plasa Topologului, că nu-și păzește „datoriile”, candidatul Ioan Marinescu a recunoscut în fața lui Toma Serghiescu că fiind „întrebuințat în niște judecăți” nu-și mai poate îndeplini obligațiile ce-i revin. La raportul profesorului din 16 mai 1846, Eforia hotărăște să i se oprească leafa de la 1 ianuarie și să fie găsit un înlocuitor⁵⁹. La 11 iunie 1846, Toma Serghiescu anunța Eforia că sătenii au trimis un tânăr, Ene Matei Radomir, ce urma să primească leafa de la 1 iulie 1846⁶⁰. Tot locuitorii sunt cei care-l reclamă pe Ion Tudor de la școala din Arefu, plaiul Loviștei, că nu-și îndeplinește sarcinile. Astfel, ei erau nemulțumiți că nu vine la biserică decât la sărbătorile mari, că lipsește de „nu-l vedem cu săptămâna până la școală”, că atunci când vine la școală dă drumul copiilor de la „zioa jumătate, ca să-și aducă el lemne și fân”, iar alte ori îi trimite acasă de dimineață, având diferite treburi. La primul raport al sătenilor, din martie 1846, Eforia a aprobat ca „drept dojană” să i se oprească leafa pe trimestrul ianuarie 1846, dar la al doilea, pe care Toma Serghiescu îl înaintează la 10 iulie 1846, Eforia aprobă îndepărtarea lui din învățământ⁶¹.

Interesant este cazul lui Ștefan Drăghiescu, învățătorul satului Cochinești, plasa Cotneana, așa cum reiese din raportul înaintat Eforiei, la 12 mai 1846, de către Toma Serghiescu. Dintr-o palmă pe care a tras-o unui bătrân în vârstă de 120 de ani, acesta a murit. În locul său, de la 7 decembrie 1845, a fost orânduit, de Toma Serghiescu, Marin Vasile, unul din școlarii săi, care a primit și leafa pe trimestrul iunie 1846. La 7 iunie 1846 Eforia aprobă orânduirea lui Marin Vasile la școala din

⁵³ Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 315.

⁵⁴ Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 241.

⁵⁵ Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 275.

⁵⁶ Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 280.

⁵⁷ Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 272.

⁵⁸ Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 233.

⁵⁹ Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 301.

⁶⁰ Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 340-341.

⁶¹ Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 233.

Cochinești, însă lea fa urma s-o primească cu 1 iulie 1846⁶².

În afară de oprirea din salariu și de îndepărtarea din învățământ, candidații care nu-și îndeplineau îndatoririle ce le reveneau erau „dojeniți” prin bătaie. La 28 ianuarie 1845, Toma Serghiescu raporta Eforiei că „vreo câțiva din candidați n-au deschis școlile într-o această iarnă până acum din pricina chiar a lor, iar nu a sătenilor”. La întrebarea profesorului în „ce fel trebuie a se dojeni niște asemenea învățători”, Eforia răspundea, la 23 februarie 1845: „să-i pedepsești cu bătaie, aducându-i în oraș, iar apoi, după această dojană, să poruncești atât subrezvizorului cât și aleșilor satelor ca să aibă cea mai strașnică priveghere asupra-le și la cea mai mică abatere a lor, făcându-ți-i cunoscuți dumatile, iarăși să-i dojenești cu bătaie, până ce să vor aduce acei înderătncii pă cale bună și își vor împlini datoriile”⁶³.

Despre localurile de școli. În afară de plata candidaților și a învățătorilor, sătenilor le-a revenit sarcina de a construi localurile de școală, de a le dota cu mobilierul și materialul necesar desfășurării procesului de învățământ. Până la construirea localurilor, cursurile s-au ținut în casele de sfat, în casele sătenilor, candidaților sau ale proprietarilor. Potrivit planului elaborat de Eforie, școala trebuia să aibă trei camere și o prispă. Procurarea materialului necesar construirii unei asemenea școli (30000 cărămizi, 10000 oca var, 13000 șindrilă ș. a.) depășea puterea materială a sătenilor care au construit școli după posibilitățile lor, nu potrivit planului trimis.

În procurarea materialului lemnos, sătenii au fost „popriți a nu tăia cherestele din pădurile după acele moșii și mai cu seamă cei după proprietățile mănăstirești”. În urma raportului înaintat de Ocârmuire, la 12 noiembrie 1838, Vorniciei, aceasta răspunde că a scris Logofetei Bisericești ca să le dea voie să taie lemne⁶⁴.

Cu toate greutățile întâmpinate, sătenii au construit localuri de școli, conștienți că ele servesc la instruirea copiilor lor. La 19 noiembrie 1842, existau în județul Argeș 145 de localuri de școală „săvârșite” repartizate astfel: *plaiul Loviștii* - 18 (Căpățâneni, Rădăcinești, Racovița, Greblești, Berislăvești, Titești, Perișani, Bumbuești, Jiblea, Sălătrucu, Serbănești, Sălătrucel, Arefu, Brătieni, Galeșu, Bucșenești, Oești, Găujani); *plasa Topologului* - 33 (Budești, Bârseștii de Olt, Ruda, Poenari, Goranu, Blidari, Bleici, Fețeni, Fedeleşoiu, Dăești, Runcu, Valea Babei, Golești, Urluiești, Morăști, Șuicii Ungureni, Rudeni, Cepari, Bârsești, Tigveni, Ciofrângeni, Giurgiuveni, Alimăneștii de Sus, Ioanicești, Alimăneștii de Jos, Luminile, Dedulești, Ciutești, Căzăneștii-Moșteni, Milcoiu, Izbășești, Mângureni, Căzăneștii-Vârzari); *plasa Argeșului* - 15 (Cacaleți, Bohari, Bădiceni, Mălureni, Stroești, Costești, Vălsănești, Mușătești, Albești, Valea Danului, Flămânzești, Cicănești, Bunești, Cerbureni, Valen Iașului); *plasa Oltului* - 24 (Urși, Cremenari, Olanu, Corbu, Pleșoiu, Bârsoiu, Galicea, Stiolești, Bălcești, Stoiceni, Valea Mare, Râjlețu-Govorei, Topana, Popești, Săpunari, Uda de Jos, Drăguțești, Dealu Bradului, Păduroi, Uda de Sus, Bărbătești, Mogândăneni, Râjlețu-Vierșului, Flămânda); *plasa Piteștilor* - 31 (Bascovu-Cotmenei, Bascovu-Tutanei, Tutana, Valea lui Enache, Băiculești, Mănicești, Vâlcelele, Merișani, Borlești, Valea Mărului, Budeasa Mare, Gura Bascovului, Răchițele de Sus, Găvana, Bascovelu, Groși, Băbana, Săpata de Sus, Cerbu, Prundu,

⁶² Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 213.

⁶³ Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dos. 33/1845 f. 11-12.

⁶⁴ Arhivele Naționale București, fond Vornicia, dos. 5390 I A/1838, f. 221-223.

Poiana Lacului, Slătioarele, Moșoia, Hînești, Săpata de Jos, Sămara, Albota, Vărzari, Cocu, Răchișele de Jos, Drăganu); *plasa Găleştilor* - 24 (Fierbinți, Slobozia, Mozăceni, Negrași, Bârlogu, Teiu, Rociu, Gliganu, Șerbănești, Țuțulești, Suseni, Cerșanii de Sus, Telești, Broșteni, Podu-Broșteni, Merișani, Bradu de Jos, Oarja, Stănilăvești, Căcaleții de Sus, Căcaleții de Jos, Cireșu, Popești, Furduiești).

Singurele școli neconstruite erau cea de la Lerești, din plasa Oltului, unde se învăța în casa de sfat, și de la Găleşti, din plasa Găleştilor „neîncepută, și se-nființează eara aceasta în Casa de Sfat, fiindcă se despărți de satul Țuțuleștii de care era alăturat, nefiindu-le îndemână a-și trimite copii acolo“. Din cele 145 de școli, doar două erau din cărămidă (Căzănești-Vărzari, plasa Topologului și Bălcești, plasa Oltului), restul fiind din „bărne“, „grădele“ sau „de gard“. În privința spațiului se specifică că erau „încăpătoare“ sau „după trebuință“⁶⁵.

Peste aproape un an, în decembrie 1843, se întocmește o altă situație (Anexa 2) privind localurile de școală care diferă mult de cea din 19 noiembrie 1842, care credem că n-a redat realitatea. Cu excepția școlilor din plaiul Loviștii ale căror localuri se aflau în bună stare, toate celelalte aveau lipsuri care, fără îndoială, au prejudiciat buna desfășurare a procesului de învățământ. Cele mai proaste localuri se aflau în plasa Găleştilor, unele din ele (Broșteni, Bradu de Sus și de Jos) fiind gata să se surpe⁶⁶.

Lipsa lemnului pentru încălzitul școlilor a fost o altă cauză care a împiedicat buna desfășurare a învățământului. La 5 noiembrie 1845, Toma Serghiescu raporta Eforiei că învățătorii și candidații „iarna, adeseori, pătinesc de frig, din pricină că lăcuitorii satelor nu cară din vreme lemne de foc cu îndestulare, ci duc la școală câte o căruță, când și când“⁶⁷.

Deschiderea școlilor publice satești în fostul județ Argeș la sfârșitul anului 1838 și începutul anului 1839 a reprezentat un pas mare în educarea și instruirea copiilor sătenilor, chiar dacă greul l-au suportat sătenii care au construit localurile de școală și le-au dotat cu mobilierul necesar și care au plătit pe învățători.

⁶⁵ Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., 2700/1841, f. 130-143.

⁶⁶ Arhivele Naționale București, fond Vornicia, dos. 5390 III/1838, f. 334-354.

⁶⁷ Arhivele Naționale București, fond M. C. I. P., dos. 33/1845, f. 116.

**„LISTĂ DE CANDIDAȚII ȘI ÎNVĂȚĂTORII ȘCOALELOR COMUNALE DIN JUDEȚUL
ARGEȘUL, CU TOATE OBSERVAȚIILE CERUTE. ANUL 1845 NOEMVRIE 5⁴”**

No. candidaților	Anul	Luna	Ziua	Numele și prenumele	Vârsta	Locul nașterii	Nația	Trecută sau breșla familiei	Însurat sau nu	Satul în care este școala	Satul alăturat	No. familiilor din satul (rup) școala	No. familiilor din satul alăturat	Numele proprietarului din satul cu școala	Numele proprietarului din satul alăturat	No. candidaților ce (rup) atestată de învățător
PLASA OLTULUI																
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1	1838	Augost	2	Nițu Drăguțescu	28	Urși	Rumân	Birnic	Însurat	Urși	-	170	-	Moșteni	-	În 1
2	1838	Augost	2	Ioan Cremenereanu	24	Cremenari	Idem	Proot	Idem	Cremenari	Cremenari de Sus	75	75	Idem	Ministirească	În 2
3	1838	Augost	2	Mihai Stoelescu	24	Stoelești	Idem	Idem	Idem	Stoelești	Geamăna	178	36	Idem	Mare log. Vilara	În 3
4	1838	Augost	2	Dumitru Marinescu	24	Bălcești	Idem	Idem	Idem	Bălcești	-	130	-	D. Ioan Bălcescu	-	În 4
5	1838	Octovr.	24	Ioan Vîldoiu	16	Uda de Sus	Idem	Birnic	Neînsurat	Uda de Sus	-	140	-	Moșteni	-	În 5
6	1840	Maiu	20	Ioan Marinescu	16	Stoiceni	Idem	Idem	Idem	Stoiceni	-	182	-	Sf. M. Horezu	-	În 6
7	1838	Augost	2	Ioana Nițu	24	Dănceni	Idem	Deacon	Însurat	Dănceni	-	95	-	Moșteni	-	-
8	1838	Octovr.	10	Gheorghe Stănescu	31	Stănești	Idem	Mazil	Idem	Birsoiu	Stănești	150	72	Idem	Moșteni	În 7
9	1838	Augost	2	Tudor Popescu	18	Cuca	Idem	Proot	Idem	Cuca	-	140	-	Idem	-	-
10	1838	Augost	2	Ioan Căzănescu	36	Vitomirești	Idem	Birnic	Idem	Vitomirești	-	130	-	Idem	-	-
11	1840	Aprilie	25	Stancu Popescu	21	Mîlcăi	Idem	Proot	Idem	Mîlcăi	-	87	-	Idem	-	-
12	1843	Fevr.	1	Flora Pleșa	20	Dănceni	Idem	Birnic	Neînsurat	Lăunele de Jos	-	80	-	D. Mihai Lahovar	-	-
13	1843	Aprilie	26	Gheorghe Meștințeanu	18	Ciumigărești	Idem	Deacon	Însurat	Cumigărești de Jos	-	100	-	Moșteni	-	-
14	1838	Augost	10	Costandin Dumitru	17	Schei	Idem	Idem	Idem	Schei	-	96	-	Idem	-	-
15	1838	Augost	10	Tănase Heghîu	40	Lăunele de Sus	Idem	Birnic	Idem	Lăunele de Sus	-	126	-	Sf. Episc.	-	-
16	1839	Aprilie	28	Giupă Costandin	25	Ruda	Idem	Idem	Idem	Pleșoiu	-	90	-	Upa Dăncăneanca	-	În 8
17	1844	Maiu	30	Radu Marinescu	46	Flămînda	Idem	Proot	Idem	Flămînda	-	90	-	Sf. Episc. Râmnicu	-	-
18	1838	Augost	2	Tudorache Ioan	18	Teiu	Idem	Birnic	Idem	Galicea	Teiu	60	60	Mînlă. Domnească	-	În 9
19	1838	Augost	2	Gheorghe Olteneanu	20	Oltanu	Idem	Proot	Idem	Oltanu	-	160	-	Moșteni	-	În 10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
20	1838	Augst	4	Gheorghe Popescu	25	Săpunari	Idem	Idem	Idem	Săpunari	-	45	-	Mîrls. Domnească	-	Im 11
21	1839	Maiu	8	Gheorghe Șetrănescu	36	Uda de Jos	Idem	Bîrnîc	Idem	Uda de Jos	-	170	-	Moșteni	-	Im 12
22	1840	Aprilie	26	Ioan Melcescu	18	Drăguțuști	Idem	Idem	Neînsurat	Drăguțuști	-	55	-	Mîrls. Domnească	-	Im 13
23	1838	Augst	16	Ioan Pătru	16	Bărbănești	Idem	Preot	Însurat	Bărbănești	-	70	-	Moșteni	-	Im 14
24	1838	Augst	16	Nicolae Vișan	20	Dobrești	Idem	Idem	Idem	Dobrești	-	90	-	Sf. Mn. Rîmnicu	-	
25	1845	Septm.	5	Nicolae Bădeanu	18	Valea Mare	Idem	Bîrnîc	Neînsurat	Valea Mare	Ungureni	80	30	Sf. Epis. Argheșu	-	-
PLASA TOPOLOGULUI																
1	1838	Maiu	26	Pătru Blidaru	28	Blidari	Rumân	Preot	Însurat	Blidari	-	80	-	Moșteni	-	Im 1
2	1838	Maiu	15	Nicolae Alimănești	30	Alimănești	Idem	Bîrnîc	Neînsurat	Alimănești	-	180	-	Idem	-	Im 2
3	1838	Noemv.	7	Ioan Popescu	25	Corbi	Idem	Preot	Însurat	Corbi	-	122	-	Moșteni	-	Im 3
4	1842	Maiu	1	Costandin Șerbănescu	21	Budești	Idem	Bîrnîc	Neînsurat	Bărsești	-	60	-	D. Ghilț sardaru	-	Im 4
5	1840	Augst	16	Costandin Duduș	23	Budești	Idem	Idem	Însurat	Budești	-	160	-	D. elucer Ioan	-	Im 5
6	1842	Aprilie	28	Costache Grigorescu	22	Ruda	Idem	Idem	Neînsurat	Ruda	-	58	-	D. Dumitru Rudeanu	-	Im 6
7	1838	Maiu	13	Toma Bălăescu	28	Ticveni	Idem	Preot	Însurat	Ticveni	-	91	-	D. Iancu Brătianu	-	Im 7
8	1838	Maiu	15	Petre Rotaru	30	Luminile	Idem	Bîrnîc	Idem	Luminile	-	106	-	Moșteni	-	Im 8
9	1843	Maiu	23	Costandin Beiceanu	20	Bleici	Idem	Preot	Neînsurat	Bleici	-	106	-	Luminile	-	Im 9
10	1838	Maiu	20	Stan Fețeanu	20	Fețeni	Idem	Idem	Idem	Fețeni	Opoțuști	-	-	Idem	-	Im 10
11	1838	Maiu	16	Toma Mîngureanu	26	Mîngureni	Idem	Idem	Însurat	Mîngureni	-	40	-	Idem	-	Im 11
12	1838	Augst	18	Ioan Manole	27	Căzilești	Idem	Bîrnîc	Idem	Căzilești	-	77	-	Idem	-	Im 12
13	1841	Aprilie	27	Ioan Dicu	20	Fedeleşoiu	Idem	Idem	Neînsurat	Fedeleşoiu	-	99	-	D. Florea	-	Im 13
14	1838	Maiu	15	Ioan Ștefănescu	28	Dădulești	Idem	Idem	Însurat	Dădulești	-	80	-	D. Nicolae	-	Im 14
15	1838	Maiu	3	Grigore Popescu	21	Alimănești	Idem	Idem	Neînsurat	Alimănești	-	84	-	Moșteni	-	Im 15
16	1838	Maiu	8	Ioan Ciofrîngeni	23	Ciofrîngeni	Idem	Preot	Idem	Ciofrîngeni	Ciofrîngeni- Părinteni	60	25	Ghilț Ioaniciu	-	Im 16
17	1838	Maiu	10	Gheorghe Ionașcu	30	Rudeni	Idem	Idem	Idem	Rudeni	-	53	-	D. M<ior> Teodor Brătianu	-	Im 17
18	1845	Maiu	1	Ioan popa Radu	20	Goranu	Idem	Idem	Idem	Goranu	-	31	-	Protp. Ilie	-	-
19	1840	Aprilie	27	Ioan Nicolae	20	Runcu	Idem	Bîrnîc	Idem	Runcu	-	156	-	Florea Marinovici	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
20	1843	Iunie	2	Costandin Nicolae	20	Cepari	Idem	Idem	Idem	Cepari	-	100	-	Mih. Predescu	-	-
21	1844	Aprilie	27	Nicolae Popescu	20	Bârsești	Idem	Preot	Idem	Bârsești	-	144	-	Ghiță Furdusescu	-	-
22	1842	Maiu	5	Gheorghe Giurgiuvescu	20	Zănculești	Idem	Birnic	Idem	Giurgiuveni	Zănculești	36	34	Nicolae Cotorol	-	-
23	1845	Maiu	6	Pătru Diaconescu	20	Golești	Idem	Preot	Idem	Golești	-	170	-	Moșteni	-	-
24	1845	Maiu	8	Ioan Vălcu	19	Valea Babii	Idem	Birnic	Idem	Valea Babii	-	40	-	D. Flores Iovici	-	-
25	1845	Maiu	5	Ioan Săvulescu	19	Filimănzești	Idem	Idem	Idem	Urluști	-	82	-	Părin Grăseanu	-	-
26	1840	Maiu	6	Matei Măntescu	22	Ionicești	Idem	Idem	Idem	Poenari	-	87	-	-	-	-
27	1840	Iunie	7	Matei Ionicescu	21	Ionicești	Idem	Idem	Idem	Ionicești	-	58	-	-	-	-
28	1845	Maiu	2	Ioan Tudor	19	Ciutești	Idem	Idem	Idem	Ciutești	-	58	-	Moșteni	-	-
29	1842	Maiu	5	Dumitru Milcoiu	20	Milcoiu	Idem	Preot	Idem	Milcoiu	-	80	-	Idem	-	-
30	1842	Maiu	10	Grigorie Isbășescu	20	Isbășești	Idem	Idem	Idem	Isbășești	-	79	-	Idem	-	-
31	1844	Maiu	15	Ioan Olteanu	20	Călinești Vârzari	Idem	Birnic	Idem	Călinești Vârzari	-	77	-	Dumitru Morălu	-	-

PLAIUL LOVIȘTII

1	1838	Iunie	17	Nicolae Gârtoana	26	În Ardeal	Rumân	Birnic	Însurat	Grăblești	Căineni	60	58	Moșteni	Nicolae Steriopu	Îm 1
2	1839	Iunie	17	Ioan Popescu	24	Găujani	Idem	Idem	Idem	Găujani	Boișoara	71	52	Idem	Idem Moșteni	Îm 2
3	1838	Iunie	15	Ghiță Popescu	26	Racovița	Idem	Idem	Idem	Racovița	Copăcenii	70	60	Ghiță Străchinescu	Schitu Cornetu	Îm 3
4	1838	Iunie	18	Stan Popescu	19	Bunbuești	Idem	Preot	Neînsurat	Bunbuești	Bunbuești	70	-	Moșteni	-	Îm 4
5	1842	Aprilie	23	Nicolae Dragomirescu	22	Oești	Idem	Birnic	Idem	Oești	-	79	-	Tache Drăgoescu	-	Îm 5
6	1844	Aprilie	23	Ioan Nicolau	16	Perișani	Idem	Idem	Idem	Perișani	Spui	76	87	Moșteni	-	-
7	1840	Aprilie	23	Ghiță Lungul	25	Trești	Idem	Idem	Însurat	Trești	Cucoiu Bratovești	70	60	Idem	-	Îm 6
8	1840	Aprilie	23	Dință Mugesu	25	Jibea	Idem	Idem	Idem	Jibea	-	100	-	Mn. Cozi	-	Îm 7
9	1839	Aprilie	25	Toma Boerescu	24	Racovița	Idem	Idem	Neînsurat	Berislăvești	Stoenești	100	25	Panteleimon Cornățeanu	-	Îm 8
10	1844	Aprilie	28	Gheorghe Cirtoiu	19	Jibea	Idem	Idem	Idem	Săltăruclu	-	120	-	Moșta Cozii	-	-
11	1838	Iunie	17	Nicolae Mihai	25	Rădăcinești	Idem	Idem	Însurat	Rădăcinești	Dingesti	90	30	N. Mircurici	Dumitru Popovici	Îm 9
12	1838	Iunie	16	Năstase Mihăilescu	18	Șerbănești	Idem	Idem	Neînsurat	Șerbănești	-	65	-	Mn. Cozia	-	Îm 10
13	1840	Aprilie	23	Andrei Popescu	24	Săltăruclu	Idem	Preot	Însurat	Săltăruclu	-	75	-	Sf. Ep Argeșu	-	Îm 11
14	1838	Augost	18	Ioan Arifan	30	Arifu	Idem	Birnic	Idem	Arifu	-	140	-	Moșteni	-	Îm 12
15	1845	Aprilie	23	Avram Popescu	18	Căpățenești	Idem	Preot	Neînsurat	Căpățenești	Poenari	130	-	Măntăstăscă	-	-
16	1845	Aprilie	23	Măntăstăscă	-	Săbănești	Idem	Preot	Neînsurat	Săbănești	-	124	-	N. Capănești	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
17	1838	Iunie	19	Ioan Popescu	29	Corbeni	Idem	Preot	Însurat	Corbeni	-	104	-	Teodor Brătianu	-	Îm 13
18	1838	Iunie	16	Ioan Enescu	20	Ciănești	Idem	Birnic	Neînsurat	Ciănești	-	100	-	Sf. Ep. Argeșu	-	Îm 14
19	1838	Iunie	16	Ioan Popescu	26	Brătieni	Idem	Preot	Însurat	Brătieni	-	102	-	Moșteni	-	Îm 15
20	1838	Iunie	16	Toma Popescu	30	Galeșul	Idem	Idem	Idem	Galeșul	-	90	-	Sf. Ep. Argeșu	-	Îm 16
21	1838	Iunie	16	Andrei Seimeanul	26	Șuici	Idem	Birnic	Idem	Șuici	-	137	-	-	-	Îm 17
22	1838	Iunie	17	Gheorghe Telespan	26	Morăști-Cârpeniș	Idem	Mazil	Idem	Cârpeniș	-	99	-	-	-	Îm 18
23	1842	Aprilie	23	Ioan Popescu	18	Brădetu	Idem	Preot	Neînsurat	Brădetu	-	60	-	Episc. Argeș	-	-
PLASA ARGEȘUL																
1	1838	Aprilie	26	Hristache Popescu	25	Cacaleți	Rumân	Preot	Însurat	Zănești	Cacaleți	104	46	N. Găleşescu	Moșteni	Îm 1
2	1838	Aprilie	26	Daniel Popescu	27	Bohari	Idem	Idem	Idem	Bohari	Toplița	66	57	Moșteni	Idem	Îm 2
3	1838	Aprilie	26	Ioan Popescu	26	Bădiceni	Idem	Idem	Idem	Bădiceni	-	58	-	Mn. Bădiceni	-	Îm 3
4	1844	Iulie	7	Toma Popescu	22	Mălureni	Idem	Idem	Neînsurat	Mălureni	-	95	-	Moșteni	-	Îm 4
5	1838	Aprilie	26	Petre Ionescu	27	Stroești	Idem	Birnic	Însurat	Stroești	-	88	-	Mn. Bistriți	-	Îm 5
6	1838	Aprilie	26	Ioan Hianu	28	Costești	Idem	Idem	Idem	Costești	-	90	-	Epiatatu Argeșului	-	Îm 6
7	1839	Aprilie	26	Costandin Popescu	28	Muștetești	Idem	Idem	Idem	Muștetești	-	146	-	Idem	-	Îm 7
8	1844	Aprilie	30	Savu Mușat	20	Valea Iașului	Idem	Idem	Neînsurat	Valea Iașului	-	57	-	Idem	-	-
9	1842	Aprilie	27	Ioan Goronescu	23	Cerbureni	Idem	Idem	Idem	Cerbureni	Brătești	90	31	Moșteni	Idem	-
10	1839	Aprilie	26	Gheorghe Dumitru	27	Albești	Idem	Idem	Idem	Albești	-	146	-	Episc. Argeș	-	Îm 8
11	1845	Maiu	20	Costea Popescu	19	Bunești	Idem	Preot	Idem	Bunești	-	122	-	Moșteni	-	-
12	1840	Aprilie	26	Gișcă Popescu	25	Curtea de Argeș	Idem	Idem	Idem	Valea Damului	Vernești	140	57	Mn. Argeșu	Anghel Simion	Îm 9
13	1845	Maiu	15	Ioniță Dumitrescu	21	În or. Pikești	Idem	Boer de neam	Idem	Făclăruzești	-	90	-	Episc. Argeș	-	-
14	1840	Aprilie	26	Samuil Ostașu	29	În Ardeal	Idem	Birnic	Însurat	Curtea de Argeș	-	400	-	Moșteni	-	Îm 10
15	1838	Aprilie	26	Marei Zigoneanu	30	Zigoneni	Idem	preot	Idem	Bălculești	Zigoneni	60	45	Episc. Argeșu	-	Îm 11
16	1838	Aprilie	26	Tudor Ioan	30	Valea lui Enache	Idem	Birnic	Idem	Valea lui Enache	Noapteașu	88	31	Mn. Tutana	-	Îm 12
17	1838	Aprilie	26	Ioan Popescu	26	Tutana	Idem	Idem	Neînsurat	Tutana	-	100	-	Idem	-	Îm 13
18	1838	Aprilie	26	Stoica Sandu	30	Vâlcelele	Idem	Idem	Neînsurat	Vâlcelele	-	146	-	Idem	-	Îm 14
19	1838	Aprilie	26	Stan popa Luca	30	Mănicești	Idem	Preot	Idem	Mănicești	-	57	-	Episc. Argeșul	-	Îm 15

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
20	1838	Aprilie	26	Matei Pelescu	28	Bascovu Cotmeni	Idem	Birnic	Idem	Bascovu Cotmeni	-	30	-	Mn Cozi	-	Im 16
21	1840	Aprilie	25	Părvu Rădulescu	25	Băscovelu	Idem	Idem	Idem	Băscovelu	-	30	-	Moșteni	-	-
22	1838	Aprilie	26	Petre Popescu	26	Vălsănești	Idem	Preot	Idem	Vălsănești	-	95	-	Idem	-	-
23	1845	Aprilie	19	Marin Ceașcăscu	19	Bascovu-Tutâanii	Idem	Birnic	Neinsurat	Bascovu-Tutâanii	-	65	-	Mn Tutâanii	-	-

PLASA PITEȘTILOR

1	1838	Iunie	13	Dumitru Gheorghescu	24	Găvana	Rumân	Birnic	Neinsurat	Găvana	Valca Rea	81	40	Cosd Leca	Post Filip	Im 1
2	1838	Iunie	18	Matei Radu	30	Smeora	Idem	Idem	Insurat	Hințăști	Smeora	100	67	Moșteni	Moșteni	Im 2
3	1839	Avogst	20	Ioan State	18	Mareșu	Idem	Idem	Neinsurat	Mareșu	-	124	-	Idem	-	Im 3
4	1838	Avogst	15	Preda Tudorescu	30	Moșoaea	Idem	Idem	Insurat	Moșoaea	-	237	-	Idem	-	Im 4
5	1838	Iunie	15	Stan Matei	22	Poiana Lacului	Idem	Idem	Idem	Poiana Lacului	-	68	-	Ghiță Dobrian	-	Im 5
6	1838	Iunie	15	Costandin Popescu	36	Săpata de Sus	Idem	Idem	Idem	Săpata de Sus	Lipia	133	31	Moșteni	Ioniță Băzoianu	Im 6
7	1838	Iunie	15	Radu Ionescu	40	Pădurești	Idem	Idem	Idem	Săpata de Jos	-	147	-	Idem	-	Im 7
8	1843	Aprilie	28	Marin Dieconescu	19	Sămara	Idem	Idem	Neinsurat	Sămara	-	140	-	Idem	-	-
9	1838	Avogst	15	Stancu Dumitrescu	28	Crucișoara	Idem	Idem	Insurat	Crucișoara	-	72	-	Idem	-	-
10	1841	Iunie	16	Ioan Tudorescu	18	Drăganu	Idem	Idem	Neinsurat	Drăganu	-	99	-	Idem	-	-
11	1845	Fevr.	15	Dumitru Filip	16	Dealul Bradului	Idem	Idem	Idem	Dealul Bradului	-	48	-	Idem	-	-
12	1838	Iulie	16	Ioan Dumbavă	35	Valca Mărului	Idem	Idem	Insurat	Valca Mărului	Găleştești	80	90	Pavliche Rătescu	Nae Rătescu	Im 8
13	1842	Aprilie	23	Florea Popescu	19	Dobrogeștea	Idem	Idem	Neinsurat	Dobrogeștea	Vârșari	42	39	Zinca Belu	Co. Vârșari	-
14	1845	Maiu	6	Androne Tudorescu	18	Slătioarele	Idem	Idem	Idem	Slătioarele	-	73	-	Ghiță Dobrian	-	-
15	1837	Avogst	15	Dumitru Popescu	32	Albota	Idem	Idem	Insurat	Albota	-	84	-	Moșteni	-	-
16	1838	Iunie	15	Luca Borlescu	33	Borlești	Idem	Idem	Idem	Borlești	-	46	-	Mihai Berendei	-	Im 9
17	1838	Iunie	15	Teodor Merișanu	25	Merișani	Idem	Idem	Idem	Merișani	-	54	-	Pavlica Rătescu	-	Im 10
18	1845	Maiu	6	Preda Gheorghescu	19	Optași	Idem	Idem	Neinsurat	Brad de Jos	-	95	-	Moșteni	-	-
19	1838	Iunie	16	Gheorghe Ionescu	30	Alimănești de Sus	Idem	Idem	Insurat	Budeasa Mare	Budeasa Mică	103	-	I. Budișteanu	C. Leca	Im 11
20	1838	Iunie	16	Radu Pășescu	24	Gura Bascovului	Idem	Idem	Idem	Gura Bascovului	Flești Negovani	80	157	Sf. Mitropolie	C. Bucșan	Im 12
21	1839	Aprilie	14	Dumitru Marinescu	23	Cocu	Idem	Idem	Neinsurat	Cocu	-	60	-	Moșteni	-	Im 13
22	1839	Aprilie	19	Dumitru Popescu	25	Cerbu	Idem	Idem	Idem	Cerbu	-	80	-	Idem	-	-
23	1841	Oct.	11	Ioan Nedela	19	Păduroiu	Idem	Idem	Idem	Păduroiu	-	113	-	Idem	-	-
24	1838	Iunie	16	Ilie Groșanu	32	Groși	Idem	Idem	Insurat	Groși	-	90	-	Idem	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
25	1839	Avğost	20	Dobre Brădeanu	25	Bradu de Sus	Idem	Idem	Idem	Bradu de Sus	-	50	-	Idem	-	Îm 14
26	1838	Iunie	16	Ioan Mihai	27	Richișele de Sus	Idem	Idem	Idem	Richișele de Sus	-	90	-	Idem	-	-
27	1839	Maiu	20	Gheorghe Popescu	24	Popești	Idem	Idem	Idem	Popești	-	45	-	Idem	-	-
28	1843	Oct	10	Ștefan Gheorghescu	18	Richișele de Jos	Idem	Idem	Neînsurat	Richișele de Jos	-	60	-	Idem	-	-
29	1838	Iunie	18	Dumitru Popescu	25	Mogîndănești	Idem	Idem	Însurat	Mogîndănești	-	46	-	Idem	-	-
30	1845	Aprilie	30	Gheorghe Marin	17	Băbana	Idem	Idem	Neînsurat	Băbana	-	70	-	Idem	-	-
31	1845	Aprilie	11	Ioan Popescu	24	În Ardeal	Idem	Sudit	Însurat	Prundu și Geamăna	-	96	70	Idem	-	Îm 15
PLASA GĂLEȘTEȘTILOR																
1	1839	Aprilie	28	Marin Ionescu	24	Cacaleji de Jos	Rumân	Birnic	Însurat	Cacaleji de Jos	-	144	-	Moșteni	-	Îm 1
2	1838	Avğost	7	Ștefan Grama	48	Șerbănești	Idem	Idem	Idem	Șerbănești	-	116	-	Idem	-	Îm 2
3	1838	Avğost	7	Preda Iorgu	29	Bîrligul	Idem	Preot	Idem	Bîrligul	-	163	-	Idem	-	Îm 3
4	1838	Avğost	7	Iordache Popescu	24	Onjele	Idem	Idem	Idem	Ceaușăști	Ștefănești	34	52	Idem	Zanfir Ștefan	Îm 4
5	1838	Avğost	8	Ioan Boerescu	25	Suseni	Idem	Birnic	Idem	Suseni	-	134	-	Idem	-	Îm 5
6	1838	Avğost	8	Ilie Teianul	35	Teiul	Idem	Deacon	Idem	Teiul	-	123	23	Idem	Pană Olănescu	Îm 6
7	1839	Aprilie	23	Ioan Tușulescu	26	Tușulești	Idem	Birnic	Idem	Tușulești	-	152	-	Idem	-	Îm 7
8	1838	Avğost	8	Badea Mozițeanu	36	Mozliceni	Idem	Preot	Idem	Mozliceni	-	256	-	Idem	-	Îm 8
9	1839	Aprilie	15	Gheorghe Popescu	20	Slobozia	Idem	Idem	Neînsurat	Slobozia	-	164	-	D. Barbu Știrbei	-	Îm 9
10	1838	Avğost	18	Sandu Dieconescu	38	Răscăiești	Idem	Idem	Însurat	Răscăiești	-	80	30	Moșteni	D. Mihălescu	Îm 10
11	1844	Iulie	15	Stoica Lăzărescu	20	Negrești	Idem	Birnic	Neînsurat	Negrești	Adunați-Negrași	100	44	Idem	D. C. Cantacuzino	-
12	1844	Avğost	15	Marin Irimănescu	19	Cacaleji	Idem	Idem	Idem	Rătești	-	100	-	Ale. Ticveanu	-	-
13	1844	Iulie	12	Toma Marinescu	19	Cacaleji	Idem	Idem	Idem	Cacaleji de Sus	-	77	-	-	Moșteni	-
14	1840	Maiu	18	Petre Ionescu	16	Cireșul	Idem	Idem	Idem	Stănișlăvești	-	112	-	Idem	-	-
15	1845	Maiu	15	Ioan Popescu	18	Cireșul	Idem	Idem	Idem	Cireșul	-	58	-	Idem	-	-
16	1845	Maiu	5	Costandin Dieconescu	18	Recea	Idem	Deacon	Idem	Recea	-	160	-	Idem	-	-
17	1845	Sept.	9	Simion Lepădatu	19	Comănești	Idem	Birnic	Idem	Comănești	-	80	-	D. N. Ruset	-	-
18	1840	Aprilie	13	Barbu Tudorescu	32	Deagu	Idem	Idem	Idem	Deagu	-	115	-	Moșteni	-	-
19	1840	Aprilie	18	Dumitrache Dună	42	Isvorul de Sus	Idem	Idem	Însurat	Isvorul	-	102	-	C. Budigțeanu	-	-
20	1839	Avğost	20	Marin Gheorghescu	28	Isvorul de Jos	Idem	Idem	Neînsurat	Isvorul de Jos	-	92	-	T. Perdicaru	-	-
21	1840	Avğost	15	Androne Popescu	20	Popești	Idem	Idem	Idem	Popești	-	68	-	Moșteni	-	-
22	1838	Avğost	18	Marin Roceanu	24	Rociu	Idem	Preot	Însurat	Rociu	-	94	-	Idem	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
23	1839	Aprilie	17	Ilie Rădulescu	23	Gliganu	Idem	Birnic	Neinsurat	Gliganu	-	115	-	Drighici Budisteanu	-	-
24	1841	Maiu	20	Riza Iliescu	21	Găleşti	Idem	Idem	Insurat	Găleşti	-	51	-	Moşteni	-	-
25	1838	Avogst	18	Toma Popescu	31	Cerşani	Idem	Preot	Idem	Cerşani de Sus	Cerşani de Jos	142	100	Idem	Moşteni	-
PLASA COTMENII																
1	1840	Aprilie	26	Mario Dieconescu	23	Işbăşeşti	Rumân	Deacon	Insurat	Căcărezeni	Işbăşeşti	114	58	Moşteni	Moşteni	Im 1
2	1841	Aprilie	26	Preda Părvulescu	20	Martalogi	Idem	Birnic	Neinsurat	Martalogi	Siobozia	60	43	Idem	Idem	Im 2
3	1839	Aprilie	26	Barbu Radu	28	Vlăscuţa	Idem	Idem	Insurat	Hirăşgi	Vlăscuţa	149	37	Idem	Idem	Im 3
4	1838	Aprilie	26	Simion Pană	40	Stolnici	Idem	Idem	Idem	Stolnici	-	105	-	M. I. Bălăceanu	-	Im 4
5	1838	Aprilie	26	Ştefan Drighicescu	40	Cochineşti	Idem	Idem	Idem	Cochineşti	-	92	-	Moşteni	-	Im 5
6	1838	Aprilie	26	Anton Pavel	40	Cieşti	Idem	Idem	Idem	Cieşti	-	52	-	P. Pandele	-	Im 6
7	1839	Aprilie	26	Ion Marinescu	20	Pădureşti	Idem	Idem	Neinsurat	Pădureşti	-	123	-	Mib. Berendei	-	Im 7
8	1840	Aprilie	26	Gheorghe Neagu	22	Bunbueni	Idem	Idem	Insurat	Bunbueni	-	123	-	Moşteni	-	Im 8
9	1839	Aprilie	26	Marin Davidescu	24	Costeşti	Idem	Preot	Idem	Costeşti	-	82	-	Idem	-	Im 9
10	1840	Aprilie	26	Tatu Neacşu	26	Şârboieni	Idem	Birnic	Idem	Şârboieni	-	110	-	D. A. Racoviţă	-	Im 10
11	1838	Aprilie	26	Radu Broşteanu	30	Broşteni	Idem	Idem	Idem	Broşteni	Lăceni	149	39	Moşteni	C. Miţescu	Im 11
12	1844	Aprilie	26	Oprea Costandin	19	Humile	Idem	Idem	Neinsurat	Humile	-	85	-	Idem	-	-
13	1843	Aprilie	26	Tudor Ioan	20	Glăjuari	Idem	Idem	Idem	Glăjuari	-	124	-	Enache Cornăţeanu	-	-
14	1842	Aprilie	26	Nicolae Costandin	26	Vulpeşti	Idem	Idem	Idem	Vulpeşti	-	77	-	Moşteni	-	-
15	1838	Aprilie	26	Ioan Alecsu	40	Băleni	Idem	Idem	Insurat	Băleni	-	145	-	Idem	-	-
16	1840	Aprilie	26	Marin Stoian	26	Buzneşti	Idem	Idem	Idem	Buzneşti	Bujoreni	78	8	Idem	A. Isvoran	-
17	1845	Aprilie	30	Căstroi Dieconescu	35	Mărghia	Idem	Deacon	Insurat	Mărghia	Lunca	113	43	Idem	Moşteni	-
18	1845	Aprilie	26	Stancu Marin	18	Ungheni	Idem	Birnic	Neinsurat	Ungheni	Colpu	117	47	Idem	Idem	-
19	1845	Aprilie	26	Radu Petrescu	20	Ioneşti	Idem	Idem	Idem	Ioneşti	Tunşani	67	32	Idem	D. Bîrbic	-
20	1844	Iunie	10	Ioan Stoiculescu	19	Podu- Broşteni	Idem	Idem	Idem	Podu- Broşteni	Părvu Roşu	50	57	Mănăstirească	Moşteni	-
21	1839	Aprilie	23	Ioan Telescu	20	Teleşti	Idem	Idem	Idem	Teleşti	-	93	-	Moşteni	-	-

JUDEȚUL ARGEȘU
LISTĂ DE STAREA ÎN CARE SE AFLĂ ȘCOALELE DU PRIN SATELE ACESTUI JUDEȚ 1843 DECHEMVRIE

Numărul sateilor							Băgare de seamă cu deslăvirile surtate la fiecare școală
	1	2	3	4	5	6	
		Satele ce au școli deslăvirile fără nici o lipă	Satele ce au școli cu învățători în care se predau lecțiile	Satele ce au școli și din lipsurile arătate înainte sau în neocrare	Satele în care s-au început construirea școli și nu s-au sălăvrit cu deslăvirile ce se arată înainte	Satele în care nu s-au început încă clădirea școli	
PLASA FIȘTEȘTILOR							
7							
Budeasa Mare + Mică	1						Urmează învățătura și școlari, dar înău are de lipă, patru ocașuri de gramuri și mobile un dulap, o masă și o tablă de scris
Găleşti + Valea Mănușii	1						Și urmează învățătura copililor, dar are la unele lipă: lipă: opt ocașuri de gramuri, tenoculă, spot, și sobă dintr-o cămă, din mobile șase simocurari
Măleșci	1						Și urmează învățătura, însă lipă: opt ocașuri de gramuri și mobile un dulap, o masă și o tablă de scris
Bălești + Zăgoveni	1						Asenarea, lipă: doi sobe la doi lipă, o sobă ocaș var pentru spot și lăcni, opt scădări de lemn pentru masă și altele
Valea lui Eșarhe și Noapreșul	1						Ave de trebuință, a se pune gramuri la fiecare la 22 ocașuri, tablă de socotă, o masă și 16 ocaș var pentru spot și tenoculă
Toana	1						Măi are de trebuință: opt gramuri, o sobă, masă și dulap
Vilcești	1						Ave de lipă: masă, dulap, candelă și a se spot; ocașuri mercurului tenoculă
Merșeni	1						Dulap, masă, candelă, tablă mică de lăcni, mercurul tenoculă și a se spot
Borșeni	1						Un dulap, masă, candelă, mercurul tenoculă și a se spot
Dobrogești + Vărzani	1						Dulap, masă, doi sobe, un oag și mercurul tenoculă
Gura Băscovului	1						Lăcni, mobile șase, dulap, simocurari, băleg, 8 gramuri, candelă și doi sobe a li: să face mercurul, tenoculă, de spot două școlări, mercurul să dăscăscă a se primi școlari
Găvruș + Valea Roșă	1						Și urmează învățătura, însă masă are de trebuință, a se face doi sobe din nou, a se pune 12 gramuri și repașele tenoculă, precum a și se spot
Șipoca de Jos	1						Lăcni, 4 băleg, masă, dulap, candelă, tablă de socotă, doi sobe, cinci gramuri, și dăscăscășii precum nu se pot primi școlari
Poiana Leului	1						Și urmează învățătura, fără a fi ceva lipă
Sămaru	1						Asenarea
Rădănești de Sus	1						Asenarea
Băscovul Cerneni	1						Asenarea
Băscovul Tătaru	1						Urmează învățătura, fără să fie ceva lipă
Băscovul	1						Asenarea
Groși	1						Asenarea

1	2	3	4	5	6	7
Silicioare	1					Asomera
Săpăta de Sui + Lăpăta		1				Se urnează învățătura, dar are de trebuință, a se face table de socoteală, un dulap, catedră, două bănci
Cerbul		1				Are de trebuință, a se face două table de scris, 4 simicercuri, două bănci, dulap, catedră și o sobă la o casă
Alboca		1				O tablă de socoteală, două simicercuri și o catedră
Zmeura + Hîrtiepi		1				Tablă de socoteală
Moșoaia		1				Lipsește: 17 gearuri, 3 simicercuri, tencuială la două sobe ce sînt foarte așuri de roșu, 2 simicercuri, o tablă de bănci, și două socotești pentru, până acum, nu s-au primit copii în școală
Cocul			1			Lipsește: 12 gearuri, dulap, tablă neagră, două simicercuri, și două coșuri, și două socotești pentru, până acum, nu s-au primit școlari
Rechiștele de Ios			1			Un dulap, două bănci, 3 simicercuri, două scame și o tablă, 6 gearuri și două sobe, și două socotești pentru școlari
Drăganul						Un simicer, o tablă neagră și cinci gearuri, și din pricina acestuia sînt în nelucrare
Băbăna			1			Gearuri, bănci, simicercuri, catedră, tablă neagră, mercurul tencuială și pînă dinlăuntrul, și din pricina acestuia sînt în nelucrare
Mahalaș Găndăna Prundu			1			Se urnează învățătura, însă mai are de trebuință, a se face mercurul înșelător, lipsese și din mobilă: cîteva simicercuri, dulap, dulap, catedră și vreo cîteva ochiuri de gearuri
	7	17	7			
PLASA OLTLULUI						
Corbi		1				Urmează învățătura hărășă, dar mai sunt trebuințioase: o sobă, la dulap ușă, să se lucreze tablă de socoteală, catedră, 6 gearuri la odăna învățătura și parționale, peste care toate acestea să pot săvîrși cu lei o suită, iar bani nu mai sînt scoși, precum nici material
Săpănatu		1				Urmează învățătura, dar mai este de trebuință: catedră, dulap, două scame, un gear și 4 simicercuri de fier, care acestea să pot săvîrși cu lei șezeci, numai avînd nici un alt material, aici bani rămîși
Drăganepi			1			Nu sînt urmează învățătura copiilor, aici lipsește: o sobă, catedră, masă, dulap, tabele de socoteală, patru simicercuri de fier și un gear, care toate acestea să pot săvîrși cu lei optzeci, iar vreau material mai buni nu sînt rămași
Bărbătești Comerții		1				Urmează învățătura școlărilor, dar mai sînt de trebuință: 4 simicercuri de fier, catedră, dulap, tablă de socoteală, o băncă, care toate acestea se pot săvîrși cu lei optzeci, material sau bani nu mai sînt rămași
Mogădăneni		1				Urmează învățătura școlărilor, dar mai sînt de trebuință: catedră, trei simicercuri de fier, tablă de socoteală, masă de scris, tablă de însemnare a literelor, clopoșel, care se pot săvîrși cu lei o suită, bani sau materialuri nu sînt scoși
Păduricul		1				Dar mai are de trebuință: o ușă la dulap, masă de scris, catedră, două simicercuri de fier, care se pot săvîrși cu lei o suită cincizeci, bani sau materialuri (sc) nu sînt
Deșăli Bradului		1				Idem, dar mai sînt trebuințioase: dulap, catedră, o băncă, 4 simicercuri de fier, care se pot face cu lei patruzeci, bani nu sînt scoși, aici materialuri rămase
Uda de Ios		1				Idem, dar sînt trebuințioase: catedră, dulap, 2 simicercuri de fier și 18 gearuri, care se pot face cu lei cincizeci, bani nu sînt, nici materialuri rămase
Popoșii			1			S-au făcut școli, dar este neînșelărit, mai cerind trebuință: a să spori, a se pune 12 gearuri, o băncă, catedră, dulap, o tablă de socoteală, una idem mică, masă, un scam, clopoșel, patru simicercuri de fier, și pînă în odăna învățătura, care toate se pot săvîrși cu lei o suită, bani nu sînt scoși, materialuri (sc) n-au rămas, iar copiii urmează învățătura în Casa de Sînt
Răjlețul Vîrtășu		1				Se urnează învățătura școlărilor, dar mai sînt de trebuință: dulap, patru simicercuri de fier, a să vîrși tablă de socoteală, catedră, 10 gearuri cu gergetele și un clopoșel, care se pot săvîrși cu lei optzeci, dar bani nu sînt scoși
Uda de Sui		1				Idem, dar lipsește: o catedră, o masă, dulap, a să vîrși tablă de socoteală, două bănci și 16 gearuri, care se pot săvîrși cu lei cincizeci, dar bani nu sînt scoși, nici material rămase
Răjlețul Govoni		1				Idem, dar lipsește: o sobă, 4 simicercuri de fier, o tablă de socoteală, una idem de literă, dulap, catedră, clopoșel, masă, două scame, 10 gearuri, trei bănci, care se pot săvîrși cu lei o suită treizeci și doi rămîși din construcția făcută pentru școli, mai cerind trebuință înalt opt lei
Lăreștii			1			La acest sat nu sînt urmează învățătura copiilor, aici lipsește: o sobă, și tencuială este cam strîicată, mai lipsește dulap, catedră, două scame, clopoșel, trei simicercuri de fier, 9 gearuri și ca la 200 oca var pentru mercurul artăș, care acestea se pot săvîrși cu lei o suită, bani nu sînt scoși, nici materialuri rămase
Topana		1				Urmează învățătura, dar mai este de trebuință: 2 simicercuri, 4 oca fier pentru copii, la simicercurile cedabile cum și la ușa, 3 bănci, 3 gearuri, catedră, clopoșel, două roșii de pas, care se pot săvîrși cu lei o suită, bani nu sînt scoși, aici vreau material rămase

1	2	3	4	5	6	7
Valea Mare + Ungureni		1				Idem, dar mai sînt de trebuință: catedră, patru geamuri, două simicercuri de fier, sobe, trei lăcîte, clopoțel, tablă de socoteală, două rogojini, care se pot sălviși cu lei o sută cincîi, dar bani nu sînt scoși, nici vreun material rămas
Stoilești + Geamăna		1				Idem, dar mai sînt de trebuință: catedră, dulap, trei scaune, o tablă de litere, două rogojini, care se pot sălviși cu lei patruzeci, bani nu sînt rămași, nici vreun alt material
Pleșoi		1				Urmează învățătura, dar mai lipsește: catedră, masă, tablă de litere, clopoțel, două lăcîte, care se pot face cu lei patruzeci și șase, bani nu sînt scoși, nici vreun material rămas
Urși		1				Idem, dar mai lipsește: dulap, catedră, masă, șase simicercuri de fier, o tablă de litere, o oca fier pentru uși, o sută cărămizi și o sută oca var pentru facerea coșului și spot, și un geam, care se pot sălviși cu lei o sută, bani nu sînt împlîniți, nici vreun alt material
Bărnai + Stănești		1				Idem, dar mai este de trebuință: catedră, dulap, masă, tablă de litere, trei simicercuri de fier și 7 drugi, clopoțel, o ușe, care se pot sălviși cu lei una sută și mai sînt lei patruzeci din construcția fîcîlă pentru școală
Olanul		1				Idem, dar mai lipsește: catedră, tablă de socoteală, masă, două băngi, trei simicercuri de fier și trei drugi, care se pot sălviși cu lei optzeci, bani nu sînt scoși
Teul + Galicea + Ostroveni		1				Idem, dar lipsește: catedră, 5 simicercuri de fier, o tablă mică de litere, o băngă, 1000 cărămizi a se pardosi școala, care se pot sălviși cu lei 100, bani nu sînt scoși, nici vreun material
Flămînda		1				Idem, dar lipsesc: catedra și tabla de socoteală, masă 2 și scaune 6, simicercuri de fier, și dulap, care se pot sălviși cu lei 80, bani nu sînt scoși, nici vreun material
Cremănari + Bercioi		1				Idem, dar mai lipsesc: catedră, 2 mese, o tablă de litere, clopoțel, și dulap, care se pot sălviși cu lei șazeci, bani nu sînt scoși, nici vreun material rămas
Bălcești		1				Idem, însă mai trebuiește: 6 simicercuri de fier, o masă, catedră, 2 geamuri, clopoțel, două rogojini, care se pot sălviși cu lei o sută, bani nu sînt, precum nici material
Stoiceni		1				Idem, se urmează învățătura, dar mai lipsește: o tablă de socoteală, una idem pentru litere, opt simicercuri de fier, trei băngi, dulap, catedră, treisprezece geamuri, și o sobă a se meremetisi, și care se pot sălviși cu lei o sută patruzeci, bani nu sînt scoși, nici vreun alt material rămas
		22	2	1		
PLASA TOPOLOGULUI						
Șuicii Ungureni		1				Învățătura urmează, măcar deși lipsesc mobilele acestea: o catedră, 3 geamuri, 3 clățe la uși, care urmează a să face din nou, 4 băngi a se dulgheri bine, fiind sucite din nou, 2 uși trebuie să se mai dulgherească și micșora, fiind prea mari
Morăști Cărpenești		1				Asemennea, măcar deși lipsesc mobilele acestea: o masă pentru scris, un dulap pentru păstrarea cărților, o catedră, 3 buclăți geamuri, urmează să se facă din nou un nisipar, 3 băngi să se dulgherească, fiind sucite și lucrate prost
Rudeni		1				Idem, deși lipsesc aceste mobile: trei băngi, o tablă de socoteală, urmează a se dulgheri fiind sucite și lucrate prost, o catedră, o masă de scris idem din nou
Ceparii Ungureni		1				Asemennea, măcar deși lipsesc aceste mobile: o băngă, 3 geamuri, două sobe, un coș, fiind proaste urmează a se face din nou trei băngi, un nisipar fiind sucite și lucrate prost urmează a se dulgheri
Ceparii Urfuești		1				Idem, deși lipsesc acestea: o catedră, un nisipar, 3 băngi, sau să se facă altele sau dulgherite bine, trebuie o sobă și un coș, fiind sfărâmate urmează altele
Băsești Vîldești		1				Idem, deși lipsește: o băngă, un nisipar care urmează dulgherite fiind sucite, o catedră, o masă, 3 băngi și șapte geamuri a să mai facă din nou
Tigveni		1				Idem, deși lipsește: o catedră, o masă pentru scris, 8 geamuri, urmează a se mai face din nou
Giurguveni + Vîldești		1				Idem, deși lipsește: trei băngi, un nisipar care urmează a se face altele, fiind acestea proaste și sucite și nedulgherite, o catedră, una tablă de scris literele pe dînsa
Giurguveni Ungureni + Pămînteni		1				Idem, deși lipsesc: 3 băngi, căci care se află sînt înguste și sucite, urmează dar a se face din nou o catedră și trei buclăți geamuri, idem din nou
Alimănești de Sus		1				Idem, deși lipsește: catedra, șapte buclăți geamuri, care urmează a se face din nou trei băngi, două sobe fiind sfărâmate trebuie a se face din nou
Alimănești de Jos		1				Idem, deși lipsește: un geam, 3 băngi, care urmează a se face din nou, fiindcă cele aflate sînt sucite și nedulgherite
Ionicești		1				Idem, dar lipsește: tablă pentru litere, o catedră, iar aceste 12 geamuri, o sobă, o masă, un scaun, fiind în proastă stare urmează a se face noi
Poenari		1				Idem, deși lipsesc acestea: o masă de scris, două geamuri și două sprijitoare de simicercuri
Ciutești		1				Idem, deși lipsesc aceste mobile: o catedră, un nisipar, trei băngi, două table de socoteală și scris literele, fiind proaste urmează a se face din nou, nemaiputînd fi aceste de slujbă, o masă, un scaun, 3 simicercuri, două sobe, un coș din pod în sus, șase buclăți geamuri, idem

1	2	3	4	5	6	7
Călușeria Moșteni	1					Urmează învățătura, deși lipsește mobilă: o catedră, doi bănci, un nisipar și o tablă pentru litere urmează altele a să facă fiind proaste, o tablă pentru socotă, o masă pentru scris, un scaun, o sobă, doi uși a se dușuri și a se așeza bine, cinci buclă geamuri
Milcov		1				Idem deși lipsește mobilă: un nisipar, trei bănci fiind proste înalte urmează a se dușuri, o tablă de socotă, un scaun, doi clipe, și zece buclă geamuri
Lehărești		1				Idem, deși lipsește aceste mobilă: un nisipar, doi bănci, fiind proaste urmează a se dușuri o tablă pentru socotă, o catedră, o băncă, un scaun, o masă
Măgureni		1				Idem, deși lipsește: o tablă de socotă și a să den lustru, o masă de scris, un dulap de cărți, o ușă trebuiesc dulgherie, cinci buclă geamuri
Lumina		1				Idem, deși lipsește: o tablă pentru scris, una idem pentru socotă și a se den lustru, patru clipe pe la ușă, 24 buclă geamuri, o masă de scris, un scaun și un dulap
Dehalești		1				Idem, deși lipsește: o catedră, un nisipar, trei bănci fiind proaste urmează a se face din nou altele, o sobă și 19 buclă geamuri
Chănești Vărzani				1		Idem, într-o casă a moșii fiindcă învățătura are trebuință și din cele mai neapărate mobilă, iar clădirea școlii nu s-a început, nici vreau material străns pare nici bani
Valea Băii		1				Idem, micar deși lipsește: un nisipar, patru buclă geamuri, fiind proaste a se dușuri urmează o catedră, o masă de scris, un scaun, zece buclă geamuri
Runcel		1				Idem, deși lipsește: un nisipar, patru buclă geamuri, fiind proaste a se dușuri urmează o tablă de socotă, o masă de scris, un scaun, o catedră, o sobă, doi uși, patru buclă geamuri
Voincoști		1				Idem, deși lipsește: o catedră, o masă, un scaun, o ușă urmează a se mai dușuri, fiind neapărat bine
București + Sămbotinu		1				Idem, deși lipsește: o tablă de socotă, o băncă și să facă din nou, opt simțecuri de fier, o catedră, o masă, un scaun, un dulap
Golești		1				Idem, deși lipsește: un nisipar, șase bănci fiind sucite urmează dulgherie sau noi, o tablă de socotă, una de litere, o catedră, o masă de scris, un dulap, patru buclă geamuri și doi sobe
Bleci		1				Urmează învățătura, deși lipsește aceste mobilă: o catedră, un nisipar, fiind sucite urmează dulgherie sau noi făcute o masă de scris, un scaun, patru geamuri, doi table de socotă și una de litere
Feșeni și Opotești		1				Asemenia, deși lipsește: patru bănci, un nisipar, fiind sucite trebuie dulgherie sau noi, și o catedră, 9 buclă geamuri, o tablă de socotă, o masă de scris și un scaun
Fedeleșcu		1				Idem, deși lipsește: un nisipar, trei bănci care trebuie dulgherie sau noi, o tablă de socotă, o masă de scris, un scaun, trei simțecuri din nou, o catedră, un dulap, patru buclă geamuri
Budești		1				Idem, deși lipsește: o tablă de socotă, o masă, un scaun, o verigă la ușă, patru simțecuri de fier
Bleiden		1				Idem, deși lipsește: un nisipar, trei bănci și să dușuri urmează spre îndreptare sau să se facă noi altele și un geam
Bărești		1				Idem, deși lipsește: o catedră, un nisipar, trei bănci, fiind bucate prost urmează a se îndrepta sau să se facă altele noi, o tablă de socotă, o masă pentru scris, un scaun, o sobă, doi uși, zece buclă geamuri
Ruda		1				Idem, deși lipsește: un nisipar, doi bănci, o catedră, fiind lucrate prost urmează dulgherie sau altele noi, o băncă, o masă de scris, un scaun, patru buclă geamuri, o sobă, un coș din cerșă în sus și porți la curtea școlii
		32			1	
PLASA LOVIȘTI						
Jibla	1					La scări și este școlă în bună stare în care se și dă lecții
Săbăruț	1					Asemenia
Șerbanuși	1					Asemenia
Berădinești + Stoenești	1					Asemenia
Rădănești + Dănești	1					Asemenia
Săbăruț	1					Asemenia
Artă	1					Asemenia
Turhărești + Căpățenești	1					Asemenia
Pădureni + Căpățenești						
Ungureni						Asemenia
Căpățenești						Asemenia

	1	2	3	4	5	6	7
Calafat							SA unteaza invatam, find goale cu toate desabirid
Bradeni + Brateni	1						Asamarea
Perisani + Mărceni și Spul	1						Asamarea
Trasi + Bratocești și	1						Asamarea
Cocodu							
Rădăuți și Căpățeni	1						Asamarea
Bumburești	1						Asamarea
Boșogari și Gălgari	1						Asamarea
Grăbicești + Clănești	1						Asamarea
	16						

PLASA ARGESULUI

Flămânzești	1				Ștefănița, a doi leiș, dar unmează a se spoi și dregse soadele p gaurmure; fereștele
Vala Ias	1				Idem, dar acum, făcându-se candidații popoi și oarevînd albu, este învîșta la Flămânzești
Corbureni și Băleștești	1				Idem, dar unmează spoi, dregse gaurmure și lămpile
Clebești	1				Idem, decît trebuie spoiul și vro doi gaurmuri
Vala Dămălu + Vîrmești	1				Asamenea
Albești Pădureni + Albești Ungureni	1				Ștefănița, pînă leiș, decît mai trebuie spoiul, vro doi gaurmuri, cupurle și soade a se dregse
Muzilești	1				Pierul, ștefănița, decît înălțururi unmează a se spoi, caedura, obăuare la fereștre, încoale burlu și se pînă leiș
Vălshești	1				Esse decît și se pînă leișle înțînime, decît trebuie carotul Bocu și obăuare la fereștre
Corești	1				Asamenea
Strucești	1				Asamenea
Mălureni	1				Asamenea
Bălceni	1				Asamenea
Zărnești + Căulești	1				Asamenea
Bănești	1				Asamenea
Bocari și Topila	1				Esse ștefănița și se pînă leișle, decît trebuie spoiul, soade dregse și doi gaurmuri
	1	14			

PLASA GĂLEȘTEILOR

[illegible]

1	2	3	4	5	6	7
Negrași + Adușași Negrași			1			Este de jur împrejur stricată tencușea, două sobe în odaia învățătorului trebuie a se face, nefiind ceale de acum bune, asemenea trebuie sobe și în odăile învățătorului, fiind stricate cele de acum, lipsesc 3 bănci, 3 simicercuri, un dulap, 8 geamuri cu geergevele lor, pardoseala de la casa învățătorului este schimonosită, tencușea stricată, galaria nepardosită deloc, parurile din odăile învățătorului lipsesc și de la patru uși broștele și una masă idem.
Bîrlugul			1			Se află netencuită, nesopită, lipsește: șaptesprezece geamuri cu geergevele lor și unu numai sticlă, tavani lipsește de la toată școala, o sobă urmează a se face fiind proastă și stricată, pardoseala la toate odăile este așezată foarte rău, lipsesc două simicercuri, o băncă, un dulap, o sobă în odăile învățătorului, nefiind bună, și o tablă de socoteală, galaria nepardosită, o ușă lipsă cea de la galerie, la patru uși broștele, o tablă de litere nefiind cum trebuie cea care se află.
Oliganul			1			Păreți școlii se află mai peste tot burdușiți, căzută pe la multe locuri lăpeala și fiind netencuită bine au căzut tavani peste tot. Lipsește precum și: patru bănci, trei simicercuri, o tablă de socoteală, un dulap, o masă și douăzeci și două geamuri cu geergevele lor, trebuie să se facă și o altă sobă în odaia învățătorului, fiindcă nu e bună cea care se află, lipsesc și broștele de la patru uși.
Teleşti			1			Toată școala e netencuită, tavani nu are, lipsesc treizeci și patru geamuri cu geergevele lor, două bănci, trei simicercuri, galaria nepardosită, patru broște de la patru uși lipsește.
Broșteni + Lăceni			1			Nu numai că are lipăurile ce se arată anume aici, dar chiar și școala peste puțină vreme poate să cadă, căci din neblăgarea în s-au strîmbat într-o parte mult, nu puțin, povîrînită să cadă, încă se află rezemată în trei proptețe, două de lemn și una de zid. Și lipsesc: patruzeci și două geamuri cu geergevele lor, trei bănci, două simicercuri, o tablă pentru socoteală, în odăile învățătorului trebuie să se facă două sobe, altele, nefiind bune cele de acum, pardoseala în aceste odăi este cam stricată, lipsește o ușă la una din odăile învățătorului, una de la galerie și pardoseala ei, tavaniul de la toată școala asemenea și netencuită de loc, la patru uși trebuie broștele, paruri în odăile învățătorului nu sînt, cu un cuvînt în cea mai mare derăpănare se află această școală.
Podu de Broșteni + Pîrvu Roșu			1			Lipsește tavaniul tot, trebuie să se tencușească, căci n-au fost deloc tencuiți. Lipsesc: 12 geamuri cu geergevele de la odăile învățătorului, și tot într-aceste trebuie să se facă o sobă, fiind stricată cea mare, acum se află o ușă de la galerie lipsă, 1 dulap, 1 o masă, 1 o băncă, asemenea o tablă de socoteală n-are picere, galaria nepardosită, o catedră, la patru uși broștele, coșul trebuie să se dreagă, fiind stricate.
Mareșul			1			Se află netencuită. Lipsește: tavaniul, 10 geamuri cu geergevele lor, iar patru simicercuri, o tablă de socoteală și una de litere, în odaia ce se predau lecțiile urmează a se face încă o sobă, nefiind îndesul numai una cea care se află acum, care și aceea are trebuință de meremet, pardoseala la toate odăile este stricată, în odaia învățătorului trebuie a să facă alta sobă, căci este stricată cea în ființă, la galerie lipsește pardoseala și o ușă, cu catedră și un dulap și 4 broște.
Bradul de Sus cu cel de Jos			1			Se află în proptețe gata a cădea. Are și de lipsă aceste: trei bănci, trei simicercuri, peste tot tencușea stricată, cincisprezece geamuri, unsprezece geergevele și patru firă geergevele, pardoseala odăilor învățătorului, temeliea peste tot este stricată de la școală, pardoseala de la galerie, lipsește o ușă de la dînsa, lipsește trei broște, o tablă pentru socoteală, o masă, un dulap și tavaniul de la odăile învățătorului, nu îndesul lipăurile ce se arată dar și păreții sînt strîmbi în toate părțile schimonosii, lăpeala lor este căzută, pe la multe locuri gardul, cu lăpeală cu tot, se mișcă a cădea, învîlșul pe la multe locuri stricat, coșurile asemenea și cu un cuvînt nimic nu este bun la această școală.
Popești			1			Are de trebuință de tras tencușea pe la unele locuri, osebît că și cîșlățul nu e îndesat și nu cădea fiindcă dată pîl vremea toamnei. Are și de lipsă: două bănci, patru simicercuri, o sobă în odaia învățătorului, o tablă de litere și opt geamuri cu geergevele lor, însă la ferestrele ce s-au văzut astupate de la odăile învățătorului, un par din aceste odăi, asemenea o ușă de la galerie este lipsă, pardoseala cam stricată în galerie urmează a se drege, de la patru uși lipsește patru broște.
Cacalești de Jos			1			Lipsește: opt geamuri cu geergevele lor, unul firă geergevele, lipsă de la odăile învățătorului patru geamuri cu geergevele lor de la galerie trei firă geergevele, de la odaia învățătorului douăzeci cu geergevele, tot de la aceasta această odă patru tinichele, lipsesc de la tavaniul stîlă de afîr, un simicerc și unul se află rupt, două capace de la o sobă, două scaune, tencușea de la temeliea școlii lipsește, păreții școlii să află stricat, căte un petec de tencușă în partea care au făcut galerie.
Cîrșul			1			Are de lipsă: doisprezece geamuri cu geergevele lor de la odăile învățătorului și de la o fereastră a galeriei, i o sobă într-aceste odă, două paruri, idem o tinichea la tavaniul galeriei, o tablă pentru litere, una pentru socoteală, un scaun al învățătorului, o catedră, lipsesc sobă, urmează a se face alta în odaia învățătorului, lipsesc și trei simicercuri, pardoseala pîl jos a galeriei pîl trei locuri se află stricată lăpeala păreților, acestea toate să află lipsă.
Stînăilăvești			1			Are lipsă: cinci geergevele cu geamurile lor de la odaia învățătorului, patru idem de la galerie și opt asemenea de la odaia învățătorului, două sticle nu mai tot de la această odă, o sobă trebuie a se face în odaia învățătorului, fiind stricată, tot de la odaia învățătorului lipsește o suită cărămizi, pardoseala după jos, o tablă pentru socoteală, una pentru litere, un simicerc, două broște de la ușile odăii învățătorului, una pentru un geam, înlocuiește precum și o sobă într-o odă de învățător, păreții școlii, fiind de unele scîlăpăi bine ci numai cu pînăușă, s-au desprins de pe pereți tot.

1	2	3	4	5	6	7
Cărușeni + Oarjele Ștefănești	1					<p>Lișești: doi geamuri cu georghele lor de la odăna învățăturii, opt ideii de la odăna învățăturii, o masă, un scaun, o tablă de lăcă și una pentru socoteală, trei geamuri cu georghele lor de la odăna învățăturii, patruzeci și șapte deștepăniști pești școli, tencușea deștepăniști la gârlărie este nedăvățată, tencușea ei lișești, o solă semeșă în odăna învățăturii, doi năz obținuți, peticușă în scotești odăna, șapte și peticușă strică, doi horești lișești de la uși, și peticușă în mai multă năz deștepăniști după deștepăniști, fiind de grad.</p>
Cărușeni de Sus	1					<p>Peticușă jos a gârlărie, lișești: opt geamuri cu georghele lor de la odăna învățăturii, patru ideii tot de la scotești odăni, și doi pentru semeșă, patru geamuri cu georghele de la gârlărie, zece ideii de la odăna învățăturii, tencușă deștepăniști, tencușă deștepăniști a semeșă, lișești doi simțocuri, unmești a se mai face o tablă de liere, o solă în școli unmești a se mai unmești, fiind strică.</p>
Cărușeni de Sus și de Jos	1					<p>Doi geamuri cu georghele lor, șapte ideii năz geamuri de la odăna în care horești coșu, doi solă unmești a se face tot iar scotești odăni, fiind strică lișești de la toată șola, lișești patru geamuri cu georghele de la odăna învățăturii, doi năz geamuri tot de la scotești odăni, șase simțocuri, patru lișești, o tablă de liere, un dulap și doi mese semeșă, precum și doi solă unmești a se face în odăna învățăturii, fiind strică, doi horești la uși scotești odăni, deștepăniști peticușă deștepăniști deștepăniști, tencușă peticușă strică, doi năz deștepăniști lișești din peticușă odăni și învățăturii strică în lișești a se gârlărie.</p>
Sucești	1					<p>Lișești: opt geamuri cu georghele lor de la odăna învățăturii, patru ideii de la odăna învățăturii, patru ideii năz geamuri, un dulap, șase lișești, un semeșă, o căstărie, o tablă pentru liere, doi mese și lișești lișești, doi solă în odăna învățăturii, ideii o năz deștepăniști a se face peticușă, și unde este strică năz odăni, trei horești de la trei uși lișești, un peticușă din liere și alți strică tencușă și deștepăniști.</p>
Ștefănești	1					<p>Pentru geamuri cu georghele lor de la scotești gârlărie, patru ideii de la odăna căstărie, doi ideii tot din odăna scotești, una ideii din odăna învățăturii lișești și mai la toate geamurile nu are ce tencușă, trei solă, una din odăna învățăturii doi deștepăniști învățăturii, patru lișești, o tablă de liere, doi simțocuri, o masă, una pe la odăna învățăturii, și peticușă la gârlărie, o horești la uși, scotești tencușă este deștepăniști, precum și tencușă de alți strică.</p>
Trăiești	1					<p>Pentru geamuri cu georghele lor de la scotești gârlărie, patru ideii din odăna învățăturii năz geamuri, doi lișești de la odăna învățăturii, lișești casă de învățăturii și-au liere în jos și peticușă și și casă, șase simțocuri, șase lișești, o tablă de liere, o masă lișești, o solă în odăna învățăturii unmești a se face, fiind strică, semeșă și peticușă după jos, o horești de la uși, peticușă de la gârlărie, o solă deștepăniști și un peticușă, un peticușă din liere și-au liere casă deștepăniști și învățăturii se alți peticușă.</p>
Clărești	1					<p>Acasă sat n-ave decât șola, năz mădăralărie cele tencușă, dar cu toate acestea învățăturii șola năz geamuri unmești în Casa de Șta, care și acestea este cu totul în peticușă stare.</p>
Rodul	1					<p>Acasă șola are de lișești, opt geamuri cu georghele lor de la odăna învățăturii, patru ideii de la gârlărie, un geam fără georghele de la odăna învățăturii, trei lișești, o tablă de socotești, una de liere, o masă, trei simțocuri, o căstărie, un dulap și horești de la o uși, gârlărie și-au bolit fiind strică, și năz tencușă nu este, gârlărie este nepeticușă, trei tencușă de la poduri gârlărie, lișești în odăna în care se peticușă lișești șola năz o solă, coșu, peticușă după jos și peticușă scotești lișești.</p>
Purcărești + Răzești	1					<p>Ave de lișești scotești, la șola toată tencușă este sau năz deștepăniști deștepăniști, șola din casa învățăturii tencușă a se face alți fiind strică, peticușă geamuri de la scotești odăni lișești, doi simțocuri, o tablă pentru socotești și un dulap, peticușă gârlărie lișești, precum și patru geamuri cu georghele lor de la odăna, și una ideii, lișești și peticușă geamuri cu georghele lor de la odăna învățăturii lișești, precum și lișești lor, peticușă din liere și-au ideii, peticușă din scotești odăni semeșă, coșu de la scotești odăni unmești a se face fiind deștepăniști.</p>

Adămură peticușă

Peticușă	7	17	7	2	1
Odăni			22		
Topolog			32		1
Lișești			18		
Argheș			14		
Clărești			25		
			49		2

ȘCOALA ȚIȚEȘTI, JUDEȚUL ARGEȘ, FILE DE ISTORIE.
PERIOADA 1838-1864

ROXANA DOROBANȚU-DINA*

Înființarea *Departamentului Trebilor Obștești pentru întocmirea și așezământul școalelor și plata dascălilor* (5 octombrie 1797) a fost actul de naștere a multor școli satești din Țara Românească. Se lăsa inițiativa să învețe carte pe copiii săracilor, cu plată sau fără plată.

Când pregătirea copiilor se făcea gratuit, atât preoții cât și dascălii erau scutiți de dări către stat, iar dacă se făcea cu plată, aceasta consta din bucate, pe care dascălii le primeau de la părinții copiilor. Nu avem dovada existenței unei școli la Țițești până în anul 1838.

Punctul de plecare (oficial) pentru instituirea învățământului public sateesc l-a constituit circulara Departamentului Trebilor din Lăuntru din 14 ianuarie 1838, transmisă către toate ocârmuirile județelor țării pentru înființarea de școli satești.

Pentru deschiderea acestor școli era necesar să existe cadre pregătite, ce aveau să desfășoare munca didactică. Având în vedere că în afară de preoți și dascăli, nu se găseau știutori de carte, au fost aleși tineri dintre țărcovnici, care urmau să fie pregătiți la Școala Normală din Câmpulung, reședința fostului județ Muscel. În județul Muscel, pregătirea candidaților de învățători a început în primele luni ale anului 1838, însă fără rezultate deosebite, deoarece „din cauza cheltuielilor și a începerii muncii câmpului, aceștia au plecat repede”¹. Reluarea cursurilor la Școala Normală a început în jurul datei de 1 octombrie și s-au încheiat la 20 decembrie 1838, „candidații în număr de 99, ce au urmat lecțiile hotărâte de cinstita Eforie, acum la 20 decembrie, s-au slobozit toți pe la satele după unde au fost trimiși”².

Școlile satești urmau a funcționa de la 1 ianuarie până la 31 martie, întrucât începeau muncile de primăvară, când școlarii trebuia să-și ajute părinții în gospodărie.

Din lista cu școlile deschise în județul Muscel la 2 aprilie 1839 se constată că școala din satul Țițești era deja funcțională, având la învățătură 15 școlari³.

Dascălii erau plătiți de părinții copiilor, primind „osebit de cele 2 kile de bucate (porumb din magazia de rezervă a satului, n. n.) și câte 2 lei de la fiecare enoriaș

* Școala generală Țițești.

¹ Arhivele Naționale Centrale (ANC), fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (MCIP), dosar nr. 6699/1837, fila 44.

² *Ibidem*, fila 94.

³ Spiridon Cristoceca, *Contribuții la cunoașterea învățământului public sateesc în județul Muscel, între anii 1838-1848*, în „Studii și comunicări”, V, Muzeul Județean Argeș, 1980, p. 276.

sătean, plătindu-i-se unul la Sfântul Gheorghe, iar celălalt la Sfântul Dumitru"⁴. Deși au întâmpinat multe greutăți, cei mai mulți candidați de învățători s-au dăruit profesiei, muncind cu sârguință pentru a-i învăța carte pe copiii sătenilor.

O piedică serioasă în desfășurarea cursurilor la școlile sătești a fost marea fluctuație a candidaților și învățătorilor. Cauzele acesteia erau multiple: proasta salarizare, greutățile datorate proprietarilor și arendașilor (către candidații săteni), îndepărtarea din slujbă la propunerea profesorului Școlii Normale etc.

În ceea ce privește frecvența copiilor în școlile sătești, numărul lor variază mult de la an la an. Sătenii nu-și trimiteau copii la școală, ca urmare a situației lor materiale precare, care îi obliga să-i folosească la diferite munci, și apoi, poate, pentru că nu înțeleseseră binefacerile școlii. Semnificativ în acest sens este raportul Cărmuirii de Muscel către Departamentul Trebilor din Lăuntru, din 14 martie 1847: „...Căci după toate mijloacele și silințele întrebuințate, nu s-a putut cu nici un chip să se dumirească lăcuitorii a-și lăsa copiii la învățătură, ce dintr-un sat unde se află 30 de copii buni de învățătură de-abia merg câte 5-6 la școală din bunăvoința ce au părinții lor...”⁵.

Primul învățător al școlii din satul Țițești a fost Dumitru Niță, fiu de sătean din localitate, în vârstă de 23 de ani, însurat. El a fost înscris la Școala Normală din Câmpulung la data de 7 mai 1842. Știutor de carte, Dumitru Niță a deschis școala din Țițești încă din anul 1839, așa cum am mai spus.

Din lista cu școlile înființate în județul Muscel, aflăm că școala din Țițești era construită din gard (de nuiete lipite cu pământ), avea două camere și dimensiunile de: 5,4 stânjeni lungime și 4 stânjeni lățime, iar învățătorul locuia departe de școală⁶.

Programul de învățământ în școlile sătești era următorul:

Clasa I: „silabisirea și citirea după table lancasteriene, rugăciunile ce se cuprind în 16 table, scrierea și însemnarea numerelor aritmetice.

Clasa a II-a: citirea pe extras din Sfânta Scriptură, în 22 de table pe prescurtate de pe Vechiul și Noul Testament, scriere după model și după „spunere“ (dictare n. n.), din aritmetică adunarea și scăderea numerelor cuprinse în 14 table.

Clasa a III-a: citire cu înțelegere pe Noul Testament și alte cărți religioase și morale, scriere după model și după spunere, din aritmetică cele 4 lucrări simple, oarecare cunoștințe uzuale aplicate la plugărie”⁷.

La data de 16 februarie 1844, frecventau cursurile școlii Țițești 12 copii proveniți din 56 de familii, iar clădirea școlii, alcătuită din trei camere, era dotată astfel: patru bănci, șase semicercuri*, o masă, o tablă⁸.

Construite din materiale puțin rezistente, în foarte puțin timp cele mai multe școli au avut nevoie de reparații, iar unele au ajuns chiar la dărâpănare. La ruinarea localurilor de școli contribuia și faptul că acestea nu aveau îngrijitori. Greul l-au dus sătenii, care au construit și dotat școlile cu mobilier și care au plătit pe învățători.

⁴ ANC, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 5393. I. A. /1838, fila 2.

⁵ Idem, dosar nr. 797/1847, I, fila 85.

⁶ Idem, dosar nr. 1178/1844, fila 4-5 și 12.

⁷ ANC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 1478/1848, fila 8.

* În semicercuri intra monitorul (școlarul șef) cu elevii care repetau ce le spunea el în timpul orei, conf. Nicolae Leonăchescu, *Contribuții la istoria Școlii din satul Stroiești Argeș*, în „Argesis”, Seria istorie, Muzeul Județean Argeș, IX, 2000, p. 574.

⁸ Arhivele Statului București, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 5390/1838 IV B, fila 626-631.

Dar nici învățătorul nu era „scutit” de greutăți, acesta fiind și motivul pentru care Dumitru Niță subscrie la „Jalba din 10 septembrie 1844” alături de alți învățători din Plasa Râurilor, adresată domnitorului.

„Prea luminate Doamne,

Prea plecată jalbă

Legiuirile întocmite glăsuiesc că candidații de învățători să fie apărați de datoriile proprietărești. Cu toate acestea, proprietarii și mai vărtos arendașii, nebăgând în seamă aceste mântuitoare întocmiri, nu numai că ne ia clacă și dijmă, dar nici pogoanele legiuite nu ni le dau pe deplin, ba încă și cele 100 kile de bucate ce avem a le primi din magazia de rezervă, în loc să ni să dia în grăunțe ni să dă în știulete câte 40 banițe, pe care bătându-l noi abia scoatem 500 oca.

Norocita sosire a Măriei Tale aici ne dă prilej a te ruga a porunci că să facă și pentru noi jos însămnății o îndreptare, după cum primesc drepturile cealaltă parte a învățătorilor din acest județ. Și mila ce vei arăta cu noi va face numele Măriei Tale să rămâie cu drag în gurile noastre și copiilor noștri.

Și sântem supuși plecați:

Stanciu Dumitru din Livezeni

Gheorghe sin Boteanu - satu Vlădești

Niță Dumitru - satu Țițești

Nicolae Mihali - satu Negești

Nicolae Stoian - satu Băjești

Neagoe Crăciun - satu Davidești.

Primită la 10 septembrie 1844 supt nr. 1839⁹.

Rezoluția domnitorului din 10 septembrie 1844: „Marele Divan va face cuvenita punere la cale⁹.”

Situația materială a majorității învățătorilor era grea; unii învățători pentru a-și putea întreține familiile îndeplineau și alte funcții. Când li se interzicea acest lucru demisionau din învățământ¹⁰. Astfel, aflăm că salariul învățătorului Dumitru Niță de la Școala Țițești pe trimestrul ianuarie 1848, la un număr de 83 de familii, era 37 lei și 14 parale¹¹.

Școlile comunale au fost închise după înăbușirea Revoluției de la 1848, dându-se instrucțiuni ca cei 2 lei plătiți de fiecare sătean pe an să nu mai fie dați învățătorilor, ci să intre în cutia satului. Astfel, școala urma să fie sigilată până la o nouă organizare a învățământului.

La 4 octombrie 1849, Eforia înainta un raport către domnie prin care arăta că nu s-au plătit salariile învățătorilor de la sate pe ultimele trei trimestre ale anului 1848 și... „acei bani, ce învățătorii primeau de la enoriași, se vor depune la cutia satului”¹². Școlile comunale rămân închise până în anul 1857, când, prin ofisul domnesc nr. 12 din

⁹ *Ibidem*, fila 861.

¹⁰ *Idem*, dosar 2749/1859, fila 234; dosar 280/1860, fila 44 și următoarele; dosar 738/1862, fila 103-104; dosar 704/1863, fila 4; dosar 460/1864, fila 18.

¹¹ *Idem*, dosar 2581/1849, fila 46-47.

¹² *** , *Monografia Comunei Mioarele*, Editura Litera, București 1976, p. 172.

11 ianuarie, se redeschid¹³. De la candidați se cerea, la numire, numai «a știți să citească și să scrie, catehismul și cele 4 lucrări de aritmetică»¹⁴.

La 30 mai 1857, Procopie Constantinescu, profesorul claselor a III-a și a IV-a de la Școala Normală din Câmpulung, trimitea Eforiei Școalelor lista cu prima serie de candidați de învățători sătești și rezultatul examinării lor la citire, scriere, catehism și cele patru lucrări aritmetice, listă pe care nu figurează nici un candidat pentru școala Țițești¹⁵. La 15 iulie 1857, același Procopie Constantinescu înaintea Eforiei lista cu cea de-a doua serie de candidați examinați, printre ei numărându-se și Dumitrescu Petre din satul Țițești, în vârstă de 21 de ani. În ultimele două liste cu candidații examinați trimise Eforiei, la 10 noiembrie 1857, aflăm printre aceștia pe Grecescu Nicolae, din satul Țițești, în vârstă de 42 ani¹⁶.

Față de perioada 1838-1848, când au fost înființate școlile sătești în satele care aveau peste 50 de familii, acum s-au redeschis școli numai în satele cu peste 100 de familii.

Neputându-se înființa școli în toate satele, s-a hotărât unirea a două-trei sate mai mici și mai apropiate pentru a întreține o școală. Această măsură a generat nemulțumiri în rândul sătenilor și chiar al autorităților locale. Astfel, unele sate, printre care se numără și Țițești, au adresat caimacamului memorii acuzând măsura luată de Eforie, arătând că este nedrept, „ca noi să dăm cei 2 lei și școli și candidați să nu avem”¹⁷.

În anul 1857 se aprobă redeschiderea școlilor sătești. Prin Decretul nr. 12/11.01.1857 s-a hotărât redeschiderea unui număr de 2000 de școli comunale în Țara Românească, fixându-se și salariul învățătorilor sătești la 300 lei pe an. Fiind o sumă prea mică, în urma publicațiilor făcute de către Eforie, nu s-au găsit doritori pentru ocuparea posturilor de învățători, și atunci Eforia a decis să se înființeze inițial numai 100 de școli, putând astfel să se ofere învățătorilor săteni câte 600 de lei anual¹⁸.

Începând cu 1 martie 1857, leaful învățătorului se ridică la 500-600 de lei anual, pentru că șase luni de iarnă era ocupat cu învățătura copiilor, iar alte șase luni de vară cu propria perfecționare¹⁹.

La 23 martie 1857 au fost deja numiți la școlile din Muscel 39 de candidați de învățători. Peste două luni numărul lor ajunsese la 46, iar în octombrie același an erau 61 de candidați.

În trimestrul ianuarie-martie 1858, la școala Țițești era învățător Alexandru Grecescu.

Evoluția procesului de învățământ a fost îngreunată de baza materială precară, fluctuația cadrelor didactice, precum și lipsa manualelor școlare. Procurarea acestora

¹³ Arhivele Statului București, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 3769/1850, fila 179.

¹⁴ V. A. Urechia, *Școalele sătești în România. Istoricul lor de la 1830 la 1867*, București, 1965, p. 91.

¹⁵ Spiridon Cristoea, Ștefan Trâmbaciu, *Aspecte ale învățământului public sătesc în județul Muscel, 1857-1864*, în „Studii și comunicări”, Muzeul Câmpulung, vol. I-V, 1981.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ C. I. Dumitrescu, *Învățământul sătesc în județul Argeș 1848-1864* în „Studii și comunicări”, V, Muzeul Județean Argeș, 1980, p. 306.

¹⁸ Teodor Dina, *Școlile din satele Piscani și Negreni, județul Argeș, între anii 1838-1864*, în „Argessis”, serie istorie, X, 2001, Muzeul Județean Argeș, p. 274.

¹⁹ Arhivele Statului București, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 3769/1854, fila 179.

era o problemă atât pentru școala din Pitești, dar mai ales pentru școlile de la sate²⁰. Cei mai mulți învățători au muncit conștiincios astfel încât școala să devină o instituție îndrăgită de săteni, frecventată de mai mulți copii și, mai ales, să contribuie la atingerea scopului pentru care a fost creată.

Prin Legea instrucțiunilor publice din 1864, învățământul devine gratuit și obligatoriu în Țițești, ca de altfel în întreaga țară. În mesajul din 6/8 decembrie 1859 Alexandru Ioan Cuza sublinia: „Eu țin numaidecât ca fiecare să știe a scrie și citi”²¹.

²⁰ C. I. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 307.

²¹ *Monografia Liceului Pedagogic, Câmpulung Muscel*, p. 9.

MUZEOGRAFIE

PREOCUPĂRI MUZEOGRAFICE EUROPENE LA SFÂRȘITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

ELENA ROTARU*

Primul război mondial a zguduit atât în mod propriu cât și metaforic, universul, neexistând nici un aspect al vieții care să nu fi fost lovit de urmele sale durabile.

În toate țările, politica, economia națională, literatura, arta, religia, tehnica industrială, știința militară au resimțit puternic, efectele sale.

Mărturiile venite din acest război uriaș au început a fi adunate chiar din anii 1915 - 1916, în colecții, unele devenind muzee speciale de război, altele, constituind nucleul unor muzee mari, de mai târziu. Nu neapărat aceste mărturii au fost adunate de ceea ce numim astăzi, muzeografi.

În general, marile administrații publice au format colecțiile de război. Așa s-a întâmplat în Anglia, Italia, Belgia, Franța, Austria, Germania, Statele Unite și scos în Elveția.

Adunate și prezentate publicului chiar în timpul războiului, ele erau menite pe de o parte, de a contribui prin taxa percepută pentru vizitare, la adunarea unor sume pentru acțiuni filantropice de război, iar pe de altă parte, se urmăreau diverse scopuri pragmatice, ca de pildă cel de a instrui și a întări moralul publicului.

În acest sens putem aminti faptul că, în Franța generalul Mallerre, a adunat o impresionantă colecție de instrumente, arme, echipamente, trofee, pe care publicul îl vizita în mod regulat în Palatul Invalizilor¹.

La Londra, la 5 martie 1917 s-a hotărât a se crea „Imperial War Museum”. Fondatorii săi și-au propus să adune trofee, specimene de armament, echipament militar și maritim, cărți, hărți și broșuri, muzeul având sprijinul Amiralității, al Ministerului de Munițiuni, iar ca director general a fost numit un autor reputat de lucrări de geodezie, critic de artă, membru al Parlamentului englez, în persoana lui Martin Couway.

În forma inițială colecțiile muzeului se compuneau din 9 categorii de elemente:

- 1- Trofee și relicve provenind din marină, armata de uscat și aviație;
- 2- Amintiri din serviciul sanitar militar;
- 3- Cărți, documente tipărite și periodice;

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Revista „Lamură”, Anul I, No. 10-11, iulie-august 1920, p. 967.

- 4- Fotografii;
- 5- Afișe;
- 6- Desene și caricaturi;
- 7- Monete și medalii;
- 8- Jucării și talismane;
- 9- Documente despre activitatea feminină.

Pe lângă aceasta, o secțiune a activității confesionale urma să cuprindă biblii și cărți de rugăciuni purtând urmele gloanțelor dușmane, vase sfinte folosite în timpul luptelor sau în împrejurări cu deosebire primejdioase, imagini de pietate, etc., ceea ce s-ar putea numi relicve religioase de pe câmpul de luptă².

Muzeul își propunea ca scop principal, „educațiunea populară” încercând a învăța războiul pe cei care nu l-au făcut și într-un fel a-l populariza³. În acest scop se rezerva într-un spațiu viitor, un loc important portretelor și busturilor nu numai ale generalilor și ofițerilor superiori, dar chiar și ale soldaților morți pentru patrie.

În Germania se înființează trei instituții legate de primul război mondial „Muzeul economiei de război” la Leipzig, „Arhivele războiului de la Universitatea din Yena” și „Biblioteca războiului mondial” din Berlin.

În aprilie 1917 se fondează la Leipzig, Deutsche Kriegswirtschaftsmuseum, care își propunea să adune toate documentele tipărite și amintirile, pentru a da o idee exactă vieții economice germane din timpul războiului. Expuse, obiectele respective trebuiau să servească atât „instrucțiunii populare” dar mai ales erau destinate istoricilor doritori să studieze transformările economiei sociale sub influența războiului.

Ideea este surprinzător de modernă. Astăzi este unanim acceptat faptul că muzeul este o instituție științifică cu caracter pluridisciplinar menită să cerceteze, să conserve și să valorifice pentru publicul larg patrimoniul documentar sau cultural aflat în păstrare, altminteri el decade la nivelul unei colecții mute, măcinată de uzură morală și fizică⁴.

Muzeografii știu din totdeauna că muzeul ca instituție nu se confundă cu expoziția sa de bază, aceasta fiind doar o formă tranzitorie de prezentare a colecțiilor⁵.

Aceste concepții erau promovate iată și în anul 1917, este adevărat pe pământul nemțesc, unde tradiția interesului muzeografilor pentru opinia publică era destul de veche, dacă amintim numai, regulile întocmite „nu se știe de cine”, în 1880, „folositoare de ținut minte la vizitarea unui muzeu” și care își păstrează în mare măsură actualitatea și astăzi⁶.

Și tot în Germania, cu mai bine de un secol în urmă, față de data amintită și anume la 1727 negustorul englez Gaspar F. Neikel scoate la Hamburg „Museografin”, lucrare cu caracter științific care cuprinde sfaturi practice pentru organizarea unui muzeu, noțiuni de conservare și clasificare, tot materialul vizând activitatea unui „cabinet de curiozități”⁷.

² Ibidem, p. 968.

³ Ibidem.

⁴ Vasile Drăguț, în prefață la Kenneth Hudson, *O istorie socială a muzeelor*, Ed. Meridiane, București, 1979, p. 8.

⁵ Ibidem, p. 9.

⁶ Ibidem, p. 10.

⁷ Claudia Cleja Stoicescu, *Sub semnul muzeului*, Ed. Sport-Turism, București, 1983, p. 29.

Înarmată cu ambițiile și colecțiile trecutului, Germania se instalează după mijlocul secolului al XVI-lea ca o veritabilă fondatoare de muzee, iar în mod special, Berlinul la începutul secolului al XIX-lea în cel mai mare centru muzeistic al Europei Occidentale⁸. Era firesc deci, ca prima mare conflagrație mondială să nu rămână fără urmări nici în acest domeniu al muzeografiei, într-o țară beligerantă ca Germania.

În ceea ce privește Biblioteca din Berlin, fondată în iulie 1915, de un mare industriaș, Richard Franck, după 4 ani de activitate avea un patrimoniu de:

- 600 000 de lucrări;
- 3 800 jurnale;
- 16 400 afișe dintre care 6 400 ilustrate;
- 6 000 monete de război;

În ceea ce privește Franța, Muzeul de Război a avut la bază colecțiile Henri Leblanc.

Publicul a putut vizita colecțiile adunate prin eforturile personale ale soților Leblanc încă din 1917, de mai multe ori pe lună, iar cercetătorii au putut frecventa în fiecare zi sala de lucru, care le era liber oferită⁹.

De menționat că, întreaga colecție era deja catalogată la data amintită în cinci volume de 400 pagini fiecare și publicate, urmând a fi tipărite încă alte 6 volume.

La 4 august 1917 a fost semnat actul de donație al soților Leblanc către stat, care, la începutul anului 1919 acordă primele credite bugetare, mult mărite. Desigur, începuturile acestei instituții nou create și care cuprindea atât Biblioteca cât și Muzeul de război nu sunt lipsite de greutate, legate de lipsa de personal competent, de tulburările pricinuite de evenimentele militare din primăvara și vara anului 1918, sau de insuficiența localului provizoriu din strada Colisée, din Paris. Cu atât mai mult, sunt de apreciat rezultatele obținute în acești ani tulburi și mai ales trebuie apreciată complexitatea programului. Acesta își propunea „a aduna de urgență într-o bibliotecă specială, toate lucrările și publicațiunile de orice natură relative la război, periodice și neperiodice, de origine oficială sau particulare, apărute sau în curs de apariție în Franța și în străinătate, a proceda la clasarea și redactarea cataloagelor, referitoriilor și a culegerilor de documente astfel adunate, în conformitate cu metodele de erudiție istorică”¹⁰.

Pentru acest lucru greu și atât de divers, personalul a fost mai ales recrutat dintre agregatii universității, vechi normalişti, arhivişti-paleografi, bibliotecari de profesie, diplomați cu studii superioare, licențiați în litere, drept și istorie. Și cum de la început n-a fost posibilă deschiderea unei expoziții publice și permanente, cercetătorii interesați au fost însă admiși în mica sală de lectură, beneficiind de avantajele unui serviciu de informație rapid.

Muzeul trebuia să pună la dispoziția publicului, întreaga documentație grafică sau plastică referitoare la perioada de război.

Ca principiu de alegere a patrimoniului muzeal, funcționa prioritatea interesului documentar al obiectelor adunate, în raport cu valoarea lor estetică. Astfel în artă, fără a neglija operele alegorice sau de imaginație, „au fost preferate operele

⁸ *Ibidem*, p. 31.

⁹ „Lamură”, Anul I, Nr. 10-11, iulie-aug. 1920, p. 967.

¹⁰ *Ibidem*.

artiștilor care au văzut de aproape războiul, artiștii mobilizați; artiștii prizonieri care au adus din captivitatea lor note dureroase; artiști în misiune¹¹.

Au fost adunate și catalogate medalii comemorative, realizate de mari artiști ai vremii, fotografii, grafică reprezentând principalele tipuri militare sau civile din război, inclusiv siluete expresive feminine, elocvente pentru activitatea profesională și socială a femeilor în timpul primului război mondial; obiecte din ceramică, țesături și hârtii pictate cu subiecte de ocazie, steaguri, uniforme, arme, obiecte de uz personal (gamele, linguri, furculițe, icoane, amulete, bijuterii, etc.).

Inventarul arătat nu este decât o mică parte din inventarul general. Interesant este că evidența - această funcție de mare importanță a instituțiilor muzeale, așa cum le concepem astăzi, funcționa ireproșabil. Aproape toate documentele adunate erau deja fișate. Cea mai mare parte a lor erau chiar aranjate în catalogul general de materii, ce urma a fi registrul general al viitoarelor bibliografii speciale - instrumente prețioase de lucru ce permit furnizarea rapidă a informațiilor necesare cercetătorilor.

Datorită organizării lor oarecum improvizate, în plin război, instituțiile amintite aveau și lipsuri inerente, dar ambiția francezilor era de a continua eforturile începute, în așa fel încât Franța să fie înzestrată cu instrumente de lucru, obișnuite deja în Statele Unite, Anglia, și Germania, iar ca scop ideal, de a deveni un mare centru de documentare internațională, pentru istoria primului război mondial.

Din primii ani de funcționare, se pare că acest scop a fost atins, întrucât cei interesați să cerceteze instituțiile amintite erau de obicei profesorii de la Sorbona și studenții lor, de la Colegiul Franței, savanții și publiciștii străini, atrași de importanța unei documentări, făcută în cel mai mare spirit de obiectivitate.

Dar, în egală măsură, în zilele de vizitare aceste muzee erau frecventate de un public numeros, provenit din rândurile oamenilor simpli.

Concluzionând această prezentare, a preocupărilor muzeografice la sfârșitul primului război mondial, în nici un caz exhaustivă, putem afirma că toate aceste instituții își propuneau păstrarea, clasificarea și valorificarea selectivă a tuturor mărturiilor legate de tot ceea ce a însemnat primul război mondial.

Aceste muzee de război și-au propus să se constituie în mijloace directe de comunicare cu publicul larg și în același timp această misiune didactică și educativă s-a împletit în mod armonios cu cea științifică de cercetare. Constituirea lor a fost un exemplu și pentru alte țări, care pe măsură ce și-au rezolvat problemele stringente, mul ales de natură economică, determinate de războiul care abia se sfârșise, și-au concentrat atenția și în această direcție.

Cine cunoaște munca, de obicei, atât de anevoioasă a istoricilor, a muzeografilor, în căutarea izvoarelor împrăștiate sau împuținate, fie din neștiință, fie din neglijență, nu poate să nu aprecieze eforturile tuturor celor implicați în crearea acestor colecții de mare importanță, atât istorică, cât și materială și morală, și care prin munca lor complexă și riguroasă au evitat pierderi greu de reparat, mai târziu.

¹¹ Ibidem, p. 976.

PARTICIPAREA ARMATEI ROMÂNE LA AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL REFLECTATĂ ÎN COLECȚIILE MUZEULUI MILITAR NAȚIONAL

EUGEN ICHIM*

Muzeul Militar Național, prestigioasă instituție de cultură a armatei și a neamului românesc, care în acest an împlinește 80 de ani de la înființare, este păstrătorul unor inestimabile și autentice valori care vorbesc cu puterea documentului și a obiectului original despre istoria poporului nostru, mărețele fapte de arme ale înaintașilor, vitejia și spiritul de sacrificiu, eroismul lor legendar.

Vizitatorul, ostaș sau civil, român sau străin, tânăr, matur sau împovărat de ani, este deopotrivă mișcat de istoria vie ce se perindă sub privirile sale, istoria zbuciumată și tumultuoasă demnă de cel mai profund respect și pioșenie, pildă nepieritoare pentru cei ce sunt și vor dăinui prin veac pe aceste plaiuri strămoșești.

Nici cel mai renumit orator nu poate să convingă mai mult auditorul de eroismul și patriotismul românilor, de dragostea lor de glia străbună decât o poate face martorul fără glas, dar convingător: obiectul original.

O cască găurită de glonțul vrăjmaș, vestonul însângerat al unui ostaș, stindardul unui regiment erou care a fost îmbold în luptă și părtaș la cumplite încheștări pe viață și pe moarte, cu dușmanul cotropitor de neam și țară, o armă cu baioneta sclipind rece și amenințător, precum și multe alte și felurite obiecte și mărturii sunt pentru cine le privește cea mai veritabilă și mai neștersă lecție de istorie.

În colecțiile muzeului nostru se află mărturii elocvente și convingătoare despre întreaga istorie militară a românilor, începând cu dacii și romanii până la revoluția din decembrie 1989 și multe și din perioada următoare.

În depozitele muzeului se regăsesc în cele 32 de colecții - mare parte unice în țară - circa 1.000.000 de obiecte de patrimoniu dintre care aproape 52.000 obiecte tridimensionale, peste 70.000 cărți, periodice, documente originale, hărți, manuscrise, scrisori, benzi magnetice și filme, toate de o valoare neprețuită pentru poporul nostru, pentru organismul militar românesc. Reprezentative sunt pentru noi, militarii, colecțiile de arme albe și de foc românești, orientale și occidentale, de uniforme militare românești și străine, de ordine și medalii, de artilerie, tancuri, geniu, marină, aviație ș. a. m. d.

* Muzeul Militar Național, București.

Fototeca muzeului este păstrătoarea unui fond de aproape 830 de albume, peste 24.000 fotografii originale și circa 480.000 clișee și negative fotografice.

În cadrul acestor valori neprețuite - multe dintre ele unicate, de valoare națională sau internațională - un loc aparte îl ocupă cele referitoare la participarea armatei române la cel de-al doilea război mondial.

Nu vom putea, în cele ce urmează acum, să prezentăm pe larg acest valoros patrimoniu și de aceea ne vom opri doar la câteva dintre mărturiile cele mai semnificative.

În cadrul secției documentare se află colecțiile aproape complete, din anii războiului, ale următoarelor periodice: „România militară“, „Monitorul oastei“, „Eroii patriei“, „Zburătorii României“, „Signal“, „România aeriană“, „Revista infanteriei“, „Revista artileriei“, „Revista genului“ în care este scrisă viu, în focul luptei, cronică acelor zile eroice.

Arhiva „Cultul Eroilor“ reunește aproape 800000 de fișe cu date biografice și faptele de arme ale celor morți, răniți sau dispăruți în al doilea război mondial și care vorbesc simplu, lapidar despre toți ostașii români ce și-au dat prinosul lor de jertfă în această sângeroasă conflagrație.

Deținem în patrimoniu o cronică vie, unică, privind participarea armatei române la cel de-al doilea război mondial materializată într-un set de 45 de albume cu fotografii și clișee de pe front, realizate de fotoreporterii militari: 15 cu referiri la campania din est, 14 la campania din vest, iar 16 la relațiile de comandament și colaborare româno-germană respectiv româno-sovietică. Alături de aceste albume deținem și circa 80 de albume individuale care au aparținut generalilor și ofițerilor combatanți, între ele remarcându-se unul ce prezintă cronologic toată activitatea sa de ofițer pe front, intitulat semnificativ „Războiul meu“ și care a fost realizat de un argeșean: col. Panaitescu Traian, comandant al Regimentului 3 Căi Ferate pe frontul de est și al grupului operativ al Brigăzii de Căi Ferate pe frontul de vest. Suntem, de asemenea, în posesia a peste 2.000 de fotografii originale disperate, donate instituției noastre de foștii combatanți sau familiile acestora.

O mare încărcătură emoțională prezintă o serie de documente cum ar fi: „Darea de seamă a Regimentului 27 Dorobanți privind luptele din capul de pod de la Odessa“, semnată de comandantul acestuia, col. Petre Mănu, „Memoriile“ generalului Cărnărașu, comandantul Diviziei 10 Infanterie, „Relatările de pe front“ ale voluntarei Viorica Dunca, dosarul cu documentele eroinei Elena Chiriță, Ordinul de zi nr. 1 al generalului Avramescu, comandantul Corpului de munte prin care glorifică eroismul cpt. Chihaia Traian din Batalionul 17 Vânători etc.

Eroismul elevilor Școlii de ofițeri de rezervă de la Radna este materializat în „Dosarul ce cuprinde corespondența luptelor de la Păuliș“, iar dramatismul înclășărilor la care a luat parte căpitanul Ion Chirilă din Centrul de instrucție al infanteriei este prezentat în „Carnetul cu rapoarte de luptă“ al acestuia.

Suntem, de asemenea, în posesia unor manuscrise valoroase, cum ar fi: „Acțiunea corpului aerian român pe frontul antihitlerist“, „Memoriile generalului Cornelia Teodorini“, „Jurnalul unui prizonier de război în U.R.S.S.“ de colonel Herescu Constantin, al „Jurnalului de operații al Detașamentului blindat pe frontul de vest“, ș. a. m. d.

În colecțiile muzeului se află un mare număr de brevete de decorații atribuite unor unități sau combatanți, printre care aș aminti: Brevetele de decorare cu Ordinul „Mihai Viteazul“ cls. a III-a, cu spade ale Flotilei 4 Bombardament Picaj, Flotilei 1 Vânătoare, Regimentului 18 Artilerie, Flotilei 3 Asalt, ș. a.

De asemenea, suntem în posesia a câteva mii de decorații românești și străine atribuite, pentru fapte de arme, ostașilor români, de la general la soldat, în acest conflict începând de la cea mai înaltă decorație română de război „Ordinul Mihai Viteazul“ și mergând până la „Virtutea Militară“, Ordinul sovietic „Kutuzov“, Ordinul cehoslovac „Leul alb“ etc. Suntem singurul muzeu din țară care are întreaga gamă de ordine și medalii românești conferite în al doilea război mondial atât generalilor și ofițerilor cât și gradelor inferioare.

Muzeul Militar Național deține în colecția de arme de foc toată tipologia de armament de infanterie folosită de armata română în acest război: puști și puști mitraliere tip Z.B. cal. 7,92 mm, pistoale mitralieră model „Orița“, „Schmeisser“, „Beretta“, puștile tip „Mosin - Nagant“, „Mauser“, puștile mitralieră model Z.B., M.P. și „Schmeisser - Deimler Poch“, mitralierele model Z.B., M.G. 34, M.G. 42, Maxim, etc.

În parcul de artilerie sunt expuse tunurile antitanc cu tragere rapidă model Schneider, cal. 47 mm, sistem Puteaux cal. 25 mm, sistem Krupp, cal. 75 mm, sistem Reșița cal. 75 mm, tunurile de câmp Schneider - Putilov cal. 75 mm și Schneider cal. 105 mm, obuzierele sistem Skoda cal. 105 mm și 150 mm, tunurile antiaeriene sistem Skoda cal. 76,5 mm, sistem Krupp cal. 88 mm și sistem Vickers cal. 75 mm care au fost în dotarea armatei române în al doilea război mondial.

Blindatele folosite de tanchiștii români în campaniile din est și din vest sunt reprezentate prin tancurile de tip R - 35, Skoda R - 2, T - 4, șenilate tip Malaxa, tunul anticar pe afet mobil tip TACÂM - R - 2. În anul 2000 a fost scos din râul Prut și adus la Muzeul Militar Național un tanc american tip Sherman, care a fost în dotarea armatei sovietice.

În muzeu se află și valoroase mărturii referitoare la dotarea aviației și marinei precum și a altor arme și specialități militare. Între acestea amintesc, profundorul de la avionul I.A.R.- 80 cu care locotenentul Mociorniță s-a prăbușit în Cehoslovacia precum și manometrul de adâncime de pe submarinul „Delfinul“.

Deținem în colecțiile noastre un număr mare de obiecte ce au aparținut participanților la acest război soldați, gradați, subofițeri, ofițeri și generali: uniforme, arme, decorații, carnete de însemnări, scrisori, alte bunuri personale care ne întregesc imaginea despre combatanții români, despre cele trăite de aceștia în tranșee. Semnificative sunt obiectele și documentele care au aparținut regelui Mihai, mareșalului Antonescu, generalilor Dăscălescu, Rășcanu, Teodorini, Bălan. Știflea, Mociulski, Teodorescu, Șova, colonelii Niculin, Petrescu, Zătreanu etc.

În perioada care a trecut de la revoluția din decembrie 1989 am constatat cu bucurie și satisfacție că mulți deținători de obiecte și documente, participanți direcți la război sau urmași ai acestora, care până atunci aveau rezerve sau nu aveau îndrăzneala necesară, trec pragul instituției noastre și ni le oferă ca donații sau spre achiziționare (în special e vorba de combatanții de pe frontul de est).

Recent, o nepoată a colonelului Glogojanu, frate al generalului Ionel Glogojanu, care a murit în atentatul din 22 octombrie 1941 asupra comandamentului

Diviziei a 10-a de la Odessa, a donat o uniformă completă de ofițer de artilerie și alte accesorii (circa 20 piese), toate într-o stare impecabilă.

Acest valoros patrimoniu referitor la participarea armatei române la al doilea război mondial, pe care succint am încercat să-l prezint prin aceste rânduri, a fost parțial expus spre vizionarea publicului vizitator. Am spus parțial pentru că abia acum, după ce refacem întregul sector dedicat participării armatei române la campania din est, avem posibilitatea să-l valorificăm spre corecta informare a tuturor celor ce ne onorează trecând pragul instituției noastre.

Totodată, tot ceea ce deținem stă la dispoziția cercetătorilor și specialiștilor români și străini spre a fi studiat și analizat în scopul elaborării de lucrări și studii menite să întregască imaginea cititorului mai mult sau mai puțin avizat despre epopeea eroică a participării armatei române la al doilea război mondial.

RESTAURAREA UNUI STEAG, VECHI DE 75 DE ANI, AL ATENEULUI POPULAR „IONESCU-GION“

NICOLETA TUDOSE*

Conservarea patrimoniului cultural reprezintă cea mai importantă misiune a unui muzeu. Tot ceea ce cunoaștem despre lumea noastră am aflat din acest patrimoniu ce a supraviețuit până la noi sub forma obiectelor materiale. Aceste obiecte sunt făcute din materiale perisabile și deci supuse unor pericole permanente de deteriorări, datorate factorilor climatici, activității microorganismelor, distrugerilor provocate de inundații, incendii sau celor provocate de om, accidental sau intenționat. Toți acești factori își pun amprenta pe obiectele de patrimoniu, făcând activitatea restauratorului de neînlocuit.

Procesul de restaurare reprezintă o muncă laborioasă ce necesită o înțelegere profundă a intervențiilor ce trebuie făcute, un simț crescut al responsabilității. Activitatea de conservare și restaurare își propune să păstreze și să transmită nu doar simpla existență fizică a obiectelor de patrimoniu, ci și întregul ansamblu de informații ce le conțin aceste obiecte.

Fragmentul de steag al Ateneului Popular „Ionescu Gion“ ce a intrat în proces de restaurare (fig. 1), are o valoare istorică deosebită datorită mesajului conținut. Ateneul Popular „Ionescu Gion“ reprezintă nucleul Muzeului Județean Argeș de astăzi, în anul 1928, ia inițiativa unui grup de intelectuali entuziaști din orașul Pitești, se propune înființarea unui ateneu popular, numindu-l în memoria distinsului fiu al Piteștiului, Gh. Ionescu Gion - istoric și publicist, membru corespondent al Academiei Române (1857-1904). Hotărârea reprezentanților intelectualității piteștene a fost aprobată oficial la data de 28 octombrie 1928, așa cum se menționează în actul constitutiv.

Printre obiectivele înscrise în statutul ateneului se află și înființarea unui muzeu regional. Acesta este actul oficial de constituire a Muzeului din Pitești.

Sufletul acestui ateneu este președinta, d-na Tatiana Bobancu, institutor și inspector cultural, ajutată fiind de membrii comitetului și de alți colaboratori, reușește să strângă o serie de obiecte deosebit de valoroase din domeniul arheologiei, istoriei, numismaticii, etnografiei și artei populare, ceea ce a permis deschiderea pentru public a expoziției permanente în 1931.

Muzeul era amplasat în localul Școlii primare de băieți nr. 1 și s-a bucurat de aprecierea unor oameni de seamă ai vremii printre care: istoricul Nicolae Iorga, scriitorul Liviu Rebreanu, pictorul Costin Petrescu, abatele Salaville - președintele

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

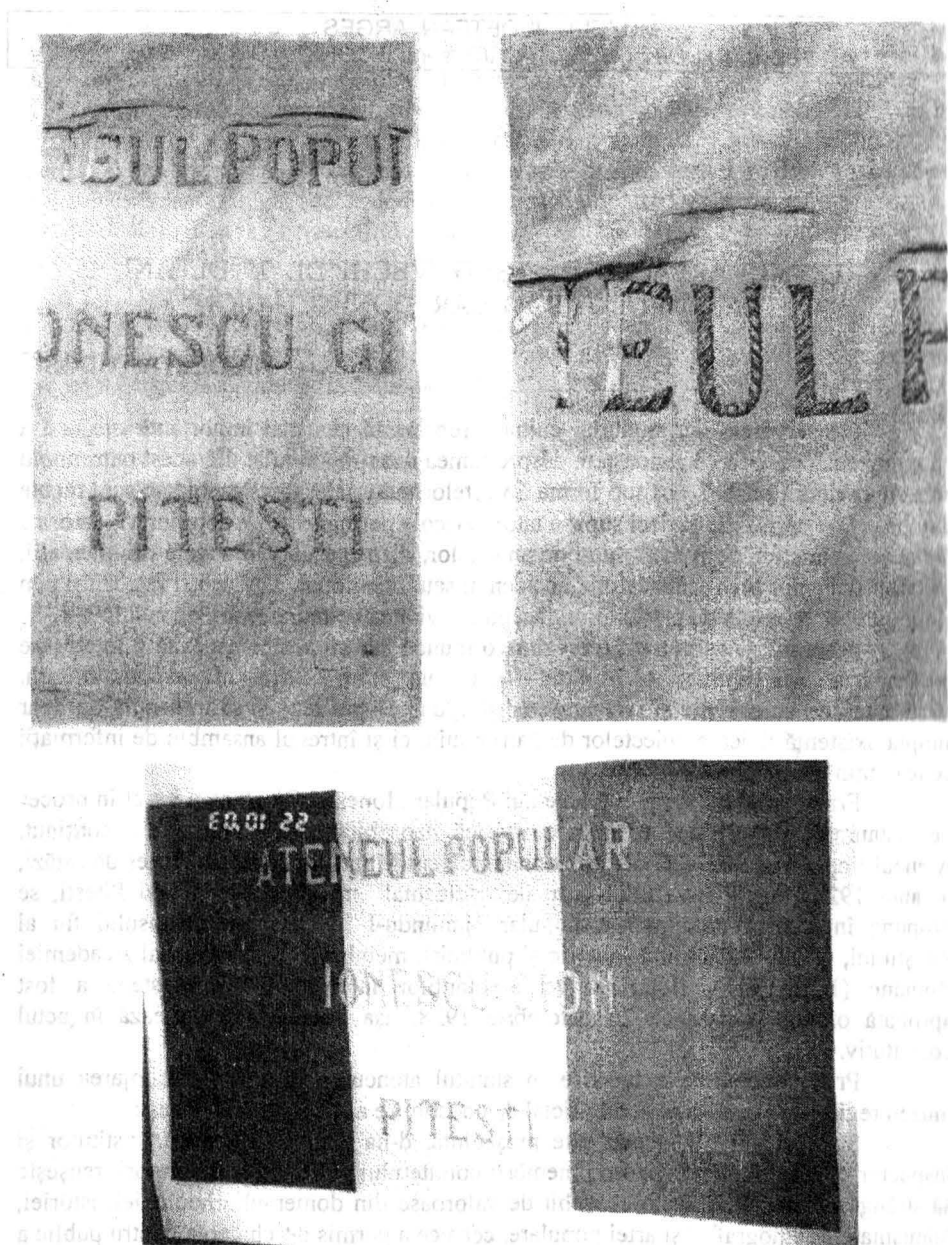

Fig. 1. Steagul Ateneului Popular „Ionescu Gion”, înainte și după restaurare.

Muzeul era amplasat în localul Școlii primare de băieți nr. 1 și s-a bucurat de aprecierea unor oameni de seamă ai vremii printre care: istoricul Nicolae Iorga, scriitorul Liviu Rebreanu, pictorul Costin Petrescu, abatele Salaville - președintele

Societății internaționale de arheologie și mulți alții, însemnările acestora se aflau în cartea de onoare ce s-a pierdut după autodizolvarea din anul 1946.

În statutul ateneului la cap. VI, art. 15, se hotărăște confecționarea unui steag. După 75 de ani de la confecționarea steagului, tot ce a rămas din el este partea din mijloc, respectiv culoarea galbenă, celelalte două fâșii nemaexistând. Astfel intră în proces de restaurare fragmentul de pânză dreptunghiulară, care cuprinde și o parte a textului brodat inițial cu fire metalice.

Pentru piesa textilă luată în studiu s-au făcut analize minuțioase în cadrul laboratorului de restaurare textile din Muzeul Național de Istorie din București, analize ce au urmărit identificarea naturii materialelor componente și a tipurilor de degradare prezente. S-a constatat astfel că fragmentul de steag este o țesătură pânză cu aspect de rips, din mătase vegetală, firul metalic din care sunt brodate literele este spiralat sub formă de arc, prin care trece un fir textil din bumbac. După analizele efectuate în laboratorul de investigații fizico-chimice s-a constatat că firul metalic este din cupru aurit. De asemenea după analizele efectuate la stereomicroscop s-au descoperit pe lateralele fâșiei de steag, mici fragmente din firele textile ce au unit inițial celelalte două părți ale steagului, partea roșie și cea albastră. Piesa fiind supusă uzurii funcționale, îmbătrânirii naturale și acțiunii factorilor de mediu, prezenta diferite tipuri de degradare: depuneri de praf și murdărie, pete de natură necunoscută, pierderea firului metalic de pe anumite porțiuni ale literelor, oxidarea firului metalic.

Natura diferită a materialelor componente, degradările specifice fiecăruia, au dus la stabilirea proceselor de curățare după efectuarea în prealabil a testelor pe firele textile și metalice. Deoarece literele erau brodate pe pat de carton și ziar nu s-a putut face curățare umedă prin imersie în agenți de spălare, ci s-a făcut curățare locală pe pat absorbant. Operațiile de curățare umedă s-au finalizat prin clătiri repetate cu apă distilată până la eliminarea completă a produșilor de curățare. Este de remarcat efectul pozitiv al tratamentelor de curățare aplicate. De asemenea, măsurătorile efectuate înainte și după aplicarea tratamentului umed, au pus în evidență faptul că, prin fenomenele de contractare-relaxare, dimensiunile țesăturii nu s-au modificat semnificativ.

Pentru înlocuirea celor două bucăți de steag ce lipsesc, s-a căutat o pânză asemănătoare ca structură și aspect cu cea deja existentă, după care a fost vopsită în culorile originale albastru și roșu.

Literele ce lipseau din textul brodat respectiv A, T, E și jumătate din litera N, apoi literele A, R, I și O, N, au fost reconstituite din fire de bumbac vopsite cât mai aproape de culoarea inițială a firelor metalice, la care s-a adăugat prin răsucire un fir metalic auriu. În final s-au reasamblat elementele componente conform modului original de execuție rezultând steagul așa cum a fost el comandat de membrii ateneului.

Fragmentul de steag al Ateneului Popular „Ionescu Gion” intrat în proces de restaurare, a permis ca prin alegerea unor metode adecvate de cercetare și restaurare să ducă la redarea aspectului original și implicit la relevarea valorii documentar-istorice a piesei.

Ținând cont de semnificația istorică a acestui steag, și nu în ultimul rând de latura sa estetică, muzeografii secției de istorie au hotărât ca piesa restaurată, etalată pe un panou dublu, din stiplex, să fie amplasată la intrarea în expoziție, ca un certificat de naștere al instituției noastre.

BIODEGRADATORI ȘI BIODETERIORATORI LA CARTEA VECHĂ

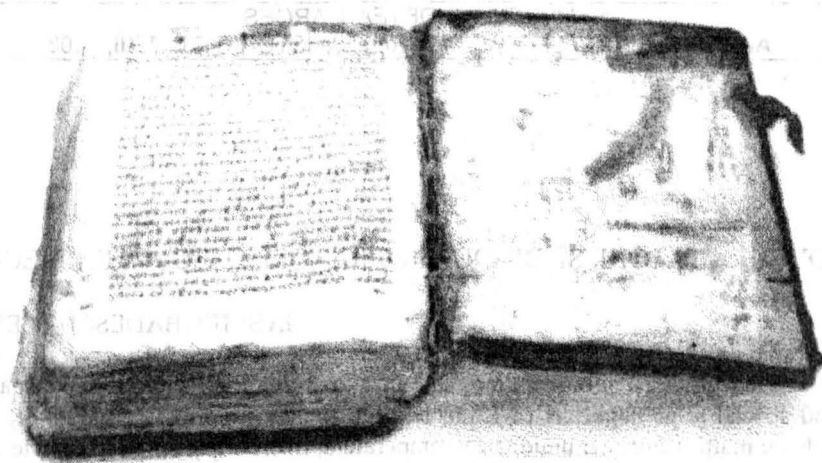
GABRIEL BĂDESCU PLETEA*

Biodegradarea și biodeteriorarea bunurilor cultural-artistice pe suport papetar în mod special și pe suporturi ca lemn, textil și a altor suporturi de natură organică depinde de mulți factori ca: umiditatea, temperatura, microorganismele și insectele etc. Cartea poate conține diferite ciuperci numite mucegaiuri care secretă pigmenți ce se difuzează în materialul organic. Sunt cunoscute mai mult de 600 de specii de ciuperci.

Muzeul Județean Argeș a pornit o amplă campanie de conservare și stopare a diferiților factori care conduc la biodegradarea sau deteriorarea obiectelor pe suport papetar, lemn, textil, etc. Se știe că infectarea unei cărți poate fi declanșată de sporii preexistenți în material și de microorganismele ce se găsesc pretutindeni în atmosfera. Bacteriile acționează în mod diferit după compoziția chimică și mineralogică, după structura, după caracterele mediului înconjurător și mai ales după durată acțiunii lor în timp. Unele substanțe impregnate sau peliculogene folosite în conservarea lemnului, de exemplu din structura bunurilor cultural-artistice sunt adesea o sursă de materiale hrănitoare favorabile dezvoltării ciupercilor. Lemnul propriu-zis este mai puțin atacat în timp ce murdăria de pe el (uleiuri, grăsimi solide, praf, etc.) constituie o excelentă hrană pentru mucegaiuri.

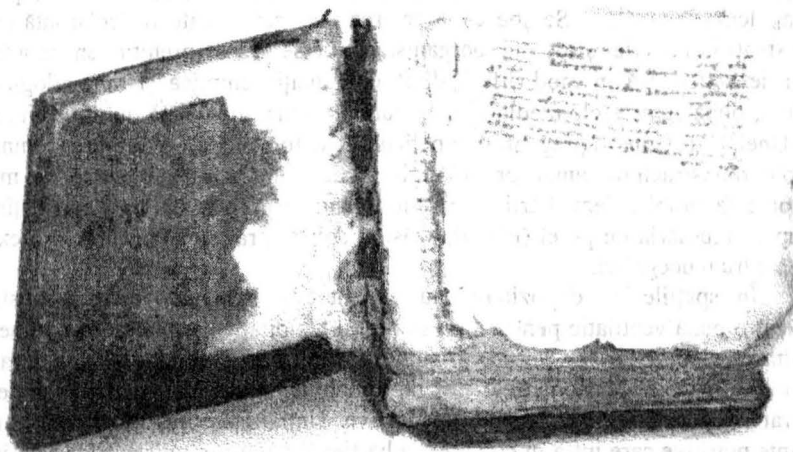
În spațiile de depozitare sau expunere a bunurilor cultural-artistice s-a organizat o bună ventilație pentru a nu se regăsi umidități și temperaturi optime pentru dezvoltarea ciupercilor, în fiecare zi supraveghetorii în expoziție și conservatorii în depozite urmăresc termometrele și higrometrele alcătuind grafice cu evoluția temperaturii și a umidității în sălile respective. Umiditatea crescută și prezenta unor substanțe nutritive care intra în compoziția hârtiei și a tuturor suporturilor care însoțesc cartea, ar putea favoriza și atacul insectelor. Moliile atacă suportul textil, lemnul este atacat de insectele xilofage, gândacii pot ataca pielea. Cunoașterea factorilor deteriorați, controlul evoluției lor precum și a condițiilor care au favorizat degradarea colecțiilor trebuie să constituie prezenta unor substanțe nutritive care intră în compoziția hârtiei și a tuturor suporturilor care însoțesc cartea, ar putea favoriza și atacul insectelor. Cunoașterea factorilor deterioranți, controlul evoluției lor precum și a condițiilor care au favorizat degradarea colecțiilor trebuie să constituie una din preocupările cele mai importante deoarece în funcție de aceste cunoștințe pot fi stabilite și măsurile corespunzătoare de păstrare a colecțiilor dar și aplicarea de tratamente cu caracter preventiv și curativ.

* Muzeul Județean Argeș, Pitești

Nr. inv.

M 12910

Nr. inv.

M 12910

Cărți vechi înainte de restaurare

În clădirea nouă a Muzeului Județean Argeș, în depozitul de carte sunt pregătite rafturi care asigură condițiile optime de așezare a cărților, conform normelor de conservare. Personalul muzeului participă la efectuarea curățeniei periodice a spațiilor de depozitare, efectuarea desprăfuirii componentelor colecțiilor.

În condiții speciale sunt păstrate două diplome, acordate de domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica lui Ion C. Brătianu. Diplomele sunt realizate pe pergament. Așa cum se cunoaște, acesta prezintă particularitatea de a fi alcalin și în același timp foarte higroscopic. O eventuală expunere în exces de umiditate, o perioadă mai lungă

de timp ar putea distruge complet structura sa prin acțiunea chimică cunoscută sub numele de hidroliză. Pergamentul tinde să absoarbă și să elimine umezeala în raport cu creșterea sau scăderea valorii umidității relative a aerului atmosferic. În cazul în care condițiile extreme ar persista, deteriorările ar putea fi inevitabile.

O altă activitate desfășurată de conservatorii Muzeului Județean Argeș este analiza spectrului electromagnetic și al radiațiilor atât în sălile muzeului cât și în depozitele acestuia și de asemenea analiza aerosolilor antropogeni rezultați din arderea combustibililor, activitatea industrială, transporturi, particule de fum, cenușă, ciment diverși oxizi ale căror dimensiuni pot fi între 9001 și 1000 nm.

Nu în ultimul rând trebuie să amintim și îmbunătățirea activității de asigurare a securității muzeului ca parte integrantă în activitatea de conservare constituită din activitatea de evidență gestionară, generală și topografică, pe subunități de păstrare a pieselor, (expoziție, depozitare, laboratoare, transport) activitatea de pază și supraveghere permanentă automată cu instalații antifurt, antiagresiune, și antiincendiu.

Rămâne de arătat că în cadrul funcției de conservare, - cercetarea - sub aspectul investigației structurale și nu numai, își găsește un rol specific. Conservarea, ca activitate sistematică, chiar dacă nu are un rol curativ, are totuși un caracter științific cât se poate de bine conturat. Raportul dintre conservarea activă și restaurare este clar și ușor de precizat, deoarece conservarea activă nu modifică forma bunului de muzeu în timp ce restaurarea - prin întregiri și completări - produce forme noi, față de stadiul anterior al bunului muzeal. Fapt mai important, forma nouă nu este o reconstituire propriu-zisă ci o remodelare în care personalitatea restauratorului intervine în măsură variabilă, punându-și amprenta. Ori tocmai din acest punct de vedere diferența dintre conservarea activă și restaurare se șterge, întrucât la un bun muzeal deformat, de exemplu, reducerea deformării prin tratamente, nu înseamnă aproape niciodată revenirea la starea inițială, ci aducerea bunului la o stare intermediară, hotărâtă de restaurator și reflectând capacitatea lui de înțelegere a formei, competența lui profesională și gustul lui.

Spectacolul static oferit de Muzeul Județean vizitatorilor săi prin expozițiile de bază dar și temporare, pun în valoare colecțiile, arhivele, patrimoniul conservat și restaurat în laboratoare și ateliere. Cartea în complexitatea ei deține ceea ce și-au dorit întotdeauna oamenii și anume să-și fixeze gândirea în mod cât mai durabil.

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂȚI

ORAȘUL TRADIȚIONAL ȘI ORAȘUL VIITORULUI ÎN OPERA LUI ARNOLD TOYNBEE

FILOFTEIA PALLY*

În 1970, la Oxford University Press, apărea o lucrare de stringentă actualitate - *Orașele în mișcare* - a cunoscutului autor al *Studiului Istoriei* (operă fundamentală, apărută între 1934-1954, în zece volume), Arnold Toynbee, o carte ce se remarcă prin spirit critic și analize comparative privind dezvoltarea orașelor din lume, în trecut, prezent și viitor. Pornind de la concepția că religiile universale joacă un rol esențial în dezvoltarea civilizațiilor, A. Toynbee apreciază că viitoarea civilizație a omenirii ar trebui să fie o Republica Christiana iar Ecumenopolis, orașul mondial, va cuprinde câteva grupări de centre urbane din regiuni întinse ale globului. „Cartea își propune să analizeze actuala explozie urbană în lumina istoriei trecute a orașelor - afirmă autorul... Orașul mecanizat este urmașul orașului tradițional. Viitorul Oraș mondial, care își va întinde tentaculele în jurul globului, va fi o așezare umană de același gen ca minusculele Jerichon, Ur și Weimar. La scara sa nespus mai vastă, Ecumenopolis va fi tot un oraș și studierea asemănărilor și deosebirilor dintre el și predecesoarele sale ne-ar putea fi de folos pentru a încerca să învățăm cum să trăim în acest oraș”.

Analizând începuturile urbane, autorul menționează păstorii nomazi care au trăit în tabere mobile din corturi sau colibe, succesiv descărcate și montate, apoi demontate și încărcate, în ciclul deplasărilor dintre pășunile de vară și cele de iarnă, aspecte întâlnite în Cartea Facerii, cu referire la viața patriarhilor. Populația sedentară intra în contact cu triburile nomade doar în împrejurări catastrofice, când grupurile nomade părăseau deșertul cotropind ogoarele pentru a prăda, ucide și înrobi, sfârșind prin a fi înfrânți ori asimilați de către populația sedentară. „În secolul al XVII-lea, când imperiile rus și chinez s-au ciocnit în bazinul fluviului Amur, închizând astfel cercul populațiilor sedentare ce înconjurau marea stepă euro-asiatică, modul de viață pastoral nomad a fost condamnat la pieire... Majoritatea sedentară a omenirii a considerat desființarea modului de viață nomad ca pe un lucru firesc...”¹.

Definirea orașului este axată, în principal, pe incapacitatea lui de a-și produce alimentele necesare existenței - trăsătură considerată fundamentală pentru toate tipurile de orașe, indiferent că vorbim de Jerichon sau Megalopolis. Descoperirile arheologice au ilustrat existența câtorva orașe, extrem de puține, cu perimetre vaste, capabile să

* Complexul Muzeal Golești.

¹ A. Toynbee, *Orașele în mișcare*, Oxford University Press, 1970, p. 20.

asigure hrana la jumătate din nevoi (în nord-vestul Greciei, cunoscute sub numele de Aetolia, Epir și Acarnania, la sfârșitul ultimului mileniu dinaintea erei noastre sau în nord-vestul Indiei, în Rajahstan, la începutul mileniului al II-lea al erei noastre). Acestea au fost cazuri rare, construirea zidurilor exterioare fiind extrem de costisitoare, atât ca lungime a zidului orașului, cât și ca număr de soldați necesari pentru apărare.

Din perspectiva realității istorice, existența unor terenuri agricole în incinta orașului s-a realizat absolut întâmplător și aceasta doar din considerente militare.

La Siracusa, între anii 403-398 î.e.n., Dionysos I a extins zidurile până la punctul strategic Euryalus, transformând-o într-o cetate puternică, dar și vulnerabilă, armata insuficientă față de lungimea zidurilor fiind motivul înfrângerii ei, în anul 212, în fața armatei romane.

În aceeași situație s-a aflat și Antiohia, unde zidul orașului s-a prelungit până în vârful muntelui Casius - un teren calcaros neproductiv, care a împovărat orașul cu o garnizoană mult mai numeroasă, fără a-i oferi, cel puțin, avantajul unei producții agricole.²

Deși mai favorizată de natură decât Antiohia ori Siracusa, Fortăreața Chittor a stăpânitorilor rajput, protejată de un râu care formează un șanț natural, aproape pe jumătate din lungimea escarpamentului, a fost, în final, la fel de vulnerabilă.

Ca excepție de la această regulă, Udaipurub, localitate în care s-au strămutat stăpânitorii rajput din statul Mewar după căderea Chittorului, s-a dovedit inexpugnabil, înconjurat fiind de un zid natural de munți. Asigurarea apei potabile prin construirea unor lacuri artificiale îmbinată cu calitățile roditoare ale pământului au făcut din oraș un canton fortificat în miniatură.

Dar, dacă în timp de pace, un oraș își poate procura proviziile de la populația rurală, aflată într-o zonă învecinată, în vreme de război, când această zonă este invadată, sătenii, împreună cu cirezile, se retrag în interiorul cetății, crescând numărul celor care trebuie hrăniți simultan cu pericolul declanșării unor epidemii datorate suprapopulării și nerespectării unor condiții de igienă minimă. „Așa s-a întâmplat la Atena, în cel de-al doilea an al războiului ateno-peloponeziac, din 431-404 î.e.n.... (când) populația dinăuntrul perimetrului, inclusiv refugiații (rurali), a putut fi hrănită într-o oarecare măsură (zidurile lungi făceau posibil importul de alimente de peste mări, pe căi de apă controlate de marina ateniană). Catastrofa pe care guvernul atenian n-a prevăzut-o însă și pe care n-a putut nici s-o prevină, nici s-o învingă a fost ciuma bubonică, care a izbucnit printre refugiați și s-a răspândit printre locuitorii permanenți ai orașului. În acest război, bacteriile au secerat mai multe vieți de atenieni decât vecinii și dușmanii lor, grecii”³.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, zidurile de apărare au devenit o formă depășită de protecție pentru orașele în care pătrundea, tot mai hotărât, mecanizarea. În Londra, New York sau Paris, urmele vechilor metereze se află, cel mai adesea, în centrul acestora, amintind de vechiul sistem doar toponimia actualelor străzi (Wall Street - Strada Zidului; London Wall - Zidul Londrei; Barbican - turn de fortificație; bulevardele din Paris etc.).

² *Ibidem*, p. 31.

³ *Ibidem*, p. 33.

Parisul, fortăreață a lui Ludovic Filip, protejat de o centură gigantică de metereze, construite de Vauban între anii 1840-1844, a rezistat asediului din 1870-1871 al coaliției europene, dar a capitulat în fața foametei. Zidurile, care au rezistat aproape o sută de ani, au fost demolate după primul război mondial, eficiența lor dovedindu-se la fel de modestă ca și Linia Maginot, care nu a împiedicat căderea Parisului și a Franței.

Constatăm că, atât orașele tradiționale statice, cât și cele modernizate prin mecanizare, nu își pot delimita spații suficiente intraurbane pentru agricultură și pășune, ceea ce subliniază imposibilitatea asigurării autonomiei lor sub aspect economic.

Se remarcă însă, de-a lungul timpului, un echilibru valoric între importuri de alimente și exporturi de produse industriale și servicii, dar și un dezechilibru cantitativ între volumul de alimente, considerabil mai mare față de volumul apelor uzate și al deșeurilor, ceea ce a condus la creșterea lor în înălțime.

Această tendință este ilustrată de tell-ul⁴ din Jerichon - cel mai vechi oraș cunoscut până în prezent. În aproximativ cinci mii de ani, acesta a suferit numeroase distrugerii și reconstituiri, dintr-un oraș de câmpie devenind oraș înălțat pe un vârf de munte, rezultat din nivelarea vechilor construcții din cărămidă uscată la soare, peste care s-au înălțat alte case din cărămidă. Asia de sud-vest este caracterizată prin prezența unor astfel de tell-uri: Irbil (Arbela), în nordul Irakului; Charsadda, în nord-vestul Pakistanului; Troia - creșterea în înălțime a acestor așezări fiind o trăsătură comună și constantă.

Situații similare întâlnim și în marile orașe de după al doilea război mondial. O mare parte din dărămurile construcțiilor din Londra au fost nivelate, o altă parte fiind transportată, de către vapoare, peste ocean, pentru înălțarea solului de-a lungul East River-ului, pe porțiunea din Manhattan.

În aceeași manieră tradițională au fost tratate resturile dărămurilor din Hamburg, peste care s-a trecut cu buldozerul.

Un oraș se poate înălța și în mod normal, fără motive care să țină de distrugerii violente, exemplul Oxfordului fiind edificator. Într-un interval de trei secole, de când au fost puse fundațiile clădirii Oxford, nivelul vechiului muzeu Ashmole, care s-au aflat, inițial, la nivelul străzii Broad, astăzi se situează la nivelul subsolului, în condițiile în care zona nu a fost vreodată bombardată. Cu excepția câtorva - afirmă autorul - toată mulțimea de orașe, care s-au ridicat și au dispărut, ori s-au ridicat și au supraviețuit de-a lungul celor șapte sau opt milenii dinaintea revoluției industriale, erau orașe-târguri, deservind o zonă rurală înconjurătoare pe o rază destul de mică pentru a permite producătorului rural de hrană să-și aducă produsele la oraș, să le vândă și să se întoarcă acasă, la țară, în cursul aceleiași zile, între răsăritul și apusul soarelui.

Orașele apărate de ziduri erau frecvente, celelalte, neapărate, fiind o raritate. Menționăm astfel de așezări: Cnossos, orașul cretan preelenic, care a supraviețuit un mileniu și jumătate fără a fi distrus (în anul 1400 î.e.n.). De asemenea, Nara, prima capitală a Imperiului Nipon, era lipsită de ziduri, doar palatul fiind înconjurat de ziduri, fără rol de apărare, ci doar de izolare. Cele două exemple - excepții contrastează cu caracteristicile epocii, fortificațiile masive de la Mycene și Tirynth, ca și zidăria masivă

⁴ Tell- colină artificială, formată din straturile de ruine ale orașelor anticew, în Orientul Apropiat.

poligonice a nivelurilor inferioare din castelele japoneze, fiind firești în perioada feudală.

Întâlnim, adesea, fortărețe naturale, apărute de stânci sau mlaștini. Din prima categorie, menționăm: Acropole din Atena, Pergamon, Acrocorinthul din Ankara, Chittor. Între citadelele apărute de mlaștini, exemplificăm: Mantova, din bazinul Padului, Ravenna, pe coasta italiană a Adriaticii, la sud de laguna Veneției.

Grație acestei protecții naturale, cele două orașe au supraviețuit migrației popoarelor (a galilor, respectiv a germanilor); nu și Roma, care a căzut foarte repede și de mai multe ori în fața năvălitorilor (387 î.e.n., 410 e.n.). De aceea, în Italia de astăzi, numele de Romagna (țara romanilor) îl poartă districtul din jurul Ravennei și nu cel din jurul Romei.

Aceeași amplasare, ocrotită de mlaștini, se presupune a fi avut și orașele sumeriene, dar drenarea acestor terenuri, transformarea lor în rețele de canale și câmpii, a determinat evoluția orașelor sumeriene ca așezări bogate, dar vulnerabile - exemplu clasic de transformare a unui progres tehnologic într-o calamitate socială, proliferarea războaielor fratricide distrugând societatea sumeriană, după cum menționează cele mai vechi documente sumeriene.

În Istoria războiului ateno-peloponeziac din anii 431-404 î.e.n., Tucidide remarcă pretențiile contradictorii ale comerțului și ale apărării din perioada antică a istoriei elene. Reconcilierea acestor două deziderate a fost, adesea, soluționată prin amplasarea orașelor pe insule sau peninsule: Tyr-ul și Arvad-ul, pe coasta actuală a Libanului; Motya, oraș colonial fenician, în vestul Siciliei; Veneția, în laguna ei, Tenochtitlan, capitala Imperiului aztec; Siracusa, orașul cu cel mai lung perimetru de ziduri din toată lumea greco-romană.

Ca orașe peninsulare, menționăm: Sidon, pe coasta Libanului; Cartagina, pe coasta Tunisiei; Milet, pe coasta Greciei și Constantinopol pe coasta Bosforului.

Imperiul britanic cuprinde și el un lanț de orașe insulare și peninsulare: Gibraltar, Valetta, Bombay, Pinang, Singapore, Hong Kong. Unele puteri navale insulare au întemeiat imperii politice, Cartagina folosindu-l în scopuri economice, prin transformarea într-o rezervație comercială pentru ea și pentru celelalte orașe feniciene de pe coasta Africii și Spaniei. Milet-ul și Hamburg-ul n-au posedat niciodată un imperiu politic, coloniile implantate de ele devenind orașe-state independente.

Orașele dinaintea erei industriale reprezentau - afirmă A. Toynbee - pete izolate pe uscatul planetei, puține la număr și așezate la mari distanțe unele de altele, înconjurate de teritorii agricole ca surse alimentare pentru populația urbană. Revoluția industrială a pus orașele lumii în mișcare, determinându-le să iasă din perimetrul urban, extinzând străzile și casele pe terenurile agricole învecinate. Așa s-a întâmplat în Londra, în Japonia și în toate marile orașe ale lumii, unde „marșul cărămizilor și al mortarului” au transformat permanent imaginea lumii.

Tindem către orașul care va cuprinde întreaga lume - preconizează autorul Ecumenopolis este orașul care se naște sub ochii noștri - un continuum de străzi și clădiri, care amenință să devină o sălbăticie mai sinistă decât poate produce natura. Suprapopularea orașului tradițional, cu toate consecințele nefaste, este acum înlocuită,

în Orașul Mondial, de supliciul circulației aglomerate, de mobilitatea populației navetiste, de creșterea alarmantă a violenței și stresului⁵.

Continuând analiza, autorul redefineste permanent orașele, pe care le caracterizează ca așezări fixe, cu locuitori sedentari, formate din conglomerate de străzi și clădiri. Ele au o populație de sine stătătoare - deci, suverană, ori aceasta aparține unei alte comunități suverane, ceea ce determină relații sociale de tipul celor dintre parte și întreg⁶. „Un oraș nu reprezintă doar un fel special de așezare, ci este o așezare deosebit de complicată și fiecare oraș are o configurație, un caracter și probleme proprii, individuale. De aceea, un oraș poate fi cel mai bine administrat de reprezentanții propriilor săi cetățeni, cărora le sunt familiare toate aspectele vieții sale și care pot acorda prioritate absolută, în timpul lor de lucru, îndatoririlor lor de administratori municipali”⁷.

Ceea ce interesează, în continuare, este aspectul politic al vieții urbane în orașele care au fost, totodată, state suverane. Modelul standard de oraș-stat este configurat în lumea greco-romană, de unde moștenim cuvintele de *politică* și *poliție* ca derivate din termenul grec de *polis* - echivalent al citadelei - stat. În aproape toate limbile Occidentului se păstrează și astăzi vocabularul de influență greacă, adoptat și adaptat artei politice ca o dovadă a influenței civilizației greco-romane asupra civilizației occidentale. „Un oraș-stat poate fi definit ca un stat în care există un singur oraș, în care un anume oraș e atât de important în ceea ce privește populația și puterea, față de orașele mai mici incluse în acel teritoriu, încât supremația sa constituie un fapt indiscutabil”⁸.

Dacă, în perioada anterioară revoluției industriale, predominau orașele-târguri (care făceau comerț în zone din imediata lor apropiere), orașele-state, care practicau schimburi comerciale în piețe și cu surse de aprovizionare mai îndepărtate, au fost reduse numeric, dar semnificative ca valoare: Milet, Corint, Atena, Veneția, Genova, Pisa, Hamburg, Bremen, Frankfurt.

Orașele-state aveau aceleași caracteristici ca orașele-târguri, cu deosebirea că erau suverane și dispuneau de suprafețe agricole exploatate de o populație rurală. De remarcat că statutul politic al celor două categorii de populații era diferit. Astfel, în orașul-stat roman, urbanul și ruralul aveau drepturi egale, ceea ce conducea la influența politică mai mare a mediului rural, acesta predominând numeric. „Dimpotrivă, în orașul-stat Sparta, singurii cetățeni cu drepturi depline reprezentau un corp relativ restrâns de *pari*, care erau soldați de meserie, cantonați permanent chiar în orașul Sparta. Terenurile agricole din imediata vecinătate a orașului erau, probabil, cultivate de *inferiori*, care erau și ei cetățeni spartani, dar nu cu drepturi depline. Cea mai mare parte a teritoriului orașului-stat Sparta (spre deosebire de orașele-state satelit ale Spartei și de cele ale aliaților săi suverani) era locuită de șerbi, care cultivau ogoarele, îngrijeau animalele și plăteau *parilor* spartani un tribut în natură”⁹.

⁵ *Ibidem*, p. 98.

⁶ *Ibidem*, p. 69.

⁷ *Ibidem*, p. 71.

⁸ *Ibidem*, p. 71.

⁹ *Ibidem*, p. 74.

În situație asemănătoare se aflau orașele-state grecești Siracusa și Heraclcon Pontului, dar unde șerbii agricultori nu erau greci, spre deosebire de Sparta, în care ambele clase sociale erau populație de origine greacă.

Un loc aparte ocupă orașul-stat Atena unde, atât populația urbană, cât și cea rurală aveau drepturi egale (cu excepția sclavilor, liberților și străinilor rezidenți).

În civilizația greco-romană, orașele-state erau, cel mai adesea, orașe-târguri, care dispuneau și de o zonă limitrofă rurală, restrânsă ca întindere, mijloacele de tracțiune și comunicațiile de uscat și pe mare determinând dimensiunile modeste ale teritoriilor acestor forme de administrație. Ele s-au dezvoltat în ținutul muntos din jurul țărmurilor Mării Egee și în Italia Peninsulară, în ultimul mileniu î.e.n.

Poziția geografică a influențat definitoriu amplasarea orașelor de tip oraș-stat, cele mai vechi dintre ele fiind statele sumeriene din zona mlăștinoasă a bazinului inferior al Tigrului și Eufratului.

Trebuie subliniat că structura politică nu este întotdeauna determinată de fiziografia teritoriului, în acest sens fiind elocventă comparația pe care o face autorul între statele Occidentului, în perioada Evului Mediu: „Flandra, nordul Țărilor de Jos și Germania de Nord au fost o pepinieră de orașe-state, care numai cu numele erau supuse coroanei Franței și Imperiului roman de națiune germană. Germania de Nord n-a fost unificată pe plan politic până la constituirea Confederației Germaniei de Nord, în 1867, și aceasta, ca și succesorul său, al doilea Reich german sau Republica de la Weimar... și nici măcar Germania lui Hitler nu a fost un stat unitar. Fiecare din aceste state federale germane succesive, două orașe-state germane din nord - Hamburg și Bremen - și-au păstrat până în zilele noastre identitatea de componente separate (landuri) ale uniunii federale iar un al treilea oraș-stat, Lubeck, și-a păstrat identitatea până în 1937. Pe de altă parte, Japonia care, ca și Italia și Grecia peninsulară, e o țară cu puține șesuri, izolate unele de altele prin munți, a produs doar un singur oraș-stat, Sakai”¹⁰. În 1868, Japonia a redevenit imperiu unitar, după șapte secole de fărâmițare în state locale, subordonate de cele mai puternice dintre ele, dar, cu excepția Sakai-ului, nici un stat japonez nu era oraș-stat.

Despre statutul politic al celor două orașe neolitice - Jerichon și Lepenski Vir nu deținem informații scrise, scrierea cuneiformă apărând ulterior, la începutul celui de-al treilea mileniu î.e.n., perioadă în care orașele sumeriene (zona actualului Irak de sud-est) nu erau unificate într-un stat suveran.

În ultimele cincisprezece secole î.e.n. au apărut orașe-state în trei puncte din bazinul mediteranean: 1. orașele feniciene (actualmente Liban și Siria); 2. orașele filistine (Palestina); 3. orașele grecești de pe ambele țărmuri ale Mării Egee și orașele etrusce, implantate de nomazii veniți din Levant.

Între cele trei grupuri de orașe-state levantine a existat o permanentă rivalitate privind colonizarea altor țărmuri mediteraneene, unde populațiile băștinașe erau inferioare politic și economic - rivalitate în care grecii și-au dovedit superioritatea numerică și maritimă. Comunitățile din Sicilia și Italia peninsulară, în schimb, nu rezistat invadatorilor levantini, devenind, de la sine, orașe-state, Roma impunându-se ca lider politic de-a lungul Mării Mediterane”. În jurul anului 1100, Imperiul roman de răsărit - un imperiu centralizat, de felul celui egiptean al faraonilor și al celui chinez de

¹⁰ *Ibidem*, p. 78.

după anul 221 î.e.n. – resimțea deja presiunea puterii economice și navale rapid crescândă a orașelor-state italiene maritime, a Veneției, în primul rând și cel mai mult, dar și a Pisei, Genovei și Amalfiului. Orașele-state occidentale medievale au jucat, de la început, un rol de frunte în expansiunea agresivă a creștinătății occidentale medievale, în detrimentul creștinătății răsăritene ortodoxe și al lumii islamice...și au beneficiat de o parte tot mai mare din profiturile, atât economice, cât și teritoriale ale activității combinate de colonizare”¹¹.

În secolul al XIV-lea, orașele-state încep să cedeze în fața orașelor-națiuni, următoarele șase secole de istorie occidentală consacrand noua structură a orașelor-națiuni drept formă standard de organizare politică. Dintre vechile orașe-state, puține au supraviețuit și, cu excepția statului-oraș San-Marino, și-au pierdut suveranitatea. Viața economică a acestui solitar stat-oraș se concentrează în turism, teritoriul minuscul și arid nepermițând o altfel de activitate economică.

În Elveția, orașele-state Zurich, Berna, Basel, Geneva se constituie în nucleu al Confederației Helvetice, uniunea suveranității lor dovedind înțelepciunea unei formule de succes. Succesiunea secolelor a conturat tendința spre dimensiuni tot mai vaste, în care un oraș-stat independent nu mai poate fi viabil singur.

Orașele-state occidentale nu s-au putut impune în perioada comunicațiilor pedestre sau cu tracțiune animală, cu atât mai puțin ar fi reușit după apariția locomotivei cu aburi ori a vaporului. O nouă structură politică, de dimensiuni mai ample, înlătură vechea formă de organizare, grupuri de orașe-state alipindu-se, nu printr-o federalizare voluntară, ci prin impunerea centrelor puternice în fața celor nedezvoltate.

Tendința către megalopolis - remarcă autorul - este politică, economică și socială. Este o soluție optimă și progresistă, dar cu consecințe greu de prevăzut asupra dezvoltării și integrării individuale. Singurătatea și alienarea, bolile ecologice, izolarea socială sunt pericole pentru locuitorii noilor forme de orașe, de dimensiuni copleșitoare. Printre acestea, un loc aparte ocupă orașele - capitale, orașe în care se află sediul guvernului și care chiar pot fi lipsite de un minimum de autogovernare municipală. „Washington D C, capitala Statelor Unite, e guvernat, împreună cu restul districtului federal Columbia în care se află, de către o comisie formată din membri ai Congresului Statelor Unite, și nu de către reprezentanți aleși ai cetățenilor SUA domiciliați în acest district. Alexandria, pe vremea când era capitala Imperiului ptolemeic, nu avea dreptul să aibă un senat orașenesc (boule) pe care cetățenii orașelor grecești îl considerau una din instituțiile esențiale ale oricărui oraș, chiar dacă nu era un stat suveran”¹².

Când Roma a devenit capitală, nu a mai fost oraș-stat, teritoriile Romei - stat structurându-se într-un mozaic de orașe nesuverane, dar cu autogovernare. Deși era sediul Imperiului roman, era administrată de *praefectus urbi*, numit de împărat.

Un oraș-capitală nu mai dispune nici de dreptul de autogovernare, nici de certitudinea păstrării *in aeternum* a acestui rol dacă alegerea s-a făcut în baza faptului istoric că a fost sediul unui oraș-stat. Este cazul orașelor Theba, Roma, Torino.

¹¹ *Ibidem*, p. 82.

¹² *Ibidem*, p. 100.

Dacă, sub aspect politic, un oraș-capitală este cel mai important, nu același lucru este valabil din perspectivele economică, militară, culturală. Așa s-a întâmplat cu orașele-capitală Haga, Washington D C, Ottawa, New Delhi, Canberra, Islamabad și Brasília, create în mod artificial pentru acest rol.

Prezența guvernului și a instituțiilor politice și administrative în acel teritoriu determină o importantă creștere demografică, ceea ce presupune o aprovizionare pe măsură, implicit existența căilor de comunicație rapide. Roma, ca oraș-capitală a Italiei peninsulare, se putea aproviziona cu grâne și cherestea care erau aduse de șalande, de-a lungul Tibrului. Când teritoriul imperiului a cuprins întregul perimetru al bazinului Mării Mediteraneene, aprovizionarea fluvială nu a mai fost suficientă, fiind necesare provizii alimentare de peste mare, din Sicilia, Africa, Egipt. Acesta a fost motivul pentru care Roma imperială a fost înlocuită de Constantinopol (Noua Romă), în care exista un port maritim natural - Cornul de Aur, un intrând al Bosforului care pătrundea în interiorul orașului.

Din aceleași motive, respectiv căile de comunicație pentru aprovizionarea capitalei, s-a pus problema și pentru guvernul imperial al Chinei, în anul 221 î.e.n. De-a lungul a douăzeci și două de secole, China s-a confruntat cu patru pericole de dezbinare politică și tot cu atâtea schimbări de capitală: Țara dintre trecători, Loyang, Kaifeng, Peking. Problema aprovizionării populației chineze era mai dificil de rezolvat, decât pentru Roma, din două motive: expansiunea teritorială a fost mai dinamică față de « Romei iar transportul interior fluvial era mai anevoios decât cel pe mare, până la gurile Tibrului. De aceea, timp de cincisprezece secole, chinezii au săpat o rețea de canale pe direcția sud-nord, începând cu anul 221 î.e.n., momentul unificării inițiale. „Căile de apă interioare ale Imperiului chinez, făcute de mâna omului, s-au dovedit a fi un mijloc mai eficient de menținere a integrității imperiului decât Marea Mediteraneană » Imperiului roman, căci marea leagă țările din jurul țărmurilor sale doar atâta timp cât ele se află sub stăpânirea unei singure puteri navale. Îndată ce stăpânirea Mediteranei » început să fie disputată romanilor de către puteri ostile, MAREA ROMANĂ » distrămat Imperiul roman, în timp ce Marele Canal a menținut China laolaltă”¹³.

Accesibilitatea căilor de comunicație pentru transportarea mărfurilor » reprezentat un criteriu de bază pentru alegerea orașului-capitală. La acesta se adaugă alte trei considerente: prestigiul istoric, poziția adecvată de centru al rețelei administrative și poziția strategică în teritoriu.

Rolul social și cultural al unei capitale era, de asemenea, deosebit, ea putând fi comparată cu un creuzet cultural, dar și cu un butoi cu pulbere social. Atragera în acest teritoriu a numeroși imigranți, din diverse locuri, cu diverse limbi matern, diverse obiceiuri și moravuri și diverse clase sociale a determinat caracterul eterogen al populației metropolitane, ceea ce era de natură să influențeze soarta guvernului, implicit a întregii populații din toate teritoriile aflate sub stăpânirea aceluia guvern.

¹³ *Ibidem*, p. 112.

B. P. HAȘDEU ȘI ÎNCEPUTURILE FILOSOFIEI ISTORIEI ÎN ROMÂNIA

GHEORGHE UNGUREANU*

Științele istorice au cunoscut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea o dezvoltare însemnată în țara noastră, ducând în mod necesar la fundamentarea primelor concepții de filosofie a istoriei bine determinate.

Și până la Alexandru și Bogdan Petriceicu Hașdeu s-au remarcat unele idei de filosofie a istoriei la mari cărturari români, cum ar fi: Dimitrie Cantemir, I. Heliade Rădulescu și Vasile Conta.

Cel dintâi care a abordat problemele de filosofie a istoriei a fost Alexandru Hașdeu, care deși forțat de soartă să scrie în rusă, el simțea românește și se considera el însuși român. Nu întâmplător în anul 1866, chiar dacă era fiu al Basarabiei, este ales ca membru al Academiei Române.

Sunt necesare câteva precizări referitoare la contribuția lui Alexandru Hașdeu la fundamentarea teoriei istoriei. Astfel, cărturarul consideră că istoria are două laturi: una analitică și alta sintetică, evidențiind importanța deosebită a sintezei pentru determinarea succesivă a momentelor istorice și dezvoltarea progresivă a mersului istoric. Metoda pe care o recomandă Alexandru Hașdeu în știința istorică este „comparația imediată și vie dintre analiză și sinteză“, metodă căreia îi spune „didactică“. Obiectul de cercetare al științei istorice îl reprezintă, în concepția autorului, comunitățile de oameni, definind apoi aceste comunități.

Interesante sunt ideile lui Alexandru Hașdeu despre timpul istoric, care, în gândirea sa, reprezintă „ordinea comunității, care se recunoaște pe ea însăși, socotită ca parte integrantă din viața omenirii“. Definește istoria ca fiind „întregul șir al acestor vieți, luat ca un întreg compus din părți“. În istorie, spune Alexandru Hașdeu, se disting trei categorii de oameni: oameni istorici, oameni mari și mulțimea anonimă.

În discursul rostit în 1842 la Vinița (azi în Ucraina) și tradus în românește sub titlul „Problema timpului nostru“, Alexandru Hașdeu sublinia că „Istoria este motorul dezvoltării spiritului uman, condiționat de o soartă, de care el depinde și care îi cuprinde toată exteriorizarea sa cu ajutorul libertății sale proprii și nevoia subnaturală și absolută; iar principiul istoriei este tendința către existență, adică din existența în sine către existența pentru sine“.

* Universitatea din Pitești.

Pentru Alexandru Hașdeu nu există prezent, ci doar trecut și viitor, pentru că fiecare clipă actuală aparține fie trecutului, fie viitorului.

Istoria, scria cărturarul basarabean, se desfășoară după o lege pe care o numește „lege a polarizației”, conform căreia se poate explica cum descoperirile științifice și realizările practice se manifestă analog până la coincidență.

Interesantă mi se pare și concluzia la care a ajuns Hașdeu în condițiile primei jumătăți a secolului al XIX-lea, când menționa că „fără neam, cultura nu se poate dezvolta, după cum ea nu se poate dezvolta fără libertate. Prin cultură, un popor se deosebește de alte popoare, în cultură un popor își manifestă propriul său eu”.

„Cea mai înaltă posibilitate, realitate și necesitate istorică”, Alexandru Hașdeu o vede în stat. Statul „este dominarea ideii, căreia poporul se supune de bună voie, adică cu bună pază a individualității sale”. După Alexandru Hașdeu, „o organizație în spiritul umanității, în spiritul de rasă și în acela al naționalității, există cu adevărat numai în stat”¹.

După Alexandru Hașdeu, filosofia face parte dintre nevoile esențiale ale unui popor, fiindcă prin filosofie acel popor poate să-și facă conștient drumul ce-i este predestinat de sus și pe care trebuie să-l străbată în viitor. Dar Hașdeu precizează: „În rușinos pentru un popor să nu aibă nici o filosofie și să dorească orice filosofie”.

Chiar dacă asupra gândirii sale filosofico-istorice s-au exercitat influențe ruse și germane, Alexandru Hașdeu aduce totuși în filosofia istoriei contribuții personale demne de evidențiat. Studiul nostru, însă, se va concentra asupra operei fiului lui Alexandru Hașdeu, eruditul de mare reputație Bogdan Petriceicu Hașdeu.

Acesta s-a născut la 26 februarie stil vechi 1838, la Cristinești, Hotin și a murit la 25 august 1907 în castelul său de la Câmpina. Studiile și le-a făcut la Chișinău și la Harcov, unde urmează dreptul, paralel cu unele cursuri la Facultatea de Litere. După absolvirea cursurilor universitare se stabilește la Cahul, în Moldova, în 1856, unde ocupă un post de magistrat la tribunalul din acest oraș. Părăsește după un an Basarabia și se stabilește la Iași, unde desfășoară o intensă activitate publicistică.

Încă de pe băncile facultății, Hașdeu este pasionat de cunoaștere, mai ales pentru istoria neamului său, schițând o mitologie a dacilor, un studiu asupra originii doinei precum și un studiu pe problema infinitului și despre teoria lui G. Cuvier.

În perioada ieșeană conduce reviste cum ar fi: „România” (1858-1859), „Fontana de istorie română” (1859), „Foița de istorie și literatură română” (1860) și „Lumina” (1862-1863).

Destituit din învățământ în urma publicării unor amintiri pe care contemporanii le considerau scandaloase, Hașdeu se mută la București, unde este numit director general al Arhivelor Statului (1878). Încă din 1864 a fost numit în „Comisiunea Documentală”, iar în 1874 ocupă catedra de filologie comparată la Facultatea de Filosofie din București, și în capitala țării își continuă activitatea publicistică, editând revistele „Traian”, „Columna lui Traian” și „Revista Nouă”.

Pentru activitatea sa științifică, B. P. Hașdeu a fost ales membru al Academiei Române, membru onorific al Academiei din Petersburg, al Academiei Literare Sârbești și al Societății Lingvistice din Paris.

¹ Alexandru Hașdeu, *Problema timpului nostru*, 1938, p. 27, apud N. Bagdasar, *Istoria filosofiei românești*, Societatea Română de Filosofie, București, 1940, p. 322-333.

În 1888, marele cărturar suportă o imensă durere prin pierderea unicei și genialei sale fiice Iulia, care piere de tuberculoză. Cu sănătatea zdruncinată, Hașdeu se cufundă în spiritism, retrăgându-se la castelul său din Câmpina, unde moare la 25 august 1907.

Lucrarea fundamentală a lui B. P. Hașdeu, în care a tratat problemele de filosofie a istoriei, a fost *Istoria critică a românilor*.

Bun cunoscător al istoriei universale, cărturarul român face în scrierile sale frecvente referiri la filosofia istoriei a lui Vico, la „Marele Bacon”, la cercetările lui Niebuhr asupra antichității romane, ajungând până la Ranke, Macaulay și Görres.

De asemenea, s-a simțit atras de ideile pozitivismului lui A. Comte, de teoria evoluționistă a lui Darwin, de ideile lui Buckle despre influența naturii asupra istoriei și aprecia în mod deosebit doctrina lui H. Spencer în domeniul cunoașterii, căreia îi este consacrat tomul al II-lea din *Istoria critică a românilor*. Hașdeu a folosit ideile gânditorilor amintiți pentru a-și atinge scopurile propuse: edificarea științei istorice și stabilirea adevărului istoric.

Concepția lui Hașdeu tinde spre generalizarea faptelor și manifestărilor de viață istorică, pe care le înscrie unei sfere cuprinzând dezvoltarea și progresul în societatea omenească. Concepția despre istorie a lui B. P. Hașdeu se constituie treptat, în mai multe etape, prin adăugarea unor elemente noi pe măsura progreselor înfăptuite în științele naturii, dar și în istorie. După propria-i mărturisire, concepția sa este pozitivismul istoric, recunoscând că s-a călăuzit de faptele și datele verificabile prin știința experimentală. Pozitivismul istoric „probează materia prin experiență, probează spiritul prin raționament și probează prin experiment și prin raționament ceea ce este materia și spiritul totodată”².

B. P. Hașdeu subliniază necesitatea, pentru cercetătorul istoric, de a ține seama de interacțiunea legilor științelor fizice și cele sociologice. Pe bună dreptate, notează el, „nu ne închipuim că poate fi cineva istoric în lipsă de orice studiu preparatoriu în științele biologice și sociologice, fără să fi citit un singur bucheriu afară de Șincai, „Magazinul istoric” și un calendar al răposatului Asachi”³. Așadar B. P. Hașdeu insistă să evidențieze că natura și istoria nu sunt domenii inseparabile, despărțite prin legi rigide, ci acționează una asupra alteia. Deasupra lor însă există Providența care cârmuiește tot ceea ce există în natură și societate și care face posibil progresul omenirii.

Cărturarul român are o concepție totalizatoare despre istorie, folosind toate datele pe care i le putea oferi știința istoriei în dezvoltarea ei („mă preocupă regula, norma, totalitatea”).

Subliniind importanța „complexului bio-sociologic” pentru a pune în evidență existența unor legi din domeniul naturii fizice și a cărei acțiune asupra istoriei nu poate fi pusă la îndoială, autorul scrie însă că există și legi sociologice pe baza cărora poate fi urmărit progresul în istorie⁴.

² B. P. Hașdeu, *Materia, spiritul și divinitatea. Pozitivismul istoric*, în „Columna lui Traian”, nr. 98 / 1873, p. 144, apud *Istoria filosofiei românești*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 1972, p. 469.

³ B. P. Hașdeu, *Istoria critică a românilor*, București, 1875, p. XI, apud B. P. Hașdeu, *Scrieri filosofice*, ediție îngrijită de Vasile Vetișanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 17.

⁴ *Istoria filosofiei românești* vol. I, Editura Academiei Române, București, 1972, p. 470.

Mircea Eliade, în lucrarea *Bogdan Petriceicu Hașdeu, Scrieri literare morale și politice*, îl considera pe istoric nici mai mult nici mai puțin decât „geniu romantic”. Această apreciere pornea de la interesul lui Hașdeu pentru trecutul istoric, pe care uneori îl idealizează mergând pe calea deschisă de N. Bălcescu și M. Kogălniceanu, care s-au remarcat prin evocarea epocilor glorioase ale neamului românesc.

În privința influenței pe care o are factorul natural asupra istoriei, B. P. Hașdeu pornește de la ideile pozitivistice ale lui Buckle, potrivit cărora, istoria umană este determinată de factorul geografic, de condițiile naturale ale fiecărui popor, dar face o corecție și o adăugire esențială pentru problema în discuție. Astfel, Hașdeu consideră că lui Buckle îi scapă o serie de factori (în afara celui geografic) care au aceeași importanță în determinarea istoriei. „Natura este, așadar, unul din factorii determinanți ai istoriei, dar nu unicul. Între istorie și natură se interpun și alți factori pe care gânditorul englez nu-i observă; dar în lipsa cărora nu putem avea decât o imagine trunchiată a procesului istoric”⁵. Gânditorul român susține că „istoria este un domeniu în care se intersectează factorii naturali cu cei de origine socială, subliniind că alături de climă există ginta, apoi instituțiile, personalitățile și ideile mari, rar și Providența. Istoria mai este străbătută și de întâmplare, cu rol bine definit, întrucât hazardul cel aparent este întotdeauna în fond o lege istorică”⁶.

Trecerea de la poziția romantică la cea criticistă se reliefează din cele scrise de B. P. Hașdeu: „Originea unui popor este câteodată obscură, în orice caz cere o prealabilă cercetare, principii sau dinastii trec și se uită, tărâmul rămâne singur, neclintit în mijlocul tuturor vicisitudinilor, izbindu-ne de la cea dintâi privire și nedezmîntîndu-se niciodată”⁷.

B. P. Hașdeu a fost preocupat de cunoașterea „originilor”, a protoistoriei și a celor mai îndepărtate perioade ale istoriei naționale. Procesul istoriei, spunea gânditorul român, nu este încă detașat de eroul care-i imprimă un anumit curs. Viața acestui erou, „chiar în puterea căderii, ea tot încă este mult mai mare decât tremurinzii pigmei care calcă sub picioare cadavrul”. Istoria reține numai „perspectiva și coloritul” faptelor⁸.

Din punct de vedere metodologic B. P. Hașdeu afirmă că rămâne adept al metodei experimentale, admitând ca bază de discuție doar realitatea.

Rămâne, totuși, confuză concepția lui privitoare la istorie. A preluat teza lui Wallace în privința rolului Providenței în istorie, dar se declară, în același timp, adept al lui Darwin și al teoriei evoluționiste a acestuia. El caută totuși să explice acența situație făcând apel la teoria spiritualistă despre o „intelligență supremă”, care imprimă o ordine existenței și care este Providența. „Omul fiind materie și spirit totodată, legea lui Wallace (e vorba de selecția providențială a lui Wallace opusă selecției naturale a lui Darwin n.a.) este o demonstrație materială a creșterii umane sub conducerea Providenței”⁹.

Gânditorul român subliniază că oamenii mari, personalitățile, pot mărgini acțiunile naturii. El consideră că este suficient să apară o idee pentru ca să apară și o

⁵ B. P. Hașdeu, *Scrieri filosofice*, ediție critică de Vasile Vetișanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 19.

⁶ *Ibidem*, p. 19.

⁷ B. P. Hașdeu, *Istoria*, în „Foița de istorie și literatură”, Iași 1860, p. 171.

⁸ *Istoria filosofiei românești*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 1972, p. 472.

⁹ B. P. Hașdeu, *Istoria critică a românilor*, București, 1875, vol. II, p. 13.

doctrină ce influențează mersul istoriei. Exemplifică, în acest sens, cazul lui Mohamed căruia i se datorează Coranul.

Intervenția personalităților în istorie se va produce „după măsura timpului și a locului”, după accidentele locale și nu în mod arbitrar și lipsită de o anumită necesitate istorică.

B. P. Hașdeu scria că „natura nu ucide liberul arbitru, nu împiedică progresul, nu oprește realizarea celor mai frumoase tendințe ale unei națiuni; dar ea le imprimă o direcțiune, o direcțiune adesea întreruptă și apoi reînnoată din interval în interval, iar supradicțiunea tuturor direcțiunilor climaterice parțiale, precum și toate câte rămân nestrăbătute pentru cugetul omului este în providență”¹⁰.

În condițiile în care unii contemporani de-ai săi îl numeau „spiritualist” (Șt. Mihăilescu), „discipol al lui Wallace” (D. Laurean), „elev al lui Vico” (A. Demetrescu) B. P. Hașdeu susținea că rămâne adeptul metodei experimentale, pornind întotdeauna numai de la realitate. În această realitate, „mai presus de lucrurile cele pipăite cu degetul, se manifestă o forță conducătoare omniprezentă inexprimabilă, pe care omului nu-i este dat să o cunoască dar pe care el nu poate să n-o recunoască”¹¹. El consideră că evoluția în istorie se datorește acestei forțe care este Providența. Pe Herbert Spencer, care ar fi disociat cel dintâi sfera cunoscutului de sfera „necunoscutului recunoscutibil”, savantul român îl consideră ca fiind cel mai adânc cugetător al secolului al XIX-lea.

B. P. Hașdeu s-a declarat fățiș adept al teoriei lui Darwin, scriind: „Am fost totdeauna darwinist. Darwin a descoperit marea lege a evoluțiunii speciei omenești întregi din animalul inferior. Această corelațiune între individ și între specie este singura temelie adevărat științifică, singurul pedestal pe care se poate așeza și pe care trebuie să fie așezată filosofia istoriei”¹².

De aici autorul deduce că între dezvoltarea istorică a omenirii și cea a individului există similitudini; prima ar trece prin trei faze: copilăria, bărbăția și bătrânețea. Prin aceste afirmații B. P. Hașdeu relua teoria în esență organicistă a lui Vico, pe care încerca să o întărească cu teza lui Darwin privind relația dintre individ și specie, dintre ontogenie și filogenie.

Istoria, scria cărturarul român, trece prin anumite faze, întocmai ca individul. Totuși, Hașdeu a simțit nevoia să explice cui i se datorește o astfel de evoluție în istorie, de ce unele popoare cunosc o dezvoltare superioară altora. Explicația o găsește în teoria spiritualistă despre o „intelligență supremă” care imprimă o ordine existenței.

Această intelligență este, în gândirea autorului, Providența pentru că „Omul fiind materie și spirit totodată, legea lui Wallace (selecția providențială a lui Wallace opusă selecției naturale a lui Dawin - n. a.) este o demonstrațiune materială a creșterii umane sub conducerea Providenței”¹³. Hașdeu scria că Providența a acționat esențialmente atât în mediul natural, cât și în cel social. „Această acțiune a Providenței, deși continuă, totuși nu impune umanității, ginții, poporului sau individului vreo direcțiune necesară, ci-i facilitează numai posibilitatea de a merge mai bine sau mai iute, posibilitatea de a ajunge mai sus sau mai departe, posibilitatea de a lupta cu succes

¹⁰ *Ibidem*, p. 181.

¹¹ *Ibidem*, p. II.

¹² B. P. Hașdeu, *Sarcasm și Ideal*, București, 1897, p. 19-20 și p. 38.

¹³ Idem, *Istoria critică a românilor*, București, 1875, vol II., p. 13.

contra naturii, o simplă posibilitate, rămânând în responsabilitatea omului de a-și împlini misiunea sau a o neglija, a face mai mult sau mai puțin, a se ridica sau „cădea”¹⁴.

Gândirea hașdeeană în domeniul filosofiei dar și al istoriei se bazează pe cunoașterea temeinică a literaturii de specialitate din epocă. Există o orientare teoretică în gândirea sa, chiar dacă aceasta nu este pe deplin originală, fiind influențată de numeroasele curente de gândire cu care a venit în contact. Hașdeu a căutat să evidențieze legitatea progresului istoric în profunzimea lui și își exprimă încrederea în posibilitatea omului de a cunoaște evoluția istorică.

Cu ezitări, influențe și contradicții, B. P. Hașdeu a scris o operă științifică de care nu se poate face abstracție. Cel puțin în domeniul filosofiei istoriei, el este în țara noastră unul din deschizătorii de drumuri și acest fapt trebuie să-i fie recunoscut cu onestitate.

¹⁴ Idem, *Reacțiunea omului contra naturii*, p. 19-20, apud N. Bagdasar, *Istoria filosofiei românești*, București, Societatea Română de Filosofie, 1940, p. 327.

PRESA ROMÂNĂ LA MOARTEA LUI C. A. ROSETTI

ELENA ROTARU*
VASILE NOVAC**

Prin moartea lui C. A. Rosetti, la 8 aprilie 1885 presa română „a pierdut într-însul pe adevăratul său creator și pe susținătorul său cel mai puternic”, scria la aflarea veștii morții lui Rosetti, ziarul „Națiunea”¹.

Adulat dar și contestat în egală măsură în timpul vieții, prin moartea sa, C. A. Rosetti reușește să aducă întreaga presă românească la o unitate de vederi. Toate ziarele mari naționale, dar și publicațiile provinciale sunt de acord că, prin moartea lui C. A. Rosetti, „ziariștii pierd o pană distinsă care, în țară ca și în exil, în tinerețe ca și la bătrânețe, a făcut să răsunе departe cugetările și simțirile sale pentru cauza românilor”².

Continuăm în lucrarea de față prezentarea reacțiilor la moartea lui C. A. Rosetti, după ce am prezentat anterior, funeraliile propriu-zise și discursurile rostite la dispariția sa.

Menționăm că, datele folosite la documentarea pentru aceste studii provin din cercetarea colecției ziarului „Românulu”, aflată în patrimoniul Complexului Muzeal Golești. Dar, o lucrare asemănătoare a apărut chiar în anul dispariției sale, - 1885 - la București, și anume, broșura intitulată „Moartea și înmormântarea lui C. A. Rosetti. Testamentul său și omagii aduse memoriei sale”. De asemenea, în bibliografia consultată a figurat și antologia lui Radu Pantazi, „C. A. Rosetti - Gânditorul * Omul” apărută în anul 1969, și care, în câteva capitole tratează în linii mari același subiect ca și noi: „Discursuri la înmormântarea lui C. A. Rosetti”³; „Extrase din presa periodică la moartea lui C. A. Rosetti”⁴; „Extrase din presa periodică străină despre C. A. Rosetti”⁵.

Ținând cont de importanța lui C. A. Rosetti în istoria noastră națională, subliniată așa de bine, de Emil Costinescu, unul dintre făuritorii ziarului „Românulu”, care spunea că „nici numele de România nu avea ființă mai înainte de dânsul și de marea generație de patrioți din care făcea el parte”⁶, ținând cont de legăturile strânse ale

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

** Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ „Românulu”, Anul XXIX, vineri, 12 aprilie, p. 330.

² *Ibidem*, p. 322.

³ Radu Pantazi, *C. A. Rosetti, Gânditorul - Omul*, Editura Politică, București, 1969, p. 356.

⁴ *Ibidem*, p. 361.

⁵ *Ibidem*, p. 370.

⁶ Emil Costinescu, *Lui C. A. Rosetti (1816-1916). La o sută de ani de la nașterea sa*, p. V.

lui Rosetti cu Argeșul ne asumăm riscul de a actualiza acest subiect bine cunoscut de către „fanii” lui Rosetti - și acum, la începutul mileniului III.

Iată, deci, ce scria „România Liberă” între altele: „Scriitor distins, Rosetti începuse a-și face drum în literatura națională, dar politica absorbindu-l, el puse tot creierul său în lupta politică. Jurnalist și născut mergător în lupte, Rosetti lăsa în urmă o operă însemnată ... Unirea, Constituțiunea, ridicarea morală și materială a poporului sunt stelele din cununa nemuririi ce istoria va pune pe mormântul geniului bun al Românimii”⁷.

Ziarele „Voința națională”, „Rezboiul” și „Universal” i-au reproduș fotografia. Primul arată că a luptat și a suferit timp de 50 de ani pentru patria sa, lăsând un gol în națiune, „iar partidul liberal pierde pe unul din cei ce i-au dat viață: pe învățătorul neadormit”⁸.

„Rezboiul” îl prezintă ca părinte, ca om privat, ca om politic și ca educator al națiunii. Vom cita în continuare doar o parte din aprecierile ziarului, despre omul privat: „Rosetti a fost mai bun pentru alții decât pentru dânsul; nu era de loc răzbunător, din contră, uita lesne și ierta pe deplin. Am cunoscut și cunoaștem oameni care, după ce au aruncat cu noroi într-însul, i-au cerut ajutor și nu numai că nu au fost respinși, dar ajutați cu bună voință”⁹.

Împărtășind durerea bătrânilor, tinerilor, copiilor și femeilor pentru pierderea acestui stâlp al patriei, „Universal” susținea: „Cu C. A. Rosetti moare virtutea în cea mai înaltă, în cea mai pură și în cea mai senină expresie a sa. În imaginea acestui ilustru bătrân, nu era numai patria, dar umanitatea în forma ei cea mai sublimă”¹⁰.

„L'Independence Roumaine” susținea că C. A. Rosetti „moare dezgustat și actul său din urmă a fost o supremă protestare în contra procedurilor guvernanților noștri. Deja murind și știindu-se condamnat, a primit mandatul ce i-au oferit țărani din Argeș”¹¹.

„Vocea Covurluiului” insistă, între altele asupra pierderilor pe care le suferă România cu această ocazie:

„Viața acestui mare bărbat este însăși istoria contemporană a României!...

Bărbații politici, unii pierd un amic neprețuit, alții un adversar viguros, dar totdeauna drept și leal. Toți pierd un adevărat caracter în Rosetti, căci prin corectitudinea credințelor sale politice și prin nepărtinirea judecății sale, știuse a se impune amicilor ca și adversarilor și a privi toți în el un adevărat caracter integru, demn de stima tuturor”¹².

„Bomba” din Brăila îl numește: „Marele patriot, apostolul neconrupt al libertății poporului, întemeietorul presei în Țara Românească, apărătorul cauzei țărănilor, cetățeanul model al României”.

Ziarul „Galații” îl denumeste „veteranul luptelor noastre politice” iar, Cih Panu, directorul ziarului „Luptă” din Iași și D-nii Mihăilescu și Burghilea de la

⁷ „Românul”, miercuri, 10 aprilie, 1885, p. 321.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 322.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

„Vocea Covurluiului“ din Galați își exprimă durerea ce resimt pentru lovitura ce a suferit familia Rosetti și țara¹³.

Arătând că țara întreagă, îndurerată îl conduce la ultimul locaș, „Telegraful“ scria între altele:

„Nu numai România viitoare va admira pe cel ce acum îl plângem; ne-a fost dat să avem în mijlocul nostru... un bărbat de o superioritate originală care ar face gloria oricărei țări; în ultimele decenii, nicăieri în Europa, cel puțin, nu se poate întâlni un al doilea exemplu de virtute politică așa de curată, de o înălțime de caracter așa de marcantă“¹⁴.

„Drepturile omului“ pretinde că munca lui n-a fost zadarnică și că „steagul democrației părăsit de partidul al cărui cap fusese, steagul democrației care l-a susținut el singur până la moarte va trece în alte mâini“¹⁵.

Periodicul „România“ arăta că a luptat „cu cea mai mare tenacitate pentru triumful ideilor sale politice, în serviciul cărora și-a pus inteligența-i superioară și activitatea-i excepțională. Ceea ce l-a distins și mai mult în viața sa a fost mai ales, devotamentul profund pentru Partidul Liberal Național și pentru amicii săi politici. Partidul Național Liberal pierde, în mod ireparabil, prin moartea lui C. A. Rosetti, pe capul și conducătorul său“¹⁶.

„Democratul“ din Ploiești, crede că moartea lui Rosetti i-a fost grăbită „de multe nemulțumiri cari i-au amărât sufletul, în cei din urmă ani.

Țara și Europa știu că el era un suflet al ideilor moderne, atât prin marile sale concepțiuni și virtuți civice cât și prin o continuă și neobosită lucrare, consacrată prin tot felul de sacrificii, într-un spațiu de peste 40 ani și numai pentru binele public!“¹⁷.

„Gazeta Transilvaniei“ prezentând valoarea activității și luptei sale se oprește la două momente, 1876 , și 1881: „Un fapt va străluci desigur cu litere de aur în cartea de istorie, faptul de înaltă inspirațiune patriotică ce l-a săvârșit C. A. Rosetti când a pledat înaintea Marelui Consiliu de Război, în 1877, pentru participarea României la război. El simțea că este momentul suprem ca românii să dea lumii o probă că sunt un popor valoros, care știe să moară pentru libertatea și independența patriei sale. Entuziasmul ce l-au produs atunci cuvintele sale adânc simțite... au decis sorții, nu numai ai războiului, ci și ai țării, care numai din momentul când a început a bubui tunul român la Dunăre, a intrat de fapt în concertul statelor europene“¹⁸.

La 13 aprilie 1885, „Românulu“ prezintă, detaliat, consemnările celorlalte ziare despre personalitatea lui C. A. Rosetti. Așa de pildă „Națiunea“ prezintă corect și pe larg întreaga sa activitate, dar insistă asupra luptei înverșunate pe care a susținut-o pentru libertatea presei: „Dacă Rosetti, în toată viața lui nu ar avea la activul său decât această singură faptă, i-ar fi destulă pentru ca recunoștința tuturor să-i fie asigurată“¹⁹.

Periodicul „Galați“ se referă de asemenea la activitatea sa de gazetar: „Românulu“, ziarul d-lui C. A. Rosetti, a fost tribunalul înțelept în care s-au judecat

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, 12 aprilie 1885, p. 330.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, 13 aprilie 1885, p. 334.

chestiunile cele mai vitale ale țării și în care, de la fondarea lui până azi, mulți scriitori distinși au luat parte la crearea opiniei publice în țară, la susținerea regalității și la curățirea țării de învechitele abuzuri seculare. Oricare s-ar crede predestinat de a urma cariera de publicist și de om politic, va avea desigur foarte mult de învățat din trecutul d-lui C. A. Rosetti și din principiile solide și mari, de bine pe care le-a susținut și mai cu seamă din sentința care adesea o repetă în ziarul său: „Cine caută stăpân, serv va muri”.²⁰

Prezentăm o ilustrată intrată de curând în patrimoniul Muzeului Județean Argeș în care apare C. A. Rosetti la anii senectuții, realizată de Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, București.

Carol Göbl (1845-1916) a fost lucrător în tipografia lui C. A. Rosetti, fiind încurajat profesional de acesta. Activitatea sa industrială începe cu ziarul „Românulu”, unde completează instalațiunile grafice cu secțiuni de litografie, iar în anul 1901 transformă această tipografie în Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl” în care majoritatea patronilor tipografi și-au făcut practica. În anul 1919, acest așezământ industrial se transformă în institutul cultural binecunoscut „Cartea Românească”.

²⁰ Ibidem, p. 335.

„Lupta“ din Iași susținea că: „nimenea în țară nu a contribuit mai mult decât acest ilustru bărbat la introducerea libertăților publice, la răspândirea ideilor liberale, la emanciparea spiritelor și la egalizarea individului înaintea legilor și a societății“²¹.

„Liberalul“ de la Iași crede că: „Numele său, cunoscut nu numai de milioane de suflete românești, ci aproape de Europa întreagă politică, a fost unul din acele mărețe stindarde cu care un popor se fălește cu dreptul, - a fost un adevărat simbol de patriotism, măreție de suflet, de cultură și de progres“²².

„Tutova“ îl caracterizează astfel: „Democrat convins, patriot sincer, luptător perseverent, sentinelă de bronz a tuturor mișcărilor mari la regenerarea României, tip încarnat al modestiei și abnegațiunii, demn conducător al presei române, Constantin A. Rosetti într-un timp de o jumătate de secol și mai bine luptă, până la ultimele sale momente, la propagarea și consolidarea libertăților națiunii române“²³.

„Siloghi“ consideră că: „C. A. Rosetti a fost... personificarea luptelor politice prin care a trecut România de la 1848 încoace, stăruind pentru independență și neatărnare... În ceea ce ne privește pe noi, grecii, datori suntem a mărturisi că Românul... nu numai că n-a fost nedrept față de noi, dar că a scris și articole entuziaste față de noi“²⁴.

Un alt periodic grecesc „Iris“ regreta moartea înfocatului patriot, care în particular reprezentase pentru ei, grecii din România, „un amic eminent și adevărat filoelen“²⁵.

Frédéric Dammé în „l'Independence Roumaine“ insista asupra bunătății nemăsurate a inimii sale, „nepăsător atât pentru laude cât și pentru insulte căci nu cunoștea vanitatea...“²⁶.

Periodicul „Romanu“ îl definea ca „marele luptător al libertății și dezvoltării noastre naționale, santinela neadormită în toate împrejurările grele, veteranul presei române, bărbatul diplomat, omul binelui, dușmanul corupțiunii, balanța de echilibru în tot felul de lupte de partid“, iar „Unitatea națională“ îl considera „un cetățean mare, patriot nestrămutat, liberal și democrat sincer și consecvent, întemeietorul presei în România, cel mai devotat apărător al opincei românești“²⁷.

„Cântarul“ îl aprecia ca un „mare român, sufletul lui '48, stâlpul independinței țării sale și neobositul apărător al tuturor libertăților noastre“²⁸.

„Observatorul“ crede că: „o viață așa agitată precum a fost a lui Rosetti spre a fi descrisă, după cum o merită, cere un condei din cele mai bine informate de 40 de ani înapoi. Să credem că se va afla și unul ca acela“²⁹.

„Gazeta Transilvaniei“ sublinia că, prin calitățile sale Rosetti a devenit „capul partidei naționale liberale din România“, iar „Imparțialul“ susținea că după moartea lui Rosetti, rămâne un mare gol în rândurile luptătorilor libertății și dreptății... și dacă

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 335.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, duminică, 14 aprilie, 1885, p. 337.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 338.

²⁹ *Ibidem*.

cineva îl va resimți mai mult, acela va fi d. I. C. Brătianu și partidul liberal, care vor resimți mai adânc această pierdere ireparabilă³⁰.

„Tipografia“ arată rolul jucat de C. A. Rosetti la înființarea, la 1 octombrie 1858, a Asociațiunii Lucrătorilor Tipografi. Ca întâiul președinte al societății, s-a achitat onorabil de misiunea încredințată lăsând o amintire neștearsă, atât lucrătorilor în viață, cât și celor ce-i vor succede³¹.

„Curierul Financiar“ după ce arată ce pierdere au suferit: presa, săteanul, comerțul, finanța, meseriile, uvrierul și școala, conchide: „România, în fine, pierde o mare figură, pe care numai secolii o nasc, iar noi cei de la „Curierul Financiar“ pe cel mai însemnat învățător, pe acela care ne-a învățat să iubim cu căldură țara, s-o servim cu un adânc devotament și să mânuim pana, fără ură și fără pasiune, în luptele noastre pentru regenerarea economică și financiară a României!“³².

„Funcționarul“ credea că dispariția marelui publicist și om politic, care a luptat cu o energie extraordinară pentru independența națională, pentru libertatea individuală și a presei lasă o adâncă mâhnire în sufletele românilor³³.

„Gazeta Olteniei“ era de părere că marele publicist și decan al presei române „a fost unul din acei bărbați de stat, care toată viața sa, fie ca ministru, fie ca publicist, fie ca cetățean nu și-a schimbat niciodată principiile sale...“³⁴.

Iată ce afirma în paginile sale „Amicul Poporului Român“: „Dotat cu o inteligență genială, cu o voință, cu un curaj și cu energie temerară, C. A. Rosetti era singura icoană impunătoare, singura maiestate fermecătoare înaintea căruia și cei mai puțin fanatici din rândurile partidului liberal se opreau cu supunere și admirațiune; eu credem, era sufletul acestui partid!“³⁵.

„Luminatorul“ arată că vestea morții lui C. A. Rosetti a fost „destul de dureroasă și pentru românii din Austro-Ungaria... Căci taica Rosetti a fost cunoscut după numele, activitatea și inima lui română - și în țara noastră; căci „Românul“, organul de publicitate întemeiat, condus și nutrit de spiritul național al acum fericitului C. A. Rosetti, a vorbit, scris și lucrat și pentru noi, atât în direcțiunea de dezvoltare și deșteptare națională, cât și în cea de apărare față de contrarii, adversarii și inimizii noștri“³⁶.

„Unirea“ din Târgoviște spunea că Rosetti făcea parte dintr-o generație înră seamă, luminată de cel mai nobil patriotism care prin perseverență, sacrificii și devotament nemărginit a izbutit să ridice pe umerii ei de titan, edificiul României moderne, libere și de sine stătătoare!...“³⁷.

„Torpila“ din Brăila arată că dispariția lui C. A. Rosetti este ireparabilă „pentru că Țara Românească pierde într-însul pe unul din cei mai mari conducători ai poporului, spre lumină, progres și civilizațiune, cu care secolul al XIX-lea o înzestră“³⁸.

³⁰ *Ibidem*, luni, marți, 15, 16 aprilie, 1885, p. 341.

³¹ *Ibidem*, miercuri, 17 aprilie, 1885, p. 346.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, joi, 18 aprilie, 1885, p. 350.

³⁸ *Ibidem*.

„Luminătorul“ din Timișoara se făcea purtătorul de cuvânt al unui număr de tineri, crescuți în jurul marelui bărbat, care considerau că au „datoria de a-i păstra sacra memorie...“³⁹.

Și alte ziare ca „Lloidul Român“, „Biserica și Școala“, „Fraternitatea“ „Râmnicu-Sărat“, „L'Economiste Roumaine“, „Curierul Financiar“, etc. dedică articole și uneori pagini întregi, morții lui C. A. Rosetti.

Era firesc, ca cel ce era socotit „părintele presei române“ să se bucure de o asemenea atenție, din partea instituției pe care o fondase. Lectura tuturor acestor mărturii nu face, decât să reliefeze în plus, personalitatea lui C. A. Rosetti și valoarea operei lăsată de el, urmașilor.

³⁹ *Ibidem*, sâmbătă, 13 aprilie 1885, p. 335.

DIN BIOGRAFIILE SCRITORILOR ȘI PUBLICIȘTILOR
ECATERINA I. RAICOVICEANU (FULMEN); ALEXANDRU I.
IACOBESCU (CAROL I. MECHELBEK); MILTIADE D. IOANID;
CONSTANTIN A. ROSETTI; IOAN A. CATINA

PAUL I. DICU*

Ecaterina I. Raicoviceanu (Fulmen 1873-?)¹, prima femeie ziarist profesionist din România, s-a născut la Pitești în familia Alexandru și Elena Tâmpeanu, în anul 1873 (nu 1881)². Este adoptată de Ioan și Ana Raicoviceanu în 1874³. A absolvit Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București. Tatăl adoptiv, librar și editor binecunoscut, împreună cu soția sa⁴, au asigurat fiicei lor adoptată condiții bune de viață și de studii. Ecaterina Raicoviceanu, pe lângă acumularea cunoștințelor din domeniul disciplinelor universitare, a reușit să-și formeze o cultură generală, cu un orizont foarte larg. S-a evidențiat ca scriitoare, publicistă, traducătoare, militantă a mișcării feministe și mai ales ca ziaristă profesionistă, angajată, salariată, la importante ziare și reviste („Adevărul“, „Dimineața“ ș. a.).

Scriitorul Tudor Teodorescu Braniște (Pitești, 1899 - 1969, București), fost elev al Liceului „I. C. Brătianu“ din Pitești, unul dintre cei mai competenți ziariști din perioada interbelică, în volumul intitulat *Scara vieții*, afirma: „Tot din inițiativa lui [C. Mille], [în ziarul „Adevărul“] s-a creat „Cronica femeii“, redactată mulți ani de Fulmen (Ecaterina Raicoviceanu), cea dintâi femeie ziarist în țara noastră“⁵, în sens de

* Pitești.

¹ Articolul conține unele aspecte și date din lucrarea autorului intitulată *Personalități din zona Argeș-Muscel*, în curs de definitivare pentru tipărire.

² Anul nașterii 1873 este trecut în: Mihail Straje, *Dicționar de pseudonime ... ale scriitorilor și publiciștilor români*, Editura Minerva, București, 1978, p. 275, 585. Afirmatia „Numele la naștere: Ecaterina Raicoviceanu“ nu corespunde realității, deoarece numele la naștere a fost Tâmpeanu. În *Lucian Predescu, Enciclopedia României Cugetarea*, Ediție anastatică, Editura Saeculum I. O. și Editura Vestala, București, 1999, p. 713: anul 1881 este greșit.

³ Arhivele Naționale Direcția Județeană Argeș (ANDJA), Fond Primăria Pitești, Registrul stării civile nașcuți 1875, nr. 72, din 1875 februarie 26. În registru au fost înscrise sentința Tribunalului Argeș nr. 302/1874 și deciziile Curții de Apel București cu nr. 360 și 1186/1874, prin care se confirmă aprobarea adopțiunii. În Fondul Tribunalului Argeș, nu am găsit registrul cu adopțiile din anul 1874.

⁴ ANDJA, Fond Primăria Pitești, Registrul stării civile căsătorii, 1867, actul din 1867 februarie 17: Ioan Raicoviceanu, născut și domiciliat în Pitești, de 30 de ani, fiul lui Raicu Iota, decedat în 1842, comerciant Pitești, și al Mandei, fiica protopopului Vasile, decedată în 1854, cu Anca Tâmpeanu, de 20 de ani, născută și domiciliată în Pitești, fiica lui Nicolae Tâmpeanu, de 80 de ani, proprietar, și a Ecaterinei Tâmpeanu, de 58 ani. Casa și librăria-editura Raicoviceanu erau situate pe strada Sfânta Vineri din Pitești.

⁵ Tudor Teodorescu-Braniște, *Scara vieții*, Editura Eminescu, București, 1976, p. 215.

ziarist profesionist, salariat. Cuvântul „Fulmen” este un pseudonim literar și ziaristic luat din limba latină (fulmen – ins; în rom. sprijin, reazem, ajutor, ocrotire).

Acest „statut” al Ecaterinei Raicoviceanu (Fulmen) trebuie cunoscut de către toți cititorii și introdus în istoria culturii. Este o prioritate indubitabilă. Se știa că Maria Flechtenmacher (1838-1888), scriitoare, publicistă, actriță, militantă feministă, traducătoare, a fost considerată prima femeie ziaristă din România, care a înființat și condus periodicul literar și politic „Femeia Română” (1 ianuarie 1878 - 12 aprilie 1881). Maria Flechtenmacher n-a fost însă ziaristă profesionistă, angajată, salariată, conform legislației în vigoare atunci⁶.

Ecaterina I. Raicoviceanu (Fulmen) a debutat în presă ca ziarist profesionist începând cu anul 1905. A colaborat la numeroase publicații, în afară de ziarele „Adevărul” și „Dimineața”: „Clipa”, „La Dépêche”, „Facla”, „Rampa”, „Rampa nouă ilustrată”, „Realitatea ilustrată”, „Revista noastră”, „Revista Sfetnicul mamelor”, „Revista scriitoarelor și scriitorilor”, „Țara” ș. a. Pseudonime utilizate: Fulmen (lat. fulmen-inis; rom. sprijin, reazem, ajutor, ocrotire), Laura, Laura și Lorică⁷.

În articole și cuvântări a susținut necesitatea emancipării femeii, elaborarea și aplicarea legilor menite să acorde drepturi egale femeilor în toate sectoarele vieții sociale etc. În permanență a militat pentru înfăptuirea Marii Uniri din 1918. Pe timpul primului război mondial, dând dovadă de conștiință avansată și eroism, s-a înrolat voluntară în formațiile de infirmiere și de surori de caritate ale organizației Crucea Roșie, pentru a îngriji pe răniții și bolnavii militari sau civili din spitalele Bucureștilor. Într-un articol se sublinia: „Cu abnegație și-a servit țara în calitate de infirmieră și soră de caritate, începând din noiembrie 1916, Ecaterina Raicoviceanu-Fulmen. Alături de ea, în spitalele din ... au lucrat, jertfindu-și chiar viața, numeroase alte femei, multe tinere cu puțin trecute de 18 ani”⁸. A fost remarcată și felicitată de medici, dar și de unele personalități, dintre care amintim pe Martha Bibescu, care acționa în cadrul Crucii Roșii.

Din lucrările proprii tipărite: *Scrisori de femei* [coperta ilustrată de Ary Murnu], București, 1906; *În treacăt*, schițe, 1909; *Suprema mângâiere*, 1916; *Jurnalul unei surori de caritate*, 1916-1918, București, 1920; *În Germania de azi*, f. a.; *Praga și munții Tatrei*, f. a. Traduceri: Ibanez, *Un soț celebru* f. a.; Mason, *Marele amor al lui Napoleon*, f. a.; Marcel Prevost, *Între femei*, Editura Viața, București, 1913; Rhais, *Rivalele arabe*, f. a.; *Copilul minune*, 1935⁹.

La propunerea noastră, o arteră de circulație din municipiul Pitești a primit denumirea „Pasajul Ecaterina Raicoviceanu”, în cartierul nr. 9 Trivale; de la str. Câmpului, până la str. Ion Ionescu de la Brad¹⁰.

⁶ *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei, București, 1979, p. 350, 358

⁷ M. Straje, *op. cit.*, p. 275; Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 713.

⁸ Maria Totu, Doina Smărcea, *Femeile române în lupta pentru independența națională a țării*, în *Anale de istorie*, a. XXIII, nr. 3, 1977, p. 132 și nota nr. 55.

⁹ Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 713.

¹⁰ Paul I. Dicu, *Ghidul arterelor de circulație din municipiul Pitești*, ediția I, Editat de Consiliul Local - Primăria municipiului Pitești, Pitești, 2001, p. 62, 65, schema finală la nr. 22 (H. C. L. nr. 19/05.02.1998).

Alexandru I. Iacobescu (alias Carol I. Mechelbek)¹¹ s-a născut în Pitești, „eri“, 6 iunie 1874 (nu 7 iunie), în casa cu nr. 164, din str. București (azi Crinului), fiu al Rozaliei Laslo, de ani 29, menajeră casnică, recunoscut de Iosif Mechelbek, de ani 56, catolic, birtaş, supus austro-ungar, care l-a declarat cu numele de Carol I. Mechelbek în ziua de 7 iunie 1874 la primăria orașului¹². Nu am găsit documente care să confirme schimbarea numelui și de aceea considerăm că numele menționat în titlul articolului rămâne un pseudonim literar. Scriitorul a decedat în 1945, la București.

A absolvit cursurile elementare la Școala Primară de Băieți nr. 1 din Pitești, la finele anului școlar 1889-1890 (clasa a IV-a, institutor și director Sevastian Hernea), cu numele atribuit la naștere¹³, iar pe cele secundare, la Colegiul „Carol I“ din Craiova¹⁴. Colegul său de clasă de la școala primară, Nicolae I. Petculescu, viitor inginer, prof. univ. dr., constructor de căi ferate, poduri, autorul unui proiect al metroului din București, în amintirile solicitate pentru monografia școlii, a notat următoarele: „... Carli era un băiat de 16-17 ani, blând, cu ochii albaștri, roșcovan, cu nasul turtit, vorbăreț și totdeauna vesel. Avea un osebit talent pentru teatru...; când dascălul nostru lipsea... clase se schimba în sală de spectacole... Carli era șeful trupei, director de scenă, sufleur și titularul rolurilor comice... Acolo am văzut eu jucate pentru prima oară piesele: *Vlăduțul mamei*, *Iancu Jianu*, *Meșterul Manole* etc....“¹⁵.

După terminarea studiilor liceale, pe parcursul anilor s-a afirmat ca scriitor (poet, prozator, dramaturg), traducător și publicist, fiind cunoscut de confracții săi și de mulți alți cititori. La Pitești, orașul natal, venea de multe ori în vizită la numeroasele sale rude și la prieteni sau cu grupul de scriitori olteni și bucureșteni, care organizau șezători literare, întâlniri cu cititorii etc.

Traducerile sale, impresionante ca volum, au circulat în toată țara. Este ales în conducerea Fundației Aman din Craiova. Totodată a îndeplinit și funcția de bibliotecar al acestei prestigioase instituții culturale craiovene, până în 1935, când s-a pensionat.

A înființat, împreună cu Marcel Romanescu ș. a. revista, „Viața literară“ (Craiova, 1914). La revista „Viața literară“ au publicat și Emil Gârleanu (n. la 5 ian. 1878, Iași - d. la 2 iulie 1914, în Câmpulung Muscel; nu Craiova, nu București; act de

¹¹ Articolul conține unele aspecte și date din lucrarea autorului intitulată *Personalități din zona Argeș-Muscel*, în curs de definitivare pentru tipărire.

¹² ANDJA, Fond Primăria Pitești, Registrul stării civile născuți, 1874, act. nr. 165, din 1874 iunie 7.

¹³ *Ibidem*, Fond Școala Primară de Băieți nr. 1 Pitești, matricole pe anii 1886/87-1889/90, matricola clasa IV, dosar 38/1889/90, p. 48, nr. 28, Maichelbek Ios. Carol, strada Sf. Vineri, 154.

¹⁴ N. Andrei și Gh. Pămuț, *Istoria învățământului din Oltenia*, vol. II, Craiova, 1981, p. 236; *Dictionarul personalităților doljene*, Restitutio, Editura AIUS, Craiova, 1999, p. 110.

¹⁵ Gh. M. Frățescu, *Câteva pagini din trecutul Școlii primare domnești, azi Școala primară de băieți nr. 1 „Nicolae Simonide“ din Pitești*, Pitești, 1936, p. 110-111. A fost înscris în clasa I în anul școlar 1884-1885. La școala primară a avut multe absențe.

deces nr. 234/4 iulie 1914); Victor Eftimiu; Mihail Cruceanu, fost elev al Liceului „I. C. Brătianu” din Pitești ș. a.

Secretar de redacție la revista „Drum drept” (1920-1927); membru în comitetul de redacție al revistei „Ramuri”, redactor la „Curentul”. Colaborează la: „Adevărul literar și artistic”; „Convorbiri literare”; „Cuget clar”; „Cele trei Crișuri”; „Gândirea”; „Universul literar”; „Capitala”; „Clipa”; „Cosânzeana”; „Datina”; „Drepturile femeii”; „Flacăra”; „Năzuința”; „Propilee literare”; „România viitoare”; „Societatea de Măine”; „Straja”, ziarul „Presa”, din orașul natal Pitești (apărut în 1929) etc. Pseudonime: Daniel Aramă; Ion Aramă; Pantagruel; Teofil Roman.

În 1914 a debutat la revista „Ramuri” cu versuri (*Poeme*), iar în 1919 editorial, cu volumul *Balade*¹⁶. De teatru a fost atașat în permanență. A scris piesa *Poveste de Crăciun*, care în stagiunea 1929-1930 a Teatrului Național din Craiova a cunoscut o interpretare excepțională, în rolul principal fiind actorul Gh. Iliescu („Iancovescu al Craiovei”). A susținut prin articole și cuvântări refacerea clădirii teatrului distrusă de incendiul din august 1927, reorganizarea activității etc. A publicat cronici teatrale (v. *Hamlet*, în „Straja”, a. I, nr. 183, 20 noiembrie 1919); a tradus piesa *Les fossillux* (*Ultimul vlăstar*) de François de Curel, pentru stagiunea 1929-30 a teatrului din Bănie¹⁷.

Creații proprii: *Balade* (Craiova 1919); *Sub zidurile Troiei* (Craiova, 1920); *Umbre peste ape* - versuri (Craiova, 1923); *Icoane și priveliști*, (Arad, 1923, 1924); *Cosânzeana* - poem (Craiova, 1924); *Icoane din Bosfor* (1925); *Lauri și purpură* (1927/9); *Elegii și poeme* (Craiova, 1928, 1930); *Chipuri de bronz* - studii (1930); *Pulberi înstelate* - poeme (Craiova 1935); *Poeme*, 1938; *Cuibul de furnică* (1939); *Trei poezi* (1939); *Soborul întunecimilor* (1939); *Iarba fiarelor* (1939); *Vraja* (1939); *Moartea Zimbrului* - roman (1945) ș. a.

Traduceri: *Frunze de toamnă*, din Victor Hugo (1916, Biblioteca pentru toți); P. Loti, *Spre trecutul mort* (1916, Bibl. „Minerva”); J. Lemaître, *Sofia și alte nuvele* (1916); Leopardi, *Poeme* (1918); Dumas - père, *Othan Arcașul* (1919); W. Scott, *Oglinda mătușei Margareta* (1919); Dickens, *Și lacrimile curgeau* - nuvele (1920, București); Prevost, *Manon Lescaut* (1920, București); Zola, *M. Ferat* (1922); Zola, *Visul* (1928, București); I. Bunin, *Potirul vieții* (1928); G. Sand, *El și ea* (1928); J. Kessel, *Nopti princiare* (1928); G. Sand, *Ultima dragoste* (1930, București); Dostoievski, *Umiliți și obidiți* (1930); N. Segur, *Perdeaua roșie* (1930); J. London, *Martin Eden*, 2 vol. (1930); L. Raymont, *Povestiri* (1932); Dostoievski, *Amintiri din casa morților* (1932); Gui Chantepleure, *Sărut sub clar de lună* (1932); R. Malzerov, *Dorința și pasiunea* (1933); Zola, *Otrava* (1934); St. Przybyszewsky, *Vraja păcatului* (1935, București); Brezina, *Poeme* (1936); Dumas, *După douăzeci de ani* (1936); Cervantes, *Don Quijote*, 2 vol. (1936); *Povești slovace* (1937); F. Cooper, *Corzarul*

¹⁶ Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea...*, Editura Cugetarea - Georgescu Delafras, București, 1940, p. 410 (vezi și ediția anastatică, 1999, p. 410); Mihail Straje, *Dicționar de pseudonie...*, Editura Minerva, București, 1978, p. 337-338; Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, *Dicționarul scriitorilor români*, I.-L. Editura Fundației Culturale Române, București, 1998, p. 550-551.

¹⁷ *Istoria Teatrului Național din Craiova*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1978, p. 185-186, 212, 220, 224, 227, 244.

roșu (1937); F. Cooper, *Pilotul* (1938); Latzko, *Lafayette* (1939); Curie, *Doamna Curie* (1939); J. O. Curwood; H. Allen; P. Benoit ș. a.¹⁸

Atragem atenția cititorilor să nu confunde pe scriitorul piteștean cu profesorul și publicistul Alexandru Iacobescu, deputat, senator, născut în 1871¹⁹.

Miltiade D. Ioanid (1897-1972), profesor și scriitor, s-a născut în orașul Pitești, la 22 noiembrie 1897, în casa părinților din strada Craiovei, fiu al proprietarului Dimitrie Ioanid, de ani 62, și al Alecsandrinei, de ani 41²⁰. Mama sa, Alecsandrina, fiică a lui Nicolae și a Elenei, născută în Ianina din Epir (Grecia), a decedat în ziua de 2 aprilie 1920, în casa cu nr. 24, strada Craiovei, Pitești, în etate de 63 de ani²¹.

După promovarea claselor primare, la Școala Primară de Băieți nr. 2 din Pitești (1909), a frecventat cursurile secundare la Liceul „I. C. Brătianu” din Pitești²² (șapte clase, în anii 1909-1916), însă ultimul an la Liceul „Mihail Codreanu” din Iași, iar bacalaureatul la Bârlad, 1918, în perioada refugului din Moldova.

A absolvit Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București, secția de limbă și literatură franceză, fiind licențiat în anul 1923. Funcționează ca profesor de franceză la Pitești și Râmnicu Vâlcea, iar din anul 1929, în Craiova, la Liceul „Frații Buzești” (1926-1937), Școala Normală, Liceul „Nicolae Bălcescu” (1937-1953), Școala generală nr. 12, Liceul Militar „D. A. Sturdza” (1929-1948). A îndeplinit și misiunea de inspector școlar.

S-a remarcat în literatură (poet, prozator), critică literară, publicistică și în activitatea de traducător. În 1918 a debutat cu sonete în revista „Rampa”. Publică versuri, nuvele, articole critice în reviste și ziare: „Adevărul literar”; „Adevărul”; „Arhivele Olteniei”; „Aurora”; „Cuvântul liber”; „Convorbiri literare”; „Gând românesc”; „Meridian”; „Năzuința”; „Neamul românesc”; „Ora”; „Ramuri”; „Viața Românească”; revista „Poezia”, „Buletin lunar de poezie olteană” (1934-1935) ș. a.

În timpul liber era conferențiar la „Societatea Prietenii Științei”, pictor amator, colecționar de artă, pianist amator. A tradus din Paul Valery, N. de Regnier, Ch. Baudelaire, Maupassant, Racine, Rostand, Verhaeren ș.a. În volume a publicat: *Poteci înlăuntrul meu*, versuri, Craiova, 1923; *Meandre*, poezii, Craiova, 1938; *Desmeticire*, nuvele și povestiri, Editura „Universală” Alcalay, București, 1935; *Dragoste rătăcită*, nuvele, 1933; *Maeterlink, misterul renegat* (1935). Unii critici literari consideră că „versurile sale evoluează de la un simbolism formal, spre un lirism al incertitudinilor”.

Miltiade D. Ioanid a decedat în Craiova, la 23 iulie 1972²³.

*

* *

¹⁸ Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 410.

¹⁹ Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 410. Nu trebuie confundat nici cu poetul Iacobescu D. (1893, Craiova - 1913, București), v. L. Predescu, *op. cit.*, p. 410; *Dicționarul personalităților doljene*. Restituito, Editura AIUS, Craiova, 1999, p. 111 (numele la naștere, Armand Iacobson); M. Zăciu (...) *op. cit.*, p. 550-551.

²⁰ ANDJA, Fond Primăria Pitești, Registrul stării civile născuți, 1897, act nr. 388, din 23 noiembrie 1897.

²¹ *Ibidem*, Registrul stării civile decedați, 1920, act nr. 173, din 2 aprilie 1920.

²² *Ibidem*, Fond Liceul „I. C. Brătianu” din Pitești, matricole din anii 1909-1916.

²³ Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 428; *Literatura română. Dicționar cronologic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 236, 370, 679, 680; *Dicționarul personalităților oltene. Restituito*, Editura AIUS, Craiova, 1999, p. 11, 12; Paul I. Dicu, *Personalități din zona Argeș-Muscel*, vol. I, Pitești, manuscris, 2004.

Scriitorii revoluționari C. A. Rosetti și Ioan A. Catina, șefi ai poliției în orașul Pitești (Rosetti, 1837-1839; Catina, 1849-1850).

Constantin A. Rosetti (1816-1885) s-a născut în București, la 2 iunie 1816, fiu al spătarului Alexandru Rosetti și al Elenei, născută Obedeanu. A decedat în București, la 8 aprilie 1885. În 1847 s-a căsătorit cu Maria Grant și a avut mai mulți copii. A învățat acasă cu profesori particulari și a urmat un an la școala de la Sf. Sava²⁴.

Costache Rosetti a fost o mare personalitate politică și culturală: fruntaș radical al revoluției de la 1848, militant pentru Unirea din 1859 și pentru independența de stat, ministru, deputat, președintele Adunării Deputaților în etapa proclamării independenței (1877-1878), membru fondator al Academiei Române, scriitor (poet, memorialist), traducător, președinte de asociații și societăți, ziarist de notorietate, director al Teatrului Mare (Național) din București, susținător și propagator al culturii naționale și al învățământului, protector al românilor de peste hotare, militant pentru eliberarea teritoriilor românești aflate sub stăpânire străină și realizarea Marii Uniri, proprietar al unei librării și tipografii, conducător al asociațiilor de lucrători și meseriași și al asociațiilor (societăților) de ziariști, editor, lider radical al Partidului Național Liberal, primar al Bucureștilor etc. A fost unul dintre principalii ctitori, făuritori ai statului român independent și suveran în epoca modernă²⁵.

C. A. Rosetti, praporcic și aghiotant domnesc în 1832-1836

Cu orașul Pitești, cu zona Argeș-Muscel a avut legături permanente, oficiale și personale, în domeniile politic, cultural și social-administrativ. La etatea de 16 ani, în 1832-1833, după „moda timpului” a fiilor de boieri, s-a înrolat în armata națională, numită atunci miliția națională (a nu se confunda cu poliția). A fost repartizat într-o subunitate de cavalerie (escadron) din orașul Giurgiu, cu gradul de praporcic (sublocotenent). Ulterior este promovat în funcția de aghiotant al domnitorului Alexandru Ghica (1834-1842)²⁶. Temperament tumultuos, capricios, nestatornic, nu a

²⁴ *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei, București, 1979, p. 751-753 (v. și bibliografia).

²⁵ Paul I. Dicu, C. A. Rosetti (1816-1885), șef al poliției din Pitești, în „Argeșul liber”, a. II, nr. 386, Pitești, 21 iunie 1991, p. 2.

²⁶ Marian Bucur, C. A. Rosetti - mesianism și donquijotism revoluționar, Editura Minerva, București, 1970, p. 12 (v. și bibliografia). În volumul respectiv (teza sa de doctorat), notele utilizate se referă și la tipăriturile care cuprind anul când C. A. Rosetti se afla în misiune la Pitești: Iosif Vulcan, *Panteonul român*, 1869, p. 79.

rămas mult timp în armată și, la cerere, a demisionat în 1836. Cunoscuții au rămas surprinși când au aflat că Berlicoco este polițai în Pitești²⁷. Domnitorul a ordonat tunderea tinerilor pletoși din București, iar C. A. Rosetti a folosit acest procedeu în Pitești. Anecdotele au circulat repede, spre hazul auditorilor și spectatorilor (v. relatările lui I. L. Caragiale, Teleor, C. Bacalbașa²⁸ ș. a.).

Cum și când a ajuns C. A. Rosetti polițai șef în Pitești? Se știe că domnitorul Alexandru Ghica a luat măsuri disciplinare, de educare și reeducare sau de îndrumare a adolescenților și tinerilor, fii de boieri și de alți cetățeni înstăriți din București, care, fără ocupație, provocau scandaluri pe străzi și în localuri, precum și alte acte condamnabile. Costache Rosetti a fost trimis, în prima etapă, în armată. În a doua etapă a fost numit șef al poliției din Pitești. Până acum, răspunsul la întrebarea „când” a fost greu de dat, deoarece în multe tipărituri sunt notați ani diferiți între 1835 și 1842. Anul 1842 are cea mai mare frecvență. Este regretabil că și după publicarea unui document în anul 1982 într-un volum cu date și mărturii, autorii unor tipărituri au continuat să repete aceleași erori cu privire la datarea exercitării misiunii de șef al poliției piteștene de către C. A. Rosetti, adică indicau anii 1835, 1836 și, mai ales, anul 1842. Ne referim la scrisoarea lui Grigore Grădișteanu expediată din București la „16/28 dechembrie” 1838 către Ion Ghica și Ion Em. Florescu, studenți la Paris, în care se afirma: „... Ruset e tot Ruset, vel agă al orașului Piteștiului... De primăvară, Radu Ruset, zice că va veni la Paris...”. Conținutul scrisorii reprezintă o confirmare a prezenței polițaiului C. A. Rosetti în Pitești, la finele anului 1838²⁹.

Indiscutabil, datele exacte pot fi obținute numai prin cercetări minuțioase și îndelungate în arhivele de stat și particulare (familiale). Multe documente au fost distruse, ori au dispărut în timpul unor evenimente sau calamități. Ținând seama de realitate, în ultimele decenii am intensificat investigațiile pe multiple direcții, pentru a soluționa această problemă precum și altele tot atât de dificile.

În privința depistării și studierii documentelor autentice din arhive, care confirmă numirea tânărului C. A. Rosetti în funcția de polițist șef la Pitești și durata misiunii sale în reședința județului Argeș, situația se prezintă astfel:

C. A. Rosetti a fost numit în această funcție în urma aplicării poruncii nr. 3169, din 7 iunie 1837, a Departamentului Trebilor din Lăuntru, în locul lui Alecu Tigveanu, care a fost destituit „pentru neorânduiești”. Porunca este semnată de vornicul Mihalache Ghica³⁰. Primul document, din cele care s-au păstrat, a fost semnat de C. A.

(1842); gazeta „Curierul Românesc”, VII, 1836, nr. 58, p. 229 (1836); gazeta „Vespea” (1839). Autorul a afirmat că informația din „Vespea” este „falsă”. Cercetările noastre au dovedit că informația era justă. Întrucât C. A. Rosetti funcționa în 1839 la Poliția din Pitești.

²⁷ Porecla, cognomenul lui Rosetti; Berlicoco a fost un actor comic; scriitorul Gr. H. Grindea, în ziarul „Răsboiul” a publicat romanul satiric cu cheie „Berlicoco” (DLR, p. 724).

²⁸ I. L. Caragiale, C. A. Rosetti, în „Epoca”, București, 26 noiembrie 1896; D. Teleor, *Din junețea lui C. A. Rosetti (Anecdote)*, București, 1903, p. 7; I. L. Caragiale, *Opere*, vol. III, ediția Paul Zorilescu, București, 1932.

²⁹ *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 751; Marin Bucur, *op. cit.*, p. 12; Vasile Netea, C. A. Rosetti, Editura Științifică, București, 1970, p. 32; Radu Pantazi, C. A. Rosetti, *Gânditorul. Omul. Studiu, antologie și note...*, Editura Politică, București, 1969, p. 8, 10; Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii...*, I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, doc. 25, p. 108.

³⁰ ANDIA, Fond Prefectura județului Argeș, dosar nr. 84/1837, f. 1, 3 etc. (v. anexele).

Rosetti în anul 1837, luna iunie, ziua 20. În continuare am depistat și alte semnături pe acte scrise în 1837. Cele mai multe aparțin anului 1838. Ultimele acte semnate sunt de la începutul anului 1839 (v. anexe)³¹. Nu am găsit acte semnate în perioada anilor 1834-1836 și 1840-1842. Cercetările vor fi continuate, pentru a elabora un studiu aprofundat.

Spațiul tipografic fiind limitat, anexele cuprind numai câteva copii (xerox) ale unor documente din anii 1837, 1838 și 1839. Evidența documentelor va fi publicată într-un studiu separat, în anul viitor (2005). Documentele cu semnătura lui C. A. Rosetti fac parte din fondurile prefecturii Argeș, primăriei orașului Pitești și poliției orașenești. Informăm pe cititori că în timpul primului război mondial, mari cantități de documente au fost distruse din ordinul comandamentelor militare de ocupație.

Aruncând o privire asupra conținutului dosarelor cu documente din anii 1837-1839, semnate de C. A. Rosetti, am constatat că lucrările de birou au fost executate în bune condiții, conform regulamentelor existente atunci. Rosetti, deși foarte tânăr (21-23) ani, totuși era un șef conștiincios, corect, muncitor. Bineînțeles, un rol important îl avea și logofătul (copistul, secretarul). În 1838-39 poliția cerea numirea unui logofăt în postul devenit vacant. Pentru funcția de șef se foloseau termenii: „îngrijitorul poliției”, „împlinitorul poliției”, „îndeplinitorul datoriei poliției”.

În anul 1838 șeful poliției a participat la acțiuni foarte grele: înlăturarea efectelor distrugătorului cutremur de pământ³² din 11 ianuarie 1838, efectuarea catagrafiei (recensământului)³³, urmărirea persoanelor care pregăteau în taină mișcarea revoluționară din 1840, condusă de Mitică Filipescu (orașul Pitești fiind un puternic centru al mișcării, al doilea după București)³⁴ etc. În 1837, pictorul Ion Negulici (1812-1851), după ce a revenit în țară de la Paris, a deschis la Pitești și Câmpulung-Muscel ateliere de pictură și a organizat o expoziție de pictură în Pitești³⁵. Cu această ocazie pictorul a realizat o litografie cu chipul lui C. A. Rosetti³⁶. Este însă o dovadă că C. A. Rosetti se afla în Pitești în anii 1837-1838.

După aproape 170 de ani de la evenimentul petrecut la Pitești, prin depistarea documentelor autentice, s-a confirmat exercitarea misiunii de polițai șef al orașului de către C. A. Rosetti, în anii 1837, 1838 și 1839.

În continuare prezentăm copii (xerox) ale unor documente inedite existente în Arhivele Naționale Române, Direcția Județeană Argeș, fondurile Prefecturii Județului Argeș:

³¹ Elena Rotaru, Vasile Novac, *Funeraliile lui C. A. Rosetti*, în „Argessis”, seria istorie, X, Pitești, 2001, p. 547, au afirmat următoarele: „C. A. Rosetti și-a început activitatea de polițai al orașului Pitești, între anii 1837-1838, cu o experiență de 5 ani în acest domeniu”. Corectăm și completăm astfel: C. A. Rosetti și-a desfășurat activitatea de polițai șef la Pitești în anii 1837, 1838 și 1839. Nu a avut o experiență de cinci ani în această profesie, deoarece între 1832 și 1836 a fost praporgic (sublocotenent) în miliția pământeană, adică în armata națională reînființată de curând, care nu trebuie confundată cu poliția.

³² *Ibidem*, dosarele nr. 33 și 49/1838.

³³ *Ibidem*, dosar nr. 103/1837-1839.

³⁴ Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Istoria municipiului Pitești*, Editura Academiei, București, 1988, p. 126-127 (v. și bibliografia).

³⁵ Paul I. Dicu, *Prima expoziție de pictură în Pitești (1837)* [organizată de Ion Negulici], în ziarul „Secera și Ciocanul”, a. XX, nr. 4971, Pitești, 10 mai 1970, p. 2

³⁶ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 32.

5

4
Bărbăreșu Sîngă
2. of mîrgh

Aleșu ha așu așu așu așu
Așu așu așu așu așu așu
Așu așu așu așu așu așu
Așu așu așu așu așu așu

1889

At. 888
L.H. 888

No. 1274

6

4
Bărbăreșu Sîngă
2. of mîrgh

Aleșu ha așu așu așu așu
Așu așu așu așu așu așu
Așu așu așu așu așu așu
Așu așu așu așu așu așu

1889

At. 888
L.H. 888

No. 2

7

4
Bărbăreșu Sîngă
2. of mîrgh

Aleșu ha așu așu așu așu
Așu așu așu așu așu așu
Așu așu așu așu așu așu
Așu așu așu așu așu așu

At. 888
L.H. 888
No. 67

1889

8

6
Bărbăreșu Sîngă
2. of mîrgh

Aleșu ha așu așu așu așu
Așu așu așu așu așu așu
Așu așu așu așu așu așu
Așu așu așu așu așu așu

1889

At. 888
L.H. 888

No. 71

5. Dosar nr. 12/1838, f. 1 (document cu semnătura din 30 decembrie 1838).
6. Dosar nr. 12/1839, f. 2 (document cu semnătura din 1 ianuarie 1839).
7. Dosar nr. 12/1839, f. 21 (document cu semnătura din 24 ianuarie 1839).
8. Dosar nr. 12/1839, f. 22 (document cu semnătura altei persoane din 25 ianuarie 1839).

Ioan A. Catina (1828-1851), poet, dramaturg, traducător, revoluționar, s-a născut în București, în anul 1828, fiu al comerciantului Alexe Catina de la Podul Mogoșoaiei (azi Calea Victoriei). A făcut parte din generația de tineri patrioți democrați care au pregătit și înfăptuit revoluția de la 1848 în Țara Românească.

La 17 ani publica versuri în „Curierul românesc” și vizita saloanele literare. Primul volum de „Poezii” a fost tipărit în 1846. În acest an, în casa lui I. Eliade Rădulescu, a cunoscut pe musceleanul C. D. Aricescu, ulterior prietenul său cel mai apropiat. Traduțe din literatura franceză și scrie câteva drame. Prin lirica sa meditativă, romantică, este considerat precursor al lui Eminescu³⁷.

Poetul Ioan A. Catina a participat cu entuziasm la revoluție. În ziua de 11 iunie 1848, citea „Proclamația de la Islaz” pe strada Lipsani din București. Ziarul revoluționar „Pruncul român”, redactat de C. A. Rosetti, apărut la 12 iunie 1848, primește titlul propus de Ioan Catina. În paginile acestei gazete, I. Catina a publicat cunoscutul „Marș revoluționar”, alte poezii și unele articole în care își exprimă concepția revoluționară și democratică. I se încredințează misiunea de comisar cu propaganda în Capitală și în județul Ialomița. Fratele său, profesorul Costache Catina, a îndeplinit aceeași funcție în județul Argeș, la Pitești și în plasa Curtea de Argeș³⁸. Ioan și Costache Catina au mai avut un frate, maiorul Nicolae Catina (20 oct. 1827 - 2 martie 1906, București), participant la războiul de Independență (1877-1878), cu gradul de căpitan. S-a evidențiat în luptele de la Grivița-Plevna și Vidin. A primit mai multe decorații, inclusiv ordinul „Steaua României”³⁹.

După reprimarea revoluției, cei doi frați au fost arestați și condamnați la închisoare. Costache, bolnav și torturat, moare în timpul detenției, iar Ioan Catina a fost eliberat numai după ce a scris o declarație în care a susținut că fratele său a decedat deoarece s-a îmbolnăvit înainte de revoluție, iar în timpul arestului a avut un regim acceptabil. În septembrie 1849 este numit polițai (comisar) la Pitești, nu înainte de revoluție, așa cum s-a afirmat în unele tipărituri. Prietenul său intim C. D. Aricescu, l-a criticat aspru pentru faptul că a primit acest post, dar l-a înțeles. În arhivele de la Pitești nu se păstrează documente din anii respectivi. Cele mai multe fonduri au fost distruse (arse) în timpul primului război mondial. C. D. Aricescu, în memoriile sale a confirmat numirea lui Ioan Catina în funcția de polițai la Pitești⁴⁰. Într-un dicționar se

*Frații Catina: Ioan (stânga);
Constantin (dreapta).*

³⁷ DLR, 1979, p. 175-176 (v. și bibliografia).

³⁸ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente...*, București, 1910, vol. VI (v. indice general) Catina C., vol. III, p. 215; V, p. 637; VI, p. 142; Catina Ioan; vol. III, p. 115; vol. VI, p. 142; *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962 (v. indice Constantin și Ioan Catina).

³⁹ Florian Tucă, Mircea Cociu, F. Chirea, *Bărbați ai datoriei 1877-1878*. Mic dicționar, Editura Militară, București, 1979, p. 48.

face precizarea următoare: „C., pentru un timp comisar de poliție în Pitești, este repede destituit”⁴¹.

ИРѢНКА ПОНТЪН.

Азъ съмъ дъщеря на единъ отъ поетите на нашия Български Родъ, Иренка Понтън. Иренка Понтън е дъщеря на единъ отъ поетите на нашия Български Родъ, Иренка Понтън. Иренка Понтън е дъщеря на единъ отъ поетите на нашия Български Родъ, Иренка Понтън.

МѢС. 10 17 Іуліе 1851.

№ 2.

БЪЛГАРСКИ.

„Иренка Понтън, дъщеря на единъ отъ поетите на нашия Български Родъ, Иренка Понтън. Иренка Понтън е дъщеря на единъ отъ поетите на нашия Български Родъ, Иренка Понтън. Иренка Понтън е дъщеря на единъ отъ поетите на нашия Български Родъ, Иренка Понтън.”

І. Д. М. К. К. К.

ДЪЩЕРЯ ПОНТЪН.

Ова е дъщеря на единъ отъ поетите на нашия Български Родъ, Иренка Понтън. Иренка Понтън е дъщеря на единъ отъ поетите на нашия Български Родъ, Иренка Понтън. Иренка Понтън е дъщеря на единъ отъ поетите на нашия Български Родъ, Иренка Понтън.

Din cauza unor divergențe cu autoritățile locale și cu armata rusă de ocupație, Ioan Catina a fost înlăturat din postul de polițai șef. A decedat la 29 iulie 1851, când avea 23 de ani, fiind grav bolnav și lipsit de mijloace de trai⁴². Avizăm pe cititori ca să nu confunde pe poetul revoluționar Ioan Catina (n. 1828, București), cu altă persoană, care are același prenume și nume: Ioan Catina (28 ianuarie 1870, București - 1940, Tg. Ocna), ziarist, călător-explorator în Africa⁴³.

La propunerea noastră unei artere de circulație din Pitești i s-a acordat denumirea: „Strada Frații Catina”, în cartierul nr. 8, Găvana III, situată între str. Dr. Carol Davila și str. G. Ionescu-Gion⁴⁴.

⁴⁰ C. D. Aricescu, *Scrieri alese*, Editura Minerva, București, 1982, p. 159-168 (atenție: la p. 168, în trimiterea de la primul asterisc, C. D. A. a notat: „E înmormântat la Biserica Crețulescu la 20 iulie 1851”!? În *DLR*, 1979, p. 175, data decesului: 29 iulie 1851. Poate fi o greșeală tipografică necorectată: cifra 9 sau cifra 0?).

⁴¹ *DLR*, 1979, p. 175.

⁴² Paul I. Dicu, *Poetul Ioan Catina (1828-1851), comisar de poliție în Pitești*, în „Argeșul liber”, II, nr. 387, Pitești, 22 iunie 1991, p. 3.

⁴³ Lucian Predescu, *op. cit.*, ediția 1999, p. 179; *Dicționar Enciclopedic ilustrat*, Editura Carter, București, 1999.

⁴⁴ Paul I. Dicu, *Ghidul arterelor de circulație din municipiul Pitești*, ediția I, Consiliul local - Primăria municipiului Pitești, Pitești, 2001, p. 56, 59, și schema finală.

ÎNSEMĂNĂRI MANUSCRISE PE CĂRȚI DIN BIBLIOTECA MUZEULUI JUDEȚEAN ARGEȘ

FLORENTINA COJOCARU*

Există cărți în biblioteca muzeului care atrag atenția nu numai prin conținut, dar și printr-o varietate de particularități legate de biografia cărții: vechime, scriere, ilustrații, filigran, materiale și tehnici de legatorie, tiraje limitate și numerotate, formate curioase, ex libris, sau, prin însemnările manuscrise cu tematică diversă, care le sporesc valoarea culturală și bibliofilă, prin natura informațiilor consemnate: istorice, meteorologie, de stare civilă, posesiune, preferințe de lectură, note de lector, circulație, preț etc.

Unele sunt înobilate adesea de autori sau editori cu dedicații către prieteni și cunoștințe, dezvăluind un univers al relațiilor pe care nu l-am fi putut bănuî.

Altele poartă numai semnătura autorului sau a editorului, pe foaia de titlu, un semn de posesiune asupra exemplarului respectiv, păstrat pentru biblioteca proprie sau pentru un posibil dar.

În cazul cărților cu tiraj numerotat, pe verso foi de titlu, găsim adesea semnătura autorilor sau a editorilor și numărul exemplarului, scrise de obicei după un scurt text tipărit, cum ar fi: „toate exemplarele voru fi subț însemnate de: Kogălniceanu, nr. 119”¹, altele poartă numai semnătura autorului, exemplu: „C. D. Aricescu”².

Semnalam prezența în bibliotecă și a unei categorii de însemnări manuscrise, semnatarul fiind altul decât autorul cărții, acestea fiind importante surse pentru cunoașterea circulației cărții, a intereselor și preferințelor de lectură a posesorilor, a componenței unei biblioteci particulare sau a unei instituții.

O coincidență fericită se întâmplă adesea, când și autorul și posesorul cărții sunt personalități remarcabile ale scrisului.

Un exemplu, în acest sens, este lucrarea lui Alexandru Odobescu „Scrieri literare și istorice”³, tipărită în anul 1887.

* Muzeul Județean Argeș

¹ Cronicele României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei publicate de M. Kogălniceanu, București, 1872. Biblioteca Muzeului Județean Argeș, inv. 850.

² C. D. Aricescu, *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, Craiova, 1874. Biblioteca Muzeului Județean Argeș, inv. 80.

³ Alexandru Odobescu, *Scrieri literare și istorice*, vol. 1-3, București, 1887. Biblioteca Muzeului Județean Argeș, inv. 303, 304, 305.

Pe foile de gardă ale celor trei volume sunt însemnări cu cerneală violetă: „24 decembrie 1894 Mihail Dragomirescu“.

Evident, profesorul de estetică și-a procurat lucrarea lui Odobescu la 7 ani de la apariție, întărind posesiunea asupra volumelor respective și cu inițialele numelui său: „M. D.“, imprimate în partea de jos a cotorului cărții.

Adnotările și corecturile făcute de Mihail Dragomirescu pe marginea textelor și recomandarea referitoare la conservarea cărții: „rog să se păstreze curate aceste foi“⁴, justifică prezența exemplarelor respective în biblioteca sa, precum și atenția deosebită cu care s-a aplecat asupra textului lecturat.

Lucrarea lui Gheorghe Șincai „Xronica românilor și a mai multor neamuri“, tipărită în trei volume la Iași, în anii 1853-1854, are câteva elemente de particularitate care-i stabilesc un loc privilegiat în colecțiile muzeului.

La inițiativa lui Grigore Alexandru Ghica, domnitorul Moldovei între anii 1849-1853 și 1854-1856, manuscrisele lui Șincai de la Episcopia Oradea Mare și cel cumpărat de arhimandritul Gherman de la o licitație din Viena, au fost încredințate spre editare unei comisii formate din: Alecu Donici, Anastasie Panu, Mihail Kogălniceanu și August Treboniu Laurian. Lucrarea s-a tipărit la Iași cu cheltuiala „Departamentului averilor bisericești și a învățăturilor publice“, șeful acestei instituții fiind „marele logofăt“, Nicolae Șuțu, fost ministru de externe în timpul domnitorilor Mihail Sturdza și Grigore Ghica, iar mai târziu, membru în „Comisia Centrală de la Focșani“, în vremea domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

Exemplarul aflat astăzi în posesia Muzeului Județean Argeș a făcut parte din fondurile „Departamentului“, având pe veso foi de titlu a primului volum, însemnarea scrisă: „nr. 57 Proprietatea Departamentului N. Șuțu“⁵ (Fig. 1).

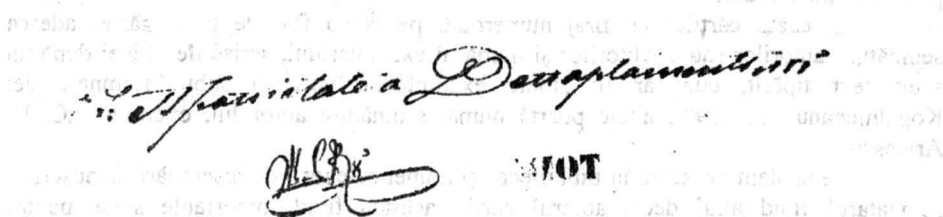

Fig. 1

O însemnătate deosebită, pentru bibliofilie dar și pentru muzeografie, o au și cărțile cu dedicații. Prin limbajul lor, de cele mai multe ori reverențios și afectat, micile corespondențe ajunse sub privirile cititorilor sau ale vizitatorilor, creează acele trăiri emoționale, dublate de curiozitatea pătrunderii cât mai adânc în intimitatea celor doi corespondenți, autor și persoana căreia-i este adresată dedicația și o dată cu ea, cartea.

Prin cunoașterea acestor însemnări, specialiștii pot reconstitui bibliotecile unor personalități, risipite în timp, pentru care nu mai există astăzi alte surse de cunoaștere.

⁴ Ibidem, vol. 3, p. 13.

⁵ Gh. Șincai, *Xronica românilor și a mai multor neamuri*, tom. 1, Iași, 1853. Biblioteca Muzeului Județean Argeș, inv. 1.

Bunăoară, lucrarea „Du Frisson”,⁶ publicată la Paris de medicul G. I. Stoicescu, prezintă în biblioteca muzeului în două exemplare, pe lângă valoarea bibliofilă dată de cele două dedicații ale autorului către Radu și Nicolae Golescu, reprezintă și o valoroasă contribuție privind cunoașterea bibliotecilor celor două personalități argeșene, care au moștenit cu siguranță de la Dinicu Golescu, nu numai dragostea de țară ci și dragostea pentru cuvântul scris.

Dedicațiile au următoarele texte: „M. Radu Golescu Homage respectuens G. I. Stoicescu” (Fig. 2) și „M. N. Golescu Homage respectuens G. I. Stoicescu” (Fig. 3).

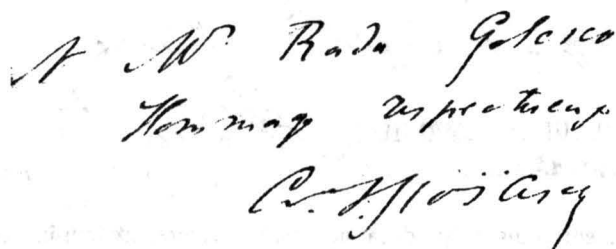

Fig. 2

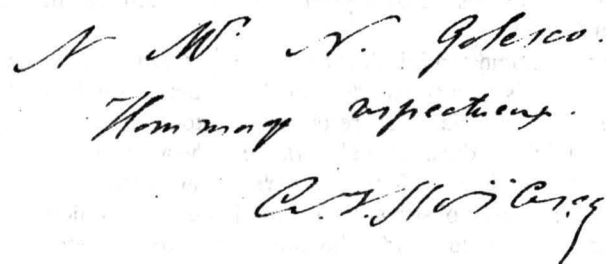

Fig. 3

Lucrarea este teza de doctorat susținută în anul 1876 de G. I. Stoicescu, la Facultatea de Medicină din Paris.

Remarcabilă figură a vieții medicale românești, doctorul G. I. Stoicescu⁷ a publicat numeroase lucrări în domeniul medical, a fost laureat cu medalia de argint, al Facultății de Medicină din Paris, membru al Societății de Antropologie din Paris, membru al Societății Academice Române, profesor la Universitatea de medicină din București, deputat în Parlamentul României între anii 1883-1884 și senator, 1898-1901.

Chiar dacă este cunoscut faptul că Nicolae și Radu au fost copiii lui Dinicu Golescu, fiind vorba despre cărți, credem că suntem îndreptățiți să corectăm unele erori din „Dicționarul enciclopedic”, vol. 2, D-G., București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 474, unde Ștefan, Nicolae și Alexandru (Albu) sunt trecuți ca fiii lui Iordache (Gheorghe) Golescu, probabil, datele au fost preluate din Enciclopedia „Cugetarea”, p. 367, unde sunt eronat consemnate.

⁶ G. I. Stoicescu, *Du Frisson*, Paris, 1876. Biblioteca Muzeului Județean Argeș, inv. 3570 și 3571.

⁷ Lucian Predescu, *Enciclopedia „Cugetarea”*, București, 1999, p. 815.

Cartea lui Ștefan Hepites, „Repartițiunea ploaiei pe districte și basinuri în România”⁸, aduce în fața lectorului o altă personalitate a vieții politice și medicale românești legată de Argeș, doctorul Nicolae Kretzulescu.

Pe foaia de titlu se află dedicația: „D-lui Dr. N. Krețulescu. Omagiu de înaltă stimă. Șt. Hepites” (Fig. 4).

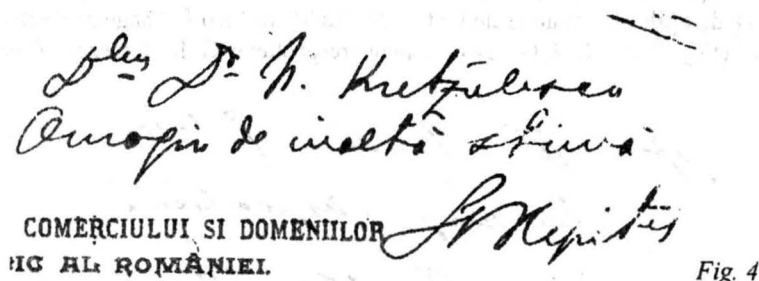

Fig. 4

Deși, nu avem la dispoziție decât această însemnare, credem în existența unor legături de prietenie mai profunde între cele două personalități prezente în dedicație. Argumentația are în vedere faptul că inginerul Ștefan Hepites era fiul doctorului - farmacist, Constantin C. Hepites, autorul primei lucrări de farmacologie românească, „Farmacopeea română”⁹.

Prin dispoziția domnitorului Alexandru Ioan Cuza din 9 ianuarie 1863, Nicolae Kretzulescu, ministru-secretar de stat la Departamentul de Interne, este însărcinat cu punerea în circulație și respectarea întocmai, pe întreg teritoriul Principatelor, a codicelui de medicamente elaborat de Constantin Hepites.

La rândul său, inginerul Hepites s-a remarcat printr-o intensă activitate științifică, făcând numeroase observații și studii de meteorologie, determinări magnetice, de prevedere a timpului, studii pluviometrice, cutremure etc.

Având experiența multor ani de lucru în aproape toate observatoarele astronomice din Europa, în anul 1894, a pus bazele Institutului de Meteorologie din București, iar pentru meritele științifice remarcabile, a fost primit în Academia Română, în anul 1902.

Interesantă este și lucrarea arhiereului Pocitan Veniamin „L'eglise orthodoxe roumaine de Paris”¹⁰, prin dedicația autorului către o altă mare personalitate politică și diplomatică a României, Alexandru Em. Lahovary.

Textul manuscris se află pe foaia de gardă a cărții: „Onor D-sale D-nei și D-lui Al. Em. Lahovary. P. Veniamin” (Fig. 5).

⁸ Ștefan Hepites, *Repartițiunea ploaiei pe districte și basinuri în România*, anul 1897, București, 1899. Biblioteca Muzeului Județean Argeș, inv. 9895.

⁹ *Pharmacopeea română*, București, 1862. Biblioteca Muzeului Județean Argeș, inv. 8613.

¹⁰ Pocitan Veniamin, *L'eglise orthodoxe roumaine de Paris*, Bucarest, 1937. Biblioteca Muzeului Județean Argeș, inv. 10898.

An. 1883
 Dr. G. Alex. Em. Lahovary
 ministru de înaltă-încredere
 Veniamin

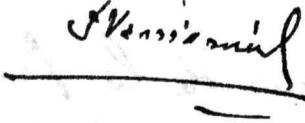

Fig. 5

Deși preocupările celor doi au fost diferite, există unele elemente care dezleagă necunoscutul acestei relații.

Alexandru Em. Lahovary a avut numeroase legături cu Franța. S-a născut, a studiat și a făcut carieră diplomatică la Paris. După un periplu diplomatic la Roma, 1893-1896, Constantinopol, 1902-1906, Viena, 1906-1908, se întoarce la Paris¹¹, îndeplinind aceeași misiune, în perioada 1908-1917.

Coincidența a făcut ca în anii 1914-1915, arhiereul Pocitanu Veniamin¹² să fie preot la Capela Română din Paris și nu este exclus, ca în această perioadă, să fi stabilit o anumită relație cu Alexandru Em. Lahovary, care îndeplinea funcția de ministru plenipotențiar al României, în capitala Franței. Tot aici diplomatul a patronat și „Alianța Universitară Franco-Română“, despre care amintește mai târziu arhiereul Veniamin în cartea sa. Mai mult, autorul cărții făcând un istoric al Capelei Române din Paris, printre fondatorii și donatorii pentru acest lăcaș de cult, menționează și familia Lahovary.

Credem că și aceste motive l-au îndemnat pe autor spre a face lui Alexandru Em. Lahovary, acest dar livresc, aflat astăzi în colecțiile muzeului nostru.

În anul 1883, apare la București lucrarea principelui Gheorghe Bibescu, „Istoria unei fruntarii“¹³, în traducerea lui Alexandru Em. Florescu.

Atât autorul cât și traducătorul sunt personalități bine cunoscute ale istoriei românilor, cu preocupări și în domeniul scrisului.

Principele George Bibescu, fiul domnitorului Gheorghe Dimitrie Bibescu și al Zoei Mavrocordat Brâncoveanu, crescut și educat la Paris, a studiat la Liceul „Henri IV“ și la Școala Militară de la „Saint Cyr“, dedicându-se carierei militare în slujba Franței.

A luat parte la Campania din Mexic, distingându-se pe câmpurile de bătălie de la Cumbres - 28 aprilie 1862 și Pueblo - 5 mai 1862, devenind cavaler al Legiunii de

¹¹ Dicționar enciclopedic, vol. 4, L-N, București, 2001, p. 17.

¹² Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, p. 338.

¹³ Gh. Bibescu, *Istoria unei fruntarii*, România pe malul drept al Dunării, București, 1883. Biblioteca Muzeului Județean Argeș, inv. 10902.

onoare. Ca adjutant al generalului F. Dounay, a participat la războiul franco-prusac din anii 1870-1871, căzând prizonier la Koblenz¹⁴.

A scris foarte mult în limba franceză, doar câteva lucrări au fost traduse în românește, printre care și „Istoria unei fruntarii”. În mod firesc, ne-am îndreptat atenția asupra acesteia, întrucât, însemnarea manuscrisă existentă pe foaia de titlu atestă numele fostului posesor al acestui exemplar: „Souvenir de la G. Bibesco. Theodor G. Emandy” (Fig. 6).

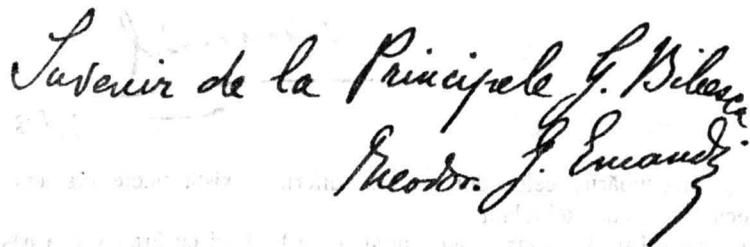

Fig. 6

Bărlădean la origine, autorul acestei însemnări s-a făcut cunoscut în istoria locală prin funcțiile administrative și politice deținute: prefect, primar, șef al Organizației Conservator-Democrate din Tutova, iar la nivel de stat, a avut rangul de ministru plenipotențiar al României la Praga, a fost apoi, deputat și senator în Parlament¹⁵.

Lucrarea „Acte și documente relative la istoria renascerei României”, publicată de Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic¹⁶, provine din biblioteca particulară a lui Ion Procopiu.

Din însemnarea aflată pe foaia de gardă, reiese că ziaristul Ion Procopiu, director al ziarului „l'Independence Roumaine”, a primit dedicația, poate și cartea, din partea celui de al doilea editor: „D-lui I. Procopiu în semn de osebită stimă din partea culegătorului Colescu-Vartic”. Mai mult, posesiunea acestui exemplar este întărită și prin semnătura „I. Procopiu” aflată la sfârșitul cărții. Remarcăm, totodată, legătura acestui volum realizată în maniera celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea: copertele sunt din carton gros, învelite cu hârtie marmorată, iar pe cotorul acoperit cu piele sunt imprimate inițialele posesorului, „I. P.”.

Atât profesia cât și apartenența la Partidul Liberal motivează apropierea celor doi, evidentă și din însemnarea manuscrisă de pe carte.

Am prezentat în acest demers, numai câteva cărți cu însemnări manuscrise aflate în Biblioteca Muzeului Județean Argeș, singurul criteriu de selecție constituindu-l apariția lor în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, excepție făcând doar cartea arhierelui Pocitan Veniamin.

¹⁴ Narcis Dorin Ion, *Mogoșoaia, Trei secole de istorie 1702-2002*, București, 2002, p. 70.

¹⁵ Lucian Predescu, *Enciclopedia „Cugetarea”*, București, 1999, p. 305.

¹⁶ *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, publicate de Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, vol. 6 partea 1, București, 1896. Biblioteca Muzeului Județean Argeș, inv. 90.

Ca și celelalte moșteniri culturale, exemplarele din fondul de carte bibliofil reprezintă o componentă importantă a patrimoniului muzeal, transmițător de înțelepciune și experiență umană.

Din perspectivă muzeografică, fără îndoială, criteriul de bază pentru stabilirea statutului de „bun patrimonial“, pentru carte, are în vedere importanța mesajului transmis, care ne obligă la selectarea și cultivarea valorilor rezistente în timp.

GEORGE STEPHĂNESCU, CTITORUL ȘCOLII MUZICALE LIRICE ROMÂNEȘTI

NICOLAE MOISESCU*

Multe din treptele care ridică astăzi edificiul muzicii noastre au fost turnate în cuptorul inimii și minții lui George Stephănescu, de numele căruia sunt legate dezvoltarea pe plan artistic a creației noastre simfonice, începuturile operei românești, formarea unor întregi generații de artiști lirici, a unui public iubitor de muzică și, în general, animarea vieții noastre muzicale timp de aproape o jumătate de veac.

Născut la 13 decembrie 1843 în București, în familia lui Hagi Stephan, președintele Camerei Apelative de Comerț și al Marghioalei Crețescu, fiica logofătului Ion Crețescu din Târgu-Jiu¹, micul George trebuia să îmbrățișeze, după dorința tatălui său, cariera militară.

În casa părintească, încă de la o vârstă fragedă, George Stephănescu a început să se inițieze în muzică ajutat de mama sa care era o bună pianistă și apoi de renumitul profesor Lorenz. Datorită talentului și vocației sale spre muzică, George Stephănescu a compus la numai opt ani „Carolina Polka” și la zece ani „Marșul triumfal”.

După terminarea cursurilor primare se înscrie la Colegiul Sf. Sava, unde, în afara orelor de curs, lua lecții cu profesorul Weineter întru ale armoniei și contrapunctului. La 16 ani, când a absolvit liceul, numărându-se printre elevii frunzași la învățătură, cunoștea deja patru limbi: franceza, italiana, germana și greaca.

În 1864 începe studiile la Conservatorul din București, în clasa de armonie a profesorului Eduard Wachmann², compozitor și pedagog renumit.

După absolvirea conservatorului cu premiul I și medalia de aur, George Stephănescu pleacă la Paris pentru a-și desăvârși cariera, și, grație talentului său remarcabil, devine în curând un distins și strălucit elev.

Datorită contactului nemijlocit cu tinerii parizieni care luptau pentru libertate, frământările politico-sociale ale perioadei de sfârșit a celui de-al III-lea Imperiu Francez, precum și tensiunea faptelor care au precedat războiul franco-prusac, Comuna și asediul Parisului, l-au apropiat pe George Stephănescu de idealul pentru care luptau

* Curtea de Argeș.

¹ V. Firoiu, *Biografii în bronz și marmură*, Pitești, 1972, p. 61.

² Eduard Wachmann, 1836-1908 dirijor, profesor și compozitor român, unul dintre înaintașii muzicii noastre naționale. Prim dirijor al Societății Filarmonice din București, profesor și director al Conservatorului din București.

comunarzii în acel timp. Fiind nevoit să părăsească Franța, el a fost mereu alături de cauza scumpă a poporului francez.

Întors în țară în 1872, George Stephănescu ocupă prin concurs catedra de canto la Conservatorul din București, unde desfășoară o prodigioasă activitate în domeniul muzicii timp de patru decenii.

Sub directoratul lui Ion Ghica devine, în 1875, datorită calităților sale remarcabile, maestru-compozitor al Teatrului Național și director al orchestrei teatrului, funcție ce o deține până în anul 1888.

George Stephănescu a realizat, împreună cu elementele formate de el, mărețul vis al întemeierii Operei Române și are meritul de a fi scris prima simfonie românească, fiind în același timp autorul Uverturii Naționale, una dintre cele mai reprezentative lucrări simfonice din veacul al XIX-lea, bazată pe intonații ale muzicii noastre populare.

Conștiința patriotică, dragostea față de muzica românească l-au făcut pe George Stephănescu să refuze să plece din țară pentru a devenii acompaniatorul cântăreței Adelina Patti.

Atras pe făgașul vieții muzicale românești și, în același timp, prezent cu active participări în viața culturală a țării - membru al Ateneului și al Asociației Presei³ - George Stephănescu a fondat, împreună cu fostul său profesor Eduard Wachmann, „Cercul artistic muzical”, asociație corală care a adus o contribuție însemnată la răspândirea cântecului românesc, la care au aderat renumite personalități ale culturii și artei românești din acea vreme: V. Alecsandri, M. Eminescu, Ion-Luca Caracigiale, George Coșbuc, Ion Ghica, doctorul Carol Davila, doctorul C. Istrati, V. A. Urechea, B. P. Hasdeu, pictorii Theodor Aman, C. D. Mirea, George Petrașcu, artiștii Aristiza Romanescu, C. Nottara, Grigore Manolescu⁴, ale căror nume sunt încrustate în panoul de deasupra ușii de la intrare în casa de la Căpățâneni-Argeș.

Eroismul ostașilor noștri în Războiul pentru Independența României l-a atras și pe George Stephănescu care a pus pe note *Penes Curcanul* de V. Alecsandri, *Peste Dunăre* de Grigore Ventura, *Odă Epică* de Olănescu-Ascanio, lucruri precedate de *Uvertura Națională* - un imn patriotic ce a răscolit dragostea de patrie a poporului român.

Nutrind o puternică dragoste pentru țărani pe care toată viața i-a iubit, George Stephănescu venea adesea la locuința din Căpățâneni, stând de vorbă cu ei. Aici, în aceste locuri încercate de istorie și legendă, a compus minunatele hore pentru pian, adevărate poeme simfonice, așa cum sunt: „În munți”, „Lacrimile”, „În crâng”, „Între flori”, „Visul”, „În alte timpuri”, fiecare redând o imagine vie din viața satelor noastre. În afară de acestea, el a mai compus pentru pian și horele „Nori și soare”, „Sub salcie”, „Idilă”, „Dorul”, „Toamna”, „Primăvara” și „Vara”.

În 1885, George Stephănescu, bucurându-se de concursul artistei Carlota Leria, înființează prima trupă românească de operă compusă numai din artiști români, iar sub bagheta dirijorală a compozitorului român a cântat la București vestita cântăreață Adelina Patti. Spectacolele de operă și operetă organizate de George Stephănescu, au adus în fața publicului la finele veacului XIX: „Carmen”, „Bărbierul

³ V. Firoiu, *op. cit.*, p. 63.

⁴ *Ibidem*, p. 65.

din Sevilla“, „Fra Diavolo“, „Faust“, „Traviata“, „Mignon“, „O noapte în Granada“, Zâna Albă“, creând astfel și o școală a genului, pentru publicul atunci în formare⁵.

George Stephănescu a fondat în 1892 „Compania lirică română“ care a dat o serie de spectacole în sala Teatrului Liric. „Teatrul de muzică - arăta compozitorul - este una din manifestările artei, care contribuie la dezvoltarea gustului în toate clasele societății, la întărirea cultului frumosului care înobilează și înalță inima poporului“⁶.

Prin diversitatea genurilor, ca și prin valoarea lor artistică, creația lui George Stephănescu a avut o însemnătate deosebită în dezvoltarea muzicii românești, el contribuind la îmbogățirea mijloacelor de expresie, la crearea unui stil al muzicii noastre simfonice și de cameră.

Folosind experiența înaintașilor, George Stephănescu scrie „Uvertura Națională“ - prima lucrare simfonică românească bazată pe melodii inspirate din folclor și „Simfonia în la major“, prima simfonică românească. În domeniul muzicii de cameră a scris „Octetul în sol major“ și „Septetul în sol major“. De asemenea, a scris o serie de cântece cu acompaniament de pian pe versurile poezilor noștri: M. Eminescu, V. Alecsandri, Al. Vlahuță, Traian Demetrescu, Iulia Hasdeu. De o frumoasă inspirație melodică sunt cântecele pe versuri de M. Eminescu: „De ce nu vii?“, „Pe lângă plopii fără soț“, „Somnoroase păsărele“, „La steaua care a răsărit“, „Și dacă ramuri bat în geam“.

Unul din cele mai plăcute cântece pe care le-a compus George Stephănescu este „Mândruțică de la munte“, ca și melodiile cu caracter patriotic „Sus inima“ pe versuri de G. Coșbuc, „Marșul steagului“, „Cântec Eroic“. A scris apoi o seamă de romane și șansonete pe versuri de Victor Hugo și alții.

În genul muzicii corale, George Stephănescu a lăsat o serie de lucrări cu caracter istoric „Legenda lui Ștefan Vodă“ - neterminată, lucrări pe versurile poezilor clasici „Codrule, codruțule“, etc. Deosebit de interesant, este și corul a capella „Banul Mărăcine“ inspirată de V. Alecsandri, iar din creația vocal-simfonică, „Imnul Agrarienilor“ și lucrarea cu caracter social „Visul sclavului“.

Muzica dramatică constituie un alt aspect al creației lui George Stephănescu care compune muzica unor piese ca „Oedip și Electra“ de Sofocle, „Hamlet“ de Shakespeare, „Fecioara din Orleans“ de Schiller, „Angelo“ de Victor Hugo și altele. De asemenea, a compus muzica la spectacolele renumite cum sunt: „Căpitanul Negru“ după Stoenescu, „Amilcar Barca“ după Bengescu-Dabija, „Fata de la Cozia“, „Pygmalion“, „Cazacii și polonii“, „Răzvan și Vidra“, „Fântâna Blanduziei“, „Despot Vodă“, „Ovidiu“ etc.

O contribuție însemnată a adus-o și în domeniile operei și operetei. Muzica la operetele sale „Mama soacră“, pe text de Theodor Speranța și „Cometa“ sunt apropiate ca factură de opereta franceză. Dintre lucrările de mari proporții destinate scenei și care s-au bucurat de un mare succes a fost și „Sânziana și Pepelea“ după feeria lui V. Alecsandri.

În 1905, George Stephănescu este numit inspector general al învățământului muzical pe întreaga țară. În vederea organizării pe baze noi a învățământului, el a

⁵ V. Tomescu, *George Stephănescu, un înaintaș al muzicii noastre, compozitor de seamă și întemeietor al Teatrului românesc*, în „Muzica“, Revistă a Uniunii Compozitorilor din România Supliment nr. 1, 1954.

⁶ V. Firoiu, *op. cit.*, p. 65

elaborat un „Proiect de regulament pentru școala de muzică și declamațiune“ și a compus o serie de liduri pe texte de autori români, publicând și două volume de coruri destinate repertoriului școlar.

Pedagog de frunte al școlii muzicale românești, George Stepfănescu are meritul de a fi lansat pe cântăreața româncă de renume mondial Hariclea Darclee cunoscută în marile metropole ale lumii sub numele de „Privighetoarea Carpaților“, ca și pe Rodica Nestorescu⁷, care, în 1907, a făcut cunoscut cântecul românesc la „Scala“ din Milano. Tot lui George Stepfănescu îi datorează succesul în muzică baritonul A. Eliade, baritonul Gr. Alexiu, soprana Alexandrina Gavala, tenorii Gabrielescu și Dumitrescu și mulți alții.

George Stepfănescu constituie în istoria muzicii noastre o pildă cu adevărat măreață prin bogata sa activitate și sacrificiile pe care le-a făcut pentru muzica românească. În toți acești ani a scris 150 de lucrări care au îmbogățit patrimoniul muzical românesc, un adevărat geniu creator ale cărui melodii au fost integrate în circuitul valorilor muzicale transmise din generație în generație, cântate de popor fără să mai fie amintit autorul, aparținând de-a dreptul națiunii.

Dar marile realizări pentru care și-a consacrat întreaga viață George Stepfănescu nu au fost întotdeauna pe placul politicienilor vremii, care erau invidioși pe succesele lui și ostili convingerilor sale în folosul țărânimii, fapt ce a dus până la desființarea postului din corpul profesoral al Conservatorului. Legat de acest așezământ, a trebuit să sprijine dezvoltarea teatrului din mijloace personale, fără să primească salariu și numai prin grija lui Spiru Haret, ministrul învățământului, i s-a alocat o diurnă reparatorie pentru munca sa.

A ajuns la o vârstă înaintată și nemulțumit de politica ostilă a guvernului față de rezolvarea problemei țărănești din 1907, ca și de declanșarea primului război mondial, George Stepfănescu se retrage la casa sa de la Căpățâneni, în mijlocul țăranilor pe care i-a iubit și care i-au inspirat multe din lucrările sale, în pitorescul peisaj al Argeșului de care îl legau multe amintiri din tinerețe, găsindu-și liniștea ce și-o dorea în acea perioadă frământată de evenimente politice. „Când am ajuns la țară - scria de la Căpățâneni, în iulie 1919, compozitorul - și am intrat în curte, acasă, la vederea locurilor și lucrurilor unde trăisem o viață întreagă cu scumpii mei copilași, am început să plâng amarnic“.

În anul 1921, la vârsta de 78 de ani a trăit să vadă împlinirea visului pentru care a luptat. A luat ființă Opera Română, moment important în viața muzicală a României, așezământ pe care-l prefigurase încă din tinerețe.

La 25 aprilie 1925 se stinge din viață la vârsta de 82 de ani compozitorul George Stepfănescu, cel ce a compus, a gândit și a luptat pentru afirmarea muzicii românești, înscriindu-se în Phanteonul spiritual al muzicii și al marilor valori naționale.

În casa de la Căpățâneni în care a trăit compozitorul George Stepfănescu și care oferă un minunat cadru pentru creație, personalități de frunte ale culturii române, venite în vizită sau la odihnă, s-au inspirat din comorile inepuizabile ale portului, cântecului și peisajului argeșean, comori ce au fost transpuse pe pânză, în muzică sau în opere literare. Aici, în una din vizitele pe care le-a făcut lui George Stepfănescu - ne

⁷ Ibidem.

relatează Gabriel Stepfănescu - Ion Luca Caragiale a compus drama „Năpasta”. Suchianu, unul din prietenii lui Caragiale, a lăsat prețioase însemnări în această direcție. Astfel, geneza „Năpastei” ar fi fost cunoașterea unei fete, de o rară frumusețe, care servea la o cârciumă din satul Tigveni de pe Topolog, în județul Argeș; la plecare, minunându-se de frumusețea ei, Caragiale a primit de la un flăcău acest răspuns: „Ei, boierule, pentru fata asta o să se facă moarte de om”. Autorul dramatic ar fi „văzut în vorbele flăcăului tema unei drame de la țară” și ar fi început însăilarea ei prin 1884⁸.

Clădirea, ridicată în 1873, adăpostește astăzi un bogat material documentar și obiecte ce au aparținut compozitorului, precum și o colecție de istorie și artă populară. În fața casei s-a ridicat pe un soclu, în semn de prețuire, bustul celui care prin întreaga sa activitate a contribuit la întemeierea Operei Române.

⁸ Șerban Cioculescu, *Viața lui I. L. Caragiale*, ediția a II-a revăzută, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 245.

FAPTE NECUNOSCUTE DIN UMBRA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ȘI EROUL LOR, UN MARE PRIETEN AL ROMÂNIEI

CONSTANTIN DEJAN*
OCTAVIAN DEJAN**

Existența și activitatea în România a personajului nostru, împletite cu numele unuia din cele mai ilustre familii ale țării și cu rosturile altor figuri istorice ale vieții noastre politice din timpul și în urma primului război mondial, își găsesc cu prisosință atestarea în documente, care sunt tot atâtea dovezi că faptele ce aureolează amintirea acestui necunoscut erou, sunt de cea mai certă autenticitate.

Omul ale cărui merite de necontestat se cer evocate, este cetățeanul elvețian Ernst F. Wangler (fig. 1), un străin, identificat până la cea mai intimă fibră a ființei lui cu viața poporului român căruia, la răscrucea unor decisive evenimente, i-a fost dat să-i aducă o contribuție providențială, neevidențiată până acum de documentele primului război mondial, dar pe care marile personalități ale țării, făuritoare ale unității noastre naționale, au apreciat-o, la vremea lor, ca fiind neprețuită.

Fig. 1. Ernst F. Wangler și soția sa Michaela.

Născut la 8 august 1888 în orașul Lucerna în Elveția, unde și-a petrecut copilăria, Wangler a urmat cursurile de pregătire în domeniile comercial și de contabilitate la Zürich, acumulând în anii următori o bogată experiență în mari întreprinderi din diferite centre elvețiene.

În împrejurări necunoscute, având vârsta de 27 de ani și o solidă reputație de specialist în industria turistică, la 15 august 1913 devine administratorul marelui hotel bucureștean Athene Palace, având de acum posibilitatea de a-și desfășura aptitudinile, competența și mai ales capacitatea de organizator, în fața sa deschizându-se astfel cele mai sigure perspective de afirmare și ascensiune specială.

Ochiul încercat al lui Vintilă Brătianu, căruia se pare că-i datorează și venirea în România, nu i-a fost greu să descopere sub trăsăturile echilibrate, dar energice, ale tânărului elvețian, pe omul de care avea nevoie, pentru proiectele sale de viitor. Caracterul integru, spiritul de inițiativă și energia elvețianului au avut darul de a cuceri pe deplin încrederea cunoscutului om politic, atât de exigent și meticulos în toate relațiile sociale, ca și în toate amănunțele vieții sale private. În plină dezvoltare și cu un potențial încă nevalorificat suficient, stațiunile balneare Govora și Călimănești – aflate atunci în administrarea unui concern turistic-patronat de Vintilă Brătianu – cereau la conducerea lor un bun gospodar, un om cu putere de muncă, cu vederi largi și experiență, iar Wangler, ca nimeni altul, răspundea tuturor cerințelor, prezentând cele mai solide garanții că, în mâinile sale pricepute și harnice, cele două stațiuni vor păși pe un făgaș de propășire și modernizare. Transformările ce nu au întârziat să apară văzând cu ochii în cele două stațiuni, îl ridică tot mai mult în prețuirea protectorului său, care, cunoscându-l tot mai bine, îi încredințează și administrarea fermei și moșiei sale de la Mihăiești – județul Vâlcea, astfel, în scurt timp, elvețianul devenind cea mai apropiată persoană de încredere a familiei Brătianu, ba chiar colaborator și al celorlalți frați Ion (Ionel) și Constantin (Dinu) Brătianu.

Întreprinzătorul și dinamicul administrator va ști să folosească din plin anii neutralității 1914-1916, spre a îmbunătăți capacitățile și dotările celor două stațiuni balneare de pe Valea Oltului și a le pune cât mai mult în valoare pitorescul atât de asemănător peisajelor elvețiene, ca și virtuțile terapeutice tot atât de apreciate ca și celebrele izvoare de la Baden-Baden și Karlovy-Vary.

Dar vine războiul...

Presată de evenimentele de pe fronturile din Apus și sub valurile entuziasmului național, România părăsește expectativa de până atunci și, potrivit înțelegerilor secrete cu puterile Antantei, ce îi garantează realizarea idealului național de unire a ținuturilor românești din Austro-Ungaria cu patria mamă, se angajează în marile acțiuni militare din toamna anului 1916. Experiența anilor anteriori de pe teatrele de război din vestul Europei, superioritatea tehnică a inamicului, precum și nerespectarea de către aliați a angajamentelor și strategiei prestabilite, dau o turnură nefericită evenimentelor de pe fronturile românești.

În urma puternicei ofensive germano-austriece din Oltenia și Muntenia, la 12/25 noiembrie 1916 trupele inamice ocupă zona Râmnicu-Vâlcea, Muscel-Argeș, iar în înaintarea spre inima țării București, pentru scurtă vreme, la Râmnicu Vâlcea se stabilește Cartierul General German. Aici, într-o bună zi Ernst Wangler are șansa și surpriza de se găsi față în față, cu nimeni altul, decât cu prietenul său din copilărie și de la studiile efectuate la Zürich, Cr. Baumgartner (fig. 2.), devenit aghiotantul

feldmareșalului August von Mackensen, comandantul trupelor germano-austro-ungare-bulgare-turce, care au atacat România, fost comandant al trupelor austro-germane în Galiția și Serbia în campaniile anterioare 1915-1916.

Revederea celor doi amici a fost mai mult decât emoționantă și cordială de amândouă părțile. Prietenia și strânsele raporturi ale elvețianului cu ofițerii germani din

Fig. 2. Locotenent. Ch. Baumgartner, aghiotant al feldmareșalului Mackensen

Marele Stat Major s-au dovedit de mare folos pentru prevenirea abuzurilor ce se practicau de către ocupanți cu rechizițiile și confiscările de bunuri. De un regim mai blând au putut beneficia astfel atât cele două stațiuni balneare, cât și ferma de la Mihăiești a familiei Brătianu. Statutul de cetățean al Elveției, stat neutru prin care se efectua schimbul de prizonieri de pe fronturile occidentale, a fost invocat, atunci când a fost cazul de către administrator și a fost luat în considerare de către ocupanți, care i-au eliberat documente de liberă circulație. Nu i-a fost greu lui Wangler nici să justifice în fața autorităților militare de culpa de a nu fi ridicat în Govora și Călimănești arcuri de triumf în cinstea feldmareșalului, când acestea le-a vizitat.

Năvalnica rostogolire a evenimentelor militare și politice de la sfârșit nefericitului an 1916, au surprins familia Brătianu într-o dramatică situație. La 20 noiembrie 1916 Casa Regală, Guvernul și Administrația de Stat, se retrag la Iași, părăsind capitala țării, care va rămâne ocupată de armatele celor cinci state inamice timp de doi ani, respectiv până la data de 27 noiembrie 1918. Ca represalii împotriva familiei Brătianu, considerată și nu fără dreptate răspunzătoare de intrarea României în război de partea Antantei, o parte din doamnele familie rămase în București, printre care și soția lui Vintilă Brătianu Ministrul de Război în Guvernul de la Iași, care nu apucase să plece cu soții lor au fost izolate, sub pază militară, la mănăstirea Pasărea de lângă București, fără posibilitatea oricăror contacte cu lumea de afară. Pentru prizonierile de la Pasărea relațiile lui Wangler cu ofițerii germani au fost providențiale. Sub pretextul de a fi interesat de cumpărarea stofelor lucrate de maici, acesta își putea face vizitele la mănăstire ori când dorea, asigurând astfel aprovizionarea cu cele necesare existenței distinselor ostateice, care-l așteptau întotdeauna cu înfrigurare, mai ales pentru informațiile ce le aducea de la Iași.

În euforia succeselor militare obținute, ori pe care scontau în următoarele confruntări, ofițerii germani, departe de a refuza ospitalitatea oferită cu generozitate de Wangler, se lăsau tot mai antrenați în petreceri, după petreceri, organizate de acesta. Pentru fostul prieten din copilărie și camarazii săi, Wangler organizează temeinic chiar

și o vânătoare de capre negre în munții Coziei. Buna dispoziție ce se înfiripă în aceste întâlniri are darul de a dezlega limbile și a da frâu liber confidențelor de tot felul.

La 12 iunie 1917 la locuința aghiotantului feldmareșalului, „spărgător de fronturi“, Cr. Baumgartner, are loc una din obișnuitele întâlniri vesele organizate de elvețian. Ofițerii germani dovediseră și de această dată că știu să prețuiască atât țuca românească, al cărui gust îl descoperiseră, dar mai ales vinul de Drăgășani cu care Wangler fusese mai mult decât darnic. S-a băut mult, s-au evocat amintiri, s-a cântat, s-au povestit pe întrecute întâmplări din viața civilă și cea militară. În infatuarea lor și încălziți de băuturile cu care se desfătaseră toată noaptea, în zori, ei îi destăinuie elvețianului că la sfârșit lunii iulie, sau în primele zile ale lunii august 1917, conform planurilor Marelui stat Major, care au fost aprobate atunci de feldmareșal, urma să se declanșeze pe frontul din Moldova o mare și hotărâtoare ofensivă germano-austro-ungară, menită să zdrobească definitiv armata română. S-a argumentat tehnic și tactic cu referiri la 12 divizii din zona Oituzului, care trebuiau să constituie forța principală de șoc din Transilvania, la acțiunile de învăluire și coordonare, la intervenția trupelor stabilizate pe linia Focșani, precum și la dotările și pregătirile în teren, astfel încât armata română, cât mai rămăsese, slăbită și decimată de tifos, să fie complet nimicită, iar Moldova fiind ocupată să nu-i mai rămână României decât definitivă capitulare și eliminare din război.

În posesia acestor informații de o extraordinară importanță, Ernst Wangler nu a mai avut liniște până nu a luat legătura cu prof. univ. Ioan Cantacuzino cărui i-a comunicat cele aflate. Ioan Cantacuzino sesizând iminența operațiunilor militare și gravitatea covârșitoare a situației i-a încredințat elvețianului o scrisoare destinată iluștrilor săi cumnați de la Iași. În trenul cu care se întorcea de la Govora Wangler are norocul să întâlnească un cunoscut, concetățean elvețian, K. Peter din Zürich, care era condus de un militar german până la frontieră, spre a fi expulzat.

Schimbând trenul la Piatra Olt, Ernst Wangler găsește posibilitatea să-i înmâneze acestuia, atât scrisorile doamnelor Brătianu, aflate ostatice la mănăstirea Pasărea, cât și scrisorile prof. univ. Ioan Cantacuzino, pentru ca în cel mai scurt timp să fie transmise ambasadorului român de la Berna, împreună cu toate amănunțele verbale ce n-ar fi putut înfrunta riscul unei interceptări, toate trebuind să ajungă în cel mai scurt timp la Iași. Neprețuitele informații, pe o cale ocolită, trecând prin ambasadele Suediei și Rusiei, au ajuns la Iași, la data de 25 iunie 1917 putându-se astfel lua la vreme măsurile militare corespunzătoare, spre a se evita străpungerea liniilor românești și ocuparea totală a României.

Uriașa mașină de război, pregătită cu minuțiozitate și spirit de disciplină, caracteristice militarismului german, s-a declanșat cu furie asupra pozițiilor armatei române în perioada prestabilită, comunicată elvețianului: Mărăști, 11/24 iulie 1917; Mărășești, 24 iulie/6 august 1917; Oituz, 26 iulie/8 august 1917.

În această perioadă: iulie – septembrie 1917, la Mărăști, Mărășești și Oituz, s-au dat exemple nepieritoare ale dragostei de neam și țară a românilor, datorită eroismului legendar al ostașilor și al ofițerilor, fiind dejucat Planul german de dezvoltare a ofensivei din Moldova spre Ucraina de Sud și portul Odesa – Armatele a IX-a germană, I austro-ungară și a III-a bulgară, simultan cu acționarea dinspre nord a Puterilor Centrale, în Galiția și Bucovina, cu Armatele a III-a și a VII-a austro-ungare.

Surprins de neașteptatele situații create de armata română în ofensivă și apoi în apărare în Moldova, în perioada iulie – septembrie 1917, orgoliosul feldmareșal, August von Mackensen, bănuind că din anturajul său imediat au fost divulgate planurile militare, a ordonat ca toți ofițerii Marelui stat Major German să fie trimiși în prima linie a frontului, acolo de unde fostul aghiotant, Cr. Baumgartner avea să nu se mai întoarcă. Vestea că prietenul său, Cr. Baumgartner și-a pierdut viața în aceste împrejurări, l-a marcat profund pe Ernst Wangler, pentru tot restul zilelor sale.

No. 67

REGATUL ROMÂNIEI
ROYAUME DE ROUMANIE

*Legățiunea Regală a
României la Berna certifi-
că prin cele de față că Domnul
Ernst Wangler*

*călătorește în calitate de curier de
cabinet.*

Berna, 4 Aprilie 1923

*La Légation Royale de
Roumanie à Berne certifie
par les présentes que Monsieur
Ernst Wangler*

*voyage en qualité de courrier de
cabinet.*

Berne, le 4 Avril 1923.

*Ministrul Plenipotențiar, Încărcat cu Afaceri al României
Le Ministre Plénipotentiaire, Chargé d'Affaires de Roumanie*

E. Margareta Gecianu

La 23 noiembrie 1918 un automobil trimis de Guvern venea la Govora, cu invitația lui Ionel Brătianu ca elvețianul Ernst Wangler să ia parte la banchetul oficial dat cu prilejul întoarcerii Guvernului la București și a unirii provinciilor cu Regatul României. În cadrul banchetului i-au fost rezervate lui Wangler cele mai mișcătoare atenții, recunoscându-i-se oficial și solemn contribuția prețioasă la victoria cauzei României. Fiind prezent la acest banchet și Episcopul de Caransebeș Miron Cristea

viitorul Patriarh, acesta la îmbrățișat de trei ori pe elvețian, subliniind în alocuțiune că prin acțiunea plină de riscuri, ce a întreprins, a fost salvată viața a zeci de mii de ostași români. Apoi, în Cabinetul Primului Ministru, tot atunci, i s-a oferit, cu titlu de recunoștință, cetățenia de onoare a României, o casă și o fermă de 240 hectare lângă Alba-Iulia. Om de caracter și de conștiință, Ernst Wangler ne-a mărturisit, cu ochii plini de lacrimi – era acum în vârstă de 85 de ani – că nu și-ar fi putut îngădui să accepte vreun fel de avantaj moral, sau material, în asemenea împrejurări, considerând că tot ce a făcut nu a pornit decât din sentimentele sale față de „iubita Românie“.

Întregirea României în hotarele ei firești, a fost consacrată de tratativele de pace, care au urmat războiului, imensele pierderi umane, cu care numai românii din vechiul Regat au plătit realizarea, între 1916-1918, a idealului național, întregirea statală, însumând aproape 340.000 de persoane, cifră ce constituie un record mondial de tristă aducere aminte, reprezentând 33% din efectivul mobilizat.

În anul 1927 Ernst Wangler se căsătorește cu Michaela Popovici fiica inginerului Gheorghe Popovici și a primit ca dotă un conac și o fermă de 50 hectare în satul Căzănești – Județul Vâlcea, cei doi soți stabilindu-se la Călimănești în vila Meri (fig. 3). Aici, au fost vizitați de numeroase personalități politice și culturale, foști prim-miniștri, fostul patriarh Miron Cristea și poetul Ion Pillat, cu care legase o strânsă și caldă prietenie.

Fig. 3. Michaela Wangler (a patra din stânga) la vila Meri de la Călimănești, 1939

La moșia Mihăiești-Vâlcea, în 1931, sub ochii săi se sfârșea acela ce fusese un mare patriot și om de stat, Vintilă Brătianu, fiind înmormântat în mausoleul familiei de sub bisericuța Florica de lângă Pitești. Și tot devotatului său „om de încredere“ și prieten revenindu-i onoarea organizării, până în cele mai mici amănunte, a funeraliilor.

Devenit o personalitate în societatea românească postbelică, Ernst Wangler, la solicitarea unor oameni politici, ca Ionel I. C. Brătianu, Ion Mihalache, Alexandru Vaida-Voevod, sau specialiști ca Traian Săvulescu, contribuie, prin relațiile sale, la

realizarea unor ample acțiuni în direcția îmbunătățirii raselor de vite din România, facilitând masive importuri de reproducători din Elveția. Începând din anul 1930 s-a stabilit cu Ion Mihalache – Șeful Partidului Țărănesc – o strânsă colaborare a elvețianului, în domeniul zootehniei.

Viața familiei Michaela și Ernst Wangler a decurs domol, în cadrul societății acelor timpuri, Ernst rămânând, pentru a folosi cuvintele cu care Nicolae Iorga caracteriza pe un alt prieten al României „omul care a înțeles că neamul românesc, în toată adâncimea și nevinovăția, în toată mândria și duișia, în toată frumusețea și simplitatea, în toată castitatea și poezia lui“. Soții Wangler, atât la vila Meri, cât și la reședința din București, au trăit bucuria de a face bucurii semenilor lor, cu bunătate și simplitate desăvârșite.

Dar la 17 iunie 1944, în anii celui de al II-lea Război Mondial, autoritățile germane de la București, descoperind probabil unele fapte din trecutul elvețianului, considerate a le fi ostile, au impus expulzarea sa și a soției din România, aceștia fiind nevoiți să ia drumul exilului în Elveția. La intervenția energică a lui Traian Săvulescu, devenit ministru al agriculturii, la un an de la terminarea războiului, soții Wangler s-au putut reîntoarce în România.

Din păcate revenirea a fost de scurtă durată, pentru că la 19 septembrie 1949 vor fi din nou expulzați, de această dată de către regimul comunist la cererea directă a organelor de ocupație sovietice.

În anul 1951 întreaga lor avere din România a fost confiscată de către comuniști, sub motivul că proprietarii sunt absenteiști și abia în 1958 statul român le-a acordat o despăgubire reprezentând circa 33% din valoarea bunurilor confiscate.

În Elveția (fig. 4), soții Wangler n-au încetat să păstreze României și poporului român, cea mai caldă și statornică afecțiune, în familie vorbind numai

românește, iar amintirile, duse cu ei, le storceau întotdeauna lacrimi de duișie. Până la sfârșitul vieții Ernst Wangler ținea să mărturisească, în orice împrejurare, convingerea că pe lume nu există oameni mai blajini, mai plini de omenie, mai buni, mai cinstiți și harnici ca țăranii români.

Din proprie inițiativă în anul 1973, sentimentele sincere și profunde ale soților Wangler față de România, și-au găsit expresia cea mai grăitoare printr-o donație generoasă și substanțială, făcută pentru repararea și consolidarea unor mănăstiri de pe Valea Oltului.

Fig. 4. Vila Cozia a familiei Wangler din Minusio - Elveția

Bolnița Mănăstirii Cozia (20.000 franci elvețieni); Mănăstirea Cozia (10.000 franci elvețieni); Mănăstirea Turnu; Mănăstirea Frăsinei; Mănăstirea Sânișoara; Mănăstirea Dintr-un lemn și Mănăstirea Hurezi, ajutoare care, în anii de politică antireligioasă din România, au permis ca aceste valoroase monumente istorice să primească importante lucrări de conservare și întreținere. Menționăm că la Mănăstirea Cozia, atât ctitoria lui Mircea cel Bătrân din anul 1388, cât și întregul complex, au putut fi acoperite cu tablă de aramă și s-a introdus încălzire centrală; la Mănăstirea Turnu s-a introdus curent electric etc.

Simțindu-și sfârșitul apropiat, Ernst Wangler în testamentul întocmit a stipulat ca întreaga agoniseală din Elveția să fie dedicată României, prin acordarea anual a unei burse de studii, în anumite condiții unor studenți din România.

Ultima dorință a soților Ernst și Michaela Wangler a fost ca urnele cu cenușa lor să se odihnească în pământul României, în cimitirul de lângă bisericuța construită în 1545 din fața Mănăstirii Cozia (fig. 5), denumită Bolnița, acolo unde, prevăzători, după schițe și modelul stabilite de ei, se amenajase un mic monument funerar, străjuit de o cruce de marmură, amintind prin factura ei tradițiile țării de origine a acestui statornic prieten al poporului nostru.

Fig. 5. Mormântul familiei Wängler de la Mănăstirea Cozia.

Al doilea din stânga pr. Constantin Dejan

La 26 august 1976, la Minusio-Locarno în Elveția, la vârsta de 88 de ani, se stingea din viață, cu dorul României, cel ce a fost un devotat, dezinteresat și statornic prieten al ei, Ernst Wangler.

La 25 aprilie 1993, îl urma în veșnicie, tot acolo și distinsa sa soție, asociată și desigur, în cea mai mare măsură, inspiratoarea și susținătoarea tuturor sentimentelor și acțiunilor sale față de România, Michaela Wangler, născută Popovici în satul Căzănești – județul Vâlcea, cu nostalgia patriei și meleagurilor natale.

Dorința lor le-a fost cu sfințenie îndeplinită. La umbra brazilor Coziei, în susurul Oltului neodihnit, urmele cu cenușa iluștrilor dispăruți, expediate din Elveția în cele mai elegante condițiuni, au fost depuse în sfânta țărână a țării, cu toate rânduielile creștinești cuvenite, în lăcașul pregătit de sub crucea pomenirii lor.

UNUL DINTRE AVIATORII MARII UNIRI

VASILE TUDOR*

Prin participarea României la prima conflagrație mondială, locuitorii celor doi versanți ai Carpaților au văzut un moment istoric favorabil pentru desăvârșirea statului național unitar. Alături de armată un merit l-a avut și aviația care, chiar dacă a suferit numeroase lipsuri, prin rapiditatea și marea rază de acțiune a jucat un rol important în desfășurarea luptelor de pe front și aceasta în primul rând datorită eroismului aviatorilor români.

Aviația română a pornit la război cu 42 de avioane vechi folosite până atunci pentru școală, însă numai 28 au putut fi trimise pe front¹.

Odată cu refacerea armatei române, efectuată în prima parte a anului 1917, aviația noastră a fost redotată, deși nu în suficientă măsură, cu aparate noi și bine înarmate. În aceste condiții, aeronautica română a reușit să susțină 460 de lupte aeriene, în care au fost doborâte 27 avioane inamice, aruncând, totodată, 43.670 kg bombe în dispozitivul de luptă al inamicului, precum și o serie de misiuni speciale².

După ofensiva din fierbinte vară a anului 1916 și retragerea trupelor românești din Transilvania, contactele cu aceasta nu s-au întrerupt. Cpt. av. Mircea Zorileanu, zburând în plină noapte, după ce a bombardat în două rânduri obiective militare din Brașov, a lansat satelor din jur manifeste de încurajare. La fel au făcut și alte trei echipaje de aviatori care, după ce au reușit să fotografieze câteva terenuri de zbor din Transilvania, între care două la Tg. Secuiesc, au zburat după aceea până la

Locotenentul Vasile Niculescu

* Pitești.

¹ *România în războiul mondial, 1916-1919*, Editura Imprimeria Națională, București, 1934, p. 58.

² „Aripa”, anul I, 26 iunie 1925.

Braşov, unde „au aruncat proclamații”³ prin care asigurau locuitorii acesteia că nu au fost uitați și că în curând armata română va reveni. De asemenea, după cea de-a treia bătălie de la Oituz, care a dovedit categoric că adversarii noștri fuseseră opriți definitiv, s-a trimis peste munți, în Transilvania, un avion pilotat de slt. av. Constantin Mincu, din care lt. obs. Radu Cuțarida a lansat materiale ce vesteau populației mult așteptata victorie a trupelor noastre. Este demn de reținut faptul că acel pilot care primise brevetul chiar cu un an mai în urmă a îndeplinit fără ezitare o misiune deosebit de grea pentru timpurile acelea, însă reclamată de interesele majore ale națiunii. La fel, peste puțin timp, a încercat să ajungă tot acolo și Dumitru Naidinescu, însă un proiectil trimis de adversari la ieșirea dintre munți i-a rănit grav observatorul, silindu-l să se întoarcă cât mai repede la terenul său⁴.

Ca și la celelalte arme în aviație, și-au adus aportul destui transilvăneni care au luptat cu mult patriotism. Printre cei care s-au acoperit de glorie amintim pe Ioan Peneș, primul cavaler al Ordinului „Mihai Viteazul” între aviatori, Traian Burduloiu, care avea să ajungă general, Cornel Bianu, Aurel Mănoiu și alții. Totuși, cel mai bine au fost reprezentați de Ioan Sava. Acesta a sosit la Iași cu primele două batalioane de voluntari transilvăneni în perioada mai-iunie 1917 din Rusia. Fusese aviator în armata Austro-Ungariei și căzuse prizonier în Galiția. Acesta, ca de altfel majoritatea prizonierilor de origine română internați în lagărul de la Darnița de lângă Kiev, ceruse insistent să lupte alături de armata română, semnând acel istoric angajament în care se spunea:

„...Noi, ofițerii, gradații și soldații români de neam, jurăm pe onoare și conștiință că voim să luptăm în armata română pentru dezrobirea ținuturilor românești de sub dominația Austro-Ungariei și pentru alipirea la România...”⁵.

De reținut că, numai după două luni de antrenament Ioan Sava a intrat în focul luptelor aeriene unde s-a achitat cu cinste de angajamentul luat, neprecupețindu-și viața până la încetarea ostilităților.

Datorită unei situații internaționale deosebite când dușmanii de ieri și-au dat mâna pe teritoriul țării noastre, împărțind între ei zierele și băutura, mai precis când trupele ruse nu au mai vrut să lupte, devenind anarhice ori revoluționare, România a trebuit să încheie pace separată cu Puterile Centrale. Aceasta pentru ca ea să-și poată mobiliza forțele în vederea scoaterii acelor bande puse pe jafuri, violuri și tot felul de fărâdelegi, în afara granițelor. Puțini dintre ei s-au predat la germani și austro-ungari, însă cei mai mulți s-au îndreptat spre Rusia, adică acasă, unde sperau să capete pământul promis de agitatorii bolșevici. Dar nu au voit să plece oricum, mai ales că își arestaseră comandanții și li se dezorganizase existența, ci cu întregul cortegiu de orori și abuzuri pentru care trebuia o forță bine organizată care să le reprime. Ori, la acea dată, numai armata română era în stare de așa ceva, mai ales că se aflau pe teritoriul țării noastre. Faptele oribile comise de aceștia au obligat guvernul român să permită armatei sale a-i determina la părăsirea acestor meleaguri. Însă nu toți au vrut să se retragă constituiți în unități mai mari ori mai mici, ci au recurs la o nesupunere armată. Din această cauză, au avut loc o serie de lupte ca cele de la Socola, de la Galați, unde

³ Radu, Th., *Zborul nostru*, București, Institutul de Arte Grafice „E. Marvan”, 1930 p. 68.

⁴ *Ibidem*, p. 79.

⁵ *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 304.

am fost nevoiți să folosim chiar și aviația de bombardament, la Focșani, Spătăreii ori Mihăileni⁶. Ca urmare acestora am ajuns în stare de război cu Rusia sovietică care a trecut pe poziții de forță, comunicând întregii lumi printr-o telegramă expediată de Troțki că tezaurul României va fi înapoiat numai poporului român și nu statului român, ceea ce a legalizat însușirea lui.

După cum apreciază documentele, spre sfârșitul lunii ianuarie nu mai exista armată rusă în Moldova. Fusese trecută peste Prut, unde a continuat dezordinea, jafurile și omorurile sub pretextul instalării unei ordini noi. Toate acestea au determinat tânăra Republică Moldovenească să cheme trupele române în ajutor. Acestea au intrat în Chișinău la 27 ianuarie, ajungând, după lupte cu bandele ruse, la Cetatea Albă la sfârșitul lunii februarie. Trebuie arătat că primele ajutoare solicitate de guvernul basarabean au început să fie trimise încă de pe 6 ianuarie 1919, când acesta a solicitat României ajutor militar pentru apărarea căilor ferate și a depozitelor de aprovizionare. Însă, din cauza numărului mare de resturi ale armatei ruse ce ajunseseră acolo și amenințau însăși existența națională a celor de peste Prut, au revenit insistând pentru intervenția armatei române⁷.

Astfel, la 20 ianuarie s-au trimis în Basarabia două divizii de infanterie și două de cavalerie. Acestea au fost însoțite de un manifest către locuitorii acelor ținuturi prin care se explica că armata română va instala ordinea și liniștea. Bineînțeles că la dispoziția trupelor trimise acolo a fost pusă și Escadrila 4 Aviație care, după luptele abia încheiate, stătea destul de slab cu dotarea.

Printre piloții trimiși acolo a fost și lt. Vasile Niculescu, cel care în perioada 14 august - 15 iunie 1917 se formase ca pilot în școala de aviație, după care, tot acolo, a zburat cu elevii observatori. La 21 iunie a fost repartizat Escadrilei F-4, luând parte la pregătirea ofensivei noastre din 11 iulie 1917. Au urmat apoi zborurile pentru bătălia de la Mărășești și cele de pe frontul dintre Oituz și Valea Uzului. Apoi, după perioada de acalmie, care a durat până la începutul lunii ianuarie 1918, Escadrila F-4 a trecut să acționeze în Basarabia.

Zborurile noastre pentru acest vechi pământ românesc, răpit de țarismul rusesc, au început la Iași în 5 ianuarie 1918 (datele calendaristice sunt pe stil vechi). Atunci, împreună cu lt. P. Crăciunescu ca observator, a executat mai multe încercări de avion și raiduri pentru reglarea stației de radio. După toate acestea, împreună cu același observator, în 13 ianuarie a făcut legătura cu Divizia 11 Infanterie, întorcându-se la Iași în aceeași zi. Tot spre Divizia 11 a pornit și în 15 ianuarie, însă a rămas în pană de motor. Reparată de soldatul mecanic Tecușan, a ajuns la Chișinău în ziua următoare, revenind numai în 20 ianuarie, pentru ca, în 22 să fie trimis iarăși acolo.

Datorită mișcărilor de trupe anarhiste ruse, la 23 ianuarie, împreună cu lt. Ermil Gheorghiu, a primit misiunea de a face o recunoaștere în regiunea Bender-Borisovka. Din cauza situației meteo nefavorabile a fost nevoit a pilota la numai 200 m înălțime, expunându-se numeroaselor focuri de armă ce s-au tras asupra avionului la Bender de cei care se retrăgeau sau voiau să se baricadeze în vechea cetate, ca de acolo să poată devasta cu mai multă ușurință. Cu mare satisfacție, a doua zi, împreună cu serg. Teodor Iliescu care a avut și pasager în avionul său, lt. V. Niculescu, însoțit de lt.

⁶ *Ibidem*, p. 311.

⁷ Constantin Kirilescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, ediția II-a, vol. 3, p. 83-87.

Crăciunescu, nelipsitul său observator, au zburat pe deasupra Chișinăului cu ocazia defilării trupelor noastre, fără să se teamă că de jos s-ar mai putea trage vreun cartuș. Ai noștri curățiseră bine pământul strămoșesc⁸.

Misiunile lui au continuat în Basarabia cu cea din 26 ianuarie, când a reușit să facă legătura cu Corpul 6 Armată, aflat atunci la Moghilev. Însă situația din Basarabia nu i-a permis să se bucure prea mult de faptul că orașul Chișinău fusese asigurat împotriva anarhiștilor. În 28 ianuarie, însoțit de Traian Burduloiu, a trebuit să execute o recunoaștere ce avea itinerariul Chișinău-Grigoriopol-Tiraspol-Chișinău, pentru a se cunoaște bine situația celor care amenințau populația cu trecerea lor prin acea zonă. Manifestându-și cât mai zgomotos prezența, au tras de mai multe ori asupra avionului, iar un glonț l-a lovit în picior pe observator, fără să-l rănească.

Așa cum s-a văzut mai sus, de la 1 februarie 1918, cu lt. Crăciunescu la bord, din ordin, s-a deplasat la Bălți pentru a fi la dispoziția Diviziei de Cavalerie. Acolo, din cauza lipsurilor de tot felul și a situației meteo, primul zbor l-a executat abia în 9 februarie, când a trebuit să ajungă la Râbnita pe o vreme cu ninsoare, total improprie unei activități aeriene, fapt pentru care rezultatele au fost nesemnificative. Tocmai de aceea, în ziua următoare, pentru a se convinge de imposibilitatea zborurilor, l-a luat ca pasager pe un căpitan iar într-un alt zbor pe încă unul, amândoi de la Statul Major al Diviziei, care au confirmat că recunoașterile aeriene cu rezultate bune, pe vreme rea, nu sunt posibile.

În sfârșit, la 16 februarie, împreună cu vechiul său coechipier, a reușit o adevărată misiune de recunoaștere zburând la 1200 m mai mult de 3 ore. Afară de rezultatele excelente, în conformitate cu ordinele primite au lansat și pachete cu manifeste la Bălți, Lipcani și Briceni. Au aterizat la Hudeștii Mici, pentru a transmite informațiile culese, după care, cu satisfacția serviciului făcut, s-au îndreptat spre Rădăuți și de acolo la Bălți.

Faptul că era singurul avion ce a putut zbura în acea regiune, deoarece cel de-al doilea suferise o stricăciune greu de reparat acolo, i-a oferit ocazia ca, împreună cu col. Marțian, să execute un zbor în care să fie văzute trupele noastre urmărind pe cele ruse. Însă ceața nu le-a permis o vedere de ansamblu a acelor operații de curățire aplicată revoluționarilor jefuitori de bunuri, propăvăduitori ai dezordinii.

Stând rău cu piesele pentru cele două avioane și sperând să găsească pe la ruși, s-a luat legătura cu un depozit de materiale al acestora și împreună cu sold. mec. Tecușan, lt. Niculescu a zburat până la Ciplești sfidând acea atmosferă de totală nesiguranță. De acolo s-au înapoiat cu piesele găsite și cu un ofițer rus care a venit pentru a primi banii promiși pentru ele. La fel au procedat și în ziua următoare. Dar contactul cu aceștia nu se terminase mai ales că, acolo, exista un depozit mare și bine asigurat de ostași ruși încă neatinși de nebuneala noilor idealuri bolșevice. După o misiune de identificare a unităților noastre pe traseul Bălți-Jednița-Soroca-Bălți, la 25 februarie a transportat acolo pe un colonel care avea ordinul să cunoască cât mai detaliat ce anume piese pentru tehnica și armata noastră se aflau în depozit.

După o perioadă inactivă din cauza vremii, la 3 martie, împreună cu lt. Crăciunescu, stăpâniți de mari emoții, au zburat timp de 25 minute la 200 m înălțime pe deasupra orașului Bălți cu ocazia unirii ținutului cu România, patria mamă. Încă două

⁸ A. M. R., fond 3011, dosar 13, p. 160.

asemenea zboruri au mai făcut în ziua următoare, având la bord un ofițer străin, german după nume (Müller).

După toate acestea, era normal ca să revină la Chișinău unde urma să se instaleze escadrila, dar a doua zi a ajuns la Bălți cu o altă misiune. Astfel, a trebuit să rămână acolo din cauza timpului nefavorabil zborului. Însă, după mai multe discuții și încercări de a-i convinge pe cei din partea armatei noastre, a zburat cu un ofițer de la Statul Major al Diviziei care nu-și putea explica cum de nu se poate folosi avionul aflat acolo. Din aceeași cauză, abia la 25 martie au putut zbura până la Chișinău și retur, iar la 25 martie au revenit la escadrila sa de acolo. Așa a avut șansa ca, a doua zi, la 27 martie 1918, timp de 25 minute și la doar 200 m înălțime, să zboare peste orașul Chișinău aflat în sărbătoare, salutând din aer UNIREA Basarabiei cu România⁹. Entuziasmul a fost mare pe măsura dreptății, deoarece declarația de unire a Sfatului Republicii Democratice Moldovenești suna astfel:

„În numele poporului Basarabiei, Sfatul țării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria... de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa, România...”¹⁰.

Cum s-a mai arătat, bucuria celor cu simțire românească a fost mare și în 29 martie, când lt. Niculescu a mai făcut câteva zboruri cu alți ofițeri și chiar basarabeni, plimbându-și mândru cocardele tricolore peste mitropolia din Chișinău. Pentru el și toți românii de acolo acela fusese marele altar al neamului păstrat cu atâta sfințenie, împotriva tuturor celor suferite.

Cum este bine știut, paralel cu toate acestea, la începutul anului 1918, a avut loc în România o instabilitate politică, generată de impunerea unei păci separate de către Puterile Centrale. La începutul lunii februarie a fost schimbat guvernul I. I. C. Brătianu - Take Ionescu și adus cel al generalului Averescu, care se bucura de multă popularitate în rândurile Armatei. Se operase acea schimbare deoarece „învingătorii” nu voiau să încheie pacea cu Brătianu, socotit de ei foarte incomod. Guvernul generalului Averescu nu a durat mult, fiind și acesta schimbat cu un nou guvern al cărui șef a fost Al. Marghiloman, om politic cunoscut pentru orientarea lui filogermană.

În privința aviației noastre, este de reținut că armistițiul semnat la Focșani preciza că trupele și aviația să rămână pe locurile în care se găseau la data opririi ostilităților. Să nu se mai tragă nici un foc, să nu mai zboare nici un avion, totul devenind interzis cu desăvârșire. Ba mai mult, în protocolul de prelungire a armistițiului, semnat la 5 martie, la Focșani, precum și în tratatul preliminar de pace impus de Germania și Austro-Ungaria și semnat la Buftea în aceeași zi, s-a stabilit printre altele cedarea Dobrogei și rectificări ale graniței cu Austro-Ungaria, demobilizarea unei mari părți din armată, renunțarea la serviciile misiunii militare franceze și altele.

Odată cu acestea, lupta națională a românilor transilvăneni s-a intensificat, mai ales pe fondul crizei primului război mondial, marcat prin declinul armatei austro-ungare. Aceasta a culminat în 18 octombrie 1918, când deputatul român Al. Vaida-Voievod, amânat până atunci de trei ori de președintele Camerei ungare, a reușit să

⁹ Idem.

¹⁰ Constantin Kirițescu, *op. cit.*, p. 114.

citească în parlamentul din Budapesta rezoluția Comitetului Executiv al Partidului Național Român. Prin aceasta s-a proclamat dreptul românilor la autodeterminare, la o viață mai bună, de sine stătătoare, provocând o mare agitație în rândurile politicienilor maghiari. Ori, așa cum se știe, organizarea luptei naționale a românilor a aparținut Consiliului Român Central, ce-și avea sediul la Arad, care a reușit să țină legătura cu țara concentrând toate forțele progresiste la lupta pentru unirea Transilvaniei cu România. În pofida lipsei de mijloace și a iernii aspre, prin cei trimiși în Moldova s-a aflat de mersul evenimentelor și succesele obținute în lupta românilor din Transilvania pentru unirea cu România. Dorința lor o făcuseră cunoscută opiniei publice mondiale prin manifestul intitulat „Către popoarele lumii”, difuzat la 5/18 noiembrie 1918 și cu emiterea de către Consiliul Național Român Central a documentului de convocare a Marii Adunări Naționale pentru 18 noiembrie/ 1 decembrie 1918¹¹. Înainte de aceasta, a fost trimis la regele României preotul Nicolae Bălan, împreună cu cpt. Precup Victor, care a avut o misiune foarte importantă legată tocmai de marele act istoric ce urma să se săvârșească la Alba Iulia. După cum se scria într-un Buletin de Informații al Marelui Cartier General, ei au adus un mesaj din partea comitetului transilvănean prin care comunicau că „peste două săptămâni se va ține o mare adunare pentru unirea cu România”¹².

S-a amintit în multe lucrări și articole despre misiunea acestor doi transilvăneni la Iași, fără a se preciza în ce anume a constat și de ce în plină iarnă a necesitat trimiterea unui avion la Blaj, a cărei pornire de motor la temperaturi scăzute era grea și pentru cei de specialitate.

Documentele păstrate în arhivele militare ne dovedesc că întoarcerea lor în timp util la Arad, în condiții de iarnă, nu o mai putea garanta nimeni. Importanța documentelor ce urmau a fi prezentate Marii Adunări Naționale la Alba Iulia, pentru care mai mult decât sigur că se primise acordul țării, cât și timpul scurt ce mai rămăsese până la 1 decembrie 1918, a impus trimiterea unui avion la Blaj. Acolo exista un comitet puternic și un centru românesc prin excelență. Pentru aceasta, cu telegrama nr. 107 din 6/19 noiembrie 1918, trimisă „Extraurgent cu precădere”, Marele Cartier General a ordonat Grupului 1 Aeronautic ce se afla la Bacău să pregătească de zbor un avion „Farman” pentru ziua de 7/20 noiembrie 1918¹³. Acesta trebuia să zboare într-o misiune specială până în Transilvania, unde urma să aterizeze la Blaj și înapoi să se întoarcă în ziua următoare. De asemenea, după cum precizează o altă telegramă sosită câteva ore mai târziu, se cerea ca avionul să rămână pentru a executa și alte misiuni de natura celei ordonate.

Față de acestea, comandantul Grupului 1 Aeronautic, maiorul Athanase Enescu, a ordonat pregătirea aparatului „Farman” nr. 3240 căruia i s-a montat un rezervor suplimentar, suspendat sub planul superior, ca să poată lua cantitatea de benzină necesară. După ce lucrările au fost terminate, s-a trecut la așteptarea pasagerului care a venit în ziua de 9/22 noiembrie 1918, împreună cu un mare număr de proclamații. Dar înainte cu câteva ore de sosirea căpitanului Precup s-a mai primit o

¹¹ *Istoria României în date*, p. 311.

¹² A. M. R., fond 3831, dosar 2185, p. 65.

¹³ *Idem*.

telegramă de la Marele Cartier General, care are meritul de a lămuri rostul misiunii viitorului mitropolit al Sibiului la Iași și care avea următorul conținut:

„Domnul căpitan Precup să completeze informațiile date de domnul Bălan Consiliului Național din Arad astfel că, în proclamația unirii să fie fixate granițele teritoriului reclamat și Banatul întreg...”¹⁴.

Iată deci rostul misiunii preotului Bălan și al cpt. Precup, adică acela de a prezenta guvernului și Regelui României informații despre cele ce urmau să devină hotărâri istorice la 1 decembrie 1918 și care nu puteau fi aduse în vreo valiză diplomatică deoarece, la acea dată, situația din Transilvania era confuză, iar vechea ordine nu fusese definitiv înlăturată.

Avionul, încărcat cu 235 litri benzină, a decolat în ziua de 10/23 noiembrie 1918 orele 10⁴⁰. Atât pilotul, lt. Vasile Niculescu-Popa, care primise brevetul de pilot aviator în anul 1915, cât și pasagerul său au fost protejați cu parafină pe față pentru a putea rezista gerului la înălțimea de 2500 m la care s-a traversat lanțul muntos al Carpaților Orientali. Au aterizat chiar pe Câmpia Libertății, acolo unde zburase Vlaicu în 1911 și unde, ca la un semnal, au fost înconjurați de mii de români care i-au întâmpinat cu cea mai mare căldură. Copleșiți, cei doi mesageri abia au reușit să lase avionul în paza unei gârzi de studenți care aveau și o mitralieră, după care au pornit spre oraș. Ovațiile și strigătele de „Ura” și „Trăiască România Mare” au continuat pe tot drumul, urale care ar fi sfredelit orice inimă, ori cât de împietrită ar fi fost ea. Erau manifestările spontane declanșate de apropiata descătușare, cea așteptată cu atâta încredere acolo și mai ales de manifestele lansate din avion odată cu prezentarea sa la verticala Blajului.

Cei doi s-au întors în ziua următoare, după ce au participat la o impresionantă adunare pe Câmpia Libertății, unde, într-un singur glas, mii de oameni din zona Târnavelor au cerut Unirea cu România. Însă nu au putut decola înainte de a asista la un cald și spontan act de adeziune la unire. Cele câteva mii de români și românce, când au văzut că aviatorii se pregătesc de plecare, au alergat spre ei sărutându-i, îmbrățișându-i și luându-i pe sus, în timp ce alții au făcut din suprafețele avionului pergamentul celui mai fierbinte apel la unire cu Țara, de rugăciuni, de chemări ale oștirii române, de binecuvântări și mesaje frățești, semnându-se cu toții pe unde au găsit un loc mai potrivit și mai vizibil.

Păcat că, la mai puțin de două săptămâni, adică la 1 decembrie aviația nu a putut să fie prezentă la Alba Iulia. Poate ar fi luat câteva fotografii din aer ale istoricului act ce s-a consfințit atunci pentru întreaga noastră istorie. Era poate cea mai valoroasă colecție de fotografii din câte făcuse aviația noastră care, peste ani, ne-ar fi înălțat și mai vibrant sufletele odată cu sentimentul mândriei naționale, Totodată ar fi dat, odată în plus, satisfacția datoriei împlinite tuturor celor care luptaseră înregimentați acestui scop al tuturor românilor: MAREA UNIRE!

¹⁴ *Ibidem*, p. 19.

CREDINȚĂ ȘI CONȘTIINȚĂ

GRIGORE CONSTANTINESCU*

Miscelaneul «Credință și conștiință» înmănușează unele dintre intervențiile autorului, în Adunările Eparhiale de la Râmnic și Argeș, generate de permanenta stare de veghe asupra inestimabilului patrimoniu cultural-artistic tezaurizat prin bisericile ctitorite în spațiul de spiritualitate al primelor cetăți de scaun ale Țării Românești...

Salvarea monumentelor religioase - o îndatorire de conștiință. Ne regăsim acum, în aceeași atmosferă de elevată spiritualitate, mai îmbogățiți cu un an, prin trăiri și speranțe, în această străveche vatră de cultură românească, înobilată de cugetul și osârdia unor înaintași de seamă ai literelor străbune, trudituri pe ogorul dătător de lumină al teascurilor de înțeleaptă învățătură de la Râmnic...

Numele unor episcopi și cărturari ca: Antim Ivireanu, Damaschin, Inochentie, Climent, Chesarie, Filaret și Naum Râmniceanu – originar din Corbii Muscelului – și al altora s-au înscris cu litere de aur în conștiința națională. Acestora li se cuvine prinosul de recunoștință al nostru, al tuturor.

Slovele de lumină ale cărților bisericești și laice din tiparnița de la Râmnic au brăzdat sufletele credincioșilor de pretutindeni, din țară, cu puterea adevărului, semănând credința în veșnicie, în puterea de a fi mai buni și mai drepti... În sipetul de comori al Argeșului, au intrat, numai în cursul veacului al XVIII-lea, 456 cărți bisericești tipărite aici.

În Argeș, vatra de nemurire românească, unde s-au întemeiat primele cetăți de scaun ale Țării Românești, se păstrează, de asemenea, inestimabile comori ale artei și arhitecturii tradiționale, monumente ce relevă geniul creator al oamenilor ce și-au ctitorit viața pe aceste plaiuri legendare.

În Argeș, se află cel mai vechi monument de amploare ridicat în Țara Românească – Biserica Domnească de la Curtea de Argeș, alături de măiastra ctitorie a voievodului Neagoe Basarab – Mănăstirea Curtea de Argeș, aureolată de mitul creației prin jertfă din nemuritoare baladă a meșterului Manole.

În Câmpulungul Muscelului, își doarme somnul de veci, în lăcașul durat de el, un Basarab ctitor de țară.

Remarcabile monumente de arhitectură s-au înălțat, în decursul vremii, în Argeș. Așezămintele de la: Cotmeana – amintind de Mircea cel Bătrân; Mănăstirea Glavacioc – reședință domnească temporară a lui Vlad Călugărul; Mănăstirea Tutana – de aceeași vârstă cu Cotmeana, refăcută în timpul domniei lui Mihnea Turcitul,

* Pitești.

ispravnic de lucrări fiind însuși viitorul domn Mihai Viteazul; Biserica Domnească din centrul orașului Pitești, ridicată de voievodul Constantin Șerban; Mănăstirea Vieroși și Biserica Goleștilor – evocând pe boierii patrioți care și-au însemnat numele, în istoria neamului, cu ascuțișul sabiei și al minții... Bijuterii în piatră au mai fost întemeiate, în Argeș, la Băjești, la Aninoasa, la Vlădești...

Monumente fără vârstă, bisericile rupestre din: Corbi, Nămăești și Cetățeni relevă momente îndepărtate din istoria locurilor, iar bisericile de lemn din: Cuca, Morărești, Drăganu, Jupânești, Bascov, Costești, Stolnici, Poenărei sunt dovezi incontestabile ale capacității creatoare a oamenilor acestui pământ binecuvântat de Dumnezeu.

Adevărate hrisoave în piatră, crucile din: Dragoslavele, Câmpulung, Budeasa, Topoloveni, Călinești, Rucăr și din alte locuri – care străjuiau vechile drumuri sau delimitau proprietăți – prezintă, pe lângă caracterul lor documentar, surprinzătoare elemente decorative. Păstrarea pentru viitorime a acestor mărturii ale creativității poporului român implică o înaltă responsabilitate și o temeinică dăruire.

Numeroasele suferințe pricinuite de timpul care s-a scurs necruțător peste ele, ca și lipsa de înțelegere a oamenilor au dus sau vor duce iremediabil la dispariția unora dintre aceste nestemate ale sufletului românesc – cum numea, cu înțeleaptă preuire, monumentele – fostul ierarh al Râmnicului și Argeșului, episcopul de vrednică amintire, Iosif.

În ultimii ani, au fost furate, de către răuvoitori, monumente epigrafice de valoare, spre a fi recioplite de către pietrari veroși și reinscripționate, potrivit vrerii noilor comanditari.

Din lipsa de înțelegere a oamenilor, sunt pe cale de a intra în memoria seacă a documentelor, monumente ecleziastice, precum: Biserica de lemn «Cuvioasa Paraschiva» Podu Broșteni – durată la leat 1788, precum glăsuiește Catagrafia Eparhiei Argeș la 1824, și, pe al cărei clopot, datat 1789, l-am salvat împreună cu preotul satului, desprinzându-l din turla prăbușită peste peretele naosului; Biserica «Sf. Gheorghe» din Rucărul de Sus construită în 1780 de Gheorghe Nicola Rucăreanu – singurul monument ecleziastic din această localitate musceleană –, cu numele vestiților meșteri Costandin și Ion ot Câmpulung menționați pe peretele sudic, cu excelenta lor frescă încă vie sprijinind, parcă, pe umeri de sfinți, zidurile adânc crăpate de cutremurele necruțătoare care ne-au rănit și nouă inimile cu negrăită teamă; Biserica «Adormirea Maicii Domnului» din Topoloveni, înălțată la leat 1745, de către ieromonahul Dionisie, egumenul Mănăstirii Nucet, cu pictură originală valoroasă, cu neștersa amintire a unor renumiți dascăli de română și greacă de la școala care ființa pe lângă acest important așezământ ecleziastic – biserică a cărei boltă se sprijină doar pe un trunchi îngemănat de brad și pe propriul destin, pentru că bisericile, ca și oamenii, au fiecare destinul lor...

De aceea, în această adunare de înaltă simțire românească, mă simt dator să relev ceea ce înalții ierarhi ai Sfintei Episcopii a Râmnicului și Argeșului au înfăptuit, printr-o dreaptă cumpănire, ațintindu-și cu firească dragoste și înțelegere, privirile spre monumentele ecleziastice din cetatea de scaun mitropolitan a Țării Românești, Curtea de Argeș, preluând subvenționarea de către Sfânta Episcopie a consolidării bolții de nord și a restaurării parțiale a picturii Bisericii Domnești «Sf. Nicolae» – primul monument al țării care s-a conservat în forma originală – ori a consolidării unui alt

monument de excepție al Argeșului, Biserica mănăstirii Tutana – vitregită de neputința oamenilor locului, cu toate că sunt păstoriți de un preot cu o molipsitoare putere de muncă și cu dorința de a reda înfățișarea maiestuoasă dintru început acestei monumentale ctitorii domnești, – ori a Bisericii Mavrodolu din inima Piteștilor și a altora știute și neștiute...

De la întemeierea lor întru credința străbună, multe biserici de lemn au fost uitate, pentru că, pe căile spre ele, nu s-au încumetat decât rarii pași ai vremelnicilor căutători de comori tănuite ale neamului, părăsite prin nestatornicia urmașilor celor care au înălțat, spre bolta nu întotdeauna senină, altarele credinței în veșnicie...

De aceea, strămutarea unora dintre ele – cu toată cheltuiala Sfintei Episcopii a Râmnicului și Argeșului, oficiată cu dăruire și trudă de către slujitori ai muzeelor din Argeș și Vâlcea – reprezintă, în istoria acestor monumente, incontestabila lor renaștere.

În vatra hărăzită pe dealul Călineștilor sau lângă „doina în piatră” a meșterului Manole de la Curtea de Argeș, aceste inestimabile bijuterii în lemn din: Drăghicești, Peșteana-Vâlcea sau Drăganu vor dăinui în vreme, dezvăluind tuturor harul de temeinică frumusețe și creativitate al înaintașilor.

Și, pentru că mai cred în credința oamenilor de bună credință, și, pentru că mai cred în destinul monumentelor – această zestre nepereche a neamului –, fie ca, în noul an, șiragul de mărgăritare al Argeșului să fie reîntregit – grație osârdiei înalților ierarhi cu suflete de ctitori: Gherasim Cristea și Calinic Argeșeanul, prin redarea strălucirii inițiale bisericilor uitate din: Podu Broșteni, Rucăr, Topoloveni, Corbeni...

Rememorând inspiratele cuvinte ale fostului patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Iustin: „Folosirea și păstrarea moștenirii culturale bisericești cu atenție și bună chivernisire, spre a dăinui și după noi este o îndatorire pe care o impune conștiința noastră patriotică”, consider că se cuvine ca diriguitorii destinelor Sfintei Episcopii a Râmnicului și Argeșului să-și îndrepte grija lor necurmată spre salvarea inestimabilului patrimoniu cultural lăsat moștenire nouă, spre a-l păstra pentru viitorime, în toată strălucirea lui.

Râmnicu-Vâlcea, 1988

Conservarea patrimoniului bisericesc. Ne-am bucurat cu toții, în curgerea vieții noastre, de un real privilegiu: ne-a fost dat să trăim în sate – vetrele de permanență românească. Imensa moștenire spirituală a poporului s-a născut în sat; în sat, s-au îngânat, pe frunză, doinele; s-au înecat, în lacrimi, bocetele; în sat, s-au înălțat, spre ceruri nu întotdeauna seșine, turlile maiestuoase ale bisericilor și casele care poartă pecetea dragostei de frumos a poporului.

În sat, din dorul nestins de viață, se mai îngână o baladă bătrânească; mâna bătătorită de muncă mai meșterește un fluier sau crestează în flori de vis un stâlp de casă nouă. De aceea, este o înaltă îndatorire cetățenească pentru noi să păstrăm cu sfințenie, ca pe o comoară de preț, zestrea moștenită de la strămoși, să o dezvoltăm creator, să o facem știută, pentru ca să nu o înghită pământul nesățios, ori uitarea de neiertat a oamenilor.

Lucian Blaga, fiul preotului din Lancrăm, mărturisea cu convingere în poezia «Sufletul satului»: „Eu cred că veșnicia s-a născut la sat !”... De aceea, este datoria noastră sacră să ne străduim, oriunde și oricând, ca această minunată veșnicie românească să dăinuiască...

Străluciții înaintași al căror crez era împătimit de cinstirea trecutului și de păstrarea pentru viitorime a înfăptuirilor vremii lor dovedeau un spirit anticipativ remarcabil, prin preocupări demne de a fi semnalate acum, pentru nedeazămintă lor actualitate.

Astfel, în august 1840, mitropolitul Neofit al Ungrovlahiei porunca protopopilor să alcătuiască o catagrafie a bisericilor din subordine.

Pentru savoarea limbii în care a fost redactată, porunca merită să fie reprodușă integral, spre luare aminte: „Protopopia îți scrie să ai băgare dă samă, ca cel mult până în soroc dă 3 zile să faci teslim aici la Protopopie toate cele cerute și dă la toate bisericile câte le ai asupră-ți, adică fieștecăre preot să-și scrie într-o coală dă hârtie pă fața dintâi: pisană bisericii curat și cu deslușire, cu toată împrejurarea ei și dă este dă zid sau dă lemn și dă câți ani este făcută și dă către cine acum să chivernisește biserica dă cele trebuincioase, dă către ctitori dă va fi având sau dă către enoriașii săi sau dă către alți făcători dă bine străini și pă altă foaie, tot într-acea coală dă hârtie să scriți lista dă toți enoriașii câți îi are fieștecăre preot la a sa biserică, mai întâi pă cei cu anume stare, bogați, pre fieștecăre cu al său nume și poreclă și al doilea pă cei mai neputincioși, săraci, și pă urmă văduvile, pre toți cu al său nume și poreclă. Iarăși, vi să poftorește ca să aveți deapropăre băgare dă samă pentru această lucrare și cât mai în grabă după sorocul mai sus arătat. Iar oricare împotriva va urma cu vreo lenevire și nebăgare dă samă, aceea dă va fi pentru el, încă să va face pildă și pentru alții”.

Receptivitate față de problemele stringente ale instituțiilor de cult pe care le coordona dovedea, în 1839, Protoieria județului Muscel care porunca preotului Marin de la Goleștii Badii orânduie proistos în plasa Podgoria: „Strașnic îți poruncim și duhovnicește te povățuim ca să străjnicești și să povățuiești pă preoți ca bisericile să fie întotdeauna și în tot ceasul păzite și îngrijite cu cea mai bună și mai cinstită curățenie, atât la cele din lăuntru cât și la cele din afară”.

În același context, preocupări pentru conservarea patrimoniului bisericesc vădesc și însemnările ctitorului Bisericii Apa Sărată, Constantin Aninoșanu, de pe filele unui Octoih tipărit la Neamț, în 1836, cu care își înzestrăse lăcașul de cult: „Pohtesc pe preoți și pe orice slujitor al bisericii cum și alți doritori ce vor să cetească și să cânte pre cărțile acestei sfinte biserici ce sânt toate alese cu hârtia și cu tipărirea și cu legătura de tot bune necruțând cheltuială, ca să umble cu dânsle cu bună rânduială, netrântindu-le, netârându-le pă străni și neîntorcând filele prea repede ca să le rupă; asemenea cu mâinile curate ca să nu le păteze și să le mânjească, ca pă viitorime văzându-le urmașii noștri să zică că au fost niște oameni și cei ce le-au lucrat și cei ce le-au cumpărat și cei ce au umblat cu dânsle, ca, spre pildă, să se silească și ei a urma asemenea, ca toți să-și ia dinarul ce li să cuvine de la Dumnezeu”.

Îndemnurile atât de plastic exprimate la conservarea pentru viitorime a patrimoniului bibliofil se cer extinse întru păstrarea cu spirit de răspundere a valorilor deținute de unitățile de cult din județul Argeș.

„Avem datoria – scria marele cărturar Nicolae Iorga – de a păstra cu scumpătate tot ce a rămas. Este averea țării, averea neamului... Căci ceea ce s-a păstrat împotriva răutății vremurilor și a lipsei de înțelegere a oamenilor este de așa mare preț, încât rostul nostru în istoria civilizației se rezumă la mai mult de jumătate prin aceasta”.

Râmnicu Vâlcea, 1989

Permanenta preocupare pentru conservarea patrimoniului bisericesc.

Dacă în acțiunea de concentrare a valorilor bibliofile, Oficiul județean Argeș pentru patrimoniul cultural național înregistra o autentică premieră națională, prin organizarea, la Câmpulung Muscel, a primului depozit de carte românească veche preluată din zestrea bisericilor din județul Argeș, salvându-se, astfel, de la o distrugere previzibilă, un fond considerabil de tomuri uzate, mai ales, moral, deoarece nu mai erau utilizate în oficierea ritualului religios, consemnăm cu insatisfacție, în conservarea unor remarcabile valori artistice, o nejustificată rămânere în urmă.

Pledând, la începutul veacului acestuia, pentru organizarea unor muzee bisericești și mănăstirești, reputatul istoric de artă Virgil Drăghiceanu considera că „Strângerea restului de obiecte ce formează verigile evoluției activității artistice ale trecutului poporului român este o operă de salvare a însuși sufletului nostru național”. În «Raporturi asupra câtoru-va mănăstiri, schituri și biserici din țară», (București, 1887), după inserarea unor elemente de interes istoric cu referire la Mănăstirea Vieroși –, zugrăvită 1834 de Voicu, Petre, Gheorghe zugrăvi. Tablouri votive, pietre tombale (9)”, Grigore Tocilescu propunea ca „O dată cu ridicarea acestor pietre, precum și a celor de la bolniță, ar merita să se ia și două icoane vechi împărătești: Maica Domnului și Domnul Hristos, înlocuindu-se cu altele mai noi, precum și toate cărțile – cele mai multe grecești moderne – care muzezesco într-un dulapu din tinda bisericii”.

Opinia istoricului era extrem de motivată, întrucât pietrele funerare erau complet neprotejate, fiind incluse în pavimentul bisericii și, astfel, călcate în picioare de către credincioși, deși valoarea unora dintre ele, printre care cea a vel clucerului Albu Goleșcu [1574] – decorată cu reprezentarea ecvestră în relief plat a acestuia – și lespedea funerară a soției sale, Iliana, [1577] – care marchează trecerea de la ornamentica geometrică la cea florală în decorarea pietrelor tombale din Țara Românească – ar fi impus măsuri speciale de protecție.

Situația cărților de cult „care muzezesco într-un dulapu din tinda bisericii” nu reprezenta, cu certitudine, un caz particular, și, de aceea, concentrarea lor constituia unica soluție pentru salvarea unor valori autentice.

În periplul său prin «Monastirile din România», întreprins la mijlocul secolului al XIX-lea, Cezar Bolliac – extaziat de aceste „nestemate ale spiritului național”, copleșit, literalmente, de modul în care „pietatea străbunilor noștri știa să-și aleagă locurile de unde să adore pe Creator” –, mărturisea admirativ: „Cât este de frumos a vedea turnuri de biserici amestecându-se cu brazii ! Cât este de frumos să găsească cineva prin îndoiturile munților, prin locurile cele mai sălbatice, locașe ale Domnului... Prin această măritare a artelor cu natura, creațiunea lui Dumnezeu amestecându-se cu creațiunile omului !”...

Dar, dincolo de fiorul artistic stârnit de vederea mănăstirilor – pe care le definește metaforic „aziluri pentru pacea inimii noastre”, sesizând dispariția unor comori „după cari s-ar fi scris istoria politică și religioasă, istoria artelor și a industriei naționale”, scriitorul se lamenta cu deplin temei: „Unde mai sunt acele capodopere ale Uricarilor celebri prin pana și penelul lor ? ... Unde mai sunt acele poale de icoane grele, acele perdele de uși de stofe, acele bedernițe, acele epitafe, la care lucra ani întregi tot gineceul unei curți, acele cruci săpate în lemn cu o finețe de necrezut, acele minunate icoane, acele odoare grele și vase istorice cu inscripțiuni ?...”.

Completându-l pe ilustrul scormonitor prin tezaurele de artă mănăstirești, întreb, la rându-mi: „Unde sunt icoanele izvodite, la Robaia, din harul inconfundabil al zugravului Pârvu Mutu, care s-a stins acolo, în mirifică lume tăinuită a schitului argeșean...? Unde sunt manuscrisele rare ale călugărilor copişti din mănăstirile argeșene?”. Evocând, însă, pe același avizat cunoscător al valorilor dispărute, se impune, precum afirma cu extremă clarviziune Cezar Bolliac: „Să lăsăm lamentarea pentru cele pierdute și să scăpăm rămășița!”.

„Rămășița” este, în ciuda scurgerii atâtor decenii, inestimabilă, dar dintele necruțător al vremii și, deseori, lipsa noastră evidentă de interes mușcă distrugător din valorile moștenite, care se degradează continuu, uneori, ireparabil, pentru că, uzându-se moral sau fizic, pier prin uitarea de neiertat a oamenilor. Dispersarea în teritoriu a unor valori excepționale cărora nu li se asigură condiții elementare de conservare ori siguranță prezintă riscuri evidente. În Eparhia Argeșului și Muscelului, se înregistrează situații dintre cele mai diverse:

Înstrăinarea unor icoane susceptibile să facă parte din patrimoniul cultural național care aparținuseră bisericilor din Vălsănești și Valea Faurului, dispariția unor valoroase icoane de la Biserica de lemn Lipia-Săpata, distrugerea altora prin restaurări empirice. La Rociu, de pildă, icoanele semnate, în secolul trecut, de către Ghermanos au fost efectiv mutilate de un pictor neavizat care a menținut din vechea pictură doar numele semnat în cartuș al renumitului zugrav câmpulungean.

Continua degradare a acestor valori este determinată de varii factori. Exceptând alterarea stării de conservare cauzată de depunerile masive de gudroane rezultate din utilizarea, în timpul serviciilor religioase, a unor lumânări de proastă calitate procurate din piețe, un pericol permanent îl constituie condițiile precare de microclimat, în special, umiditatea excesivă.

Asigurarea unor condiții microclimatice corespunzătoare presupune existența unei umidități relative cuprinse între 50-65%, o valoare de temperatură relativ constantă (+ 3 - 40 C) cuprinsă între 1-180 C, eliminarea radiațiilor ultraviolete, un nivel de iluminare între 50-100 lucși.

Asemenea condiții „de seră” reprezintă, evident, un deziderat aproape imposibil de realizat în bisericile din eparhie.

Dar integritatea picturilor pe lemn, în special, este periclitată și datorită unei practici profund dăunătoare ce poate fi înlăturată, deși pare cvasigeneralizată: dispunerea sfeșnicelor și a candelelor la o distanță extrem de redusă față de icoane, dispunere care, în afara pericolului iminent de incendiu, contribuie la distrugerea lentă, în timp, a peliculei de culoare.

Un vandalism generat de o crasă ignoranță frecvent înregistrat – constând din smulgerea unor așchii din icoane sau exfolierea picturii, din considerente fals apotropaice greu de acceptat – poate fi stăvilit cu dificultate și el vizează, mai ales, icoanele mai vechi, care, sub raport artistic, sunt susceptibile să facă parte din patrimoniul cultural național.

Pentru contracararea unei asemenea „operații” condamnabile, se recomandă protejarea, printr-o ramă cu geam, a icoanelor supuse acestui procedeu distructiv.

Valori inestimabile vor fi iremediabil pierdute dacă nu se acționează în regim de urgență cu maximă competență.

În special, icoanele împărătești pictate pe lemn, fixate în nișele unor tâmpole de zid sunt într-o stare de conservare deplorabilă. Blaturile de lemn „curg” la cel mai slab șoc, insectele xilofage transformând lemnul într-un suport atât de fragilizat, încât numai consistența grundului și a peliculei de culoare, dar, mai ales, pronia cerească mai mențin integritatea picturală a unor scene religioase.

Recuperarea, de pildă, a icoanelor împărătești de pe iconostasul bisericii Schitului Lacu Negru din Călinești – semnate de către vestitul zugrav câmpulungean Răducanu – este o operație extrem de dificilă, dar care se impune a fi efectuată până când nu va deveni total inoperantă.

Lansarea acestui S.O.S. – pe care l-aș „traduce” prin: „Salvați Odoarele Sfinte!” – sper că nu va fi „o predică în pustiu”, ci va avea un ecou imediat, întrucât sunt convins de disponibilitatea spre o receptivitate lucidă a Prea Sfințitului Ierarh dirigitor al destinului Eparhiei Argeșului și Muscelului în susținerea acțiunii de extremă urgență a concentrării icoanelor deosebit de valoroase și a altor obiecte de cult selecționate aparținând tezaurului bisericesc ortodox argeșean în spații corespunzătoare sub raportul asigurării unor condiții excelente de microclimat și de siguranță.

Curtea de Argeș, 1999

Destinul monumentelor din Argeș - între preocupare și condamnabil dezinteres. Conservarea, restaurarea și valorificarea cultural-educativă a monumentelor de arhitectură argeșene a reprezentat o constantă a activității Oficiului județean Argeș pentru patrimoniul cultural național, care a organizat acțiuni concertate menite să confere durabilitate unor nestemate arhitecturale ale spiritului național, pentru ca moștenirea de valori culturale ale trecutului să se păstreze nealterată pentru viitorime.

Simpla enumerare a obiectivelor supuse unor operațiuni complexe de restaurare și consolidare este semnificativă pentru relevarea amploarei și continuității acestora în județul Argeș, în pofida „răutății vremurilor și a lipsei de înțelegere a oamenilor”, a unui curent de opinii nu întotdeauna favorabil prezervării monumentelor de arhitectură.

În suita impresionantă a monumentelor restaurate datorită, mai ales, preocupării susținute a unor slujitori de excepție ai altarelor bisericilor ortodoxe, se înscriu: Mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung-Muscel, Biserica fostei Mănăstiri Tutana, Biserica Mănăstirii Aninoasa, Biserica Mănăstirii Vieroși, Biserica schitului Trivale, lăcașurile de cult: Drujești și Flămânzești din Curtea de Argeș, Mavrodolu și Sf. Treime-Bestelei din Pitești ș. a.

Au fost salvate de la o distrugere iminentă bisericile de lemn din: Drăgulești-Cotmeana, Drăganu, Podu Broșteni, Drăghicești-Călinești și Cotmeana-Stolnici – autentice bijuterii ale artei crucerilor zonali –, biserici în care nu se mai oficia serviciul divin, întrucât prezentau o accentuată stare de degradare. Aceste mărturii sacre ale trecutului au fost strămutate și restaurate, prin osârdia Episcopiei Argeșului, în noi vetre ale credinței în veșnicia neamului românesc.

Un popas în aceste sfinte lăcașuri va fi, cu certitudine, pentru fiecare dintre noi, un moment de referință în devenirea continuă spre acel *Homo religiosus*, pe care marele gânditor Petre Țuțea îl socotea „un om etern”.

Din păcate, însă, datorită dezinteresului condamnat al autorităților locale, au dispărut monumente reprezentative ale arhitecturii zonale: Conacul Bellu din Popești, Casa Brâncoveanu din Pitești, precum și alte numeroase însemne arhitecturale de permanență în spațiul mirific al Argeșului supus el însuși furiei oarbe a demolărilor brutale „indicate” prin sistematizări iraționale...

Starea continuă de veghe asupra monumentelor de arhitectură manifestată de către Oficiul județean Argeș pentru patrimoniul cultural național se regăsește, actualmente, în reiteratul semnal de alarmă pentru preîntâmpinarea degradării accentuate a unor obiective unice în peisajul arhitectural argeșean.

Mărturiile incontestabile ale unei perioade de instabilitate coincidând cu epoca fanariotă marcată de necurmăte frământări sociale și politice, culele din: Racovița, Retevoiești și Șuici continuă să se degradeze amenințator sub ochii „protectori” ai autorităților, deși, după evenimentele din decembrie 1989, se spera într-o revigorare concertată a acțiunii de salvare a monumentelor de arhitectură. Dacă nu va fi stăvilit cu fermitate vandalismul arierăților care au smuls ușile și ferestrele unor cule, aceste construcții adânc evocatoare pentru istoria națională vor fi, iremediabil, pierdute.

Sub biciuirea aceluiași vânt necruțător al dezinteresului total față de soarta monumentelor, s-au ruinat vestitele Case brâncovenești durate de către voievodul Constantin Brâncoveanu, al cărui suprem sacrificiu întru apărarea credinței strămoșești este evocat în pseudo-manifestări omagiale, în timp ce indivizi fără simțământul respectării istoriei continuă să smulgă cărămizi din reședința sa domnească temporară de la Valea Mare-Podgoria, ștergând, astfel, cu o criminală inconștientă, din memoria pământului argeșean, urmele prezenței acestui strălucit voievod-martir al neamului românesc în podgoria Ștefăneștilor, după ce piteșteni troglodiți le-au șters, la rândul-le, prin incendierea și, apoi, demolarea Casei Brâncoveanu din municipiul de pe Argeș.

Intervențiile constante – întru totul justificate – pentru obținerea fondurilor necesare salvării, printr-o consolidare atentă și competentă, a monumentelor de arhitectură din Argeș aflate în evidentă suferință reprezintă demersuri inutile pe eternul traiect biblic: „De la Ana la Caiafa” devenit o consecvență practică birocratică !...

Deși situația „urgențelor” în restaurarea monumentelor se „actualizează” periodic, starea de conservare a unor importante obiective arhitecturale se agravează continuu, ducând, inevitabil la dispariția lor.

Efectuarea unor lucrări de consolidare la monumentele de arhitectură în care se teaurizează valori de excepție aparținând patrimoniului cultural național reprezintă, totuși, un început dătător de speranță...

Conservarea nealterată și valorificarea complexă a inestimabilului tezaur de monumente arhitecturale din județul Argeș constituie o îndatorire de conștiință a generației actuale, pentru ca, în zestrea culturală a mileniului III, aceste mărturii ale creativității poporului român să aibă semnificația unor autentice repere spirituale pentru istoria noastră națională.

Curtea de Argeș, 2000

Tezaurizarea unui patrimoniu cultural inestimabil. În această adunare solemnă, de profundă trăire spirituală, din cetatea de scaun a Țării Românești, aș dori, pentru început, să reiterez unele reflecții despre autentica, permanenta și indestructibila „alma mater” a noastră, a tuturor, Biserica Ortodoxă Română, ale cărei idealuri de

credință încercăm să le slujim – după vrerea și puterea noastră – în vatra de constituire a primei mitropolii a Țării Românești, revigorată spiritualicește, prin renașterea Sfintei Episcopii a Argeșului.

În istoria poporului român, Biserica ortodoxă și-a dovedit, ca instituție oficializată, viabilitatea, rolul covârșitor în formarea și dăinuirea ființei naționale:

„Pe vremuri, Biserica avea rosturi lumești cu mult mai mari decât astăzi – menționa ilustrul sociolog Henri Stahl. Întreaga cultură, atunci când școli nu erau, o avea în mână Biserica – matcă a tuturor învățăturilor”.

„Religia – constata, în același spirit retrospectiv, referindu-se la rolul bisericii, preotul slavon Ioan Constantinescu – a fost singura noastră cultură în lunga vreme în care musonismul apăsa ca un munte cugetarea românească; din credințele religioase, și-au luat avânt creațiunile artistice de la noi; în tinda bisericii, au fost cele dintâi școli pentru popor. Biserica lua parte la conducerea țării totdeauna spre binele neamului. Naționalitatea și cultura românească s-au menținut sub stăpânire străină datorită bisericii.”

Se pare, însă, că în decursul existenței sale, nu toți slujitorii sfântului altar nutreau convingerea că biserica reprezenta nucleul de iradiere a credinței și culturii strămoșești, cuvenindu-se, prin urmare, a o înconjura cu neostoită grijă, de vreme ce, de pildă, în anul 1839, Protoieria județului Muscel porunceă preotului Marin de la Goleștii Badii, orânduit proistos în plasa Podgoria:

„Strașnic îți poruncim și duhovnicește te povățuim ca să străjuiești și să povățuiești pă preoți ca bisericile să fie întotdeauna și în tot ceasul păzite și îngrijite, cu cea mai bună și cu cea mai cinstită curățenie, atât la cele din lăuntru, cât și la cele din afară”.

Au fost, din fericire, în trecut, mulți slujitori ai sfintelor altare, care n-au pregetat în săvârșirea unor lucrări ctitoricești și numele lor nemurește pe lespezile pisaniiilor, ca „osârduitori ai sfintelor lăcașurilor acestora” – precum așa de frumos glăsuiesc scrierile vremii...

Pomenirea lor sper să nu fi fost uitată măcar în altarele credinței în Dumnezeu, unde și-au durat nelișiștea și strădania de a le temeînici !

Stăruința lor va fi părut unora nevrednică de urmare, de vreme ce au lăsat ca dintele necruțător al vremii să muște din tăria bisericilor încredințate spre păstrare și sporită îngrijire...

De aceea, socotesc că se cuvine, de fiecare dată, dând cezarului ce este al cezarului, să amintim pe cei de vrednică amintire și să nu-i uităm pe alții care-și îngroapă „talantul” încredințat prin har divin, pentru că permanenta neliniște a unora nu poate fi asemuită cu condamnabila stare de „dolce farniente” a altora.

Câtă trudă și necurmată grijă poartă în vremea păstoriei lor cucernicii preoți de la: Tutana, Vieroși, Drujești, Flămânzești, Bârlogu, Mavrodolu, Beștelei, Trivale, Cepari – pentru a-i aminti pe cei mai vrednici de amintire, și cât dezinteres manifestă alții care așteaptă ca Sfânta Episcopie să se îngrijească de buna stare a altarelor pe care le slujesc cum le slujesc...

Semnalăm, în articolul «O datorie de suflet și de conștiință: permanenta stare de veghe asupra monumentelor religioase», publicat în revista „Lumină lină” – nu dintr-o dorință pătimașă de a epata prin „indicații prețioase” – precum mi s-a reproșat !

– necesitatea imperioasă de a se respecta unele prevederi elementare vizând conservarea bisericilor din Argeș.

Constatasem, din păcate, frecvent, în cursul controalelor efectuate în teren, persistența unor cauze dintre cele mai diverse care facilitează procesul de degradare continuă a stării de conservare a bisericilor.

Reiterarea succintă a principalilor factori depreciativi ai vieții monumentelor ecleziastice, aș dori să constituie pentru diriguitorii destinului Episcopiei Argeșului un permanent semnal de alarmă și, mai ales, miezul unei înalte porunci episcopale, care, ar avea un ecou incomparabil mai consistent în raport cu „recomandările laice” dintr-un articol bine intenționat, dar a cărei lecturare spre conformare nu poate fi impusă nimănui...

Demersul acesta reluat este întru totul motivat, întrucât, în primăvara anului 1986, Biserica-monument din Inuri-Topoloveni a fost trăznită, deoarece nu avea paratrăznet, rămânând fără acoperiș, în urma incendiului declanșat.

- Așadar, într-o ordine sui-generis, consider că se impune cu acuitate ca:

- Fiecare biserică să fie prevăzută cu paratrăznet, iar, în cazul instalațiilor existente, să se verifice de către un specialist corectitudinea modului de execuție sau starea lor de conservare, întrucât, în majoritatea cazurilor, se constată degradarea cablului care asigură legătura cu pământul. Neizolat sau întrerupt, intrând în contact direct cu învelitorile din tablă, un cablu defect favorizează acțiunea distructivă a fulgerelor.

- Instalațiile electrice improvizate constituie, de asemenea, o sursă previzibilă de incendiu. Un scurt-circuit poate avea consecințe ireparabile. Plasate, în general, pe partea posterioară a iconostaselor de lemn, pentru a asigura iluminarea Crucii Răstignirii, a moleniilor și a icoanelor care compun programul iconografic, instalațiile electrice nu prezintă siguranță în funcționare, deoarece sunt, deseori, executate din cablu prins în cuie direct pe lemn. În pericol iminent sunt, mai ales, bisericile de lemn, întrucât contactul cu lemnul – material inflamabil – al rețelei electrice este, evident, extins în raport cu bisericile de zid.

- Prevenirea incendiilor se poate asigura și prin amenajarea unor hote destinate arderii lumânărilor. În acest mod, s-ar diminua considerabil procesul de degradare continuă a picturilor murale și a icoanelor, prin eliminarea depunerii gudroanelor rezultate din arderea unor lumânări de calitate inferioară.

- Un alt factor distructiv îl constituie umiditatea. Umiditatea de infiltrație poate fi prevenită sau stopată prin controlul și repararea acoperișurilor, precum și a sistemului colector al apelor provenite din ploii.

Umiditatea de capilaritate – ascendentă – , care reprezintă principala cauză a macerării mortarului și a suportului de tencuială al picturii – este favorizată de: utilizarea, în compoziția tencuiei soclurilor, a cimentului; de existența unor trotuare perimetrale alipite zidurilor bisericii sau de neîndepărtarea la timp a stratului vegetal din imediata apropiere a soclurilor.

Umiditatea de condens are un remediu extrem de simplu: aerisirea periodică...

Prevenirea și înlăturarea grabnică a cauzelor care contribuie la degradarea locașurilor de cult reprezintă o îndatorire de conștiință a celor ce sunt aleși să vegheze la conservarea nealterată a altarelor noastre de credință și grai străbun.

Sintetizând, într-un aforism de o remarcabilă plasticitate, relația de suflet dintre oameni și instituțiile fundamentale ale existenței lor, oratorul și moralistul francez Henri Lacordaire (1802-1861) releva că «Biserica este patria noastră eternă, iar patria este biserica noastră vremelnică»!

Slujindu-le cu devoțiune, sub imperiul credinței în adevărurile veșnice ale umanității, ne regăsim noi înșine în vremelnicie și în eternitate, iar trăirea noastră poartă în timp propriul destin de împliniri și eșecuri.

Am convingerea ineluctabilă că stă în puterea și în vrerea cucernicilor preoți de a continua, cu competență și dăruire, temeinica lucrare a unor vrednici de pomenire slujitori ai Bisericii Ortodoxe Române care au durat, în perimetrul de trăire și spiritualitate al Episcopiei Argeșului, altarele credinței strămoșești...

Curtea de Argeș, 2001

Periodicitatea revistelor religioase din Argeș. În «Phedon», Platon din Atena [427-347 a. H], definea cultura ca fiind „o reminiscență”... În sine, aserțiunea filosofului grec este interpretabilă... Edouard Herriot, scriitor și om politic francez [1872-1957], detalia: „Cultura este ceea ce rămâne după ce ai uitat totul!”

Un prozaic contemporan, coborând, din sferile gândirii filosofice, în cotidian, ar replica, desigur, motivat: „Numai să ai ce uita!”...

Eugen Lovinescu considera, în «Istoria civilizației române moderne» că „Numai cu ajutorul culturii, faptele omenеști pot trece în domeniul istoriei, cimentând între membrii unei societăți raportul de solidaritate și între diferitele generații raporturi de continuitate, ce constituie singura temelie a vieții sociale”...

Asigurăm noi, prin „sloboda împărtășire de idei” – cum socotea publicistica George Barițiu [1852-1893] – un raport de continuitate cu generațiile anterioare?!...

Să rememorăm, pentru a răspunde la această întrebare care nu se vrea retorică, preocupările de natură culturală, mai exact, publicistice ale Eparhiei Argeșului în anul de grație 1940:

„1- Îndrumările, orientările și normele necesare preoților pentru a organiza și susține, în parohii, o lucrare pastorală cât mai sistematică și cât mai puternică, prin care să ridice nivelul vieții moral-religioase a păstoriților, precum și diferite ordine și dispozițiuni oficiale, se comunică prin «Buletinul Eparhial», care apare, de regulă, în fiecare lună.

2- Pentru luminarea și îndrumarea moral-religioasă a poporului, avem revista «Lumina pentru Toți», care se răspândește în șase mii de exemplare.

În această foaie lunară, se explică poporului puncte din credința ortodoxă, se înfățișează diferite tablouri și fapte din viața de toate zilele, urmate de aplicațiuni morale, îndemnuri și sfaturi pentru o viețuire cât mai creștinească. Mulți preoți harnici și iscușiți mănuiitori ai condeiului ajută la apariția regulată a acestei reviste populare, care se îmbunătățește de la o lună la alta, cu material tot mai variat și mai interesant.

3- În Eparhie, mai apare, în bune condițiuni, atât ca formă cât și ca fond, revista «Păstorul Ortodox». Este revista lunară a societății „Frăția”, a clerului din eparhia Argeșului, fiind redactată de un comitet. În paginile ei, se desbat diferite probleme religioase, culturale, misionare, profesionale, sociale etc.

Datorită membrilor din comitetul conducător, cari știu să aleagă materialul, ca și tuturor colaboratorilor, cari au condeie alese, revista este prețuită atât la centrul eparhial, de unde a primit totdeauna sprijin, cât și în diferitele cercuri de publicistică bisericească din țară. A intrat în cel de-al XX-lea an de existență”.

Analizând cu extremă luciditate, într-un posibil studiu comparativ, situația publicațiilor religioase apărute în urmă cu peste o jumătate de secol în Eparhia Argeșului și cele care apar acum, vom semnală cu obiectivitate că dezideratele enunțate anterior privind rațiunea existenței unei publicistici religioase eparhiale periodice sunt în vădită suferință, întrucât revistele: «Lumină Lină» și «Păstorul Ortodox» înregistrează apariții fortuite, care nu-și pot găsi explicații cât de cât raționale, în condițiile în care pregătirea viitorilor preoți – colaboratori prezumtivi și, implicit, destinați ai revistelor – se asigură, în Argeș, nu numai printr-un Seminar teologic, ci și printr-o apreciată Facultate de Teologie, iar posibilitățile tehnice de editare a publicațiilor au intrat, din era linotipului, în cea a redactării computerizate...

Prin urmare, pentru evitarea situației paradoxale de a se prelua formula onestă, de altfel, a unui straniu publicist muscelian din perioada anilor '40, Petre Trăgaistă-Nucșoreanu, care își fixase ca subtitlu, pe frontispiciul revistei sale «Biciul cultural», cuvintele: „Abonament cât vrei să dai, apare când poate !”, consider că se impune ca actuala Adunare Eparhială să decidă obligativitatea apariției periodice, la termene fixate, a publicațiilor de bază ale Episcopiei Argeșului și Muscelului: «Lumină lină» - trimestrial - și «Păstorul ortodox» - bianual, întrucât acestea reprezintă cartea autentică de vizită pe tărâm cultural a eparhiei noastre...

În speranța că veți da curs acestei recomandări întrutotul motivate, vă mulțumesc pentru atenție!

Curtea de Argeș, 31 ianuarie 2002

Epilog. Permanentă stare de veghe asupra monumentelor de arhitectură ecleziastică din județul Argeș a fost receptată, de către diriguitorii destinelor lăcașurilor de cult durate de înaintași, cu o atenție demnă de toată lauda, intervențiile din Adunările eparhiale dovedindu-se a nu fi fost o predică în pustiu...

Au fost salvate de la o distrugere iminentă bisericile de lemn din: Drăganu, Podu Broșteni, Drăghicești, Cotmeana-Stolnici, care au fost strămutate pe amplasamente favorabile dăinuirii lor în timp, în noi vetre ale credinței în veșnicia neamului românesc.

Au renăscut, prin osârdia arhierescă și a preoților slujitori, bisericile-ctitorii domnești, monahale sau ale patriciatului local: Biserica «Sf. Nicolae-Domnesc» din Curtea de Argeș, Biserica Mănăstirii Tutana, Mănăstirea Aninoasa, Mănăstirea Robaia, Schitul Trivale, bisericile Drujești și Flămânzești din Curtea de Argeș, bisericile Mavrodolu și Beștelei din Pitești și multe altele.

Din păcate, însă, ecoul semnalului de alarmă privind soarta publicațiilor eparhiale s-a stins în uitare... «Lumina lină» și «Păstorul Ortodox» – periodice care sporeau prestigiul cultural tradițional al Eparhiei Argeșului au devenit istorie trecută!...

UN FIU AL ARGEȘULUI, PREOTUL VASILE BĂLĂNESCU

CORNELIU TAMAȘ*

Duminică, 13 noiembrie 1993, a căzut prima zăpadă, Râmnicul este de un alb imaculat, puține mașini încărcate de zăpadă mai circulă rar. Pietonii merg pe mijlocul străzii ca în epoca feudală. Stau de vorbă cu venerabilul părinte paroh iconom stravofo Vasile Bălănescu, purtătorul Crucii patriarhale și Cavaler al Ordinului „Coroana României” cu panglică de Virtute Militară. În camera parohiei este cald, curat și atmosferă de elevație spirituală. Discuția se prelungește destul de mult, dar în casă este plăcut, e liniște, afară ninge mereu, orașul este un alb strălucitor.

Preotul Vasile Bălănescu s-a născut la 11 iunie 1912 în satul Rădăcinești, județul Argeș, ca fiu al săteanului moșnean Vasile și al Mariei. De la mama sa a primit cele dintâi deprinderi de viață creștină. Școala primară a făcut-o la Rădăcinești, având drept dascăl pe Gheorghe Angelescu, un adevărat dascăl și apostol al satului. După terminarea cursului primar urmează Seminarul Teologic „Sfântul Nicolae” din Râmnicu Vâlcea, unde a avut profesori pe: Grigore Schileru, Nicu Georgescu, preot Constantin Găiculescu, preot Ion Tomescu, preot Ion Marina pe care l-a absolvit în anul 1933. La Facultatea de Teologie din Cernăuți a avut profesori pe Milan Șeșan, Nicolae Cotos, preotul Vasile Gheorghiu, Vasile Lochiță și alții, susținând teza de licență în anul 1942.

S-a căsătorit cu Lucreția, născută Pavelescu, și împreună au avut trei copii: Emanoil, Emilian-Paul și Silvia Zoica.

În anul 1934 a devenit preot pe baza bisericii Muereasca de Jos, unde a slujit pe altarul parohiei până în anul 1940. În acea perioadă a reparat biserica, pentru că ploua în ea, a refăcut-o, a spălat pictura și a pus jos o placă de beton armat, deoarece intrase o ciupercă care în doi-trei ani ar fi distrus-o. În satul Muereasca de Jos a făcut punct farmaceutic „ca să nu plece omul pentru o aspirină sau piramidon la oraș”.

În anul 1940 a fost trimis în parohia Orlea din județul Romanai, și a ridicat biserică mare, până la centură, și la turle și un Cămin Cultural, unde a slujit până în anul 1944, când a fost transferat la parohia Muereasca de Sus. Aici a reparat biserica după cutremurul din noiembrie 1940 și în special casa parohială care era amenințată să se prăbușească, precum și școală cu șapte clase.

A participat ca preot misionar în timpul celui de al doilea război mondial în Basarabia și Transnistria.

La 30 decembrie 1947 a fost numit la cerere de către episcopul Iosif ca preot

* Râmnicu Vâlcea.

paroh la biserica „Sfântul Gheorghe“ din Râmnicu Vâlcea, timp de 55 de ani, până la decesul său din 6 martie 2003, iar ca preot paroh a slujit o perioadă de 69 de ani.

Pentru harta sanitară a comunei Muereasca de Sus a primit „Ordinul Sanitar“. A mai fost distins cu „Crucea patriarhală, în mod deosebit pentru activitatea misionară în parohia sa, Sfântul Gheorghe“, asemenea i s-a mai acordat distincția onorifică de iconom stavrofor și purtător de brâu roșu, pentru rodnică activitate în domeniul gospodăresc. A fost decorat cu ordinul „Coroana României“ pentru activitatea românească și bisericească în războiul din Răsărit, având gradul de preot militar, locotenent colonel în retragere.

A mai îndeplinit funcția de consilier cultural la Episcopia Râmnicului și Argeșului în perioada 1948-1952 și a predat religia la Școala generală cu clasele I-VIII „Take Ionescu“ din Râmnicu Vâlcea.

A depus o neobosită și rodnică activitate gospodărească făcând din fosta „biserică a calicilor“ una din podoabele cu care se mândresc azi locuitorii municipiului. A început modest prin repararea gardului, plantarea a 40 de pomi și construirea casei cântărețului. A continuat apoi cu vopsirea tablei de pe acoperișul bisericii, canalizarea apei de la casa parohială, introducerea curentului electric și a încălzirii centrale în biserică și a caloriferelor în casa parohială. A înzestrat parohia cu covoate noi, cărți religioase, obiecte de cult și odăjdii preoțești. A făcut un fronton nou de piatră de Albești, adevărată operă de artă, a comandat vitralii și le-a montat la cele 10 ferestre și cu ajutorul fostului preot Ion Marina - ajuns patriarhul Justinian s-a adus și montat fosta catapeteasmă a Mitropoliei Țării Românești din Târgoviște, o adevărată bijuterie a arhitecturii, creație a meșterilor români.

Patriarhul Justinian l-a solicitat de mai multe ori, oferindu-i posturi la Patriarhia Română, dar el l-a refuzat politicos, afirmând că „De la Sfântul Gheorghe nu plec și dacă vreți să mă mutați, mai sus de Muereasca, nu mă duc“. A fost întrebat de ce se încapățânează, iar prea cucernicul părinte i-a răspuns: „Ca să am grijă de ce ați făcut, că dacă nu e dragoste și suflet pentru biserică se va alege praful“.

Pictura în biserică a fost spălată și s-a confectionat mobilier de stejar din lemn masiv. După cutremurul din 1977, turla s-a crăpat, apărând fisuri în pereți și a fost necesar un efort deosebit din partea preotului ca să poată reface sfântul lăcaș. Dar nu a trecut mult timp și au trebuit alte reparații, după cutremurul din 30 august 1982.

Preotul Vasile Bălănescu a publicat articole în revista „Menirea Preotului“ cu caracter mobilizator religios și a scris articole în „Lumea Creștină“, „Renașterea“, „Țărănismul“ și în colaborare la Mitropolia Olteniei. Împreună cu Corneliu Tamaș a publicat volumul *Istoria bisericii Sf. Gheorghe din Râmnicu Vâlcea* în anul 1998.

Dedicându-și viața sa întreagă credinței creștine și slujind cu devotament și dăruire biserica creștină strămoșească, a reușit să impună respect atât prin ținuta sa, cât și prin modul său de comportament. O mai veche zicală spune că: „omul sfințește locul“, lucru ce i se potrivește întocmai părintelui Vasile, duhovnic al unui colț din Râmnic, pentru că prin toate locurile prin care a trecut, urmele lăsate au fost vizibile, în sensul benefic al cuvântului. Prea Cucernicia sa a fost întotdeauna pregătit să țină predici și slujbe cu efect mobilizator asupra creștinilor din parohia sa.

La 17 iulie 1996, cu ocazia vizitei în municipiu a reginei Ana, părintele Vasile Bălănescu a ținut un scurt cuvânt de bun venit în limba franceză la biserica „Cuvioasa Paraschiva“, ctitorie voievodală a lui Pătrașcu cel Bun. Majestatea Sa i-a mulțumit

părintelui și văzând pe piept ordinul „Coroana României“ i-a spus: „Soțul meu, regele Mihai, ți-a dat această decorație pentru inima ta caldă“, după care l-a îmbrățișat și l-a sărutat pe obraji pe venerabilul slujitor al altarului.

Pentru toate strădaniile sale, nu a dorit de la râmniceni și de la cei care l-au cunoscut decât o pioasă aducere aminte: „Eu ca bătrân, vă cer, când voi pleca dincolo, să veniți să-mi aruncați o floare peste mormânt, floarea recunoștinței“.

NICOLAE G. KRUPENSKY, UN NUMISMAT UITAT

AURICĂ SMARANDA*

Familia Krupensky, a venit, în țara noastră, din Polonia, în sec. al XVII-lea și își trage rădăcinile din Boemia, unde se aflau mai multe familii nobile.

Genealogia moldovenească a familiei Krupensky începe prin anul 1650 cu Andronachi, clucer, care a avut cinci copii: Anița, Vasile (medelnicer), Timus (al II-lea logofăt), Alexandru (vel medelnicer și vel jidnicer) și Aximia.

Alexandru Krupensky a avut șase copii, din care: doi s-au călugărit (Anesie și Pahomie), Vasile (cămăraș), Măria, căsătorită cu un bărbat din familia Catargiu, Lupu, Grigore (logofăt). Lupu ajunge stolnic și a avut cinci copii din care cel mai mic a fost Iordache, ajuns mare serdar. Acesta a avut șapte copii, din care unul s-a numit Scarlat Krupensky, era cel de-al cincilea copil. Prin acesta se continuă familia Krupensky și anume: George, unul din copii lui Scarlat, ajunge colonel în Armata Română și se căsătorește cu Jora. Din căsătorie, se nasc: Măria, căsătorită Hermeziu și Nicolae Krupensky, eroul nostru numismat.

Nicolae Krupensky se naște în anul 1847. Este licențiat în Drept la Universitatea din Iași. A intrat în magistratură, dar s-a retras și s-a înscris în Partidul Conservator și a intrat în Baroul avocaților. A fost deputat de Iași. Nicolae Krupensky a condus, în calitate de director, prima Monetărie a României înființată în anul 1870, devenind în același timp numismat.

S-a căsătorit cu Aspasia, născută Mavrocordat. și a avut trei copii: Nicolae, Mihai (mort tânăr) și Elisabeta.

Ca opere publicate sunt două volume de medalistică, precum și o traducere din Cicero: „Dialog asupra amicitiei“, 1894. În bibliografia științei numismatice la secția medalistică, există cele două lucrări, ale căror autor este Nicolae G. Krupensky. Prima lucrare are titlul „Medaliile Române sub regele Carol I“. Acest volum a fost tipărit în anul 1894, în București, la Imprimeria Monetăriei și Fabriciei de Timbre. Volumul cuprinde explicații și fotografiile unui număr de 22 medalii.

A doua carte de medalistică, a aceluiași autor, a apărut tot în anul 1894, sub titlul „Medaliile Române sub regele Carol I și alte câteva medalii mai vechi“. Acest volum a apărut ca ediție nouă, în București, tipărit la Lito - Tipografia Carol Göbel, strada Doamnei nr. 16. De data aceasta autorul descrie și ilustrează un număr de 96 medalii.

* Societatea Numismatică București.

În precuvântarea la această a doua ediție, autorul arată că lucrarea a fost întreprinsă la îndemnul ministrului de finanțe (finance n. a.) cu scopul vădit de „a seduce tinerele generațiuni inițiându-le la principalele faze (faze n. a.) ale istoriei noastre contemporane căreia domnia Majestății Sale Regelui Carol I i-a dat o strălucire“.

De asemenea, îl evocă în același text pe Dimitrie A. Sturdza „acest neobosit erudit pe care ocupațiunile politice nu l-au împiedicat de la felurite cercetări istorice, numismatice și arheologice“.

În continuare, face referință la lucrările elaborate de D. A. Sturdza, ca „Studiu asupra monetelor și medaliilor române de la 1350 până la 1853“, tipărită în limba germană la Viena în 1874, precum și la „Memoriu asupra numismaticei românești“, publicată la București în 1878.

În prefață, autorul, descrie structura volumului utilizând uneori termeni latini ca: metalum, triumvir (membru într-o comisie de trei, dar în carte se traduce prin „calificarea monetarului“), mensarius, adică triumvirii istoriei (comisie financiară sub ascultarea questorului, în carte traducându-se: bancher, zaraf, schimbător de bani).

Catalogul cuprinde numai medalistică și este structurat în trei părți astfel:

Partea I cuprinde medaliile privitoare la Dinastia regală, la fondări și restaurări de monumente, la evenimente politice, la diverse serbări naționale (30 medalii).

Partea a II-a cuprinde medaliile care privesc dezvoltarea noastră pe terenul instituțiilor patriotice, economice, industriale, agricole, de binefacere și culturale precum și comemorarea bărbaților iluștri (23 medalii).

Partea a III-a cuprinde medaliile 1839 la 1866 autorul precizând că „cel puțin pe acelea pe care le-am aflat și dacă din cercetări ulterioare voi mai afla încă altele le voi arăta în viitoarea ediție“ (43 medalii).

Autorul mai face o clasificare a medaliilor după concepția sa personală:

- medalii simple „cele ce reprezintă un eveniment așa cum s-a întâmplat și a cărui legendă îl descrie întocmai“;

- medalii metaforice, „acele în care evenimentul reprezentat și legenda se potrivesc în chip metaforic persoanei și evenimentului pentru care sunt bătute“;

- medalii mixte, „cele în care tipul și legenda sau una dintre ele sunt în parte metaforice, iar în parte arată faptele sau chipurile așa cum au fost. Împrejurările, precum și gustul artistic și literar determină care din aceste trei feluri de medalii este de adoptat“.

Nicolae G. Krupensky a cochetat și cu heraldica. În anul 1893 a alcătuit o stemă a orașului București, pe care a publicat-o regretatul Dan Cernovodeanu în lucrarea sa „Știința și Arta Heraldică în România“. Este stema cu scutul francez pe care apare Sfântul Dumitru, patronul orașului, în picioare, cu crucea în mâna dreaptă și o lance în mâna stângă. Scutul este timbrat cu o coroană murală, iar la bază, în afara scutului o eșarfă cu deviza: „PATRIA ȘI DREPTUL MEU“.

Familia Krupensky are și un herb compus dintr-un scut model polonez, cu o formă specială, având două scobituri, laterale, rotunjit la partea inferioară, păstrând la mijlocul bazei un vârf. Culoarea este roșie, în centru, un trandafir de argint deschis cu cinci sepală și cinci petale - nu are coadă. În cimier, cască medievală cavalească cu ornamente bogate. Această stemă familială s-a găsit pe un sigiliu publicat tot de Dan Cernovodeanu în aceeași operă sus menționată.

ASPECTE DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA UNUI OM DE CULTURĂ, GHEORGHE N. STROIAN DIN STROEȘTI – ARGEȘ

NICOLAE P. LEONĂCHESCU*

La 9 octombrie 1884 se năștea în satul Stroești din jud. Argeș un copil, Gheorghe N. Stroian (fig. 1), al cărui destin remarcabil atrage atenția cercetătorului. A fost fiul preotului Nicolae Gh. Stroian (1860, Stroești – 27 decembrie 1922, Stroești) și al soției acestuia, Elena T. Minculescu, originară din Brătieni.

Fig. 1. Pr. Gheorghe N. Stroian

Numele lor de familie era Retevoescu dar la Seminarul din Curtea de Argeș, pe care Nicolae Gh. Stroian l-a absolvit, a fost înregistrat cu noul nume ce reflecta satul de origine.

În familia Stroian – Retevoescu exista o tradiție culturală. Familia numără un șir de sacerdoți care au transmis din tată în fiu, sute de ani, pasiunea pentru carte.

Bătrânul preot stroeștean a avut șase copii și majoritatea dintre ei s-au remarcat prin evoluții deosebite: Nicolae (29 februarie 1888 – 3 mai 1969), savant virusolog și doctor în științe, prieten și colaborator al acad. Ștefan S. Nicolau; Aureliu (11 octombrie 1896 – 5 martie 1975, Brașov), magistrat la Brașov; Petre (30 aprilie 1890 – 3 septembrie 1975),

căpitan; Stelian (18 ianuarie 1899 – 1920) se va stinge prematur iar Paraschiva (1906-1967) va moșteni casa părintească din Stroești.

Gheorghe N. Stroian a fost obișnuit cu munca de mic. Tatăl său, preotul Nicolae Gh. Stroian, putea fi văzut la muncile agricole în rând cu ceilalți săteni. Un timp fusese și învățătorul satului. Despre el, dr. Ion C. Micuț își amintește: „De altfel și

* Universitatea Tehnică de Construcții București.

popa Stroian (Retevoescu) și-a dat toți băieții la școală, el ducând o viață nu prea deosebită de a țăranilor obișnuiți. Umbla îmbrăcat țărește, se încălța cu opinci, purta căciulă și mintean de pănură iar în ce privește gospodăria, nu era arătoasă deloc. De n-ai fi știut că acolo stă popa, ai fi zis că e casa unui om scăpătat. Bătătura mare era tot un noroi pe vreme de ploaie, în fața casei“.

Gheorghe a făcut clasele primare în orașul Curtea de Argeș deoarece învățătorul din Stroești, Nicolae C. Teodorescu – Nekera, era în conflict ireconciliabil cu preotul pentru niște pricini mai vechi.

La momentul cuvenit, tânărul stroeștean s-a înscris la Liceul „Ion C. Brătianu“ din Pitești. În timpul studiilor liceale s-a remarcat printr-o pasiune aparte pentru științele pozitive. A urmat Secția Reală a liceului deoarece făcuse o pasiune pentru matematică la care obținea rezultate deosebite.

În momentul marii opțiuni, Gheorghe N. Stroian a urmat sfatul tatălui său. În anii aceia, dorința expresă a tatălui era ca primul băiat să-i urmeze în profesie. Așa se face că Gheorghe N. Stroian urmează Facultatea de Teologie a Universității din București pe care o termină în 1905. Urmează apoi un stagiu de pregătire a tezei de licență, perioadă în care a funcționat în învățământ. La 10 octombrie 1906 era numit învățător la Bădiceni jud. Argeș, prin ordinul nr. 53.484.

Teza de licență o susține în 1907, în baza aprobării decanului dr. C. Chiricescu. Comisia examinatoare a tezei a fost formată din: doctor I. Cornoiu, președinte și membrii: dr. C. Cireșeanu, dr. Drag. Demetrescu, dr. I. Mihălcescu și iconom C. Nazarie¹. Teza de licență a fost tipărită și pe coperta ei scrie: „Universitatea din București. Facultatea de Teologie. Studiu istorico-exegetic asupra Epistolei Sf. Apostol Pavel către Tit. Teza de licență. Susținută în ziua de... 1907 de Gheorghe Stroian. Costești – Stroești (Argeș). București. Tipografia „Aurora“. Strada Lipscani nr. 1 (Palatul Dacia) 1906“. Dezvoltată pe 64 pagini, teza de licență a lui Gheorghe N. Stroian are, astăzi, numai un caracter documentar. Esențial este faptul că autorul ei a tipărit-o și reprezintă una dintre primele cărți scrise și publicate de un stroeștean care întâmpina serioase dificultăți materiale în timpul studenției. Posibilitățile materiale modeste ale tatălui său și familia împovărată a acestuia au impus multe sacrificii tânărului Gheorghe N. Stroian. Cu toate acestea, el a reușit să termine facultatea, fiind unul dintre primii stroeșteni cu studii superioare.

A fost un exemplu bun pentru frații săi căci al doilea, Nicolae, a urmat medicina militară ajungând la gradul de colonel, doctor în științe și numai o clauză nedreaptă a regulamentului („n-are stagiu de front“) l-a privat de titlul de general pentru care fusese propus în mod excepțional. Faptul că a fost voluntar în 1913 pe frontul din Bulgaria nu s-a luat în considerație iar activitatea sa din timpul primului război mondial a trecut neobservată de unii. A avut însă o carieră științifică strălucită și a ajuns directorul Spitalului Militar din București²; al treilea frate, Petre, a ajuns

¹ Gh. N. Stroian, *Studiu istorico-exegetic asupra Epistolei Sf. Apostol Pavel către Tit*, teza de licență. Tipografia „Aurora“, București, 1906.

² Felicia Gh. Georgescu, *Activitatea pe tărâm cultural a lui Gheorghe N. Stroian*, comunicare la A 11-a Sesiune științifică de vară „Stroești-Argeș“, Stroești, 24 iulie 1982; N. P. Leonăchescu, *Un remarcabil om de știință: medicul colonel dr. Nicolae N. Stroian din Stroești-Argeș*, comunicare la A 14-a Sesiune științifică de vară „Stroești-Argeș“, Stroești, 28 iulie 1985; N. P. Leonăchescu, *A remarkable Romanian scientist: Dr. Nicolae N. Stroian (1888-1969)*, în „Revue Roumaine de Médecine. Virologie“, 1986, 37, 2, p. 139-141; Gh.

căpitan, ofițer de grăniceri, fiind decorat în primul război mondial cu patru decorații; al patrulea, Aureliu, magistrat, a fost o personalitate cunoscută a timpului său fiind președintele Tribunalului din Brașov multă vreme și apoi având gradul de consilier. Stelian s-a stins din viață de tuberculoză, pe atunci o boală necrutătoare. Imediat după terminarea liceului din Câmpulung, a plecat voluntar pe front și s-a întors bolnav de plămâni. Răcise și tușea groaznic. Numai Vica (Paraschiva) n-a urmat școli înalte; a rămas în casa părintească și s-a căsătorit cu preotul Sandu N. Ion, un fel de Popa Tanda al Stroeștilor.

La 18 februarie 1907, Gheorghe N. Stroian s-a căsătorit³ cu Sofia I. Dragomirescu (24 octombrie 1890 – 1 noiembrie 1990), fiica popii Ion N. Dragomirescu din Capul Piscului (sat integrat azi în com. Godeni) jud. Muscel. Imediat după căsătorie a fost hirotonisit preot la parohia Prislop județul Muscel, în ziua de 20 septembrie 1907 și la 1 aprilie 1908 a fost transferat la Biserica Negru Vodă din Câmpulung unde și-a pus în valoare calitățile sale de om corect, spirit întreprinzător, bun organizator în domeniul culturii și edilitar-gospodăresc. Era un mare iubitor de oameni și un mare patriot.

Curând, au venit pe lume cele trei fiice ale sale: Sabina (8 februarie 1908 – 2 ianuarie 1990), Felicia (30 mai 1910 - 23 decembrie 1999) și Constanța (5 noiembrie 1911 – 17 noiembrie 1997). Cu toate că a avut o familie grea, Gheorghe N. Stroian a fost lângă cei nevoiași tot timpul, alinând durerile și organizând acțiuni de întraajutorare.

Mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung avea ca filială Biserica Sf. Gheorghe din cătunul Mărcuși format din 200 familii de oameni săraci.

În Câmpulung, la începutul acestui secol existau bănci particulare care practicau împrumuturi de capital cu dobânzi foarte mari. Gheorghe N. Stroian a format un consiliu cu un grup de țărani și a reușit să înființeze în 1912, Banca Populară „Sf. Gheorghe” (i s-a zis și Banca Populară Șubești) ai cărei membri puteau împrumuta bani cu dobânzi mici spre a-și construi și gospodări o locuință.

Contabilitatea și evidențele Băncii Populare „Sf. Gheorghe” au fost ținute benevol de cunoscutul stroeștean spre a scăpa oamenii neajutorați de specula cămătarilor.

Toate inițiativele lui Gheorghe N. Stroian au vizat dezvoltarea pe toate planurile a vieții materiale și spirituale a locuitorilor din Câmpulung jud. Muscel. În 1913 a înființat o școală de cântăreți bisericești urmată de copii săraci, cu talent muzical.

Ca să poată sprijini băncile populare din județul Muscel, a înființat în 1914, împreună cu învățătorul Nicolae Poinăreanu, Federala „Negru Vodă”, fiind nevoit să ia postul de secretar și casier. Răspunderea a fost mare, dar muncind tenace, și-a dus la bun sfârșit misiunea.

Gheorghe N. Stroian n-a uitat niciodată că a terminat Secția Reală a liceului și când s-a ivit ocazia și-a pus în valoare cunoștințele. Astfel, în anul 1915, a suplinit gratuit, la Liceul din Câmpulung, lipsa unui cadru didactic de pe postul de profesor de matematică. Ministerul Învățământului îi transmitea, pentru asta, mulțumirile sale:

I. Nicolescu, *O figură eminentă a satului Stroești: colonel dr. medic Stroian N. Nicolae*, comunicat la A 17-a Sesiune științifică de vară „Stroești-Argeș”, Stroești, 31 iulie 1988.

³ „Gazeta Țăranilor”, nr. 4 din 28 ianuarie 1907.

„Părinte Stroian, Ministerul ia act cu multă plăcere de concursul ce ați dat prin suplinirea prof. Lapedatu, concentrat, de la liceul din localitate și vă aduce pe această cale viile sale mulțumiri. Ministrul Valaori”⁴.

Într-adevăr, prof. Ion Lapedatu care predă matematica la Liceul „Dinicu Golescu” fusese chemat în armată și stroeșteanul Gheorghe N. Stroian i-a luat locul la catedră⁵.

În perioada care a urmat, Gh. Stroian a trecut prin grele încercări, ca întreg neamul românesc. La 15 august 1916, zi în care România a intrat în primul război mondial, el a plecat pe front cu Regimentul 70 Infanterie să-și facă datoria. Era războiul întregului popor pentru realizarea visului secular: făurirea statului național unitar român.

Gheorghe N. Stroian a fost cu regimentul său în Dobrogea, la Cocargea; apoi la Câmpulung pe frontul de la Pravăț și de aici se retrage în Moldova, prin Loloiasca, la Soveja și Răchitașul.

Era un bun prieten al familiei Golescu de la care primise în dar un tablou pictat în 1877 de pictorul Țăranu, tablou reprezentându-l pe apostolul Petru. Unul dintre membrii celebrei familii, Dimitrie Al. Golescu, soldat voluntar în compania I, a murit „la 21 septembrie 1916 orele 6 post meridiane pe câmpul de luptă de la sud-vest de comuna Cocargea din Dobrogea județul Constanța, împușcat în lupta cu bulgarii”. Martori au fost: preotul Gheorghe N. Stroian și „comersantul Ion Predoiu”, ambii din Câmpulung⁶.

În Dobrogea, Gheorghe N. Stroian își îngropa și un prieten din Stroești: Hogioiu Gh. P. Gheorghe, soldat în Reg. 70 Infanterie, care „în luptele dintre Cocargea și Inirgea din Dobrogea, numitul soț a căzut mort la primul atac, împușcat de un glonț al inamicului, în ziua de 23 septembrie 1916 stil vechi”⁷.

Activitatea sa în timpul primului război mondial a fost reținută în sintezele timpului. Într-una din ele⁸, C. Nazarie consemna: „Preotul Stroian N. Gh., Câmpulung, de la 62/72 Infanterie de la început a însoțit regimentul chiar pe frontul de luptă și a dat dovadă de abnegație, devotament și conștiinciozitate. Prin prezența și însușirile sale morale a contribuit mult la înălțarea sufletelor și la ridicarea moralului ofițerilor și soldaților, chiar în momentele cele mai grele ale luptelor. A luat parte la lupte în Dobrogea, în Mărăști în 1917 și în tot timpul a stat neclintit la datorie”. Aceasta era declarația colonelului Grigore Grecescu, superiorul său.

Pentru activitatea sa desfășurată în timpul războiului a primit mai multe distincții. Prin înaltul decret nr. 118 din 22 februarie 1917, s-a „conferit ordinul Coroana României cu Spade în gradul de cavaler preotul Gh. Stroian din Regimentul 70 Infanterie pentru zelul și devotamentul cu care și-a îndeplinit serviciul pe câmpul de luptă. Semnat Ministrul de Război, Vintilă Brătianu”. Comandantul Regimentului 70

⁴ Felicia Gh. Georgescu, *op. cit.*.

⁵ I. Hurdubejiu, Fl. Mîrțu, N. Nicolaescu, Gh. Părnuaș, I. Stănculescu, *Câmpulung-Muscel, ieri și azi*, Consiliul Popular al Orașului Câmpulung-Muscel, 1974, p. 196-198 și 211.

⁶ V. Novac, *Contribuția ultimilor descendenți ai Goleștilor la formarea statului național unitar român*, în „Studii și Comunicări”, Muzeul Orășenesc Curtea de Argeș, 1980, p. 66.

⁷ Primăria com. Stroești jud. Argeș, Stare Civilă, Decese.

⁸ C. Nazarie, *Activitatea preoților de armată în campania 1916-1919*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1921, p. 52, 54, 57, 100 și 103.

Infanterie, colonelul Grigore Grecescu, cita „prin ordin de zi pe regiment preotul Gh. N. Stroian pentru distinsele însușiri intelectuale, morale, sufletești, mult spirit, mult spirit și destoinicie de care a dat dovadă în executarea ordinelor și îndeplinirea diferitelor însărcinări, în situațiile cele mai grele și chiar în timpul luptelor. Dat azi, 13 februarie 1917 la Dealul Varlanului. Semnat, comandant colonel Grecescu Grigore“. Totodată a fost avansat la gradul de preot-căpitan asimilat, la 1 ianuarie 1918, prilej cu care a primit carnetul cu nr. 54⁹. Prin „Înaltul decret nr. 1744 din 7 iulie 1918, preotului Stroian Gheorghe din Reg. 70 Infanterie i se conferă „Crucea Comemorativă“ a războiului 1916 – 1918 fără barete“. Această distincție i se eliberează la 1 septembrie 1921. Patriarhul dr. Miron Cristea îl cinstește și el cu un medalion magnific în formă de cruce pe care scrie: „Cocargea, Pravăț, Loloiasca, Soveja, Richitașu. Pr. Gh. Stroian confesor Reg. 70 Infanterie“. Cea mai valoroasă decorație pentru Gheorghe N. Stroian și pentru toți românii era însă îndeplinirea marelui lor ideal: unirea tuturor românilor într-un sat național independent. La 1 decembrie 1918, prin Marea Adunare Populară de la Alba Iulia se proclama și unirea Transilvaniei cu România, ridicând entuziasmul general la cote greu de imaginat.

Venise momentul păcii și oamenii se întorceau acasă de acolo pe unde vitregiile războiului îi purtase. Peisajul zonei Câmpulung-Muscel fusese răvășit de război. Luptele fuseseră crâncene și locuitorii își părăsiseră căminele refugiindu-se în Moldova. În timpul încrâncenării, mulți militari din ambele tabere căzuseră prin diferite locuri și au rămas așa, nemaifiind oameni care să-i adune și să-i îngroape. Cadavrele au stat în aer liber până au putrezit. Căinii se sălbăticeseră și rupeau din cadavrele foștilor soldați beligeranți ca și celelalte viețuitoare ale pădurii. Când locuitorii s-au întors la casele lor, căinii nu i-au mai recunoscut pe foștii lor stăpâni și mușcau sălbatic pe oricine întâlneau¹⁰.

Autoritățile au declanșat acțiunea de curățire a terenurilor de oasele foștilor luptători. În cimitirul de la Dragoslavele și în osuarul Mausoleului de la Mateiaș au fost depuse aceste schelete adunate de pe dealuri și de prin păduri. Guvernul german a cerut ca la Dragoslavele să se înființeze un cimitir separat pentru luptătorii săi căzuți pe pământ românesc. Români n-au acceptat cererea fostului invadator și în cimitirul de la Dragoslavele au depus osemintele tuturor celor care au mai fost găsiți în aer liber, fără deosebire de naționalitate. Unii au mai putut fi identificați după tăblițele matricole purtate la gât, alții nu. De aceea, piatra tombală de deasupra gropnițelor poartă în multe cazuri inscripții semnificative: „120 eroi anonimi“. Sub deviza „Pro Patria“, la cimitirul din Dragoslavele și-au găsit odihna și s-au împăcat întru moarte și unii și alții.

Mulți câmpulungeni muriseră. Satele muscelene erau în doliu. Mulți copii, orfani de ambii părinți, umblau pe drumuri, fără rost. Erau îmbrăcați în zdrențe, bolnavi, plini de bube, terorizați de foame și cerșeau din poartă-n poartă. Școala fusese desființată și-și relua cu greu fluxul normal. Una din marile inițiative ale lui Gheorghe N. Stroian se referă la acești copii orfani. În anul 1919, medicul județului Nicolae Cădere a propus să fie adunați toți copiii orfani de război risipiți prin diferite case și să înființeze cu ei un orfelinat în care să li se acorde îngrijirea și educația necesare.

⁹ Felicia Gh. Georgescu, *op. cit.*

¹⁰ Aurelian Sacerdoțeanu, *Toponimie și onomastică pe Valea Vâlsanului, îndeosebi la Stroești – Argeș*, comunicare la A 3-a Sesiune științifică de vară „Stroești-Argeș“, Stroești, 28 iulie 1974.

Solicitat să dea viață acestui gând nobil, Gheorghe N. Stroian i-a răspuns: „Deși este o activitate în plus în viața mea, dar dacă este vorba de o operă așa mare sunt alături de dumneavoastră”¹¹.

Munca de organizare a acestui orfelinat a fost titanică. În curtea Mănăstirii „Negru Vodă” s-a construit o nouă clădire pentru „Orfelinatul Dragoslavele” (fig. 2). Înființat la insistențele stroeșteanului Gheorghe N. Stroian, un comitet de femei, în frunte cu soția lui, Sofia, a început să se ocupe de îngrijirea copiilor. S-a angajat personal de serviciu iar Gh. Stroian s-a ocupat cu supravegherea continuă și contabilitatea orfelinatului. În interiorul acestui orfelinat s-a organizat și Școala primară, având un învățător care lucra benevol. Încet, încet, orfelinatul a prins viață. Copii orfani de ambii părinți au găsit în el căldură umană și și-au croit un drum în viață.

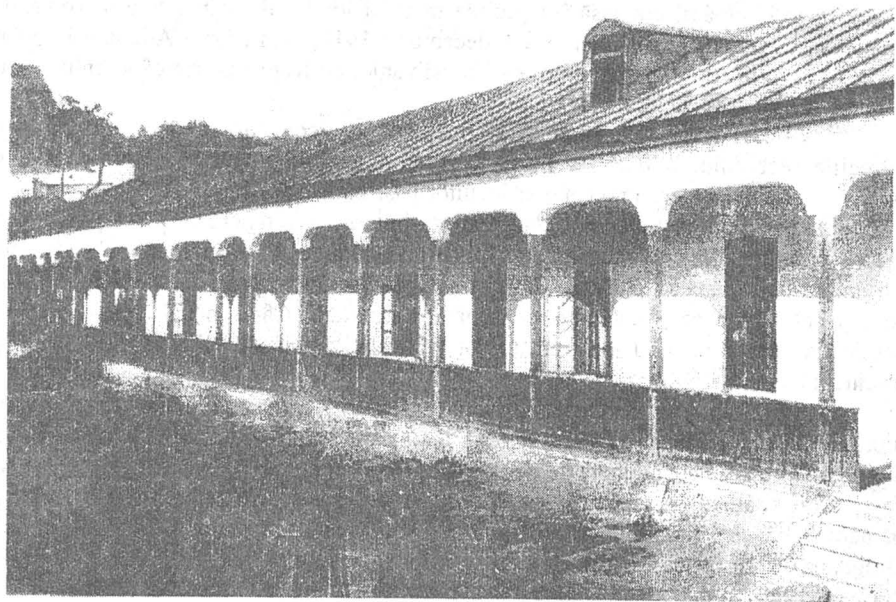

Fig. 2. Clădirea de pe latura de nord a Mănăstirii Negru-Vodă construită pentru „Orfelinatul Dragoslavele”

S-au păstrat fotografii care consemnează aspecte din viața orfelinatului condus de Gh. Stroian. Într-una din fotografii (fig. 3), medicul Nicolae Cădere se află pe prisma orfelinatului între doi orfani minori, într-o atitudine antologică. Adunați de pe drumuri, orfanii erau spălați și îmbrăcați și dacă erau bolnavi, primeau îngrijirile și medicamentele de rigoare. Toți copiii învățau obligatoriu o meserie: croitoria, cizmăria, dulgheria, confecționarea de preșuri etc. Imaginile din Atelierul de țesut preșuri (fig. 4) și din Atelierul de croitorie (fig. 5) arată atmosfera de lucru și reintegrarea copiilor în mecanismul social. Sunt imagini simbol ale unei epopei demne de consemnat în istoria orașului Câmpulung.

¹¹ Felicia Gh. Georgescu, *op. cit.*

Efectele acțiunii de recuperare și reintegrare socială a orfanilor de război se văd în imaginea simbol din (fig. 6). În mijlocul grupului se află medicul Nicolae Cădere și soția sa iar în dreapta, preotul Gheorghe N. Stroian.

Alte trei femei din comitetul de acțiune completează grupul organizatorilor. De jur împrejurul lor, patruzeci și nouă de băieți, cu pălăriiuțe pe cap și ghete în picioare, poartă costume albe cu cămașă peste pantaloni și o vestă pe deasupra. Privesc cu timiditate și interes spre obiectivul care le-a imprimat chipurile cam prin 1920. Succesul acțiunii a fost total. Au fost admiși în orfelinat numai copiii orfani de ambii părinți, cu rosturile familiale pulverizate complet de războiul barbar impus țării de agresori.

S-a făcut însă o excepție: în orfelinat a fost acceptat un singur copil orfan numai de tată, mama lui trăind. Acel orfan se numea Iustin Moisescu, cel care, mai târziu, a devenit patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.

*Fig. 3. Medicul Cădere Nicolae
pe treptele
„Orfelinatului Dragoslavele”*

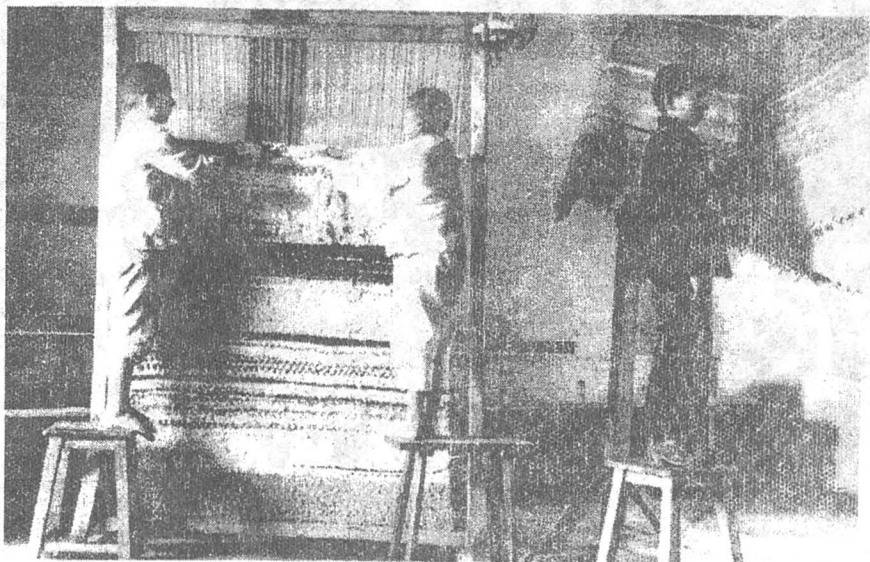
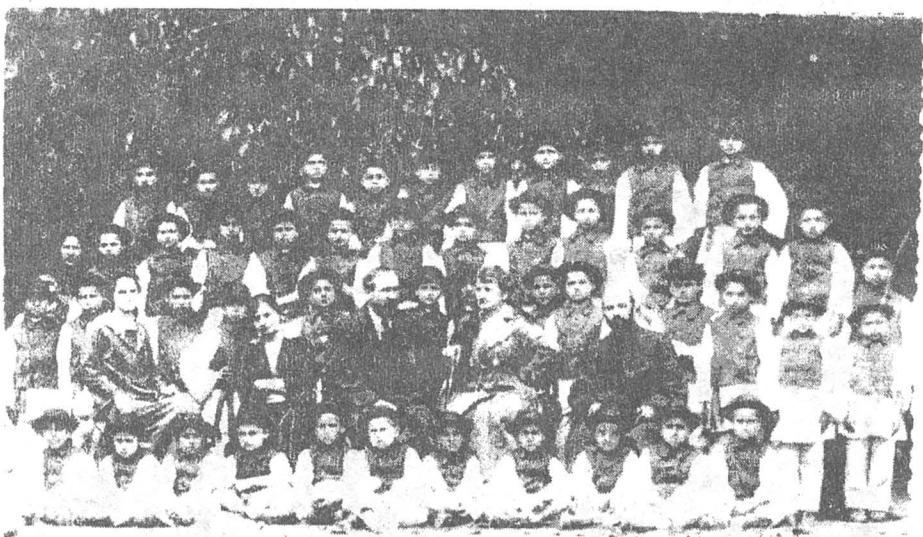

Fig. 4. Aspect din Atelierul de țesut preșuri.

Fig. 5. Aspect din Atelierul de croitorie.

Era cel mai bun la învățătură și cel mai disciplinat copil. Sprijinul primit la orfelinat nu-l va uita niciodată. În toate ocaziile, Iustin Moisescu a elogiat pe fostul său dascăl, preotul Gheorghe N. Stroian.

*Fig. 6. Copii de la „Orfelinatul Dragoslavele”, circa 1920
În stânga medicul Nicolae Cădere, în dreapta pr. Gh. Stroian*

Acesta a avut grijă de orfani în continuare. Spre a nu-i lăsa pe drumuri după absolvirea Școlii primare, Gh. Stroian i-a propus medicului Nicolae Cădere și superiorilor eclesiastici să se înființeze un Seminar al orfanilor de război. Ca local de școală, a propus să se amenajeze chiliile din curtea Mănăstirii Negru Vodă. Ideea a fost, în principiu, acceptată dar materializarea ei a revenit inimosului stroeștean. Printr-o muncă asiduă, Gh. Stroian a restaurat chiliile respective și prin stăruințele sale pe lângă autoritățile ministeriale de resort, Seminarul orfanilor din Câmpulung a luat ființă. Gheorghe Stroian a fost director și profesor al seminarului până în anul 1927.

Cei doi întemeietori ai acestei opere de binefacere, Nicolae Cădere și Gheorghe Stroian, au reușit să realizeze un seminar exemplu pe țară, vestit prin disciplină școlară și curățenie. Seminarul din Câmpulung avea opt clase, în continuarea școlii primare. Iustin Moisescu a fost și elevul acestui seminar, obținând rezultate excelente la învățătură.

Am avut șansa rară de a întâlni un absolvent al Orfelinatului „Dragoslavele” din Câmpulung, Călin Gr. Gheorghe (20 iunie 1913, Leurdeni jud. Muscel – 7 noiembrie 1995, București). L-am găsit bolnav, la 8 ianuarie 1989, în casa lui din București, strada Ispravnicului nr. 44 sector 2. În ianuarie 1980 a suferit un grav accident la coloana vertebrală, în urma căruia a fost imobilizat până la moarte. Tatăl său, Grigore, căzuse în anul 1916 în luptele de la Pravăț; mama sa, Ioana a murit în Leurdeni, un an mai târziu. A mai avut doi frați mai mari: Marin, învățător și Vasile, pălărier. Călin Gr. Gheorghe mi-a povestit cu lux de amănunte viața din orfelinat cu multe elemente privind organizarea și activitatea desfășurată în cadrul lui.

Iată câteva frânturi din noianul de amintiri pe care mi le-a depănat în anul Revoluției: „Orfelinatul a fost organizat, inițial, într-o casă particulară aflată lângă Gara C. F. R. din Câmpulung. Recrutarea orfanilor se făcea prin primăriile locale din județul Muscel. În toamna anului 1919, în acea casă particulară s-a înființat o Grădiniță de copii orfani, condusă de educatoarea Dumitrescu. În anul 1920, am intrat în Școala Primară a Orfelinatului „Dragoslavele”. Am fost 132 orfani, majoritatea băieți împărțiți în patru clase. Eu am avut ca învățător pe Gheorghe Mușătescu, un om aspru dar foarte bun. În anul 1922, orfelinatul s-a mutat în curtea Mănăstirii „Negru Vodă”, unde se construiseră o clădire nouă pentru Seminar. Orfelinatul s-a amenajat în chiliile din curtea mănăstirii, chiliile care serveau drept săli de clasă și dormitoare. Masa o serveam în partea dreaptă a curții, unde se afla o sală de mese, în clădirea Seminarului. În această clădire se afla și administrația în frunte cu popa Gheorghe Stroian. Masa era foarte bună. Doctorul Nicolae Cădere venea zilnic la orfelinat, controla și supraveghea educația noastră; era metodic, cinstit și drept. Fiecare elev răspundea de ceva: fetele spălau sălile de clasă, băieții măturau curtea. Fiecare grupă avea o misiune; fiecare elev primea mătura și coșulețul pentru gunoi. Primeam îmbrăcăminte de la orfelinat. În vacanțe, orfanii nu mergeau acasă; uneori făceam excursii, mai ales în vacanța de vară. De Paști veneau elevi din satele vecine și ne aduceau: cozonac, ouă roșii, pachetele cu mâncare. De Crăciun nu venea nimeni; era frig. Educația în orfelinat era spartană; nu se tolera nimic. Doctorul Nicolae Cădere își făcuse studiile în Germania și era aspru; chiar el bătea uneori elevii indisciplinați. De multe ori venea cu pachete cu prăjituri și le împărțea elevilor. Comitetul de Asistență socială strângea bani și cumpărăturile le făceau salariații. Cărți și rechizite primeam de la orfelinat. Nu intra nimeni în orfelinat să ne viziteze și nici un copil nu ieșea în oraș. Nimeni de la Primărie nu ne-a vizitat.

N-a murit nici un copil. Fetele aveau dormitoare separate și doctorul Cădere se ocupa de ele.

Eu am terminat Școala Primară a Orfelinatului în anul 1924. Ea și-a continuat activitatea cu elevi din ce în ce mai puțini. După absolvirea celor 4 clase primare, copiii erau îndrumați în diferite direcții. Doctorul Nicolae Cădere decidea împreună cu învățătorul. Unii învățau o meserie, alții își continuau studiile. Eu am fost premiant I tot timpul. Am dat concurs la Seminar și am reușit al doilea, dar pentru că nu aveam „voce” m-au trimis să dau examen de admitere la Școala Normală „Carol I” din Câmpulung. Am dat examen la Matematică și Limba română (dictare, punctuație și ortografie). Am intrat primul, în septembrie 1924, cu media generală 9 și ceva. A fost un eveniment în Câmpulung: un orfan a ieșit primul! Toți mă arătau cu degetul și devenisem o celebritate locală.

De la orfelinat am primit o lădiță „de zestre” cu: două cămăși, trei izmene, haine, pantalon, ciorapi, șapcă, batiste. Plecarea mea din Orfelinat la Școala Normală a fost festivă: doctorul Nicolae Cădere a așezat copiii pe două rânduri și m-a luat de mână. Un copil venea după noi și trăgea un cărucior cu lădița mea de zestre. Am trecut printre rânduri și ne-am îndreptat spre Școala Normală aflată în vecinătate. Tot orfelinatul ne-a urmat și ne-a condus. Acolo, doctorul Nicolae Cădere m-a dat în primire directorului Școlii Normale. Timp de 2-3 ani, ca elev la această Școală, am primit cărți și îmbrăcăminte de la orfelinat. Mai aveam o pensie de orfan de 200 lei pe trimestru, plus un carnet de călătorie gratuită pe C. F. R.

La Leurdeni, m-am întors după cinci ani, de Crăciunul anului 1924; n-am mai cunoscut. Seminarul din Câmpulung dura 6-8 clase; s-a închis în 1926 sau 1927 din cauza unui incendiu. Și Gheorghe Pârnuță din Rucăr a vrut să se înscrie la Seminar, dar l-a speriat un călugăr și a renunțat”.

Iată frânturi de icoane dintr-o lume bântuită de lipsuri și plină de drame, dar cu speranța unui viitor mai bun pentru care au muncit și cu bucuria că un vis s-a împlinit: România Mare!

Călin Gr. Gheorghe a lăsat în manuscris o monografie și un volum de documente despre Leurdeni pe care nici un primar al locului nu s-a învrednicit să le publice și nici nu i s-a restituit acel hectar de teren arabil, pământ de moștenire la care avea dreptul!

În anul 1927, la inițiativa lui Gheorghe N. Stroian a început construirea¹² Ateneului Popular „Negru Vodă” (fig. 7). În apelul adresat câmpulungenilor și, în special, enoriașilor săi, inimosul stroeștean spunea: „În această lună martie se împlinesc 10 ani de când, după o lipsă de doi ani, am revenit la căminul familial și mi-am dat seama că stând în tranșee lângă ostașul român, aproape de el, în ghearele suferinței, în fața morții, i-am văzut și i-am simțit nobilele lui virtuți sufletești: blândețea, răbdarea, bunătatea și dragostea, binefacerea și curajul dus până la jertfirea de sine. Numai grație acestor mari virtuți ale ostașului român am ajuns să avem o Românie mare și puternică.

Întors acasă, mi-am reluat iarăși chemarea mea de pastor sufletesc al celor ce mi s-au încredințat și cunoscând mai bine nobilul lor suflet am ajuns la convingerea că este o datorie de a face ca, cultura națională să fie răspândită până în păturile cele mai

¹² I. Răuțescu, *Câmpulung-Muscel. Monografie istorică*, Tipografia Gh. Gh. Vlădescu, Câmpulung Muscel, 1943, p. 141, 273, 274 și 337.

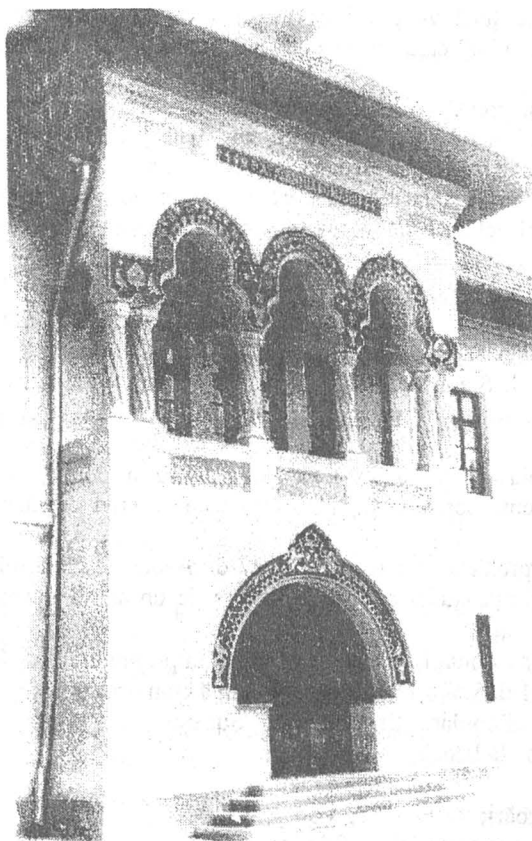

Fig. 7. Ateneul Popular „Negru-Vodă”, construit între 1926-1929, după planurile arh. Dumitru Ionescu-Berechet, astăzi sediul Protoieriei Câmpulung

Ateneul Popular Negru Vodă sub președinția mea, dându-mi colaboratori sinceri și devotați. Atât eu cât și ceilalți am format o listă de donații pentru construire. În anul 1927 s-a pus temelia acestei clădiri, construcție în stil românesc, executată benevol de arhitectul D. Ionescu – Berechet.

În această casă a noastră ne vom putea aduna în fiecare sărbătoare, cu toții: tineri, bătrâni, bărbați și femei, laolaltă și vom putea asculta conferințe care ne vor lumina și înnobila sufletește, petrecându-ne astfel timpul liber departe de otrăvurile ademenitoare ale societății. Aici va fi la îndemână tuturor o bibliotecă populară, unde se va putea îmbogăți mintea cu cunoștințe folositoare în viață.

Aici, iubitorii de artă românească vor citi în muzeul religios național, istoria trecutului nostru românesc iar în costumele țărănești muscelene ce se vor vedea la jocurile și horele naționale și în doinele și cântecele populare ce se vor cânta de către flăcăii și fetele noastre, vor găsi chezașia conservării sufletului națiunii românești. Tot

adânci ale poporului. M-am gândit că ar trebui ca la Mănăstirea Negru Vodă să reînvieze iar vremurile de strălucire strămoșească construind, lângă Casa Domnească a lui Matei Basarab, un cămin pe a cărui vatră să ardă continuu focul culturii din care să radieze flăcări cât mai mari care să lumineze cât mai departe și să încălzească cât mai multe inimi care au nevoie de această căldură. Și așa s-a zămislit din adâncuri suflatești puternice, din visuri și idealuri înalte, ideea înființării Ateneului Popular Negru Vodă.

Făcând apel la consiliul Băncii Populare „Sf. Gheorghe”, înființată în anul 1926, a îmbrățișat cu căldură și entuziasm propunerea mea și a hotărât ca banca, din fondurile membrilor consiliului, să facă o donație de 300.000 lei pentru începerea construirii acestui ateneu. Primul pas s-a făcut și încurajat de ei, am chemat consiliul parohial și comitetul cultural al parohiei Negru Vodă; le-am adus la cunoștință și s-a aprobat ca pe terenul viran al mănăstirii Negru Vodă de lângă Casa Domnească a lui Matei Basarab să se pornească clădirea.

S-a constituit și comitetul

de aici, din casa noastră, în fiecare lună va porni ca un sol vestitor de lumină binefăcătoare revista „Prietenul Poporului” care va fi pentru dumneavoastră o călăuză în toate manifestările omenești.

Multe au fost obstacolele și greutățile întâmpinate dar am îndrăznit și le-am biruit. Mulțumesc colaboratorilor și donatorilor mei care nu și-au precupețit nici munca, nici timpul, nici banul, ca să dea orașului nostru această casă de cultură”.

Construcția clădirii Ateneului Popular „Negru Vodă” a început în toamna anului 1926 pe baza documentației tehnice întocmite de arh. Dumitru Ionescu – Berechet care a supravegheat benevol lucrările¹³. Președintele comitetului Ateneului a fost ales Gh. Stroian iar ca membrii: prof. Ilarian Velculescu, prof. Nae Mihăescu, arh. D. Ionescu – Berechet, dr. Nichita Dragomirescu, prof. I. Antonescu, prof. N. Bratu, Apostol D. Mirea, I. Mestecăneanu, I. Bădescu, N. Rizeanu, V. Țincu, I. Staicu, Gh. Gavrilescu, I. Copăcescu, N. Vitan, I. Stan, V. Păslariu, Gh. Cristescu, I. Vlăduț, D. Ghizdavăț, N. Zegheru, Gh. Irimia, Ion N. Bulacu iar de la 18 decembrie 1927 și Paraschiv Angelescu.

Clădirea are o sală de conferințe de 10,5 x 8 m, înaltă de 10 m, dotată cu o scenă de 8,50 x 5,50 m și fosă pentru orchestră. Alte patru camere erau destinate pentru: bibliotecă, muzeu etc.

Construcția clădirii fusese preluată la 2 ianuarie 1927 de Asociația Culturală Creștină „Negru Vodă” care se înființa atunci și care în decurs de un an va deveni Ateneul Popular „Negru Vodă”.

Fondurile se procurau prin: donații, cotizații, serbări, împrumuturi etc. În martie 1928 se constata cheltuirea a 1.018.548,15 lei proveniți după cum urmează:

300.000 lei – donația Băncii Populare „Sf. Gheorghe” Șubești;

383.000 lei – împrumutați de la bancă;

296.985 lei – alte donații;

34.524 lei – încasări la serbări;

3.440 lei – din vânzarea unor materiale nefolosite;

600 lei – cotizații.

Printre donatori apar, în primul rând, rudele și prietenii lui Gheorghe N. Stroian: Nicolae Gh. Cădere (4000 lei), Sofia I. Stroian (5000 lei), Felicia Gh. Stroian (200 lei) și chiar Gh. Stroian cu 100.000 lei etc.

Serbările din 1927 au adus un venit substanțial (34.524 lei) și ele au fost organizate cu ajutorul prietenilor și rudelor sale printre care: Cornelia, soția căpitanului Petre N. Stroian, fratele său; Sabina fata sa și soția ing. C. Nestorescu (1900 – 23 decembrie 1978); Sofia I. Stroian, soție; Felicia Gh. Stroian; Maria Păcescu; Aglaia Bota; Maria I. Staicu; Sevasta Ștefănescu; Veronica Dragomirescu; Ecaterina Georgescu; Elena Costescu; C. Marinescu etc.

În toamna anului 1928 clădirea era terminată, învelită și tencuită la exterior. Lucrările din interior încă nu se terminaseră. Investiția a depășit suma de 1.200.000 lei strânsă în cea mai mare parte „de preotul Gh. Stroian prin liste de subscripție”¹⁴. Construcția clădirii Ateneul Popular „Negru Vodă” a reprezentat una din marile reușite

¹³ Gh. N. Stroian, *Căminul nostru cultural*, în „Prietenul Poporului”; 3/1928, p. 8 – 11.

¹⁴ I. Răuțescu, *op. cit.*, p. 141, 273, 274 și 337.

ale lui Gheorghe N. Stroian. Ea este și astăzi o construcție reprezentativă (fig. 6) a Câmpulungului, făcând parte din patrimoniul său cultural.

Activitatea de construcție a lui Gh. Stroian începuse mai de mult. În 1925 când a fost numit paroh, a reparat casele egumenesti și clopotnița Mănăstirii Negru Vodă, operație pentru care s-au cheltuit 350.000 lei.

Ateneul Popular „Negru Vodă” a fost înființat la 2 ianuarie 1927 și se face cunoscut prin: cicluri de conferințe, lecturi publice, serbări, editarea revistei „Prietenul Poporului” etc. La fiecare serbare, corul elevilor seminariști condus de If. Ganea era prezent cu piese îngrijite alese.

Ciclul de conferințe a început la 18 decembrie 1927 și a continuat în ședințele din: 22 ianuarie, 26 februarie 1928 etc. Festivitățile începeau la ora 16 și durau până în jurul orei 18 iar programul lor era complex. Spre exemplu, în ședința din 18 decembrie 1927 au conferențiat: Paraschiv Angelescu (Rolul Ateneului), Moise P. Păcescu (istorioare morale) și Gheorghe N. Stroian (probleme ale cultului și sectele religioase). A urmat un concert de muzică religioasă susținut de corul elevilor de la Seminarul Orfanilor de Război după care, Felicia Gh. Stroian, pe atunci elevă în clasa a 7 – a de liceu, a citit „Viața Sf. Ecaterina”. În final, sub președinția lui Gh. Stroian, s-au rezolvat probleme organizatorice.

Conferința lui Gh. Stroian nu a lipsit de la nici o festivitate. El își alegea drept teme de predilecție: combaterea adventiștilor, tudoriștilor și a altor sectanți; cultura; morala; istoria patriei etc. Alți conferențieri: Moise P. Păcescu, Paraschiv Angelescu etc. abordau un spectru similar de teme. De fiecare dată, corul condus de If. Ganea încheia ședința. La activitățile Ateneului au fost antrenați mulți câmpulungeni și, în primul rând, rudele și prietenii managerului Gheorghe Stroian. Sala în care se țineau aceste ședințe era plină de lume; printre spectatori se aflau și orfanii de război din Seminar.

Editarea unei reviste care să reflecte activitatea Ateneului Popular „Negru Vodă” a fost formulată drept obiectiv major încă de la 2 ianuarie 1927. În decembrie 1927, lucrările pregătitoare erau avansate. Pe data de 25 decembrie 1927, redacția „Prietenului Poporului” trimite primul număr al revistei la Iași, inimosului și valorosului medic Nicolae Gh. Cădere, în semn de prețuire. Din Iași unde era stabilit, N. Cădere îi răspundea la 8 ianuarie 1928 lui Gh. Stroian. Scrisoarea a fost publicată integral în „Prietenul Poporului” nr. 2/1928:

„Iubite părinte Stroian,

Își mulțumesc din toată inima pentru frumosul dar ce mi-ai făcut de Anul Nou, primul număr al revistei Ateneului Popular „Negru Vodă” – „Prietenul Poporului”. Pentru mine, așa cum sunt și cum mă cunoști, nu se putea un dar mai neprețuit. Mă uit la această publicațiune care vă cinstește pe toți cei care v-ați devotat existenței sale și în primul loc te cinstește pe sfinția ta și mă bucur cum m-ași bucura când din satul în care m-am născut și în care am crescut mi-ar veni vestea unei mari înfăptuiri. De altfel, nimic din ceea ce se petrece în Câmpulungul Muscelului, de care mă leagă atâtea sfinte amintiri, nu-mi este indiferent. Dar, mai ales, mă interesează tot ce clădește și se clădește, tot ce înalță și se înalță în preajma sfântului locaș al mănăstirii Basarabilor. Și revista d-voastră este un sol care mă vestește că acolo se clădește și se înalță și aceasta mai ales sufletește pentru că înjghebările materiale pe care le-ați realizat sunt înfăptuirea unor stări sufletești alese.

Da, ceea ce ai făcut, pentru că eu știu cât ți se datorește sfinției tale personal în această operă, este o faptă mare; cu atât mai mare cu cât vremurile prin care trecem sunt bogate numai în fapte mici, urâte, zdrobitoare de suflete și energii. Nemăsurat de mult mă bucur mai ales când văd pe cea dintâi filă înflorind înfățișarea aceluia locaș de cultură națională, așa de scump sfinției tale, Ateneul „Negru Vodă”.

Și cât ți-a fost dat să suferi până ce l-ai văzut înălțat! N-a fost răutate omenească care să te cruțe; n-au fost bârfeli și amărăciuni care să te ocolească.

Se părea într-un timp că nu era primejdie mai mare care să amenințe Câmpulungul decât înălțarea Ateneului. Și fiindcă această groază a Câmpulungului creștea și se înălța fiind încălzită de sufletul sfinției tale, ei bine, acest suflet trebuia jignit, amărât, strivit, pentru ca odată ce baza morală a acestei înfăptuiri ar fi fost dărâmată, să se dărâme și opera ce se înjgheba.

Ce triumf, ce satisfacție ar mai fi fost pentru atâtea suflete josnice care te-au lovit fără pic de milă. Pare că n-ar fi fost de ajuns noianul de supărări și dureri sufletești pe care ți le-am lăsat moștenire atunci când părăsind Câmpulungul am înțeles pe buna și sfânta dreptate că erai cel mai îndreptățit să continui opera pe care o începusem prin înființarea Seminarului Orfanilor de Război. Dacă domnul I. Nițulescu, vrednicul sprijinitor al orfanilor, spunea adesea că numai Dumnezeu și cu mine știm cum s-a înfăptuit Orfelinatul „Dragoslavele”, eu pot să spun că în afară de mine, numai Dumnezeu și cu sfinția ta știți cum s-a înfăptuit Seminarul și mai ales, câte suferințe a trebuit să înduri, voind și sfinția ta să menții această instituție în spiritul în care a fost creată. Același lucru ași putea să spun și despre necazurile ce ți-a fost dat să înduri și pentru înfăptuirea Ateneului și a publicațiilor lui.

Dar ce frumoasă răsplată ți-ai câștigat singur! Căci ce alta decât o mângâiere pentru sufletul sfinției tale și o răsplată a tuturor suferințelor și sacrificiilor pe care le-ai făcut este Ateneul și revista pe care o publică? Cei care s-au crezut tari atunci când te loveau și căutau să te umilească, uitau și uitau pentru că prin faptele lor n-au fost niciodată aproape de El; uitau că Dumnezeu este mai puternic decât dânșii, oricât și-ar fi închipuit că dețin mult din puterile lumesci. Succesul sfinției tale este cel mai pilduitor exemplu pentru cei care și-adună comori pe pământ dând uitării Cerul. Sfinția ta ți-ai câștigat loc de cinste în fața celui Atotputernic și nu-ți pot spune altceva decât că tot El să te îndrumeze și să te sprijine și mai departe. Cu toată dragostea, doctor N. Gh. Cădere”.

Revista „Prietenul Poporului” a apărut în perioada ianuarie – octombrie 1928, adică numai 10 numere, unul fiind dublu, sub direcția și administrația lui Gheorghe N. Stroian ajutat de diaconul Paraschiv Angelescu. Primul număr a apărut în decembrie 1927 chiar dacă pe copertă se menționează: ianuarie 1928. Întreaga colecție a fost recuperată prin Societatea Cultural – Științifică „Stroești – Argeș” și donată Bibliotecii Centrale Universitare din București la 5 octombrie 1982. La redactarea acestei publicații, Gh. Stroian și-a antrenat și rudele sale stroeștene. Printre colaboratorii revistei se întâlnește și „Priosan de pe Vâlsan” adică preotul Sandu N. Ion, cumnatul său din Stroești, care a publicat patru poezii¹⁵.

¹⁵ I. N. Sandu, *Prietenul Poporului* (poezie), în „Prietenul Poporului”, 2/1928, p. 6; Idem, *Început de primăvară*, (Poezie), în „Prietenul poporului”, 6/1928, p. 7; Idem, *Omule, ia bine seama*, (poezie), în „Prietenul poporului”, 6/1928, p. 6; Idem, *Toamna*, (poezie), în „Prietenul Poporului”, 10/1928, p. 4.

Revista se tipărea la Tipografia Gh. N. Vlădescu și Fiul din Câmpulung și avea o orientare culturală cu „nuanță religioasă”¹⁶. În clasicul „Cuvânt începător” se declara: „cultura națională creștină trebuie să pătrundă cât mai adânc în masa cea mare a poporului, fiind piatra de temelie a României de azi și de mâine”. Regăsim aici o teză mai veche pe care C. D. Aricescu o punea strălucit în frază: „O națiune se civilizează cu cultura; nu cu biciul, cu fearele și cu arestul”¹⁷.

În întocmirea și tipărirea revistei „Prietenul Poporului”, Gheorghe N. Stroian a antrenat și alte rude; dr. Nichita N. Dragomirescu (la substanțiala rubrică medicală); Vasile I. Dragomirescu; Gheorghe N. Dragomirescu; Felicia Gh. Stroian; Toma Gh. Popescu – Tomița din Costeși Vâlsan, văr de al doilea după mamă și tovarăș de gazdă la Școala primară din Curtea de Argeș etc.

Alți colaboratori au fost cadre didactice, preoți și alți salariați ai județului Muscel: Ioan Răuțescu, A. Cristian, Moise P. Păcescu, ing. Traian M. Ionescu – Heroiu de la Ocolul Silvic Mihăești (la rubrica Buletinul gospodarului), Alexe Marinescu, N. Bratu, Anton Gurgu, Gheorghe N. Vlădescu, C. Georgescu, I. Mestecăneanu (girant), Paraschiv Angelescu etc., sau din alte județe: Ion Popescu – Moșăceni, Al. Soare din Șuici (Sandu de la Șuici), C. St. Clime, Hoge, I. Gh. Tărbescu, Tuțu Marin, Perpessicius, Dem. B. Dinu, Grivas D. Cruceanu (Cernica), Ion Bozdog etc.

Fiecare număr avea 24 pagini, plus copertele. Un număr dublu, 8 – 9 din august – septembrie 1928, anunța într-un fel, dificultățile financiare în care se zbătea administrația ei. Primii abonați ai revistei au fost rudele lui Gheorghe N. Stroian: căpitanul stroeștean Petre N. Stroian, frate; cei din Capul Piscului și din Schitul Golești etc. Abonamentul de 60 lei/an se plătea greu și apelurile continui ale lui Gh. Stroian n-au echilibrat situația financiară a revistei care în octombrie 1928 își încetează apariția. Răsfoind paginile ei care consemnează un act de cultură ne reține atenția poezia „Închinare” scrisă de Alexe Marinescu și dedicată lui Gheorghe N. Stroian, apărută în nr. 5/1928. Stroeșteanul o merita.

Studiul Felicie Gh. Stroian¹⁸ merită a fi semnalat deoarece analizează 18 cărți vechi de cult păstrate la Mănăstirea „Negru Vodă”, cărți tipărite în intervalul 1635-1803, autoarea notând și însemnările făcute pe ele de diverse persoane în decursul timpului.

Înimosul cumnat din Stroești, Sandu N. Ion ruga cititorii să sprijine revista și îndemna redacția la efort¹⁹: „Iar acelora ce lucră / Cu avânturi preoțești / Le urează spor la muncă / Preotul de la Stroești”.

Evident avânturile „preoțești” erau necesare pentru rimă la „Stroești” fiindcă la revistă lucrau mulți laici din avânt cultural. Admirăm la el insistența cu care nota la sfârșitul fiecărei poezii: „Stroești – Argeș”, spre a scoate în evidență satul său de pe Vâlsan.

În publicistică, Gheorghe N. Stroian avea experiență. El fusese administratorul primelor două numere (iulie și august 1922) ale revistei „Buna

¹⁶ I. Hurdubețiu, Fl. Mîrțu, N. Nicolaescu, Gh. Pâmușă, Gh. Stănculescu, I., *op. cit.*, p. 196-198 și 211.

¹⁷ C. D. Aricescu, *Inginerul Caraciani*, în „Naționalul”, nr. 49 din 31 mai 1859, p. 195 (Vezi și: N. P. Leonțchescu, *Primele școli de mine din Țara Românească*, în „Forum”, nr. 7-8/1988, p. 142).

¹⁸ Felicia Gh. Stroian, *Biblioteca veche a Mănăstirii „Negru Vodă” din Câmpulung Muscel*, în „Prietenul Poporului”, 8-9/1928, p. 17-19.

¹⁹ I. N. Sandu, „Prietenul Poporului”, 2/1928, p. 6.

Vestire”, organul „de propagandă culturală a Cercului Cultural Muscelan”²⁰. El figurează ca membru fondator al Cercului Cultural Muscelan și al revistei „Buna Vestire”. Această revistă a trăit un an de zile și cu nr. 12 din aprilie 1923 își încetează apariția din lipsă de fonduri. În colegiul de redacție al ei, ca membru fondator apare în octombrie 1922 un alt stroeștean, avocatul I. Stroescu, fost procuror.

În afara activităților culturale, Gheorghe N. Stroian a adus multe îmbunătățiri la cele două biserici, monumente istorice, Negru Vodă și Sfântu Gheorghe din Câmpulung jud. Muscel. Între anii 1929-1939 a restaurat complet casa din curtea Bisericii Domnești. S-au executat ample lucrări de reparații interioare și exterioare bisericii, inclusiv acoperișul. Cu acest prilej s-a spălat pictura și s-au reparat stranele.

În alt plan, a înființat un comitet de asistență în parohia sa cu ajutorul căruia a colectat sumele de bani necesare ajutorării celor săraci și întreținerii a 120 elevi la cantinele școlare ale celor două școli primare din circumscripție.

În anul 1920, Virgil Drăghiceanu a efectuat ample lucrări de cercetare arheologică în curtea mănăstirii Negru Vodă. Cel care i-a acordat un prețios ajutor pe diverse planuri de acțiune a fost Gh. Stroian. Virgil Drăghiceanu, secretarul vestitului istoric Nicolae Iorga, a stat, atunci, trei săptămâni la Câmpulung, oaspete al lui Gh. Stroian. Venise să descopere mormântul marelui Basarab Întemeietorul. L-a găsit profanat și deziluzia a fost imensă. Virgil Drăghiceanu a desfăcut apoi un alt mormânt, al unui boier. L-a găsit intact și a ordonat: „Să nu-l atingeți! Este complet!” L-a atins el, însă, și rămășițele s-au prefăcut imediat în pulbere.

Activitatea multilaterală a lui Gheorghe N. Stroian a avut și detractori, așa cum menționa N. Cădere în scrisoarea lui. Protopopul Proca Nicolae l-a informat pe patriarhul Miron Cristea că, în cadrul Ateneului Popular „Negru Vodă”, Gheorghe Stroian citește pe Sherlock Holmes. Drept urmare, patriarhul l-a pedepsit pe Gh. Stroian. Lucrurile au intrat în normal de abia în 1930 când soția acestuia, Sofia, a reușit să stea de vorbă cu patriarhul bisericii și să-i explice totul.

Pentru activitatea sa multilaterală, patriarhia îl numește protopop al județului Muscel pe data de 1 iulie 1933. Între anii 1933 – 1935 a girat în mod gratuit și postul de protopop al circumscripției Priboieni jud. Muscel. Din această perioadă datează fotografia de grup (fig. 8) în care protopopul Gheorghe N. Stroian este înconjurat de subalternii săi. Printre aceștia se află și Ioan Răuțescu din Dragoslavele (rândul din față, primul din dreapta imaginii), cunoscut autor de monografii.

La bătrânețe, pensionarul Gheorghe N. Stroian s-a retras în casa lui din str. Ghiociei nr. 18 sector 2 București. A urmat pentru el și familia sa, o perioadă foarte grea. Casa i-a fost confiscată, pur și simplu, de către un activist al Partidului Comunist Român. Răvășit de durere și cutremurat de lipsa de recunoștință a celor aflați la putere, cel care a fost protopop de Muscel, stroeșteanul Gheorghe N. Stroian a plecat dintre cei vii la 16 februarie 1963, chinuit de un neoplasm al ficatului și a fost înmormântat la Cimitirul Belu din Capitala țării.

²⁰ „Buna Vestire”, 1 iulie 1922 – 30 aprilie 1923; Gh. N. Stroian, *Scrisori*, în „Buna Vestire”, 1/1922, p. 12 – 14; Idem, *Mănăstirea Negru Vodă*, în „Buna Vestire”, 1/1922, p. 19 -21.

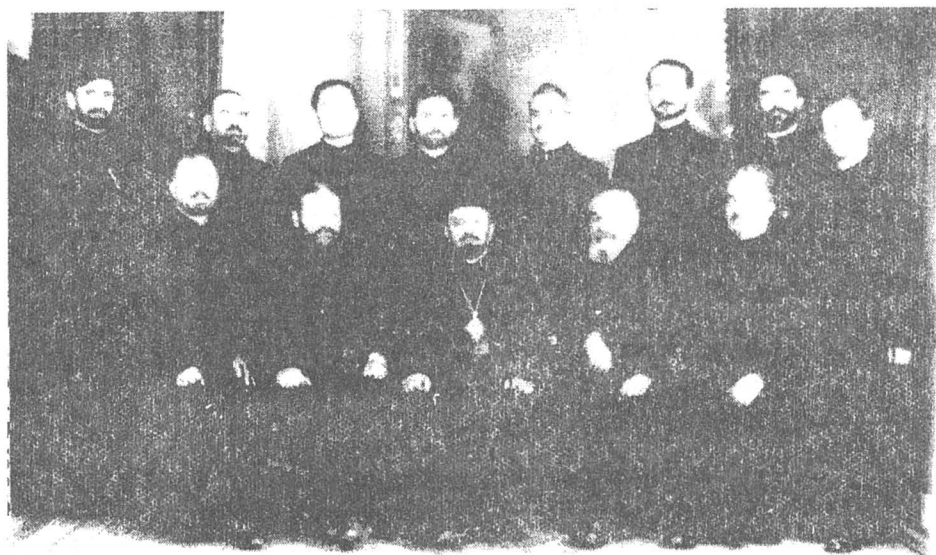

Fig. 8. Protopopul Gheorghe Stroian, rândul 1 al treilea din stânga, în mijlocul colaboratorilor săi. Foto circa 1933-1935.

Rămănea în urma sa materialitatea unor realizări deosebite în planul culturii câmpulungene și al dotărilor edilitar – gospodărești care-i vor cinsti memoria. Strădaniile sale nu au rămas fără ecou. Clădirea fostului Ateneu Popular „Negru Vodă” a fost renovată în anii din urmă și a existat propunerea ca chipul lui Iustin Moisescu să fie pictat în frescă de la intrarea principală. Patriarhul țării nu a acceptat ideea și a dat ordin ca în frescă să fie pictat chipul celui care a fost Gheorghe N. Stroian, ctitorul acestei frumoase clădiri.

Vizitatorul Câmpulungului poate să-și oprească, pentru o clipă efemeră, pașii în fața chipului unui ctitor de altădată, stroeșteanul Gheorghe N. Stroian și să-i cinstească prin gând și faptă sacrificiul și opera.

ÎNTRE DATORIE ȘI VREMURI – CÂTEVA NOTE PRIVIND BIOGRAFIA LUI VINTILĂ I. BRĂȚIANU

REMUS PETRE CÎRSTEA*

Nevoile statului român contemporan, național și unitar visat sau asigurarea specializării, stabilității și a responsabilității inițiativei private și publice față de interesele naționale, economice și culturale, sanitare sau militare sunt „ambițiile” lui Vintilă I. Brătianu¹, izvoarele patriotismului său și proiectul pentru care el se pregătește și este îndrumat să îl elaboreze². După această perioadă, inginerul cel mai mic al familiei Brătianu va putea spune că are cel mai bogat Curriculum Vitae. Rolul său este mai apropiat de acela al unui evaluator specializat și demn de încredere, decât de acela pe care îl au majoritatea tinerilor care își caută drumul prin viața profesională. Realitatea îl prezenta pe Vintilă I. Brătianu, acum un tânăr trecut de vârsta de 25 de ani, ca pe „un om puțin expansiv, punctual, intransigent cu jumătățile de măsuri, precis în întrebări și răspunsuri, cerând să fie tratat cu aceeași măsură, evitând orice relațiuni cu oamenii dubioși”³.

După inaugurarea podului peste Dunăre (1895), Vintilă I. Brătianu, inginerul șef de la Cernavodă, continuă să lucreze poduri și căi ferate peste râurile Argeș și Siret, poduri folosite și astăzi. Fotografiiile acestor lucrări de artă inginerească realizate de Vintilă I. Brătianu se păstrează și astăzi în Biblioteca Centrului de Cultură „Brătianu”. Calitățile sale mari date de pregătirea sa profesională a lui Vintilă Brătianu nu erau încă folosite și în viața politică.

În perioada cuprinsă între 1897 și 1899, Vintilă I. Brătianu este numit directorul general al Regiei Monopolului Statului (R. M. S.).

Aici pune la punct și propune un sistem de distribuție a produselor R. M. S. atât prin agenți rurali, cât și prin Poșta Română. Sistemul a funcționat până în anii celui de-al doilea război mondial și a produs triplarea, în 1916, a numărului de scrisori și a cadenței de ridicare a corespondenței poștale în mediul rural și acumulare de venituri necesare dezvoltării serviciilor Poștei Române. Gestionarea resurselor de sare, a căilor

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Vintilă I. Brătianu se naște în București, într-o casă închiriată de părinții săi, Caliopăia (1842-1920) și Ion C. Brătianu (1821-1891), pe Calea Dorobanți, nr. 3, în ziua de 16 noiembrie a anului 1867.

² Vintilă I. Brătianu, *Nevoile statului modern și Constituția României Mari*, în *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor* (redactor Aurelian Stroe), Editura Humanitas, București, p. 45-73.

³ Scarlat Panaitescu, *Vintilă Brătianu în cariera sa științifică și politică, Așezământul Cultural „Ion C. Brătianu”, Viața și opera lui Vintilă I. C. Brătianu, văzute de prietenii și colaboratorii săi*, Imprimeriile „Independența”, București, 1936, nr. XXXII, p. 584.

de navigație și a produselor Regiei a cunoscut inovații păstrate, în general, în uz și după plecarea lui din post și al căror succes îl va mobiliza. De acum înainte, va căuta mult mai mult să își probeze viabilitatea propriei concepții economice, financiare și politice care va fi așezată în viitor sub sintagma „Prin noi înșine!”.

În anul 1900, Vintilă I. Brătianu este director al revistei „L'Independence Roumaine” și, în 1902, conduce, tot ca director, oficiul liberal „Voința Națională”. Grigore Tăușan⁴, ziarist la „Viitorul”, îl evocă pe omul de presă Vintilă I. Brătianu: „În afară de articolele de fond, Vintilă Brătianu era pentru noi, de la ziar, o comoară de informații. Venea cu ele răvășite prin buzunarele sale încărcate cu hârtii și-și îndeplinea această funcțiune de „reporter” cu o conștiinciozitate și cu o pasiune, care ne arăta că acest eminent om de stat era, prin înnașcută și firească înclinare, un gazetar, pe care numai condițiile sociale l-au împiedecat de a fi „profesionist”. De altfel, lectura lui Vintilă Brătianu nu era unilaterală, precum o socoteau cei ce nu vedeau în el decât pe omul de cifre reci și pe economistul de profesie, îmi reamintesc cu duioșie de epitetul ce mi-l pusese, cu o blândă ironie de care nu mă puteam supăra, eram „La Bruyere”, și cum contribuția mea la gazetă era mai mult culturală, îi plăcea să lege mica activitate de un nume mare cultural, pentru că Vintilă Brătianu era un spirit familiarizat cu figurile mari ale literaturii universale și cu numele și opera lor era prieten. Vintilă Brătianu era un pasionat lector de istorie românească - prin moștenire de la tatăl său - și foiletoanele de la „Viitorul” semnate „De la Cungra”, dovedesc puterea intuiției sintetice ce o avea în istoria țării, pe care o asimila însoțită de epifenomenul pasionatului patriot”.

Cel de-al treilea băiat al cunoscutei familii de oameni politici liberali, Vintilă I. Brătianu este remarcat în viața publică a administrației românești, încă din perioada 1901-1903, fiind ales deputat de Argeș și înalt demnitar în Ministerul Finanțelor.

Bugetul Statului pentru exercițiul financiar 1901-1902, întocmit de inginerul Vintilă I. Brătianu, Secretar general al Ministerului Finanțelor, este recunoscut ca fiind „cel mai real buget din câte avusese România până atunci”⁵.

Deși este ales deputat în 1903 de organizația argeșeană a Partidului Național Liberal, își va dedica viața carierei de specialist în economie și în organizarea structurilor economice industriale și agrare, atât în mediu urban, cât și în mediul rural și doar iminența întrării Regatului României de partea Antantei în timpul primului război mondial îl va determina să accepte demnitatea de ministru. Urmare a acestei experiențe este Legea pentru desființarea accizelor și înființarea Fondului Comunal, propusă în anul 1903. Această lege a ridicat vămile interioare dintre comune și, prin urmare, a eliminat ultimul element din sistemul fiscal de tip feudal.

În perioada 1907 și 1910, Vintilă I. Brătianu este ales primar general al capitalei. Bucureștii sunt în timpul său șantierul viitorului „mic Paris”. Se trasează marile bulevarde circulare, se modernizează alimentarea cu apă și începe administrarea acestui serviciu de o societate a comunei urbane a capitalei. „Românizarea” se va întâmpla și în cazul serviciului de transport urban realizat prin tramvaie. Capitalul va fi preponderent românesc și unele din beneficiile societății înființate se întorceau în

⁴ Grigore Tăușan, *Vintilă Brătianu la redacția „Viitorului”*, în *Viața și opera...*, p. 479.

⁵ Sesiunea extraordinară a Adunării Deputaților, ședința din 11 iunie 1901, *Documentele Adunării Deputaților*, nr. 3, 1901, p. 56.

visteria primăriei. Acum se generalizează ridicarea gunoierului pe bază de abonament și chiar se inițiază contorizarea consumului de apă și iluminarea generală a capitalei. Planurile întocmite în perioada în care Vintilă I. Brătianu era primar general al capitalei ar fi trebuit să fie puse în operă până în anul 1916. Deciziile primăriei Bucureștilor pentru înființarea de cartiere cu locuințe ieftine și tratativele pentru instituirea de credite în favoarea celor care doresc să le construiască și să fie proprietari sunt semnate de Vintilă I. Brătianu. Tactul său și măsurile administrative și economice luate au ferit capitala de unde de șoc social produse de războiul din anul 1907.

Banca Românească, instituție financiară privată fondată în anul 1911 și alimentată de fonduri și interese liberale până în anul 1947, îl va avea pe Vintilă I. Brătianu ca administrator delegat în perioada cuprinsă între 1911 și 1921.

Doar schimbările majore politice și datoriile „prescrise” lui de conștiința sa și de conducerea P. N. L., după moartea fulgerătoare a fratelui său Ionel (1927), l-au determinat să renunțe la orice funcție în cadrul acestei instituții financiare.

Cercul de studii al Partidului Național Liberal este deschis în anul 1911 din inițiativa lui Vintilă I. Brătianu⁶. În cazul acestei activități a lui Vintilă I. Brătianu se știe sigur că directivele generale au fost stabilite împreună cu Ionel Brătianu și cu Ion G. Duca. Cercul de studii era un organ de propagandă, un mijloc de studiere și de popularizare a problemelor care erau la ordinea zilei, care interesau cu siguranță pe toți cetățenii, membri sau opozanți ai P. N. L.

Pentru prima oară un partid politic din Regatul României își propune să coordoneze activitatea de cercetare și de valorificare a informațiilor sociale și economice, politice și culturale ale unor specialiști, tehnicieni și ale tinerilor membri sau simpatizanți ai P. N. L. și să o transforme într-o contribuție documentată în rezolvarea problemelor de organizare politică și să ajute astfel la înfăptuirea programelor de guvernare. În situația politică de atunci, acțiunea partidelor se rezuma mai mult în lupte demonstrative, în parlament sau în afară de parlament, și mai puțin în cercetarea amănunțită a programelor de guvern. Metodele de guvernare erau mult mai simpliste și proiectele de legi erau în mare parte întocmite de birourile departamentelor. Inovația lui Vintilă Brătianu și a colaboratorilor săi a fost întâmpinată cu însuflețire în rândurile acelor cari înțelegeau nevoia de a studia problemele de guvern din ce în ce mai complexe. Vintilă Brătianu a condus și a animat acest nou organism cu stăruință și via dorință de a lumina opinia publică și a o prepara pentru primirea reformelor sociale, politice și economice care se prevedeau. Primele chestiuni, discutate în Cercul de studii al P. N. L., au fost cele privitoare la reforma electorală, la expropriere și împroprietărirea țăranilor.

Experiența de ofițer de artilerie și de Stat Major pe lângă Corpul II Armată în cel de-al doilea război balcanic, petrecută în manevrele din țară și din Bulgaria (1913), îi vor oferi lui Vintilă I. Brătianu posibilitatea să evalueze resursele umane și materiale ale armatei române, atât pe timp de pace, cât și pe timp de război.

Aceste observații vor fi deosebit de valoroase atunci când va trebui să gândească și să realizeze organizarea armatei române în timpul războiului pentru întregire (1916-1918) în calitate de ministru de război și, mai apoi, de ministru al

⁶ C. D. Dimitriu, *Vintilă Brătianu - întemeietorul Cercului de studii al Partidului Național-Liberal*, în *Viața și opera...*, p. 207.

materialelor de război.

Nașterea singurului său fiu, Vintilă⁷, în ziua de 26 octombrie a anului 1914, înseninează viața lui Vintilă I. Brătianu. Soția sa Lia Anastasie Stolojan⁸ și tânărul Vintilică vor rămâne în teritoriul ocupat de Puterile Centrale și autoritățile inamice îi vor interna la mănăstirea Pasărea, timp de șase luni, de la începutul lunii decembrie a anului 1916⁹.

În luna iulie a anului 1915, Vintilă I. Brătianu, în colaborare cu serviciul de intențență al Corpului IV Armată experimentează producerea pe scară largă a legumelor deshidratate pentru nevoile alimentare ale armatei române. În trei luni de zile procedeul a fost generalizat în unitățile și serviciile armatei. Cantitatea disponibilă era - de circa 150 vagoane zarzavat uscat, egale cu 1500 vagoane în stare verde, și suficientă pentru un an trupelor, dacă li s-ar da de 2 ori pe săptămână. Prin consumarea acestui zarzavat, pe lângă variația mâncării, se economisea și stocul redus de vite rămase în Moldova în 1917¹⁰.

Ziua de 15 august 1916 îl găsește pe Vintilă I. Brătianu mobilizat în postul de ministru de Război. Este momentul în care acceptă o funcție de ministru pentru că „războiul l-a chemat”¹¹. Va rămâne astfel sub drapel până în data de 28 ianuarie 1918.

Pe teritoriul românesc al Moldovei, redus în a doua jumătatea a anului 1917 la 125.000 de km², Vintilă I. Brătianu, ministrul de război, reușește victoria sa: o armată română refăcută, cu efective operative de 460.000 de ostași, pregătită moral, tactic și material pentru un război modern defensiv și ofensiv. Victoria categorică de la Mărăști și rezistența activă prelungită de la Mărăști și Oituz confirmă și justifică eforturile de organizare făcute în folosul întăririi capacității combative a unităților militare și pentru păstrarea ordinii interne și a moralului populației românești rămase în teritoriul național neocupat.

Aceste eforturi sunt notate elogios și de Albert Thomas, ministru francez al materialului de război¹². Pentru aceste rezultate, ministrul de război Vintilă Brătianu a trebuit să negocieze abil cu autoritățile militare și politice rusești din România și din Rusia pentru limitarea planurilor de sabotare a transporturilor de provizii. Vintilă Brătianu a putut câștiga buna voință tuturor organelor ruse de a ne preda, în ajunul ofensivei noastre din primăvara anului 1917, peste 10.000 vagoane cereale din depozitele ruse aflate pe liniile de aprovizionare din Basarabia. Alături cu personalități din corpul ofițerilor și al inginerilor, ministru Vintilă I. Brătianu a organizat stația de

⁷ Vintilă V. Brătianu (București, 1914 - București, 1.6.1994), inginer petrolist (Politehnica din Zurich), pilot de vânătoare rezervist, voluntar în campania de Răsărit (decorat cu „Virtutea Aeronautică”, 1941 - 4 victorii aeriene omologate), face o parte din prima formulă a Comitetului Național Român din exil în 1950 și, după moartea Generalului Nicolae Rădescu (16.5.1953, New York), este ales în conducerea Ligii Românilor Liberi. Între 1960 - 1980 a lucrat la o societatea petrolieră americană (vezi Mihai Pelin, *Opisul emigrației politice. Destine în 1222 de fișe alcătuite pe baza dosarelor din Arhivele Securității*, Editura Campania, București, 2002, p. 50).

⁸ Anastasie Stolojan (1835-1901), om politic liberal, deputat în 1868, ministru în guvernele Ion C. Brătianu (Justiție, Agricultură, Industrie, Comerț și Domenii).

⁹ Sabina Cantacuzino, *Amintiri din viața familiei Brătianu*, București, 1934, p. XIII.

¹⁰ Intendant general S. Leonte, *Însemnările unui colaborator. În Viața și opera...*, p. 202.

¹¹ Eugen Stănescu, Iulia Stănescu, Gavril Preda, *Liberalii. O istorie în date, documente și personalități, 1875-1947*, Editura MECTIS, Ploiești, 1999, p. 232.

¹² Intendant general S. Leonte, *op. cit.*, p. 210.

traij de la Iași - Socola, ca trenurile militare să poată fi expediate direct către zonele de operații.

Forumul Păcii de la Paris (1919-1920) a confirmat actele diplomatice din 1914-1916, faptele de arme și actele de drept public din martie, noiembrie și decembrie 1918¹³ prin care s-a urmărit și realizat unitatea națională statală. Pentru inginerul și economistul Vintilă I. Brătianu începe realizarea planurilor și a structurilor economice și politico-administrative necesare refacerii țării mai ales cu ajutorul românilor și al capitalului acestora. Trăia deja într-o România Mare, o etnosinteză geopolitică confirmată oficial la nivel mondial și înzestrată cu un potențial economic capabil de o dezvoltare de sine stătătoare¹⁴. Reperele economice și politice ale acestor ani sunt caracterizate prin refacerea și accelerarea dezvoltării țării.

Vintilă I. Brătianu are în față și se va implica în realizarea tuturor priorităților acestei perioade care va fi numită decada brătienistă¹⁵. În linii generale, refacerea economiei românești postbelice se încheie până în anul 1924¹⁶. Vintilă I. Brătianu considera că economia românească trebuie să se dezvolte „Prin noi înșine!”. Rolul, gradul de colaborare cu regimul capitalurilor străine sunt reglementate doctrinar prin acest program politic ale cărui principii vor fi afirmate public în perioada 1918-1921 și vor fi puse în aplicare între 1922 și 1926¹⁷.

Ministru de Finanțe în perioada 1922-1927¹⁸, Vintilă I. Brătianu va considera că este necesar ca statul să acționeze și cetățenii săi să fie încurajați să facă import tehnologic, iar capitalul străin să vină prin împrumuturi de stat și private care să nu știrbească suveranitatea României. Capitalul românesc se cuvenea să participe cât mai mult la dezvoltarea economiei românești și să fie ajutat cât mai mult de intervenția statului în relațiile cu organisme financiare externe¹⁹. La 1922, când a venit în fruntea Ministerului de Finanțe, finanțele publice se găseau într-un adevărat haos: buget nu exista, veniturile statului erau secate, cheltuielile erau dezordonate, cuponul datoriei neplătit de ani de zile, bonuri de tezaur pentru un total de 1.100.000.000 franci aur, ce fuseseră emise și plasate fără nici un control se găseau protestate în țări străine, vasele românești erau sechestrate din acest motiv în porturile din străinătate, într-un cuvânt, cel mai mare discredit plana asupra Statului român. Vintilă Brătianu a fost chemat să restaureze finanțele avariate ale statului Român.

Poseda o vastă experiență atât în finanțele publice, cât și în finanțele private. Vedea legătura strânsă ce exista între finanța publică și cea privată și avea o concepție de ansamblu asupra organizării financiare, cât și asupra posibilităților de dezvoltare a economiei naționale.

Din toate acestea rezultă că, cu toată marea sa autoritate, el a avut de învins destul de mari greutăți în îndeplinirea însărcinării sale de ministru al Finanțelor și totuși

¹³ Valeriu Florin Dobrinescu, Doru Tompea, *România la Conferințele de Pace (Paris: 1918-1920, 1946-1947)*, Editura Neuron, Focșani, 1996, p. 28.

¹⁴ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX*, Editura Paideia, București, 1999, p. 93.

¹⁵ Ioan Scurtu, *Rolul politic al Brătienilor în istoria României*, în „Dosarele Istoriei”, nr. 1 (53), 2001, p. 15.

¹⁶ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 93.

¹⁷ *Ibidem*, p. 95.

¹⁸ Vintilă I. Brătianu, ministru de Finanțe, (19.1.1922-29.3.1926 și 22.6.1927-24.11.1927).

¹⁹ Ion Agrigoroaiei, Ioan Scurtu, *Concepții și idei privind evoluția României*, în *Istoria României, Partea I. Cap. II, Teritoriul, populația, starea de spirit*, vol. VIII, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 43.

a putut realiza în anii 1922-1926:

„1. Plata la zi a tuturor furnizorilor Statului și a tuturor serviciilor prestate în interior;

2. Aranjarea tuturor datoriilor flotante externe reprezentate și nereprezentate prin bonuri de tezaur liberate în diferite monezi străine, care au avut ca rezultat nu numai o însemnată economie bugetară, dar și reînvierea creditului pe marile piețe financiare din Occident ;

3. Crearea fondului pentru lichidarea datoriei Statului la Banca Națională prin plăți prevăzute în bugetul Statului care depășeau 1.500.000.000 lei anual, cu scopul ca aceste sume vărsate Institutului de emisiune în diminuarea datoriei Statului, să meargă în alimentarea comerțului și industriei pe calea rescontului. Prin aceste măsuri luate, el urmărea ca rezultat final stabilizarea valutei naționale, fără care el își dădea bine seama că nestabilitatea leului nu se putea traduce decât prin pierderi inapreciabile pentru economia națională a țării.

4. Augmentarea salariilor tuturor funcționarilor Statului, provocată de continua și excesiva scumpire a vieții de la lei 2.495.000.000, cât erau în anul 1921-1922, la lei 12.130.000.000, la începutul anului 1926, iar în afară de aceste cheltuieli, bugetele anilor 1922-1923 inclusiv anul 1925, au lăsat un excedent total de lei 18.624.000.000.

Acest excedent a fost repartizat, urmărind el personal ideea utilizării și productivității, cheltuieli, astfel :

-7.600.000.000 lei pentru înzestrarea căilor ferate (normalizare de linii în Basarabia, cumpărări de locomotive, tendere, material rulant C. F.;

- 720.000.000- clădiri școlare;

-1.950.000.000 lei, plata furnizorilor din țară și străinătate din exerciții închise în scopul menținerii creditului țării, atât afară, cât și în interior;

- 330.000.000 lei, pentru poduri și șosele;

- 3.050.000.000 lei, pentru apărarea națională, armament, avioane și înzestrarea marinei militare;

- 550.000.000 lei, pentru despăgubirea în parte a daunelor de război;

- 4.380.000.000 lei, sporul de scumpete acordat funcționarilor Statului și C. F. R.²⁰.

Celor 63 de acte normative care au fost emise între anii 1918-1921 și care au contribuit la dezvoltarea industriei românești, li se adaugă și cele propuse în decada brătienistă, majoritatea fiind exprimate public pentru prima oară prin vocea lui Vintilă I. Brătianu. Legea privind comercializarea întreprinderilor economice ale statului (6.6.1924), Legea regimului apelor (23.6.1924), Legea Energiei (1.7.1924), Legea Minelor (4.7.1924), Legea pentru reglementarea repaosului duminical și a sărbătorilor legale (1925), Legea pădurilor comunale (1925).

Inițiativa echipei sale de la ministerul de Finanțe va putea fi întâlnită și în textul legilor pentru unificare și apărarea organismului de stat²¹: Legea pentru dezvoltarea învățământului (1924), Legea pentru reprimarea infracțiunilor publice (Legea Mârzescu – 1924) și Legea pentru unificare administrativă (iulie 1925).

Legea care are cea mai mare însemnatate în plan național este aceea a reformei

²⁰ *Viața și opera ...*, p. 441.

²¹ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 156.

agrară. Sunt împrăștiți 1,4 milioane de țărani cu 6 milioane de hectare. Aplicarea legii se va încheia în anul 1926. Cea mai importantă reformă agrară din Răsăritul Europei va da pământ doar la 84% din țărani români. Legea pădurilor comunale din 1925 va reduce mai mult pe hârtie din proporția de 34% din terenuri rămase în marea proprietate, multe din proprietăți devenind suport funciar pentru ferme model. Obștile sătești vor dobândi multe din izlazurile și pădurile strămoșești²².

Din punct de vedere financiar, Vintilă I. Brătianu va socoti bugete de stat excedentare între 1924 și 1929, cu excepția celui din 1928, iar veniturile statului vor fi în creștere în această perioadă. Chiar dacă excedentele balanței comerciale au însumat, între anii 1923 și 1928, circa 7 160 000 lei, anuitățile datoriei publice externe s-au ridicat la 18 298 000 lei. Relațiile comerciale ale României erau subordonate cerințelor echilibrării balanței de plăți pentru achitarea anuităților datoriei publice externe a țării²³.

O parte însemnată din datoria publică externă fusese acumulată de guvernul de la București, în perioada 1916-1919, sub forma împrumuturilor pe termen lung și de bonuri de tezaur, în valută străină, față de care moneda românească se prezenta într-o continuă scadență. Anglia și Franța dețineau, de altfel, peste 40 % din totalul datoriei publice externe a României.

Vintilă Brătianu a efectuat la jumătatea lunii iunie a anului 1923 o vizită la Londra. Obiectivele vizitei derivau din dorința realizării unei compatibilități dintre hotărârea și necesitatea de a folosi orice sprijin financiar extern pentru consolidarea economică a României fără a înstrăina bogățiile țării, respectiv, posibilitatea de câștig a burgheziei liberale pe care o reprezenta. Ministrul român de finanțe invita capitalurile străine, respectiv engleze, să colaboreze la „consolidarea economică și politică a țării”, dar în „cadru politic românesc”, iar nu statul să intre în cadrul ofertelor de care este vorba (s. n.)²⁴.

România a acționat cu multă atenție în problema reparațiilor de război, chestiune cu importante consecințe pentru viața internațională. Era evident acest lucru, deoarece drepturile României la reparații depășeau cu mult ceea ce ea datora Angliei, Franței, Statelor Unite, Italiei etc. Pretențiile sale legitime se ridicau, după unele calcule, cele mai optimiste, la peste 31 miliarde de lei aur, în vreme ce întreaga datorie flotantă externă reprezenta, la 1 martie 1921, 2 876 milioane lei aur²⁵.

Omul de cultură Sterie Diamandi (1897-1981) îi face unul dintre cele mai reușite portrete în cartea sa *Galeria oamenilor politici* (1935): „Prin temperament, studii și ocupații, avea mentalitatea specialistului cu perspectiva limitată și deprinderea muncii migăloase. Fire dreaptă și naivă, era lipsit de abilitați și diplomație, nepriceput în cunoașterea oamenilor și în mărirea lor. (...) (după 4 iunie 1928 n. n.) Vintilă, omul drept și îndărătnic, nu se pricepe să ocolească primejdia. Cu tenacitatea caracteristică originii răzeșești a familiei Brătianu, el continuă să se mențină cu încăpățănare pe linia trasată de fratele său Ionel,... Vintilă Brătianu n-a avut tactul

²² *Ibidem.*, p. 157.

²³ Ilie Puia, *Relațiile economice ale României în perioada interbelică*, București, 1982, p. 235.

²⁴ I. Ciupercă, *Marile Puteri și țările Europei centrale și de sud est după primul război mondial. Probleme economice*, în „AȘUL”, XXVI, 1980, p. 115.

²⁵ M. Maievski, *Contribuții la istoria finanțelor publice ale României între cele două războaie mondiale*, București, 1957, p. 160.

politic al lui Iuliu Maniu să lase partidului răspunderea atitudinii oportuniste, iar el să se mențină dârș pe tărâmul convingerilor²⁶.

Chiar și în această perioadă de maturitate, Vintilă I. Brătianu a recunoscut că nu este original și că a transpus, în plan economic și financiar, concepțiile lui Tudor Vladimirescu, Gheorghe Lazăr, Mihail Kogălniceanu²⁷. În același articol-studiu, Vintilă I. Brătianu justifică clar și originile intransigenței sale în politică și ale sintagmei legate permanent de numele său, încă din anul 1905: „Prin noi înșine“. Cităm: „După războiul neatârării, după Plevna, „prin noi înșine“ era pentru Neamul întreg, dezrobbit și liber, credința că de aci înainte această dezrobire completă nu va putea fi îndeplinită decât prin acțiunea Statului român de sine stătător, care devenea păstrătorul acestei taine. Dar astăzi când suntem în România mare și nouă, nu mai poate fi pusă între Români liberi, de sine stătători și în deosebi între partidele românești cu năzuințe de a îndruma și conduce, întrebarea dacă trebuie să ne dezvoltăm de aci înainte „prin noi înșine“. O atare discuție ar fi azi sau un semn de decădere a luptelor noastre politice sau de inconștiență a unor partide politice, sau de amestec din afară ca negând un drept și o putință a noastră să folosească ei propășirea unei țări bogate pentru Neamul ce a apărut-o, o locuiește și o poate mai bine munci și rodi“.

Uzura dată de perioada cât a fost la putere și decesele, cel al regelui Ferdinand I și acela al lui Ion I. C. Brătianu, angajarea anti-carlistă de la 4 iunie 1928 și „ruptura“ Gheorghe I. Brătianu, campania antiliberală pornită de Partidul național Țărănesc în Transilvania și chiar probleme legate de relațiile între membrii tineri și bătrâni din conducerea P. N. L. se adaugă scadenței defavorabile din cadrul relațiilor dintre Vintilă I. Brătianu, pe de-o parte, Lia și fiul lor Vintilă, de cealaltă parte. Din 1927 nu mai fusese la Mihăiești și dorea ca momentele Crăciunului din anul 1930 să îi ofere posibilitatea unei împăcări de dragul familiei sale. Sabina Cantacuzino, sora sa îl vedea astfel: „Ființa cea mai puțin egoistă din câte am cunoscut, era în stare să facă orice pentru alții, dar nu cerea nimic pentru el. (...) Era un nobil caracter, câteodată sever, dar totdeauna mai sever cu sine și cu cei ce-i iubea. Se putea măsura prin exigențele ce avea gradul dragostei și aprecierea ce-ți acorda. Pe ai lui i-ar fi dorit perfecți, ideali.

...Ultimele zile fură amărâte de moarte lui Ionel, căruia îi dădea un concurs zilnic neprecupețit, de sarcina prea grea căzută per neașteptate asupra lui în așa de tragic fel, de răspunderea neîmpărțită din acele ore decisive și, mai ales, de slăbiciunea celor care ar fi trebuit să-l ajute²⁸.

Stingerea lui Vintilă I. Brătianu în sania înțepenită de iarna Mihăieștilor anului 1930 a dat la iveală contemporanilor pe „modestul titan al gospodăriei românești, ctitorul necontestat al economiei noastre moderne și unul din cei patru executori testamentari ai generației de la 1848“²⁹. Viața lui Vintilă I. Brătianu este o clipă necesară dar puțin cunoscută din soarta neamului românesc aflat pe drumul îndeplinirii datoriilor sale față de posteritatea sa și de viitorul său.

²⁶ Sterie Diamandi, *Galeria oamenilor politici*, Editura GESA, București, 1991, p. 140-143.

²⁷ *Ce a fost, ce să fie România Mare și Nouă*, în revista „Democrația“, nr. 5, Mai 1927 (reprodus și în nr. 4 al aceleiași reviste din Aprilie 1935, cu ocazia comemorării a cinci ani de la moartea lui Vintilă I. Brătianu).

²⁸ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 181-182.

²⁹ Nicolae Bogdan și Achile Rădulescu, *Viața eroică a lui Vintilă Brătianu*, București, 1934, p. 3.

GHEORGHE TĂTĂRESCU, PRIM MINISTRU AL ROMÂNIEI (1939-1940)

TEODOR CIOFLAN*

După asasinarea lui, Armand Călinescu au loc acțiuni pentru formarea unui nou guvern, în urma demisiei lui Argetoianu, la 23 noiembrie 1939. Din *Notele Zilnice* ale lui Victor Slăvescu aflăm: „Pe data de 23 noiembrie 1939, la 11 dimineața sunt chemat de Urdăreanu care îmi face rugămintea de a-mi da demisia din guvern. Se pune problema să i se ceară demisia lui Argetoianu. Se va forma probabil un guvern Tătărescu, cu oarecare schimbări în departamente. Pe la 11 1/2 noaptea sunt chemat la Tătărescu acasă (pe strada Polonă). Cum mă vede cu glasul lui teatral și răsunător, îmi spune că, pe temeiul prieteniei vechi care ne leagă, să-i dau concursul lucrând mai departe la Ministerul înzestrării armatei”¹.

Păstrarea, în linii mari, mai ales a departamentelor cheie, a fizionomiei guvernului A. Călinescu a provocat nemulțumirea reprezentanților Germaniei. La 29 noiembrie 1939 un raport informativ al prefecturii poliției municipiului București consemna: „Legatia germană din capitală a trimis un raport la Berlin, cu exprimarea programului noului guvern făcută aseară la radio de către domnul Gh. Tătărescu. Comentariile ce au însoțit raportul dovedesc că cercurile oficiale germane sunt convinse că noul guvern nu intenționează să fie mai amabil față de Germania decât guvernul Argetoianu. În cursul zilei de azi domnul Clodius, șeful misiunii germane, a fost la Legatie, unde a avut o lungă convorbire telefonică cu Berlinul. Se crede în general, că nici Reichul nu va ceda din pretențiile sale, sperând că până la urmă, printr-o nouă serie de presiuni și intervențiuni, să obțină cele trebuincioase, fără a mai ține seama de condițiile impuse de guvernul român”².

Toate aceste remanieri guvernamentale care au sfârșit cu numirea la 24 noiembrie 1939 a lui Gh. Tătărescu, deși reflectau o anumită instabilitate și derută în rândurile cercurilor guvernante, n-au fost însoțite atunci de modificări în orientarea politică de ansamblu. Ca unul dintre inițiatorii planului neutral al statelor balcanice și dunărene, România a atras și mai mult ostilitatea Reichului. Noile concesii economice făcute Germaniei la sfârșitul anului 1939 și în prima parte a anului 1940 au mai amânat, dar nu pentru multă vreme, ziua scadenței. Încă de la 29 noiembrie 1939, într-o convorbire cu

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ V. Slăvescu, *Note Zilnice*, în „Magazin istoric”, anul XXIII, nr. 4 (265), aprilie 1989, p. 37.

² Al. Gh. Savu, *Dictatura regală*, 1970, p. 342.

Mihai Popovici, Fabricius avertizează că „... multe cercuri germane cred că neutralitatea României va fi cât de curând un obstacol pentru Germania”³.

Trecerea României de la politica neutralistă la politica orientală spre Reich și spre aliații lui, în cursul anului 1940 este extrem de interesantă. Această trecere s-a produs treptat, în condițiile manifestării unor puternice contradicții între țara noastră care făcea eforturi disperate pentru a-și apăra suveranitatea și integritatea sub scutul tot mai ineficient al neutralismului și Germania hitleristă, care își intensifică zi de zi presiunile pentru a atrage România în sfera ei de influență, înfruntare de forțe, evident inegală și tot mai defavorabilă României.

La sfârșitul anului 1939, se putea constata, că România în scopul apărării teritoriului său național, se ancorase adânc în politica anglo-franceză, în ciuda neutralității sale declarate. De asemenea, acțiunile și atitudinea României, atât față de invadarea Poloniei și de distrugerea statului polonez, cât și de conflictul sovieto-finlandez, vădeau pe deplin orientarea guvernului spre Franța și Marea Britanie. La 17 septembrie 1939, România nu a pus în practică tratatul ce o lega de Polonia, deoarece acest stat, așa cum atestă telegrama circulară adresată de Gafencu misiunilor diplomatice, nu a cerut punerea lui în vigoare⁴.

De altfel, în aceeași zi, o telegramă a ministrului României la Londra, informa ca Marea Britanie aproba, întru totul, decizia guvernului român. Această atitudine a permis, de altfel, României să dea un efectiv ajutor trupelor și oamenilor politici polonezi, refugiați în România, în ciuda poziției ostile și a amenințărilor proferate de al III-lea Reich. Gafencu a intervenit, de pildă, în favoarea oamenilor politici polonezi, atât pe lângă guvernul italian, cât și pe favoarea oamenilor politici polonezi, atât pe lângă guvernul italian, cât și pe lângă cel turc, izbutindu-se, așa cum se știe, trimiterea prin Turcia spre occident a unui important număr de tehnicieni polonezi. Tragicele evenimente, care pricinuiseră dispariția temporară a Poloniei de pe harta Europei, au obligat România să caute, atât cât se mai putea, noi mijloace de apărare: a încercat o apropiere de Ungaria, dată fiind poziția pozitivă a acestui stat față de Polonia invadată. S-au utilizat și bunele oficii ale Iugoslaviei, făcându-se un real progres prin reducerea simultană, la 30 septembrie, a efectivelor militare de la frontiera ungaro-română⁵.

Concomitent s-a produs o puternică acțiune de solidaritate în cadrul statelor grupate în înțelegerea Balcanică, fapt comentat cu interes, mai ales în Italia și atestat de documentele italiene. Aceasta, cu atât mai mult, cu cât la 19 octombrie, Turcia se legase puternic de Marea Britanic și de Franța prin cunoscutul tratat de Alianță tripartit.

În februarie 1940, în cadrul celei de-a opta sesiuni a înțelegerii Balcanice s-a hotărât extinderea obligațiilor reciproce cu privire la apărarea în comun a regiunii, pentru ca „împreună să se poată face față pericolului unei invazii, în cazul unei agresiuni extrabalcanice”⁶.

În primăvara anului 1940, însă, după ce a avut loc cunoscuta conciliere a divergențelor italo-naziste, Germania a trecut la acțiuni de completă izolare a României.

³ Arh. M.A.I. dosarul nr. 10176, vol. 2, p. 223, Nota S.S.I. din 29 noiembrie 40.

⁴ A.M.A.E., fond U.R.S.S., dos. 87, teleg. 580331/17 sept. 1939, semnată Gafencu, în: *Probleme de politică externă a României, 1918-1940*, edit. Milit., 1977, p. 225.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Eliza Campus, *op. cit.* p. 227.

Gafencu observa atunci că „libertatea noastră de acțiune scade și nu mai există altă soluție decât să rezistăm și câștigăm timp”⁷. Greutățile pe plan extern și intern însă se îngrămădeau împiedicând, în mod vizibil, pregătirile necesare rezistenței. Incitate de fascismul italian și de cel german, Ungaria și Bulgaria și-au intensificat activitatea revizionistă. Astfel, în martie 1940, a fost publicată la Berlin o hartă a României, în care aproximativ o jumătate din orașele țării purtau nume maghiare⁸. Pe de altă parte, în aceeași perioadă, măsuri interne pripite creau panică: de pildă, după documentele consulatelor germane din Timișoara și Oradea, reiese că unele industrii din nord-vestul țării au fost îndemnate să se mute în vechea Românie. Concomitent Carol al II-lea acorda atari concesiile VOLKSGEMEINSCHAFT-ului, încât au început să se publice articole în care se vorbea despre „înaltul simț politic al regelui Carol”. De asemenea, se știe că regele Carol a consimțit prin protocolul confidențial, semnat cu Germania la 24 aprilie 1940, să vândă la un preț cu totul nefavorabil o mare cantitate de petrol, în referatul semnat de Moscuna Sion privind relațiile româno-germane se arăta în protocolul confidențial din 26 aprilie 1940, că România pierdea 26,500 milioane, renunțând la drepturile vamale și majorând cursul mărcii de la 50 lei la 60 lei pentru I.R.M.⁹

Așadar devine limpede că gravele evenimente din aprilie când naziștii au ocupat Danemarca și au invadat Norvegia, își puneau pas cu pas, amprente asupra politicii interne și externe a României. Al III-lea Reich cerea acum în forme ultimative, României și altor state neutre din sud-est demobilizarea rezervelor și executarea totală a angajamentelor economice. Încă din 19 aprilie 1940, Carol al II-lea a convocat la palat pe primul ministru Gheorghe Tătărescu, pe ministrul de externe Grigore Gafencu și pe ministrul Casei Regale Urdăreanu, când s-a hotărât ca țara să opună rezistență în cazul unui atac din partea Germaniei sau Uniunii Sovietice. În același timp, regele își schimbă poziția față de Garda de Fier, simpatiza cu Germania, acordând amnistie pentru crimele politice, la 26 aprilie 1940¹⁰.

În luna mai, când Belgia și Olanda au fost invadate, iar Franța se găsea în mare primejdie, oamenii politici antinaziști, ca de pildă Gr. Gafencu, Gheorghe Tătărescu, ca și grupările burgheze ostile Germaniei au cedat în fața presiunilor interne și externe, fapt ce a devenit vizibil la finele lunii mai, la Consiliul de Coroană prezidat de Carol al II-lea din 29 mai 1940, la care au participat Gafencu, Tătărescu și Urdăreanu. Carol al II-lea le comunică hotărârea sa de răsturnarea alianțelor și trecerea deschisă de partea Axei Berlin-Roma, declarând atunci că „nu mai era îngăduită nici o pierdere de timp”. Chiar în aceea zi a dispus semnarea Pactului petrolului, pact semnat de Gh. Tătărescu.

Astfel granițele franco-britanice deveniseră inoperante față de o agresiune rusă, încă din ianuarie 1940, când guvernul condus de Gh. Tătărescu a fost înștiințat oficial că, împotriva unui atac sovietic, asistența franco-britanică nu putea fi pusă în mișcare decât în condițiuni care erau inițial irealizabile¹¹.

⁷ *Ibidem*.

⁸ V. F. Dobrinescu, *România și Ungaria de la Trianon la Paris, 1920-1947*, Ed. „Viitorul românesc”, 1996, p. 165.

⁹ Eliza Campus, *Poziția României față de politica de revanșă și agresiune a marilor puteri fasciste din Europa, în Probleme de politică externă a României, 1918-1940*, Edit. Milit. 1997, p. 228.

¹⁰ Teodor Mavrodin, *Mareșalul Antonescu întemnițat la Moscova*, Pitești, Edit. Carminis, 1998, p. 33.

¹¹ Sanda Tătărescu - Negiopantes, *Gh. Tătărescu, Mărturie pentru istorie*, Ed. Enciclopedică, Buc. 1996, p. 271.

Semnificative sunt Notele Zilnice ale lui Victor Slăvescu pentru acea perioadă. „La 11 mai 1940 sunt chemat de Sibiceanu la Gh. Tătărescu acasă. Acolo în salonul lui cel mare erau convocați toți miniștri. Ne aduce la cunoștință că a hotărât, față de toți miniștrii să prezinte demisia guvernului spre a pune capăt unor zvonuri interne și spre a reinnoi încrederea suveranului într-un nou guvern. După amiază sunt din nou chemat la Tătărescu, unde găsesc și alți colegi. Tătărescu introduce pe fiecare în parte spre a-i spune departamentul care îl are. Când vine rândul meu nu mai aștept să-mi spună dacă am rămas la același departament; îl întreb ce schimbări face¹².

Pe data de 13 mai 1940 sunt chemat de Tătărescu la Ministrul Apărării Naționale unde găsesc pe generalul Ilcuș și generalul Tenescu și unde apoi au luat parte și M. Cancicov și Mitiță Constantinescu. Discutăm măsurile care trebuiesc luate (parașutiști, depozite de carburanți). Urmărim cu atenție ce se întâmplă în occident, în ajun trupele germane ajunseseră în Olanda, în fața Rotterdamului, în Belgia la Anvers, iar trupele franceze erau obligate să se retragă pe râul Meuse¹³.

Conferința din 25 mai 1940 la care au luat parte Gh. Tătărescu gen. Ilcuș și gen. Tenescu, în cabinetul lui V. Slăvescu a analizat problemele de armament și evenimentele internaționale, cât și teama intrării Italiei în război.

Pe data de 31 mai 1940 Ministrul de externe Gr. Gafencu își prezintă demisia care este acceptată, fiind numit ministru plenipotențiar la Moscova, unde va sta până la 26 iunie 1941 când se rup relațiile diplomatice cu Uniunea Sovietică, în locul lui la externe va fi numit Ion Gicurtu. În condițiile în care după ce se contura prăbușirea frontului francez orice sprijin din partea guvernelor de la Londra și Paris era exclus, primul ministru Gh. Tătărescu, în prezența lui E. Urdăreanu și Gafencu, îi ceruse ministrului german W. Fabricius să comunice guvernului său dorința largirii colaborării cu Germania.

Bunele raporturi româno-italiene de la începutul anului 1940 s-au repercutat și asupra contractelor militare, care sau diversificat, în România se afla un mare număr de ofițeri italieni, îndeosebi specialiști în fortificații aduși de Ministrul Transporturilor, care au fost trimiși la frontiera româno-sovietică, unde se construiseră fortificații cele mai multe pe baza avantajelor oferite de teren, cu gropi adânci consolidate cu fier beton, împotriva tancurilor. Totuși, în mai 1940 Italia a manifestat nemulțumiri față de politica economică a României care, aprecia atașatul militar de la Roma, a făcut ca volumul exporturilor românești să scadă în ultimele luni la o treime¹⁴.

Evenimentele internaționale din ultimele luni au dat naștere unui „spirit războinic“ și au alimentat sentimente iridentiste ale minorităților din România. Un eventual război, se nota într-un buletin informativ asupra iridentei maghiare, este privit ca salutar. Sentimente similare încerca minoritatea bulgară a cărei orientare iridentistă era întreținută cu prudență și tenacitate de oficialitățile revizioniste. În perioada noiembrie 1938 - mai 1940, Reichul a încurajat politica revizionistă a Ungariei și Bulgariei, în scopul utilizării acestora ca instrument de presiune asupra României¹⁵.

¹² V. Slăvescu, *Note Zilnice*, în „Magazin istoric“, anul XXIII, nr. 6 (265), aprilie 1989, p. 24, 25.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ V. F. Dobrinescu, Ion Pătroiu, Gh. Nicolescu, *Relații politico-diplomatice și militare româno-italiene (1914-1947)*, Intact, 1999, p. 270.

¹⁵ V. F. Dobrinescu, *România și Ungaria de la Trianon la Paris, 1920-1947*, Ed. Viitorul românesc, 1996, p. 164.

În cursul ultimelor luni incidentele provocate de sovietici la granița de răsărit a României trădau intențiile acestora. De altfel la 29 martie 1940, în Sovietul Suprem, Molotov a pus problema Basarabiei, Carol al II-lea, cere sprijinul lui Hitler pentru a fortifica granița de răsărit, dar acesta nu răspunde. Carol nu știa de înțelegerile dintre Stalin și Hitler de la 23 august 1939.

Încercările din ultimul timp, după cum specifica Gh. Tătărescu, de a realiza o politică de apropiere de U.R.S.S. au rămas infructuase. Toate tentativele guvernului român s-au sfârșit de rezistența guvernului sovietic: evenimentele din anii 1939-1940 creaseră sovietelor o situație privilegiată, în care politica de prietenie cu România nu mai avea pentru ele nici un interes¹⁶.

După pacea cu Finlanda (22 martie 1940), numeroase trupe sovietice și tehnică de luptă sunt concentrate la Nistru, concomitent fiind intensificate operațiunile de fortificare și îmbunătățire a comunicațiilor. Intențiile Moscovei nu mai păreau de-acum a fi un secret. Incidentele de frontieră deveneau tot mai frecvente, ceea ce l-a determinat pe ministrul Davidescu să prezinte mai multe note Comisariatului Sovietic pentru Afacerile Străine. La 10 aprilie 1940, Molotov îl convoca pe șeful misiunii diplomatice a României la Moscova pentru a-i înmâna o listă cu 15 cazuri de incidente, în care, fără nici un temei, trupele române erau acuzate că „au tras peste frontieră” „astfel de incidente nu trebuie să se repete” și a întins degetul spre ministrul nostru¹⁷.

În realitate, „o parte din aceste incidente erau provocate de înșiși soldații sovietici, o parte era inventată pe de-a întregul și o altă parte nu erau decât exagerări tendențioase ale unor acte cu caracter polițienesc, perfect legale ale grănicerilor și trupelor noastre”¹⁸.

La mijlocul lunii aprilie 1940, însărcinatul cu afaceri ale legației sovietice la București, Kukoliev, știa deja că, în „cel mult o lună” problema Basarabiei va fi ridicată de autoritățile sovietice, care „intenționează să o rezolve o dată pentru totdeauna”. După părerea lui Kukoliev, Moscova va cere Bucureștiului să definească apartenența Basarabiei la U.R.S.S. sau chiar România, prin intermediul unui plebiscit cu garanții internaționale. El considera că poporul român basarabeian a fost obligat prin forța armelor să se alăture românilor, fără să i se dea posibilitatea să-și spună părerea, iar această stare de lucruri noi vrem să înceteze în timpul cel mai scurt. Dacă România, care de 20 de ani a refuzat s-o facă, nu va accepta nici acum propunerea sovietică, de data aceasta se va vedea că lucrurile nu mai merg ca în trecut. Tonul tot mai amenințător al politicii Moscovei față de statele mici vecine, printre care și România, reieșea și din presa sovietică a vremii, în numărul din 14 aprilie 1940 „Isvestia” publica aricolul Neutralitatea statelor mici, unde se afirma că „neutralitatea absolută este o fantezie”, iar politica unora din țările mici era calificată drept una de „sinucidere”. Consultat în privința sensului acestei aserțiuni, ministrul german de la Moscova, Schulemburg, după ce în prealabil purtase o discuție cu Molotov, se mulțumea să dea asigurări reprezentantului României că atitudinea Uniunii Sovietice este „defensivă”. Asigurări de acest gen oferite de Moscova

¹⁶ Gh. Tătărescu, *Evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de nord*, Edit. Scrisul românesc, S-A, Craiova, Poiana Gorj, 1940, p. 16.

¹⁷ V. F. Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Institut. European, Iași 1995, p. 14.

¹⁸ Gh. Tătărescu, *op. cit.*, p. 177-178.

direct sau indirect prin interpuși, cum era Schulemburg, nu puteau fi „liniștitoare“ pentru România, atâta timp, cât granițele sale se concentrau atunci între 35 și 46 divizii sovietice¹⁹.

Intensele pregătiri militare sovietice erau observate și de consulul american de la Moscova, M. Ward, care în drumul său spre Lvov, afla că ofițerii localnici se pregătesc pentru „eliberarea Basarabiei“, în primele zile ale lunii mai 1940, din însărcinarea lui Carol al II-lea, un general român pleca în Germania, pentru a solicita sprijin la ridicarea unui „zid de apărare în est“, la 22 mai, Gr. Gafencu se adresa ministrului plenipotențiar Fabricius, atrăgând atenția în legătură cu trupele sovietice concentrate la frontiera română. Ministrul german răspundea că, în condițiile schimbărilor profunde intervenite în raporturile germano-ruse „pacea și liniștea României atârnă, în bună parte, și de înțelegerea deplină la care ar putea ajunge România cu vecinii săi de la Răsărit“²⁰.

Ținând seama de concentrările de trupe din Ungaria și de deplasările spre sud ale armatelor sovietice, guvernul român hotărâ la 22 mai, drept măsură de prevedere și pregătire, să întărească efectivele unităților ce se aflau la hotare. Urmărind drept scop desăvârșirea instrucției trupelor și a ofițerilor de rezervă, măsurile luate aveau caracter temporar, nefiind vorba de mobilizare generală.

La 28 mai 1940 s-a întreprins un demers solemn al primului ministru Gh. Tătărescu, sub forma unui memorandum remis, în prezența lui Gafencu și Urdăreanu, ministrului german de la București, Fabricius și în care se exprima îngrijorarea crescândă a României față de masarea de trupe străine la granițele sale²¹. Abținerea din partea Germaniei a unui sprijin privind garantarea și apărarea frontierelor României era însă iluzorie, atâta vreme cât Berlinul își dăduse, la 23 august 1939, acordul pentru anexarea Basarabiei de către U.R.S.S. De aceea nu este de mirare că tonul răspunsului german din 2 iunie „nu a sunat deloc ca preludiul unei cruciade germano-române împotriva Uniunii Sovietice. Deosebit de tulburătoare era întrebarea: „dacă și în ce măsură, România va fi dispusă a discuta eventualele dorințe de revizuire ale vecinilor săi, ca de pildă a Rusiei în chestiunea Basarabiei?“. Precizând că Germania nu este în nici un fel, interesată în chestiunea granițelor din Balcani, însemna, în modul cel mai clar, că guvernul de la Berlin refuza să arate vreun interes în legătură cu apărarea României în fața unei agresiuni sovietice.

La poziția Reichului față de România s-a raliat și Italia, în pofida „asigurărilor și a sfaturilor anterioare date Bucureștiului de a rezista împotriva unui atac rus în interesul civilizației și al latinității“²², după cum afirma Gh. Tătărescu. Mussolini îi scria lui Hitler la 30 mai 1940: „Sub raport politic, socotesc necesar de a nu extinde conflictul asupra bazinului dunăreano-balcanic, de unde Italia trebuie în momentul de față să-și asigure furniturile care nu-i vor mai veni din Anglia, în împrejurările în care cercul în jurul României era aproape închis, sovieticii manifestau un interes major pentru extinderea legăturilor cu Italia, care dovedise preocupări în privința zonei Balcanilor, și implicit pentru relații mai bune cu România. După o convorbire pe care a avut-o cu Molotov, Augusto

¹⁹ M. Ap. N., fond 5417, 1940, dosar 20, poziția 903, f. 39.

²⁰ V. F. Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Institut. European, Iași 1995, p. 26.

²¹ Al. Cretzianu, *Politica de pace a României*, loc. cit., p. 69.

²² Gh. Tătărescu, op. cit. loc. cit. p. 181.

Rosso, raporta la Roma în ziua de 20 iunie 1940: „Guvernul sovietic este de părere că relațiile italo-sovietice trebuie restabilite repede și în deplină claritate, precum și în forma în care s-a făcut între Germania și Rusia Sovietică. Molotov a făcut observația că relațiile între guvernul sovietic și Germania sunt excelente și că efectele lor se resimt pe deplin²³.”

Războiul-fulger, desfășurat de Wehrmacht în vest (10 mai - 22 iunie 1940) a răsturnat scenariul lui Stalin, întemeiat pe o confruntare de lungă durată pe frontul apusean, determinând conducerea sovietică să acționeze imediat și fățiș împotriva României, înfrângerea fulgerătoare a Franței (care a semnat la 22 iunie armistițiul de la Rethondes), retragerea trupelor britanice de pe continent, intrarea Italiei în război și ocuparea unei mari părți a Europei de către Germania au fost factori care l-au alertat pe Stalin. Istoricul Gh. I. Brătianu opina că „dacă războiul pe frontul occidental s-ar fi prelungit mai mult, așa cum, fără îndoială, sconta ca de la început, pentru a profita după epuizarea reciprocă a celor doi adversari, U.R.S.S. ar mai fi temporizat înainte de a trece la fapte²⁴.”

„Urgența” acțiunii U.R.S.S. împotriva României și caracterul ultimativ al cercurilor sale privind Basarabia și Bucovina au fost determinate de teama lui, Stalin în legătură cu previzibila schimbare a politicii lui Hitler și prin dorința de a realiza rapid obiectivele urmărite, cât timp trupele germane erau încă ocupate în vest. Așa se explică de ce scenariul „clasic” aplicat de Moscova pentru ocuparea țărilor baltice - negocieri de tratate de asistență mutuală, baze militare și în final anexiunii teritoriale - nu a mai fost folosit și în cazul României. Din „lipsă de timp”, Moscova a recurs de această dată la „arderea etapelor”, Molotov insistând, din primul moment asupra caracterului urgent al soluționării diferendului sovieto-român²⁵.

În condițiile în care ostilitățile de pe frontul de vest intraseră în faza lor decisivă, a doua zi după căderea Franței, la 23 iunie 1940, Molotov îl informa pe ambasadorul german de la Moscova, Schulenburg că, „soluționarea chestiunii Basarabiei nu mai suferă nici o amânare. Guvernul sovietic caută, deocamdată, să soluționeze chestiunea pe cale pașnică, dar el intenționează să utilizeze forța în caz că guvernul român va respinge acordul pașnic. Revendicările sovietice se extind și asupra Bucovinei, în care locuiește populația ucrainiană”. Pretinzând Bucovina, Stalin nu considera că încalcă protocolul adițional secret.

Hitler a fost nemulțumit atât de procedeul lui Stalin, cât și de momentul recurgerii la el, în condițiile în care trupele Wehrmacht-ului se resimțeau în urma efortului depus în cadrul campaniei de vest. Dar cel mai mult a fost de natură să-l irite pe Fuhrer cererea privind Bucovina, care reprezenta, de fapt, încălcarea cadrului teritorial stabilit, de comun acord cu Stalin, în august-septembrie 1939. De aceea, la primirea notei care se referea și la Bucovina, Hitler ar fi strigat: „nu vreau să fiu luat drept un imbecil de către ruși!”²⁶.

Surprins de noua cerere sovietică, guvernul german transmitea lui Schulemburg, în dimineața zilei de 25 iunie, pentru informarea conducerii U.R.S.S. următorul răspuns:

²³ V. F. Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Institut European, Iași 1995, p. 26.

²⁴ Gh. Brătianu, *Marea Neagră*, vol. I, București, 1988, p. 1900.

²⁵ Florin Constantiniu, *op. cit.* p. 83 și 91.

²⁶ V. F. Dobrinescu, Ion Constantin, *op. cit.* p. 31.

„I Germania rămâne fidelă acordurilor de la Moscova. De aceea este dezinteresată de problema Basarabiei.

2. Pretenția guvernului sovietic asupra Bucovinei este o noutate. Bucovina a fost înainte provincie a coroanei austriece. De aceea, Germania este, în special interesată de soarta acestor germani etnici.

3. În restul teritoriului român, Germania are puternice interese economice. Acestea cuprind atât zonele petroliere, cât și pământul agrar și de aceea aceste regiuni să nu devină teatru de război.

4. Pentru o rezolvare a problemei Basarabiei, conducerea Reichului este de părere că, pe tărâmul înțelegerii din partea Uniunii Sovietice, să se facă totul pentru o rezolvare pașnică cu conducerea română în problema Basarabiei.

Ca urmare a rezervelor manifestate de Berlin în legătură cu problema Bucovinei, V. M. Molotov a avut consultări în cadrul cabinetului și, desigur, cu Stalin. La 26 iunie, a fost convocat Schulemburg, căruia i s-a comunicat faptul că guvernul sovietic „a hotărât să-și limiteze pretențiile sale la partea de nord a Bucovinei, cu orașul Cernăuți, subliniindu-se că, după opinia sovietică“ hotarul trebuie să treacă din cel mai de sud punct al Ucrainei apusene sovietice, de lângă muntele Kniatasa spre est de-a lungul râului Suceava și apoi mai spre nord-est de Herta pe Prut²⁷.

La sugestia lui Schulemburg că o soluționare pașnică ar restitui României tezaurul Băncii Naționale Române, trimis la Moscova pentru păstrare în timpul primului război mondial, Molotov a declarat că „nici vorbă nu poate fi despre acesta, deoarece România a exploatat destul de mult timp Basarabia²⁸. Cu aceeași ocazie, Molotov a prezentat ministrului german noua graniță cu România, precum și demersurile ce vor fi întreprinse pentru realizarea scopului propus: în următoarele zile, guvernul sovietic va înainta ministrului plenipotențiar de la Moscova pretenția și în legătură cu aceasta așteaptă ca guvernul german să sfătuiască, fără întârziere, guvernul de la București „să se spună cerințelor sovietice, pentru că, în caz contrar, războiul este inevitabil“.

În paralel cu demersurile întreprinse pe lângă guvernul german, Molotov s-a preocupat și de obținerea acordului Italiei, în cadrul discuției pe care a avut-o la 20 iunie cu Russo, ministrul plenipotențiar al Italiei, șeful diplomației de la Moscova îi înfățișa acestuia poziția Kremlinului față de problemele teritoriale: „cu Ungaria, guvernul sovietic întreține relații bune. Guvernul sovietic consideră drept întemeiate unele cerințe maghiare. Relațiile sovieto-bulgare sunt trainice, dar pot să devină și mai trainice. Revendicările bulgare asupra Dobrogei și în ceea ce privește ieșirea la Marea Egee, guvernul sovietic le consideră întemeiate, le recunoaște și nu are obiecții împotriva realizării lor²⁹.

Exprimându-și deplinul acord, ministrul de externe al Italiei Ciano, declara că „nu sunt nici un fel de motive de a bara rușilor calea unei rezolvări pașnice și este dispus să exercite o influență la București, dacă acest lucru este de dorit de germani sau de ruși“.

În vreme ce Berlinul trata cu Moscova și cu Roma condițiile pe care guvernul român trebuia să le accepte în legătură cu Basarabia și Bucovina, Bucureștiul era ocolit și

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ V. F. Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Institut European, Iași 1995, p. 35.

dezinformat de însuși ministrul german în România Fabricius. În urma întâlnirii din dimineața zilei de 26 iunie cu Gh. Tătărescu, Fabricius concluziona: „Președintele Consiliului de Miniștri este cuprins de mare îngrijorare. Am impresia că românii, sperând într-o victorie germană apropiată, amână tratativele cu rușii”.

Dimensiunile tragediei României erau amplificate și de lipsa sprijinului din partea Marii Britanii, aflată ce-i drept, și ea într-o situație dificilă după căderea Franței.

După ce guvernul român a încercat să inițieze tratative comerciale cu U.R.S.S., la 1 iunie 1940, ministrul de la Moscova, Gh. Davidescu, raporta Ministrului Afacerilor Străine că lui Molotov „i se pare puțin probabil” ca printr-un acord comercial să se poată ajunge la intensificare schimburilor sovieto-române, dat fiind că ambele state produc aceleași articole: petrol, grâne, etc. este evident că o dezvoltare a raporturilor comerciale cu România nu putea fi de „actualitate” pentru Kremlin; atâta vreme cât acesta urmărea raptul prin forță a unor teritorii românești³⁰.

În perioada imediat anterioară remiterii notelor ultimative sovietice, dispozitivul ofensiv sovietic de-a lungul graniței de nord-est a României, format din 40 de divizii susținute de 14 brigăzi blindate, 30 de regimente și 4 divizioane de artilerie era realizat, în total, în districtul militar Lvov, Kiev și Odesa se aflau 3-5 divizii infanterie, 10-11 divizii cavalerie, 10-11 divizii C.L., 9-10 brigăzi de aviație³¹. Avându-se în vedere concentrările masive de trupe sovietice la frontierele țării, ministrul Davidescu primea la 26 iunie instrucțiuni să arate Moscovei, supunerea României „în legătură cu aceste pregătiri militare, care aveau un caracter îngrijorător”. Tot la 26 iunie 1940, ministrul de externe Ion Giurgutu a avut o întrevedere cu Fabricius, i-a declarat că țara sa „este încă prea preocupată de problemele sud-estului european, unde dorește să fie complet liniște.

În seara zilei de 26 iunie 1940, orele 22, V. M. Molotov, în numele guvernului sovietic, a remis ministrului român la Moscova, Gh. Davidescu, o notă ultimativă în care se făceau afirmații în flagrantă contradicție, nu numai cu dreptul istoric, dar și cu normele și principiile juridice internaționale unanim acceptate: „în anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei, Basarabia, călcând prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucrainieni, Republica Sovietică Ucrainiană. Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forță a Basarabiei, ceea ce guvernul sovietic a declarat nu o singură dată și deschis în fața întregii lumi³².

Guvernul U.R.S.S. propune guvernului Regal al României:

1 Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia.

2 Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei, cu frontierele potrivit cu harta alăturată.

Guvernul sovietic își exprimă speranța că guvernul român va primi propunerile de față ale U.R.S.S. și că aceasta va da posibilitatea de a se rezolva pe cale pașnică conflictul prelungit dintre U.R.S.S. și România. Guvernul sovietic așteaptă răspunsul Guvernului Regal al României în decursul zilei de 27 iunie anul curent³³.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ion Siscanu, *Ocuparea Basarabiei, Hertei și a nordului Bucovinei*, în „Revista de istorie militară”, nr. 4 (10), 1991, p. 18.

³² V. F. Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Institut European, Iași 1995, p. 39.

³³ Ibidem, p. 40.

Conținând în mod clar elementele amenințărilor recurgerii la forță în caz de refuz, ultimatumul sovietic a surprins factorii de decizie politică și militară din România prin duritatea și cinismul său, „această știre m-a trăznit ca o lovitură de măciucă și m-a revoltat în cel mai înalt grad - consemna regele Carol al II-lea. Este un lucru așa de oribil, încât nici o minte românească nu poate să o conceapă. Oricare ar fi riscurile părerea mea este că trebuie să rezistăm la astfel de injoncțiuni și să ținem la ceea ce am spus atât de des; dacă vom fi atacați, ne vom apăra. Se așteaptă textul telegrammei ca să se poată lua o hotărâre³⁴.

În cadrul convorbirii pe care primul ministru, Gh. Tătărescu, a avut-o în dimineața zilei de 27 iunie 1940 cu regele Carol al II-lea s-a hotărât să nu se apeleze la sprijinul Marii Britanii (Franța se găsea dezarmată și scoasă din luptă). Primul ministru Gh. Tătărescu a hotărât să informeze guvernele german și italian că România nu poate accepta un ultimatum cu caracter militar și că poporul român este hotărât să se apere, în acest scop, guvernul va decreta mobilizarea generală. Comunicate asemănătoare s-au făcut partenerilor din înțelegerea Balcanică, cerându-se guvernelor grec, turc și iugoslav să răspundă dacă se poate conta pe sprijinul lor, conform prevederilor Pactului Balcanic, în cazul unui eventual atac din partea Ungariei și Bulgariei, care s-ar putea declanșa în mod simultan cu acela al Armatei Roșii³⁵.

În fața acestui ultimatum nu erau decât două soluții: rezistența sau acceptarea, declara Gh. Tătărescu. „Rezistența era soluția cea mai ușoară, era soluția instinctului, soluția bărbăției. Rezistența era actul reflex al unui neam conștient de drepturile sale și de misiunea istorică. Dar rezistența însemna nu numai un război inegal, dar un război în care armata noastră nu-și putea arunca în luptă toate forțele, întrucât avea de apărut și alte fronturi amenințate și în împrejurări în care orice ajutor devenise iluzoriu și asigurarea oricărei linii de retragere, imposibilă. Rezistența însemna, în cazul cel mai bun, irosirea forțelor noastre armate. Prin această irosire se încurajau însă alte agresțiuni, care în împrejurările din luna iunie, puteau crea țării noastre o situație cu totul gravă. Iată de ce, guvernul în urma examinării obișnuitoare a consecințelor războiului și conștient de toate răspunderile ce avea să le ia în fața istoriei, a abandonat hotărârea rezistenței, și a încercat să negocieze pentru a reduce amploarea loviturii și pentru a putea executa evacuarea în ordine, asigurând viața și avutul românilor ce voiau să se retragă cu trupele noastre. Aceste negocieri ne-au fost refuzate brutal printr-un alt ultimatum primit în ziua de 27 iunie³⁶. Bătuse ceasul hotărârii definitive. Două consilii de coroană examinaseră întreaga situațiune și lăsaseră guvernului sarcina să decidă. După o ultimă consultare cu șefii armatei și cu membrii guvernului, am examinat împreună cu Suveranul întreaga situație. Examenul a fost dramatic. Majestatea sa Regele mi-a înmănat spre contrasemnare decretul de mobilizare generală și, a oferit spada pentru a apăra în fruntea armatei pământul strămoșesc, în numele destinelor românești - continua să ne relateze Gh. Tătărescu - am implorat Majestatea sa să lase guvernului sarcina să ia răspunderea jertfei ce țara era silită să facă, evacuând provinciile voievodale. N-am putut clinti hotărârea regească și numai pe

³⁴ Vezi pe larg Al. Cretzianu, *Politica externă a României, în România cu și fără Antonescu*, p. 73.

³⁵ Gh. Tătărescu, *Primejdia invaziei rusești a sfârșitului pozițiilor politicii noastre externe, în România cu și fără Antonescu*, p. 93.

³⁶ Gh. Tătărescu, *Evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de nord*, edit. Scrisul românesc S-A, Craiova, Poiana Gorj, 1940, p. 93.

temeiul răspunderilor sale constituționale, guvernul a hotărât acceptarea ultimatum-ului ca singura soluție impusă de rațiune. Am hotărât acceptarea sub presiunea forței și a violenței împotriva dreptului și a dreptății. Am hotărât acceptarea care lasă deschise toate căile viitorului, preferând-o rezistenței care, deschizând drumul și altor agresiuni împotriva României, putea pune în primejdie ființa însăși a statului român, în ziua de 28 iunie 1940 începea calvarul evacuării³⁷.

În urma celor două consilii de Coroană și a „sfaturilor aliaților din înțelegerea Balcanică, România a hotărât evacuarea Basarabiei și ducerea rezistenței pe Prut: s-a convenit cu guvernul sovietic ca, în cursul zilei de 28 iunie, să fie predate orașele Chișinău, Cernăuți și Cetatea Albă. Ministrul de externe Argetoianu, ruga pe Davidescu ca, la orele 11, să remită lui Molotov următorul răspuns: „guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic. Guvernul român ar dori totuși, ca termenele de la punctul 1 și 2 să fie prelungite, deoarece evacuarea teritoriului ar fi foarte greu de adus la îndeplinire în patru zile din pricina ploilor și inundațiilor³⁸.

Ministrul de externe român credea că o comisie mixtă, prevăzută la punctul 5 al condițiilor ar putea discuta și rezolva această chestiune, într-adevăr Comisia de la Odessa a funcționat în perioada 28 iunie - 31 octombrie 1940. Ajunsă la Odessa la 29 iunie, ea a cerut prelungirea termenului de evacuare a protestat contra înaintării rapide a sovieticilor și a cerut oprirea acestora pe linia atinsă. Comisia a propus la 30 iunie, orele 12, un plan de evacuare care să lase liberă plecarea trenurilor cu refugiați; a cerut insistent ca trupele sovietice să nu stânjenească retragerea armatelor române. Aceasta a reușit să repartizeze 13.750 persoane, între care aproape totalitatea ofițerilor și a obținut aprobarea pentru repatrierea tuturor persoanelor cerute pe tabelul delegației române, în plus păstrarea în patrimoniul statului a unui material rulant în valoare de 1250 miliarde lei, obținerea și aducerea în țară a materialelor și depozitelor armatei române, în valoare de 1,5 miliarde lei, păstrarea vaselor comerciale, pretinse de Uniunea Sovietică în valoare de 400 milioane lei.

Ministrul Davidescu a avut mai multe întâlniri la Moscova cu oficialitățile sovietice. La 28 iunie, orele 23,20 el ia comunicat lui Dekanozov, în lipsa lui Molotov, numele delegațiilor din Comisia de la Odessa, a expus cererea Bucureștiului în ceea ce privește regiunea de cedat în nordul Bucovinei, precum și cea relativă la prelungirea termenului de evacuare până la 8 iulie. Molotov a răspuns că: 1 aprobă prelungirea termenului de ajungere pe noua frontieră până la 3 iulie, orele 13 (ora Moscovei); 2 că va da dispoziție imediat ca: a) trupele sovietice să respecte ritmul mișcării; b) să pună în libertate pe toți cei opriți c) că va ordona cercetări pentru cazurile semnalate³⁹.

Și acum, ce trebuie să facem? Se întreba Gh. Tătărescu. Cutremurul european care a început în septembrie 1939, nu s-a sfârșit și o altă ordine europeană e în curs de încheiere, în cadrul acestei ordini europene se vor radical problemele referitoare la o nouă organizare economică și la o nouă organizare politică și se ridică de pe acum grava

³⁷ Ibidem p. 24.

³⁸ V. F. Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Institut European, Iași 1995, p. 17.

³⁹ Ibidem p. 172.

problemă a minorităților etnice înglobate în statele naționale. Trebuie să accelerăm întregul proces de adaptare a României la noua ordine europeană. Adaptare externă și adaptare internă. Adaptarea externă va trebui să țină seamă numai de prefacerile, precum și noile regroupări de forțe pe care le va provoca războiul în curs. Adaptarea internă va trebui să pregătească era marilor reforme sociale și naționale cerute de năzuințelor vremurilor, în care se impune tot mai stăruitoare satisfacerea integrală a dreptății în toate domeniile vieții⁴⁰. Încercările de a stabili raporturi prietenești față de celelalte popoare vecine, au fost de asemenea făcute de toate guvernele României și nu din vina acestora, ele n-au dat rezultatele așteptate. Pe această linie generală s-a desfășurat până în preziua conflictului european din 1939 politica noastră externă călăuzită de aceleași directive permanente, urmărind fără nici o abatere aceleași scopuri și executată în continuu cu adeziunea neșovăitoare a întregii națiuni. Această politică a fost rodnică. Prin această politică am reușit să ne apărăm timp de douăzeci și doi de ani integritatea fruntariilor. Prin această politică statul nostru a putut să pășească în liniște și în siguranță la realizarea organizării reclamate de noua sa dezvoltare. Prin această politică externă națională practică de toate guvernele și cu aprobarea tuturor Parlamentelor și a țării întregi, am putut vieții și am putut să ne consolidăm - consemna Gh. Tătărescu în broșura „Evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de nord“.

La 3 iulie 1940 se va încheia un alt capitol din viața de om de stat a lui Gh. Tătărescu, ca prim ministru al României. Potrivit prejudecăților comune, conținutul lui ar fi redutabil la încercarea disperată a unui politician, compromis prin colaborarea cu un monarh despot și apăsător de povara răspunderii pentru dezastrul țării sale, Evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de nord.

⁴⁰ Gh. Tătărescu, *Evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de nord*, Edit. Scrisul românesc, S-A, Craiova, Poiana Gorj, 1940.

PATRIARHUL MIRON CRISTEA ÎNTRE AMVON ȘI SIGILIUL GUVERNAMENTAL

PETRE POPA*

În istoria universală au existat importante momente, perioade sau epoci, când respectate personalități eclesiastice au preluat și au îndeplinit, nemijlocit, înalte funcții politice ori administrative. Se întâlnesc însă și modalități ce ilustrează extensia puterii supreme de la civil spre religios, ambele ipostaze favorizând, pentru un timp, exprimări interesante în plan statal și doctrinar.

Bunăoară, în Antichitate, faraonul egiptean a fost, deopotrivă, șef al regatului, comandant suprem al armatei, colaborator al zeilor, persoană sacrosantă, fiu al Soarelui. Asemenea calități l-au introdus definitiv în spiritualitatea mondială, devenind, indubitabil, un arhetip.

Lumea elenistică nu s-a îndepărtat prea mult de această paradigmă. Ca urmare, Alexandru Macedon a adaptat realități grecești, mesopotamiene, persane ori egiptene la cerințele proiectului său imperial euro-asiatic, îmbinând original puterea civilă cu cea religioasă, într-o etapă de ample disoluții etnice și dispute teritoriale.

Ștafeta interferenței în planul puterii, dintre civil și religios, ori dintre religios și civil, a fost preluată de romanitatea clasică. Dovadă elocventă rămâne substituirea unor asemenea calități, pentru a oferi numai câteva exemple, de către marile figuri ale statalității de pe Tibru, precum Caesar, Octavianus, Diocletianus, Constantin cel Mare.

Apariția creștinismului, ca religie monoteistă, care a dislocat, treptat, politeismul devenit anacronic pentru popoarele ce au supraviețuit tranziției spre alte vremuri, nu a modificat radical principiul enunțat. Ca dovadă, viața politică, administrativă și religioasă din Imperiul Bizantin ortodox a inclus, aproximativ un mileniu, ca practică frecventă, folosirea binomului medieval sat-biserică.

Totodată, catolicismul occidental feudal va cultiva, uneori cu fervoare, încredințarea anumitor înalte demnități, civile și eclesiastice, aceluiași persoane, cu deosebire în etapele tensionate social, economic și militar. Astfel, încă din veacul XII, pentru un timp, cancelar al Angliei a fost arhiepiscopul catolic Thomas Becket (1118-1170). Peste câteva secole, regele englez Henric VIII (1509-1547) s-a disociat de modalitatea folosită anterior, cumulând, în noiembrie 1534, prin Actul de supremație atât puterea civilă, cât și pe cea religioasă, prin separarea anglicanismului față de Roma. Această adevărată reformă cu puternice influențe universale, adoptarea anglicanismului, expresie a concentrării atribuțiilor civile și religioase în favoarea unei

* Facultatea de Istorie, Filozofie, Jurnalism, Pitești.

singure persoane, s-a definitivat în 1563 de către regina Elisabeta I (1558-1603) prin Cele 39 de articole dogmatice.

În Franța nobiliară, după apariția la Curte a înaltei funcții de ministru al regelui, s-a uzitat, uneori salvator pentru Dinastie, sistemul acordării acestei demnități celor mai influente persoane din ierarhia religioasă, cu deosebire cardinalilor.

Așa au intrat în istorie nume importante precum: cardinalul Armand Jean du Plessis Richelieu (1585-1642), devenit în 1622 om politic, prim-ministru între 1524-1642, cunoscut atât pentru reformele sale de factură conservatoare nobiliare pe timpul regelui Ludovic XIII (1610-1643), dar și pentru contribuția la înființarea Academiei Franceze (1635); cardinalul Jules Mazarin (1602-1661), prim-ministru al regelui Ludovic XIV (1643-1715) în perioada 1643-1661, adevărat conducător al statului în vremea minoratului monarhic, excelent diplomat în etapa consacrării supremației Franței în Europa secolului XVII; cardinalul André Hercule de Fleury (1653-1743), colaborator apropiat al regelui Ludovic XV (1715-1774), căruia șeful statului i-a acordat deplină putere în politica internă și externă între 1726-1743; arhiepiscopul Lomenie de Brienne, adus de la Toulouse în conducerea țării de regele Ludovic XVI (1774-1792) pentru a diminua conflictele prerevoluționare etc.

În ceea ce privește arealul românesc, devenit creștin ortodox și rămas multă vreme sub influență bizantină, asemenea moralitate de insertare a celor două responsabilități oficiale s-a folosit, benefic, secole de-a rândul. Este destul să arătăm, pentru a argumenta această apreciere, aspectul că primul loc în Sfatul Domnesc medieval românesc îl avea mitropolitul, considerat și confident al voievodului, reprezentând atunci cea mai înaltă funcție ecleziastică. Dintre cei remarcați de-a lungul timpului, amintim, în mod special, pe mitropolitul Teoctist I (1453-1477), care l-a așezat în scaunul Moldovei pe Ștefan cel Mare și Sfânt (1457-1504), ori pe mitropolitul Eftimie (1594-1602), omul de încredere al lui Mihai Viteazul (1593-1601).

Până la instituirea titlului de patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, mitropoliții de la Iași, București sau din celelalte centre reprezentative ale ecumenismului de după Unirea Principatelor, au participat de jure și de facto la adoptarea marilor decizii moderne, comunitare ori naționale.

La 30 iulie 1925, Patriarhia de la Constantinopol a recunoscut oficial Patriarhia Română, care se forma atunci din cinci mitropolii și 19 episcopii sufragane (5 ale Ungro-Vlahiei, 5 ale Moldovei și Sucevei, 5 ale Transilvaniei și Banatului, 2 ale Bucovinei și 2 ale Basarabiei). Această decizie era o urmare directă a hotărârii Sfântului Sinod, întrunit la București în ziua de 4 februarie 1925, când se înființează Patriarhia Ortodoxă Română, înaltul titlu de mitropolit primat (în 1915, Ghenadie Petrescu), fiind ridicat la treapta de patriarh. Legea pentru înființarea Patriarhiei a fost promulgată la 25 februarie 1925 de regele Ferdinand I al României. Apoi, la 6 mai 1925 s-a promulgat Legea și Statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române, iar la 1 noiembrie 1925 a avut loc învestitura de înscăunare a primului nostru patriarh, Miron Cristea (1925-1939). Va fi urmat de Nicodim Munteanu (1939-1948).

În sensul unor asemenea tradiții, dar și al comandamentelor timpului nostru interbelic, primul patriarh al României, Î.P.S. Miron I, a devenit la 10 februarie 1938, șeful guvernului de Uniune Națională, conducând, concomitent, destinele administrative și religioase ale țării până la 6 martie 1939.

Miron Cristea s-a născut la 20 iulie (stil vechi) 1868 în satul Toplița Română, județul Mureș. Mama sa, Dömnita, i-a dat, prin taina botezului, numele de Ilie, în amintirea zilei când îl adusese pe lume, Sfântul Ilie. A absolvit Liceul din Năsăud, iar atunci când avea 19 ani, în 1887, a început să studieze la Academia Teologică din Sibiu, finalizată în 1890. Exercițiul școlar 1890-1891 îl va realiza, ca învățător, la o instituție primară de la Orăștie. Din 1891 și până în 1895 a fost student al Facultății de Litere și Filosofie din Budapesta. Tot aici a obținut, în ziua de 5/18 mai 1895, titlul de doctor în filosofie.

Revenit la Sibiu în 1895, ocupă funcțiile de secretar și consilier arhiepiscop, având apoi posibilitatea să parcurgă mai multe trepte ale ierarhiei bisericești și să opteze pentru schisma monahală. Astfel, la 8/21 septembrie 1897 este hirotesit citeț de către mitropolitul Miron Romanul, moment ocazionat de sfințirea bisericii din Dragoș.

Nu peste multă vreme, în data de duminică 30 ianuarie/12 februarie 1900, când creștinătatea românească prăznuia ziua celor Trei Mari Sfinți Ierarhi Grigore, Vasile și Ioan, viitorul patriarh Miron a fost hirotonit ca diacon prin binecuvântarea mitropolitului Ioan Mețianu. După patru ani de la prima recunoaștere a chemării sale întru cele bisericești (citeț), la 8/21 septembrie 1901 urcă în funcția de arhidiacon.

Una dintre deciziile importante ale vieții sale a luat-o la 23 iunie/6 iulie 1902, atunci când, la Mănăstirea Hodos-Bodrog din apropierea Aradului, a fost tuns în schima monahală, primind numele de Miron. Acest moment, derulat în prezența arhimandritului Augustin Hamza, îi aducea doctorului în filosofie, la 34 de ani, calitatea de component al cinului călugăresc. Accepta să renunțe astfel la nenumăratele plăceri pământești, în favoarea cultivării, cu smerenie, a gândurilor și a faptelor apropiate Ființei Supreme, învățăturilor Bisericii Ortodoxe tradiționale. De altfel, în cuvântul său de la intrarea în monahism, la Mănăstirea Bodrog, Miron Cristea, printre altele, spunea: „Am făcut acest pas din voie liberă și după o matură precugetare, deoparte influențat de porunca Mântuitorului nostru Iisus Hristos..., și de altă parte îndemnat de nemărginita dragoste către sfânta noastră biserică ortodoxă română și către instituțiile ei culturale, dorind a le închina ei și lor întreaga mea ființă și a munci cu toate puterile... la binele poporului român din sânul căruia am ieșit”¹.

Calitățile sale intelectuale și de organizare, exprimate viguros în ipostaze, de călugăr la Mănăstirea Bodrog, îl ridică, în vara anului 1903, spre trepte monahale superioare, fiind hirotesit protosinghel.

Începea, așadar, una dintre cele mai spectaculoase traiectorii ale vieții și activității parcurse de un monah român la intrarea în ultimul secol al mileniului doi creștin. Ca dovadă, în ziua de sâmbătă, 21 noiembrie/4 decembrie 1909, când era sărbătorită *Intrarea în Biserică*, Miron Cristea a fost ales episcop al Eparhiei ortodoxe Caransebeș. Asemenea demnitate este recunoscută oficial de împăratul Francisc Iosif I (1848-1916), la 11/24 aprilie 1910. Se impunea o atare acceptare întrucât, teritorial, Banatul românesc depindea atunci de Budapesta, împăratul Austriei fiind și rege al Ungariei.

Prestigiul lui Miron Cristea în lumea ecleziastică, dar și în cercurile civile ale timpului, inclusiv în cele din Regatul României, a sporit datorită acordării calității de

¹ Arhimandritul Efreim Enăcescu, *Pe urmele strămoșilor*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1938, p. 21-22.

arhimandrit la 15/28 aprilie 1910 și hirotonisirii ca arhiereu începând cu 3/16 mai 1910, a treia zi de Paști din Calendarul Ortodox pentru anul amintit. Prezența la această procesiune a mitropolitului Transilvaniei, Ioan Meșianu (1899-1916), și a episcopului Aradului, Ioan Papp (1903-1925), demonstra, pe lângă respectarea ritualului stabilit la un asemenea eveniment, aprecierea cuvenită față de personalitatea evidentă a lui Miron Cristea. Ulterior, la 8/21 mai 1910, într-o atmosferă specifică ortodoxismului românesc, Miron Cristea era instalat ca episcop de Caransebeș. Eparhia din această localitate bănățeană era sufragana și se înființase în 1865. Peste 70 de zile Miron Cristea împlinea 42 de ani.

S-a implicat, datorită autorității funcției eparhiale, dar și simțămintelor patriotice pe care le-a exprimat public de nenumărate ori, în pregătirea și realizarea, la 1918, a unirii teritoriilor românești din Imperiul Austro-Ungar cu statul român. Pentru aceste demersuri, Miron Cristea a suportat obstrucționările oficialilor maghiari ori vienezi, pe care le-a înfruntat însă cu credința în justetea cauzei locuitorilor pe care îi păstora ca episcop.

De remarcat faptul că Miron Cristea a fost ales delegat oficial la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 18 noiembrie/ 1 decembrie 1918. Va deveni apoi vicepreședinte al Marelui Sfat Național al românilor din Transilvania la 19 noiembrie/2 decembrie 1918.

După înfăptuirea Marii Uniri, mai multe funcții publice de importanță primordială, civilă, militară ori religioasă, au fost acordate reprezentanților din provinciile alipite statului român. Principiul a devenit operant și în cazul ascensiunii episcopului de Caransebeș, Miron Cristea. Prin vacantarea scaunului de mitropolit primat al Regatului, Marele Colegiu Elector al Bisericii Ortodoxe Române a optat, în ziua de 31 decembrie 1919/12 ianuarie 1920, în unanimitate, pentru ocuparea acestei demnități statale, având ample conotații interne și externe, de Miron Cristea.

Ferdinand I (1914-1927), considerat monarhul întregitor al neamului, a acordat înalta sa accepțiune pentru ca Miron Cristea să devină mitropolit primat al României, la 1/13 ianuarie 1920. Având 52 de ani, fostul călugăr de la mănăstirea Hodos-Bodrog, licențiat și doctor al Universității din Budapesta, urca atunci pe cea mai înaltă treaptă a ierarhiei ortodoxe românești. Aducea în București o nouă modalitate de coordonare a Bisericii Naționale, reîntregită ca și Țara, rodnică pe diverse planuri, inclusiv în ceea ce privește interferența de programe civile și eclesiastice.

În 1925 s-a înființat, așa cum s-a precizat, Patriarhia Română. Demersurile datau încă de pe vremea domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866). Astfel, la 3/15 decembrie 1864, domnul a emis Decretul organic pentru înființarea unei autorități sinodale pentru afacerile religiei române, ce prevedea autocefalia bisericii autohtone, legătura cu Patriarhia de la Constantinopol fiind numai de factură dogmatică.

Acțiunile sunt continuate apoi de regele Carol I (1866-1914), dar Tomosul acordat de Patriarhia din Constantinopol, privind autocefalia Bisericii Ortodoxe Române, aprobat prin Decretul regal din 1/13 mai 1885, nu s-a aplicat real decât după unirea tuturor provinciilor și eparhiilor românești. Numărul credincioșilor ortodocși a devenit după 1918, comparativ cu etapele precedente, mult mai convingător în a susține moral și material Patriarhia, instituție reprezentativă pentru un stat național contemporan.

La 1 noiembrie 1925, steaua lui Miron Cristea urca din nou pe bolta înaltelor responsabilități. Titlul de mitropolit primat, ce fusese convertit la 4 februarie 1925 în cel de Patriarh, i se acordă, pentru prima oară în existența Bisericii Ortodoxe Române, unui filosof originar din spațiul transilvan, dr. Miron Cristea. Devenea astfel, la 57 de ani, întâiul stătător al vieții noastre eclesistice, cu multiple repercusiuni în ecuația generală a puterii timpului interbelic. Ca dovadă, în urma morții regelui Ferdinand I, survenită la 20 iulie 1927, Patriarhul Miron I a intrat în Consiliul Înaltei Regențe, alături de principele Nicolae, membru al Casei Regale, și de Gheorghe Buzdugan, primul președinte al Curții de Casație (din 1919, Constantin Sărățeanu). Regența a fost o instituție creată special pentru coordonarea treburilor statului pe timpul cât principele Mihai I era minor. Activitatea acestui organism al administrației, din care a făcut parte și Miron Cristea, s-a prelungit până la 8 iunie 1930, când, moștenitorul de drept al tronului, Carol II (1930-1940) și-a redobândit, prin hotărâri parlamentare, calitățile monarhice.

Prezența primei fețe bisericești din ortodoxia românească în Regență a stârnit reacții dintre cele mai diverse. Majoritatea credincioșilor au văzut însă, prin asocierea Patriarhului la conducerea națiunii, o garanție a echilibrului statal, politic, social, ori moral, dar și posibilitatea creșterii, în continuare, a rolului instituției eclesiastice tradiționale în adoptarea deciziilor ce angajau țara pe plan european. Referitor la această etapă, 1927-1930, a interferării de funcții, Ioan Rusu Abrudeanu² conchide: „Astfel, la conducerea Bisericii noastre Î. P. S. Patriarh Miron stă un prestigiu cum nu l-a mai putut da Bisericii Românești nici un chiriarh al ei în trecut“.

După aproape un deceniu de coabitare cu partidele politice, Carol II, participând la Dejunul miliardarilor din 9 februarie 1938, consumat în sediul Asociației finanței și marii industrii din București, s-a decis să instaureze monarhia autoritară, considerată deseori dictatură regală sau dictatură personală, carlistă. Ca urmare, guvernul condus de poetul Octavian Goga este demis după numai câteva decade (28 decembrie 1937 - 10 februarie 1938), fiind readus, în prim-planul vieții publice, fostul component al Înaltei Regențe, patriarhul Miron Cristea. Devenea astfel, la 10 februarie 1938, șef al primului executiv subordonat direct regelui și nu Parlamentului României.

Totodată, Miron Cristea intra în istoria noastră contemporană ca una dintre personalitățile marcante ale Europei, cumulând atât calitățile impuse de amvon, cât și pe cele determinate de sigiliul guvernamental.

De regulă, între șefii statelor și instituțiile religioase au existat raporturi de conlucrare, susținere reciprocă, încredere spirituală. Pe timpul regelui Carol II și al patriarhului Miron Cristea, asemenea concepte au funcționat în special pentru realizarea obiectivelor stabilite personal de monarh.

Încă din ziua de 10 mai 1927, episcopii apostolici depuneau jurământ regelui, Constituției și legilor țării, iar prin *Concordatul cu Vaticanul*, de la aceeași dată, era reorganizat cultul catolic din România, precizându-se că „nici o parte din teritoriul țării nu va depinde de un episcop din afara hotarelor“.

Existau, așadar, suficiente premise ca monarhia să supraliciteze Biserica Ortodoxă Română, folosind influența șefului guvernului, Patriarhul Miron Cristea, în

² Ioan Rusu Abrudeanu, *Patriarhul României Dr. Miron Cristea, Înalt Regent*, Editura Cartea Românească, București, 1929.

sensul extensiei puterii personale a regelui Carol II prin acceptarea și aplicarea decretelor impuse de acesta la sugestia Camarilei. De aceea, în etapa 10 februarie 1938 - 6 martie 1939, guvernarea însumând, prin urmare, numai 13 luni, patriarhul Miron Cristea a acordat atât sprijinul său personal, cât și instituțional, civil ori ecleziastic, monarhiei cu deosebire regelui Carol II. Principial, Miron Cristea a procedat corect, devenind aliatul conducerii oficiale a statului român, într-o etapă tensionată în plan politic intern și extern. De altfel, întreaga societate, inclusiv Biserica Ortodoxă Română, se confrunta cu extrapolări. Ca dovadă, mulți preoți, cu deosebire din mediul rural, erau membri activi ai partidelor istorice, obstrucționate față de Carol II, unii au aderat la mișcarea legionară, alții vor pactiza cu forțele de stângă. Privind retrospectiv, acceptul lui Miron Cristea de a forma primul guvern de Uniune Națională, la solicitarea monarhului, devine, pe de o parte, una dintre modalitățile de a încerca să conserve bunele relații dintre Patriarhie și Casa Regală, iar pe de altă parte, o cale de investigare a posibilităților pentru relansarea globală a rolului bisericii autohtone în păstrarea echilibrului statalității și de evitare a disoluției comunităților ortodoxe.

La 27 februarie 1938, guvernul condus de Miron Cristea, prin juristul Istrate Micescu, a prezentat regelui textul definitiv al noii Constituții care înlocuia pe cea din 1923, considerată una dintre cele mai avansate ale Europei. Aprobată inițial printr-un referendum, Legea fundamentală din 1938, sancționată de Carol II, introducea ca o soluție considerată viabilă în contextul intern și internațional de atunci, puterea discrețională, în plan politic, social și administrativ, a monarhului României.

A urmat, la 31 martie 1938, gestionarea unui moment delicat din existența democrației românești, concretizat prin acordul patriarhului Miron Cristea față de *Decretul regal* ce a prevăzut desființarea tuturor partidelor politice. Tot atunci debuta activitatea noului Consiliu de Coroană, având o componentă radical schimbată comparativ cu domniile regilor Carol I și Ferdinand I.

În ziua de 1 iunie 1938 s-a creat Consiliul Superior Economic, având menirea să coordoneze structurile principalelor sectoare productive, comerciale și bancare, avizând totodată, convențiile încheiate cu alte state. Noul organism activa paralel cu guvernul Miron Cristea și se afla sub incidența intereselor Camarilei regale.

Perioada 11 septembrie - 11 octombrie 1938 a adus în fața cabinetului rezolvarea altor cerințe formulate de Carol II. Patriarhul, ca șef al guvernului, a fost implicat, cel puțin formal, în dizolvarea Confederației Generale a Muncii, compusă din sindicatele principalelor ramuri economice (11 septembrie 1938) și înființarea breslelor, considerate a deveni structuri apolitice, exclusivist profesionale (11 octombrie 1938).

Noaptea de 29/30 noiembrie 1938 a creat emoții guvernamentale, dar și în alte cercuri de interese ale României sau europene. Din ordinul lui Carol II, sub pretextul fugii de sub escortă, Corneliu Zelea Codreanu și alți lideri legionari au fost împușcați. Poziția patriarhului Miron Cristea vis-à-vis de acest eveniment rămâne irelevantă.

Aflăt evident în grupul de sprijin al regelui, șeful executivului a susținut propunerea lui Armand Călinescu, acceptată cu multă plăcere de Casa Regală, privind înființarea, la începutul lunii decembrie 1938, a *Frontului Renașterii Naționale*, organizație politică unică în România. Decapitarea partidelor tradiționale, dar mai ales dorința de opturare a extremelor, opozante într-o manieră diferențiată față de modalitatea monarhică de conducere a țării, se considera un succes, care s-a dovedit

însă iluzoriu. În același timp, guvernul coordonat de Miron Cristea definitivează Convenția Comercială cu Germania fascistă, stat care deținea 45 la sută din comerțul nostru exterior. Peste foarte puțin timp, în debutul anului 1939, România își manifesta din nou atașamentul progerman, semnând acordul internațional, alături de Anglia, Franța, și Italia, privind intrarea Berlinului în Comisia Europeană a Dunării.

Tensionarea relațiilor interne și internaționale a impus militarizarea, în mare măsură, a prefeturilor, fiind numiți, ca reprezentanți ai puterii centrale la nivelul județelor, ofițeri de carieră. Apoi, mobilizarea parțială a armatei României, în primele zile ale lunii martie 1939, demonstra alunecarea statalității pe o pantă periculoasă.

Asemenea măsuri contraveneau, fără îndoială, conceptelor filosofice și eclesiastice ale patriarhului Miron Cristea, adus la conducerea guvernului pentru a facilita regelui Carol II instituirea regimului său autoritar dictatorial. Depășit poate de evenimente și îndepărtat, prin politică, de principiile sale fundamentale, Miron Cristea mai ales după decesul său survenit la 6 martie 1939, când a fost succedat la guvernare, pentru scurt timp, de Armand Călinescu, rămâne în istoria administrației românești o personalitate contradictorie.

Principalele înfăptuiri îl recomandă însă posterității, predilect, ca un adevărat reformator al sistemului național religios ortodox. În asemenea demersuri, a pornit de la structurarea instituțională a Patriarhiei Române, realizată după modelul celei de la Constantinopol. Sediul acesteia s-a stabilit în spațiile Mitropoliei din București, iar pentru cult se folosește, încă din 1925, Catedrala de pe Dealul Mitropoliei, restaurată radical din inițiativa patriarhului Miron Cristea.

Biserica, ridicată pe la 1655 de voievodul Constantin Șerban și doamna Bălașa, ca așezământ călugăresc, a fost zugrăvită pe timpul domniei lui Radu-Leon (1664-1669) și transformată în mănăstire de mitropolitul Ungro-Vlahiei, Kir Ștefan, în 1665. De-a lungul timpului a devenit locul unde s-au întrunit reprezentanții Țării, adoptând aici decizii de maximă importanță.

Între 1932-1935, Catedrala Patriarhală din București a fost supusă unor ample lucrări de reabilitare interioară și exterioară, Miron Cristea fiind considerat al treilea ctitor al edificiului, după voievozii Constantin Șerban și Radu Leon, așa cum îl prezintă, de altfel, succesiunea picturilor din stânga intrării principale. În partea dreaptă domină aura înfățișându-l pe regele Carol II.

Tot în etapa amintită s-a reamenajat vechiul Palat și s-a construit, alături de Biserica Mitropolitană, Palatul Patriarhal. Acesta completa, în deceniul patru al veacului XX, Complexul arhitectural ce integra și clădirea Camerei Deputaților, ridicată pe vatra unor chilii mănăstirești. După 1994, activitățile civile parlamentare sunt transferate la Casa Poporului, considerată una dintre cele mai mari clădiri ale Europei.

Încă din anii înaltei sale păstorii (1925-1939), Miron Cristea a fost preocupat de construirea *Bisericii Mântuirii Neamului*. Într-o carte din 1938 se preciza: „Fie ca această preasolidă restaurare a Catedralei Patriarhale să nu întunece ideea unei noi și mărețe Biserici a Mântuirii Neamului, drept mulțămită milostivului Dumnezeu pentru întregirea țării în hotarele sale firești”³.

³ Arhimandritul Efrem Enănescu, *op. cit.*, p. 53.

Miron Cristea s-a îngrijit, totodată, de salvarea unor importante monumente istorice, definitorii pentru a demonstra perenitatea românilor ortodocși pe aceste locuri. Astfel, în 1933 au fost finalizate lucrările la Catedrala din Târgoviște, construită pe locul vechii mitropolii a Țării Românești. Încă din 1893, Carol I a aprobat zidirea noii Catedrale în fosta Capitală valahă, ridicarea acesteia continuând și după 1914, pe timpul domniilor lui Ferdinand I și Carol II, mai ales la insistențele ministrului Cultelor, Alexandru Lapedatu.

Inaugurarea a avut loc în 1933, fiind realizată cu participarea personală, ca înalt preasfințit ierarh, a patriarhului Miron Cristea.

În 1937, Mănăstirea Antim din București, considerată atunci o simplă biserică de enorie, a fost transformată, prin vrerea patriarhului Miron Cristea, într-o chinovie pentru călugării studenți din București. Se demonstrau astfel concret preocupările sale statornice privind evoluția vieții monahale, menită să consolideze Biserica Ortodoxă Română.

De altfel, într-o Circulară din 1930 către mănăstiri, patriarhul Miron Cristea expunea câteva concepte cardinale privind instituțiile călugărești: „În Biserica creștină, monahii au fost socotiți, întotdeauna, ca Statul Major sau, mai bine zis, Garda de Onoare, care în vremuri de restriște, în vremuri de desbinare și neînțelegere, veghează ca adevărurile ei dogmatice, precum și organizația și administrația date Bisericii de întemeietorul ei nevăzut să rămână neclintite pe temeliiile așezate de El... De la începutul păstoriei Noastre ne-am dat seama de ce ar putea face călugării în aceste vremuri de frământare și sete religioasă. Și de aceea, gândul Nostru s-a îndreptat, cu deosebită atențiune și nădejde, spre Sfintele Mănăstiri. Am dorit, cu toată căldura inimii Noastre, să vedem monahismul românesc refăcându-se și îndreptându-se, cu pas grăbit, spre virtuțile și darurile sufletești din epoca de aur a creștinismului, când s-au înscris cele mai frumoase pagini din Istoria Bisericească... Cu atât mai mult astăzi, când Duhul Satanii, sub chipul anticriștilor sectanți și al materialismului neînfrânat izbesc cu târnăcopul la temeliiile Bisericii domnului... Prin entuziasm, abnegațiune și eroism, cei mai aleși fii și profeți ai Ei trebuie să rămână tot călugări”⁴.

Importante investiții și extinderi arhitecturale, de activități culturale ori economice, s-au făcut pe timpul patriarhului Miron Cristea la mănăstirile: Căldărușani, Cernica, Comana (cu ajutorul doamnei general Averescu), Dealu, Cotroceni, Mărcuța, Ghighiu, Negru Vodă-Câmpulung Muscel, unde în 1928 lua ființă un Seminar pentru orfanii de război, absolvit, printre alți viitori demnitari eclesiastici, de fostul patriarh al României, Justin Moisescu (1910-1986), Plumbuita, Sinaia, Pasărea, Radu Vodă, Snagov, Văcărești, Vălenii de Munte, Viforăta, Toplița (fondată în 1926) și multe altele. De asemenea, patriarhul Miron Cristea a contribuit la consolidarea, în continuare, a proprietăților eclesiastice românești de pe Muntele Athos din Grecia, precum și a celor din Țara Sfântă, vizitate în 1927. În anii 1933-1935 s-a cumpărat terenul și s-a construit o mănăstire românească pe malul Iordanului. Apoi, la 15 august 1935, era pusă piatra de temelie pentru edificarea bisericii și a căminului Patriarhiei Române de la Ierusalim, realizate după planurile arhitectului Dimitrie Ionescu-Berechet, finalizate în 1938. Costurile, aproximativ 5000 de lire palestiniene, au fost achitate prin Casa Saba Baramki, ca finanțator general (circa 3.000.000 de lei, curs

⁴ Miron Cristea, *Circulară către mănăstiri cu ocazia numirii exarhului Eparhiei București*, 1930.

1938), acțiunea fiind intermediată de Marcu Beza, consulul general al României în Palestina.

La temelia noilor construcții s-a zidit un Hrisov datat 17 aprilie 1935, emis din inițiativa patriarhului Miron Cristea, purtând semnătura Sa și a altor personalități civile ori eclesiastice din România. Același text se așezase anterior și la temelia amintitei Mănăstiri de la Iordan, ridicată, cu acceptul Casei Regale, tot după planurile realizate de arhitectul Patriarhiei Române, Dimitrie Ionescu-Berechet.

Patriarhatul monahului și doctorului în filosofie Miron Cristea s-a dovedit, așadar, cu mult superior în plan religios, față de actele guvernării sale civile. Cumulul unor asemenea funcții, în general, nu s-a arătat permanent productiv în istoria universală, cu atât mai mult în spațialitatea românească.

ETNOLOGI ARGEȘENI OMIȘI DIN DICȚIONARE

MIHAIL M. ROBEA*

George Florescu aparține acelei generații de intelectuali sătești de la începutul secolului nostru care, urmând îndemnurile lui Spiru Haret și C. Dobrescu-Argeș, și-au consacrat cu pasiune forțele ridicării țărânimii și teaurizării creației populare. Excesiv de modest, el a trecut neobservat printre contemporani și a rămas necunoscut urmașilor.

G. Florescu s-a născut la 5 ianuarie 1867 în familia lui Florea Popescu din Vâlșănești-Argeș, o așezare pitorească și bogată în folclor. Tatăl său era un mare admirator al creației populare. Încă, pentru trebuințele sale obștești, preotul și-a notat în chirilică în 1828, într-un carnet, mai multe texte folclorice (colinde ș. a.), printre care și cele două orații importante de nuntă (*Orațiile cele de afară și Orație din casă*), devenind astfel, deși modest, primul culegător de folclor din zonă¹. Tânărul Florea Gheorghe - numele său din anii de școală - a urmat școala primară în satul natal și apoi seminarul gr. I (1883-1887) din Curtea de Argeș².

Absolvind seminarul, Florescu nu s-a integrat în rândurile clerului, așa cum îi cereau tradiția familială și studiile, ci, dorind sincer să contribuie la ridicarea țărânimii, s-a hotărât să devină învățător. Ca învățător a funcționat 39 de ani: nouă ani la diferite școli și 30 de ani la școala din satul natal. La ultima școală a funcționat atât ca învățător cât și ca diriginte. În acești ani, el a desfășurat o pasionantă activitate culturală și științifică³.

Activitatea culturală o socotea un mijloc eficient de luminare și de ridicare materială a țărânimii. De aceea, el s-a străduit să înalțe prestigiul școlii în colectivitatea sătească și să școlarizeze un număr cât mai mare de copii, să lărgască orizontul spiritual al țărânimii prin acțiuni cultural-artistice (biblioteci de lectură, serbări etc.) și să-i amelioreze starea economică precară prin forme cooperatiste adecvate (bancă, cooperativă etc.). Într-un Memoriu⁴ concis, adresat forurilor superioare, el le cere sprijinul eficient al acestora pentru culturalizarea prin diferite forme a țărânimii.

Preocupările științifice ale lui G. Florescu, la nivelul de învățător sătesc, s-au desfășurat în domeniile folclorului și istoriei. Ultimele preocupări, paralele cu celelalte,

* București.

¹ Mihail M. Robea, *Vechi texte folclorice în manuscrisele din nord-vestul Munteniei*, în „Memoriile Comisiei de Folclor”, tom. II, p. 50-55.

² Gh. C. Marinescu, *Seminarul din Curtea de Argeș, 1836-1936*, București, 1937, p. 82.

³ Mihail M. Robea, *Gheorghe Florescu, dascăl entuziast și folclorist pasionat*, în „Școala Argeșului”, II, 1973, p. 102-103.

⁴ Arhiva Școlii Generale din Vâlșănești-Argeș.

le-a inițiat în primele două decenii ale secolului nostru, sub imboldul general al noi mișcări folcloristice din țara noastră și a legăturilor sale corespondențiale fructuoase cu unele personalități culturale ale vremii (I. Simionescu, T. Bălășel, I. Bianu ș. a.). Ambele preocupări, dezvoltate în perioada dificilă a acumulării argumentelor pentru marile sinteze, cu obiective identice au constat în identificarea surselor certe, adunarea materialelor autentice, ordonarea lor științifică și tezurizarea acestora.

G. Florescu a conceput folclorul drept o creație spirituală majoră a maselor populare. În mod concret, el și-a început preocupările de folclorist în anul 1902. Răspunzând apelurilor publice și repetate ale lui Teodor Bălășel din anii 1901-1902, care dorea să alcătuiască o colecție reprezentativă de poezie populară cu concursul iubitorilor de folclor, el inițiază o culegere de texte poetice. Piesele reținute din Argeș, satele Trepteni și Vâlsănești, au fost trimise, încă din 1902, lui T. Bălășel și, ceva mai târziu, revistei „Ion Creangă” (Bârlad). Textele au fost culese în spiritul metodologiei tradiționale. A fost preocupat, chiar dacă nu indica informatorii, de păstrarea autenticității lor populare, operând infime modificări numai la unele descântece.

Culegerea de folclor a lui Florescu, atât cât a fost publicată, se află risipită mai întâi în publicația „Ion Creangă” (Bârlad, 1915-1916) și apoi în două colecții imprimate ale lui T. Bălășel - *Versuri populare române*, vol. I-III (Craiova, 1919-1921) și *Cântece populare oltenesti* (București, 1967). Ca întindere, ea este relativ modestă, însă valoroasă documentar și estetic. Fiind printre primele culegeri din microzonele Valea Vâlsanului și Cotmeana, aceasta aruncă o lumină asupra stadiului de evoluție a creației populare locale.

Colecția lui G. Florescu e formată din aproape toate categoriile folclorului versificat. *Poezia obiceiurilor* o formează patru colinde: *A pierdut Mița cununița*, Teodor Bălășel, *Versuri populare române*, 1919, cânticica I, p. 48; *La vada Vlădeștilor*, *Ibidem*, p. 49; *Zor, zor de-a ghiociei*, *Ibidem*, p. 54-56; *Peste gârla în cea grădină*, *Ibidem*, p. 55-56; 1 sorcovă: *Sorcova vesela*, *Ibidem*, p. 75-76 și 1 paparudă: *Paparudă*, în „Ion Creangă”, VIII, 1915, nr. 8, T. Bălășel, *Ibidem*, p. 95. Colindele, culese din satul natal, Vâlsănești, structurate pe cicluri tematice și aflate în repertoriul activ la jumătatea secolului al XIX-lea, au dispărut complet între timp. În acest sens, Florescu îi preciza lui Bălășel într-o scrisoare din iunie 1902: „Baba care ni le-a spus zice că se cântau de băieți (flăcăi) acum vreo 40-50 de ani pe la ferestrele oamenilor, în seara de Sf. Vasile”⁵. Judecându-le după funcții, ele relevă varietatea și unitatea repertoriului lor comparativ cu colindele din celelalte zone folcloristice.

Categoria *descântecelor*, însoțite de descrierea succintă a practicii, este cu mult mai întinsă, însumând 17 piese de o rară expresivitate artistică. 1 *De pârleală*, „Ion Creangă”, VIII, 1915, nr. 7, p. 211: Trepteni (T. Bălășel, *Ibidem*, p. 84-85); 1 *De friguri*, „Ion Creangă”, *Ibidem*, p. 210: Trepteni (T. Bălășel, *Ibidem*, p. 85-86); 1 *De ai răi*, „Ion Creangă”, *Ibidem*, p. 209: Trepteni-Argeș (T. Bălășel, *Ibidem*, p. 108-109); 1 *De iele*, „Ion Creangă”, *Ibidem*, p. 210-211: Trepteni; 2 *De deochi*, „Ion Creangă”, VIII, 1915, nr. 12, p. 325-326 (T. Bălășel, *Versuri populare românești*, I, p. 11-13); 1 *De brâncă*, T. Bălășel, *Ibidem*, p. 39-40; 2 *De luat cuțitele*, în „Ion Creangă”, VIII, 1915, nr. 8, p. 241 (T. Bălășel, *Ibidem*, p. 51-52); 2 *De soare sec*, „Ion Creangă”, VIII, 1915, nr. 8, p. 242 (T. Bălășel, *Ibidem*, p. 71-72, 74-76); 1 *De mușcătura șarpelui*,

⁵ Teodor Bălășel, *Cântece populare oltenesti*, București, EPL, 1967, p. XX.

T. Bălășel, *Ibidem*, p. 66; 1 *De gălci*, T. Bălășel, *Ibidem*, p. 80-84; 1 *De bube dulci*, T. Bălășel, *Ibidem*, p. 133-134; 1 *De stea*, T. Bălășel, p. 135-136; 1 *Pentru sporul laptelui la vite*, T. Bălășel, *Ibidem*, p. 136-137.

Cu excepția unor descântece (de pârleală, de friguri, de ăi răi) reținute în satul Trepteni, unde Florescu a funcționat o perioadă ca învățător (5 ani), toate descântecele au fost transcrise de la consătenii săi din Vâlșănești. Prin întindere (până la 130 de versuri), structură compozițională și artă literară, descântecele acestea au o valoare antologică. Culegerea speciei este printre primele în Argeș.

O altă categorie folclorică reprezentativă o constituie baladele din această fază a colaborării la periodicul „Ion Creangă” și a reproducerii textelor respective de către T. Bălășel în colecția sa antumă, cu trei cântece bătrânești: *De mic săracuț de mine*, în „Ion Creangă”, VIII, 1915, nr. 1, p. 86-87, T. Bălășel, *Ibidem*, c. II, p. 85-86; *Matei*, în „Ion Creangă”, IX, 1916, nr. 2, p. 43-44, omisă de Bălășel; *La casa din trestioare*, T. Bălășel, *Ibidem*, c. III, p. 40. Nu lipsește nici seria poeziei lirice, figurată prin șapte cântece diferite: *Ce păcat d-acest băiat*, în „Ion Creangă”, VIII, 1915, nr. 1, p. 86, T. Bălășel, *Ibidem*, c. II, p. 8; *Soarele-ntr-un vârf de munte*, „Ion Creangă”, *Ibidem*, T. Bălășel, *Ibidem*, p. 399; *Cântă cuculețu-n vie*, „Ion Creangă”, *Ibidem*, T. Bălășel, *Ibidem*, p. 399; *Cântă cucu să mă duc*, „Ion Creangă”, *Ibidem*; *Vine cucul de trei zile*, „Ion Creangă”, VIII, 1915, nr. 4, p. 122, T. Bălășel, *Cântece populare oltenești*, p. 626; *Foaie verde mere, pere*, „Ion Creangă”, *Ibidem*, T. Bălășel, *Versuri populare române*, vol. III, c. 2, p. 28-29; *Când era Oltu turcesc*, „Ion Creangă”, *Ibidem*. În mod eronat, balada familială *La casa din trestioare* (tip. 262) este socotită drept cântec liric.

În cea de-a doua culegere folclorică a lui Teodor Bălășel, *Cântece populare oltenești*, apărută postum în 1967, în colecția *Folclor din Oltenia și Muntenia. Texte alese din colecții inedite*, vol. II (p. 731), a Editurii pentru Literatură, ediție îngrijită de Gh. Alexe și V. D. Nicolescu, i-au fost reproduse numai textele a două specii, și anume: patru balade, *Piper*, *Ibidem*, nr. 37, p. 220-221; *Radu Anghel*, *Ibidem*, nr. 45, p. 249-253; *Rădița*, *Ibidem*, nr. 65, p. 317-319; *La moară la Barlaboi*, *Ibidem*, nr. 85, p. 361 și 12 cântece lirice; *Colea-n vale-n fâgeșel*, *Ibidem*, nr. 103, p. 373; *Plânge-mi codru și iarba*, *Ibidem*, nr. 185, p. 221; *În luna lui mai întâi*, *Ibidem*, nr. 186, p. 422; *Doda mea de peste Olt*, *Ibidem*, nr. 353, p. 503-504; *Mândră, mândri-m-aș cu tine*, *Ibidem*, nr. 364, p. 509; *Marinică de la Greci*, *Ibidem*, nr. 389, p. 521-522; *Ce rea e inima mea*, *Ibidem*, nr. 450, p. 552; *La lacu cu liliacu*, *Ibidem*, nr. 500, p. 577; *Jelui-m-aș, jelui*, *Ibidem*, nr. 508, p. 582-583; *Bate vântu sălcile*, *Ibidem*, nr. 519, p. 584; *Luai borcanul cu mănășă*, *Ibidem*, nr. 544, p. 604; *Vine cucul de trei zile*, *Ibidem*, nr. 591, p. 628.

Baladele și cântecele acestea ilustrează aproape toate subspeciile celor două categorii. Și ultimul text epic (tip. 96), adică *La moară la Barlaboi*, este confundat cu unul liric. Balada Radu Anghel, notată în anul 1902, se numără printre primele culegeri ale tipului în zonă. Restul textelor narative sunt balade rarisime în Argeș. La producțiile lirice domină cântecele de revoltă și de dragoste. Toate cântecele lirice se circumscriu într-un vechi și activ repertoriu de la începutul secolului trecut. Puține mai supraviețuiesc astăzi.

Cu aspectele etnografice s-a ocupat tangențial. În câteva articole a relevat utilizarea „rânzei în tăbăcării”, (*Întrebuințarea rânzei în tăbăcării*), „Ion Creangă”,

nov.-dec. 1914, p. 296-297, semnificația „pietrelor de praștie” (*Pietre de praștie*, *Ibidem*, nov.-dec. 1915, p. 299) ș. a.

În cadrul preocupărilor istorice, G. Florescu a colecționat de la consătenii săi documente din secolele XVIII-XIX-lea. Unele le-a expediat Bibliotecii Academiei Române, altele - destul de numeroase - le-a publicat transcrise în chirilică în revista „Miron Costin” (Bârlad), în anii 1913-1916. Pe lângă valoarea lor istorică, aceste acte (hotărnicii, plângeri, foi de zestre, adiate) aduc un plus de informații etnografice privind ocupațiile, meșteșugurile, portul popular din sate. La redactarea unor monografii argeșene, documentele respective devin absolut necesare.

Toate aceste documente se găsesc tipărite în următoarele numere și pagini ale publicației „Miron Costin”: I, 1913, nr. 5, p. 75-76; II, 1914, nr. 1, p. 5-8; nr. 2, p. 31; nr. 3, p. 44-45; nr. 4, p. 60-62; nr. 5, p. 67-68; nr. 6, p. 87-88; nr. 7, p. 100-102; nr. 12, p. 157; III, 1915, nr. 1, p. 9-10; nr. 2, p. 29; nr. 3, p. 41; nr. 3, p. 45; nr. 4, p. 5, 57; nr. 5, p. 73-74; nr. 6, p. 90; nr. 7, p. 105; nr. 8-9, p. 135; nr. 10, p. 143, 152; nr. 11, p. 168-169, IV, 1916, nr. 1, p. 203; nr. 4, p. 249; nr. 5, p. 264-265; nr. 6, p. 281; nr. 7, p. 294-295; nr. 8, p. 312-313.

G. Florescu devine astfel, prin preocupările sale arhivistice, primul colecționar de documente din microzona Văii Vâlsanului-Argeș.

În perioada interbelică, G. Florescu a desfășurat foarte sporadic acțiuni științifice. A murit la 29 octombrie 1947 în Vâlsănești. Contribuțiile sale culturale și științifice îl situează în rândurile intelectualilor progresiști notabili ai județului Argeș.

Constantin Stancu. S-a născut la 6 mai 1933 într-o familie de țărani din comuna Mârghia, județul Argeș. Urmează școala elementară în așezarea natală (1941-1948) și cursurile gimnaziale la Pitești (1948-1952). Mârghia e o așezare situată în zona efervescentă a călușarilor. Trăind în atmosfera acestui obicei complex și pasionându-l jocurile populare, începe să danseze de foarte tânăr. Dansează în echipe artistice, se specializează în arta coregrafică, urmând cursuri de specialitate (1 an) la Cluj și devine instructor coregraf și muzical la anumite formații argeșene. Cunoaște problemele teoretice fundamentale ale folcloristicii și metodologiei transpunerii bunurilor spirituale către public prin eforturi autodidactice. Eforturile și rezultatele scenice excepționale îi vor fi răsplătite de oficiali cu acordarea „Meritului cultural”, clasa a III-a.

Atras de frumusețea producțiilor populare și impulsionat de dorința valorificării lor practice, C. Stancu inițiază mai multe acțiuni cultural-științifice care îi dublează activitatea profesională. Pentru lărgirea repertoriilor coregrafice cu jocuri locale și însușirea lor de către artiștii amatori și cadrele didactice, el reține o serie de asemenea jocuri din teren și le prezintă în cartea „Jocuri populare argeșene”, Pitești, C.C.P.I.A., 1970, 216 p. Apelând la un „sistem de notare elaborat de Casa Centrală a Creației Populare în paralel cu sistemul narativ”, dar cu multe inovații din partea sa, el expune un număr de 21 de jocuri populare interesante (Mocăneasca, Rumeșușul, Salcioara, Șuiul ca la munte, Trandafirul etc.) de la tot atâția informatori (Ion și Măria Ciubuc, Șt. Petrescu, I. Ciobanu ș. a.) din diferite sate argeșene (Aref, Bradu, Mareș, Pătulești, Fâlfani, Valea lui Enache). Cu câteva omisiuni, culegătorul prefigurează complet caseta informatorilor, cu numele lor, vârsta, localitatea și data culegerii.

În anii următori, continuă să descopere și să rețină alte noi jocuri. La nici un deceniu, el elaborează și publică lucrarea *Jocuri populare din Argeș*, cuvânt înainte de

Augustin Z. N. Pop, Pitești, C.Î.C.P.M.A, ed. a II-a, 1979, 317 p. O culegere masivă ce completează pe prima, fiind ajutat la transcrierea și armonizarea melodiilor și la cartografierea dansurilor și melodiilor, de un adevărat colectiv de folcloriști specializați. Cartea expune 75 de jocuri (70 de tipuri + 5 variante), din 18 sate (Albești de Argeș, Aluniș, Băiculești, Dobrogostea, Lipia, Lunca Corbului, Pădureți, Săpata, Vâlcele ș. a.) de la 54 de informatori. Acum descoperă un număr impresionant de jocuri în câte o așezare, precum nouă în Pădureți, opt în Mărghia și Pătuleni etc. Evident, cele două culegeri au îmbunătățit substanțial repertoriul și calitatea manifestărilor echipelor coregrafice argeșene.

În același timp cu colecționarea jocurilor, C. Stancu, fără a se limita numai la primele manifestări, culege, de asemenea, producții literare epice și lirice. Tipărește pe cont propriu la Editura Litera, făcând deci sacrificii financiare personale, două cărți, cu o întindere modestă. O primă culegere: *Soarele și luna. Balade și cântece de dragoste și dor*, cuvânt înainte de Gh. Vrabie, București, Editura Litera, 1978, p. 70. Cartea deține 38 de texte (10 balade și 28 de cântece de dragoste și dor de la 24 de cântăreți (15 femei și nouă bărbați) din 17 sate argeșene (Broșteni, Curtea de Argeș, Cepari, Ianculești, Jupânești, Oești, Pitești, Valea Danului etc.). Repertoriul e concretizat de trei specii. Baladele, dominate de cele familiale, sunt coborâte într-un accentuat proces de restrângere. Cântecele, cu unele înnoiri stilistice și ideatice, rămân în tiparele lor clasice⁶.

La numai 5 ani distanță în timp publică a doua culegere intitulată *Dorna dorului*. Culegere de folclor din microzona Vatra Dornei (Balade, cântece de jale, de dragoste și dor, Orații de nuntă și strigături), cuvânt înainte de George Muntean, București, Editura Litera, 1983, p. 79. În mod surprinzător, aria investigațiilor etnologului argeșean, care activase numai în Argeș, s-a transferat tocmai în microzona Vetrei Dorna, departe de ținutul său natal⁷. Un caz mai rar în folcloristica Argeșului. Colecția respectivă reține cinci balade, 31 de cântece lirice (de jale, dragoste și dor) și 34 de orații și strigături de nuntă de la 17 cântăreți amatori (Floarea Elena, Gavrilă Văluț, Ursu Vibuț ș. a.) din 13 sate (Poiana, Panciu, Șaru Dornei, Cărlibaba, Ciocănești ș. a.). Spre deosebire de culegerea precedentă, paleta speciilor respective este deschisă mai larg, căci, în afara baladelor și cântecelor lirice, categorii preferate de culegător, apar adăugate alte două categorii: orațiile și strigăturile de nuntă, destinate să ridice veselia nuntașilor. Textele, fără a excela prin inedite, se configurează drept variante ale unor tipuri cunoscute și aflate într-o stare de restrângere compozițională. Indiscutabil culegerea marchează stadiul actual al producțiilor noastre folclorice dintr-o microzonă a țării.

Într-o etapă următoare, Constantin Stancu se orientează spre elaborarea unor lucrări cu profil științific și de utilitate nemijlocită. Constatând, bunăoară, absența unor lucrări de sinteză despre cântăreții populari, el colecționează multiple date despre ei, prin diferite căi, și redactează un dicționar despre ceștia: *Dicționar. Interpreți îndrăgiți ai muzicii populare românești*. Pitești, Editura Tip-Naste, 1995, 144 p. Dicționarul

⁶ Mihail M. Robea, *Constantin Stancu, Soarele și luna. Balade și cântece de dragoste și dor*, București, Editura Litera, 1978, în „Interferențe” (București), vol. I, 1978, p. 346-347.

⁷ Dumitru Anghel, *O culegere de folclor*, în „Secera și ciocanul”, an XXXIV, nr. 6799, 13 ianuarie 1984, p. 2.

înfățișează 104 interpreți mai cunoscuți din Argeș și din alte zone, precum: Bălăsoiu Dumitru, Busuioc Alexandru, Ciobanu Maria. Dinicu Grigoraș, Dolănescu Ion, Farcaș Dumitru, Lătărețu Măria, Loghin Irina, Luican Ion, Mica Alexandru etc., etc. Îi expune, în ordinea alfabetică, cu o fotografie-bust, succint, dar dens, pe 1-2 pagini, cu anumite date biografice, caracterizarea stilului cântării, apartenența la formațiunile artistice și cu participarea la marile evenimente artistice din țară și din străinătate. Nu le omite, la încheiere, nici discografia lor. Prin dicționar, publicul are un prim instrument de cunoaștere a interpreților, de muzică populară.

În aceeași direcție se înscrie antologia *Călușul*. Antologie de studii, prefață de Mihai Pop. Pitești, Editura Tiparg, 1997, 200 p. Lucrarea încorporează între copertile ei un florilegiu de studii despre călușari, semnate de mari și numeroși cărturari, peste 40, de-a lungul timpului, precum: Tiberiu Alexandru, Ov. Bârlea, Harry Brauner, Teodor T. Burada, D. Cantemir, C. Costea, N. Iorga, N. Jula, Tudor Pamfile, Tache Papahagi, M. Pop. C. Rădulescu-Codin ș. a. Antologia se încheie cu transcrieri coregrafice și muzicale și cu melodii de joc călușărești. O carte binevenită din paginile căreia cunoști sub toate aspectele evoluția, structura și semnificația unui obicei atât de popular și de interesant.

Contribuția lui Constantin Stancu la cunoașterea culturii populare prin lucrările sale este destul de valoroasă.

UN STRĂLUCIT MUSCELEAN, PROFESORUL DAN SIMONESCU MEMBRU DE ONOARE AL ACADEMIEI ROMANE

SILVESTRU VOINESCU*

Într-o dimineață de aprilie aflându-mă în Câmpulungul Muscelului am intrat în casa din strada Matei Basarab nr. 2, unde, cu o sută de ani în urmă s-a născut profesorul Dan Simonescu. Casa mare, de un autentic stil muscelian are pusă la nivelul etajului, spre stradă, de către edilii orașului, o placă din care se poate afla că profesorul Dan Simonescu născut aici, a trăit peste 90 de ani și că a fost membru de onoare al Academiei Romane. Această placă dovedește că pe cununa bătrânului oraș domnesc s-a mai adăugat încă un brilliant alături de cele care au fost: Constantin Gogu, Constantin Parhon, George Oprescu, Constantin Baraschi, Nicolae Cernescu și Dan Barbilian (Ion Barbu). Cred că nu este lipsit de interes să arăt că aici își dorm somnul de veci și academicienii Gheorghe Bengescu și Matei Drăghiceanu, care nu se născuseră însă în Câmpulung.

În casa din Matei Basarab nr. 2 am fost primit cu deosebită amabilitate de inginerul Dragoș Băjan – proprietarul de acum – fiul profesoarei Ecaterina Simonescu Băjan, sora academicianului, fosta profesoară de limba română până la anii pensionării, la Liceul Dinicu Golescu.

Cum am trecut pragul am simțit atmosfera intelectuală pe care o simțeam de fiecare dată când intrăm în casa din strada Grădina Icoanei nr. 105 A în care a trăit profesorul Dan Simonescu până în ultima clipă. Atât domnul cât și doamna Băjan s-au bucurat în modul cel mai sincer când au aflat că mă interesez de familia Simoneștilor. Mi-au arătat fotografii de familie și mi-au vorbit despre bunicul Iancu Simonescu, de fel din Sulsănești (sat al comunei Mioarele), administrator financiar care împreună cu soția sa Ecaterina au avut 17 copii, dintre care 11 au ajuns la maturitate, cinci băieți și șase fete, slujind fiecare în felul său patria. (Constantin Simonescu general, a căzut eroic în fruntea unității pe care o comanda la Cotul Donului, iar Vladimir, colonel, a căzut în același mod la Oarba de Mureș). În fotografia pe care a avut amabilitatea să mi-o dăruiască, Ecaterina și Iancu Simonescu sunt în mijlocul copiilor și al ginerilor pe care i-a avut până la data aceea, printre care și soțul fiicei lor Marga, generalul Theodor Nicolau, fost prefect al județului Muscel.

Dan Simonescu a făcut gimnaziul la Dinicu Golescu, la „o aruncătura de praștie” de casă, iar clasele superioare la liceul I. C. Bratianu din Pitești. În anul 1921,

* Biblioteca Județeană „Dinicu Golescu” Argeș, Pitești.

adică la 19 ani era student la Facultatea de Litere din București, pe care a absolvit-o în 1925. Lucrarea sa de licență „Viața literară și culturală a Mănăstirii Câmpulung (Muscel) în trecut” susținută la Ion Bianu în 1925, a fost tipărită la Tipografia Gh. N. Vlădescu și Fiul din Câmpulung în 1926.

Doctoratul si-l va susține în anul 1938 cu o lucrare unică în cultura românească și de notorietate europeană privind epoca fanariotă și ceremonialul bizantin: „Literatura română de ceremonial. Cronică lui Ghiorgachi. 1762 Studii și text”. Lucrarea, pentru care trebuise să facă cercetări și studii de documentare la Atena, Constantinopole și Paris, a fost notată cu „Suma cum laude”.

Cu studiile superioare terminate este îndemnat către învățământul universitar de către profesorii Ion Bianu și Nicolae Cartoian, cărora le va fi un statornic colaborator și un demn continuator în domeniile bibliografiei și literaturii românești vechi.

Articolul meu nu-și propune să realizeze o biografie a profesorului Dan Simonescu. De aceea, în cele ce urmează, mă voi ocupa de legăturile pe care Dan Simonescu le-a avut cu Câmpulungul lui drag și, după 1964 cu Biblioteca Județeană Argeș și cu autorul acestor rânduri.

Încă din timpul licenței tânărul Dan Simonescu a fost fascinat de istoria deosebit de bogată a orașului sau. În mijlocul istoriei orașului s-a aflat adesea ctitoria lui Negru Vodă ridicată – după inscripțiile săpate în piatră, aflate aici – la anul 1215. Aici a instalat Matei Basarab tiparnița, adusă de la Kiev și care între 1635 și 1650 a tipărit patru cărți, aici a fost unul dintre cele mai puternice centre de copiiști din evul de mijloc al Țării Românești. Printre egumenii de aici s-au aflat și cărturari de seamă cum au fost Nicodim Belețeanu sau arhieriei Filaret Apamias și Ioanichie Evantias. În sfârșit, de la mănăstirea Negru Vodă s-au ridicat chiriarhi de seamă, cum au fost Grigorie ajuns episcop de Buzău între 1668 și 1691, Dionisie ajuns în 1672 mitropolit al Ungrovlahiei sau Daniil Topoloveanu, episcop de Buzău între 1716 și 1719 iar din acest an până în 1732 mitropolit al Țării Românești.

Toate aceste aspecte și multe altele, l-au hotărât pe studentul Dan Simonescu să se ocupe în teza sa de licență de bogatul trecut cultural al acestui strălucit așezământ monahal românesc. Teza sa s-a bucurat de un binemeritat succes, rămânând până azi lucrarea de referință pentru un important capital al orașului Câmpulung.

Preocupările sale privind trecutul istoric al capitalei județului Muscel l-au făcut să se întâlnească și să se apropie tot mai mult de Constantin Rădulescu-Codin, revizor școlar de Muscel, socotit pe drept cel mai important folclorist din Muntenia, care scrisese mult despre Muscel și care își propusese să facă o monografie a Câmpulungului. Inițiativa lui Codin începe să prindă viață chiar în anul când Dan Simonescu și-a susținut licența.

Rădulescu-Codin își intitulează cartea „Câmpulungul Muscelului istoric și legendar... însoțit de călăuza vizitatorului...” încă de la începutul introducerii, autorul vorbește despre „... tânărul de mare viitor, cu o pricepere și o putere de muncă cum rar se întâlnesc, studentul Dan I. Simonescu, cu care, de-mi va ajuta bunul Dumnezeu și iubitorii de cultură, voi da la lumină, destul de completă, monografia orașului nostru...”. De aici rezultă că Rădulescu-Codin îi cunoaște bine pe Dan Simonescu. Acesta colaborase la prestigioasa revistă „Prietenul nostru”, cu apariție lunară scoasă de Codin. Din articolul „Un vechi manuscris al Mănăstirii Câmpulung” pe care Dan

Simonescu îl descoperise la Academia Română, publicat în Prietenul nostru pe lunile august-septembrie 1924 -p. 13-15, ne putem da seama cu câtă competență scrie tânărul student despre un pomelnic din „... luminatului Domn Constantin Brâncoveanu B... V... și a prea sfințitului Kyr Antim Ivireanul...”.

Încă din toamna anului 1925, editorul lui C. Rădulescu-Codin, Ion N. Staicu, începe tipărirea cărții în tipografia lui Gh. N. Vlădescu. Codin scria și dădea editorului capitol după capitol. În aprilie 1926, C. Rădulescu-Codin moare subit din cauza unei angine pectorale la numai 51 de ani. Cartea era departe de a fi terminată și Staicu se gândea la cheltuiala lui și la valoarea a ceea ce se tipărise până atunci.

Editorul, om de bună credință, dă la sfârșitul volumului care are 288 de pagini, în afară de planșe și hărți, o „Notă informativă” care dezvăluie un fapt cu totul necunoscut din viața lui Dan Simonescu. „Monografia de față... are și ea istoricul ei și-și datorește apariția muncii și concursului mai multora.

Ca editor mă simt obligat să dau toate lămuririle...

Manuscrisul lui Codin ajungea – scris gata pentru tipar – până la Călăuza vizitatorilor, fiind scrisă și o parte din aceasta. Restul, rămăsese îngrămadit în niște note și impresii, scrise cu creionul, pe mai multe pagini de caiet.

Rugămintea mea și a Doamnei Maria Rădulescu-Codin, a găsit sprijin în bunătațea dezinteresată și priceperea d-lui Dan Simonescu, care lua asupra-și conducerea și îngrijirea tipăririi mai departe. La București, făcea, neobosit, corecturi, îndreptări și adăogiri. Nu a știrbit însă întru nimic fondul, rămas de la regretatul Codin. Chiar în restul, nescris gata pentru tipar, a căutat să rămână tot în cadrul și spiritul operei, începută de Codin Rădulescu, chiar acolo unde nu era de aceeași părere. Sfârșitul cărții s-a lucrat conform unui plan rămas de la Codin în tabla de materii, scrisă încă fiind în viață.

În acest sens cartea se înfățișează cu unitate deplină.

Mulțumesc pe această cale d-lui Dan Simonescu, pentru partea D-sale de muncă la apariția acestui volum.

Editor, (ss) Ion N. Staicu

Câmpulung, 11 Iulie 1926“

Personal, l-am cunoscut pe profesorul Dan Simonescu în iarna anului 1955, în perioada ianuarie-martie, când eram șeful Bibliotecii Raionale Topoloveni și am făcut primul curs de bibliotecari. Orele se țineau în clădirea din Izvor 2 unde era Școală Tehnică de Bibliotecari, deasupra Teatrului Municipal din București. Tot atunci am avut șansa să-i cunosc pe N. Georgescu-Tistu, pe Mircea Tomescu, pe Ștefan Gruia – care era director al direcției bibliotecarilor din Ministerul Culturii și apoi redactor șef la „Călăuza bibliotecarului”, actuala „Bibliotecă” și pe Atanasie Lupu – șeful serviciului metodic din Biblioteca Centrală de Stat, toți trecuți în lumea umbrelor, dar cărora le păstrez și acum o foarte proaspătă amintire.

De Dan Simonescu ne-am apropiat din anul 1980 când am sărbătorit centenarul bibliotecii noastre și când cu amabilitate mi-a scris prefața la volumul „Argeșeni în spiritualitatea românească”. În anul 1981 a fost invitatul de onoare la „Zilele bibliotecii”. Pe 6 iunie 1981 mi-a scris câteva rânduri din Câmpulung pe o carte poștală ilustrată „... Vizita din 4 iunie îmi vine mereu în suflet. A fost totul foarte bine. Cercetarea bibliotecii mi-a adus mari satisfacții și de mare folos mie. Calde mulțumiri

pentru programul zilei și calde salutări prietenești. Dan Simonescu“.

În anii care au urmat am avut numeroase schimburi de scrisori dintre care păstrez peste 20. Dintre acestea opt le-am publicat în volumul al doilea din lucrarea mea „O viață printre cărți“*.

Pentru informațiile pe care le conțin și pentru stilul lor cald, voi reproduce aici două dintre ele:

„Dragă domnule director și prieten Voinescu,

Am primit ieri cu mare plăcere imprimatele „Eminesciana 1989“, cât și medalia aniversară a „Centenarei Bibliotecii Județene Argeș“.

Vă mulțumesc mult; le-am admirat, întâi, pentru activitatea Eminesciana, activ și de inițiativă, ca întotdeauna; al doilea, pentru ingeniozitatea medaliei; fericita coincidență între cele două centenare, Eminescu - Creangă.

Aseară (miercuri, 5. VII) am fost invitați, eu cu soția, la Operă, premiera, „Eminescu“, libret de Gh. Buluță, muzica Paul Urmuzescu. Lume bună, multă elegantă (nu ca altă dată la premiere), presa în ființa, toată (autorul textului a lucrat mult timp în presă, „Luceafărul“, „Cărți noi“, versiunile în limbi străine).

Eu înaintez în vârstă, dar nu și în bătrânețe. Lucrez, citesc, mă plimb (nu distanțe mari), primesc vizitele prietenilor care mă înconjoară cu dragoste.

Cunoști revista „Studii și cercetări de documentare“ a Ministerului Educației? Din 1984 sunt în colegiul de conducere științifică al revistei și de atunci public în fiecare număr (2 pe an) câte un articol.

La Constanta a fost un schimb de experiență între bibliotecari: patru foști colegi (studenți ai mei). La sfârșitul acțiunilor a fost o „masă colegială“ și au toastat în sănătatea mea, mi-au scris pe o ilustrată amintiri.

La Câmpulung n-am mai fost la ultimele patru „toamne muscelene“.

Sâmbăta, 8 iulie, țin o conferință la Biblioteca Municipală București, invitat: „Textologia cu aplicare la editarea operelor lui Eminescu“.

Dragă prietene Voinescu, îți mulțumesc din nou pentru sentimentele de simpatie și primește și din partea mea calde sentimente prietenești!

Dan Simonescu

București, 7 iulie 1989“

Tot din anul 1989 este și cealaltă scrisoare în care îmi adresează o rugămintă și îmi dă alte informații interesante.

„Dragă și stimată domnule Director,

Vin cu o rugămintă, pe care, dacă o realizezi, mi-ar face multă plăcere.

Un argeșean mi-a cerut împrumut cele două lucrări despre personalități argeșene – opere de mare importanță pentru cultura românească generală și locală – și mi-a declarat închipuiți-vă! că nu mi le mai dă!!, că el n-are posibilitatea să și le procure!

Fii, deci, bun, ca întotdeauna, să dispui trimiterea lor pe adresa mea: str. Florilor 105 A. Cum vezi, str. Icoanei se numește acum str. Florilor. Numărul casei, al codului și al oficiului poștal a rămas același, adică 105 A, 72128, of. 9.

N-am cuvinte să-ți mulțumesc.

* Volumul I al acestei cărți, are următoarea dedicație: „Memoriei Prof. univ. dr. doc. Dan Simonescu, membru de onoare al Academiei Române distinsul magistrul al generației mele“.

Alătur și rezumatul tezei de doctorat al lui Gh. Buluță.

Aseară mi l-a adus, l-a luat de la Rectorat.

Ai văzut ediția anastatica a lui M. Eminescu, Poezii, 1884, publicată la Editura Academiei R. S. R. 1989.

Editura o dă la cerere și cu aprobarea directorului Constantin Busuioceanu.

Salut pe colaboratorii Dv., iar pentru Dv. păstrez în suflet dragostea mea și prețuirea pe care o meritați.

Cu alese sentimente,

Dan Simonescu

București, 11 septembrie 1989“

Mergând pe linia de astfel de intimități, am să reproduc acum un fragment de câteva rânduri din cartea mea „Argeșeni și musceleni în Academia Română“, apărută la editura Calende din Pitești, în anul 1995.

„...Dar cea mai mare șansă a mea (în relațiile cu profesorul Dan Simonescu) a fost aceea de a mă afla, împreună cu alți admiratori ai ilustrului cărturar, la 11 decembrie 1992, în casa din str. Icoanei 105 A, în ziua când împlinea 90 de ani, și când, la ora 13, președintele Academiei Române i-a comunicat că, în ședința ce încă nu se terminase, a fost ales membru de onoare al acestei înalte instituții științifice. Titlul nobiliar cu care fusese încununat marele cărturar ne-a cinstit pe toți cei de față, care am sărbătorit și cel de al doilea eveniment al zilei, cu lacrimi de bucurie“. (p. 62)

Încheind acest articol, nu pot decât să-mi exprim regretul că, din motive de spațiu editorial, la centenarul academicianului Dan Simonescu, pe care l-am admirat și iubit sincer o generație întreagă de bibliotecari și oameni de cultură, îi aduc un omagiu atât de modest.

ADDENDA

STUDIUL RESTURILOR ANIMALIERE DESCOPERITE ÎN AȘEZAREA DE LA RADOVANU (DATATĂ CĂTRE SFÂRȘITUL MILENIULUI I P. CHR.)

SERGIU HAIMOVICI*

Situl de la Radovanu este situat în porțiunea cea mai estică a Câmpiei Burnasului, dincoace de cursul inferior al Argeșului ce se află doar la circa trei km. spre răsărit; câmpia se prezintă ca un platou, având izohipsa cam de 60-70 m, lunca râului fiind situată cu mai bine de 20 m mai jos față de această terasă. Așezarea face parte actualmente din satul Radovanu, centru de comună și anume se găsește la locul unde valea (râpa) zisă a Coadelor se întâlnește cu cea a Porcului. De la sit și până la vărsarea Argeșului în Dunăre – lângă orașul Oltenița, sunt doar vreo 20 km. Astăzi zona este cu totul denudată, existând doar pâlcuri de arbori plantați, ea fiind acoperită de culturi agricole, aflându-se și pajiști, evident secundare, cu caracter xerofil.

Materialul faunistic ce face obiectul acestei lucrări provine din săpăturile arheologice, care s-au întins pe mai mulți ani, executate de către regretata Maria Comșa. Cronologic, el este datat din a doua jumătate a secolului VIII, până la secolul X, inclusiv, provenind mai ales din locuințe de tip bordeie, fiecare dintre ele dând puțin material arheozoologic, încât l-am tratat ca un tot, neobservându-se caracteristici speciale și deosebiri palpabile între aceste complexe. Resturile găsite sunt în număr de cam 530, noi reușind a da o diagnoză fie specifică, fie de grup, doar pentru 489 dintre ele. Trebuie însă să remarcăm că acelea care au rămas ca „nedeterminate” aparțin, toate, grupei mamiferelor, însă caracterul lor de prezentare, doar fragmente mici și așchii osoase, a făcut imposibilă determinarea lor specifică. Apare foarte clar faptul că, întregul material avut la dispoziție, este reprezentat prin resturi menajere, neîntâlnind fragmente care ar fi putut fi utilizate în scopuri cultice; așa cum vom arăta, unele dintre resturi, prezintă însă urme ce arată că sunt mărturii ale folosirii osului pentru diverse necesități casnice.

Așa cum se poate observa, considerând tabelul 1, materialul determinat provine, aproape totalmente, de la mamifere, existând însă și câteva resturi provenite de la alte grupe: moluște gasteropode, pești, păsări (la această grupare, atât sălbatice cât și domestice – găina).

* Muzeul de Istoric a Științelor Naturii, Universitatea din Iași.

În cele ce urmează vom considera, pe rând, fragmentele provenite de la fiecare grupă în parte, arătând caracteristici morfoscopice și biometrice a speciilor respective și a pune totodată în evidență și alte particularități, ce vor fi luate în seamă, când ne vom ocupa de punerea în evidență a caracteristicilor economiei animaliere a locuitorilor respectivei așezări.

Moluştele sunt reprezentate prin cochilii de gasteropode – melci, și anume doar patru, toate provenind de la melcul de livadă (*Helix*); este probabil ca aceste resturi, a unei specii comestibile, să fi fost adunate cu scopul de a fi folosite în alimentație (ar fi trebuit să apară în acest caz mult mai multe), sau este posibil ca aceste cochilii să reprezinte doar resturile unor indivizi de *Helix*, care au ajuns întâmplător în spațiul din bordeiele respective. Se știe că gasteropodele terestre se înfundă în sol, hibernând în anotimpul rece; acești indivizi pot pieri peste iarnă și să nu mai ajungă să revină la suprafață (numărul mic al lor în sit ne face să înclinăm spre această ipoteză).

Trebuie să arătăm că nu s-au găsit valve de *Lamelibranchiatae* (genurile *Unio* și *Anodonta*), care apar curent, la noi, trăind în mărul de pe malurile apelor mai mari – așa cum este Argeșul, pe cursul său inferior; oare locuitorii așezării respective nu le culegeau, pentru a fi folosite ca hrană, lăsându-și în urmă, în materialul menajer, valvele lor?

Peștii au resturi doar de la gruparea teleosteenilor. S-a putut determina după un fragment de os dentar, ce poartă dinți, că el provine de la un exemplar de știucă (*Esox*) de talie relativ mică, iar după o vertebră cu diametrul de 21 mm, s-a determinat un somn (*Silurus*), individ relativ mare; pentru alte două vertebre, nu s-a putut stabili specia, dar ele aparțin la doi indivizi diferiți, nu prea mari ca talie.

Remarcăm penuria de resturi osoase ale peștilor, Argeșul, situat în apropierea sitului, putând precis furniza pești, în cantitate mult mai mare, de la care ar fi rămas material osos abundent.

Păsările sunt reprezentate mai întâi prin găina domestică (*Gallus domest.*) de la care provin două resturi, poate de la același individ: un coracoid cu lungimea maximă de 49 mm și o coastă fragmentară; individul era matur dar de talie cel mult medie. Celelalte patru resturi, cu totul fragmentare, ar proveni de la o pasăre mai mare ca găina, posibil o specie sălbatică, probabil de apă.

Mamiferele au 475 resturi, reprezentând 97,16% din materialul determinat; lor li se adaugă și acele fragmente pentru care nu s-a putut face o determinare exactă. Pentru fiecare specie, s-a stabilit, pe lângă numărul de fragmente osoase, și numărul de indivizi prezumați de la care au provenit (vezi tabelul 2). Menționăm încă o dată că, trecând în revistă mai ales pentru speciile ce au dat material abundent, mai cu seamă *Bos taurus*, modul în care se repartizează resturile pe segmente ale scheletului unui mamifer, că suntem în fața unor resturi tipice de natură menajeră, nefăcându-se vreo selecție a acestora, neeliminand deci din materialul osos avut la dispoziție, unele fragmente osoase ce ar fi servit unor scopuri cultice, astfel încât respectivele părți ale corpului să nu mai fie reprezentate în cadrul resturilor de bucătărie.

Au fost evidențiate așadar în materialul osteologic un număr de șase specii domestice – să le luăm oarecum în ordinea frecvenței: taurinele sau cornutele mari (*Bos taurus*), porcinele (*Sus scrofa domesticus*), ovicaprinele sau cornutele mici (*Ovis aries* dar posibil și *Capra hircus*), calul (*Equus caballus*) și câinele (*Canis familiaris*) și trei specii sălbatice – le punem în ordinea lor sistematică – mistrețul (*Sus scrofa ferus*),

cerbul (*Cervus elaphus*) și bourul (*Bos primigenius*) stins ca specie încă de la începutul Evului Mediu. Cum s-a mai arătat, frecvența lor este dată în tabelul 2; tabelul 3 arată raportul dintre cele două grupări ale mamiferelor, iar tabelele 4 și 5 puținele date metrice, pe care le-am putut stabili, dat fiind gradul de puternică fragmentare a resturilor osoase – astfel nu apare nici un os lung întreg și nici fragmente de coarne, cranii și maxilare cu dinți cu caracteristici ce ar conduce la aflarea tipologiilor speciilor domestice și sălbatice sau a taliei lor.

Taurinele au, în materialul nostru, frecvența cea mai înaltă, ele reprezentând jumătate din fragmente și aproape tot atât dintre indivizii prezumați. Considerând și talia lor specifică mai mare, apare de la început, locul de prim ordin jucat de ele în economia animalieră a locuitorilor sitului. Am pus în evidență două fragmente de coarne, unul mai mare și mai masiv, aparținând unui mascul și altul mai mic și mai gracil, provenit desigur de la o femelă sau poate un castrat; aceste coarne arată existența unui dimorfism sexual bine exprimat, dar evidențiază și faptul că taurinele nu aveau coarne excesiv de mari, ca unele din rasele actuale; dimorfismul dar și o puternică variabilitate individuală, caracteristică unor tipuri primitive neameliorate, este scos în evidență prin măsurătorile din cadrul tabelului 4. Deși nu s-a putut stabili înălțimea la greabăn, putem spune că vitele crescute de locuitorii sitului nu erau, în medie, mici, ci mai degrabă de talie oarecum mijlocie. În ceea ce privește vârsta de sacrificare, putem spune că nu se tăiau de obicei exemplare tinere, ci indivizi mai ales în plin optim de folosință economică a lor, un tablou al sacrificării ar arăta astfel: unul de 2,5 – 3,5 ani, doi de la 3,5 – 5 ani, patru între 5-7 ani – nu s-au găsit nici resturi cu dentiția puternic erodată, deci indivizi bătrâni.

Pe locul al doilea ca volum și greutate a indivizilor se așează porcinele, chiar dacă frecvența lor este mai joasă decât a cornutelor mici. Nu s-a putut stabili talia și nici nu s-a probat dimorfismul sexual, deși *de facto* el există. Măsurătorile executate sunt puține, dar prin ele, cât și somatoscopic se poate vorbi despre un porc de talie mică spre medie, evident mult mai mic decât strămoșul sălbatic – mistrețul – departajarea dintre porc și mistreț făcându-se bine, aproape pe întregul material aparținând suinelor. Ca vârstă de sacrificare, distingem următorul tablou: apare clar tineretul, printr-un individ între 3 și 6 luni și un altul de peste 6 luni, dar sub un an; un număr de 3 exemplare cu o vârstă în jur de doi ani, iar unul singur este chiar bătrân, cu dentiția puternic erodată – cam peste opt ani; ar fi poate un vier bătrân, sau o scroafă matcă, ce fată mulți purcei deodată.

Pe locul doi numeric, dar pe trei ca pondere, se așează cornutele mici. Am găsit precis genul *Ovis*, cam cu vreo 16 fragmente, care-i aparțin cu siguranță; genul *Capra* se pare că nu ar exista, dar ar fi posibil ca, mai ales, unele dintre maxilare sau dinți dispași ce aparțin de gruparea artificială a „ovicaprinelor”, pe care am constituit-o pentru acele resturi la care departajarea generică nu a fost posibilă – să se găsească și acest gen. Oricum ar fi, ovinele sunt mult mai numeroase decât caprinele. Nu putem aduce nici o dată cu privire la raportul dintre sexe, prezența eventuală a castraților la ovine, existența a unor femele de ovine cornute sau acornute ș. a. Am putea oarecum preciza că *Ovis* era de talie relativ mică, iar *Capra*, în măsura în care exista, avea și ea o talie relativ joasă, fiind totodată destul de gracilă. Cu privire la vârsta de sacrificare putem specifica că „ovicaprinele” arată următorul tablou: lipsește tineretul, doi indivizi

au cam 2-3 ani, patru ar avea cam 3-4 ani, trei 4-5 ani și unul 5-7 ani – nu se trece deci dincolo de limita superioară a vârstei zootehnice de exploatare.

Ca frecvență urmează calul, având relativ puține resturi, dar trebuie de considerat că și această specie are o talie specifică mare, apropiată de cea a taurinelor. S-au găsit însă o serie de dinți; după un canin putem spune că există cel puțin și un castrat printre cei patru indivizi prezumați; molari superiori arată pe suprafața de masticaj, cele două insule cu pliuri posterioare reprezentate doar prin două la fiecare dintre ele, pliurile fiind totodată relativ mici; protoconul este scurt, atât la premolari cât și la molari. După dentiție, apariția și erodarea ei, se constată existența a doi indivizi de 4-5 ani și alți doi de 10-12 ani. Menționăm că pe lângă oase seci ca maxilare, dinți, extremități ale membrelor, găsim și oase care pe viu, sunt bine acoperite de carne: fragmente de radius și tibie. Măsurătorile arată un cal de talie medie, poate chiar spre mare.

Pe ultimul loc, între speciile domestice se găsește câinele, pe care-l considerăm totuși necomestibil, deși resturile sale apar foarte fragmentate și totodată, relativ, în cantitate mare. Ar fi mai cu seamă după dinți, prin două carnasiere și un canin, trei indivizi, de mărime diferită, unul fiind destul de mic.

Între speciile de mamifere sălbatice, frecvența cea mai ridicată o are cerbul de la care menționăm două resturi de corn, reprezentate fiind doar de mici cioplituri rezultate de la folosirea coarnelor pentru a face obiecte sau unelte, un molar superior mijlociu erodat – deci un individ, în plină maturitate – 4-5 ani, un astragal secționat sagital, o falangă II ruptă pe jumătate, un fragment de la o tibie, singurul rest măsurabil. Se știe că astăzi, în mod natural, el se găsește la noi doar în Carpați, de la o anumită altitudine, frecventând pădurile de foioase, ajungând însă chiar și în zona coniferelor.

Mistrețul vine după cerb, dar are resturi care s-au pretat mai bine de a fi măsurate. Este reprezentat prin doi indivizi, ambii masivi, probabili masculi. Este, ca și cerbul, o specie tipică de pădure, actualmente părăsind mediul său doar în căutare de hrană, făcând stricăciuni ogoarelor; îl găsim și azi la altitudini mai joase decât cerbul, dar nu la Câmpia Română.

Ultima specie dintre sălbăticiuni este reprezentată de bour, ce are un singur rest, un fragment osos de la un humerus, probabil tot aparținând la un mascul. Actualmente stins, bourul frecventa pădurile de foioase de joasă altitudine, așa-zisele dumbrăvi, dar era cantonat mai cu seamă către zona de margine a lor și în spații poenite.

Având în vedere cele arătate mai sus, considerând concomitent tabelele cu frecvențe și chiar pe cele cu măsurători, este necesar să trecem acum la capitolul în care vom încerca să reconstituim, cel puțin în parte, caracteristicile economiei animaliere a locuitorilor sitului din care au provenit resturile de faună, pe care le-am prezentat.

Omul, ca animal omnivor, consumă pe lângă nutrimente de origine vegetală și pe cele de origine animală, acestea din urmă întrecându-le uneori pe primele sau invers, funcție de mediul ambiant dar și de diverse cutume și prescripții, cât și tabuuri instituite de unele religii. Urmare a acestor necesități, societatea omenească se organizează în a executa anumite activități ce se constituie în ocupații adesea bine circumscrise, fiecare cu statut aparte. Cele mai vechi sunt culegerea (pe lângă componente vegetale) de animale mici, apărând apoi, în timp, vânătoarea animalelor de talie mai mare și doar în condiții ambientale speciale, pescuitul, rezultat ca un corolar al culegerii. Creșterea și îngrijirea animalelor care devin, tot în timp, cu funcționalități

multiple, se dezvoltă mult mai târziu, în cadrul unei societăți umane mai structurate și mai evolute.

În așezarea de la Radovanu, atât culesul animalelor de talie mică cât și pescuitul, deși existau condiții foarte propice de a fi conturate – un râu, Argeșul, cu debit relativ mare, mai ales în porțiunea sa inferioară, chiar foarte aproape de vărsare – credem că nu trebuie luate în seamă, executându-se doar sporadic, fără ca ele să se integreze în asigurarea meniului zilnic al locuitorilor. Vânătoarea avea însă și ea pondere destul de scăzută în obținerea de proteine animale, după cum o arată numărul mic de resturi osoase aparținând sălbăticiunilor (trebuie să menționăm că procentul de 11% din indivizi, nu este real ci oarecum umflat, datorită faptului că numărul prezumat de indivizi, calculat, apare întotdeauna mai mare la speciile cu resturi foarte puține). Credem că se făcea, nu planificat, ci din când în când, poate doar pentru a avea la dispoziție materie primă, dată de coarne și unele oase; este posibil că ea era executată doar de oameni cu totul pricepuți, poate de luptători ce-și asigurau prin această îndeletnicire o oarecare măiestrie în pregătirea lor militară; cerbul și mistrețul, mai ales masculii, se vânau destul de greu, iar bourul, pentru a fi doborât, avea o înaltă specializare. Totuși vânătoarea aducea pentru societate peste 10% din necesarul de proteine animale.

Singura ocupație, pe care trebuie să o considerăm de prim ordin, după cum rezultă din materialul osteologic, este creșterea animalelor domestice, mai întâi în scopuri alimentare, dar desigur, înainte de a fi sacrificate și pentru alte activități.

Pe primul loc se așează cornutele mari, preponderente atât matematic, prin frecvența lor ridicată, la care trebuie adăugată și talia lor, care le pune în frunte, fiindu-le apropiată în această privință doar calul. Este clar că ele dădeau prin sacrificare mai mult de 65% din necesarul de carne (proteine animale) a populației sitului. Evident că această specie acoperă multe alte necesități ale societății umane dar puținătatea materialului osos avut la dispoziție, starea sa foarte fragmentară (care poate să arate că populația căuta să valorifice la maximum produsele animaliere rezultate pe plan alimentar), nu ne dă posibilitatea de a le percepe în mod concret. Nu putem astfel surprinde deloc raportul dintre sexe, care doar la naștere este de 1:1, acesta variind apoi după necesitățile omului care-l dirijează spre interesul său. Logic vorbind, existau evident multe femele (vacii) care dădeau lapte, posibil tot atâtia castrați, dar nu putem să demonstrăm acest fapt.

Porcinele erau crescute evident doar pentru a satisface necesitățile alimentare, ele fiind monovalente din acest punct de vedere; totuși grăsimea rezultată din sacrificarea lor, are, după cum se știe un grad mai mare de fluiditate decât cea rezultată de la alte specii, bovine, ovicaprine, cabaline (ea fiind de altfel la acestea și în cantitate mai mică), încât putea fi folosită și în alte multiple scopuri – la sfârșitul mileniului I – cu totul separate de importanța ei pentru alimentația umană.

Ovicaprinele (am văzut că existau doar ovinele sau că ele erau cvasiprezente), considerând frecvența dar și talia lor, asigurau o cantitate aproape nesemnificativă de proteine animale. Evaluăm că, împreună cu porcinele, ele acopereau cam vreo 10% din necesitățile, în această privință, a populației sitului. Nici pentru ele nu putem afirma pentru ce alte scopuri erau crescute, dar este logic să spunem – considerând și vârstele de sacrificare – că erau ținute mai ales pentru lâna lor, furnizată atât de femele cât și de masculii; fără doar și poate ele aduceau pentru alimentația umană și laptele, ce are

avantajul că se prelucrează mai ușor, dând produse ce pot fi ținute mai bine (decât cele rezultate de la femelele de taurine) pentru anotimpul friguros, când există, din totdeauna, o penurie de proteine în dieta omului.

Calul are o frecvență relativ joasă, dar este aproape sigur că, chiar dacă populația umană a sitului era de acum creștinată, era folosit totuși și în alimentație. Considerând talia, aducea și el cam 10% din necesarul de proteine animale. Desigur că era ținut pentru cu totul alte scopuri lucrative, pe care nu le putem sesiza concret, dar, în subsidiar, nu-și termina zilele prin moarte naturală (a se vedea și vârsta de sacrificare) ci fiind și el tăiat de om ca și celelalte specii domestice, arătate mai sus.

Nu putem încheia acest capitol care arată importanța creșterii animalelor domestice în diverse scopuri lucrative dar mai ales a rolului lor în alimentația umană, înainte de a arăta că, prin sacrificare, dar și prin vânare, omul folosea din plin animalele – în afară de scop alimentar – și anume unele părți și produse ale lor, chiar după ce acestea nu mai erau vii. Se avea în vedere din plin, ca materie primă, coarnele, cele mai multe dintre oase – fiecare dintre ele cu o anumită specificație – dinții, piei și blană (mai ales de ovine pentru cojoace), o serie de produse moi, ca tendoane, intestine, vezica urinară – din păcate putrescibile, nelăsând nici o urmă. Unele resturi osoase, corn de cerb, din cadrul materialului nostru dezvăluie de asemenea urme ce arată că au fost luate în considerație pentru a fi transformate în obiecte și unelte. De asemenea, tot mai ales pe oase, se pot observa urme de partajare și dezosare, neexistând în această privință diferențe prea mari între modul de lucru al măcelarilor din epoca modernă și cea a celor, poate necalificați, din situl de la Radovanu.

Unele dintre resturile animaliere, mai ales acelea provenind de la speciile sălbatice, dar nu numai, ne pot pune în evidență caracteristici ale ambientului, în cadrul căruia locuitorii așezării își duceau viața de zi cu zi, mediul geografic având, în acele vremuri vechi, o importanță directă mult mai mare decât astăzi, în desfășurarea activității umane. Este evident, că din punct de vedere geomorfologic, în zonă, nu au avut loc schimbări prea mari, deoarece acestea au loc într-un timp mai îndelungat decât un mileniu și ceva; râul Argeș, avea cam aceleași caracteristici ca și azi, exceptând poluarea excesivă la care este supus actualmente. Covorul vegetal era însă cu totul diferit, el fiind alcătuit din păduri, ce ocupau aproape toate împrejurimile sitului, azi, așa cum am văzut, cu totul denudate. Aceste păduri, având în vedere altitudinea locului, erau de tip dumbravă – deci stejărișuri amestecate – caracteristice pentru zona de câmpie, formând asociația vegetală cea mai stratificată dar și cea mai bogată, dintre toate celelalte din actuala Românie. Cerbul, mistrețul și bourul, erau în mediul lor optim în aceste păduri, bine luminate și totodată deschise, cu multe răriști și poieni; asociația respectivă era foarte propice și pentru taurine, porcine și chiar ovine, care la acea vreme, nu erau ținute în stabulație, în diverse construcții (grajduri, cocini), ci ele trăiau în libertate, în semisălbăticie, în acest mediu natural, asemănător cu cel al strămoșilor lor sălbatici. Este clar că locuitorii așezării se ocupau și cu cultura plantelor, dar agricultura lor era, în mare măsură, una de subzistență, încât nu aveau nevoie de ogoare prea mari. Pădurea era tăiată, căci se cerea acest lucru, pentru a avea pământ liber de vegetație lemnoasă, folosit pentru cultivarea diferitelor plante, dar totodată era nevoie și de masă lemnoasă pentru a se acoperi necesități multiple. Cu timpul însă, pădurea se refăcea în mod natural. Încă către sfârșitul Evului Mediu se mai găseau în zonă păduri întinse, în care de obicei se ascundea populația Bucureștiului,

fugind din calea turcilor, care veneau la jefuit, ori de câte ori se schimba vreun domn, sau când acesta dădea semne de nesupunere. Abia în ultimele trei secole, a avut loc o deforestare puternică, ce a lăsat Câmpia Română fără păduri naturale.

Tabelul 1**Frecvența grupelor de animale găsite la Radovanu**

Grupa	nr. fragmente	%
Mollusca	4	0,81
Pisces	4	0,81
Aves	6	1,12
Mammalia	475	97,16
489		

Tabelul 2**Frecvența speciilor de mamifere**

Nr. crt.	Specia	Fragmente		Indivizi	
		nr. abs.	%	nr. abs.	%
1	<i>Bos taurus</i>	242	50,95	25	46,30
2	<i>Sus scrofa domestica</i>	69	14,53	6	11,11
3	<i>Ovicaprinae (Ovis et Capra)</i>	112	23,58	10	18,52
4	<i>Equus caballus</i>	28	5,85	4	7,41
5	<i>Canis familiaris</i>	12	2,53	3	5,55
6	<i>Sus scrofa ferus</i>	4	0,84	2	3,70
7	<i>Cervus elaphus</i>	7	1,47	3	5,55
8	<i>Bos primigenius</i>	1	0,21	1	1,86
		475		54	

Tabelul 3**Raportul dintre mamiferele domestice și cele sălbatice**

Gruparea	Fragmente		Indivizi	
	nr. abs.	%	nr. abs.	%
Mamifere domestice	463	97,48	48	88,89
Mamifere sălbatice	12	2,52	6	11,11

Tabelul nr. 4. Măsurătorile executate (în mm) la speciile de mamifere domestice

Specia segment osos	<i>Bos taurus</i>			<i>Sus scrofa domesticus</i>			<i>Ovicaprinae</i>						<i>Equus caballus</i>	
	Nr	Var	M	Nr	Var	M	<i>Ovis</i>			„ <i>ovicaprinae</i> ”			Nr	Var
Corn														
Circumf.baza		105; 140												
Diam mare baza		32; 51												
Diam mic baza		26; 35												
MAXILAR SUP														
Lung molar				1	64					.				
Lung M ¹				3	28-36	32,66								
MANDIBULA														
Lungime M ₃										11	17-26	21,40		
OMOPLAT														
Lung. cap articular	4	60-64	59,00											
Lung. supr. art.	4	48-54	52,50											
Lărg. supr. art.	2	40; 49												
HUMERUS														
Lărg. epif. inf.	2	66; 68		1	43									
Lărg. supr. artic	2	62; 64		1	37									
RADIUS														
Lărg. epif. sup.	4	58-74	68,50	2	23; 28									
Lărg. supr. art.	3	54-68	62,33											
Lărg. epif. inf.	1	60											1	74
TIBIA														
Lărg. epif. inf.	5	49-67	59,60	1	24		1	24		6	21-27	23,82	1	53
Lărg. supr. artic	5	46-62	54,20											
ASTRAGAL														
Lung. max	3	49-58	54,33				3	27-29	28,00					
Lung. troch. inf.	3	32-36	34,33				3	17-19	18,00					
CALCANEU														
Lung. max	1	128											1	97
Lărg. max	1	45											1	46
METACARP														
Lărg. epif. sup.	2	49,54					1	23						
FALANGA I														
Lung. max	6	47-59	53,83										1	87
Lărg. epif. sup.	6	22-31	26,16										1	55
Lărg. min. diafiză	6	20-27	23,18										1	35
										1	19		1	51
FALANGA II														
Lung. max	5	39-43	40,00							1	11		1	54
Lărg. epif. sup.	5	25-30	28,00							1	8,5		1	45
Lărg. min. diaf	5	23-26	24,60											
FALANGA III														
Lung. fete plant	2	59; 66								1	31			
Lărg. supr. artic	2	20; 22								1	14			

Tabelul 5**Măsurători la mamiferele sălbatice, în mm.**

Specie Segment osos	<i>Sus ferus</i>		<i>Cervus elaphus</i>		<i>Bos primigenius</i>	
	nr.	var	nr.	var	nr.	var
Maxilar Inf						
Lung. M ₃	1	45				
Humerus						
Lărg.epif.inf	1	49			1	103
Lărg.supr.artic.	1	37			1	92
Femur						
Lărg.epif.inf	1	50				
Tibie						
Lărg.epif.inf			1	45		
Lărg.supr.artic.			1	40		

L'étude des restes fauniques découverts dans le habitat de Radoveniu (daté vers le fin du premier millénaire p.Chr.)

Résumé

Le site, daté VIIIème - Xème siècles, se trouve dans le périmètre de l'actuel village de Radovanu qui est situé près de la rivière d'Argeş qui se jette dans le Danube à tout près 20 km.

Les restes fauniques déterminés sont en nombre de 489, provenus de quatre groupes d'animaux (tableau 1); les mammifères son prédominants et ils appartiennent à neuf espèces (tableau 2, avec leurs fréquence); le tableau 3 présente le rapport entre les domestiques et les sauvages.

On fait un étude morphoscopique et biométrique (tableaux 4 et 5) de chaque espèce et puis on parle de l'économie animalière des habitants du site; finalement on estime l'environnement de jadis.

MISIUNEA MILITARĂ FRANCEZĂ CONDUSĂ DE GENERALUL BERTHELOT ȘI ROMÂNII. PERCEPȚII RECIPROCE

GHEORGHE NICOLESCU*

Sosirea în România a Misiunii Militare Franceze la jumătatea lunii octombrie 1916, a avut un ecou deosebit în conștiința publică din România. Prezența ei a fost semnalată cu interes de către presa românească a timpului, acțiunile ei – prezentate încă de la început în paginile ziarelor ca un valoros sprijin adus cauzei românești. Presa sublinia, faptul că, imediat după sosire, ofițerii francezi au plecat în diferite zone ale frontului, unde și-au început activitatea aducând bravelor noastre trupe toată experiența războiului modern. Un mic număr dintre ei au rămas în București pentru a studia funcționarea diferitelor servicii din cadrul armatei române: recrutarea, fabricarea munițiilor, aprovizionarea de orice fel¹. Misiunea era apreciată ca un element de potențare a moralului societății românești care se confrunta în acele momente cu realitățile dureroase ale unor înfrângeri suferite pe plan militar. În paginile sale, oficiosul guvernamental „Viitorul” sublinia faptul că „Misiunea Militară Franceză pe care Franța a trimis-o în România a intrat în plinul lucrărilor sale. Reprezentată strălucit prin personalitatea generalului Berthelot și a ofițerilor superiori care îl înconjoară, ea este în mijlocul nostru imaginea vie a Franței, a cărei apropiere de România este pecetluită pentru totdeauna prin marea alianță de azi. Ea aduce experiență, muncă și hotărâre franceză care, adăugate la experiența, munca și hotărârea românească, vor pregăti victoria comună”². În aceeași zi – 11 octombrie 1916 – și alte ziare consemnau faptul că sprijinul acordat armatei române de către Misiunea Militară Franceză era binevenit și de natură să întărească speranțele tuturor³.

Personalitatea generalului Berthelot, considerat sfetnic înțelept și îndrumător pentru conducătorii armatei române, impresiona nu numai cetățenii de rând, ci și personalitățile politice ale momentului. „Acei ce l-au văzut sosind – rememora Ștefan Cicio-Pop, președintele Adunării Deputaților, la 3 februarie 1931, cu ocazia ședinței solemne pentru comemorarea generalului Berthelot, prima impresie creată de acesta – vorbesc cu emoție de impresia ce le-a făcut din primul moment. Părea nu un străin venit pentru întâia oară în România, ci un propriu fiu al țării noastre, de multă vreme

* Facultatea de Istorie, Filosofie, Jurnalism, Universitatea din Pitești.

¹ „Epoca”, anul XXIX, nr. 10 628 din 9 octombrie 1916.

² „Viitorul”, anul IX, nr. 3117 din 11 octombrie 1916.

³ Șerban Rădulescu-Zoner, *Mărturie privind prezența generalului Berthelot la București*, în *Generalul H. M. Berthelot. 80 de ani după Misiunea franceză în România*, Editura Univ. din București, 1997, p. 85.

plecat, multă vreme așteptat și dorit și care, știindu-și patria de origine în mare primejdie, venea să o ajute, hotărât să-și jertfească viața pentru a o salva”⁴.

Simpla prezență a ofițerilor francezi pe străzile capitalei României sau în localuri publice era de natură să contribuie la ridicarea moralului populației, la creșterea optimismului acesteia în contextul îngrijorării create de înaintarea inamicului, atât dinspre Valea Jiului, cât și dinspre Dunăre⁵.

După retragerea autorităților române la Iași, impactul prezenței și activității Misiunii Militare Franceze și a generalului Berthelot asupra moralului populației și armatei s-a păstrat la aceleași cote ridicate. I. Gh. Duca, fost membru al guvernului în timpul războiului, amintindu-și de acele zile, declara: „Când generalul Bethelot trecea pe străzile Iașilor, cu gloriosul tricolor francez fălăind pe aripa automobilului său, sau când, întovărașit de ofițerii Misiunii sale vizita unitățile noastre de pe front, atât populația civilă, cât și oștirea întreagă avea senzația vie că Franța este lângă noi, că, deși departe și izolați în lupta cu toate pericolele și cu toate mizeriile, totuși nu suntem nici singuri, nici părăsiți, că o mare putere, că o mare prietenă, că nobila Franță ne sprijină eforturile și ne va salva nădejdiile.

De aceea, șeful Misiunii Militare Franceze a început, în acele momente, să se înfățișeze ca un adevărat simbol, simbolul fraternității franceze-române”⁶.

Savantul Nicolae Iorga recunoștea, la rândul său, impactul pozitiv al prezenței Misiunii, a generalului Berthelot, asupra conștiinței românești: „A fost o clipă - de ce s-o ascundem? - când credința în izbândă a dispărut, când a rămas pentru câțiva numai simțul unei datorii care trebuia îndeplinită până la sfârșit. Eu am văzut pe mulți în acea clipă și, dacă și-ar aduce și ei aminte de cum au fost atunci, în acea clipă, ar fi poate cea mai dureroasă din amintirile vieții lor. Și atunci, generalul Berthelot, care nu purta războiul țării sale pe pământul său, m-a chemat și mi-a vorbit de credința sa nezguduită în victorie. (...) Nu voi uita niciodată această clipă”⁷.

Maniera în care s-a desfășurat colaborarea bilaterală, a avut, cum era și firesc, momente de fricțiune, cantonate, de regulă, în domeniul relațiilor interpersonale. Disfuncționalități au apărut și între Misiunea Militară franceză și comandantul acesteia, pe de-o parte, și guvernul român și comandamentul armatei române, pe de altă parte. Acestea erau generate, în special, de motivațiile cooperării, care duceau, uneori, la situarea pe poziții opuse a celor doi parteneri. Berthelot avea tendința firească, așa cum o și declara, de a pune pe primul plan interesele franceze, mergând până la sacrificarea României, lucru neacceptat de români⁸.

Din primele momente ale sosirii în România, membrii Misiunii formulau aprecieri atât la adresa persoanelor cu care veneau în contact, în virtutea îndeplinirii obligațiilor lor la nivelul comandamentelor, cât și la adresa ofițerilor români și a trupei, în general.

De la început, Berthelot trece prin filtrul judecăților sale întregul comandament român, începând chiar cu șeful suprem - regele. Aprecierile față de

⁴ „Monitorul Oficial”, partea a III-a, 4 februarie 1931, p. 720.

⁵ Șerban Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 85.

⁶ „Monitorul Oficial”, partea a III-a, 4 februarie 1931, p. 722.

⁷ *Ibidem*.

⁸ General Henri Berthelot, *Jurnal și corespondență, 1916 - 1919*, Cronica, Iași, 1997, p. 34.

acesta apar la câteva zile după sosirea generalului francez în România. La 21 octombrie 1916, Berthelot raporta generalului-șef al armatei franceze că „Regele și statul major sunt calmi în împrejurările grele ale momentului”⁹, iar, câteva zile mai târziu, nota că: „Guvernul și politicienii și-au pierdut cumpătul (...). Numai regele păstrează o atitudine demnă și fermă”¹⁰. Aprecierile – în marea lor majoritate pozitive – la adresa regelui au fost prezente de-a lungul întregii perioade în care s-au desfășurat reorganizarea și luptele din vara anului 1917, demonstrând înțelegerea aproape perfectă și colaborarea fructuoasă stabilită între cei doi. În momentul în care, ca urmare a intervențiilor ruse, exista posibilitatea de a fi îndepărtat din România, Berthelot comunica Parisului: „trebuie să vă confirm că toate măsurile care ar tinde să mă îndepărteze de rege nu au alt scop decât să ducă la eșec misiunea mea și să lase România la cheremul rușilor. Nu cred că regele va consimți să rămână singur cu rușii; mai mult, nu cred că o țară ca Franța, care a contribuit doi ani cu atâtea materiale de toate tipurile, care susține Rusia cu aurul și industria ei, trebuie să-și modifice atitudinea pe care a ales-o, deliberat, pentru a menaja susceptibilități deșarte. Nu este vina noastră că românul n-are încredere în rus...”¹¹. În momentele de incertitudine din timpul bătăliei de la Mărășești, referindu-se la rege și la familia regală, Berthelot raporta la Chantilly: „Regele a făcut dovadă de multă energie. Familia regală este hotărâtă să rămână fidelă alianței și să lupte până la capăt”¹², iar la 3 august 1917, scria ministrului armamentului din guvernul francez, Albert Thomas, că „dacă România trebuie să se bizuie și mai mult doar pe ea însăși, am din partea regelui și guvernului asigurări că va rămâne fidelă aliaților până la capăt”¹³.

Desigur, s-a întâmplat și ca aprecierile la adresa monarhului român să oscileze și în funcție de poziția acestuia față de concepția franceză privind rolul fixat României de-a lungul campaniei. Astfel, atunci când condițiile au impus acceptarea armistițiului și, ulterior, a păcii separate, nu numai că entuziasmul lui Berthelot față de calitățile regelui s-a diminuat, dar el s-a situat chiar pe o poziție contrară, considerând de această dată că regele nu era „omul care trebuie pentru a lua decizii îndrăznețe; este un caracter esențialmente slab și schimbător; după el, ultimul care vorbește are întotdeauna dreptate și evenimentele tragice ale ultimelor șase luni, care au dus la izolarea României, au definitivat distrugerea voinței sale”¹⁴.

Regina Maria s-a bucurat de-a lungul întregii prezențe a Misiunii de aprecieri deosebite din partea generalului Berthelot, în nenumărate ocazii acesta subliniind „energia pe care a desfășurat-o mereu această femeie care și-a pus toate forțele în serviciul cauzei aliaților, către care o îndeamnă originea sa englezească, profunda

⁹ Michel Roussin, *La mission militaire française en Roumanie pendant la première guerre mondiale*, Vol. II, Université de Sorbonne Nouvelle, Paris, 1972, p. 205.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Arhivele Naționale București, fond Microfilme Franța, rola 176, c. 296.

¹² Michel Roussin, *op. cit.*, p. 85.

¹³ *Ibidem*, p. 150.

¹⁴ Serviciul Istoric al Armatei de Uscat (Vincennes), Franța (în continuare se va cita S.H.A.T), carton 17 N 540, dosarul nr. 2, Raport al generalului Berthelot rezumând evenimentele care au marcat sfârșitul Misiunii Militare Franceze în România, 31 ianuarie - 9 martie 1918.

prietenie pentru francezi, ca și marele orgoliu pe care îl are în ceea ce o privește în privința demnității regale”¹⁵.

Prințul Carol a fost perceput de către Berthelot ca fiind devotat cauzei Alianțelor, în pofida educației sale germane, datorită influenței ofițerilor francezi printre care își făcuse numeroși prieteni, și, de asemenea, datorită influenței mamei sale¹⁶.

Colaborarea cu primul ministru Ion I. C. Brătianu a fost una pozitivă, menită să potențeze sprijinul acordat de Misiune armatei române, dar în anumite momente a fost și ea afectată de unele diferențe de opinie. În asemenea împrejurări, generalul Berthelot nu s-a sfiit să-l critice pe șeful guvernului român, acuzându-l în special de pesimism exagerat. În momentul iminentei căderi a Capitalei sub ocupație, criticând clasa conducătoare, care făcea „dovada unui egoism incredibil, automobilele erau luate cu asalt”, plecând către Iași. „Guvernul domnului Brătianu și conducătorul său nu făceau dovada în nici un fel a forței de caracter cerute de împrejurări – aprecia Berthelot. Președintele Consiliului, profund descurajat și exagerând responsabilitățile care îi revin în acest război, stânjenește cu prezența sa Cartierul General, dar se opune măsurilor energice care i se propun pentru a fi luate, voind, poate, ca astfel să se compromită mai puțin. După ce a amânat multă vreme starea de asediu, a ordonat eliberarea civililor germani internați; tolerează ca germanofiliile români notorii să rămână la București și să pregătească aici, fără îndoială, un guvern provizoriu”¹⁷.

Un alt moment de criză care a provocat dezaprobarea lui Berthelot față de comportamentul primului ministru român a fost cel care a precedat declanșarea ofensivei din vara anului 1917. În fața argumentelor lui Brătianu, care considera că încă nu era momentul începerii operațiilor, Berthelot opina că primul ministru era „mereu pesimist și dispoziția sa devine cu atât mai neliniștitoare cu cât ne apropiem de un moment în care trebuie luată o hotărâre importantă. El a ridicat obiecții mari în privința executării ofensivei proiectate; a argumentat că ofensiva va fi izolată în spațiu și în timp, că situația internă rusă dă naștere la temeri grave, că înseși trupele refuzau să atace sau vor ataca fără mare energie, că englezii au fost învinși în Macedonia și că armata greacă nu va putea rezista dacă mai sunt retrase trupe, că materialele sunt insuficiente, că aprovizionările noastre sosesc greu”¹⁸. Acuzându-l pe primul ministru că era preocupat mai mult de criza politică internă, generalul francez îi recunoștea totuși meritele în privința stopării zvonurilor celor mai pesimiste despre rezultatelor probabile ale operațiunilor militare de anvergură care urmau să înceapă.

La rândul său, generalul Constantin Prezan a beneficiat de aprecierile și încrederea șefului Misiunii, care, la numirea lui la conducerea Marelui Cartier General, afirma că este un „om ferm și loial” și că este omul pe care l-a dorit¹⁹. Colaborarea cu acesta îl determina să afirme într-un raport înaintat la Paris că activitatea îi era ușurată, ca întotdeauna, de marea încredere de care se bucura din partea generalului Prezan, care știa să folosească experiența și informațiile ofițerilor francezi. Îl aprecia ca fiind „un soldat foarte disciplinat și foarte loial, care nu ne-a prilejuit nici un necaz”²⁰.

¹⁵ Michel Roussin, *op. cit.*, p. 85.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ S.H.A.T., carton 17 N 540, dosarul nr. 1, Raportul nr. 4, p. 3.

¹⁸ *Ibidem*, Raportul nr. 16, p. 6.

¹⁹ Arhivele Naționale București, fond Microfilme Franța, rola 176, c. 295.

²⁰ S.H.A.T., 17 N, carton 540, dosarul nr. 1, Raportul nr. 2, p. 4.

La începutul colaborării, analizând valoarea unora dintre comandanții de mari unități, nu ajunge a-și forma păreri prea măgulitoare față de aceștia, dar luptele din iulie – august 1917 îi vor da prilejul să-și schimbe impresiile inițiale. În legătură cu generalul Constantin Christescu, Berthelot transmitea la Comandamentul Suprem francez, că „Armata 1 română este comandată de generalul Christescu, fostul subșef al Marelui Stat Major. Generalul Christescu, care a fost mai ales profesor, nu are o mare energie; dar insuficiența celor care, în România, pot fi numiți la marile comandamente, nu permite să se găsească vreunul mai bun de pus în locul lui”²¹. În toiul bătăliei de la Mărășești, considera că exercitarea autorității comandamentului superior a avut de suferit din cauza dualității lui. „Generalul Christescu, comandantul Armatei 1 române, și generalul Ragoza, comandantul Armatei a 4-a ruse, nu prea erau croiți ca să se înțeleagă. A fost extrem de dificilă înlocuirea trupelor unei părți, care fugeau (rușii n.n.), cu trupele celeilalte părți; tocmai aceasta explică marile pierderi suferite, îndeosebi, de Divizia a 5-a română. Apoi, timp de 24 de ore, comanda a fost exercitată, pe acest front, de comandantul Armatei a 4-a ruse, care s-a pronunțat imediat pentru retragere. Generalul Grigorescu, comandantul Corpului 6 Armată român, care a fost desființat atunci, a fost numit, nu știu pentru ce motiv, la comanda Armatei 1, în locul generalului Christescu și, aproape concomitent, învestit cu comanda de ansamblu a tuturor forțelor ruse și române angajate în această regiune. Se poate spune că aceste modificări neîncetate de comandament n-au ușurat sarcina trupelor; cu atât mai mult, trebuie să se aibă recunoștință față de trupele române, care, se poate spune, l-au împiedicat pe inamic să-și atingă țelul, l-au forțat să primească o luptă de uzură, luptă pe care nu o va mai putea susține mult timp, date fiind disponibilitățile sale”²².

Aprecierile deloc elogioase la adresa generalilor români, prezentate mai sus, aveau să fie atenuate ulterior de către însuși Berthelot, care constata că ofensiva armatei române de la Mărășești era „o revelație pentru inamic, care, foarte informat despre încercările teribile pe care a trebuit să le suporte (armata română) în timpul iernii, nu se aștepta la o astfel de reînviere. Dată fiind marea victorie obținută în acest sector de importanță secundară și care dispunea de mijloace puține, ne puteam aștepta la o victorie în sectorul atacului principal, la sud de cotul Siretului, (...) Avântul trupelor române este, de altfel, pus în valoare în prezent prin bătălia de la Mărășești, unde inamicul nu a reușit să cucerească nici o palmă de teren, în pofida pierderilor considerabile și a angajării succesive a 12 divizii, dintre care zece nemțești”²³.

La rândul său, șeful de stat major al Misiunii, la 9 septembrie 1917, expunea o opinie net favorabilă Armatei 1 române și, implicit, comandantului acesteia, generalul Eremia Grigorescu: „Starea morală: este pretutindeni excelentă, starea sanitară este pretutindeni perfectă (...) lucrul efectuat de trupele române, pe front, este absolut remarcabil și dă roadele de pe acum... Impresia căpătată de această deplasare este extrem de satisfăcătoare. Am fost deosebit de fericit să constat armonia perfectă ce domnește între ofițerii români și francezi”²⁴. În plus, după război, generalul Christescu

²¹ Michel Roussin, *op. cit.*, vol. II, p. 84.

²² *Ibidem*, p. 86-87.

²³ S.H.A.T. 17 N, carton 540, dosarul nr. 1, p. 11, (Raportul lui Berthelot către ministrul de Război francez privind operațiunile ofensive de pe frontul românesc din iunie 1917).

²⁴ *Ibidem*, p. 164.

s-a bucurat de aprecierile contemporanilor, o parte dintre ei considerând ca fiind o nedreptate evidentă înlocuirea lui de la comandă, în plină desfășurare a bătăliei de la Mărășești²⁵.

În ansamblul relațiilor bilaterale generate de prezența Misiunii Militare Franceze în România, s-a detașat relația Averescu - Berthelot, ce a devenit aproape un caz în istoriografie. Încă de la sosirea sa în România, Berthelot a făcut afirmații defavorabile la adresa generalului român. Se pare că acestea erau generate de opoziția pe care Alexandru Averescu o făcea unor încercări de imixtiune ale șefului Misiunii în luarea deciziilor de către Marele Cartier General român, precum și tendințelor de tutelare manifestate de către consilierii francezi, și încercării unora dintre ei de a impune procedee de luptă neadekvate condițiilor concrete de pe frontul român. Aceste considerente au stat la baza atitudinii nu numai a lui Averescu, ci și a altor ofițeri din structurile de comandă ale armatei române. Generalii români „nu voiau, pe teritoriul lor și pentru apărarea cauzei lor naționale, să se subordoneze nici unui stat major străin. Admiteau să li se vină în ajutor, dar nu să li se comande”²⁶. La rândul ei, conducerea Misiunii reproșa Comandamentului Armatei a 2-a române, printre altele, „o anume incompetență, stilul de conducere defectuos, atitudinea deloc amabilă și nereceptivă față de instructorii francezi”²⁷.

Nici Averescu nu excela în aprecieri pozitive la adresa generalului francez, declarând, în diferite ocazii, că nu se poate să i se recunoască dreptul de a se erija în dirigiuitor al armatei române „... nu-mi inspiră mare încredere. Va fi fost un foarte bun comandant de corp de armată, ca executor în subordine. Nu am, până acum, impresia că este dotat cu darul de a scruta viitorul strategic, pentru a se ridica la nivelul comandamentului de armate”²⁸. Despre rolul lui Berthelot în opera de reorganizare, nota cu nemulțumire: „Generalul Berthelot va fi însărcinat cu reorganizarea unităților scoase de pe front. Generalul Zaharov, ajutorul Regelui, iar Regele, comandantul tuturor forțelor de pe frontul român (...). Armata română înglobată în cea rusească (...), iar organizator al armatei noastre, un străin, fie el chiar și francez (...). Nu ar fi fost - opina el - mai cu cale să se fi însărcinat un ofițer român cu reorganizarea armatei noastre ?”²⁹. Când s-a pus problema rechemării lui Berthelot în Franța, el își exprima, nu fără satisfacție, aprobarea pentru o asemenea decizie: „... am avut vizita generalului Berthelot (...). Pare că trebuie să plece în Franța, unde va primi comandamentul unei armate. Independent de sentimentele lui față de mine, cred că vom câștiga dacă va fi înlocuit. Cu cât îl cunosc mai bine și, de fapt, îl cunosc foarte puțin, cu atât mă conving mai mult că alegerea comandamentului sau guvernului francez nu a fost din cele mai fericite (...). În orice caz, este o natură fericită și aceasta se dovedește prin

²⁵ I. Gh. Duca, *Amintiri politice*, vol. II, Jon Dumitru Verlag, München, 1981 p. 218-219.

²⁶ Marceix, *Joffre. Première crise du commandement (Novembre 1915 - Décembre 1916)*, Paris, Librairie Paul Ollendorff, 1919, p. 192.

²⁷ Eugen Bantea, *Misiunea Berthelot și unghiurile ei de vedere asupra relațiilor franco-române*, în *România în istoria universală*, II/1, Coordonatori I. Agrigoroaie, Gh. Buzatu, V. Cristian, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 1987, p. 165.

²⁸ Mareșal Alexandru Averescu, *Noițe zilnice de război, 1916-1918, (Războiul nostru)*, vol. 2, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Eftimie Ardeleanu și Adrian Pande, Editura Militară, București, 1992, p. 88.

²⁹ *Ibidem*, p. 99-100.

proporțiunile corpolenței sale. Nu prea pune multe la inimă, vede totul în bine și în două cuvinte rezolvă chestiunile cele mai complicate (...). În realitate, cred că este un suflet bun și s-a lăsat a fi influențat de cei interesați în cauză”³⁰.

Pentru a spori prestigiul reprezentanților săi, în raport cu autoritățile române, conducerea Misiunii Berthelot a decis ca unora dintre ofițeri, mai ales șefilor de compartimente, să li se confere, „cu titlu temporar”, un grad superior celui deținut de drept, ceea ce a generat o serie de tensiuni, mai ales la Comandamentul Armatei a 2-a³¹. Generalul român comandant al acestei armate, prin memorii adresate regelui, sau în „Notițele sale zilnice” explica această situație – în opinia lui – contradictorie, față de care își exprima dezacordul. „Eu - scria Averescu - nu am putut accepta domnia mediocrităților, nici chiar când acestea erau franceze (...). În acest conflict de idei, generalul Berthelot mi-a spus că el se găsește în țara noastră pentru a apăra interesele Franței, iar nu pe acelea ale României și că va cere orice sacrificiu atunci când este vorba să cruțe un strop de sânge francez. Pe când eu apăram, cu indignare, interesele patriei mele (...). Parte din ofițerii din Misiunea Militară franceză au procedat, în general, cu autoritate, fără menajamente și, deci, fără tact”³².

Un asemenea caz de procedură lipsită de tact a fost cel din 27 februarie 1917, de la Comandamentul Corpului 3 Armată, unde s-a prezentat subintendentul francez, Lasne Desvareilles cu un ordin de serviciu de la Marele Cartier General român, în vederea întocmirii unor situații. Acesta s-a adresat direct marilor unități, intrând în conflict cu comandantul Diviziei 13 Infanterie. Din această cauză, el s-a adresat cu o reclamație șefului Misiunii, care spre cinstea sa, nu i-a dat dreptate, ba chiar a emis un ordin, la 7/20 martie 1917, în care sublinia că rolul Misiunii era de a sprijini armata română cu sfaturi și nu de a jigni colegii români, cerând din partea ofițerilor francezi tactul necesar pentru stabilirea unor relații normale”³³.

Amestecul șefului Misiunii Militare franceze în treburile armatei române a fost vehement criticat și de contraamiralul Nicolae Negrescu, care acuza partenerul francez de impunerea comandantului Scodrea Vasile la comanda Flotei de Dunăre. „De unde avea domnia sa dreptul să ia comanda flotei, să numească pe cineva în comandă, să ceară puneri în retragere?”³⁴ - se întreba contraamiralul care fusese destituit din funcție.

Ingerințele lui Berthelot în unele chestiuni interne ale armatei române au fost evidențiate și de alte surse care nu pot fi acuzate de subiectivism, ca în cazul de mai sus. Astfel, în prefața lucrării lui Glenn Torrey, „Generalul Henri Berthelot și România” se subliniază că „la sfatul lui Berthelot, regele înlocui pe incompetentul Iliescu ca șef al Statului Major, cu generalul Prezan, un francofil înflăcărat, al cărui bunic era francez și care își formă o relație apropiată cu Berthelot”³⁵.

³⁰ *Ibidem*, p. 132.

³¹ Gh. Nicolescu, *Ion Antonescu și Misiunea Berthelot în 1917, în 1917 pe frontul de Est*, coordonatori Valeriu Florin Dobrinescu și Horia Dumitrescu, Editura Vrantop, Focșani, 1997, p. 112.

³² *România în anii primului război mondial*, vol. II, Editura Militară, București, 1987, p. 96-97.

³³ Arhivele Militare Române (în continuare se va cita A. M. R.), fond Marele Cartier General, dosar nr. crt. 1037, f. 234.

³⁴ Contraamiral Nicolae Negrescu, *Criza marinei militare*, București, 1922, p. 17.

³⁵ Glenn E. Torrey, *General Henri Berthelot and Romania. Memoires et correspondance, 1916-1919*, Edited, with a biographical introduction, by Glenn E. Torrey, Boulder, Colorado, East European Monographs, New York, Columbia University Press, 1987 p. XIX.

Situațiile prezentate mai sus constituie, firește, excepții de la colaborarea deosebit de fructuoasă și benefică pentru trupele române, desfășurată în timpul celor aproape șase luni cât a durat reorganizarea armatei și apoi în focul luptei.

Din actele întocmite de Misiune, de șeful ei, de statul său major sau de către personalul din compunere, transpar nenumărate aprecieri de simpatie față de soldatul român, de admirație atât față de vitejia lui, cât și față de stoicismul cu care a acceptat condițiile aproape insuportabile ale perioadei de refacere. Un exemplu este edificator în acest sens – un raport întocmit de căpitanul francez Laulan în 10 mai 1917 asupra moralului trupelor din diviziile 6 și 7 Vânători, document care sintetizează proiecția în conștiința membrilor Misiunii franceze a caracteristicilor soldaților români: „...soldatul este curajos, rezistent, supus și devotat. Este ascultător și se teme de șefi, ale căror acțiuni nu se aventurează, în general, să le critice. Este pasiv, execută ordinele întocmai și îi lipsește aproape întru totul inițiativa, mai puțin din cauză că este lipsit de inteligență, cât din pricina obiceiului de a asculta cu strictețe. O latură avantajoasă a caracterului său este ușurința cu care imaginația sa orientală dezvoltă până și cel mai mic element optimist și faptul că se resemnează cu promptitudine în fața greutăților. E ușor să lucrezi asupra moralului lui: e suficient ca soldații să aibă un fluier, o vioară, că au și încins o horă, căci poporul român este un popor de dansatori. În fiecare seară, la batalionul de rezervă se cântă și se dansează. Dar ofițerii, care observă puțin și nu acordă atenție soldaților lor, nu folosesc niciodată aceste mijloace de influență. În ciuda ignoranței sale și a slabei experiențe căpătate, nu-i lipsește în întregime simțul critic și se exprimă într-o formă ironică și resemnată, destul de savuroasă câteodată. Un soldat care a fost întrebat ce gândește despre război, acum câteva luni, a răspuns: «Eh, eh, merge, merge. Noi cu ura!, nemții cu tunurile!»³⁶. Generalul Berthelot, la rândul-i, constata personal și prin intermediul rapoartelor subordonaților săi calitățile de luptători ale românilor: „Soldatul este bun - scria maiorul Vesperini atașat la Divizia 3 - foarte puternic, foarte rezistent, mărșăluitor excelent, nu se plânge niciodată. Românului nu-i este frică de gloanțe. Atacă plin de vitejie în pofida mitralierelor și salvei de focuri a inamicului. Cât despre ofițeri, cu câteva excepții, au dat dovadă de curaj și devotament, mai ales ofițerii mitraliori»³⁷. La Iași, în vara anului 1917, cu ocazia primirii diplomei de cetățean de onoare, Berthelot făcea o declarație din care reieșea prețuirea sa pentru soldatul român: „Acum, când sunt și cetățean de onoare al României, după semnarea păcii viitoare voi reveni în mijlocul românilor ca să revăd pe țărânul român pe care, în contactul zilnic cu el, am învățat să-l cunosc și să-l iubesc tot mai mult»³⁸.

Unele consemnări făcute în scrisorile expediate de către militari francezi rudelor din țară evidențiau la rândul lor aprecieri pozitive la adresa soldatului și a armatei române: „Dacă pe frontul de est n-ar fi decât soldați români, am fi la Budapesta și la Varșovia»³⁹.

³⁶ Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie Méridionale 1916 - 1918*, Château de Vincennes, 1999, p. 1010.

³⁷ Michel Roussin, *op. cit.*, vol. I, p. 82.

³⁸ „România. Organ al apărării naționale”, anul I, nr. 167, 27 iulie 1917.

³⁹ Michel Roussin, *op. cit.*, vol. I, p. 93.

Poporul român și-a manifestat recunoștința față de aportul Misiunii Militare Franceze la renașterea armatei țării în iarna și primăvara anului 1917 prin reprezentanții săi cei mai autorizați – membrii Parlamentului României. În luna mai a acelui an, Adunarea Deputaților a adoptat un proiect de lege din inițiativă parlamentară, conferind calitatea de cetățean de onoare al României generalului Henri Mathias Berthelot. Raportorul la proiectul de lege, C. Banu, evidenția în discursul său cauzele care au determinat acordarea acestui titlu. Misiunea Militară Franceză era considerată una dintre consecințele naturale și fericite ale apropierii dintre români și francezi, ea asigurând României o colaborare frățească din partea unor elemente superioare prin cunoștințele și experiența lor, dar egale prin stimă și simpatie reciprocă. „Reorganizarea armatei române, mândria noastră de astăzi și speranța noastră de mâine, este în parte opera Misiunii Franceze – arăta C. Banu. (...) Fie ca acest act solemn al Parlamentului Român să simbolizeze frăția între țărani de la Dunăre și marele popor francez, frăție pe care nimic nu o va tulbura vreodată, născută din comunitatea de origine, de interese și de aspirații către o lume mai bună și mai dreaptă”⁴⁰. Acordarea distincției a prilejuit noi manifestări de simpatie față de Franța și întreaga Misiune Franceză. Însuși Berthelot, flatat, a exclamat cu mândrie: „Civis romanus sum!”. Diploma i-a fost înmănată într-un cadru festiv, la Cercul Militar din Iași, la 2 august 1917, în prezența tuturor miniștrilor, a președinților Camerei și Senatului, a unor generali ruși și români⁴¹.

În zilele premergătoare plecării Misiunii, regele și regina, autoritățile române și-au exprimat cu toții recunoștința. În numele Parlamentului Român, Barbu Delavrancea i-a adus mulțumiri șefului Misiunii Franceze și l-a asigurat că armata și poporul român „vor păstra veșnic amintirea vie a marelui prieten care ne părăsește”⁴². Din partea parlamentarilor, generalul Berthelot a primit, ca semn al prețuirii de care se bucura, un exemplar din 1688 al „Bibliei” lui Șerban Cantacuzino. Citind mesajul care însoțea valoroasa lucrare, Berthelot a exclamat emoționat că Franța nu va permite îngenuncherea României⁴³.

Membrii Misiunii au dat curs solicitării profesorilor universitari români de a duce cu ei un mesaj adresat colegilor lor francezi. În textul acestuia românii subliniau faptul că speranța lor se întemeia „pe convingerea de nestrămutat că nu este posibil ca omenirea să fi trecut prin suferințe atât de dureroase vreme de două mii de ani pentru a ajunge să fie subjugată acum de tirania cea mai cinică și cea mai brutală pe care a cunoscut-o vreodată. În zilele voastre de fericire – subliniau universitarii români – nu uitați România, al cărei ultim strigăt de durere supremă ajunge până la voi în timp ce ea este târâtă la un supliciu pe care nu l-a meritat”⁴⁴.

Regina Maria a ținut la rândul ei să-și exprime respectul și recunoștința primind un grup de personalități din cadrul diferitelor misiuni, un loc aparte în dialogul purtat de ea cu invitații revenindu-i generalului Berthelot. Despre întrevvedereea cu acesta, regina nota că a fost cea mai emoționantă, decurgând ca între doi soldați care se

⁴⁰ Jean-Noël Grandhomme, *op. cit.*, 1028.

⁴¹ *Ibidem*, p. 535.

⁴² *Ibidem*, p. 789.

⁴³ Dumitru Preda (coordonator), *Berthelot și România*, Editura Univers Enciclopedic, București 1997, p. 25.

⁴⁴ I. Focșeneanu, *Une Mission militaire française en Roumanie (1916 - 1918)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, Nr. 3, 1967, p. 404.

înțeleg și deplâng împreună soarta implacabilă care i-a trădat de fiecare dată⁴⁵. Pe 7 martie, suveranii români au oferit un prânz de adio principalilor ofițeri ai misiunilor aliate, în cursul căruia au avut loc scene mișcătoare de despărțire. Un cearșău organizat la sediul Misiunii Engleze și o ultimă invitație în cursul serii la regina Maria au marcat despărțirea.

Ziua plecării Misiunii din România a fost plină de amărăciune. Însuși regele Ferdinand, împreună cu regina Maria, au participat la momentul părăsirii lașilor. Referindu-se la acele clipe grele, regina consemna: „Cei ce plecau au fost adânc mișcați; nu se așteptau ca regele și familia sa să vină să le spună un ultim adio și cred că aceasta a îndulcit pentru ei, întrucâtva, amărăciunea acestei tragedii a plecării. Întoarcerea acasă a fost întoarcerea unor inimi înfrânte, care lăsaseră să le moară nădejdea; și parcă vedeam mereu în ochi cum se micșorează acel tren... Fuseserăm părăsiți...”⁴⁶.

Pe pământul românesc rămăneau numai cei care se jertfiseră pentru cauza Franței și pentru cauza României. Lor li se vor adăuga și cei care și-au pierdut viața în lagărele de prizonieri germane din teritoriul ocupat de Puterile Centrale. În total, pe teritoriul României Mari au pierit 677 de militari francezi. Dintre aceștia, 559 au fost identificați, iar 118 au rămas necunoscuți. Rămășițele unora dintre ei au fost repatriate până la izbucnirea celui de-al doilea război mondial. 83 de militari, dintre care 13 ofițeri, 12 subofițeri, 58 de gradați și soldați și 2 civili își dorm somnul de veci în cimitirele franceze.

Românii au cinstit permanent memoria eroilor francezi căzuți în peste 100 de localități ale țării. Ei au fost grupați în 12 mari cimitire ale eroilor, și anume: Bellu militar – care grupa în 1938 120 de morminte de eroi, Slobozia – cu 223 de morminte, Alexandria – 54, Chișinău – 38, Constanța – 52, Galați – 52, Iași – 26, Timișoara – 27 și cimitirul turc din Ghencea – 8 morminte. Dintre cei 667 de militari și civili francezi morți în timpul primului război mondial în România, 345 erau francezi din metropolă, iar 322 aparțineau trupelor coloniale de algerieni, marocani, senegalezi, etc.⁴⁷.

În perioada dintre cele două răboaie mondiale, i-a revenit Societății Naționale „Cultul Eroilor” misiunea de a îngriji mormintele și a cinsti memoria nu numai a militarilor români, ci și a străinilor căzuți în primul război mondial, aceasta procedând la identificarea, gruparea în cimitire de onoare și repatrierea eroilor francezi.

La 19 octombrie 1922, în parcul Cișmigiu din București a fost dezvelit un monument dedicat memoriei soldaților francezi morți în România în timpul Marelui Război. Operă a sculptorului Ion Jalea, elev al lui Rodin, el reprezintă o femeie româncă susținând un soldat francez rănit mortal. La ceremonia dezvelirii au participat, alături de generalul Berthelot, mareșalul Foch și generalul Weygand. Răspunzând oratorilor care l-au precedat (ministru român de Război, reprezentantul comitetului de inițiativă a ridicării monumentului și primarul Bucureștilor), generalul Berthelot sublinia în discursul său că mesajul acestora va fi cunoscut de familiile care au pierdut o ființă dragă pentru cauza românească, va ajunge în inima întregului popor francez

⁴⁵ Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol III, Editura Moldova, Iași, 1991, p. 332-333.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 334.

⁴⁷ Ilie Schipor, *Pierderile umane ale Misiunii Militare franceze în România*, în *Generalul H. M. Berthelot. 80 de ani după Misiunea franceză în România*, Editura Universității din București, 1997, p. 74.

care va înțelege „în ce fel nobil și generos ați înțeles să perpetuați în inima Capitalei voastre amintirea prieteniei noastre reciproce. (...) O promisiune pentru viitor. Am parcurs mână în mână cea mai dificilă parte a drumului. Cea care ne-a rămas de parcurs este mai ușoară, dar este încă destul de lungă. Le dorim copiilor care se vor juca în acest parc să nu mai cunoască momentele teribile pe care le-au trăit părinții lor. Vrem ca ei să regăsească pacea blândă și rodnică. Pentru asta, Franța și România au nevoie una de cealaltă, trebuie să se ajute. Nu se vor dezamăgi. Ele vor dezvolta în fiecare zi o prietenie cimentată prin atât de mult sânge vărsat – și aceasta, pentru cel mai mare bine al umanității. În aceste condiții, pot să privească în viitor cu încredere”⁴⁸. O machetă a monumentului a fost dăruită generalului Berthelot, ea fiind păstrată cu sfințenie de către familia acestuia⁴⁹.

Opinia publică românească a epocii a avut certitudinea că poporul român avea în generalul Berthelot un prieten de nădejde. Acest fapt fusese demonstrat și de atitudinea lui în perioada ce a urmat semnării Păcii de la Buftea-București.

El s-a opus, de asemenea, prevederilor, inechitabile pentru România, din Convenția militară încheiată de aliați cu Austro-Ungaria la Belgrad la 13 noiembrie 1918. Aceasta stabilea, în totală contradicție cu realitățile etnice și cu prevederile Tratatului politic încheiat de către România cu aliații în 1916, linia Mureșului ca linie de demarcație între armatele aliate și armata ungară. Referindu-se la aceasta, Berthelot spunea că: „În Transilvania s-a stabilit o limită arbitrară a autorității române, numai din punct de vedere geografic și fără a ține seama de situația etnografică”⁵⁰, fapt ce a determinat o defavorizare a românilor.

Pentru meritele sale deosebite față de apărarea cauzei românești pe tot parcursul primei mari conflagrații a secolului XX, generalul Henri Mathias Berthelot a beneficiat din plin de recunoștința poporului român. El s-a bucurat de aprecieri deosebite în sufletul tuturor, de la soldat până la rege. Ca un semn al prețuirii deosebite, la intrarea în București a coloanelor de militari care, în aclamațiile mulțimii, au străbătut la 1 decembrie 1918 șoseaua Kiseleff și Calea Victoriei, alături de rege și regină s-a aflat generalul Berthelot⁵¹. A mai primit, pe lângă titlul de cetățean de onoare al României, care i-a fost acordat înaintea plecării Misiunii în martie 1918, titlul de Doctor Honoris Causa al Universității din București în 1925 și pe cel de Membru de onoare al Academiei Române, la 5 iunie 1926. A fost decorat cu Ordinul militar „Mihai Viteazul” - cea mai înaltă distincție de război românească și cu Marea Cruce a Ordinului „Ferdinand I”.

Încă de la 21 noiembrie 1918, în ziarul „Neamul Românesc” a fost lansată ideea construirii unei case în scopul de a fi oferită generalului Berthelot. Ideea, odată lansată, a fost acceptată de mai mulți deputați și, la 24 octombrie 1922, la propunerea lui Nicolae Iorga, Camera Deputaților a aprobat punerea la dispoziția generalului Berthelot, în deplină proprietate, a unui teren din proprietatea statului, ca un simbol al recunoștinței nepieritoare pentru serviciile aduse poporului român⁵².

⁴⁸ Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France...*, p. 1029.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 895.

⁵⁰ Apud Ștefan Pâslaru, *Personalitatea generalului Berthelot oglindită în opinia publică românească*, în „Generalul H. M. Berthelot. 80 de ani”, p. 96.

⁵¹ Șerban Rădulescu-Zoner, *Mărturie privind prezența generalului Berthelot...*, p. 87.

⁵² A.M.R., fond Serviciul Istoric, dosar nr. 866, f. 13.

Ca urmare, el a fost împrăștiat, printr-un „Act de donațiune al națiunii române” din 31 martie 1923, cu Ferma Fărcădin din comuna Fărcădinul de Jos, județul Hunedoara, având o suprafață de 198 de iugăre. Referindu-se la actul de recunoștință al statului român față de generalul Berthelot, marele savant Nicolae Iorga spunea că aici, la Fărcădin, prietenul românilor „va fi de strajă, în colțul de apus al Ardealului pentru ca, împreună cu noi, să mărturisească, în orice clipă, că nici pentru plăcerea nimănui și nici de frica nimănui, nu avem de dat acea graniță pe care o păzim împreună”⁵³. Gestul generos al României a fost răsplătit pe măsură de marele bărbat: el a lăsat prin testament ferma cu care fusese împrăștiat, ca și veniturile aferente, Academiei Române pentru constituirea unui fond „General Berthelot” din care să se acorde burse de studiu în Franța pentru tineri români, civili și militari⁵⁴. „Academia Română - se prevedea în testamentul său, întocmit la 1 decembrie 1926, la Strassbourg - este îndatorată a întrebuința veniturile averii ce-i las pentru darea anuală de burse, ținând seama, bineînțeles, de statutele și regulamentele sale. Aceste burse se vor da fie pentru studii sau cercetări într-o universitate franceză, fie pentru cheltuieli de întreținere pentru completare de studii într-o mare școală franceză, civilă sau militară.

Alegerea beneficiarilor se va face fie printre tineri ofițeri, sau candidați de ofițeri ai armatei active, fie printre fiii, sau fiicele ai căror ascendenți au murit pentru realizarea uniunii naționale române”⁵⁵.

Generalul a intrat și în conștiința populară datorită calităților și competenței sale. Despre acest aspect, generalul de divizie adjutant Nicolae Condeescu, ministru de Război, arăta în discursul ținut în ședința din 5 februarie a Senatului României că „generalul ajunsese să se identifice cu noi, să ajungă unul dintre noi, era român. Prin el francezii au intrat în conștiința a milioane de țărani” și devenise „o figură populară, despre el și popularitatea sa circulând deja cântece în satele românești”. Printre soldații Diviziei 3 circula o poezie dedicată bonomului general, care elogia ajutorul dat de el și subordonați cauzei românești și care se încheia cu versurile: Berthelot, dacă dintre noi pleci / Vei rămâne în a noastră istorie, / Ca și ai tăi bravi eroi / Care-au murit pentru noi. / Așa vesel cum sunt, / Eu va voi cânta peste tot / În versuri pur românești / Berthelot, „Să trăiești”!⁵⁶.

Elogiind personalitatea și comportarea generalului, Anton Bacalbașa consemna într-un „remember” publicat în ziarul „Universul”, din 1 februarie 1931: „Printre soldații noștri el a ajuns repede popular. Glumeț cum e, țăranul nostru îi agață repede de nume o poreclă. Fiindcă generalul era voinic și pântecos, Berthelot ajunsese pentru toți: don ghinărar Burtilon”, iar omul politic Mitiță Constantinescu scria: „Soldații îl cunoșteau, îi purtau numele din gură în gură, îi făureau legende ca unui erou autohton, într-un cuvânt îl socoteau de al lor, tălmăcindu-i faima în pitorescul țărănesc al unei porecle”.

De la plecarea împreună cu Misiunea sa, la începutul lunii martie 1918, Berthelot a revenit de mai multe ori în România, cu sau fără însărcinări oficiale. Prima dată chiar la sfârșitul aceluiași an, în calitate de comandant al Armatei de Dunăre,

⁵³ Apud Ștefan Păslaru, *Personalitatea Generalului Berthelot...*, p. 97.

⁵⁴ „Universul” nr. 28 din 1 februarie 1931.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ A. M. R., fond Serviciul Istoric, dosar nr. crt. 866, f. 12.

trecând Dunărea dinspre Bulgaria. Cu această ocazie, a făcut o călătorie prin Banat, până la Belgrad, apoi s-a reîntors la Timișoara. De aici, s-a deplasat pe un traseu incluzând ca etape ale călătoriei sale Seghedinul, Aradul, Bistrița-Năsăud, Clujul, Sibiu, Mediașul și Brașovul⁵⁷. A cunoscut cu această ocazie situația din Banat și Transilvania, a ascultat intervențiile ungarilor în favoarea menținerii liniei de demarcație stabilită prin Armistițiul de la Belgrad, s-a convins de dreptatea cauzei românilor și s-a implicat cu toată dăruirea în apărarea acesteia. În urma călătoriei, a sfătuit autoritățile române să depășească linia Mureșului, chiar și fără autorizația Aliatilor, angajându-se să susțină România în fața autorităților de la Paris⁵⁸.

Cu ocazia încoronării de la Alba Iulia a suveranilor României Mari, Berthelot a fost invitat să participe la festivități. Alături de el s-au aflat mareșalul Foch, generalul Weygand, generalul Pétin, Robert de Flers și ducele de Luynes. Ca o recunoaștere a meritelor orașelor Iași, Giurgiu și Galați, delegația franceză a conferit acestora „Crucea de Război” – orașului Giurgiu pentru că fusese primul bombardat de inamic în 1916 și primul eliberat în noiembrie 1918, celorlalte două pentru eroismul locuitorilor lor în timpul campaniei⁵⁹.

La 22 septembrie 1923, Berthelot a primit, într-un cadru solemn, titlul de proprietate asupra domeniului de la Fărcădin. Cu această ocazie, vizitează Iași, apoi Chișinăul, Cernăuții și Bucureștii.

Vizitele generalului s-au succedat aproape anual până în 1930, el fiind primit de fiecare dată cu cele mai înalte onoruri și cu sentimente de prietenie nedisimulate.

În planul relațiilor militare româno-franceze, prezența lui Berthelot s-a făcut din nou remarcată în octombrie 1927, când a fost însărcinat de către guvernul Poincaré cu misiunea de a determina guvernul român să reazeze Franța pe primul loc în ierarhia furnizorilor de armament necesar înzestrării armatei. Grație intervenției lui Berthelot, guvernul român a promis să adreseze Franței, de atunci încolo, comenzile de armament, mai ales cele de mitraliere și puști-mitraliere. S-a decis, de asemenea, trimiterea câtorva instructori francezi în România și a unor ofițeri români pentru a efectua stagii atât în unități militare, cât și în uzinele de armament din Franța. Deși misiunea lui a fost considerată un succes, Berthelot nu și-a făcut iluzii în privința respectării promisiunilor de către autoritățile române. La 27 ianuarie 1928, scriind că regreta că acceptase această misiune în România, unde propunerile făcute au fost acceptate de către guvern dar nu au fost urmate de nici o acțiune practică⁶⁰.

În toamna anului 1928, la 18 octombrie, lui Berthelot îi este acordat Ordinul militar „Mihai Viteazul”, clasa I „pentru avântul cu care a condus operațiile de trecere a Dunării, în 1918, contra trupelor inamice ce ocupau Muntenia”⁶¹. A fost astfel, printre pușinii deținători ai tuturor celor trei clase ale celei mai înalte distincții de război românești.

⁵⁷ Idem, fond Marele Cartier General, dosar nr. crt. 2022, f. 68.

⁵⁸ Academia Română, *Ședință solemnă pentru comemorarea unui an de la moartea generalului Henri M. Berthelot, 29 ianuarie 1932*, Imprimeria Națională, București 1932, p. 10-11 (Cuvântarea generalului Radu Rosetti).

⁵⁹ Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France....*, p. 894-895.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 901.

⁶¹ *Anuarul suveranilor, principilor, ofițerilor și drapelelor decorați cu Ordinul militar „Mihai Viteazul”*, Imprimeria Națională, București, 1931, p. 167.

Moartea generalului, la 28 ianuarie 1931, a fost receptată în România ca o grea pierdere. Dispariția lui Berthelot era sinonimă cu pierderea unui prieten devotat al românilor, a unui susținător al intereselor României în conjunctura complexă a perioadei de după încheierea războiului mondial. Ministrul român în Franța a depus pe sicriul lui, în semn de omagiu, Marea Cruce a Ordinului „Ferdinand I”, conferită de regele Carol al II-lea, și două coroane de flori. În fața bisericii, printre numeroasele coroane se remarcă trei purtând tricolorul atât de cunoscut generalului și următoarele înscrisuri: „Cetățeanului de onoare, general Berthelot – Parlamentul român”, „Generalului Berthelot, din partea guvernului român”, „Generalului Berthelot, din partea armatei române”⁶².

Omagiul solemn adus de națiunea română marelui său prieten s-a auzit în cadrul ședinței Academiei Române, prin discursul ținut de președintele acesteia la 30 ianuarie 1931⁶³. O adunare solemnă a avut loc la Sibiu la 31 ianuarie, cu participarea cadrelor Școlii militare de infanterie⁶⁴. După două zile, la biserica „Mihai Vodă” din București, în prezența președintelui Consiliului de Miniștri, Gheorghe G. Mironescu, a întregului guvern român, a mareșalului Prezan, a lui I. Gh. Duca și a generalului Radu R. Rosetti, a fost oficiată o slujbă de pomenire⁶⁵.

La decesul generalului a fost organizată o sesiune solemnă a Adunării Deputaților din Parlamentul României și o ședință a Senatului pentru comemorarea ilustrului dispărut. În cuvântul lor, participanții au elogiat virtuțile marelui soldat și au exprimat recunoștința poporului român față de serviciile aduse de el Franței și României.

Generalul Lupescu, vorbind în numele Mareșalului Prezan, a prezentat contribuția lui Berthelot la opera de reorganizare a armatei române, la împărtășirea experienței armatei franceze din campaniile anilor 1914, 1915 și 1916. „Cu cunoștințele solide, energia stăruitoare, voința neclintită și credința neșălbăcită de a învinge, cu experiența sa bogată din anii 1914-1916, ajutat de o pleiadă de valoroși ofițeri francezi specializați în toate ramurile militare ale războiului în primii doi ani de luptă, Misiunea Militară Franceză condusă de generalul Berthelot a adus în mijlocul țării noastre, a cărei soliditate fusese atinsă în mod firesc de înfrângerile suferite și de neputința materială de a le face față, acel spirit de mistică credință în victoria finală și acel prestigiu tehnic ce-i impunea cunoașterea mijloacelor materiale de izbândă”.

În alocuțiunea sa, academicianul Constantin Rădulescu-Motru a scos în evidență meritele politice și diplomatice ale generalului, subliniind că „a reușit prin blândețea sufletului său să-și capete încrederea armatei cu care a colaborat, (...) prin tactul de care dat dovadă căpătând încrederea tuturor. Nu știu dacă un general cu merite mai mari, însă fără tactul lui, ar fi putut să ajungă la ceva. Știu însă că generalul Berthelot a făcut minuni în mijlocul armatei noastre. Generalii l-au considerat ca fiind camaradul lor mai mare, iar Regele l-a avut ca pe cel mai devotat prieten”.

În ședința solemnă a Adunării Deputaților, din 3 februarie 1931, marele istoric Nicolae Iorga aprecia că „generalul Berthelot a fost pentru națiunea românească

⁶² Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France...*, p. 904.

⁶³ N. Cerbulescu, *Generalul Henri Berthelot*, Tipografia Școalei Militare de Infanterie, Sibiu, 1931, p. 50-55.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 46-50.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 54-55.

întruparea însăși a luptei sale pentru drept și prin credința lui nezguduită a devenit ctitor al acestei țări, un ctitor pe care, din generație în generație, îl vor pomeni cu recunoștință toți cei care vor trăi între granițele întregite pentru totdeauna ale patriei noastre”⁶⁶. Președintele Adunării Deputaților, Ștefan Cicio Pop, sublinia rolul deosebit pe care Misiunea, șeful ei, generalul Berthelot, l-au avut în renașterea armatei române: „Cu aceste sentimente și-a pus experiența, răbdarea, perseverența, limpezimea de spirit, toate comorile lui sufletești, în slujba grelei misiuni de a ajuta la refacerea și reorganizarea armatei române, despărțită de aliații din apus, abandonată de aliații de la răsărit și bântuită de molimi [...]. Roadele activității sale binefăcătoare le-a văzut cu ochii lui și la Mărășești, unde armata română reorganizată a oprit înaintarea unui dușman înzecit, mai puternic și mai înarmat”⁶⁷.

Președintele Consiliului de Miniștri și ministru de Externe, G. G. Mironescu, în alocuțiunea sa, a evidențiat faptul că generalul Berthelot și-a legat numele de realizarea unuia dintre cele mai scumpe idealuri ale românilor – unirea tuturor într-un singur stat: „Numele său va rămâne pe veci legat de îndeplinirea idealului nostru național și, în Cartea neamului nostru, generalul Berthelot are o pagină de glorie și de venerație. El este unul din făuritorii întregirii neamului nostru”⁶⁸.

Doctorul N. Lupu s-a referit la o altă consecință a acțiunii Misiunii Militare Franceze și a generalului Berthelot în timpul prezenței lor în România: extinderea prieteniei româno-franceze de la nivelul intelectual în care fusese cantonată până atunci la ansamblul popoarelor român și francez. „Acesta este rolul istoric al generalului Berthelot care îl va face nepieritor în istoria nu numai a patriei lui de naștere, dar și a patriei lui adoptive, România”⁶⁹.

Om politic și istoric Gheorghe I. Brătianu vedea în generalul Berthelot simbolul legăturilor seculare dintre România și Franța: „Când generalul Berthelot ne-a sosit, în capul Misiunii Franceze, cu dânsul nu ne-a venit numai un strălucit comandant și organizator, ci însuși sufletul pururea biruitor al Franței. Din belșugul de iubire și de generozitate al acestui suflet, poporul român, de-a lungul destinelor sale, și-a întărit credința în menirea lui istorică, în toate actele prin care ne-am afirmat dreptul la o existență liberă și democratică; în toate momentele hotărâtoare în care românii își croiau viitorul, Franța a fost alături de noi cu gândul, cu sufletul și cu fapta.

Astfel, generalul Berthelot venea în mijlocul nostru împins de o constantă și generoasă tradiție. Urmând-o la rândul său, a trăit ca fratele între noi, sfătuind, reorganizând, însușindu-și și împărtășind fără rezervă suferințele, ca și speranțele...”⁷⁰.

Făcându-se exponentul tuturor acestor gânduri luminoase ale colaborării româno-franceze din acei ani de restriște și glorie pentru poporul român, Octavian Goga sintetiza în cuvintele sale omagiale semnificațiile acesteia pentru viitor: „Generalul Berthelot readuce în amintirea țării nobila tradiția a două popoare care și-au încleștat mâinile pe câmpul de luptă pentru dreptatea lor, pecetluind cu sânge o colaborare menită să păstreze neștirbit patrimoniul moral și intelectual al umanității. Cu

⁶⁶ Monitorul Oficial, nr. 35, 4 februarie 1931, Dezbateri Parlamentare - Adunarea Deputaților, p. 722.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 720.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 721.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 723.

⁷⁰ *Ibidem*.

generalul Berthelot, strâns legat de epopeea noastră, răsar acum, în clipa când ființa lui se cufundă în eternitate, răsar toți acei ofițeri și soldați ai Franței, care au căzut alături în Moldova sub cutele aceluiasi drapel. Umbrele lor vor fi avangarda apropiierilor noastre de mâine. Nu se poate închipui o cheazășie mai deplină și de mai înaltă valoare etică pentru prietenia viitoare decât această înfrățire de oase putrezite. Până în vremuri târzii ele vor îndruma simțirea românească”⁷¹.

În 1932, la 29 ianuarie, Academia Română a organizat ședința solemnă pentru comemorarea unui an de la moartea generalului Berthelot. A fost invitat și Gabriel Puaux, ministrul plenipotențiar al Franței la București, însoțit de personalul Legației franceze. Deschizând ședința, președintele Academiei Române, Ion Bianu, a rememorat clipele grele în care Misiunea Franceză sosise în România, meritele ei, popularitatea de care se bucurase în rândul românilor. „De atunci, generalul Berthelot a devenit pentru ai noștri «Tata Berthelot». El a fost altot astfel în neamul românesc. Când venea între noi, ni se lumina casa, iar când pleca acasă, la ai lui, ne întristam ca după o rudă scumpă și iubită. Numele generalului Berthelot este și va rămâne scris în Cartea eroilor și marilor prieteni ai neamului nostru, iar ziua morții lui este pentru noi și va fi înscrisă în calendarul nostru istoric ca zi de doliu național”⁷².

După moartea lui Berthelot, veteranii francezi din Marele Război au continuat legăturile tradiționale de prietenie cu România, mai ales prin intermediul unei asociații cunoscute sub numele de „Poftim!”. Numele ei evoca ospitalitatea poporului român, care îi impresionase atât de mult pe membrii Misiunii Franceze⁷³.

Autoritățile române au căutat să cinstească memoria generalului Berthelot, acordând unor străzi din București și Iași numele său, dezvelind un bust al său la Muzeul Militar Național, bust care ulterior a fost mutat la Iași. Pe casa din Iași în care acesta a locuit în timpul misiunii sale în România a fost aplicată o placă comemorativă care consemna faptul că în acea casă locuise, „împărtășindu-ne durerile, cetățeanul român și marele prieten al națiunii noastre, generalul Berthelot”.

Prin forța împrejurărilor, România și Franța s-au găsit de cele două părți ale baricadei la începutul celei de-a doua conflagrații mondiale a secolului trecut. Trecerea României de partea Națiunilor Unite a schimbat prea puțin situația legăturilor tradiționale româno-franceze. Cortina de Fier dincolo de care se găsea România și războiul rece, și-au pus amprenta în mod negativ nu numai asupra acestor relații, ci și asupra legăturilor dintre combatanți din primul război mondial și a atitudinii românilor față de Misiune. Rare au fost momentele când vâlul indiferenței și al uitării a fost dat deoparte, și pentru foarte puțin timp. Unul dintre aceste momente l-a constituit vizita unei delegații franceze conduse de generalii Pétin, Chambe și Cochet, din care au făcut parte 16 ofițeri din Misiune, însoțiți de trei soldați din Misiunea aeronautică și mai mulți ziariști din redacțiile ziarelor „Libération” și „Combat”. Motivul vizitei a fost invitația de a participa la aniversarea a 40 de ani de la bătălia de la Mărășești. Înainte și după 6 august, ziua ceremoniilor de la Mărășești, membrii delegației au vizitat în București cimitirul Ghencea al eroilor români din 1916-1919, cimitirul Bellu, monumentul eroilor francezi din Cișmigiu, s-au întâlnit cu studenții Academiei

⁷¹ *Ibidem*, p. 722.

⁷² Academia Română, *Ședință solemnă*..., p. 3-4.

⁷³ Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France*..., p. 904-905.

Militare. În dimineața zilei de 4 august 1957, a fost oficiată o slujbă în Capela Franceză din București, care fusese anterior închisă de autoritățile române. În aceeași zi delegația a vizitat Muzeul Militar și, a doua zi, Muzeul Satului și combinatul poligrafic „Scântea”. La 6 august, a participat la ceremonialul de la Mărășești, generalul Pétin consemnând în Cartea de Aur a muzeului că cei 25 de ofițeri ai Misiunii Berthelot au venit să-și revadă camarazii români și să-și amintească de un trecut-simbol al indestructibilei prietenii franco-române. Ulterior, au fost oaspeții orașelor Galați și Iași.

Pe parcursul vizitei au existat și unele momente delicate, consemnate în rapoartele unor însoțitori ai delegației din partea română. Aceștia au sesizat că, în cuvântările lor, francezii au căutat să expună probleme care nu fuseseră abordate de către reprezentanții români: rolul Franței, încă de pe timpul lui Napoleon al III-lea, în constituirea statului român independent; legăturile tradiționale dintre Franța și România, ca făcând parte din aceeași gintă latină; rolul deosebit al lui Prezan, Averescu și Berthelot în organizarea armatei române și obținerea victoriei de la Mărășești; rolul monarhiei⁷⁴. Generalul Pétin a solicitat cu insistență revenirea la numele generalului Berthelot la străzii pe care era situată clădirea Radiodifuziunii Române, și care primise numele unui inventator rus, Popov, dar fără succes. „Generalul de armată în rezervă Vasiliu Rășcanu a încercat să dea explicația că aceasta este o problemă mai grea, deoarece depinde de guvern. S-a indicat colonelului Bantea și celorlalți ofițeri români ce însoțesc delegația ca, atunci când se va mai ridica această problemă să răspundă că Misiunea Franceză a lucrat la Iași, și că în acest oraș amintirea generalului Berthelot este păstrată printr-un bust, o placă comemorativă și denumirea unei străzi” – consemna în raportul asupra vizitei, generalul-maior Gheorghe Zaharia, locțiitorului șefului Direcției Superioare Politice a armatei⁷⁵.

Un rezultat spectaculos al intervenției generalului Pétin se pare că a fost eliberarea generalului Gheorghe Mihail din închisoarea de la Jilava, la 10 octombrie 1957. Pétin întrebase la Mărășești despre motivele pentru care lipsea de la ceremonie, și i se răspunsese că era bolnav⁷⁶.

Relaxarea relațiilor dintre România și statele occidentale după 1965 a avut drept urmare și revenirea timidă a amintirii Misiunii Militare Franceze din anii 1916-1918 în atenția mai mult a istoricilor decât a autorităților. Înființarea sau reorganizarea unor muzee a prilejuit acordarea unui spațiu expozițional dedicat Misiunii, iar istoriografia a consemnat, mai ales în anii '80, apariția unor studii consacrate unor aspecte ale activității acesteia în timpul primului război mondial.

După 1989, Berthelot și Misiunea Franceză sunt percepute așa cum au fost în realitate, drept sprijinitori de nădejde ai neamului românesc în vremuri de restriște. S-a produs în domeniul istoriografic o adevărată explozie care demonstrează eforturile notabile ale istoricilor de a aduce la cunoștința generațiilor tinere această acțiune nobilă în slujba Franței și a României, de a-i releva noi fațete, păstrate până acum exclusiv în arhive.

⁷⁴ A.M.R., fond Direcția Superioară Politică a Armatei, dosar nr. 9462, f. 141.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 143.

⁷⁶ Maria Georgescu, Capitaine Christophe Midan, *Un exemple de coopération bilatérale. Les attachés militaires français en Roumanie et roumains en France (1860 – 1940)*, Editions Militaires, Bucarest, 2003, p. 292.

RELAȚII MILITARE ROMÂNNO-FRANCEZE ÎN ANII '30 AI SECOLULUI TRECUT. COLABORAREA ROMANO-FRANCEZA ÎN DOMENIUL INFORMAȚIILOR MILITARE

ANDREI NICOLESCU*

Prima conflagrație mondială a dovedit faptul că un stat ce nu deținea un puternic aparat de culegere a informațiilor avea un mare handicap. Informația a devenit un lucru vital, care putea hotărî soarta unor bătălii și chiar a unor popoare. Dacă până la prima conflagrație mondială lipsa de informații se putea compensa printr-o armată numeroasă și bine dotată, după experiența acestui război a devenit evident că informația era mai importantă, de multe ori, decât capacitatea de luptă a trupelor.

Cel mai important instrument de culegere a datelor pentru armata română în primul deceniu de după prima conflagrație mondială, s-a dovedit a fi corpul atașatilor militari. Având o misiune oficială și fiind acoperiți de imunitatea diplomatică, acești ofițeri au devenit „linia întâi” a statului român.

Parisul a reprezentat un centru important de obținere a informațiilor necesare armatei române, existând avantajul ca aceste date să fie obținute dintr-un stat prieten și aliat ce a pus cu bunăvoință la dispoziția ofițerilor români aceste informații. Provenite din cele mai diverse surse și tratând o paletă largă de subiecte, datele provenite din Franța au reprezentat un alt valoros ajutor pe care statul francez înțelegea să îl ofere României. Autoritățile franceze nu s-au rezumat a oferi informații doar despre statele potențial inamice ale României, ci au transmis guvernului de la București studii despre situația strategică internațională și chiar informații confidențiale despre propria lor armată.

Imediat după semnarea tratatului de pace cu Bulgaria, acest stat a declanșat o puternică propagandă revizionistă, urmărind, de asemenea, modificarea clauzelor din tratatul de pace ce se refereau la impunerea unor condiții stricte în legătură cu armata sa. Intervenția oficialilor bulgari pe lângă înaltele autorități aliante părea să aibă sorti de izbândă. Guvernul de la București solicită atașatului militar din capitala Franței date urgente despre această problemă. Prin adresa numărul 8 din 22 aprilie 1921, oficialul militar român informa că „Totuși, din izvor sigur de la Ministerul de Externe, mi s-a confirmat faptul că Franța este decisă a nu face bulgarilor nici o concesie în această chestiune”¹. Pentru o confirmare a informației obținute, atașatul militar român solicită și i se aprobă o întrevvedere cu generalul Weygand, în urma căreia se dovedește că

* Universitatea din Pitești.

¹ Arhivele Militare Române, fond M.R. Cabinet, dosar 25, f. 94-95.

informația de la Ministerul Francez de Externe a fost corectă, acesta declarând „cu toate mijloacele de seducție puse în joc de bulgari, (...) absolut nici o concesiune nu li se va face”².

Necesitatea de urmărire toate mișcările Uniunii Sovietice, care își manifestase intenții dintre cele mai agresive, a determinat culegerea, cu sprijin francez, a unui volum important de date privitoare la acest stat. Concursul oferit de cele mai înalte oficialități franceze este dovedit și în 1921 de informația despre apariția unui nou submarin sovietic în Marea Neagră, numărul acestora ridicându-se la două, primită de colonelul Șușu direct de la Ministerul Marinei din Paris³.

În capitala Franței avea loc și un bogat schimb de informații cu atașatii militari ai statelor ce aveau interese comune României în zonă. Aceste schimburi de date au ajutat la completarea unui tablou realist despre situația din sud-estul european. O amplă prezentare a situației armatei sovietice a fost obținută de colonelul Ion Antonescu, în octombrie 1922, prin intermediul atașatului militar al Poloniei la Paris. Raportul conținea valoroase date despre organizarea militară a trupelor Uniunii Sovietice, despre dotarea și starea lor de spirit. Concluzia ce a fost trasă din datele oferite Bucureștiului a fost că „Forța combativă a armatei roșii este redusă, însă se poate arunca cu ușurință într-o nouă aventură fiindcă nu are nimic de pierdut”⁴.

Guvernul francez a pus la dispoziția armatei române numeroase studii și proiecte de legi (Constituirea de cadre și efective; Infanteria în armată; Statutul Corpului Ofițerilor Generali; Serviciul de Stat Major; Proiectul privind noua lege a recrutării)⁵ de modernizare a structurilor sale militare, ele fiind de un real folos, reprezentând o excelentă sursă de inspirație, pentru opera de modernizare începută și în armata română. Pentru înființarea unor structuri specifice în armata României, autoritățile militare de la Paris oferă un „Curs special de tancuri” întocmit de cei mai buni specialiști în domeniu⁶.

De asemenea, este oferită părții române structura celui mai înalt organism al armatei franceze, Consiliul Superior al Apărării Naționale, fapt care dovedește încrederea de care se bucura la Paris România.

Un alt moment în care a fost vizibilă importanța acordată statului român a fost incidentul dintre Franța și Germania, în urma căruia trupele franceze au ocupat regiunea Ruhr. Desfășurarea operațiunilor, încă din faza inițială, a făcut obiectul unor detaliate informări pe care armata și guvernul francez le-a făcut reprezentanților României pe tot parcursul desfășurării crizei⁷. Datele primite de armata română făceau referire nu doar la mersul general al operațiunilor, ci specificau în mod clar forțele franceze participante și desfășurarea lor.

Informațiile primite prin intermediul atașatului militar al României la Paris a permis luări de poziție prompte din parte oficialilor români la acțiunile de propagandă rău-voitoare ale dușmanilor statului român. O astfel de situație a fost prilejuită de apariția în revista franceză „Revue des deux mondes” a unui articol extrem de

² Idem.

³ A.M.R., fond M.R. Cabinet, dosar 25, f. 115.

⁴ Ibidem, fond M.St.M Secția I Organizare Mobilizare, dosar 812, f. 139-144.

⁵ Ibidem, fond M.R. Cabinet, dosar 25, f. 166-167, 290-326, 338.

⁶ Ibidem, dosar 473, f. 297.

⁷ A.M.R., fond M.R. Cabinet, dosar 25, f. 132-134.

tendențios la adresa campaniei din Ungaria, semnat de Jean și Jérôme Tharaud⁸. Articolul prezenta o imagine falsă a ocupației românești din Ungaria, acuzând armata română că ar fi instaurat în această țară un climat de „jaf și crime”⁹. Revoltat de acuzele nedrepte aduse trupelor românești, fostul comandant al armatei române ce a acționat în Ungaria, generalul Mărdărăscu, a răspuns tot prin intermediul presei străine cu un studiu amplu și bine documentat despre adevărata față și motivele reale ale intervenției de apărare a acțiunilor românești. Publicat în „Le Temps” studiul generalului român „spulberă acuzațiile ce pe nedrept s-au adus unei armate brave, a cărei acțiune a scăpat Europa Centrală de cel mai puternic focar bolșevic”¹⁰.

În structura de securitate gândită de oficialii militari francezi din perioada anilor 1920-1930, România avea o poziție strategică foarte importantă. De aceea a fost elaborată o strategie de informare a armatei române cu cele mai noi planuri puse la punct la Paris. Cu ocazia diverselor vizite în capital Franței a unor generali români, înalți oficiali ai Ministerului de Război francez au detaliat planurile de operații ce trebuiau desfășurate în cazul unor eventuale agresiuni. Era luată în calcul „mobilizarea camuflată a germano-rușilor și aliaților lor (Ungaria și Bulgaria) pentru ca acțiunea lor să fie declanșată simultan”¹¹, și se prevedea ca reacția să se desfășoare astfel „grosul armatelor româno-polone contra Rusiei; eventual (după scoaterea Germaniei și Ungarie din cauză) disponibilitățile Franco-Cehe, intervenția contra Rusiei; idem (după scoaterea Rusiei din cauză) disponibilitățile Româno-Polone, intervenție contra Germaniei”¹². Printr-o analiză serioasă și pertinentă, într-o discuție din decembrie 1920, între mareșalul Foch și generalul Gorski, guvernul român este avertizat că, din punct de vedere strategic, nordul Basarabiei și Bucovinei, în zona de joncțiune cu armata polonă reprezintă regiunea cea mai slabă a frontului de Est¹³. Astfel de informații despre situația zonei de interes a României au fost oferite de partea franceză pe tot parcursul primului deceniu de după prima conflagrație mondială.

Necesitatea de a fi mereu informați cu cele mai noi date din domeniu militar a determinat conducătorii Ministerului de Război de la București să trimită în misiuni de informare numeroase delegații în străinătate. În Franța, misiunile românești au beneficiat de largul concurs al oficialilor militari din această țară, în urma unei astfel de vizite generalul Gorski raportând superiorilor că „am vizitat aproape toate fabricile de avioane și motoare din jurul Parisului (sbl. ns.) (...) Am cerut de la fiecare fabrică câte o fișă completă cu toate datele de fabricație, de performanțele militare ale avionului”¹⁴. Atenția și deschiderea de care au dat dovadă ofițerii francezi față de omologii lor din România au impresionat puternic, generalul Gorski declarând în raportul său: „... pot să afirm că începând cu Ministrul Aerului, dl. Eynac, și continuând cu toți șefii de servicii și de unități, precum și de stabilimente, am întâmpinat cea mai mare bunăvoință

⁸ *Ibidem*, f. 391.

⁹ *Idem*.

¹⁰ *Ibidem*, f. 397-414.

¹¹ A.M.R., fond M.St.M. Secția a 3-a Operații, dosar 1024, f. 36.

¹² *Idem*.

¹³ *Ibidem*, f. 37.

¹⁴ *Ibidem*, fond M.R. Cabinet, dosar 506, f. 352.

și mi s-au dat toate relațiunile de care am avut nevoie. Este o datorie în a recunoaște atențiunea și bunăvoința cu care am fost servit în toate împrejurările¹⁵.

Parisul a reprezentat în toată perioada interbelică un excelent punct din care guvernul român putea lua „pulsul” situație politico-strategice mondiale. Puterea imensă câștigată de Franța în urma primului război mondial transformase capitala acestui stat într-un loc principal de intersectare a diverselor informații. Din această cauză reprezentantul militar al României la Paris a avut acces la valoroase date privind politica militară de pe întreg mapamondul. Cu ajutorul notelor informative întocmite de atașatul militar din Franța strategii militari de la București au creat diferite scenarii de conflicte în care putea fi implicată și România, și, bazându-se pe informațiile primite, au imaginat cele mai bune variante de reacție.

Un exemplu edificator despre valoarea informațiilor primite de la Paris îl reprezintă proiectul omului politic Briand referitor la crearea unei „Uniuni Europene”¹⁶, pe marginea căruia conducătorii militari români erau chemați să facă observații pentru trimiterea unui răspuns părții franceze. Conținerea unor date despre încordarea relațiilor internaționale și creșterea pericolului izbucnirii unui nou conflict determină oficialii din Ministerul de Război să-i acorde o atenție sporită. Concluzia înalților ofițeri români pe marginea proiectului francez este foarte realistă: „Cu toate că propunerea «Uniunii Europene» este prezentată de ministrul de Externe al Franței, guvernul francez a luat, după cum se știe, măsuri întinse pentru fortificarea frontierelor și întărirea armatei, marinei și aviației, dându-ne astfel exemplu de ce am de făcut. Până ce uniunea va deveni o realitate poate să treacă multă vreme, iar pericolele de război se multiplică pe zi ce trece, de aceea este necesară întărirea grabnică a armatei(...)”¹⁷.

Colaborarea pe linie de informații între armata română și cea franceză a contribuit la definirea unei politici ce părea, în perioada anilor 1920-1930, realistă și viabilă. De asemenea, datele primite de la partea franceză au ajutat la stabilirea direcțiilor de dezvoltare ale armatei române, structurii și dotării ei. Astfel factorii decizionali militari de la București au declanșat un important program de modernizare a armatei și de creare a unei industrii proprii de tehnică militară.

¹⁵ A.M.R., fond M.R. Cabinet, dosar 506, f. 352.

¹⁶ *Ibidem*, dosar 545, f. 29.

¹⁷ A.M.R., fond Cabinet, dosar 545, f. 30-31.

CONACUL DE LA ȘTEFĂNEȘTI AL SLUGERULUI MUȘAT

MARIA MULȚESCU*
ALEXANDRU MULȚESCU**

Alături de o serie de personalități ce și-au marcat prezența în zona Argeșului de azi trebuie amintit și Mușat slugerul din Pietroșani¹.

El este ctitorul curții sale și bisericii (fig. 1), cu hramul „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul” (fig. 2), precum și a crucii (fig. 3), din curtea acestei biserici din satul Ștefănești, localitate ce se afla în județul Muscel, iar azi face parte din județul Argeș².

Fig. 1. Biserica cu hramul „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul”, 1629.

* S. C. Proiect Argeș S. A.

** Direcția Județeană pentru Cultură Culte și Patrimoniul Cultural Național Argeș.

¹ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV-XVII*, Ed. Enciclopedică română, București, 1971, p. 213.

² Ion Popescu-Argeșel, *Mănăstirile și bisericile din Muscel la cumpăna dintre milenii*, Ed. Fundației Românei de Măine, București, 2000, p. 218.

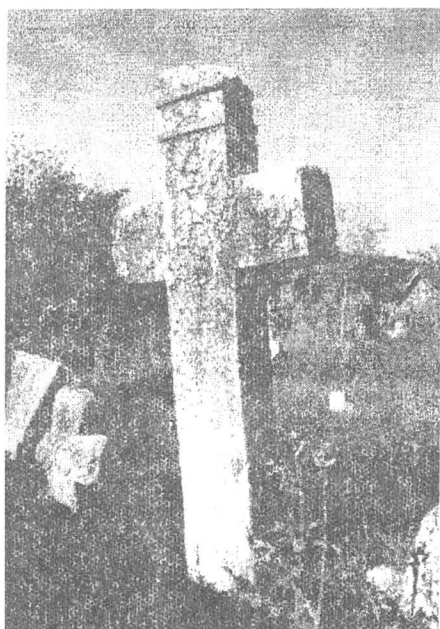

Fig. 3. Crucea slugelui Mușat din cimitirul de lângă biserică.

acesta a fost demolat, iar peste pivnițe s-a ridicat un acoperământ în două pante, repede dispărut.

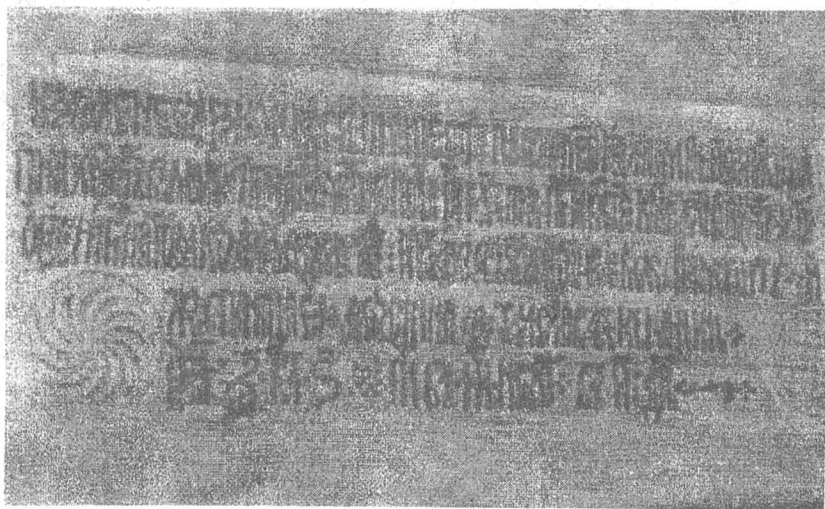
Mușat din Pietroșani apare în viața publică a vremii ca postelnic la 1609 și trece la curtea domnitorilor Țării Românești, prin mai multe funcții între care clucer, ispravnic al Craiovei, mare sluger, vistiernic și stolnic până la 24 aprilie 1632, când își face diata.

Deși a ctitorit biserica curții sale de la Ștefănești, el a fost îngropat la Mănăstirea Argeșului după propria dorință.

Ansamblul de odinioară, de la Ștefănești (fig. 4), este ridicat în jurul anului 1629 și este cu atât mai interesant cu cât premerge epoca de mari înnoiri a lui Matei Basarab (1632-1654) și se numără printre puținele obiective de arhitectură ce se mai păstrează de după domnia lui Mihai Viteazul.

Conacul lui Mușat slugerul avea două nivele: pivnițele compuse din gârlici, pivnița mică (de murături?) pivnița mare și parterul.

În jurul anului 1980 când parterul ajunsese la un important grad de degradare,

*Fig. 2. Pisania bisericii cu hramul „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul”
(foto Ion Pătru, Muzeul Județean Argeș).*

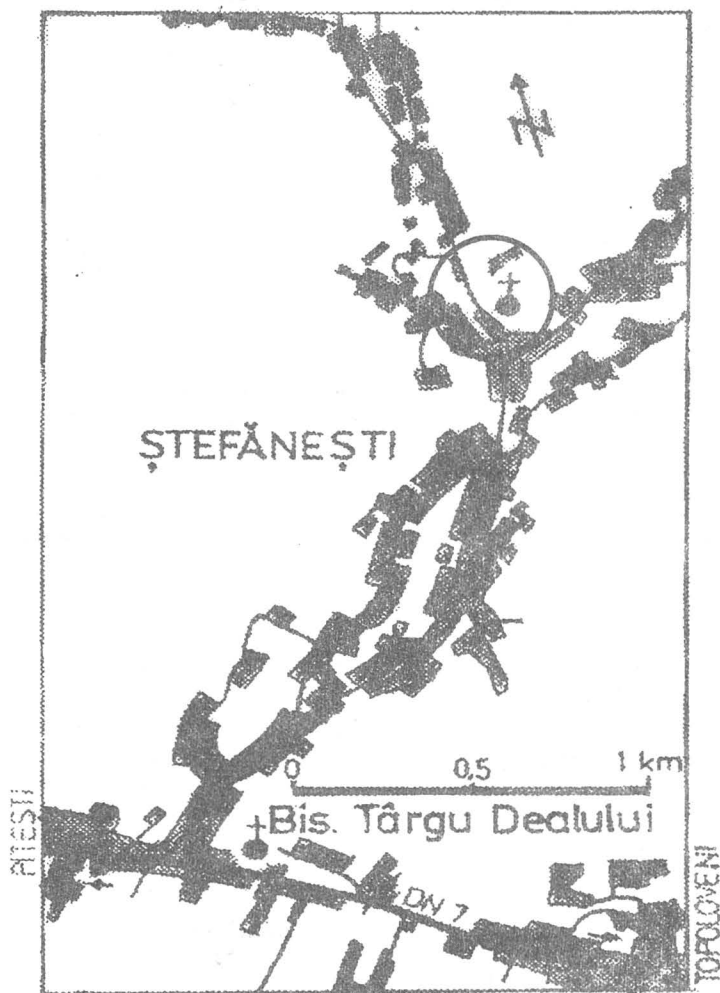

Fig. 4. Schema localității Ștefănești, cu amplasarea ansamblului (după Ion Popescu Argeșel).

Nu putem spune că acest monument de început de secol al XVII-lea a dispărut definitiv, deoarece alături de ruina de la fața locului se mai păstrează releveul executat de autorii articolului de față.

Iată câteva constatări legate de sistemul constructiv și arhitectura conacului.

Pivnițele (fig. 5), sunt realizate din cărămidă. O încăpere ce premerge gârliciul și care apare decroșată de dreptunghiul important al pivnițelor este ceva mai târzie și s-a adăugat cândva, când terenul din jurul conacului s-a înălțat într-atât, încât accesul în pivniță prin gârlici era prea abrupt. S-a procedat atunci la lungirea pantei extinzând casa.

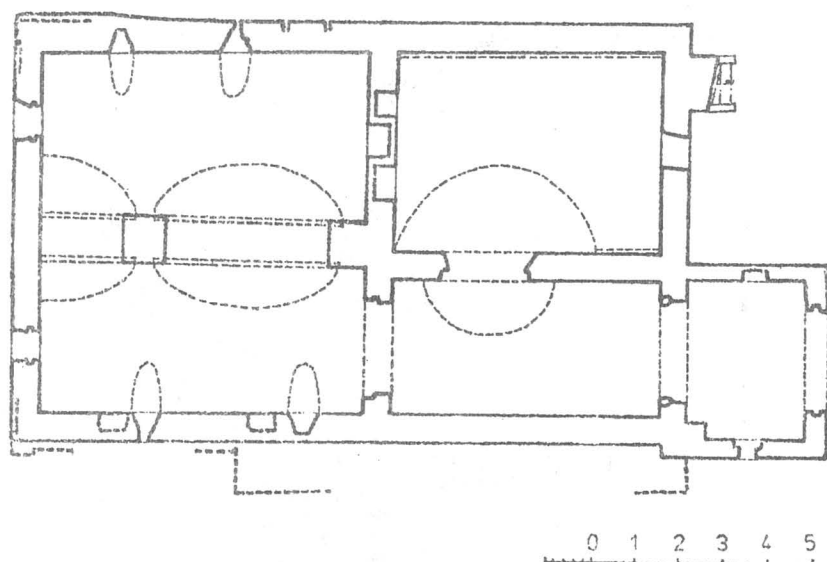

Fig. 5. Planul pivnițelor conacului de la Ștefănești al slugerului Mușat (releveu arh. Maria și Alexandru Mulțescu, anul 1978).

Gârliciul adăugat are planșeu de lemn foarte înălțat față de cota parterului și a folosit la parter ca foișor (fig. 6).

Gârliciul inițial este boltit cu o boltă semicirculară, nu prea înaltă și în care s-a realizat o penetrație în zona ușii pivniței mici care este pe peretele lateral din dreapta.

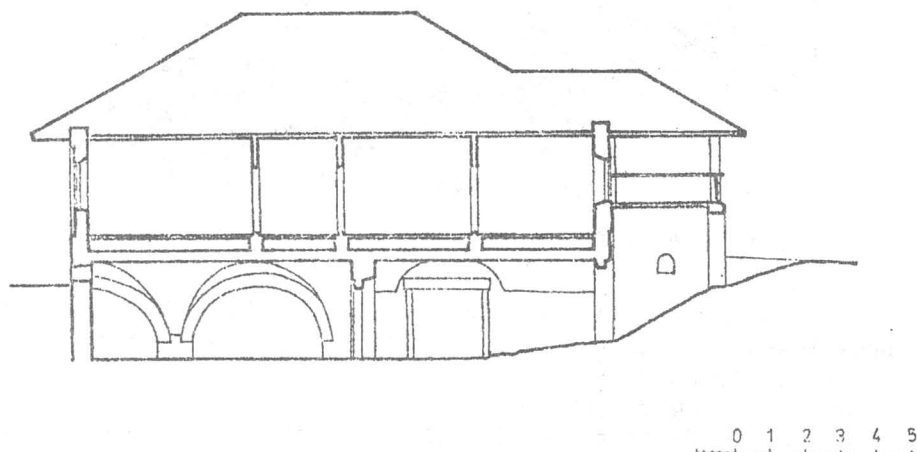

Fig. 6. Secțiune prin gârliciul conacului și odăile de sus existente în 1978 (releveu arh. Maria și Alexandru Mulțescu).

Pivnița mică „de murături” (fig. 7), este și ea la rândul ei acoperită cu o boltă semicirculară cu generatoarele paralele cu cele ale bolții gârliciului.

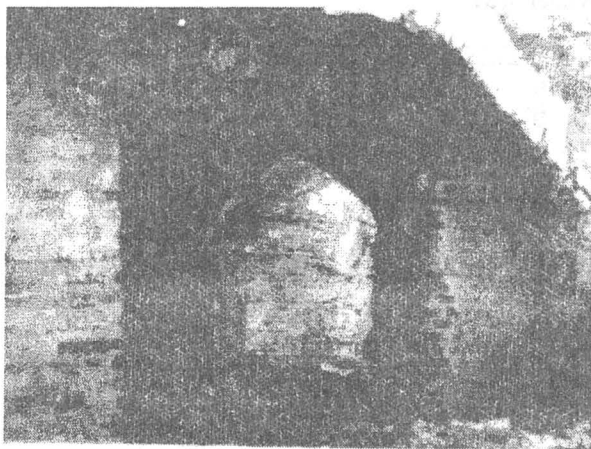

Fig. 7. Vedere din pivnița de murături către intrarea pivniței mari (foto Ion Pătru, Muzeul Județean Argeș).

mijloc pe o pilă lipită de zidul dinspre gârlici și pivnița mică și o alta, pătrată independentă, pe axul încăperii. Arcele ce unesc pilele sunt destul de joase și intersectează bolțile longitudinale prezentând penetrații.

De fapt în axul pivniței nu există decât un arc și jumătate, al doilea arc având cheia proptită în zidul de încheiere al pivniței.

Din anumite considerente cum ar fi diferența între materiale și unele rosturi, putem avansa ipoteza că pivnița a fost fracturată de o alunecare de teren pe această

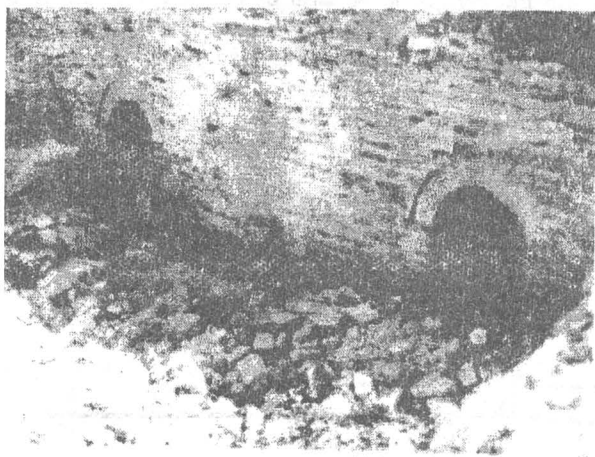

Fig. 8. Ocnite pe peretele pivniței mari (foto Ion Pătru, Muzeul Județean Argeș).

În peretele dintre pivnița mică și cea mare sunt realizate niște ocnite (două spre pivnița mică) și aerisirea se face printr-o fereastră de pe peretele opus celui cu ocnite.

Ușa de acces avea tocuri de stejar masive și buiandrug din același material la fel cu ușa de acces în pivnița mare, amplasată în capul gârliciului.

Pivnița mare are o structură specială. Ea este acoperită de două bolți semicirculare, egale ca deschidere, care se sprijină pe zidurile laterale și la

parte și ceea ce nu s-a deplasat a fost închis cândva, după eveniment, cu un zid nou prin care s-a refăcut încăperea.

Pivnița mare are ferestre crenelate în zidurile laterale, de naștere a bolților, drept pentru care aceste ferestre prezintă penetrații în bolțile mari.

În peretele din fund (nou?) există două deschideri de altă natură decât ferestrele de pe pereții laterali. Și aici există ocnite (fig. 8).

Zidăriile parterului (fig. 9) aparțineau mai multor etape și acest lucru era vizibil pe fațadă, astfel încât putem trage concluzia că acesta a fost modificat sau chiar refăcut, poate și cu ocazia reînchiderii pivniței mari.

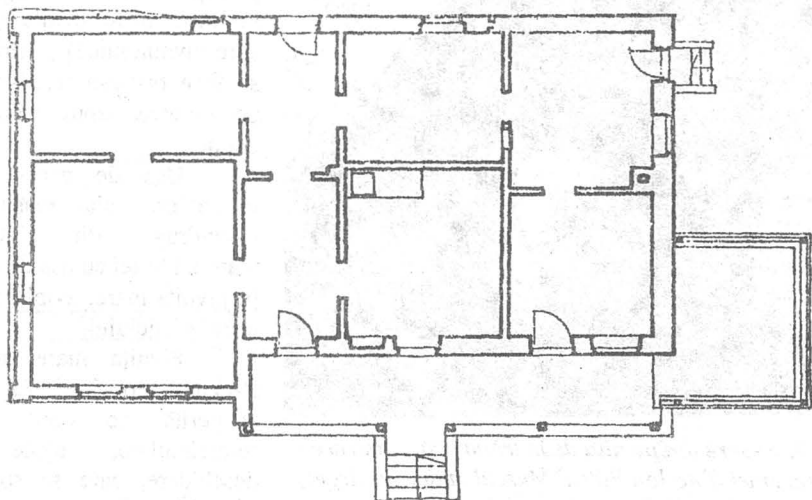

Fig. 9. Planul parterului conacului slugerului Mușat (releveu arh. Maria și Alexandru Muțescu, anul 1978).

Exista aici o sală - prispă, puțin mai ieșită față de dreptunghiul pivnițelor din care se urca în foișorul de peste extinderea pomenită a gârliciului și care nu ocupa toată fațada. Din sală se intra într-o tindă pe o ușă din stânga peretelui din față al casei. Tinda subîmpărțită în două oferea acces la patru încăperi. Bucătăria și o altă încăpere cu acces din sală completau numărul de opt încăperi de la parterul casei. Casa era spațioasă, pereții interiori erau destul de subțiri și nu era coordonare între structura pivniței și ceea ce se realizase deasupra. Acoperișul era înalt. Profilatura fațadei era de inspirație clasică, cu ancadramente de tencuială și pile cu capitel linear pe colțuri (fig. 10).

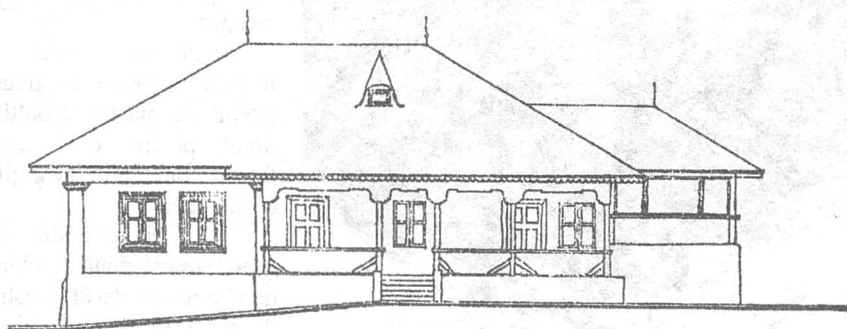

Fig. 10. Fațada conacului slugerului Mușat (releveu arh. Maria și Alexandru Muțescu, anul 1978).

Stâlpii de lemn ai sălii aveau la partea superioară evazări specific muscelene, realizate din lemn și tencuială, iar între acestea grinda tencuită avea un desen special. Pălimarul era plin.

În încercarea de a stabili un sistem de relații între pivnițele unor clădiri contemporane cu conacul slugerului Mușat, am putut constata că de pildă pivnița casei construite de Matei Basarab la Mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung are un alt sistem constructiv.

Pivnița câmpulungeană e acoperită de o boltă semicirculară cu dublouri. Se realizează astfel o încăpere înaltă și unică.

Asemănări cu pivnița noastră prezintă pivnițele inițiale ale Conacului Goleștilor din apropiere (fig. 11).

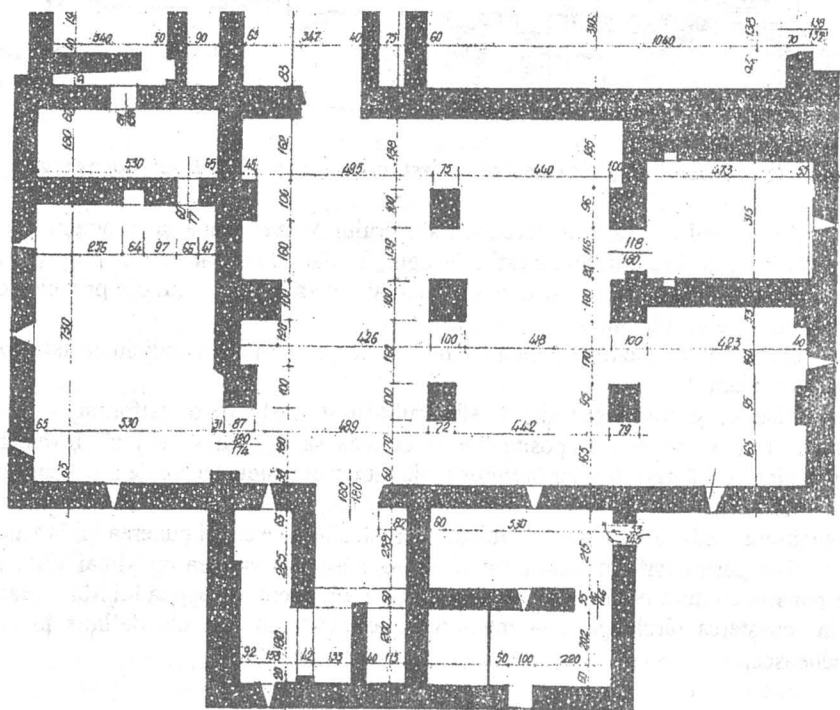

Fig. 11. Planul pivnițelor conacului Goleștilor (relevu arh. Mihai Stoenescu).

Se știe că aceste pivnițe au fost șubrezite de un cataclism și au fost consolidate cu o succesiune de arce care sprijină la cheie cele două bolți paralele ce acoperă pivnița inițială, bolți care ca și la conacul slugerului Mușat se sprijină pe pereții laterali și pe pile de mijloc (fig. 12).

Acest sistem constructiv pare o transpunere în cărămidă a pivnițelor cu un șir de stâlpi de lemn pe un soclu de piatră așezați în axul lung al acestora și acoperite cu grinzi și planșee de lemn.

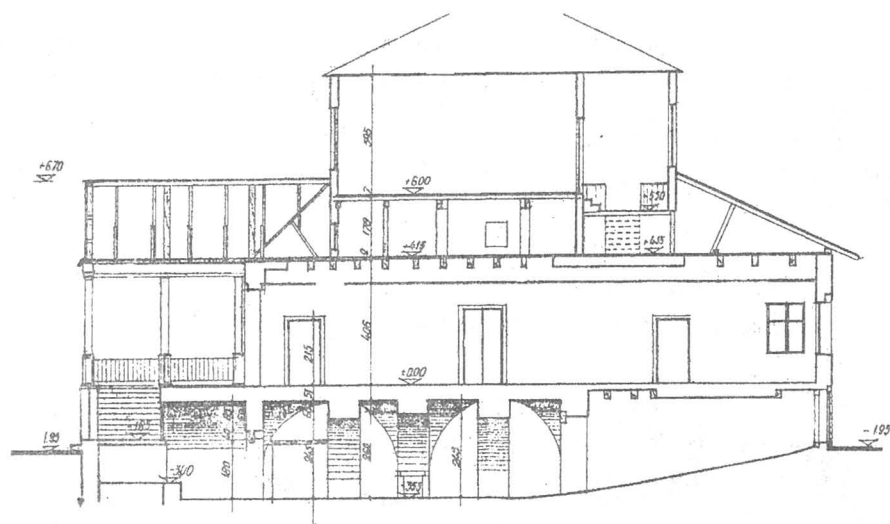

Fig. 12. Secțiune prin conacul Goleștilor (relevu arh. Mihai Stoenescu).

Ansamblul reprezentat de curtea slugerului Mușat ocupa un promontoriu între două văi în centrul satului Ștefănești³. Desigur, în afară de conac, curtea propriu-zisă se compunea și din alte clădiri. Se pare că avem aici de-a face cu unul din primele conace amplasate în centrul incintei.

Despre felul închiderii incintei nu am surprins nici un indiciu la fața locului (zidărie sau lemn).

Biserica și crucea ctitorite de slugerul Mușat se află pe o platformă mai înălțată față de curte și conac⁴. E posibil ca și acestea să fi avut o incintă. Investigațiile arheologice vor lămurii desigur în viitor multe din problemele legate de acest ansamblu.

Din punct de vedere al importanței arhitecturale, monumentul merită să fie reconstituit și redat unui circuit de folosință, realizându-se astfel punerea lui în valoare.

S-ar păstra astfel memoria omului care, născut în vremea lui Mihai Viteazul, a trăit până la cotitura politică și culturală pe care a prezentat-o epoca lui Matei Basarab, de la renașterea târzie până la manierism, așa cum au fost ele definite în cultura românească.

³ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România I Țara Românească*, vol. 2, Ed. de Mitropolia Olteniei, 1970, p. 623.

⁴ Vezi Catalogul monumentelor istorice din patrimoniul cultural național al județului Argeș publicat de Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Argeș, unde apar „Ruinele Curții Boierești a Sluggerului Mușat” (03A0032), Biserica „Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul” (03B0411) și Crucea Sluggerului Mușat (03D00139).

SFINȚI MARTIRI DACO-ROMANI DIN SECOLUL IV LA DUNĂREA DE JOS*

ION IONESCU**

În toamna anului 1971, în comuna Niculițel, județul Tulcea, s-au descoperit în cripta subterană a unei foste bazilici paleocreștine, datată în sec. IV-V, scheletele a patru martiri creștini din sec. IV, decapitați și așezați în coșciuge de lemn, astăzi complet putrezite. Din inscripția în limba greacă din interiorul criptei cunoaștem numele celor patru martiri: Zotikos, Attalos, Kamasis, Philippos. Prin hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, din 20 iunie 1992, ei sunt sărbătoriți ca sfinți martiri la 4 iunie. Astăzi, moaștele lor sunt așezate, spre cinstire, în biserica mănăstirii Cocos din apropiere, în jud. Tulcea.

Numele celor trei martiri: Zotikos, Attalos, și Philippos sunt tipic grecești. Pe Kamasis, după Emilian Popescu, nu este întâlnit decât în unele inscripții latine, sub forma Camasius, sau Camasus, în Italia¹.

Descoperirea de la Niculițel are o mare importanță pentru trecutul creștinismului românesc, daco-roman, fiindcă este pentru prima oară când se găsesc trupurile unor sfinți martiri pe pământul românesc și le cunoaștem și numele. Pentru trecutul creștinismului românesc, o deosebită importanță o reprezintă în special Sfântul Kamasis.

I. Șiadbei a arătat că „înainte de despărțirea definitivă a celor două imperii romane (începutul secolului al V-lea), unele cuvinte latine târzii, cum este *camasis ori dusii*, - *orutn*, ajung din vest în răsărit, păstrându-se în latina din Orient sub formele *camesis si dusi*².

Cele două timbre vocalice, *e* și *i*, fuseseră confundate de fapt în latina populară vorbită³. În româna comună veche, străromâna, a neaccentuat, din elementele latine ale limbii române (afară de *e* inițial), a trecut la *ă*, iar *e* accentuat, prin diftongul *ea* a trecut la *a*, de unde avem *cămeșă*, *cămeașă*, *cămașă*, (ar. *cămeașă*, alb. *kemishe*), din lat. *camisia*, it. *camicia*, fr. *chemise*. În română, vocala *ă* este împrumutată de latina populară dunăreană din limba populației autohtone, traco-dacă⁴. Evoluția dentalei *s* la *ș*

* Comunicare prezentată în limba franceză la Congresul internațional de studii onomastice la Universitatea din Leipzig în 1984.

** Băbana, județul Argeș.

¹ E. Popescu, *Inscripțiile din secolele IV-XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 278.

² I. Șiadbei, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 838.

³ Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1986, p. 104.

⁴ Grigore Brâncuș, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, București, 1995, p. 73.

este tot de proveniență traco-dacă, cum o avem în hidronimele: *Argeș, Criș, Mureș, Someș, Timiș*. Sunetul *ș* era inexistent în greacă și latină.

Prezentarea lingvistic-etimologică duce la concluzia că ortografierea Kamasis, spre deosebire de ortografierea apuseană latină, din Italia, Camasius sau Catnasus, este ortografierea în limba greacă a unui antroponim daco-roman, *Cămaș*, pe care-l păstrăm până astăzi în limba română, în onomasticul *Cămășoiu, Cameșoiu* (*Cămaș* + suf. *-oiu*), așa cum avem ortografiat și pe *Dasios*, în lat, *Dasius*, de la autohtonul *daș* (= *miel de un an*), aflat și în ar. și mgl⁵. Sfântul Dasius, sărbătorit la 20 noiembrie, ostaș roman, de origine traco-dacă, a fost martirizat prin tăierea capului la 20 noiembrie 304, în cetatea *Durostorum* (Silistra, în Bulgaria).

Un alt sfânt martir de origine traco-dacă este și Dadas sau Dada, din satul Ozovia, din sudul Dobrogei, unde i s-a tăiat capul la 28 aprilie 304, martirizat împreună cu Sfinții Maxim și Cvintilian, sărbătoriți împreună la 28 aprilie. Numele Dada provine de la apelativul autohton *dadă*, atribuit unei femei mai în vârstă, sau unei surori mai mari, de origine traco-dacă, și nu din bg., ser., cum ni-l prezintă DLR și DEX.

Sfânt martir autohton este și *Sfântul Argeus*, cu numele de la apelativul autohton traco-dac *argea*⁶, care a fost martirizat la Tomis (Constanța), în Dobrogea, în timpul persecuției lui Licinius (308-321, mort la 324), împreună cu frații săi cu nume latinizate, *Narcissus* (Narcis) și *Marcellinus* (Marcelin - Marcel), sărbătoriți la 2 ianuarie, și ei de origine autohtonă, daco-romani.

Sfânt martir autohton este și *Quindeus - Chindeus, Cindeus*, al cărui nume, împreună cu al sfinților martiri *Chirillus* și *Tasius* (*-Dasius*), s-a aflat înscris în limba greacă pe o placă de calcar gălbui, descoperită de arheologul Ion Barnea în ruinele basilicii din Axiopolis (Hinog, Cernavodă), cetatea de nord, cu ocazia unor lucrări și adusă prin anul 1947 - la MNA, unde se păstrează, datată de la sfârșitul secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea, din timpul persecuției lui Dioclețian (284-305, mort 316). Se afirmă că originea numelui nu este clară (Emilian Popescu) și este pus în legătură cu *Quintus* (Ion Barnea). P. St. Năsturel consideră că numele românesc *Cânde* derivă de la „*Quindeas*“. De la *Candid*, *Chindeu* îl derivă și N. A. Constantinescu⁷.

Se impune o precizare etimologică. Numele grecesc *Quindeas*, în latinește este transcris *Quindeus-Chindeus-Cindeus*, ca și *Kirilos*, în latinește *Quirillus - Chirillus - Cirillus*. Prin închiderea lui *i* neaccentuat înaintea unei nazale în *ā* din epoca daco-romana (sec. II-VI) și cu *e* accentuat devenit în româna comună diftongul *ea*, avem românescul *Cânde*, care a fost martirizat, autohton daco-roman, sărbătorit la 26 aprilie. Grecesul *Quindeas* nu a reprodus în transcrierea greacă decât autohtonul daco-roman *Cânde(a)*, pe care-l păstrăm în limba română până astăzi ca nume de botez și în onomastică.

Cinstirea celor șapte Sfinți martiri daco-romani ne vorbesc despre o Biserică daco-romană martiră din secolul al IV-lea, la Dunărea de Jos, înainte de libertatea religioasă acordată de Sfântul Constantin cel Mare, prin edictul de la Milan din 313.

⁵ Pr. I. Ionescu, *Cuvântul daș*, în „*Limba Română*“, 6, 1989, p. 519-521.

⁶ I. I. Russu, *Etnogenezei românilor*, București, 1981, p. 251-252; Gr. Brâncuș, *op. cit.*, p. 22.

⁷ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic român*, București, 1963, p. 27-30.

